

**KAREL
ŠTREKELJ**

**ZGODOVINA
SLOVENSKEGA
SLOVSTVA**

III-IV

**KAREL
ŠTRELJ**

**ZGODOVINA
SLOVENSKEGA
SLOVSTVA**

III-IV

KARL-FRANZENS-UNIVERSITÄT GRAZ
UNIVERSITY OF GRAZ

Digitalna verzija (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9789612546694>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6(091)

ŠTREKELJ, Karel

Zgodovina slovenskega slovstva / Karel Štrekelj ; uredil Matija Ogrin ;
[besedilo za izdajo pripravili in opombe napisali Darko Dolinar ... et al.] ; [izdal]
Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU [in] Slovenska aka-
demija znanosti in umetnosti [in] Karl-Franzens-Universität Graz, Geisteswis-
senschaftliche Fakultät, Institut für Slawistik. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC
SAZU, 2012-<2014>

[2]. III-IV. - 2014

ISBN 978-961-254-669-4 (zv. 2)

1. Ogrin, Matija 2. Gantar, Kajetan 3. Karničar, Ludvik
265906176

INŠTITUT ZA SLOVENSKO LITERATURO IN
LITERARNE VEDE ZRC SAZU
SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
KARL-FRANZENS-UNIVERSITÄT GRAZ,
GEISTESWISSENSCHAFTLICHE FAKULTÄT, INSTITUT FÜR SLAWISTIK

**KAREL
ŠTREKELJ**

**ZGODOVINA
SLOVENSKEGA
SLOVSTVA**

III–IV

Uredil
Matija Ogrin

Ljubljana 2014

**Besedilo za izdajo pripravili,
pregledali in opombe napisali**

Darko Dolinar
Monika Deželak Trojar
Andrijan Lah
Zala Maček
Darja Markoja
Neža Sagadin
Luka Vidmar
Fanika Vrečko
Edvard Vrečko

VSEBINA

ZGODOVINA SLOVENSKEGA SLOVSTVA III. DEL

ROMANTIČNA DOBA

[I].....	667
[Matija Čop]	667
II.....	675
[III]	686
Kranjska Čbelica	686
[Miha Kastelec]	687
[Jakob Zupan].....	689
IV	697
[Blaž Potočnik].....	703
V.....	707
[Janez Ceglar].....	709
VI	711
[Jožef Žemlja]	712
[Ignacij Holzapfel]	716
[Jernej Levičnik].....	718
VII	719
[Jurij Grabnar]	719
[Jurij Kosmač].....	720
[Mihael Tušek]	721
[Emanuel Jožef Kovačič].....	721
[Urban Jarnik].....	723
VIII.....	730
IX.....	739
[France Prešeren].....	743
X.....	748
XI.....	758

XII	766
XIII	777
Pesmi	787
Soneti.....	808
St Senanus and the lady.....	826
[Matija Ahacelj]	841
[Anton Martin Slomšek]	844
[Jožef Lipold]	851
[Valentin Orožen]	851
[Felicijan Globočnik]	853
[Jožef Hašnik]	853
[Matija Vodusek].....	854
[Mihael Stojan]	854
[Jožef Drobnič]	854
[Jožef Virk]	856
[Anton Murko]	858
[Fran Miklošič]	863
[Andrej Gutman]	872
[Oroslav Caf].....	878
[Jožef Muršec].....	879

ZGODOVINA SLOVENSKEGA SLOVSTVA
IV. DEL

SLOVENSKO SLOVSTVO PO PREŠERNU

[I].....	889
II.....	898
[Janez Bleiweis]	905
III	907
IV–V.....	915
[Matija Vrtovec]	918
[Franc Pirc]	919
[Jovan Vesel Koseski].....	921
VI	934
VII.....	944
Pesniki 'Noviški'.....	944

[Frančišek Malavašič]	945
[Anton Žakelj – Ledinski]	948
VIII–IX.....	952
[Anton Oliban]	954
[Luka Jeran]	955
[Andrej Praprotnik].....	957
[Franc Svetličič].....	958
[Peter Hicinger].....	958
[Miroslav Vilhar].....	960
[Matevž Ravnikar – Poženčan]	961
[Frančišek Jeriša – Detomil]	961
[Lovro Toman – Kamnogorski]	962
[Luka Svetec – Podgorski]	962
[Matija Valjavec – Kračmanov].....	965
X.....	968
XI.....	977
XII–XIII.....	991
[Franc Cegnar]	991
[Anton Janežič]	994
[Fran Levstik].....	998
XIV	1009
XV–XVI.....	1020
[Fran Erjavec].....	1026
[XVII]	1038
Val[entin] Mandelc	1038
[Simon Jenko]	1046
XVIII–XIX.....	1049
XX	1068
XXI–XXII	1081
[Valentin Zarnik]	1081
[Janez Mencinger]	1085
[Josip Jurčič]	1092
XXV	1104
[Jožef Iskrač – Frankolski]	1110
[Fran Celestin]	1110
[Anton Umek]	1118
XXVI	1120
[Janez Bilc].....	1122

[Jožef Podmilšak – Andrejčkov Jože]	1123
Jožef Stritar	1127
Simon Gregorčič	1157
Darko Dolinar: Karel Štrekelj in slovenska literarna zgodovina	1211
Matija Ogrin: Uredniško poročilo. Po stoletni odsotnosti Štrekljeve Zgodovine slovenskega slovstva	1241
Imensko kazalo.....	1251
Stvarno kazalo	1301

ZGODOVINA SLOVENSKEGA SLOVSTVA

III. DEL

ROMANTIČNA DOBA

[I]
[Matija Čop]

V zimskem tečaju sem končal zgodovino slovenskega slovstva z abecedno vojsko, oziroma z Danjkom in Metelkom. Eden glavnih bojevavcev v njej je bil, kakor smo videli, *Matija Čop*, čegar delovanje si hočemo ogledati tudi od drugih strani.

Ta imenitni učenjak je bil rojen 26. januarja 1797. leta v Žirovnici, mali vasi tedaj ródinske, sedaj brezniške fare na Gorenjskem. Bil je tedaj najbliži sosed in rojak tri leta mlajšemu Prešernu. Izmed šestero otrok, štirih dečkov in dveh deklic, ki so jih imeli pri Ovsenjakovih – kakor se še dandanes pravi Čopovemu rojstvenemu domu – je bil naš Čop najstarejši. Oče njegov, Matija kakor on, po rodu Brancljev s Koroške Bele, je bil mož stare korenine in starega poštenjá, poljedelec in poleg tega tudi véliki voznik, ki je prevozil skoraj vse dežele našega cesarstva, kar pa ni pospeševalo njegovega blagostanja, kakor se je pozneje pokazalo. Mati Čopova, Elizabeta Ovsenjakova, jako nadarjena, plemenita in pametna ženska, je bila svojemu domu pridna, delavna in modra gospodinja, svojim otrokom ljubezniva mati in skrbna vzgojevavka. V mladih letih je hodila v šolo k uršulinkam v Škofji Loki; vedela je tedaj, koliko pozneje koristi človeku, česar se nauči v mladosti, in želela je iz vsega srca, da bi se nje otroci vsaj toliko izučili, da bi se jim pozneje ne bilo treba ubijati po svetu in morda celo stradati.

Na Breznici takrat še niso imeli šole. Za silo je otroke v osnovnih stvarih učil upokojeni duhovnik Jože Pogačar. K temu začne Čop hoditi v šolo in tamkaj pri krščanskem nauku spozna tedanji župnik brezniški Zr. S. Kristijan izredno bistro glavo Čopovo ter svetuje očetu, da naj ga pošlje v ljubljanske šole. Ker je to tudi mati že dolgo prej želela, se udá oče ter se napoti zadnje dni meseca oktobra leta 1807 z desetletnim sinom v Ljubljano, kjer je mlademu Čopu tako dopalo, da na vprašanje očetovo, ali bi se ne hotel vrniti ž njim v Žirovnico, kar urno odgovori: »Oče, kar tukaj bom ostal in v šolo hodil!«

Prvo leto mu je delalo učenje nekoliko težave, kajti njegovi sošolci so bili večidel bolje pripravljene prišli v šolo kakor on; drugo leto so si osvojili Francozje Kranjsko in Čop je zbežal pred njimi domov na Gorenjsko. Toda sreča njegova je hotela, da je bival tedaj na svojem rodnem domu v Mostah poleg Žirovnice mladi profesor Janez Krstnik Kersnik, od leta 1808. do 1850. učitelj naravoslovja, znani oče in ljubljenelec slovenske mladine. Ta je leto in dan Čopa tako uspešno učil, da ga jeseni leta 1809., ko se je povrnil v ljubljanske šole, nahajamo že med odličnimi učenci. Leta 1810. je jako dobro dovršil normalko ter dobil po tedanji osnovi

francosko spričevalo z opazko: »approuvé pour la première classe du Gymnase.«¹¹⁰² Na tem spričevalu je podpisan Valentin Vodnik, tedaj ravnatelj začetnih šol.

Prvih šest latinskih šol je zvršil Čop v štirih letih (1810–1814); modroslovje pa leta 1815 in 1816 na liceju v Ljubljani. Dasi se je tako vrlo učil, da je bil večidel po vseh razredih prvi in najodličnejši učenec, je vendar našel poleg šolskih ur še toliko časa, da se je v šestih letih do dobra izuril v več tujih jezikih; nemščine ga je naučila šola, v italijanščini mu je bil učitelj Valentin Vodnik, francoščino gladko pisati in govoriti se je navadil nekoliko v šoli, nekoliko od pravih rojenih, tedaj v Ljubljani živelih Francozov, španskega in angleškega se je učil že tedaj iz svoje pridnosti in svojega veselja. Tudi v latinščini, grščini in v modroslovju je bil tak korenjak, da mu ni bil nobeden njegovih vrstnikov kos; imel pa je nekatere odlične sošolce, n. pr. Friderika Barago in Fidelija Trpinca.

Jeseni leta 1816 je šel Čop na Dunaj dovrševat tretje leto modroslovja – estetik; pa leta 1817 se je vrnil spet v Ljubljano, kjer je na materino željo stopil meseca oktobra v bogoslovje ter se poleg bogoslovskega nauka učil posebno pridno hebrejskega jezika ter marljivo in z najboljšim uspehom hodil poslušat mladega profesorja Metelka, ki je tistikrat tolmačil bogoslovcem slovenščino. Čop je stanoval v bogoslovnici. Toda za duhovski stan ni imel veselja in poklica.

Dne 2. decembra 1819. leta je izvrstno prebil učiteljsko preskušnjo (konkurz) ter prosil, da bi ga imenovali za učitelja nemškega jezika na gimnaziji v Zadru; cesar pa ga je 21. marca 1820. leta imenoval za gimnazijskega profesorja v Dobrovnik s 500 gl. letne plače. Ker pa Čop tega mesta ni hotel prevzeti, so mu dali, tedaj 3. leta bogoslovcu, 7. septembra 1820. leta službo drugega humanitetnega profesorja na Reki in plače 600 gl.

Čop je po tedanji osnovi učil v šestem gimnazijskem razredu v latinskem jeziku vse učne predmete, in kakor nam pričajo uradna poročila njegovih predstojnikov, ohranjena v arhivu reške gimnazije in njegova izvestja sama, vse po najnovejšem učnem načinu in z najboljšim učnim uspehom. Tako na primer piše Josip Schön, prefekt goriške in znanstveni ravnatelj (nadzornik) reške gimnazije 6. julija leta 1821.: »Herr Professor Zhop berechtigt zu den grössten und schönsten Erwartungen, als ein allseitig gebildeter, sehr humaner, höchst fleissiger Mann. Ich wünsche ihm auf der dornigen Bahn, die er mit schlecht vorbereiteten Schülern betreten muss, Geduld auf seiner Bahn, die um zu schwieriger ist, da sein rüstig vorwärts schreitender Geist sich überall durch die Schneckenschritte der Schüler gehemmt

¹¹⁰² »Potrjen za prvi razred gimnazije«.

sehen muss. Es diene ihm indes zum Troste, daß dieses der Kenntniss der hohen und höchsten Stellen nicht entgehen wird.«¹¹⁰³ Prefekt Peesenegger, že poprej v Ljubljani Čopov učenik, hvali v mnogih poročilih njegovo izredno učenost, pridnost, prijaznost in dobroto; tako na primer piše 17. oktobra 1821: »In Hinsicht der Fruchtbarkeit des Unterrichtes hat sich der mit den schönsten philologischen Kenntnissen ausgerüstete Humanitätslehrer Čop ausgezeichnet«¹¹⁰⁴ itd.

Iz Čopovih latinski pisanih poročil vidimo jasno, da je tolmačil grške in latinske klasike, vedno se oziraje na najboljše pesniške izdelke v germanskih, romanskih in slovanskih slovstvih; da je razlagal zgodovino vedno v zvezi z zemljepisom, čemur se je ustavljal sicer korenito učeni, toda nekoliko starikasti prefekt Peesenegger.

Svoje učence je zlasti spodbadal »ad inexaustam legendi cupiditatem et ad optimorum auctorum exemplaria imitandi studium«.¹¹⁰⁵

Sploh ni bil svojim učencem samo izvrsten učitelj, ampak tudi dober oče in skrben vodnik. Ljubili so ga kakor starejšega prijatelja ter se pridno učili že iz ljubezni do mladega, učenega profesorja. Tudi svojim učiteljskim tovarišem je bil Čop presrčen prijatelj in vedno ljubezniv pomočnik. Kedor se je seznanil z mladim, takrat komaj 24-letnim učenjakom, ga je moral čislati in ljubiti.

Na Reki si je nabral Čop novih vednosti; naučil se je do dobra hrvaščine ter se seznanil s starimi pesniki dubrovniškimi in z glagolsko in cirilsko pisavo. Angleški konzul na Reki, John Leard, izobražen mož in Čopu oseben prijatelj, je mnogo občeval z njim, da se je angleščine korenito naučil; profesor Bazilij Klučenko, Malorus,¹¹⁰⁶ mu je bil najbrž učitelj v ruskem in poljskem jeziku. Tudi v laščini se je temeljito izuril ter o počitnicah obiskal Italijo, kjer se je zlasti v Benetkah in v Padovi dolgo časa bavil v velikih tamkajšnjih knjižnicah z mnogimi učenimi knjigami in rokopisi.

¹¹⁰³ »Gospod profesor Čop kot vsestransko izobražen, zelo human in marljiv mož upravičuje naša najlepša in največja pričakovanja. Na trnovi poti, na katero stopa, ki bo toliko težja zaradi slabo pripravljenih učencev, saj se bo njegov krepak, naprej stopajoči duh ob polžjih korakih učencev gotovo čutil oviran, mu želim mnogo potrpljenja. V tolažbo naj mu bo, da tega na visokih in najvišjih mestih ne bodo spregledali.«

¹¹⁰⁴ »Kar zadeva uspešnost pouka, se je učitelj humanistike Čop, opremljen z najboljšim filološkim znanjem, zelo izkazal.«

¹¹⁰⁵ »K neutrudni želji po branju in k prizadevanju, da bi posnemali zglede najboljših avtorjev.«

¹¹⁰⁶ Rusin – Rusini, narod najbolj zahodne veje vzhodnih Slovanov; živijo na severovzhodnem Slovaškem, v Zakarpatski Ukrajini, na Madžarskem, Hrvaškem in v Srbiji. Rusinski jezik govori okvirno milijon ljudi.

Ker so leta 1822. odcepili Reko od ilirskega kraljestva ter jo pridružili ogrski kroni, ni hotel Čop dalje služiti na reški gimnaziji. Tudi je njegov ukaželjni duh pogrešal v malem primorskem mestu potrebnih knjig. Želel si je zategadelj priti v večje mesto. Prosil je, da bi ga premestili; dali so mu 22. septembra 1822. leta službo humanitetnega profesorja na II. gimnaziji v *Levovu*,¹¹⁰⁷ glavnem mestu gališkem, in plače 800 gl. na leto. Tu je našel Čop prelepo priliko, do dobrega se naučiti ruskega in poljskega jezika, seznaniti se z bogatim slovstvom ruskim in poljskim ter spoznati politične, literarne in socijalne razmere naših severnih bratov. Poljski jezik in poljsko slovstvo sta se Čopu kmalu tako močno priljubila, da so mu bili Poljaci odslej eden najljubših narodov na svetu. Pa tudi poljski učenjaki in literati so spoznali kmalu našega učenega in za lepoto vsakega slovstva dovzetnega rojaka ter so imenovali Čopa biser »Kranjske zemlje«. Kako so ga ljubili in kako visoko so ga spoštovali, priča prejasno debel zvezek v Ljubljani shranjenih, še neobjavljenih pisem, katera so mu po odhodu iz Galicije pisali njegovi poljski prijatelji.¹¹⁰⁸

V Levovu je bil Čop samo tri leta humanitetni profesor; zavoljo njegove čudovite učenosti ga je namreč vlada, dasi je imel komaj 28 let, že 30. avgusta 1825. leta poklicala na levovsko vseučilišče, kjer je do 15. septembra 1827. leta začasno oskrboval stolico grškega in latinskega jezika, nekoliko časa bil poleg tega tudi vseučiliški namestni učitelj občne in avstrijske zgodovine, pomožnih zgodovinskih znanosti in angleščine. Vse te prečastne, pa težke naloge je opravljal Čop tako vestno, točno in uspešno, da je bila vlada z njim popolnoma zadovoljna in gotovo bi ga bila imenovala za rednega vseučiliškega profesorja, ako bi bil hotel Čop še dalje služiti v Galiciji. Toda Čop se ni mogel na Poljskem nikoli prav udomačiti; srce mu je vedno hrepenelo po gorskem jugu, po domačih ljudeh. Že 24. januarja 1823. leta je prosil bibliotekarskega mesta v Celovcu. Ta prošnja, še sedaj ohranjena, je imenitna zategadelj, ker vidimo iz nje, da je Čop popotoval po Italiji; v njej pravi, da so mu natančno znane velike knjižnice v Ljubljani, na Dunaju, v Levovu, v Padovi in v Benetkah. Dne 11. februarja 1825. je prosil, da bi ga imenovali za profesorja nemškega slovstva in jezika na vseučilišču v Padovi. Dne 20. februarja 1827. je zopet vložil prošnjo, da bi ga premestili za humanitetnega učitelja v Ljubljano. V tej prošnji poudarja zlasti

¹¹⁰⁷ Lvov – Lviv, v Ukrajini, takratni avstro-ogrski pokrajini Galiciji.

¹¹⁰⁸ Prim. Rozka Štefanova, Niko Jež (ur.): *Čopovi galicijski dopisniki*. Korespondence pomembnih Slovencev. SAZU, 1989.

rodbinske razmere ter pravi, da že pet let služi na tujem, daleč od svoje rodne zemlje. Cesar, ki je takrat imenoval srednjim šolam profesorje, mu je izpolnil željo, ko mu je 23. (30.) julija 1827. leta podelil službo humanitetnega profesorja »poetike« na gimnaziji ljubljanski.

Tako se je Čop povrnil s Poljskega v svojo domovino. V tistem mestu, v tistem šolskem poslopju, v tistih šolskih sobah, kjer je nekoliko let poprej sam še prvi učenec sedel na šolskih klopeh, je zdaj učil Čop prvi učenik slovensko mladino. Daleč na okrog ni bilo moža, ki bi se mogel meriti z njim v koreniti učenosti in občni izobraženosti. Precej s prvim ogovorom, v katerem razodeva svojo srečo in svoje veselje, da mu je dano v domači deželi voditi svoje drage rojake po poteh človeške učenosti, si je pridobil vsa srca svojih mladih poslušalcev. Spoštovali so ga zavoljo njegove obširne in visoke učenosti, ljubili zaradi njegovega modrega, mirnega, prijaznega vedenja. Um in srce sta mu bila enako izvrstna in nikoli ni bil svojim učencem »Orbilius plagosus«,¹¹⁰⁹ ampak vselej mili glavar in ljubeznivi oče. Da so bile učne knjige dostikrat pogrešne in nedostatne, to Čopa nikakor ni motilo, vse je nadomestovala njegova iskrena vdanost in izvirna vednost. Prihajal je navadno v šolo s polnimi žépi starih in novih knjig in razlagaje učencem grške in latinske klasike je navajal primere iz raznih pisateljev stare in nove dobe ter kazal z živimi besedami, kako se je v različnih časih in pri različnih narodih razvijal človeški duh.

Slovenščina takrat seveda ni bila učni predmet, vendar je Čop večkrat v misli jemal tudi slovensko slovstvo, omenjal je Vodnika, svojega nekedanjega učitelja, časi je prinesel celo to ali ono Prešernovo pesem v rokopisu s seboj ter jo bral svojim učencem. Sploh je o vsaki priliki kazal, kako srčno ga veseli, da je učitelj sinovom slovenskega naroda, in marsikatera domorodna beseda učiteljeva se je prijala mladih dovtetnih kranjskih mladeničev.

Govornik Čop ni bil posebno dober, pa govoril je v kratkih, jedrnatih stavkih. Poslušati ga je bilo lahko, ker je vse, kar je povedal, bilo zanimivo, poučno, duhovito. Znal je navduševati učence za vse, kar je dobro, lepo, plemenito, in ljubili so ga kakor največjega prijatelja in najboljšega očeta. Kedor je bil njegov učenec, se ga je hvaležno spominjal do smrti.

Toda samo kratek čas je učiteljeval Čop na ljubljanski gimnaziji. Leta 1828. je umrl 29. oktobra Matija Kalister, tedanji bibliotekar licejske knjižnice ljubljanske. Gotovo nihče ni bil tako sposoben biti mu namestnik kakor Čop, ki je od

¹¹⁰⁹ »Orbilij tepežkar«. Namig na Horacijeva učitelja Orbilija, ki je svoje učence tepel.

nekdaj želel mirne službe, da bi se mogel pečati s samimi vednostimi. In res ga je vlada 15. novembra 1828. imenovala za začasnega, 8. junija 1830. leta pa za stalnega bibliotekarja. To imenovanje je pospeševal osobito znani prirodopisec kranjski in tedanji prefekt ljubljanske gimnazije, Franc Hladnik, ki je s poročilom, še sedaj ohranjenim, 9. februarja 1829. leta Čopa priporočal vladi tako: »Čop ... versichert alle bedeutenden Bibliotheken der grossen Österreichischen Monarchie und ihre Einrichtung und Verwaltung durch die in den Jahren 1815 und 1816 den Bibliothekär geleistete Aushilfe im Detail zu kennen, und die in den meisten slavischen Dialekten, in der portugiesischen und provençalischen Sprache verfassten Bücher zu verstehen; spricht und schreibt ausser der Amtssprache die Krainische, die polnische, italienische, französische, englische Sprache und nach seiner glaubwürdigen Versicherung auch die spanische Sprache; besitzt ausgebreitete Kenntnisse in der Literatur der gebildeten Nationen; ist mit allen wichtigen literar-historischen Werken, mit der Einrichtung der bedeutenderen Bibliotheken des österreichischen Kaiserstaates und insbesondere mit der hiesigen Lyceal-Bibliothek vertraut; lehrt die Humanität schon ins neunte Jahr mit Auszeichnung, verricht in folge hoher Verordnung vom 15 Nov. v. J. (1828) Z. 25401 hier Orts das Amt des Bibliothekär – Substituten an dem hierortigen Lyceum seit dem 24. nämlichen Monats; bewährt eine glühende Liebe zu dem bibliographischen Fache und scheint bei seinem erprobten moralischen, ganz der Literatur sich hingebenden Charakter, bei seinem lebendigen Interesse für alle Zweige des menschlichen Wissens, bei seiner ausdauernden Thätigkeit der tüchtige Mann für die mühe – volle Arbeit zu sein, welche die der neuesten Instruction für Bibliothekäre gemässe Einrichtung einer Bibliothek erfordert.«¹¹¹⁰

¹¹¹⁰ »Čop ... zagotavlja, da zaradi priložnostnih zaposlitev, ki jih je opravljal v knjižnicah v letih 1815 in 1816, do podrobnosti pozna vse pomembne knjižnice velike avstrijske monarhije, način njihovega delovanja in upravljanja in da razume v večini slovanskih dialektov, v portugalskem in provansalskem jeziku napisane knjige. Govori in piše poleg uradnega jezika tudi kranjski, poljski, italijanski, francoski, angleški in po njegovem verodostojnem zagotovitlu tudi španski jezik. Poseduje obširna znanja iz literature omikanih narodov, dobro pozna vsa zgodovinsko pomembna literarna dela, delovanje najpomembnejših knjižnic avstrijskega cesarstva, še posebej pa tukajšnjo licejsko knjižnico. Že deveto leto izvrstno predava humanistiko, na osnovi višjega odloka od 15. novembra preteklega leta (1828) št. 25401 opravlja na tukajšnjem liceju od 24. omenjenega meseca službo bibliotekarskega namestnika. Do bibliografske stroke goji izredno ljubezen. Zdi se, da je s svojim dokazano moralnim, literaturi popolnoma vdanim značajem in živim

Poleg bibliotekarske službe je bil Čop leta 1839. še dalje učitelj »*poetike*« in leta 1831 »*retorike*« na gimnaziji ljubljanski; pozneje je moral vse moči posvetiti biblioteki, katera v tistem času, dasi je štela že 30.000 zvezkov, še ni bila urejena ter ni imela nobenega rednega kataloga. Začel je biblioteko devati v red, toda te naloge ni mogel dovršiti.

Tisti čas je bilo izpraznjeno tudi mesto prvega varuha v dvorni knjižnici dunajski; Čop je prosil za njo 5. julija 1832. Ta prošnja Čopova, katera se nam je ohranila do današnjega dne, je imenitna zategadelj, ker nam prejasno izpričuje v resnici čudovito učenost njegovo. Čop namreč v tej prošnji pripoveduje in z uradnimi spričevali izkazuje, da umé in večidel tudi gladko govori in piše devetnajst jezikov. Ti jeziki so: 1. slovenski, 2. nemški, 3. latinski, 4. grški, 5. italijanski, 6. francoski, 7. angleški, 8. poljski, 9. španski, 10. staroslovenski, 11. ruski, 12. srbski, 13. češki, 14. lužiškosrbski, 15. portugalski, 16. provensalski, 17. starofrancoski, 18. madjarski in 19. hebrejski.

Teh jezikov pa Čop ni samo govoril oziroma pisal in umel, ampak znano mu je bilo tudi natančno slovstvo vsakega teh jezikov; v vseh teh jezikih je prebiral slavne pesnike in pisatelje, ker on ni bil samo suhoparen lingvist, ampak korenito izobražen, pesniški omikan in misleč mož, ki je znal s pravim estetičnim okusom po svoje ocenjevati vsakega pisatelja. Ni se učil jezikov toliko iz veselja do jezikoslovja kakor zategadelj, da je iz raznih pesnikov in pisateljev užival pesniško slast in lepoto. To nam najbolje pričajo mnogoštevilni zvezki in dnevniki Čopovi, polni opazek in izpiskov iz raznih slovanskih, romanskih in germanskih klasikov, katere nam je iz njegove zapuščine rešil Kastelec, da so se ohranili do današnjega dne. Iz njih se jasno vidi, da je Čop čitaje vedno mislil, ter kar je lepega našel, vestno zapisoval. Tedaj ne jeziki sami na sebi, ampak njih slovstva so mu bila glavna stvar. Naravno je vprašanje, kedaj in kako se je mogel Čop naučiti toliko jezikov. Ne da se tajiti, da je imel za jezike posebno dobro glavo; toda bil je tudi nenavadno priden in maren. Njegovi sošolci in prijatelji pričajo, da na vsem svetu ni bilo pridnejšega človeka. Uže ko je bil v Ljubljani modroslovec in bogoslovec, je tičal ves dan v knjigah, katerih je bila polna vsa njegova izba.

Ako si prišel k njemu, zdelo se ti je, da si stopil v biblioteko. Celó med jedjo je rad bral, drže v eni roki žlico, v drugi knjigo. Skratka, brez knjige ga nikoli ni bilo videti. Noben trud mu ni bil prevelik, da bi se kaj naučil. Tako je leta 1820.,

zanimanjem za vsa človeška znanja ter s svojim vztrajnim delom pravi mož za to zahtevno delo, ki ga zahteva najnovejše navodilo za urejanje in vodenje knjižnic«.

ko je bil bogoslovec v Ljubljani, zvedel, da živi v Škofji Loki, dobre štiri ure nad Ljubljano, v samostanu kapucin po rodu Portugalec. Čop ga je začel pridno obiskovati, da se more pogovarjati in uriti ž njim v portugalskem jeziku. V krčmo ni zahajal; profesorju in bibliotekarju je gospodinjala njegova sestra Marija. Imel je samo eno strast, knjige, v katerih je vedno tičal, in znano je, kako se je Prešeren norca delal iz njega ter ga imenoval dihurja, ki noč in dan žre knjige.

Takrat je bilo v Ljubljani lepo število omikanih mož, vnetih za vsak napredek. Prvaki socialnega življenja so bili advokatje dr. Baumgarten, dr. Oblak in dr. Chrobat; profesorji Krsnik, Martinjak, Heinrich in zlasti Schulz plemeniti Stražnicki, slikar Langus in nemški pesnik Hermann von Hermannsthal, Prešeren in Andrej Smole; med ženstvom se je odlikovala duhovita žena Langusova in hčere doktorja Oblaka; med duhovenstvom bi se smel temu krogu prištevati poleg Potočnika in profesorja Župana¹¹¹¹ tudi tedanji stolni kaplan in poznejši dunajski revolucionar Fister iz Radovljice; ostali duhovniki so se bolj držali Metelka in Pavška, Jerina in Albrehta. Pravi pesniški orakel, prava duša tega omikanega društva pa je bil Čop, katerega je zavoljo njegove učenosti, priprostosti in prijaznosti ljubilo in spoštovalo vse. Sploh se je Čop v tem lepem društvenem krogu, zlasti v Langusovi, Oblakovi in Schulzovi rodbini, kaj dobrodejno oživil, pa tudi sam druge oživljal. Da je on pravi ustanovnik »Kranjske Čbelice«, nam pričajo jasno njegova pisma, ki jih je med leti 1830 in 1832 pisal Prešernu in Kopitarju. V tem času je dovršil (leta 1831) tudi zgodovino slovenskega slovstva, katero je na Kopitarjevo prošnjo spisal Šafaříku. Potem je prišlo leto 1833, ž njim abecedna [vojska], v kateri se Čop ni boril samo za Bohoričeve črke, ampak tudi v prvi vrsti za pesništvo, ki se je tiste čase s Prešernom začelo pri nas šele razvijati. Iz abecedne vojske je spoznal slovenski svet, koliko korenite učenosti ima Čop in koliko se je nadejati od njega. Zlasti prijatelji Prešeren, Smole in Kastelec so se veselili, da je Čop vendar izgubil strah pred javnostjo, da se je osvobodil otročje priprostosti in je bil tako rekoč prisiljen zastaviti svoje pero, katerega ne bo, tako so vsaj mislili, položil tako kmalu iz roke.

¹¹¹¹ Štrekelj uporablja včasih priimek Župan, včasih pa Zupan. Ker je pod priimkom Zupan Jakob (Suppan), jezikoslovec in pesnik, naveden tudi v Slovenskem biografskem leksikonu, je tukaj v nadaljevanju priimek poenoten v Zupan.

II

Toda nepričakovano so se podrlle vse te nadeje. Bilo je 6. julija 1835. leta. Dopoldne je Čop v biblioteki učil angleščine nekoliko bogoslovcev in dijakov iz viših gimnazijskih razredov, popoldne je dajal še zdrav in vesel knjige bravcem, ki so od 2.–4. prihajali v biblioteko. Zvršivši svoj uradni posel, gre s prijateljem in bibliotečnim skriptorjem Miho Kastelcem na sprehod. Ker je bil vroč in soparen dan, se namenita iti kopat. Navadno kopališče Ljubljancanom je bilo tista leta v Savi med Šmartnim in Tomačevim, eno uro od mesta. Tamkaj je tekla voda po dveh votočih¹¹¹² in združivši se v dolgem in zelo globokem tolmunu, se je vrtela svedru podobno v vodoravni méri tako, da je bil zdaj en curek gori, zdaj drugi. Izurjenim plavcem je ta nevarna kopel zelo prijala, ker jih je Sava nekoliko časa prijetno sem ter tja vrtela in premetavala, potem pa jih zanesla na pesek konec tolmunu. Tu sem prideta, kakor že večkrat poprej, Čop in Kastelec pozno popoldne 6. julija. Ko se slečeta, se hoče Kastelec, na pesku sedé, še nekoliko ohladiti, Čop pa kar v vodo skoči. Sava ga začne vrteti po tolmunu in premetavati sem ter tja. Ker je Čop tako čudno roké stezal in kvišku molel, zakriči Kastelec prijatelju: »I, glej glej, saj boš še utonil, če ne boš pameten!« Komaj izgovori te besede, mu šine strašna misel v glavo, da je Čop morebiti res v nevarnosti. Urno skoči na bližnji jez, da bi z njega podal prijatelju kolec, pa ta ga ne more doseči in zgine pod vodo. Kastelec kričé leti v bližnje Tomačevo ljudi klicat na pomoč. Kmetje priteko, pa izvlečejo iz vode Čopa – mrtvega. Vojaški zdravnik, ki je bil v Tomačevem v krčmi, prihiti tudi na Savski brod, drgne in oživlja Čopa, kakor vé in zna, prereže mu žilo, pa Čop se ne gane. Urno ga odpeljejo v ljubljansko bolnico, kjer ga prav tako oživljajo na vse mogočne načine, toda brez uspeha. Ob 8. uri zvečer je vedela strašno dogodbo vsa Ljubljana. Ni ga bilo omikanega človeka v vsem ljubljanskem mestu, da bi ga tragični konec Čopov ne pretresel prav do dna. Poroča se, da so se o njegovi smrti zreli možje, stari možje na glas jokali. Fister je prišel ravno iz spovednice, in ko mu je nekedo pred stolno cerkvijo oznanil Čopovo smrt, se je na ves glas zajokal, da je bila hipoma zbrana okoli njega kopa radovednih ljudi. Prešeren ves osupel prvi trenotek noče verovati prestrašne novice, potem teče v bolnišnico, in ko je tam našel svojega najboljšega prijatelja res mrtvega, mu poljubuje lice, joka kakor otrok ter se ne da utešiti. Neizmerno je bilo žalovanje vseh znancev in prijateljev.

¹¹¹² Rečnih rokavih.

Pogreb 8. julija je bil slovesen in veličasten, kakor ga že dolgo prej in pozneje ni videla Ljubljana; brezštevilna množica je spremila Čopa k zadnjemu počitku pri sv. Kristofu, kjer so ga pokopali poleg Vodnika. Prijatelji so mu postavili nekoliko let pozneje priprost, pa lep in primeren spomenik. Na širokem in visokem stojalu iz črnega kamena se vzdiga okrogel, zgoraj odlomljen stolb,¹¹¹³ na katerem sedi sova, ptica boginje Atene, znamenje modrosti in ponočne pridnosti. Spodaj na stolbu leži odprta knjiga iz kararskega mramorja; pod njo na stojalu se bere napis, katerega je sestavil Prešeren tako:

»Matija Čop, rojen 26. prosenca leta 1797, umrl 6. dan malega serpana 1835.

Jezike vse Evrope je učene
Govoril, ki v tem tihim grobu spi;
Umetnosti je ljubil, zgubljene
Mu ble so ure, ko njim služil ni;

Mladenčam v Reki, v Lvovu in v Ljubljani
Neutrudni učenik je um vedril;
Ako bi daljši časi bli mu dani,
Svoj narod s pismi bi razsvetlil bil.
Peró zastavi komaj stare Slave
Buditi rod – odnêse val ga Save!«

Koliko žalost je vzbudila Čopova smrt po Slovenskem, zlasti po Ljubljani, vidimo jasno iz mnogih elegij, zloženih njemu v spomin in priobčenih v Ilirskem listu. Fr. Hemann v. Hermannsthal, A. Laschan in Prešeren so ga častili v pesmih. Prešeren mu je postavil spomenik s tem, da je njemu posvetil svojo največjo pesem »Kerst pri Savici«, da mu je zložil znano elegijo Tajati led naš šele začel je, pomlad je drugod že, katere konec je vsakemu vzet iz srca:

»Naj se učenost in imé, čast tvoja, rojak, ne pozabi,
Dokler tebi dragó v Krajni slovenstvo živi.«

Ne manj lepa pa je nemška Prešernova elegija v *Illyrisches Blatt*, št. 30 (v terci-nah):

¹¹¹³ Stolp.

»Jung stirbt der, den die Himmelmächte lieben.«
Der Spruch, mein Freund, hat sich an dir bewähret,
Stand in den blassen Zügen dir geschrieben;

Denn heiter war dein Antlitz, wie verkläret,
Dein Mund, der lächelte, als wollt' er sagen:
Aus ist der Kampf, der lang genug gewähret.

So fand ich dich, als ich vom Schmerz getragen
Zu Dir geeilet auf die Schreckenskunde,
Dass aufgehört des Freundes Herz zu schlagen.

Und wie sie brennt und brennen wird die Wunde,
Gelinder werden ihre glüh'nden Qualen,
Wenn ich erwäge Deine letzte Stunde ... – *dalje*

Nicht du, mein Freund! nur wir sind zu bedauern,
Das teure Vaterland ist zu beklagen,
Die Jünger, die am Grab des Meisters trauern.

Dir waren heimisch unsres Weltteils Zungen:
Was Hellas, Rom unsterbliches geschrieben,
Des Britten Lied begeistertes gesungen,

Der Lusitanier, Spanier heiss im Lieben,
Der Italiener, Deutsche und Franzose
Geschaffen von der innern Gluth getrieben,

Das sprach zu Dir im lieblichen Gekose
Der Muttersprache. Im sarmat'schen Norden,
Wohin gerufen Dich des Schicksals Loose,

Hast du gelauscht des Mickiewicz Accorden,
Und was der Tscheche, Serbe und der Russe
Ans Licht gefördert, ist Dir kund geworden.

Mnemosyne hat dich mit ihrem Kusse
 Geweiht zu des Vaterlandes Frommen,
 Um auszuspenden von dem Überflusse.

Nun hat der Tod von uns Dich weggenommen,
 wir sah'n die Saat so herrlich sich gestalten,
 Der wahre Erntetag, er wird nicht kommen!

Das ist's, warum wir des Geschickes Walten
 Verklagen, das so früh Dich uns entrücket,
 Warum wir weinend uns're Hände falten. –

Ich weiss, Du standest einsam, unbeglücket,
 Dass Dir, wie mir, nicht Ruhe war hier beschieden,
 Dass Dich im Kühlen Haus kein Leid mehr drücket.

Ich gönne Dir den tiefen, ew'gen Frieden;
 Doch werd'ich, bis sie mich zu grabe tragen,
 Dass Du, mein Teuerster! so früh geschieden,
 Dass Du uns wardst so früh entrissen, klagen.¹¹¹⁴

Tudi dr. Jakob Zupan, kateremu je škof Wolf vzel v bogoslovnici profesuro ter ga poslal v Celovec v prognanstvo, je zložil, hud in jezen na svojo in na Čopovo tragično usodo, nesrečnemu prijatelju žalostinko, seveda po svoje, rekoč: »Zwei Gelehrte hat Krain besessen – den einen hat der Wolf, den andern die Sau gefressen!«¹¹¹⁵

O značaju njegovem smo že govorili na več mestih. Jurij Kosmač, ki je bil pod Čopom amanuensis v knjižnici ljubljanski in ga je torej dobro poznal, je zapisal o njem še to-le: »Als Mensch war Čop leutselig, wohlwollend und sehr freundlich nicht nur gegen vornehme und gebildete, sondern in gleicher Art gegen geringe Personen; ebenso gefällig, zuvorkommend und bereitwillig war er auch gegen seine Untergebenen, besonders wenn ihn Jemand um Aufklärung, Belehrung oder Rath ersuchte, so war er ihm mit Leib und Seele zugetan. Als

¹¹¹⁴ Štrekelj ne navaja celotne pesnitve, izpuščeni so stih od 5 do 16 ter 18 in 19. V prepisu je nekaj popravkov povzetih po Prešernovem Zbranem delu 2, Ljubljana, 1966, str. 95–98.

¹¹¹⁵ »Dva znanstvenika je imela Kranjska, enega je volk (der Wolf), drugega pa je požrla Sava« (die Sau – svinja).

Lehrer war er ausgezeichnet mit Linguistik beschäftigte er sich in und ausser seinem Amte.«¹¹¹⁶

O smrti njegovi se je raznesla govorica, ki se še tu pa tam čuje, da je namreč kolikor toliko Kastelec zakrivil Čopovo smrt, ker ni imel toliko poguma, da bi bil za njim skočil ter ga iz vode potegnil. Levcu se dozdeva, da se Kastelcu očita ta strahopetnost po krivem. Čopov učenec, profesor Peternel, mu je namreč o njegovi smrti povedal to-le: »Čop je imel jako občutne živce in na glavi jako tanko in mehko črepinjo. Ko so se po šolskem nauku usuli učenci okrog moža, da bi se kaj pogovarjali z njimi, nihče ni smel stopiti na tisto desko, na kateri je stal Čop. Ako je kdo stopil nanjo, takoj se je Čop prijel za glavo ter zavikal: 'Aber was stampfen sie den so fürchterlich.'¹¹¹⁷ Mogoče se je zdelo profesorju Peternelu, da je, ko je skočil v vodo, precej zadel mrtvoud njegove živce ali možgane. Čop je bil srednje velikosti in precej širokopleč. Lasje so mu bili svetli, čelo izredno belo in visoko, lice zgoraj široko, spodaj stisnjeno, oči modre, pa bil je kratkega pogleda. Hodil je urno, delal majhne korake. Posebnost njegova je bila, da ga ni nikoli nihče videl brez knjige. Podob njegovih je več, ena Langusova, drugo je naslikala hči ljubljanskega advokata Oblaka, Amalija, pozneje žena nemškega pesnika Hermanna Hermannsthala. Ta slika je iz l. 1828 in kaže Čopa v poljskem kožuhu, kakoršnega je nosil, ko se je vrnil s Poljskega v Ljubljano. Zasebna knjižnica Čopova je štela blizo 4000 zvezkov dragocenih knjig, pisanih v raznih evropskih jezikih. Po smrti njegovi jo je kupil Kastelec od Čopovih sorodnikov in potem poprodal knjige na vse štiri vetrove, največ v tuje dežele. Ohranil pa je domovini vsa pisma in spričevala, vse dnevnike in rokopise Čopove, iz katerih se bo dal sestaviti obširen in tega moža dostojen životopis. V Ljubljani je stanoval Čop, dokler je bil profesor, v Gradišču v sedanjih Vegovih ulicah št. 6, bibliotekar pa je imel uradno stanovanje v licejskem poslopju precej poleg knjižnice.

Prva zasluga Čopova je ta, da nam je od leta 1829 do 1831 spisal prvo in do Marnovega Jezičnika še najkorenitejšo literarno zgodovino slovensko, katera nam zlasti starejšo dobo slovstva slovenskega riše sicer kratko, pa jedrnato in krepko.

¹¹¹⁶ »Kot človek je bil Čop zaupljiv, naklonjen in zelo prijazen ne samo do imenitnih in izobraženih, temveč v enaki meri tudi do preprostih oseb; prav tako dostopen in ustrežljiv ter s telesom in dušo naklonjen je bil do svojih podrejenih, posebej kadar ga je kdo prosil za kakšno pojasnilo, poduk ali nasvet. Kot učitelj je bil izvrsten, z lingvistiko se je ukvarjal v in izven službe«.

¹¹¹⁷ »Kaj vendar topotate tako grozno«.

Šafařík, tedaj gimnazijski profesor v Srbskih Karlovcih, je dal leta 1826. na svetlo svojo znano knjigo »Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten«. ¹¹¹⁸ Dasi je bila ta knjiga delo čudovitega mnogoletnega truda, se je vendar nahajalo v njej mnogo napak. Te je hotel Šafařík iz nje iztrebiti in povrhu še novega gradiva nabrati, da bi spisal korenito literarno zgodovino slovansko. Iskal je pomočnikov po vsem slovanskem svetu. Slovenskemu oddelku je prosil pomoči Kopitarja in ta se je obrnil leta 1829., kakor vidimo iz pisem do sedaj še ohranjenih, a ne še natisnjenih, do Čopa, ki je drage volje prevzel nalogo spisati bibliografijo in literarno zgodovino slovensko od leta 1550–1830. Delo je dovršil v dveh letih in junija meseca leta 1831. je poslal Kopitar Čopov rokopis, obsegavši 50 velikih pol, Šafaříku s to opazko: »Es sind herrliche Beiträge und ich zweifle, ob Sie sonst woher eine so brave Vorarbeit erhalten haben können. Čop ist ein milder Recensent und von extensivem Vergleichungsgeschichtskreis.« ¹¹¹⁹ Na podlagi Čopovega rokopisa je dovršil Šafařík že leta 1833 zgodovino slovenskega slovstva, ki pa je izšla šele leta 1864. Kako malo je Šafařík pre naredil Čopov rokopis, je razvideti iz Kunšičevega spisa v I. zvezku Zbornika slovenske Matice, izdanega za lansko leto. ¹¹²⁰

Druga zasluga Čopova je ta, da je bil pravi duhovni oče »Kranjski Čbelici«. Koliko je ta pesemska zbirka pomogla v prvi vrsti slovenskemu pesništvu pa tudi slovenskemu slovstvu v obče, o tem bomo še govorili. Da je bil Čop nje buditelj, vidimo jasno iz pisem, ki jih je leta 1837. pisal Prešeren Čopu iz Celovca. Iz njih se razvidi, da je Čop »Čbelico« urejal in popravljal in se največ trudil, nakloniti ji tudi prijaznost osornega Kopitarja. V tem oziru je posebno imenitno dolgo Čopovo pismo Kopitarju z dne 16. majnika leta 1830, v katerem krepko zagovarja Prešernove in Potočnikove pesmi. Kopitar je namreč sodil o njih, da so ... brez vsake cene, ker jih *kmetje* ne bodo umeli (!). Čop mu dokazuje, da na kmetiške ljudi ti pesniki niti mislili niso; tem naj, kakor doslej, duhovniki pišejo knjige, Čbelica pa je v prvi vrsti namenjena *omikanemu* občinstvu. Potem pobija z mirnimi, lepimi in tehtnimi besedami Kopitarjeve nazore o pesništvu

¹¹¹⁸ »Zgodovina slovanskega jezika in književnosti po vseh narečjih«.

¹¹¹⁹ »To so čudoviti prispevki in dvomim, da bi sicer od koder koli lahko dobili tako dovršeno pripravljalo delo. Čop je obziren recenzent in pripada ekstenzivnemu krogu primerjalne zgodovine«.

¹¹²⁰ Prim. Ivan Kunšič: Doneski k zgodovini književne zveze med Čehi in Slovenci. *Zbornik Slovenske Matice*. Ljubljana, 1899.

sploh ter pravi končno, da jih je, če mu ne ugajajo Prešernove pesmi, zlasti elegija »Slovo od mladosti« in njegov »Povodnji mož«, bral gotovo »in übler Laune«. ¹¹²¹

Da je pa »Čebelico« dajal na svetlo Kastelec, in ne kedo drugi, to se dá naravno tolmačiti; on je bil namreč med vsemi tedanjimi pisatelji slovenskimi edini, ki se »s cesarjem ni kregal« in je imel največ trgovskega razuma v glavi. Prešeren, neplačani praktikant, je ni mogel zalagati, ravno tako tudi Čop ne, ki toži v nekem pismu do Kopitarja, da se mu v Ljubljani (leta 1829) slabo godi, slabše, kakor se mu je na Poljskem.

Tretja zasluga Čopova je, da je v abecedni vojski premagal sovražnike *stare* abecede, kar sem že razpravljal. Spomina vredno pa je to, da so skoro vsi metelkovci odločni, skriti ali očitni sovražniki »Krajske Čebelice«, zlasti Prešernovih pesmi, dasiravno se ne more trditi, da bi bili vsi nasprotniki Metelkovi tudi prijatelji Prešernu in njegovim pevskim tovarišem. Poleg boja zoper bohoričico so se bojevali torej metelkovci tudi kolikor toliko zoper slovensko pesništvo; kajti Čebelične pesmi jim niso nikakor bile pogodu, trdili so o njih, da so po vnanji obliki nedovršene, po mislih pa celo graje vredne in – nemoralne.

Abecedna vojska je Čopa sprla tudi s Kopitarjem. Čop in Kopitar sta si bila prijatelja od tistega časa, ko je Čop na Dunaju študiral; pozneje sta si pridno in prijateljski dopisovala in mnogo takih pisem Čopovih se nam je ohranilo v konceptu. Iz njih jasno vidimo, da je bil Čop, zlasti v Ljubljani, tako rekoč agent Kopitarjev, kateremu je kupoval vse vnovič na svetlo prišle knjige slovenske pa zbiral in pošiljal mu je tudi starejše knjige iz protestantske dobe. Posebno je oživelo to dopisovanje okoli leta 1830., ko je prišla na svetlobo Čebelica. Prešeren in drugi prijatelji niso bili s tem dopisovanjem nič kaj zadovoljni, ker so menili, da Čopu škoduje Kopitarjev vpliv ter mu izpodkopáva njegovo samostalnost. Tako se na primer Prešeren v pismu iz Celovca 10. februarja 1832 norca dela iz Čopa.

»Viel Kratzfüsselnder Bücklinge macht Freund Čop dem Kopitar, lässt kein –u los, eh' er geschrieben nach Wien.« ¹¹²² Potem nadaljuje: »Von Laibach aus schreibt man mir, dein Verstand befindet sich zwar nicht wie jener Rolands im Monde, jedoch auch nicht bei Dir in Laibach, sondern in Deposito des Herrn Custos Kopitar. Ich theile mit meinen slavischen Freunden die Freude, dass

¹¹²¹ »V slabem razpoloženju«.

¹¹²² »Prijatelj Čop se Kopitarju mnogo preveč priklanja, ne izusti nobene črke, preden ne piše na Dunaj«.

er nicht abgeneigt zu sein scheint, Dir etwas von solchem zur Recension der Čebelica zukommen zu lassen. Leider ist dies hinsichtlich der Beleuchtung des ABC-Streites noch nicht der Fall. Wir sind gesonnen, diesfalls bei ihm bitlich einzukommen. Sapere aude!¹¹²³ ... Lass Dich von Kopitar nicht zu sehr bevormunden!¹¹²⁴ Ta prijateljska zveza s Kopitarjem je trajala tudi še pozneje, ko je že Čop začel svojo abecedno vojsko zoper Metelka. Še 2. maja 1833. mu pošilja Čop 17 tiskanih strani svojega spisa, spremljajoč jih s temi besedami: »Hier erhalten Sie mein Discacciamento¹¹²⁵ mit dem sie wohl unzufrieden seyn, aber mir gewiss nicht auf die Art. Zürnen werden, wie meine hiesigen Gegner, die die Sache ungefähr so nehmen, als hätte ich sie öffentlich Betrüger, Lügner, Lumpen etc. gescholten. Ich aber sehe nicht ein, wie die Sache anders besprochen werden konnte, und besprochen werden musste sie einmahl!

Man betrachtet meine Schrift als einen Angriff auf die Geistlichkeit etc. etc., Ich, Metelko und seine Anhänger möchten sie gern so darstellen indessen habe ich doch bei weitem den grössten Theil der Geistlichkeit für mich. Anfangs schien man kaum zu erwarten, dass ich endigen würde, um mir zu antworten, nun aber scheint man sich doch etwas zu besinnen. Metelko selbst getraut sich kaum etwas Gescheidtes zu erwidern, er [ver]sucht den Domdeschant Jerin, der eigentlich seine Lettern in die Schulen einführte, dazu zu bereden, der einige Gewandtheit im groben und bissigen Styl haben soll; aber auch Jerin scheint nicht recht zu wissen, was zu thun wäre; er fragte unter andern den Potočnik um Rath, der ihm aber wenig Tröstliches sagte und sogar andeutete, es wäre für ihn am klügsten, die Materialien, die er von Metelko erhalten (denn er selbst versteht von der Sache kaum etwas) zurückzugeben; Metelko möge sich damit an den Dr Komann (der schlechte causas zu übernehmen pflegt) wenden. Von diesen Leuten habe ich überhaupt kaum etwas zu besorgen. Mit *Ihnen* ist es

¹¹²³ »Upaj si biti moder!« Za Horacijem (Hor., *Epist.* 1.2. 40) je to misel uporabil mdr. Immanuel Kant.

¹¹²⁴ »Iz Ljubljane mi pišejo, da se tvoj razum kot Rolandov ne nahaja na luni, vendar tudi ne pri tebi v Ljubljani, temveč v depozitu kustosa, gospoda Kopitarja. S slovanskimi prijatelji si delim veselje, saj se zdi, da ni nenaklonjen temu, da ti nekaj od tega prepusti za recenzijo Čebelice. Na žalost to, glede na osvetlitev abecedne vojne, še ni slučaj. Imamo namen, da se v tej zadevi s prošnjo obrnemo nanj. Sapere aude! Ne dopusti, da preveč podležeš pod Kopitarjevo varuštvo«.

¹¹²⁵ *Nuovo Discacciamento di lettere inutili*. Das ist Slowenischer ABC-Krieg. Ljubljana, 1833 (skupni, separadni natis vseh spisov abecedne vojske iz leta 1833).

freilich ein Anderes: in Gottes Nahmen – dixi et salvavi animam meam!¹¹²⁶ ... Lesen Sie den Metelko'schen Artikel, den ich Ihnen wiederholt sende, vor meiner Widerlegung ... Wenn Sie auf mein Geschreibe (Discacciamento) etwas entgegen wollen, so wäre dazu das Illyrisches Blatt das zweckmässigste, und einen Artikel von Ihnen wird man natürlich immer gerne aufnehmen, während die Extrabeilage (Disc.) uns über 20 fl kostet, ein etwas theurer Spass, den ich allein nicht hätte bestreiten mögen... Auf jeden Fall aber erwarte ich, dass Sie, Sie mögen mich sonst waschen, wie Sie wollen, nicht mit blossen *Allgemeinheiten*: dass ich keinen Sinn für wahre Buchstabenschrift habe etc. etc. kommen werden.«¹¹²⁷ Kako silno se je zmotil ubogi Čop. Dasiravno je v svojem dopisu govoril o Kopitarju z največim spoštovanjem in pobijal samo nekatere njegove nazore o abecedi z največjo vljudnostjo, čutil se je vendar Kopitar, znanstveni oče metelčici, silno razžaljenega, in Ilirski list je prinesel 6. julija 1833. leta njegovo znano pismo Metelku »Ein Wort über den Laibacher – ABC Streit«,¹¹²⁸ ki je bilo povod, da sta tudi Čop in Prešeren ostro nastopila in dokončala to vojsko, ker

¹¹²⁶ »Rekel sem in rešil svojo dušo«.

¹¹²⁷ »Tukaj ste prejeli moj Discacciamento, s katerim pač niste zadovoljni, toda gotovo name ne boste jezni na tak način kot moji tukajšnji nasprotniki, ki stvar jemljejo nekako tako, kot da bi jih javno zmerjal z goljufi, lažnivci ali lumpi. Sam pa ne vidim, kako bi se o stvari lahko pogovarjalo drugače, toda enkrat se je treba dogovoriti. Moje pisanje se razume kot napad na duhovščino itd. itd. Jaz sam, Metelko in njegovi privrženci naj bi jih tako predstavili, medtem pa imam vendar večji del duhovščine na svoji strani. Na začetku je bilo videti, da komaj čakajo na to, da končam, da bi mi odgovorili, sedaj pa se zdi, da so vendarle nekoliko razmislili. Metelko sam si komajda upa kaj pametnega odgovoriti. Stolnega dekana Jerina, ki je njegove črke pravzaprav uvedel v šole, poskuša k temu pregovoriti; ta je sicer spreten, imel pa naj bi nekaj robotih in zajedljivih navad, toda zdi se, da tudi Jerin ne ve prav kaj storiti. Med drugimi je vprašal Potočnika za nasvet, ki pa mu je povedal malo tolažilnega in mu celo namignil, da bi bilo zanj najbolj razumno, če bi snov, ki jo je dobil od Metelka (saj sam o zadevi komaj kaj razume), vrnil. Metelko naj se s tem obrne na dr. Komana (ki ima navado prevzemati slabe stvari [causas]). Zaradi teh ljudi mi ni treba biti v skrbeh. Z vami je seveda nekaj drugega: V božjem imenu – dixi et solveni animam meam! Berite Metelkov članek, ki vam ga ponovno pošiljam, preden ga ovržem. Če želite na moje pisanje (Discacciamento) kaj odgovoriti, bi bil v ta namen najbolj primeren Ilirski list, in vaš članek bo seveda vedno z veseljem sprejet, medtem ko je posebna priloga, ki nas stane 20 goldinarjev, nekoliko draga zabava, ki je sam ne bi mogel zagovarjati. V vsakem primeru pa pričakujem, da ne boste, sicer me lahko krtačite, kolikor hočete, nastopili zgolj z običajno mislijo, češ da nimam nobenega smisla za pravi črkopis itd. itd.«

¹¹²⁸ »Beseda o ljubljanski abecedni vojni«.

je Kopitarju prešlo veselje, pobijati moža, kakor je Čop. Napel je, kakor pravi Prešeren v nekem svojem pismu, »svojo štulo« ter to štulo napeto nosil nekoliko let. Hud je bil in jezen na vse kranjske prijatelje in jako malostno, malo možko in malo častno je dal to jezo čutiti Čopu leta 1833. ali 1834. Čop je namreč imel navado, o velikih počitnicah hoditi na Dunaj, kjer je dalje časa ostajal in ljubljanski knjižnici, pa tudi sebi, kupoval od knjigarjev in starinarjev knjige. Šel je tudi leta 1833. ali 1834. na Dunaj. Našel je mnogo in zanimivih starih knjig; nekoliko je bilo celo tacih, da jih je hotel, da jih je moral imeti. Zakupil je vse svoje novce, celo tiste, ki jih je za pot potreboval, misleč, da kakor časi poprej, tako mu bo iz zadrege pomogel tudi sedaj.

A da jo je vendar nekoliko utešil, priča nam »Glagolita Clozianus« sam, ker ravno v tej knjigi je postavil svojemu prijatelju – nasprotniku Čopu v posebni opazki jako časten spomenik. Govorečemu o staroslovenskih nosnikih so neke Čopove opazke, iz katerih se je Kopitar v abecedni vojski delal norca, sedaj leta 1836. jako imeniten vir in dokaz, da nosniki živé tudi še v novi slovenščini; in kakor je poprej smešil njegovo učenost, tako mu je zdaj Čop – vir doctissimus.¹¹²⁹

Četrta Čopova zasluga je ta, da je bil ves čas Prešernu kakor tudi drugim tedanjim pesnikom slovenskim v vseh pesniških in estetičnih stvareh izvrsten učitelj, vesten svetovavec in nezmoten vodnik.

Da se ima Prešeren veliko zahvaliti Čopu, ne more nihče tajiti, če pozna pri-srčno, skoraj dvajsetletno prijateljsko zvezo med tema ožjima rojakoma. Za to imamo tudi žive priče, zlasti Prešernova pisma. Čop je Prešerna seznanil s slovstvom romanskih in germanskih narodov; on ga je opozoril na razne pesniške oblike, on je skratka pravi duhovni oče Prešernovim poezijam. Čop je imel neizmerno učenost, pa imel je tudi razum za vsako lepoto v katerem koli slovstvu. Bil je eden tistih izvoljenih mož, ki ni samo veliko vedel in veliko bral, ampak ki je tudi dobro znal ceniti estetične strani tega ali drugega pesnika. Mnogi ohranjeni izpiski iz raznih pisateljev so nam bistre priče, da je imel Čop poleg prirojenega veselja do jezikoslovja tudi še drugo potrebo vsajeno v svoje srce, to namreč, hrane iskati svojemu estetičnemu čutu. Bil pa je čisto receptivna natura. Ako je našel velikega pisatelja, bral, izpisaval, veselil se ga je v zaklenjeni izbi, sam, in to mu je bilo dosti! Veselil se je lepote zarad lepote same! Prešeren je bil ves drugačen mož. Tudi on je rad svojo dušo napajal z večno lepimi zgledi starega in novega pesništva, toda iz te duševne hrane je rodil v svojem duhu prelepe svoje

¹¹²⁹ »Nadvse učeni mož«.

pesmi. On ni bil samo receptivna natura, ampak tudi produktivna; on ni imel samo potrebe, iskati sebi duševne, estetične hrane kakor Čop, ampak jo tudi dajati drugim. Levec torej misli, da je bila zveza med Čopom in Prešernom lepša in idealnejša, kakor se navadno misli. Kar je uže spočel v svojem duhu, kar je uže dolgo nosil v srcu, to je Prešeren povedal Čopu. Posvetovala sta se, kako, v kateri obliki, s katerimi besedami bi se spočeta pesem najlože in najlepše povedala, porodila; kakšna mera, kakšna rima bi bila tej ali oni misli prikladnejša; kaj se v celoti pogreša, kaj je v posameznih črtah preobilega, skratka, kaj je še dodati, kaj opustiti, da bo pesem dovršena. Vendar se ne more reči, da bi bil Čop duševni oče Prešernov, ki ga danes slavimo ko stvarnika in očeta pesniškega jezika slovenskega; bil mu je v vsem njegovem pesniškem delovanju bistroumen podpornik, svetovavec in pomočnik. Iz njegovega bogatega znanja je zajemal Prešeren kakor iz srebročistega, hladnega studenca ter pojil žejno dušo. Pa ne samo to! Ne samo pesnika, tudi človeka Prešerna je umel Čop tako kakor nihče drugi. Zatorej se Prešeren, zrel, izkušen mož, ni sramoval solza o njegovi tragični smrti; zatorej mu je v svojih pesmih postavil štiri neumrjoče spomenike.

[III]

Kranjska Čbelica

Kakor sem že zadnjič omenil, Čop ni bil mož, da bi se v javnosti porival. Nagovoril je torej prijatelja Kastelca, da izda zbirko slovenskih pesmi »Kranjsko Čbelico«, ki je prvi književni pojav odlične važnosti. Izšlo je pet zvezkov; prvi štirje od leta 1830 do 1833, zadnji pa šele leta 1848., ko je bila odpravljena cenzura.

Kaj je rodilo to knjigo? Prepričanje Čopovo, da je uspešen trud na slovstvenem polju mogoč samo na narodni podlagi. Že to, da obsega zbirka srbske in češke [pesmi] iz kraljedvorskega rokopisa pa slovenske narodne pesmi, kaže, da se je kolo pesnikov trudilo, otresti se tujih vzorov in se bližati narodnemu mišljenju. Zunanja oblika sicer ni mogla postati mahoma čisto slovenska, saj je samo sekundarne važnosti, toda ti pesniki so vsaj hoteli pogoditi narodni glas, in to je, kar dela »Kranjsko Čbelico« pri vsi različni estetični vrednosti poedinih umotvorov pravi plod narodne književnosti. Tisto mér, katero je označila »Kranjska Čbelica« s tem, da so njeni sodelavci priznavali narodno posebnost za temelj in vir, na katerih mora sloneti vse naše pesništvo, so obdržali potem skoraj vsi naši pesniki in literati, in to dela, da je »Kranjska Čbelica« pojav epohalne važnosti v našem slovstvu.

»Kranjska Čbelica« je združila vse znamenite pisatelje svojega časa, če so si tudi bili literarni nasprotniki. Štajercev sicer ni med njimi, iz Vrazovih pisem pa vemo, da je on tudi s Štajerskega poslal nekaj prispevkov raznih pisateljev, ki pa niso našli milosti pri glavnem uredniku – Prešernu, in to zavoljo jezika. Čeravno je Potočnik bil Metelkovec, svoje pesmi je vendar izdajal po Čbelici, s katero se je znova oživela umetna slovenska poezija, ki je izza Vodnikove dobe le slabo životarila v »Ilirskem listu« in »Carinthii«. S tem je ta zbirka slovstvu koristila neizmerno. Naredila je pot slovenskemu pesništvu v boljše, omikane kroge, ki so se šele sedaj začeli zanimati za slovenščino in napredek slovenske književnosti. Dasi je imela trde boje z možmi, vnetimi sicer za slovenščino, pa skrajno omejenimi, naprimer z Metelkovci, je bil končni uspeh vendar njen, kar ni čuda, ker jo je s svojimi neumrjočimi pesmimi zalagal Prešeren. Zasluga njena je tudi ta, da je netila slovenskim pesnikom ogenj, daje jim priložnost, objavljati svoje pesmi v skupni zbirki. Brez nje bi bil marsikateri pesnik utihnil ali pa se celó ne oglasil. Ona je tudi več ali manj sprožila abecedno vojsko ter ohranila edinstvo v pismu, ki se je začelo tedaj rušiti. Prvi štirje zvezki so tiskani v stari bohoričici,

zadnji, 1848. leta izdani, pa v novem pismu, v gajici, v kateri se je ponatisnil leta 1849. tudi tretji zvezek, v tem ko je drugi natis drugega zvezka iz leta 1847. še v bohoričici, kakor seveda drugi natis prvega zvezka iz leta 1834.

Imenitna pa je ta knjiga tudi zato, ker je prva, ki je pospeševala vzajemnost in zvezo z drugimi Slovani. To se je zgodilo nekaj s tem, da je prinašala poslovenjene pesmi drugih slovanskih narodov, zlasti srbske narodne in tedaj za narodne štete pesmi Kraljedvorskega rokopisa, potem iz Čelakovskega »Ohlása píseň ruských«. Po Čbelici so se na drugi strani Slovani, zlasti Čehi, natančneje [ukvarjali] s Slovenci. Čelakovský je recenziral Čbelico v časopisu »Českého Museum« leta 1832; govoril je zelo pohvalno o početu in Čbeličnih pisateljih sploh ter pokaral, kar se mu ni zdelo pravo. Preložil je več pesmi iz Čbelice na češčino, naprimer Prešernov sonet o črkarski pravdi, pesem »Slovo od mladosti« in več drugih.

Okrog »Čbelice« se je zbralo lepo število pesnikov. Razen Prešerna in Žemlje so sicer vsi pesniki slabejše moke, vendar je gojenje poezije tudi po njih vzbujalo veselje do slovstva in branja ter priganjalo na književno delovanje nove, čile moči, bolj ali manj nadarjene.

[Miha Kastelec]

Izdajavec Čbelice je bil *Mihael Kastelec*, rojen v Gorenji vasi pri Zatičini 1. septembra 1796. leta. Služil je najprej kot amanuensis, pozneje kot skriptor, nazadnje pa kot bibliotekar v licejski knjižnici ljubljanski. Umril je v pokoju 22. oktobra 1868 v Ljubljani. Kakor drugi Čbeličarji je jel tudi on slovenski pesniti že prej v »Ilirskem listu«, kateri je l. 1828. v 8. št[evilki] prinesel njegovo: »Pesem na god rojstva svitliga cesarja« v 7 strofah slovenski in nemški s podpisom Lubla-na 12. dan svičana 1828 *M.K.*, s katero šifro se je sploh podpisoval tudi pozneje v Čbelici. Isti list je prinesel v številki 14 pesem »*Grob*« po Salisu poslovenila *S. no K.*, t.j. Zupan no Kastelec. Dve prigodni pesmi ima od njega tudi »Ilirski list« leta 1829. številka 7. in 35: »O godu rojstva našiga svitliga cesarja Franca I., ino Karoline naše svitle cesarice«, pa »Pesem svitlemu cesarju Francu I. našemu preljubeznivemu očetu«. V »Kranjski Čbelici« sami je priobčil do 60 pesmic (brez epigramov) različne vsebine, katere se dá nekoliko spoznati že iz naslovov: *Vezilo*, *Zadovoljna nedolžnost*, – *Vince*, *Zdravica*, – *Zatrti*, *Pozimska*, *Nezvesti*, *Fantovskim*, *Zaprtdurnik*, – *Blagor prostim*, *Zdihleji*, – *Natura*, *Pustno zdi-*

hovanje, Zapušeni, Zapeljana.¹¹³⁰ V petih bukvicah jih je nekaj iz starejše dobe, nekaj pa novejših, n. p. »O prihodu cesarja Ferdinanda in Cesarice Marije Ane leta 1844. v Ljubljano«. »Pesem za narodno stražo« in »Svojim pajdašem« iz leta 1848. Ta zvezek je na koncu prinesel tudi »Muhe«. V Novicah je priobčil prav za prav samo eno pesem »Na grobu slavniga pesnika Franceta Prešerna«, zadnjo pa je zapel v Vodnikovem spomeniku leta 1859.: »Valentinu Vodniku o stoletnim rojstnim godu« 3. svečana 1858. Kastelec spada med srednje pesnike »Kranjske Čbelice«, nekatere pesmi so se mu posrečile in so celo ponarodnele. Komu ni znana njegova »Nezvesti«: »Tebe kličejo solzice, ki pred mano zdaj bežiš?« Ali »Tjekaj gori se ozrimo, – kjer svetóv ne zmer' oko«, »Kaj mara za dnarje«. Tudi posvetilo »Prijetlam krajnšine« se mu ni slabo obneslo; zakaj pripisuje to pesem Marn Zupanu, ne vem; dikcija je popolnoma tuja Zupanu in podpis M.K. kaže na Kastelca. Zanimiva je v literarnem oziru, ker v nji Kastelec namigava, od kod je prišla Čbeličarjem navdušenost.

Pretéklo dvakrat dvajset' osmo leto,
 Kar združeni so v domovini peli;
 Sercé od »Pisanic« je komej zgreto,
 Slovó od njih so razkropljêni vzeli;
 Prenéha pétje u Emon' začéto –
 Le êden serca vnéma po deželi:
 Iz njega ust nar slaji pesem 'zvira;
 Prehitro *take* strune glas umira!

Modrícra Krajnska dolgo je zdihvala,
 Utihnili prijetni so glasovi,
 Zastonj ubrane citre prebiralala,
 Dremáli, Krajna, tvoji so sinovi,
 K Slovincam drugim reva je zbežala,
 K vam, Poljcov, Čehov, Serbov ljub' rodovi,

Vi Krajnce znali ste budit', uneti,
 Naródu spét predérznemo se peti.

¹¹³⁰ Štrekelj ločuje naslove pesmi po skupinah s pomišljajem v pet skupin.

Sodba Kleinmayerjeva, da veje v Kastelčevih pesmih neka »mehkužna otožnost in otožna mehkužnost« ni popolnoma resnična. Pesnik je tudi rad vesel. Seveda pade časi v golo prozo, n. p. v pesmi »Poletni večer«, katera menda še sedaj plaši po slovenskih šolskih berilih: »Sénca raste, Tla rosé, Hlaji žarki verh zlaté. Mati s polja pridejo, krog ognjiša tekajo – Kmalo Jožek perpokljá meketajo jagnjeta« itd. Zaljubljene so se mu bolj posrečile kakor njegovi epigrami. Kastelec je tudi zlagal slaščičarjem zaljubljene napise na sladkarije strdenice (leceljte), katere si zaljubljeni ljudje darujejo. Takih je zložil do 92 različnih, na posebni poli natisnjenih pri Egerju; med nje sta se – kdo ve kako – vlezla le dva pobožna. Na te napise menim, da je mislil Prešeren, ko je spustil v Kastelca svojega sršena: Čebelarju.

Zakaj pač muhe moj lovi Kastelic?
Prodajat misli jih namest čebélic.

Da bi bil Prešeren mislil na Kastelčeve, v prvih dveh snopičih raztreseno objavljene razne epigrame, kakor sodi v Ljubljanskem Zvonu 1897, 117, Luka Pintar, ne verujem prav; saj je vendar te s čebelicami vred prodajal. Edini verz v »Fantovskim« »Cvet njeni (Eme) je ljube ko muhe lovil« se mi ne zdi dovolj verjetno dokazilo za to.

[Jakob Zupan]

Med najslabše pesnike »Kranjske Čbelice«, ako ga sploh moremo imenovati pesnika, spada njen najpridnejši sodelavec dr. Jakob *Zupan*, ki tudi sicer ni izpolnil nad, katere so sprva stavili nanj njegovi znanci, zlasti Kopitar, kakor je razvidno sedaj iz Kopitarjevih pisem, ki jih [je] objavil Jagić v II. Zvezku Istočnikov (62. zvezku Zbornika); že v prvem pismu ga imenuje »spes nostra«¹¹³¹ in ga naganja, naj kaj stori »pro bono pulcherrimae dialecti linguae pulcherrimae.¹¹³² Sammeln die doch adagia, proverbia und Proselyten für unser Studium!«¹¹³³ Kar se tiče pregovorov, ga je Zupan deloma ubogal, kakor bomo videli. Že leta

¹¹³¹ »Naše upanje«.

¹¹³² »V dobro prelepega narečja prelepega jezika«.

¹¹³³ »Zbirajte vendar adagia (pregovore), proverbe (reke) in prozelite za naš študij!«

1812. je spoznal, da se je zmotil, in je Zupana hudo oštel, kar je pa Zupana tudi razrezilo, pozneje mu je bil spes mea¹¹³⁴ – Ravnikar.

Jakob Zupan je vkljub temu interesantna prikazen v našem slovstvu. Rojen je 4. julija 1785. v Prevojah pod Brodom v Kamniškem okraju. Kje se je šolal, se ne vé, Wiesthaler misli, da kje na Hrvaškem, morda v Varaždinu, listine ljubljanske gimnazije ga omenjajo samo leta 1802., ko je bil osmošolec (slušatelj fizike in matematike. Obeh predmetov se je učil izvrstno), vedenje njegovo je bilo »ganz gemäss«.¹¹³⁵ Užival je Thalbergovo ustanovo ter se oglasil za sprejem v ljubljansko semenišče 22. avgusta 1802. leta. V mašnika so ga posvetili šele 5. februarja 1809. leta, kakor poročata Wiesthaler in Marn. Kopitar ga v svojih pismih zove doktorja teologije že od leta 1809., Marn pa pravi, da je bil za doktorja promoviran na Dunaju šele leta 1813, kar ne kaže biti resnica. Najbrž je bil postal doktor teologije že tega leta [1809], ker je tedaj zapustil Dunaj in se vrnil v domovino, kjer so ga takoj leta 1809 imenovali za kaplana v Šmarju blizu Ljubljane. Ko se je vrnil, je začel dopisovati bivšim tovarišem svojega dunajskega življenja. Vsi so živeli v zavodu, posvečenem v to, sedaj v Avgustineju, da bi mladi duhovniki se izpopolnjevali v teoloških znanostih in končali kurz z doktoratom. Kopitar, ki je gotovo za Zupanom prišel na Dunaj, je tudi zahajal v krog teh teologov, med katerimi je bilo več Slovencev. Da bi ga zbudil za narodno delovanje, mu je začel po odhodu pisati.

Zupan je prišel leta 1817 v ljubljansko bogoslovnico, kjer je [kot] profesor publicus palaes biblicus¹¹³⁶ zasel stolico biblije starega zakona in orijentalških jezikov. Tam je služboval do leta 1835; ker pa se je bil sprl z duhovsko gosposko, je moral v prognanstvo v Celovec. Okrog leta 1830. se je namreč ugibalo, da postane Zupan kanonik. Toda škof Anton Alojzij Wolf je podelil izpraznjeni kanonikat dokaj mlajšemu Praprotniku. To pa Zupana, ki sicer ni bil častihlepen, tako užali, da začne škofa hudo črtiti in ga povsod obirati in opravljati s svojim ostrim jezikom. Nič menj gorak ni bil svojemu tekmecu Praprotniku. Kamor je prišel, posebno pa po krčmah, je govoril grdo o »volku« (Wolfu) in »praproti« (Praprotniku), češ »volk se rad po praproti valja«, »praprot je ničvredna rastlina, še volk se ne skrrije za njo« itd. Mimo škofove palače je šel vselej odkrit. Niti v cerkvi niti v šoli ni prizanašal svojima nasprotnikoma. Nekdaj zbolil nenadoma

¹¹³⁴ »Moje upanje«.

¹¹³⁵ »Dokaj primerno«.

¹¹³⁶ »Javni profesor stare biblicistike«.

duhovnik, ki je imel pridigati v stolni cerkvi. Nihče ni hotel prevzeti njegovega posla nepripravljen in vrhu tega v navzočnosti škofovi, ki je prej pri procesiji nosil monštranco s Svetim rešnjim telesom. Iz te hude zadrege reši duhovščino Zupan ter gre popolnoma nepripravljen na leco. Za geslo pridigi si izbere besede: Osu je osu, če je li koga nosu. Pripovedujoč, kako je nosilo to neumno živinče Zveličarja, bežečega v Egipt in pozneje v slovesnem sprevodu v Jeruzalemsko mesto, je povdarjal, da je kljubu temu ostalo vendar le – osel, ter je naposled namignil, da tudi dandanes marsikdo Boga nosi, pa je pri vsem tem vendar le – osel! Poslušajočega škofa oblije rdečica in oči mu zažaré; kako je bilo drugi duhovščini, to si misli vsak sam. Da si s tem Zupan ni dobro postlal, je očitno. Pa to še ni bilo vse! Mož ni miroval.

Leta 1832. gre Zupan nekega dne k župniku Šentpeterske fare v Ljubljani in ga prosi, naj mu prepusti propoved na praznik sv. Petra in Pavla, farnih patronov. Župnik rad ustreže njegovi želji in Zupan začne omenjenega dne pridigati, kako so nekdanje apostoli mirno in priprosto živeli, kako pa se zdaj njih nasledniki škofje po visokih palačah šopirijo in lenobo pasejo. Govor je končal nekako tako: »Poglejte! Zdaj so nam volka (Wolfa) poslali, da bi pasel mirne ovčice; pa vprašam vas: kdaj je bil še volk dober pastir? Že si ta požrešneš s praprotjo (Praprotnikom) postilja, kaj bo zdaj z nami!« itd. Da se je govornica o tej pridigi hitro raznesla, ni treba dostavljati. Ker je torej vedno skrivaj in očitno jezikal zoper svojega predstojnika in ni hotel opustiti te grde navade, dasi ga je miroljubni škof večkrat posvaril in opominjal, si je nakopal leta 1832 sitno pravdo z višjo duhovsko oblastjo, vsled katere je nevarno obolel in zategadelj tudi v pisateljevanju umolknil. Nasprotniki so se sicer med seboj spravili, pa to ga ni rešilo žalostne usode. Naposled je jelo tudi vladi presedati njegovo nespodobno vedenje, sklicala je komisijo: vladnega svetovavca Vesela in ižanskega župnika Vojsko, ki sta po daljšem nepristranskem preiskovanju spoznala Zupana krivega. Vsled tega je bil po najvišem cesarskem odločilu z dne 13. septembra leta 1835. odstavljen od učiteljstva; dovolili so mu 500 gl. pokojnine, obenem pa ukazali, da mu je v enem mesecu zapustiti Ljubljano in se stalno naseliti v Celovcu. Postavili so ga tako rekoč pod policijsko nadzorstvo, ker dalje časa ni smel brez posebnega dovoljenja prestopiti celovškega obmestja. Vrh tega mu je duhovska oblast odtegnila tudi pravico maševanja. Dolgo in mnogo je moral moledovati, da si je to dovolilo zopet pridobil in bral je potem najpoznejšo mašo ob enajstih v mestni farni cerkvi celovški. Ker se z malo pokojnino ni mogel živiti (potreboval je mnogo), je zahajal v najskrajnejše krčme celovškega mesta, da bi bolj ce[ne]no živel.

Blagosrčni škof Wolf ga je v tej revii podpiral z znatnimi vsotami (50–100 gl), ter vselej gostoljubno sprejel, kadar je prišel k njemu na Goričane ali v Ljubljano, iz česar se sklepa, da se je ž njim vendar naposled spravil in sprijaznil. Po dolgem bolehanju je umrl 6. februarja 1852. v Celovcu.

V svojih nazorih je bil liberalec, »vnet Francoz, okužen še iz časov francoske okupacije«, kakor tudi njegov prijatelj Ribernik; zoper svoj stan si vendar ni dal nič reči. Zelo hud je bil, ko mu je Kopitar očital: »Und ihr wollt die Erstaunten machen, wenn man euch nur 'invectivas de silentis'¹¹³⁷ adressiert! Sag was du willst, ich weiss auch was Kaplane zu thun haben: Karten spielen, Zeitung lesen, ausrichten, essen, saufen«¹¹³⁸ itd. (227). V svojem vedenju in obnašanju pa je bil čudak, skozi in skozi originalen, pogostokrat prav ciničen. Ko je potoval, je imel le eno srajco pri sebi; kadar je bila ta umazana, si jo je opral sam. V plašč zagnjen je hodil poleti in pozimi. Ko ga je enkrat pozval škof na odgovor zavoljo tega, mu je Zupan resno dokazoval, da ga plašč poleti brani vročine, pozimi pa mraza. Obleka mu je bila redkokedaj čedna. Enkrat je prišel k škofu v nesnažni, špehasti suknji. O tem razjarjen, ga vpraša Wolf (ki se je sam oblačil vedno elegantno), mari li ne ve, kako se pride k »avdijenci«. Na to se Zupan kar obrne in odide, drugo jutro pa pošlje škofu lepo suknjo z naročilom: »Ako ima škof z obleko govoriti in ne s človekom, naj se le s to lepo suknjo pogovori!« Nedolgo potem pride nekega dne proti svoji navadi prav lepo oblečen v šolo. Nov cilinder se mu sveti na glavi, na sebi ima lep črn frak, iz žepa mu visi svilen žepni robec, nogi, v svilene nogovice obuti, tičita mu v krasnih šolnih. Ko jo tako opravljen primaha v šolo, bogoslovci kar ostrme. Odloživši pokrivalo jame odločno hoditi po sobi gori in doli ter si pihaje otira pot, ki mu je lil po obrazu. Po dolgem molčanju izpregovori: »No, koliko boljši sem pa danes, ko sem v lepi obleki, kakor druge krati?« Ker mu nihče ne odgovori, koraka še nekaj časa in preide potem k podučevanju. Tudi v šoli je bil rad muhast; bogoslovcem, na katere je imel piko, je dajal v predmetih, v katerih so dobro napredovali, slabe rede, dobre pa v tistih, v katerih so zaostajali. Ker se mu je očitalo, da vedno tiči doma, si je najel kočijaža, ki ga je moral skoro vsaki dan čakati ob štirih popoldne pred semeniščem in ga potem peljati pod milo nebo. Večkrat se je vozil prav daleč, celo

¹¹³⁷ »Žaljivke o molčečih«.

¹¹³⁸ »In vi bi se radi delali začudene, če se vas samo z 'invectivas de silentis' naslavlja! Reci, kar hočeš, tudi jaz vem, kakšna opravila imajo kaplani: igrajo karte, berejo časopise, opravljajo, žrejo in žlampajo.«

do Kranja. Doma (v Nolijevi hiši na Valvazorjevem trgu) ni nikdar prižgal luči, češ da je nevarno. Izbo si je uredil tako, da pohištvo ni stalo ob stenah kakor pri drugih ljudeh, ampak sredi izbe. Vsakemu kotu je dal posebno ime, in sicer po ljubljanskih predmestjih: eden kot so bile Poljane, drugi Trnovo, tretji Gradišče itd., tako da se je vselej tudi doma sprehajal po ljubljanskem mestu.

Ko je šel iz Ljubljane v prognanstvo, je pustil tam vse tako, kakor bi bil šel le za kaki dve uri na sprehod. Knjige, zlasti slovanske, ljubil je strastno ter jih vedno prebiral tiče ali leže sredi njih. Pridobil si je bil nekaj redkih glagoliških in cirilskih knjig ter sploh nabral tako velikansko knjižnico, da je bila za nekeda-njo Zoisovo prva na Slovenskem. In vendar teh dragocenih zakladov ni maral s seboj vzeti, ampak izbral si je le slovanske knjige, druge pa spravil pri baronicah Lichtenthurnovih (v sedanjem zavodu za sirote), kjer so ostale še nekaj časa po njega smrti. Dimitz, ki jih je popisal na poziv celovške sodnije, pripoveduje, da je ta lično vezana zbirka obsegala klasične proizvode raznih literatur: nemške, latinske, grške, francoske, laške, celo španske in holandske. Dvorljivi vljudnosti Zupan ni bil nič kaj prijatelj. Ko mu nekda-j za god prinese deputacija treh bogoslovcev v imenu součencev pesniško čestitko »Vivat Zupan!«, katero je zložil čebeličar Emanuel Josip Kovačič, je zapodil Zupan prav osorno to trojico in Matija Čop je moral potem posredovati med učiteljem in učenci, da se je ta rana zaceli-la. Povabljen na kosilo se je vedel vselej brez ovinkov prav po domače, po obedu se je kar ulegel, rekoč: »Že dovolite, da 'Jakca' malo položim.« Kako sodijo ljudje o njem, za to se v svoji robotosti ni brigal. Ko je govoril tisto zanj usodno pridigo v cerkvi sv. Petra, ga je prašala neka baronovka: »Herr Doctor, wie können Sie etwas solches predigen!? Sie müssen ja denken, dass alle Leute Sie anschauen!«¹¹³⁹ Na to je rekel Zupan: »Glauben Sie, dass ich denke, ich sei auf der Kanzel und predige Leuten? Ich stelle mir vor, ich sei auf einen Krautacker und spreche zu den Krautköpfen.«¹¹⁴⁰ Baronovka: »Ich danke für das Kompliment!«¹¹⁴¹

Kakor mu je bil duh bister, tako jezik sploh piker in zbadljiv, njegovi dovtipi rezki in duhoviti. Mnogi si še sedaj pripovedujejo od ust do ust, tako n. p.: »metelčica – žabičica«, »Sirija in Mingrelija ali Kakadocija in Mingrelija« (o legi

¹¹³⁹ »Gospod doktor, kako lahko kaj takega pridigate? Saj si lahko mislite, da vas vsi ljudje gledajo.«

¹¹⁴⁰ »Mar mislite, da si takrat mislim, da sem na prižnici in da pridigam ljudem? Predstavljam si, da sem pri kakšnem zelniku in da govorim zeljnatim glavam.«

¹¹⁴¹ »Hvala lepa za kompliment!«

ljubljskega semenišča), »Jesuitis – a Jesu itis«, »complimentum – complete mentitum«, »canonicus – creatus ad nullum officium«,¹¹⁴² o napisu nad vrati ljubljanskega semenišča. »Virtuti et Musis« je trdil, da bi se moral glasiti pravilno: »Servituti et Museis«. ¹¹⁴³ Nekega dne je kosil v gostilni pri Mokarju (»pri Slonu«). Po juhi si da prinesiti več jedil in nazadnje zopet juho. Pri sosednji mizi je sedelo več mladih pravnikov, ki so se muzali ješčemu profesorju. Odhajaje stopi Zupan k rogavcem in jih praša: »Kdo izmed vas mi more povedati, kaj se pravi: »iure coepi – iure finivi?«¹¹⁴⁴ Ko so si juristi zastoj dalje časa lomili glavo, reče Zupan: »Z juho sem začel – z juho končal«, se prikloni in odide. Sploh je zelo ljubil krčmo; bil je velik jedec in dober pivec. V Ljubljani je zlasti poleti o prostih dneh rad zahajal h Krčonu na Tržaško cesto. Na vrtu mu je bila pripravljena miza, h kateri ni smel sesti noben drug gost. Zupan pride, sleče suknjo, položi srebrn tolar na mizo, si pripravi knjigo ter začne jesti in piti. V branje, jed in pijačo vtopljenega ni smel motiti nihče, dokler ni prišla gospodinja in spravila tolarja; toliko je namreč znašal navadni račun.

Zupan je bil za svoj čas izobražen učenjak, toda manjkalo mu je tudi za tedanje dobo prave kritike; s Čopom ali Kopitarjem se ne more seveda ni od daleč primerjati; bil je bolj nekritični, lahko tudi rečemo domišljavi, samemu sebi dopadajoči mnogovedec. Vešč mnogim jezikom: hebrejskemu in arabskemu, latinščini, grščini in nemščini, med slovanskimi jeziki zlasti ruskemu, bolgarskemu (pri tem jako dvomim!) in srbsko-hrvaškemu; pa tudi laški in francoski je gladko govoril ter v teh dveh jezikih in v slovanščini podučeval tudi druge, n. p. prijatelja Ribernika, ki je še 1885. leta hranil slovansko berilo, po katerem ga je Zupan učil cirilice. Tudi v šoli je rad tolmačil svoje predmete v slovenskem jeziku. Da je to bilo težavno, se ni čuditi, kakor tudi ne, da je tedaj, kadar je našel kak porabljen slovenski terminus, vesel vzkliknil: »Vse imamo, Pa ne znamo, Le išimo, De dobimo!«

Posebno marljivo se je razen jezikoslovja pečal tudi z zgodovino, posebno slovansko; v ti stroki je bil za tisti čas izobražen, toda v duhu svojega časa. Zašel je na kriva pota in zasledoval slovanstvo celo tam, kjer ga ni bilo, v Babilonu in Ninivah!

Da bi pomnožil jezikoslovno in zgodovinsko znanje, je mnogo potoval, posebno po Hrvaškem in po Istri. V svesti si, da more vestno in prepričevalno raz-

¹¹⁴² Besedne igre: »Jezuitom – stran od Jezusa greste«, »kompliment – dopolnite laž«, kano-
nik – ustvarjen za nobeno opravilo«.

¹¹⁴³ Iz »kreposti in Muzam« v »sužnosti in muzejem«.

¹¹⁴⁴ Besedna igra, mišljen je rek: »po pravici sem začel, po pravici končal« ali »s pravom sem začel, s pravom končal«. »Ius« pa je lahko tudi juha.

pravljati kaj le tisti, ki ne zajema iz učenih knjig, ampak se opira tudi na to, kar je videl sam, je prepotoval na svoje stroške vso Ilirijo, pridno si zapisaval narodne izreke, pregovore, običaje, načrtaval krajevne oblike, nabiral starinskih stvari in opazoval narodno dušno in telesno življenje. Leta 1817. je prvič obiskal hrvaška otoka *Cres* in *Krk*, da bi se tam natančneje seznanil z glagolskim slovstvom. Isto pot je ponovil leta 1818. in 1819. in obiskal ob tej priliki otok *Rab*, kamor ni smel prej zavoljo kontumacije. Leta 1820 je prišel do Zemuna, v Zagrebu je bil najmanj šestkrat, v Primorju, Hrvaški in Slavoniji kakih dvanajstkrat! To nam priča o njega vedoželjnosti, pa tudi o vzornem rodoljubju, v katerem mu ni bilo tedaj vrstnika. Plodove svojih študij je objavljaval v vezani in nevezani besedi, slovenski in nemški. Marljivo je dopisoval nemškima listoma »Carinthia« v Celovcu in »Illyrisches Blatt« v Ljubljani. Leta 1831. je razglasil v prvem razpravi: »Woher heisst die untere Donau seit den ältesten Zeiten auch *Ister* und unsere Illyrische Halbinsel nie anders als *Istrien*?«;¹¹⁴⁵ dalje »Etymologie der Namen der Flüsse in Kärnten«;¹¹⁴⁶ »Cyrillisirung des windischen Alphabetes«,¹¹⁴⁷ spis, kateri je vnel abecedno vojsko. V *Illyr. Blatt* pa je tega leta objavil: »Gočah, ein ächtendes Wort!«, »Vorzug des Krainischen vor den Russischen und Serbischen von den Russen und Serben selbst anerkannt.«, »Des Prinzen de – Ligne Urtheil über Slaven und Slavismus« (originalno francoski in nemški); »Herders Schilderung der slavischen Völker in den Ideen zur Philosophie und Geschichte der Menschheit, aus Dobrowskys *Slavin*«, »Erinnerungen aus *Illyrien*«, »Hundert Ausdrücke die Verzehrungssteuer betreffend, auf Verlangen mehrere dabei Angestellten ins Krainische übersetzt«¹¹⁴⁸ (žalibog še danes nimamo poštenega: užitnina – Kohle – potrošnina!). »Notiz« (o koleri), »Über das slavische Evangelium zu Rheims«, »Beiträge zur Kunde berühmter Krainer«.¹¹⁴⁹ V istem tečaju je prinesla 11. številka posebno prilogo, razglašujočo 500 slovenskih pregovorov, ki jih je Zupan

¹¹⁴⁵ »Zakaj se spodnji tok reke Donave od nekdanj imenuje tudi 'Ister', naš ilirski polotok pa nikoli drugače kot Istra?«

¹¹⁴⁶ »Etimologija rečnih imen na Koroškem«.

¹¹⁴⁷ »Cirilizacija slovenske abecede«.

¹¹⁴⁸ »Gočah, cenjena beseda«, »Prednost kranjsčine pred ruščino in srbsčino od Rusov in Srbov samih priznana«, »Princa de Ligna mnenje o Slovanih in slavizmu«, »Herderjev opis slovanskih narodov v razmišljanju o filozofiji in zgodovini človeštva, iz Dobrowskega 'Slavin', »Spomini iz Ilirije«, »Sto izrazov, ki se uporabljajo pri davku na potrošnjo. Na zahtevo mnogih, ki so pri tem zaposleni, prevedeno v kranjski jezik«.

¹¹⁴⁹ »O slovanskem evangeliju v Reimsu«, »Prispevki h znanju o slavni Kranjcih«.

baje sam nabral. Oba nemška lista sta prinašala tudi Zupanove slovenske pesmi, večinoma godovnice in čestitke s sem ter tam pridejano nemško prelogo. Pisal in pesnikoval je Zupan sicer že leta 1810–1813; prvo *javno* pesem njegovo pa beremo v listu »Illyrisches Blatt« šele leta 1828, št. 10 Ljubljana – »Kranjci«. Pomagal je rojiti tudi Kranjski Čbelici ter ji je pesem njegovo pa beremo v listu »Illyrisches Blatt šele leta 1828, št. 10 Ljubljana – »Kranjci«. Pomagal je rojiti tudi Kranjski Čbelici ter ji je bil prva tri leta najmarljivejši podpornik. Podpisoval se je s črko »S«.

IV

Pesniškega duha ne smemo iskati v Zupanovih pesmih; ves trud bi bil za-
stonj. Narekovala jih je sama učenost in vroče rodoljubje, ki ga je tudi v pesni-
škem oziru večkrat speljalo na napačno pot. Tako n. p. ga je v srce bolelo otročje
očitanje, da slovanski jeziki niso blagglasni zaradi preobilnih šumevcev in sikav-
cev. Rodoljubni mož ni miroval prej, dokler ni zložil več pesmi brez teh glasov,
n. p. »Veliki petek« (v *Illyrisches Blatt* leta 1830, št. 15), »Franu Kralju Ilirjanov«
(slovenski in nemški, *Carinthii* leta 1832, št. 9), »O svitliga cesarja Franca Per-
viga prihodi v Iblano leta 1832« (nemški in slovenski, *Illyrisches Blatt* leta 1832
v prikladi k št. 21), »Tadlè po Posidipu«, v kateri se le dvakrat nahaja sikavec *s*,
»Posidipu«, desetkrat in »Hvalè po Metrodoru«, oboje v Kranjski Čbelici II., str.
41 in 42 itd. S tem je hotel dokazati, da tudi Slovenec lahko govori in poje brez
omenjenih glasov, ako le hoče. Te njegove pesniške igrache brez vzvišenega smotra
smeši Prešeren v svoji zabavljici: Pevcu bres *s* in brez *z*:

»Brez cetov teče vir mi Hipokrene,
In esov v' pesmih mojih najti ni!
Zatorej nimajo nobene cene,
Zató so pesmi tvoje brez soli.«

(Čbelica II., 25)

Še bolj suhoparne so Zupanove »pšice« v KRANJSKI ČBELICI I. in II. zvezku,
na katere je spustil Prešeren po pravici svojega sršena:

Ni, bralec, vsaka ž'val lesica,
In epigram ne vsak pušica.

Kranjska čbelica III., 29

Zupanu manjka predvsem domišljije, zato so vse njegove pesmi brez vznosa,
gola rimana proza. Še najboljša je morda tista, ki je posvečena Valvazorju (KRANJ-
SKA ČBELICA I., 72). Tako so sodili o njem poleg Prešerna tudi drugi znameniti
vrstniki njegovi. Čelakovský je ocenil, kakor sem že povedal, v *Časopisu Českého
museum* IV., 443–454 prve tri zvezke KRANJSKE ČBELICE. Čop je dal to oceno
na nemški jezik preloženo potem ponatisniti v *Iliskem listu* in ji je pristavil nekaj

opazk in popravkov. O Zupanovem pesništvu piše Čelakovský v Čopovem prevodu: »Unter die fruchtbarsten Mitarbeiter an der Krainischen Biene gehört ausser dem Herausgeber selbst ein gewisser S. und Dr Prešern ... Den Gedichten des Herrn Kastelic kann man zwar Leichtigkeit und Mannigfaltigkeit nicht absprechen; doch vermissen wir darin oft Einheit der Gedanken, Bündigkeit und höheren Schwung. Viel weniger lobenswerthe Eigenschaften findet man in den Versen der Herrn S., welche durchaus nichts anderes sind, als gereimte Prosa (rýmovaná prosa). Besonders aber wiederholt sich das ihm, so wie auch anderen dieser Dichter so sehr gefallende Metrum U – UU – U gar zu oft, und fällt unangenehm ins Ohr. Fabeln, Epigramme, scherzhafte und beschreibende, überhaupt Gedichte jeder Gattung drehen sich um dieses gackernde (kdakavé) den geschmacklosen österreichischen und deutsch steyrischen Liedern entlehnte Versmass bis zum Überdusse, und wir erklären schon dieses für ein gutes Zeichen des Geschmackes bei Herrn Prešeren, dass er sich dieses Metrums gänzlich enthalten hat. Übrigens verdient Herr S. wenigstens dadurch Lob, dass er in vielen seiner Gedichte auf den Ruhm seines Vaterlandes bedacht ist.«¹¹⁵⁰ Rahločutni Čop je sicer poskušal svojega prijatelja Zupana kolikor mogoče opravičiti, češ: »Was der böhmische Recensent ... Ungünstiges über die Gedichte des Herrn S. sagt, können wir zwar nicht geradezu widerlegen, doch bemerken wir, dass seine Beiträge grösstentheils aus historischen Gedächtnisversen (versus memoriales) bestehen, von denen man eigentliche Poesie nicht wohl verlangen kann; aus Anekdoten, die ihren Zweck erfüllen, wenn sie nur gut erzählt und fliessend versificiert sind; aus Epigrammen endlich, die den Leser befriedigen, wenn sie nur Witz enthalten.«¹¹⁵¹

¹¹⁵⁰ »Med najplodnejše sodelavce Kranjske čebelice spadata poleg izdajatelja samega, neki gospod Suppan in dr. Prešern. Pesnitvam gospoda Kastelica lahkotnosti in mnogovrstnosti sicer ne moremo oporekati, toda v njih pogosto pogrešamo enotnost misli, povezanost in vzvišenost. Mnogo manj pohvalno lastnost vidimo v stihih gospoda S., ki vseskozi niso nič drugega kot rimana proza (rymovana prosa). Posebno pogosto pa se ponavlja pri njemu kakor tudi pri drugih njemu podobnih pesnikih, tako všečni metrum u – uu – u, ki je prav neprijeten za uho. Basni, epigrami, šaljive in sploh opisne pesmi vseh sort se vrste okoli te kokodakajoče (kdakave), od neokusnih avstrijskih in nemško štajerskih pesmi izposojene metrike do onemoglosti. Pri gospodu Prešernu proglašamo za znak dobrega okusa že to, da se je popolnoma odpovedal tej metriki. V ostalem pa si gospod S. zasluži pohvalo s tem, da v mnogih svojih pesmih poudarja slavo svoje domovine«.

¹¹⁵¹ »Temu, kar češki ocenjevalec nenaklonjenega govori o pesmih gospoda S., sicer ne moremo naravnost oporekati, vendar pripominjamo, da njegovi prispevki večinoma sestojijo iz stihov zgodovinskega spomina (versus memoriales), od katerih prave poezije ne moremo

Vendar dostavlja tudi grajo: »Die *historischen* Verse hätte freilich der Herr Verfasser für den grössten Theil der Leser viel interessanter machen können, wenn es ihm gefallen hätte, dieselben durch Anmerkungen aus der reichen Fülle seines Wissens zu erläutern. Da dies nicht geschehen, so dürften manche Leser nicht einmal die Titel seiner Gedichte verstanden haben. Ist zum Beispiel wohl vorauszusetzen, dass jeder Leser der Čbelica wisse, dass ein Mönch in Kiew, Namens Nestor, um das Jahr 1100 russische Jahrbücher geschrieben und dass daher die Überschrift: Krajnski Nestorčik (KRANJSKA ČBELICA III., 55) so viel bedeutet, als *Kleine Krainische Chronik?* etc. Erläuterungen dieser Art vermisst man vorzüglich in den zwei ersten Bändchen der Čbelica, aber auch die im dritten gegebenen sind nicht hinreichend.«¹¹⁵² Jezik Zupanov, dasi v obče pravilen in krepak, je poln jezikoslovnih predrznosti. Rabil je srbski aorist. Kral v Moskvo posla (Žigo Herbersteina, KRANJSKA ČBELICA I., 77.), v potrebi in brez potrebe je zajemal iz staroslovenščine, zlasti pa iz hrvaščine. Zato so ga mnogi ustno in pismeno dolžili »hrovatenja«. Zagovarjal se je sam v pesmi: »Krajnec dolžen hrovatenja« (KRANJSKA ČBELICA II., 38), v kateri razpravlja v duhu slovanske književne vzajemnosti pravila, kako bogatiti slovenski besedni zaklad; toda zasoljeno mu je odgovoril Prešeren z znanim sonetom »Ptujobesedarjem« v KRANJSKI ČBELICI II., 29. »Ne bod' mo šalobarde! Moskvičanov, – Gorenjci moji, knjige mi berimo, – In kar nam všeč bo, uzmat' se učimo – Od bógmejev na meji Otomanov!

Iz kotov vsih od Skjaptrov do Šamanov, – tako ko srake gnezdo, vkup nosimo – Beséde ptuje, z njim obogatimo (Ne bod' jih treba) jêzik Ilir'janov.–

Zares prekosli bomo vse narode, – Nar starši med jeziki jezik bode, – Ki se iz te čobodre bo naredil;

Zakaj govorili bomo to v Emoni, – Kar žlobodral' takrat so v Babiloni, – ko je zidarjem Bog pogovor zmédil!« Šalobarde, Skjaptre in Šamane je Prešeren pobral iz Zupanove pesmi. Smelo je koval Zupan tudi nove izraze – *bizanti-*

pričakovati. Iz anekdot, ki dosežejo svoj namen, če so le dobro pripovedovane in se tekoče rimajo, iz epigramov, ki bralca zadovoljijo, če so le šaljivi.

¹¹⁵² »Zgodovinske stihe bi gospod avtor za večji del bralcev seveda lahko napravil mnogo bolj zanimive, če bi jih iz bogate zakladnice svojega znanja opremil in razložil z opombami. Ker tega ni storil, marsikateri bralec najbrž ni razumel niti naslova njegovih pesmi. Lahko predpostavljamo, da le malo bralcev Čebelice ve, da je neki menih z imenom Nestor okrog leta 1100 v Kijevu pisal ruske letopise, in da naslov 'Krajnski Nestorčik' (KČ III, 55) pomeni toliko kot *Mala kranjska kronika?* itd. Pojasnil te vrste pogrešamo predvsem v prvih dveh zvezkih Čebelice, toda tudi ta, podana v tretjem zvezku, niso zadovoljiva.«

*ti byzantinisch handeln, ausserhale der Schule wichtig machen;*¹¹⁵³ *europeaniti se* – sich civilisieren; *premagov*, ki je mnogo narodov premagal, itd. Ker so bili njegovi stih zavoljo silnega umetovanja in učenega znašanja marsikomu, zlasti manj izobraženim, težki ali celo neumljivi, jim je moral večkrat (posebno v Illyr. Blatt) pridevati jezikoslovna in zgodovinska pojasnila, kar je zahteval Čop (kakor smo slišali) tudi o njegovih v KRANJSKI ČBELICI objavljenih pesmih. Izraževanje njegovo je bilo mnogokrat tako drzno, da ga še dobro jezikoslovci niso umeli in ga tudi danes ne umemo. Zavoljo tega imenuje *Dr Česnik*¹¹⁵⁴ v pismu prijatelju Prešernu Zupanove pesmi »ungesottene Plunzen«¹¹⁵⁵ [in] Čop mu očita »grammatische und lexicalische Künsteleyen«, pišoč: »Dergleichen Künsteleyen findet man freilich auch in der Čbelica, namentlich in den mit S. bezeichneten Gedichten. Der gelehrte Verfasser derselben hat wohl hin und wieder seine Sprachgewalt missbraucht.«¹¹⁵⁶ Čop sam si je moral glavo ubijati, preden je pogodil misel v neki Zupanovi godovnici, zloženi Jož[etu] Poklukarju, profesorju duhovnega pastirstva v ljubljanski bogoslovnici. Prvi njen stih slove tako: »Léči bolj nege sladost, drug mili, žveplade učitel!« Čop je ta verz ponemčil tako:

»Es heilt den Schmerz der Zärtlichkeit Süsse, theurer Freund,¹¹⁵⁷ der Pfarrenleitung Lehrer!«¹¹⁵⁸ ter pravi v pismu Prešernu, v katerem tolmači to godovnico: »ich verstehe zwar selbst keinen einzigen Vers davon, aber Mitleid habend mit Euerer Unwissenheit in Slovenicis will ich Euch doch das famose Gratulationgedicht verdeutschen.«¹¹⁵⁹ (Letopis Maticе Slov[enske] 1875., 159).

Pesnik torej dr. Jakob Zupan ni bil. Vkljub temu je zanimiva prikazen v naši literarni zgodovini. S Čopom in Prešernom se je bil združil v tisti duševni triumvirat, ki je tedaj na slovstvenem polju edini odločeval in do katerega so se vsi drugi duhovi obračali v stvareh estetičnega okusa in leposlovnih načel kakor do kake prizivne sodnije. V abecedni vojski je Zupan Horatius prvi povzdignil svoj

¹¹⁵³ »Napraviti pomembno tudi izven šole«.

¹¹⁵⁴ Česnik Ivan – pisatelj.

¹¹⁵⁵ »Neprevreta krvavica«.

¹¹⁵⁶ »Slovnično in leksikalčno spakovanje«, »»Podobno spakovanje najdemo seveda tudi v Kranjski čbelici, posebno v tistih pesmih, ki so označene z S. Učeni avtor le-teh je pač kdaj pa kdaj svojo moč govora zlorabil«.

¹¹⁵⁷ »Blaži bolečino nežnosti sladkobe, dragi prijatelj«.

¹¹⁵⁸ »Župnijskega vodstva učitelj«.

¹¹⁵⁹ »Sam sicer od tega ne razumem niti enega verza, toda sočustvujoč z vašim nerazumevanjem slovenščine vam bom poskusil famozno voščilno pesem prevesti v nemščino«.

glas zoper metelčico in s tem pripomogel, da se je zadušila ta nevarna prikazen v postanku in ni rodila razcepa Slovencev v črkopisu. Prelagaje v KRANJSKI ČBELICI srbske (in pač tudi češke) pesmi je seznanjal svoje rojake s krasoto narodnega pesništva slovanskega. Dasi se njemu samemu zunanja oblika pri njegovih umotvorih ni vselej posrečila, moramo vendar z druge strani priznati, da je prvi pogodil bistvo slovenskega šestomera. Zasedil je namreč že pred Koseskim tista pravila, katera sta veliko let pozneje Hribar in Cimperman spoznala za edino prava; zarez se poslužuje (izvzemši dva verza) le moške; v svojih distihih ima razen dveh trohajev sicer same daktile, ponarejene spondaje, kakoršni rabijo danes našim pesnikom. Zato so njegovi šestomeri polni, krepki in blagoglasni; kazi jih le nesrečna misel, izogibati se vsakega sikavca in šumevca. Zupanovim vrstnikom, ki niso dognali skrivnosti slovenskega šestomera, sicer niso ugajali niti njegovi distihi. Graja jih n. p. Čelakovský: »Im zweiten Bändchen versuchte sich der Dichter (Zupan) in slovenischen Distichen. Der Anfang lautet also:

'Biti kaj tel bi volit'? ne neha od pravdanja pravdar;
Bodi krotek, mirán, davil te lakomnik bo.'

Dies scheint uns nicht der wahre und aus dem Geiste der slovenischen Sprache hervorgehende Versbau zu sein. Wir rathen den Krainischen Sängern, dass sie sich, wenn es ihnen einmahl gefallen sollte, nach antiken Versmassen zu greifen, nicht nach der Weise der Deutschen richten, sondern auf die griechische, lateinische, ja selbst auf die böhmische Prosodie Rücksicht nehmen möchten.«¹¹⁶⁰ Temu nazoru sicer Čop v svojem popravku nasprotuje, dasi tudi njemu ne ugajajo Zupanovi šestomeri ravno zaradi dosledne moške zarez. On piše na nekem mestu: »Was die *antiken* Versmasse betrifft, so können dieselben in unserer Sprache wohl nur ungefähr auf die Art, wie in der deutschen, nachgebildet werden. Mit Unrecht tadelt daher nach unserer Meinung der böhmische Recensent die Distichen des Herren S., die wir sonst allerdings schon wegen der Einformigkeit der Caesur – beinahe alle Hexameter haben die dritte männliche – auch nicht

¹¹⁶⁰ »V drugem zvezčiču se pesnik (Zupan) poskuša v slovenskih distihih. Začetek se glasi tako: ...

To se nam ne zdi prava in iz duha slovenskega jezika izhajajoča gradnja stihov. Kranjskim pevcem svetujemo, da si, kadar se jim bo zdelo prav, ravnajo po meri antičnih stihov, ne po meri nemških, temveč naj raje upoštevajo grško, latinsko, ja celo češko prozodijo.«

loben können.«¹¹⁶¹ Nazor Čelakovskega pa je sprejel Prešeren in sprožil na Zupana pušico: »Heksametristam«,¹¹⁶² KRANJSKA ČBELICA III., 23:

»Kdor mi v' heksametru namest spondeja,
Al' daktila posluži se troheja,
Ne vé, kam se cezure dejo,
Uprega Pegaza v' galejo.«

Po daljšem ugibanju in premišljevanju se je vendar tudi on poprijel naposled Zupanovih načel, vsaj kar se tiče zarez; glede merjenja pa je ostal pri nazoru Čelakovskega.

Zupan je bil tudi navdušen rodoljub, ki ni nosil domovinske ljubezni samo na jeziku, ampak jo je vselej tudi dejansko izkazoval. Ko je poslušal glagolsko petje, se ni mogel vzdržati solz. Vsaka narodu storjena krivica ga je opekla huje, kakor da bi bil sam razžaljen. V svojih spisih je širil le slavo svojih rojakov in branil ustno in pismeno čast naroda. To spričujejo njegove nemške razprave in mnogobrojne slovenske pesmi. Oponašalo se je našemu jeziku, da je pokvarjeno narečje. V spisu »Vorzug des Krainischen vor dem Russischen und Serbischen«¹¹⁶³ pripoveduje, kako je Rusa in Srba z neovrgljivimi dokazi prepričal, da je slovenščina manj pokažena¹¹⁶⁴ kakor srbščina in ruščina, ker je še dandanašnji slovanščini Svetega pisma bolj podobna ko ona dva jezika (nazor in nauk Kopitarjev). Zoper očitanje, da je slovenski jezik ubog, sestavil in prevel je »Hundert Ausrücke, die Verzehrungssteuer betreffend«,¹¹⁶⁵ Vesel in ponosen je dal ponatisniti »Des Prinzen de Ligne Urtheil über Slaven und Slavismus«,¹¹⁶⁶ v tem spisu graja namreč pisatelj izpeljavo besede Slovan od »esclavon« (suženj) in uči, da jo je izvajati od imena slava (gloire). Klevetnikom slovenščine je dokazoval lepo-glasje našega jezika, zlagajoč pesmi brez *s* in *c*. V šoli je prostovoljno podučeval

¹¹⁶¹ »Kar se tiče antične metrike stihov, lahko le-ta v našem jeziku le približno posnema nemško obliko. Zato, po našem mnenju, češki ocenjevalec neupravičeno graja distihe gospoda S., ki jih sicer že zaradi enoličnosti cezure, – skoraj vsi heksametri imajo tretjo moško – ne moremo hvaliti.«

¹¹⁶² »Čebelice šestomerjavecem.«

¹¹⁶³ »Prednost kranjskega pred ruščino in srbščino.«

¹¹⁶⁴ Iznakažena.

¹¹⁶⁵ »Sto izrazov, ki se uporabljajo pri davku na potrošnjo.«

¹¹⁶⁶ »Princa de Ligne mnenje o Slovanih in slavizmu.«

slovenski in na svoje stroške po slovanskih krajih potujoč je zbiral narodno blago (objavil je 500 pregovorov). Njegovo domoljubje in navdušenost za slovanstvo je vzbudilo marsikakega učenca za slovenščino; največ sta se navzela njegovega duha Josip Emanuel Kovačič in Peter Hitzinger. Odkar ga je zadela bridka usoda, je popolnoma umolknil, toda iz pisem je razvidno, da je nameraval še marsikaj koristnega objaviti, n. p. prevod Sv. pisma, najbrž osnovan po izvornikih, Komenskega,¹¹⁶⁷ legendo Kosegartenovo,¹¹⁶⁸ réke, duhovne ogovore, črtice o slovenski zgodovini, jezikoslovju, zemljepisju in krajobrazju. Vrednost in veljavo Zupanovo so brezpogojno priznavali vsi njegovi vrstniki brez razločka stanu in narodnosti. Spoštovali in čislali so ga grofje in baroni (Attems, Gall, Hohenwart), prijateljski si je dopisoval z Vodnikom, Kopitarjem, Zoisom, Prešernom, Ravnikarjem, Dobrovskym, Lukijanom Mušickim, Jarnikom, Princem in drugimi, posebno se je bil priljubil nemškemu pesniku Hermannu v. Hermannstahl, ki je Zupana slavil celo v verzih.¹¹⁶⁹ Spoštovali in ljubili so ga vkljub njegovim slabostim tudi učenci njegovi. Ko je bil v preiskavi, so zaslišali zaporedoma tudi vse njegove učence; vprašani, kako sodijo o njem, so se izmed vseh le trije izrazili o njem nepovoljno, in to trije taki, ki jih je bil Zupan razžalil s svojim muhastim razredovanjem. Nenatisnjene njegove epigrame je objavil v Ljubljanskem Zvonu leta 1885. Wiesthaler¹¹⁷⁰ z obširnejšim životopisom.

[Blaž Potočnik]

Čbeličar je bil tudi metelkovec *Blaž Potočnik*, rojen 31. januarja 1799. v Struževem, vasi Nakelske duhovnije; v mladosti bi bil kmalu utonil (Bvaža je Sava vzeva), da ga ni rešila pogumna mati, ki ga je tudi podučevala sprva v branju; da bi se laže šolal, se je oče preselil v Kranj, kjer se je Potočnik prav pridno učil, kakor spričuje še ohranjeno spričevalo. Ker je ogenj uničil očetovo hišico, se je vsa družina preselila v Ljubljano, kjer se je potem Potočnik šolal od leta 1811. do

¹¹⁶⁷ Jan Amos Komensky (1592–1670), češki učitelj, pedagog, pisatelj in filozof. Utemeljitelj moderne pedagogike.

¹¹⁶⁸ Ludvig Gotthard Kosegarten (1759–1818), nemški duhovnik, profesor in pesnik. Legende: »Saga o cerkveni pradobi«, »Sage o pradavnini«.

¹¹⁶⁹ Hermann von Hermannsthal (1799–1875), nemški pesnik in pisatelj iz Čopovega kroga. (V pesmi »Dem Doctor und Professor Iacob Supan«.)

¹¹⁷⁰ Fran Wiesthaler (1849–1927), leksikograf, literarni zgodovinar in kritik.

1818. na liceju. Potem je stopil v ljubljansko semenišče in bil 20. septembra 1822 posvečen v mašnika. Najprej so ga potem poslali za drugega. kaplana na Dolenjsko v Šentjernej, kjer je čez eno leto postal prvi kaplan in si že tam pridobil ljubezen in spoštovanje vseh. Potem ga je škof Wolf poklical za stolnega kaplana v Šenklavško cerkev v Ljubljano ter mu izročil zlasti cerkveno petje. S pomočjo Riharjevo je obudil po vsej škofiji to petje in kolikor toliko skrbel tudi za posvetno petje. Leta 1833. je stolni kapitelj predstavil Potočnika za župnika v St. Vidu pri Ljubljani in škof ga je potrdil. Na tem mestu je ostal do svoje smrti 20. junija 1872. leta. Za slovenščino so ga vneli Vodnik, Metelko in Zupan. Metelku je [kot] učenec prinašal naloge v vezani besedi, večinoma v znani Vodnikovih meri. Javno se je oglasil leta 1826., ko je spisal ali preložil »Premišljevanje za čas svetega leta«, knjižico, ki je v enem letu doživela dva natisa. Čop piše o nji: »Man glaubte nämlich Potočniks Übersetzung, die sich sprachlich rein zu sein bestrebte, vor dem Drucke der allgemeinen Verständlichkeit wegen etwas ändern, das heist verschlechtern zu müssen. Bei der 2. Auflage drang der Herausgeber auf die Wiederherstellung seiner Übersetzung, was man wenigstens zum Theile geschehen liess.«¹¹⁷¹ Nastopnega leta je spisal po nemškem originalu »Molitvene bukvice posebno za mlade ljudi« in je izdal Svete pesmi za vse velike praznike in godove med letom. »Jih je nekaj zložil, nekaj zloženi perdjal Blaž Potočnik«; ta knjiga je tiskana v metelčici. Te pesmi so se potem mnogokrat ponatisnile leta 1837 (seveda v bohoričici). Druge njih bukvice je izdal leta 1843. Prve bukvice v tretjem natisu 1845. Naposled so izšle, v eni iz dvojih bukvic, v četrtem natisu leta 1874. Potočnik je med cerkvenimi pesniki poleg Bilca¹¹⁷² in Marušiča¹¹⁷³ skoraj edini, ki to imé zasluži; zlasti velja to o njegovih izvornih pesmih. Zato so se tudi kmalu razširile po vseh slovenskih deželah in se odlikujejo po lepih mislih in pravi srčni veri; jezik je prijeten in teče gladko, v nekaterih je zadet celo narodni ton in večkrat jih nahajam zapisane med narodnimi. Začel pa je kmalu peti Potočnik tudi posvetne in objavil jih je v KRANJSKI ČBELICI I. Tam nahajamo »Nebesa«: »Moj duh se povishuje, – Prot' Bogu plameni, – Na kvishko me vsdiguje, – 'S doline si sheli«, ki jo je pozneje sprejel v »Svete pesmi«, dalje napis »Vodniku pri Savici«, 1829: »Mojstra pevcov si uzhila, – v grobu glas njegov molzhi – Ga, Savica, bosh slavila, –

¹¹⁷¹ »Mislilo se je namreč, da bi bilo treba Potočnikov prevod, ki si je prizadeval za čist jezik, pred tiskom zaradi splošne razumljivosti nekoliko spremeniti, to je poslabšati. Pri 2. nakladi je izdajatelj zahteval vrnitev k prvotnemu prevodu, kar se je vsaj deloma upoštevalo«.

¹¹⁷² Janez Bilc (1839–1906), duhovnik in pesnik.

¹¹⁷³ Andrej Marušič (1828–1898), politik, časnikar in nabožni pisatelj.

Pred pevcu, zdaj homeopatu:
 Popred si pel, zdaj pa homeopatiš,
 Popred si čas, zdaj pa življenje kratiš.

Njegova delavnost se je razširjala tudi na druge stvari. Leta 1831. je preložil podučilo o koleri: »Kolera, potrebno podučenje za kmeta, kako naj sam sebe in svoje ljudi te strašne bolezni obvaruje. V vprašanih in odgovorih«, knjižica je namenjena priprostemu narodu in je pisana v lepem jeziku. Pozneje je izdal še pobožno knjigo »Slava Marije device od svetiga Alfonza Marije od Liguori«. Iz italijanskega leta 1845. in v drugem natisu 1853 in 1854 (v dveh delih).

Potočnik je bil priden podpornik slovenskih listov: Novice, Slovenski cerkveni časopis in Zgodnja Danica so prinašali mnogo njegovih sestavkov. V Novicah je objavljali zlasti pesmi: »Mlatiči«, »Češka predica Slovenski« (ko se je na Kranjskem skušal vpeljati češki Kolovrat): »Pridno predete Kranjice, – Lično, gladko in lepo, – Pa nerodno za predice – Vaše težko je kolo«. L. 1843 so prinesle Novice tudi njegovi pesmi Novi zvonovi in globoko občuteno pesem: »Zvonikarjeva« (Ko dan se zaznava, – Danica priplava, – Se sliši zvonjenje – Čez hribe, čez plan itd.) Leta 1847 »Gornika up«, 1845. »Zvestega Slovenca pesem« (cesarska) in znano pesem »Hči na grobu matere« (Srota srota ne zaspim). Leta 1846 je preložil Schillerjevo »Die Worte des Glaubens«¹¹⁷⁴ in objavil daljšo legendo o Svetem Martinu:

Na berzimu konjiču do daljnega grada
 Dolžnost brez počitka junaka podi,
 Lepo se mu sveti oklep in čelada,
 Še lepši se duša njegova svetlí.
 Pokriva še sneg vse goré in doline,
 Kot jeklo od sréža so pota trdé.
 Že dolgo hiti pa ne vidi grašine,
 Konj dirja, da podkve se daleč glase.

Leta 1847. je zgodovina njegovega in Strelovega¹¹⁷⁵ »Popotnika« in je objavil lepo pesem »Planinar«: (Visoko verh planín stojim, – V veselji rajskim tu živim); »Prašanje odgovor«: (Povejte tovarši Mi, – Kaj smo na sveti); pesem se odlikuje

¹¹⁷⁴ »Besede vere«.

¹¹⁷⁵ Janez Strel (1790–1847), duhovnik, prepesnjevalec in pesnik; avtor pesmi Popotnik, ki je bila v svojem času večkrat objavljena in prepisana.

po notranji ceni in čvrsti dikciji. Najlepšo pesem pa je objavil leta 1849.; v nji nam kaže, da je bil pesnik globokega čuta:

Žalosten glas zvonov¹¹⁷⁶

Pojo, pojo zvonovi
Od daljnih dvéh strani,
V běl' dan done glasovi,
Ki zarija ga zlati.

U gradu začrnělem
Glasi se prvi don;
Pa v samostanu bělem
Odpěva drugi zvon.

U gradu gospodična
Je zapustila svět,
V cvětlicah blědolična
Lěži mladosti cvět.

U samostanu druga
Prisego govori,
Zvěsto ljubiti spruga,
Ki v nebu ji živi!

Pojo, pojo zvonovi,
Dvéh src je mir otet.
Slovo jemljó zvonovi:
Bog te obvari, svět!

¹¹⁷⁶ Ta pesem je izrezana iz časnika in prilepljena v rokopis.

V

Potočnik je priobčeval svoje pesmi tudi v Slovenskem cerkvenem časopisu in v Zgodnji Danici, nekaj tudi v »Drobtinica« in Vodnikovem spomeniku. Večinoma so pobožnega obsega in nekaj izmed njih preloge iz tujih jezikov, posebno iz latinščine; mnogo jih je tudi zapustil v rokopisu. Bleiweisovi pratiki je sestavljal navadno gesla na čelu, potem zastavice in uganke, katerih je mnogo prišlo v narod. Tam je bil tudi vremenski prerok, in to tak, da je – vreme pogodil, n. p. »V zakonu semtertja bo včasi tud grmelo, – Pa kdaj jezičnice med gromom bo zadelo.« Njegovo prerokovanje je bilo za vsako leto gotovo – in kmetje so take šale radi brali.

Delovanje Potočnikovo je še zaslužno gledé na šolo, na naše jezikoslovje in naše časnikarstvo. Za šolo je spisal »Napeljevanje v računstvo« in »praktično slovensko-nemško gramatiko« in je sodeloval tudi pri drugih šolskih knjigah. Za naš jezik se je trudil s tem, da je skrbel za lepo, snažno slovenščino, uprl se je čvrsto novim oblikam leta 1850. in ilirski mešanici Razlagovi in Majarjevi. Ilirska ideja (Majarjeva, Macunova) mu je neizpeljiva misel, četudi je želje vredna; tudi zoper vpliv vzhodne slovenščine je: »Muroslovinci od ogrske burje so začeli v Slovenijo pihati in naši Slovenci na Dunaji v njih rog trobijo.« Ker mu je zaradi teh besed odgovoril Svetec z Dunaja, pravi v »Sloveniji«, da je njegov dotični sestavek v Novicah »Novooblikarski vihar« obrnjen »na neslane iliromane in druge take dopisovavce v Sloveniji, kateri naš slovenski jezik s potujčevavnimi zavijačami pačijo«. Ko je bila leta 1848. nagloma vpeljana slovenščina v srednje šole in ni bilo v novem pravopisu za to pripravne slovnice, jo je spisal Potočnik in jo dajal po potiskanih polah učencem. V predgovoru priznava sam, da naglica nikdar ni dobra in da ima delo mnogo hib. Po kratkem nauku o glasoslovju razlaga v I. delu besedno zlaganje, sklanjanje in pregibanje, v II. skladnjo ali stavkoslovje z nekterimi posebnimi reki in prislovami, v III. je pa berilo Cvetnik (Chresthmathie) in v njem »Svet v obrazih« po Janu Amosu Komenskem, Povesti, Krst pri Savici in nekaj drugih pesmi Prešernovih, Koseskega in Vodnikove pa dve Potočnikovi. Izšla je leta 1849. Drugi popravljjeni natis je izšel pa leta 1858: »Grammatik der slowenischen Sprâche«;¹¹⁷⁷ v njem je izpustil Cvetnik, razen »Sveta v obrazih«, ker so bila med tem že izšla Bleiweisova in Miklošičeva berila, sprejel pa je v dostavkih »Lautlehre der slowenischen Sprache, Bildungslehr

¹¹⁷⁷ »Slovnica slovenskega jezika«.

de Nomina, Bildung der Adverbien nach Dr Miklosich«. ¹¹⁷⁸ Ker pa se je ravno takrat dovolilo, rabiti pri podučevanju slovenskega jezika in slovstva slovensko besedje, je dohitela to precej dobro slovnico nesrečna usoda, da so jo porabili za makulaturo; kmalo potem so v nemško-slovenskih in slovensko-nemških šolah popraševali po njej, pa prekasno.

Sodeloval je Potočnik tudi pridno pri Cigaletovem nemškoslovenskem slovarju, kakor spričuje Cigale v predgovoru; njegovi dostavki so zaznamovani s posebno šifro.

Potočnik je šel tudi med časnikarje. Od aprila 1850. leta do konca decembra je urejal Ljubljanski časnik, ki je izhajal dvakrat na teden z Vradnim listom vred. To je bil politični list, ki mu je prizadeval dokaj dela in truda, ker je stanoval v Št. Vidu. Sam je spisal vanj več zanimivih člankov o časnikovih namerah, o potrebi šol na kmetih, seveda v slovenskem jeziku, o mestu in rudarji v Idriji; o razbremenbi zemljišč, o enakopravnosti slovenskega jezika v Kranjski in v njej sosednih kronovinah itd. List je imel tudi lepoznavsko prilogo, kjer je zapel Potočnik več pesmi in prijavil tudi dve narodni pravljici.

Ne samo pesnik, tudi dober pevec je bil. V ta namen je mlad dobil pri stolni cerkvi službo. Pozneje je leta 1859 izdal tudi Officium za božič in veliki teden v koralnih notah ter je pristavil teoretično in praktično navodilo za gregorijansko koralno petje. Takrat so ljubljanski študentje radi popevali nemške tirolske pesmi: »Land Tirol, Du bist mein Freund« ¹¹⁷⁹ itd.; Potočnik jim je podvrgel slovensko pesem: »Kdor ima srcé, – Zna za dom solze, – Za slovenske domovine raj; – Za njo rad živi, – Za njo hrepeni, Njo, le njo bo ljubil vekomaj!« Zaslužen je tudi v tem oziru, da se je jel duhovski imenik ljubljanski uredovati tudi v slovenščini, kar menda še dandanes ni povsod vpeljano.

Natančnejši opis drugega njegovega dela je priobčil v Letopisu 1872/73 J. Žan; lani pa je objavljaj Josip Benkovič v »Slovincu« zelo obširen životopis, ki pa menda ni izšel v posebnem odtisku.

¹¹⁷⁸ »Glasoslovje slovenskega jezika, nauk o tvorbi samostalnikov in pridevnikov, tvorba prislova po dr. Miklošiču«.

¹¹⁷⁹ »Tirolska deželca, ti si moja prijateljica«.

[Janez Cigler]

Četrti čbeličar je *Janez Ciglar* (*Ziegler*, *Ceglar*), rojen 7. maja 1792. v Udmatu blizu Ljubljane. Latinske in bogoslovne šole je dovršil v Ljubljani. Ker je bil premlad, da bi ga posvetili v duhovnika, je šel za domačega učitelja v neko odlično rodovino, kjer se je popolnoma naučil francoščine. Posvečen je bil v duhovnika leta 1815. in je bil najprej duhoven v Škocjanu na Dolenjskem, pri Sv. Petru, potem v jetnišnici ljubljanski, kjer se je dodobra naučil italijanski, in od tam je prišel za župnika v Višnjo goro (zato se je podpisoval Višnjagorc, Višnjagorski), ter je tam tudi umrl 11. aprila 1869. leta.

Ko je bil kurat na ljubljanskem gradu, je bilo tam zaprtih dosti francoskih rebelov in italijanskih masonov. Ž njimi je Cigler občeval v njih materinem jeziku. Zato so ga zelo čislali. Poedini so mu v znamenje spoštovanja poklonili dosti srebrnine in tudi tri svetinje. V Višnji gori se je ukvarjal Ciglar veliko z gospodarstvom in zlasti z bučelami, pa tudi s pisateljevanjem. Bil je izboren kaligraf in posebno vnet za potovanje. Z dovolitvijo ordinarijatovo je imel po cele mesece upravnika, sam pa je potoval. Prepotoval je vso Avstrijo, Laško, Francosko, Nemčijo. Vsaj po tri dne na leto je bil z doma. Bil je izobražen mož in nasprotnik tercijalstvu. V javne stvari se ni mnogo vtikal, ampak bil velik kozmopolit. Cigler je bil velik, lepo vzrasel mož in precej gizdav. Oblačil se je okusno in zelo čislal lepo obleko. Posebno strast je še imel do ličnih škornjic. Nobene mu niso bile dosti lepe, vedno pa vsake pretesne, tako da je navadno težko hodil v njih. Kadar [se] je opravil posebno izbrano in imel lično obuvalo, takrat se je rad potrkal na prsi in se nasmehnil svojemu netjaku:¹¹⁸⁰ »Joža, le poglej me! Jaz sem fant od fare! Kdo je men gliha, še Špičkov ne Miha!« Ta je bil baje znan mlad gizdalin. Imel je tudi to slabost, da so mu imponirali aristokratje, in menil je, da so nekoliko več kakor drugi navadni ljudje. Domišljjal si je celo, da so mu bili pradedje plemeniti, in zato je brskal po vseh kotih, da bi iztaknil svojcev grb. Enkrat ga je res prinesel z Dunaja, kjer mu ga je napravil neki Wappenmaler¹¹⁸¹ po grbu nekega bavarskega svetovavca iz leta 1410. Cigler je bil uverjen, da je bil ta bavarski svetovavec njegov prednjak, zato se je tudi večidel podpisoval »Joannes Ziegler, Pfarrer auf Weixelburg«.¹¹⁸² Zadnje čase je bil pristen samotár in velik

¹¹⁸⁰ Netjaku – nečaku.

¹¹⁸¹ Risar grbov.

¹¹⁸² »Joanes Cigler, župnik na Višnji Gori«.

posebnež. Vedno je tičal doma v sobi in pisal. Ljudje so ga videli le v cerkvi in le od tod vedeli, da še živi. Umrli je za prisadom, gnilo mu je mesò na nogah vsled preozkega obuvala. Na smrtni postelji je rekel netjaku: »Sedaj me Bog tepe, ker sem bil prevzeten; sedaj pojdem.«

Cigler je spisal poleg več molitvenih in ascetičnih knjižic (»Molitve za bolnike«, 1827, »Mašne bukvice«, 1832, »Dober nauk ali kratko podučenje se časne in večne nesreče obvarovati«, 1832, »Bratovšina svetega Leopolda«, 1833, »Duhovni studenc«, 1835 (7 natisov!), »Kratki navuk za vsakega človeka«, 1835), tudi nekaj pesmi. Prve so izšle v Kranjski Čbelici leta 1831 (v II. letniku), kjer nahajamo basni »Mravlja s kobilico«, »Pajk z muho«, potem »Šinkovic ušel«, »Plahta na dvoje« in »Dozdevna smert«; v III. Bukvicah »Lisica s kužetam« in »Povračilo«. Te pesmi imajo prav majhno vrednost, dikcija jim je nerodna in nizka, zato je Prešeren po pravici spustil na Ciglerja pušico:

Kam je prešel polž iz Višnje gore.

Višnjani, kam ste svôjga polža djali?

»Za Pegaza smo pevcam ga prodali.«

VI

Pel je Cigler tudi še pozneje v Novicah, »Ljubljanski kovači«, »Zmota« in druge, toda tudi v njih se vidi, da jezdi na Pegazu – polžu. »Zmota«, v kateri je spravlil v verze znano pravljico, se glasi n. p.

Satan z babo se prepira
Peter zmerit ju ne vé,
Naglo sablico izdira (!),
Preč obema ste glavé.

Razserden Gospod mu pravi:
»Peter! tega ne terpim,
Berž nazaj glave postavi!
»Primete se, jez skerbim.«

Peter zmoten kar popravi,
Žensko glavo vragu da,
Ženi vragovo postavi,
Marsikdo še to pozna.

Novicam je bil Cigler zvest podpornik tudi z raznimi drugimi spisi prirodnoznanse, zgodovinske in zemljepisne vsebine, nekaj je tudi šaljivk: »Bezeg«, »Daj moža«, »Ukleti osel« in »Jezikoslovne posebnosti«; nemški »Dovtipi« so včasih seveda prisiljeni. Kake so te jezikovne posebnosti, razvidite najbolje iz teh-le: »S klobuki mi le glave pokrivamo, Nemci pokrivajo z njimi tudi perste, ker pravijo – Fingerhut.«¹¹⁸³ Narmanj se ujema z resnico v nemškem jeziku oštir, pravijo mu Schenkworth.¹¹⁸⁴ Nemci pridevajo otrokom, katerim starši pomerjo še ena usta, to je – Vormund.¹¹⁸⁵ Nemci ljudi lepe obnaše zapirajo, ker pravijo – eingezogen,¹¹⁸⁶ malopridne pa izpuščajo, ker jim pravijo – ausgelassen¹¹⁸⁷ itd.

Veče zasluge kakor s temi spisi, kateri so bili vendar radi brani, si je pridobil Ciglar s svojimi povestimi: on je prvi pripovednik v našem slovstvu. Njegove

¹¹⁸³ Fingerhut – naprstnik.

¹¹⁸⁴ Schenkworth – krčmar.

¹¹⁸⁵ Vormund – varuh, skrbnik.

¹¹⁸⁶ Eingezoogen – samotni, samotarski.

¹¹⁸⁷ Ausgelassen – razposajen, objesten.

povesti so določene preprostemu narodu, ki jih je z veseljem bral, ker je znal Cigler ubrati pravi pripovedni ton. Prva je »Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov«, izdana leta 1836 v bohoričici. Te povesti vrednost je prvi spoznal Levstik, ki jo je ocenil v Slovenskem Glasniku 1858. leta, II. zvezek.

Druga Ciglerjeva povest je legenda o sveti Hemi: »Življenje Sv. Heme, brumne koroške grafine.« V Celovcu, 1839. V nji nam na enaki način pripoveduje usodo te edine »slovenske« (kakor pravijo) svetnice, začenja pa, ker je legenda bolj življenjepis, z nje rojstvom. Potem pripoveduje, kako se je omožila z grofom Wilhelmom, s katerim je rodila dva sina, Wilhelma in Hartvika, ki jih potem najdejo umorjena; kako pride na dan, kdo jih je umoril; kazen Knapov, ker so to storili. Puntarski Knapje pa se združijo in se celi vojski postavijo v bran. Ko so premagani, gre grof Wilhelm v Rim na božjo pot. Naposled kaže sv. Heme udove smrt. Tukaj je bil Ciglar bolj navezan na legendo, vendar je spraval v svoje delo precej novih črt.

Levstikova pohvala prve Ciglerjeve povesti v Glasniku I., 3. list, kjer pripoveduje, kako so jo radi prebirali v njegovi rojstni vasi, kako [so] se v pozimskih večerih še pogovarjali o usodi obeh dvojčkov, je dala Ciglerju povod, da je na stare dni začel vnovič pisati povesti. Tako je izdala družba Sv. Mohora (za katero ni sicer v svoji župniji storil nič, ljudje so za njo izvedeli šele po prihodu njegovega naslednika) leta 1863. povest »Deteljica ali življenje treh kranjskih bratov, francoskih soldatov«, katera se snuje po istem kopitu kakor »Sreča v nesreči«. Zadnje njegovo delo pa je bila »Kortonica, koroška deklica«, v Celovcu, 1866. V teh delih pa ni dosegel prve svoje povesti niti gledé pripovedovanja niti gledé risanja značajev.

[Jožef Žemlja]

Med čbeličarji nahajamo tudi bližnjega rojaka Prešernovega *Jožefa Žemljo*. Rodil se je Žemlja 10. februarja 1805. na Breznici; učil se je v Ljubljani, bil leta 1829. posvečen v mašnika in je služil v različnih krajih. Za kaplana v Žužemberku in v Toplicah na Dolenjskem, nekaj let je bil vikar v Ambružu¹¹⁸⁸ v okraju novomeškem, naposled malo časa v Ovsišču pri Kranju, kjer je umrl 5. septembra 1843. leta osemintridesetleten. Prve pesmi je začel zlagati v Vodnikovem duhu leta 1827; pisal je v metelčici. V prvi pesmi se zahvaljuje učenikom slovenskega

¹¹⁸⁸ Ambrus.

jezika: Metelku, Zupanu, Ravnikarju: »Pred Savo, pred jezer' suhó bo v Bohinj', Kot zmed nas izginil Vaš živi spominj«. Razen te je vže tedaj zložil pesmi: »Človeško življenje«, (Dóbnik življenja na sveti hitro kot senca leti; Nočes besedam verjeti, Prašaj, kaj skušnja uči). Tudi nekaj šaljivih je zložil že tedaj, katere so se kmalu razširile med narod v prepisih, namreč: »Ljubljanske gospe in njih hčere« (Ljubljanske gospe – Gosti le imajo – Nič drugja ne znajo – So lahko lepé ...), »Pijanec in njega žena« (Kdor se zlo po svetu trudi, – Dosti burkov naleti ...), »*Godec*«, povsod med narodom razširjena pesem: (Povsod me poznajo – De tiček sem zvit – Veselje imajo – Med se me dobit), tiskana prvič v Novicah 1848, potem pa še večkrat; dalje elegična »Ni ga več« (Groza, strah, trepet obide – Ude vse, srce, kosti, – Kadar mi novica pride, – Ah umrl je, več ga ni!) in »Poletni večer« (Glej, škerlat gore prevleče, – Kader jame se mračit' – Posmehvaje Hesper meša – Iz potoka zlati svit), natisnjena pozneje v Novicah leta 1857.

Javno se je prikazal v KRANJSKI ČBELICI leta 1832. v III. bukvicah, kjer sta njegovi dve pesmi zaznamovani z dvema zvezdicama (* *). Ena je naslovljena »*Gorenec*«, druga »*Dolenec*« in slikata precej nepoetično in trivijalno življenje gorenjskega in dolenskega kmeta. Tudi v IV. bukvicah je ena »28. jutro velciga travna«, v kateri slika lepoto blejskega jezera. Pripravil je bil tedaj 1834. leta tudi za V. bukvice dve pesmi, ki sta pa izšli šele leta 1848 in daleč prekašata vse, kar je pisal prej; namreč »*Luna*« (Ak sonca luč za goro skrita – Od svoj'ga vnéma nebes svita, itd.) in pa kancono »*Samota*« (Ne mislite, da le med šumam sveta, – V Londonu, Beču in še mestih tacih, – Priljudne v'jolice samó klijajo.). V tem ko se v prvih pesmih vidi vpliv Vodnikov, zapazimo v zadnjih že vpliv Prešernov; dasi mu je jezik še nekoliko neroden. Za Čbelico je bil pripravil tudi nekaj narodnih pesmi. Krašna¹¹⁸⁹ poroča tako 16. februarja 1841. Babukiću¹¹⁹⁰ v Zagreb: »Gospodin Josip Žemlja, župnik (vicarius parochialis) u Ambrusu u daljnjoj Krajnskoj i kako se ovde izrica, u suhoj Krajnskoj (im düren Krain) verlo dobro uvežbani muž, jerbo razumê taljanski, francezki, englezki, španjolski etc. jezik, poslao je prie nêkoliko nêdeljah gosp. Matii Kastelcu, izdatelju Čbelice, koja je žaliboži već tako dugo zaostala, nêkoliko jako lêpih narodnih pêsma, s tom opazkom, da će se u buduće starati, da još što doprinese, ako će se svezak, koj ima dođuće proletje, nakon dugotrajna pretergnutja, opet na svêtlo izlaziti,

¹¹⁸⁹ Jakob Krašna (1810–1878), duhovnik in pratikar.

¹¹⁹⁰ Vjekoslav Babukić (1812–1875), hrvaški preroditelj, pravnik in jezikoslovec, bil je prvi profesor hrvaškega jezika na zagrebški kraljevi akademiji, eden glavnih pobudnikov ilirizma.

ilirskim pravopisom (t.j. v gajici) natisnuti dati.« Te narodne pesmi so najbrž tiste, katere je natisnil Kastelec v V. zvezku, str. 56–66.

Ko je prenehala KRANJSKA ČBELICA leta [1833] s IV. bukvicami, je začel pisati Žemlja kakor Župan in Prešeren v *Illyrisches Blatt* ter objavil tam nekaj pesmic in leta 1838 tudi zanimiv spis »Die Kirchenglocken in Krain«¹¹⁹¹ z raznimi jezikoslovnimi opazkami. Leta 1840 je bil že navdušen ilirik. On je prvi, ki je rabil na Kranjskem javno gajico, in to v dveh sonetih v *Illyrisches Blatt* 1840, št. 50, v katerih želi, da bi se naše slovstvo, ki je od 1833–1840 bilo neplodovito – dasi sicer nam polje pusto ni ležalo: Rodila nam je žita, zlahtna vina (Krst!), zopet oživilo v Čbelici. To je ilirskega pesnika P. Štoosa tako navdušilo, da je zapel »Poziv u kolo ilirsko« in v njem še posebej povabil Kranjce: »I vi Kranjci tak nazvani – Od ilirske njegda Krajne, – ki ste starom Rimu znani, – Rad desnice vaše sjajne.« Tudi Žemlja se je oglasil v *Illyrisches Blatt* leta 1842. v 3. št. v sonetu »Odziv iz Krajne«, kjer kliče k slogi, ker le ž njo vse raste. In res je tedaj vsplamtelo za ilirstvo. Slovenci so se poprijemali novega pravopisa, povsod se je prikazovala boljša vzajemnost, brale so se ilirske knjige. Ko je na novega leta dan leta 1842. zapel Ognjeslav Utješenović Ostrožinski žalostnico »Jeka od Balkana«, v kateri toži, da še zdihuje mnogo Slovanov pod Turkom; (Svemu svietu sviče zora – Kod Balkana nema dana, – Usred gorkeh suzah mora – Gori, gori ljuta rana, – Koju robstvu adade), je vzburlil in vzbudil vso tedanjo mladino na jugu; 16. februarja jo je prinesla celo »Allgemeine Zeitung« v izvirniku in v nemškem nevezanem prevodu. Takoj jo je poslovenil tudi Žemlja in jo z nekimi opazkami priobčil v *Illyrisches Blatt* 1843, št. 12, v gajici. Njegov prevod je dosti dober in razumljiv. Leta 1843 je priobčil v *Illyrisches Blatt* še iz italijanščine preloženo pesem za rojstni god cesarjev. Najvažniše njegovo delo pa je epična pesem »*Sedim sinov*. Povest u pesmi. S slovečo elegijo g. Graya, iz engleškiga ravno u tisti méri. V Ljubljani, natisnil Blaznik 1843.«

Leta 1835. je namreč priobčila Gajeva Danica (I., I/6) v nevezani besedi povest »Sedem sinov Mikićevih.« Leto pozneje pa je izdal Prešeren svoj »Krst pri Savici« v stancah, uvod v trcinah. To je napotilo tudi Prešernovega rojaka, da je snov prej omenjene povesti iz Danice porabil za epično pesem. Po geslu iz Ovida »*Iudex aequus – scripta cum venia qualiacumque leget*«,¹¹⁹² pričinja povest z opravičevanjem, zakaj ne opeva slovenske snovi, ampak hrvaško.

¹¹⁹¹ »Cerkveni zvonovi v Kranju«.

¹¹⁹² »Pravični sodnik bo vse napisano bral prizanesljivo«.

Ak zgodbo čudno v sladkim tvojim kremnji (govorici)
 Prepéval dragi domorodic! bom,
 Ki lastna bližni je slovenski zemlji,
 Naj odpušenja milost zadobóm.
 V spomin si Horvat, Čeh kot Kranjic jemlji,
 De vsih Slovincov edin le je dom;
 Vse nas je ena kdej rodila mati,
 Dojila z enim mlekam, Bog ji plati!

Nato pripoveduje, kako je hrvaški ban, grof Mikić, živel v časti in slavi, v bogastvu in prijetnem zakonu, pa – brez zaroda. Banica se je nekega dne sprehajala kraj gradu, kar se ji je približala ženska, troje otročičev na rokah, ter je zaprosi vbočajme. Na vprašanje, čegavi so otroci, zaupno odgovori ubožica, da so vsi njeni in to trojčki. Ker ji banica tega ne verjame, jo ozmerja za grdo lažnjivko in leno beračico, ta pa v solzah prenaša zmerjo in se izroča Bogu. Domu prišedši pripoveduje banica vse možu, kateri jo posvari zavoljo njenega ravnanja. Potem pa se dogodi, da prihrumijo Tatari, in kralj Bela pošlje nadnje bana Mikića z mogočno vojsko. Med tem pa porodi banica sedem sinov. V nekaki sramoti obdrži najlepšega dečka, druge pa izroči dekli, naj jih vtopi v bližnjem potoku, ter jej ukaže molčati o vsem tem dejanju. Dekle nese v košari otročiče, kar jej po isti poti prijezdi naproti ban s svojim spremstvom. Prestrašena se dekla umakne v stran, ali dohitijo jo njegovi služabniki in ban ji veli povedati, kaj nese in kam. Krščenica naposled vse pové. Grof Mikić užaljen sklene ohraniti mlado šestorico ter jim po drugovih dobi skrbnih dojníc, dekli pa ukaže vrniti se in ji ostro zabiča, molčati o vsem tem prigodku. Ko pride domu, se mu žena prilizuje in radostna kaže sinka. Oče ga vesel objema, dostojno vzgaja, skrbi pa tudi za njegove brate, da so spodobno vzgojevani. Ko že odrastejo, naredi ban velike gosti ter povabi dokaj slavne gospode. Veseli sedijo za mizo, kar se vrata odpro in v dvorano stopi šest lepih, mladih junakov, kateri so vsi opravljeni ko domači grofič. Ban jih za viteške svoje vojščake skaže zbranim plemenitašem, kateri se čudijo njih lepoti in jim napivajo zdravice. Čez nekaj časa stopi sam med nje in slovesno vpraša: »Kaj malopridnež tisti bil bi vredin, – Ki smert junakov tih bi slast ga bla? – 'Per moji veri, kervolok poredin', – Oglasi perva se zmed vsih gopa, – 'Ki tih sokolov hotel kri bi žréti, – To uro smerti mogel bi umreti.' – 'Ta kervolok si ti! sopruga moja' – Povzame mož besedo njén serdit'«, izdere meč ter ga vzdigne, da izpolni krvavo sodbo, ki si jo je sama izrekla. Banica pa pade pred

njega, trepeta, zdihuje, joka in prosi. Ž njo prosijo imenitni gostje, prosijo vsi sinovi in ban se – premaga, odpusti ji krivico in zdaj šele se prične radovanje in veselo plakanje, ko se spoznajo med seboj bratje, oče in mati.

Že iz tega pregleda vsebine je razvidno, da je tehnika te epične pesmi prav malo vredna. Prizor z beračico visi tako rekoč v zraku in le premalo služi v karakteristiko banice. Tudi je nemogoče, da bi bil ban Mikić znal dvajset let skrivati svojo tajnost in bi se šele potem maščeval. Začel bi bil pesnik bolje s koncem, to je s pojedino, in potem vplel pesem v obliki povesti, kar se je zgodilo prej. Tako pa se dejanje vleče skozi dvajset let. Žemlja pristavlja, da so resnico te povesti potrdili imenitni pisavci Alvinei, Betlen, Tieglech in drugi. Očividno pa je le narodna pravljica, razširjena pri vseh narodih o kralju, ki gre v vojsko in mu med tem rodi žena več sinov (tri, sedem, devet). Jezik je precej vznesen in pozna se mu dobro vpliv Prešernovega »Krsta«.

Pesmi »Sedem sinov« je s kratkim pojasnilom pridejana »Sloveča elegija g. Graya, iz angleškega (leta 1834) ravno v tisti meri.« Pesnik se znajde na vaškem pokopališču, njegova misel se ustavlja pri rečeh, na katere zadeva tam. Tamkaj počivajoče blagoruje zavoljo preprostega teka njih življenja. Primerja ga z življenjem velikašev in bogatašev. Po naravnih zmožnostih in darovih, pravi, se more gotovo marsikateri, ki tukaj počiva, šteti k najslavnejšim in imenitnejšim ljudem dežele; pa njegov nizki porod mu ni dal priti v kroge, kjer bi mogel te zmožnosti razviti, izobraziti in se po slovitih delih razodéti svetu. Pa kakor k imenitnosti, časti in slavi jim je njih preprosti stan zaprl tudi pot k mnogim krivicam in hudobijam, kakoršne so navadne med visokimi, imenitnimi in bogatimi ljudmi. V srce ginjen misli pesnik na prihodnji stan, da se bo tudi on kmalu pridružil tem pečim, in sklene z grobnim napisom, ki ga sam sebi naredi. Misli Žemljeve kancone, ki je izšla šele po njegovi smrti, se strinjajo v mnogem z Grayevo elegijo. Zadnjo pesem je poslal Žemlja Novicam štiri tedne pred smrtjo; ž njo je pozdravil »Novice« kot zvezdo danico, ki se je že vendar enkrat prikazala »De slovenska se zbudi modrica. In ne bode vedno trdno spala«.

[Ignacij Holzapfel]

Šestega čbeličarja imamo v Ignaciju *Holcapfelnu*. Ta je bil rojen 15. julija 1799 v Tržiču, v mašnika je bil posvečen leta 1823, služil je v Kamniku, Mengšu, pri Sv. Jakobu v Ljubljani in umrl je dekan v Ribnici 21. januarja 1868.

leta. O njem pripoveduje v Glasniku 1864 drugi čbeličar Kosmač:¹¹⁹³ »Nekega jesenskega dne ob velikih šolskih praznikih me g. Miha Kastelic nagovori, da ga spremim v Mengeš, ker misli ondašnjega duhovnika g. I. Holcapfelna¹¹⁹⁴ obiskati: On ima, kakor slišim, lepo zbirko slovenskih pesmic, bodem vidil, ali jih kaj prikoledujem za Kranjsko Čbelico! Rad se mu pridružim, in koj drugi dan jo odrineva v Mengeš. K njemu prišedša mu brez obotave razodeneva, po kakšnem poslu sva prišla. Najin predlog razveseli že od mladih dni za slovenščino vnetega moža in pravi: 'Draga gospoda! jaz nisem noben izvrsten pesnik, s pesništvom se nikdar nisem posebno ukvarjal, le včasih sem katero pa le za kratek čas zakrožil. Menda jih imam še nekoliko zapisanih'; in v tem se zasuče proti predalniku in vzame iz njega precej obilen šopek raznih pesmic in jih jame nama eno za drugo brati, kakor: 'Na posipu hudiga grada', 'Spomlad, in še več', ter pravi: 'če vam bo ktera za namenjeno Čbelico všeč, rad vam dam, kar imam, pa ne danes, ampak čez nekoliko časa vam nekatere pošljem, moram jih tu pa tam nekoliko popraviti, in kar bo moč, popiliti' ... In tako je Kastelic raznih pesmic od časa do časa toliko nakoledoval, da mu je Čbelica v 3 letih štiri roje dala« itd. Res je prinesla Kranjska Čbelica v I. bukvicah 4 njegove pesmi: »*Spomlad*« in »Na posipu hudiga grada« (Tiha groza me spreha – Al' ostanem al' bežim itd.), »Pod slapom o povodnji« in »Vetricu na vrtnici«, podpisan je s H. V II. bukvicah je ena njegova pesem z znamenjem xxx »Življenje«. Holcapfel je spreten v opisovanju prirode in duše; njegov jezik ima nekaj bobnečega, čvrstega, vsebina pa je premeška in sentimentalna. Pozneje je v Danici izšla 1857. še ena njegova pesem »Posvetna nečimrnost«, preloga poleg latinske nekega jezuita »Qui mundum probe nescit, de mundo nihil poscit«.¹¹⁹⁵ Leta 1838. je izdal tudi precej obširno nemško knjigo, narejeno po neki francoski: »Venec nedolžnosti ali molitve in nauki«. Holcapfel je bil skrben dušen pastir, iskren prijatelj mladosti, in dasi je bil Novicam vedno naročnik, nazadnje nemškutar. Svojo imovino 50–60 tisoč goldinarjev je zapustil deželnemu odboru, da ustanovi zavod za gluhoneme. Dasi [se] je danes denar že podvojil, še niso ne Kranjskem storili nič in pošiljajo svoje glušce in nemce v zavod Staničev v Gorico.

¹¹⁹³ Jurij Kosmač (1799–1872), knjižničar in sodelavec KČ.

¹¹⁹⁴ Ignacij Holzapfel (1799–1868), duhovnik, v KČ je objavil le nekaj pesmi v I. zvezku.

¹¹⁹⁵ »Kdor dodobra pozna svet, od sveta ničesar ne zahteva«.

[Jernej Levičnik]

Jernej *Levičnik*, rojen 15. avgusta 1808 v Železnikih, učil se je latinskih in modroslovnih šol v Ljubljani, bogoslovnih v Celovcu, v mašnika posvečen je bil leta 1832; služil je potem v Grabštanju, pri Gospe Sveti, v Bleibergu,¹¹⁹⁶ bil kurat v Zgornji Plesi,¹¹⁹⁷ kjer si je pridobil doktorstvo modroslovja v Gradcu, leta 1852 je postal dekan v St. Mohorju¹¹⁹⁸ in je umrl v pokoju 1883. leta. Za slovenščino se je zbudil nekaj pri Metelku, nekaj pri Slomšku in se pridružil čbeličarjem ter objavil v II. bukvicah pod znamenjem L-K. znano pesem: »Iskana dežela« (Kje med, kje vince nek' v potokih teče), v III. pa »Žal po prijatli v vojski«, v IV. »Hrepenenje« (po Schillerju) in en sonet. Jezik mu teče gladko in je dovolj pravilen, misli so pa bolj navadne refleksije. Prešeren je spustil nanj in na Holcapfelna sršena:

Kako bi neki sladke pel Lesničnjek?

Kako bi neki prave pel Levičnjek?

Nekaj njegovih poskušanj je izšlo tudi v Carinthii 1832. Mnogo stvari pa je zapustil v rokopisih. Že pred Koseskim je preložil »Devico Orleansko« Schillerjevo, spisal balado »Baron Turjaški Andrej«, zložil epopejo »Katoliška cerkev« v 15 pesmih in zapustil tudi 15 zvezkov nemški pisanega dnevnika. Te stvari je pred smrtjo izročil bratu, učitelju in posestniku v Železnikih (cf Ljubljanski Zvon, 1883, 401).

¹¹⁹⁶ Pliberku.

¹¹⁹⁷ Zg. Pleši (Inner Teuchen) nad Osojskim jezerom.

¹¹⁹⁸ St. Mohorju – Šmohorju.

VII

[Jurij Grabnar]

Juri *Grabnar* je bil rojen 4. aprila 1806. leta v Šentjerneju na Dolenjskem; gimnazijo je dovršil v Novem mestu, modroslovni in dve bogoslovni leti v Ljubljani, pravništvo na Dunaju, leta 1838. se je vrnil v bogoslovje v Ljubljano in postal leta 1839 mašnik, za pomočnika je služil v Št. Vidu nad Ljubljano, potem je bil za šolskega ravnatelja v Kranju, potem kaplan v Šmariji, od leta 1852 pa adjunkt in pozneje ravnatelj Alojzijišču. Umrli je leta 1862., 21. julija. Grabnar je bil splošno omikan mož, dober domoljub in mladini poseben prijatelj; zlasti Jurčiču je bil zelo naklonjen. V slovenskih pesmih se je poskusil nekoliko v nalogah pri Metelku, nekaj jih je pa izročil »Kranjski Čbelici«, kjer so naznačene z Gr. v III. bukvicah: »Domu me mika«, »Večer«, »Umirajoča«; v III. pa je iz nemškega poslovenil pesem »Menih v molitvi«. Posebno dobrega ni zložil tudi ta Čbeličar nikor nič; njegove pesmi so zelo vodene; nanj meri pač prvotno Prešernov napis »De gustibus non disputandum«,¹¹⁹⁹ ki je bil pozneje naslovljen »Ahacelnovim pésmam« in slove:

Ne čudi se, neslane
De pésmi bodo brane;
Lej, pure vabi: »puri, puri!«
In božje volke: šuri, muri.

On je namreč v pesmi Večer omenil murna:
Muren, lej tvoj cverk razglási
Po dobrih tihih se:
Ti slaviš Boga, počasi
Zvézd na nébi trop se vžge.

Sodeloval je Grabnar pozneje tudi pri Wolfovi izdaji Svetega pisma, za katero je poslovenil knjigi »Pridigar« in »Visoka pesem« in deloma s pomočjo J. Bonača,¹²⁰⁰ tudi preroka »Baruha«.

¹¹⁹⁹ »O okusih se ne razpravlja«.

¹²⁰⁰ Janez Bonač (1832–1863), nabožni pesnik in pisatelj.

[Jurij Kosmač]

Juri *Kosmač*, rojen v Danah pri Ložu 14. aprila 1799, je bil knjižniški služnik in potem skriptor, umrl je v Ljubljani 1. oktobra 1872. leta. Na njegovo mesto je prišel Levstik. Njegove pesmi so izšle precej v I. Bukvicah KRANJSKE ČBELICE leta 1830. Opeva nam v njih Poletje in Zimo, v II. bukvicah pa »Spomlad«. Zato je nagnal Prešeren nanj sršena:

Kdor govoriti kaj ne vé,
On vreme hval' al toži,
Kdor pevcov péti kaj ne vé,
Od letnih časov kroži.

V II. bukvicah je pesem »V Danah 12. maliga travna 1831«, katera se ne razločuje od prvih, ker nam prav tako opeva spomlad. Razen tega ima Čbelica v IV. bukvicah le še eno njegove pesem – »Prilika«:

Fantiči so čmerljam enaki,
Dévica, le vari se jih!

Kosmač je tudi sicer deloval na književnem polju. On je preskrbel slovensko prelogo znane nemške narodne knjige »Ita, die Gräfin von Togenburg«,¹²⁰¹ s katero so se menda začele širiti pri nas nemške »Volksbücher«: »Ita, togenburska grafinja. Lepa ino nauka polna zgodba dvanajstiga stoletja, za vse pobožne kristijane, posebno za tajiste, kateri v nedolžnosti terpe.« V Ljubljani 1831. Prvi je knjigo spisal znani Peter Kanizij¹²⁰² leta 1590, fišiski opat pa je knjižico prvič dal tiskati leta 1600. Po času je to prvo večje pripovedno delo v slovenskem jeziku, seveda le preloga. Enak prevod, samo da knjiga ni »Volksbuch« v širšem smislu, je Vezilo ali preganjana nedolžnost po Krištofu Šmidu. Mnogo je Kosmač tudi dopisoval v Novice, kjer se je podpisoval Danecki, t. j. rojen v Danah, n. p.

¹²⁰¹ »Ita, Togenburška grofica«.

¹²⁰² Sv. Peter Kanizij, s krstnim imenom Pieter de Hondt (1521–1597), prvi nemški jezuit. Ustanovil je številne jezuitske kolegije. Predvsem pa je bil pomemben pridigar in predstavnik protireformacije ter pisec Velikega katekizma in drugih teoloških del; pomemben za slovenske pisatelje 17. stoletja.

leta 1844. »Valentin Vodnikovo življenje«, leta 1850 spis: »Cesarsko Kraljeva licealna bukvarnica v Ljubljani«, v katerem podaje nje zgodovino. Za Vodnikov spomenik je tudi nekaj spisal, pesem, katere pa bi ravno ne pogrešali, ko bi je ne bilo. Bolj je omeniti njegovo delovanje na dramatičnem polju, ker je z dr. J. Kleemanom pretolmačil iz češkega igri »*Tat v mlinu*« in »*Dobro jutro*«, kateri sta bili poleg »Županove Micike« igrani v prvih letih izza leta 1848. največkrat. Poskusil se je tudi na znanstvenem polju s spisi »Rokopisi ljubljanske bukvarnice «v Glasniku 1863 in »Nektere črtice iz slovenskega slovstva 1864«, namenjene za namerjani »Bleiweisov album«; v njem nam pripoveduje malenkosti o Kranjski Čbelici, o Novicah, o slovenskih igrah, toda brez prave zveze.

[Mihael Tušek]

V IV. Bukvicah »Kranjske Čbelice« je nastopil nov Čbeličar Dr Mihael *Tušek* (Dr T – K), rojen pri Sv. Lenardu (Martinj Vrh) leta 1803., služil je v Ljubljani kot mestni zdravnik, umrl je 4. marca 1843. leta. V Illyrisches Blatt je priobčil spis »Die Wocheim und der Triglav«, ¹²⁰³ v Kranjski Čbelici pa dve prelogi iz nemškega, namreč »Mladenič pri potoki« po Schillerju in »Cesar in opat« po Bürgerju«, katero je bil nekaj let prej poslovenil in izdal Valentin Stanič. Poleg Prešernovih pesmi, katere so bile cenzorju prezaljubljene, je zlasti ta pesem zbadala v oči. Šele dokaz, da jo je že Stanič izdal brez ovire, ji je pomogel v svet; med duhovniki pa so se res našli tudi taki, kateri so bili razžaljeni ž njo in so začeli hudo rovati zoper [Čbelico], kar je povzročilo, da ni mogla več izleteti do l. 1848. Tušekove preloge se bero sicer precej gladko, vendar kažejo še precej neokretnosti; da je Staniča prekosil, ni posebna zasluga.

[Emanuel Jožef Kovačič]

Emanuel Jožef *Kovačič* je bil najmlajši *Čbeličar*, rojen 5. avgusta 1808 v Čatežu (Malencah) pri Brežicah; v mašnika je bil posvečen leta 1836., služil je v Trstu in Žminju; leta 1847. je postal dekan v Dolini, leta 1857 pa nadzornik ljudskih šol v Trstu, potem leta 1854. kanonik. Umrl je 23. julija 1867. leta. Ko

¹²⁰³ »Bohinjski kot in Triglav«.

se je oglasil v Čbelici, je bil še dijak. Podpisoval se je z E. J. K. Objavil je v II. bukvicah pesem »Modri pivic« po Felingerjevi nemški in v IV. pesem »Solnce«, torej pesnik Kosmačeve moke. On je zložil tudi tisto čestitko, katero so trije bogoslovci prinesli Županu ter je ta vse spodil. Imela je akrostichon »Vivat *Žu-pan*«, na vsako črko je prišla po ena strofa. Po Čbelici je nehal peti, oglasil se je šele v Vodnikovem spomeniku z dvema pesmima: »Tožba dijaka« in »Nevesta«; ta je v Vodnikovi meri in ne dosti vredna, prva pa je nesrečen posnetek Prešernovega Učenca: »Toži šolar sedme šole, – Govorí besede take, – Šent je v moje starše vdihnil – De so v šole me neslane – Enkrat reveža poslali.« Mnogo je pisal v »Drobtinice«. Popisal je Ravnikarjevo življenje, zložil je več pesmi, ki pa ne morejo dan danes veljati za to, za svoj čas pa so, ker drugih ni bilo, storile kolikor toliko svojo dolžnost, ker so vsaj vrzéli polnile. »Zlati prstan ali potop pod Čateškim gričem« začne n. pr.

Tamkaj kder Kerka *prebistri* pridruži se Savi, (Prešeren)

V zavetje tovornik si ladjo postavi,

In pa okoli po verli slovenski planjavi

Bog ljudstvu v obilnosti kruha delí.

V goricah *slovesno* pa vince gori.

Tamkaj, kder vsaki spomladni naravi

Ptičikov truma prepeva po listni dobravi,

Se je zgodilo, ko pravijo stari možjé,

Kar vam zdaj pesem pové.

Tudi druge narodne pripovedke je tako spravil v nesrečne in neusmiljene verze, n. p. nekega »*Vitežkega strunjarja*« (Dolenska, cf. Vilhar Ludmila), »Božja pot na Dobrovi«. Boljši od njegovih pesmi so njegovi prozajični spisi, n. p. Življenjepis Valvazorjev in Wallandov, zlasti spis »Anton Klaj pobožni istrijanski grajan«, potem »Slike iz mestnega življenja« in »Na kmetih, ali Slovenski Dijo-gen«, kratkočasnica. Mnogo je dopisoval v Danico, n. p. »Od slovenskiga bitja v začetnih ljudskih šolah teržaških, v katerih laški živelj kraljuje, nemški hira, od slovenskiga ni ne duha ne sluha«. V tem spisu se nam kaže prav dobrega opazovavca tržaških razmer.

[Urban Jarnik]

Edini nekranjski Čbelačar je Urban *Jarnik*, rojen 11. maja 1784. leta pri Nadižarji (Neudieser – Hube), v majhnem selu spodnje Ziljske doline, ki mu pravijo »na Potoce« in spada pod faro Štabenj ali v St. Štefane. O njegovem življenju smo bolje podučeni kakor o drugih čbelačarjih, za kar se imamo zahvaliti Scheiniggu. Oča Janez mu je bil premožen kmet; hiša je imela celo svoj dijaški štipendij, ustanovljen po nekem prednjiku Nikli; ta štipendij je užival tudi naš Jarnik. Oče Urbanov je vozaril, kakor v tistih časih Ziljani še sploh, in si je prislužil marsikateri goldinar. Točil je tudi vino in bil splošno spoštovan. Jarnik sam ga opisuje tako: »Moj oče so točili vino in raznovrstni ljudje so zahajali k nam; proti vsakemu so bili vljudni in mu postregli prijazno. Zaradi tega ga je ljubila vsa soseščina in radi so ga hodili popraševati, če je bil kdo v zadregi. Župnik Koben so jim postavili z nagrobnim govorom lep spomenik. Tudi lutrski kmetje od Gornje Zile so izpregali pred našo hišo, kadar so vozili svoje pridelke v nemški Bleiberg na prodaj; po cele vrste vóz so stale pred našim domom. Dasi je bil bližnji krčmar Nemeč, zahajali so rajši k nam. Vendar se niso nikoli prepirali o verskih zadevah, če ni prišel slučajno kak učen potnik, ki je zakrivil tako pričkanje. Razgovarjali so se kmetje o svojih domačih gospodarskih rečeh. Domačini so se veli dostojno in npravno. Kegljev in kart ni bilo videti pri nas; prav tako nisi čul prepira niti zapazil pijančevanja. Strogo sta pazila oča in stric, da se ni zgodila nobena nedostojnost. Ako se je kazal kdo vinjenega, niso mu več natočili vina, češ, bratec, zadosti je danes, prihrani denar za drugikrat.« Ker je kazal Urban Jarnik, tretji sin, bistro glavo, so ga poslali starši v Celovec, da bi hodil v latinske šole in zapel kedaj sv. mašo. V gimnazijo je stopil leta 1795. Dijaška leta so bila viharna zavoljo vednih vojska, kar drugošolec Jarnik sam pripoveduje: »Bilo je leta 1797. Francozje so se bližali od Podkloštra sem Ziljski dolini. Na hribih, po pol ure vsak sebe, so bili pripravili slovenski Ziljani kresove in možnarje. Komaj se prikažejo Francozje, zabobni možnar na prvem hribu in kres se je zažgal. Kmalu so po vsi spodnji dolini pokali možnarji, plamteli kresovi, zvonovi bili plat zvoná. Iz vseh vasi in sel so privreli možje, tudi ženske vmes, oboroženi s starim orožjem in orodjem. Puške in pištole, stare meče, sekire in kose, helebarde, kole iz plotov iztrgane so nosili na ramah. Moja starejša brata sta šla zoper sovražnika; meni, trinajstletnemu fantu, so oče zabranili, da bi se jima pridružil, in dovolili samo, da smem s farnega zvonika gledati po dolu. Z daljnogledom sem videl lahko celo trumo ljudi, ki se je pomikala poleg Zilje proti Bistrici. Tam so se združili z Bistričani,

Goričani in drugimi. Francozje so bili preslabi ter so se umaknili; trikrat so jih zapodili Ziljani ter obvarovali svojo lepo domovino ropa in plena.«

V nižjih razredih se je učil Jarnik srednje, »rhetor« in »poeta« pa ima že v »primam classem cum eminentia«. ¹²⁰⁴ Leta 1803. je prebil Jarnik »fysiko« in šel potem v celovško semenišče. Hebrejščine se ni učil dobro, »neglexit«, ¹²⁰⁵ pravi spričevalo, pač pa druge predmete. Po počitnicah leta 1804. ni bilo Jarnika v bogoslovje nazaj. Nikdo ni vedel zanj. Napotil se je bil v Gradec in se vpisal za izrednega bogoslovca drugega leta. Najbrž je imel željo, razširiti na vseučilišču znanstveno obzorje. Toda zdaj mu je zmanjkalo podpore, in ko ga je pokaral krški ordinarijat, da je zapustil Celovec, ne dá bi bil prosil dovolila, se je vrnil v jeseni leta 1805. v Celovec in dovršil tam tretje leto, stanujoč zunaj semenišča. V mašnika ga je posvetil škof Salm 12. oktobra 1806. v Strassburgu ¹²⁰⁶ »dispensatum in interstris et in aetate canonica«. ¹²⁰⁷ Lepa jesenska nedelja je bila, ko je Jarnik pod košato vaško lipo blizu cerkve sv. Štefana dvaindvajsetleten pel novo mašo. Še tisto leto so ga poslali za kaplana v Čajnice (Tultschnig), kjer je ostal do 18. oktobra 1809, in od tam je bil prestavljen v Podkrnos (Gurnitz) za poldrugo leto. Ta leta so Jarnikova pesniška doba. Dasi je tudi pozneje še katero zapel ali preložil iz nemškega jezika na slovenščino, zgodilo se je to samo prilično ali da bi nemškim sodeželjanom pokazal zmožnost slovenščine. V mladostnih letih pa mu je bila pevška žila živahna. Lepa priroda celovške okolice ga je navduševala, da je izlival svoje čute v kratke štirivrstične reke in razne preproste pesmi, katerim se ne da odrehati vsa pesniška vrednost. Večina njegovih pesmi je podučnih. Čop pravi »Salbungsvoll«. On spada med ustanovitelje didaktičnega pesništva pri nas, katero je najiskreneje gojil Slomšek, n. p. »Zvezdišče«, »Tukaj gori se neznani velki sveti sučejo«, »Denica«, »Arfe«, »Bučelice«. Drugim pesmim so dali povod letni časi, »Pomlad«, »V vigradi«, »Pustna«, »Jesen«, »Kres«. V zadnji so ohranjene še stare koroške šege tega narodnega praznika. ¹²⁰⁸ Tudi kraje, kjer je služboval, je slavil v svojih pesmih. V posebno radost in zadovoljnost mu je bila ljubezen in udanost »Čanjške gmajne«. Veselih in srečnih ur, ki jih je preživel v Čanjčah, ni pozabil vse žive dni:

¹²⁰⁴ »Kot 'retor' in 'pesnik' pa ima že prvi razred z odlikovanjem«.

¹²⁰⁵ »Zanemarjal jo je«.

¹²⁰⁶ Strassburg, tudi Mitterdorf na avstrijskem Koroškem.

¹²⁰⁷ Morda »V vmesnem času urejenega in v pravi starosti«.

¹²⁰⁸ Tu Štrekelj vstavi v rokopis neki znak, ki morda označuje nov odstavek ali pa, da nekaj manjka.

V moje srce prav globoko
Si ti ljuba vtisnjena,
Saj pove ti moje oko,
Da ne boš pozabljena.

Prav tako se mu je priljubil tudi Podkrnos. V pesmici »Moj sedanji kraj« ga slika tako:

Za herbtom je skalna gora,
Pravi se Kernos pri nas,
Je za Špice 'na podpora
In za pevca pa Parnas.

Spodaj zvirra Hippokrene, (Tamuš)¹²⁰⁹
Čisti zvirk za pevce vse,
Belkaste on pluje pene,
Umnost pev'c iz njega pje.

Tuki društvo Muz stanuje,
Gracije se sučejo,
Sam Apollo tu kraljuje,
Njega citre slišimo.

Domorodne čute razodevajo pesem »Ostrovica«, poslana Metelku, potem pesem »Na mojo domovino«, v kateri obžaluje, da je bila gorenja Koroška, Jarnikova ožja domovina, odtrgana od Avstrije in pridružena v francosko državo, zlasti pa poziv »Na Slovence«, s katerim se je prvič oglašil v Carinthiji (1811).

Tudi modrica slovenska
zvupa se perpevlati;
Njej prijazna grata nemška
Sesterno per njej sedi.

¹²⁰⁹ Štrekljev pripis nad tem verzom.

Zarja lepa se razliva
 Čez slovenji Goratan,
 Zbuja dremanje častliva,
 Oznanuje svetli dan.

Slava bode spet slovela,
 Ki Slovencem da ime:
 Po deželah se raznela,
 Perdobila češčenje.

Osvojeno Hellenijo je slavil v dvekitični pesmi. Prelagal je tudi nemške pesmi na slovenski jezik. Prestavil je med drugim nekaj Fellingingerjevih: »Damon an Melite«, »Lebensfunken«, »Der Kampf mit dem Lindwurme im Sonnenfelde«,¹²¹⁰ Erminovo »Nähe der Geliebten«, iz Lichtnerjeve knjige »Recht der Vernunft« znano parabolo »Herkules am Scheidewege«, poleg tega pa je še prevel Schillerjevi »Der Gang zum Eisenhammer« in »Graf von Habsburg«.¹²¹¹

Prva strofa l. 1821. Knez Habsburški

V Porečah Rudolf kralj sedi
 Na rajnim večerjemesti,
 Oblast njegova cesarsko blišči,
 Ko začne se k mizi sestiti.
 Namestni knez Rajnski pernaša jedi
 In vina naliva jim Pemc, de šumi,
 In sedem izvoljcov je bilo,
 Kakor zvezde na neb' okol sonca stojó,
 So firšti cesarja obdali s' častjo,
 Dopolnit svoje opravilo.

¹²¹⁰ »Damon na Melito«, »Življenja iskre«, »Boj z zmajem na sončnem polju« (Boj z drakonom).

¹²¹¹ »Bližina ljubice (Bližava ljube)«, »Pravica razuma«, »Herkules na razpotju«, »Hod k fužini«, »Grof (knez) Habsburški«.

Grof Habsburški 1844¹²¹²

V Porečju z cesarsko svitlostjo obdan,
 V dvorani starinsko sloveči,
 Grof Rudolf sedi za cesarja izbran
 Kraljevo vezilo deržeči.
 Starosta Narenski prinaša jedi,
 Možečiga vina Čeh mu deli,
 Volitelov sedem se stavi
 Kot solncu okoli truma zvezdá
 Na levo na desno vladarja sveta,
 Da službe dolžnosti opravi.

Jarnikove pesmi so bile tiskane v »Carinthii«, v »Kärntnerische Zeitschrift« in v Kranjski Čbelici; večina jih je ostala v rokopisu. V arhivu zgodovinskega društva koroškega se je hranila trdo v papir vezana knjiga v četrtini, ki je obsegala na 161 straneh Jarnikove mnogotere pesme s pristavkom dneva in ure, kedaj so bile zložene in zapisane. Ta knjiga ni več cela, 60 listov do str. 121 je izrezanih; Janežič misli, da jih je pokončala tuja sovražna mu roka, kar pa ne kaže biti resnica. Bolj verjetno je, da jih je uničil Jarnik sam iz katerega koli vzroka. Ostalo jih je 30, zloženih od 15. aprila do 24. novembra 1809. Iz kronologične ured[it]ve smemo sklepati, da so bile tudi pogubljene pesmi prav tako urejene in zložene pred 15. aprilom istega leta. Vrh teh pa se hrani ravno tam na treh posamnih polah 12 pesmi, ki so postale večinoma meseca decembra leta 1809. Gotovo se sme staviti v to leto pesem »Mir«, zapisano 1. grudna; povod njej je namreč pomirje schönbrunnsko. V Carinthiji je tiskanih 10, v Vodnikovem spomeniku 9, nekaj v »Zberi lepih ukov«, 3 v Primčevih »Nemško-slovenska branja«, v Kranjski Čbelici so tri: v 2. bukvicah »Zvezdje« (Zvezdišče), v 3. »Damon na Melito« in v 4. »Kres«. Ahacljeva zbirka ima ponatisnjeno »Pustno«.

Dasi Jarnikovo pesnikovanje nima veliko pesniške vrednosti, ako izvzamemo včasih precej gladko obliko, je pomenljivo vendar v dvojnem oziru. V tistih časih je dramila slovenske rojake vsaka beseda, samo da je bila slovenska, v drugo pa je mogel že s temi nedostatnimi poskušnjami pokazati svojim nemškim sosedom, da tudi slovenski jezik lepo doni in se dá rabiti v vezani besedi. Čislali so ga v Ce-

¹²¹² V rokopisu sta obe verziji napisani vzporedno, druga ob drugi.

lovcu. Pesnik Fellingner je preložil na nemščino več njegovih pesmi. Temu Nemcu se je zdel slovenski jezik posebno blagoglasen in sposoben za petje; rime ajo, aja, končnice i: želí, se mu zelo dopadejo in enako sodi koroški zgodovinar Herrmann. Pesmi niso prodrle v narod kakor Andrejaševe. Njegove pesmi so podučne, kratkočasne in domorodne. Samo *ena* se je prikupila priprostemu ljudstvu in je postala narodna. To je Fellingnerjeva erotična »Damon an Melite«, katero je prevrel Jarnik za slovenski jezik Damon na Melito. Pomenljivo je, da si je narod izbral ravno to pesem v svojo last; pravijo ji samo »Melita«. Našla je tudi primeren napev; stari zarod, ki še ni pozabil slovenskega petja, jo še dandanes rad poje, in to ne samo v krajih, kjer je Jarnik pastiroval, ampak povsod po Koroškem.

Jarnik je ne samo »koroški Vodnik«, tudi sicer je v našem slovstvu znamenita prikazen. Leta 1811. meseca aprila je zapustil Podkrnos, dobivši službo mestnega kaplana pri stolni cerkvi v Celovcu, ali kakor ljudstvo govori, »pri Zavitarjih«. Tam je imel mnogo opravkov, a pičlo plačilo. Služba mu je bila pretežka, ker je bil edini Slovenec pri cerkvi: »Welche Vermehrung der Amtsgeschefte der windische Cooperator doppelt empfinden muss, da auf ihm als Stadt – und Nationalcaplan ohnehin die grosseren onera lasten und er fast den ewigen hebdomadarius¹²¹³ vorstellen muss.«¹²¹⁴ Tako se pritožuje v prošnji, naj ga prestavijo k drugi mestni fari, ki ji pravijo »pri fari«, kar se je tudi zgodilo leta 1813. Plače je imel 400 gl.¹²¹⁵ in je opravljal službo takozvanega poznega predigarja. V istih dnevih so mu koroški stanovi podelili tudi kuratni beneficij meščanskega spitala »wegen seines Sellen-eifers und gut gesitteten Lebenswandels.«¹²¹⁶ Komaj pa je nastopil službo, ko je nevarno zbolel za neko vročinsko boleznijo, ki si jo je nalezl v Spitalu, napolnjenem z vojaškimi bolniki. Šele čez pol leta je okrevl dodobrega in cesar je podaril njemu in njegovima sotrudnikoma v vojaški bolnišnici v priznanje zaslug letoletno plačo za častno nagrado. Pri farni cerkvi je ostal samo leto dni in se je vrnil k stolni cerkvi, kjer je služboval do leta 1818. Tega leta je prosil za faro Šmihel na Gosposvetskem polju ob nemško slovenski meji in jo tudi dobil ter bil instaliran 27. marca. V mestnem hrupu in šumu je

¹²¹³ »Oskrbnik za en teden«.

¹²¹⁴ »To pomnožitev uradnih dolžnosti čuti slovenski sodelavec v dvojni meri, saj pade nanj, kot mestnega in narodnega kaplana vsekakor večji del nadležnih bremen, tako da predstavlja domala večnega hebdomadariusa.«

¹²¹⁵ Goldinarjev – guldnov.

¹²¹⁶ »Zaradi njegove duhovne vneme in moralnega načina življenja«.

začela njegova slovenska muza umirati in je sčasoma čisto umolknila. Popustil je pesnikovanje in začel pisateljovati za priprosto ljudstvo. Kakor so bile podučne njegove pesmi, tako so podučni tudi njegovi popularni spisi in knjige. Prva taka knjiga nosi naslov: »Zbér lépih ukov za slovensko mladino iz nemškega ino latinskega prestavljenih, iz staroslovenskega ino pemskega preravnanih, nikoterih pa novo zloženih od U. J. v Celovcu 1814.« To zbirko je namenil zlasti mladini za šolsko darilo. »V njej bereš štiri podučne pesmi, razne nauke v podobah, dva razgovora med enim fajmoštrom in eno farmanco od žegnanih reči in 'od božjih potov', več pripovedi, to je pregovorov, in precejšnje število Ezopovih basni.« Trditev, da meri Prešernov sršen

Pravljica po Ezop' od vas zapeta,
Več nima slasti kakor jed pogreta,

nanj, se mi ne zdi resnična, ker so te pravljice v prozi; ta sršen meri na Ciglarja, ki je zložil v Čbelici znano basen »Mravlja in kobilica«. Jezik je uravnal Jarnik kolikor toliko po Kopitarjevi slovnici, kar sam priznava v zanimivem predgovoru, v katerem govori precej obširno o svojem pravopisu. Zanimivo je to, da je Ezopove basni slovenil iz češčine in iz češčine posnel tudi svoje pripovedi ali pregovore: »Brez mehirja plavati, Blagur ribam v vodi«, »Jaz gospod, ti gospod, kdo bode svinje pasel?«, »Glad je osla gosti naučil«, »Na jeziku nosi med, v srcu krije jed«.

VIII

Druga narodu namenjena knjiga Jarnikova je »Sadje – Reja, ali Navuk, kako se more prav lahko ino v kratkem času nikar ko veliko dobreh ino zdraveh drevés podrediti, temoč tudi naržlahtnejši sadje zadobiti. Iz nemškega v Slovenji jezik prenešen ino pomnožen. V Celovcu 1817.« Ta knjižica je preloga nemške: »Geigers Lehrbüchlein von der Obstbaumzucht«. ¹²¹⁷ Že iz naslova vidimo, da je pisana v koroškem narečju, da bi bila priprostemu narodu prav lahko razumljiva. Vendar ni rabil Jarnik najbolj razširjenih narečij koroških: junskega ali rožanskega, ampak svoje domače ziljsko. Za poznavanje ziljskega narečja bo ostala ta knjiga zmerom dober vir. Vredna pa je spomina še v drugem oziru, ker je prva slovenska knjiga te vrste in podaja bravcu mnogo lepih slovenskih izrazov, posnetih iz sadje reje.

Mladim namenjen je bil pol pole obsežen spis v Jarnikovi zapuščini: »Nevarnosti mladih ljudi ali Kratki Navuk, kako se imajo otroci ino mladenči pred nesrečo varovati. Eno poslovenjenje iz nemškiga jezika skozi rajniga visokovredniga Gospoda J. Japelna, ¹²¹⁸ korarja v Celovci, sedaj pa pregledana ino po novim pravopisu preravnana od Jarnik Urbana«.

Pobožnemu narodu je spisal Jarnik tudi nekaj molitvenih in pobožnih knjig: »Molitne bukvice za otroke«, 1817., »Jedro kerščanskih resnic«, 1821., iz nemščine, po »Gesetzbuch der Christen«; izdal je leta 1821. »Evangeliji in branje na vse nedele ino svetke celega leta in Evangeliji na posebne dneve svetega posta«, 1822 je izdal molitvenik, poslovenjen iz nemščine: »V duhi katoliške cerkve moleč kristjan« po knjižici Hohenlohejevi.

To je zadnja njegova knjiga podučnega značaja. Lotil se je bil med tem že drugega predmeta, vendar ni popularnega delovanja čisto ustavil. Sodeloval je še pri Wölbičevem »Velikem katekizmu«, ki je imel iziti okoli leta 1834, pa zaradi zaprek ni prišel na svetlo. V ostalini je več pol opomb, ki jih je spisal Jarnik, pregledovaje rokopis tega katekizma. Opombe imajo jezikoslovno vrednost. Ko je prišel leta 1824. Slomšek za špirituala v celovško bogoslovnico in je začel pozneje izdajati bukve za narod, ga je podpiral Jarnik s svojimi skušnjami, kakor vidimo iz pisma Slomškovega v »Kresu« VIII., 11. snopiču.

¹²¹⁷ »Geigerjev učbenik o sadjarstvu«.

¹²¹⁸ Jurij Japelj (1744–1807), duhovnik, cerkveni pisatelj in jezikoslovec; prevajalec Svetega pisma.

Ravno tisto leto, ko je prišel Jarnik izpod Krnosa v Celovec, se je vzbudilo tam novo literarno življenje. Združilo se je nekaj veljavnih mož, ki so ustanovili časnik v poduk in zabavo. Prva številka »Carinthie« je prišla na svetlobo 1. dan julija 1811. Začetkoma jo je urejal zdravnik dr. Kumpf, za njim pravnik dr. Jenull, od leta 1815 pa za koroško domoznanstvo zelo zaslužni S. M. Mayer, nastopnik Jarnikov pri stolni cerkvi. Poleg omenjenih so pisali vanjo še pesniki Fellinger, Gallerstein (očče in sin), Tschabuschnigg, Budik, Renn; zgodovinarji in starinoslovci Eichhorn, Hermann, pozneje tudi Ankershofen, Slovenec Ahacelj, ki je ustanovil leta 1813 redna meterologična opazovanja, potem dr. Killerdorfer,¹²¹⁹ dr. J. Burger, prvaki slovstvenega delovanja v Celovcu. Dasi so se obdelovale vse stroke, je vendar nadvladala zgodovina. Tekom teh let se je položil temelj koroški zgodovini. »Carinthia« ni več zadostovala vsem zahtevam, zato sta Kumpf¹²²⁰ in Mayer ustanovila leta 1818 »Kärntnerische Zeitschrift«,¹²²¹ ki bi imela v prvi vrsti služiti znanstvenim, potem šele podučnim namenom. Izhajal je ta list redno; do 1835. leta je izšlo osem zvezkov.

V ta krog najbolj izobraženih koroških veljakov je stopil Jarnik. Z nekterimi, kakor s Fellingerjem, Kumpfom in Mayerjem, je sklenil kmalu prijateljsko zvezo. To je odločilo tudi smer njegovega delovanja. On je prevzel tako rekoč slovenski oddelek. Carinhija in Kärntnerische Zeitschrift nista prinašali samo slovenskih pesmi Jarnikovih z nemškimi prevodi, ampak on je vplival tudi na značaj obeh časnikov tako, da sta bila objektivna in se bavila tudi s slovenščino: 7. točka naznanila v 1. knjigi »KZ« se glasi: »Beiträge zur Kultur der slovenischen Sprache; Angabe der besten Mittel, ihren gebildetsten Dialekt mit den Schätzen deutscher Kultur und Wissenschaft am schnellsten und zweckmässigsten zu verbreiten.«¹²²² Jarnik je bil sodelavec obema listoma. Odslej se je udeleževal redno leposlovnega in znanstvenega delovanja na slovenskem polju. Ni ga dogodka, za katerega bi se ne bil zanimal ali bi mu ne bil sotrudnik. Slovnica Dobrovskega in Metelkova, brižinski spomeniki, abecedna vojska, slovenski slovar, KRANJSKA ČBELICA, ilirstvo, narodno blago, etnografija in stara zgodovina koroška in še druga prašanja manjše važnosti nam jasno pričajo o njegovi marljivosti in izobraženosti.

¹²¹⁹ Priimek je napisan nerazločno, morda Mitterdorfer.

¹²²⁰ Johann Gottfried Kumpf.

¹²²¹ »Koroški časnik«.

¹²²² »Prispevki o kulturi slovenskega jezika; Navajanje najprimernejših sredstev za hitro in smotrno širjenje zakladov nemške kulture in znanosti med najbolj omikan slovenski dialekt«.

Izpisujoč Hacqueta je neki dr. Sartori l. 1811 popisal koroško deželo, toda z mnogimi hibami in tudi nalašč najdenimi psovki, tako da je postal typ površno opisujočega turista. Od vseh strani so dohajali popravki, protidokazi in zanesljivi doneski o koroški zgodovini. Naprošen po Kopitarju je spisal v ta namen tudi Jarnik nekaj člankov ter popravil od stavka do stavka pomote Hacquette in Sartorijeve. Popisal je Ziljsko dolino, kar je je slovenske, Ziljane, njih zanimive narodne šege in običaje, zavračujoč površne poročevalce. Svoje nazore o evropskih narodih razodeva s člankom »Die vier Hauptnationen Europas«¹²²³ (Carinthia, 1818) in trdi, da so štirje največji narodi starega veka identični z današnjimi. Grki so ohranili svoje ime, Rimljani so romanski narodi, iz Keltov so postali germanski narodi, stari Skythi ali Sarmati pa so Slovani. Jarnikovemu vplivu moramo pripisovati, da je ponatnila Carinthia članke, kakoršni so: »Auforderungen zu Beiträgen zu einem Wörterb. der slov. Sprache. Von Joh. Nep. Primitz«¹²²⁴ ali »Das Todesfest der alten Slaven, welches sie am Ende des Winter feierten«.¹²²⁵ iz Linhartove zgodovine ali »Slavische Völker«,¹²²⁶ posneto po Herderjevem delu »Ideen zur Phil[osophie] der Geschichte der Menschheit«.¹²²⁷ Na konci sestavka je brati poziv, naj se nabirajo narodne pesmi, pripovedke, prislovice, šege, da bi se na njih podlagi mogla spisati zgodovina narodov slovanskih. (Carinthia, 1812, št. 23.)

Jarnik sam se je poprijel take naloge in objavil več spisov slične vsebine. »Koroške Žalik žene« (Die slov. Sibyllen, Carinthia, 1813), po Kranjskem rojenice, tolmači v »Trauerfrauen«¹²²⁸ iz žal, terd, ker so prerokovale tudi žalostne dogodke ali ker so v samoti žalujoče bivale. Dandanes vemo, da se je motil, ker so koroške žalik žene iz nemškega »salige frauen«.¹²²⁹ S člankom »Slovenischen Altertümer«¹²³⁰ (Carinthia, 1813) se je dotaknil Jarnik predmeta, po katerem je dosegel največi uspeh, t. j. razlaganje kraj[ev]nih imen koroških. V njem dokazuje, da so kraj[ev]na imena na ah slovenski lokali in da more ž njim izpričati, kako daleč so segali Slovenci v prvih časih koroškega naseljevanja. Potem razpravlja

¹²²³ »Štirje glavni evropski narodi«.

¹²²⁴ »Poziv h prispevkom za slovarj slovenščine od Janeza Nepomuka Primitza.«

¹²²⁵ »Starih Slovanov 'praznik smrti', ki so ga praznovali ob koncu zime.«

¹²²⁶ »Slovanski narodi«.

¹²²⁷ »Razmišljanja ob 'filozofiji človeštva'«.

¹²²⁸ »Žalovalke«. Trauer – žalovanje.

¹²²⁹ »Selige Frauen« – Blažene, vesele ženske.

¹²³⁰ »Slovenske starožitnosti« (slovenske starine).

imena treh krajev, ki so mu pomenljiva za stare čase: Plešišče (Tanzplatz), Radiše (Wonnschein, Freudenberg), Semislava (Kirchtagssruh), pri vseh se je motil. Sklepaje spis pozivlja koroške duhovnike, naj zapisujejo kraj[ev]na imena, slovenska in nemška v nominativu in lokalu, ter mu je blagovolijo pošiljati. Kako so se zanimali ravno za to stroko starinoslovja, kako so se opirali na Jarnikove razlage kraj[ev]nih in tudi osebnih imen slovenskih, to nam priča vsak letnik »Carinthije«, kakor tudi drugi spisi koroških zgodovinarjev.

Celih trinajst let je nabiral Jarnik tvarino za obširno razpravo »Andeutungen über Kärntens Germanisierung. Ein philologisch-statistischer Versuch«,¹²³¹ ki se sme prištevati najvažnejšim proizvodom njegovega uma. V uvodu zavrača misel, da so že Bavarci in Franki potisnili koroške Slovence v pokrajine, v katerih še dandanes bivajo. Iz nemškega pesnika Ulriha Lichtensteinskega kaže, da je bilo koroško plemstvo še v 13. stoletju narodno. Z besedami »Bog Vas primi Kraljeva Venus« so pozdravili viteza leta 1227. pri Vratih. Koroško se je ponemčilo iz raznih vzrokov: v prvo je vplivalo pokristijanjevanje, ker je luč sv. vere dohajala iz nemškega Salcburga; potem tesna zveza z nemškim cesarstvom, katere posledek je bila fevdalna ustava; nemški škofje, opatje, grofi, katerim so naklanjali cesarji za njih zasluge lepa posestva po Koroškem, so pripeljali s seboj množico nemških naselnikov; vojvodi, mejni grofi, grofi in prostaki, njih vazali in posli, viši duhovni dostojanstveniki, so bili večinoma Nemci; potem prostovoljno preseljevanje koroških Slovencev (blizu 4000 jih je v prejšnjih časih hodilo vsako leto na »Niemce« služiti in se učiti nemščine): to so Jarniku najvažnejši vzroki, da se je slovenski narod vedno bolj in bolj umikal napredujočemu nemštvu. Nadalje še omenja ženitve, slovenske dijake, ki se v mestu izneverijo materinščini in vrnivši se v narod nemčujejo, da je groza. Mnogo slovenskega ljudstva so pokončali turški napadi; protireformacija je izgnala marsikaterega slovenskega kmeta na tuje, posebno na Saško; tudi kuga je večkrat razsajala in pobrala veliko ljudi; sčasoma so uveli nemščino tudi v urade, kjer še dandanes gospoduje. Tudi koroška nemščina mu služi v dokaz, kajti prevzela je marsikaj slovenskega blaga: glas in naglas, slovenske besede in včasih slovensko skladnjo. Iz navedenih vzrokov sklepa, da so današnji Nemci po Koroškem obči stari koroško-slovenski, s Kelti in Nemci, zlasti Bavarci, spojen narod.

Ta etnografski rezultat je podprl z obilo množico krajnih slovenskih imen, katera je nabral samo po nemškem delu Koroške. Koncem razprave se Jarnik odločno ustavlja vsem tistim, ki so že takrat zahtevali, naj se pospešuje ponemčevanje,

¹²³¹ »Oris germanizacije Koroške. Jezikoslovno statistični poskus«.

češ prej ko slej mora Koroško postati čisto nemška. Toda koroška slovenščina je politično in cerkveno posvečena: politično, ker so prisegali v nji koroški knezi, ker so se v nji smeli zagovarjati vpricho nemškega cesarja; cerkveno, ker so stari cerkveni spomeniki pisani v koroško-panonskem narečju, čegar glasovi se še danes po hramih božjih razlegajo od Jadranskega morja do Ledenega in do Kamčatke!

Uspeh, ki ga je dosegel Jarnik na filologični podlagi, je skušal utrditi še z drugim sredstvom. Popraševal se je, ali niso naši pradedje zapustili v kamen rezanih spomenikov. Da bi zadobil povoljen odgovor, je preiskaval stare napise na razvalinah virunskega mesta in po starih cerkvah, ki bi se dali slovenski tolmačiti. Prilika se mu je ponujala izvrstna, odkar se je preselil iz Celovca v Šmihel blizu Gospe Svete. Nabiral je rimske kamene in druge starine ter otel marsikaj, da se ni pogubilo. Najzanimivejši spomenik za Korošce je pa vojvodski prestol tik ceste med Gospo – sveto in Šmihelom. Na njem se vidita dva napisa. Prvi je obče znani »Veri Ma sveti Veri«. Jarnik misli, da je postavil vojvodski prestol s tem napisom knez Ingvo v spomin, da se je krščanstvo otelo pogina, pretečega mu po poganskih Slovencih. Zatorej je posvečen ta prestol veri. Ostali dve besedi, razrejeni po Jarniku (ma sveti veri), pomenijo v celovškem podnarečju rožanskega govora: »ima sveto vero«. Ker govore Poljanci okoli Celovca *o* v acc. sg. f.¹²³² zamolklo, kakor da bi bil polglasnik, se morejo te besede, pravi Jarnik, tudi umeti za vprašanje kmeta do kneza, hotečega se vستي mesto njega na prestol: »ma sveto vero?«

O tem napisu se je bavilo že mnogo učenjakov, vendar se nobenemu ni posrečilo priti do živega. Napis seveda ni slovenski. Črke v napisu so rimske in čisto enake tistim, ki se pogostoma nahajajo na rimskih kamenih virunskega mesta. Starinoslovci so dognali, da jih imamo staviti v prva stoletja rimskih cesarjev. Beseda *veri* stoji na *zapadni* strani vertikalno od spodaj navzgor; ostale pa so obrnene od zgoraj navzdol in so na severni strani. Napis torej ni horizontalen in ga ni videti tam, kjer bi imel biti, t. j. na naslonjalu. Megiser ima samo eno besedo Masvetiveri, kar je Jarnik razkrojil samolastno v tri. Pomisliti je tudi, da se knez ni ustanavljal na tem prestolu, temveč na takozvanem Kneževskem Kamenu (Fürstenstein), ki je stal pri Krnskem gradu, zdaj pa se hrani v celovškem muzeju.

Jarnikova misel je zelo nesrečna. Sto let pred Cirilom gotovo niso pisali v podnarečju rožanskega govora; Brižinski spomeniki nam kažejo, kaka je bila tedaj slovenščina. Jarnikova razlaga je »pia frau«,¹²³³ kakor »Kraljedvorski rokopis«.

¹²³² Tožilnik (akuzativ) ednine ženskega spola.

¹²³³ »Pobožna prevara«.

Vojvodski prestol ima na vzhodni strani naslonjala še drug napis, ki je horizontalen; stari pisatelji so ga različno ohranili, sedaj se ne dá več brati, le tu pa tam se pozna kaka črka. Jarnik ga je prav originalno razložil. Vsaka črka mu je kratica za celo besedo, brati pa moraš napis od desne na levo in potem šele od leve na desno. Vsebina mu je vprašanje do kneza in potem njegov odgovor. Jezik pa je staro ali cerkvenoslovenski! Kakor pri prestolnih napisih mu je izpodletelo tudi pri drugih. V prag podružnice poševske (Possau) blizu Šmihela sta vsekani besedi: »Gambugi Aibani«. V prvi je videl Jarnik ime slovenskega Hymena, ki mu je v sanskrtu ime Kama. Na gosposvetkem pokopališču stoji nagrobni kip, koroškimi starinoslovcem znan pod imenom »Die Lichtsäule von Maria-Saal«,¹²³⁴ v katerem je gorela v prejšnjih časih večna luč. Sezidan je v gotškem slogu in je imel za Jarnika še gotiški napis, katerega zdaj ni več. Jarnik je tolmačil: »cheranvice k popavu« = shranvišče za popalenje (Feuerherd). V resnici pa pomenja Cl. (Clericus ali Clemens) Erasmus Kapaun, ki si je ustanovil večno luč na svojem grobu, kakor je razvidno tudi iz listine 1497. 21. okt. Motil se je Jarnik tudi v šentjurskem napisu v lavantski dolini, ki ga je hotel brati slovanski, dasi je rimski.

Gosposvetsko polje je vzbujalo v njem žive spomine na čase, ko je bilo Koroško še popolnoma slovenska zemlja. Iz takih spominov sta se izcimila dva strogo zgodovinska spisa. V prvem razpravlja dobo, ko so dosegli Slovenci zjedinjeni po Samu vrhunec svoje moči: »Samo, König der Karantaner Slaven«.¹²³⁵ Izvirniki so mu Hanžič, Linhart, Ščerbatov, in kritika ga je grajala, da je premalo porabljal in primerjal istodobne pisatelje bizantinske in zapadne. Vsebina drugemu spisu je pokristjanjevanje Koroškega, čegar snov je posnel iz znane spomenice neimenovanega pisatelja »De convensione Bagoariorum et Carantanorum«.¹²³⁶

Ko se je bavil Jarnik z germanizacijo, je nabral tudi obilo imen rek in potokov. Sklenil je zato popisati večje koroške dežele, dogotovil pa ga ni, ker so mu dopisi prepričlo dohajali. Spis je ostal v rokopisu, dokler ga ni objavil njegov prijatelj S. M. Mayer leta 1859. v »Carinthii«. Jarnik je namerjaval zapisati in razložiti ne samo imena rek in potokov, ampak tudi naštetih mline, fužine, žage itd., katere žene vsaka voda. Slučajno je naletel v gosposvetkem arhivu na nekaj srednjeveških nemških odlomkov iz 14. stoletja, ki jih je objavil leta 1839. Primisser.

¹²³⁴ »Gosposvetki svetilni steber«.

¹²³⁵ »Samo, kralj karantanskih Slovanov«.

¹²³⁶ »O spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev«.

Ko je živel v Celovcu, je želel dobiti faro na kmetih, kjer bi mogel uspešno delovati v prid in korist svojega naroda. Njegova marljivost je tem bolj hvale vredna, ker vémo, da se mu je na njegovi fari v Šmihelu v gmotnem oziru godilo slabo. Nesrečen je bil v gospodarstvu; davki so bili obilni; leta 1824 mu je toča dvakrat pobila polje; prišla je v farovž eksekucija za 87 dni, in žugalo se mu je s sekvestracijo. Prosil je konsistorij, naj se mu ustavi eksekucija, ker bi se sicer moral fari odpovedati. Konsistorij ga je priporočal deželni vladi, češ da je eden najspretnjših duhovnikov cele škofije. Večkrat je prosil denarne podpore, pa odbili so mu jo, štirikrat se je potegnil za drugo faro, pa propal je. Zlasti ga je peklo, da je propal, ko je prosil za proštijo tinjsko. Potožil se je baje pri Kopitarju in ta je posredoval, da je dobil krški ordinarijat ukaz, naj se v bodoče ozira pri službah na može, katere dičijo tudi literarne zasluge. Jarnik je sklenil zapustiti koroško domovino, ki tako slabo skrbi za svoje služabnike. Konsistorij ga je tolažil, zatrjuje, da se bodo tako župniške plače zvišale. Pokoren svojim predstojnikom ni uresničil svojega sklepa. Ko je bila izpraznjena blatogradska fara, je prosil za njo. V tem je bil predlagan *primo loco*.¹²³⁷ V zaslugu se mu šteje vendar enkrat med drugim »sein vorzügliches Talent und wissenschaftliche Auszeichnung, indem er mehrere gemeinnützige Schriften in slovenischer Sprache zum Drucke beförderte«. ¹²³⁸ O njegovih starinoslovskih in zgodovinskih [spisih] niso znali nič ali niso hoteli znati. Dobil je Blatograd z odlokom ilirskega gubernija v Ljubljani 18. januarja 1827. Spomladi se je preselil na novo faro, ki je bila »landesfürstlich«. ¹²³⁹

V Blatogradu je živel Jarnik celih 17 let do svoje smrti. V gospodarstvu se mu je godilo ugodnejše. Izkusil pa je v drugem oziru marsikaj grenkega. Napadali so njegovo delovanje na književnem polju, zlasti zastran razprave »Andeutungen über Kärntens Germanisierung«, in mu podtikali sebične namene. Obirali so ga, da nima domoljubja, zasmehovali in psovali so ga. Sedem strani obsegajoče pismo z dne 31. majnika 1829 priča nam o tem.

V takem položaju se je preselil v Blatograd, kjer je iskal in našel tolažbe zoper obrekovanje v tem, da se je posvetil znanstvenemu delovanju. V mladostnih letih je pel mnogotere piesme.¹²⁴⁰ V Celovcu in v Šmihelu je spisoval podučne in pobožne knjige za prosto ljudstvo, obenem pa se je bavil s starinami in zgodovino

¹²³⁷ »Na prvem mestu«.

¹²³⁸ »Njegova izvrstna nadarjenost in znanstvena odličnost, in to, da je več splošno koristnih spisov v slovenskem jeziku spravil v tisk«.

¹²³⁹ »Deželnoknežja«.

¹²⁴⁰ Štrekelj hoče poudariti, da je pel pesmi v koroškem narečju.

koroško. Čas, ki ga je preživel v Blatogradu, pa je njegova jezikoslovna doba. Prvence njegovega jezikoslovnega truda nahajamo sicer že jako zgodaj. Prvi spis je »Die Bildung des Zeitwortes. Ein Versuch nach Dobrowsky's Methode«¹²⁴¹ iz leta 1812. V njem je uredil slovenski glagol v šest vrst po obrazcu, ki ga je sestavil Dobrowsky. Ko so zagledali beli dan Brižinski spomeniki, jih je pretresoval gledé na pisavo, jezik itd. in trdil, da so koroško slovenski. Metelkove slovnice leta 1825. ni mogel dočakati, da bi bila izšla cela; dobila sta Slomšek in on že prve tri pole z Ljubljane. Jarnik jih je pregledal ter poslal Metelku več strani opazek in doneskov iz koroških narečij. Priznavaje, da se nahaja najčistejši, najbolj oli-kani govor v sredini kakega naroda, ne ob okrožju¹²⁴² njegovem, in da mora biti kranjski govor merodajen za uredbo pismenega jezika, pogréša v Metelkovi slovnici vkupnega imena Slovencev, katero je rabil Jarnik že leta 1811. v današnjem skupnem pomenu. Metelko je ustregel Jarnikovi pametni zahtevi in nadomestil »krainerisch« s »slovenisch«. Sploh se je upiral Jarnik vsemu, kar se je kazalo separatistično. Skupno in vzajemno se mora urediti novoslovenska slovnica; to je bilo njegovo geslo. Glavna vodila mu je dajala stara slovenščina; kar se je je ohranilo do današnjega dne »in ore populi«,¹²⁴³ se mora prevzeti v knjižni jezik, ne glede, kje se ta ali ona oblika govori. Po tem načelu se je ravnal ves čas in je zagovarjal pravilne oblike koroških Slovencev. Natančneje razpravlja o glasnikih; on terja, da bi [se] raba glasa ω ¹²⁴⁴ v knjigi razširila, ker so ga ohranili koroški Slovenci, za stsl [staroslovanski] e;¹²⁴⁵ naj se piše – *ega*, *emu* m. *iga*, *imu*; v dat. sg. fem. *ej* m. *i*, naj se zopet oživi instr. masc. *em* (lojem); presežna stopinja bodi *ejši* itd. Tudi skladnja se mora popraviti po istih načelih kakor sklanja in sprega. Z veseljem pozdravlja novo ljubljansko učilnico slovenskega jezika in odobrava Metelkov namen, ustanoviti časnik, ki bi razširjal in utrjal novi pravopis. Ni mi treba praviti, koliko in kateri Jarnikovi predlogi so prodrli v knjigo. Metelčice se je Jarnik razveselil, če si tudi ni prikrival njenih pomanjkljivosti. On piše o njej: »Nova abeceda je velika dobrotá, zdaj vsaj bomo lahko pisali, do zdaj smo krpali. Vendar se li more imenovati 'omnibus numeris absoluta'?«¹²⁴⁶ Kmalu se je

¹²⁴¹ »Oblikovanje glagola. Poskus po metodi Dobrowskega«.

¹²⁴² Obrobju.

¹²⁴³ »Na ustih ljudstva« (tj. v ljudskem govoru).

¹²⁴⁴ ω – odprti o.

¹²⁴⁵ Znaka, kot ga je zapisal Štrekelj, ni v naboru črk, vendar predstavlja eno od različic Metelkovih e-jev.

¹²⁴⁶ »V vseh pogledih popolna«.

privadil nove pisave in je poslal Metelku dve pesmi, pisani ž njo; tudi v njegovi ostalini so še shranjeni spisi, predige, slovar z odlomki v metelčici. Abecedne vojske pa se ni dejansko udeleževal, ker mu je bilo zoprno osebno pričkanje. Leta 1832. je izdal »Etymologikon« v starem pravopisu, pa ne iz mržnje do novega, ampak ker ni bilo v celovških tiskarnicah metelkovih črk. To razvidimo iz pisma, pisanega Slomšku. Kar piše torej Slomšek (Lubomir) v Carinthii 1832. leta, naznanjaje Jarnikovo delo, ne smemo šteti za izraz Jarnikovih nazorov, ampak je pripisovati subjektivnosti naznanjavca samega.

IX

Ker biva na Koroškem poleg Slovencev tudi nemški narod, se je tam najprej čutila potreba slovenske slovnice za Nemce; izdal jo je že Gutschmann leta 1777; doživela je pet natisov; šestega ji je preskrbel Jarnik leta 1829 in ustregel ž njim praktičnim potrebam.

Ves čas, odkar se je prikazal na književnem polju, se je bavil Jarnik s slovenskim slovarjem. Prva leta svojega službovanja je pomagal nabirati po Koroškem za Vodnikov slovar, pozneje je izdeloval samostalen besednjak. Tudi tukaj se je oklenil načela, naj se vpišejo vsi oni staroslovenski izrazi, ki živé po raznih slovenskih pokrajinah. Da bi bil slovar v tem oziru popoln, je zabeležil iz staroslovenskih spomenikov nad 2500 takih besed in jih izdal v posebni knjižici »Kleine Sammlung solcher altslavischer Wörter, welche im heutigen windischen Dialekt noch kräftig fortleben, Ein Beitrag zur Kenntniss der alten hochslovenischen Büchersprache, Klagenfurt, 1822«. ¹²⁴⁷ V tistem času je dogotovil tudi besednjak, kateri pa se mu je zdel preslab. Gutschmannov slovar je bil že pošel, občinstvo pa je popraševalo neprenehoma po njem. Tiskar Kleinmayr je pozval Jarnika, naj pregleda Gutschmanna in napravi novo izdajo. Tej nakani se je Jarnik zoperstavil in obljubil založniku, da hoče rajši spisati čisto novo knjigo, ki bi imela biti prikladnejša znanstvenim terjatvam tiste dobe. Da bi obvaroval tiskarja neizogibne škode ter zabranil novo izdajo zastarelega Gutschmanna, kateremu pravi »teutschmischlich«, ¹²⁴⁸ to so bili zunanji vzroki, da se je lotil leta 1828. sam pisati nov slovar. Dovršil ga je v dveh letih, kakor beremo v predgovoru, pisanem leta 1830, in v pismu, ki ga je pisal Slomšeku. Tiskanje se je zakesnilo za celi dve leti, zakaj, ni znano. Začetkom leta 1832. je prišla Jarnikova glavna knjiga na svetlo: »Versuch eines Etymologicon der slov. Mundart in Inner-Oesterreich. Nach verlässlichen Quellen bearbeitet von U. Jarnik, landesfürstlichen Pfarrer zu Moosburg, Klagenfurt, 1832«. ¹²⁴⁹ XXII. in 243 str. v velikosti 8°. Etymologicon je osnovan po načrtu Dobrovskega, kakršnega ima tudi Metelko v svoji slovnici. Vzroka, da je Jarnik opustil abecedni red, imamo iskati v tem, da se je v

¹²⁴⁷ »Mala zbirka staroslovanskih besed, ki so v današnjem slovenskem narečju še živo prisotne. Prispevek k poznavanju starega visoko slovenskega knjižnega jezika. Celovec, 1822«.

¹²⁴⁸ »Nemško pomešan«.

¹²⁴⁹ »Poskus Etymologicon slovenskega narečja v Notranji Avstriji. Po zanesljivih virih obdelano po U. Jarniku, deželno knežjem župniku v Blatogradu (Moosburg), Celovec, 1832«.

tedanjih letih krepko začelo razvijati primerjajoče jezikoslovje. Hotel je ob enem ustreči terjatvam praktičnega življenja in znanstvenim namenom. Porabil je vestno, kar so mu podajali predniki; Pohlina in Gustmanna je pregledal z ozirom na pristno slovensko blago; izpisal je Danjka in Metelka, mnogo pa je nabral ali sam ali duhovniki, katere je naprosil, zlasti po Koroškem. Posebno zanimiv je predel »zwanglos Gebildete«. ¹²⁵⁰ On kaže, kako uporabljajo razna slovenska narečja različne končnice, da izražajo isti pojem. Slučajno je pomagal Etymologicon tudi določiti znano literarno pravdo, kateremu slovanskemu jeziku je pripisovati Brižinske spomenike. Kopitar je dokazal iž njega in spričal, da so ti važni ostanki koroško-slovenski. Z Etymologiconom si je osnoval Jarnik trdno podlago, na kateri je mogel sestaviti obširnejši slovar. Metelko mu je poslal Vodnikov rokopisni slovar z Bilčevimi doneski vred: Smolnikar, Zupan, Stucin in drugi duhovniki so mu izročili vsak iz svojega kraja znatnih zapiskov besed; zlasti marljivo pa ga je podpiral Slomšek, takrat špiritual v Celovcu. Dogotovil je dva slovarja: nemško-slovenski in nemško-slovenski-latinski. Slovenskim slovarjem sploh nemila usoda, tudi njemu ni bila ugodna in je zakrivila, da ni spravil na svetlobo nobenega; ostala sta v rokopisu. Vendar se nista izgubila; služila sta nekaj let pozneje Janežiču v podlago za njegov ročni slovar slovenskega jezika.

Vsi Jarnikovi znanstveni spisi pričajo, kako marljivo se je pečal tudi s poznavanjem koroških narečij in z nabiranjem narodnega blaga. Še bolj pa se je začel za oboje zanimati, ko je leta 1835 ustanovil Ljudevit Gaj »Novine« in »Danico Horvatzko« ter proglasil novo idejo ilirstva ali jugoslovanske narodnosti in sloge. Takoj se je pokazalo vprašanje, katero narečje je povzdigniti v pismeni jezik južnoslovanski. S tem je stala in pala vsa ilirščina. Na Koroškem sta se je poprijela z navdušenostjo Jarnik in Majar ter se trudila, da se uresniči ilirska sloga. Jarnik se je veselil, da pojema provincijalizem in selski patriotizem, ki sta doslej kakor kitajski zid ločila plemena. Nasprotoval je tistim Ilirom, ki so se odločevali za ta ali oni govor, ter je branil stališče skupnosti in vzajemnosti. Sloga pa se mora dognati najprej v knjigi, kajti najpotrebnejša stvar vsakega jezika je slovnica, in v tej edinost sklanje in sprege. Kritično naj bi se pregledale vse slovniške oblike, da pride na dan prvotno, nepokvarjeno blago in kaj je lastno samemu narečju. Kar je skupnega, morajo prevzeti vsi Ilirci, goli provincijalizmi pa naj poginejo. Nepravilni so spodnjih Ilirov ti-le padeži: dat, loc, instr., masc., in neutr. pl. *oma*, mesto *om*, *ih*, *i*; dat. loc. instr. fem. plur. *ama* mesto *am*, *ah*, *ami*; zatorej morajo prevzeti

¹²⁵⁰ »Neprisilno tvorjene«.

spodnji Iliri v bratski slogi pravilne sklone Slovencev: gornji Iliri pa naj popravijo té-le oblike: *i* namesto *in*, *ino*, *no*; pri *nam[esto]* *per.*; *om nam[esto]* *am*; instr. brez predloge *s*; 3. pers. pl. *é nam[esto]* *njo*; imperf. in aor., ki ju je slovenščina že čisto izgubila. Oblike pa, ki so vsakemu narečju lastne in pravilne, naj hrani vsako pleme; take so končni *l*, odgovarjajoč poljskemu *ł* (*dal*, *dav*, *dao*, *běl*, *běv*, *běo*); gen. sing. adj. *ega*, *iga*, *oga*; dat. sg. fem. adj. *ej*, *i*, *oj*; poljski rhinezem (*dęb*) hrani tudi koroška govornica; torej naj se v ilirski pisavi zaznamenuje ali z *ą* ali *ô* ali Metelkovim prekrizanim *ø* (*dąb*, *dôb*, *døb*). Jarnik ne zahteva »neshodnoga«; on je pripravljen predložiti svoje nazore pravični, na pravih slovniških zakonih osnovani sodbi. Nobeno narečje ne sme utoniti v drugem, temuč vsako naj si izposodi od brata sosedu, kar se po občnih pravilih slovanskega jezika pripoznava za najbolje; tako bo vzrastel obči ilirski jezik, »kjer če krasan i lepoglasan, bogat i uzvišen kroz mnoge buduče vekove slavno živeti moči«. V zglede, kako je pisal ilirščino, osnovano po svojih predlogih, vam lahko služijo pisma, poslana Stanku Vrazu in Sreznjevskemu¹²⁵¹ ter objavljena v Letopis Maticе Slovenske 1877 in v III. letniku »Kresa«. Mnogo teh terjatev je zadobilo potem knjižno pravico.

Da pa se morejo razni jugoslovanski govori primerjati med seboj, jih je treba prej dobro in natančno poznati. V ta namen je opisal Jarnik koroško narečje in njegova razrečja, pri čemer ga je podpiral Stanko Vraz, v čegar listu »Kolo« je leta 1842 (I. Knjiga) objavil svoj spis »Obraz slovenskoga narečja u Koroškoj od U. Jarnika. Z uvodom i opazkami Stanka Vraza«. Dasi ta popis ni popoln, ima vendar vrednost, ker se ž njim začenja opisovanje slovenskih narečij. Z Majarjem vred je nabiral narodno blago, zlasti odkar se je bil seznanil s St[ankom] Vrazom. V Vrazovi zbirki ilirskih pesmi je ena napisana po Jarniku in nekaj jih je v Vrazovi ostalini. Da se je bavil tudi z rezijanskim narečjem, razvidimo iz celovških odlomkov in iz poziva Kopitarjevega do Jarnika, ki je objavljen v časopisu »Vaterländische Blätter«, leto 1816. št., 31. Za Šafaříkov »Narodopis« je nabiral gradivo po Koroškem, kar nam pričajo njegova pisma. Ker je služboval po nemških farah ob nemško-slovenski meji, je porabil priliko spoznavati tudi narodni govor nemških faranov. Sad njegovega truda je bil idiotikon nemško-koroških besed, katerega je pred nekaj leti prodajal v Lipsku Kohler in se je ohranil tudi v knjigi, zakar bodi [hvala] arhivu zgodovinskega društva koroškega. Zasledoval je zlasti tiste besede in izraze, katere je prevzela koroška nemščina od svojih slovenskih sosedov. Do leta 1826. je nabral precej takih besed in nekaj jih je tudi v Etymologiku.

¹²⁵¹ Izmail Ivanovič Sreznjevski (1812–1890), ruski jezikoslovec, eden od utemeljiteljev moderne slavistike.

Slovanske in dijalektične studije so pripeljale Jarnika tudi do primerjajočega jezikoslovja. Bistroumni mož je razvidel, da se dá uspešno delovati samó, ako se porabijo drugi slovanski jeziki. Trudil se je, očistiti slovenščino tujek ter nadomestiti jih z izvirno slovanskimi besedami. Zato je sestavil slovar slovanskih korenov, katere primerja v osmih slovanskih narečjih. Tej stroki pripadajo v njegovi ostalini trije spisi: »Sammlung der Wurzelwörter in den slavischen Mundarten mit einigen wichtigen Stammwörtern«,¹²⁵² 1839; »Sammlung fremder Wörter, welche in den slavischen Mundarten als notwendig oder mit geringer Veränderung aufgenommen, wie auch solcher, die durch wechselseitige Revision und Aufnahme der einheimischen gut gebildeten Wörter entbehrlich werden können«,¹²⁵³ 1839, in »Vergleichung des polnischen Rhinesmus mit ähnlichen Wurzellauten der slavischen Mundarten«. ¹²⁵⁴ Zadnja leta se je učil za primerjajoče jezikoznanstvo neizogibnega jezika, sanskritščine. Tako se nam v njem kaže lep zgled samouka, ki šele po neumornem trudu in dolgoletnem delovanju najde pravo pot. Čuditi se moramo visokoletečim, pa prezgodnjim idejam Jarnikovim, zlasti kar se tiče primerjajočega slovarja slovanskih jezikov.

Jarnik je bil tudi izvrsten duhovnik in dušni pastir. Odlikoval se je po skrbnem in vestnem poslovanju. Že leta 1813. so [ga] deželni stanovi pohvalili. Skrbel je tudi sicer za svoje ljudi; podučeval je ljudstvo, kadar so razsajale nevarne bolezni. Sam toži: »Tri tedne sem hodil od prvega jutra do mraka iz hiše v hišo, pregledal sem roke in noge bolnikom brez vsega straha, tako da sem od hoje in govorjenja slab prihajal – prsi me začnejo boleti, zakaj komaj je mogoče, neučnim ljudem kaj pametnega dopovedati.« Skrbel je za zavarovanje posestev za primer ognja, podpiral šolo in sadjerejo, preganjal slabe pojme o božjih potih, o zvonjenju ob hudi uri. Potegoval se je »za« lepoto cerkve. V Blatogradu se je potrudil, da so vašcanje sezidali novo cerkvo in križev pot. Da je branil slov. jezik, je ob sebi umevno. Ko se je bil sprl s konsistorijem, kdo mora plačevati kaplana v Blatogradu, je sestavil več pol obsežno, s pismi iz farnega arhiva temeljito podprto razpravo o blatogradskih župnikih, in dokazal, da *mora* župnik blatogradski znati slovenski, ali sicer pa plačevati na svoje stroške slovenskega kaplana. Slovel je tudi za dobrega predigarja ter znal izbirati priprosto in kmetom lahko razumljivo snov.

¹²⁵² »Zbirka prvotnih besed slovanskih narečjih z nekaterimi izhodiščnimi besedami«.

¹²⁵³ »Zbirka tujih besed, sprejetih v slovanska narečja zaradi potrebe ali z majhnimi spremembami, kot tudi takih, ki jih z obojestransko revizijo in sprejemom domačih, dobro oblikovanih besed, ne bi pogrešali«.

¹²⁵⁴ »Primerjava poljskih nosnikov s podobnimi korenskimi glasovi slovanskih narečij«.

Znan je bil Jarnik po vsi slovanski zemlji. Občeval je ustno ali pismeno z Vodnikom, Kopitarjem, z metelkovci, Primicem, Slomšekom, Ljudevitom Gajem, Stankom Vrazom, profesorjem zgodovine na Dunaju Wikoschem, Šafaříkom, Sreznevskim in drugimi. Kedor je izmed teh potoval po Koroškem, nobeden ni šel mimo, da bi ga ne poiskal bodisi v Šmihelu ali v Blatogradu, n. p. Vraz, Wikosch, Sreznevski. Zlasti Čehi so z zanimanjem opazovali njegovo delavnost. Časopis *Česky Musea* v letnikih 1833 in 1838, časnik »Ost und West«¹²⁵⁵ leta 1838, Šafařík v »Narodopisu«, omenjajo ga častno, Čeh Antonín Vojtišek ga je leta 1837 opeval v pesmi, ki jo beremo v Vodnikovem spomeniku. Jarnikovo delovanje so priznavali tudi koroški Nemci. Hermann piše o njem: »Erst Jarnik dachte daran, seiner Nation den Schriftgebrauch in ausgedehnterem Masse wieder zu geben. Er verband sich mit den gelehrten Stammesgenossen an der Moldau, Weichsel, Newa, brachte eine Sammlung slavischer Wurzelwörter zu Stande und zeigte in Gedichten mancher Art den Reichthum und Wohl laut seiner Sprache.«¹²⁵⁶

Jarnik je bil mož ziljske korenine in velike krepke rasti; njegova postava je vsakemu imponirala. V urah brez posla se je bavil s petjem. Imel je harfo, katero je znal prav dobro ubirati. Skladal je sam svojim pesmim napeve in uglasbil pesmi: Damon Meliti, Pustna, Zvezdje. Največe veselje mu je bilo, ako ga je prišel rojak njegov Majar iz Celovca obiskovat. Ko je zahajal v Celovec, so mu v družbi prijateljev Slomšeka, Majarja, Smolnikarja in drugih prehitro minevale pičlo odmerjene urice. Rad je zahajal s Slomšekom v bogoslovnico, da se je prepričal v napredovanju bogoslovcev v slovenščini in se zavzemal tam nove navdušenosti za slovanstvo. Zadnja leta ni bil prav trdnega in stalnega zdravja. Zbolel je mnogokrat, pa vselej zopet okrevale. Umrli je 11. junija 1844. leta. O zadnjih njegovih dneh je poročal M. Majar v Novicah.

[France Prešeren]

Glavni Čbeličar je naš preslavni Prešeren. Človek bi si želel Demostenove zgovornosti, da bi mogel dostojno govoriti o Prešernu in naslikati ga, kakor ga

¹²⁵⁵ »Vzhod in zahod«.

¹²⁵⁶ »Šele Jarnik je pomisli na to, da svojemu narodu v povečani meri povrne rabo pisave. Povezal se je z učenimi tovariši slovanskega rodu ob Moldavi, Wisli, Nevi, uredil je zbirko slovanskih izhodiščnih besed ter pokazal v pesmih raznih vrst bogastvo in blagozvočnost svojega jezika«.

[je] vreden. Kot zvezde luč, poprej nikoli znane, »Prisvetil nam tvoj duh je iz noči!« poje prav primerno Levstik o njem. Kar je Vodnik začel, to je Prešeren sijajno dovršil. Kje bi bil dandanes naš jezik brez Prešerna? Seveda naši nevedneži ga imenujejo Gorenjca, kričé, da je naš jezik šele trideset let star, in pozabljajo, kar je pel že Levstik:

Ti si obtesal govoru mejnike,
 Upihal iskro, da je zagorela,
 Premila tožba žalosti velike
 Iz tvojih pésmij bridko je zvenela,
 Cepila v prsi blage je mladíke,
 Ledena srca po deželi grela
 Od malega zaklada ti v narodi
 Sezidal si poslopje veličansko
 Ti luči si roditelj v svobodi,
 Jeziku ti ime si dal slovansko,
 Tvoj duh po samostvornem poti hodi,
 Pozóve petje v bor italijansko:
 Česar nì v sanjah upal ní Slovenec,
 Nesmrten mu v čaroben spletaš venec.

Levec pripoveduje, da je Prešeren že zrel mož, ki je imel življenja lepšo polovico že daleč za sabo, prinesel neki večer ljubljeni ženski, materi svoje hčere Ernestine Jelovškove, Vodnikove pesmi ter ji jih izročil, rekoč: »Vodnik je sam svoje življenje opisal, jaz bi svojega ne mogel. Vse moje življenje je tako priprosto, tako vsakdanje, da bi kar nič posebnega ne mogel iz njega povedati. Nekdaj se ve, mislil sem tudi jaz, da se bode moglo péti o meni kakor o Vodniku: Ne hčere ne sina po meni ne bo: Dovolj je spomina: Me pesmi pojó – ali sedaj se je izpremenilo tudi to in bolje je, da je tako!«

Tako je sodil Prešeren sam o svojem življenju! In vendar ima to njegovo življenje v sebi toliko mikavnega in tragičnega!

Francé Ksaverij Prešeren (sam se je podpisoval Prešern in Prešerin (gen. Prešerna) – Levstik – Škrabec) se je rodil 3. dne decembra 1800. leta v Vrbi, mali vasi tedaj rodínske, sedaj brezniške fare na Gorenjskem. Oče njegov Simon, po domače Ribič, je bil imovit kmet, mati pesnikova pa toliko omikana, da je celo dobro govorila in pisala tudi nemški jezik. To se dá razlagati iz tega, ker so imovi-

tejše družine, zlasti na Gorenjskem, takrat in izdavnaj prej pošiljale svoje otroke v kranjska mesta ali pa na Koroško med Nemce, da se tam nauče nemščine. Prešeren je imel še dve starejši sestri, dva mlajša brata in tri mlajše sestre.

Mladost: Do svojega sedmega leta je prebil doma v Vrbi v podnožju Karavanek in Julijskih planin, ob bregovih bistre Save, eno uro od Blejskega jezera v okolici, katero imenuje imenitni angleški potovavec Humphry Dave najlepšo dolino na svetu in o kateri je Prešeren pozneje pel, da je »podoba raja«. Ko je dovršil sedmo leto, ga vzame k sebi brat pesnikove babice od očetove strani, gospod Jožef Prešeren, tedaj mali, ali imoviti župnik na Kôpanju pod Šmarjem na Dolenjskem. Temu preblagemu, staremu stricu Prešernovemu se imamo najbrž zahvaliti za našega pesnika; kajti kakor že prej dva Prešernova strica in pozneje še dva Prešernova brata tako je tudi našega pesnika izdatno podpiral ves čas njegovega učenja, dokler ni prišel do svojega kruha. Ker v Kôpanju takrat ni bilo šole, je poslal Jožef Prešeren svojega nadarjenega nečaka prijatelju Bonaventuri Humlju, tisti čas ribniškemu dekanu, da bi pod njegovim nadzorstvom hodil v Ribnici v šolo. Dekan Humelj je oddal malega dečka tamkajšnjemu, sedaj po imenu neznanemu učitelju v rejo in stanovanje; pa tam ni imel ravno dobrih zgledov in Prešeren se v poznejšem življenju ni rad spominjal Ribnice; nedolgo pred smrtjo je še pripovedoval, kako bi bilo zanj bolje, da bi ne bil nikoli v Ribnici v šoli. Vendar se je živi dečko morda ravno tam navzel krepkega in jedrnatega govora in tiste šegavosti in zabavljivosti, po kateri slové še dandanes Ribničanje po svetu. V Ribnici še hranijo zlato knjigo, v kateri je bil Prešeren zapisan med odličnimi učenci. Eno leto vsaj je ostal v Ribnici ter je od tam prestopil v drugi normalni razred v Ljubljani. Domu na Vrbo ga ni bilo, odkar je odšel z očetom na Kôpanj, do časa, dokler ni postal ljubljanski učenec. Levec pravi, da ni znano, kje je dovršil normalko; po pripovedovanju Zupanovem pač v Ljubljani.

Jeseni leta 1813. je prišel Prešeren v ljubljansko gimnazijo ter je bil, kakor navajajo programi Gymnasii academici Labaci, v prvem, tretjem, četrtem in petem gimnazijskem razredu vselej drugi, praemio donatus,¹²⁵⁷ v drugem razredu je bil prvi med neobdarovanimi odličnjaki; v šesti šoli leta 1819 je bil tretji obdarovanec. Prvi pred Prešernom je bil vsa leta Anton plemeniti Scheuchenstuel, sin namestništvenega svetovavca in prokuratorja, tudi pozneje v ljubezni je bil tekmeec Prešernov. Leta 1820. v prvem letu modroslovja je prebil Prešeren z izvrstnim uspehom informatorsko preskušnjo o učivu prvih štirih latinskih šol. Leta 1821.

¹²⁵⁷ »Nagrajen« (dobes. obdarovan z nagrado).

je dovršil z drugim letom modroslovja svoje učenje v Ljubljani; zadnji dve leti je užival izdatni rodovinski štipendij znanega nekdanjega prošta ljubljanskega Janeza Prešerna ter je bil domači učitelj v hiši deželne sodnije svetovavca Lavrina, pri katerem je bival v Cekinovem ali Pagliaruzzijevem gradu (sedaj Kozlerjevo posestvo). Prva leta v Ljubljani je stanoval pri neki Lizi na Poljanah s svojima bratoma Jožefom in Jurijem.

O počitnicah je zahajal k materi v Vrbo, in to redno o veliki noči in o velikih počitnicah. O velikih počitnicah je redno obiskaval tudi svoje tri strice, Jožefa Prešerna na Kôpanju, očetova brata in prava strica Frančiška Ksaverja Prešerna, takrat župnika na Savi, in Jakoba Prešerna, župnika v Borovnici. Obiskoval je še četrtega sorodnika Antona Muhovca, župnika na Štajarskem blizu Celja v Polze-
li; vsaj logik ga je obiskal.

Izmed vseh součencev je bil Prešernu najljubši Simon Volk, rojen na Brdih radovljiške župnije, ki je umrl [kot] radovljiški dekan. V posebno prijateljstvo ju je zedinilo najbrž bližnje rojaštvo in nedolžni značaj Volka, o katerem je Prešeren sestri pravil: »Tako nedolžen je bil ta Simon Volk kot učenec.« Zvest prijatelj v latinskih šolah in še pozneje kot uradnik je bil Prešernu, bivajočemu v Ljubljani, Ludovik plemeniti Azula, rojenjâ Ljubljančan, umrl je pozneje [kot] svetovavec nadsodnije v Gradcu. Od drugih njegovih sošolcev omenjam: Jožefa Burgerja, metelčičarja, Jurija Kosmača, čbeličarja.

Njegova sošolca Jurij Grabrijan in prošt Wilfan poročata o dijaških njegovih letih, da je bil zelo nadarjen, najtalentiranejši med vsemi součenci, lepe nrvnosti, do svojih součencev priljuden, prijazen in postrežljiv. Vsi so ga ljubili. Njegovo vedenje je bilo vselej pošteno. Ljubil je kratkočasne dijaške družbe, bil poln humora, zelo dovtipen in šaljiv. S svojimi vednostimi se ni nikdar ponašal, nikdar ni manj talentiranih učencev preziral, bil je v resnici ponižen. Levec poroča, da je že na gimnaziji imel z učitelji časi male prepire, ker so mu delali krivico; večkrat je zaslužil prvo mesto, dosegel ga ni nikoli. Med njegovimi učitelji beremo nekatera znana imena, n. p. U. Jerina, dr. Tuška, Debeljaka, Hladnika in zlasti M. Kalistra.

Iz mladih pesnikovih let se nam poroča tudi to, da ga je posebno mati ljubila in on njo; izmed bratov in sester mu je bila najljubša Katarina, rojena leta 1799. in umrla l. 1874., ki mu je tudi zatisnila oči na smrtni postelji. Dalje vemo, da je bil Prešeren že v dijaških letih poseben prijatelj tri leta starejšemu Čopu, »študentu iz Žirovnice«. Leta 1819. okoli vseh Svetih sta se prišla Čop in učenec latinskih šol Jurij Legat, pozneje učitelj francoščine na dunajskem vseučilišču, po-

slovit od župnika na Rodinah, Fr. Ks. Kristijana. Isto uro pa pripelje iz enacega namena na Rodine tudi mati našega pesnika. Vtem ko je vnel župnik vse tri k pridnemu izpolnjevanju neobilih, toda prevažnih učenskih dolžnosti, se obrne Čop do malega Prešerna ter ga vpraša: »Ali mi znaš povedati, kaj se pravi prav dobro po francoski?« »Très – bien« se vprašani odreže brez obotavljanja. Čop, ki odgovora sploh ni pričakoval, ga pohvali: »Le lepo napreduj, mali, potem utegne še kaj biti iz tebe.« To je bil najbrž prvi sestanek teh naših velikanov. Bistra glava, ožje rojaštvo in le mal razloček v letih je združil pozneje Prešerna s Čopom tako, da sta le težko prebila drug brez drugega bodisi v šolah v Ljubljani ali pa doma na počitnicah. Na Prešernovem domu omožena sestra Mina (umrla 1878. leta) je pravila Levcu, da o počitnicah skoraj ni bilo dne, da bi ne bil prišel »žirovniški študent« Prešerna obiskat. Ta je navadno ali v svoji sobi bral ali pa s knjigo v roki ležal v travi pri sv. Marku. Kadar je prišel Čop, sta brala skupaj po več ur, ali v živem razgovoru hodila ob savskem brodu, ali pa se sprehajala po lepi okolici.

Kje je bil Prešeren eno leto, ko je leta 1821. dovršil ljubljanske šole, ni znano. Na pravoslavni fakulteti dunajskega vseučilišča se je vpisal šele jeseni leta 1822. Slovo od ljube matere, ki ga ni hotela pustiti v širni svet, da bo tam prepuščen samemu sebi, je bilo seveda težko; nedolžna sestra Alenka jo je morala tolažiti: »Kaj pa jokate mati, saj ni umrl France.« Prvo leto pravoslovja je dovršil Prešeren leta 1823., drugo leto 1824., iz tretjega nimamo nobene vesti, četrto pa je izdelal leta 1826. Ves čas je užival Knaflejev stipendij, v 4. letu je bil tudi oproščen šolnine. Dasiravno ga je podpiral blagi stari stric Jožef Prešeren, si je moral vendar naš pesnik kolikor toliko na Dunaju sam služiti svoj kruh. Bil je učitelj v takrat slovečem Klinkowströmovem¹²⁵⁸ zavodu, eno leto tudi v Terezijanišču; Levec pripoveduje iz gotovega vira, da je bil informator v neki grofovski hiši, in sestra Alenka je pripovedovala, da je šel s svojim učencem na Moravsko; ona je mislila, da je bil pri njem tudi na stanovanji, in je znala povedati, da se je tedaj čutil prav zadovoljnega, veliko bolj kakor v Terezijanu, kjer mu je bil učenec Anastasius Grün.¹²⁵⁹

¹²⁵⁸ Friedrich August von Klinkowström (1778–1835), nemški pedagog, slikar in pisatelj, 1818 leta je na Dunaju ustanovil vzgojni zavod za dečke iz plemiških rodbin.

¹²⁵⁹ Anton Alexander grof Auersperški (Šrajbarski turn), s psevdonimom Anastasius Grün »Zelenec«, 1806–1876. Politik in nemško piščoči lirik, vpliven zastopnik avstrijskega liberalnega pesništva v predmarčevskem času.

X

Došedšega na Dunaj je sprejela Prešerna prijateljska družba kranjskih rojakov, bili so to poznejša doktorja Crobath in Jakob Traven, pozneje advokata, prvi v Ljubljani, drugi v Mariboru, umrl v Celovcu, in pa Matija Golmajer, ki je umrl leta 1878 [kot] upokojeni finančni komisar v Trstu. Poslednji je pisal o dunajskem življenju svojemu bratu tako-le: »Le nektera leta za seboj se učečega Franca Prešerna sem, če tudi najožji mu rojak (bil je iz Žirovnice, kakor Čop), v Ljubljani le malo poznal. Na Dunaju pa smo se, ko je prišel tja Prešeren leta 1823 (recte 22), on, Crobath, Traven in jaz v družbo shajali skoraj redno vsak dan. Malodane slednji šolski praznik smo ti imenovani hodili peš po dunajski prijazni okolici okrog ali v Dornbach, Schönbrun, Latenburg, v Klosterneuburg, na Kahlenberg, v Grünzing, v Floridsdorf ali še do drugih krajev dunajskega prijetnega obližja. Zvečer potem smo se zbirali skoraj slednjega dne pri kupici piva v dunajski gostilnici »zur Pfeife«. ¹²⁶⁰ Velikega vpliva do Prešerna je bil že ta čas na Dunaju od njega le malo starejši Crobath. Če priprostejši Prešeren n. p. v obleki ni znal pravega pogoditi, ga je učil Crobath, kako naj se oblači, da bo pristojneje, ali drugo. Za vsak tak blagohoten opomin pa je bil, kakor je navada dobrodušnim ljudem, Prešeren že takrat Crobathu iz srca hvaležen. Prešeren se je poleg tega, da ga je po moči podpiral stari stric Jožef Prešeren s pravima stricema Francom in Jakobom Prešernom, na Dunaju vendarle moral preživljati se prav kakor jaz, poučevaje namreč šolsko mladino. Samega ob sebi suhoparnejšega pravoslovja se je« – tako pravi Golmajer, »poprijel le toliko, da je brez spotikljaja izhajal; z ognjenim navdušenjem pa je dunajski dijak prebiral pesnike raznih jezikov. Jaz sem bil prvi, ki sem se že 1825. leta moral ločiti iz te ljube družbe, prevzemši službo sodnijskega pristava pri knezu Auerspergu v Kočevju. Prešerna sem videl leto pozneje 1826., ko sem se iz Kočevja v Kamnik vozil; to leto je namreč bival Prešeren pri starem stricu Jožefu Prešernu, takrat župniku na Ježici, ter se je tam pripravljal za rigorozo. – Svojih literarnih proizvodov mi Prešeren ni pokazal na Dunaju nikoli; bil je pa kot dunajski študent v poeziji tudi le še začetnik.«

V drugem letu Prešernovih pravoslovnih študij, menda leta 1824., je bilo, da je Prešernov stari stric Jožef, s pesnikom porazumljen, prosil škofa Wolfa, naj Prešerna vzame v bogoslovnico v Ljubljani. Škof ga radovoljno vzprejme s pristavkom: »Vračunilo se mu bo v bogoslovju eno vseučiliško leto, eno pa bo iz-

¹²⁶⁰ »Pri pipi«.

gubil.« Ljubljeni materi pesnikovi je zasijal s tem bitja najlepši dan, da bo videla sina duhovnika. Toda pri pesniku je bila ta odločba le mimo gredoča. Prešeren ni čutil za ta poklic v sebi vztrajne moči, zato se je zopet premislil in ukrenil nasprotno. V pismu do staršev slika ta svoj premenjeni sklep, rekoč: »Ko bi bil od konca to vedel, kar sedaj vem, to skusil, kar sem sedaj skusil, tako bi jaz gotovo nikoli ne videl Dunaja; ali sedaj je prepozno!«

Ker je pri Ribičevih vse fante speljala od doma »goljfiva kača, uka žeja« in so vsi trije študirali, so ostale za dom le sestre, med katerimi je bila najstarejša Mina. Ko se je oča naveličal gospodarjenja, je začel misliti na to, kako bi kateri hčera oddal hišo. Prešernu se ta očetova misel vsaj za tedaj ni zdela najsrečnejša, zato je pisal z Dunaja pismo, polno spoštovanja sicer, vendar v nasprotnem smislu, in je utrjal svoj nazor s svarilom: »Prezgodaj je hišo oddajati, oča! Pomislite oča, sestre se sedaj ljubijo presrčno, potem pa se ne bodo, če boste eni vse dali!« To njegovo previdnost so sestre pozneje še jako hvalile. Z Dunaja pa ni pisal Prešeren na dom veliko, v petih letih menda le trikrat; poročila je dobivala najbolj duhovita in pismouka njegovih sestra, Jerica, ki mu je tudi odgovarjala; iz njenega pisanja, je rekel časih, izvem najbolje voljo staršev ali stricev.

Po petih letih se je vrnil Prešeren domu na Kranjsko, da bi se tam pripravljal za rigorozo. Bival je ali doma ali pa pri stricih. Po tedanji navadi je spisal drobno nemško knjižico z naslovom: »Gegenstände der öffentlichen Vertheidigung aus allen Theilen der Rechts – und politischen Wissenschaften, welcher sich nach vollendeten strengen Prüfungen zur Erlangung der juristischen Doctors – Würde an der K. K. Universität zu *Wien*, Franz Ksav[er]. Preshérn aus Rodain in Krain *unterziehen* wird. Am 26. März 1828, Nachmittags um 5 Uhr. Wien, Gedruckt bei den P. P. Mechitaristen.«¹²⁶¹ To je najbrž prvo njegovo posebej tiskano delo. V imeniku pravoslovnih doktorjev, katerega hrani senat dunajskega vseučilišča, se bere: »Franz Xav. Preshérn aus Rodain in Illyrien promovierte am 27. März 1828.«¹²⁶²

Prešernovo bivanje na Dunaju je razen tega, da je tam dovršil svoje študije, imenitno še iz treh vzrokov. Tam se je seznanil z Anastazijem Grünom; v Terezijanu je bil namreč Prešeren grafu Auerspergu učitelj iz grške in rimske zgodovine,

¹²⁶¹ Mehitaristi – kongregacija armensko-katoliških duhovnikov. – »Predmeti javnega pravobranilstva iz vseh delov pravne in politične znanosti, s katerimi se bo po vseh strogih preverjanjih na cesarsko kraljevi univerzi na Dunaju, Franc Ksaver Prešeren, iz Vrbe na Kranjskem, dne 26. marca 1828, popoldan ob 5. uri, potegoval za dosego časti doktorja prava. Dunaj, natisnjeno pri P. P. Mehitaristih«.

¹²⁶² »Franc Xaverij Prešeren iz Vrbe v Iliriji je promoviral 27. marca 1828«.

pa ne samo učitelj, ampak tudi prijatelj; A. Grün sam pripoveduje, kolikokrat sta vkupe brala Valvasorja in se navduševala v skupni ljubezni do kranjske domovine in do vzvišenih idealov. Kako visoko je čislal nemški pesnik svojega učitelja in prijatelja, to vidimo bistro iz mnogih pisem, ki jih je pisal, in iz prelepe pesmi, ki jo je zložil Prešernu v spomin. Na Dunaju se je dalje seznanil in sprijaznil s slavnim češkim pesnikom Františkom Ladislavom Čelakovskym, ki je obudil v mladem Slovencu vseslovansko idejo. Pravijo, da je Prešeren spremil o počitnicah Čelakovskega celo na Češko, kjer se je seznanil z življenjem češkega naroda. Čelakovský je bil pozneje tudi prvi, ki je Slovencem in vsemu slovanskemu svetu povedal in pokazal, kakšen pesnik je Prešeren. Do Prešernove smrti sta si ostala zvesta prijatelja. Dalje je bivanje na Dunaju zanimivo zato, ker je tam začel zlagati pesmi. Prvo njegovo pesem je prinesel Illyrisches Blatt, št. 2., dné 12. januarja leta 1827. »Dekletam« v slovenskem izvirniku in v nemškem prevodu.

Kaj je počel mladi doktor Prešeren od spomladi leta 1828. do spomladi leta 1829., ni znano; Levcu se zdi, da je bil koncipijent pri ljubljanskem advokatu dr. Leopoldu Baumgartnu. Dne 9. maja 1829. leta ob 10. uri dopoldne je bil Prešeren začasno, od 24. julija 1829. dalje pa stalno sprejet za neplačanega priseženega praktikanta pri tedanji Cesarsko Kraljevi komorni prokuraturi. Predstojnik mu je bil stari Anton pl. Scheuchenstuel. Po životopisih se trdi, da je bil tukaj Prešeren pravi Pegaz v jarmu, da se je prepiral z višimi itd. V uradnih listinah pa ni nič o teh prepirih ali o kaki nezadovoljnosti pesnikovi. Scheuchenstuel omenja marveč v svojih poročilih do C. K. gubernija Ilirskega kraljestva Prešerna povsod *zelo častno*, da je »mit rühmlichen Erfolge«¹²⁶³ dovršil pravoslovje na Dunaju, da je zmožen, priden, delaven, da želi ostati v cesarski službi itd. Še tisto leto je bilo pri C. K. komorni prokuraturi v Celovcu razpisano mesto praktikanta s 300 gl. podpore. Prešeren je prosil za njo, toda 24. septembra 1829. se mu je vrnila prošnja neuslišana, dasi jo je Scheuchenstuel priporočil »nachdrücklichst«;¹²⁶⁴ drugo leto je bilo omenjeno mesto v Celovcu razpisano vnovič; Prešeren je zopet prosil in Scheuchenstuel je 8. maja leta 1830 predložil guberniju prošnjo »zur vorzüglichen Bedachtnahme«¹²⁶⁵ in to zato »als er (Prešeren) seither die Erwartungen, zu welchen seine rühmlichen Studienzeugnisse, das auf der Wiener Universität erlangte Doctorat, Sprach – und sonstige Fähigkeiten berechtigten ... verbunden mit einem anständigen Betragen und entsprechender Verwendung dergestalt ge-

¹²⁶³ »S častivrednim uspehom«.

¹²⁶⁴ »S poudarkom«.

¹²⁶⁵ »S prednostnim upoštevanjem«.

rechtfertigt hat, dass man bedauern muss, jene Bitte um Übersetzung wegen des so sehr benöthigenden adjuti unterstützen zu müssen ...»¹²⁶⁶ Prešeren tudi zdaj ni dobil prošenege mesta! Delal je brez plače v komorni prokuraturi še do novembra leta 1831.; tedaj prosi štirinajstdnevnega, potem šesttedenskega dopusta, ker ima namen, prebiti sodniško in advokatorsko preskušnjo pri C. K. prizivni sodniji v Celovcu. Toda še preden mu dovoli vlada šesttedenski dopust, vloži Prešeren prošnjo, v kateri *odločno* zahteva, naj ga odpusté iz cesarske službe. Prišel je najbrž v take materialne zadrege, da ni mogel dalje opravljati neplačane službe; da bi pa plačano kmalu dobil, tega se ni mogel nadejati. Vlada ga je odpustila, dasi nerada, ker je bil urad z opravi preobložen, Prešeren pa izvrsten delavec, od katerega je bilo v prihodnje pričakovati izdatne pomoči. Dne 17. decembra leta 1831. je dal Prešeren slovo svoji neplačani cesarski službi in je ob ločitvi dobil od Scheuchenstuela jako lepo in častno spričevalo o svojem uradnem poslovanju. Vzdrževalni reverz za tisti čas, ko je bil Prešeren neplačan praktikant, mu je dal dr. Leopold Baumgarten, in najbrž je naš pesnik tudi že tistikrat, ko je bil v cesarski službi, delal ob neuradnih urah pri njem, da si je kruh služil, ker Scheuchenstuel pravi v nekem poročilu, da dr. Prešeren ne more vsega svojega časa žrtvovati cesarskemu uradu.

Leta 1832. meseca februarja in marca nahajamo Prešerna v Celovcu, kjer je jako mnogo občeval s Slomškom in v Blatnem gradu živečim Jarnikom ter se pripravljajl za advokatorsko preskušnjo. Ko je to prebil, je vstopil za koncipijenta v pisarnico svojega prijatelja, advokata drja Crobatha v Ljubljani, kateremu je bil celih štirinajst let izvrsten in jako vesten delavec, ki ni do leta 1845 zamudil po svoji krivdi niti ene uradne ure. Da bi bil moral imeti Crobath ž njim potrpljenje, kakor se tu pa tam pripoveduje, ni res.

Že v svojih dijaških letih je poznal Prešeren Vodnika in Ravnikarja ter se izobraževal v njiju spisih; na liceju mu je bil v slovenščini učitelj Metelko. Na Dunaju se je seznanil s Kopitarjem in Čelakovskym. Kako živo se je brigal za vse slovenstvo, vidimo jasno iz nenatisnenega pisma, katero je Čop pisal 27. decembra 1825. o Metelkovi slovnici Prešernu, tedaj četrtega leta pravoslovcu. Da bi bil začel Prešeren zlagati šele v zreli moški dobi, ne smemo misliti.

¹²⁶⁶ »Njegova (Prešernova) pričakovanja, ki upravičujejo njegova častivredna študijska spričevala, na dunajski univerzi pridobljeni doktorat, govorne in druge splošne sposobnosti, povezane s spodobnim obnašanjem in odgovarjajočo sposobnostjo, so popolnoma upravičena, tako da je obžalovanja vredno, da moramo njegovo prošnjo za premestitev na mesto tako potrebnega uradnika na tak način podpirati«.

Njegovo pismo Čopu iz Celovca 13. februarja 1832. leta dokazuje nam to najboljše: »Als Jurist des vierten Jahres hatte ich eine Theke Carminum carn. meinen Freunden gezeigt, unter denen mich ein gewisser Trenz, der gegenwärtig irrsinnig ist, überredet hat, ich soll solche dem formulario (Kopitar) lesen lassen. Sie waren in metrischer und grammatischer Hinsicht beiläufig das, was etwa die Cantilenen des Levičnjek. Formularius, gab mir den guten Rat, ich soll sie ein Paar Jahre liegen lassen und dann die Feile zur Hand nehmen. Quod consilium secutus omnia incendio tradidi exceptis¹²⁶⁷ Povodnji mož, Lenora et Lažnjivi pratikarji, wovon die ersten noch jetzt, was Reim und Metrum betrifft, documenta dant, quo sint tempore nata, licet limae non impatiens fuissem.¹²⁶⁸ Alle übrigen habe ich als unverbesserlich voriges Jahr verbrannt. Daher mag es kommen, dass Kopitar meine Carmina für schwächer hält, als sie es vielleicht sind. Er wird sie auch schwerlich des Lesens werth halten. Meine Absicht war ihn ein bischen auf die Zehen zu treten, um ihn auf mich wieder aufmerksam zu machen.«¹²⁶⁹

Pravo javno slovstveno delovanje Prešernovo se začinja šele v Ljubljani tisti čas, ko je bil neplačan praktikant pri komorni prokuraturi. Takrat se je sploh krepko oživilo slovensko slovstvo. Vodnikovi, Ravnikarjevi in Metelkovi učenci so spisavali knjige za priprosto ljudstvo v prav lepi slovenščini, na Koroškem sta delala za slovenstvo Jarnik in Slomšek, na Štajerskem Danjko in Murko, na Goriškem je pel Stanič svoje priproste pesmi. Da bi pomogli tudi umetnemu pesništvu, so osnovali Čop, Kastelec in Zupan K. Č., v kateri se je koj prvo leto oglasil Prešeren s svojimi neumrjočimi pesmimi. Človek bi mislil, da so pozdravili Slovenci Prešernove pesmi s posebnim veseljem; toda motil bi se. Tudi pri Prešernu so se uresničile Lessingove besede, da je bilo pesništva pravih poznavalcev na svetu vselej tako malo kakor pravih pesnikov. Že porod Čbelice je bil težak. Vlada je bila

¹²⁶⁷ »Ker sem upošteval nasvet, sem vse izročil ognju, razen ...«.

¹²⁶⁸ »Dajejo dokaz, v kakšnem trenutku so nastale, čeprav sem se namučil s piljenjem«.

¹²⁶⁹ »Kot jurist četrtega letnika sem svojim prijateljem pokazal puščico Carminum carnio-lum, med njimi me je nek Trenz, ki je trenutno nor, pregovoril, naj te in slične dam v branje Kopitarju. Bile so v metričnem in slovničnem pogledu približno to, kar naj bi bile kantileje Levičnika. Kopitar mi je dal dober nasvet, naj jih pustim nekaj let ležati, in jih potem opilim. Quod consilium secutis omnia incendio tradidi exceptis. Povodni mož, Lenora in Lažnjivi pratikarji, od katerih prvi še sedaj, kar se rime in metrike tiče, documenta dant, quo sint tempore nata, licet limae non impatiens fuissem. Vse ostale sem kot nepopravljive preteklega leta sežgal. To je morda vzrok, da ima Kopitar moje Carmine za slabše, kot morda so. Tudi težko, da bi jih imel za branja vredne. Moj namen je bil, da mu majčkeno stopim na prste in ga s tem ponovno opozorim nase«.

misli, da Čbelica ni knjiga, ampak časopis; zato je poslala rokopis dunajskemu cenzorju – Kopitarju. Iz Čopovih, o tej stvari Kopitarju pisanih listov se vidi, da Kopitar ni imel pravega razuma za umetno pesništvo, da je marsikaj grajal in črtal in da je imel Čop mnogo posla, preden ga je utešil. Tudi doma je vstalo, zlasti v Ljubljani, mnogo hudih nasprotnikov zoper Čbelico. Ti so se hudovali zlasti na Prešernove zaljubljene in na Smoletove narodne pesmi, najlepše stvari, s katerimi je sploh pomnožila Čbelica slovensko slovstvo. Koliko kovarstva je moral prebiti od svojih nasprotnikov Prešeren, nam kaže pismo, katero je pisal 29. aprila 1833. iz Ljubljane Čelakovskemu in katero je našel v Českem museu Kotljarevskij. Prešeren bridko toži o ljubljanskih jansenistih: »Sie werden schon aus der Ihnen mitgetheilten wie auch gegenwärtig mitfolgenden Antikritik der Kranjska Zhebelica ersehen haben, dass die Beschränktheit unserer Jansenisten in derselben 'der Sittlichkeit anstössige Gedichte' gefunden hat. Seitdem Ihre wohlwollende Recension auch bei Leuten, die kein eigenes Urtheil haben, in etwas akkreditirt hat, nehmen sich die Herrn alle erdenkliche Mühe, das weitere Erscheinen unseres Bienchens zu vereiteln. ... Um ihnen hiezu keinen Anlass zu geben, hat der Bibliothekar Zhop den Kastelic bewogen, einige unschuldigen Volkslieder, die gerade die letzten in dem der Censurbehörde vorgelegten Cahier waren, herauszureissen, und hat nun um ein Beispiel seiner Strenge zu geben, eine meiner Balladen wegen ein paar derber Ausdrücke damniert. Das hiesige Gubernium hat über Bericht des Censors, nach seinem Antrage das Imprimatur ertheilt und das Heft dem Revisionsamte zur Vormerkung zugefertigt. Der hiesige Bücherrevisor Pavšek (zugleich Professor der Philosophie, übrigens der bornierteste Jansenist) hat aber, statt sein Amt zu handeln, einen in seiner Art einzigen Bericht an das Gubernium erstattet und im solchen um Suspendirung der Imprimatur und Rezensurierung der Zhebelica gebeten, 'in dem sich in Dr Preshérns Gedichten noch eine Menge der Sittlichkeit anstössige Stellen befinden, die dem Censor Zhop entgangen zu sein scheinen, überhaupt die Phantasie dieses Dichters (– trotz einer wohlgemeinten Warnung des Wiener censors –) einen bedauerungswürdigen moralischen Stoss erlitten hat, da er von seinem Lieblingsstoffe, sit venia verbo! dem Sauglockenläuten trotz der wohlgemeinten Warnung des Wienercensors nicht ablässt.'« Kopitarju namreč niso bili v Novi pisariji všeč ti – le ravno zoper Pavškega namerjeni verzi:

Zarés bi škoda blo, zdaj od nedelje
 Do druge, kolkrat se serce jim vname!
 In šega je, kdor pride pred, pred melje,

katerih Kopitar sicer ni prečrtal, pač pa opomnil, da se bodo Kranjci po pravici zoper nje pritožile. Prešeren je to mesto zamenil z manj primernim: »Kdor po nje pride, jih k poroki pelje«, ker je Zupan žugal, da odtegne Čbelici svoje pesmi, »in dem er behauptete, seine geistliche Würde erlaubt ihm nicht, mit Leuten gemeinschaftliche Sache zu machen die sich nicht scheuen, ein solches Scandalum zu geben. Unterdessen sind, weil ich auch nicht ganz nachgiebig gewesen, bei 10 Exemplare mit dieser scandalösen Stelle gedruckt worden (wovon gegenwärtig einer mitfolgt.«¹²⁷⁰

Še hušje kakor Prešernovo Sauglockenläuten je razjarila Pavška Bürgerjeva balada »Der Abt und der Kaiser«,¹²⁷¹ katero je za Čbelico poslovenil dr. Tušek. »Der Bibliothekar Zhóp hat schon in seinem Berichte dem Scandale vorzubauen gesucht und das Gubernium darauf aufmerksam gemacht, dass dieser Schwank schon mehrere saecula alt und die Bearbeitung desselben von Bürger nirgends verboten sei: auch davon bereits eine von einem geistlichen Herrn, dem Görzer Canonicus Stanizh gemachte Krainische Übersetzung existiere, übrigens das Ansehen unserer Geistlichkeit zu wohl begründet sei, als dass es durch einen so unschuldigen Spass gefährdet werden könnte; allein dadurch hat sich unser jansenistischer Zelot nicht irre leiten lassen und dagegen sehr geistreich bemerkt, dass zwar allerdings, wie männiglich im In- und Auslande bekannt, ein glückliches Band zwischen Hirt und Schafen bestehe, dass man aber deswegen um so weniger jungen Trotzköpfen erlauben soll, es zu trennen. 'Mann weiss, was in Frankreich Voltaires Satyre bewirkt hat!' (Voltaire's Satire = Bürger's Ballade: Der Kaiser und der Abt!) Und schloss beiläufig mit den Worten: 'das Gubernium möge nicht erlauben ein Werk zu drucken, dessen Lesung die Geistlichkeit von ihrem Standpunkte aus verbieten, wenn nicht gar verbrennen (scilicet die Lesung) müsste. Auch hat er das Gubernium darauf aufmerksam gemacht, dass man den Čop nie mehr zum Censor, höchstens nur zum Mitcensor aufstellen könnte'. Dieses merkwürdige Aktenstück, dessen Deutsch ich Ihnen nicht wörtlich mittheilen konnte, aber nach der Versicherung derjenigen, die es gelesen, mehrere noch frappantere Wendungen als 'die Lesungen verbrennen' enthalten soll, hatte einen theilweisen Erfolg. Der Mann Gottes hat noch den Pfiff gebraucht, dass er den Bischof

¹²⁷⁰ »Ko je trdil, da mu njegova duhovniška čast ne dovoli opravljati skupne stvari z ljudmi, ki se ne ustrašijo takšnega sramotnega dela. Medtem pa je bilo, ker tudi sam nisem bil popolnoma popustljiv, natisnjenih okrog 10 primerkov s tem škandaloznim mestom (eden od teh sledi)«.

¹²⁷¹ »Opat in cesar«.

avertirte, man wolle etwas, ohne sich jedoch darüber genauer auszulassen, was gegen die Geistlichkeit drucken lassen. Dieser gieng darüber zum Gouverneur, der bei dem Umstande, dass beim ganzen Gubernium ein einziger Gubernialrath Krainisch kann, den Antrag machte, das corpus delicti, jedoch ohne Anschluss des Pauschekischen Berichtes nach Wien vorzulegen; und so ist unser Bienchen am 16. d. M. nach Wien geflogen, woher wir es vor 1 Monate nicht erwarten.¹²⁷² Naravno je, da se je Kastelec vsled tega ustrašil in prenehal z izdajanjem Čebelice.

Prešeren je bil glavni podpornik Kranjske Čbelice; brez njegovih pesmi bi Čbelica imela v slovstvu tisto važnost kakor Pisanice. Že v prvem zvezku nahajamo tri Prešernove, najboljše in največe od vseh; »Slovo od mladosti«: 'Dni mojih lepša polovica kmalo, – Mladosti leta kmalo ste minule', potem balado »Povodnji mož«, peto po Valvazorjevi pripovedi:

'Od nekdanj lepé so Ljubljanke slovele'; in prevod »Lenore«, znane Bürgerjeve balade: 'Iz strašnih sanj, – ko se zori, Lenora kvišku plane'.¹²⁷³ Leta 1831 je prinesla Čbelica prve Prešernove sonete: »Očetov naših imenitne dela«; sonet »Vrh sonca sije soncev cela čeda«, ki je bil že prej priobčen v Illyr[isches]. Blatt list 11 in je v Čbelici nekaj popravljen; dalje sonet: »Tak' kakor hrepeni okó čolnarja«; »Kupido ti in tvoja lepa starka«, v katerem se odseva sklep Prešernov, izveden tega leta, da hoče

¹²⁷² »Bibliotekar Čop je že v svojem poročilu poskušal preprečiti sramoto in guvernat opozoril na to, da je ta burka stara že več stoletij in Bürgerjeva predelava nikjer ni prepovedana ter da že obstaja en, od nekega duhovnega gospoda, goriškega kanonika Staniča, narejen krajnski prevod, sicer pa je ugled naše duhovščine dovolj utrjen in ga takšna nedolžna šala ne more ogroziti. S tem pa se naš janzenistični gorečnejš ni pustil zapeljati in je na to zelo duhovito pripomnil, da sicer res, kakor je vsem doma kakor na tujem znano, obstoji srečna vez med pastirji in ovcami, da pa se prav zaradi tega mladim trmoglavcem ne sme dovoliti, da bi jo pretrgali. Ve se, kaj je v Franciji povzročila Voltairova satira! (Voltairova satira je enako Bürgerjeva balada, 'Cesar in opat!') Zaključil je nekako s temi besedami: 'Guvernat naj ne dovoli tiskati dela, katerega branje bi duhovščina s svojega stališča morala prepovedati, če ne celo sežgati.' Guvernat je opozoril tudi na to, da se Čopa nikoli več ne sme postaviti za cenzorja, temveč kvečjemu za socenzorja. Ta nenavaden spis, katerega nemščine vam ne morem dobesedno predstaviti, toda po zagotovilu tistih, ki so ga brali, vsebuje še več bolj presenetljivih fraz, kot je 'sežigati branje', je dosegel delni uspeh. Pobožni mož je uporabil še en trik, ko je naznanil škofu, da se pripravlja, ne da bi se o tem natančneje izrazil, neki tisk proti duhovščini. Ta je šel h guvernerju, ki je ob dejstvu, da v celem gubernatu en sam guvernijski svetnik govori kranjsko, predložil, da se corpus delicti, vendar brez Pavškovega poročila, predloži Dunaju. Tako je naša Čbelica 16. tega meseca odletela na Dunaj, odkoder jo prej kot v enem mesecu ne pričakujemo«.

¹²⁷³ Prešeren: »Lenora, ko se zori, – iz strašnih sanj se splaši«.

postati advokat: »Cel dan iz pravnih koval bom rumenjake«. Te bukvice obsegajo tudi Romanco: »Hčere svet«. Romanca je po španski šegi z asonancami: »Ljubice pod okno dragi – pride marsiktero noč« in »Nova pisarija« (šaljiva satira). Leta 1832. je priobčil v Illirskem Listu, št. 2, šaljivo romanco: »Romanca z ženskimi asonancami«: 'Klel učenc filozofije – Pust na pepelnico jutro', katero je pozneje v Poezijah krstil »Učenic«. V III. zvezku Čbelice pa je priobčil: Romanco od turjaške Rozamunde (v Poezijah: »Turjaška Rozamunda«: 'Hrast stoji v turjaškimi dvori'); potem »Soldaška« 'Pet čevljev mérim, pavcov pet'; Pesem brez naslova z geslom iz Properca:

Qui nullam tibi dicebas jam posse nocere,
Haesisti: cecidit spiritus iste tuus.¹²⁷⁴

Pozneje v Poezijah jo je imenoval »Perva ljubezen«; »Astrologam« po Anakreontovi meri: 'Vsi pojte rakom žvižgat, – lažnjivi pratikarji' (v Poezijah »Zvezdogledom«), to pesem je zložil še na Dunaju, in »Seršeni« 1–15 (v Poezijah: »Zabavljivi napisi«) s pripisom: »Naj misli, kogar bi pušice te zadele, de na visoki vrh lete iz neba strele« (po Horacijevem: *Ferunt summos fulmina montes.*), v Poezijah prenašeni. Zatem prihajajo soneti, in to: »Čerkarska pravda«: 'Al prav se piše kaŕa ali kaŕha', »Ptujobesedarjem«: 'Ne bodmo šalobarde!, Moskvičanov', zoper Zupana, »Strah«: 'En dan oči so vidle zmoti vdane' (v Poezijah, 'Dve sestri videle so zmoti vdane' 4), »Smert« 'Dolgóst življenja našiga je kratka' (v Poezijah naslovljeno: »Memento mori«).

Leta 1833. se je Prešeren udeležil abecedne vojske. Med njo je priobčil v *Illyrisches Blatt* dva nemška soneta: »Des Sängers Klage«: 'Obschon die Lieder aus dem Vaterlande – Verbannt den Liebling römischer Kamönen;¹²⁷⁵ (*Illyrisches Blatt*, 24) in: »Wohl ihm, dem fremd geblieben das Erkennen, – Die giftge Frucht gereift am Baum der Sünde«¹²⁷⁶ in njegov je pač tudi v istem časopisu sonetni venec: »Romeo und Julie, ein, Sonettenkranz: 1. Verona, 'Steh, Wandrer, still! Du wandelst in den Mauern, – wo liebend sich zwei edle Herzen fanden'. 2. Julias Wohnung, 'Seht ihr das Haus mit alterndem Gemauer'; 3. Julias Sarg, 'Ist's euch vergönnt,

¹²⁷⁴ Po: Prop., 2.3.: »Ki si govoril, da ti nobena (ženska) več ne more do živenga: zapletel si se in tvoj ponos je upadel«.

¹²⁷⁵ »Pevčeva tožba: Četudi pesmi so iz domovine – Kâmen rimljanskih ljubljenc pregnale«.

¹²⁷⁶ »Preblažen, ki je tuje mu spoznanje! – Z njim smrt bila zemljanu je spočeta« (es brachte wohl den Tod dem Menschenkinde!). Štrekelj pa navaja kot drugo vrstico: »Die giftge Frucht gereift am Baum der Sünde« – »Strupeni plod, dozorel na drevesu greha«.

mich gläubgem Sinn zu schauen'.¹²⁷⁷ Podpisa ni pod njimi nobenega. Iste leta v »Ausserordentlicher Teil zu №. 28«¹²⁷⁸ je Prešeren prvič izdal svoje Gazele: 1–7 »Pésem moja je posoda tvojjiga imena« z geslom: Ljubezen je bila, Ljubezen še bó, ko tebe in mene na svetu ne bo (Krainischer Volksspruch).¹²⁷⁹ V dokladi k listu 30. je zasoljeno Prešeren odgovoril Kopitarju, ki ga je v pismu do Metelka imenoval: »'Der vielgenannte Doctor – Dichter P.'; 'des lieben Preschern Gourmand Sonett (od Kaše)'; die ästhetischen Gènies Č. und Dr P.'; und 'seinem würdigen Liebling Dr Preschern': Mozi ti Bog Dohtar Prešérin«;¹²⁸⁰ odgovori Prešernovi so znani »Literarische Scherze in August Wilhelm v. Schlegel's Manier Von Doctor – Dichter P.«,¹²⁸¹ o katerih sem že govoril pri abecedni vojski I.: »Error Typi«; »Apèl in čévljar«: Po Plinijevi pravljici: (Apèl podóbo na ogléd postavi ... Le čevlje sodi naj Kopitar), v Poezijah Kópitar; »Relata refero«¹²⁸² (»Wie's komt, dass so viel Koth der ausgespieen«),¹²⁸³ IV. »Hoc scio pro certo, quoties cum stercore certo«,¹²⁸⁴ (»In Meeres Tiefen, auf der Erde Fluren«),¹²⁸⁵ V. »Du staunst, mein Freund!...«.¹²⁸⁶ Iste leta je bogato založil tudi Kranjsko Čbelico, kjer je objavil: Gloslo z geslom »Slep je, kdor se s petjam ukvarja« (Zgodbe večnih pevcev, beri: Bil berač je pev'c Pelida); potem 6 sonetov: »O Vrba, srečna draga vas domača«, »Popotnik pride v Afrike pušavo«, »Hrast, ki vihar na tla ga zimski trešne«, »Komur je sreče dota bla klofuta«, »Življenje ječa, čas v' nji rabelj hudi« in »Čez tebe več ne bo, sovražna sreča«; dalje: »Romanca od dohtarja« (Dohtar, ti jezični dohtar), »Romanca od učenca«, ki jo je že leta 1832 objavil v Illirisches Blatt, »Strunam« (Strune, milo se glasite, – Milo, pesem ti žaluj) in Gazele 1–7, kakor v Illyr. Blatt, št. 28, v prikladi, toda brez gesla in s celim imenom Dr. Prešérn, v tem ko se je pred podpisaval le z Dr. P.

¹²⁷⁷ Prosti prevod: Romeo in Julija, sonetni venec: 1. Verona, Postoj popotnik, ti blodiš med zidovi, kjer plemenitih src se dvoje združilo je v ljubezni. 2. Julijino bivališče: To hišo, s postaranim zidovjem si oglejte. 3. Julijin grob: Da zrete vame, z vero, vam je dano.

¹²⁷⁸ »Posebni dodatek k 28 številki«.

¹²⁷⁹ Kranjski ljudski pregovor.

¹²⁸⁰ »'Pogosto imenovani doktor – pesnik P.'; 'ljubega Prešerna gurmanski sonet' (od kaše); 'estetska genija Č.(op) in dr. P.'; in 'njegovemu častivrednemu ljubljencu dr. Prešernu' Bog ti pomagaj, doktor Prešern«.

¹²⁸¹ »Literarne šale po šegi Augusta Wilhelma pl. Schlegla, od doktorja – pesnika P.«

¹²⁸² »Relata refero« – Kakor sem kupil, tako prodajam«. (Sporočeno sporočam.)

¹²⁸³ »Kak ta zdaj tolikanj gnoja izlil je«.

¹²⁸⁴ »To zagotovo vem; kadar se borim z gnojem ... (pa naj zmagam ali sem premagan, vedno se umažem)«.

¹²⁸⁵ »V morja globini, na zemlje širjavi«.

¹²⁸⁶ »Če prašaš me, kako da zoprnikov boj ...«.

XI

Prešeren je bil tudi za V. bukvice Kranjske Čbelice že pripravil nekaj gradiva, toda te niso več izšle tedaj. Popeval je tedaj nemški v *Illyrisches Blatt*, kjer se leta 1834 nahajajo štirje sonetje, in sicer v št. 19. Sonett: »Warum sie, werth, dass Sanger aller Zungen, – Sie priesen von Homer an, dem Hellenen,«;¹²⁸⁷ v št. 21 »Liebesgleichnisse«:¹²⁸⁸ I. Sonett. (Der Fruhling kommt, aus Auen, Bergen, Flussen):¹²⁸⁹ II. Sonett (Wie der, dem alles, was er mitgenommen);¹²⁹⁰ III. Sonett (Wie brunstig sehnt sich, wer an dunkler Stelle – Gefangen sitzt im unterird'schen Grauen).¹²⁹¹

Leta 1835. je priobčil v Ilirskem listu, št. 30, nemško elegijo na Čopa, katero sem Vam že prebral pri Čopovem životopisu. To leto je tudi romala po svetu njegova pesem: »Nebeška procesija« – toda samo prepisovana – iz rok v roke, natisnjena potem prvič šele leta 1848 v 5. bukvicah Kranjske Čbelice (20–24).

Leta 1836. je uvrstil v *Illirisches Blatt* v 4. I[etniku] slovenski in nemški svojo balado »Prekòp«.¹²⁹² I. Strofa:

Einst lebt' ein junger Sanger beruhmt im weiten Kreis,
Der viele Lieder ersonnen, die meisten der Liebsten zum Preis,
Zum Preis der schonen Severa, fur die sein Herz gegluht,
Sie ruhrte kein's der Lieder, gar stolz war ihr Gemuth.¹²⁹³

V naslednjih treh številkah pa so natisnjene nekte pesmi, namenjene prej Kranjski Čbelici (s pristavkom: Aus dem noch ungedruckten 5ten Hefte der Krainischen Biene);¹²⁹⁴ namreč v št. 13 sonet: (Ni majhina bla, Togenburgar

¹²⁸⁷ »Zakaj nji, vredni, da bi vsi jeziki – opevali jo od Homera dalje«.

¹²⁸⁸ »Prispodobe ljubezni«.

¹²⁸⁹ »Pomlad je tu, na gori, reki, njivi«.

¹²⁹⁰ »Kot tisti, ki mu vso je imovino«.

¹²⁹¹ »Kak si želi goreče ta, ki umira – ujet v podzemeljsko temotno rakev«.

¹²⁹² »Die Wiederbestattung«.

¹²⁹³ V France Prešeren: Poezije in pisma. Ljubljana: MK, 1964, se ta strofa glasi »Einst lebt' ein junger Sanger, am Ruhme reich, sonst arm, – erdacht hat er viele Lieder, in seinem Liebesharm, – Severens Schonheit preisend, fur die sein Herz gegluht; – sie ruhrte keins der Lieder, gar stolz war ihr Gemut«.

¹²⁹⁴ Iz še nenatisnjenega petega zvezka Kranjske čbelice.

mera Terplénja tvojga; moje ga premaga) ... Nemški slove ta prekrasno ponemčeni sonet tako;¹²⁹⁵ v št. 18 je njegova pesem »Kam«: (Ko brez miru okrog divjam) z nemškim prevodom. V št. 43 se nahajajo trije soneti: (Blo Mojzesu je nekđaj naročeno, – Peljati v Kanaan krdelo Juda ...); potem sonet: (Oči so le per nji v deklét ble sredi, – Govor'le usta le od nje so hvale) in sonet: (Kadar obupa učenosť zdravnika, – de smerti odverniti ni mogoče).

Konec marca 1836. je prišlo na svetlo največe delo Prešernovo, in to v posebnej knjižici na str. 34, namreč: »Krst pri Savici« (Povest v verzih. Zložil Dr Prešeren. V Ljubljani, Natisnil Jožef Blaznik 1836). Ta spev je po sonetu nekako za obletnico posvečen Matiju Čopu: (Vam izročim prijatla dragi máni) itd. Ponatisnile so ga Novice leta 1844 in nekoliko popravljenega in pomnoženega ga je sprejel Prešeren v Poezije. Zanimiv je list Čelakovskemu, ki ga je o »Krstu« pisal 22. avgusta 1836. »Kasteliz hat die Erfahrung gemacht, dass ihm die lebendigen Bienen mehr eintragen als die literarische Zhebelica; es ist ihm daher nicht zu verargen, dass er sich lieber mit dem Bienen – und Honighandel abgiebt, als mit der Redaction der Zhebelica. Zhóp, den die Fülle seines Wissens doch endlich genótigt hätte, sich eines Theiles seiner Schätze zu entladen, ist uns leider, ehevor als die Stunde der Geburt erschienen, entrissen worden. Ich als das schwankendste Rohr in der Wüste der Krainischen Literatur würde ein zweiter Johannes die Stimme erheben und den Messias verkündigen; allein die Pharisäer und Schriftgelehrten lassen mich nicht zu Worte kommen, auch behagt mir die Wurzel – und Heuschreckenkost nicht.

Mein neuestes Product: Kerst per Savici, das beiläufig Ende März erschienen ist, bitte ich als eine metrische Aufgabe zu beurtheilen, mit deren Lösung der Zweck in Verbindung stand, mir die Gunst der Geistlichkeit zu erwerben. Der Übersetzer des heiligen Augustinus wird hoffentlich über die Tendenz der wenigem Strophen kein Verdammungsurteil fällen. Die geistlichen Herrn waren dismal mit mir zufrieden und wollen mir auch meine vorigen Sünden vergeben; übrigens wäre es mir lieber, wenn sie meine Poesien kaufen als loben würden; für diesmal bin ich für meine Kosten bereits gedeckt, indem nahe an 200 Exemplare veräussert worden sind und ich nicht mehr als 600 habe auflegen lassen (zadnji izvod se je prodal leta 1898 v jeseni, pri Giontiniju!). Um wenigstens einen Vorzug vor den übrigen

¹²⁹⁵ Štrekelj ga ne navaja, glasi pa se tako: »Wohl gross war, Togenburg, mein Schmerzgeselle, – dein Leid, von meinem wird es übertroffen .«. France Prešeren: Poezije in pisma. Ljubljana: MK, 1964.

krainischen Scribenten zu haben, habe ich alle Exemplare auf Velinpapier drucken lassen. Eins der mitgehenden Exemplare bitte ich dem Herrn Mácha und die übrigen zwei nach Ihrem Gutdünken an allfällige Kranjcophilen abzugeben.«¹²⁹⁶

To pismo je zanimivo tudi zavoljo tega, ker nam kaže Prešernovo rodoljubje in slovansko navdušenost: od Čelakovskega želi izvedeti o napredkih češkega slovstva: »Sollte Ihnen die Zeit zulassen, uns was weniges über den Aufschwung der čechischen Literatur mitzuthemen, so werden sie uns recht sehr verpflichtet. Wir leben in betreff dessen, was bei unsern slavischen Brüdern geschieht, wie Ihnen Herr Dr Amerling näher auseinandersetzen wird, in gänzlicher Unwissenheit. Er hat uns einige Bögen von einer vergleichenden slavischen Grammatik mitgebracht, die uns höchst willkommen sind; allein das Unternehmen kommt mir vor als ein Anfang von einem Anfange. Die Dialecte, die der Herr Verfasser mit dem gene – rischen Namen Illyrisch benennt, sind zu wenig von einander geschieden und unterschieden. Der unsrige ist offenbar zu oberflächlich behandelt worden. Bei solchen Gelegenheiten wäre meines Erachtens immer ein Landeskund zu Rate zu ziehen. Die Vollendung des Jungmanischen Wörterbuches erwarten wir mit Ungeduld. Der Patriarch Kopitar hat die slavische Welt mit dem Glagolita Clozianus beschenkt. Wir haben gehofft, er werde der vaterländischen Bibliothek ein Praesent mit einem Exemplare machen, da es doch nicht geschehen ist, so hat Kasteliz ein Exemplar bestellt. Er zürnt uns noch immer, oder um mich richtiger auszudrücken, er hat von uns sein gnädiges Antlitz abgewendet. Er meint, es sei nur in seinem Namen das Heil zu finden. Wir glauben zwar an ihn und seine Sendung, sind jedoch der Ansicht, dass es der Apostel mehrere giebt. Der rege Eifer, der bei den Čechen nach den Berichten des Herrn Prof. Pressel, H. Mácha, Dr Amerling herrscht, erfüllt uns mit Freude und Hoffnung auf eine bessere Zukunft für die Slaven; wir fürchten nur, dass nicht eher unsere Nationalität zu Grunde geht. Was für einen Fortgang hat ihre apicula? Was macht der Letternschmid Hanka? Hat ihre Muse seit dem kein grösseres selbstständiges Werk zu Tage gefördert? Ich trage mich gegenwärtig mit einer Erzählung in dem Style der Zerrissenen herum. Wenn über Jahr und Tag keine Zhebeliza erscheint, so dürfte ich eine Sammlung meiner pesme herausgeben.« (Lj. Zvon II. 110–112)¹²⁹⁷

¹²⁹⁶ Slovenski prevod celega pisma je objavljen v France Prešeren: Poezije in pisma. Ljubljana: MK, 1964.

¹²⁹⁷ Prav tam.

Leta 1837. je objavil v Ilirskem listu št. 9 tri pesmi: nemško prelogo Mickiewiczovega soneta: »Resignation«: (Wer ohn' Erwidrung seufzt) itd. Potem v št. 19 balado »Zdravilo ljubezni« (Je Ljubimu ljub'ca, lepote cvet, – vmerla je stara le osemnajst let); in v št. 38 Sonet (Odprlo bo nebo po sodnim dnevi – Se zvoljenim; svit glor'je ne'zrečeni) slovenski in nemški (Korytko na str. 73).

Leta 1839 je priobčil v Ilirskem listu balado »Ribič« (Ribič marsiktero noč veslá – Gori na nebi zvezda miglja – Nevarne mu kaže poti neba.). Ker je želel popevati o sladki ljubezni, pa so mu to takoj oponašali nekateri Slovenci, češ Muza tvoja je premalo sramožljiva, je celó zapeljiva in pohujšljiva, je Prešern odgovoril z Ovidom nemški (Getico sermone):

Da ich, wie er, nicht kann vom Dichten lassen;
Wiewohl mein heimisch Lied mir nicht zum Frommen,
Nur Missgunst mir bereitet, blindes Hassen,
Vergebt, dass ich, ihm folgend, unternommen,
In Worte meinem innen Gram zu fassen,
Die ich von meiner Mutter nicht vernommen.¹²⁹⁸

Ker pa je svojo ljubezen opeval zlasti slovenski (n. p. v Gazelah), oponašali so mu nekateri Nemci, naj jo opeva rajši po nemški; njim je odgovor: III. S. 13.

Nekterim ono ni bilo prav, nekteri pa so jeli posnemati Prešerna ter po nemško, pa ne zelo izborno, proslavljali nemško oliko. Tem se je spet oglasil pesnik v listu 14, 1838 /str. 27. Radics.

V št. 21 istega leta nahajamo slovenski in nemški: »Prosto serce«, katero je pozneje spremenjeno postavil kot geslo na čelo Poezijam: (Sim dolgo upal, se dolgo bal – Slovo sim upu, sim strahu dal, – Serce je prosto, mirno, srečno ni, – Nazaj si up, nazaj si strah želi):

Am Herzen hat Hoffnung, hat Furcht genagt;
Nun hab' ich beiden Lebewohl gesagt
Das Herz ist frei, auch ruhig, glücklich? Nein.
Ach, zögen doch Hoffnung und Furcht wieder ein!

¹²⁹⁸ »Ker mi kot njemu v srcu vedno poje – četudi v prid mi pesem ni domača – in le zavist, sovražstvo mi je plača, Mi odpustite, da po njega zgledi – izlil gorje sem notranje v besedi, – ki nisem čul od matere je svoje«. Prevod iz France Prešeren: Poezije in pisma. Ljubljana: MK, 1964, str. 211.

V št. 25 se teši v nesreči v pesmi »Oserčenje«, pozneje »Pevcu«:
Kdo zna Noč temno razjasnit, ki tare duha? itd.

Leta 1837. se je seznanil s pregnanima Poljakoma, preblagim E. Korytkom in grofom Horodijnskim, takoj po njunem dohodu v Ljubljano pri dr. Crobathu, do katerega sta prinesla s Poljskega priporočila, ker je Crobathova žena bila po rodu Poljakinja. Leta 1837. je tudi na nemščino prevedel Emila Korytka pesem »Den schönen Laibachs«.¹²⁹⁹

Pred letom 1839., kedaj ravno ne vemo, je bil že zložil svoj »Sonetni venec«, v katerem prve črke verzov sestavljajo ime njegove Julije (Primicovi Julji), v Poeziji ga je nekoliko popravil, »Magistrale« pa je v nekih eksemplarih sam pomešal.

Leta 1840. dasta s Smoletom na svetlo troje slovenskih knjig: Vodnikove pesmi, Linhartovo veselo igro »Veseli dan ali Matijček se ženi« in Garrikovo komedijo v dveh dejanjih »Varh«, katero je Smole poslovenil iz angleščine. Vse tri imajo to zaslugo, da so zdatno pomnožile slovensko leposlovje; dve sta tiskani v Gajevem črkopisu. Že tega časa je zložil Prešeren tudi več nagrobnih napisov: Korytku poljski in nemški, Čopu slovenski, Vodniku slovenski namesto prejšnjega latinskega in Linhartu slovenskega.

L. 1838 je z Illirisches Blatt začela tekmovati nemška »Carniolia«. V III. tečaju, št. 59, odgovarja Prešeren nekim zabavljivcem, ki niso razumeli, kako more Prešeren dobro peti, ki se mu sicer nič ne posreči, v lepem nemškem sonetu: »Jezičnik«.

V IV. tečaju (1842) je brati iz Illirisches Bl[att] ponatisnjeno pesem »Bog te obvar« (v Poeziji, str. 15, 16) in »K slovesu«: (Kaj od mene proč oko, – Proč obraz obračaš mili?) – z nemškim prevodom: (Warum so den Blick von hier). V V. tečaju nahajamo v št. 13 »Izgubljeno vero«: (Nebeško sijejo oči), prav tako z nemško prelogo.¹³⁰⁰

Tam je tudi sonet apelacijskemu svétniku Antonu Čopu ob preseljevanju v Celovec.

V 11. tečaju (1844) je sonet: »An eine junge Dichterin«.¹³⁰¹

Vendar je tudi v tem času ostal zvest še Illirisches Blatt. Leta 1843. je objavil v št. 23: »Ukazi«: (De ne smem, si ukazala,), leta 1844, v št. 9: »Sila spomina«.

¹²⁹⁹ »Ljubljanskim lepoticam«.

¹³⁰⁰ Tu sledi v rokopisu nemški prevod, a je prečrtan.

¹³⁰¹ »Mladi pesnici«.

Drug ti je v skrbno nastavljen mreže), v št. 20 »*Mornar*«, v kateri je imel baje pred očmi nesrečnega prijatelja Smoleta: (Nezvest! bodi zdrava), in v št. 44 »V spomin Andreja Smoleta«: (Černe te zemlje pokriva odeja). Leta 1845 v št. 3 je izdal »Judovsko dekle«: (Stoji moravski trg Lescè).

Novice so leta 1844 ponatisnile njegov »Krst« pač z njegovim dovolilom, sotrudnik jim je postal šele leta 1845 v št. 3: Ob šestindvajseti obletnici smrti gospoda Valentina Vodnika (V Arab'je pušavi, – Se tiček rodi); v Vodniku najbolj priljubljeni meri. Podpisan je v bohoričici Dr Prešerin. V št. 16 Pesem »Od železne ceste«: Andrejčik in Barbika: (Bliža se železna cesta), podpisan v gajici Dr Prešerin, v št. 21: »Kaj se smé in more péti«¹³⁰² (Popusti posvetno rabo); in v št. 27 Janezu Nepomuku Hradeckimu: (Od serčno zaželjenega poklica), katero je zložil Prešeren na prošnjo Bleiweisovo, deklamiral pa jo je Toman. Novice so istega leta v št. 44 ponatisnile njegov sonet »Memento mori« (že tretjič).

1846. leta so prinesle Novice njegovo žalostinko: V spomin Matija Čopa po grški in latinski meri, in *Illyrisches Blatt*, št. 17, po tevtonski meri. Leta 1847. je zbral svoje pesmi in jih izdal pod naslovom: »Poezije doktorja Franceta Prešerna. V Ljubljani, Natisnil Józef Blaznik 1847«. 8°, str. 192. Tiskalo se je 1200 izvodov. Za geslom »Sim dolgo upal in se bal« so v I. razdelki *Pesmi*, med njimi do sedaj ne omenjene: Pod oknam, Prošnja, Zapuščena, Nezakonska mati, v II. *Balade in romance*, med njimi še neomenjene: Neiztrohnjeno srce, Ženska zvestoba. V III. *Različne poezije*, Zabavljivi napisi, med temi še neomenjene: Nekim pevcam duhovnih pesem, Krempeljnu, Kopitar, Daničarjam, Bahači četvero bolj množnih Slave rodov, Naróbe Katón, Pričujoče poezije. V IV. *Gazele*, v V. *Sonetje*, med neomenjene spadajo: Je od vesel'ga časa teklo leto, Ni znál molitve žlahtnič terde glave, Sanjalo se mi je, da v svetim raji, Na jasnem nebi mila luna sveti, Marskeri romar gre v Rim, v Kompostelje, Zgodi se včasi, da Mohamedani. V VI. Odseku: Kerst pri Savici.

Od natisnjenih 1200 izvodov je do svoje smrti srečno prodal 350 izvodov!

Leta 1848. je prinesel V. zvezek Kranjske Čbelice prvič natisnjene, pa že prej zložene: Nuna (Vesela pomlad se zbudila je spet), Sveti Senan (Zato, da b' od ženskih ne bil zapeljan), Šmarna gora (Vi, ki hodite na sveto Šmarno goro, blagor vam!), Nebeška procesija (Osemnajst sto in petero – Leto gre čez trideset); iz Novic v št. 17 je posneta njegova že leta 1844 zložena »Zdravica« in četrtič je povzeta »V spomin Matija Čopa«. To je bilo tiskano za časa Prešerna živega.

¹³⁰² Očitno gre za pesem »Orglar«.

Prešernu se je zgodaj tragično začelo mračiti življenje. Usoda pesnika je bila taka, kakor nam jo opisuje v svoji klasični Glosi in pisar v »Novi pisariji«, je vzet iz življenja znani Pavšek, kakor pravi Prešeren sam Čelakovskemu. Namesto zasluženega splošnega odobravanja in priznavanja so mu rodile njegove pesmi krdelo hudobnih nasprotnikov in kovarnikov, ki so bili največ tudi njegovi osebni sovražniki. Malo je imel okrog sebe zvestih prijateljev, ki so poznali genialnega pesnika, in še to malo krdelce se je krčilo od leta do leta. Zupan se je moral leta 1835 umakniti iz Ljubljane v prognanstvo v Celovec; tisto leto je izgubil Prešeren tudi najljubšega prijatelja svojega: Čop je utonil v Savi. Korytka so leta 1839 zagrebli pri sv. Krištofu in leta 1840 umrje na naglem za Čopom najdražji mu prijatelj Andrej Smole. Ostal mu je še Kastelec, ostali so mu še drugi čbeličarji, po tem je vzelo praktično življenje čas, moč in veselje do pesništva. Tako kakor Čop, kakor Smole ni umel Prešerna nihče!

Prešernu niso delali krivice samo v slovstvu, delali so mu jo, v nebo vpijočo, tudi v praktičnem življenju. Zvršil je z imenitnim uspehom leta 1825. svoje akademične študije, dosegel je doktorsko čast; pa dve leti in pol je moral zastoj služiti državi in leta 1832. ga nahajamo še brez kruha. Meseca marca 1832. je prebil advokatorsko preskušnjo, pa 14 let je zastoj čakal srečne ure, da bi se mogel imenovati sam svoj gospod! Bilo je takrat ustanovljenih na Kranjskem dvanajst advokatorskih mest, večkrat je bilo katero prazno. Prešeren, ki je imel za advokata vse postavne pogoje, je prosil štirikrat, da naj mu vlada dá advokaturu (takrat je imela advokatura še numerus clausus kakor zdaj notarijat). Vselej zastoj. Ako so ga potrdili v Ljubljani, ovrgli so ga v Celovcu; ako je bil Celovčanom po godu, uradi so mu z Dunaja vrnilo prošnjo neuslišano. Prešeren je bil čist značaj, poštenjak, izvrsten jurist, dober in vesten delavec, pa bil je »Freigeist«.¹³⁰³ Gorje ti, ako ti je bilo pred 1848. letom na čelo vžgano to nesrečno imé: Freigeist je bil rovar zoper cerkev in državo, kuga človeški družbi. In koliko je hrepenel Prešeren po samostalni službi. Kolikrat je obupan tožil svojemu prijatelju drju Smoletu: »Glej, glava se mi že beli, pa še nisem advokat in nikoli ne bom!« Prešeren je tudi resnično potreboval boljših dohodkov, ker je bil dober, predober človek, ki ni gledal na novce. Kar je imel, je bratovski delil s tistim, ki je potreboval. Od leta 1842. mu je bilo skrbeti tudi za svoje otroke, ki mu jih je poklonila ljubljena žena, od katerih hči Ernestina Jelovškova še živi.

Leta 1846. je bilo število kranjskih advokatov povišano na 16, in dne 18. avgusta je bil Prešeren imenovan za advokata v Kranj, kamor se je preselil takoj

¹³⁰³ »Svoboden duh«.

septembra meseca. Toda bil je že zlomljen, nemiren. Nesrečni pesnik je tamkaj le preveč dejanski izpolnjeval, kar je obetal leta 1831.:

Cel dán iz pravd koval bom rumenjake,
Zvečer s prijatli práznil bóm bokale,
Preganjaj z vinam bom skrbi oblake.

Mož je v tem času popolnoma obupal. Sovražil je življenje in skušal se ga je iznebiti. Hotel se je dvakrat ustreliti, enkrat v Ljubljani, enkrat na Bledu, pa k sreči se ni hotel samokres sprožiti. V Kranju se je tudi bil že obesil, pa dekla ga je rešila. To svoje nesrečno stanje nam popisuje v zadnjih svojih sonetih pred Memento mori.

Vendar je ves čas pridno delal, dolgoletne pravde srečno zvršil, dolgove plačeval in skrbel za svoje. Meseca septembra 1848. leta je prišel zadnjič v Ljubljano obiskat svoja otroka in njijino mater. Bil je že ubit na duši, spremenjen na telesu, komaj so ga spoznali. Ko mu je mati jokajoče očitala, da jih tako poredkoma obiskuje, jo je tolažil: »Tiho bodi, ti si srečnejša kakor jaz, Ti imaš ljuba otroka, jaz nič!« Ko so ga pri odhodu prosili, naj kmalu spet pride, se je poslovil od njih z žalostnim odgovorom: »Moja ženska bo smert grenka!«

Ob vseh svetih ni šel več iz sobe, imel je vodenico in trpel je velike bolečine, ker ni mogel v postelji ne sedeti ne ležati. Zdravnik mu je trikrat vodo odtočil, pa upanja ni bilo, da se zopet ozdravi; vendar do božiča še ni izgubil svojega humorja in prijateljem, ki so ga hodili obiskavat, je dejal večkrat: »Kadar umrjem, zapišite mi na grob tako: 'France Prešeren, doktor nemiren – neveren!'« Zadnjih šest tednov pa je opešal in tedaj mu je bil dekan Dagarin izpovednik in tolažnik. Dne 6. februarja je poklical tri meščane ter ustno naredil svoj testament; hišno opravo je zapustil sestri Katarini, vse drugo hčeri Ernestini in sinu Francu. Dne 7. februarja mu je bilo posebno hudo in na glas je prosil Boga, da bi ga rešil. Vendar je bil do zadnjega trenutka pri polni zavesti. Dne 8. februarja ob 8. uri zjutraj je vzdihnil: »Vzdignite me, zadušiti me hoče!« To so bile njegove zadnje besede in te izpregovorivši mirno umrje.

XII

Takoj po smrti je zapečatil cesarsko kraljevi sodnik Konšek njegovo stanovanje v Franca Majerja hiši št. 181., načelnik narodne straže kranjske pa je poslal posebnega poslanca v Ljubljano in ob 10. uri je naznanjal mrtvaški zvon pri vseh vélikih c erkvah ljubljanskih prežalostno novico, da je slovenska zemlja izgubila največjega pesnika svojega. V malo priprosto sobo nezatne predmestne hiše, kjer je še mlada, lepa ženska sedela pri delu, kjer se je šestletna deklica igrala z nekoliko mlajšim bratcem veselo in brezskrbno, je stopil posel iz Kranja s pismom v roci, v katerem jim dekan Dagarin naznanja strašno vest, da so izgubili očeta in rednika. »Dr Prešeren je na smertni postelji svoje otroke priznal in mirno umrl« – bil je završek usodnega pisma. Drugi dan se je po celi Ljubljani delil mrtvaški list: »Slovenskemu društvu v Ljubljani je dal vodja narodne straže v Krajnji žalostni prigodek na znanje, da je naš slavni pesnik gospod France Prešerin, doktor pravice in c. k. pravdosrednik v Krajnji, 8. dan tega mesca ob osmih dopoldne, po dolgi bolezni in previden s smertnimi zakramenti umerl. Pogreb bo v soboto, 10. dan tega mesca ob desetih dopoldne. Slavnimu možu poslednjo čast skazati, povabi slovensko društvo prijatle in znance ranjciga, vse ude slovenskega društva in sploh vse domorodce, naj pridejo v soboto v Krajnji k pogrebu. V Ljubljani 8. dan svečana 1849. Natisnil Jožef Blaznik.«

To je bil drugi mrtvaški list v slovenskem jeziku; prvega je osem let prej naredil Prešeren prijatelju Smoletu. Pogreb je bil jako slovesen. V soboto, 10. februarja ob 8. uri, so prenesli mrtveca v veliko cerkev, kjer je dekan Dagarin služil veliko mašo s sedmimi leviti. Nosili so umrlega pesnika tovariši, kranjski narodni stražniki, na krsti pa je vihral pesnika – gardista – Sturmhut!¹³⁰⁴

Ob krsti so hodili v vrsti, v svoji uniformi ljubljanske akademiške legije, študentje, katerih sta po dva in dva ves čas, dokler je Prešeren ležal na mrtvaškem odru, častna stražnika stala mu ob straneh. Ko so pesnika po mrtvaških molitvah prinesli iz cerkve, je bilo na trgu vse črno ljudi, da nisi dalje videl. Pogreba se je udeležilo veliko število domoljubov iz Ljubljane, Radovljice, Tržiča in sploh z vsega Gorenjskega; vsa narodna straža kranjska je spremila svojega tovariša v polni paradi z muziko do hladnega groba. Tri leta pozneje, 3. julija 1852., so postavili slovesno, največ po doktorja Bleiweisa trudu, Prešernu nagrobni spomenik. Izdelal ga je kipar Toman iz pisanega rdečkastega marmorja, katerega je

¹³⁰⁴ Sturmhut – nekakšen klobuk, pokrivalo nacionalne garde, katere član je bil tudi Prešeren.

hranila v svojem krilu domača zemlja. Oblika mu je bizantinska, visok stolb na štiri vogle, s križem na vrhu. Na sprednji strani se bero pod zlato liro té besede: »Dr *France Prešérin*, rojen v Vrbi 3. decembra 1800, umerl v Krajnji 8. februarja 1849.« Nekoliko niže: »Ena se Tebi je želja spolnila / V zemlji domači da truplo leži.« Na nasprotni strani bereš pod zlatim vencem: »V pesmih neumerlimu postavili častitelji njegovi 1852.«

Prave in resnične podobe Prešernove nimamo. Slikar Langus, ki je bil našemu pesniku srčni prijatelj, ga je večkrat prosil, naj se dá naslikati. Prešeren pa mu je navadno šaljivo odgovarjal: Čakaj, kadar bom ženin, me boš slikal, prej ne! Prijateljem, ki so ga tudi prosili njegove podobe, se je izgovarjal, da nima ne časa ne potrpljenja več ur Langusu mirno sedeti. Ko je ležal že na smrtni postelji, so poslali ljubljanski prijatelji Langusa v Kranj, toda obraz je bil Prešernu že tako izpremenjen, mrtvaški, da ga ni hotel naslikati.

Po pesnikovi smrti sta ga slikala slikarja Stroj in Goldenstein iz spomina. Po različnih podobah in popisih portreta je tudi podoba v »Klasju«, po kateri sta narejeni podobi v »Zvonu«. Mož, ki je Prešerna dobro poznal in zadnja leta vsak dan občeval ž njim, je rekel, da sta na omenjeni podobi zgornji in spodnji del obraza jako dobro zadeta, tako da mora Prešerna vsak na prvi pogled spoznati, samo okrog ust je bil nekoliko drugačen, imel je bolj »sladka usta«.

Njegovo postavo nam opisujejo verjetne priče tako: Prešeren je prej velik kakor majhen. »Pet čevljev merim, palcov pet« je dejal večkrat sam ob sebi. Do tridesetega leta je bil jako tenak, pozneje se je začel debeliti, da je bil proti štiridesetemu letu precej obilen, zadnje čase celo jako debel. Dasiravno kmetski sin, je imel vendar prav majhno nogo in elegantno meseno roko. Glavo so mu krili temni, skoraj črni, jako gosti, voljni lasje, kateri so se mu močno svetili; nosil jih je navadno jako dolge, kar se mu je prav podalo; zadnja leta so mu nekoliko osiveli. Imel je visoko in široko, prav belo čelo; pod gostimi, plavimi obrvmi so se mu živo svetile male, sive oči, katere so imele do človeka čudno moč; v obraz povedati mu neresnico, ni bilo lahko. Kadar je bil slabe volje ali zamišljen, je bil njegov pogled truden, kalen, brez svetlobe. Nos mu je bil dolg in nekoliko upognjen, brada mehka in okrogla z malo jamico v sredi, usta majhna, ustnice nežne in zgornja ustna je molela nekoliko čez spodnjo. Posebno karakteristična njegovemu obrazu je bila poteza neke dobrosrčne dobrote, prijaznosti in ljubeznivosti okrog ust. Gladko obriti obraz je bil dolgoličen, ogorel in zdrave barve. Prava posebnost pa je bila pri Prešernu, ki je rad kaj dvoumnega povedal, da se mu je to, kar je imel na jeziku, bralo že prej na obrazu, ustnice so se mu gibale,

oko se mu je svetilo, ves obraz je prerokoval, da bi rad kaj povedal, pa se ni prav upal, zlasti v ženski družbi ne, ker ni vedel, ali bodo navzočnim njegove besede ugodne ali ne. Kadar je bil jezen ali slabovoljen, je hodil silno hitro, sploh ni imel počasnega koraka. Nosil je vedno cilinder in temno obleko, po tedanji šegi navadno frak, časih celo nekoliko zanemarjen; v svetli obleki ga nikoli ni bilo videti. Pri uri ni nosil nikoli verižice, ker je rekel, da se svobodnemu možu ne spodobi zlatih verig nositi.

Govornik naš pesnik ni bil; od rojstva je imel to napako, da je nekoliko jecal; posebno prvo besedo je težko izpregovoril, kedar pa je prišel v ogenj, so mu letele besede iz ust kakor lep solnčni dan buče iz panja.

Ako pa tudi Prešernova zgovornost ni bila velika, bila je tem večja, silnejša *duhovitost* njegova, in prav to je vzrok, da Prešerna nihče ni mogel pozabiti, kedor je bil enkrat v njegovi družbi. Prešeren je bil eden tistih hitro mislečih, silno nardarjenih in bistrournih ljudi, ki v vsaki izpregovorjeni besedi, v vsaki opaževani situaciji, v vsaki pripovedovani dogodbi, kakor bi trenil, najdejo zanimivo stran, katero navaden človek ne vidi. V njegovih ustih se je vse izpremenilo v verz, dovtip, sarkazem, ironijo. Kar je imel na jeziku, kar mu je prišlo na misel, povedal je na vsa usta, zdaj hitro, zdaj počasi, zamolčal ni ničesa. Govoril ni veliko; ako mu družba ni bila po volji, je celo molčal, v prijateljski družbi pa je bil rad vesel, pa ne preglasen, toda kadar je imel odprta usta, poslušali so ga vsi. Polni duhovitosti so tudi njegovi uradni spisi, prigovori, prizivi. Tudi nezatno, malo važno pravdo je umel zaviti tako, da je bila vsakemu zanimiva; kazal se je povsod ne samo izvrstnega jurista, ampak tudi spretnega stilista in bistrournega moža. Pravijo, da ni nikoli nobene pravde izgubil, in to se razlaga tako, da Prešeren ni bil kožederec, hirudo forensis,¹³⁰⁵ kakor dandanes marsikateri advokat. Ako stvar ni bila pravična ter tako rekoč že naprej gotova in dobljena, je ni sprejel. Ravno zaradi njegove pravičnosti in dobrotnosti ga je spoštoval priprost narod, kakor malo kedaj spoštuje pravdarskega doktorja. Vprašaj dandanes starega priprostega moža v Kranju, ali je poznal Prešerna, odgovoril bo: »Kaj bi ga ne! Bil je dober, dober človek.« Vsakemu revežu je pomogel; mnogim ljudem je storil veliko dobrega, nikomur pa nič hudega. Mater svojih otrok je učil, da kedar se pojde ž njima sprehajat in sreča berača, mu mora kaj dati v Boga ime, da bosta otroka pozneje imela »dobro srce«. Z reveži je večkrat delil svoje perilo in svojo obleko in marsikedar se je prigodilo, da je beraču podaril zadnjo srebrno dvajsetico,

¹³⁰⁵ »Sodna pijavka«.

ki jo je imel v žepu. Njegova sestra Mina je pravila Levcu, da jo je, kadar ga je obiskala, pogostil tako, kakor da je prišla na ženitovanje. Da je otroke presrčno ljubil in večkrat fige med nje delil in metal, je obče znano. Kako se je vedel proti svojemu bližnjemu, kaže nam ta dogodba. Kanonik J. je imel to navado, da je rajši pil vino v krčmi kakor doma, in pa tudi to človeško slabost, da ni vselej znal svoje mere. Nekega dne proti večeru gre Prešeren z materjo svojih otrok proti Poljanam sprehajat se, kar ugleda pred seboj tega kanonika, skoraj onemoglega gibati se ob zidu. Prešeren se brž poslovil od svojega dekleta, gre h kanoniku, mu poda roko ter ga spremi do doma kakor svojega brata in prijatelja. Znana kakor njegova srčna dobrota je tudi njegova nesebičnost. Z bogatim Andrejem Smoletom sta si bila vendar iskrena prijatelja, a nikoli ga ni mogel Smole pregovoriti, da bi bil vzel od njega najmanjšo stvar in bodisi tudi v spomin. Ko je zadnje čase svoje bolezni trpel skoraj revščino, kako radi bi mu bili iz najboljših hiš pošiljali tečnih jedi, katerih njegova sestra ni mogla, niti znala pripravljati, toda kako bi ga bili žalili s tako ponudbo! Ljubljanski prijatelji so mu na doktorja Bleiweisa poziv zložili 100 gl. (baron Anton Zois¹³⁰⁶ sam je dal 50 gl.), ali ker so njegovo občutnost predobro poznali, izročili so jih tiskarju Blazniku, kateri mu jih je poslal z nedolžno in opravičeno lažjo, da je novce skupil za njegove – Poezije! V vseh stvareh se nam kaže Prešeren pravega, samostalnega moža. Neka ženska je prišla dr. Crobatha prosit, naj poskusi pregovoriti Prešerna v neki imenitni stvari. Toda dr. Crobath je odgovoril tako: »Ako vam je dr. Prešerin obljubil to storiti, storil bo prav gotovo brez mene, tega bodite uverjeni; kajti Prešeren je mož in ni ga človeka na svetu, ki bi mogel reči, da mu je Prešeren kedaj svojo obljubo prelomil, pa tudi ga ni človeka pod soncem, ki bi mogel Prešerna do kakšne stvari pregovoriti, katero se brani izvršiti.« Ta izrek doktorja Crobatha iz leta 1842. je za Prešerna jako časten in značajan.

Naravno je tedaj, da je bil Prešeren obče ljubljjen in da so ga spoštovali tudi nasprotniki njegovi. Družbo ni bilo treba Prešernu iskati, ampak družba je iskala njega, in kakor o svojem godcu, bi bil lahko pel o sebi:

Poslušajo rádi ga vsi ljudje.
 Biló ni godú, svatóvšnje, semnjà,
 Da kje ne bilí bi vabili ga.

¹³⁰⁶ Anton baron Zois pl. Edelstein, (1808–1873), kranjski veleposestnik, politik, mecen in človekoljub.

Kajti dasiravno je Prešerna umelo silno malo prijateljev in je on sam bil prevelik duševni aristokrat, da bi bil sam svoje vzvišene nazore tolmačil in razlagal, bil je vendar omikanim filistrom pravi magnet, okoli katerega so se radi zbirali v gledišču, v ti ali oni krčmi ali na elegantnem plesu kazinskem. Niso ga umeli, a uklanjali so se njegovi veliki duši; bil jim je čuden, nenavaden, izreden človek, njegov razum vedno bister, njegova sodba vedno zdrava, njegova beseda vedno modra, nenavadna. Tako so ga poslušali leta in leta, zdaj tu, zdaj tam. Levec piše: »Ako dandanes govoriš s starim možem, nekdam Prešernu znancem in prijateljem, ki je morebiti ž njim prebil Bog si ga vedi koliko večerov, ki je slišal od njega Bog si ga vedi koliko lepega, novega, zanimivega, pripovedoval ti bo marsikaj karakterističnega o našem pesniku. A govori s komer hočeš, ta ti bo povedal krepak dovtip Prešernov, oni še neznanega ti sršena, in nikoli ne bo pozabil pristaviti: 'Da, koliko tacega sem slišal od Prešerna! Ako sem vedel, da bo kedaj tako slaven mož, zapomnil ali celo zapisal bi si bil njegove besede.' Toda kedo bi si bil takrat to mislil!«

Vendar tudi ta duhoviti, ta plemeniti, vrli in pošteni mož ni bil brez napake. Kakor nihče izmed nas ne more reči, da nima madeža na sebi, ampak prenaša po svetu to ali drugo slabost, tako je bil tudi Prešeren, zlasti zadnje leto, velik častitelj – vinske kapljice. To se je že tolikrat javno in skrivaj povdarjalo, da je potrebno, ga nekoliko opravičevati in zagovarjati.

Najprej je povedati, da se večkrat vse pretirano in zmotno poroča o Prešernovi ljubezni do vina, in to zategadelj, ker se zadnja leta živeči možje, ki so Prešerna poznali, spominjajo njega samo iz zadnjih let, ko je res vino močno ljubil. Toda verjetne priče poročajo tudi to, da Prešeren do 40., nekateri pravijo do 45. leta, ni nikoli pil vina podnevi; ako si ga je privoščil zvečer, po dovršenih opravkih, kdo mu bo to zameril? Saj nam Plato poroča, da celo modri Sokrat ni zaničeval o svojem času vesele družbe in polne čaše! Dalje je pomisliti, da je bil Prešeren v mladih časih velik idealist. Pri takih občutnih naturah se lahko zgodi, da spoznavši vse ničevo življenje in podlost malopridnega sveta, kakor nam to opisuje Prešeren v svoji elegiji »Slovo od mladosti«, se popolnoma prevržejo, izpremené, zaleté iz ene skrajnosti v drugo. Kdo tudi še ni slišal, da imajo izredni ljudje tudi izredne posebnosti in slabosti in da se zlasti genijalni ljudje vdajajo vinu. Seveda, če bi bil Prešeren navaden filister, bi nikomur niti na misel ne prišlo, očitati mu to slabost; ker pa je slaven pesnik, se nam zdi ta mali madež v njegovem kakor sonce čistem značaju velikanska proga.¹³⁰⁷ Preradi pozabljam, da je bil tudi Prešeren Adamov sin kakor vsakdo izmed nas, in prav tako pod kožo krvav, kakor mi.

¹³⁰⁷ Morda: »maroga«.

Kedor povrhu prebere Prešerna, poreče gotovo, da njegovih poezij glavni čut je ljubezen do trdosrčne, neusmiljene device. Že Stritar je bistro pojasnil, da je ta ljubezen samo poetiška fikcija, da to hrepenenje po izvoljeni devici je samo simbol hrepenenja po nedosežnem idealu in da ta neuslišana ljubezen je našemu pesniku samo zlata posoda, v katero je izlival svoje neumrjoče pesmi. Naravno, da tudi ta ljubezen pri pravem pesniku Prešernu ni ponarejena, podvržena, posiljena, ampak da je bila prava strast in kri, da je imela resnično podlago.

Julijana Marija Primic, katero opeva Prešeren, je bila hči zelo imovitega trgovca ljubljanskega (v Špitalskih ulicah, naslednik mu je E. Mayer); porodila se je 31. maja 1816. Da bi bil Prešeren še na gimnaziji nje učitelj, kakor se časih trdi, ni mogoče; kajti ko je naš pesnik že na Dunaj odhajal, je bila Julija še otrok. Po smrti svojega očeta, katerega je izgubila, ko je imela komaj pol leta, in po smrti edinega brata je bila Julija ena najbogatejših deklic ljubljanskih.

Ženska, ki je prav tisti čas, ko je Prešeren o svoji ljubici pel najlepše pesmi, tri leta (1833–35) ž njo skupaj prebivala, jo opisuje takole: »Male postave in nežne, šibke rasti, je imela krasne, zlatorumene lase in prelepe modre oči, kadar je bila dobre volje; a znala je tudi hudó pogledati in tedaj so bile nje oči, kakor Prešeren pravi, res 'Dva jezna keruba z mečam ognjenim'«.

Nje mali obraz je bil v resnici lep, kadar se ni smejala; posebno nežna pa je bila njena polt.

Ako nam torej Prešeren pripoveduje, da je njegova Julija lepša kakor vse Delije, Cintije, Korine in Lavre, rekli bomo, da je to poveličevanje samo pesniška hiperbola, dasi je priznati, da Julija ni bila napačno dekle. Tudi duha je imela dovolj; zlasti kadar je bila v družbi mladih omikanih mož (in tako družbo je jako ljubila, ženske jej niso bile pogodu), tedaj je bila živa kakor srna, pela je in smejala se, da jo je bilo prijetno gledati. V ženski družbi ali doma je navadno molčala. Slovenski je govorila samo s kuharico. Njena mati, jako lepa, zelo pobožna, jako ponosna, da ne rečemo prevzetna, in jako – praktična ženska, je izbrala svoji hčeri že leta 1833. ženina, Antona plemenitega Scheuchenstuela, imovitega in plemenitega uradnika, ki je imel lepo prihodnjost pred sabo. Vobče je mati mislila in delala za hčer; v važnih stvareh Julija ni imela svoje volje. Poročila se je s Scheuchenstuelom šele leta 1840.; mati ji namreč ni dovolila prej omožiti se, ker je bila šibka deklica. V prvi otročji postelji je izgubila mnogo svoje lepote, tudi ta napaka, da je imela eno ramo nekoliko višo od druge, se ji je pozneje poznala v večji meri. Toda ohranila je svoj vedri duh in imenovali so jo sploh duhovito ženo. Njena pisava je bila jasna, črke male, lične, pa vendar vsaka poteza kreпка,

razločna, moškostarikasta, na prvi pogled bi dejal, da tega ni pisala ženska roka. Taka je bila torej Primčeva Julija, taka Prešernova »Lavra«!

Najbolj čudno, pa resnično je, da Prešeren ni z Julijo nikoli govoril, da ni bil ž njo *osebno* znan. Videl jo je samo v cerkvi, na sprehodih, na kazinskih plesih, čez prag Primčeve hiše ni stopil nikoli; zaljubil se je v njo samo na oko, platonično! Levec našteva za to par dokazov: 1. Pisma Prešernova iz Celovca Čopu v Ljubljano, v katerih govori mnogo o ženskah, o Ljubljančankah in Celovčankah, o Kranjicah in Korošicah, o gospé Langusovi itd., Julije pa ne omenja. In vendar je bil Čop najboljši prijatelj, ki je znal vse skrivnosti njegove, in vendar je bilo leto 1832. tisti čas, ko je Prešeren svojo Julijo že slavil v pesmih; res je sicer, da slavi sam dan, katerega se je zaljubil, na veliki petek 1833. leta. Drugi dokaz, veliko več vreden, je dejstvo, da je Prešeren sam pravil svojim prijateljem, da je bil v Julijo nekaj časa »strašno« zaljubljen, da pa ni ž njo nikoli občeval, nikoli niti govoril. To imenitno izpoved pesnikovo so potrdili častiti sivolasi možje in verjetne priče. Tudi od druge, ravno tako verjetne priče se poroča, da se pri Primčevih nikoli ni imenovalo Prešernovo ime, razen enkrat. Gospod H. je namreč snubil Primčevim sorodnico, Juliji najboljšo prijateljico, in stara Primka se je posebno brigala za to, da bi se ta snubitev srečno zvršila. Toda ta gospod H. je imel že dve leti zvezo z lepo, priprosto meščansko deklico Kr. R., katero je zdaj pustil na cedilu. Bodisi da se je Prešernu ubogo dekle smililo, bodisi da je imel druge namene, vsede se in zloži svojo prelepo pesem »Zapuščena«. To pesem, ki je imela takrat čisto drug, čisto natančen in konkreten naslov, je izročil Prešeren Mallnerju, trgovskemu vodji Primčeve hiše, in ta jo prinese neki večer in jo bere na glas materi in hčeri. Molčé sta poslušali, pa črhnila ni nobena niti besedice. Ko Prešeren to zve, zloži »Izgubljeno vero« – slovo od Primčeve Julije!

Ak bi živéla vekomej,
Kar si mi b'la, ne bóš naprej.

Serce je moje biló oltar,
Pred bógstvo ti, zdaj – lepa stvar.

Prišlo je seveda še marsikaj drugega vmes. Prešeren je bil pameten mož, ki je dobro vedel, da si premetena in na svoje novce ponosna Primka išče in želi vse drugačnega zeta, nego neznatnega doktorja in neplačanega praktikanta. Zatorej niti poskušal ni ondi, ker je vedel, da mu zagotovo izpodleti!

Julija je imela sicer velik del ženske nečimrnosti, vendar bi se silno motil, da ji je bilo po godu, da je Prešeren nje lepoto slavil in opeval. Jezna in huda je bila na Prešerna in njegove sonete. Ko je naš pesnik to zvedel, je razglasil nalašč v Ilirskem listu nekoliko nemških pesmi in sonetov, kar je Julijo in nje mater osobito razjezilo. Tudi tukaj je naš pesnik pokazal, koliko gorenjskega zabavljivega duha je bilo v njem, in še poznejša leta se je Prešeren rad pobahal ter porogljivo posmejal: »Ich weiss es, ich habe die Primiz mit meinen Liedern ungemein – geärgert.«¹³⁰⁸

Prešeren je tedaj Julijo prve čase resnično ljubil, a to je bila najnedolžnejša, najlepša, najvzornejša pesniška ljubezen, ki je odprla pesniku neusahljivi srčni vir neumrjočih pesmi. Komur bi se ta platonična ljubezen zdela čudna, temu je povedati, da je bil Prešeren v svoji mladosti, kar se tiče ženstva, velik idealist. Na Dunaju n. p. je stanoval dalje časa pri lepi vdovi, ki je imela tudi lepo, že doraslo hčer. Obe sta duhovitega mladeniča vabili na sprehode, v gledališča in koncerte. Prešeren jima je bil zvest spremljevalec, a »ni videl nič, ni slišal nič, ko bil bi mrtva stvar«, dasi je vdova nastavljala za hčer svoje mreže. Poznejša leta je pesnik sam pravil v šali, da je bil na Dunaju pravi – egiptovski Jožef.

Zdi se vendar, da tudi ta idealna ljubezen do Primčeve Julije ni trajala čez leto 1836., ker se je takrat seznanil Prešeren z drugo, priprosto, pa lepo deklico, ki je bila po vnanji podobi in po značaju pravo nasprotje Primčevi Juliji. Godilo se mu je kakor Petrarke: eno je opeval, drugo pa ljubil.

Kar se tiče pesniške zapuščine Prešernove, je stvar jako temna: Eni trdijo, da je zgorela na ognju, katerega je zakuril Preširnov izpovednik Dagarin, drugi pravijo, da se Dagarinu po nedolžnem očita to hudodelstvo. Za prvo mnenje se je postavil v bran zlasti Levec v Stritarjevem zvonu leta 1879., toda letos je preklical tamkajšnje trditve in pravi, da je bil Dagarin nedolžen. Ker stvar ni še rešena, pogledjmo njegove razloge.

Prva priča mu je govorila tako: »Da bi bil Dagarin ukazal sežgati kaj, kar je Prešeren pisal, to ni res. To so si ljudje pozneje izmislili. O Prešernovi smrti o tem ni nihče nič vedel. Slišal pa sem od tiskanih bukev, ker je več takih zapeljivih in zoper vero bukev Prešeren imel, da je dal Dagarin Prešernu svet, da je najbolje, naj jih sežge. In potem jih je sestra Katra, ki ga je gospodinjala, takoj na Prešernovem domu sežgala, tiste bukve.« Tako priča priprost meščan kranjski, ki je Prešerna dobro poznal, a zadnje čase o bolezni z njim ni občeval.

Drugi mož, ki je bil ravno o bolezni Prešernovi vsak dan pri njem, pripove-

¹³⁰⁸ »Saj vem, da sem Primičevo s svojimi pesmimi izredno razjezil«.

duje tako: »Videl sem, da je zadnje tri dni, ko je Prešeren popolnoma onemogel in opešal, iz prve sobe sestra njegova Katra knjige in spise (šrifte) ven nosila in v kuhinji žgala. Mislim sem si pač, da je to Dagarin ukazal, a moja dolžnost ni bila vtikati se v stvar, ki me ni nič brigala.«

Tretja priča, mož, Prešernu osebni prijatelj, ki je ves čas zadnja leta bil v zvezi ž njim, priča tako: »Prešeren je imel v svojem stanovanju predalnik s štirimi predali (Schubladkasten). V treh je hranil svoje knjige in spise v precejšnjem neredu. Tam notri so bili spravljene vsi njegovi rokopisi. Imel je to navado, da je vse pesmi, vse zabavljice, vse dobre dovtipe pisal na liste, četrto pole obsegajoče. Te je metal v tiste predale. In takih listov je bilo strašno veliko, kajti noben večer ni minil, da bi nam Prešeren ne bil kakšne pesmice v krčmo prinesel ali pa v krčmi ne zložil in takoj zapisal. Bile so večidel zabavljice, časi prav slane in vse polne perečega ognja, kajti Prešernu so bile kakor nikomur znane vse tajnosti kranjskega mesta; vse je vedel. Pisal je tudi vsak večer doma, zlasti če je bil nekoliko vinjen. Jaz sem sam bil večkrat pri njem. Bil je 5. ali 6. februarja 1849. okoli 10. ure dopoldne. Pošiljal sem mu večkrat kaj dobrega iz svoje kuhinje in ta dan mu sam prinesem skledico vinske juhe. Dušilo ga je že tako, da je ni mogel piti. 'Postavi na mizo, bom pozneje.' Meni se je jako mudilo domov. Grem. V kuhinji najdem Katro s polnim jerbasom spisov (mit einem Korb voll Schriften). Metala jih je na ogenj. Jaz: 'Za božjo voljo, Katra, kaj pa delate', Katra: 'I gospod tehant so mi rekli, da naj to-le požgem.' Jaz: 'Tega pa ne! Nesite nazaj, počakajte, prišel bom popoldne ter pogledal, kaj je!' A Katra se ne zmeni za moje besede ter le meče na ogenj. Jaz bi se bil roval ž njo, pa začujem Dagarinove stopinje, ž njim se nisem maral sestati, ter hitro odidem. Ko pridem popoldne, je bilo vse že požgano. Našel sem samo dva zvezka drobnih pesmic, pisanih od Prešernove roke, nekaj njegovih, nekaj Vodnikovih. Tista dva zvezka spravim v štacuni; ko čez nekoliko dni pogledam, vidim, da so mi trgovski pomočniki enega popolnoma strgali, zavijaje v posamezne liste razni računski drobiž. Druzega sem dal prepisati gospé B. (zdaj v Zagrebu), vrnila mi ga je, pa zdaj sem ga nekam založil ...«

Iz teh spričeval sklepa Levec leta 1879., da je sestra Katra res požgala dokaj knjig in spisov Prešernovih in da ji je to ukazal storiti Dagarin, morda z dovolilom Prešernovim ali brez njega. Kaj je požganega, se ne da povedati. Liričnih pesmi težko kaj, ker je Prešeren najlepše zbral leta 1847 v Poezijah, katerih rokopis, kakor je prišel od cenzure, je z nemškimi pesmimi vred dobro shranjen v Ljubljani. Pisma in nekoliko nemških in slovenskih, večidel že natisnjenih pesmi je hranil dr. Bleiweis, kateri je te stvari dobil (od Dagarina?) s pristavkom, da je

to *usa* literarna zapuščina Prešernova. Požgali pa so najbrž ves literarni drobiž Prešernov, zabavljalice osebne in politične, katere večidel niso bile namenjene za javnost, ampak samo prijateljem v krčmi. In tacih stvari je Prešeren zadnje čase jako mnogo zložil.

Levec se boji leta 1879., da je zgorela morda tudi ena povest in tragedija Prešernova, ker vemo iz njegovih pisem, da se je pečal s pisanjem povesti in tragedije: Celó imé povesti se nam poroča: Hotel jo je krstiti »Nuna« ali »Minih«, toda kedo vé, ali je povest res dovršil, in ako jo je spisal, ali je bila res sežgana. Da je pisal tragedijo, o tem imamo poročila njegovih prijateljev in pisano potrdilo od njega samega. Že v Novi pisariji pravi učenec, to je on: »Romance zdaj pojejo in balade,

Tragedija se tudi nam obeta,
Sonete slišim peti pevce mlade.«

On je edini pel sonete, romance in balade, torej velja tudi mesto o tragediji o njem. V pismu Čopu 7. marca 1832 vpraša prijatelja: »Schreibe mir, welches Metrum einer Krainischen Tragödie am meisten convenieren würde: ob vierfüssige Trochäen oder fünf vel sechsfüssige Jamben, und sollte man die erste Versgattung reimen oder assoniren oder ungereimt lassen; dann ob die fünf und sechsfüssigen Jamben zu reimen wären, und ob sie eine fixe Caesur haben müssten.«¹³⁰⁹ In 10. marca 1832 piše zopet Čopu: »Einen Plan zu einer Krainischen Tragödie hätte ich fertig. Der Stoff wird reich an Handlung und Verwicklungen sein, ohne dass solche durch einen Intriganten herbeigeführt würden; jedoch dürfte er zu wenig tragisch befunden werden. Liebe wird das Hauptthema sein. Reminiscenza an Tragödien oder auch Erzählungen werden schwerlich zu finden sein. Sobald ich mit der Prüfung fertig bin, will ich zur Ausarbeitung schreiten.«¹³¹⁰ V poznejšem pismu piše, da tragedija napreduje. Toda jo je li dovršil in ali je res zgorela, to se ne bo nikdar dognalo. Da je do leta 1840 ni dovršil, se meni zdi gotovo, ker bi bil potem pač objavil njo in ne Linhartovega »Matička« ali »Varha« Smoletovega. Dasi je bajè imela Prešernova ostalina tako žalostno usodo, se je morda vendar še

¹³⁰⁹ Prevod celega pisma je v France Prešeren: Poezije in pisma. Ljubljana: MK, 1964. na strani 317–318.

¹³¹⁰ »Načrt za kranjsko tragedijo imam pripravljen. Snov bo polna dogajanj in zapletov, čeprav jih ne bo povzročal spletakar, vendar bi lahko izpadel premalo tragično. Ljubezen bo glavna tema. Reminiscence na druge tragedije ali pripovedi se bodo težko našle. Takoj ko bom končal preizkušnjo, bom pristopil k obdelavi.«

kaj ohranilo, ker je Prešeren rad dajal svoje pesmi drugim v spomin. V pojasnilo Dagarinovega čina se more navesti, da je tisti čas bila navada, požigati posvetne knjige. Jako izobraženi in zmerno misleči kanonik ljubljanski Jakob Zupan je vrigel celo pregrešnega Schillerja v svojo peč; Čop pripoveduje v pismu Kopitarju, da je dal Kastelec Kranjske Čbelice tiskati 1200 knjižic ne zato, da bi jih toliko prodal, ampak ker vsi mislijo, da jih bo duhovščina mnogo požgala. V drugem pismu bridko toži Kopitarju, da kanonik Albrecht išče po deželi Dalmatinove Biblije, da bi jih uničil (»Albrecht sucht Dalmatine, um sie dem Volk zu entreissen, und hat deren schon¹³¹¹ vertielgt.«)¹³¹²

Kakor rečeno, je Levec preklcal v zadnjem občnem zborniku Matice, da bi bil Dagarin požgal literarno zapuščino Prešernovo. O tem da je prepričan tudi dr. Mencinger, ki je prej dolgo časa živel v Kranju.¹³¹³

¹³¹¹ Manjka števnik, koliko izvodov.

¹³¹² »Albreht išče Dalmatine [Biblije], da bi jih iztrgal narodu, in jih je že (?) uničil«.

¹³¹³ Na tem mestu je v rokopis vplepljen izrezek iz Slovenca, 2. junija 1900, št. 126, z naslednjo vsebino:

»Prešernova literarna zapuščina še sedaj ne da miru »Narodovcem«. Nihče ne more dokazati, da je dekan Dagarin sežgal Prešernovo literarno zapuščino. Sedaj je pa vstal nov prerok, ki ne dolži več Dagarina, ampak župnika Koširja, ki je bil ob Prešernovi smrti kaplan v Kranju. Neki človek, ki se pa skriva za psevdonim V-v, pripoveduje, da je on pred štirinajstimi leti občeval s turanske grajščine z J. Zupančičem. Ta mu je pravil, da je 'takrat še živeči šentruptski župnik Košir' z njim o Prešernu govoril in rekel to: »Kako zelo mu je žal, da je on Prešernu, ko ga je na zadnjo uro spovedoval, za pokoro dal, da naj njemu dovoli uničiti njegove še neobjavljene pesniške proizvode ... Prešern mu je – dovolil ...« »Vse to je Košir pravil pri nekem obedu ...« – Lepi dokazi to! Torej Dagarin ne drži več, sedaj je Košir na vrsti. Neki V-v, zvedel pred 14 leti od nekoga, ki je pri nekem obedu, to je zgodovinska priča za liberalce! In sedaj pa dogodek, ki je vseskozi neverjeten! Ali je verjetno, da bi duhovnik pri obedu govoril javno o stvareh, ki so se zgodile pri spovedi? Kateri duhovnik bo dal to za pokoro, da izvedenec dovoli, da on nekaj stori? – Najlepše pa je to, da slednjič niti gosp. V-v ne ve, kaj je župnik Košir z zapuščino naredil. Gospod V-v naj nam se blagoslovi podpisati s pravim imenom, da bo prišel – v slovensko slovstveno zgodovino«.

XIII

Do sedaj sem omenil več črtic tako rekoč iz unanjega življenja Prešernovega, in iz unanjega njegovega razvoja.

Toda že Stritar je v Klasju resnico povedal z besedami, da pravo Prešernovo življenje so njegove »Poezije«. Znano je, da je vsaki pisatelj, vsak pesnik otrok svojega časa. V kolikor pa je pisateljeva sodobnost rezultat zgodovinskega razvoja, utoliko je tudi on dete ne samo sodobnosti (sovremenosti), ampak tudi prošlosti. Z druge sega pisatelj v bodočnost, pripravljajoč ji s svojo delavnostjo, s svojim vplivom na sodobno življenje pogoje, po katerih se mora to potem bolj ali manj siljeno razvijati.

Da nam bo Prešernovo življenje jasneje, hočemo nekaj besed izpregovoriti o gospodujočem duhu v dobi, v kateri je pesnik živel, na sploh in potem o našem preporodu posebej.

Lažni klasicizem, ki je do francoske dobe gospodoval bolj ali manj v vseh evropskih večih literaturah (zlasti v francoski), je moral v 20-ih letih našega stoletja na Francoskem odločno mesto odstopiti novi *méri* – *romantizmu*, ki se je mogel tem lažje razvijati tudi drugod, ker je po svoje naravno (proti klasicizmu v neki meri demokratični naturi) iskal ideale ali v romantični prošlosti ali pa v sedanosti, katero je opazoval skozi romantično prizmo. Ta natura nove mere je prijala potrebnemu odpočniku¹³¹⁴ vzburjenih duhov po velikih dogodkih, ki so bili v zvezi s francosko revolucijo, ugajala je vladarjem in vladam, ker se ni mešala v njih posle in jim je dajala časa in prilike, da se nove razmere utrdé.

Z druge strani so novi društveni faktorji zadobili tako moč, da jih ni mogla več izpodriniti nobena restavracija (niti burbonska niti druga); meščanstvo in ž njim kapital sta se vedno jasneje kazala kot gospodujoča sila. Tej je prišla na pomoč vsestranska osvoboja mnogih drugih zvezanih sil, da se je mogla tem širje in brže razviti nova sila, *neomejena konkurenca*, katero si je eden tedanjih francoskih kraljev postavil za državno pravilo v znamenitem: »laissez faire, laissez passer«.¹³¹⁵

Ne da se tajiti, da je potem nova doba tudi mnogo doprinesla n. p. k osvobodbi kmetov, da je budila idejo narodnosti, ki je brez dvojbe večinoma tudi ideja osvoboje in v tem oziru tudi ideja človeškosti, napredka. Zato vidimo, da ta

¹³¹⁴ Odpočnik – morda v pomenu: oddušnik, ventil; ali tudi: sprožilec. Pleteršnik: *odpokati* – s pokanjem odpraviti.

¹³¹⁵ »Pustite [nam] delati, pustite [stvarem], naj gredo«. Geslo liberalnega ekonomskega gibanja v Franciji konec 17. in v 18. stoletju.

ideja, enkrat probujena, vedno više raste, in da je imela že do sedaj velik uspeh, četudi še ni zvršila svoje naloge osvoboje in napredka. Ona je več ali manj probudila tudi slovanstvo. In ravno ko je ta sodobni preporod poganjal prve klice, je rasel naš pesnik in njegov pesniški duh.

Prešerna imenujemo navadno stvarnika in ustanovnika slovenskega pesništva. Res je sicer že pred njim Vodnik skušal ubirati naš jezik po umetnih ritmih. Toda on se je težko boril s pesemsko mero, katero je naposled sprejel popolnoma od narodnih pesmi tako, da so tudi njegove umetne pesmi predelane po narodnih in jim podobne po obliki in kolikor toliko po vsebini. Vendar jih, naj bodo še tako dobre, ne moremo imenovati drugače kakor poskušnje. Prešeren pa, ki je nastopil 10–15 let po Vodnikovi smrti, je našel že mnogokaj izpremenjenega. Jezik n. p. je bil v tem stoletju že lepo napredoval, pojavilo se je bilo več slovníc, Kópitárjeva 1808, Vodnikova 1811, Weissenthurnova 1811, Šmigočeva 1812, Dainkova 1824, Metelkova 1825, Jarnik-Gutsmanova 1829. Mimo tega se je učila slovenščina za francoske vlade javno in leta 1817 je bila za njo osnovana posebna stolica na liceju; Vodnikovo seme se je lepo razraslo. Ravnikar in mnogi Metelkovi učenci so pisali v prelepem jeziku knjige za narod. V tem času je rasel in se učil naš pesnik, in ko je stopil leta 1827 ali bolje 1830. pred slovenski svet, je njegov glas že jasen, odločen glas izobraženega človeka in nadarjenega pesnika, kateri ne omahuje kakor Vodnik sem ter tja – kaj in kako naj poje?

Vtem, ko se je ravnal Vodnik v pesniški meri po narodni pesmi, je vzel Prešeren po germanskem in ruskem zgledu priglas v podstavo in osnovo pevske mere. Nihče ni skušal za njim prekopicniti tega pravila, ampak vsi pesniki so šli za njim, ker je njegovo pravilo naravno in resnično, ker prija zakonom jezikovim.

Pa ne samo pevske mere, Prešeren je osnoval vso vnanjo obliko slovenskemu pesništvu. Kako ubogi, kako priprosti so umetni ali po narodnih pesmih posneti verzi Vodnikovih pesmi. Kako mnogovrstna nasproti, kako umetno dovršena je že oblika Prešernovih pesmi. V ostalih pesniških izdelkih imamo na izbor in prebitek vsega lepega, kar hrani poetika v svojih predalih. On je prvi pel v moški in ženski asonanci in v nibelunški strofi; Prešeren je prvi pel trcine in glose, Prešeren je prvi pel dovršene šestomere, gazele in epigrame; Prešeren je prvi pel balade in romance, elegije in satire. On je obogatil naše siromaško slovstvo z vsemi glavnimi pesniškimi oblikami, kar jih imajo različna slovstva omikanih narodov. Med Vodnikovo smrtjo in prvim Prešernovim nastopom je preteklo samo dobrih deset let, in vendar kakšna razlika v mislih, v jeziku, v dovršenih oblikah! Kako majhen je Vodnik poleg njega.

V nobenem slovstvu ni prišla za prvimi poskušnjami v pesništvu najumetnejša lirika, dovršena po mislih in obliki. Komaj je utihnil Vodnik, že se je oglasil Prešeren, prvak našega pesništva. Ker natura *non dat saltum*,¹³¹⁶ je mogel samo, samo genij kakor Prešeren imeti moč, da je preskočil zakone prirode. Zdi se skoraj, da je sam čutil to svojo vzvišenost nad Vodnikom; zložil je Vodniku v čast in slavo znano pesem »V Arabje puščavi« nalašč v Vodnikovi meri. Ako primerjamo to pesem z drugimi Prešernovimi, se nam zdi nekako lahka; najtežja Vodnikova strofa je njemu – pesniška igrača!

Toda ne smemo si misliti, da je Prešeren to dovršenost, to popolnost dosegel tako rekoč igraje. Poleg prirojene duhovitosti in bistrumnosti se je vztrajno učil ves čas svojega življenja. Poznal je korenito grško in latinsko, laško in francosko, angleško, nemško in slovansko slovstvo, in kar je pri drugih omikanih narodih našel lepega in posnemanja vrednega, to je kakor pridna bučela prinesel domov v slovensko pesništvo. Pa ne samo prinesel, ampak prestvaril je vse v svoji veliki duši, tako da njegova lirika ni samo umetna, ampak ob enem tudi narodna.

Prešernove pesmi so proti svojemu, ne ravno velikemu številu zelo raznolične. »Od nežne pesmi, ki pohlevno – boječče prosi ljubice prijaznega pogleda, do ostre zabavljice, ki zbada s svojim želom, ne brez strupa – svojega nasprotnika tam, kjer ga najbolj skeli; od vesele pesmi, katero prepeva vriskáje mladi vojak, svoje mladosti in kreposti vesel, do žalostne zdravice, ki poje, da ni nesrečen, kdor v gróbu leži – kaka razlika! In vse te pesmi, tako različne – po svoje dovršene! Zdaj ti bo ta bolj všeč, zdaj ta; kakor ti je ravno pri srcu, ko jih vzameš v roke. Prešernova pesem se glasi časi kakor žvrgolenje škrjančevó, ki se veselo suče proti jasnemu pomladanskemu nebu, časi kakor pesem slavčeva, ki v tihi noči samotno na grmu sedeč globoko iz srca toži svoje bolečine.« Tako je pisal v »Klasju« Stritar, kateri je do sedaj še najboljše karakteriziral Prešernovo Muzo.

Prvi pogled nam tudi kaže, da je veliko več kakor vseh drugih med Prešernovimi pesmimi takih, ki pojo ljubezen, tako da se vsakega, ki je ravnokar prebral Prešerna, skoro gotovo polasti misel, da njegov glavni čut, iz katerega izvirajo vsi drugi, ki mu je vdihnil največ pesmi in najlepših, to je ljubezen. To misel potrjuje že pesnik sam na več mestih; n. p. v uvodni pesmi:

¹³¹⁶ »Narava ne daje (dopušča) skokov« (pogosteje: natura non facit saltum – narava ne dela skokov).

Serca bolečine skrite
Trdosrčni oznanuj,

nalaga strunam:
Ako mor'te, omečite
Neusmiljeno sercé,

dalje v uvodnem sonetu:
Preslabe péti boje vam sloveče,
Pojó Kranjic lepoto moje strune,
In tvojo čast, neusmiljena devica!

V sonetnem vencu:
Vse misli 'zvirajo z ljubezni ene – in:
Ti si življenja mojga magistrale,
Srcé mi je postalo vrt in njiva,
Kjer seje zdaj ljubezen elegije.

V sonetu In gnale bodo nov cvet bolj veselo (146):
Naj pésmi milost tvôja vsáj obsije,
Ki 'z njih, hladíti ráne si skeleče,
Poét tvoj nov Slovencem venec vije.

V sonetu: Bilo je Mojzes tebi naročeno (157) poje:
Pét' ljubeznivost tvôjo in lepoto
Je mój poklic in sámó opravilo.

Iz tega bi mogli sklepati, da je Prešeren nesrečen pesnik nesrečne ljubezni, nekak troubadour, da mu torej samo ljubezen daje značaj – erotičnega pesnika. Že Stritar je dobro opomnil, da samo ljubezen ne more napolniti moškega srca, in je dokazal, da gospoduje pri našem pesniku, poleg ljubezni do drage, tudi domovinska ljubezen in ljubezen do ideala.

Solzé 'z ljubezni so do tebe vróče,
Iz domovinske so ljubezni lile.
Skeleče misli, da Slovenec mile
Ne ljubi mátere, vanj upajóče,

Ta ljubezen mu zbuja le žalostne čase. Vesel ni pogled v prošlost:

Viharjov jeznih merzle domačije
Bilè pokraj'ne naše so, kar Samo!
Tvoj duh je zginil, kar nad tvojo jámo,
Pozábljeno od vnúkov veter brije. (140)

V sužnosti je vedno zdihovala slovenska zemlja:

Oblóžile očetov razpértije
S Pipínovim so jármam sužno rámo; (140)

Izpolnila se je nesreča:

Minuli sreče so in slave časi,

Zato bridko toži:

Na tlèh ležè slovenstva stèbri stári,
V domačih šegah vtrjene postave,
V deželi parski Tesel gospodari,
Ječè pod težkim jármom síni Sláve,
Le ptujcam sréče svit se v Krajni žari,
Ošábno nós'jo ti po kônci gláve.

Žalostna je tudi sedanjost, ker
Zemlja slovenska, predraga dežela,
... zdaj ima grob kómej za nas. (18)

Vidi, kako Slovenci zaničujejo svoje najdražje blago in spoštujejo le tujstvo:

Kaméne naše zapušène bož'ce
Samíce so pozábljene žalvále,
Le ptújke so částile Kranjcov množ'ce. (138)

Toda duh časa je tolažil tudi njega; gledajoč po širokem svetu, vidi, da narveč sveta otrókam sliši Slave (171). Pomagati sicer ne more svoji nesrečni domovini, katero zapuščajo lastni sini; ali posvečuje ji vsaj svoje pesmi:

Želje, de zbudil bi slovenščino celo,
De bi verníli k nam se časi sreče.

Obrača se k nebu z milo prošnjo:
De bi nebésa milost nam skazále!
Otajat Krájna našiga sinóve,
Njih in Slovécov vsih okrog rodove,
Z domáćim pésmam' Orfeja poslále!

De bi nam sèrca vnel za část dežéle,
Med námi potolažil razpertíje
In spet zedinil rod Slovenšne cele! (139)

Uslišana bo njegova molitev – v duhu že gleda lepo prihodnost in prorokuje jo nam in sebi na tolažbo:

Vremena bodo Kranjcem se zjasnile,
Jim milši zvezde, kakor zdaj sijale.

Kranjci so našemu pesniku Slovenci, Slovence pa imenuje Slovane sploh. Če pomislimo, kedaj so bile te pesmi tiskane, se moramo le čuditi, da si je naš pesnik še toliko upal. Ta njegov pojem slovanstva je veliko mogočnejši od naziranja Stanko Vrazovega, ki je utonil v ilirstvu; do tega vseslovanskega naziranja ga je pač pripravilo občevanje s Čelakovskym. Na drugi strani se je čuditi našim ljudem, ki očitajo Prešernu, da je le »Kranjec«, »Gorenjec«, da nima srca za vse Slovane. Domoljubje je torej drugi poglavitni čut našega pesnika, katerega sam stavi na stran svoji ljubezni.

K temu prihaja še tretja ideja, razločna od prvih: ljubezen do ideala in neizogibni konflikt z življenjem, vsled katerega je pesnik nesrečen, in njegove poezije »Iz krajev niso, ki v njih sonce sije«. Tega pa ni kriva neuslišana ljubezen, kakor bi se mislilo, sam svoji ljubi pravi, da srce mu – ni prej biló veselo. * Ko se za té je vnelo. – Še manj ga žali, da ker mu – je sreče dár bilá klofúta, * Ne spravi v kup darov, potrebnih Pluta. Tolaži se z usodo vseh pesnikov: Le začniva pri Homeri, * Slep je, kdor se s petjem ukvarja. * Pevcu vedno sreča laže. Pesnik ni nevošljiv tistim, ki hlepé po denarju; on ne potrebuje posvetnega blaga:

Koder se nebo razpenja,
Grad je pévca brez vratárja,
V njim zlatnína čista zárja,
Srebrnina rôsa tráve,
S tim posestvam brez težáve
On živí, umerjé brez dnárja.

Njegove bolečine izhajajo iz drugega vira. Komaj mu je minila »življenja lepša polovica«, že poje:

Okusil zgodaj sem tvoj sad, spoznanje!
Veselja dôkaj strup njegov je umoril:
Sim zvédil, da vest čisto, dobro d'janje
Svet zanič' váti se je zagovóril;
Ljubezen zvesto najti, kratke sanje!
Zbežale ste, ko se je dan zazoril.
Modróst, pravičnost, učenost, device,
Brez dot žal'vati videl sem samice!

Videl je,
da le petica dá ime sloveče,
Da človek toliko velja, kar plača.
Sem videl čislati le to med nami,
Kar um slepí z golj'fijami, lažami!
Te vidit', grji víditi napake
Je sèrcu ráne vsekalo kerváve.

Svojemu zgodaj umrlemu prijatelju, ki mu je bil enak po mislih in usodi, poje v spomin: »Da ni nesrečen, kdor v grobu leži!« Poznal je kakor on življenje, prehodil je, kar ga je omikanega sveta, ali kar je videl in slišal, z žalostjo mu je napolnilo srcé:

Videl povsod si, kak išejo dnarje,
Kak se le vklanjajo zlatmu bogú,
Kje bratoljubja si videl altarje?
S srcam obupnim si pèršel domu.

Ti dvé pesmi (Slovo od mladosti, V spominj A. Smoleta) nam zlasti izrazno kažeta, kako je videl pesnik glavne družtvene napake in kakó mu je težko dela neskladnost med življenjem in ideali. Pesnik se ne tolaži z lepimi frazami, ampak z moško jasnostjo pripoznava realnost, kakoršna je, ter daje temu občutku in tej prepričanosti pesniško obliko. Naš pesnik je govoril tako tedaj, ko je v Evropi gospodoval romantizem, čegar sin je bil sicer tudi on, romantizem, tako neprijateljski realnemu pojmovanju življenja, ki je videl vse v fantastičnem polusvitu in romantični laži. Te Prešernove ideje in ta jezik se nam zdaj ne zdé tako nenavadni kakor Prešernovim sodobnikom. Od tedaj je realno pojmovanje tudi v pesništvu povsod bolj ali manj napredovalo. Takrat pa se je slišal tak jezik med Slovani samo še pri Rusih – pri njih še jasneje in krepkeje – pri drugih Slovanih se je glasil (skoro izključno) samo romantizem ali pesniški in domorodni optimizem, ali pa slabotno toženje o večni slovanski nesreči. Naš pesnik pa jasno vidi in odločno graja, da Slovenec ne ljubi matere, vanj upajoče (141). Kolika sreča bi bila za nas, da bi bil pesnik še bolj ubiral te strune, in da se je realno življenje odsevalo še z več strani v velikem njegovem pesniškem duhu!

Naš pesnik nosi v srcu visoki ideal o človeškem življenju in sreči. Ideal mu pravi, da smo si vsi bratje, da se moramo ljubiti med sabo. Življenje pa mu kaže, kako se med seboj sovražijo in preganjajo včasi celo najbliži sorodniki, ljudje istega kraja, istega naroda, da ni nikjer bratoljubja, da se vse klanja le zlatemu bogu. Zato toži bridko, da je zapustil domačo vas.

Da bi bil ostal doma,
Ne vedel bi, kakó se v strup prebráča
Vse, kar sercé si sládkiga obéta,
Mi ne bilà bi véra v sêbe vzeta,
Ne bil vihárjov nótranjih b' igráča! (161)

Zapustil je očetno hišo poln upanja in v srečni nevednosti, toda:
Tako mladenča glédati je gnálo
Naključje zdanjih dni, dokler na poti
Prihodnosti bilo je zagrinjálo.

Zvedrila se je noč, zijá nasproti
Življenja gnus, nadlóg in stisk nemalo,
Globôko bréžno brez vse rešne poti. (162)

In tako sta mu v srcu
Obup, življenja gnjus začela boje,
Erinje vse so se ga polastile.

Strašen stan, ali ni le njegov, ampak vsakega pevca, ki mu ne smé biti pretežko
»V prsih nosit al' pekel al' nebo«. Prihajajo mu ure, ko ne mara več prenašati
življenja peze, ko kliče v obupnosti smrt, da bi ga rešila iz ječe:

Prijazna smrt, predolgo se ne mudi,
Ti ključ, ti vrata, ti si srečna cesta,
Ki pelje nas iz bolečine mesta
Tje, kjer trohljivost vse verige zgrudi,
Tje, kamor moč preganjavcov ne seže,
Tje, kamor njih krivic ne bo za nami,
Tje, kjer znebi se človek vsake teže.

Toda tudi obup ga mine, pesnik se umiri v popolni resignaciji, ker:

Navadil sem se, naj Bogu bo hvala
terpljenja tvojiga, življenja ječa!

Navadile so butare se pleča
In grenkiga se ústa so bokala,
Podplåt je koža čez in čez postala,
Ne straši več je ternjovka bodeča.

Oterpnili so udje mi in sklepi
In okamnelo je srce preživo,
Duhá so ukrótili nadlog oklêpi,

Strah zbežal je, ž njim upanje goljfivo,
Naprej me, sreča, gladi ali tepi,
Me tnaló našla boš neobčutljivo.

Isto misel ponavlja v vrsticah, ki jih je postavil na čelo svojim Poezijam:

Sem dolgo upal in se bal,
Slovó sem upu, strahu dal,
Sercé je prazno, srečno ni,
Nazaj si up in strah želi.

Seveda te resignacije ne smemo jemati dobesedno, ker vemo, da se je pesnik do svoje smrti živo zanimal za vse, kar je prijalo njegovim idejalom. Pri vsem tem moramo vendar priznati, da je nesoglasje med idealom in življenjem naredilo pesnika občutnega za žalost in trpljenje. Takemu pesniku je nesoglasje med idealom in življenjem izvir globoke srčne tuge in brezskončne težnje; to bridko čustvo mu je izvir neumrjočih pesmi. In tak je bil Prešeren. Toda zato ne smemo smatrati našega pesnika za kakega občutljivega slabotneža, ki zdihuje k mesecu ali toži vetru in pticam itd. Naš pesnik je zdravega, krepkega duha, prave duševne sile v vseh svojih poezijah. Ravno veliki njegov idealizem v mladosti je zakrivil, da je prešel pozneje do neke mere v drugo skrajnost. Če pa pomislimo, da je to bilo v duhu časa, da nam je pesnik vendar daroval venec nedvojbene visoke pesniške vrednosti, ne bomo te okolnosti preveč obžalovali, dasi moramo priznati, da bi brez te skrajnosti pesnikova delavnost bila še plodovitejša zlasti v smislu realizma, ki je potreben za spoznanje samega sebe in nadaljno narodno vzgojo sploh.

Prešernovo pevanje obsega torej tri glavna čustva: ljubezen do izvoljene device, domorodno ljubezen (tudi v širjem smislu *do slovanstva* sploh) in težnjo za idealom človeškega napredka in neizbežno nesoglasje med tem idealom in realnim življenjem. Toda za to on še ni pesnik meglovito-občutljive abstrakcije svetovne bolečine (Weltschmerza). Njegovi občutki so marveč čisto realna in osebna njegova ljubezen do ljube; do domovine in slovanstva sploh; ti dvě ljubezni se bolj kažeta kakor tretja do človeštva sploh, dasi šteje Stritar to za glavno. Svoja nesreča in nesreča domovine so mu tako rekoč poedini izrazi, ali »deli splošne nesreče«, t. j. pesnik, črpajoč iz studenca čisto realnih občutkov, katere mu je rodila skušnja vsakdanjega življenja, prihaja po tej poti do spoznanja neskladnosti med idealom in življenjem na zemlji sploh. Ker pesnik tako postopa, zato nahajamo pri njem resnico življenja, tisti dragoceni pesniški realizem, ki je vselej vplival najboljše in po katerem teži sedanost zmerom odločneje.

Nekaj Prešernovih pesmi je vendar, katere ne opevajo teh čutov. Te so vesele, šaljive in zabavljive. Naš pesnik ima namreč to redko lastnost, da najsi bo njegov značaj ves resen, zna ravno tako zapeti veselo, šaljivo in celo zabavljivo pesem. Tudi v tem, kakor pravi Stritar, je pravi sin svojega naroda, ki ima kakor malo-kateri tako čudno združene te lastnosti.

Zdaj ko smo spoznali pravi pesniški značaj Prešernov, nam je govoriti še o tem, kako se razodeva ta značaj v posameznih pesmih; to je: govoriti nam je o njegove poezije obliki, ki je tako imenitna kakor ideja; dovršeno je umetno delo le, če sta ideja in oblika enako lepi; če sta med seboj popolnoma v soglasju.

Pesnik sam je razdelil svoje poezije po vnanji obliki v pesmi, balade in roman- ce, različne poezije, gazele, sonete in lirično epično pesem: Krst pri Savici.

Pesmi

Pesmi je imenoval Prešeren tiste svoje poezije, katerim je dal tako notranjo in vnanjo obliko, da so pripravne za petje. V resnici so danes *največ* vse uglasbene in poje jih ves slovenski narod in deloma tudi drugi Slovani. Že njih oblika jih dela sposobne za to: v preprostosti so umetne, v umetnosti preproste: bistro in jasno teko kakor potok, kateremu se na dnu vidi belo kamenje. Njihove misli segajo globoko v srce, njihove besede božajo uho v sladko harmonijo. Nič ni v njih okornega, posiljenega, nobena beseda preveč, vsaka na svojem mestu, čez vse pa je razlita sladka otožnost. V pesmih je Prešeren čisto izviren, ni imel drugega učitelja kakor svoje srce in narod! Ali kako se je od njega učil, kako ga je posnemal! Zato so pa tudi njegove pesmi (in to je največa hvala, ki se more dajati liričnemu pesniku) poleg najvišje umetnosti popolnoma narodne.

V uvodni »Strunam« prosi pesnik strune in svojo pesem, naj oznanjujejo njej »srca bolečine skrite«, kako mu od ljubezni blede lice, kako toči solze, kako od veselja in sreče nič ne ve, kako ga vedno za sabo vleče, koder hodi, njen obraz, kako nosi nje obličje vedno v srcu in kako bodo morale pesmi onemeti, ako se ga skoraj ne usmili.

V drugi svari dekleta, naj ne bodo preveč prevzetna in izbirčna, ker mladost hitro izgine in ž njo lepota; po vsebini je pesem nekoliko sorodna »Zarjaveli devici« in je prva natisnjena pesem Prešernova, ki jo je leta 1827. objavil v Ilirskem listu.

»Pod oknom« nam riše, zakaj ne more spati; kriva je »ljubezniva deklica neusmi- ljena«; ker »drug ne vidi, ko nebeške zvezdice;« jo kliče, toda ona se ne oglasi. Morda spi, morda ga samo skuša? To bi vse prenesel, toda: »ako ljubi družga, počlo bo srcé«. Ta pesem je kakor »Strunam« osebna, polna čvrste poezije, vsled kratkih verzov jako težko prevedljiva, kakor nam kažejo različni, večinoma ponesrečeni poskusi.

V »Prošnji« prosi drago, da naj svoje oči obrača tudi k njemu, ker one so mu sonce, brez katerega vsaka stvar žaluje, »ak dalej sonca skriva se luč rumênega«.

Brez tega sonca ne bo mogel spraviti misli, ki mu »spêjo v ljubeznjenih sanjäh«, v pesmi, da ponesó njeno čast med Slovence. Ozira naj se zato nanj, ker teh misli je toliko, da:

Več rož ne ráste v polji,
 Več nima tičov hrib,
 Čebél več kraj narbolji,
 Več nima voda rib,
 Ko misel jaz, ki spijo.

Enako misel nahajamo pri Petrarki v VII. sestini (In vita di Madona Laura).

Non ha tanti animali il mar fra l'onde,
 Ne lassu sopra 'l cerchio della luna,
 Vidi mai tanti stelle alcuna notte,
 Ne tanti augelli albergan per li boschi,
 Ne tant' erbe ebbe mai campo nè piaggia,
 Quant' ha 'l mio cor pensier ciascuna sera.

Živali toliko morjé ne hrani,
 Tam gori, koder svetla luna plava,
 Zvezd toliko nobena noč ne gleda;
 Po gozdu toli tičev ne prebiva,
 In toli trave nima log ne polje,
 Kar misli vsak večer je v srcu mojem.

Ko obupnega srečavajo prijatelji in ga poprašujejo: »Kam?«, on odgovarja: »Oblak ne ve, in val ne kam, – kam žene me obup, ne znam. – Samo to znam, samo to vém, – da pred obličje nje ne smem«. Toda v pesmi »Ukazi« nam slika, kako je pokoren njenemu strašnemu povelju, da ji ne sme pred obličje, in prosi vsaj, da bi smel misliti nanjo; vse bi mogel storiti, toda pozabiti je ne more, dokler mu v prsih ne ustvari drugega srca ali ne počaka, da to prestane biti. V »K slovesu« jo praša, zakaj obrača obraz od njega. Nihče te ne sili, da bi me ljubila. Brez solze, brez očitanja če zopet oditi (saj tudi prej, preden se je vanjo zaljubil, mu srce ni bilo veselo; zato bo lahko tudi v bodoče hodil pota temotna, njegova stara ljuba »bo potrpežljivost mila«, ž njo hoče ponoviti zakon, da bo ob njo pod-

prt nosil življenja pezo, dokler ga ne reši smrt). Ona sicer ljubi drugega, vendar v društvu išče njeno oko nesrečnega pesnika, spominja se njegovih pesmi, ko sama sedi; sila spomina je taka, da ga bo pomnila do zadnjega dne, dasi se trda med njima vzdiguje stena. Njena ravnodušnost o nesreči bližnjega je napravila o njenem značaju slab vtisek nanj: vsa njena lepota ga ne more izbrisati: sveta čista glorijska, ki vera dá jo, je prešla; prej mu je ona bila božanstvo, zdaj samo lepa stvar. Ta pregled nam dovolj kaže značaj njegove pesniške ljubezni. Ena med njimi »Dekletam« je manj osebna in bi bolje sledila šele po »Izgubljeni veri«.

Ostale pesmi prvega razdelka so neosebne. Troje njih opeva v lirični obliki moško in žensko nezvestobo in njeno gorje. Pri »Mornarju« je videti, kakor bi bil pesnik mislil na svojega nesrečnega prijatelja Smoleta. Mornar se je zaklel, da jo hoče zvesto ljubiti, ona se je zaklela njemu; ko se vrne, najde jo poročeno; zato gre zopet, da jadra po morju – ubogi Enoch Arden, ker mu je up šel po vodi. Le jadrajmo za njim. V malokateri pesmi se je pokazal Prešeren takega mojstra v jeziku in koncepciji kakor v ti.

Pesem »Zapuščena« je imela, kakor sem že omenil, prej popolnoma drug, konkreten naslov, Prešeren je imel v mislih poseben slučaj. Dragi ljubi drugo, dasi ji je obečal, da jo bo samo ljubil in nikdar druge snubil. Toda to mu nič ne dé, da njeno srce noče biti nikdar več veselo. Srečen bode ž njo, samo Bog ji daj, da prej umré, »pred ko gresta pred oltar«.

Neosebna je tudi »Nezakonska mati«, motiv je vzet najbrž iz preprostega kmetiškega življenja. V nji je pokazal pesnik svojo največo umetnost. Deklica se je v ljubezni vdala brezsrčnemu zapeljivcu; poslušala je njegovo sladko prilizovanje, verjela je njegovim obetom in prisegam. Ko ni še poznala svetá, kako naj bi videla, da govori iz njega le strast in srcé. Zmota je spoznala prepozno. Vidimo jo, kako sedi poleg zibeli, v kateri leži dete, sad prepovedane ljubezni. Ko ga vidi, kako mirno spi, kako se drži na smeh, jo obide spomin, koliko je prebila zanj:

Oča so kleli, topli me,
Mati nad mano jokali se,
Moji so mene sram'vali so,
Tuji za mano kazali so.

V kratkih štirih vrsticah je narisano vse trpljenje slovenskega dekleta, hčere poštenega slovenskega kmeta, stare korenine, ki se še ni sprijaznil z malopridno šego brezzakonskega življenja. Kako kratko, krepko in karakteristično je vse.

Toda še vse to bi prenesla, pa najhujše gorje, zapustil je zapeljivec otroka in mater: »Šel je po svetu, Bog vé kam, – Tebe in mene ga je sram!« Pa pozabljeno je vse trpljenje, ko se ozre v mili obraz nedolžnega angelja. Kakor temno sonce ji prežene njegov pogled žalosten spomin preteklih dni, potolaži ji skrb za prihodnje:

Meni nebo odprto se zdi,
Kadar se v tvoje ozrem oči,
Kadar prijazno nasmeješ se,
Kar sem prestala, pozabljeno je.

Vidimo jo, kako jo je zapustil ves svet, in ona bo le za svojega otroka živela, zanj se trudila in pomanjkanje trpela; on ji bo edina misel, edino veselje.

Taki in enaki čuti nas navdajajo, pravi Stritar, ko beremo to pesem. Saj tista pesem je še le prava, katera nam z malo besedami zbudi celo vrsto misli in čutov, ki sezajo nazaj in naprej, kakor je tista podoba šele prava, pred katero gledavec, ko se je nagleda, še dolgo časa zamišljen stoji. Podoba se mu širi in širi in naposled se mu iz nje razvije cela zgodba, katero mu umetnik ni povedal, ampak mu jo le zbudil v prsih. Zlasti v lirični pesmi mora pesnik s prvimi besedami, s prvo podobo, pa ne po dolzih okoliših, postaviti bravca v situacijo, katero pesem potrebuje; s prvim glasom pesmi mora v bravčevih prsih zbuditi strune, da mu soglasno in sočutno pojó s pesmijo. Le taka pesem, katera nam ne prinaša novih, neznanih čutov, katera nam le zbujata tiste, ki nam spé v prsih, ima moč do srcá. In taka je Prešernova »Nezakonska mati« bolj kakor katera koli pesem tudi močnejših literatur. Obširneje je govoril o pesmi »Nezakonska mati« tudi Levstik v kritiki Kleinmayerjeve Zgodovine slovenskega slovstva. Dve drugi pesmi v prvem razdelku sta veseli, peti v popolnoma narodnem duhu: to sta »Soldaška« in »Od železne ceste«. Soldaška je prav fantovska; kaže nam v vojake odhajajočega mladeniča, ki se ne boji vojaške službe, ampak se je še veseli: Doma naj ostane, kdor ni za boljšo rabo, junak se ne bo bavil z drevesam in peresam; njegovo življenje je najbolj brezskrbno, ker mu ni treba skrbeti ob hudih letih in si z ukom beliti glavo; ves svet hodi; zavoljo njega se prepirajo dekleta in žene, in ko odhaja, marsikatera joka. Zvest pa je samo eni ljubici – časti. Ker vé, da mora vsak umreti, hoče veselo živeti in umreti.

»Od železne ceste« je prvi zgled slovenske nadpevanke; prvotno je imela podružni naslov »Andrejček in Barbka«. Zložena je bila ob grajenju južne železnice skozi naše kraje in prvič natisnjena v 16. št. III. letnika »Novic« (leta 1845). Ideja

ji je, da stara ljubezen ne zarjavi, desetkrat se vrne, ponovi, in da mali prepiri med zaljubljenca okrepé vez ljubezni. Barbka priklada na vsako Andrejčkovo opombo »trdnjšo« in zajetnejšo primetbo. On hoče, da pojde kakor ptica v tuja mesta, ona hoče ž njim, ko on pravi, da pojde v Brno, snubit judnje krščene in bo priženil ž njo denarja na mernike. Ona mu odgovarja, da si hoče izbrati imovitega domačina, ki bo, imajoč denarja ko peska, tudi varoval in branil njo in dom; on se baha, da se za ženo drugači ne bo zmenil, ko da bo pobiral nje obresti, Barbka pa se pohvali, da si hoče prisvojiti v hiši neomejeno gospodarstvo itd. Odločna Barbka Andrejčku nobene ne ostane dolžna, v vsakem verzu ga prekosi in mu tako rekoč zapre sapo. In v tem se odlično kaže pesnikova šegavost. Dasiravno Barbka ve, da Andrejčkovih nagajivih besed ni jemati Bog si ga vedi kako resno, da je vse to njegovo draženje le šala, vendar mu v šegavi jezičnosti prav resno in odločno odgovarja. V prvih dveh verzih je razjasnjena situacija; on se veseli železne ceste, češ da lahko na bržem potovanju obišče druga mesta in si ogleda svet, ona pa izrazi željo, da bi jo vzel s seboj, da si tudi ona kaj ogleda, ker mož najmanj zapravi, če ženico »ma s seboj«. Ker pa se on v tretjem verzu te želje odreče, češ da se hoče *sam* voziti križem svet in se zabavati, ona pa naj si doma preganja dolg čas, tedaj je to povod šegavi alternaciji, ki se od verza do verza stopnjuje, dokler pride konec štirinajstega verza do obrata. V zadnjih štirih verzih zaveje zopet duh pomirljivosti in sprave, in on dobrovoljno obljubi svoji nevesti, da jo hoče, kadar steče železnica, vzeti s seboj na Dunaj, v Gradec, v Trst, da pokaže Dunajčanom, Gradčanom in Tržačanom *zvesto Kranjico*. Če se je bil Prešeren res s svojo »Novo pisarijo« (»Je šega, da kdor pride pred, pred melje«) Kranjicam nasproti pregrešil, če bi jim bil res, kakor se je bal Kopitar, kratil čast in poštenje, s to pesmijo je vse to precej popravil, ker je dal Kranjicam najlepše spričevalo v Barbkinih besedah:

Smò poštène me Kranjíce,
Vsak sleparček ní za nàs;
Me pa hoč' mo bit' ženice,
Ljub' ce nè za krátek čas.
(L. Pintar, Zvon, 1877, 49)

Dalje sta v spominj prvem oddelku »Pesmi« dve pesmi v spomin mrtvih, namreč v spominj Valentina Vodnika, v kateri primerja pesnika s ptičem feniksom, ki se ob smrti vrže na grmado, da se v plamenu vnovič omladi, tako se tudi

pesnik, ko ga zgrudi smert, prerodí v slavi. Pesem je zložena za 26. obletnico po Vodnikovi smrti nalašč v njegovi meri, kakor sem že omenil.

V pesmi »V spominj Andreja Smoleta« se v veseli družbi spominja nesrečnega prijatelja; »boljga srca ni imela Ljubljana«, »Jezo si sreče občutil sovražne, – zgo-dej okúsil življenja si strup. – Deklica družga moža je objela, – ki od ljubezni do nje si bil vnét, – tréšla v bogastvo nesreče je strela, – krajnski v obupu zapustil si svet.« Potovaje po svetu si videl, da povsod vlada le sebičnost, nikjer nisi našel oltarjev bratoljubja. »Ena se tebi je želja spolnila: – v zemlji domači da truplo leži, – v zemlji slovenski, v predragi deželi, – ki si jo ljubil presrčno ves čas, V ktéri očetje so naši slovéli,

Ktera zdaj grob ima komaj za nas.«

Zadnja pesem »Pevcu«, katere ni pesnik postavil zastonj na to mesto – nam kaže pesnikovo srce, iz katerega so se rodile te pesmi. Odlikuje se z dovršeno obliko in vsebino, katera nam jasno predočuje nesrečno pesnikovo srce, ki mu je kljuje kragulj kakor Prometeju »od zore do mraka, od mraka do dne!«. »Kdo uči«, praša pesnik, »izbrisat 'z spomina nekdanje dni, – Brezup prihodnjih oduzet' spred oči, – Praznoti ubežati, ki zdanje (dni) mori! – Kakó bit' očeš poet in ti preteško – je v prsih nosit' al pekel al nebo! – Stanu – se svojega spomni, trpi brez miru!«

Drugi razdelek obsega *balade in romance*. Po vnanji obliki se ločijo prve tri, katere je pesnik pač romance imenoval, od drugih; pisane so vse v eni, t. j. špan-ski meri in vse tri so šaljive; po mislih se sicer ne ločijo od balad. Podloga ali glavna misel romancam in baladam je ljubezen, in sicer tako, da pesnik stavi v njih moško stanovitnost in zvestobo nad žensko.

Da ljubezen premaga vse ovire in zapreke, nas uči koj prva: »Hčére svet«. Pod hčerino okno prihaja marsiktero noč nje dragi. To izvé stari oče, ji zagrozi, da bo ogradil hišo in spustil Sultana, da bo lajal, ter ukazal stari služabnici, da bo spala ž njo. To ne bo nič pomagalo, ga zavrne hči, dragi bo prinesel lestvo, za psa kruha, in služkinja že davno nosi pisma za novce. Če hočete, da več ne pride, »za ženico dajte drag' mu, ljubi oča! me na dom«.

Po obliki je nekaj enakega zapel tudi A. W. Schlegel,¹³¹⁷ namreč romanco »Die Erhörung«,¹³¹⁸ glej Levstik V, 135.

¹³¹⁷ Avgust Wilhelm von Schlegel (1767–1845), nemški literarni zgodovinar, prevajalec, in-dolog in filozof. Z bratom Friedrichom je soustanovitelj nemške romantike.

¹³¹⁸ »Uslišanje«.

V »Učencu« nam kaže Prešeren mladega dijaka, ki na pepelnično jutro prekli-
nja pust, želeč, da bi se nikdar ne vrnil, in to iz trojega vzroka: 1. je med materne
petice poslal požrešno kugo; 2) je zavoljo njega obesil uk na kljuko in se bo
moral truditi, da popravi zamudo; tretjič pa mu je omožil ljubico, »Lepo Reziko
nemškuto, – za katero rad bi dal bil – kri, življenje, svojo dušo«.

S priprostostjo in šegavostjo se kakor omenjeni dve odlikuje tudi tretja ro-
manca »Dohtar«. Dekle praša jezičnega, to je pravdarskega, juris doktorja, zakaj
hodi za njo.

Saj nima nobene pravde, da bi jo peljal; teta ji še živi, dedine ni še opravljeni
in za ženitovanje je še premlada. Toda on ji odgovori, da vsega tega ne išče od
nje, želi ji samo služiti in ljubezni. Da bi kazala ta romanca žensko trdosrčnost in
prevzetnost, kakor piše Stritar, ne moremo reči; kakor v »Hčere svét« je namreč
pravi konec modro zamolčan; da bi moral biti ravno negativen, še ne moremo
posneti iz prejšnjih delov.

Pač pa nam kaže prevzetno žensko četrta, kakor prve tri pisana v španski
meri in razlikujoča se od njih v tem, da ni šaljiva. »Turjaška Rozamunda« je lepa
in ohola deklica, katera je zavrnila že mnogo vitezov, ona pa hoče samo junaka
Ostrovharja. Njen oče priredi slavno gostijo, pri kateri poje pevec o junaških
delih in vprašan, ali pozna lepšo devico od Turjačanke, odgovori, da je sestra bo-
sanskega paše še lepša. Razžaljena Rozamunda naloži zaročniku, da naj ji pripelje
to krasotico, prej ga noče. Ostrovhar gre, zarobi Lejlo, lepšo od Rozamunde,
pa se zaljubi v njo in ne odpelje je k Rozamundi, ampak na svoj dvor, kjer jo da
krstiti in se ž njo oženi. Rozamunda pa grede v kloster.

V »Judovskem dekletu« slika zopet ljubezen, katera premaga vse ovire. Judov-
sko dekle se spozna s krščanskim mladeničem, zaljubi se vanj in obžaluje, da ni
nje vere. Dasi je nje vera trden jez bila, ljubezni nje ni ustavila.

Moško stanovitnost nam kaže »Zdravilo ljubezni«. Mladeniču je umrla ljuba;
dasi je jokal za njo šest mesecev, se ne more potolažiti. Mati, ki ima tri brate (tr-
govca, opata in vojaškega poveljnika), ga prosi, naj gre iskat tolažbe k njim, kar
ta stori. Ne najde pa je ni pri trgovcu ni pri opatu in hlabro se je boril v četah
vojaškega poveljnika: Črez leto dni dobi mati list: »List črno je zapečaten bil, –
O, mati tvoj sin je mir dobil!«

»Lenora« je preloga znane Bürgerjeve balade in to edini prevod, katerega je
Prešeren uvrstil svojim izvirnim pesmam; po pravici se mora reči, da je prelaga-
telj kolikor je mogoče dosegel sloveči original; bere se ko izvirnik, ki ni izgubil
v nji niti najmanjše lepote, pač pa marsikako neprimerno, banavzično mašilo.

O baladi »Povodnji mož« je obširneje spregovoril v Ljubljanskem Zvonu 1897. leta Pintar.

Levstik je videl v nji sorodnost z »Lenoro«: »Ta pesem si je v rodu z Lenoro, zato je v knjigi precej za njo postavljena. Ne da bi rekel 'ni izvirna', ampak toliko je gotovo, da Lenora ga je izpodbodla, da jo je naredil.« Res je, da hodita obe pesmi nekako vzporedno pot: obe sta z »Lažnjivimi Pratikarji«, »Zarjavelo Dvico« in »Dekletam« vred izmed najstarejših Prešernovih pesmi ter spadata vsaj v leto 1826., obe sta bili natisnjeni v prvem zvezku Kranjske Čbelice leta 1830. Tudi neka sorodnost predmetov v obeh baladah se ne da tajiti. Da bi bil Prešeren poznal narodno pesem »Od lipe na Starem trgu«, katero omenja p. Marko¹³¹⁹ v Bibliotheca Carnioliae in ki nam je danes neznana, se mi ne zdi resnici podobno. Gotovo pa je, da je Prešeren poznal snov iz Valvazorja, katerega je ravno na Dunaju z Anastazijem Grünom pridno bral; že prvotni naslov v Kranjski Čbelici I, 40, se je glasil »Povodnji mož, balada iz Valvazorja«. Če pa je bila Prešernu domača pravljica iz Valvazorja znana, ni več potreboval Bürgerjevega vpliva, ampak mu smemo že pripisovati toliko samostojnega pesniškega okusa in iznajdljivosti, da se je sam ob sebi odločil, to domačo pripovedko pesniški obdelati: Pesniški značaj pripovedke in domača nje izvirnost, to je bil Prešernu povod, da je Valvazorjevo pravljico preoblekel v pesem. Najboljši dokaz temu je, da je tudi njegov učenec Anast. Grün smatral snov za pripravno za balado in sestavil po nji pesem »Die Wasserbraut«,¹³²⁰ v kateri pa je izpustil lokalni kolorit Valvazorjeve pravljice. Levstik razlaga dalje verze: »Jih dokaj jo prosi, al vsakmu odreče, – *Prešerna* se brani in ples odlašuje,« češ »v Čbelici je bila deklica te pesmi imenovana Zalika, zdaj pa se ji pravi Uršika. Morda res kdaj kaka Uršika ni hotela plesati s Prešernom: zakaj beseda 'Prešerna' tu tako stoji, da lahko pomeni 'prevzetna', in tudi je lahko lastno ime. Ali je tudi mogoče, kar je še podobneje resnici, da se ga je branila Zalika, in zato jo je imenoval v Povodnem možu, ko ga je prvič dajal na svetlo, ali leta 1847., ko je drugič bil tiskan Povodni mož, je menda že bil pozabil jezo in zato je iz Zalike naredil Uršiko.« Tako Levstik. Tudi ta razlaga nikakor ni prava. Marveč ima Pintar prav, da je v prvi redakciji nazval prevzetno dekle Zalika le iz vnanjega vzroka, da bi namreč dosegel prigrdasje med imenom in pridevkom, tako zvano paronomazijo ali aliteracijo.

¹³¹⁹ Pater Marko Pohlin (1735–1801), bosonogi avguštinec, slovenski jezikoslovec, pisatelj in prevajalec – velja za začetnika slovenskega razsvetljenstva.

¹³²⁰ »Vodna nevesta«.

Rozal'ka ga zala omrežit želi,
Zaljubljeno v njêga obrača oči,

Rozal'ka že zala pred tabo sim zdaj,
Rozalka prezala, perpravljen na raj,

Enako priglasje imamo v *Rozamunda* roža deklıc:

Lepši Lejla mu dopade itd.

Zaliko jo je imenoval, češ ker je bila Zala, najlepša izmed tedanjih ljubljanskih lepotic.

Pri drugi redakciji pa si je premislil, važnejša se mu je zazdela zgodovinska natančnost kakor igrača priglasja ali aliteracije. Zato jo je, sledeč Valvazorjevemu poročilu, v drugi redakciji nazval Urško. Zalika je govoreče ime (nomen omen), za njo govori aliteracija, za Urško pa zgodovinsko poročilo.

Kaj pripoveduje Valvazor: XI., 685: »Ehe wir von der Laijbach abschied nehmen, steht noch dieses zu berichten, dass in derselben ein Gespenst, so man den Wassermann nennet, sich aufhält und offters zu Nachte zeigt, auch so gar bekandt ist, dass jedweder Schiffmann und Fischer auf der Laijbach *gnug* davon zu sagen weiss. Solcher ist gemeiner Sage nach vor zeiten auch offters bey *hellen* Tage aus dem Wasser gestiegen und hat sich in menschlicher Gestalt sehen lassen. Wie es dan Anno 1547 am ersten Sonntage im Julio auf dem alten Markt bei dem Brunnen, *alwo* die gantze Nachbarschaft versammelt gewesen, und mit einem ehrbarn Tantz sich ergötzet hat, als ein wolaufgeputzter schön – und wolgestalter Jüngling erschienen, ein Mägdlein Ursulam Schäfferinn ergriffen, mit ihr sich ziemlich bekandt gemacht und endlich den Sitticher Hof vorbei nach dem Strom zugetantzet und sich mit ihr hinein gestürzt; wie dieses *Abendteuer* mit mehreren Umständen in *den* Jahr – Geschichten *soll* erzehlet werden. Seitdem aber der Fluss öffters geweihet und gesegnet worden; giebt dieses Gespenst bessere Ruhe. Doch könnte man ein grosses Buch von diesem Gespenst aufzeichnen, wie Praetorius von dem Schlesischen Gespenst Rübzahl gethan, wann man Alles, was die Leute davon *fürgeben* und *erzählen*, beschreiben wollte. Allein ich erachte, dass offters ein grosser Zusatz denen meisten Erzehlungen zugewachsen.¹³²¹ Obširnejše

¹³²¹ »Preden se poslovimo od Ljublanice, naj povemo še to, da se v nji zadržuje prikazen imenovana Povodni mož, ki se ponoči večkrat prikaže. Je tako poznana, da ve vsak ladjar

poročilo beremo v XV. knjigi, 460: Am 685. Blatt des XI. Buches habe ich mein Wort verpfändet, den abentheuerlichen Fall, so sich in diesem 1547sten Jahr bey einem Tantze zu Laybach zugetragen, allhie unter den Geschichten umständlicher zu erzehlen, muss mich derhalben anjetzo lösen und zur Erfüllung hiemit schreiten. An dem ersten Sonntage des Heumonats jetztbenannten Jahrs zu Laybach, auf dem Alten Marckt bey dem Brunnen, welches eine damals dabey stehende schöne Linde belustigte kam die gesammte Nachbarschafft alter Gewonheit nach auf selbigen Platz beyeinander, verzehrte allda ihre zusammengetragene Speise bey einer annehmlichen Music in freund – nachbarlicher Vertraulichkeit nach vormaliger alten Weise, *an* welcher Stat heutiges Tages die Frantzösische Misstraulichkeit, betriegliche Höflichkeit, vermummte Falschheit und Heuchelay, nebst der verfluchten Macchiavellistery fast aller Orten sich leider eindringet. Sie machen sich auff gut alt Crainnisch, das ist, redlicher, aufrichtiger Wolmeynung und guter Zuneigung gegen einander in Ehren lustig, ergötzten sich auch nach eingemommener Mahlzeit mit einem gewöhnlichen Tantz.

Nachdem man solcher Frölichkeit eine Weile gepflegt und nunmehr Mäniglich guter Dinge war, ja die Lust alle Gemither in völligen Besitz genommen hatte; sihe! Da tratt hervor ein wolstaffirter schön – gestalter Jüngling und that, als beliebte ihm einen und andern Reigen mit zu vollbringen. Welches sich die gantze Gesellschaft auch in geringsten nicht missfallen, noch befremden liess; weil dem Gebrauch nach Jedwedem zu solcher Lust – Gesellschaft mit einzutreten erlaubt war! Er grüsste zu forderst die Versammlung gantz höfflich, bot auch allen Anwesenden freundlich die Hand von deren Berührung aber Jedermann ein ungewöhnliches Gefühl, Alteration (oder entsetzliche Bewegung) empfand; sintemal seine Hände aller Kalt und weich waren. Demnechst begrüßte er Eine aus denen herumsitzenden, mit ihm an den Reigen zu gehen und erkieste zu seiner

ali ribič na Ljubljani o njej marsikaj povedati. Ta je, kot se nasploh govori, pred leti tudi pri belem dnevu večkrat stopil iz vode ter se dal videti v človeški podobi. Tako se je na prvo nedeljo v juliju leta 1547, ko se je na starem trgu pri studencu na spodobnem plesu zabavala vsa soseska, tam pojavil lep, lepe postave in zelo urejen mladenič. Zapeljeval je in se kar dobro spoznal z dekletom po imenu Uršula Šefer, ter končno, mimo stiškega dvora, z njo odplesal proti reki, kjer se je skupaj z njo vrgel v valove, kot se ta pustolovščina skozi mnoga leta pripoveduje v zgodbah. Odkar pa je bila reka večkrat posvečena in blagoslovljena, ta prikazen več ne vznemirja toliko. Vendar bi lahko o tej prikazni napisali veliko knjigo, kot je to storil Pretorius o Šlezijem duhu Rübezahlu, če bi hoteli pisati o vsem, kar ljudje o tem pripovedujejo. Jaz sam menim, da je večini teh zgodb mnogo pridanega«.

Tantz – Gefährzinn ein sonst wohlaufgeschmücktes und äusserlich schön gebildetes, von Gemüt und Sitten aber unschönes freches Mägdlein, welches gar frisch und ausgelassener Manier war und an Stat jungfräulicher Eingezogenheit ein ungezäumtes Leben führte. Diese junge Venerille und fröhliche Lus – tjunger, deren eigentlicher Nam Ursula Schäfferinn war, wusste sich nach seiner Weise gar bald zu bequemen und in alle lustige Possen zu schicken; also, dass es gänzlich schien, Gleich und Gleich hätte sich nie besser antreffen noch paaren können.

Nachdem sie nun auf gewöhnliche Art miteinander etliche Tänzte vollbracht, liessen sie sich allgemach in einen weitläuffigeren Tantz aus und fingen an, von den Platz, der sonst den Reigen zu umschranken pflegt, immer weiter auszuschweiffen, also, dass sie von obbesagten Linden – Baum nach dem Sitticher Hof zu und denselben vorbei bis zu dem Wasser–Strom Laybach miteinander forthüpfften und allda den sogenannten Kehr – aus (wollte Gott aber nicht auf ewig!) vollbrachten; sintemal sie in Gegenwart derer allezeit daselbst anwesenden Schiffeute, welche zur Überfahr stets in Bereitschaft stehen, beyde zuletzt in den Fluss Laybach gesprungen und den Zuschauern aus den Augen verschwunden, auch hernach nicht mehr gesehen worden. Ob dieser Begebenheit hat sich vorerwehnte Versammlung und selbige gantze Gegend dermassen entsetzt, dass von Stunden an der Reigen eingestellet worden und sich keiner einigen Tantz, noch Frölichkeit anzuheben mehr getrauet. Gestaltsam auch von der Zeit an diese Zusammenkunfft und das Lust – Gelach gänzlich abgekommen. Den jungen Menschen diente unterdessen dieser entsetzliche Fall zum schrecklichen Lehr – Spiegel, die Uppigkeit zu meiden und der Eingezogenheit zu huldigen. Gedachter Linden – Baum ist bis ins Jahr 1638 und also schier 91 Jahr noch gestanden; da ihn aber endlich der selige Herr Ludwig Schönleben als Ober – Stadt – Kämmerer hat fällen lassen, weil er von alter gantz wurmstichig und voll Ungeziefers gewest. Und ist an seiner Stelle der Anfang eines von schön poliertem Marmel zierlich ausgehauen, schönen Brunnens von gemeiner Stadt gemacht worden.«¹³²² Valvazor sklepa svojo historijo z naukom: »Selten tantzen ist unter Erbaren und Ehrlichen ehrlich, offt tantzen gefährlich, üppig tantzen dem Christenthum verkürtzlich und zür Höllen beforderlich«¹³²³ itd. Isto snov

¹³²² Glej slovenski prevod v: »Janez Vajkard Valvasor: Slava vojvodine Kranjske. Izbrana poglavja. Ljubljana: MK, 1984. Petnajsta knjiga, str. 307–308.

¹³²³ »Plesati zmerno je med častnimi in poštenimi ljudmi častno, plesati pogosto je nevarno, plesati pohotno je krščanstvu neprimerno in vodi v pekel«.

je porabil za balado Anastasius Grün, toda vzel ji je ves lokalni kolorit in se je držal le splošnosti. Oba pesnika sta jo spevala istega leta. Prešeren je pozneje v Poezijah neke verze predrugačil: »Modrij in zvijač je vseh bila umetna« se je prej v Čbelici glasil: »V zvijačah, ko nekdej Armida, umetna.« Storil je to pač z ozirom na bravca: koliko jih neki vé za Tassovo mamljivko Armido v Osvobojenem Jeruzalemu. Kakor je lepa saracenska Armida očarala mnogo krščanskih vitezov in križarskih junakov in naposled samega Rinalda, tako je tudi Urška predobro znala omreževati v svoje ljubovalne zanke tedanji moški svet ljubljanski.

Koliko pozornosti in zanimanja je zbudila Prešernova balada o povodnem možu v I. zvezku Kranjske Čbelice med tedanjimi domačimi izobraženci, to nam dokazuje dr. Česnika četudi šalivo, vendar iskreno pismo, v katerem spodbuja Prešerna, naj Zaliki kmalu preskrbi rodnega bratca ali sestrico, da bo kaj družbe, da ji ne bo dolgčas, t. j. poleg balade o povodnem možu naj zloži še kaj izvirnih balad in romanc, pa ne prevodov, kakor je Lenora. Z neslanicami drja Zupana pa ni treba polniti Kranjske Čbelice. To pismo slove: »Herrn. Dr. Siebenschläfer! Ich lebe der frohen Hoffnung, dass die Zeit einer neuen Entbindung nicht mehr weit ist, und dass Du Deine Salika mit einem hübschen Brüderchen, oder mit einem netten Schwesterlein erfreuen wirst. Lass ihr die Zeit nicht lang werden. Schenke ihr ein leibliches Geschwesterchen: lass das Adoptieren zum Teufel gehen: eigene Kinder vertragen sich mit Fremden nicht wohl.

Ich erwarte also ganz zuverlässig eine neue Leibesfrucht in der Zhebélica von Dir. Nur Prof. Suppan soll sie mit seinen ungesundeten Plunzen stücken nicht bespucken. Adieu herr Doktor, Adieu Herr Papa. Ich bin dein Zhesnik.¹³²⁴

»Prekop« nam prav tako slika žensko trdosrčnost in prevzetnost. Mladi pesnik nesrečno ljubi Severo, na katero je zložil dosti pesmi – brez uspeha. Spomladi zapusti mesto s čutarico prek rame. Potem ga najdejo zunaj mesta – mrtvega in s prazno čutarico. Hitro ga pokopljejo; duhovniku se mudi, ker mora poročiti trdosrčno Severo. Na ženitovanju ostane do polnoči. Ko se vrača mimo pokopališča, čuje, kako se mrtveci prepirajo. Vrata se odpro in pesnik prihiti ven ter

¹³²⁴ »Gospodu doktorju polhu! Živim v veselem pričakovanju, da čas novega povitja ni več daleč in da boš tvojo Zaliko osrečil s čednim bratcem ali s prikupno sestrico. Ne pusti je predolgo čakati. Podari ji rodno sestrico, naj gre posvojitev k vragu, lastni otroci se s tujimi ne razumejo najbolje. Torej zanesljivo pričakujem od tebe v Čbelici nov plod. Samo da je profesor Zupan s svojimi surovimi klobasami ne bo opljuval. Adijo, gospod doktor, adijo, gospod očka, tvoj Česnik«.

praša, zakaj so ga zagrebli v posvečeno prst, ko se je vendar sam usmrtil, da bi ljubici ne bil na poti; zato ga mrtveci nočejo imeti zraven sebe:

Odkôpan pévic léžal je zjutraj verh zemljé,
Pokôpat' k tolóvájam, beriçam ga dadé.

»*Neiztrohnjeno sercé*«. Na pokopališču so odkopali mladeniča bledega lica, visokega čela, pa z izrazom tuge. Toda komaj ga pogledajo, že se sesuje v prah, živo mu ostane samo srce. To srce je bilo srce pesnika, ki je pel svoji ljubici lepe pesmi. Toda ona je izbrala drugega in od tedaj ni zapel več pesnik nobene pesmi. Večne pesmi mu potem več niso dale, da strohni. Odprli so to živo srce. Noč in dan je ležalo pod jasnim nebom, da ga hladé vetriči, da pada nanj zora, da sonce, mesec in zvezde nazaj sprejmejo pévske sanje, ki so mu jih vdihnili v življenju. »Ko vstáne drugo sonce, sercé tako skopni, – ko beli sneg spomladi, da kàj zagrébsti ni.« Pevca, ki je junak te balade, imenuje Prešeren *Dobroslava*, imé, ki se mi zdi poleg Črtomera in Bogomile značilno za slovansko mišljenje našega pesnika; do njega ni še nikdo rabil pri nas slovanskih lastnih imen.

»*Ribič*«, vnet s čisto ljubeznijo, vesla brez nevarnosti po morju, več let se ravna po isti zvezdi – deklici, dokler se mu ne prikažejo morske deklice pojoč, kako dolgo bo še neki čakal na ljubo? Čemu se ogiblješ nas? Ribič začne obupovati, nič več se ne ozre na svojo zvezdo in čoln ga drvi dalje v – propast; zatorej: »kdor ljubi brez upa, ga svarim, – nikar naj ne veslá za njim!«

»*Ženska zvestoba*« nam kaže zopet žensko nezvestobo. Mlad godec srečno ljubi mlado Miciko, dokler ji ne začne dvoriti mlad uradnik. Na večer pred njenim godom gode z dvema tovarišema pod njenim oknom, ona pa se mu ne prikaže, počí mu prva struna: Micika se omoži z mladim uradnikom. Od tedaj igra mirno na tri strune, dokler se vnóvič ne zaljubi v deklico, ki mu obljubi zvestobo. Med tem se je domov povrnil njen prejšnji ljubi – vojak, s katerim ona pleše pod lipo – in godec, zapazivši, da stara ljubezen ne zarjavi, jezno pritisne na strune, da mu zopet ena počí. Potem igra na dve struni, dokler se ne zaljubi v grajsko hišno. Toda tudi ta se mu izneveri in njemu počí tretja struna, tako da odslej igra samo na eno struno in poje zraven o svojih ljubicah.

In pel je tako od žen in deklét,
De nič nobèni ne smé se verjét,

Zaljubil se ní v nobêno vèč,
Dal êno jim hválo je gódec slovèč:

De ône samé nam úrjo roké,
De ône samé nam gláve vedré.

»Orglar« nas uči, da je stvarnik pesnikom razdelil različne darove in da ima vsak pravico peti, kakor mu srcé veleva. Orglarček gre namreč v puščavo in uči tam ptice peti razne napeve. Kos, kalin se dasta podučiti, slavec pa le svojo goni. Zato se puščavnik jezi nad njim in ga zatoži Bogu, ki pa ne posvari slavca, ampak pustinjaka:

Komur pevski dúh sim vdihnil,
Ž njim sem dal mu pésmi svoje,
Drugih ne, le te naj poje,
Dokler de bo v gorbu vtihnil.

Kakor v pesmih tako je tudi v baladah in romancah jezik naraven, jasen, gladek, naroden, oblika se popolnoma prilega mislim, naj bodo resne ali šaljive. V njih je rabil pesnik prvi nekaj novih poetičnih oblik, špansko asonanco, nibelunško strofo. Sploh je oblika zelo mnogovrstna, kakor je ravno zahteval predmet. Večkrat se slišijo trditve, da je Prešeren samo lirik. Kedor more v njegovih Poezijas preskočiti nepremišljeno str. 37–90 in str. 169–192 (Krst pri Savici), tak pač nima sodbe o neepičnem značaju našega pesnika: kdor iz verzov prvega soneta, da noče odpeti stare zgodovine in zgodovinskih dogodkov, ampak le »Kranjic lepoto«, hoče sklepati, da Prešeren ni epik, bi pač najbolje storil, da bi opustil pisanje »literarno-zgodovinskih študij«.

Med »različne pesmi« je uvrstil Prešeren pesmi, katerih ni mogel po obliki uvrstiti drugam. Kakor kaže že ime, so mnogovrstne, in to po misli in po obliki.

V pesmi »Zvezdogledam« nam pesnik v resno-šaljivi obliki toži nesrečo, katero sta mu prinesli dve zvezdi – dve očesi. Samo dve očesi sta mu zmotili modro glavo, kako neki naj bi zvezdarji mogli modro preučiti zvezde vsega neba. Pesem je ena najstarejših Prešernovih in nam kaže, kako izvrstno je umel Prešeren pevati v Anakreontovem duhu in v njegovi meri.

Druga pesem »V spominj Matija Čopa« slavi v obliki grško-latinske elegije Prešernovega učitelja in prijatelja Matija Čopa, katerega je slavil, kakor sem omenil, tudi v nemškem jeziku in z zadnjim sonetom, posvečevaje mu Krst pri

Savici. Začetek elegije se, kakor učijo nekateri, nanaša na literarne razmere. Drugod že imajo literature, pri nas še nič. »Stešemo svoj si čolniček nov«, t. j. Čebelica, ali kakor drugo mislijo, slovensko slovstvo. »Lélj bil naš je krmar, drugi je bil Palinur.« Eni so učili, da je Lelj Miha Kastelic, izdajatelj Kranjske Čbelice, ki je večinoma zaljubljene krožil, Palinur, Enejev krmar, ki je utonil, pa je Čop, ki je utonil v Savi. Toda nasprotje s sledečim heksametrom: »Ti nam otel si čolnič, si mu z jadrani krmo popravil;« kaže, da Palinur ne more biti Čop, zato so mislili drugi na Palinurja Metelka, čegar črkopis je v vodo padel. Luka Pintar razlaga to bolje: »Lel je bil naš krmar, a ta naš krmar je bil drug Palinur.« Bog ljubezni je bil naš krmilar, ta krmilar pa je bil nesrečen. Zaljubljenost je omamno sanjarstvo, kateremu se trezen pesnik ne udajaj čez mero. Tako je Čop učil Prešerna, češ »altiora petamus«. ¹³²⁵ Prešernovi ljubezni, kakoršna se nam razkriva v njega poezijah, je dal slovstveni pravec njegov prijatelj in mentor Matija Čop; on je pokazal pravo pot v deželo duhov. To dokazuje zlasti prvotna redakcija te pesmi:

Bil naš led taját'se začel; pomlad je drugod že,
 V dragi slovenski vkrotèn ni domovini vihar.
 Svoj čolnič stesal sem, z Bogam zročil ga morju.
 Skal breznov se ogibat' še nenavajenega.
 Zvezde, ki reš'jo, bile neznane, ki čoln pogubêjo;
 Lel bil moj krmar, drugi je bil Palinur.

Te besede je Prešeren prečrtal in zgoraj napisal: »Stešemo svoj čolnič, z Bogam zročmo ga valovam« itd. »Lel bil naš krmar« itd. Iz tega prvotnega besedila pa je razvidno, da niti ta čolnič ni ravno Kranjska Čbelica, ampak čolnič so Prešernove poezije in Prešernovo slovstvovanje sploh.

Prešeren torej pravi: Drugod imajo že pomlad na slovstveni livadi, t. j. slovstvo pri drugih narodih se že bujno razvija in cvete; pri nas se je žali bog komaj začel led tajati in zimski viharji v slovenski domovini še niso potihnil. In sem si stesal svoj slovstveni čolnič, si ustvaril svojo pesem, ustanovil predmet svojega pesnikovanja ter postavil ta nevarne vožnje nevajeni čolnič na vrtinčasto morje javnosti. Lel je bil krmar mojemu čolniču, a ta Lel je bil drugi Palinur, ki je omamljen zadremal in pozabil svojo službo. Kaj pa je imel storiti kot krmar, kam nameniti puščico svojega loka? Njo omečiti: Če bi bila moja ljubezen uslišana, bi

¹³²⁵ »Sezimo po bolj vzvišenem«.

jel krepkeje vreti studenec mojih pesmi. Toda Lel je pozabil svoje naloge, on ni ranil njenega srca, bil je torej kot krmar Prešernove poezije dremljivi Palinur. Ob takih razmerah pa, ko je bilo krmilo Prešernovega slovstvenega čolniča zlomljeno, ko mu ni pihal v jadro ugodni vetrič uslišane ljubezni, mu je prišel na pomoč prijatelj Čop, mu popravil jadra in krmilo in naravnal Prešernovo slovstveno barčico na pravo pot, da je prijadral v Kume, deveto deželo poezije, do svetišča Apolonovega. S Čopom sta si ulomila zlato vejico, s katero je bilo mogoče priti v deželo duhov, da sta se ondi seznanila z vsemi znamenitimi slovstvenimi veljaki raznih narodov in raznih dob. Kakor Sibila Eneja v Had je spremljal Čop Prešerna v čarobni svet svetovne literature, ga uvedel v deželo duhov in mu tam pokazal vse zvezde na nebu poezije.

O »Novi pisariji« je že Levstik v Ljubljanskem Zvonu 1884 našel gledé začetka neko sorodnost med njo in Goethejevo prvo poslanico (Erste Epistel):

Jetzt, da jeglicher liest und viele Leser das Buch nur
 Ungeduldig durch blättern und selbst die Feder ergreifend.
 Auf das Büchlein ein Buch mit seltener Festigkeiten ptropfen,
 Soll auch ich, du willst es mein Freund,
 Schreibend die Menge vermehren.¹³²⁶

V nadaljnem razvoju tega pesmotvora pa ni več take sorodnosti: Goethe razlaga doktrinarno, da zastonj preobračamo ljudi s knjigami in lepimi nauki, češ človek posluša in sliši vedno le to, kar mu ugaja, in se da pač v svoji prepričanosti potrditi, ne da si pa vsiljevati; Prešeren nam pa razlaga v živahnem razgovoru in z zasoljeno ironijo napačne nazore o umetnosti. Po ironiji in dialoški obliki nas Prešernova zabavljica spominja osme satire italijanskega dramatika Alfierija (1749– 1803), kar je spoznal nekdo že leta 1833. v Illyr. Blatt, št. 7., str. 27, najbrž Čop. Ta italijanska satira je naslovljena »I pedanti« ter nam kaže bistre glave mladeniča, ki se kakor Prešernov učenec na videz klanja otrplim nazorom oblastnega učitelja – starca. Vzporednosti med to satiro in Pisarijo ni mogoče

¹³²⁶ Prosti prevod:

»Sedaj ko vsakdo bere in mnogi bralci knjigo le
 nestrpno prelistajo in sami v rokah držeč pero
 z redko videno močjo knjižico na knjigo popackajo,
 naj tudi jaz, to hočeš ti, prijatelj moj,
 s pisanjem to množstvo pomnožim«.

tajiti, tu in tam učitelj in učenec, učenec se skromno ponižuje, proseč, naj ga učitelj pouči o tem in onem, oblastni učitelj samooblastno razlaga o obliki in vsebini dobre poezije, obsoja moderno strujo; naposled se dela učenec, kakor da ga je mojster docela prepričal, ter obeta, da hoče natanko izpolnjevati zlate nauke. Tudi sta obe satiri pisani v tercinah. Dvomiti torej ni, da je Prešeren poznal Alfjerijevo zabavljico. Seveda ne izgubi s tem Nova pisarija ne do pičice svoje vrednosti. V nji nam kaže pesnik čisto novo moč svojega bogatega pevskega duha. Z genijalno roko nam je načrtal podobo tedanje literarne namére, ki je njemu nasprotovala. Da podoba ni izpeljana čisto »sine ira et studio«,¹³²⁷ da se je v nji maščeval pesnik nad svojimi sovražniki za vse, kar je prebil od njih, je razvidno. Vsaka stvar se brani s svojim orožjem, zakaj bi se pesnik ne. Da je njegova podoba vendarle resnična, nam priča dovolj sama, saj je videti, kakor bi bila danes narejena – *mutatis mutandis*.¹³²⁸ V nobeni pesmi morebiti ni pokazal Prešeren tako očito, kako ima v oblasti slovenski jezik, kakor v tej zabavljici, katero je težko posnemati, še teže doseči, nemogoče pa prekositi. Jezik je zrnat, krepak, slan, kolikor je treba. Tu beremo sem ter tam besede, katere bi človek težko izustil v družbi, vendar pa tako postavljene, da ne žalijo niti najbolj občutljivega ušesa, in da vsaka druga beseda na njihovem mestu bi ne bila na – svojem mestu.

Le škoda je, da Prešernu, ki je imel, kakor nam kaže ta pesem, tako živo satirično žilico, po mnogovrstnih okolnostih ni bilo mogoče, da bi ne bil šibal samo literarnih zmot, ampak da bi se bil lotil družinskih in sploh človeških napak.

V tej zabavljici graja Prešeren preveliko čiščenje v jezikoslovnem in nravnem oziru. Metelkovci so očitali Čbeličnim pesmim, da niso tako moralne in ne tako hvale vredne, kakor je pisal Čelakovský. Razen tega je imel Prešeren med duhovniki veliko nasprotnikov; zoper te se je vzdignil. V pisariji so posebljeni Pavšek, Metelko in Ravnikar. Pavšek je pisar učitelj. Ravnikar je narisan in persifliran v drugem verz: Debelo, po gorjansko jo zarobi. Ideja, da pišimo bolj na podlagi narodnega govora, ki sta jo spravila v svet Zojs in Vodnik, je vedno rodila izrastke. Ravnikar je marsikaj pretiraval in včasih prerobato pisal, in tako tudi Metelko, vendar so bolje pisali ko pozneje Novice, ki so začele nemškutariti, in so nemškutarili, dokler ni Levstik z »Napakami slovenskega pisanja« pokazal pravo pot.

Cela pesem se deli na tri dele. V prvem nagovarja pisar učenca, naj gre na kmete in naj se varuje tujih besed. V drugem delu ga praša učenec, al se bo smel

¹³²⁷ »Nepriustransko« (dobes.: brez jeze in navijaštva, vneme).

¹³²⁸ »S potrebnimi spremembami«.

poslužiti grških in latinskih tujek. Pisar tudi takih ne pripušča; mi moramo imeti prav svoj jezik, in naj bo še tako gorjačarski, zato nas bodo poznejši hvalili. V tretjem delu razlaga, kaj naj pesnik poje in piše.

»Prva ljubezen« in »Slovo od mladosti« sta si sestri po podobi (obe v ottave – rimah), pa ne po duhu; prva je izmed najmlajših, druga izmed najzrelejših Prešernovih. V njih nam pesnik brez zagrinjala kaže svoje srce. Že je pesnik mislil, da so mu prešla leta, nevarna miru srca, kar zapazi njo, ki jo ljubi brez nade. Zato svetuje vsakemu, da naj ne ogleduje cvetočih deklic, komur je mar zlata prostost. V Slovesu od mladosti je izrazil pesnik vse svoje mišljenje o svetu in življenju, izvzemši rodoljubje. Skoraj so izginila leta mladosti, malo donesla cvetja, in vendar srce žaluje po njih. Zgodaj je pesnik spoznal svet, da je brezvesten, brez zveste ljubezni, da revež zastonj išče sreče, da le denar velja, laži in prevare. To mu je zadalo globokih ran, ali mladost vse to pozablja in šele starost nas uči, da smo brez dna polnili sode.

V Prvi ljubezni je zlasti krasen popis v 2. in zadnji strofi, v Slovesu od mladosti pa 4. strofa.

»Glosa« je v satirični obliki najlepša apoteoza pesnika, kateri nosi v prsih svoje bogastvo, svojo srečo ter z milovanjem gleda pod seboj svet, kako se trudi, poti, peha in grabi minljive zaklade. Če ravno mu vedno sreča laže, vendar je najbogatejši v svojih idealih: »Koder se nebo razpenja, – Grad je pévca brez vratarja, – Srebernina rosa trave.« Prešeren začena pesem z navajanjem nesrečnih pesnikov, da pokaže, da je »slep, kedor se s petjem ukvarja.« To nam kaže že stari Homer, ki je po pravljici starec beračil; Ovid je bil za svoje pesmi pregnan na Črno morje in tudi drugim se ni bolje godilo; Dante Alighieri je dolgo živel v prognanstvu. Kako sreča pevce udarja, spričujeta zlasti Camoêns in Cervantes. Camoênsovo življenje je prav romantično. Ker se je na dvoru zaljubil, ga je moral zapustiti in šel je v boj z Mavri v severno Afriko, od koder se je zmagoslavno vrnil, potem pa z besedami »ingrata patria non videbit ossa mea«¹³²⁹ odšel v Indijo. Tam ga je kraljev namestnik poslal v prognanstvo v Makao, toda on se je rešil in se odpeljal v Goo. Pa na potu se mu barka razbije in rešil je z golim življenjem le svoj rokopis epa »Os Lusíadas«. Ko je prišel po mnogih dogodkih zopet v dômovino, je izdal z veliko težavo rokopis in ga posvetil kralju, za kar mu je ta odločil 25 tolarjev penzije na leto. Nazadnje je oslepel, obožal in šel v bolnišnico, njegov suženj iz Jave je čez dan po ulicah beračil za svojega gospoda in mu zvečer prinašal nabrane darove. Tudi Cervantes ima jako burno življenje.

¹³²⁹ »Nehvaležna domovina ne bo videla mojih kosti«.

Brez vseh pomočkov se je jel šolati, šel je potem v Rim, kjer je postal kormornik kardinala Aquaviva. Potem je bil vojak in je veči del življenja preživel v tem poklicu. Pod papeževim admiralom Marcantonio Collono je služil v boju zoper Turke in zoper afrikanske korzare; pri Lepantu ga je zadela krogla iz puške v levo roko, ki mu je bila zavoljo tega vse življenje potem mrtvoudna. Ko je na neki ladji Filipa II. potoval iz Neapolja na Španjsko, so ga zajeli morski roparji in ga prodali v alžirsko sužnjost, v kateri je zdihoval 14 let, dokler ga ni odkupil neki Anglež. Umrl je ubog in nepoznan. Kakor drugod tako se pesnikom godi tudi na Kranjskem: praktični možje se ne brigajo za pesmi, ki pojo »Matjaže«, za Vodnikove pesmi in Čbelico. Krajnec moj osle kaže takim, ki se brigajo za to.

V oddelek »Različnih pesmi« je uvrstil tudi »Zabavljive napise«, katerih je večina bila pod imenom Seršeni tiskana v Čbelici. To so zabavljice, namenjene pesnikovim literarnim znancem in prijateljem, ostre in toliko strupene, da bolj skelē, pa ne morē, toda vsaka zadene svojega moža. Ž njimi ne maščuje pesnik le samega sebe, maščuje le zdravo pamet, ki se je tudi takrat že v literaturi žalila. Prve so bolj splošne. Nato prihajajo Sršeni iz Čbelice, ki sem jih obravnaval že pri možeh, na katere merijo. Izpuščen je sršen na Čopa: »V Ljubljani je dihur, ki noč in dan žre knjige« itd. Tako tudi »Nečimurni up«: »O Krajnci, ako čakate slovarja, – ne čakajte ga od abecedarja.« Nove so zabavljice na neke pevce duhovnih pesem:

»Res je duhovna, in res pesem ni vaša duhovna,
Duh praznôte ki ima, bôžjiga prazna duhá.«

Na Kremplja je spustil Sršena zavoljo njegove slovenščine v »Dogodivščinah štajerske zemlje«, ki je pisana v štajerski slovenščini, pa ima tu pa tam nekaj preveč germanizmov. Po Kopitarjevi smrti ni Prešeren pozabil mu njegove ošabnosti na svoje znanje in mu zato zapel »Nosil učeno glavo s častjó sim vseh premagavec; – smert in ošabnost sta zmagale mene samó.« »Daničarjam« je naperjena na tiste, ki so leta 1835. izdajali Danico, torej na Gaja in njegove sotrudnike. Daničarji dolgo časa niso vedeli, v katerem jeziku bi pisali: ali v hercegovinskem (srbskem) ali v dobrovniškem ali v kajkavskem. Pisali so dalje časa mešanico vseh treh jezikov in še nazadnje so se odločili za hercegovinsko narečje. Tudi glede črkopisa so se dolgo prepirali, dokler niso sprejeli češkega črkopisa. Ko pride Kopitar po smrti k Dobrovskemu, ga ta praša, v kakšnem jeziku piše Gáj, Gaja goreča druhal. Kopitar, velik Gajev nasprotnik, odgovori: Svoj pišejo jezik, ki so si ga sami naredili iz raznih jezikov južnih dežel: oni so kakor Daničarji južnim

slovanskim jezikom pokrali, kar jim je ugajalo. Iz zabavljice se vidi, da je Prešeren dobro opazoval tedanje gibanje ilirsko in da je tudi dobro poznal mnenje, ki ga je o Gaju in njegovih namerah izrekel Kopitar v Hesychius glossographus.

Tudi zabavljica »Bahači četvero bolj množnih Slave rodov« se opira kolikor toliko na idejo ilirsko; Ilirci so trdili, da ni dobro, če vsi slovanski narodi pišejo svoja narečja; isto nahajamo pri Čehih, ki so se uprli samostojni slovaški literaturi, in pri Malorusih, katerim Velikorusi niso dovoljevali gojiti svojega govora v slovstvu; tudi *Belega Hrvata* imenuje Prešeren ter razume ž njim pač Lužiške Srbe, kjer iščejo filologi po poročilu Konstantina Porfirogeneta Belo Hrvatsko: *Oi Belo Hrovatoi εδσπηη χροβατια*.¹³³⁰ Torej Lužiški Srbi, Malorusi, Slovaki in Slovenci, tim psom Slave gré samo lajati in tace lizati. Zabavljica na Vraza je že večkrat preiskovana (Marn, Fekonja, Pintar). Glasi se:

Od drugih mánjši – in častèn manj rod je slovenski,
Lakota slave, blaga, vleče pisarja drugam.
Victrix causa Diis placuit, sed victa Catoni,
Stanko Slovencev uskok, Vráz si narobe Katon.

Marn je razlagal, mislivši na starejšega Katona: kakor se je namreč Katon trdo držal materinega jezika – latinščine nasproti manj olikani in priljubljeni grščini, tako je zlahkoma Vraz, pustivši materinščino slovensko, poprijel se književne ilirščine. Enako Fekonja po Zaharju: leta 1885 (v Kresu V., 472). Kato je bil Rimljan od pete do glave, Rimljan skozi in skozi, človek strog in trd; ko si je moška mladina rimska v grški retoriki urila jezik, je trla Katona huda jeza; mož se je upiral grecizmu, zaničeval Grčiče Graeculi in propovedoval, naj se materinji latinski jezik na vso moč brani in hrani. Ta pomen, narobe – Katon, bi torej pomenjal: kakor se je Kato nepremekljivo držal svojega jezika, tako je Vraz lahko od njega odstopil. Po teh dveh razlagah je bilo tukaj misliti na Katona Cenzorija. Pintar pa je v Zvonu IX., 441, pokazal, da ni tako, ampak da moramo tu misliti na mlajšega Katona, tistega, ki ga jemlje v misel Prešeren že v »Krstu pri Savici«, ko zaupno kliče junaku Črtomiru:

»Al' de te jénja ta skeleti rana,
Ne bóš posnél Katóna Utikána.«

¹³³⁰ Grško: e aspre hrobatia – nejasna oblika; možen poznejši, sekundaren pomen: bela Hrvaška.

Verz »*Victrix causa Diis placuit, sed victa Catoni*«¹³³¹ je citat iz Lukana¹³³² (*Pharsalia* I. 128); Lucanus namreč obravnava v ti deset spevov obsegajoči *Pharsaliji* drugo državljansko vojsko in razpor med Pompejem in Cezarjem, obžalujoč pogin rimske svobode, katere branitelja sta mu Pompej in Katon, pred vsemi – še bolj kakor Pompej, pa Katon, katerega na nekaterih mestih vzornega poštenjaka in branitelja svobodne republike stavi v spored z bogovi, nazivajoč ga »*sancus, deo plenus, plenus veri, verus parens patriae, dignissimus avis Romae*«¹³³³ itd. Katon je pesniku Lukanu vseskozi prototip poštenosti in značajnosti, tako vzvišeno ni nič kakor poštenjak Katon. Na različnih mestih torej ga stavi v eno vrsto z bogovi, takó tudi v tem od Prešerna citiranjem verzu. Govoreč namreč o tekmovalju med Pompejem in Cezarjem, pravi: »Niti ne more strpeti pred sabo katerega Cezar, niti ne koga Pompej poleg sebe.« Kdo izmed njiju je bolj upravičen prijel za orožje, ni nam usojeno vedeti, vsakega štiti ugleden zastopnik: za zmagoviti razlog so bogovi, za zmagani Katon. Poroštvo, da je Cezarjev napor pravičen, so dali bogovi s tem, da so mu naklonili zmago, tako je postala Cezarjeva stvar »*causa victrix*«, hkratu pa tudi »*causa melior*«, češ Cezar je bil bolj upravičen zgrabiti za orožje – »*iustus induit arma*«. Bogovi so vselej na strani (pospešujejo napôre) pravice. Iz tega pa, da je bil značajni Katon na Pompejevi strani, se dá sklepati, da je bila Pompejeva stvar pravičnejša, svetejša, ker bi se ji sicer poštenjak Katon ne pridružil. Lucan sam pravi na drugem mestu: »*Pompeius iustus dimicavit*.«¹³³⁴ Zamisel je torej: Za zmagovito stvar, za samovladarja Cezarja so se odločili bogovi, naklonivši mu zmago, navzlic temu pa je ostal Katon trdno pri tem, za kar se je sprva odločil. Dasi je razvidel, da propada republika, za katero je bil navdušen, in da se ne izogne poginu, vendar je rajši ž njo vred poginil, kakor da bi se izneveril svojim načelom. Obrnimo zdaj to na katonični značaj Prešernov in na narobe – Katona Stanka Vraza: Prešeren je ostal kakor Katon zvest svojemu prvotnemu načelu, pospešujoč po svoji moči literarni razvoj ozko omejenega slovenskega narečja, nasprotno pa je Vraz zapustil ubogo pastorko slovenščino, oprijel se je ilirizma, ki se je tedaj razvijal v ugodnejših razmerah, ter postal s tem narobe – Katon. Obupavši nad malomožno slovensko literarno republiko, se je podvrigel zmagujočemu ilirstvu.

¹³³¹ »Stvar zmagovalna bogovom je všeč, zgubljena Katonu«. Prev. Kozma Ahačič.

¹³³² Marcus Annaeus Lucanus (39–65), rimski pesnik, nečak filozofa Seneca.

¹³³³ »Sveti, poln boga, poln resnice, pravi oče domovine, najbolj vreden dedov Rima«.

¹³³⁴ »Pompej se je bojeval pravičneje«.

Zadnja zabavlјica je nekako zagovor, češ da so nekatere preostre: »V razmerah bi bilo treba še ostrejših, toda oča zabavlјic je – prekrotek.«

V gazelah se pesnik zopet obrača do svoje ljube. Njegova pesem je posoda njenega imena, katero hoče proslaviti od zapada do vzhoda med slovanskimi brati, in ne samo tu, ampak sploh od naroda do naroda na veke (1). On je med večnim strahom in upanjem, ali jo sme ali je ne sme ljubiti (2). Vse stvari vedo, česar ona sama noče vedeti, da jo namreč on ljubi: znajo to pesmi, katere poje, zna to noč in svetla zora, zna to jutro, poldne in mračni hlad večera; tiho toži blede lice, da jo ljubi; neme stene že to znajo, zna to mesto in zna roža, ki cvete poleg pota, koder draga hodi, – vse zna, da jo ljubi, samo ona tega ne veruje (3). Pripovedujejo ji, da je ljubil že druge; naj se ne ozira na njegovo prejšnje življenje, kajti odkar je zagledal sonce svojega življenja – ni ga več dekleta, ki bi mu dopalo; pravo življenje se mu je začelo šele z njo (4). Minljivo je vse na svetu, tudi njena lepota ne bo večna; naj torej ne bo neusmiljena do ubozega pevca, ker le on ji more dati neumrjocnost (5). Pa kaj! Kdor seje seme, sam ne ve, ali mu vzklije, tako tudi pesnik ne ve, ali ona bere gazele in njegove pesmi, in vendar mu ona daje pesniški ogenj (6). S svojimi pesmami sicer ne more ugoditi nikomur, ali tega mu ni mari, ker želi, da bi dopale samo njej (7).

Jezik ima v gazelah neko posebno sladkost in mehko, ki se popolnoma prilega tej prijetni orientalski obliki. Takó lepih gazel ni več pel za Prešernom pri nas nihče. Približuje se mu deloma Levstik z gazelo »Žensko lice«.

Soneti

»Cvet Prešernove poezije po mislih in po obliki,« pravi Stritar, so njegovi soneti. V njih se nam najbolj popolnoma razodeva njegov pevski duh. V njih je zajeto vse dušno življenje Prešernovo.

V sonetih se nam vrsti podoba za podobo, in kadar mislimo, da smo videli najlepšo, pa se nam prikaže druga, kateri se zopet čudimo in gledamo jo z novim veseljem. Prešernovi soneti done zdaj kakor visoka Pindarova oda, zdaj tožijo kakor mehka elegija. Delé se po mislih v dva dela: Sonetni venec s šestimi soneti pred njim in desetimi za njim je posvečen ljubezni. Vsebina jim je na kratko tale: 1. Znamenita dela bodo opevali domači Homeri, naš pesnik poje samo nesrečo svoje ljubezni. 2. Zemlja ponoči rada gleda zvezde; ko pa se zazori in se prikaže drago sonce, tedaj ne pazi več na nje: tako tudi pesnik rad gleda zvezde – dekleta,

ko pa je zagledal njo, drago, »je slep za vse device«. 3. Kakor mornar ob nevihti težko pričakuje, da zopet zagleda zvezdi Dioskuri, ki mu naznanjata, da se vihar poleže, tako pričakuje pesnik, da vidi žarke njenih oči, ker potem se takoj potolaži jeza sreče in nebo se zvedri krog njegove barke. 4. Pesnik je vidil dve sestri, eno veliko, drugo malo – ter je pobegnil, ker ga je ranil Kupido, mlajša sestra, in ž njim njegova mati Venera, večja sestra. Ta sonet se nanaša na dve krasotici ljubljanski, ki sta se pozneje preselili v Trst. V 5. sonetu se spominja Prešeren Petrarke, in izjavlja, da noče brez uspeha kakor ta opevati ljubezni. Že je dovolj let star in dasi je ljubezen toliko opeval, vendar ga še ni nobena deklica ljubila. Zato noče več delati tlake Kupidu in Veneri, mariveč bo v prihodnje rajši reševal pravde in si z vinom preganjal skrbi oblake. Ta sonet se glasi v Čbelici vse drugači (KČ II). V tej prvi redakciji je sonet še jako nepopoln. Zlasti konec »kup'ca – ljub'ca« ne naredi nobenega pravega vtiska. Vidi se iz tega, kako je Prešeren svoje pesmi popravljaj in prenavljal, in to na dobro stran. – V 6. sonetu popisuje, kedaj se je zaljubil. Zgodilo se je to, kakor Petrarki, na velikonočno soboto, zjutraj ob 10. uri v trnovski cerkvi v Ljubljani, ko mu je tam gorje bilo rojeno od dveh očesov svetliga plamena.

Teh šest pesmi, ki opevajo ljubezen, je postavil pesnik pred »sonetni venec«, ki sestoji iz 15 sonetov tako, da začetne črke vsakega verza v sonetu »Magistrale« sestavljajo drage ime (Primicovi Julji). Te magistrale je pesnik v Poezijah, razen v nekih izvodih, nalašč premešal (Slovenecem nov poet tvoj [venec vije].), da nima več tega imena, ima pa ga ostalih 14 sonetov. V sonetnem vencu je združena ljubezen do Julije in domovine. *Ona* je življenja njegovega magistrale, kateri bo ohranil spomin njegovih ran in njene hvale (1) v prihodnjih časih. Tedaj bodo dekleta bolj spoštovale zvesto ljubezen, boljši časi bodo prišli Slovenecem in lepše se bodo pele pesmi, toda tudi te se bodo morda ohranile, ker »iz serca svoje so kali pognale« (2), v katerem plamti ogenj želja, dasi nima nade, kakor srce Torkvata Tassa, ki je brez nade opeval Leonoro d' Este in katerega srca bridkosti odkrivajo mokro cvetoče rožce poezije (3), katerih sonce je *ona*. Ako nje ne vidi, toči v samoti solze, in zato niso pesmi, spevane v njeno slavo, iz krajev, koder sonce sije (4), kjer se pozablja vsaka skrb in jeza; njegove pesmi so vedno pogrešale blagih sapic pomladnih (5), ona jih ni pohvalila, bale so se celo, da jih bo ona in nemškute Slovenke prezrle, ker so slovenske, in se na Kranjskem le ptuje časti, Kranjske pesmi pa so redke (6). Zato prosi pesnik nebo, da bi poslalo Orfeja z domačimi pesmimi, da bi on otajal Krajna našiga sinove, njih in Slovencev vseh okrog rodove, da bi izginila nesloga ter se spet zedinilo slovenstvo (7), da bi potihnil jezni viharji v domovini, ki divjajo tam, odkar je zginil Samov duh in nam bil naložen Pipinov jarem, ko ne

poznamo nič veselega in srečnega, vsled česar so tudi pesmi obmolknile; kar jih je, so jih budili le izdihljaji, solze (8), rodile so jih solze ljubezni do domovine in vroče želje, da bi se njeno ime slavilo vkup z njegovim, da bi on probudil slovenstvo in bi se k nam povrnili časi sreče (9), so pesmim dale moč, da so rasle neveselo, neveselo, ker je sonce sicer sijalo in cvetje vzniklo, toda sonce podobe zale se je prehitro skrilo in so cvetlice na mrazu zapuščene ostale in so jih ur temnih zatirale sile (10), nje kakor tudi pesnika, ki jih poje, prevzel je obup, življenje se mu je ognjusilo, vse Erinije so se ga polastile, le kratek čas je upal, da se mu po njeni ljubezni umirijo prsi, pa to so bile le kratke sanje, zato mu ni več srce veselo in zato so tudi pesmi žalostne in velo njih cvetje (11). Toda če bi to pesniško cvetje iz divjih krajev presadil na vrt blizu srcu kraljice, blizu sonca svojega, bi se bujno razcvetovalo, zato naj mu ona pošlje iz oči svojih žarke mile (12), naj mu da gledati lic svetlobo zorno. Takoj bodo prestale vse nevolje, srce bo oživel in iz njega bodo pognale cvetlice nov cvet bolj veselo (13), kakor spomladi vse veselo cvete, ko toplo sonce vabi vun čebelo, pastir rumêne zarje ne zamúda, V germovju poje slavček spet brez truda, veselje preleti naturo celo. Toda ker to cvetje ni vredno tolike sreče, naj pesmi vsaj obsije njena milost, katere poje, da si ž njimi hladi rane, poet v nov venec. (14). Ta venec bo spomin pesnikovih ran in njene slave. Mokro cvetoče to cvetje ni iz krajev, koder sonce sije: izdihljaji, solze so je hranile, zato je blede in velo, toda oživi se, če mu ona pošlje milih žarkov (15 Magistrale).

Za sonetnim vencem je še deset ljubezen opevajočih sonetov. V prvem se pesnik lepo izgovarja pred ljubo, da mu je iz srca pognal sonetni venec prej, kakor ga je zadela smrt, sonetni venec, ki nosi črke njenega imena. Glavno misel je vzel pesnik iz Simrockove¹³³⁵ pesmi »Ave Maria«. Žlahtnič ni znal druge molitve ko Ave Maria; ko je umrl, je iz njegovega srca roža pognala z zlatim napisom Ave Maria. Tako je tudi iz mojega srca, ker vedno pojem le o tebi, zrastel sonetni venec. V 2. sonetu (XXIII) se je zdelo pesniku, da je bil v raji ob enem z Julijo, ki je sedela poleg Lavre Petrarkove. Obe sta se razgovarjali med seboj, katera je imela več slave na zemlji. Petrarka in Prešeren sta položila svoje sonete na tehtnico in visoko je zletela Prešernova skodela. Ko pa sta dodala Lavrine in Julijine čednosti, tedaj ni bila Petrarkova skodela niža od njegove. V XXIV. sonetu se primerja z znanim švicarskim vitezom Toggenburgom, kateremu je ljuba šla v samostan, ker se je predolgo mudil v križarski vojski. Toda njemu je ljuba vsaj vsaki dan odpirala okno celice, da jo je mogel videti. Kadar pa naš pesnik pogleda drago, misli, da vidi v njenih

¹³³⁵ Karl Joseph Simrock (1802–1875), nemški pesnik in filolog.

očeh dva srdita keruba z mečem ognjenim. Rajši beži pred njo, da bi je ne žalil: nobên mu žark v življenja noč ne sveti. XXV. Mojzes je na veliko veselje svoje vsaj izdaleč zagledal obljubljeni deželo; ako pesnik *sme gledati* milo njeno obličje, mu je obilno plačana samota žalostnih dni in noči. XXVI. Kjer mesečina sveti, se blišče pozimi snežni in ledeni kristali, poleti pa rosni demanti odkrivajoč vse čudeže noči, toda ta svetloba ne pali, ni pogubna kakor svetloba sonca. Tako naj se tudi ljuba ne boji teh pesmi, ne njen ljubi, ne njena mati: one slave samo njeno ceno, ledú srca pa ji ne bodo raztalile. XXVII. sonet je akrostihon: začetne črke dajo besedi *Matevžu Langusu*. Langus je bil prijatelj Prešerna, kateri mu je za neko sliko naredil nagrobni napis (natisnjen v *Zvonu* II., 568). Rojen je bil Langus leta 1797 v Kamni gorici, sin ubogega kovača in žebjarja, samouk, brez osnovnih študij, samo po prirojenem geniju in po svoji čudoviti vztrajnosti in pridnosti se je vzpel od navadnega sobnega mazača do slavnega slikarja ter je umrl leta 1855. 21. oktobra občé čislan in imovit umetnik v Ljubljani. V tem sonetu nam pripoveduje Prešeren to: Marsikateri romar roma v Rim; gre v Kompostelje (Santiago de Compostello – svetega Jakoba v beli Galiciji, ki ga pozna tudi narodna pesem), napoti se k svetemu Antonu v Padovo, Trsat, svete Lušarje ali Marijino Celje vsaj enkrat v svojem življenju – zakaj? Zato, ker hrepeni v podobah gledati rajskega življenja veselje. Ni to resnično rajsko veselje, ni to resnična nebeška glorijska, katero gleda romar v oltarjih teh imenitnih božjih poti. Kaj še! Niti zarja onostranske glorijske ne blesti z njih, niti senca te zarje nebeške mu ne sije v oči, ampak sveti mu z oltarjev samo »sled sence zarje unstranske glorijske.« Pa že samo ta sled, katero daje senca, izvirajoča od krasne zarje nebeške glorijske, ohladi pobožnemu romarju želje verne ljubezni. Enako se godi tudi našemu pesniku. Prijatelj Langus slika portret Prešernove ljube, Primčeve Julije. In kakor pobožnega romarja v Rim, Komposteljo, Padovo, na Trsat, na sv Lušarje ali v Marijino Celje, tako pesnika Prešerna vsak dan »ukaz želj« vleče v Langusovo domovanje, da tam gleda krasno podobo slikane device; pesnik ne vidi pri Langusu prave istinite podobe ljubljene Julije, ampak vidi samo »senco« njene nebeške lepote, »goljufne sanje«, v katerih je komaj sled resnice. Toda vendar obiskuje dragega prijatelja, vendar se utaplja v divno sliko drage mu Julije, katera je v življenju tako krasna, tako nebeško lepa, da čopič niti najslavnejšega slikarja ne more naslikati v resnici take, kakršna je! In ko tako pri svojem prijatelju gleda samo »sled sence zarje Julijine lepote«, tedaj mu »obupa pušice« manj moré otožno srce, tedaj je uram njegovim »krajši tek« in prsim njegovim »milejše zdihovanje«. Kakor pobožni romar na imenitni božji poti, tako pesnik pri Langusu, slikajočem Primčevo Julijo, išče hladila verni ljubezni svoji.

XXVIII. Dogaja se, da mohamedanci, budisti ali bramini praznujejo kak dan s kristijani, ujetimi med njimi. Oni se glasno veselé, ti pa tugujejo v samotnih kotih. – Tako so tudi njen god veselo praznovali prijatelji in prijateljice, pesnik pa je solznih oči v samoti prosil nebo za njeno srečo.

XXIX. Oči so sredi deklet bile pri *nji*, le *njo* so usta hvalila, roke so nehoté pisale njeno imé, noge hodile le za njo. Prepovedal jim je to pesnik in slušale so ga oči, roke, noge, usta, pa niso ga slušale *mislí*, ni vroče želje; k njej jim pota ne morejo zaprečiti ni hiše, ni reke, ni drevesa, ni hribi.

XXX. Kadar bolnik nima več upanja, da bi ozdravel, ne mučijo ga z leki; če je vihar prevelik, prepuščajo mornarji barko valovom. Tudi pesnik, ki nima več nade, hoče prostost dati pogledom, mislim, vročim željam, naj gredo, kamor hočejo, naj se otrujejo s sladkim strupom, ki mu bo razdejal in uničil sreče žejno srce.

XXXI. Na sodnji dan se bo odprlo nebo, tako da bodo grešniki videli ves sijaj blaženih in jih bo potem spomin na to večno mučil. Pesnik je videl, kako so se ljube oči ljubo smehljale dragemu; tega pogleda ne more pozabiti, a ga tira brez miru naprej »v obupa brezno po brezkončni poti.«

Od naslednjih sonetov so prvi trije literarno-zabavljivi. XXXII. se nanaša na abecedno vojsko: Prešernu je bilo do jedra, ne do lupinic: kaša n. p. ne bo bolja, ako jo pišemo v bohoričici ali metelčici. Ti ljudje, ki se za take stvari pravdajo, so podobni Abderitom v njih glasoviti pravdi od oslove sence. Drugi literarni sonet je naperjen zoper Zupana in njegovo pesem »Krajnic dolžen hrovatenja«, ki je svetoval, da naj Slovenci pobirajo besed, kjerkoli jih najdejo, od Rusov, Hrvatov in katerih koli drugih Slovanov kakor sraka gnezdo.

Tedaj bomo govorili v Ljubljani, kakor so nekdaj v Babilonu, ko so se jim pomešali jeziki. Tretji literarni sonet je naperjen zoper Kopitarja: Pesnik pripoveduje znano pravljico, kako je Apel, izloživši svojo sliko, slušal, kaj poreko mimogredoči o nji. Čevljar mu je po pravici očital, da na čevljih nekaj ni prav naredil, kar je slikar takoj popravil. Drugi dan je začel isti čevljar grajati druge dele, slikar pa mu odgovori: Le čevlje sodi naj Kopitar, ne pa poezije.

Vsi ostali soneti so polni globoke tuge; resne podobe so, v katerih se nam brez zagrinjala kaže pesnikovo srce, njegove žalostne skušnje v življenji, njegovo trpljenje in njegove misli o človeškem življenju. V prvem toži elegično, da je zapustil rojstno vas Vrbo. Da bi tega ne bil storil, bi ne bil spoznal, kako se vse prebrača v strup, kar si srce obeta sladkega, ne bil bi izgubil vere v samega sebe in bi ne bil igrača notranjih viharjev. Z izvoljeno kmetiško devico bi bil dobil zvesto srce, marljivo roko in mirno tekoče življenje.

V sonetu »Popotnik pride v Afrike puščavo« nam zveni nasproti pravi obup. Tam izgubi pot in temna noč ga zasači. Mesečine ni in on leže. Kar se pokaže mesec in strahoma vidi potnik zdaj tu kače, tam tigra z mladimi, vidi leva, ki srdito vzdiga glavo. Tako je tudi pesnika v mladosti vse tiralo dalje, dokler mu je bila bodočnost zastrta. Sedaj se mu je razjasnila noč: Pred njim zeva mrzlo življenje, polno strupa in nevolje, »globoko brezno brez vse rešne poti«.

Tudi nastopni sonet je tužen. Če zimski vihar vrže hrast na tla, mu spomladi zopet ozeleni tje pa tam kaka vejica, toda hrast je vendar končan. Tako tudi nesrečnik, ki ga zadene sovražna sreča, natančno vé, da propade, če ne hitro, pa počasi; vsaki dan mu bo slabše brlela življenja sveča.

Komur je sreče dar bila klofuta – toži pesnik v četrtem sonetu, nikdar ne dobi bogastva, če bi imel tudi stotero rok Gigantov. Koder hodi, mu je pot pokrita s trnjem, okoli hiše se mu nabere nadlog jezero, miru ne najde pod širokim nebom. Šele v tihem miru groba si počije, ko mu *smrt* obriše pot s čela.

Najobupnejši izmed vseh, poln globoke žalosti, je nastopni »Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi«. Toda pesnik noče več tožiti: navadil se je že nesreči, življenja ječi; živo srce mu je okamenelo, nadlog sklepi so mu uklonili duh. Strah zbežal je, ž njim upanje goljivo; dalje naj ga sreča gladi ali tepe, našlo ga bo tnalno neobčutljivo.

Sedmi teh zadnjih sonetov nas opominja smrti: kratko je življenje, noč in dan so odprta groba vrata. Smrti nas ne more obvarovati nič, in človek, ki je zjutraj še veselo pel, bo morda zvečer molče trobental: *memento mori*.

Poslednji sonet je posvečen prijatelju Čopu in je hkratu uvod v »Krst pri Savici«. Misel mu je: Vse naglo mine, srce, veselo ali žalostno, bo pomirila le globočina groba.

V vseh sonetih ima Prešeren originalno rimo, katera se mu je čudovito posrečila kakor za njim le Stritarju in Ketteju. Drugi naši pesniki so rimali navadno le participe, ala, ale, ili, ila itd., pri Prešernu pa nahajamo lepo méno adjektivov, substantivov in glagolov. Še Levstiku se soneti niso posrečili, dasi ima sicer obliko precej v oblasti.

Sploh je sonet jako težavna oblika. Primerjali so ga s Prokrustovo posteljo: zdaj je misel prekratka in jo je treba raztegniti, da ni obleka preohlapna, zdaj je preobilna in jo je treba krčiti in pristrizati, da se spravi siloma vanjo. Posebno nemški pesniki, ki so se lotili vseh oblik, kar jih je na svetu, nimajo pri sonetu nič kaj sreče. Misel in oblika se jim zmerom nekako borita v njem, ali pa celo nič misli ni. Zato so nemški estetikarji razsodili, da je sonet le prijetna pesniška igrača.

Slovenci se po Stritarjevi sodbi smemo ponašati, da smo v tej vrsti poezije prekosili ošabnega soseda. Prešeren je pokazal, da se morejo v tej ravno tako prijetni kakor težavni obliki razodevati najlepše, najvišje misli. V Prešernovih sonetih se vedno prilega misli oblika, kakor bi se bila ž njo vred rodila; videti je, da ta ji je edino prava – vsaka druga bi jo bila le kazila. In še le sonetni venec! Obliko si je sam pesnik naredil tako umetno, tako težavno, da se človek ne more prečuditi, kako mu je bilo mogoče, take misli vlitii vanjo!

Prešerna imenujejo, posebno v sonetu, učenca Petrarkovega. To je Prešeren sam pripoznal, toda bil je njegov učenec bolj po obliki kakor po duhu. Reči se more, da je vreden učenec slavnega učitelja. Petrarka sicer Prešerna ni zbudil, ta je bil pesnik po božji milosti in po svojem lastnem duhu; tudi ni Prešeren zvesto pobiral stopinj za svojim učiteljem. Posnemanje učitelja mu ni kratilo in slabilo krepke svoje individualnosti. Kakor Petrarka je bil Prešeren sin svojega časa, svojega naroda, in to je največa hvala, ki jo more doseči umetnik.

Petrarkovi soneti so včasih gole igrače z imenom Laura in lauro, takih slabosti se je varoval Prešeren. V Petrarkovih sonetih jih je nekaj, ki se sicer svetijo kakor zlato, pa vendar niso čisto zlato. Prešernovih je sicer proti Petrarkovim malo, pa praznega ni med njimi ni enega. Sploh ako primerjamo Prešerna s Petrarkom, vidimo, da je, če je morda Petrarkova pesem nežnejša, Prešernova pa globokejša; če Petrarka boža bravca z neko mehko, sladko harmonijo, mu seza Prešeren globoko v srce. Enako moč ima do bravca, kadar mu hoče solzo priklicati v oko ali smehljaj okrog ust ali pa celo oboje ob enem! Petrarka je lirik, Prešeren je lirik, epik in satirik!

Vendar je Prešeren Petrarki podoben v mnogem. Prešernova ljubezen je Petrarkova. Julija je Lavra, se ve, samo lepša, in če je mogoče, bolj popolna. Enako sta se uboga pesnika zaljubila, enako ljubila, solzila se in zdihovala. Obe izvoljeni sta si bili drugega izvolili; proti drugim sta bili zgolj dobroti, proti njima trdosrčni, neusmiljeni, nista poslušali njuniga zdihovanja, nista brali njiju pesmi.

Francesco Petrarca je bil rojen v Arezzu 20. julija 1304. Študiral je v Pisi, potem je šel z očetom v Avignon; oče ga je dal v šole v Montpellier in Bologno. Rajši kakor pravo je študiral Cicerona in se zanimal za italijansko poezijo. Ker je bil reven, je postal duhovnik; s svojim duhom se je kmalu povzdignil na papeževem dvoru v Avignonu. Ves čas je pridno študiral stare klasike in zložil latinski epos *Africa* o istem predmetu kakor Silius Italicus,¹³³⁶ zgodovina brez stroja in

¹³³⁶ Catius Asconius Tiberius Silius Italicus (ok. 28–ok. 103) je bil rimski konzul in govornik; napisal je *Punica*, ep o drugi punski vojni.

novih epizod, toda v prekrasnih verzih. Od njih je upal neumrjočnost, toda to so mu prinesli drugi verzi. V Avignonu se je zaljubil v Lauro, hčer Odiberta di Noves in soprogo Uga di Sade; platonična ljubezen, ker je ona nadalje živela v miru in zvesta možu, kateremu je rodila dvanajst otrok; tudi njega ni ta ljubezen ravno spravila od njegovih študij in od drugih bolj pozitivnih in bolj plodovitih ljubezni, niti ga ni odvrnila od dvora in od hrepenenja po slavi. Od časa do časa je zložil za Lauro ali pa preložil iz provençalščine kak sonet ali kako kancono, katera je ime slavnega pesnika in tudi notranjo in unanjo lepoto kmalu razglasila in razširila; tudi pri navadnem boljšem svetu je po tem postal znan tako, kakor je bil znan učenjakom. Ta literarna dejavnost se mu je kmalu zdela, da jo mora nadaljevati in ohranjati za vselej iste čute proti Lauri, katera jih ni netila; ko je potem čez dvajset let ona umrla, si je Petrarka štel v čast, da se je pasel v njenem spominu in bolečinah za njo.

V lepi Avinjonki so mu dopadali telesni čari, njeni zlati lasje, male bele roke, vitke lahti, mladostne prsi in druge miline, s katerimi se je ponašala in jih sama rada ogledavala v zrcalih; njo je videl v čistih, svežih in sladkih vodah; videl jo je na zeleni travi in v belem oblaku, iz spomina je slikal na kamen ljubki obraz. Ta Laura njegova je simbolična kakor Julija.

V Prešernu nahajamo sem ter tja posamezne podobe in izreke, kateri nas opominjajo Petrarkovih. Stritar jih je nekaj naštel.

Prešeren poje »Marsikteri romar gre v Rim« in se primerja takemu romarju, enako, dasi drugače obrnjeno, je pel že Petrarka v I. 12 sonetu.

»Movesi 'l vecchierel canuto e bianco«: Spusti na pot se starček sivoglati.

Pesnik se primerja romarju, ki gre v Rim gledat v njegovem namestniku papežu Kristusa, ki se ga nadeja gledati kedaj v nebesih.

Così lasso! talor vo cercand 'io,
Donna, quant è possibile, in altrui
La desiata vostra forma vera.

Tako jaz iščem siromak okoli,
Gospa! po drugih, kolikor mogoče
Podobo Vašo pravo zaželeno.

V sonetu I. 30: »I' sentia dentr'al cor già venir meno gli spiriti che da voi ricevon vita«: »Že čutil sem, da mi življenje gine«; misel je zopet enaka Prešernovi: Kedar previdi učenost zdravnika. Mesto »več rož ne raste v polji,« sem že primerjal s Petrarkovo »Non ha tanti animali.« Dalje poje Petrarka v sonetu II. 20:

»I' ho pien di sospir quest' aer tutto.«
 »Ves zrak mi je napolnjen z vzdih«:
 Non è sterpo nè sasso in queste monti,
 Non vamo fronda verde in queste piagge,
 Non fior in queste valli o foglia d'erba;
 Stilla d' acqua non vien di queste fonti,
 Ne fiere han questi boschi si selvagge,
 Che non sappian quant' è mia pena acerba.

Drevesa, skal na gori ni visoki,
 Zelenih listov, veje ni v dobravi,
 Cvetice, trave nimajo doline;
 Ni kapljice nobene v tem potoku,
 Zveri ni tako divje v tej goščavi,
 Da bi ne znala moje bolečine.

V sonetu I. 51.

Lasso! Ch' i' ardo, ed altri non mel crede:
 Sì crede ogni uom, se non sola colei,
 Che sovr'ogni è ch'i 'sola vorrei;
 Ella non par che'l creda, e sì sel vede.

Nesrečen jaz, da za njo gorim, drugi vsak mi veruje: – Da, verjame človek vsak, le ona sama ne, – Ki mi je čez vse in po kateri sami hrepenim, – Ona se zdi, da mi ne veruje, in to se tudi vidi.

Enako kakor na teh mestih toži Prešeren v gazeli: Žalostna komu neznana je resnica, da jo ljubim.

Oba pesnika sta si tudi zvesto zapomnila in nam oznanjata leto, dan in uro, kedaj ju je zadela vélika nesreča! Petrarka v sonetu I. »Voglia mi sprona, Amor mi guida e scorge« »Volja me spodbuja, Ljubezen me vodi in spremlja« poje:

Mille trecento ventisette appunto,
Su l' ora prima, il di sesto d' aprile
Nel labirinto mi trai, nè veggio ond' esca.

Trinajst sto sedemdvajsetega leta
Ob uri prvi šestega aprila
Zašel sem v labirint, iz katerega ne vidim izhoda.

Vedoma posnemal je Prešeren Petrarko v tem sonetu »Je od veselega časa teklo leto«, še bolj pa mu je bil tu pred očmi drugi Petrarkov sonet, na katerega sam opominja v pesmi »Prva ljubezen«, to je sonet I. 3.

Era 'l giorno ch'al sol si scoloraro
Per la pietta del suo fattore i rai,
Quand' i'fui preso, e non me ne guardai,
Che i be' vostr' occhi, Donna, mi legaro.

Tempo non mi pareo da far rifaro
Contra i colpi d' Amor: però n' andai
Secur, senza sospetto; onde i miei guai
Nel comune dolor s' incominciaro.

Bil dan je, ko je sonce otemnelo
Od žalosti, da Bog na križi umira;
Ta dan začetek bil mi je nemira,
Ki vaše ga oko, gospa! je vnelo.

V tem času ni se meni treba zdelo,
Da srce naj ljubezni se zapira,
Bál nisem se – od tod gorjé mi 'zvira.
Ki v splošni žalosti se je pričélo.

Trovommi Amor tutto disarmato,
Ed aperta la via per gli occhi al core,
Che di lagrime son fatti uscio e varco.
Però, ali mio parer, non gli fu onore

Perir me di saetta in quello stato,
Ed a voi armata non mostrar pur l'areo.

Brez brambe najde Amorja me strela,
In skozi oči v srce pot brez straže,
Ki imajo solzé ga za stezico.
Ne vé m, al' čast velíko to mu dela,
Da tacega je ustrelil me s pušico,
Vam pa še lóka svoj'ga ne pokaže.

Nahajajo se še druge stvari, ki so pa bolj malenkostne, n. p. v sonetu I. 102: »Ite caldi sospiri, al freddo core: Rompete il ghiaccio che pietà contende«. »Zdihljaji vroči, pojte, raztopite led mrzlega srca«, kar nekoliko spominja na konec prve Prešernove pesmi Strunam: »Té in take ve nosite – tožbe, strune! tje do nje; – ako morte, omečite – neusmiljeno srce«.

Premišljevatí nam je še zadnjo Prešernovo pesem v njegovih Poezijah, »Krst pri Savici«, ki se naslanja na dobo pokristijanjevanja Slovencev. Kristijanstvo se je širilo med Slovence od treh strani: iz Ogleja, iz Salcburga in iz Carigrada. Zlasti iz Salcburga so hoteli Slovence pridobiti ne toliko za kristijanstvo kakor za svojo državo. Boji med Slovenci in Nemci so se zavoljo tega mnogokrat ponavljali. Že Dagobert se je s pomočjo Alemancev in Langobardov vzdignil zoper Slovence, pa bil je premagan pod Samovim vodstvom. Nemci niso dolgo mogli podjarmiti Slovencev, da, zavoljo prepírov na Bavarskem so se Slovenci celó širili. Leta 748 se vzdignejo na Slovence Obri, da bi si zopet prisvojili nad njimi vrhovno oblast, ki so jo za Sama izgubili. Borut, prvi nam po imenu znani korotanski vojvoda, je poklical Bavarce na pomoč. Bavarci so prišli in z edinjeno močjo so bili Obri pregnani. Toda Slovenci so morali to bavarsko pomoč drago plačati. Bavarci so jih prisilili, gotovo po naročilu Pippinovem, ki ni pozabil, da so bili Slovenci ob Lehu njegovi protivniki, da so pripoznali frankovsko višo oblast. Odpeljali so s seboj na Bavarsko mnogo talcev, med katerimi sta bila Karast (Gorazd), Borutov sin, in Hotimčr, njegov sinovec, ki sta bila na Bavarskem vzrejena po želji Borutovi v krščanstvu. Borut ni dolgo potem več živel. Po njegovi smrti so Bavarci po povelju frankovskega kralja Korotancem Gorazda, sina Borutovega, poslali nazaj, in ti so si ga postavili za vojvodo. Pa že čez tri leta je umrl tudi Gorazd in Korotanci so si zdaj od frankovskega kralja izprosili Hotimera. Hotimer je bil pobožen kristjan, ki je, hvaležen za prejeto krščansko omiko, iz srca ostal vdan

solnograškemu samostanu ter je vsako leto tja romal opravljat svojih krščanskih dolžnosti. Prizadeval si je torej pokristijaniti svoje še poganske Slovence, v čemer sta ga podpirala solnograjski nadškof Vergilij in bavarski vojvoda Tasilo. Pripeljal je bil že tedaj s seboj iz Solnograda duhovnika Majorama, čez nekoliko časa pa je zaprosil nadškofa samega, da bi prišel obiskat Korotance. Vergilij ni mogel tega storiti, pač pa je poslal svojega pomočnika, škofa Modesta, in ž njim nekaj drugih duhovnikov, ter jim dal oblast, po Korotanskem blagoslavljati cerkve in posvečevati mašnike. Res so posvetili nekaj cerkev, Gosposvetsko, v *Tibuni*, v *Andrimah*. Po Modestovi smrti je prosil Hotimer vnovič Vergilija naj pride med Slovence; ker se je pa takrat vnel tukaj punt, je ta odrekel in poslal tje le duhovnika Latina, kateri pa je zopet odšel, ko se je punt vnel na novo. Šele ko je bila pomirjena dežela, je poslal Vergilij tja duhovnika Mandalhoha in za njim Varmana. Slovenci pa niso Bavarcem zaupali, ker so ravno po njih izgubili svobodo. Mislili so, kar je bila potlej resnica, da jih hočejo po novi veri le spraviti podse in jim odstraniti staro deželno ustavo. Zato so se bili že pod Hotimerom trikrat zavoljo vere spuntali; po njegovi smrti pa leta 769. so vse duhovnike pognali iz dežele in nekoliko let ni bilo nobenega mašnika na Korotanskem. O teh homotijah, ki so trajale tri leta, ni natančnega poročila. Megiser in Valvasor vesta sicer po nekem Ammonix Salossu dosti pripovedovati, pa le malo je historičnega. To vemo, da je vojvoda Tassilo II. pomagal Hotimerovemu nasledniku in sinu Valkunu ali Vladuhu; prišel je baje s tremi armadami na Slovensko, zadel punt, veliko puntarjev ujel, ujete kristjane osvobodil in pregnanega Vladuha zopet posadil na prestol. Vergilij je na vojvodovo prošnjo spet poslal duhovnikov v deželo, širit krščanstvo, katerega je tudi res mnogo ljudi poprijelo. Čez nekaj časa so se poganski Slovenci zopet spuntali, ker je hotel Vladuh svoje prizadevanje podpirati s silo. Na čelu je bilo pet plemičev, izmed katerih je neki Herman Aurelij najbolj spodbadal pogane zoper kristjane. Vladuh zbere svojo vojsko in gre zoper puntarje. Na potu mu neki posel, katerega je Avrelij podkupil, sporoči, da je že skoro vsa dežela v oblasti nasprotnikov, naj se tedaj ne spušča v boj, ker ne bi nič opravil. Kmalu se je pokazalo, da posel ni govoril resnice, zato ga dá vojvoda hipoma umoriti. Ko dalje odide, naleti na vojsko Aurelijovo, ki se je po dolgem potu utrujena ravno krepčala; Vladuh jo napade; 200 jih pobije, 400 ujame, drugi pa zbežijo. Avrelij sam je bil med ujetimi. Nato gre Vladuh v Sisek, da bi si tam priskrbel zadosti živeža in udaril potem proti Drohu, drugemu načelniku puntarjev. Med tem je Droh najel nekaj morivcev, da bi Vladuha v Sisku skrivaj umorili. Pa ker vojvode niso prav poznali, niso pravega zadeli in so bili zasačeni.

Ker so pa prosili milosti in obljubili, da se bodo pokristijanili, jim je Vladuh celo prizanesel. Droh se je bil blizu Metlike utaboril in je pričakoval Vladuha. Pa bil je premagan in z mnogimi tovarši ujet. Ko se je Vladuh slovesno v mesto Julia zmagavec vrnil, je dal Avreliju in Drohu odsekati roke, s katerimi sta bila zvestobo prisegla, in ju je do smrti trpinčil. Tako Valvazor.

Odsihmal se je krščanstvo vedno bolj širilo, svoboda pa za vedno izginjala. Na to povest se opira Preširnov Krst pri Savici. Dejanje njegovo se vrši med letoma 770–780.

Pesem Prešernova sestoji iz Uvoda in iz Krsta samega. V Uvodu popisuje Prešeren boj med Valjhunom in Črtomirom, nezgodovinsko osebo, torej je tudi boj le Prešernova fikcija: Valjhun se že dolgo bori za krščansko vero po Slovenskem; palo je že mnogo voditeljev in mož. Edini se še upira Črtomir z malo četo, »narmlajši med junaki«. Utekel je v Bohinj, v svojo trdnjavo v Bistriški dolini, ki ajdovski se gradec imenuje. Za njim pa pridero sovražniki, devetkrat veči množca; šest mesecev se že bore med sabo – bratje: kako strašna slepota je človeka! V tem pritisne na nje glad, zato skušajo junaki v temni noči prodreti skozi neprijatelja. Toda Valjhun jih sreča s svojo silo, ker je sam skušal planiti nanje ter jih iznenaditi. Dosti jih pade iz obeh strani, toda med palimi zastoj išče Valjhun Črtomira.

Drugi dan zjutraj stoji Črtomir na bregu Bohinjskega jezera in je prepričan, da je vse propalo, da samo »ptujcam svit se v Krajni žari«. Spomni se drage svoje Bogomile, hčere duhovnika boginje Žive na otoku Blejskega jezera, s katero se je seznanil, ko je enkrat prišel na otok darovat. Drug v drugega sta se zaljubila, ljubezen jima je srečno cvela, dokler ni privalil v domovino Valjhun. Samo misel na njo mu sedaj zadržuje roko, da se sam ne ubije. Znan ribič ga prepelje čez jezero k Savici in gre potem po Črtomirovem nalogu na blejski otok k duhovniku Staroslavu, da mu ta pošlje četrti del njegovega zlata, ki ga hrani, in da mu donese vest o Bogomili. Drugo jutro se vrne ribar v društvu mož, ki neso blago, eden je med njimi v talarju s stolo. Že mu sega desnica po meč, kar se prikaže Bogomila. Vesel jo objame, ona pa se mu polahko izmakne ter mu izjavi, da je došla, da se ž njim oprosti, ker ona je krščanka in tako tudi njen oče in vsa občina; krstil jih je duhovnik, ki ga vidi pred sabo, ko jim je raztolmačil vérske nauke. Od tedaj neprestano misli, kako bi rešila tudi Črtomira od poganske zmote. Črtomir se ne upira veri Bogomile, ako ga krst združi ž njo. Toda bila je, da bi rešila Črtomira, storila obljubo, da se odreče temu, kar ji je najljubše na svetu, – zvezi ž njim. Tudi duhovnik mu reče, da zakonske sreče ne more uživati človek, ki je kakor

on sam bivši drujid in pa Črtomir pretil polno krvi za pogansko zmoto. Zato je treba, da gre Črtomir takoj v Oglej, da ga patrijarh posveti v mašnika. Ker prosi isto tudi Bogomila, privoli on, vzame si zlata za potrebo in objame Bogomilo. Ta ga zdaj začne prositi, naj ji izpolni še eno željo in naj se da precej krstiti, kar on stori – pri Savici. Ko postane v Ogleju mašnik, je širil vero med Slovenci in preko njih mej, Bogomila pa se je vrnila k očetu: Nič več se nista videla na svetu. – Črtomirov značaj je odsev Prešernovega. Kake misli so takrat, ko je speval »Krst«, navdajale pesnika, se jasno vidi iz uvodnega soneta: »Da srečen je le tá, kdor z Bogomilo up srečo onkraj groba v prsih hrani.« Ta misel, ta duh veje po vsi pesmi. Črtomir je izgubil ves up in veselje za vse lepo. Bridko toži o sovražni usodi, ki ves rod preganja: značaj njegov je značaj Prešernov.

Pesmi, v kateri bi bilo združeno toliko prednosti kakor v »Krstu«, je pač malo, ne samo pri nas, ampak tudi drugod. Razen klasične oblike, katere zastoj sicer iščemo v slovenskem slovstvu, ima še te-le prednosti: Vzeta je iz časa, ko so Slovenci izgubili svobodo in sprejeli kristijansko vero, iz časa, ki je za nje najbolj odločilen. Razmere, nejasne v Valvazorju, je Prešeren iz svojega duha ženijalno opeval. Pesem se tudi godi v najlepšem delu slovenske zemlje. Najlepši naš kraj je Prešeren izbral v bivališče Črtomirove neveste. »Krst« je s tem dobil posebno mikalnost za Slovence, ker povečuje najlepše kraje, ki so jim tako priljubljeni. Vsem se nam zdé nekako sveti, vedno čujemo o njih pripovedovati, tolikrat se omenjajo v življenju, da so vsakemu nekako domači, čeravno jih še ni videl: in zdé se nam najlepši največ zató, ker jih povečuje Prešernova poezija. Lahko rečemo, da je zaradi teh dveh okolnosti »Krst« tako rekoč narodna pesem, in zavoljo tega razumemo, da se tujcem ne dopada. Tudi se sodi »Krst« po navadi s krivega stališča; pravi epos to ni, ampak samo povest v verzih, kakor prav pravi Janežič. V njem je Prešeren, kakor v »Sonetnem vencu«, ženijalno združil ljubezen do domovine in do Bogomile; in ljubezen sploh je hotel opevati, ljubezen, mogočen, čist, blag čut, ki človeka povzdiguje, blaži, čisti in povzdiga k blagim delom. Če je Goethe sklenil Fausta z besedami: »Kar večno žensko je, povzdiga nas«, se tudi Črtomir ni vdal Bogomili iz prepričanosti, ampak sólo zato, ker ga je ona prosila, samo iz ljubezni do nje.

Po obliki je »Krst« različen od drugih Prešernovih poezij, po duhu in mislih pa se popolnoma veže in zлага ž njimi, in to tako, da bi bile pomanjkljive prve brez njega. Po dolgem hrepenenju in trpljenju, po nemiru in bojih, katere nam kažejo poprejšnje pesmi, da česar išče, ni najti na tem svetu: sreče, miru!: »Pokopal misli visoko leteče, – Željá neizpolnjenih sem bolečine, – ko Črtomir ves up

na zemlji sreče.« Umirilo se mu je v pesmi srce, ako ne v sreči, vsaj v upanju, da najde onkraj groba, česar je tu iskal zastoj.

Stritar pravi:

»Ako primerjamo Prešernove poezije veličastni simfoniji, mnogovrstni kakor pesnikovo dušno življenje, katera zdaj hrepeni, zdaj se smehlja, zdaj srdi, zdaj se dviguje v jasne višave, zdaj pogreza v temno brezno – s tem je zadnja ta pesem tej simfoniji finale, v katerem se zlivajo in zlagajo vsi glasovi v mehko otožno harmonijo. Ta pesem je kakor svetla mavrica, ki se za črno nevihto tolažno razpenja po mirnem nebu, kakor zlata zarja, ki konci viharnega dneva, razlita po večernem nebu, obeta jutri jasen, vesel dan.«

Prešeren gre kar »in medias res«. ¹³³⁷ On ne začne pripovedovati, kako se je Črtomir zaljubil, kako je obiskoval osrede, kako jima je cvela sreča celo leto, ampak postavi nas v razburjen boj in čas, ko pripodi Valjhun s seboj svoje srdite roje. V 12 verzih nam naslika vso situacijo. – Sploh je ves uvod mojstrsko delo. Posebno lepe so podobe »Ko se neurnik o povodnji vlije« ali pa narodna podoba »leže, k' ob ajde žetvi al pšenice« in potem v Krstu: »Al jezero, ki na njega pokrajni – stojš, ni Črtomir podoba tvoja?« Sploh ima ves »Krst« mnogo plastičnih prizorov, da se ti zdi, kakor bi jih videl pred seboj naslikane. Verzi »Največ sveta otrokom sliši Slave«, »Manj strašna noč je v črne zemlje krilu, – ko so pod svitlim soncem sužnji dnevi«, »Ječe pod težkim jarmom sini Slave, – Le tujcam sreče svit se v Kranji žari, – Ošabno nosjo ti po konci glave« naredé povsod neizmeren vtisek. Čudno je, da je tedanja cenzura dopustila take verze.

Sama pesem je bolj lirične kakor epične nature; največ epičnega značaja še ima uvod, zlasti opis ljutega boja. Tudi okolica Blejskega jezera je lepo naslikana, manj dobro pa junak sam; v njem je preveč lirizma, da Bogomila ima več odločnosti in moči kakor on. Toda pozabiti ne smemo, da je Prešeren, ko je speval svoj Krst, imel pred seboj tudi poseben namen, pridobiti si naklonjenost duhovenstva, in zato ni bil popolnoma svoboden. V svojem listu do Čelakovskega iz leta 1836., 22. avgusta (Ljubljanski Zvon II. 110) piše: »Mein neuestes Produkt Kerst per Savizi, das beilaüfig Ende März erschienen ist, bitte ich als eine metrische Aufgabe zu beurtheilen, mit deren Lösung der Zweck in Verbindung stand, mir die Gunst der Geist – lichkeit zu erwerben. Der Übersetzer des heiligen Augustinus wird hofentlich über die Tendenz der wenigen Strophen kein Verdammungsurtheil fällen. Die geistlichen Herrn waren diesmal mit mir zufrieden und wollen mir auch meine vorigen Sünden vergeben; übrigens wäre es mir lieber, wenn sie meine Poesien

¹³³⁷ »V sredino stvari« (v literaturi: neposredno v dogajanje samo brez uvoda).

kaufen als loben würden; für diesmal bin ich für meine Kosten bereits gedeckt, in dem nahe an 200 Exemplare veräußert worden sind und ich nicht mehr als 600 habe auflegen lassen. Um wenigstens einen Vorzug vor den übrigen krainischen Scribenten zu haben, habe ich alle Exemplare auf Velinpapier drucken lassen.«¹³³⁸

Vendar je priznati, da konca »Krstu« ni mogel Prešeren narediti drugačnega. Le mislimo si, da bi se bil Črtomir v obupu, da ga je vse zapustilo, da se je celo Bogomila odpovedala njegovi ljubezni, usmrtil, bi imelo to na nas slab vtis; Črtomir bi bil sentimentalni junak, ves efekt bi bil izgubljen, kar pa ni, če vemo, »da srečen je le ta, kdor z Bogomilo – Up sreče unstran groba v prsih hrani«, ideja, ki je veliko lepša in mogočnejša od navadnega obupa.

O nastanku Krsta so pripovedovali Prešernovi prijatelji to-le: »Prešeren je bil s svojima prijateljema Čopom in Kastelcem pri Savici. Vsi trije so občudovali prirodno lepoto Savičnega slapa in nazadnje je rekel Kastelec: 'Na lepo Savico pesem zloži, že Vodnika je navdušila, tebe bo še bolj.'« V svoji ženijalnosti, ki je bila za nedolžna ušesa včasih malo prekosmata, hipoma odgovori Prešeren s štirimi verzi, kateri pa niso taki, da bi se dali zapisati. Prijatelja, ki sta bila takega humorja navajena, vendar s tem nista bila zadovoljna, in obljubiti je jima moral, da spiše resno pesem o Savici. Ne dolgo potem je bil ustvarjen »Kerst«. Seveda je neverjetno, da bi ga bil pogled Savice, katere takrat gotovo ni prvokrat videl, tako navdušil. Misel je gotovo nosil v srcu že prej, morda iz časa, ko je bral z Grünom Valvazorja; ona prošnja ga je morda le spodbudila, da je pospešil svoje delo.

Po izdaji Poezije je Prešeren le malo več pel. Od vseh še ohranjenih, v Poezije ne vzprejetih njegovih pesmi se z gotovostjo niti o eni ne dá povedati, da je nastala po letu 1847. V Pintarjevo izdajo sprejeta pesem »Vso srečo ti želim« spada gotovo v starejšo dobo, dobo, ko je bil Prešeren še zaljubljen v Primčevo Julijo. Pesnik se v trenutkih, ko njen obraz ne gleda neprijazno in njemu vsaj ni sovražen, ko ona nastavlja uho, da bi slišala njegove pesmice, in ko si sam misli, kako bi bil srečen, če bi jo stisnil na srce, v teh trenutkih si želi, da bi bila srečna z njim; ko pa se ozira za dragim, ko ž njim prijazno kramlja in se mu sladko posmehuje, ko ga z rokami obsega od rok obsežena, tedaj ji želi srečo z njim! Pesem je jako umetelno in sestavno sezidana: prva in poslednja strofa izrekata, da ji srečo želi bodisi s seboj ali pa z dragim; vmes pa je troje parov strof, končujočih vsaka se: a) »vso srečo ti želim, – dekle, z menoj ne ž njim« in b) »vso srečo ti želim, z menoj ne, ampak ž njim!«.

¹³³⁸ Slovenski prevod celega pisma je objavljen v France Prešeren: Poezije in pisma. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1964, str. 336.

»Nuna in kanarček« je izmed najdovršenejših Prešernovih pesmi. Nuna govori kanarčku, da ga izpusti v pomladno naravo, da si poišče družico in naužije svobode. Toda ptica želi ostati pri njej (izletela bi ven samo na srečnih Kanarskih otokih, kjer je vedno pomlad brez snega in toče); pri nuni pa ga togotna sreča ni topla, od njenih rok je bil glajen; zunaj bi se ne mogel navaditi trpeti in mreti. S tem odgovorom zadovoljna nuna ga tudi ona povabi, naj ostane pri njej, ker ne želita prostosti sveta. Idejo za to pesem je dobil Prešeren iz ljubljanskega nunskega samostana. Dr Chrobat je bil namreč varuh grofice Engelshaus, katera je sirota prišla v samostan ter dobila ime mati Marija Ignacija. Prebila je v samostanu 63 let in umrla 1880. leta, imajoča 71 let. Prešeren je kot Chrobatov koncipijent večkrat prišel po uradnih poslih v dotiko z mlado, lepo in ljubeznivo grofico in zložil njej v čast in spomin to pesem, ki ima nekaj izvrstnih, naravo posnemajočih verzov: Ne sliši šum sap se viharskih.

O »Zarjavele device« postanku je pripovedoval Prešernov sošolec, advokat Traven (Traun) Sketu (Kres, 1883, 376) to le: »Nekega dne leta 1825. pride J. Traven v šolsko dvorano, pojoč napev neke češke pesmi. Vsi ga radovedni vprašajo, od kod ima tako mičen napev, in on jim pove, da so ga pele prejšnji večer v neki gostilnici na plunko igrajoč češke »harfenistke«. Ker se mi je napev češke pesmi jako dopadal, sem rekel Prešernu: Veš kaj, napev je lep, le pesmi ne znam, katero so pele; a tudi bi se mi češki tekst ne dopadel zelo, če bi ga ravno znal, rajši bi imel kranjsko pesem na ta napev.

Napravi ti, France, pesem, ki bi se temu napevu prilegala.

Vedeli smo namreč vsi kranjski pravoslavci, da je že bilo tedaj v Prešernu nekaj pesnika, kajti večkrat je bil kakšno kratko pesmico zložil, na gimnaziji v Ljubljani pa še nismo nič znali o njegovih pesniških zmoglostih. In drugi dan mi že prinese v kolegij pesem z naslovom: 'Prophetischer Trost für den Travn im Jahre 1825.'¹³³⁹ Tako je bilo sprva pesmi ime; pozneje smo jo imenovali »Zarjovena dvičica« ter jo dostikrat skupaj peli. Cela stvar pa je taka: Jaz sem bil na Dunaju znan z neko obiteljo in sem pogostoma vanjo zahajal; bili sta namreč tam dve lepi, mladi gospici. Ena se mi je kaj dopadala, ali njeno srce je ostalo mrzlo, kamenito proti meni. To seveda so zvedeli tudi moji kolegi in med njimi v prvi vrsti Prešeren. In glejte ga šaljivca, ravno o tem je zapel v tej pesmi! Tista devica je potem v resnici – zarjavela.«

Pesem nam kaže v tridesetem letu tožečo devico – samico. Cvela je prej kakor roža in vsakemu je bila milša kakor lilija, toda za nobenega se ni hotela vdati;

¹³³⁹ »Preroška tolažba za Travn v letu 1825«.

čakala je boljšega, toda ostala je – zarjavela dvica. V prvotni, Travnu namenjeni redakciji je še ena strofa: »Lohko bla obrzdala, – Lohko bla obdržala – Jest neumna šlapica – Iz 'Za zidam' Jakica« (Za zidom, ozka ulica v Ljubljani, kjer je bil Traven rojen in izrejen). V tej pesmi je Prešeren še najbolj posnemal narodnih pesmi ton, zlasti v rabi diminutivov rožica, devičica, samičica. Vrhu tega ima v njej zlasti v narodnih pesmih navadne daktilične rime, dvičica – samičica, ubožica – rožica, milija – lilija, vnelo je – gorelo je, pozabil je – obabil je, ki sta jih pozneje gojila zlasti Stritar in Gregorčič.

Legenda »Sveti Senan« je priobčena v V. zvezku Kranjske Čbelice, ker ga cenzura ni dovolila tiskati prej. Vsebina je satirična; posvetil je bil Prešeren Senana bajè patru Benvenuto Chrobatu, ki je umrl 20. junija 1880. leta v Ljubljani. Pesem v glavni misli ni popolnoma izvirna, kar pa ne zmanjšuje nje cene, niti ne dela škode pesnikovemu imenu. Prešeren je zlasti *punctum saliens*¹³⁴⁰ tako zasukal, da je manj razžaljiv in bolj estetičen kakor v matici, tudi si je namesto dialoga izbral pripovedno obliko. »Senana« je v angleščini zložil Thomas Moore, rojen 28. V. 1779, umrl 25. II. 1852; to je dokazal v prvem letniku Ljubljanskega Zvona I. Cimperman. Gestrin (I. Črv) se mu je uprl v podlistku Slovenskega naroda 1884., št. 205, ki meni, da Prešeren nima pesmi od Moora, in opira svoje mnenje na to, ker sta v nekem prepisu, ki ga je on videl, pripisani besedi »Acta Sanctorum«, da jo je torej zajel naravnost iz tega vira. Cimperman je odgovoril Gestrinu v Ljubljanskem Zvonu IV. (1884) 629–631, kjer je dokazal, da dotični rokopis, ki ga je videl Gestrin, 1. ni pisala Prešernova, ampak Bleiweisova roka, 2. da se Bleiweisov prepis nekoliko loči od natiska Čbeličnega in 3., da stoji na koncu podpisano »Acta Sanctorum Hiberniae«,¹³⁴¹ kar zopet kaže na Irca Moora, ki je gotovo poznal to duhovno knjigo. Cimpermanova trditev, da je Prešeren zajel snov iz Moorove pesmi, in ne iz Acta Sanctorum Hibernae naravnost, je popolnoma resnična; natančno to je iz Moora dokazal že lahko on sam, a najbrž je imel pred sabo le nepopolno izdajo Moorovih pesmi. V skoraj vseh izdajah zbirke »Irish melodies and songs by Thomas Moore« (pri. N. P. London & New York, George Routh.) nahajamo pri pesmi »St. Senanus and the lady« tole Moorovo opomnjo.¹³⁴²

¹³⁴⁰ Srčiko, jedro (dobes.: skakajočo točko).

¹³⁴¹ »Dejanja irskih svetnikov« (tudi: Zgodovina irskih svetnikov).

¹³⁴² Strani 165 Štrekljevega rokopisa je dodan listič z omenjeno opomnjo v angleškem jeziku: Ausgabe: Irisch melodies and songs by Thomas Moore London and New York George Routledge and Sons 12° p. 18 sq. St. Senanus

Knjiga »Acta Sanctorum Hiberniae« je v naših knjižnicah precej redka in nikakor ni verjetno, da bi bil Prešeren iskal svojim pesmim snovi po takih knjigah ali celo po knjižnicah. Bral je pesem pri Mooru, in da bi se laže ubranil napadom duhovnih nasprotnikov, je iz Moora priložil citat »Acta Sanctorum Hiberniae, pg. 630«, češ kaj mi očitata »pregrešno« snov, saj stoji tako v življenju svetnikov. Da tega citata ni pristavil Bleiweis, je jasno, ker on ni bil mož, da bi prebiral angleške pesnike v originalu, in tudi angleščine ni znal, da bi bil mogel primerjati angleško podstavo. Ker cenzura ni pustila pesmi tiskati, se je pesem kakor sploh take prepovedane stvari širila v rokopisu; tak prepis si je napravil tudi Bleiweis in pod pesem postavil citat, kakor ga je našel v podstavi.

V Čbelici po letu 1848. se Prešernu citat ni zdel več potreben in umesten.

St Senanus and the lady

Oh! haste and leave this sacred isle,
 Unholy bark, are morning smile;
 For on thy deck, tho' dark it be
 A female form I see;
 And I have sworn, this sainted sod
 Shall ne'er by woman's feet be trod!

»In a metrical life of St. Senanus, which is taken from an old Kilkenny MS., and may be found among the Acta Sanctorum Hiberniae, we are told of his flight to the island of Scatterry, and his resolution not to admit any woman of the party; he refuses to receive even a sister saint, St. Cannera, whom an angel had taken to the island for the express purpose of introducing her to him. The following was the ungracious answer of Senanus, according to his poetical biographer:

Cui praesul, quid foeminis
 Commune est cum monachis?
 Nec te rec ullam aliam
 Admitteremus in insulam.

See the Acta Sanct. Hib. p. 610

According to Dr Ledwich, St. Senanus was no less a personage than the river Shanon; but O'Connor and other antiquarians deny this metamorphose indignantly.

Oh! father send not hence my bark,
 Through wintry wind and billows dark
 I come with humble heart to share
 Thy morning and evening prayer
 Nor mine the feet, oh, holy Saint
 The brightness *of* thy sod to taint.«
 The lady's prayer Senanus spurrid
 The wind blew fresh, the bark returnid
 But legends hint, that had the maid
 Till mornings light delayd,
 And given the saint one rosy smile
 She ne'er had left his lonely isle.

Sv. Senan¹³⁴³

Oj hiti in zapusti ta sveti otok,
 Brezbožna ladja, pred se jutro zasmaje;
 Kajti na tvojem krovu, dasi temno je,
 Žensko vidim podobo.
 In jaz sem se zarotil, da te svete ruše
 Nigdar se ženske noga ne dotakne.

Oj oče, ne pošiljaj proč moje ladje
 Med zimske vetrove in valovje temno.
 Jaz sem prišla, s ponižnim srcem se udeleževat
 Tvoje jutranje in večerne molitve.
 Ne namerjata nogi, oh, sveti mož,
 Čistosti tvoje ruše oskrunjati.
 Dekleta prošnje Senan zavrže,
 Vetrovi pišejo čvrsto, ladja odplava nazaj.
 Toda pravljica poroča, da se je dekle
 Do jutranjega svita budilo
 In spravilo svetnika v sladek smeh,
 Nigdar ni ostavilo njega samotnega otoka.

¹³⁴³ Prevod je v Štrekljevem rokopisu zapisan vzporedno ob originalu.

Prešeren je isto snov predrugačil.

Da bi ga ženske ne zapeljale, je odšel Senan na samotni otok. Toda vihar prižene k njemu ladjo. Z ladje stopi devica z nebeškimi očmi in prebelih prsi. Senanus je zmoten, se djet kam ne ve. Ona ga prosi prenočišča, dokler mine vihar. On je ne sprejme, ampak prosi Boga za vreme; takoj se umirijo valovi in ona odplave dalje. Senan pa potem večkrat vidi v sanjah deklico, njene prsi, nje oči in ob viharju skrbno gleda, bode li zopet prignal kako žensko; ne bi je več odgnal, ampak prej vsaj izpovedal. Zastonj tam čaka, zastonj se kesa. Nazaj med ljudi se poda. »Od tod se menihi ženstvá ne boje, – Za dušo in truplo njih radi skrbé.«

Tudi Zdravljice ni pustila cenzura tiskati v Poezijah. Dasi zložena že leta 1844. v »ob novini leta«, je izšla šele 1848. v 5. zvezku Čbelice. Ta klasična pesem je karakteristična za mišljenje Prešernovo in njegovo prepričanje. Očitalo se mu je, da je le Kranjec, a iz te pesmi zlasti se vidi, kako goreč Slovan je bil: »Bog našo nam deželo, – Bog živi ves slovenski svet, – Brate vse, – kar nas je – Sinov sloveče matere.« »Prost, ko je bil očakov, – Naprej naj bo Slovencev dom, – Naj zdrobe njih roke – si sponse, kjer jim še teže.« »Bog živi vas Slovenke, – prelepe, žlahtne rožice, – Ni take je mladenke, – ko naše je krvi deklet; – naj sinov – zarodnov – iz Vas bo strah sovražnikov«. A kozmopolita kakor vsi ženijalni možje se je pokazal v strofi: »Živé naj vsi narodi, – ki hrepené dočakat dan, – da koder sonce hodi, – prepir iz sveta bo pregnan, – da rojak – prost bo vsak, – ne vrag, le sosed bo mejak!« Naposled se obrača zopet do prijateljev, ki dobro v srcu mislijo: »Dokaj dni – naj živi – Bog, kar nas dobrih je ljudi.«

Pesem »Od zidanja cerkve na Šmarni gori« pripoveduje, kako je nastala ta božja pot. Kjer je zdaj cerkev, je bil nekdaj grad. Mlado deklico je bil tamkajšnji grajščak zapeljal in – zapustil; ona gre na goro, noč jo zajame pri puščavniku; tam rodi moško dete in umre. Drugo jutro vidi grajščak, ko gre na lov, mrtvo drago, kateri koplje puščavnik ravno grob. Podmititi hoče puščavnika, da bi žena ne zvedela njegove pregrehe; toda puščavnik se ne da pregovoriti. Dete odgaja do sedmega leta, potem gre ž njim v Rim, od koder se vrne čez dvajset let z duhovnikom. Ker oče ni imel zakonskih otrok, sezida na svojem gradu cerkev: V nji sin je za njega mašo bral in mater svojo z vic jemal.

Pesem od »Šmarne gore« opominja, da je romati pridno na to goro v čast Marije, ker sicer se jim bo po smrti vračati iz vic, od koder prihajajo cele čete v noči v jutro Mrtvih duš dné »Roženkranc in litanije« Molit, hvalo pet Marije. Zlasti vsak Kranjec mora pridno obiskavati to božjo pot. Očividno je porabil Prešeren za to pesem vero preprostega naroda.

Ona je edina pobožna med njegovimi »Poezijami«.

Tem bolj je zasoljena »Nebeška procesija«. Neko jutro leta 1835. so našli po vsej Ljubljani prepise te pesmi raztresene. Ravno tako so bili prepisi razposlani po vsem Kranjskem. Nastal je velik škandal, vse je vpilo in kričalo in vsak je sodil, da je Prešeren zložil to pesem. Policija je stopila na noge in poklicala Prešerna k sebi. Policijski direktor mu pokaže en manuskript ter mu reče: »Gospod doktor, ali ste brali to pesem?« Prešeren odgovori: »Kako bi je ne bil, vsa Ljubljana ne govori o drugem kakor o tej pesmi.« »Kako se vam zdi?« nadaljuje direktor. »Pesem je dobra«, pravi Prešeren, »a jaz bi jo še bolje naredil.« Prešeren je hotel reči, da ko bi bil hotel, bi jo bil še bolje naredil, direktor pa je sodil iz tega, da je ni Prešeren spisal. Izpraševal ga je še dolgo časa, a ker mu ni mogel do živega, ga je izpustil. Lahko si mislimo, kako je takrat ta pesem Ljubljančane vznemirila, ko je bilo še vse verno in cenzura tako ostra. To in pa Železno cesto so znali vsi Ljubljančani na pamet.

Na vseh Svetnikov dan sedi Bog na svojem prestolu sredi angeljev in svetnikov, da gledajo čete zveličanih duš, ki so bile prejšnje leto poklicane iz vic. Bog je žalosten, ker so čete le majhne, dokler se ne pokaže bandero Krištofa Ljubljanskega, umrlih pokopanih pri sv. Krištofu v Ljubljani; on edini še ima kako gosposko dušo, drugi pa same siromake, kmete, menihe in nune. Bog ga praša, kako je to. Krištof odgovori, da ima hudič v Ljubljani manj moči, ker je tam malo zabavišč. Vrag je to poslušal skozi ključavnico in hiti pripravljat limance za Ljubljančane. Vdahne jim misel, da sezidajo kazine na akciji, kjer se mladina z materami vred kazé. Možovu, to je Hradeckemu županu, dá misel, da je sezidal za bolj ta malo gospodo strelišče. Gradčan Welhal je sezidal Koloseum, kjer so se zbirale na ples krščence¹³⁴⁴ in sploh niže ljudstvo; pozneje je pogorel, pa bil je z nova sezidan, nazadnje je bil vojašnica. Zidati ukaže gledišče, kjer se bo satan častil. Zelo plastično je povedano: »Ti (Ljubljana) kasarna boš sloveča satana peklenškega!« in čez deset let ne bo več imel Krištof duše, ki bi jo peljal v nebo.

Janezu N. Hradeckemu ob petindvajsetletnici njegovega mestnega županstva (27. rožnika 1845.) je častitka zaslužnemu tedanjemu županu. Meščani so dali tega župana podobo slikati po domačem umetniku Stroju, da bi ostala v Strelišču, ki ga je on sezidal. Ko je Bleiweis izvedel, da se bo na čast govoril nemški slavnostni govor, ni dal miru, da se je dovolil tudi slovenski govor. Zato je poiskal dobrega deklamatorja pa tudi dobrega pesnika, da je častitko sestavil. Pesem je bila sprejeta z gromovitim ploskom. Slika nam zaslugo Hradeckega za ustanovitev Kranjske hranilnice, mestne ubožne hiše, da se je močvirje jelo sušiti, da je

¹³⁴⁴ Krščénica – dekla.

ozaljšal Ljubljano z novimi mostovi, bil skrben ud Kmetijske družbe in podpor-
nik Novic. Svojega slovanskega mišljenja tudi tukaj ni skrival:

Zahvale vseh Slovencev si nabiraš,
Ki bratov ti hotijo zabavljice,
De smo zares mi Kranjci pozabili
Že Slave matere, nje govorice,
Ki stala v bran je Atilovi sili,
Ki preživela mnoge je narode,
Ki naj naprej ohrani Bog jo mili!

V sonetu »Ljubezni tiranija« se obrača do tistih, kateri si ubivajo glavo, ali poje res brez upanja, da bo kedaj plačan, da dobi nagrado! On jih vpraša, ali delajo li črni sužnji v Ameriki za nagrado! On trpi še hujšo sužnost kakor turški kristijani, kako nagrado naj torej pričakuje.

Luka Pintarjeva izdaja je prinesla še nekaj novih Prešernovih pesem: pred vse-
mi dva literarna soneta: enega na Mihaela Kastelca, izdajavca Čebelice, in enega
na Murka, izdajavca Volkmerjih pesmi. V prvem slavi Kastelca kot moža, »ki je
ob hudem času zbral slovenske pevce, da so začeli na domačem Parnasu trebiti
zaraščene prostore, in se že vidijo na njem vesela mesta ter se že slišijo pesem
sladki glasi; že je pognal cvet, v tem ko so bile prej zapuščene trate našega Parnasa
in so po njem rasli le mah, ljuljka in osat ter so molčali glasovi lire zlate, ker so
Kranjce vabile zložne stezice nemškega Parnasa, kamor so slovenski pevci hodili
zaplečevat med zbrane svate nemških muz«. Na Murka je Prešeren zavoljo izdaje
Volkmerovih pesmi in fabul napravil tudi sršena:

»Slávo sramôti izdá če'nč Vòlkmera Mürko 'zdajávec;
Njén al apóstelj bó lákomen Iškarijot?«

T.j. Murko, izdajavec Volkmerjevih čenč, je izdal s tem svojo slávo sramôti;
lakomen Iškarijot ne more biti slave apostelj. Te besede nam bolj osvetljuje sonet
»Zopet izdajavcu Volkmerjih fabul in pesem« in v katerem Prešeren pravi: Ko
bere slovenska Stiria, tvoja (Murkova) mati, neslane Volkmerjeve pesmi, tedaj
vpije s Cezarjem, Pompeja premagavcem: »Tudi ti, sin! Kaj tudi ti zopet odpiraš
črne rane, dane meni v nesrečo, namreč germanizme, da mi zopet iz teh ran lije
rdeča kri? Ali tudi tvoja roka me na novo bije in te nič gane moja bolečina, ko

moram brati take germanizme?« Kako si ti, Murko, mogel narediti kaj takega, ko smo vendar vsi z veseljem sprejeli tvoj besednjak in stavili va te v mladenča up prihodnjih časov, in so te počastili ne samo prilizovavci, ampak sam Aristarh, Kopitar; ti si tako opeharil naše upanje, da si z Volkmerjem začel nemškovati in nosiš med nemškovavci velki zvonec, da Slovenci v trojni deželi na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem kličejo: Gorjé, gorjé, gorjé mu izdajavci!

Že Stritarjeva izdaja ima še več sršenov Prešernovih.

»*Slomšku*, ko je bil na svetlo dal »Devištvo«. Slomšek sam piše v svojih popotnih spominih (Kosar 28), 1837: »Am Abend gieng ich ins Theater, obwohe es in Laibach etwas Unerhörtes ist, einen Geistlichen in Theater zu sehen. Das Merkwürdigste, was ich im ganzen Theater bemerkte, ist dass nur 2 Priester darin waren, und noch diese Lavanter. Auch ich wurde bald bemerkt. Der bekannte krainerische Dichter, Dr Prešern schliech sich herbei, grüßte mich recht herzlich mit dem Beisatze; 'Er werde es nächstens den Domherrn P...k erzählen, den Klagenfurter Spiritual im Theater gesehen zu haben. 'Victoria!' Er begleitete mich auf mein Gasthaus zum Nachtmal und beehrte mich zum Abschied mit einer beysenden Satyre, als den Verfasser des wie es scheint, ihm nicht angenehmen 'Devištvo' mit folgenden Spott – Versen:

Ker stara para zlomek
Devištva preveč vzela,
Je mlajši njega Zlomšek
Prodajat ga začel.

Am anderen Tage wurde ich vom Domherrn P. zu Mittag geladen, der für Laibach ein zweiter Vincenz de Paul ist. Ich speiste in Gesellschaft des Hern M.,¹³⁴⁵ Professors der slovenischen Sprache und wurde doppelt tractirt: allopathisch mit einer vortrefflich besetzten Tafel, homoeopathisch mit einem Strom von Anpreisungen dieser herrlichen Heilmethode. Wäre ich nicht bei meiner Gesundheit gegen alle Heilarten so Kalt und gleichgültig, so hätten mich richtig die beiden Herren homöopathisch geredet.«¹³⁴⁶

¹³⁴⁵ Franc Serafin Metelko (1789–1860), duhovnik, profesor slovenščine na ljubljanskem liceju, s poukom knjižne slovenščine vplival na več generacij intelektualcev, med drugim na Prešerna, Čopa, Slomška. Glej Štrekljevo predstavitev Metelka na str. 645–653 (ZSS I–II).

¹³⁴⁶ »Zvečer sem šel v gledališče, čeprav je v Ljubljani nekaj nezaslišanega, da v gledališču vidiš duhovnika. Med vsem, kar sem opazil v gledališču, je bilo najzanimivejše, da sta bila

»*Puščičarjem*« (Pintar, 226) veljata Čebeličnima puščičarjema Kastelcu in Zupanu. »Puščica brez žela 'iz debelega je čela«: t.j. »zboosti mora in ne biti učena in temna. – Puščičar naj imá glavíco zvito: – Terzit neslan je, kdor ima zabito!« Brez dovtipa je vsaka puščica slaba; samo graja in zmerjanje še ni puščica.

V »Pesmam od močvirskega posušila« zabavlja vodenim pesmim, v katerih se je v Carniolii in Illyrisches Blatt opevalo to važno podjetje. Od kar je posušeno močvirje, nam meglene oblake rodijo vodene pesmi o njega posušitvi.

»Glosatorju« se pač nanaša na Kopitarja, ko je izdal knjižico Hesychii glossographi etepiglossistes Russus: »Tam Kranjc se košati, vseh Kranjcev je orakelj, – Že dvakrat je poslal nam dreva polhen žakelj«: prvič v Glagolita Clozianus, drugič v ravno omenjenem glossographu.

Repiču. »Elija Repič je bil staroverec, originalen mož«; prišel je na Vodnikovo mesto za profesorja, pozneje je bil licejski prefekt. Bil je jako učen pa čuden mož. Vedno je opominjal svoje učence: »Der Mensch muss Herz und Kopf am rechten Orte haben«, ¹³⁴⁷ z rokama pa je kazal ravno nasprotno.

Prijatlu Ferdinandu Schmidu v spominsko knjigo: »Ni mi prijetno nemško ime, srčno pa ljubim kranjsko srce.« Ta Schmid je bil trgovec in posestnik sedanje Plavčeve hiše v Šiški. Rojen v Šopronju na Ogrskem je prišel mlad v Ljubljano, kjer si je z umnostjo in delom pridobil v kratkem času precejšnje premoženje. Od mladih nog že ga je zanimala priroda. Zato je dal zgodaj trgovstvu slovo in živel v Šiški samo prirodopisni vedi, v kateri se je tako izobrazil, da je slovel za enega prvih strokovnjakov v entomologiji (o insektih nauku). Kranjska s prirodnimi lepotami se mu je tako priljubila, da jo je imenoval drugo svojo domo-

v njem le dva duhovnika, pa še ta sta bila lavantinca. Tudi mene so kmalu opazili. Počasi se mi je približal znani kranjski pesnik dr. Prešern, me prav prisrčno pozdravil in dodal: »Zjutraj bo povedal kanoniku dr. P...ku, da je v gledališču videl celovškega spirituala. Victoria!« V mojo gostilno me je pospremil na večerjo in me za slovo počastil kot avtorja, se mi zdi, njemu nič prijetnega Devištvu z ujedljivo satiro v naslednjih zabavljivih verzih: Ker stara para ... Drugega dne me je povabil na kosilo kanonik Pavšek, ki je za Ljubljano drugi Vincencij Pavelski. Jedel sem v družbi gospoda M., profesorja slovenščine, in sem bil dvojno obravnavan: alopatsko z odlično obloženo mizo, homeopatsko s hudournikom pohval na račun te sijajne zdravilne metode. Če ne bi bil pri svojem zdravju tako hladen in ravnodušen do vseh načinov zdravljenja, bi me bila oba gospoda homeopatsko prepričala«. Glej: Franc Kosar: Anton Martin Slomšek, knezoškof lavantinski. Prevedel Jože Stabej. Celje, Mohorjeva družba, 2012.

¹³⁴⁷ »Človek mora imeti srce in glavo na pravem mestu.«

vino, pa tudi nji nasproti izpolnoval domovinske dolžnosti zvesteje kakor vsak domačinec. Kajti ni ga bilo dobrodelnega društva ali zavoda v Ljubljani, katere-
mu bi on ne bil ustanovnik ali podpornik ali vsaj zvest ud. Cesar ga je odlikoval z
zlatim križcem s krono. To njegovo delovanje imenuje tisti verz »Kranjsko srce«.
Prešeren se je ves čas svojega bivanja v Ljubljani trudil, navdušiti Schmidta, ki
ga je zelo čislal in prijateljski ljubil, za slovenske ideje, toda zastonj; Schmidt je
hotel kot učenjak biti kozmopolit. Nasproti pa si je tudi Schmidt trudil, kakor je
sam pravil Wiesthalerju (Zvon I, 1880, 250) mnogo in zastonj, da bi zbil Prešer-
nu iz glave njegove sanjarije (»Phantastereien«). Oba prijatelja sta drug drugega
preobračala, vendar je ostal vsak, kar je bil, Prešeren vnet rodoljuben pesnik,
Schmidt suhoparen učenjak.

»Bog« je temen epigram, ki se nanaša na znano etimologijo *dcós* od *dcōn*:
Vse, kar je, beži: torej beg – Bog.

»Božje in hudičeve hiše v Ljubljani« se deloma nanaša na Nebeško procesi-
sijo. Boga molijo Ljubljančanje v peterih farnih cerkvah: pri sv. Petru, pri sv.
Miklavžu (v stolni cerkvi), pri Sv. Jakobu (predmestna cerkev), pri sv. Janezu (v
Trnovem) in v Marijanski cerkvi pri frančiškanih. Hudič ima Kazino, redút (ko
so jezuite pregnali, so naredili iz njih šol reduto ali plesišče; za časa Francozov so
imeli tam frajnavrajri svojo ložo, pozneje je imelo v njem filharmonično društvo
svoje vaje, še pozneje je tam zboroval deželni zbor).

»Napis na velikem zvonu pri sv. Joštu« pri Kranju. Ta zvon, ki ga je vлил leta
1834. ljubljanski zvonar A. Samassa, tehta 24 centov 20 funtov. Napis se dá ume-
ti, če se pomni na to le: Za grške osvobodne vojske je uničilo združeno angleško-
francosko-rusko brodovje v odločilni in imenitni pomorski bitki pri Navarinu
v Moreji dne 20. oktobra 1827. leta turško egipčansko floto; o tej priliki je bilo
v morje potopljenih več topov, katere so pozneje spet izvlekli iz vode. Nekoliko
teh topov je kupil Anton Samassa od neke angleške družbe v Trstu ter je iz njih
vлил šentjoški zvon, ki se je največ poplačal z milimi darovi pobožnih romarjev.
Samassa je v veseli družbi sam poprosil prijatelja Prešerna, naj naredi novemu
zvonu primeren napis, katerega mu je Prešeren prinesel že drugi dan. Zanimiv
je zategadelj, ker je najbrž prvi slovenski napis, ki se bere na cerkvenem zvonu.
Novi zvon je naročil pri Samassi šentjoški duhovnik Fr. Julijani (1756–1836),
ki je pokopan v Šmartnem pri Kranju, kjer se na njegovem grobu bere tudi Pre-
šernov grobni napis: »Opasal vere je orožje – Za božjo čast vojščak goreč, – Bil

svitel svečnjek cerkve božje, – Je pridgar, spovednik sloveč. – Da brez moči bi
noč b'la huda, – Čuval je romarjev pastir; – Tam Bog mu daj plačilo truda, – V
nebesih uživat večni mir!«

Napis na zvonu:

Moj bron je najden bil v dnu morja, ko Turčije
Kraljestvo v Heladi je končal Navarin.
Ga kupi romar; ga Samassa v zvon prelije,
Glasim zdaj bôžjo čast iz svet'ga Jošta lin.

»Nečimerni up«: »Slovinci, ako čakate slovarja, – ne čakajte ga od abecedarja«
gre na Metelka, »Čudni dihur« pa na Čopa. Napis na grobu Čopovem in Linhar-
tovem sem že omenil v životopisu teh pisateljev. Naposled imamo od Prešerna
še grobni napis dečkoma dvema, ki sta hitro zapored v nežnih letih umrla, t.j.
Janez Ovsenek in Ignac Ovsenek; ta grobni napis je na sliki na plehu, dolgi en
meter in blizu toliko široki. Slika predstavlja Jezusa, sedečega na stolu, pred njim
stojita dva dečka v obleki, pred kakimi šestdesetimi leti na Kranjskem navadni.
Na strani se vidi cerkev v Lescah pri Radovljici in v ozadji gorenjski Triglav. Sli-
ko je napravil Prešernov prijatelj Langus, verze pa je zložil Prešeren; Langus in
Prešeren sta bila pri Ovsenkovich domača prijatelja.

Tudi en šaljiv nagrobni napis imamo od Prešerna, katerega sem deloma po
Levcu že omenil v abecedni vojski, namreč napis na smrt metelčice. Pintar ga
podaja v popolnoma drugačni redakciji kakor Levec v Zvonu 1829; namreč:

Kdór ne zna napisa brati,
Sem obrne naj oči!
V njem zapisano stoji:
Spod *metêlčica* leži,
Ker ji vsi homeopati
Niso mogli pomagáti.
Bla nje smrt je *žlica kaše*,
Tri molite očenaše!

»Novičarjem«gre na Bleiweisa in njegove sotrudnike, ki so pisali časi strašno
slovenščino:

»Tat, rokomávh govórí jézik drugim neumeten,
 Márska po hlevu diší tvoja beseda, kmetavs!
 Lepši bilo bi berílo novíc rokodelsko kmetijskih,
 Ako rokovnaške in manj bi kmetavske bilé!«

Z Zastavicama je pokazal Prešeren svojo pesniško moč tudi v tej vrsti poezije: Lahko rečemo, da sta njegovi zastavici še dandanes najboljši in najdovtipnejši. Naposled nam je še omeniti nekaj prelóg Prešernovih.

»Licovi strelci« je poslovenjena po Theodoru Körnerju, ki je sam bil med Lüt-zovimi strelci v boju zoper Francoze leta 1813. »Tri želje so Anastazija Grüna«, ki ga zbadljivo imenuje Zelénca (zelenega kuščarja), pesem »Die Venetianer Trias.« Na mesto čolnič (Gondel) ima Prešeren besedo »konjič«, ker je znal, da večina Slovencev ne vé, kakšne so Benetke.

»Parizina« je ostala žali bog samo odlomek. Gotovo je tudi Prešernu kratki angleški verz, poln enozložnih besed, delal pri prelaganju sitnosti, vendar vidimo iz nje, kako je imel v oblasti jezik. Tudi on je rabil polno kratkih besed. Parizina je žena Azava, sodnika v Esti. Hugon je Aza in Bjanke sin, ki je bila Azavu žena prej. Hugo se zaljubi v svojo mačeho Parizino in ona ga v sanjah izdá, ko jej uide njegovo ime iz ust. Drugi dan sezove Azo v Esti v svoj dvorec vse plemstvo, da bi oče obsodil sina in nezvesto ženo. Njega obsodi na smrt, ona pa mora gledati, kako mu bo odsekana glava. Sin prosi, da sme govoriti nekaj besed, oče mu to dovoli, s tem se pa konča odlomek.

Premišljevali smo Prešernove poezije po duhu in po obliki; videli smo, da je Prešeren v obeh dovršen, tako da ga po pravici imenujemo prvega slovenskega pesnika. Vprašati se moramo: kaj mu je posebno pripomoglo, da je došel do tako visoke stopinje dovršenosti? Svoj duh je seveda prejel od Stvarnika, skušnje, iz katerih pesniku izvirajo misli in čuti, pa mu je dalo življenje; toda to še ni poglavitno. Prešeren se je učil. Vsaka vrstica njegovih poezij nam to jasno priča. On je ves omikan v najblažjem pomenu te besede. Učil in izobrazoval se je Prešeren po starih grških in latinskih in po najboljših novih klasikih vseh omikanih narodov; učil in izobrazoval se je Prešeren po svojem narodu, poslušal ga, kako on misli in čuti, govóri in poje. S tem si je pridobil skrivnostno moč – okus, ki vodi umetnika, da povsod zadene pravo, brez posebnega premišljevanja in dolgega namerjavanja; ki brani pesniku, da nikoli in nikjer ne prestopi ozkih mej prave lepote, resnice in spodobnosti; ki ga varuje, da ga domišljija ne odnese v prazne višave, kjer ga ne vidi več zdravo oko; da ne zabrede po temnih potih, koder noče in ne

more zdrava pamet za njim. Prešernu poezija ni bila samo prijetna igrača, s katero si človek, posebno v mladosti, krati čas, ampak bila mu je sveto poslanstvo, katero je on spoznal ter se zvesto in skrbno pripravljajl zanj. Učeč se, si je izbistril oko za lepe, čiste podobe, ugladil si je uho za blagoglasje. Prešeren je ljubil svoj narod in toliko storil zanj kolikor nihče drugi; njemu ni bila narodnost molzna krava, katero človek, ko jo izmolza, proda ali za drugo zamenja. Prešeren ni nič imel od domovine, ona pa je imela od njega toliko! On nam je zgled domoljuba brez samopridnosti. Ko je bil Slovenec in Slovan, ni predigal sovraštva med narodi; on se ni bal luči, rekoč: »noč mora biti, kjer Friedlandove zvezde blišče«. On se ni strašil »nemške in druge« omike, kakor bi bilo več omik, ne ena sama: človeška: on ni zagovarjal in branil nevednosti, misleč »inter vaccas bos abbas« – »med kravami je vol – mož!« – To je dobro, da smo sami! On se je učil od vseh narodov, zato nam je postal zgled čistega, izobraženega rodoljuba. To nam kažejo njegovo življenje, njegova dela. Tudi v nemških pesmih je pokazal, da je res ljubil domovino, kakor ljubi zvest dober sin svojo mater. Da, v tih pesmih je pokazal, da on ni šel, kakor mnogi drugi, med slovenske pesnike, ker mu drugé ni bilo pričakovati slave. Ako bi bil Prešeren v nemškem jeziku spisal svoje neumrjoče pesmi, nemški narod bi ga bil hvaležen prišteval svojim prvim pesnikom! Da tega ni storil, to je največi dokaz njegovega domoljuba. In kaj mu je to prineslo? Sovraštvo, preganjanje in obrekovanje, dokler je živel, kamen na grob po smrti in nekoliko »besed«.

O jeziku Prešernovem se mi ne zdi potrebno govoriti posebej, ker imamo o tem že obširne razprave (Trtnikovo in opomnje Pintarjeve o rabi »ki«). Rekel sem že, da je on stvaritelj našega poetičnega in s tem leposlovnega jezika. In vendar so se našli izdatelji njegovih pesmi, ki so iskali v njem takorekoč le napak, da bi jih mogli popravljati. Zlasti velja to o izdaji v Klasju, katero je priredil Levstik, za tak posel popolnoma nekritičen človek, in o izdaji Fischerjevi. Prestavljajl je Levstik cele besede: Mi je vedno – Vedno mi je; Mi gledat' daj – Daj gledat' mi; Sim najdil – Našel sem; So zvezde sestre – Sestrice so zvezde; Si omožil dokaj – Dokaj si omožil deklic; Ni bilà – Bila ni; Bo te še od hiše spodil – Še od hiše bó te spodil; *Gospá* bi ráda vsaka bila – Bilá bi rada vsaka gospa; De cele mésce ga v mestu ni – Da v mestu po cele ga mesece ní; Bilá omožila je mlájši se hči – Ker se omožila mlájša je hči!; Prav'jo da v ljubezni moji ni biló nikdar resnice – Pravjo da v ljubezni moji bilo níkdar ni resnice; Oči bilé per nji v deklet so sredi – Oči pri nji v deklét so bile srédi; Komùr je sreče dar bilà klofuta – Komur je bila sreče dar klofuta; Plamen neogasljív je – Plamen je neugasen; Življenje misli vzet si – Življenje mēni vzét' si; In kàk pred njo se gôre giblje sténa – In kak od njé

se góre giblje stěna; Šel naj vsak sám bo skoz življěnja zméde – Vsak sam naj šel bo skoz življenja zméde; Malikov zapustila vero krivo – Malikov popustila vero krivo; Kar doživela bom še let števila – Kar še ućakala bom lét števíla; Da ugasniti jo more sreće jeza – Da jo ugasiti more sreće jeza; Da bódo znani božji jim obeti – Da bodo božji znani jim obeti; itd. itd. in¹³⁴⁸ infinitum.

Iz tega pregleda se vidi, koliko neopravičenih popravkov je spraval v tekst Prešernov Levstik. Mnogokrat je verz celo pokvaril na slabše. To delo je brez vse pijetete nasproti pesniku in je popolnoma pogrešno z gledišča znanostne kritike tekstov. Hotel je Levstik pokazati, da smo danes boljši jezikoslovci, kakor je bil Prešeren. Na istem stališču je stal izdatelj Fischerjeve izdaje Funtek, samo da je v Levstikovo spraval še nekaj napak. Izdajo Klasja je Ničman vrhu tega okoli osemdesetega leta dal vnovič ponatisniti brez premembe, samo da se je vkralo še nekaj več tiskovnih in drugih napak.

Tudi Pintarjeva izdaja je nekritična, ker je, drže se sicer Prešernove stave besed, prenavrejal starejše oblike v današnje; pri tem pa hodil nekako srednjo pot in zmotil tudi red prvotnih »Poezij« Prešernovih, vdevajoč vanje pesmi, ki jih je Prešeren vpisal v cenzurni rokopis. O nekaterih je vendar mogoče, da jih je Prešeren sam še prečrtal in ne cenzor; napr. sršene na Čopa, Volkmerja, Metelka: zakaj naj bi bil te črtal cenzor. Dalje so v sonetih nekateri neprimernih naslovov »Sonetje ljubezni«, »Zabavljivi sonetje« in »Sonetje nesreće«, od katerih je Prešeren imel v cenzurnem rokopisu samo prvega, pa ga je z ozirom na to, da so tudi v Sonetnem vencu in za njim sonetje ljubezni, izbrisal popolnoma upravičeno.

Poglejmo še zdaj, preden se obrnemo do drugega slovstvenega delovanja Prešernovega, namreč zbiranja narodnih pesmi, še to, kako je Prešeren znan zunaj naše domovine in v katere jezike je preložen.

Na *hrvaški* ali srbski jezik so preložili posamezne pesmi St. Vraz, Preradović, Trnski in Gavrilović. Med *Čehi* je širil poznavanje Prešerna najprej Čelakovský, ki je v oceni Kranjske Čbelice preložil nekaj pesmi v Časopisu Museum Českého leta 1833. Leta 1881 je izdal izbor Prešernovih poezij z životopisom J. Penížek, ki ja preložil petnajst pesmi, pet romanc in balad, izmed raznih pesmi »Prvo ljubezen« in »Slovo od mladosti«, ki jo je že preložil tudi Čelakovský, dalje dve gazeli in petnajst sonetov. Prevod je precej natančen, toda tu pa tam premalo poetičen, da bi podal lepo misel Prešernovo. Včasih ni pridržal prvotne Prešernove pesniške mere, ampak jo je nadomestil z drugo, ki bolj ugaja češčini. Dalje je v romancah

¹³⁴⁸ ad?

opustil asonance. Tudi Jan Hudec je preložil v raznih čeških listih več pesmi Prešernovih, med njimi »Nezakonsko mater«. V novejšem času je preložil Jaromir Borecký »Pod oknom«, »Kam«, »K slovesu«, »Pevcu« in pet gazel precej dobro.

Na poljščino je preložil nekaj pesmi M. Grabowski, vsaj Matica slovenska hrani njegov rokopis iz leta 1871.

Na ruščino je prevedel Petrovskij v Gerbeljevi »Slovanski čitanki« »Turjaško Rozamundo« precej slabo in »Slovo od mladosti« primeroma dobro.

Posebno pa se zanima zanj profesor klasične filologije na moskovskem vseučilišču Feodor Jevgenijevič Korš, ki se zanima tudi za slovanske jezike in njih literature. Ko je bil leta 1869 na Dunaju, se je seznanil s slovenskimi študenti in po njih s Prešernom, katerega danes prišteva največim svetovnim pesnikom. O njem govori celo na svojih predavanjih, če razpravlja obča prašanja poetike. Tudi je s Stritarjevo oceno Prešernovih poezij prav zadovoljen. On je že več stvari preložil iz Prešerna: pesmi, romance, sonete. Sonetni venec je natisnjen v 7. knjigi Ruske Misli. Prevod se je Koršu izvrstno posrečil. Mož s talentom in okusom se ne drži izvornikovih besed, pač pa njegovega duha. Magistrale se na primer glasi:

Věnók pěvéc tvoj nóvyj vьet dlja světa:
 V nem, búdut žítъ ljubón mojá i ty;
 Iz sérdca æti vyroslí cvětý,
 Priznanija nesčastnago poeta.
 Oni vzvšli v stranê, gdê nêt razsvěta,
 Ich rost ne znal duchánъja teplotý,
 Ich okružali dikich gor chrebtý,
 Kraj bújnych větrov, věčno čuzdyj lěta
 Vospitaný stenaпъem i slezoy,
 Rostút, no vzoru ne dajút otrady,
 Nad nimi tuč skopilisja gromady,
 Za to teperъ i víd u nich boľъ noj,
 Pustъ jasnyj luč pošljut tvoí im vzgljady,
 I búdet vesel cvět ich molodój.

En sonet Koršev je objavil Jagić v Ljubljanskem Zvonu 1885., 577: »Tak kakor hrepeni okó čolnarja«.

Na maloruščino je preložen, kakor poroča Murko v Ljubljanskem Zvonu X., 48, en sonet.

Najbolj so še prelagali Prešerna Nemci. Pesnik sam je Nemce seznanil nekoliko s svojimi že omenjenimi izvirno nemškimi pesmimi in s prevodi poedinih kosov. Prelagali so ga potem še drugi: Rizzi, ki je tudi lepo karakteriziral njegovo poezijo v 2. sešitku 1. letnika s svojim novim »Deutsche Monatsschrift aus Kärnten«, kjer je preložil več kosov. Drugi prelagatelji manjše vrednosti so Leopold Kordesch (po raznih nemških časnikih), Heinrich Penn (ki je izdal njegovih pesmi *Izbir* »Lieder des Franz Prešeren«) in Ludwig Germonik, koroški Slovenec, žurnalista na Dunaju v zbirki »Alpenglühen«¹³⁴⁹ in drugod. Samo pesmi je precej dobro preložil Levčev učenec A. Pace, poznejši deželni predsednik bukovinski »Lieder des F. Prešeren Laibach 1869«. V novejšem času so našli Samhaberjevi »Preširenklänge«¹³⁵⁰ pri Nemcih ugoden odziv. Lipski »Magazin für deutsche Literatur des Auslandes«¹³⁵¹ je prinesel razpravo o delih in življenju Prešernovem ter hvalil Samhaberjev prevod in priobčil nekoliko pesmi. Po tem povodu je tudi v Gottschallovih »Literaturblätter« napisal Robert Waldmüller zanimivo razpravo o Prešernu ter izrazil željo, da se prevede ves Prešeren. Berlinska »Deutsche Revue« zove pesnika, priobčujoč Prešernov životopis in oceno njegovih pesem, *pravega* izvirnega pesnika in hvali posebno spreten njegov stih. Dalje so se pohvalno odzvali: Oto plemeniti Leikner v svojih »Illustrierte Weltliteratur für die reifere Jugend«.¹³⁵² Viktor Scheffel je pisal Samhaberju, da so ga životopis Prešernov in prevodi zelo razveselili. Tudi Joh. Scherr je obljubil, da hoče spisati o Prešernu obširno razpravo ali vsaj govoriti o njem, v novi izdaji svoje »Weltliteratur«. Radič je spisal razpravo za list »Auf der Höhe«¹³⁵³ in izdal 1882 v Leipzigu Prešernove nemške izvirne in iz slovenskega po Prešernu samem ponemčene pesmi: »Anastasius Grün's Lehrer und Freund der slovenische Dichter France Prescheren als deutscher Poet«,¹³⁵⁴ kjer pa manjka mnogo nemških Prešernovih pesmi. S Samhaberjevim prevodom Slovenci niso bili posebno zadovoljni, zlasti Stritar je napisal precej rezko recenzijo v svojem Zvonu leta 1880, kjer graja posebno prelogo »Pod oknom«.

Izza Samhaberja so poskusili svojo srečo tudi drugi prelagatelji. »Oesterreichisch Ungarische Revue«¹³⁵⁵ je prinesla leta 1893, 146–148, preloge nekaterih

¹³⁴⁹ Alpenglühen, poseben svetlobni učinek ob sončnem zahodu v gorah; žarenje.

¹³⁵⁰ »Prešernovi zvoki«.

¹³⁵¹ »Magazin inozemske nemške literature«.

¹³⁵² »Ilustrirana svetovna literatura za zrelejšo mladino«.

¹³⁵³ »Na višini«.

¹³⁵⁴ »Anastazija Grüna učitelj in prijatelj France Prešeren, slovenski pesnik kot nemški poet«.

¹³⁵⁵ »Avstrijsko madžarska revija«.

sonetov od Ludwiga Waldecka na Dunaju: »O Verba«, »Ni znal«, »Bilo je Mojzes«, »Zgodi se«, »Oči bile«, »Kadar previdi učenost«, »Odpèrlo se nebo bo«, »Slovencem tvoj poet nov venec vije«. Naposled je preložil nekaj pesmi Alois Rudolf, »Gedichte von Franz Prešeren«, obsegajoč »Turjaško Rozamundo«, »Prekop« in »Zdravilo ljubezni«. Prevod se čita čedno, v »Rozamundi« so se opustile asonance. Dokaz nam je, kako silo ima Prešeren do drugih narodov, zlasti Nemcev. Tudi Iv. Naglič je preložil nekaj Prešerna v »Moskauer Deutsche Zeitung«: »Poetische Klänge vom Fusse des Triglav«¹³⁵⁶(v letnikih 71–74), kjer razpravlja pisatelj o Prešernu in njegovih pesmih.

H. Pennove »Dichterstimmen aus Oestereich-Ungarn«¹³⁵⁷ so leta 1877. pribčile furlanski in poleg njega tudi nemški prevod Pennov soneta »Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi«, furlanskega je preskrbel Fr. Zakrajšek v Gorici. Druga in tretja strofa se glasita:

»Spesséa duncia, meiart desiderada;
 Tu ses la claf, la puarta, ses la strada,
 Che fur dai patimerz fin la nusmena
 Dulà che il si distruzz ogni ciadena.
 Dulà che il fier nimi mar plui non riva,
 Dulà che ogni so dituart nus schiva,
 Dulà che l'on a liberassi va.«

V švedščino je preložil nekaj Prešernovih pesmi Alfred Jensen, ki se je po potresu mudil nekaj časa v Ljubljani. Spisal je v »Nordisk tidskrift« kratek essay o Prešernu: »Prešeren, slovenernar nationalskald. En litteraturhistork studie« leto 1895, str. 595–616. Preložil je »Dekletam«, »Kam«, »Zgubljena vera«, »Pevcu«, sonet »Kupido, ti in tvoja lepa starka«, zadnja dva verza »Je od veselga časa teklo leto«, sonet »Bilo je Mojzes tebi naročeno«, »O Vrba srečna draga vas domača«, prvih šest verzov »Krsta pri Savici«, in je ponatisnil tudi Prešernov nemški sonet »An Germania«. Vse strogo v metru izvirnika.

Na italijanski jezik je preložil najprej dr. Jakob Chiudina, dalmatinski Hrvat in urednik »Osservatore Dalmata«, leta 1878 v Florenci v dveh zvezkih slovanskih pesmi pod naslovom »Canti sloveni« tudi Prešernovo romanco »Hčerin svet« (Il condiglio).

¹³⁵⁶ »Moskovski nemški časopis«, »Pesniški zvoki izpod Triglava«.

¹³⁵⁷ »Pesniški glasovi iz Avstrije in Madžarske«.

Več Prešernovih pesmi je preložil na italijanski jezik M. Šabić, sotrudnik lista »Diritto Croato«. Leta 1890 je v 14. številki priobčil uvod balade »Neiztrohnjeno srce«, v 16. številki pa pesem »Izgubljena vera«. Preloga se bere jako gladko.

Ivan Kušar, urednik lista »Rinnovamento,« je preložil l. 1893. prav lepo pesem »Pod oknom.«

Ako še omenim, da je nekaj pesmi preložil Janko Pajk v Kresu leta 1882. na latinščino, namreč motto, »Kam« in »Pevcu« (str. 544–546), vidimo jasno, da je Prešeren postal pesnik svetovne slave, da pripada prvi med nami svetovni literaturi.

Delovanje štajerskih in koroških Slovencev v dobi »Kranjske Čbelice« smo si gledé boja abecednega in umetnega pesmarstva deloma že ogledali. Mnogo so si prizadevali rodoljubi, tudi v teh krajih zbuditi veselje do branja in s tem prebuditi narod k novemu življenju. Hoteli so to doseči deloma s podučnimi pesmimi, deloma z drugimi poduku namenjenimi spisi.

V tem oziru je imenovati zlasti Ahaclja in Slomšeka.

[Matija Ahacelj]

Ahacelj Matija se je rodil v zvrhnjem Rožu v Gorenčah pri Št. Jakobu leta 1779, 24. III., tam, kjer sta rojena tudi Andrejaš in Janežič. Rodovinsko ime mu je pravzaprav Kometár, ko je pa prišel v šolo v Celovec, se je zapisalo v matico domače ali hišno ime »Ahacelj«, in tako je ostal Matija Kometár vse žive dni Matija Ahacelj. V šolo je hodil sprva pri Št. Jakobu, kjer je tretje leto že nadomestoval učitelja. Leta 1790 je stopil v drugi razred normalne šole v Celovcu, dve leti pozneje je prestopil v latinske šole, kjer so podučevali frančiškani. V mladosti se mu je slabo godilo tako doma kakor sprva v Celovcu. Gimnazijo je dovršil leta 1801 in hotel stopiti v semenišče. Toda njegova usoda se je izpreobrnila brez njegovega prizadetja. Ob počitnicah je zbolel profesor matematike, kateri je ravno Ahaclja predlagal za svojega suplenta. Ahacelj se z veseljem poprime te prilike; ko je leta 1806. šel profesor matematike v pokoj, je on postal leto pozneje stalni profesor matematike na celovškem liceju, kjer je učil 38 let. Dospevši do samostalne in njegovi sposobnosti ugajajoče službe, se je lotil praktičnega dela v prid in korist domovine. Najprej si je pridobil potrebnih naukov o kmetijstvu, poslušajoč predavanja prof. kmetijske stolice drja Burgerja do leta 1814. Postal je ud koroške kmetijske družbe, za katero je neprenehoma

pisal o gospodarstvu in drugih koristnih nauk. Po odhodu Burgerjevem ga je kmetijska družba izvolila za kanclerja, katero dostojanstvo je vestno oskrboval do smrti. Leta 1830 jo je preustrojil in začela je izdajati nemške »Blätter für Landwirtschaft und Industrie«,¹³⁵⁸ katerim je on bil urednik in glavni sodelavec. Tudi praktično z motiko in nožem je skrbel mož za kmetijstvo; leta 1831. je nakupil kmetijski družbi zemljišč, da napravi vrt za drevesnico, žlahtno sadje in praktične poskušnje v poljedelstvu. Ker so »Blätter« preredko izhajali, je začela družba izdajati »Mittheilungen über Gegenstände der Landwirtschaft und Industrie Kärntens«,¹³⁵⁹ katere je prav tako urejal Ahacelj, ki je nagovarjal družbene ude, naj napravljajo razne poskuse, kakor jih je tudi sam prirejal. Najrajši se je pečal s sadjerejo; podučeval je v nji kmetške fante, ki so za to prihajali v Celovec na 3–4 dni, potem bogoslovce in učiteljske pripravnike. Zlasti se je potegoval, da se zboljša in povzdigne gozdarstvo, živinoreja in bučelarstvo. Tudi sicer je skrbel za vsako podjetbo, ki je bila domovini v korist. Bil je ud komisije za posuševanje celovškega močvirja, ud trgovinske komisije, glasbene družbe in obrtnega društva, kjer je tri leta brezplačno predaval mehaniko. Hranilnica koroška ga prišteva svojim ustanoviteljem; za njegove zasluge so ga imenovala svojega člana kmetijske družbe na Dunaju, v Gradcu, v Ljubljani, v Gorici in na Tirolskem. Veliko zaslug si je pridobil tudi kot učenjak in učitelj. On je ustanovil v Celovcu meteorološko opazovališče leta 1813. in opazoval je redno in nepretrgano skozi celih triintrideset let do svoje smrti; še 22. novembra leta 1845. je s tresočo roko zabeležil opoldanske opazke v svoj dnevnik in istega dne zvečer je izdihnil svojo dušo. Meril je tudi višine raznih krajev. Poleg vseh teh pohvalnih opravkov ni pozabil materinjega jezika. Ko je leta 1822. začel Slomšek podučevati bogoslovce v slovenskem jeziku, ga je Ahacelj podpiral ter ob svojih stroških nakupil mladim rojakom potrebnih slovenskih knjig. »Ni bilo slovenske knjige natisnene, da bi je ne bil kupil Ahacelj. Tudi srbske pesmi in novice je bral ter veliko veselje imel, da je razumel tudi rusko.« Dasi je znal mnogo jezikov, bil mu je domači najljubši. Nagovarjal je prijatelje po Rožni dolini, da so mu nabirali domače besede za slovar, bržkone za slovarja, ki sta ju sestavljala Jarnik in Slomšek.

Njegov slovenski značaj se kaže tudi v tem, da je ohranil ljubezen do petja. Pel je rad in širil poštene pesmi med narodom. Že priletan mož se je pridružil, ko je prišel domu v Rož, o praznikih cerkvenim pevcem in jim pomagal peti.

¹³⁵⁸ »Listi za kmetijstvo in industrijo«.

¹³⁵⁹ »Sporočila o kmetijstvu in industriji na Koroškem«.

Svoj kot v zgodovini slovenske književnosti si je priboril s pesmarico, ki jo je sestavil in izdal leta 1833: »Pesmi po Koroškim ino Štajerskim znane, eno toljko popravljene ino na novo zložene. Del I. Posvetne pesme«, v Celovcu.

Ta pesmarica je imela namen, da bi izpodrivala narodne pesmi. Zato jo je Šafařík, kakor sem omenil že o drugi priliki, hudo obsodil, imenujoč jih »slabo zelje, koprive in osat: to so ničvredne, jalove in neokusne čečkarije nekega polučnega tkalca in drugih učencev g. Ahaclja«. Ahacljev namen je bil naravnati zlasti zoper koroške narodne pesmi, štirivrstične popevke, katerih edina vsebina je ljubezen. Te je on črtil in jih skušal izpodriniti s tem, da je podal narodu pošteno vesele pesmi razne vsebine. Toda koleša časa tudi on ni mogel zavreti, le za nekaj let je dosegel namen. Glavni sodelavec mu je bil Slomšek, ki mu je prepustil v porabo obilo svojih pesmi.

Ahacelj sam navaja le-te vzroke, da je izdal svojo knjigo: Hotel je pospeševati nrvnost v narodu; pesmarica naj bi bila v povzdigo slovenske literature, naj bi blažila petje in naposled naj bi bila tudi spomenik Mihaelu Andreašu, Ahacljevemu rojaku. Kar se tiče prvega namena, je opomniti, da so vladale enake tendence takrat tudi drugod: proizvodi moraličnega in podnetljivega značaja naj bi nadomestili narodno pesem. Zbirka bi imela po Ahacljevi misli pokazati Slovencem koroško in štajersko narečje; tudi to se mu ni posrečilo; koroških pesmi je namreč malo in te razen Jarnikove »Pustne«, ki pa ni pisana v narečju, samo rožanske; in še iz teh ni videti jasno oblik narečja, ker so popravljene; le tu pa tam je brati kak rožanski izraz. Najvažnejši je zadnji vzrok. Ahacelj je hotel oteti rojaka in soseda nezasluženi pozabljenosti in mu postaviti spomenik. Na strani XII–XV. podaja životopis tega slovenskega pevca in razpravlja o njegovem pesnikovanju. Da se je ohranilo ime Andrejaševo, za to gre hvala Ahaclju. Spomenik mu je postavil po Ahaclju tudi nemški pesnik Johann Gabriel Seidl v praškem časopisu »Ost und West« leta 1841, št. 76, v spisu »Michael Andreasch, der Landweber und Dichter. Eine Erinnerung an ihm.«¹³⁶⁰

Pesmi Ahacljeve zbirke so se priljubile narodu. Knjiga je dosegla namen, ki sta [ga] jej odločila Ahacelj in Slomšek. Do tega uspeha ji je pomagalo tudi to, da ima napeve. Takrat še ni bilo nobenega glasbenega zavoda, ki bi bil širil boljši muzikaličen ukus. Ahacelj je storil prvi poskus in je prodril v narod. Ljudstvo je rado pelo njegove pesmi in jih še vedno poje, kakor dokazujejo razni novejši njih zapisi; zlasti Ahacljevi rojaki, Rožanje, so jih čislali, tako da so dosegle te pesmi

¹³⁶⁰ »Spomin na Mihaela Andreaša, podeželskega tkalca in pesnika«.

tri natis: (1838, 1852), dasi se je Ahacelj motil v pojmu narodnega pesništva. Prvi natis obsega 33 pesmi; v drugi izdaji jih je 52 in dodatek »resnice v pravljicah«, kateri ima osem pravljic v vezani besedi. Izmed teh 52 je 15 Slomškovih, 10 brez podpisa, 9 Lipoldovih, 8 jih je zložil Andrejaš; Krumpak in Hašnik sta zastopana vsaki po dveh, Orožen, Vodusek, Urek ter Globočnik pa vsaki z eno. Pravljičice so štiri Sevšekove, po dve sta zložila Hašnik in Slomšek, po eno pa Urek in Volkmer. Tiste, ki nimajo podpisa, so ponarodele umetne pesmi; predelal in pomnožil jih je Ahaclju Slomšek, ki je sploh bil spolu oče te knjige. Take so: »Luba vigred se rodi«, »Vinska trta«, »Veseli hribček«, »Št. Urbanova«. Knjižica je važna tudi zato, ker je dolgo časa služila mladini po šolah v rabo. Pesniške vrednosti seveda ne smemo iskati v Ahacljevi knjigi.

[Anton Martin Slomšek]

Važnejši za kulturo slovenskega naroda je Ahacljev sotrudnik Anton Martin *Slomšek*, rojen v župniji Pónikva na Slomu, dne 26. novembra 1800, sin bolj imovitih kmetovavcev, so imeli nad 100 oralov veliko kmetijo. Kaplan Jakob Praznikar, Kranjec, ki je ravno tedaj, ko je prišel Slomšek v leta, ugodna za šolo, osnoval v Ponikvi v svoji kaplaniji v nekem stolpu trdnjavici podobnega cerkvenega obzidja zasebno šolo. Med prvič vpisanimi 15 šolarji je bil tudi naš Slomšek. Ker je število šolarjev naraščalo, se preseli čez tri leta učitelj kaplan z učenci v mežnarijo in potem v farovž. Slomšek je bil vedno prvi in tudi ob razdelitvi prvih daril v sredi vasi pod košatim orehom, v pričo celjskega okrožnega glavarja in druge gospode, je dobil Slomšek prvi premij. Bil je že takrat resnobnega vedenja, tako da je pripovedoval nek kmet, bivši njegov součenec: »Že takrat smo imeli nekak strah pred njim, in če je bil z nami, smo šli vsi lepo mirno domov; najraje pa je hodil sam. Včasih sem ga spremil do doma in dobil od njegove matere male južine. Tudi na paši, na griču sv. Ožbalda, kjer je pasel živino svojega očeta, sem ga šestokrat obiskal. Tam je marsikaterikrat s stopnic v stolp predigal, mi drugi pastirji pa smo ga poslušali.« Na versko-nravstveno vzgojo njegovo je vplivala najbolj njegova pobožna mati; dasi je kake pol ure od njegovega doma do farne cerkve, je vendar vsak dan stregel pri sveti maši, potem je šel v kaplanijo ali v šolo. Sam nam v potopisu iz leta 1837. slika čute, ki so ga obhajali, ko je po dolgem času zopet obiskal rojstni kraj: »Popoldné sem šel na sprehod proti Slomi, moji rojstni hiši, katera je ½ ure od stare Šmarijske ceste. Pot me je peljala

k podružnici sv. Ožbalda. Ta prijazna cerkva, katero je, kakor se pripoveduje, sezidal moj praded Štefan Slomšek, mi je zbudila marsikak sladek spomin. Ko sem zagledal Slom v znožju griča, se nisem mogel zadrževati solz. Kako prijetne dneve sem imel tu v zibeli svojega življenja, na strani moje ljubljene matere, mojega v življenju previdnega očeta! Ni jih več v dolu, le tuji ljudje te srečujejo ter ti govorijo s plašnim pogledom, da si tukaj tujec. – Slom, pred 150 leti občina s peterimi posestniki, med temi glavni posestnik neki duhovnik, je združil premožni kmet Štefan Novák, po domače Slomšek v veliko kmetijo. Rodbinsko ime je zastarelo in domače ime Slomšek je bilo priimek od leta 1700 sem. Na zvečer sem šel isto mi dobro znano pot, katero sem tolikrat prehodil deček; ali kako zelo se je vse spremenilo, celó drevesa niso več tista.«

Po dovršeni domači šoli ga je njegov oče Marko namenil kot najstarejšega svojih sinov za svojega naslednika in zato se je moral pridno uriti v kmetijstvu. Ko je bil enkrat pri oranju pogonič, je privlekel iz žepa šolsko knjigo in je poleg vola hodé vedno skrivaje pogledoval v knjigo, ker se je hotel nečesa spomniti. Ko je oče to zapazil, bi bil kmalu fanta pretepel, češ: »ti boš kmet in boš moral delati, samo mestna gospoda nosi knjige sabo, zato ne smeš niti ene vzeti seboj.« Drugega mnenja od očeta je bila mati. Nastal je med roditeljema nekak boj, kateremu je storil konec Pražnikar, ki je svetoval očetu, naj ga dá v šolo, češ: »Vaš Tone bo še nekaj velik gospod.« Oče je dovolil v nadaljno šolanje in 13-letni deček se je o veliki noči leta 1814. poslovil od domačih in šel v 3. razred normalke, v jeseni istega leta pa v gimnazijo celjsko. Učil se je marljivo in uspešno. Ko je premagal težave nemščine, je bil vseskozi med prvimi, v 6. razredu celó prvi. V Celju mu je profesor Župančič (tisti, ki je izdal prvi Pesem o Pegamu in Lambergarju in je popisal potovanje po Savinjski dolini), katerega se je Slomšek dostikrat hvaležno spominjal, vcepil prvo ljubezen do materinščine. Ta mož je že takrat napeljeval izdelovati domače naloge sem ter tja tudi v slovenščini in jih seznaniti tudi s slovnico. Nihče ni raje ubogal kakor Slomšek, čegar neki posebno gladki slovenski spis je prebral profesor javno v šoli. Ko ga je Slomšek iznenadil z neko pesmijo, mu je rekel Župančič: »Dozdeva se mi, da ste nadarjeni z zmožnostmi, da zvršite v materinem jeziku še kaj večega. Zato vam svetujem, da se ga marljivo poprimite.« To je podnetilo Slomškega navdušenost za materinji jezik še bolj. Župančič ga je v tem radovoljno podpiral s potrebnimi pripomočki. Leta 1816. mu je smrt vzela ljubljeno mater in zanj so se začeli hudi časi; oče ni bil za nadaljno šolanje, ker ga je potreboval doma. Pomagal mu je zopet Pražnikar. Oče je bil prisiljen vnovič se oženiti in Slomšek se je kmalu prepričal, da mačeha

ni prava mati, podpore od doma so prihajale vedno redkeje, zato se je naslanjal le bolj na imenovanega duhovnika. Napol sirota je želel le, srečno se izšolati, knjige in samota so se mu priljubile. Ob počitnicah se je najraje sprehajal ob hribčku sv. Ožbalda, dokler je ni zavil k mežnarju po ključ od cerkvice, v kateri je molil in z lece se vadil v predigovanju. Še škof je imenoval to cerkvico »središče svojih mladostnih spominov«. Ker je štela takrat celjska gimnazija le šest razredov, se je odločil nadaljevati šolanje v Ljubljani. Ko pa je izvedel, da je mogoče dovršiti v Senju 7. in 8. razred v enem letu, je šel v to mesto, od koder se je vrnil z odličnim spričevalom. Ko pa je prosil vzprejema v celovško bogoslovnico, je dobil odlok, da senjsko spričevalo nima polne veljave in bo treba najbolj zaradi naravoslovja 8. šolo absolvirati v Celovcu. V Celovcu se je uril v slovenščini s še večim uspehom, ker se je bil v Senju seznanil s hrvaščino. Leta 1821., v katerem mu je oče umrl, je vstopil v bogoslovje, kjer je v slovenščini prekosil vse, tako da ga je ravnateljstvo naprosilo, naj predava svojim sošolcem slovensko slovnico, kar je z veseljem storil. Ob enem je bil knjižničar. Po dovršenih naukih se mu je ravnatelj posebej zahvalil za trud. Dovršivši tretji tečaj je bil na dan male Gospojnice leta 1824. posvečen v mašnika; prvo sv. mašo ni bral na Ponikvi, ampak v Ulimju, kjer je bil njegov dobrotnik Pražnikar za župnika. Ko je dovršil 4. tečaj, je prišel leta 1825. za podžupnika na Bizeljsko, leta 1827. pa v isti lastnosti k Novi Cerkvi pri Celju. Že takrat je živel strogo, bolj za se. Delaven kakor mravlja je bil vzor gorečega dušnega pastirja. Sicer mu je pa prav ljuba bila družbena zabava, rad se je šalil, tudi prijazno zabavljal je, celo nedolžne družbene pesmice je spremljal s svojim glasom. Zložil je sam mnogo takih pesmic, ki so se takoj med Slovenci udomačile. Iz vseh veje ljubezen do zanemarjenega naroda in njegove lepe zemlje in ljubezen do mladine. Govornik je bil nedosežen; rabil je kratke, jedrnate in razločne stavke, rad vpletal primerne, včasih celo pikre izreke in pregovore, kakoršnih je imel vselej obilo na razpolaganju.

Leta 1829. je postal špiritual v bogoslovnici celovški. Tam je teologe spodbujal in navduševal, naj se, nastopivši službe, poprimejo podučevanja mladine; vadil jih je v koralnem in cerkvenem petju in sam se je še uril na klavirju in v generalbasu. Dosti truda je porabil za slovenščino, ker je vedel, da mora zlasti govornik imeti jezik v polni oblasti, v katerem mu je govoriti, zlasti pa se mora to zahtevati od duhovnika, da podaja božjo besedo v vredni posodi, v dostojni, blaglasni obliki. Sovražniki so mu podtikali druge namene ter ga kakor sumljivo osebo »nadzirali policijski po zaupnikih«. Slomšek pa je hodil svojo ravno pot dalje in si kmalu zadobil celo zaupanje vlade. Ko je na novo oživil slovensko

šolo za bogoslovce, se je odločil spisati slovensko slovnico, ki se nahaja v literarni zapuščini. Špiritual je spisal: »Krščansko devišstvo«, »Življenja srečen pot za mladenčce« in »Vaje cerkvene zgodovnosti« (v Drobotnicah 1862). Tudi pedagogike in praktične metodike se je poprijel tam ter bodoče katehete ob enem pripravljajal za šolnike in prirejal gradivo za svoji poznejši šoli »Blaže ino Nežica v nedeljski šoli«, (1842) in za Ahacljeve pesmi (1832). Prvi sad njegovega truda na šolskem polju so bile tako zване *nedeljske slovenske šole* za preoddaljene kmetiške otroke, v katerih se je podučevalo več ali manj v branju, pisanju, računanju in petju in o katerih strokovnjaki trdé, da so v 10 letih za izobraženje ljudstva storile več kakor ultra-nemške šole v 50 letih, in to zato, ker so bile osnovane na narodni podlagi, poslužujoč se edino materinščine.

Na prigovarjanje je ustanovil v Celovcu tudi slovenski učni tečaj za unanje slušatelje, v katerega so hodili pravniki in tudi viši uradniki; vlada ga je pooblastila, da je smel izdajati državno veljavna spričevala o znanju slovenskega jezika. Vendar mu je poleg tega še ostajalo časa, da je spisal »Marijine pridige« (Drobotnice, 1847) in veliko delo »Evangelijska hrana« v treh delih, katerega zlasti predigarji ne morejo prehvaliti. Da bi se dalje likal, je porabljal počitnice za obiskovanje raznih krajev, zavodov in oseb, in je o svojem potovanju – večinoma je hodil peš – vestno poročal stolnemu proštu Fridrichu.

Ko je celih devet let uspešno deloval kot špiritual, je šel v jeseni leta 1838. za nadžupnika, dekana in okrajnega šolskega nadzornika v Vuzenico za Dravo. Tam je spisal knjigo za duhovnike, »Mnemosynon slavicum, suis quondam auditoribus et amicis charissimis«¹³⁶¹ leta 1840 ter dovršil započeto knjižico »Blaže in Nežica«, ki je hipoma zaslovela tudi preko deželnih mej; celo iz Moskve se je naročilo na enkrat 80 iztisov te izvirne šolsko strokovnjaške knjige. »Red je duša opravil«, Slomšek je bil vselej in povsod prava živa podoba reda, o čemer se je lahko prepričati iz Kosarjevega životopisa njegovega. Duhovnikom je priporočal trojni red: dnevni red, katerega si vsakdo sam predpiše; službeni red, katerega mu predpisuje poklic, in hišni red, katerega zahteva od njega pristojnost. Maja 1844. je postal tudi véliki šolski nadzornik in vsako sredo je bil pri dotični seji v pet ur oddaljenem Šent Andreju, dokler ni postal v avgustu istega leta kanonik in stalni véliki nadzornik vse škofije, kar je bil do leta 1846. O njegovem takratnem delovanju pričajo tačasni ukazi, naredbe in odlok lavantinskega konsistorija, ki se nahajajo po šolskih arhivih, potem molitvenika za otroke »Angelj molitve« in

¹³⁶¹ »Slovanski spomenik svojim nekdanjim slušateljem in predragim prijateljem«.

»Sveto opravilo za šolarje«. Dalje je poskrbel za primernejše pesmice šolarjem in za cerkvena opravila; prve so prišle na svetlo v Celovcu 1853. leta pod naslovom: »Šola vesela lepega petja za pridno šolsko mladino«, druge »Blagoslovne«, 1861. leta. Svojemu bolehnemu knezuškofu Franč[išku] Kutnarju na ljubo je prevzel 25. aprila 1846. opatijo celjsko, pa že 30. dne je bil imenovan po kardinalu in nadškofu salcburškem, knezu Schwarzenbergu, za naslednika umrlemu Kutnarju, katerega pastirsko palico je prevzel dne 5. julija 1846. leta. Vse njegovo delovanje kaže, da je bila res njegova najgorkejša želja in največa skrb, povzdigniti zanemarjeni naš narod do večje omike: ves njegov dosedanji trud pa mu še ne zadostuje; on le misli na še izdatnejše sredstvo in plod tega premišljevanja njegovega je celovška »Družba sv. Mohora«. Le to ustanovivši, ga je stalo mnogo in dolgega boja z gosposkami od leta 1844 do 1851, dokler se mu ni v tem letu naposled izpolnila vroča želja. Prvi predsednik tej družbi je bil cesarsko kraljevi šolski svétnik Rudmaš. Do tega časa pa so njegove »Drobtinice« nadomestovale poslej po družbi izdajane »Mohorske bukve«.

Prvi letnik svojih »Drobtinic« leta 1846. je poklonil dušnim pastirjem, šolnikom, staršem, vzgojiteljem in prijateljem prave ljudske omike. Namen je vzajemno priobčevanje takih spisov, ki so pripravi, pospeševati religijozno npravstveno omiko ljudstva sploh ter vzgojo mladine posebej, ljudi časno osrečiti in večno izveličati, jih vzgojiti v pobožne kristjane in dobre državljane. Čisti donesek »Drobtinic« je bil namenjen v prid učiteljišču v Celju, od leta 1852. Družbi sv. Mohora in od leta 1859. semeniški knjižnici v Mariboru. Leta 1854. je izdal s sodelovanjem izbranih duhovnikov »Djanje svetnikov« v dveh velikih zvezkih, delo, ki se je po Slovenskem zelo razširilo.

Arondacija lavantinske škofije in premestitev škofijskega sedeža iz koroškega Šent Andreja v Maribor leta 1859 je eden največjih domoljubnih činov Slomškovich. Vrhu skrbi, dela in sitnosti, ki mu [jih] je prizadejala ta preselitev, je posegel Slomšek tudi globoko v žep ter podaril 20.000 gl., da je omogočil teologično semenišče za svojo štajersko-slovensko škofijo. Do tedaj so se šolali lavantinski bogoslovci do 4. tečaja v Celovcu skupaj z bogoslovci krške škofije, le 4. tečaj so imeli v Šent Andreju v bližini svojega škofa. Dne 20. maja 1857. leta je prišlo težko pričakovano potrdilo iz Rima. Dne 1. junija 1859. je prešel koroški del lavantinske škofije pod oblast celovškega škofa in dne 1. septembra istega leta se je priklopilo lavantinski škofiji deset slovenskih dekanij iz graške dijeceze. Šele Slomšku se je posrečilo, kar so njegovi prednjiki zastonj poskušali, da so zdaj, z malo izjemo, vsi štajerski Slovenci pod enim škofom.

Dne 4. septembra 1859. se je vršila v Mariboru ta preselitev zelo slovesno vpričo kakih 100 duhovnikov in istega leta oktobra se je odprlo tudi mariborsko semenišče. Slomšek je tudi začetnik dijaških semenišč Maximilianuma v Celju in Victorinuma v Mariboru, ki sta zdaj združeni v Mariboru. Od bogoslovskih izdelkov, vpeljanih eno leto pred njim, je priobčeval najboljša dela v »Drobtinica«. Interesantno je, kaka prašanja je stavil svojim pastoralnim konferencam, zlasti rad naslednji dve: Kako bi se dalo odpomoči pomanjkanju sposobnih šolnikov? Kaj bi lahko in kaj naj storé dušni pastirji, da se odgoje, osobito za šole po deželi, rabljive učiteljske osebe? Od kod prihaja vkljub pomnožbi naših ljudskih šol, da se širi brezvera, spridenost, zaničevanje vsake avtoritete in pa nagib k punktu med ljudstvom? Kako bi se dale zlasti nedeljske šole bolje urediti? 1858. Njegovi vedno času primerni pastirski listi so bili in so še prav mikavno in podučljivo berilo, katero se je kmalu udomačilo in ponatisnilo v slovenskih časnikih: V pastirskem listu 1848. se nahajajo do duhovnikov pomenljive besede: Z eno unčo dobrega zgleda bomo več koristili kakor z enim centom lepih besed. »S tajno močjo, katerej se ustavljati ne da, vpliva zgled,« so tudi njegove besede. V pastirskem listu 1854. prigovarja duhovnikom po povodi državnega posodila 350–500 milijonov goldinarjev, naj se po možnosti udeležujejo razpisanega posojila in naj tudi ljudstvo nagovarjajo k temu.

Slomšku je pripisati še več ljudomilih in dobrodelnih ustanov. Po njegovem povabilu se je osnovalo aprila 1860. v Mariboru »Katoliško društvo djanske ljubezni do bližnjega« v podporo zanemarjenim otrokom in sramežljivim ubožcem. Za to društvo je vedno skrbel in se ga spominjal tudi v oporoki. Na predvečer sv. Vincenca Pavlanskega leta 1862 ga je pozdravil v posebnem nagovoru ter razodel željo, da se ustanovi v Mariboru verski vzgojevalni zavod za žensko mladino, kar se je uresničilo po njegovi smrti, tako da smemo tudi ta zavod v rokah »šolskih sester« imenovati njegovo delo.

Ves čas je marljivo dopisoval v časnike »Zgodnjo Danico« s podpisom »Miroljub« in v »Theologische Zeitschrift« in pa v »Zeit und Ewigkeit« pod psevdonomimom »Der Aufmerksame«. Da se razširjajo dobri časniki, je ukazal njih naročevanje po župnijah na svoje stroške. On je tudi v svoji škofiji vpeljal bratovščino sv. Cirila in Metoda v odpravo razkolništva med Slovani ter pripomogel, da se je tema apostoloma na čast postavil v cerkvi sv. Jožefa v Celju stranski oltar. Praški nadškof, knez Schwarzenberg, mu je naročil, da kot konvizitator pregleda vseh 15 benediktinskih samostanov našega cesarstva, kar je on, četudi bolehen, vestno opravil leta 1856 in 1857. Zadnje leto življenja je počaščeval s svojimi

duhovitimi govori tudi slovensko čitalnico mariborsko. Istega leta je šel maja meseca v Rim k svečanosti, na kateri je bilo 27 japonskih mučenikov razglašanih za svetnike. Potoval je ne ko škof, ampak kot navadni »mestni župnik«. Velike zasluge si je pridobil s tem, da je radovoljno skrbel za nove, boljše šolske knjige. Zaradi prestrojbe ljudskih šol v lavantinski škofiji sta si on in tedanji naučni minister Lev Thun¹³⁶² dopisovala cela 4 leta. Ta mu je zagotovil, da ne bo v tej stvari nič ukrenil brez njegovega sveta; Slomšek je za to radostno obljubil svoje moči, »ker ima to za svojo sveto dolžnost, pripomoči po svojih močeh k razcvétu prave ljudske omike«. Obvezal se je pregledati vse učne knjige ter preskrbeti osnovo novih. Da se to tem temeljiteje zgodi, je naprosil najboljše učitelje svoje škofije, da izrazijo svoja mnenja in predložijo svoje odgovore na podrobna drobna vprašanja. Doposlane rokopise je sam pregledal in popravil. Za dvojezične šole je spisal lastnoročno slovensko-nemško slovnico. Med drugimi šoli namenjenimi knjigami je spisal leta 1854 »Ponovilo« zelo skrbno, minister sam jo je pohvalil, da ne »bo samo ponavljavni pouk povzdignila na posebno uspešni način, ampak bo tudi slovenskemu ljudstvu ponujala bistvena sredstva za praktično življenje, gojila versko mišljenje in zastavljala pot pogubnim namenom«. Dalje je izdal *Kratko vodilo za malo* (leta 1853) in *veliko berilo* (leta 1855). Učiteljem dober nasvet se nahaja v »Drobtinicah« leta 1861. Poleg slovenskih je izdal tudi dve slovensko-nemški berili. Pri obravnavi katekizma in evangelijev je strogo zoper nemščino, katero so takrat zlorabili kot sredstvo za učenje nemščine. Njegove zasluge za slovensko šolstvo je priznavalo vse slovensko in nepristransko nemško razumništvo tedanjega časa. V svojem zasebnem življenju je bil mož priprost, ponižen, zmeren. Naposled se ga je lotila bolezen v črevih; preganjala ga je kolika. Septembra 24. 1862 je izdihnil svojo blago dušo – ta apostelj Slovencev, čegar geslo je bilo: malo govoriti, veliko delati, vse trpeti.

Slomšek je v življenju našega naroda imenitna prikazen bolj v kulturnem pomenu kakor v slovstvenem. Literarno dovršenega ni ustvaril nič, vendar si je pridobil neizmernih zaslug s tem, da je učil narod brati – on je prvi naš pedagog – in mu dajal primerno hrano zlasti v svojih »Drobtinicah«. Malokdo je znal tako kakor Slomšek govoriti s prostim ljudstvom; vidi se mu, da mu gre vsaka beseda od srca, da mu izvira iz blage duše in iz gorke ljubezni do svojega naroda. Njegove drobne spise je zbral in izdal M. Lendovšek: *Pesmi*, leta 1876. Pesnik po »božji milosti« sicer ni bil Slomšek, njegovih pesmi ne smemo meriti z merilom,

¹³⁶² Leopold grof von Thun und Hohenstein (1811–1888), avstrijski minister za kulturo in izobraževanje, je reformiral avstrijski izobraževalni sistem.

katero nam podaja lepoznanstvo, tudi on sam bi se ne bil dal meriti s tem merilom, ali kakor pravi Juvenal »facit indignatio versum«,¹³⁶³ nevolja mi vdihuje pesmi, tako je smel reči Slomšek, da je postal pesnik iz same ljubezni do ljudstva. Njegove pesmi so odsev blagega, veselega srca, čiste, pobožne duše.

Zaslug si je pridobil tudi s svojimi »Životopisi«, ki so prvi prispevki k zgodovini našega slovstva in kulturnega razvitka; pri tem ni tesnosrčen, ampak hvali, komur gre hvala, tudi protestante: Truberja, Dalmatina in Bohoriča, kliče jim: »Slava rajnim rodoljubom in utemeljiteljem našega slovstva« (Drobtinice, 1852). Vsako leto so prinašale »Drobtinice« iz njegovega peresa poleg pesmi tudi krepke basni v duhu Lessingovem in kratke parabole v duhu Herderjevem. Kakor v Gradcu okoli Vraza in Miklošiča tako se je tudi okoli njega vrtelo več rodoljubov, ki so delovali v njegovem zmislu in v njegovem zmislu in po njegovem vzoru zlagali pesmi.

Med take poete za priprosto ljudstvo je šteti:

[Jožef Lipold]

1. Jožefa *Lipolda*, rojenega leta 1786 v Mozirju, sprva se je privatno učil pri Goličniku, župniku v Grižah, dalje pa v Mariboru in Gradcu in študiral bogoslovje v Ljubljani. Po kapelanovanju v raznih mestih je postal leta 1815 župnik na Rečici nad Mozirjem (od tod Rečiški), kjer je umrl leta 1855. Bil je ko sadjerejec in »narodni« pesnik daleč okrog na glasu ter je že za štajersko črno vojsko, kateri je tudi sam pristopil za kapelana, napisal brambovske pesmi, natisnjene leta 1810 v Celju. Napisal je kaj veliko pesmi, ki se v velikih šestih rokopisnih knjigah hranijo v hiši Lipoldovi v Mozirju; dva zvezka obsegata cerkvene, štirje pa posvetne pesmi, in te pesmi, posebno pa flosarske in mnoge napitnice, pojo daleč na okoli. Nekaj je objavljenih v Ahacljevi zbirki, nekaj pa v »Drobtinicah« od leta 1846–1856.

[Valentin Orožen]

Drugi pesnik te vrste je Valentin *Orožen*, rojen pri Sv. Jurju na južni železnici leta 1808.; izučivši latinske šole v Celju, je dovršil modroslovje v Gradcu, bogoslovje v Celovcu, kjer je bil v delokrogu Slomšekovem. Služil je za kaplana na

¹³⁶³ »Ogorčenje kuje verze«.

mnogih mestih, nazadnje v Šmartnu na Dreti, umrl je 4. maja 1875 v Okonini pri Gornjem gradu. Bil je vesel, dobrosrčen človek. Družba zvestih prijateljev in veselo petje mu je šlo čez vse na svetu. Njegove pesmi so priproste, toda brez visokih idej, brez izvirnosti. Ako je slišal kje pesem, ki se je prilegala njegovemu srcu, si je koj zapomnil napev in zadržaj in potem je zakrožil isto po svoje; tako je nastalo več njegovih najboljših pesmi. Njegove pesmi so iztok blagega, veselega srca kakor Slomškove; rad jih človek poslušaja ali poje, ne misleč na njih pesniško vrednost. Narod si jih je precej osvojil: »Moje želje«, »Vse mine«, »Lastavici slovo«, »Očetova roka«, »Spomlad«, »Pri zibelci«, »Veselje Štajerca«, »Napitnica« in druge so postale narodne in se prištevajo tistim, katere štajerski Slovenci, posebno na desnem bregu Drave, najraje prepevajo. Znale pa so tudi zunaj Štajerskega, da, razširile so se celó na Primorsko. Zbral jih je Mihael Lendovšek in izdal leta 1879. Pri nekaterih je pristavil »poslovenjena«, kar bi bil lahko storil še pri drugih: n. p. »Dečko s planine« je Uhlandova:¹³⁶⁴ »Ich bin vom Berg der Hirtenknab«;¹³⁶⁵ »Oblakom« je posneta po Schillerjevi »Eilende Wolken, ihr Segler der Lüfte.«¹³⁶⁶ Tudi »Kje so moje rožice?« je prevod nemške Jacobijeve¹³⁶⁷ »Nach einem altem Liede. Sagt wo sind die Veilchen hin?«.¹³⁶⁸ »To žlahtno vinsko kapljico« je nemška »Lasst uns den edlen Rebensaft«.¹³⁶⁹ »Zolcpaškimi planinam«¹³⁷⁰ je zložil po neki hrvaške gore slaveči pesmi: »Oj horvatske krasne gore«. »Pesen na vernih duš dan«: »Glasite, Milo orglje se glasite – Milo pesem se vzdiguj, Bolečine v vicah skrite – vsem kristjanom oznanuj« spominja na Prešernove »Strunam«. »Grob zaročnici« je preložil po Preradovičevi »Mrtva ljubav«. »Novomašniku« sonet je narejen po Vrazovem sonetu »Antoni Stranjšake«. Primerjaj Fekonja, Ljubljanski Zvon 1889. 139, Levec v Ljubljanskem Zvonu 1891, 116.

¹³⁶⁴ Johann Ludwig Uhland (1787–1862), nemški pesnik, literarni učenjak, jurist in politik.

¹³⁶⁵ »Sem pastirček s planine«.

¹³⁶⁶ »Hiteči oblaki, vi zračni jadranci«.

¹³⁶⁷ Johann Georg Jacobi (1740–1814), nemški pesnik in publicist.

¹³⁶⁸ »Po neki stari pesmi. Povej kam so vijolice šle«.

¹³⁶⁹ »Pustite nam te žlahtne trte sok«.

¹³⁷⁰ Ne sme se zamenjati s Slomškovo pesmijo »Slovo Žolcpaškimi planinam«, ki jo je Slomšek zapisal ob svojem zadnjem obisku Solčave v spominsko knjigo tamkajšnjega župnišča.

[Felician Globočnik]

Tretji v zboru je Felician *Globočnik*, rojen 10. oktobra 1810 v Braslovčah, mašnik leta 1833., tedaj med prvimi učenci Slomškovimi, naposled župnik v Grižah, umrl 22. novembra 1873. Njegove za narod pisane knjige je spravljal na svetlo Slomšek: »Martin mladi pušavnik«, pripoved za otroke po Kristofu Schmidu, 1836. – Dalje »Dvoje fantov: Blagi Fridolin in hudobni Bric«. »Nekaj za starše in otroke, iz pisem Kristofa Šmida. Poslovenil Felician Globočnik«, v Celovci 1841.

»Čujte čujte, kaj žganje dela! Prigodba žalostna ino vesela za Slovence«. V Celovcu 1847, 8°, 123. V Ahacljevi zbirki je tudi priobčil nekaj pesmic ter je sodeloval pri Slomškovem »Djanju Svetnikov Božjih« in v »Drobtincah«, kjer je objavil nekaj pesmi in živtopis nekdanjega grižkega fajmoštra Goličnika in izdal poleg tega tudi ascetično knjigo »Navod pobožnega življenja in lepega zadržanja«, 742 str. Nabiral je tudi narodne pesmi, katerih se nekaj nahaja v VO. Njegove umetne pesmi niso tako znane kakor Slomškove in Orožnove, ker niso tako pripravne za petje.

[Jožef Hašnik]

Boljši pesnik je Jožef *Hašnik*, pevec »Dobrovoljk«. Rojen je leta 1811 v Tribunjah blizu Vuzenice in se je latinskih šol učil v Mariboru ob enem z Miklošičem, Prelogom, Vogrinom. Dasi se je že v Mariboru z Matjašičem in Murkom pečal z naukom slovenskega jezika, vendar mu je gorečo ljubezen do slovenščine in pesništva zbudil šele Slomšek v celovškem bogoslovju. Po njegovem napotku je začel leta 1836 popevati pesmi; ena najboljših je v drugem natisu Ahacljeve zbirke »Dobrovoljni strelec«. Njegove pesmi so raztresene tudi po »Novicah« do leta 1853; 1854 jih je zbral in izdal pod naslovom »Dobrovoljke« z napevi vred, katerih si je mnogo sam izmislil. Vseh vkup je 24. Natisnjene so v Ljubljani. Najlepše so: »Priatelj«, »Rožmarin«, »Pevac«, »Osode«. Te priproste pesmi so se hitro razširile med slovenskim štajerskim narodom. Pomagal je Slomšku tudi pri knjigi »Perpovedi, pravljice, izgledi«, sodeloval pri »Drobtincah« in Cigaletovi »*Sloveniji*«.

[Matija Vodušek]

Matija Vodušek, rojen leta 1802. v Dramljah, mašnik 1825. leta, naposled dekan in opat v Celju, umrl leta 1872. Ljubljenec škofa Slomškega in ljubitelj naroda slovenskega, kakor pišejo Novice o smrti njegovi. Kot Slomšekov vrstnik se je pojavil v Ahacljevi zbirki s pesmijo »Prijaznost žlahtna roža«: »Poznam eno rožico, prelepo cveti«. V Celovcu je izdal leta 1838 knjižico za mladino: »Dve lepe reči za mladino«: »Velikonočna pisanka ali pirh«. Dalje je v *Mnemosynon Slavicum* priobčil več govorov. Sodeloval je pri »Hrani evangelijskih naukov« in bil sodelavec »Drobtinic« od njih početka, posebej jih je sam urejal tri leta 1848–1850.

[Mihael Stojan]

Mihael *Stojan*, rojen 1. septembra 1804 v Teharjih poleg Celja, učil se je v Celju, Mariboru, Gradcu, Celovcu, mašnik leta 1829. Služil je kot duhovnik v Trbovljah, pri Novi cerkvi, na Reki, od leta 1839. na Gomilskem, od leta 1846. je bil dekan v Braslovčah, kjer je umrl leta 1863. 10 aprila. Slomšku je bil najboljši prijatelj. Pisati je jel po spodbudi Slomškovi in je spisal nekaj cerkvenih govorov in molitvenikov, poslovenil »Nauk za babice«¹³⁷¹ – v Gradcu okoli 1837, najbrž je to knjiga *Kömmova*, sodeloval je pri »Hrani evangelijskih naukov« in »Mnemosynon Slavicum«, poslovenil sv. Frančiška Salesija »Filotejo ali prijazna roka pobožno živeti«, katero je pregledal ino priporočal Slomšek, oskrbel novo izdajo »Evangeljev z molitvami in z branjem za vse nedele in godove«. V »Novicah« je priobčil mnogo podučljivih sestavkov; na prošnjo Kmetijske družbe v Ljubljani je spisal knjižico »Milosrčnost do žival« in pridno sodeloval pri »Drobtinicah« v vezani in nevezani besedi. Bil jim je po želji Slomškovi tudi urednik od leta 1856–60. Kot pesnik je manjše vrednosti od Hašnika.

[Jožef Drobnič]

Med Slomšekove učence in probujence gre šteti tudi Jožefa *Drobniča*, rojenega leta 1812. pri sv. Emi kraj Sotle; početne šole je obiskoval v domači farni šoli, gimnazijo v Celju, modroslovne študije je zvršil v Gradcu, bogoslovne v Celovcu, za

¹³⁷¹ »Nauk porodništva za babice«.

duhovnika je bil posvečen 1. avgusta 1839. Najprej je bil kaplan v Rogatcu. Občevanje s sosednjimi hrvaškimi rodoljubi mu je priljubilo hrvaško slovstvo in naučil se je hrvaščine tako izvrstno, da je v nji pisal gladko kakor v slovenščini. V Rogatcu ga je vsakdo čislal zavoljo vpljudnosti in izobraženosti, tako tudi v Pišecah, Slovenski Bistrici in povsod, kjer je bil za kaplana. Leta 1844 je prišel za kaplana v samotni kraj Dol blizu Laškega ter živel tam do leta 1846. Njegov za znanostmi hrepeneči duh ni miroval in tako je tukaj sestavil svoj »ilirsko-nemški-italijanski slovar«, pred katerega je postavil ilirsko slovnico. To delo je dosti pripomoglo k širjenju ilirizma pri nas. Od leta 1846. do 1847. je služil za kaplana v Artiču, od leta 1847 do 1849 za kaplana in slednjič provizorja v Brežicah, povsod delaven v svojem poklicu in marljiv za slovensko slovstvo. Dosti dopisov v praški »Union«, v zagrebški »Südslawische Zeitung«, v »Sloveniji«, v »Novicah« itd. je iz njegovega peresa, v katerih hrabro brani pravice naroda in spodbuja k neutrudnemu narodnemu delu.

1. novembra 1849. je prišel za suplenta na celjsko gimnazijo in je tam ostal do leta 1851. Tam šele je našel pravo polje. Bil je ne samo priljubljen učitelj, ampak znal je tudi mladino spodbujati za narodnost. Spoznavši potrebo dobrih časnikov, je začel izdajati časopis: »Slovenska čbela, berilo za obudo in omiko slovenskega duha«, ki pa se je mogel držati le četrta leta. Krive so bile tega spletke političnih oblasti, pa tudi apatija, ki je nastopila po zatonu političnega gibanja v naši državi. Tudi ni bilo takrat še dosti izurjenih pisateljev, Drobnič sam pa tudi ni mogel vsega lista spisovati, obložen z učenjem, in ker se je pripravljal za preskušnjo gimnazijskega učiteljstva. Trstenjak v »Zori« mu pripisuje knjižico »Dve igri za slovensko gledališče: I. Juran in Sofija ali Turki pri Sisku, II. Štefan Šubic ali Bela IV. na Horvaškem«. V Ljubljani 1850. Kakor so dokazale že »Novice« 1862, str. 155, ni poslovenil teh iger Drobnič, ampak Kranjec Andrej Likar. Pomota izvira od tod, ker je Drobnič res zelo skrbel za gledališke predstave; poslovenil je dve Kotzebuejevi igri: »Dvoboj« in »Raztresenci«, kateri so dijaki igrali pod njegovim vodstvom. On je bil potemtakem prvi mož na Štajarskem, ki je hram Talije odprl. Mesto Celje je bilo tedaj bolj narodno ko sedaj in več meščanov in meščanek se ni sramovalo sodelovati pri slovenskih igrah. Prvega januarja 1851. se je ustanovila v Celju po Drobničevem in našega starega Hrašovca prizadevanju čitalnica. Po trudu Drobničevem so se predstavljale v Celju v mestnem gledališču te-le igre: »Dobro jutro«, »Golfan stavec« (1851), »Tat v mlinu«, in »Županova Micka« (1852. leta). Drobnič je vse te igre sam uredil, sam bil regisseur, sam učil igravce deklamirati in kakó se jim je kretati. Neozdravljiva bolezen, ki ga je nadlegovala do smrti, ga je prisilila, da je moral zapustiti njemu tako priljubljeno

učiteljsko službo in iti v začasni pokoj. Ko se je malo ozdravil, je nastopil zopet službo dušnega pastirja, ker s slabo pokojnino ni mogel živeti. Prosil je za neko kaplanijo v Savinjski dolini, toda od neke strani se mu je bilo zamerilo, da podpira »komedije«, in tako so mu dali težavno službo v Vitanju, kjer je hotel takrat neki blaznik videti čudežne prikazni na neki smreki. Drobnič je energično pobijal vraže, in tako je spisal tudi brošuro zoper shode pri vitanjski smreki, katere je pozneje prepovedala tudi viša cerkvena oblast. Ker se mu je v Vitanju bolezen vrnila, je bil zopet primoran, iti v začasni pokoj, in sicer leta 1852. Vendar tudi v bolehevem stanju ni bil nedelaven; prevzel je službo domačega učitelja v zavodu svojega rojaka Vehovara v Trstu; tam je živel 1 ½ leta, spisal slovensko-nemški-italijanski slovarček in se potem preselil v Gradec. V Gradcu je nekoliko časa supliral stolico slovenskega jezika na gimnaziji, sodeloval pri deželnem zakoniku in pisal v nemškem jeziku za graške časnike, da si je poboljšal materialno stanje. Devet let se je boril z bolehnostjo in v tem času vendar še bil delaven za narodno slovstvo. Pisal je tedaj v »Šolskega Prijatla«, »Čbelo«, (Novice); bolezen ga je spravila v grob 5. avgusta 1861. leta; pokopan je na Steinfeldskem pokopališču. V ostalini je zapustil prevod »Kornelija Nepota«, kam pa je izginil po smrti, se ne vé.

Od njegovih del je najboljša preloga igre »Junker und Knecht«,¹³⁷² »Drevvar ali beli gaber«. Dve osebi, Vlastelin in Golobradič, govorita v igri le štokavski. Igra »Pravi Slovenec« je posnetek Franul-Weissenthurnove¹³⁷³ igre: »Die Schweizerfamilie«,¹³⁷⁴ v kateri se predstavlja eden iz mnogih dogodkov ruskega carja Aleksandra, ko je bil leta 1821 v Ljubljani na kongresu.

[Jožef Virk]

Slomšekov učenec, če tudi ne Štajerec, je tudi Jožef *Virk*. Njegovo življenje je najboljše popisal Levec – Ljubljanski zvon II. 13, »Dve uri pri slovenskem pesniku«, od koder posnamemo to-le: Rojen je bil na Podrečah 16. marca 1810. leta. Roditelji so mu bili ubožni. Edini sin je pustil malo domačijo starejši sestri in šel v šolo v Ljubljano, kjer ga je podpirala teta in rodovina profesorja kirurgije Melcer-

¹³⁷² »Junker in hlapec«.

¹³⁷³ Johanna Franul von Weissenthurn, roj. Grüberg, (1773–1847), nemška igralka in pisateljica.

¹³⁷⁴ »Švicarska družina«.

ja. Leta 1825 je bilo takrat v prvi šoli 232 učencev. Cesar Franc I. je prišel enkrat v šolo ter rekel, da jih zdaj vse preveč študira, da naj kmet dela, ne pa v šolo hodi, in da se mora študiranje mnogim zabraniti. Dasi je bil dober dijak, je vendar le za silo zlezel v drugo šolo. V peti šoli mu je bil učitelj slavni Matija Čop in od njega se je tudi navzel veselja do pesništva in do slovenščine. Čop jim je enkrat dal nalogo, naj snov narodne pesmi »Pegam in Lambergar« vsak na svoj način in v katerem si bodi jeziku obdela. Virk je po tej narodni zložil slovensko umetno pesem. Čop mu je verze jako pohvalil in mu s tem obudil veselje do slovenskega pesništva. V logiki in fiziki so bili takrat jako veseli ptički. Hodili so v Šiško in se tam večkrat pretepalili s šišenskimi fanti. Enkrat so vse pometali ven, ker pa je bil med pretepacvi tudi sin guvernerja, se jim ni nič zgodilo, dasi se je stvar prijavila policiji.

Po dovršenih latinskih šolah je hotel Virk postati duhoven; v ljubljansko semenišče ga niso sprejeli, ker jih je bilo že preveč. Dobil je štipendijo lavantinske škofije, študiral pa je še dve leti v Ljubljani bogoslovje, leta 1833. pa se je preselil v Celovec. Takrat je Kranjska tri dežele preskrbovala z duhovni, Štajerska z graščinskimi oskrbniki, Koroška pa z biriči. V Celovcu mu je bil špiritual Slomšek, ki je bogoslovce vedno spodbujal in nagovarjal, da bi kaj slovenskega pisali. Zlasti Virku ni dal miru, da je vedno kako pesem zložil, kar je delalo njemu in Slomšku veliko veselja. Da pa tedaj še ni bil poseben »pisatelj« slovenski, je razvideti, kakor pravi sam, iz tega, da je bogoslovec prvo pridigo začel tako: »Kam vandraš, vandrovec moj?«. Leta 1836. 31. julija je bil posvečen v mašnika in služil je potem v raznih krajih: v Grebenu in Doberli vasi na Koroškem, na Štajerskem v Vuzenici, kjer je bil Slomšekov kaplan, dalje v Grižah in v Gornjem gradu. Bil je silno vesel človek, kamor je prišel, se je moralo vse smejati in peti. Vsaki družbi je bil dobrodošel. Pozneje je bil prestavljen v Spodnjo Polskavo, potem v Črešnjevce in naposled v Olimje pri Podčetrtku; iz Olimja je prišel leta 1850. za fajmoštra v Kalobje in od ondod leta 1861. v Loče.

Virk je eden iz najljubeznivejših in priprostemu narodu najpriljubljenejših naših pesnikov. On ni poznal, kakor sploh vsi pesniki Slomšekove in štajerske šole, pesniške tehnike ter se ni ravnal po njej, imel pa je prirojeni dar, da je v svojih pesmih navadno ubral pravi glas in ž njim udaril v narodovem srcu na pravo struno. Njegove pesmi se tako rekoč same pojo in zato so se tako priljubile, da so postala prava narodna svojina. S tem je ravno toliko koristil, kakor bi bil pel najumetnejše pesmi; pravi sin svojega naroda je pel tako, kakor je ugajalo tedanji občni omiki narodovi, in zato si je narod tako hitro osvojil njegove pesmi, n. p. »Venček na glavi se – bliska ti iz kitice – rožic zelenih, – Slovensko dekle!«; »Naj

viharja moč razsaja«, »Slovenija mila, moj ljubljeni dom«, »Kdor kol pod milim nebom živi«, ki se prepevajo po vseh pokrajinah naše domovine.

Svoje pesmi je priobčeval sprva največ v »Drobtinicah«, v »Novicah«, pozneje pa v »Zgodnji Danici«, v »Slov. Večernicah«, v »Koledarčku«, v »Slovenskem Glasniku« in »Cvetniku«, v Razlagovi Pesmarici in v »Besedniku«. Zložil je krajših in daljših okoli 4000, v XXIII. zvezkih. »Malokakšen dan mine, da bi katere ne vrgel na papir,« je pravil Levcu. Zadnji čas je zlagal bolj pobožne, posebno »Marijine«; »za vsak Marijin praznik zložim posebno pesem.«

[Anton Murko]

Že v abecedni vojski smo imeli priliko večkrat imenovati Antona Murka, ki zavzema v slovenskem slovstvu neko posebno stališče zato, ker je prvi med Štajerci sprejel za knjižno slovenščino – kranjsko knjižno slovenščino.

Rojen je bil v župniji Svetega Roperta v Slovenskih goricah 8. junija 1809. leta, kjer so bili njegovi roditelji gorničniki (Berghold) v občini Črmljenščak. Prvi poduk je užival Murko menda pri sv. Roperti. Pozneje je hodil v latinske šole v Mariboru in še pozneje v Gradcu, kjer so mu bili profesorji Knar, Muchar in Likavec. Kot slušatelj logike se je poprijel prirodoslovja in poslušal tudi Kvasa. Leta 1827. je dokončal modroslovne študije.

4. aprila 1827 je vstopil v frančiškanski red, pa ga zapustil čez tri mesece. Ko je izstopil, je dobil dela, da se je preživil, pri Vidu Rižnerju v Karlavi,¹³⁷⁵ katere-mu je pet mesecev prepisoval svetopisemske in slovstvene stvari.

Kakor pripoveduje Trstenjak, se je odločil za medicinske študije, zato je šel na Dunaj, toda brez vseh materialnih pomočkov ni mogel priti do svojega namena. Zapustil je torej Dunaj in se vrnil v Gradec nazaj ter se dal tam zapisati v juridični fakulteti; vendar tudi tukaj ni mogel utrditi svoje eksistence. Kot jurist ni imel od nobene strani pomoči; slabo plačane instrukcije niso zadostovale za vsakdanji kruh, in kaj še za druge potrebščine? V tem žalostnem stanju mu prav pride ponudba Ferstlove bukvarnice, katere šef je bil takrat Greiner, naj spiše slovnico in slovar. Častniki in uradniki so namreč pogostoma popraševali po slovenski slovnici in slovenskem besednjaku. Greiner naprosi torej Murka, ki mu je bil znan za nadarjenega mladeniča, naj sestavi ti knjigi. Sila kola lomi. Murko

¹³⁷⁵ Vid Rižner (1793–1861), duhovnik in nabožni pisatelj. Murku je pomagal, ko je bil kurat v kaznilnici Karlava (Karlau) v Gradcu.

takrat še niti prav brati ni znal slovenski; ker pa mu je spisovanje obetalo kruh, se začne takoj ogledovati po slovarjih, takrat že spisanih slovnica in spoznal je, da je Kopitarjeva najbolj sistematična. Zato se tudi odloči za bohoričico in kranjsko narečje, dasiravno bi se bil on, po rojstvenem kraju, moral odločiti za štajersko narečje in Danjkov pravopis, ki je bil takrat že uveden tudi v šole in je bila Danjkova slovnica tudi učna knjiga Kvasu. Knjigotržec Greiner je Murku delo plačeval sproti; kadar je prinesel eno polo v tisk, mu je dal nekoliko goldinarjev, da je za silo mogel živeti. V zimi je peč kuril z makulaturu, živel največ ob komisnem kruhu in za svoje delo ni dobil čistih 50 goldinarjev. Založnik je knjigo ročno razprodal, pa ni se izkazal hvaležnega, dasi je imel lep dobiček. Ravno tako slabo je bil honoriran za besednjak. Za obé deli ni dobil več kakor 150 goldinarjev. Gramatiko in besednjak je sestavil v letih 1829–1832.

Murkova slovnica je vpeljala v slovenščino nekaj štajerskih oblik; tako om, oma za am, ama; vendar sklanja še lepiga, lepimu. O pomenu slovnškega pouka samega govori na str. 53, 54, kjer pametno pravi: »Kar nas je sedaj učiteljev slovenskega jezika, razpadamo vsi v dvé vrsti: eni znajo očitno premalo in zato slabo izhajajo pri podučevanju, drugi pa se hočejo izkazovati temeljito in globoko misleče jezikoslovce, da bi se jim kar zameril preprost človek, ki se od njih hoče česa učiti. Učitelji prve vrste ne znajo več kaj o slovenskem jeziku kakor to, kar jim je ostalo od otroških let, ko so še v domači vasi živeli. Le malo jih je med njimi, ki znajo sklanjati ali spregati, vsekakor pa vedo o slovenskem jeziku manj, in ga slabše govoré kakor domač kmet, kateremu vsaj ni manjkalo vsakdanje vaje. Kdor jezika vedno ne govori, pozabi dosti besed in potem tujci tožijo, da je naš jezik tako siromašen v besedah. Jezik ni siromašen, siromaki so le nevedni učitelji. Ker se naš jezik v vsaki fari malo drugači govori in ti učitelji ne vedó več kakor narečje domače vasi, zato se zopet tujcem zdi, da ni vredno se slovenskega jezika učiti, ker to učenje nič ne pomaga; če se namreč priučiš jeziku ene fare, te uže sosedi ne razumejo. Tudi téga predsodka tujcev, ki se uče slovenskega jezika, so krivi naši slabo izurjeni učitelji, ki naj bi se pri podučevanju izogibali lokalizmov in naj bi učili svoje učence le takih izrazov in oblik, ki so v splošni rabi. Sed nemo dat, quod non habet.¹³⁷⁶ Učitelji druge vrste, ki hočejo veljati za učenjake, ne pokvarijo nič manj. Oni etimologizirajo, deducirajo, izmišljujejo hipoteze, se držé svojih teorij in vsak po svoje nove izraze kujejo, in tako ogabijo učenje našega jezika celo tistim, ki so se iz začetka z resno voljo lotili težavnega posla. Po

¹³⁷⁶ »Nihče ne da, česar nima«.

mojih mislih ima sicer učitelj tujcev slovnico dobro razumeti ter se ozirati dalje kakor samo na domačo vas, mora pa na drugi strani učencu svojemu prizanašati z domišljijami svojimi, katerih narod ne bo vzprijel. Treba nam je tujce z jezikom svojega naroda seznaniti, ne pa narodu in tujcem vrivati izmišljetine.« Drže se teh pravil, je zametel lokalizme, o štajerskih oblikah mo, bod, de, va, to, ta, mo, te pravi, da še prav vredne niso, da jih omenja.

Na koncu sta priloženi dve Prešernovi pesmi iz Kranjske Čbelice, »Slovo od mladosti« in »Povodni mož«, z opomnjo: »Tukaj še moram podati dve pesmi, ki se odlikujeta po izvirnosti, lepi slovenščini in pesniški vrednosti, ki sta pa vendarle lahko razumeti; bodeta naj v izgled, kako je mogoče slovenski pisati in kako naj bi se pisalo.«

Murkov slovar: »Slovensko-nemški in Nemško-slovenski ročni besednik, Deutsch-slovenisches Handwörterbuch je za svoj čas imenitno delo, ker je bogat in zanesljiv; na novejšo slovstvo je vplival v veliki meri. Spisovaje slovar je rabil Murko tudi Vukov »Rječnik« ter hodil pridno izpraševat svojih rojakov v bogoslovskem semenišču; med temi so najodličnejši Jurij Matijašič, Jožef Muršec in Klajžar; ti so v semenišču osnovali tudi slovensko knjižnico. Ko je Murko pisal slovar, je trpel sila lakote. Rad je zahajal k Marku Glazerju, takrat knezoškofijskemu tajniku, kjer je našel vedno kos kruha.

Najbolj prijazno je sprejel njegove knjige Slomšek (Ljubomir), ki je spisal o njih v »Carinthii« sestavek: »Vesela prikazen v slovenskem slovstvu«, kjer pravi med drugim: »Kar je potniku zvest svetovavec na razpotju, to je prijateljem slovenskega slovstva Murka slovar in slovnica njegova. Ravno tega nam je Slovenecem krvavo bilo treba. Tujec ne more zdaj več tožiti, da bi ne imeli pomočkov za učenje slovenskega jezika; ni nam več treba pri kmetih in ovčarjih besedi iskati. Pa tudi domačinom se je s tem lepa pomoč ponudila, da morejo svoj jezik pravilno dalje likati. Zato nam je Murko tem ljubši, ki nam z besedo in z dejanjem kliče: 'Bratje, naprej po poti, katerega so hodili naši pisatelji že 300 let! Ne iščimo za svoj jezik novih abeced, iščimo marveč narodu tečne dušne hrane!'« Tudi Kopitar se je v čas. »Osterreichischer Beobachter«, letnik 1832., jako pohvalno izrazil o Murkovih delih.

Kakor piše Trstenjak, sta ga dva profesorja bogoslovja spoznala v Damianovi bukvarnici, v katero je nosil korekturo, dr. Matija Robič in dr. Alojzij Laritz; ta dva sta ga nagovarjala, naj gre v semenišče, da mu ne bo več stradati, in izprosila sta tudi, da je bil sprejet v graško bogoslovnico leta 1832. Murko se z vso gorečnostjo poprime bogoslovskega nauka, tako da je bil že po tretjem letu posvečen

v mašnika. Profesorji so mu bili Robič, Laritz, Widerhofer, Probst, Wiesenauer. Neko spričevalo, katero je dal Murku Greiner dne 7. aprila leta 1835, izpoveda, da je Murko od leta 1829 do meseca julija leta 1832 izdeloval svoja dva slovarja in slovnico in da je tudi tačas spravljal Volkmerjeve basni in pesmi. Dalje omenja Greiner, da je Murko zavoljo slovstvenih preiskavanj svojih prepotoval vse slovenske dežele in da je tudi dunajsko dvorno knjižnico iz tistega namena preiskal.

Leta 1835. je prosil, da bi se mu podelila stolica za slovenski jezik na graškem vseučilišču, toda brez uspeha; izpodrinil ga je Kvas. Zadnje leto teologije je izdal Volkmerjeve pesmi, katere je posvetil podpredsedniku štajerskega gubernija, grofu Wickenburgu.¹³⁷⁷ Te pesmi so Prešerna in kranjske Slovence, ki so stavili v Murka, kateri je tudi za Štajerce sprejel za knjižno slovenščino kranjščino, zelo presenetile, ker so pisane v narečju Slovenskih goric. Murko je pač ravnal tukaj popolnoma kritično; on teh pesmi ni hotel popravljati in izdal jih je pač zato, ker so ljudje po njih popraševali in jih prepisovali.

Po dovršenih bogoslovskih naukah je prišel Murko za adjunkta v bogoslovje. Dobival je hrano in stanovanje zastoj in vrhu tega še – 200 goldinarjev. Leta 1838 je potoval v Rim, leta 1842 z Robičem po Švici in Italiji. Tega istega leta je Murko pustil službo bogoslovskega adjunkta in prevzel službo odgojitelja pri štajerskem guvernerju Wickenburgu. Tudi je po nalogu škofije pripravil nove šolske knjige mesto Danjkovih, toda lavantinski kapitelj se je o njih nepovoljno izrazil in mu očital nekaj pomot: boljše bi bilo: ti nimaš krasti – ne kradi; am – om; morem – moram ni razložka, jez – jaz. Toda nerad seveda, se je Murko vdal.

Leta 1843. je izdal 2. natis svoje slovnice, in to v gajici, češ manjši se mora ravnati po večem. Glasoslovne opazke spričujejo, da je Murko vrlo napredoval in pridno porabljal Kopitarjeve, Jarnikove in Metelkove spise. Na str. 17 se je zopet krepko potegnil za om, oma proti am, ama. Moški pridevnik sicer še kaže staro sklanjo iga, imu, vendar že omenja: »Einige Gegenden in Steiermark, namentlich die an der ungarischen Grenze lieben in den Declinationsendungen der Beiwörter anstatt den tonlosen i ein tonloses e.«¹³⁷⁸

Leta 1843 je bil imenovan za kaplana pri župniji »Heiligenkreuz am Waa-sen« blizu Gradca; zameril se je bil namreč, ker je mladega grofiča enkrat v jezi

¹³⁷⁷ Matthias Constantin Capello von Wickenburg (1797–1880), avstrijski državnik, med drugim je bil leta 1830 imenovan za podpredsednika štajerske gubernije.

¹³⁷⁸ »Nekateri kraji na Štajerskem, namreč ti ob madžarski meji, v konicah sklanjatve namesto nenaglašnega i bolj ljubijo nenaglašen e«.

tituliral s trotelnom. Opravil je istega leta tudi doktorat teologije na vseučilišču. Tudi je dobil že novembra istega leta župnijo v judenburškem krogu »St. Johann Baptista in Stadl«, kjer je leta 1847 postal dekan in šolski nadzornik. Med Nemci je postal tudi nedelaven na polju slovenskega slovstva in od leta 1843. nimamo več slovenske črke od njega, tudi ne pozneje, ko je bil prestavljen med Slovence, najprej v Zavrč, leta 1860 pa v Hoče. Poslednji čas je delal le za cerkev in skrbel tudi za gmotno stanje svojih duš. Kakor vse kaže, so resnične besede Trstenjakove, da ni bil poklican za duhovnika, čeravno se je pridno ravnal po izreku »si non es vocatus, fac ut voceris«. ¹³⁷⁹ Murko je imel svojstva in zmožnosti diplomatske, ljubeznive, lepe manire in njegovo mesto bi bilo v kaki državni kanceliji ali pa na učiteljski stolici.

Sprva je bil nekaj časa voditelj mladi generaciji, ki je začela v Gradcu novo literarno gibanje, pozneje pa se je nekako umaknil ter prepustil vodstvo dvema mlajšima: Vrazu in Miklošiču, s katerim zadnjim je leta 1830 ali 1831. potoval bil na Kranjsko ter se tam seznanil s Čopom, Kastelicem in Prešernom. Zlasti na Prešerna je moral napraviti dober vtis, ker ga ta v pismih Vrazu vedno pozdravlja in govori lepo o njem tudi v sonetu: Volkmerjevih pesmi izdajavcu: »Tvoj besednjak smo radi vsi sprejeli, ¹³⁸⁰ – Častil je Aristarh, ne priliz'vavci, – prihodnjih časov up v mladen'ča deli.«

V Gradcu je takrat sploh nastalo nekako novo ognjišče za slovensko literarno gibanje. Prosvetne težnje 18. stoletja, demokratične ideje francoske revolucije, nasledki napoleonskih vojsk – večina Slovencev je bila del ilirskih provincij – tega svetovnega premagavca od leta 1809–13, zlasti pa narodno patrijotične ideje nemške romantike s svojim zanimanjem za narodnost niso brez sledu šle mimo Slovencev, dasi so razkosani na razne dežele. Največi Slovenec napoleonske dobe, Kopitar, je z Dunaja širil romantične tendence v nemškem jeziku za vse Slovane. Trudil se je, da bi tudi pri svojih rojakih vzbudil ljudi na zbiranje narodnih pesmi, pregovorov, pravljič, pripovedek in zlasti zaklade narodnega jezika. Žalibog, da ni našel takih zvrševavcev kakor pri Srbih ženijalnega Vuka. Toda slava srbskih narodnih pesmi, za katere razširjanje je skrbel zlasti Kopitar, je prinesla dobiček tudi Slovencem. Kult srbskih narodnih pesmi po vsi Evropi, posebno v Nemčiji, zbirka slovanskih narodnih pesmi od Čelakovskega, slovstveni preporod češkega slovstva in zlasti njegova »Slávy Duch« (1824, 1832) in Šafaříkova »Geschichte

¹³⁷⁹ »Če nisi poklican, stori, da boš poklican«.

¹³⁸⁰ Prešeren: »Smo besednjaka tvoj'ga b'li veseli«.

der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten«¹³⁸¹ (1826), potem romantično slovstvo Poljakov in Rusov, vse to je prispevalo, da se je leta 1830 začelo novo literarno življenje za Slovence in Hrvate ne samo v Ljubljani in v Zagrebu, ampak tudi v Gradcu. Seveda je tudi sem dohajal vpliv Byrona in Walterja Scotta, in tako tudi vpliv francoske romantike. Tudi sodobno gibanje duhov v Evropi je pripomoglo k temu, zlasti philhelenizem,¹³⁸² julijska revolucija in vstank Poljakov, od katerih so bili nekateri internirani v Gradcu in v Ljubljani in so naravnost pospeševali širjenje poljskih romantičnih idej. Ni se zastonj štelo delovanje »Mlade Italije« za nevarno, kakor nam dokazujejo prepoved, sprejemati italijanske študente na »domača« avstrijska vseučilišča (1831) in stroge policijske naredbe zoper širjenje »Mlade Italije«.

[Fran Miklošič]

Prava romantična doba literature slovenske in hrvaške se je začela v Ljubljani, v Zagrebu in Gradcu deloma samostojno, ker so delovali povsod isti slovanski in zapadnoevropski, posebno nemški vplivi, deloma so ta središča vplivala drugo na drugo vzajemno. Z resničnimi slovstvenimi deli je bila na čelu Ljubljana, kakor smo videli, kjer so Čop, Kastelec in Prešeren ustanovili Kranjsko Čbelico. V tem krogu sta bila merodajna Čop in Prešeren. Drugi sodelavci se sicer ravnaajo po starejših nemških vzorih: Höltju¹³⁸³ in Matthissonu,¹³⁸⁴ kar je razlagati tudi s tem, da je več njih bilo že starih. Poleg narodnega mišljenja jim je z romantiko vkupno precenjevanje poezije, ker hočejo vsi narodu koristiti s kovanjem pesmi, s čimer so povzročili Prešernove sršene.

Ko je prišel leta 1830. Miklošič v Gradec, je našel tam mnogo slovenskih študentov iz vseh dežel, zlasti s Štajerskega, ker so gimnazijski učenci iz Maribora in Celja in prav tako štajerski abiturijenti hrvaških gimnazij navadno sklepali svoje priprave za strokovne študije kot slušatelji filozofije v Gradcu. Bogoslovci so bili močno zastopani, ker je ozemlje med Muro in Dravo še pod sekovsko škofijo. Tudi Hrvatov in Srbov je bilo precej, zlasti iz vojaške granice, katerih uradništvo

¹³⁸¹ »Zgodovina slovanskega jezika in književnosti v vseh narečjih«.

¹³⁸² Filohelenizem, gibanje za pomoč grkom v boju za osvoboditev izpod Turkov.

¹³⁸³ Ludvig Christoph Heinrich Hölti (1748–1776), nemški ljudski pesnik.

¹³⁸⁴ Friedrich von Matthisson (1761–1831), nemški romantični pesnik.

se je rekrutiralo iz »gojencev graniške uprave«, za katere je bil v Gradcu vpeljan poseben študijski red. Hrvati so bili zelo priljubljeni, s katerimi so tudi Nemci dobro shajali. Zastopnike severnih Slovanov je pripeljal v Gradec nesrečni konec poljskega vstanka. Miklošič je mnogo občeval z interniranimi Poljaki Ladislawom in Tadeuszom Ostrowskim, Kamienskimi in Pokrzywnickimi. Pri grofu Ladislawu Ostrowskem, zadnjem državnem maršalu poljskem, ki je prišel v Gradec proti koncu 1831. leta in živel tu trideset let v eksilu, je bil Miklošič, vsaj leta 1835., tudi domači učitelj, za kar je dobival stanovanje, hrano in 200 srebrnih goldinarjev, tako da se mu je zelo dobro godilo po mnenju Vraza, ki je rajši stradal, samo da je mogel kupovati knjige. V tej hiši se je naučil Miklošič govoriti poljski in se je vadil tudi v francoski konverzaciji, ker je bilo poljsko plemstvo zelo francosko in je Ostrowski mimo tega služil tudi v vojski Napoleonovi. O svojem gojencu poroča sam Miklošič, da je vedno govoril o nesrečni Poljski, da je prav dobro govoril francoski, pa tudi nemški razumel nekoliko. Oče sam je z Miklošičem hodil po graških ulicah in konverziral z njim poljski; ta grof je bil velik ljubitelj znanosti in umetnosti in je preložil na poljščino več stvari iz Ossiana, Byrona, Schillerja, Goetheja, Salisa, Matthissona itd. Občevanje ž njim je torej pospeševalo v Miklošiču tedanje njegove leposlovne težnje in leta 1838 je ž njegovimi priporočili šel na Dunaj.

Med slovensko mladino je bila leta 1830, ko sta prišla Vraz in Miklošič med njo, velika narodna navdušenost. Več mladeničev je sklenilo krog, ki si je postavil nalogo povzdigniti slovensko slovstvo na Štajerskem; zbirali so se enkrat na teden, da bi se podučevali in posvetovali. Sprva jim je bil voditelj Murko. Toda on ni, zlasti potem kot bogoslovec, mogel toliko storiti ko prej in se enako spopolnjevati kakor mlajši kolegi, tako da so bili naposled ti nezadovoljni ž njim, on jih je pa smatral za nezrele mladeniče. Tudi starejši Koloman Kvas, ki je začasno oskrboval »stolico slovenskega jezika«, ni mogel mnogo naučiti mlajših ljudi, ker ni sam nič posebnega vedel; vendar so mladi ž njim mnogo občevali in Vraz je celo stanoval pri njem; ko se je stolica izčasno spremenila v »stalno«, so bili ti mladeniči odločno na strani Kvasovi zoper Murka, katerega je protežirala duhovščina.

Ker je manjkalo torej voditeljev, sta zadobila kmalu Miklošič in Vraz v Gradcu in sploh na Spodnjem Štajerskem zgodaj veliko veljavo. Več kakor deset za svoj jezik in svojo narodnost vnetih mladeničev, ki so večinoma postali duhovniki, moremo naštetih iz pisem Vrazovih, med njimi Jakob Košar, ki ga je škof ljubil kakor otroka; že leta 1832. se poroča na Dunaj Kočevarju,¹³⁸⁵ da sta dva mlada

¹³⁸⁵ Štefan Kočevar (1808–1883), zdravnik in narodni buditelj.

Slovenca Vraz in Miklošič »nada vseh patrijotov«. Istega leta jeseni se je Kočever sešel ž njima v Gradcu, sklenil ž njima bratovsko prijateljstvo ter ju slavil od tega časa v ditirambičnih besedah, ker sta njegovemu srcu zopet vrnila mir, pokazavši, da domovina še ima tako vrednih in nadepolnih sinov.

Kako domače so se čutili ti Slovenci v Gradcu, dokazuje to, da so se v slušalnicah dražili na deski z epigrami: V Miklošičevem nekrologu poroča Oblak po pripovedovanju Trstenjakovem, ki je bil z vsem krogom v srčni zvezi, to le: »Tam se je bil marsikak trd boj med treznim in hladnim Miklošičem in ognjevitim pesnikom Stankom Vrazom. Večkrat je bilo v slušalnici pred začetkom predavanja brati na Miklošiča se nanašajoče verze, katerim pa ženijalni mladi Miklošič ni ostal dolžen odgovora. Taki trije epigrami so se ohranili v XVII. zvezku VO; najbrž so iz leta 1833., katerega je Miklošič v francoskem pismu prosil Vraza, naj mu odpusti njegove šalice. Naslanjajoč se na Prešerna, strelja Miklošič svoje puščice in jih obljublja celo vrsto, ker je hud strelec in »bič vseh slabih pesnikov in vseh slabih pisarjev, ki hočejo Slovenijo umoriti, ali bolje ubiti«. Prva pušica zasmehuje Vraza, ker je napravil napačen particip objamil za objel. Druga je posebno groba in je naslovljena »Slovencem se obeta prosodija« ter [še] glavni Osel bo spisal astromijo, Vraz pa prosodijo«. Tretja mu svetuje: »Uči se rajši lepe filozofije ter ne klepetaj od filologije.«

S temi epigrami je bilo prijateljstvo med voditeljema graških Slovencev spravljeno v nevarnost, da se razdere, toda Miklošič je prosil odpuščanja v že omenjem francoskem pismu: »Ti si prijatelj moje mladosti, ti si mi tovariš na potu mojega življenja, kar sem doživel dosedaj, še več, ti si tovariš na potu razvitka moje duše in ti veš, ne da bi bilo treba opozarjati te na to, da sta se najini duši bogatili z znanostmi isti čas in z istimi sredstvi; ljubezen za naš narod, ljubezen za lepe slovanske jezike nas je zedinila, ona je združila naši srci, isto nebo nas je videlo ob rojstvu, in ti si še v stanu sovražiti, sovražiti me zastran take šale!« Izjavivši, da ga ni hotel žaliti, mu podaje roko v spravo in se nadeja, da on, častivec starih, k srcu vzame izrek vélikega pesnika: »Homo sum, nihil humani a me alienum esse puto.«¹³⁸⁶

Tem izlivom prijateljstva, ki kažejo tudi za Miklošiča neko nenavadno gostobesednost in ognjevitost, moremo postaviti naproti nekaj izjav Vrazovih, ki dokazujejo, kaj je bil Miklošič njemu. Že v neki mladostni pesmi želi (15. februar 1834) »bratu, ki ga je vpeljal v predvor Minerve, slavo in srečo«. Najlepše pa je Vraz izrazil svojo hvaležnost v posvetilu k epični pesmi »Babji Klanjac«, v ka-

¹³⁸⁶ »Človek sem in mislim, da mi nič človeškega ni tuje« (Terencij).

teri opeva dejanje svojih babic pri nekem vpadu ogrskih roparskih krdel. Pesnik zatrjuje, da nikdar ne pozabi ljubezen in skrb svojega prijatelja, ki mu je bil v »neumni mladosti« kašipot in mu težnje bojzljivega razuma nameril na én cilj, in potem nadaljuje:

Znaš li s tobom kruge vedre
Od Marona i Omiera,
Od Byrona, Alighiera,
Kad prolazih od Savedre?

Znaš li brate, kad kroz more
Odjedismo k Neve kraju,
K Visli, Labi i Dunaju,
Blago kupit, moj Mentore?

Mila bjahu šetališta
Po bostanih Hesperidah,
Milo iz vriel' Pieridah
Pit, nepamteć brige ništa.

Al nada svim 'naših zibka' Mio bjaše kraj Mure, Drave, Gdje slavulja puna slave Hladkom njiše grana šibka. Tu ti snivat moja vila Sa sestrami ljubi sada, Oko raja streptje rada, Koga ah sma ostavila! Tu sve spletje sad se slavu Naših babah vience, kite, I poklanja tebi svite, Da ti ljubav dá na javu. Primi, sivi moj sokole, snivajuć ona savi, Tebe, Franjo, da pozdravi I osvietli rodne dole.

Ves graški krog združuje ognjevito in požrtvovalno »domovinstvo«. Iz leta 1833. poznamo že geslo teh prijateljev: »Vse za domovino!« V živahni zvezi so z domorodci na Spodnjem Štajerskem, katerim tudi Miklošič »i sva trda slovenščina« pošilja svoje pozdrave, dalje z domorodci na Kranjskem in Koroškem; somišljenike imajo tudi na Dunaju, zlasti Kočvarja in nekaj »viteških Kranjcev«. Te razmere se nekoliko razširijo in utrde s potovanji, na katera sta hodila Miklošič in Vraz, prvi že 1831. leta, Vraz od leta 1833., da bi zbiral narodne pesmi in delal za narodno idejo s svojo prikupljivo besedo in z razširjanjem slovenskih knjig in časopisov. Pri tem zapazujemo tisto demokratično črto, ki odlikuje slovansko romantiko povsod, tudi pri graških prijateljih; v prvi vrsti mislijo na pisateljevanje za narod v svojem štajerskem narečju, Miklošič sam je preložil dve povesti

Krištofa Šmida;¹³⁸⁷ zlasti o njem se tudi pripoveda, da je ob nedeljah in praznikih mnogo občeval s svojimi nekdanjimi součenci, ki so bili v Gradcu rokodelci.

Veliki navdušenci so bili graški slovenski romantiki tudi za vse slovansko. To je utemeljeno ne samo v besedju na velikem slovanskem svetu in na kulturnem napredku drugih slovanskih narodov, ampak s tem je bil zvezan še praktičen namen; s pridnim študiranjem drugih slovanskih narečij naj bi se slovenski jezik povzdignil v knjižni jezik. Popolnoma »v nemških sponah« vzgojeni Slovenci so to potrebo še posebno živo občutili, ker celo Prešeren in Vraz sta si dopisovala nemški, kar postane razumljivo, če slišimo Vraza tožiti: »Slavische Briefe kosten Tropfen slavischen Blutes, denn ich fühle mich nach Schreibung eines slavischen Briefes immer wie dahin geschlachtet.«¹³⁸⁸ Vraz je prva pisma pisal često v cirilici, učil se je tudi glagolice, meša srbske in crkvnoslovenske kose v svoja slovenska pisma, daje si leta 1833. slovenosrbsko slovnico, srbske narodne pesmi Vukove in poljsko antologijo z glosarjem, poslati od doma v Gradec in ima sploh že pred letom 1833. slovnice, slovarje in najboljše pisatelje v češkem, poljskem, ruskem in srbskohrvaškem jeziku, zlasti pa skoro vse takrat znane zbirke narodnih pesmi slovanskih. Leta 1835 mu pošlje Miklošič moravske narodne pesmi, katerih nekatere mu posebno dopadejo, ker so v resnici narodne in zelo podobne pesmim drugih slovanskih narodov. Da je pak zlasti srbske narodne pesmi udomačil v Gradcu kult, s katerim so jih častili na Nemškem, o tem poroča Vraz sam Vuku Karadžiću leta 1836., ker jih je on prvič bral v nemškem prevodu in mu je šele ta dal povod za slovanske študije. Ko se je potem s pomočjo Vukove gramatike izvežbal v srbsčini toliko, da jih je mogel brati tudi v izvorniku, kar mu pač ni bilo kot Slovencu težko, jih je bral zjutraj in zvečer in jih deval ponoči pod zglavje.

Z voditeljem literarnega preporoda pri Hrvatih doktorjem Ljudevitom Gajem se je seznanil Vraz že leta 1833. v Gradcu, že istega leta o počitnicah ga je obiskal v Zagrebu in je spomladi leta 1834. že razširjal njegove zagrebške »Narodne novine«, pozneje njegovo »Danico«. Da bi ga bil šele leta 1834. obiskal prvič na Hrvaškem, kakor pravi Murko, je napaka; on ni poznal Vrazovih dopisov Cafu.¹³⁸⁹ Sploh je Vraza vedno vleklo na Hrvaško, dokler se je leta 1838.

¹³⁸⁷ Johann Christoph Friedrich von Schmid (1768–1845), popularni nemški katoliški, mladinski pisatelj.

¹³⁸⁸ »Slovanska pisma zahtevajo nekaj kapljic slovanske krvi, saj se po pisanju slovanskega pisma vedno počutim kot zaklan«.

¹³⁸⁹ Oroslav Caf (1814–1874), ob Kopitarju in Miklošiču najpomembnejši slovenski jezikoslovec 19. stoletja, pesnik in duhovnik.

preselil tja. Ko je potoval tja leta 1835., mu je pisal Miklošič 6. septembra: »Če prideš na Hrvaško in v Zagreb, pozdravi mi vse prave sinove hrvaške matere in povej jim, da tudi nam pošilja »Danica« prijazno svetlobo ter osvetljuje slovensko temno noč! Toda ti veš že vse! Saj poznaš vroča srca Slovencev. Pošlji mi kako pismo in piši mi zelo mnogo. Povedati ti moram, da te pogrešam. Manjka mi srca, v katero bi mogel zliti vse čute, ki mi goré v prsih!«

Posebno so se gojili v Gradcu severni slovanski jeziki. Leta 1835., ko je bil Miklošič jurist tretjega leta, je Vraz pregovoril štiri mladeniče, da so se učili pri njem ruščine, Miklošič pa je namerjal prihodnje leto učiti poljščino. »Na ta način«, piše Vraz, »misliva midva v Gradcu Slovence zbuditi, jih seznaniti z vsemi slovanskimi jeziki ter jih pripeljati na pot, da bodo cenili in spoznali lepoto in bogastvo svojega lastnega narečja, katero bi se moglo že prav dobro postaviti na stran sorodnim narečjem, ako bi mu bilo sijalo bolj ljubeznivo solnce.« Kmalu na to pošlje Vraz v Ljubljano pesmi treh akademikov, ki se uče »vseh slovanskih jezikov«. V ostalini Vrazovi iz prvih graških let se nahajajo preloge in posnetki maloruskih (rusnjačkih)¹³⁹⁰ narodnih pesmi. Najbolj pa je bila graškim romantikom znana mlada češka književnost, ki je tudi bila najbližja njih mišljenju in čutenju. Vraz izdaja v svoji zapuščini, da so mu bile znane Čelakovskega narodne pesmi in »Ohlas písni ruskych« (tudi on je pel Odglaske), in je bil s Čelakovskim v pismeni zvezi že od leta 1833, s Šafaříkom od leta 1837. Da so bile Šafaříkove »Slovanske starožitnosti« takoj tudi v Gradcu znane, nam dokazuje citat v pismu Vrazovem iz tega dela, katero so visoko cenili vsi slovanski rodoljubi. Najbolj pa je na Vrazove mladeniške poskušnje vplival poetični evangelij panslavizma »Slávy Dcera«. Nemškega pastora hči iz okolice jenske, katero je Jan Kollár poveličal v boginjno Slávo – nekaj ἥρωος ἐπώνυμος,¹³⁹¹ enak junaku Teutonu ali Tuisconu – ta Sláva je navduševala tudi Vraza; on je prelagal in posnemal Kollarjeve sonete (enega preloženega in tri posnete je prijavil Jožef Pajek v Kresu III, 43–45), večkrat kliče k tej materi Slave, ki je tudi Prešerna očarala (Največ sveta otrokom sliši Slave), in je Kollarju posvetil naravnost dva soneta, od katerih začenja eden: »O Kóllar, mojga serca ti reditel!« V teh mladostnih poskusih nahajamo tudi mnoge bohemizme, celo češke besede za domovino *vlast*, domovinski (v serdci vlastenskem iz vlastenecký) in rodoljub (vlastenec). Enake čehizme ima tudi filozof Šamperl,¹³⁹² ki je umrl v 21. letu leta. 1836, v nekem svojem sonetu.

¹³⁹⁰ Najbrž rusinskih.

¹³⁹¹ »Eponimni heroj«, heroj, po katerem se je nekdo imenoval.

¹³⁹² Ivan Dragotin Šamperl (1815–1836).

Da je ves ta prijateljski krog, zlasti Miklošič in Vraz, študiral poleg klasičnega in nemškega slovstva tudi italijansko, španjsko, francosko in angleško, pač ni treba posebej poudarjati po tem, kar sem povedal iz pisem Vrazovih in se bo še pokazalo. Omenjeno bodi, da se je mogel Miklošič uriti in spopolnjevati v italijanščini občevaje z mnogimi na graški univerzi študirajočimi Italijani in po-italijanjenimi Jugoslovani in pa na prvem svojem potovanju v Italijo v letu 1836. (drugič 1842.). V tem prijateljskem krogu so krožile tudi španske romances v izdaji Grimmovi »Silva des romances viejos«, katere je Vraz primerjal s slovanskimi narodnimi pesmimi prav tako kakor novogrške narodne pesmi, ki so jih poznali najprej iz Possartove novogrške slovnice. Leta 1837. si je želel Vraz Müllerjeve, še ljubša pa bi mu bila zbirka Faurielova.¹³⁹³ Tako je razumljivo, kako je mogel Miklošič že v Gradcu zatrevati v neki prošnji, da razume novogrški.

O življenju v tem krogu nas podučuje poročilo Davorina Trstenjaka, ki je leta 1837 prišel v Gradec ter stopil takoj v zvezo z odličnimi njega udi, med temi tudi z Miklošičem. »V 'kolo' tih izobraženih mož sprejet, sem se seznanil s slovensko slovnico. Vraz je bil moj neutrudljivi učitelj. Kraj njega sem se učil tudi vsa druga slovanska narečja – in on mi je odpiral in razlagal duh narodne slovanske poezije. Dnevi, ki sem jih ž njim preživel, so bili najveselejši mojega življenja. Živo se spominjam, kako mi je igral na pišalki vsaki večer narodne glase in mojo dušo napajal s skrivno močjo. Tudi v francoskem in angleškem jeziku je bil moj učitelj in ostro mi je brusil vsako nalogo. Živel je oni čas v Gradcu tudi prezgodaj umerli Slovenec iz Gorenskega Jakob Šoklič, pozneje profesor na vseučilišču Lvovskem. Ta bistra glava, za prilastenje ptujih jezikov prečudno sposobna, je bila Vrazu in meni pri učenju francoščine in angleščine voditelca. Z njim sva čitala v originalu vzvišene drame Shakespearove in krasne poezie Byronove, ž njim melanholične poezije Lamartinove. Bog mu plati za blagi trud! Spomin na one ure dušne zabave me še zdaj okrepčava!« (Koledarček slovenski 1855, 28, 29) Za poetične sanjarije teh prijateljev je bil Gradec »z romantično okolico«, kakor jo imenuje Vraz sam v pismu do Anastazija Grüna, posebno primeren; da, Gradec je imel v njih očeh še posebno prednost, namreč slovensko ime, in Miklošič sam je pisal omenjene epigrame »v Slovenskim gradu«. On še presega skoraj Kollárja, katerega navdajajo slovanska imena okoli Jene z bolečinskim veseljem, zdi se, da hoče on Gradec anektirati za sedanjost. Da je sicer tudi še marsikaj fantastičnega našlo v tem krogu priznanje, se lahko razume. Seveda je bil Rokopis kraljedvorski tudi

¹³⁹³ Charles-Claude Fauriel (1772–1844), francoski zgodovinar, filolog in učenjak.

v Gradcu zelo čislani in Vraz ga je celo nekaj preložil. Kako je poznanje slovankega sveta izviralo včasih iz neposrednih virov, to dokazuje, da so tudi graški romantiki imeli svoj »Vasilij ostrov«, t.j. po nemškem posredovanju v nekaki panorami so spoznali peterburški učeni predel mesta (Vasiljevskij óstrov). Veselja na literarnem delovanju je imela ta mladina mnogo in se je pred vsem posvetila poeziji, celó oba filologa tega kroga, Miklošič in Caf. Vraz sam se enkrat leta 1833. v nekem pismu šali, da Slovencem takoj napočijo »zlata časa«, kajti kakor pri Murku je tudi v glavah drugih mladeničev »ropotala Minerva«. Leta 1837. poroča nam o devetnajstletnem Slovencu »der viele philologische, aesthetische, historische kenntnisse und viel Liebe für die Slovenität besitzt«, ¹³⁹⁴ ta mladenič ne dela samo majhnih pesmi, ampak spisuje tudi že izvirno dramo, t.j. Davorin Trstenjak, ki je res leta 1838 spisal dramo »Nevesta iz otoka Cipros«. Ta pesniška kuga se je razširila celo na mariborsko gimnazijo, kjer je bil neki nečak graškega učitelja slovenščine, Kvas imenovan, »slovenski Homer«, ker je pisal neki epos. Večina njih je bila vsekakor ponižnejša in skromnejša in se je poskuševala zvečine v prelaganju.

Ta mladina je mislila tudi na svoj poseben organ; pri tem je bil Miklošič načelnik. Sprva so se skušali voditelji pridružiti ljubljanski »Čbelici«, vendar so že namerjali nekako konkurenčno podjetbo, preden so natančno vedeli (5. september 1837), da ta Čbelica zavoljo težav s cenzuro ne bo več vzletela. Že leta 1835 »poljublja« Kočvar z Dunaja Vraza in Miklošiča, ker hočeta izdajati »Cvetlice«, in kliče patetično: »Zlate misli! Zlata načrti!« Ko je bil Miklošič jurist v tretjem letu (1834/35), je imel že marsikaj »v vrstnem in prostem peru« (v poeziji in prozi) dokončanega, kar je namerjal objaviti v Kranjski Čbelici ali v *časniku, ki bi ga sam uredoval*. Zlasti leta 1836. sta Vraz in Miklošič imela za »prvi zvezek« že gotove »neke najodličnejše pesmi najslavnejših evropskih pesnikov« v slovenski prelogi in sta si tudi od Ljubljancanov izprosila doneskov; zlasti sta želela prelog iz angleščine (Prešeren je takrat že prelagal Parizino), ker razen Byronove »Fare thee well« in Grayeve »Church-yard« še nista nič imela iz tega jezika. Z Dunaja jima je bil obljubljen Vergilijev »Georgicon«, »Ugolinova smrt« iz Danteja in nekaj španskih romanc. Iz Goetheja je že bilo preloženo: »Erlkönig«, »Mignon«, »Der Fischer« in »Die Spinnerin«; iz Schillerja: »Hector und Andromache«, »Die Bürgschaft«; iz Mickiewicza; »Powrót taty«; iz Lamartina se je ravno prelagovalo: »L'isolement«, »Le lac« in »L'Invocation«. Razen tega je bilo že gotovo dvanajst

¹³⁹⁴ »Ki ima mnogo filološkega, estetičnega in zgodovinskega znanja ter mnogo ljubezni do slovenstva«.

sonetov Petrarkovih, španske romance iz J. Grimmov¹³⁹⁵ knjige: »Silva de romances viejos«, iz nove grščine nekaj pesmi iz Possartove slovnice.

Večino teh prelog, ki so bile iz graškega kroga, je pripisati Vrazu, kar se da dokazati z njegovo slovensko ostalino; pa tudi Miklošič se je udeleževal tega posla; kajti Vraz, ki 2. aprila 1837. poroča, da ima s pomočjo Miklošičevo opravila z »znašanjem gradiva za tekmeca Čbelici, ki bo ž njo tekmoval za prijaznost cvetja«, piše naravnost, naštevši nekatere pesniške poskuse drugih mladeničev: »Tudi Miklošič piše nekaj, samo ne vem še imena tega cvetja.« Iz izraza »cvetje«, iz vse zveze in iz vsebine »Čbelice«, s katero so hoteli konkurirati, je pač sklepati, da se je tudi Miklošič poskušal kot prelagatelj na polju poezije. Zlasti bi mu bilo pripisovati preloge iz Schillerja, ker se njegov mlajši brat še danes spominja, kako je pred njim, krojaškim pomagačem, še na Dunaju deklamiral »Die Bürgschaft« (ki je zgoraj omenjena že preložena), »Teucherju«¹³⁹⁶ in »Der Gang nach dem Eisenhammer«.¹³⁹⁷ Tudi grške narodne pesmi utegnejo biti od njega, v tem ko je Vraz, kakor kaže ostalina, prelagal in posnemal takozvane »Griechenlieder«.¹³⁹⁸ To mesto se nanaša na neko tri tedne mlajše poročilo Vrazovo (z dne sv. Jurija 1837), v katerem je Miklošič imenovan za začetnika vsega načrta. Dne poprej se so namreč sprehajali po Gradcu trije Slovenci (Miklošič, Vraz, Trstenjak), govorili so o veselem slovstvenem stanju Poljakov in Rusov, spomnili so se umetnosti Čehov in Hrvatov na polju narodne kulture in so se ožalostili, ko so se domislili svojega naroda; naposled so vsi hodili tiho drug poleg drugega, dokler ni Miklošič prekinil molčanja: »Ali bi ne mogli mi, ker »Čbelica« zaostaja, v naš zrak poslati kaj drugega, kar bi povleklo nase željne oči naših Slovencev?« In tedaj so vzkliknili vsi: »Metuljčka, zlatokrilega ljubljenca rož!« »Dobro! 'Metulja'! Stvarili ga že bomo. Ti mu daš, pravi mi (Vrazu) Miklošič, gobec; gospod Trstenjak noge, jaz pa ostalo telo; Dr Prešeren mora poslati peroti (krila); – toda le eno; zdaj je metulj gotov; kje pa je sonce, na katerem bi mogli vžgati bakljo, s katero bi mu mogli vdihniti dušo – življenje; mrtve peroti ne lete – kje je denar za tisek, ker tega ne sprejme v založbo niti Ferstl niti nihče drug. Brez denarja se v naših časih nič ne dá opraviti, to je sonce; denar je bog sedanjega časa!« Po tem začetkoma takó poetičnem, na posled pa tako prozaičnem pretresovanju Miklošičevem, so bili prijatelji precej

¹³⁹⁵ Jacob Ludwig Karl Grimm (1785–1863), nemški jezikoslovec in slovstveni učenjak, eden od utemeljiteljev nemške filologije in starinoslovja.

¹³⁹⁶ »Der Taucher« – potapljač.

¹³⁹⁷ »Pot do železnega kladiva«.

¹³⁹⁸ »Grške pesmi«.

pripravljeni, kaj žrtvovati, pa so sami mogli prispevati samo 30 goldinarjev, v tem ko bi tisek stal 60 goldinarjev. Kajpada so mogli računati tudi na pomoč iz Spodnjega Štajerja in so si že izbrali davčnega kontrolorja Dominkuša¹³⁹⁹ za blagajnika, toda njih »Metulj« vendar ni izletel. Zadovoljiti se moramo torej samo z vestjó o načrtu Miklošičevem, ki je vloge razdelil tako lepo in prav in je že takrat pokazal svojo trdnost, ker si je pridržal telo »Metuljčka«.

Graški romantiki, ki so imeli veliko veselja s slovenskimi narodnimi pesmimi, so hoteli svojemu narodu dati dokaz svoje ljubezni, misleč na njegove literarne potrebe. Tako si moramo pojasniti načrt prelaganja spisov Krištofa Schmida, ki je konec leta 1835 došel že tako daleč, da so mislili rokopis predložiti cenzuri. Tudi tukaj je bil na čelu najbrž Miklošič; vsaj bi bili povesti »Kanarček« in »Kresnica«, ki jih je on preložil in sta bili 3. decembra 1835. že gotovi, najbrž na čelu vse zbirke. Da so te preloge izšle, ni gotovo; nihče ne pozna nobenega tiskanega izvoda. Ob istem času so druge take preloge izšle v Ljubljani, Celovcu in celo v Radgoni, toda o graški izdaji se nič ne ve. Proti koncu leta 1837 govori še Vraz o napravi nekega »zaklada za izdajanje slovenskih bukev«, toda ideja se ni uresničila; kvečemu da se je leta 1838. izdala satirična pesem »Novi vedež« od Andreja Gutmanna na stroške nekih rodoljubov, toda Miklošič ni bil več med njimi.

[Andrej Gutman]

Ta Andrej Gutmann je po rodu nekak sosed Modrinjakov,¹⁴⁰⁰ rojen 25. novembra 1784 v vasi Žetinci blizu Radgone. Izučivši gimnazijo v Mariboru, nadaljne nauke pa v Gradcu, je bil 1811. posvečen v duhovnika. Ker se je s svojim ravnodušjem zameril nekemu višemu v škofiji, je dosegel le ubogo faro v Soboti na štajersko-koroški meji. Osamljenost v goratem kraju ga je dognala do tega, da se je naučil ključarstva in strojarstva in da je sam napravil orglje za župno cerkev. Po dolgoletnem brezuspešnem prosjačenju za boljšo faro mu je podelil prelat admontski, spoznavši v njem izvrstno glavo (govoril je gladko grški in francoski), faro pri Sv. Jakobu v Slovenskih goricah. Marljivo je tamkaj opravljal svojo službo; imel pa je oster jezik, s katerim je zbadal posebno neposrednega

¹³⁹⁹ Ferdinand Dominkuš (1829–1901), pravnik in politik (poslanec v štajerskem deželnem zboru), prvi je na mariborskem sodišču vlagal tožbe v slovenskem jeziku in bil med drugimi soustanovitelj mariborske čitalnice.

¹⁴⁰⁰ Štefan Modrinjak (1774–1827), duhovnik, narodni buditelj in pesnik.

predstojnika Čepeta, katerega je po umu daleč presegal. Ko je nekedaj zanemarljivo neko dolžnost, je prišel v Gradec v korekcijo, kar ga je tako poparilo, da je leta 1838 stopil v pokoj in je do leta 1842. živel v Gradcu. Da bi se lažje preživel, je spisal v slovenščini troje molitvenikov (Jezus moje želje, Pobožnost sv. Alojzija in Angel varuh). Zraven je napisal več satiričnih pesmi in poslovenil Lukijana.¹⁴⁰¹ Gotovo je tudi še župnik napisal knjigo »Novi vedež za smeh ino časkratenje Slovencom«. Poklican pred tedanjega škofa Romana Zaengerla¹⁴⁰² in ostro napaden, da je v Vedežu zabavljivo razžalil dekana in mnoge župljane, se je srečno umaknil novi korekciji rekoč, da je cenzura knjigo odobrila. Leta 1842 je šel živeti k župniku v Heilbrunn blizu Birkfelda, po njegovi smrti pa v faro Ratten nad Borovo,¹⁴⁰³ kjer je še zmerom marljivo pisaril, toda po nesreči, 10. julija 1850. leta, idoč v mraku domu, padel raz brv ter utonil. »Novi vedež« je zagledal beli svet leta 1838.; leta 1840 ali 1841 je prišel na svetlo drugi pomnoženi natis, a brez letnice. Ker so prvo izdajo izdali Jakob Košar, Stanko Vraz in Davorin Trstenjak, to kaže na neko važnost tega dela. Ta knjiga je namreč učila, kakor pravi Davorin Trstenjak, na pol že zaspale Slovence Sv. Jakoba in sosednjih far znova slovenski brati. Ker je Gutmann (prideval si je tudi grško ime Agathander) hudo zasolil v Vedežu dekanu in mnogim župljanom, zato so ljudje marljivo segali po knjigi in posebno ostrih verzov se učili na pamet; dotični dekan je pokupil 300, neki kmečki velikaš pa 100 natisov, napravila sta autodafè,¹⁴⁰⁴ tako da je prva izdaja jako redka. Knjiga je razdeljena na štiri oddelke: a) o zadržanju, b) o ženitvi za moške, c) o ženitvi za ženske, d) kaj se komu godi. Za vzgled:

Ti si prav pobožna duša,
Lepo moliš: Oča naš,
Daj mi, naj ne pride suša
V gut nikol no v pitni glaž.

Druge sodiš po krivici
Kakti stara nora baba;
Vidiš muho v ljudski žlici,
V tvoji pa je cela žaba.

¹⁴⁰¹ Lukian iz Samosata (ok. 120–180), filozof in govornik.

¹⁴⁰² Roman Sebastian Zängerle (1771–1848), sekovski (graški) knezoškof.

¹⁴⁰³ Feistriz.

¹⁴⁰⁴ Sežig knjig.

Tvoji ženi vun stojijo
 Nohti, kakti klun od vran,
 Či se tisti v té spustijo,
 Boš kak sveti Šebaštjan.

Literarne težnje graških romantikov niso imele posebnega uspeha, ker so imele preveč lokalni značaj. Štajerski Slovenci, ki ne sestavljajo niti tretjine Slovencev, so najmanj mogli vzdrževati leposlovno literaturo sami, ker je tedaj trdno spal še ves slovenski narod, izvzemši tako izbrane duhove, kakor so se ravno našli v Gradcu. Vrhu tega so šli graški romantiki v svojih terjatvah predaleč, ker so hoteli dosedANJI knjižni jezik ne samo pomladiti z domačim narečjem, ampak ga naravnost izpodrinuti; Vraz n.p. daje Muršecu za prelogo neke povesti Krištofa Šmida napotilo, naj ne piše kranjski, ampak slovenski, t.j. kakor govori dober štajerski Slovenec. Pretirano je bilo sicer, če Prešeren in Kastelec nista dala Vrazovih pesniških poskusov natisniti v Ilirskem listu, ker sta jih zavoljo njih štajerskega narečja včasih samo na pol razumela, toda tak jezikovni individualizem, kakoršnega je zahteval Vraz, tudi ni bil umesten, ker slovenski knjižni jezik je nastal v dobi reformacije, ko so bili vsi borivci v literaturi za njo Kranjci (Notranjci in Dolenjci); te podstave niso zapustili tudi pisatelji protireformacije, ona je bila tudi izhodišče možem preporoda konec prejšnjega in v začetku sedanjega stoletja, ki so zopet v prvi vrsti s Kranjskega, katero je jedro slovenskega ozemlja in edina popolnoma slovenska dežela (razen Kočevja). Kajpada se smejo graški romantiki opravičevati s tem, da niso imeli priložnosti, naučiti se tega knjižnega jezika popolnoma, tako da so se tem manj mogli ustavljati romantični ljubezni za narečja. Na drugi strani je to dejanstvo pospeševalo iz duha časa izvirajočo težnjo po združbi raznih rodov v en narod. V tem oziru so štajerski romantiki skazali slovenskemu narodu veliko uslugo, ker so z uspehom razširjali take nazore, kakor jih je izrazil Vraz, hudovaje se na Anastazija Grüna »omejeno idejo rodoljubja«, ko je Grün objavil prve preloge svojih »Kranjskih narodnih pesmi« v »Deutscher Musenalmanach«; Vraz piše v pismu: »Als wenn die Krainer eine eigenthümliche Menschenrasse wären. Ich hab' mich schon oft ausgesprochen mündlich und schriftlich, dass die Völker nur durch das göttliche Zeichen der Sprache, nicht aber durch willkürliche politische Grenzen geschieden sind!«¹⁴⁰⁵

¹⁴⁰⁵ »Kot da bi Kranjci bili neka posebna človeška rasa. Sam sem že velikokrat ustno in pisno izjavil, da se narodi ločijo samo po božjem znamenju jezikov, ne pa po samovoljnih političnih mejah«.

Toda pri razmerah, kakoršne so bile na slovanskem jugu, se je vsled novih naukov lahko sprožilo vprašanje: Kaj je jezik, kaj narod? Ko so torej v Zagrebu pod Kollárjevimi in Šafaříkovimi avspiciji, Gaj in drugovi širili idejo, da je združiti vse južne Slovane v literarnem in nacijskem oziru z imenom »Ilirov«, v katerih so videli imenitne prednjike, ki so jih pravi romantiki zahtevali, tedaj je bil ravno Vraz prvi Slovenec, ki se jim je pridružil in je s posebnim poudarkom zahteval, da naj opusti »Danica« »provincijalno« ime »horvatska«. Vraz je torej od leta 1832 – 1836 pisal slovenski, toda pustil je te prvence ležati in jih je le nekaj prelil v zagrebško »ilirščino«. Tako se je najplodovitejši pisatelj vsega kroga izneveril prvotnim tendencam in je s sabo potegnil tudi druge tovariše, tako da so se vsaj neki med njimi pridružili »Ilircem«; celo pri Miklošiču se mu je to posrečilo, dasi je imel ta vedno bolj konservativne nagibe in je še leta 1837., ko je namerjal izdajati *Metuljčka*, trdovratno branil bohoričico zoper novo češko pisavo, katero je pozneje sam s svojimi deli vpeljal tudi v primerjajoče jezikoslovje. Toda že leta 1839. je poslal Miklošič, že z Dunaja, Vrazu pet pesmi, katerih ilirščina ni bila slabša od Ilirščine njegovega prijatelja in drugih Zagrebčanov. Ta preobrat je bil zlasti Slovencem med Muro in Dravo lehak, ker so oni vedno imeli zveze s Hrvati in so govorili narečje, ki ni posebno različno od narečja kajkavskega; zato niso oni svoje individualnosti žrtvovali dosti bolj kakor mnogi Hrvati, ki so se morali prav tako šele učiti štokavščine, vzete največ iz dalmatinskih pisateljev in iz srbskih narodnih pesmi. Zlasti je Vraz in pač tudi Miklošič zajemal iz publikacij narodnih tekstov in iz prozajanih spisov Vuka Karadžića.

Graška romantika je mogla v takih razmerah prinesti resnične plodove šele tedaj, ko so prišli mladostni prijatelji na svoja mesta, v svoje službe. Najimenitniša sta postala voditelja tega kroga. Vraz ni dokončal svojih juridičnih študij, preselil se je proti koncu leta 1838. na Hrvaško, kjer je našel drugo domovino in je postal najznamenitejši pesnik ilirizma. V kolikor je odvisen od nemških vzorov – in ta odvisnost je večja, kakor se navadno misli – je on neka srečna zmes Uhlanda in Rückerta,¹⁴⁰⁶ samo da se v njem Uhland bolj rine na površje, ker je tudi on, kakor vsi slovanski romantiki, nadomestil orijentalne reči s slovanskimi in domačimi. Njegovo obzorje se je v Zagrebu razširilo samo z obširnejšim in globokejšim učenjem vseh slovanskih slovstvenih proizvodov, sicer pa je prišel tje gotov mož in je ravno s tem nadkriljeval svoje literarne tovariše. Pravi romantik, ki je bistvo narodnosti prav razumel, se je upiral zoper navadno precejšnjevanje

¹⁴⁰⁶ Friedrich Rückert (1788–1866), nemški pesnik in poliglot.

dubrovniško-dalmatinskih pisateljev, v katerih je videl le Italijane v slovanski obleki, ter je vedno in vedno kazal na narodno pesem kot neusahljivi studenec prave narodne poezije.

Sploh kaže kot kritik in izdajavec časopisa »Kolo« (od leta 1842), kateremu niso mogli južni Slovani dolga desetletja postaviti na stran nič enakega, da ni na Miklošičevi strani zastoj študiral tudi filologije, dasi Miklošič, kakor kaže en epigram, ni tega zelo cenil; zlasti je pohvaliti predgovor k njegovim slovenskim narodnim pesnim, katere je posvetil Vuku Karadžiću.

Gledé Miklošiča se moramo vprašati, ali je že v Gradcu imel posebne filološke in lingvistične interese. To vprašanje moramo potrditi. Da se je učil vseh slovanskih jezikov, je dokazano; njegovo zanimanje za slovansko narodno pesem je izpričano, občutek njegove premoči v gramatičnem poznavanju slovenskega jezika razvidimo iz njegovih epigramov zoper Vraza. V prijateljskem krogu je bil Miklošič zelo ugleden samo zavoljo svojega znanja. Ko je bil jurist tretjega leta, ga je imenoval Vraz »mladeniča, ki je doma v starih klasikih in v modernih znamenitih delih«. Leta 1838. se imenuje Vraz priprostega Slovenca v primeri z Miklošičem, ki mu je »hoch – hoch – gelehrt berühmt«. ¹⁴⁰⁷ Zlasti interesantna je neka izjava Kočvarjeva, ki je leta 1837 pisal Vrazu: »Gott gebe es, dass ihr (Vraz in Miklošič) immer so bleibt. Um Dich und Dominkuš bin ich nicht besorgt; aber Gott verhüte, es, dass uns Miklosich verlasse. Er wird für unseren Ruhm und unsere Litteratur vieles Bedeutende leisten, wenn er nur will. Um Miklosich bin ich besorgt, dass ihn der Ehrgeiz vom Slaventum ablenken könnte. Bei den Deutschen wird er jedoch nie jene Ehre erreichen, die ihn bei den Slaven erwartet. Wenn er wegen seines Wissens berühmt ist, so darf er doch nicht sein Slovenentum vergessen.« ¹⁴⁰⁸ Da se to mesto, ki izpričuje Miklošičevo tedanjo treznost, z drugimi dokazi za njegovo učenost ne sme morda nanašati na njegove filozofične vednosti, ampak v prvi vrsti na njegove slovanske študije, to kaže že omenjena poslanica, v kateri ga Vraz opeva kot svojega mojstra. Pred maloštevilnimi preloženimi in izvirnimi pesmimi bi plodoviti Vraz gotovo ne bil imel takega spoštovanja, kakor ga Miklošič ni imel pred njegovim filologičnim diletantizmom.

¹⁴⁰⁷ »Zelo, zelo učen in slaven«.

¹⁴⁰⁸ »Daj Bog, da bi ostala (Vraz in Miklošič) vselej tako, kakor sta. Zate in za Dominkuša me ne skrbi, toda Bog varuj, da nas ne zapusti Miklošič. Za našo slavo in našo književnost bo storil mnogo pomembnega, če le hoče. Za Miklošiča me skrbi, da bi ga častihlepje lahko odvrnilo od slovanstva. Vendar pri Nemcih nikoli ne bi dosegel take časti, kot ga čaka pri Slovencih. Čeprav je zaradi svojega znanja slaven, ne sme pozabiti na svoje slovenstvo«.

Vraz gre celo dalje in pripisuje Miklošiču že tedaj občeslovansko vlogo. Že leta 1834. prosi »Slávo«, naj ovenča njegovega prijatelja. Prvi biograf Miklošičev, J. Navratil,¹⁴⁰⁹ od katerega tudi vemo, da je že študent študiral staroslovanshino, je že leta 1855 pisal: »Jezikoznanstvo je Miklošiča od nekdanj posebno veselilo in že davno je bil nakanil, primerjajočo slovnico vsih jezikov slovanskih napisati.« Dasi se te besede s pridanim omejitlom, da je kmalu spoznal potrebo, preštudirati v ta namen natančno takozvane staro cerkovno slovanske spomenike, nanašajo morda na prva dunajska leta, imamo vendar pravico, nanašati jih tudi na graška leta, ker imamo razen spričevala bratov, da ga je jezikoslovje »od nekdanj« veselilo, od njega samega to-le izjavo: »V Gradcu se ta ljubezen za slovanščino ni zgubila; kovali smo velikanske osnove: Vraz bi imel spisati primerjajoč slovar, jaz pa primerjajočo slovnico slovanskih jezikov. Občevanje s Poljaki, interniranimi v Gradcu, je pospeševalo te težnje.«

Tudi iz izjav vrstnikov samih moremo naravnost dokazati, da se je v graškem krogu v resnici gojila prava jezikoslovna znanost. Vraz piše Prešernu 19. novembra 1837. o svojih lingvističnih načelih: »Ich fange an zu zweifeln, dass eines derselben bei Dir durchgedrungen, da sie meist auf Analogien und Etymologica beruhen, wenn ich bedenke, dass du ein abgesagter Feind der Namen Dobrowsky, Kopitar etc. bist. Jedoch unsere Sprache hat unstreitig einen grossartigen philosophischen Bau, dessen Mechanismus ein jeder Schriftsteller kennen soll, und diesen kann man eben nur aus der Etymologie kennen lernen. Wahr ist es, dass teils unberufene, teils sanguinische Forscher sich oft zu weit verstiegen haben, wie zum Beispiel Dankowsky, Solarik, die bald Grieche, bald Lateiner zu Slavensöhnen machen wollen – aber dafür soll man nicht diesen ganzen Teil der Sprachforschung als eine leere Luftschifferei betrachten. Und wenn Du ihren natürlichen faden, zu verfolgen Dich bemühen wolltest, so würdest du ihre Nützlichkeit einsehen, und durch sie belehrt auch meinen Grundsätzen in sprachlicher Beziehung beipflichten. So lange das nicht geschieht, wird euch eure Wiegensprache immer ein Räthsel bleiben, wie sie allen übrigen, sonst panslavisch, gebildeten Männern bleiben muss, wenn sie nie im Lande gewesen sind.«¹⁴¹⁰ Če je pesnik Vraz, ki ime-

¹⁴⁰⁹ Ivan Navratil (1825–1896), urednik, jezikoslovec in narodopisec. Izdajal je prvi slovenski poučni in leposlovni list za mladino »Vedež«.

¹⁴¹⁰ »Začel sem dvomiti, da je eno od teh pri tebi prodrlo, saj slonijo večinoma na analogijah in etimologiji, sploh če pomislim, da si odločen nasprotnik imen Dobrowsky, Kopitar itd. Vendar je nesporno, da odlikuje naš jezik čudovita filozofska gradnja, katere mehanizme bi moral poznati vsak pisatelj in ki se je da naučiti le s pomočjo etimologije. Res je, da so

nuje filologičnega fantasta Kollárja svojega srca roditelja, tako znal ceniti vrednost Dobrovskega in Kopitarja, o katerem ni slišal od Ljubljčanov nič dobrega, in če je imel o jezikoznanstvu tako prave nazore, kako visoko je moral stati šele njegov mentor, iz katerega je kmalu postal jezikov preiskovavec.

[Oroslav Caf]

Miklošič je imel v Gradcu celo konkurenta, ki je tako rekoč žrtva primerjajočega jezikoslovja. Leta 1832. je prišel v Gradec Oroslav (Jurij) Caf; Vraz ga že leta 1833. imenuje trdnega filologa in navdušenca za vse slovansko, od katerega je mnogo pričakovati. Leta 1838. poroča o njem, da »od dne do dne tke v svojem etimologičnem polju, katero prekopava že nad 5 let. Posledki njegovih preiskovanj obujajo začudenje«. Vraz je tega mladeniča štel že nekolikokrat za izgubljenega »kozmično in slovanski«, toda vedno in vedno se je na niti boginje Slave zmagovito vrnil iz labirintov. Njegova etimologična preiskovanja ne vise šarlatanski kakor Dankowskega v zraku, niso odmerjena po priličnem enakoglasju, ampak slone na trdnih nevarljivih pravilih. Ker je Caf Vrazu dovolil, da je pogledal »v poslopje njegovega opazovanja«, je moral ta spoznati, da je oni »že velik gramatik in filolog«. Kot duhovnik na deželi pa se ni mogel Caf dalje razvijati, izgubljal se je vedno bolj v labirintih etimologiziranja, ostal je precej neproduktiven in bi pač ne bil poklican, postati naslednik Schleicherju, ko je ta odšel iz Prage (1857), na kar so mislili Šafařík, Hanka in Hattala. Proti Miklošiču je bil Caf nezaupen ter ni sprejel Miklošičevega predloga, naj mu prepusti svoje bogate zbirke besed in izdá ž njim slovensko-nemški slovar; zoper prva dela Miklošičeva je pisal v Prago skrivne in javne kritike. Pozneje je imel opravka z etimologičnimi dostavki k Miklošičevemu »Lexicon palaeoslovenicum«, toda tudi tu ni prišel daleč; zmešalo se mu je in se je leta 1873 sam usmrtil.

delno nepoklicani, delno sangvinični raziskovalci zašli predaleč, kot na primer Dankovsky in Solarik, ki sta tako iz Grkov kot Latincev hotela napraviti slovanske sinove. Toda zaradi tega ne smemo celega področja jezikovnih raziskav imeti za prazne zračne balone, in če se boš potrudil ter zasledoval njih naravni potek, boš spoznal njih koristnost in po njih poučen boš pritrdil tudi mojim osnovnim jezikovnim načelom. Tako dolgo pa, dokler se to ne bo zgodilo, bo za vas jezik vaše zibelke ostal uganka, tako kot bo ostal uganka vsem ostalim, sicer panslavistično izobraženim možem, če niso bili nikoli v deželi«.

Ne sme se za tedanjo dobo spregledati, da je leta 1837. izšla Kollárjeva knjižica »Über die literarische Wechsel-seitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation«. ¹⁴¹¹ To delo podaja izvrstno generalizacijo in abstrakcijo vseh teženj istodobnih slovanskih učenjakov in pisateljev. Kollár prediga v njem kajpada takozvani literarni panslavizem, ki naj bi Slované usposobil, da osnujejo novo kulturno dobo človeštva, pravzaprav pa je hotel iz vseh Slovanov narediti slaviste. V resnici se je posrečilo pesniku, ki je sam bil filolog – skaza, sestaviti prav lepo ideal slavista, ki ga je abstrahiralo delovanje Dobrovskega, Kopitarja in svojega prijatelja Šafaříka. Blizu temu idealu je prišel pravzaprav le Miklošič, kateri je spis gotovo bral proti koncu leta 1837., ker je njegov učinek v Gradcu bil naravnost revolucionaren. Dne 18. januarja 1838. je poslal Vraz dva izvoda na Ptuj in je poročal, da jih je razširil že več kakor dvajset in da bo kmalu naročil novih, kajti ta »evangelij« je »vzburlil v Gradcu kri vseh Slovencev«.

[Jožef Muršec]

To narodno gibanje, čegar duša sta bila Miklošič in Vraz v letih 1832–1838, se je še dolgo ohranilo v Gradcu in na Malem Štajerju in je leta 1848. dobilo tudi politični značaj. Tisti »Živkov«, ki je želje in zahteve Slovencev v Gradcu publicistično zastopal, je bil Dr Jožef Muršec, ¹⁴¹² prijatelj obeh, ki se je predolgo mudil kot duhoven na kmetih, kar je Miklošiča jezilo. On je tudi ustanovil graško »Slovenijo«, prvo ustavno društvo na Štajerskem, v tem ko je 4 dni kasneje (20. aprila 1848) stopil Miklošič na čelo enakemu društvu na Dunaju. Prvo proklamacijo dunajske »Slovenije«, ki je zahtevala združbo vseh Slovencev v »eni kraljevini Sloveniji«, enakopravnost v šoli in uradu in v nasprotju k Anastazija Grüna propagandi za frankfurtski parlament edino pristojnost k Avstriji, je sestavil Miklošič sam, ki je tudi na čelu deputacije šel v Ljubljano in bil 29. junija izvoljen v St. Lenartu v Slovenskih goricah v prvi avstrijski državni zbor.

Trajnejši je bil uspeh tedanjega graškega kroga na duševnem polju. Duh, ki je vladal v tem krogu, se je ohranil zlasti med duhovniki malega Štajerja, ki so bili posebno omikani in so mnogo storili za kulturne potrebščine svojega naroda. Tudi zanimanje za slovansko filologijo in celo za primerjajoče jezikoznanstvo se je

¹⁴¹¹ »O književni vzajemnosti med različnimi rodovi in narečji slovanske narodnosti«.

¹⁴¹² Jožef Muršec – Živkov (1807–1895), duhovnik, pisatelj in narodni buditelj.

ohranilo živo še dolgo pri Trstenjaku, Raiču. Miklošič je sicer postal vzor kabinetnega učenjaka, toda poleg vpliva, ki so ga imela njegova dela notri do najmanjše vasice, se je na Spodnjem Štajerskem še dolgo ohranil spomin na njegovo mladostno delovanje v Gradcu, ki je bilo še bolj povečano ž njegovo poznejšo slavo.

Delovanje Gajevo, ki je Stanka Vraza izvabilo v Zagreb in ga kolikor toliko odtujilo svojemu rodu, pa ni bilo brez vpliva tudi na druge Slovence; tako odločen Gajevec kakor Vraz je skrbno deloval na to, da bi širil to idejo kolikor moči povsod v Gornji Iliriji, kakor imenuje slovenske dežele. Gajevemu pozivu v »Kolo ilirsko«, to je v književno edinstvo po jeziku ilirskemu, se je odzvalo po prigrvarjanju Vraza in Babukića več Slovencev, ki so začeli res pisati štokavski kakor Stanko Vraz od leta 1836.; te ideje so se oklenili Davorin Trstenjak, Miklošič, ki je leta 1839 poslal Vrazu 5 štokavskih pesmi, Jožef Muršec, Oroslav Caf, Stefan Kočevar, Jožef Drobnič, stari Urban Jarnik, Matija Majar, Jurij Kobè, Matej Ravnikar (Poženčan),¹⁴¹³ pozneje Ivan Macun in drugi. V ljubljanskem semenišču se je že leta 1840 ustanovilo »ljubljsko slavoilirsko društvo«, čegar članovi so nosili v narod ideje slovenske in ilirske. Na čelu temu društvu je bil Lovro Pintar, kateri »kao strastni ljubitelj svega, što se slavjanskim imenom ponosi, osobito pako onoga, što onoj blaženoj slozi ilirske braced štogod doprinese, koju mila naša »Danica« cielomu ilirskomu svietu u sve glase propovjeduje«. On zbira naročnike in jih pošilja Babukiću. »Res je«, pravi v enem listu leta 1841., »da vam pošiljam samo imena učech se mladih ljudi, ali to je tem bolje, ker ti niso še zastrupljeni s starimi predsodki, ki se skoraj ne dajo izruti.« Društvo samo se obrača na Babukića v ilirskemu jeziku in pravopisu in goji že nade, da pojde za njim ves slovenski narod. Bogoslovec IV. leta J. Krašna poroča 16. februarja 1841. leta o stanju ilirstva na Kranjskem v ilirskemu jeziku. »Perva i poglavitna pogodba, da bi i Kranjci s ostalom ilirskom braćom književno sjedinili se, bi po mojoj pameti bilo uvedenje ilirskog pravopisa. Što se ove pogodbe tiče, može se reći, da je skorom već izpunjena, stranom čitanjem milih naših narodnih novinah i preugodne Danice ilirske, stranom pak postupanjem pokojnog gospodina Smoleta, koj je tri knjižice, kako vam je već znano, ilirskim pravopisom prekrasno natisnuti dao: naime: »Matička«, »Varha«, koga je sam iz englěskog jezika u naš jezik preveo, i pėsne neumerloga, ali kod slavjanske bratje još nedostačno poznatog gospod. Valentina Vodnika. Obćenito mnenje u nagledu ilirskog pravopisa jest, da je on jedino pravi: jerbo se medju svimi u Ilirji nahodećimi se krivopisi odlikuje enoj-

¹⁴¹³ Matevž Ravnikar – Poženčan (1802–1864), duhovnik, pesnik, usmerjen k ilirizmu, zbiralec narodnih pesmi.

nostjo i što je poglavito, on otvara put u duhovni Savez svih ilirskih podgranah, i cèle Ilirije s ostalimi Slavjani osim Rusah. Ove prednosti ilirskog pravopisa do-kućivši, počese ga naši Kranjci, u kojih takoder još bistrih glavah ima, radosno upotrebljavati, blagodareći Gospodinu Gaju, da je tako visokoumni izbor učinio. Oni isti, koji su negda, u vrème abecednog rata, medju četami iznašastnika novih pismenah ili bolje pokvaritelja starih cirilskih najžestie vojevali, sada nemare već za kutarski krivopis, nego obćenitog garle. Imenom Vam ovdě navodim Blaža Potočnika, župnika kod sv. Vida blizu Ljubljane, koi se svojimi lěpimi duhovnimi pěsmi odlikuje, koje je u kutarskim, očima neugodnom od poglavarstva već od tada zabranjenom, od gosp. Metelka někojimi šupoglavci usiljenom krivopisu izdao. Ovaj vërli domorodac sada oduruje sve nevaljane krivopise i samo ilirskoga pravopisom naziva i ga u svojih poslovih upostrebljava.« Dalje našteva Krašna Jožefa Žemljo, ki je izročil Kastelicu narodne pesmi samo s pogojem, da jih tiska v »Čbelici«, potem profesor pastirstva Jožef Poklukar in mnogo drugih.

»Druga pogodba, da bi se i Kranjci s ostalom ilirskom bratjom književno sjedinili, bi bila čitanje naše premile »Danice« ilirskih narodnih normah i ostalih ilirskih knjigah po svih podnarečjah, osobito pak novoilirskim pravopisom natisnutih. Što se ove pogodbe tiče, može se, istina jest reći, da se od dana do dana bolje ispunjiva ipak nemožemo se nadati, da će kmalu ispunjena biti.« Vzroke navaja: 1. predsodke, 2. pomanjkanje slovarja in 3. visoke cene ilirskih knjig. Da bi vsaj to zadnje zapreko odpravili »avedosmo privatno slavo – ilirsko društvo, koje si je za sverhu postavilo upoznavanje slovjanstva u obcě, a Ilirstva naposeb. Ovo privatno društvo sada stopram 13 članovah broji, od kojih svaki mēsečno najmanje 30x u kasu platjiva, iz ovih prinesaka kupujemo ilirske knjige, koje se marljivo štiju kao i novine i Danica, koju bi barem dva put u tjednu čitati žudili. Svaki sočlan je takoder obvezan mēsečno nešto ilirskoga pisati i u knjižnicu poslati. Sočlani su većinom bogoslovci i modroslovci. Istina je, da nas je posve malo, ali upamo se u pravednoga Boga. Vi pak, verli Slavjane! (Babukić) budite nam otac i učite nas, kakovim načinom bi mi najlaglje, najbåržie i najrazbornie milo naše ilirstvo i kod naše većinom još spavajuće bratje uveli. Dobro bi bilo, ako bi vi, visoko učeni gospodine, izvolili s našim društvom liste menjati, u kojih bi někoje naše još slabe članove podbudjivali, da na pol puta ne oslabe, što se mene tiče, ja podbude baš ne trebam, jerbo nočjom i danom mislim, kako bi muguće bilo, da se dobra stvar razširi.«

»Izvolite nam pisati, koje nam knjige ilirske kupiti treba, primetnite takoder njihovu cieniu.« Babukić je tako resno odgovoril, da ilirsko društvo niti ni imelo

dovolj denarja, da bi vse nasvetovano nakupili, ker je bilo le malo, in mu je bila naloga: »samo polagano i bez svakog javljenja, tiho i mirno vele liepu i važnu stvar ilirstvo razširivati«, da ravnatelji ne izvedo o tem in ne preprečijo stvari, nekaj pa tudi zato, da ne nastane kaka reakcija; vendar so raztresli »ilirstvo medju puno mladica, koji svaki dan više žele, da ilirstvo poznavaju«, in upajo, da bo za tri, štiri leta drugači. Na Babukića so se obračali tudi Luka Jeran, Oroslav Caf, Ravnikar, Trstenjak, Matija Majar in drugi. Lovro Pintar je pisal 1843. leta (20. marec) Vrazu, kako se ilirščina širi po Kranjskem in da se bogoslovci že razgovarjajo in dopisujejo v tem jeziku. Jurij Kobè je v »Danici ilirski« leta 1840. št. 9. priporočal Slovencem ilirščino posebno za znanstvena dela: »izvrstne proizvode duha, kao ozir mudroljubja, dogodovštine, pjesničtva itd., što se je do sada kod nas u njemačkom izdavalo, mogu u čisto ilirskom nariječju na svjetlo davati s takovim ih načinom potomstvu svomu sačuvati«. Ivan Macun je nasvetoval v Sloveniji leta 1848, naj bi Slovenci v šolah in pisarnicah uveli ilirski jezik, »ker so v njem že skoro vse znanstvene in lepo-dušne polja precej izdelane«. Sploh, ako se ozremo v to dobo našega slovstva – kaka navdušenost, kak zanos za zedinjenje Slovencev s Hrvati v knjigi. S kakim ognjem plapolajo članki po slovenskih časopisih »Novicah«, »Sloveniji«, »Slovenski Bčeli« o bratski slogi in vzajemnosti književni, dà, naravnost za ilirski jezik.

Pri vsem tem je bilo med Slovenci dosti protivnikov ilirščini. Že leta 1840. je Kobè tožil: »Ne mogu, do duše, opet reći, da su svi obćenito takove misli; imade bo i kod gornjih Ilirah, koji se odviše za svoje slovensko podnarječje staraju misleći, da bi se ono, ako bi se od Slovenca u slavjansko ilirskom nariječju pisalo, slovenskomu ukinilo«. Sovražnika ilirske ideje sta pri nas Kopitar na učenem, Prešeren na pesniškem polju. Kopitar je v svojem spisu »Hesyhii glossographi discipulus« leta 1840 po besedah Stanka Vraza »kao Thersites kakav digo viku na g. dra Ljudevita Gaja in na pravopis i jezik naš književni«, ko je namreč v rečenem delu rekel o nekih črkah (č, š, ž, ć): muscarum quasi stercoribus inquinant pulchritudinem,¹⁴¹⁴ in še leta 1843. 10. oktobra je v pismu Kmetijski družbi kranjski imenoval Gaja »leidenschaftlicher Charlatan«¹⁴¹⁵ in njegov pravopis »Böhmischer Fliegendreck«.¹⁴¹⁶ Prešeren je v znanih zabavljičah »Daničarjem« Gaja in drugove nazval »daničarska druhal« in janičarje slavšine južnih dežel, v drugi »Narobe Katon« pa je imenoval Vraza »Slovencev uskoka«, češ da ga je »lakota slave, blaga« vlekla drugam.

¹⁴¹⁴ »Kakor z gnojem umažejo lepoto muh«.

¹⁴¹⁵ »Strastni šarlatan«.

¹⁴¹⁶ »Češki mušji kakec«.

Razen tega je tudi še politični terorizem v Slovencih, posebno od leta 1841, začel zaduševati razvoj ilirske ideje, najprej na Kranjskem in Koroškem, zlasti med mladimi duhovniki, ki so se posebno zanimali za to stvar. Tako nam Macun¹⁴¹⁷ poroča v Književna zgodovina slovenskega Štajerja str. 7 o pritožbi Krašne, ki piše 10. marca 1842. Vrazu iz Logatca, kako so ga preganjali zavoljo dopisovanja v »Danico ilirsko«; Anton Žakelj¹⁴¹⁸ pa je pet mesecev prej pisal, kako so v celovškem semenišču bogoslovcem strogo prepovedali dopisovanje z Vrazom, in da morajo vsako pismo, ki ga dobe od Vraza, izročiti policiji; isto javlja Vraz sam 14. decembra 1841. posestrini Dragojili v hrvaško Bistrice: »U Čelovcu su već dva bogoslovca pred policijski sud zvali, za koje su saznali, da sa mnom u pismenom savezu stoje ... U Ljubljani, polag jednog pisma, činio je direktor ondčšnjega šemeništa ondčšnje bogoslovce, za koje zna, da sam obćio š njimi, pozorne, da svaki list njemu izruče, kojega će od mene primiti.«

Dalje in krepkeje se je ohranila ideja ilirstva, misel o književnem edinstvu slovensko-hrvatskem, na Štajerskem, zlasti v vzhodnem, ko je s tem duhom bila napolnjena zlasti v Gradcu živeča mladina, kakor živo to opisuje J. Šišič v »Danici ilirski« leta 1849. 15, kjer govori o književnem delovanju tamkajšnjega slovenskega društva. Med 1845.–50. letom so vzhodni Štajerci gledali in težili bolj v Zagreb kakor v Ljubljano. Toda sčasoma so opustili ilirščino vsi razen Stanka Vraza in so zopet pisali slovenski.

O tem gibanju, kakor tudi o težnjah M. Majarja in Razlaga, katerega so podpirali Lovro Toman, Božidar Raić in Caf, potem o dobi »Novic«, »Slov. Glasnika« in Stritarjevi dobi bom govoril, ako Bog da, drugo leto. Vesele in srečne počitnice!

¹⁴¹⁷ Ivan Macun (1821–1883), slovstveni zgodovinar, gimnazijski učitelj, njegovo najboljšo delo je Književna zgodovina Slovenskega Štajerja (Gradec, 1883), ki ga je sam založil in ga posvetil »veleumu Miklošiču« ob njegovi 70-letnici.

¹⁴¹⁸ Anton Žakelj (1816–1868), duhovnik in teolog širokega obzorja, pesnik in zapisovalec ljudskih pesmi.

ZGODOVINA SLOVENSKEGA SLOVSTVA

IV. DEL

SLOVENSKO SLOVSTVO PO PREŠERNU

Narodna pesem slovenska!
Ganjen poslušam te spet,
Za te od zorne mladosti
Z vso sem ljubeznijo vnet.

Ti nam ponos si in dika,
Naša najdražja posest,
Polniš nam prsi z radostjo,
Srčno hladiš nam bolešt.

(Fr. Neubauer)

[I]

Častiti gospodje!

Predmet mojih razprav v poletnem semestru je zgodovina slovenskega slovstva v dobi iz za ilirizma, v dobi »Novic« in probuje leta 1848, v dobi »Slovenskega Glasnika« in »Zvona« Stritarjevega.

Trud slovenskih delavcev na polju slovenskega slovstva je obrodil prvo sadje prav šele leta 1848. Tedaj so se Slovenci šele pojavili znova kot probujen narod, v prejšnjih dobah politično samostalnost in polovico svojega ozemlja umikajoč vedno nemškemu elementu našlo je leto 1848 še celo borne ostanke razkosane, ohromljene in needine. (Apih)

Ohromljeni smo bili v socialnem oziru, ker nismo imeli vseh stanov, ki so bistven del narodovega telesa, izpolnjujoč različne naloge narodnega življenja. Plemstvo smo bili že davno izgubili, in vendar je ono bilo do nove dobe voditelj narodom v politiki, v vojni in omiki, reprezentant narodne samostojnosti in samouprave, dasi sebično brani svoje predpravice, ki jih je uničila nova doba. Toda pravice plemstva so dragoceni zaklad, ki je v novi dobi pripal – narodom. Kar je prej bilo lastnina malega števila, je razdelila konstitucionalno-demokratična revolucija med vse državljane. Naše plemstvo, odtujeno narodu in njegovim koristim, je uporabljalo svoje sile in svoj vpliv samo v prid stanovskih svojih privilegijev in koristi. Drugi narodi so se lahko veselili, ko so videli, kako napreduje njih plemstvo in radodarno pospešuje narodno korist. Naš narod kaj takega ni videl od dobe reformacije, kjer se ga je plemstvo spomnilo iz drugih razlogov, da bi Cerkvi pobrali bogastvo in se samo obogatilo. Bogastvo našega plemstva ni rodilo narodu sadu. Čem bolj je plemstvo bogatelo, tem bolj je ošabno preziralo nižje stanove, tem bolj so se množila sredstva potujčujočih nakan. Prava luč prosvete ni mogla prodreti v narod, ker je bila zagrenjena z zastorom nemščine, latinščine, laščine. In vendar je plemstvo zajemalo moč svojo iz narodovega jedra. Ob potu slovenskega kmeta je živelo nemško, laško in madžarsko plemstvo. Narod je sebi na škodo redil te zajedavce.

Tudi meščanstvo je bilo po duhu in deloma tudi po krvi neslovensko. Meščani majhnih mest so bili odvisni od gospode in njih uradnikov, ošabno so prezirali »pavre« v okolici, dasi sami niso bili pravzaprav nič drugega. Slomšek je leta 1846 v »Drobtinica« o meščanih nekega mesteca prav pisal: »Jako mi ugajajo kmetiške občine, pa mrzli in prevzetni se mi zde meščani, ki so ljudje z ošabno glavo in večinoma prazno mošnjo, imajoči le malo čuta za vero in krepost.« Tuje šege in tuji jeziki so gospodovali po mestih, meščanstvo je bilo straža tujstvu na

naši zemlji. Še bolj so se odtujila narodu večja mesta, čim bolj so potegnili nase promet in s tem nemške in laške trgovce. Promet je obogatil tujce, naroda to ni ogrevalo. Bogateč se ob žuljih slovenskih voznikov, tovarnikov, obrtnikov, težakov in kmetov, se ti tujci niso spojili z narodom. Če je prišel prebrisan Slovenec do bogastva, se je pomaknil sicer nekoliko više po lestvici socialnih razmer, toda tam je bil tuj duh, ki je moril narodni čut. Tako je tudi meščanstvo bilo v narodnem oziru nam tuje in nas je potujčevalo.

Ostal je samo en del razumništva – *duhovniki*, izvirajoč večinoma iz kmetiškega stanu, ne samo voditelj, ampak tudi edini tolažnik v dolgi vrsti stoletij. Ko se je po mestih, gradovih in trgih šopirila tujščina, se je v cerkvi s prižnice razlegala božja beseda v materinjem jeziku. Kajpada tudi tukaj ne brez izjeme. Zlasti neugodno je bilo stanje Slovencev v sekovski škofiji, za njo so odgojevali duhovnike v Gradcu, kjer je bil škof le redkokdaj zmožen slovenščine. Iz Gradca so pošiljali med Slovence duhovnike, ki včasih niso znali slovenski niti apostolske vere, božjih čednosti, rožnega venca in drugih molitev in ki so se pozneje le za silo naučili našega jezika ter ga bogatili z mnogimi tujkami. Prva cerkvena knjiga, Volkmerjeve Mašne pesmi, so šele iz leta 1783! Mnoge take duhovnike, pomilovanja vredne, so morali šele mežnarji podučiti, da so mogli prav prebrati evangelij in berilo. »Po tri duhovnije ali fare si lahko prehodil,« pravi Slomšek o krški škofiji, »poprej ko si slovenski evangelij našel, in če je kdo znal sveti pasjon brati ali pa evangelij povedati, bil je ljudem imeniten kakor prorok ... Slovenskih predig ni bilo dobiti, duhovniki jih tudi pisali niso. Iz nemških in latinskih bukev so povrhu mlatili. Lehko se ume, da je bilo več plev ko znanja, kar se govora tiče. Duhovniki so slovenske evangelije šele brati začeli, kadar so nastopili službo, prav pisati izmed sto ni znal ni eden. Še pomnim, kako smo željno poslušali podobarskega mojstra-skazo, ki nam je bral iz nekkih starih evangeljskih, okajenih knjig izpreobrnitev svetega Pavla in pasjon. Imeli smo ga kak preroka, ker je znal brati. V treh duhovnijah ni bilo ni le ene slovenske knjige in mislil sem, da imam velik zaklad v roci, ko so mi od daleč za neke dni dobili star evangelij na posodo. Slišati eno tistih pesmi, ki jih je neki kranjski zlahtnik natisniti dal, smo mislili, da smo v nebesih.« (Repež?)

In vendar je kljub temu res, kar pravi Slomšek: »Bila je sveta Cerkev edina doslej varhinja, dojnica in mati naše narodnosti in jezika našega. Le ona je začela izobraževati narode slovenske, vnemati jim luč izveličanske omike, le ona nam je ohranila in otela iskrico mile materinščine, da je nemili nemškutarji zadušili niso.« Take so bile razmere po Koroškem in Štajerskem. Boljše so bile po drugih slovenskih pokrajinah. Tam duhovnik ni pogrebal svojega naroda. Posredno ali

neposredno mu je bil dobrotnik in učitelj in prvi je bil duhovniški stan, ki je zahteval za narod primerne in pametne *šolske osnove*. Dal mu je blagoslov, ko je speči narod probudil glas novega veka, tako zvane svobode, ki je pozivalo absolutizem pred sodnijo revolucije.

Naš kmet tudi po Jožefu II. še ni bil svoboden. Vezi nevoljstva ga je sicer rešil ta razsvetljenega despotizma polni vladar. Francoska vlada je Slovence v Iliriji (na Kranjskem, gornjem Koroškem in v Primorju) rešila tudi graščinskega ali patrimonijalnega pravosodja. Načela francoske revolucije so dovršila tu državljansko ravnopravnost kmetov z bivšimi gospodi. Avstrijska vlada je spet ovrгла nekatere reforme. Obnovila je na podlagi zakonarstva zadnjih dveh desetletij 18. veka osnovo kmetiških razmer proti gosposki. Vpeljala je spet nadgospodarstvo (nadlastniško pravico) grajščinske gosposke na kmetiških posestvih. Najviši, prvi gospodar svoji zemlji torej ni bil kmet Slovenec, ampak graščak – Nемеc. V tem oziru so torej deloma prav imeli tisti, ki so prištevali slovenske pokrajine Nemčiji. Štajerskih in dolenje koroških Slovencev ni doletela dobrota francoskih reform. Na Štajerskem in spodnjem Koroškem so ostale gosposke nadlastnik, pa tudi sodnik kmetom podložnikom.

Kar je kmet moral dajati in delati gospodi, to je bilo povsod natančno določeno in od francoske dobe tudi nekoliko olajšano. Pa gosposke so imele zadosti sredstev, ako so hotele pritisniti podložnika, da je moral podvojiti svoje davščine. Hudo škodo je delala tlaka kmetu. Zamudil je svoje delo, lepo ugodno vreme za oranje svojih njiv, za žetev in setev, za košnjo in pletev, in vendar ni imel gospod dobička, primernega številu tlačanov. Tlačan je delal ravno kakor tlačan. Privadil se je tam malomarnosti in lenobi in postal je naposled zanikaren tudi za svoja opravila. Gospodarski grehi so se kopicili in zavirali uspeh umnega gospodarstva tudi v poznejših ugodnejših časih.

Neugodni so bili zlasti tudi moralni posledki. Tlačan se je moral naučiti rano klanjati gospodu in morda še bolj njegovim uradnikom doli do šlibarja in valpta. »Vaša gnada« je sploh znana cvetlica tega servilizma, ki mori moški ponos našemu kmetu zlasti tam, kjer je bila dežela blagoslovljena z graščinami. Štajerski slovenski podložnik je vsak odgovor na gospodovo vprašanje začel z besedami: »Zahvalim za vprašanje.« Pred grajščinskimi uradniki je imel velik strah, ker so bili med njimi čudaki in sitneži, kakor tisti oskrbniki, ki se je bahal: »Jaz sem četrta božja oseba na zemlji.« Njemu je moral kmet muhe braniti, drugi kmet pa pred vratmi čuvati kakor ordonanca za različne posle, npr. da mu je šel po tobaka za nos. Strahoma se je kmet bližal gradu. »Bližje grada, bližje vruga.« Ko je le grad zagledal, že mu je

vpala srčnost, od daleč se je začel izkašljevati, nos snažiti in klobuk pod pazduho devati. Boječe je lazil po stopnicah do kancelijskih vrat. Potrkal ni, ker je tako vedel, da se mu od znotraj nihče ne oglasi. Predno je prijel za kljuko, si je še lasi nekoliko popravil in stopil v pisarnico in trepetajoče čakal, kedaj se gospodu frboltarju¹⁴¹⁹ zljubi ozreti se vanj in z »no?« ga vprašati, kaj hoče. In gorje kmetu, če je naravnost povedal, zakaj je prišel, in se ni poprej zahvalil ponižno za vprašanje. Sam Nemeč Puff je priznal, da so bili večinoma tujci graščaki, oskrbniki gospodje Slovincem, in to nam pojasnjuje, da nahajamo često hlapčevsko ponižnost na eni in enako nezaupljivo mrzkost na drugi strani v občevanju s tujci v nekaterih krajih. In prav tolmači Urbaš iz teh razmer ravno tiste pege slovenskega značaja, ki nam jih nasprotniki tako rado očitajo: nezaupljivost, zanikarnost, zametovanje narodnega in moškega ponosa, surovost in neodkritosrčnost. Koliko pa neki velja odgojitelj, ki je tako spačil značaj gojenčev? Ponos, samosvest in samospoštovanje so viri vseh kreposti. Kedor hoče častiti druge, mora začeti sam pri sebi, kdor hoče kaj dovršiti, mora biti zmožen požrtvovalnosti in moških činov, mora zaupati sebi in svojim silam. Pasja ponižnost in jagnečja potrpežljivost sta hlapčevski kreposti kakor širok hrbet in debela koža. Kar velja o posameznikih, velja tudi o narodu.

Naš kmet, to je slovenski narod, je moral dalje namesto drugih stanov dajati sinove v vojake. Meščan in gospod sta bila osvobojena tega davka. Kako je to slabilo narod, nam svedočijo krvave in pogoste vojske osemnajstega in prvih desetletij devetnajstega stoletja, pogin naših rojakov v Mantovi za Wurmserja¹⁴²⁰ in pritožbe štajerskega prvega deželnega zbora 1848. leta. Pa tudi tisti, ki so se srečno vrnili domov, so bili večinoma za narod izgubljeni v gospodarskem in moralnem oziru.

Ravno slovenskega kmeta pa je najbolj žulil jarem velikih davkov. Leta 1839 so plačevali v Avstriji zemljiškega davka 55 milijonov, vseh drugih davkov vkupe pa je bilo le 106 milijonov. Zemljišče je bilo obdavčeno poprek s 45 %, hiše s 16 % sirovega dohodka. Kapitalist, ki je imel v bankah ali v državnih papirjih

¹⁴¹⁹ Verwalter – upravitelj.

¹⁴²⁰ Dagobert Sigismund Wurmser (1724–1797), avstrijski feldmaršal. Služil je najprej v francoski konjenici, nato ponudil svoje usluge cesarici Mariji Tereziji in s svojimi prostovoljci prestopil v cesarsko-kraljevo armado. Njegova obramba Mantove je postala v Evropi legendarna. Po sedmih mesecih obkolitve je zaradi pomanjkanja oskrbe moral Mantovo predati Napoleonu, ki pa ga je iz spoštovanja zaradi hrabrosti odlikoval z medaljo »honneur de la guerre« ter mu s 700 možmi, preostankom njegove enote, dovolil prost odhod, medtem ko je večina avstrijske garnizije, okrog 20.000 mož, prišla v francosko ujetništvo.

naložene milijone in za katerega bi torej morala biti najvažnejša reč ohrana javnega reda in države, ni plačeval nič za državne potrebščine. Država je dajala neizmerne dobičke kapitalistom, ki so ji posojali denar, in največji dunajski bankirji (Sina, Todesco) so plačevali po 1500 gl.¹⁴²¹ letne pridobnine, največi tovarnarji pa 50 do 100 gl., veletrži po 500 gl. – kolikor se jim je ravno zljubilo. Zato je leta 1846 znašal ves pridobninski davek komaj 3 milijone za vso državo.

Seveda ni manjkalo pritožeb. Že leta 1843 so poslali kranjski stanovi grofa Antona Auersperga (Anastazija Grüna) z deputacijo k cesarju zastran te stvari, toda na Dunaju je tedaj vladalo načelo: »Liegen lassen ist die beste Erledigung.«¹⁴²² Do 1848. leta niso dosegli nič.

Že kataster cesarja Jožefa je preobložil dežele in povzročil mnogo rubežev in prodaj. Novi kataster, izdelovan od leta 1818–1843, je znižal davek vsej Štajerski za 100.000 gl., povišal pa je ravno davke *slovenskega* Štajerja. Ormoškemu okraju so naročili 100 % več davka. Okraj celjski je plačeval za 30.000 gl. več kakor 2½ krat več okraja Judenburg in Bruck. V tem ko so cenili na Gorenjem Avstrijskem dohodek njiv po 5,24 gl. od orala, so nastavili tisto enoto na Štajerskem na 6 gl. in na Kranjskem celo na 8,9 gl. Vse peticije in revizije in komisije od 1833.–1835. leta so imele le ta uspeh, da so se štajerskim Slovencem po ukazu dvorne kancelije davki izdatno povišali! Nekatere gosposke na Spodnjem Štajerskem so gmotno stanje kmetom shujšale tudi s tem, da so jih primorale, da so se odkupili, pa po zelo neugodnih pogojih.

Državni poslanec doktor Ulepič je državnemu zboru izračunal, da plačujeta Kranjska in Koroška vseh pravih in nepravih davkov po 5,35 gl. od glave na leto, v tem ko plačujejo bogatejše kronovine dosti manj, npr. 1819. leta Češka po 4,53 gl., Moravska in Šlezija po 4,41 gl. in Galicija celo le 2,41 gl., dasi ima Kranjska dosti puste zemlje, krasa in mahu. Istemu zboru je povedal poslanec Morfluck, da plačuje novomeški okrog po katastru iz leta 1844 podvojen zemljiški davek in da so samo tistim kmetom popustili 25 %, katerih davek se je povišal za več kakor 100 %, drugim kmetom pa da preti boben. Poleg davka pa je bila še tlaka. Kranjski kmet, čegar posestvo je bilo vredno 250 do 300 gl., je imel do 1848. leta letne tlake do 192 dni, potem je moral dajati desetino od žita, vina, čebel, krompirja, prascev, jagnjet, kopunov, kuretnine in jajec. Koder so lovili polhe, so dajali tudi desetino od polhov. Zelo visok je bil lavdemij, to je pristojbina ob predaji zemljišča.

¹⁴²¹ Gl. – Gulden, goldinar.

¹⁴²² »Najboljša rešitev je – pustiti ležati zadevo«.

Splošni učinek vseh teh gmotnih razmer je bil poguben ne samo posameznikom in stanu kakor v drugih narodih, temveč je moril naravnost narod sam. Kar je zgubil naš narod po gmotnem propadanju kmetijstva, tega mu ni nadomestil prospeh drugih stanov, katerih naš narod ni imel, tu ni bilo kompenzacije. Kar je zgubil *kmet*, je zgubil neposredno *narod*.

Nič boljše se ni godilo Slovencem na *dušnem polju*. Šolstvo je bilo nerazvito, malo je bilo šol, premalo za uka željni in uka potrebni narod. Po Slovenskem je bila, izvzemivši velike kraje, redkokje kaka »trivijalka« in še te so presedale kranjskim stanovom minulega veka. Obširni načrti Marije Terezije se niso izveli, ker jih ni bilo mogoče izvesti. Kjer pa se je to zgodilo, ni imela osnovna šola za slovenski narod pravega uspeha. Ker je Marija Terezija štela osnovno šolo za prvi zavod za razširjanje nemščine med nenemškimi narodi, še odločnejše je to stališče zastopal Jožef II., povdarjaje *nemško* svoje cesarsko dostojanstvo. Dosledno je Napoleon v Ilirskem kraljestvu dvignil na ščit francoščino, poleg nje je zanikal nemščini veljavo »deželnega jezika« in prepustil samo narodnemu jeziku skromen kotiček, ker se francoščina ni mogla mahoma vlti v slovenske glave. Kako krepko pa je pospeševal njeno veljavo, povzamemo lahko iz tega, da je postala v kratki dobi francoske vlade uradni jezik celó v hribovskih vaseh. Francoska doba Ilirije se razločuje torej od jožefinske samo v tem, da je Napoleon uvel v male šole slovenščino kot učni jezik, v srednje šole pa kot učni predmet.

Restavracija je mnogo premenila. Glede pospeševanja ljudskega šolstva je krenila odločno na pot Marije Terezije. Cesar Franc I. je odločno zaukazal ustanavljanje osnovnih šol, naj so začetkoma še tako pomanjkljive. Celo pastirji ali čredniki bi se morali izkazati s spričevalom ljudske šole. Za silo so morale zadostiti nedeljske šole. V te so morali hoditi zlasti tudi rokodelski učenci, ako so hoteli postati pomočniki. Seveda so bili tudi tukaj uspehi le skromni v primeri z blagimi namerami cesarjevimi. Često ni bilo šolske izbe, ni bilo učitelja ni knjig, in vesel je moral biti prijatelj narodove omike, ako je čul, da podučuje vaško deco duhovnik, cerkovnik ali doslužen vojak. Grof Frančišek Stadion, tržaški guverner, se je n. p. sporazumel s kaplanom, ki je podučeval brezplačno otroke svojih revnih župljanov pod širokimi vejami stare lipe, v kakoršno šolo je hodil tudi Slomšek, duhovnik je bil hvaležen kmetom, da so mu le pošiljali v njegovo šolo otroke in da mu je guverner dovolil to opravilo. Škoda, da niso bili vsi državniki predmarčne dobe možje kakor Stadion. Bil je sicer jožefinec, toda duh jožefinizma je živel v njem samo v svojih boljših življih, ogibaje se kolikor moči pristranosti in doktrinarstva tega sistema. Bil je Stadion nemški centralist, ko pa

je prevzel vlado Primorskega, je odkazal takoj v svojem učnem načrtu za osnovne šole odlično mesto tudi slovenščini. Prišedši v Trst, je sklical strokovnjake, ki so mu v dveh letih spisali blizu 60 šolskih knjig v štirih jezikih. On sam jim je bil sotrudnik pri tem poslu in je stopil tako rekoč v vrsto šolnikov. Njegovi svetovavci, večinoma trdi Nemci, so se morali potiti. Eden od njih je še pozneje tožil: »Nisem vedel, naj li se naučim najprej italijanščine, kranjščine ali ilirščine.« Ker je Stadion vedel, da bi na Dunaju njegove nasvete in vprašanja pokopali nerešena, ni maral pisati tje, ampak je sam vse vredil v Trstu. Tam je tudi pomnožil šole od dveh na šestnajst in razmerno tako tudi na kmetih. Seveda so se potem tudi duhovniki in učitelji z večim veseljem poprijeli težavnega dela, ko so videli, kako se trudi guverner sam.

O stanju ljudskega šolstva na Kranjskem govore najbolj jasno nekatere številke. Leta 1844 je bilo malih šol 9 nemških in 84 slovensko-nemških, 1847 je bilo 12 nemških, 23 slovenskih in 60 nemško-slovenskih. Pomladi 1848. leta je imelo 3364 davčnih občin z 493.411 dušami samo 98 glavnih in trivijalnih šol, 102 nedeljski in 6 obrtnih šol. Všolanih selišč je bilo 807, nevšolanih pa 2548. Prva so štela 23.555 hiš, druga pa 43.965. Od 57.036 za šolo godnih otrok je hodilo v šolo samo 11.632. 45.404 otroci so rastle torej brez šolskega poduka, dasi [se] je po besedah deželnih stanov »zbudila v zadnjih treh letih po neumornem in mnogostranskem opominjevanju slovenskega časopisa 'Novice' jako hvalevredna gorečnost, seosebno med mlajšo duhovščino, za ustanovitev selskih šol; zato pa je zdaj precej šol, v katerih podučuje župnik ali kapelan, katere pa niso vštete v navedene številke. Pa te šole so zgoljčasne, zavisne od blage volje duhovnikov, ki prostovoljno prevzemajo podučevanje in nočejo, niti ne smejo zavoljo šole zanemarjati svojih pravih poslov«. Šele potem bi prišla ena šola na 100 hiš, ako bi se ustanovilo še najmanj 900 šol.

Kar se tiče podučnega jezika v kranjskih osnovnih šolah, se razvidi iz navedenih številke, da je bilo le malo čisto slovenskih šol. Nemško-slovenske pa so bile blizu le tako »nemško-slovenske« kakor dandanašnji šole po slovenskem delu Koroškega, t.j. pravzaprav nemške, ker se je rabila [slovenščina] le v začetku. S slovenskimi knjigami so bile šole le slabo preskrbljene, in to s tistimi, ki jih je velela vlada spisati leta 1815. in 1829. leta za slovenske šole po Kranjskem na kmetih, v šole po trgih in mestih pa je uvela nemško-slovenske knjige.

Po sosednjih deželah seveda ni bilo nič boljše. Štajerski Slovenci so imeli leta 1847 samo 60 slovenskih osnovnih šol, poleg nekaterih nemško-slovenskih in nemških. Tudi na Štajerskem so duhovniki iskreno delovali ob vzgoji mladine,

zlasti so znane zasluge Volkmerjeve. O štajerskih in koroških šolah pa vendar velja beseda Slomšekova: »Dobili smo ABC-tablo, bile so pismenke kak ti raki velike, pa le nemške in latinske. Slovenščini ni bilo ne duha ne sluha. Slovkali smo in čivkali slovenska deca, pisali smo najprej nemško, potem latinsko, le v domačem jeziku ne.« Najboljše dokazilo teh besed so pisma iz škofove ostaline, ki sem jih letos objavil v Zborniku slovenske Maticice. On piše domov v nemški frakturi,¹⁴²³ v kateri mu pišejo od doma. Zakaj? V antiqui¹⁴²⁴ pisana pisma bi najbrž doma ne bili znali razvozlati, ker se v tamkajšnji šoli najbrž niti učila ni. Slovenski šolarček je dobil v roko tisto nemško slovnico kakor nemški učenci v Gradcu! V 2. razredu je bral nemško čitanko in se učil evangelija nemški. S to nenaravno pedagogiko so seveda bili učitelji le mučitelji. Zahtevalo se je ž njo vendar le to, da se narodu vcepi nekaj nemških besed, za pravo omiko pa se ni storilo ničesar. Celo pametni in pošteni Nemci so bili zoper njo. Miklosich, ki kaže, kako so se že davno prej razne oblasti upirale narodnemu jeziku v šoli, pravi o tej dobi, ki jo je sam preživel: »Selbst im neunzehnten Jahrhundert lernten und lernen tausende von slavischen Kindern den Katechismus deutsch, ohne einen eizigen Satz zu verstehen« (Zur Geschichte der Lautbezeichnung im Bulgarischen 4).¹⁴²⁵

Največ se je mladina priučila materinjem jeziku v *nedeljski* šoli, ki je bila slovenska in se je jela razcvetati od 1830. leta. V tej šoli in pri izpraševanju je strmel duhovni učitelj, da ne ve učenec odgovarjati niti slovenski niti nemški. Zato se je duhovnik najprej lotil agitacije za preosnovo narodne šole na podlagi materinščine. Čim bolj se je prepričal, da je učni sistem brezuspešen, tem bolj mu je rastla gorečnost za versko-nravno vzgojo mladine in tem odločneje je dokazoval, da se vzvišeni smoter ne doseže, dokler se ne postavi poduk na edino pravo, na narodno stališče.

Srednjih šol osnova je bila do leta 1849 ta-le. Gimnazija je imela od 1809. leta 6 razredov, in sicer so bili prvi štirje »gramatikalni«, zadnja dva pa »humanitetna« razreda. Od 1808 do 1818 je bilo podučevanje v rokah strokovnjakov

¹⁴²³ Nemška fraktura – Kurrentschrift ali t. i. rokopisna gotica, v nemškem prostoru splošno rabljena do 2. svetovne vojne.

¹⁴²⁴ Antiqua – mišljena je latinska kurziva, običajna novoveška latinična pisava za rokopisno rabo.

¹⁴²⁵ »Celo v devetnajstem stoletju se je učilo in se še uči tisoče slovanskih otrok katekizem v nemščini, čeprav ne razumejo niti enega samega stavka« (K zgodovini bolgarskega glasoslovstva).

za posamezne predmete (Fachlehrersystem)¹⁴²⁶ kakor dandanašnji. Med predmeti je bilo tudi naravoslovje. Leta 1818 pa se je izročil vsak razred samo enemu učitelju, ki je poučeval dijake dotičnega razreda v posameznih predmetih (Classenlehrersystem),¹⁴²⁷ in to počenši od 1. razreda. Dne 20. septembra 1819 se je iz učnega načrta izbrisalo prirodoslovje s fiziko vred. Algebro so omejili na humanitadne razrede. Latinščina je gospodovala neomejeno, celo pri matematiki se je rabila za poučni jezik. Knjige so ostale stare in večinoma zastarele. V večih mestih (v Ljubljani, v Gorici) so bile naposled do 1849. leta tudi visoke šole, zvanе licej, z dvoletnim tečajem, ki so pripravljale za nadaljne študije na vseučiliščih.

Osnova srednjih šol od leta 1819 je bila očitvidno reakcionarska in se ni nikdar ujemala z zahtevami dobe, v kateri se komaj še sme zahtevati od učitelja, da naj je kos vsem strokam srednje šole (samo veronauk je podučeval duhovni profesor). Bolj ali manj je bil vsak učitelj enostranski. Z enakim uspehom ni nihče gojil vseh ved, katerim se je bilo učiti. Samo v enem oziru je bil ta sistem ugoden. Ako je prišel učenec pod značajnega učitelja, ki ga je spremljal štiri leta, se je razvil primeroma lahko krepak značaj tudi v dijaku, v tem ko vpliva množina učiteljev čisto neugodno tudi na značaj dijakov. Zanemarjanje realij, zlasti naravoslovnih strok, je bila velika nedostatnost tega sistema. Ta sistem seveda ni trl samo Slovencev, ampak vse narode. Zanemarjanje slovenščine je bila slana, ki je pri nas poparila uspeh tedanje šole glede na narodno omiko. Kako poredkoma se je usmilil učitelj dijakov ter jih podučeval v materinščini, katere so se mnogi dijaki radi poprijeli. Kako malo je bilo Čopov, Kersnikov, Martinjakov, Globočnikov v Ljubljani, Župančičev v Celju itd.! Vlada je sicer leta 1826 osnovala stolico za slovenski jezik v Ljubljani »v izobrazbo duhovnikov in bodočih državnih uradnikov in sploh vsakega, ker je v tej deželi slovenščina narodni jezik in potrebna zlasti duhovščini in uradnikom okrajnih gosposk«. Toda važnost in korist te stolice so uvideli samo mladi duhovniki. Po gimnazijah je bilo sploh tako, kakor pripoveduje Macun: »Z dobro vestjo ... da v tako imenovanem 3. normalnem razredu in v šestih letih nauka na mariborski gimnaziji nikdar ni slišal ni ene besedice slovenske!«, tem bolj zanimivi so koraki oblastva, da bi se nekaj zboljšalo.

¹⁴²⁶ Sistem strokovnega učitelja.

¹⁴²⁷ Sistem razrednega učitelja.

II

Že leta 1780 so sprožili v Gradcu misel, da bi bilo umestno uvesti v učni načrt slovenščino, ki je tako potrebna duhovnikom, uradnikom itd. Od leta 1810 so se stanovni štajerski pogajali z vlado zastran slovenske stolice, ki je oživela leta 1812, potem pa vsled bolezni Primčeve prenehala za nekaj let, dokler ni bil za naslednika imenovan Kvas. Od 1825/26 je bila slovenščina obvezen predmet za slovenske bogoslovce graškega semenišča in očitno je naraščalo zanimanje za njo med Slovenci in Nemci. Zlasti živahno se je to zanimanje pokazalo leta 1830 in nadalje, ko je Gradec postal zbirališče lepega krdela nadarjenih in narodno čutečih mladih Slovencev, Vraza, Miklošiča, Kočvarja, Trstenjaka, Macuna itd. »Knjižnica slovenska« in govorniške vaje slovenske in pa učenje slovanskih jezikov so bili šola bodočih rodoljubov slovenskih. Tudi gimnazijski učitelji, kakor Matjašič in Zupančič, so probudili tu in tam kakega mladeniča, da se je začel baviti z materinščino, n. p. Slomškega. Lahek ta posel seveda ni bil, ker so se po Slomškovih besedah »vlastenci sramovali, ko ni bilo brati slovenskih bukev, niti najti moža, ki bi jih po slovenski pisal, ko sta nemščina in latinščina košato za mizoj sedeli, njihova sestra je pa za vratmi pozabljena medlela«.

V *Celovcu* je Slomšek začel buditi pri bogoslovcih zanimanje za slovenščino. Edina slovenska knjiga je bila v semeniški knjižnici Gutsmanov slovar in njegovo kratko premišljevanje večnih resnic. Tam je našel Slomšek verne zasledovavce. Wiery,¹⁴²⁸ poznejši škof, Pikel¹⁴²⁹ in Placid Javornik¹⁴³⁰ so nadaljevali, kar je pričel Slomšek. Bogoslovci so Wieryu prinašali slovensko spisane predige in Wiery jih je popravljaj. Zelo se je to delovanje dvignilo po vstopu Franca Kosarja, Matije Majarja in nekterih bivših dijakov hrvaških gimnazij. »Novice« so našle mnogo častivcev, bralno društvo se je lepo razvijalo in pridružili so se bogoslovcem tudi posvetni gospodje, nekateri menda tudi kot tajni poročevalci vladi ali špiceljni,

¹⁴²⁸ Valentin Wiery (1813–1880), med drugim je bil spiritual v celovškem semenišču, kjer je zaradi znanja slovenščine tamkajšnje teologe lahko poučeval v slovenskem jeziku. 1858 je bil imenovan za krškega (celovškega) škofa. Kot bogoslovec je bil Slomškov gojenec in je sodeloval v Slomškovem literarnem krožku, ki je izdal rokopisni pesniški zbornik *Pesme za pokušno*.

¹⁴²⁹ Mihael Pikel (1814–1867), nabožni pisatelj in duhovnik. V Mariboru je bil ravnatelj novega semenišča, nato pa stolni dekan in stolni prošt v Mariboru.

¹⁴³⁰ Placid Javornik (1803–1864), benediktinec, biblicist, na koncu župnik pri št. Juriju v Labodski dolini.

sluteči v tem krogu propagando za panslavizem. Slomšek sam je podaril temu društvu mnogo knjig, ker se je prepričal, da se tisti, ki žrtvuje svoje proste ure učenju materinščine, tudi odločno udeležuje izomike svojega naroda, zaradi tega pa še ni »panslavist«. Nemaren jezikoslovec pa je večinoma zgolj najemnik. Drugikrat piše: »Čim bolj se mladi duhovniki posvečujejo koristnemu učenju, tem laže ubeže skušnjavam. S slovenščino pa se naj družijo praktični smoter – koristiti narodu. Nikdar ne sme sredstvo postati smoter, kakor je navada nekaterim prenapetnejšem naše dobe.« Rojaki krškega škofa Lidmanskega, Čeha, so delovali v bratovski slogi s koroškimi Slovenci. Seveda se po teh nazorih Slomšek ni mogel po vladnih ali policijskih nazorih tedanje dobe rešiti suma, da je tudi on panslavist. Za to natolčevanje pa se on niti zmenil ni, čuditi se je le, da mu to ni zaprlo poti do škofovske časti. Pač pa so že tedaj svarili neke bogoslovce, ki so občevali z Matijo Majarjem,¹⁴³¹ pa svarilo je bilo zaman. Poleg Majarja je v tem krogu vzrastle tudi Andrej Einspieler.¹⁴³²

V Ljubljani je zasel stolico slovenskega jezika Metelko. K njemu so hodili v šolo vsi znamenitejši poznejši pisatelji nove dobe.

To je pa tudi vse, kar se je storilo za materinščino v šoli. Vladni sistem so podpirale mnoge okoliščine, n. p. gmotna beda slabo plačanih učiteljev, zavisnost od gosposk, narodu neprijaznih, birokratizem v srednji in visoki šoli, saj so bili srednjim šolam poleg »prefektov« ravnatelji navadno uradniki, n. p. okrožni glavarji, itd. Ubogi učitelj, odvisen na vse strani, si je želel zato pridobiti in ohraniti priznanje mogočnikov.

Strahopetneže in kruhoborce je omajalo še nekaj drugega. Kdor je marljiveje od svojih sodrugov gojil materinščino, bil je kmalu na glasu, da je – panslavist! Panslavist pa je bila koj prva pošast za samim hudičem. Sam Slomšek je bil panslavist, opazovali so ga po vohunih, dasi so mu morali dati dovolilo, da je dajal svojim učencem iz slovenščine državno veljavna spričevala. Malo časa, preden je bil imenovan za škofa, je še posebej močno vzbudil ta sum. Vložil je bil prošnjo, naj mu dovoli ustanoviti društvo za izdavanje poučnih slovenskih knjig (1845), pa prošnjo so mu odbili, ne da bi mu povedali razlogov. »Osamljeni uphamo,« pravi Slomšek. »To vidijo sovražne sile in zabranjujejo dobro pod vsakovrstnimi

¹⁴³¹ Matija Majar Ziljski (1809–1892), duhovnik, narodopisec, jezikoslovec in narodni buditelj.

¹⁴³² Andrej Einspieler (1813–1888), duhovnik, politik in publicist. Z M. Majarjem je vodil politično delo koroških Slovencev, zahteval je zedinjenje Slovenije in neodvisnost Avstrije od Frankfurta.

pretegi. Pa to me ne sme ovirati, da delujem po svojih močeh za povišanje časti božje in za blagor naroda, v čegar sredino me je postavila Previdnost. Naše načelo bodi: Molčimo, ne govorimo nič, delajmo mnogo, potrpiamo vse.« Tako misliti ni bilo dano mnogim – narod je imel samo enega Slomšeka.

Kakšne posledke je morala imeti navedena šolska osnova? Nemški učenec je moral zaničevati slovenskega sošolca, češ da mora biti njegov jezik jako malovreden in narod sam zelo neumen, ker nima niti svoje slovnice. Naposled je jel slovenski deček sam o sebi in svojem narodu ravno tako misliti, saj mu je učitelj dajal vzgled zaničevavca slovenščine, govoreč vedno le nemški in strogo kaznujoč ubogega dečka, ki se je spozabil, da je v šoli ali domov gredé govoril slovenski. »Imeli smo leseno blažko na rameni, katero je moral v sramoto nositi, kedor je v materinem jeziku zinil. To je bil začetek nemškutarije,« pravi Slomšek iz svoje izkušnje in isto nam potrjujeja Kosar in Klun.

»To je bil začetek nemškutarije!« Pa ne toliko zato, ker se je v mladih glavicah kopičilo znanje nemškega jezika, ampak po negativni strani učnega sistema. Izbijaje slovenskemu dečku slovenski govor, so mu izbijali častiljubnost in moštvo in mu vcepljali prve elemente tiste izobraženosti, ki je storila Slovence in Čeha tako odlično sposobne za berištvu niže in više stopnje. Zastrupili so mu značaj, in to je najhujše!

Kaj je pomagalo, da je leta 1840 vlada ukazala spisati slovensko-nemško slovnico. Ne da bi se po njej pospeševalo učenje slovenščine, ampak da bi se dečki na podlagi materinščine laže priučili nemščini. Slovenščina naj bi ostala zanemarjena tudi za naprej. Narod v celoti se v tej šoli seveda ni germaniziral, pač pa cvet njegov, njegovo razumništvo. To se je napilo tuje omike, odločilo se od domačih tal in stopilo v kolo tuje narodnosti. »Kadar so prišli izšolani učitelji in cerkovniki med slovenski narod, če ravno rojeni Slovenci, so znali manj kakor v otroški dobi, kadar so šli v šolo. Bili so s slabo slovenščino godcem in basarjem na smeh ... To sramoto občutivši so jeli gospodje slovenski jezik – ne učiti, marveč črtiti in zaničevati, v smeti metati in pokopavati.« Tako toži Slomšek. To velja posebno o Slovencih na robu slovenske zemlje. Koroški slovenski deček n. p. se je naučil najprej v domači šoli nekoliko nemščine, potem je šel v Celovec »študirat«. Tam ni smel govoriti po domače in se niti upal ni ali samo izjemoma, kadar je bil v družbi samih rojakov. Marljivi deček je prebil vse zapreke, požiral potrpežljivo psovke in sline in prekosil kmalu dokaj vrstnikov. Pa čim više se je vspenjal v znanosti in družbi, tem bolj se je oddaljil od svojcev, tem slabše mu je na uho donel materinje besede glas. iz slovenskega dečka je postal omikan Nemec, kot

tak nastopil pot življenja, kakor spričuje sam Nemeč V. Rizzi¹⁴³³ v »Deutsche Monatschrift f. Kärnten«.¹⁴³⁴

Res je, da se je mnogo Slovencev visoko vzpelo, pa bili so že Nemci, ko so dosegli visoko stopinjo. Svoje dostojanstvo so plačali z narodnostjo. Germanizovani mož slovenske krvi ni poznal več naroda, čegar sin je bil, vsa veda, ves vpliv njegov je bil izgubljen za narod in je služil le tujemu narodu, navadno pod krinko »državnega interesa«. Tako je nam tuja, v državi gospodujoča narodnost dobivala neprenehoma novih moči iz nenemških narodov, ti pa so morali medleti za rastočo duševno anemijo. Oni so sejali, drugi pa so želi. Saj naroda ni mogoče omikati, ako mu vzamemo inteligencijo, o ustvaritvi samostojne kulture še govoriti ne smemo. Ako bi se moglo dognati, koliko škode so Slovenci pretrpeli v tem oziru v teku stoletij, bi ta vsota precej presejala dušni kapital, ki smo si ga izposodili od srečnejših sosedov, z obrestmi samimi je narod pošteno poplačal dolg. Na drugi strani bi pa gotovo nastali v sliki kulturnega dela naših sosedov neprijetni presledki, ako bi hoteli izbrisati doneske mož, ki niso bili njih »gore listi«.

V takih razmerah se seveda ni moglo razcvitati slovensko slovstvo. Kdo naj bi pisal? Kdo bral? Stanko Vraz sam piše Prešernu: »Slovensko pismo pisati stane kaplje slovanske krvi, to znam, ker se čutim vselej, ko spišem slovansko pismo, kakor ubitega.« In vendar je bilo Vrazu neizmerno laže kakor tisočerm naših omikancev, celo takim, ki niso imeli nobene mržnje do slovenščine. Kdo bi pisal knjige, za katere ni bilo založnika? Ko je Slomšek namerjal izdati molitvenik, so mu rekli knjigotržci: »Slovenskih knjig nihče ne kupuje.« Kopitar pravi: »Kmet ne piše, omikanec je nemški izobražen in renegat. S slovenskim jezikoslovjem se bavi zatorej samo kak diletant, ki mora svoje rojake malone oproščenja prositi za to »zabavo«.

Razen tega je pri nas kakor drugod dušila slovstvo tudi *cenžura*. Zabranila je vse, kar ji je le količkaj bilo mogoče. Do leta 1848 so igrali v ljubljanskem gledališču samo nemške igre, peli samo nemške pesmi, ako niso izjemoma kedaj zapeli nemški igravci in Krakovčani kake slovenske zoper policijsko prepoved. Zoper ukaz »Nikdar in nikoli se ne sme v gledališču prepevati slovenski.« je pregovoril doktor Bleiweis nekaterokrat igravce, da so katero slovensko zapeli. Burna pohvala je donela tudi Krakovčanom, ako so nastopili. Guverner Weingarten je pa takoj obdolžil aranžerje takih dogodkov: »Dobro vem, da je vse to naredil doktor Blei-

¹⁴³³ Vincenc Rizzi (1816–1856), koroško-nemški pesnik, kritik in časnikar.

¹⁴³⁴ »Nemški mesečnik za Koroško«.

weis, ktereга so gotovo Rusi s srebrnimi rublji podkupili.« Leopold Kordeš¹⁴³⁵ je osnoval slovensko gledališko družbo, predelal in poslovenil dve Kotzebuejevi igri, pa kako so ga pogledali, ko je na merodajnem mestu prosil dovolila, da se smeta igrati. Vesel je moral biti, da ga zaradi takega predloga niso takoj zaprli. Niti diletantom niso dovolili slovenskih iger v gledališču. Gledališki kritik ni smel niti omeniti, da se je zapela kedaj slovenska pesem. Več svobode je bilo v Zagrebu, Pragi in Lvovu. »Samo na Kranjskem so hoteli ... nekteri visoko kvišku dvignjeni nosovi izvohati na vsak način ognjišče strahovite pošasti panslavizma.« Ljubljanska cenzura je prečrtala Kordešu celo poročila o slovanskih besedah na Dunaju, da celih 40 let se ni dovolilo Krakovčanom prepevati koleda o svetih treh kraljih.

V *uradih* je seveda gospodovala tujščina. Najbolj hribovska vas je dobivala od gosposke zgolj nemške uradne oklice, razglase itd., dasi so bili uradniki večinoma Čehi in Slovenci, in ne Nemci ali Lahi. Zlasti Čehi so bili najeti uradniki, dve tretjini uradnikov so bili Čehi. Ravno v njih se je pokazal z največjim vplivom ponarodujoči vpliv države (der nationalisierende Einfluss des Staates), pa ne v smislu narodne svobode, ampak niveliranja narodnih posebnosti in interesov v prid državi, to je nemški narodnosti. Češki uradniki, učitelji in oskrbniki so bili že davno pred Bachom¹⁴³⁶ predestinirani »Bachovi huzarji«. Tekmovanje z rojenimi Nemci in ponemčenimi Slovenci so branili nemško uradovanje z ozirrom na potrebno »upravno enoto«, na državni interes, češ da je narodni interes v nasprotju z državnim in da se oni morajo klanjati temu. Narodi so zarad države, ne pa država zarad narodov – narodi so zaradi uradnikov, ne pa uradniki zaradi narodov. To je razumljivo tistemu, ki pomni, kako je Metternichova birokracija bila neomejena lastnica vseh javnih oblasti, vsemogočna in neomahljiva na zgoraj in spodaj, nezmožna sicer za plodovito delovanje in nepristopna višim idejam, ako se niso popolnoma ujemale z uradniškimi rubri.

Ko se je jelo daniti pri nas, so obsedlali Slovenci po besedah Slomšekovih »kobilu pri repu« pri prvih literarnih poskusih. Ob Sotli so vlekli za ilirstvom, pod Dobračem pa so kovali vseslovanski jezik, vsi pa se pripravili za abc. Majar je kmalu moral uvideti neizvršljivost svojih idejalov, dasi jim je za svojo nebo ostal zvest do smrti. Tem vztrajnejša je bila abecedna vojska, ki so jo zmernejši rojaki

¹⁴³⁵ Leopold Kordeš (1808–1879), publicist, pesnik in pripovednik.

¹⁴³⁶ Alexander Freiherr von Bach (1813–1893), avstrijski politik, notranji minister v letih 1849–1859, po njem se imenuje »Bachov absolutizem«, obdobje neoabsolutizma, ki je nastopilo s cesarjem Francem Jožefom I. leta 1848.

naravnost obsojali. Važnejše je bilo vplivanje ilirščine na Slovence, katere se je poprijelo mnogo Slovencev. Marljivo so se je učili bogoslovci, dopisovali Ilirskim novinam in Vraza in v Ljubljani so bogoslovci Vraza pozdravili v ilirščini. Vraz je mislil, da so Dalmatinci, pa so bili le Kranjci, in zatrjevali so mu, da »dišu i živu« za ilirizem. Razumeva se, da se je bogoslovcem kmalu prepovedalo to občevanje.

Pravega *političnega* značaja niso imele ilirske simpatije v Slovencih. Pretiraval je torej Schuselka,¹⁴³⁷ trdeč, da se po Slovenskem širi ilirizem tako hudo, da »tišči Nemce vedno bolj v pusto gorovje koroško«. Tu je gledal mož ilirstvo skozi povečujoče naočnike – policijske. Kal mogoče bodoče snovi je imelo to gibanje v sebi, samo da je slovenstvo kmalu krenilo spet na pot samostojnega narodnega življenja in zapustilo komaj pričeto književno združenje s Hrvati. »Ilirci« slovenski (razen Vraza) so se vsi sklenili prapora, ki ga je dvignil urednik Novic doktor Bleiweis in konec je bilo jugoslavizma.

Moči slovenskega naroda je jako cepila starodavna razcepljenost Slovencev v cerkvenem in političnem oziru. Ta razkosanost je ustvarila polagoma posebne, separatistične interesne kroge, razcepila Slovence v Štajerce, Korošce, Kranjce in Primorce, umorila jim skoraj zavest narodne celokupnosti in vpregla slovenske manjšine v služnost tujim večinam. Tako daleč je dospela odtujenost politično razdruženih bratov, da je Kranjec pikal in zbadal Slovence štajerskega trje ali pikreje kakor Nemca ali Laha. Bratu Kranjcu pa tudi Korošec ali Štajerec nista kazala toplejše ljubezni. »Divide et impera« se je obneslo tudi naproti Slovencem. V kolikor vrst so nas razbili, na toliko strani so nas vlekli v imenu interesov vsake vrste. Naposled nam niso hoteli pustiti niti narodnega imena. Ako se je pojavila težnja po tesnejši zvezi med ločenimi brati ali celo po spoznavanju z ostalimi slovanskimi vejami, takoj je nastal hrup, češ to je panslavizem. Edino dramilo je imela mala četa Slovencev iz ideje ilirske in razcvetujočega se slovanskega jeziko-slovja, toda ta četa je bila majhna, njen vpliv omejen na abstraktne stvari, da ni mogel prodreti v narod.

Narod sam ni imel torej nobenih organov. Zanašati se mu je bilo samo na duhovščino in na pičlo število mlajših rodoljubov med posvetnim razumništvom, na historično pravo se Slovenci niso mogli pozivati, ker ga ni bilo, odkar so izgubili svobodo. Naše historično pravo je bilo pravo nesvobode in politične razkosanosti. Zato se je bilo Slovencem postaviti samo na stališče naravnega prava, ki zahteva poleg osebne svobode in državljskih pravic tudi narodno samostoj-

¹⁴³⁷ Franz Schuselka (1811–1886), avstrijski politik in publicist.

nost. Potrebno jim je bilo postaviti se na novo stališče narodnega principa. To se je moglo zgoditi šele leta 1848.

Zapuščen je bil naš narod tudi v drugem oziru. Sosedje Slovencev so zgodaj spoznali moč združenih sil, moč asocijacije. Košut je ustvaril Ogrom »obrtno društvo«, ki mu je bilo hkratu politična vadnica. Hrvatom je grof Drašković ustanovil narodne čitalnice, v katerih je takoj narodno prašanje zadobilo politično lice, in čitalnice so krepko budile narod. Na Slovenskem je sicer bila Kmetijska družba v Ljubljani in na Štajerskem in nadvojvodi Janezu se je posrečilo ustvariti tudi Zgodovinsko in obrtno društvo notranjeavstrijsko. Narod pa o teh društvih ni imel ni sluha ni duha. Leta 1836 je nadvojvoda Janez predsedoval velikemu zboru Kranjske kmetijske družbe. Bil je shod dobro obiskan, a nadvojvoda je grajal, da ni v zboru tistega elementa, za katerega se je družba ustanovila, v prvi vrsti – kmetov. Leta 1843 je nadvojvoda v Ljubljani spet rekel gospodom Kmetijske družbe: »Dokler ne pridobite za se kmeta, ne bo družba nič koristila deželi. Častni posli vam malo pomagajo.« Vzrok žalostni apatiji kmetov pa je bil, kakor so načelniki družbini nadvojvodi sami pravili, ta, da se je vse razpravljalo in obravnavalo v nemščini in večina kmetov tega jezika ni umela. Te more so družbo in ž njim narod rešili šele tisti, ki so ustanovili »Novice« in podružnice. Političnega pomena sicer družba ni zadobila, pač pa je z Novicami pripravljala kolikor toliko narod za prepород in vsaj za duševno, če tudi ne politično zjedinjenje.

Potrebno slovenskega lista–časopisa so občutili rodoljubi že dolgo prej. Skušali so si pridobiti dovolilo za njega izdajanje, pa zastonj, izpodletelo jim je vedno, tako leta 1825, ko sta Holzapfel in Ciglar namerjala izdajati poučno »Slavinjo«, pozneje leta 1838, ko je Kordeš hotel izdajati politični list Kranjske novice s slovstveno prilogo »Zora«, o kateri pripoveduje Prešeren 19. januarja 1839. leta v pismu Stanku Vrazu in katera bi bil tudi sam rad podpiral, »če bi bilo le količkaj upanja, da se ž njim pospeši slovensko slovstvo«. Tudi ideja Blaznikova, nastala istega leta, izdajati leposloven list pod redakcijo Prešernovo je ostala nerazvita. Blaznik si še dovolila ni upal prositi, šele leta 1841 je stopil pred gosposko za tako dovolilo, toda njegova prošnja ni bila uslišana, ker je nihče ni podpiral. Zato se je on potem obrnil do obrtniškega društva, in ko tudi to še ni bila zadostna podpora, leta 1842 tudi do Kranjske kmetijske družbe. Šele ko se je ta obrnila do nadvojvode Janeza, se je posrečilo zadobiti čez leto dni dovolilo za izdajanje »Novic«, ki so bile sprva samo podučen in leposloven list in so politiko sprejele v svoj program šele pozneje.

[Janez Bleiweis]

Za to podjetje je bila največa sreča, da je njega vodstvo prevzel trezni in pre-mišljeni doktor Janez Bleiweis, »oče slovenskega naroda«.

Bleiweis je bil rojen v Kranju 19. oktobra 1809. leta, ko je ravno Napoleon ustvaril novo Ilirijo. Oče Valentin je bil trgovec v Kranju, kamor je prišel za mladih let iz vasi Trstenika, kjer so bili njegovi roditelji priprosti kmetje. Mati Terezija je bila iz rodovine Smrekarjev. Životopisci Bleiweisovi se trudijo očetu slovenskega naroda priboriti imenu slovenske korenine, češ Bleiweis je šele v šolah iz Plavež pokvarjeno. Baje je tudi Bleiweis tako pripovedoval. Toda s tem še vendar ne dobi moč slovenskega priimka, ker je Plavež prav tako nemški kakor Bleiweis, naj si ga izvajamo iz »plav-ež« ali iz »Blähhaus«. Do desetega leta je ostal Bleiweis doma in hodil v kranjsko šolo, leta 1819 pa je prišel na gimnazijo v Ljubljano, katero je takrat vodil slovenski pisatelj Matevž Ravnikar, poznejši škof tržaški. V Ljubljani je ostal Bleiweis do leta 1826 in dokončavi z najboljšim uspehom gimnazijske in modroslovne šole je odšel na Dunaj medicino študirat. Čez šest let je bil promoviran za doktorja zdravilstva na podstavi disertacije »De hirudine medica«,¹⁴³⁸ napisane po tedanji šegi v latinskem jeziku. Prva njegova knjiga je bila torej namenjena pijavkam, seveda lekarskim. Tudi pozneje v življenju je imel največ posla s pijavkami, toda s pijavkami svojega naroda.

Ker je dobil državno štipendijo, je ostal tudi po strogih preskušnjah na Dunaju, da bi nadaljeval svoje izobraževanje v lekarstvu. Zlasti se mu je priljubilo lečenje domače živine ter je kmalu postal asistent na dunajski veliki šoli za veterinarstvo. Leta 1836 je izdal več, v to stroko spadajoče delo v nemškem jeziku: »Praktisches Heilverfahren bei den gewöhnlichen innern Krankheiten des Pferdes«.¹⁴³⁹ S tem delom si je pridobil lep glas kot živinozdravec. Izvrstnost knjige spričuje to, da se je hitro razprodala in da jo je bilo v 15 letih petkrat natisniti (v 1200 iztiskih vsaki krat). Na Dunaju je ostal Bleiweis do leta 1843, ko je bil pozvan za profesorja na tedanje ljubljansko lekarsko učilišče. Polnih 17 let je torej bival zunaj domovine, da je tam zbiral, kar bo mogel upotrebiti doma, zlasti kot zdravnik.

¹⁴³⁸ »O medicinski pijavki«.

¹⁴³⁹ »Praktično zdravljenje notranjih bolezni pri konju«.

Ko se je vrnil v Ljubljano, se je k sreči izpraznila služba tajnika Kmetijske družbe, ustanovljene v Ljubljani že leta 1767. Družba si ga je izbrala za tajnika. Bleiweis je ponudbo sprejel, ker je tako že ugajala njegovemu mišljenju. Saj je tudi dosedaj najrajši imel tisto stroko svojega poklica, katera se tiče gospodarstva.

Z izvolitvijo je nastala nova doba tako za družbo kakor za Bleiweisa in za naš narod. Prva skrb mu je bila pridobiti sredstvo, s katerim bi družba móгла delovati na maso narodovo, na ljudstvo, ki je njene pomoči bolj potrebovalo kakor drugi stanovi. To sredstvo je bil poljuden časnik, za katerega je že prej zaprosil po Kmetijski družbi Blaznik. Ko je došlo v Ljubljano dovolilo, je bilo uredništvo poverjeno Bleiweisu, tajniku družbe, ki se je z vnemo poprijel mučnega posla. Bleiweis je sicer znal slovenski, ali po domače, kakor se v Kranju govori. S slovensko knjigo se dotlej ni pečal, tudi če bi bil hotel. Slovenske knjige so sploh bile tedaj redke, zlasti na Dunaju, kjer je dotlej živel. Sedaj pa je moral postati pisatelj slovenski, in to na polju, na katerem ni bilo dosti predhodnikov.

III

Ko je Bleiweis kot tajnik Kmetijske družbe prevzel izdajanje *Novic*, še nikakor ni bila potihnila abecedna vojska. Gajev pravopis, katerega je hudo grajal Kopitar, je našel med Slovenci obilo privržencev. Bleiweisu je v taki sili pomagal njegov praktični razum. Ker so bile *Novice* namenjene najprej narodu, da rajši bere, kakor da bi se mučil s pravopisjem, se je Bleiweis odločil najprej za boho-ričico, ker je ta bila najbolj znana. In bodočnost je pokazala, da je prav storil.

Bleiweisu seveda ni urejanje šlo od rok. Na tujem se v narodnem jeziku ni izolikal, ker se je bavil z lekarstvom, in ne s slovenščino, kot tajnik Kmetijske družbe pa je po pravilih moral prevzeti uredništvo, sprva namenjeno, dokler služba še ni bila oddana doktorju Orlu.¹⁴⁴⁰ Moral se je torej pridno poprijeti učenja slovenščine. Srečo je imel, da je dobil literaturo in slovniško izobraženega moža, ki mu je pridno pomagal in popravljaj dolgo časa »*Novice*«, namreč Frana Malavašiča,¹⁴⁴¹ kateri je ostal do leta 1848 najmarljivejši sodelavec. Pridno se je hodil tudi Bleiweis učiti slovenščine k bogoslovcu Lukežu Jeranu,¹⁴⁴² bivšemu Ilircu. Če pomislimo, o koliko stvareh je bilo pisati »*Novicam*«, in da jim je bilo pisati najprej popularno, lahko spoznamo, kako mučen posel je moral to biti za prvega urednika. Vendar si je Bleiweis polagoma pridobil lepo znanje jezika, zlasti čut za polagani njegov razvoj, vsled česar so ga nekateri, posebno Levstik, začeli napadati, ker ni hotel in ni mogel leteti in hiteti za skokonogim, vsak dan nove oblike razvešajočim Levstikom.

»*Novice*«, katerih prvi list je izšel 5. julija 1843. leta, so bile povsod sprejete z velikim veseljem, dasi sprva ni bil, kakor rečeno, njih jezik posebno spreten in lep, vsled česar jih je Prešeren podražil, da pišejo »rokovnjaško«. Že v četrtem listu je mogel Bleiweis z veseljem oznaniti, da so našle »*Novice*« mnogo prijateljev ne samo na Kranjskem, ampak tudi na Koroškem, Primorskem, celo na Hrvatskem in v Dalmaciji. Preden je minulo pol leta, so imele več kakor 800 naročnikov, česar ni nihče pričakoval, saj so bile Vodnikove novice prenehale ravno vsled pomanjkanja naročnikov. Seveda se je za ta uspeh mnogo zahvaliti tistim rodoljubom, ki so že pred »*Novicami*« probujali narod k branju. Vendar

¹⁴⁴⁰ Jožef Orel (1797–1874), pravnik, sodelavec kranjske kmetijske družbe, pobudnik izkoriščanja barjanske šote in ustanovitve prve kmetijske šole v slovenskem jeziku.

¹⁴⁴¹ Franc Malavašič (1818–1863), književnik in pesnik.

¹⁴⁴² Luka Jeran (1818–1896), duhovnik, nabožni pesnik in pisatelj, urednik verskega časnika *Zgodnja danica*.

gre Bleiweisu zasluga, da je urejal Novice tako, da je vsak Slovenec tedanje dobe mogel najti kaj v njih, dasi jim je glavna vsebina bila to, kar poje Prešeren: »Kar treba je per hiši, za hleve treba, treba je na polji, kar kmet in meščan s pridom sliši; gosence kaj na repo var'je, kak prideluje se krompir najbolji, kako odpravljajo se ovcam garje, preganjajo ušivim glavam gnide.« Dasi so namreč bile poglavitno namenjene kmetijstvu in obrtništvu, so vendar donašale v vsakem listu kmalu tudi kako pesem, povest, zgodovinsko ditiko, jezikoslovno drobtino, to je, znale so zanimati ne samo priprostega, ampak tudi izobraženega Slovenca. Zato so našle podpore tako v masi naroda kakor v izobraženih, kolikor ti niso bili popolnoma ponemčeni. Da, po »Novicah« so se mnogi vtujenci streznili in se povrnili k domači čredi. Seveda bi bil uspeh »Novic« še sijajnejši, ako bi bile koj od začetka vzele v svoj program tudi politiko, za Metternichove vlade pa o tem še misliti ni bilo.

Ko je Bleiweis videl, kako lep sad donašajo Novice, je podvojil pozornost in trud za nje. Posvetil jim je ves čas, kar mu ga je ostajalo od profesure in tajništva, dveh dovolj težavnih poslov. Njegov trud za Novice bomo cenili še bolj, če pomislimo, da za uredovanje tega lista ni dobival nikake plače, ampak je vse posle opravljal zastonj, za dobiček pak, ki ga je imela Kmetijska družba od »Novic«, je tiskal posebne doklade in priloge, kakor bomo videli. Brez honorarja se je tako mučil celih 7 let, kar ni malo. Delati in mučiti se za narodovo korist brez nagrade, to je pravo rodoljubje. Poleg urejanja Novic je napisal Bleiweis še marsikaj za narod, n. p. »Bukve za kmeta, kako se ima per kupovanju, plemenovanju, reji in opravljanju konj sploh obnašati. V Ljubljani 1843«. Druge dele je spisal vkupe s Struppijem¹⁴⁴³ leta 1850–53.

Kakor mu je bil Vodnik vzor za »Novice«, tako mu je bil tudi zgled gledé koledarja. Koledar je navidez prav malovredna stvar, vendar je glede poduka in kulture pomenljivejši, kakor marsikaka druga knjiga. On prihaja v najmanjše kočice, tje, kamor se ne izgubi sicer zlepa kaka tiskovina. To je vedel tudi Kopitar in nagovarjal zato Kmetijsko družbo, naj izdaje Veliko pratiko, ki bi poleg koledarskih stvari obsegala tudi še podučne članke. Društvo je naprosilo Bleiweisa, ki se je tudi temu poklicu odzval ter je sestavil pratiko že leta 1844 tako dobro, da se je mogel konec prvega leta pohvaliti: »Dosedaj se je razpečalo 32.000 praktik.« To je najboljši dokaz, kako se je koledar narodu priljubil. Pratiko je urejal

¹⁴⁴³ Simon Stupi (1812–1880), veterinar, odbornik Kmetijske družbe. Redni profesor na medicinski fakulteti v Pragi. Pisal je v glavnem veterinarske in živinorejske članke.

Bleiweis do smrti, izdajala pa jo je Kmetijska družba. Nazadnje se je razpečevalo pratike do 40.000 izvodov na leto. Že po tem se da posneti, koliko koristnega je spravil v narod in kako je narodu s tem koristil.

Leta 1846 je spisal knjigo za narod »Milosrčnost do živali«, v katerem uči narod, da naj ne muči živine, za to delo mu je podelil bavarski vojvoda Maximilian, predsednik društva zoper trpljenje živali, častno kolajno in ga odlikoval s posebnim zahvalnim pismom.

Glavno polje delavnosti pa so vendar ostale »Novice«. Dasi so bile povsod radostno sprejete in se je kmalu tudi jezik v njih precej popravil, so vendar našle svoje grajače. Kakor niso imeli prej Slovenci skupnega javnega organa, tako tudi edinstvenega jezika. Naravna stvar je bila, da je vsakdo držal svoj domači jezik za pristno slovenščino, in česar ni čul doma, to se mu je zdelo nepravdo, neslovensko. Nekateri so tožili, da Novice preveč natezajo na gorenjščino, drugi, da rabijo nekatere neznane štajerske besede, in tretji še druge stvari. Drugi so hoteli začeti v »Novicah« cele jezikoslovne polemike. Tu je bilo treba treznosti, potrpežljivosti in dobrohotnosti, da se vsi složijo, in ne še bolj razcepijo. Kako je Bleiweis to dosegel? Niti ni zametal dolgočasnih filologičnih razprav niti se ni kapriciral na kako stvar in vse samovoljno obsekaval po svoji glavi. Vsakemu je dopuščal več ali manj, da piše, kakor zna, ter se je trdno naslanjal na zdravo pamet naroda, ki se bo že s časom odločil za pravo in ločil pleve od zrnja. V enem dnevu se hiša ne more sezidati, kako neki dovršiti knjižni jezik. Zato je Bleiweis vse samo dobrohotno podučeval, navajal, opominjal in prosil. In to postopanje je obrodilo lep sad. Ko je skoraj vse boljše slovenske pisatelje pridobil za Novice, so ti začeli malo po malo zapuščati svoje provincijalizme in se naslanjati na kolikor toliko čisto slovenščino. Tako je dosegel, kar je želel, da se je knjižni jezik očistil in da se pisatelji v glavnih stvareh vendar niso razločali. Že konec drugega tečaja je mogel ponosno pisati: »Brez de bi se bahali, zamoremo reči, de so Novice v bližnjih in daljnih krajih med prostimi kmeti in velikimi gospodi prav veliko in prav gorkih prijatlov našle. Clo vsim dopasti pa bi hudo bilo, pravi neki nemški prigovor – zato nas ne žali, če morebiti nekterim po volji niso.

Dve veliko pomenljivi namenbi je cesarsko[k.]raljeva Kmetijska družba z 'Novicami' gotovo že dosegla: Veliko koristnih podukov je namreč razglasila in pri Slovencih ljubezen do materniga jezika močno zbudila in vnovič oživila.«

Tako veselo so nastopile Novice tudi leto 1846. »Nobeno leto ni tolikanj deležnikov vnovič pristopilo kakor letos ... Z radostjo in ponosam zamoremo reči, da so vsi slovenski pisatelji tudi pisatelji Novic, in de narbolj sloveči med njimi so

jeli sploh pisati v občnim (Gajevim) pravopisom.« To je Bleiweisa pripravilo do tega, da je od leta 1846 sploh začel tiskati »Novice« v gajici, katero je dotle rabil samo izjemoma, da se bravci polagoma privadijo. Že prej so ga mnogi obdelovali, naj opusti bohoričico, toda Bleiweis se ni hotel prenagliti in novega pravopisa nikomur vsiljevati, ker je tako vsiljevanje vsakemu sitno, ko nihče ne opusti rad tega, čemur se je privadil. Opreznosti je bilo treba tudi zato, ker je bil Bleiweis poseben človek, katerega oblastva niso podpirala, da, ga celo krivo gledala. Zato je dolgo odbijal nestrpljive naprednjake in tiskal vsak članek, ki ga je dobil, v tistem črkopisu, v katerem je bil pisan, dokler se ni prepričal, da je res večina že za novi pravopis. Tudi tukaj je pokazal uspeh, kako modro je Bleiweis postopal. Ako bi se bil prenagil, bi bila abecedna vojska trajala morda še dalje, kakor je, in utegnil bi bil v slovenskem slovstvu nastati razkol.

Ko so »Novice« vsako leto lepše napredovale, je napočilo usodno leto 1848. Kolika sreča za Slovence, da so že imeli tedaj svoj javni organ. Dasi se Bleiweis dotle nikdar ni bavil s politiko, je vendar prav dobro razumel glas časa in se je takoj odločil uporabiti ga za korist naroda. Ko je bila cenzura odpravljena in ustava proglašena, je 12. številko 1848. leta okinčal z rdečim okvirjem v znamenje dosežene svobode ter je začel bravcem nadrobno razlagati, kaj pomenja ustava itd. Tako je polagoma krenil na politično polje, na katerem je prav tako pokazal zelo dosti takta. Plašljivci so ga gledé tega svarili, toda on je odgovoril, da so »Novice« narodu posvečene in da mora odslej tudi narod napredovati s časom. Treba ga je torej podučevati o vsem, kar mora v teh časih znati. Treba mu je tudi razložiti nekaj novih besed: »Druge ni, učiti se moramo!« Potemtakem je Bleiweis sedaj često razlagal vse, kar se je tikalo političnega ustroja države, zato je v dodatkih tudi v slovenskem jeziku priobčeval imenitnejše zakone. Zlasti modro je napeljal bravece, kako naj volijo, in je tudi slovenskim zastopnikom dal napotek, kako naj se ravnajo v državnem zboru.

Tedaj se je ustanovilo v Ljubljani prvo politično »Slovensko društvo«, kateremu je bil Bleiweis predsednik in duša. »Letopis slovenskega društva na Kranjskem«, ki ga je izdal Bleiweis leta 1849, priča na široko o delovanju tega društva. Sploh se je Bleiweisu z letom 1848 delo zdatno pomnožilo. K sreči je bil marljiv ter je junaško izvrševal vse naloge pri Kmetijski družbi, novinarske, politične in narodne.

Rodoljubi so leta 1848 naganjali Bleiweisa, naj premeni svoj narodni list v politični organ, ki bi zastopal slovenski narod ne samo pred narodom, ampak tudi pred svetom. Od takega dejanja so se nadejali sijajnega političnega uspeha – zedinjenja razkosanega naroda v eno politično celoto, Slovenijo. To je bila vroča

želja tudi Bleiweisova, za katero se je potezal vse življenje, zlasti pa leta 1848. Tudi to željo [je] izjavil na odločnem mestu. Po svojem javnem delovanju si je pridobil toliko ugleda, da so ga pozvali v tedanji kranjski stanovski zbor, in ko je ta odločil deputacijo, ki naj gre na Dunaj, da se cesarju Ferdinandu udano pokloni in mu izrazi želje kranjske dežele, je bil v to deputacijo izbran tudi Bleiweis. Na Dunaju je sprejel deputacijo v cesarjevem imenu nadvojvoda Janez, ki je bil prijatelj slovenskega naroda. Ko je deputacija izjavila dežele udanost, je Bleiweis s svoje strani pripomnil, kako koristno bi bilo za avstrijsko monarhijo, da se vse slovenske zemlje, takrat znane pod imenom Kraljevine Ilirije (Kranjska, Koroška, Gorica in Istra), zares spojijo v eno državno skupino, ker bi taka zedinjena Slovenija bila najkrepkejša trdnjava zoper italijansko rovarstvo. Nadvojvoda se ni protivil, da, celo dodal je, da bi bilo to koristno tudi gledé na upravo, ker bi se nje stroški zmanjšali, samo dvojil je, bi li hotele vse slovenske zemlje priznati Ljubljano za glavno mesto. Pri tej priložnosti se je prvič čula beseda Slovenija (tuja tvorba kakor Slavonija, -ija neslovenski sufiks) na samem cesarskem dvoru. Od tedaj je Slovenija geslo in cilj vsakega slovenskega rodoljuba. Tudi Bleiweis se je do smrti trudil, da bi se ta njegov idejal vresničil, vendar ni negotovemu idejalu hotel žrtvovati gotove sedanjosti. On ni hotel popustiti poti, po kateri je do sedaj uspešno hodil, ni hotel premeniti svojih narodu namenjenih »Novic«, da bi pisal to, kar bi morda ugajalo omikanim rodoljubom, česar bi pa narod ne razumel. Zatorej je tudi nadalje urejal »Novice« po potrebah naroda, samo da je v vsaki številki na kratko javljal vse znamenite politične novice in krepko zastopal korist slovenske narodnosti. To pa ni bilo pogodu gospodom pri Kmetijski družbi, zato je prevzel izdajanje »Novic« ljubljanski tiskar Blaznik, ki je dajal Bleiweisu majhen honorar, da je ž njim plačal svoje pomočnike, Bleiweis sam pa je večinoma tudi odslej delal zastonj.

Leta 1848 se je prvič tudi javno izrazila želja po združenju vseh Južnih Slovanov v Avstriji. To željo so gojili tudi mnogi slovenski rodoljubi, da, prišla je v Zagreb k Jelačiću banu posebna deputacija, ki ga je prosila, naj dela na to, da se Štajersko združi s Hrvaškim. Mislilo se je pa, da se uresničba te ideje more olajšati in pospešiti, ako se slovenski jezik tako pomeša s hrvaškim, da bi se kmalu mogla uvesti v slovensko književnost čista hrvaščina. Bleiweis, iskren prijatelj Hrvatov, se takemu združenju sicer ni odločno protivil in je približevanje slovenščine hrvaščini zagovarjal, toda on ni bil idealist, ampak praktičen človek, ni letal za umišljenimi fantomi, ampak se je držal tega, kar se da gotovo doseči. Zato ni nikakor hotel kreniti tisto novo pot jezikovne mešanice, ampak je modro rekel:

»Za Slovence po slovensko! Vse pisanje o podučnih sestavkih bo v navadnim, čisto slovenskim in lahko umevnim jeziku 'Novic', ktere slovenskemu ljudstvu namenjene morajo predvsem skrbeti, da se v bravah veselje do branja obudi in se jim ne odtegnejo. Tega ne razumemo. Prav je, da drugi časopisi v svojih sestavkih za bolj učene Slovence višjiga jezika poslužujejo, ki se občno slovan-skemu bliža – namenu »Novic« se pak v narodnih sestavkih ne prileže drug jezik kakor naš, čisto slovenski, ki ima tudi svoje prednosti. Čistimo jezik, pilimo ga, gladimo ga, trebimo mu mah ptujšine, ki ga obraša, mislimo in pišimo v duhu slovenskim, izposodujemo si posebno, kar nas je bližnjih bratov, besede, ki nam jih manjka – nikdar pa ne pozabimo, da na razumu in omiki ljudstva je vse leže-če. De si pa zraven svojiga čistiga slovenskega jezika pridobimo tudi popolnoma znanost ilirskiga jezika, naj se na vsaci slovenski gimnaziji napravi tudi učilišče ilirskiga jezika. Le-to je prava pot vzajemne književne zveze.«

Nestrpljivi rodoljubi so zamerili Bleiweisu, ker se je branil hrvaščine, pa kmalu je nastopil čas, ko se je vsakdo prepričal, da se je od Bleiweisa zahtevala nepraktična in naravnost nemogoča stvar. Po kratki spomladi svobode je nastopila huda zima absolutizma, ko se ni moglo več niti misliti na izvedbo kakih vzvišenih narodnih osnov ter se je moralo zadovoljiti s tem, da se reši vsaj to, kar imamo. Tudi ubogo Slovenijo, ki je komaj pregovorila v narodnem jeziku, je začel zopet tiščati nemški jarem. Kakor drugod v Avstriji tako se je tudi na slovenskem zamaševal in zasipal vsaki vir narodne samozavesti, o kaki narodni politiki ni bilo več govora. V tem usodnem času, ko je že marsikdo vzdihnil »končani smo«, se je pokazala modrost Bleiweisovega postopanja. Pokazali so se blagodejni posledki njegove zmernosti in opreznosti, katera mu ni dala, da bi zabrel v sanjarske osnove ali zagazil v visoko politiko, ker gotovo bi bil tako uničil tudi »Novice«. Kaj bi pa bilo potem? Ko so leta 1848 in 1849 mnogi hrupno napadali vse, kar jim ni bilo po volji, in so ma-homa hoteli odstraniti vse krivice, ki so pritiskale Slovence že stoletja, je Bleiweis zopet in zopet svaril: »Ne strastno, ampak mirno se hočemo boriti za slovenske pravice!« Samo tako je mogel srečno prebroditi temno dobo absolutizma.

Vendar se kljub vsi opreznosti ni mogel popolnoma otresti sumničenja. Tako so leta 1849 novomeški nemškutarji v posebni spomenici natvezli nadvojvodi Janezu, da deluje v Novicah za Ruse. Toda dosegli niso nič. Ko je kmalu potem došel nadvojvoda v Ljubljano, je zavezal obrekovavcem jezik s tem, da je pri ko-silu napil tistim možem (pri tem je z roko pokazal na Bleiweisa), kateri delujejo za prosveto in napredek kranjske zemlje, pridejavši: »Dolžnost vsakega človeka je, da ljubi svojo domovino in da spoštuje narodni jezik.«

Vzrok temu sumničenju je bilo uspešno delovanje »Novic« za narod. Sprva se niso slovenski sovražniki kar nič brigali za »Novice«, čemu neki naj bi se bali tako neznatnega organa, ki je s cesarskim orlom okrašen izhajal samo ob sredah, ko so njim samim bili na razpolaganje mnogi veliki, vsak dan izhajajoči časniki? Toda 1848. leta so opazili, da se je ne samo velik del inteligencije, ampak tudi prosti narod začel upirati dotlej vladajočim načelom germanizacije in se potezati za načela svoje slovenske, dotlej tlačene narodnosti ter se sklicevati pri tem na »Novice«. Ta imenitna prememba tem ljudem ni šla v glavo, še manj pa so razumeli njen vir, Bleiweisovo požrtvovanje za širjenje prosvete in napredka. Oni so trdno prepričani, da on dela vse to za ruske rublje. Že zadnjič sem omenil, kako so Bleiweisa zastran slovenske pesmi v gledališču sumničili z ruskimi rublji.

Namesto pa da bi se usedel na te ruske rublje, je Bleiweisu ravno takrat zapretila nevarnost, da mu zmanjka celo avstrijskih goldinarjev. Leta 1850 je bilo namreč razpuščeno ljubljansko lekarsko učilišče, na katerem je predaval Bleiweis zdravljenje živine in sodno medicino. Ker je kot živinozdravec daleč slul vsled svojega znanja in prakse, mu je ponudila vlada mastno službo deželnega živinozdravca češke kraljevine. Sto drugih bi z veseljem sprejelo tako ponudbo. Bleiweis pa ni hotel zapustiti domače zemlje, katera ga je tako zelo potrebovala. Nekteri mislijo, da je ta ponudba bila le zvijača Bachova, ker ga je tako zlepa hotel izvabiti na tuje. Ko se mu to ni posrečilo, ga je skušal pozneje z znatno vsoto podkupiti, da bi opustil urejanje Novic. To pa se mu je posrečilo še manj, ker so mu »Novice« že popolnoma prirasle k srcu. Ostal je torej v Ljubljani, da nadaljuje plodonosno delo, četudi brez službe in plače. Pridržal je samo naslov cesarsko kraljevega profesorja in bil imenovan za člana deželnega zdravstvenega sveta. Šele 1856. leta se je izpraznila služba deželnega živinozdravca v Ljubljani. Nihče ni bil za njo bolj pripraven od Bleiweisa in dobil jo je res tudi ter opravljal do leta 1873, ko je stopil v pokoj. Ta služba je bila, zlasti tedaj, zelo težavna, ker se je vsak čas pokazala kaka bolezen ter je moral živinozdravec potovati v dotični kraj. Z druge strani pa je ravno tako potovanje Bleiweisu zelo koristilo, ker mu je dajalo prilike spoznavati želje in potrebe, napake in predsodke prostega naroda in pisati v Novicah primerne članke, hkratu pa je tudi bolje spoznaval slovenski jezik.

Leta 1860 in 1861 je opravljal Bleiweis tudi službo deželnega zdravstvenega svetnika, toda samo začasno. Definitivno je bila podeljena drugemu in Bleiweis se je moral zadovoljiti z ministrsko pohvalo za izvrstno opravljanje te službe. On tudi ni boljšega pričakoval, ker ni stal na strani vlade, opoziciji pa vlada nikdar ne spleta vencev.

Sicer pak je bila Bleiweisova opozicija zelo mirna. Drugačna tedaj tudi ni mogla biti, ako ni hotel spraviti v nevarnost »Novic«. Njegovo politikovanje se je omejevalo na priobčevanje političnih in domačih dogodkov, na sodelovanje na sejah ljubljanskega mestnega zbora, katerega član je bil od leta 1848 do 1868. Glavno mu je bilo buditi in gojiti narodno zavest in prosveto, širiti materialno blaginjo in kmetijski napredek v besedi in dejanju. Največ po njegovem trudu je ustanovila Kmetijska družba v Ljubljani šole, v kateri se slovenski kmetiški sinovi uče umnega kovaštva in zdravljenja živine. Poleg te šole je tudi vrt, na katerem se opravljajo poskusi z raznim semenjem in drevjem. Od prvega postanka je bil Bleiweis ravnatelj in učitelj te šole in največ za svoje učence je spisal »Nauk podkovstva« (v Ljubljani 1850). V tej šoli je vzgojil v 30 letih, dokler jo je vodil, mnogo praktičnih gospodarjev in videč nje uspeh, so začeli ustanavljati take šole tudi drugod. Ves čas pa je opravljal službo ravnatelja in učitelja brez vsake plače.

Že zgodaj je želel po južnih krajih slovenskih razširiti svilarstvo ter izdal zato leta 1852 »Nauk murve in svilode rediti in svilo pridelovati«. Istega leta je izšel tudi nadaljni del njegovih »Bukev za kmeta« ter jel za inteligencijo izdajati »Koledarček slovenski«, pozneje »Zlati klasi«. Bil je to za Čbelico prvi poskus slovenske leposlovne književnosti v obliki almanahov. Krčil je torej Bleiweis pot tudi na leposlovnem polju, dasi sam ni imel leposlovne žile.

Med malo pridobitki 1848. leta, ki so se rešili tudi v dobo absolutizma, je bil nauk slovenskega jezika na srednjih šolah. Ker ni bilo potrebnih slovenskih knjig – Macunovega Cvetja vlada ni potrdila – je Bleiweis pomagal sestaviti berila za 1. in 2. razred. Za 3. in 4. razred jih je sestavil celó sam in jih izdal leta 1854 in 1855.

Vsakemu narodnemu podjetju je bil Bleiweis neposredni ali vsaj posredni početnik. Tako pri Wolfovem slovarju. Leta 1854 prinese Bleiweis tedanjemu ljubljanskemu knezoškofu Antonu Alojziju Wolfu svoj koledarček, v katerem je bil životopis Vodnikov. Škof je začel govoriti o Vodniku, katerega je zelo spoštoval kot svojega bivšega učitelja. Bleiweis pripomni, da bi si pridobil velikih zaslug, kedor bi z denarjem pripomogel dovršiti veliko delo Vodnikovo, njegov slovar, katerega slovenski narod tako silno potrebuje. V duši škofovi se je rodila želja izpolniti Vodnikove namere in postal je zares pravi slovenski dobrotnik, ker se je na njegove stroške začel takoj izdelovati slovar, čegar prvi del je izšel leta 1860 v uredbi Cigaletovi.

IV–V

Leto 1860 je povrnilo avstrijskim narodom ustavo in ž njo se je začel vroč politični boj, ki še danes ni končan. Nemci so smatrali od davna slovenske dežele za svoj plen, sanjaje o veliki nemški domovini od Balta do Adrije. Posrečilo se jim je bilo ponemčiti pol Koroške, znaten del Štajerske, mesta in vse plemstvo. Bleiweis je zopet nastopil s svojo zedinjeno Slovenijo. Nemci so se mu posmehovali, kako naj bi zaseben človek, živinozdravec (kakor so se mu rogali), mogel podreti njih stoletne osnove. Kmalu pa so opazili, da se ni šaliti, da se masa naroda probuja in se vedno bolj zgrinja k svojemu prosvetitelju. Leta 1861, pri prvih volitvah, je bil Bleiweis izbran v deželni zbor v treh okrajih, v Ljubljani, v Kranju in Kamniku. Zdaj so mu začeli Nemci, kjer so le mogli, metati polena pod noge. Bleiweisa pa to ni motilo, vrgel se je v politično morje in s svojo vztrajnostjo skoraj dosegel čast političnega voditelja (dušni je bil že prej) slovenskega naroda v kranjskem deželnem zboru, kjer se je bil najljutejši boj za slovenske pravice in v katerem je Bleiweis zastopal ljubljanski okraj do svoje smrti, izbran vselej enoglasno.

Ni moj namen na široko pripovedovati njegovo delovanje v kranjskem deželnem zboru v teh 18 letih. Našteti bi moral stotino krajših in daljših govorov. Ni ga bilo važnejšega vprašanja, o katerem bi ne bil on izpregovoril, vselej slovenskemu narodu iz srca. Bil je najodločnejši zagovornik vsakega napredka v narodnem gospodarstvu. Trudil se je olajšati kmetom in narodu bremena. Skrbel je za javno zdravstvo in predlagal mnogo koristnega zastran živalskih kug. Najkrepkeje, najodločneje in najtemeljiteje pa je govoril, ko je šlo za narodne pravice, n. p. za uvedbo narodnega jezika v šole in urade. Čeravno ni bil poseben govornik, ker mu je manjkalo zvenečega glasu in poetičnega zanosa, je vendar vsa zbornica njegove govore poslušala tiho in pazljivo. Kakor je pisal, tako je tudi govoril, bistro, razločno, precizno, ne izgubljač se od predmeta, delujoč bolj na zdravo pamet kakor na srce in čustva, spoznavajoč stvari, kakoršne so v resnici. Zlasti to zadnje svojstvo, njegova praktičnost, ki ni videla tega, kar so si drugi domišljali, je napravila, da je bil na političnem polju nekak Fabius Cunctator.¹⁴⁴⁴ Nikdar se ni zaletel za ciljem, dokler ni natančno premislil sredstev, ki ga pripeljejo k njemu. Mogoče, da je bil včasih preveč oprezen, da je videl nevarnosti, za katere se mlajši ognjevitejši možje niso brigali, vendar je pobijal neke liberalne zahteve, o katerih je mislil, da

¹⁴⁴⁴ Quintus Fabius Maximus Verrucosus Cunctator (ok. 280–203 pr. Kr.), rimski politik in vojskovodja. Vzdevek kunktator (obotavljalec) je dobil zaradi njegove premišljene strategije v vojni s Hanibalom.

niso primerne sedanjim potrebam slovenskega naroda. Poleg tega je bil prijatelj katoliškega duhovništva, kar so drugi šteli za nekako oviro višemu umnemu in političnemu razvitku. Vse to je povzročilo v mlajših zastopnikih, ki so hoteli hitreje napredovati, nezadovoljstvo in počeli so se cepiti od starih, dokler si niso naposled ustvarili organ, ki naj bi zastopal nasproti konservativnim »Novicam« načela novejšega liberalizma in odločnejšega napredka. Ta razkol je slovenskim protivnikom seveda dobro došel in ti so »mlade« silno podpihovali. Nesloga pa je obrodila za Slovence zelo nepovoljen sad. Med stare in mlade so se postavili kakor klin Nemci. Posledek je bil, da so Slovenci izgubili v deželnem zboru večino.

Bleiweis je bil velik prijatelj duhovščine, ker mu je ta bila najboljši in najpridnejši pomočnik pri probujanju slovenskega naroda, znamenit faktor narodne kulture. Bleiweis je bil prepričan, da bi brez duhovščine ničesar ne bil dosegel. Videl je, da se ona ravno najbolj zavzema za njegov list. V prvem letu je med blizu 900 odjemniki pripadalo na duhovščino 470, v tem ko pogrešamo med naročniki prva leta celo našega Prešerna.

Znamenita je Bleiweisova žilavost na političnem polju. Znano je, kako troši politični boj človeku silo. Najhujši politični borci se kmalu umaknejo, ako se jim kmalu ne pokaže zmaga, onemorejo ter se povračajo v pozabljenost, tožec, kako nehvaležno je bojevanje za narodno svobodo in prosveto, ali pa se celo udadó sovražniku. Bleiweis ni v tej borbi nikoli odjenjal, dasi je moral marsikako grenko slišati, s katero so ga obsipali neprijatelji in žalibog tudi prijatelji slovenskega naroda. On je do zadnjega ostal na braniku in delal za narodne pravice ne samo z besedo, ampak tudi z dejanjem. Zato je napisal leta 1862 knjižico »Slovenski jezik pa kranjska špraha«, v kateri dokazuje ničevost modrovanja slovenskih neprijateljev, češ da je slovenski jezik izmišljen, narodu neznan in da se po krivici ž njim izpodriva kranjski jezik. Enako so se na hrvaškem znani Turopoljci jezili na Ilirce, da jim ti hočejo lepi hrvaški »vivat« zameniti z ilirskim »živio«.

Večkrat so hoteli izbrati Bleiweisa za državnega poslanca, česar ni hotel prevzeti, ker bi bil moral dlje časa prebivati na Dunaju in tako nekoliko popustiti »Novice« in šole za lečenje živine in pa tajništvo pri Kmetijski družbi. Prepričan je bil, da more v Ljubljani več koristiti narodu kakor na Dunaju. Zato se ni tega nikdar kesal. Doma je pridno deloval na političnem kakor na narodnem polju in gojil tudi svojo stroko. Plodovi tega delovanja so spisi: »Zur Aufklärung in der Sprachenfrage«;¹⁴⁴⁵

¹⁴⁴⁵ »Zur Aufklärung in der Sprachenfrage besonders in den Volksschulen Krains«, »K razpravi o vprašanju jezika, posebno na kranjskih osnovnih šolah«.

potem »Die Identität der Rinder – und Schafpest«,¹⁴⁴⁶ za kateri spis se mu je ministristvo posebej zahvalilo in nadaljevanje dela »Nauk o umni živinoreji«.

Ker se je narodna zavednost zbujala povsod, je bilo treba to plemenito čustvo gojiti s primernimi knjigami. V to so pa najprimernejše zabavne knjige, kar je spoznal tudi praktični in prozajični Bleiweis. Zato je leta 1864 in 1865 izdal pet zvezkov veselih iger pod naslovom »Slovenske gledališke igre«, in to ne samo zato, da se bero, ampak se na novoustanovljenih čitalniških odrih tudi predstavljajo. Večinoma jih je preložil on sam. Eno »Županovo Miciko« je predelal po Linhartu. Da bi jo poboljšal, se pak ne more reči. Tudi leta 1870 je poslovenil še veselo igro »Vdovec in vdova«, ker se je bilo med tem, zlasti po dramatičnem društvu, zbudilo v narodu veselje do dramatične umetnosti.

Poleg teh praktičnih potreb Bleiweis ni puščal vnevar drugih interesov narodne književnosti. Z vso dušo se je poprijel Tomanovega predloga, da se ustanovi Slovenska Matica, ki naj bi se ozirala zlasti na znanstvene potrebe. V resnici se je leta 1865 osnovala Matica. Ko so umrli mlajši pomočniki Bleiweisovi, Toman in Costa, je moral Bleiweis sam prevzeti predsedništvo.

Največe priznanje zaslug Bleiweisovih je bilo praznovanje njegove sedemdeset letnice, ki se je vršilo povsod nenavadno iskreno in v katero so se bili združili stari in mladi, konservativci in liberalci, intelegencija in prost narod. Ne manj kakor 160 občin ga je izbralo za svojega častnega občana, iz česar je razvidno, kako je bil Bleiweis priljubljen zlasti po tem, da je po vsi Sloveniji prirejal tabore, na katerih je narod protestiral in demonstriral zoper nemško vlado, ki mu je odrekala tudi zakonito dovoljene pravice.

Odkod in kako je prišlo, da je Bleiweisovo delovanje bilo tako vsporno? Bleiweis je poznal nesrečno usodo svojih prednjikov na narodnem polju, zato se je varoval, da ne bi hodil po njih stopinjah. Niti Prešernove pesmi niso mogle predramiti naroda iz mrtvila. Zgoditi se je moglo to samo s časopisom. Ko je on prišel v Ljubljano, je bilo za njega dovolitev vse že lepo napisano, in ko je bil imenovan za tajnika večinoma praktičnemu listu, spoznal je, da samo s kmetijskim naukom ne bo mogel vzdrževati časopisa. Že naročnikov zapiski – iz vseh stanov – so kazali, da mora list biti bolj mnogovrsten, kolikor je bilo to mogoče z ozirom na majhen prostor. Poleg gospodarskih novic je moral prinašati še kaj drugega, kako pripovedko ali stvar o narodnih stvareh, o katerih sicer noben list ni govoril. S tem je kmalu spoznal, da hodi pravo pot. Prešeren, ki prvi dve leti ni bil naročnik Novic (bral jih

¹⁴⁴⁶ »Razpoznavnost goveje in ovčje kuge«.

je pri Hrovatu), piše o njih Vrazu: »Unsere Kmetijske und rokodelske Novice wirst wahrscheinlich kennen. Sie finden hier wenig Anklang. Vielen ist der Inhalt zu mager, vielen auch die Sprache nicht elegant genug. Ich bin zwar kein Mitarbeiter, wünsche jedoch diesem einzigen in unserer Muttersprache bestehenden Journal ein Fortbestehen. Wenn du dich bei Gelegenheit über dasselbe aussprechen solltest; so ersuche ich dich dies in einer schonensten Weise zu thun. Vielleicht kommt was besseres nach.«¹⁴⁴⁷ Prešeren ima pač prav, da v njegovih krogih niso prav ugodno sodili o njih. Če pa pomislimo, da večina lista ni bila brana v Ljubljani (ki je imela komaj 45 naročnikov, od teh dosti grajščakov in kakih 10 desetošolcev, 1 kofetar, okoli 10 kupcev,¹⁴⁴⁸ vse drugo pa duhovniki), moramo vendar reči, da je za prvo leto bilo dovolj in da je uspeh pokazal, da hodi Bleiweis pravo pot, vtem, ko Prešeren sam ni do svoje smrti prodal več kakor polovico »Krstov«, to je 300.

Uspeh je torej vsekako govoril za Bleiweisa, zlasti če pomislimo, kako so se naročniki »Novic« pozneje pomnožili, tako da jih je bilo do 3000. Prvi plod njih je bil ta, da se je branje Slovincem priljubilo, in to ne samo »Novic«, ampak tudi drugih knjig. »Novice« so bile tako rekoč pripravek za Družbo svetega Mohora.

Največa zasluga Bleiweisova pa je, da je Slovence zedinil v knjižnem jeziku, dasi se ni upiral približevanju hrvaščini, seveda polaganomu približevanju. On se ni prenaglil, kakor so to mnogi želeli, ker je vedel, da bi s tem vse pokvaril. Za književno zvezo s Hrvati se ni trudil, pač pa bolj za moralno zvezo.

Novice so vzgojile in zbudile celo vrsto pisateljev, različnih po strokah, obravnavanih v njih. Eni so gojili praktično gospodarstvo in kmetijske stvari, drugi so gojili starinarstvo in jezikoslovstvo, zopet drugi pa lepoznanstvo in med njimi zlasti pesništvo.

[Matija Vrtovec]

Od prvih nam je na prvem mestu omeniti *Matija Vrtovca* (1784–1851) iz Šmarij na Goriškem, ki je prvi poskusil pisati v slovenščini, o kemiji in to v pri-

¹⁴⁴⁷ »Naše Kmetijske in rokodelske Novice najbrž poznaš. Tukaj niso našle velikega odmeva. Mnogim je njihova vsebina preskromna, mnogim tudi jezik ni dovolj eleganten. Sam sicer ne sodelujem, vendar želim temu, v našem maternem jeziku edinemu listu še nadaljnji obstanek. V kolikor nameravaš ob priložnosti o tem spregovoriti, te naprošam, da to storiš na zelo prizanesljiv način. Morda pa bo sledilo kaj boljšega.«

¹⁴⁴⁸ Kofetar – kavarnar; kupec – trgovec.

meroma lepem jeziku. On je prvi podaril Slovincem »Nauk o vinoreji«, knjigo, pisano po svojih skušnjah in obsegajočo cel zaklad za kmeta. V predgovoru pozivlja bogoslovce, naj se pridno uče slovenščine, da bodo mogli narodu koristiti. Ne manj važna je druga knjiga za narod »Kmetijska kemija«. V nji pozivlja narod, naj se vendar nauči praktičneje ravnati in kliče svojim duhovnim sobratom, da se z molitvenimi knjižicami ne doseže vse pri ljudstvu, ampak da je to treba tudi drugači podučevati v stvareh, ki mu materijalno koristijo. Podal je Slovincem tudi prvo popularno »Astronomijo« v Novicah in prvo »Občno zgodovino«, katere pa ni mogel dokončati. Dokončal jo je Mihael Verne.

Drugi sodrujnik v stroki kmetijstva so bili: Peter Aleš iz Vodice, ki je izdal »Zvedenega kmeta«; Peter Leskovec, Mihael Peternel, Andrej Fleischmann, Jurij Pajk, Jernej Medved, nabiravec botaničnih imen; Jernej Arko, Janez Križaj, Jožef Bevk, doktor Jožef Orel in drugi. Zadnji s Skopa na Primorskem je bil tudi prvi slovenski advokat, ki je začel po letu 1848 slovenski uradovati in se je najbolj trudil za posušitev Ljubljanskega barja.

Kot potopisec je znan Mihael Brne, nazadnje korar v Trstu, ki je najrajši pripovedoval o svojih potovanjih, katerih je v Novicah nekoliko popisal, po Vrtočevi smrti pa je nadaljeval njegovo Občno zgodovino in jo objavljaval v novičnih dokladah. On je prvi za Linhartom, ki je začel pri nas prelagati iz francoščine. Poslovenil je Chateaubrianda »Atala«, Bossuetov »Razgovor o občni zgodovini« in Montesquiejevo »Premišljevanje vzrokov velikosti in upada Rimljanov«.

[Franc Pirc]

O tujih krajih je dopisoval v Novice tudi misijonar Pirc, ki je zlagal tudi razne pesmi, ki so se kmalu prikupile narodu, dasi nimajo najmanjše veljave. Njegova pesem o popotovanju v Ameriko je večkrat zapisana med narodnimi.

O vseh teh pisateljih seveda ni mogoče govoriti, saj so bile takrat odprte »Novice« vsakemu slovenskemu pisatelju, od najboljšega pesnika do zadnjega mazača. Za preiskovanje kulturnega delovanja o Slovincih so od leta 1843–1860 pravi repertorij.

O botaniki je pisal Andrej Fleischmann, o pravoslovnih stvareh Mihael Ambrož, poznejši poslanec, o raznih naravoslovnih rečeh doktor Jožef Šubic, ki je poslovenil tudi Vergilijev »Georgikon«, katerega je izdal v »Cvetju« Janežič, o kemiji Mihael Peternel.

Zanimivejši so za naše namene »Noviški« leposlovci, starinarji, folkloristi in jezikoslovci.

Prešeren ni bil nikedar pravi sotrudnik »Novic«, niti tedaj, ko je še živel v Ljubljani, niti pozneje. Kar so »Novice« prinesle njegovih poezij, so vse ali pre-tiskane od drugod ali pa šele objavljene po njegovi smrti. »Novice« so Prešerna vedno zeló povzdigovala še v prvih časih svoje dobe. Leta 1844 so ponatisnile njegov Krst pri Savici. »Ne poznamo je v kranjskem pismenstvu lépši zverste-ne povesti v verzih, kakor je Kerst per savizi, ki jo je naš slavni pevez gospod Dr Presserin spisal in v letu 1836 dal natisniti. Če je ravno prav veliko Slavija-nam znana, jih je vunder med bravci naših Novic, ki so po raznih slavjanskih krajah razširjene, več takih, kateri je še ne poznajo. Zato smo slavniga gospoda pisatelja prosili, de bi nam pripustil jo tudi v naših Novicah natisniti. Prav rad nam je dovoljil, kar smo ga prosili. Nate jo tedaj natisnjeno in jo berite s takim veseljem, s kakoršnim jo vam zročamo! ... Ta povest bo našim bravcam živ po-rok, de imajo kaj posebno lépiga od *pesem* pričakovati, ki jih bode, kakor smo slišali, gospod doktor Prešerin v kratkim na svetlo dal. De bi se to pač prav kma-lo zgodilo. Gotovo veliko naših bravzov je, ki po nih še davnej hrepene!« Kljub ti slavi, katera se ponavlja tudi sicer v »Novicah«, moramo vendar reči, da Novice niso nikdar Prešerna prav razumele. Sodbo o njegovih Poezijah so Bleiweisu, prozajičnemu človeku, kakor tudi njegovim vrstnikom vedno kalili spomini na *človeka* Prešerna, kakršen je bil zadnja leta pred smrtjo. Ko je hotel leta 1886 spom-ladi Žvab¹⁴⁴⁹ pri občnem zboru Slovenske Matice izpregovoriti nekaj grajalnih besed o Koseskem za »Dodatek«, ki ga je tisto leto dala na svetlo »Matica«, in ko mu je zaradi tega Bleiweis odtegnil besedo, je izrekel o tej priliki, preveč slaveč Koseskega, besedo, ki nikakor ni bila umestna.

Da Bleiweis sploh ni imel pravega spoznanja za pravo pesništvo, česar mu po poklicu ne moremo zameriti, da se dokazati iz posameznih listov »Novic«, kjer je bil vsak »nadepoln« pesnik, ki je skrpucal v potu svojega obraza neko-liko rim. Taki »nadepolni« so pozneje postali sicer dobri rodoljubi, poezijo pa so pustili večinoma na miru. Najlepši dokaz o Bleiweisovi estetiki je to, kar je rekel Jurčiču. Ko mu je ta leta 1865 nesel »Slovensko vilo« in ga prosil, naj bi jo priobčil v Novicah, se je spotikal doktor Bleiweis ob Jurčičeve balade – kar je od-pustno – ter mu je svetoval, naj bi taki mlajši ljudje rajši peli o solncu in mescu,

¹⁴⁴⁹ Lovro Žvab (1852–1888), kulturnozgodovinski publicist, v Trstu je bil osrednja oseb-nost slovenskega narodnega življenja.

kar je potem Stritarja tako razjezilo, da je priobčil v »Glasniku« svojo zabavljico »Solncu in mescu«.

Kar se tiče nazorov Bleiweisovih o pesništvu sploh, je značilen zato že njegov članek »Baron Klerheim« v Novicah 1846, v katerem poje slavo temu sedaj že popolnoma pozabljenemu pesmarčku in obeta prevod njegovih pesmi, katerih je nekaj po zapovedi Bleiweisovi tudi res poslovenil Malavašič.

[Jovan Vesel Koseski]

Potemtakem ni čudno, da Bleiweis že leta 1842 vzporeja s Prešernom Koseskega in ga kmalu nato proslavlja kakor slovenskega Schillerja: »Enak Schillerju v čistosti misel in kreposti jezika so ravno njemu vse lastnosti od nebés podarjene, Slovence znaniti z narčistejšim nemškim pesnikom,« in že leta 1848 se čudi, da ni ves svet prepričan, da je Koseski »velikan slovanskih pevcev«. Leto pozneje naznanja vesel »Mesinsko nevesto« in poroča: »Naš preslavni Koseski, kteriga poezije časti ves slovanski narod, se v žalost vsih bravcev že dolgo, dolgo ni oglašil v »Novicah«, ktere so od njegovih poezij celi čas narveči kinč dobivale.« Ko ga je leta 1850 povzdignil za mojstra pevcev, je potem zapisal o njem tele diti-rambične stavke: »Naš slavni Koseski, on, ki nam je prvi razodel veličanstvo slovenske poezije in pred njim nepoznano mogočnost in krasoto jezika našiga, kteriga Slovenia je začela *novo* dobo pesništva slovenskiga – kteriga poezije so šele prav vnele serca nadepolnih naših mladih pesnikov. Naj nam bo dolgo ohranjen v slavo in korist domovine!«

Ob takih razmerah se ne čuditi, da je vsled Bleiweisove avtoritete in neoporečno odločevalne besede »Novic« zaslovel Koseski v vseh knjižnih stvareh in slovel do 1868. leta brez ugovora za največega slovenskega pesnika.

Kako je prišlo, da je Koseski začel delovati šele v zadnjih letih Prešernovih, ko je bil vendar starši od njega?

Koseski je bil namreč rojen 12. septembra 1798 v Kosezah v moravski župniji na Kranjskem. Po rojstni vasi si je nadel Ivan Vesel ime Koseski. Iz mladih njegovih let se nam ni ohranilo nič podatkov. Med ondotnim ljudstvom se samo pripoveduje, da je mladi Ivan rad svojim tovarišem na paši predigal in da je govoril tako lepo in vneto, da so ga še starejši radi poslušali. Ugodne gmotne razmere in bistri dečkov razum, to je naklonilo roditelja, da sta poslala dečka v ljudsko šolo v Ljubljano. Na gimnazijo pa je odšel v Celje, kjer mu je spočetka šla trda. Trudil se

je namreč premalo za šolo in se pečal z drugimi predmeti. Kmalu pa se je vdal marljivemu učenju in postal eden najodličnejših dijakov. Žuža pripoveduje o njem, da se je Koseski najrajši ukvarjal s pesniškimi deli, zlasti se mu je priljubil Schiller. Ob prostih šolskih dnevih sta zahajala Žuža in Koseski pogosto kam v okolico, polegla na travo in ondi je Vesel tovarišu Žuži predaval na pamet Schillerjeve pesmi ali mu prebiral svoje, v nemškem jeziku pisane, pesniške in igrokazne poskuse. Kadar je predaval kako Scillerjevo delo, pristavil je vselej o tem pesniku pohvalne besede: »Schiller je globok mislec, vzvišen duh in nedosegljiv drugim pesnikom v svojem neiskanem, samotornem poznavanju idej.« Koseski je imel tudi v Celju, koncem šolskega leta pri razdeljevanju šolskih daril, slavnostni govor, ki je obudil vsestransko pohvalo. Zanimanje za pesništvo je v njem vzbudil v Celju najbrž Zupančič, izdajatelj Pegama in Lambergarja in vzpodbudnik Slomšekov.

Zadnji dve gimnazijski leti, modroslovna tečaja, je dovršil Koseski v Ljubljani, ker teh šol v Celju ni bilo. Tudi tam mu je bila poezija najlubši posel. Posebno ga je k petju vnemal in vspodbujal njegov profesor zgodovine Richter, ki je tudi sam skladal pesmi. Tačas se je seznanil tudi z Vodnikom, Čopom in Prešernom. Gotovo ga je občevanje s temi možmi navdušilo za slovenščino in ga naklonilo, da je poskusil pesniti v materinjem jeziku. Iz te dobe se nam je ohranil njegov sonet »Potažva«, ki je sploh prvi sonet v slovenskem slovstvu. Naslov za ta sonet mu je nasvetoval Vodnik, kar pripoveduje Koseski sam v Vodnikovem spomeniku tako: »Ko sem o tem (namreč sonetu) z Vodnikom govoril, je sedel stari, častitljivi pesnik ravno za pisalno mizo. Na to vzame svoje slovarne spise v roke, pové mi več besed za nemški »Trost«, tudi Tolažba je imenoval, poslednji pa mi je vendar nasvetoval »potažva«. Ob tem sem tudi ostal. Zame je to delce le zato važno, ker me je z Vodnikom, Čopom in posredno tudi s Prešernom, tedaj s tremi možmi, katere tako visoko spoštujem, pripeljalo v duševno dotiko. Vsi trije že v grobu počivajo in vedó ceniti poslednje besede moje slabe pesmice:

Ta tužni dol, te bridke časne sanje,
nevihti cilj, zaupnem srcu lom,
na listju tem, ni duhu mojmu stanje.

Čez groba noč beseda vedno sveta
mi kaže tje – mi kaže krasni dom,
moj stalni dom: veseli dom očeta!

Ta sonet je objavljen 5. junija 1878 z nemško prelogo v *Laibacher Wochenblattu*. Očividno pa je nemška preloga original in slovenski izvirnik samo preloga. V napetoličnih besedah je tedaj Koseski sploh objavil več nemških pesmi, do grla potopljen v Schillerja.

Uže sedmošolec 19 let je 1817. leta priobčil 17. januarja, podpisan »Johan Vesel« akademiker«, svojo prvo nemško pesem »Ode auf die Ankunft sr. Excellenz des Herrn Landes Gouverneurs«, ¹⁴⁵⁰ potem 17. junija nemško pesem, zloženo po Valvazorju, »Franz Plassmann von. Oedengratz, Ballade«. Tretja je priobčena leta 1818 v treh številkah *Laibacher Wochenblatta* (18, 19, 20) »Erasmus Lueger Romanze«, popolnoma v Schillerjevem duhu. Četrta je že omenjeni sonet. Peti, samo nemški pesmi je naslov (24. juli) »Kurth von Roseck Ballade«. Ta vitez je bil oženjen, ali vendar si je želel pridobiti ljubezen krasne, pa zaročene gospodične Kunigunde, ki ga je odpehnila s ponosnimi besedami. On se zaroti v maščevanje ter deklico srdit počaka s hlapci svojimi v tesnem klancu, kadar tudi ona, kakor je uže vedel, pride tje na vozu z možko družino po svojem poslu. Ondi pade vitez v boju nesrečno v svoj goli meč ter se prbode in umrje. Tudi tukaj je bil Koseski zopet na sedlu Schillerjevega visokoslovja:

Durch Regen und Sturm vom flammendem Blick,
Ritt Kurth auf dem schäumenden Rappen,
es flogen die Wälder, die Berge zurück:
sein Scloss erreicht er in lobender Wuth
und stürmt durch die einsamen Hallen,
es waltet, es siedet sein kochendes Blut
und Flüche den Lippen entfallen:
ein Weib mich zu höhnen? Verderben und Tod!¹⁴⁵¹ itd.

To balado je pozneje Vesel predelal in jo je dal zopet natisniti v Gradškem listu »Der Aufmerksame« leta 1821 v 45. listu, ki je leta 1820 v 51. listu prinesel šesto nemško Koseskega pesem »Die Tanne auf Rauheneck«, balado o graščaku

¹⁴⁵⁰ »Oda v čast prihoda njegove Ekscelence gospoda deželnega guvernerja«.

¹⁴⁵¹ Literalni prevod: Skozi dež in nevihto, žarečih oči, / jezdil je Kurt na penečem se vrancu, / leteli so mimo gozdovi in hribi, / za njim sapo loveč hiteli so hlapci. / V divjem besu je prijezdil na grad, / hiteč skozi samotne dvorane, / valovi in kipi zavreta mu kri / in kletvici so polna mu usta: / Se mi rogala bo ženska? Poguba in smrt!

Warboniku (Vrbovniku), zelo mogočnem, bogatem in srečnem vitezu, imajočem prijatelje, blage otroke in duhovito krasno gospó, katera ga je dolgo ljubila od vsega srca, ali pozneje se je ona vendarle strastno zagledala v nekoga drugega in zategadelj svojega moža otrovala do smrti. Ali takoj se grešnica zdrami in v groznem kesanju skoči z grada v globoko brezno ter se ubije. Za svoje zločinstvo je bila obsojena, da hodi strašit iz groba, dokler ne vzraste do vrhu visokega stolpa velika hoja, katera poda deshe v zibel tistega deteta, ki ga je božja pravica določila v nje rešitelja. Hoja nad podrtinami že raste, pa posekana še ni. Do tod gre pesem, katere začetek slove:

Wehe, wen das wilde Wogen
wilder Lust zur Sünde riß,
zehrend Gift hat er gesogen
und der Richter kommt gewiß.

Seht ihr dort die stolzen Trümmer
an den waldumkränzten Höh'n,
in des abendgoldes Schimmer.
Prangend und gebiethend steh'n
Dicht mit Moos bewachsen stehn?

Und den Thurm sich hoch erheben
und die Tanne dicht und groß
über seiner Mündung schweben,
wo sie aus den Steinen schoß? itd

Te nemške pesmi Koseskega so za nas zelo zanimive, ker moremo iz njih razumeti še njegove slovenske. Pričajo nam, da je bil ves navdan Schillerja in da ga je očaravala Schillerjeva vzvišena struna, ki včasih sama goni svoj glas čez dovoljene mejnike.

Po dokončanih gimnazijskih študijah je odšel Koseski v pravoslovje na Dunaj in pozneje v Gradec. Leta 1829 je stopil v državno službo, bil nekaj let pri oskrbništvu domén na Goriškem, v Tolminu in Gorici, kjer je služil do leta 1832. Kesneje so ga prestavili v Trst k tedanjemu kameralnemu uradu, pozneje finančnemu ravnateljstvu za Primorsko, kjer je postal finančni svetovavec. V tem času je bil vsled hude bolezní upokojen leta 1852.

Dolgo časa ni bilo o njem nič čuti. Zastonj iščemo plodov njegove muze v Kranjski čbelici, pri kateri so tedaj sodelovali vsi boljši pesniki. Vendar se je najbrž potihoma uril v slovenskem pesnjenju, in to po vzoru svojih nemških vzgledov, Schillerju. Molčal je celih 23 let, namreč od 1821. do 1844. leta, in šele tedaj, v 46. letu svoje dobe, 4. dan septembra, je razglasil po Novicah v šestomerih in petomerih zloženo svojo pesem »Slovenija presvitlemu, premilostljivemu gospodu in cesarju Ferdinandu Pervimu ob veselim dohodu njih veličanstva v Ljubljano«. Ž njo se je prikazal na nebu slovenskega pesništva kakor svetel meteor. In ko je dotlej popolnoma neznan pesnik po Novicah od meseca do meseca celih osem let kar sipal med slovenski svet pesem za pesmijo bodisi izvirno ali poslovenjeno, in ko se je leta 1848 oglasil še z mogočno besedo zoper volitve v frankfurtski parlament, za katerega so celo »Novice« štirinajst dni poprej priporočale kandidate, je Koseski tako rekoč kar čez noč dospel na vrhunec slovenskega Parnasa, ob enem pa postal tudi nekak voditelj svojega naroda ne samo v pesništvu, ampak tudi v politiki. Uspeh in vpliv njegovih poezij je bil naravnost fenomenalen. Veselje, s katerim so Slovenci sprejeli ob novem letu 1847 na svetlo dane Poezije Prešernove, se niti izdaleč ne da primerjati navdušenosti, s katero so pozdravljali vsak novi plod Veselove muze. Mladeniči so od veselja in navdušenosti jokali, kadar so prinesle »Novice« kako novo pesem Koseskega. »Novice same,« piše Cigale še leta 1868, str. 172, »so dolžne po lepem delu svojo utrdbo v narodu in svoj uspeh ravno Koseskemu, in kdor je že takrat prebiral Novice, ta bo vedel, kako čislani, kako težko pričakovani, in kadar jih dolgo ni bilo, težko pogrešani so bili plodi Veselove muze. Kako so nas starejše in mlajše stresali, vnemali, navduševali, elektrizovali. Ne priznati tega bi bilo grešno in krivično. Kaj more biti pesniku umetniku boljša izkaznica te lastnosti nego »applausus populi«? In da je občinstvo Koseskemu ploskalo, to jest tudi faktum. Drzno je torej v oči toliko živih prič, katerim so Veselove poezije od začetka znane, ki čutijo neki poseben, njim lasten ritem in neko pridobivno miloglasje v isteh, ter pomnijo, kako je njega dni vse strmelo veselja, ko je Koseski prvič v svojih heksametrih prikazal, čemu je kos zaničevana slovenščina (v takih heksametrih, kateri so bili še Prešerna izklicali na poskusni boj) – drzno je prosim in predrzno odrekati mu božjega pesništva dar!«

Tudi ko ne bi imeli prič za to, kakoršen je Cigale, nam je vse slovensko pesništvo, vsa slovenska književnost od leta 1844 do 1860 in še dalje čez to leto najzanesljivejša priča, kako silen je moral biti vpliv Koseskega poezij na tedanje dobo.

Kakor si je Koseski po svojem rojstnem kraju vzdela priimek Koseski, tako je po »Novicah« kar mrgolelo enakih imen: Kamnogorski, Križnogorski, Ledinski,

Lepotanski, Lomski, Podbrezniški, Podgorski, Podlipski, Podratitovski, Podrebrniški, Sodenski, Ulimski, Vrdolski, Vijanski, Višnjegorski, Vitoški, Zadravski. Kar se nam je rodilo v tistih letih pesnikov, vsi so ubrali pot za Koseskim. Največ samostojnosti sta ohranila še Jenko in Svetličič, toda Anton Žakelj, Luka Jeran, Lovro Toman, Fr. Cegnar, Anton Oliban, Matija Valjavec, Anton Praprotnik, Anton Umek, [Fran] Zakrajšek in ves veliki zbor manj znamenitih pevcev v logu slovenskega pesništva nam v svojih predmetih, posebno pa v pesniški tehniki, v svojih rimah in v svojem jeziku jasno razodevajo očitni vpliv, ki so ga na nje imele poezije Koseskega. Celo mladi Levstik, ki je, kakor pripovedujejo njegovi alojzijeviški součenci, že takrat ostro kritikoval Koseskega in njegov nepravilni jezik ter ostal njegov nasprotnik do svoje smrti, se ni mogel popolnoma otresti njegovega vpliva. Še leta 1854 poje namreč v »Pervi pomladnji bčeli«:

Pogledi nad sábo jasne višave,
 pogledi solnca nebeškega *plam*,
 pogledi berstja dreves i planjeve!
 Al ni vse vesele pomladi *znam*?

Nestvora *plam* in *znam* sta očitna in pristna koseskizma. Kdor prebira pesmi naših pesnikov po Novicah in drugih slovenskih listih med letom 1845 in 1860, se ne more ubraniti vtisku, da je vse pelo pod mogočnim vplivom Koseskega. Zdi se, kakor bi Slovenci tedanjega časa sploh ne poznali Prešerna.

Kako je Koseski prešel v meso in kri izobrazenih Slovencev tedanje dobe sploh, to nam spet bistvo dokazujejo mnogovrstni citati iz njegovih poezij, brez katerih še dandanes ne moremo popolnoma izhajati. Ni ga patrijotičnega ogovora iz prejšnjih in tudi že zdanjih let, da bi se govornik ne skliceval na Koseskega: Hrast se omaja in hrib, zvestoba Slovenca ne gane! Političen govornik, navdušujoč svoje poslušavce, je gotovo vselej vskliknil: »Biti slovenske krvi bodi Slovencu ponos!« in »Kdor zaničuje se sam, podlaga je tujčevi peti!« Jezikoslovec je opominjal svoje rojake:

Jezik očistite peg, opilite gladko mu rujo,
 Kar je najetega v njem, dajte sosedu nazaj!
 Kinčite ga iz lastne moči, iz lastnega vira,
 Jasno ko struna bo pel, zvonu enako donel,
 Pričal bo vašo modrost na desno, na levo narodom!

Slaveč hrabrost slovenskih vojakov, nihče ni pozabil navajati verzov: »Mi čvrsti Slovenci smo, gremo na boj za pravdo, za dom, za cesarja!« In ko je kdo pisal nekrolog po zaslužnem rodoljubu, ni pozabil začenjati s Koseskim: »Ko trombe glas, ko zvon doni od vrlega moža spomin! Kdor je enake vrednosti?« Vsa ta pesem je kar izrabljena za citate. Sploh ako beremo starejše politične govore ali znanstvene razprave, opise patrijotičnih veselici ali potopise, uradne članke ali biografije – vsi so napolnjeni s citati iz Koseskega, ki so največ zajeti ali iz »Slovenija cesarju Ferdinandu«, ali iz pesmi »Bravcem Novic h koncu 1845. leta v spomin«, ali iz »Vojaške«, ali iz pesmi »Kdo je mar?«. In koliko koseskizmov imamo še danes v naši prozi? Navzlic vsem puristom se piše še danes kinč, kinčati, oproda, oroslan, sovet, sovetnik, veselja jokati, strahu odreveneti, upašlih lic vstopiti, urnih nog oditi, bravši, ne zmeneč se itd. Še dandanašnji srečujemo torej brezpogojni vpliv Koseskega v slovenski književnosti na brezštevilih mestih.

Da si je navzlic velikim svojim pesniškim hibam in očitnim jezikovnim napakam pridobil s svojimi poezijami toliko vpliva na našo književnost in toliko slave pri vrstnikih, nam je dandanes, ko hladno in objektivno sodimo njegovo delovanje, le težko umeti, ako ne jemljemo v poštev tedanjih literarnih razmer.

Znanje pravega literarnega jezika je bilo takrat, ko se je Koseski vglasil, zelo borno. Skoraj vsi pisatelji so bili v slovenščini samouki. Nekateri so pač kot modroslovci ali bogoslovci poprej po eno ali dve leti poslušali Metelka, ali kar jim je ostalo slovenščine v glavi, ni bilo veliko. Še najbolj so znali pisati tisti duhovniki in bogoslovci, ki so poprej študirali v Karlovcu, se seznanili tam z ilirizmom in se kot zavedni rodoljubi vrnili v Ljubljano: Lovro Pintar, Anton Žakelj Ledinski in Luka Jeran. Ti trije mladeniči so bili pionirji slovenske, deloma ilirske zavednosti na Kranjskem. Njim je prištevati Blaža Potočnika, Jurija Kobeta in Matevža Ravnikarja Poženčana, od katerih sta tudi zadnja dva zajemala moči iz ilirizma. Luka Jeran je bil, kakor sem že omenil, učitelj Bleiweisov in pisatelj »Novic« in je z Malavašičem pilil mu njegove spise. Če so že voditelji in pisatelji »Novic« slovenski pisali, nemški pa mislili, potem si lahko mislimo, kakšni so bili šele bravci. Ko so prišle torej prve poezije Koseskega med svet, ni imelo tedanje občinstvo nobenega pravega razuma, nobenega čuta za slovniške in jezične napake sploh, ob katere se zdaj spotikamo pri pesmih Koseskega. Pretiranih in nepotrebnih ilirizmov (vatra, ruke, ništa, majke, medju, htjem ga imeti natrag, gradjan, vodja, napolni, solze roniti itd.) Koseskemu njegovi vrstniki, ki so težili po približevanju našega jezika s hrvaškim, sploh niso zamerili, da, odobravali so jih celo. Pojmi o našem knjižnem jeziku so bili tako zmešani, da so mnogi Prešerna ravno zavoljo njegove čiste in

pravilne kranjščine zapostavljali Koseskemu in ga pitali s Kranjcem, Koseskega pa ravno zavoljo njegove neslane hrvaško-srbske mešanice proslavljali kot naprednega in navdušenega Slovana (n. p. Malavašič).

Te napake je bilo tedanjim, v jezikovnih stvareh ne prerahločutnim Slovencem, tem laže prezreti, ker sami niso znali boljše slovenščine, in vrhu tega je Koseski udaril res na nenavaden zvon. Njegov jezik so imenovali »hochslovenisch«¹⁴⁵² in pesem Slovenija je prešinjala mnogo bolj od samega Krsta pri Savici. Že predmeti, ki jih je opeval Koseski v svojih prvih pesmih, so bili veličastni. Vsemogočnost božja, slavna preteklost slovenska, vdanost in zvestoba do cesarja, hrabrost slovenskih vojakov, nadarjenost slovenskih sinov, ljubezen do domovine – vse to je moralo razgreti srce njegovim vrstnikom in jih navdušiti za njegove poezije. In te predmete je Koseski opeval v zvencih šestomerih, kakoršnih ni čulo poprej slovensko uho. V retorično bobnečih verzih, katerih ritmična dikcija je morala bravca potegniti za seboj, da ni utegnil niti premišljevati njih jedra in vsebine. V tem oziru se je izkazal vernega učenca svojega učenika Schillerja ...

Takrat se je Slovincem očitalo, da nimajo svoje zgodovine. Koseski pa je še bolj na glas kakor Vodnik Slovincem povedal, da je Slovenija slovela že pred Rimom in Bizancem. Že pred Trojo so po njem zveneli slovenski meči. Macedonski kralji so čutili ostre puščice slovenske med hrabrimi četami, ki je Aleksander Veliki ž njimi pri Arbeli in Gaugameli uničil mogočno perzijansko kraljestvo, so odločevali njegovo zmago tudi slovenski junaki. Justinian, Dioklecijan, Belizar, Herulec Radagais (Radogost) in Vandal Gensarit, Samo in Svetopolk so bili nje hrabri sinovi! In kar se je zgodilo svetovno znanih dogodkov po Panoniji, Iliriji in Noriku, vseh so se vdeležili Slovenci! In rimsko evangelje, ki so na nje prisegali francoski kralji ob maziljenju, je bilo tudi slovenska knjiga!

Te in take zgodovinske neresnice, ki jih pri tedanjem stanju našega zgodovinpisja nihče ni kritično preiskoval, ampak jih je nekritično širil Jakob Zupan, so seveda Slovenci dobesedno verjeli. Malemu narodu je ugajalo, ker je hipoma prišel do slavne zgodovine. Hvaležen je bil pesniku, ki mu jo je tako drzno pokazal. Narodni ponos se je zbudil, narodna zavednost se je širila, češ saj vendarle nismo zadnji na svetu!

Srečo je imel Koseski celo z izborom svojih prelog. Med vsemi nemškimi pesniki se je takrat po naših šolah najbolj proslavljjal Schiller. Goethe že zavoljo vsebine mnogih svojih pesem ni tako pripraven za šolski poduk. Neizkušeni

¹⁴⁵² »Visoka slovenščina«.

mladeniči za nje niso dovezetni. Fantastičnim romantikom in prevratnim mladonemškim pesnikom pa je bila šola sploh zaprta. Kako je torej prijalo učiteljem in učencem, da so mogli tako oboževanega Schillerja, njegove najlepše balade in drame in celo njegovo svetovno znano »Pesem o zvonu« brati in deklamirati zdaj v slovenskem jeziku! In kdo neki bi ne bil ponosen na pesnika, ki je poklonil Slovincem Schillerja v slovenski besedi? Sploh je šola veliko pripomogla do pretirane slave Koseskega. Ko se je leta 1848 uvedla slovenščina v srednja učilišča, ni bilo na razpolaganje za ta predmet usposobljenih učiteljev. Poduk se je izročil večinoma katehetom in sploh duhovnikom. V Ljubljani so učili slovenski jezik Metelko, Marn, Peternel in Lesar, v Novem mestu frančiškani, v Gorici Marušič in Šoler, v Celju Krušič, v Mariboru Raič in Trstenjak. Tem učiteljem gotovo nihče ne more zameriti, če so, od mladih let navdušeni za Koseskega kot največjega pesnika slovenskega, odrivali Prešerna na stran ter dijakom opisovali Koseskega kot največjega slovenskega pesnika, zlasti ker večina Prešernovih poezij, posebno v nižjih in srednjih razredih, ni primerna za šolski poduk.

Mnogo pa je, kakor sem že omenil, storil za proslavo Koseskega Bleiweis, ki se je hotel izkazati hvaležnega vrlemu sotrudniku.

Leta 1848 je Koseski tudi dejansko posegel v politično življenje in tudi tako si pridobil spoštovanje svojih sovrstnikov, ko se je oglasil zoper frankfurtski parlament. Istege leta je v Trstu načeloval »Slavjanskemu zboru« in si pridobil kot starosta velikih zaslug, da se Trst v teh burnih časih ni izneveril avstrijskemu orlu in potegnil z upornimi Lahi in nezvestimi Madjari. Povzdignil je takrat Koseski svoj svareči glas v vezani in nevezani besedi.

Mejnik v Koseskega pesniškem delovanju je leto 1852. Tega leta je namreč nevarno obolel ter nato umolknil za celih šestnajst let. Bolezen mu je uničila telesno krepost in potrla mu duh. Žuža pripoveduje, kako ga je v bolezni obiskal: »Nepremično ves skrčen je ležal na postelji. Pri njem je bil strežnik, ki mu je moral pomagati, ako se je hotel le količkaj premakniti. V rokah je imel knjigo preroka Izaije in rekel: 'Prijatelj, kako vzvišene misli se nahajajo pri tem preroku!' Pristavil je, da se čuti vkljub neznosnim bolečinam vendar srečnega, ker skrbi zanj ljubeča žena, ker ima pridne otroke in toliko imetja, da mu ni biti skrbi za vsakdanji kruh. Bolezen je izvirala od neke otekline na lici, katero so mu zdravniki prerezali, morda po nepotrebnem. Vsled nespretne operacije se mu je skrčil ves život. Roke in posebno noge so mu bile odrevenele, da niso nič čutile, niti šivančinah pikov. Da bi zadobil zdravje, je šel v abanske toplice pri Padovi, ki so mu dobro godile, tako da je [leta] 1856 že popolnoma okreval. Vendar mu je ostala

neka okornost. Oslabel je tudi njegov spomin in otemnel njegov duh. Med tem časom, ko se je znova oglasil leta 1868, je slov.[enska] književnost napredovala na vse strani. Jezik se je razvijal silno, včasih celo prenaglo. Pesniki in pripovedovavci so dobili v »Glasniku« in v »Cvetju z domačih in tujih logov« primerno glasilo. Slovenci so prejeli med tem Levstikove, Valjavčeve, Praprotnikove, Cegnarjeve, Bilčeve, Umkove in Jenkove pesmi. Naslajali so se z Erjavčevimi, Mencingarjevimi in Jurčičevimi pripovednimi spisi in predvsem je leta 1866 zagledala svet Stritarjeva epohalna razprava o Prešernovih Poezijah, ki nam je Prešerna odkrila v pravem sijaju. Zrastel je narod »prerojen, ves nov«, ki je imel o pesništvu drugačne vzore in je stavil do slovenskega pesnika više zahteve nego pred 24. leti. In tedaj se je oglasil Koseski vnovič s svojim »Mazeppo«. Razočaranje, ki so ga takrat doživeli Slovenci, zlasti mlajši, ni bilo majhno. Kakor blasfemija so se jim zdele besede, katere so po »Grosser Kolokol«¹⁴⁵³ o tem delu zapisale »Novice«: »Po blizu 20-letnem prestanku razglasil je Nestor slovenskih pesnikov – Koseski – nov sad mojsterskega svojega prevodnega talenta, namreč Byronovega 'Mazeppa', ki so nam ga 'Novice' v lični dokladi prinesle. Strah, ki ga izvrstni naš pesnik v predgovoru razodeva, da je zaostal za duhom jezika slovenskega, kakor se dandanes čez 20 let piše, pokaže se bralcu, ako le nekatere vrstice prečita, le kot velika ponižnost pesnikova, kajti Koseski ne stoji samo na vrhuncu *sedanjega jezikovnega razvika*, marveč v *ličnosti (eleganciji) jezika, kakor v dovršenosti izrazov in v lahki in gladki besedi* prekosi najboljše sedanje slovenske pesnike. 'Mazeppi' njegovi (sic!) ne vidi se skor, da je prevod, kaže se kot izvirno delo. Mojsterski ta prevod nas živo spominja Prešernovega prevoda Bürgerjeve 'Lenore', ki je res tako izvrstna, da človek ne ve, kaj je bolje – ali original ali prevod. Slovensko slovstvo, ki tako veselo napreduje, je s Koseskovim 'Mazeppo' res prejelo delo, ki se na vsako stran odlikuje mimo onih obilnih fabrikatov, ki pridejo pa zginejo in katerih je dandanes v knjižnem trgu vseh omikanih narodov cele kupe.« To je bil – najbrž iz peresa Murščevega – vendar prehud poper! Že dolgo napeta struna je počila, začele so se kritične razprave o Koseskem in o njegovem stališču v slovenskem slovstvu: Stritar kritična pisma V. v Slovenskem glasniku 1868, 30–137; nato *Cigaletov* odgovor v »Novicah« 1868, str. 172; *Marnov* v »Zgodnji danici« 1868, str. 150; Janežič Noviški in Daničin glas v V. literarnem pismu, »Slovenski glasnik« 1868, str. 222–226; Stritarjev odgovor Cigaletu v VI. Kritičnem pismu (Slovenski glasnik, 1868, 226–233). Stritar je svoj odgovor najprej poslal »Novicam«, ki pa ga

¹⁴⁵³ »Veliki zvon«.

niso hotele natisniti. Zlasti važen je temu pismu pridejan Stritarjev prevod Byronovega »Mazeppa«, ki jasno kaže, koliko je Koseski zaostal za drugimi pesniki. Na Cigaleta je ta prevod vplival tako, da je ustavil daljšo polemiko, pisal Stritarju ter ga prosil odpuščenja in mu preskrbel celo službo kontrolnega urednika pri Državnem zakoniku. Dalje so pisali o Koseskem kot pesniku: Levstik v »Pravdi« o slovenskem šestomeru v »Slovenskem narodu« 1878 in v »Zbranih spisih« V. 265; Simon Rutar v Stritarjevem »Zvonu« 1879, str. 274, itd.; Slavomil (Lovro Žvab) o Koseskem v Matičnih knjigah v »Slov[enskem] narodu 1880, I[isti] 91, 92, 93; Levstik v kritiki Kleinmayerjeve Zgodovine slovenskega slovstva, Ljubljanski zvon I., 552 (Zbrani spisi V., 152), in pa Wiesthaler v letnem poročilu mariborske gimnazije leta 1874, kjer se ozira na vrline Koseskega.

Te različne razprave so pokazale: 1. Da Koseski ni izvirni, samostvoren pesniški talent, ampak v prvi vrsti prestavljaivec. Izvirne so samo te: Slovenija, Zima, Vojaška, Bravcam Novic h koncu l. 1845 v spomin, Kdo je mar, Novice bravcem ob novem letu 1847, Ne sodi, Naprej, Slovenski jug, Nemškutar, Viribus unitis, Visoka pesem, Jugoevropski slovar in Dovršivna.

2. O več pesmih, ki jih je pesnik priobčil za izvirne, se je dokazalo, da so samo na široko razblinjeni prevodi, n. p. »Legenda« je nemška »Das Amen der Steine«, spisal Kosegarten. Razložek je ta, da matica nima rim in da je prelagatelj mero izpremenil in vso pesem polepšal pa tudi raztegnil, ker je lažje v verzih pripovedovati v mnogih kakor pa v kratkih in jedrnatih besedah. »Raj izgubljen« je nemška Langbeinova »Die neue Eva«. ¹⁴⁵⁴ Koseski je v njej predruščil rime in mero ter jo po svoje raztegnil, da je zdaj neslana. »Pohlep oslepi« je nemška »Abdallah«, zložil Chamisso ¹⁴⁵⁵ po neki bajki iz Tisoč in ene noči. Koseski se je tukaj držal tudi nemške mere, balado pa je zopet raztegnil, ne dodavši ji nikjer lepote. »Začarana puška« je baje posneta po neki povesti in povest »V jamo pade, kdor jo drugemu koplje« ima že po sebi preeksotično vsebino, da bi bila izvirna, dasi še ne vemo, od kod je. Posebno karakteristično za Koseskega je, da niti njegova »Uvodivna«, v kateri pesnik razvija nekakšen program svojega delovanja in povzema vsebino svojih poezij, ni izvirna, kakor se je dolgo mislilo, ampak je precej robato poslovenjena iz Uhlanda »Vorwort zu der ersten Auflage 1815«, o čemer se je lahko prepričati, ako primerjamo obe pesmi:

¹⁴⁵⁴ »Nova Eva«.

¹⁴⁵⁵ Adalbert von Chamisso (1781–1838), nemški naravoslovec in pesnik francoskega porekla.

Pesmi smo pohlevne male,
Tihe duše rahla stvar,
Ne prepuste ne prezale,
Sličnočutnim šibki dar.
Voljno vsi nas poslušajte,
Govorečim gre pozor!
Poterpite, če se hvalimo,
Brez pomerde, ak se šalimo,
Nekdaj je govoril, znajte,
Grekam clo, – da! Žabji kor.

Lieder sind wir Unserer Vater,
Schickt uns in die offne Welt,
Auf dem kritischen Teater
Hat er uns zur Schau gestellt.
Nennt es denn kein frech Erkühnen,
Leiht uns ein geneigtes Ohr,
Wenn wir gern vor Euch Versammelten,
Ein empfehlend Vorwort stammelten!
Sprach doch auf den griechischen Bühnen
Einst sogar der Frösche Chor!

In tako gre strofa za strofo! Toda nemški original je ljubezniv, poln prijetnega humorja, njegov slovenski posnetek pa je robat in neslan.

Večidel smo stroge, tužne,
Značaj nam je bridki stok,
Včasih ojstre, nikdar kužne,
Vas ne žali zdih in jok.
Naš roditelj, tertosadnik,
Sam iz lastne skusbe zna,
Rozge, ki spomlad se jokajo,
Kmetu pridnom žep nažokajo,
Tak razumi vinogradnik:
Solza v sklep veselje da.

Anfangs sind wir fast zu kläglich,
Streben endlos Thränen aus.
Leben dünkt uns allzutäglich,
Sterben muss uns Mann und Maus.
Doch man will von Jugend sagen,
Die von Leben überquillt.
Auch die Rabe weint, die blühende,
Draus der Wein, der purpurglühende,
In des reifen herbstes Tagen.
Kraft und Freude gebend, quillt.

VI

Kritike Koseskega poezij so pokazale ne samo da Koseski ni izviren, samostvoren pesniški talent in da je med njegovimi izvirnimi mnogo preloženih, o katerih je on sam zamolčal, da so preloge, ampak tudi da ga tudi kot prestavljavca ni moči vselej hvaliti, ker si mnogokrat izbere drugačno pevsko mero in kitico, kakor jo ima izvirnik, ker mu rabi mnogo izrazov in obratov, ki se z izvirnikom ne skladajo, in ker prelagaje na slovenski jezik, mnogokrat zaide v trivijalnost in neprostovoljno komiko, tako da je vzvišeni izvirnik v slovenščini smešen in časih celo nemoralen. Zlasti je večina prevodov iz druge dobe naravnost neslana.

Dalje so kritike očitale Koseskemu, da neusmiljeno mrcvari in mesari slovenski jezik, ker se ne briga za pravilnost slovenskega oblikovja, ker greši zoper skladnjo našega jezika, ker dela napačne besede, ker daje mnogoterim samostavnikom napačni spol, ker dolge besede po metrični besedi nepravilno krči in krajša, ker po nepotrebnem meša v slovenščino hrvaške izraze in oblike, ker samovoljno kuje besede in rekla, o katerih živ krst ne ugame, kaj pomenijo.

O tem, da Koseski mnogokrat zamolči svoj vir, iz katerega je prelagal, in ne samo misel posnel, smo že govorili. Poglejmo še nekoliko njegove izvirne pesmi.

Če tudi je pesem, zvana »Slovenija cesarju Ferdinandu«, najboljši umotvor Koseskega in katera je slavo Koseskega takoj ustanovila, da ga že čez dva meseca pozneje opeva L.(uka) Jeran v pesmi »Gospodu Koseskitu pesniku Slovenije«: »Z pevsko slastjo – ktera vila te je v zibki nadahnila, – de ko vdari *tvoja* lira, vsaka druga slast umira – V njene glase vtopljenja?«, vendar tudi ta pesem ni delo brez napake. Jezik je res posebno zveneč ter kaže manj peg in hib, kakor mu je pozneje navada. Pa jezik je samo posoda misli. Zlasti čudno se zdi vsakemu, zakaj v tej pesmi »Slovenija« sama nič ne ve o svojih činih starodavnih, dorimskih in rimskih vekov? Treba je, da ji pride na uho šepetat »ponosna Klivna Grekinja«, in kadar jo ta podučí, da je slovenska zemlja uže v trojanski boj dajala jeklo ter da je naše strele macedonski Aminta poznal in breg Arbelski bil priča slovenske moči itd., potem šele tudi Slovenija vzdigne glavo pokonci in vesela zapoje: »Zdaj, ko junake spoznam, – velikane hrabrosti svoje, – vname se v srcu ko blisk – vrednosti lastne mi čut.«

Slovenija, ki je storila slavne čine, niti ne vé, če je res kaj storila? Kako je to, vpraša Levstik. Saj menda ni mesečna tavalala po svetu? Ali morebiti imamo pred seboj le skrito ostro nabrušeno ironijo, ki rogajočo se onim, ki mislijo, da Sloveni uže od nekdanj prebivajo tod, koder jih še danes vidimo? Ironija zopet ne bode, ker so besede ozbiljne (resne) ter nedeljske od kraja do konca, in to zato ne, ker se je

baš ta pesem Koseskega porodila iz óne, v katerej nahajamo besede: »Od prvega tukaj – stanuje moj rod, – če vé kdo za druj'ga, – naj reče, od kod?« Te besede je pel Vodnik v Iliriji oživljeni. On pa je trdno verjel, da je slovensko pleme uže pred silnimi Rimljani živelo na teh zemljah, katere ima še zdaj. Koseski si je torej to osvojil od Vodnika. Vodnik postavlja Ilirijo pred cesarja (Napoleona), ravno tako Koseski Slovenijo pred cesarja (Ferdinanda). Toda Slovenija in Ilirija značita le slovenski narod in sta zatorej obé jedno ter isto. »Ilirija« Napoleonu pripoveduje svojo staro in tudi novejšo zgodovino, vse to pa razklada tudi Slovenija Ferdinandu, samo da Koseski nje povest po ljubljennem običaju razteza, kolikor se da. Glavni razloček med obema pa je ta, da Vodnik *čuti*, kar poje v svojih kratkih verzih, Koseski pa se v dolgih šestomerih le *dela*, kakor bi kaj čutil, in da je Vodnik skopo naštel nekoliko zgodovinskih dejstev, Koseski pa nagromadil toliko zgodovinske navlake, da je tudi to velika hiba, ker pesem ječi pod ogromno težo brezbrojnih imen. Po vsej pravici moremo Vodnikovo »Ilirijo oživljeno« zvati embryo (zametek), iz katere je nastala Koseskega »Slovenija«. Koseski je s ponosnimi šestomeri lice Vodnikove pesmi prestvaril od konca do kraja ter nje prosto misel nekoliko pre naredil, tam zopet na vse strani tako razdaljšal in raznovrstno okitil, da se zdaj od prvobitne podobe razlikuje, kar se dá. Vendar kaže ta pesem Koseskega v svojih izrazih takšno krepost in gladkobo na nekterih mestih, do katere se je Koseski pozneje le malokje zopet mogel vzpeti, in Levstik misli zato, da je narejena že v mlajših letih pesnikovih, in ne šele o Ferdinandu cesarja dohodu v Ljubljano. Mogočno bobneči, v posebnem zvenku zloženi proizvod ima zategadelj res nekaj v sebi, kar je Slovence takó premamilo, da so Koseskega do nebes povzdigovali ter ga nad Prešerna slavili še potlej, kadar je njih ljubljenec kar dalje tem globlje padal. Padati pa je začel že v »Novicah« takój po tem svojem prvem umotvoru. Kak razloček je že med »Slovenijo« in »Grofom Habsburškim«. Zato se dozdeva, da je mej tema proizvodoma minilo dalje časa, dasi spadajo tudi druge stvari v »Novicah« sploh še v prvo dobo pred boleznijo. V raznih delih sezajo te stvari do 124. strani, zadaj pa jim je prideti še »Divico Orleansko«, »Mesinsko nevesto« in najbrž I. del »Visoke pesmi«. Kar je »Visoke pesmi« Koseski ponatisnil v »Razne dela«, to je tam čisto pokvaril, ne pa popravil.

Mož Koseski je največ prelagal iz Schillerja, katerega je hotel ne samo doseči, ampak ga celo preseči. Toda to mu ni šlo po sreči! Najboljša preloga utegne še biti »Pesem o zvonu«. Iz Schillerja je tudi poslovenil v prvi dobi balade, romance in pesmi: »Grof Habsburški«, »Hoja na plavž«, »Vodotop«, »Bor z drakonam«, »Besede vere«, »Rokavica«, »Vrednost žen«, »Ibikovovi žerjavi«. Že tamkaj se

nahaja mnogo napetega, iz visokoslovja nemškega pevca je prešel v golo prozo. V prvo dobo spadajo tudi preloge »Orjaška igrača« Chamissova, oda »Bog« G. Deržavina,¹⁴⁵⁶ XIX. spev Ilijade in Bürg[erjeva] »Divji lovci«.

Preloge iz druge dobe 1852–1868 so mnogo nepopolnejše, brez slovstvene vrednosti. V teh pesmih je, kakor pravi Stritar, pravi pešgovor. Ne dviga se tu, kakor je sicer njegova navada, v oblake, ampak prav ob tleh se plazi kakor obstreljena jerebica. Sem spadajo ostali deli »Visoke pesmi«, rusko-Puškinovih »Peterso«, »Ilijade« I., III., V., XII. in XIV. spev ter »Mazepa«.

Tretja doba sega od leta 1868 do smrti Koseskega. Tu se duh njegov že ne plazi več ob tleh, ampak po tleh. Kakor se vsak človek na stare dni pootroči, tako so tudi Koseskega pesmi te dobe le »igračice« brez vsake vrednosti. Mož si je ž njimi le čas kratil. Če je kje resnica, da kdor mnogo piše, piše plitvo, velja to o Koseskem. Sem spadajo Chamissove, Uhlandove, Goethejeve, Manzonijske in Körnerjeve, potem Jugoevropski glosar (glosar pravih igrač), »Uvodivno dovršivno«, preloga Dantejevega »Pekla« in pesmi v dodatku: iz Lessinga, Schillerja (Gorska pesem, Planinski lovec, Prstan Polikratov, Kasandra, Hero in Leander, Diva tujka, Romar, Tekla, glas iz groba, Zmage pir, Moč dane besede, Deklice tuga, Ideali, Vitez Togenburški, Nadoveska pogrebna, Ideal in življenje), iz Körnerja (Skakon Haras), iz Goetheja (Mahadö in Bajadera, Korintska nevesta, Mrtvaški ples) iz Parida Zajottija (Rožna vaza, Vernetva križarja, Spoznanje, Nevesta, Mrtvaški ples Nezábime).

Vrednost prelog Koseskega se najlepše razvidi, ako primerjamo njegove preloge s prelogami drugih naših pesnikov, n. p. Koseskega »Licovsko gonbo« s Prešernovimi »Licovskimi strelci«; njegovo »Pevcu urot« (iz Uhlanda) in »Hero in Leander« s prelogo Cegnarjevo »Pevčeva kletev« in »Hero in Leander« (v Cigaletovi Sloveniji 1848); njegovo odo »Bog« s prelogo Levstikovo. Večkrat je Koseski tujo pesem popolnoma pretil v drugo mero in jo razblinil na široko. Najbolje se razvidi to, ako primerjamo njegovo prelogo Byronovega »Mazeppe« s Stritarjevo.

Koseski poje:

Je bilo dneva po pultavski bitvi,
Kjer Svenje kralja sreča zapusti,
Razdjana vsa po ojstri hudi britvi,

¹⁴⁵⁶ Gavril Romanovič Deržavin (1743–1816), ruski državnik, pesnik in dramaturg.

Na vseh plateh vojaštva množ leži.
Krepost in nje v okrutni krvolitvi
Nezvesta kot ostale vse moči,
Topovje, konj'ki, peštvo, druge sile
K zmagavnemu so caru prestopile.

Stritar poje:

Pri Poltavi je boj končan,
Bila je Švedu sreča kriva,
Tik moža mož leži zaklan,
Za kralja zadnjič kri preлива.
Ob ljudstvo, slavo je glavar,
Oblasti klanjajo se novi,
Nezvestim zdaj gospod je car.

Enako nesmiselno je prekladal Puškina in Goetheja (n. p. »Jelšni škrat«: Na glavi mu krona je, zadaj repak! – Moj oče, moj oče, o vé mi, gorje!). Ali pa »Tragische Geschichte«¹⁴⁵⁷ Chamissova. Koseski jo je nazval »Prazna skusba«.

Nevoljin bil je nekido,
De zadej ima kite zlo,
Sej de bi bilo spredej.
Le kako to doseže se?
I nu, okrog! Storjeno je.
On skusi. – Rep je zadej.

Se zaverti na desno plat.
Kaj zlodja? Rep je zmirej zad,
Na herbet vedno visi.
Zdaj zaverti se urnih krač
na levo stran in clo drugač,
Pa kita je od zadej.

¹⁴⁵⁷ »Tragična zgodba«.

Verti se sem, verti se tje,
Je prazen trud, zastonj je vse,
Na herbet kita visi.
Se suče ko vertavka zdej
Nazaj, navniz, nastran, naprej
Neplodno! Rep je zadej.

Se suče zmir še zdjnih dni,
on misli, končno steče mi!
Zastonj! Repák je zadej.

Vzgleđ njegovih glos bodi zadnja: »Kaj postopaš ti za mano«.

Kisla se mi je sanjala,
Muza modropevka je
Roko mi v slovó podala,
Rekši de bo prazno vse,
Venca mi ne bo spoznala.

Ter pristavi: Ni ti dano,
Petje v tebi ni dognano.
Svetjem ti ne kruli več,
Puhla vsa je tvoja reč.
Kaj postopaš ti za mano?

Iz tega se vidi, da Koseski včasí ni presodil pomena in meje slovenskega izraza. Ravno prestavljavec pa mora imeti posebno fin čut za frazeologijo, saj mora pokazati, da tudi njegova beseda more čisto in pravilno pripovedovati in prelití, kar so ustvarili največi duševni velikani drugih narodov. Kakšen pa je jezik Koseskega, n. p. v njegovem »Peklu« Dantejevem, kjer poje med drugim:

Hudoba Karon, *vatra živa cenjen,*
Jih goni skup in z veslam koj ga *rukne,*
Ki zdi se mu v premikanju polenjen.

Caron dimonio, con occhi di bragins,
Doro acconnander tutte le raccogbe
Batte col remo qualungue s' adagia.

Ko list jesen iz vej za listam *cukne*,
kar ne neha, tak dolgo de posledni
drevesa kinč na listnik spodej smukne.

Come d' autunno si levan le foglie
L'una appresso dell'altra, infinche il ramo
rende alla terra tutte le sue spoglie.

Tak cepali Adamovi neredni
sinovi *so za enim* drugi urno,
priliki cip, kim tičar *piska vjedni*.

Similmente il mal seme d' Adamo,
gittansi di quel lito ad una ad una,
per cenni, come augel per suo richiamo.

Poglejmo, kakšne napake je sploh delal. Vzeti so zgledi samo iz prve dobe in naštel jih je Levstik v Ljubljanskem zvonu I., 571.

1. Koseski pogršno sklanja samostavnike in zlasti pridevnike. Čudov-čudes, v junaškemu mozgu, sovražniku strašnim itd.

2. Pogršno sprega glagole: razumiti, menovati (menjevati), trepeč zitternd, otevši, gromivši, obhodši, nasiten, utruden.

3. Rabijo mu krivi slovniški izrazi: druj za drugi, na vodjevi glas (na vojev glas), glavo ziblje star (namesto stavec).

4. *Nápak* dela besede: srebroraven – wie silber blinkend; žerjaven adjektiv – feuerfarbig; pogin namesto poguba; sklep – glas; skoz tern in zern – durch Dorm und Korm, namesto čez drn in strn; jež in peš – zu Ross und zu Fuss.¹⁴⁵⁸

5. napak sestavlja besede: svetivanored – Johanniterorden; skalosteza – Felsensteg; pepelognus – ein scheusslich Grau; luskoklep – Schuppenpanzer; morželeč – mordgierig.¹⁴⁵⁹ Poleg tega piše tudi narazen: hrepeneče mor se vležejo živali.

¹⁴⁵⁸ Zitternd – drgetajoč, drhteti; wie silber blinkend – kot srebro lesketajoč, feuerfarbig – ognjene barve; zu Ross und zu Fuss – na konju in peš.

¹⁴⁵⁹ Johanniterorden – red sv. Ivana; Felsensteg – skalna steza; ein scheusslich Grau – ogabna sivina; Schuppenpanzer – luskasti oklep; mordgierig – krvoloč.

6. Nekaterim besedam daje napačen spol, n. p. stern (strn), kal, berst, dlan so mu moške namesto ženske. Tudi piše spotik namesto spotika – Anstoss; ukaza namesto ukaz, derhal namesto drhal.

7. Napak mu rabi deležnik minulega časa na vši – gromivši bliža se namesto grmé. Tacih pomot je poln od konca do kraja.

8. Krivo rabi ter napak stavi predloge: iz noge namesto z noge; prijaznih iz ust namesto iz prijaznih ust; razpotja vprek namesto preko razpotja; soncu okoli namesto okoli sonca; leona v krog namesto okrog leva. Tudi tega ves mrgoli Koseski, zlasti v poznejši dobi: Zdravje scer tvoj vedni dar nam bodi – s tem pa tih in zadovoljen čut, – vzame *ki* kar koli se prigodi, – tvoj *za* dar, ne na naključbe *but!*

9. Daje besedam kriva značila, n. p. pošast mu je sploh das Ungeheuer, Scheusal,¹⁴⁶⁰ v resnici pa pomenja beseda ponočni strah (gespenst),¹⁴⁶¹ ker prihaja ali hodi okrog, pošid, zavoljo česar tudi Nemeč pravi *es geht um*,¹⁴⁶² kadar pripoveduje, da straši. V Koseskem bereš tudi: v sopehu vojne (keuchend im Gefechte),¹⁴⁶³ govoričen namesto govoreč, levičen link (namesto levi) itd.

10. V besedah izostavlja notranje samoglasnike: nemeč, vemeč, skira, žvinče, pesk, scer, zlo, palca, znamnje, clo, kobilca.

11. Repe seka besedam, zaradi česar ga je grajal že Stritar: »Kakor hitro mu ni všeč kaka besedapa ji kar odstriže rep kakor poreden paglavec nedolžnemu martiniku, ali pa jej odseka celo glavo kakor petelinu, namesto rahlo pravi rah, namesto množica množ in nad namesto navad. Rah in nekatere druge skrajšanke, ki mu jih očita Levstik, rabi sicer tudi narod, n. p. skor, dol, tak, nasprot. Drugi očitki pa so upravičeni, če piše slov (das Wort) namesto slovo, zlom namesto zlomek, znam namesto znamenje, opom namesto opomin. Zoper ta očitek in neke druge se je Koseski odrezal v glosi 17 tako: »Guljo pevce stare, mlade, – tud Koseski jim ne vstreže, – pravjo: ta le drugim krade, – slovam glave, repe reže, – lastnik peti on ne znade. – Kaj pa reče k tem Koseski? – On molči pri pisni deski, – tuhta dalej ter prevdari: – To so puhi, nikda kviri, – snežne kepe niso treski.« Kar se tiče očitka Levstikovega, da je on zasejal tujke doneti, kinč, oproda, je vzeti Koseskega v obrambo, znane so bile že pred Koseskim. Mogoče pa je, da so se po njegovem vplivu bolj razširile. Kar se tiče skladnje, očita mu Levstik, da ne zna, kakšen sklon hoče ta ali oni glagol imeti: išem klasje namesto klasja;

¹⁴⁶⁰ Ungeheuer – pošast, monstrum, v širšem pomenu: neznansko; Scheusal – pošast.

¹⁴⁶¹ Gespenst – duh, prikazen.

¹⁴⁶² Hodi naokrog.

¹⁴⁶³ Sopihač v bitki.

gospo sem vprašal namesto gospé sem vprašal itd., dalje grdo nemčuje, ko vidi iti ga – po Levstiku bi moralo biti gredočega ali idočega, ker se po glagolih slišati, videti, čuti, čutiti morajo rabiti deležniki namesto nemških nedoločnikov. V resnici govori narod in večina Slovanov, ki so v narodnem govoru particip izgubili, le *ko vidi, da gre, kako gre*. Enako tudi: bledeti jo vidi in pasti je (v Schillerju er sieht sie erbleichen und sinken hin), pravilno: vidi jo, kako obleдела pada. Zvez, ki jih Levstik očita Koseskemu – pri Bogu namesto za Boga (cf. pri mojej duši); znabiti namesto morebiti – ne moremo zapisati Koseskemu na rovaš, ker so splošne in razširjene v narodu. Druge pa so res graje vredne: v nesrečo dans zadeti *znaš; proti volji* solza teče namesto po sili, kakor poje Prešeren; prosi za odpust namesto odpusta prosi; ima za njo le oči – Augen hat er nur für sie;¹⁴⁶⁴ le v cerkvi (sem se mudil) nekaj za moliti; votlo (namesto zamolklo, hohl); v turnu klenka bron; čas imaš (namesto utegneš, imaš kedaj); odkod *prideš* namesto greš ali si prišel ali prihajaš. Med nemčevanje je šteti tudi napačne rodilnike, katere rabi Koseski malone namesto vsakega drugega sklona: (Fridolin) je stregel pridno vsih stopin (namesto vedno in povsod) savrenski kneginji, kakor de bi htel (ogenj) puhteči bega silnega (namesto z begom silnim ali v begu silnem) v oblak sabo vzeti zemlje tlak; pokliče sledečih slov (namesto s temi slovesi);

Kdo v led in srež valovje vkuje, – de *kamnja* zid in tlak velja? (namesto daje trdo, kakor zid iz kamenja ki kakor tlak); Stari Sava pokojne duše spi (namesto s pokojno dušo); (konj) kobilci v kljub poskoči sle (namesto od sle, od veselja); z oklepom bojnim *klobučine* ovit je (neki vojščak) šestkrat bil. Zavrti se urnih krač.

15. Včasih nahajamo napake in nesmisel tudi zastran rime, n. p. v »Divjem lovcu« beremo: »De bi vampu tvojih krav sam krog in krog prirasen bil in s tabo babe vsih težav«. Kdo so te babe, Bürger poje: »und jede Vettel noch dazu«. ¹⁴⁶⁵ »Na pevski skus, na skus vozniški, – ki na korintskim bregu *griški*, – národ edini vsih plemen« (griški namesto grški zavoljo rime); »V gortanu (prav v grtanu) črnimu *obób* – grozijo rajde ojstrih zob«. Schiller »aus dem schwarzem Schlunde dräun – Der Zähne shtacheliche Reihn«. ¹⁴⁶⁶ Kaj je *obób*? »Bil je (zmaj), ki peklenska *vraža*, – pred pragom božje hiše straža«, Schiller: »So hielt er, wie der *Höllendrache*, am Fuss des Gotteshauses wache«. ¹⁴⁶⁷ Torej pomenja vraža Koseskemu to, kar zmaj.

¹⁴⁶⁴ Le za njo ima oči.

¹⁴⁶⁵ »In še vsaka coprnica zraven«.

¹⁴⁶⁶ »Iz črnega žrela grozi kot želo ostrih, vrsta zob«.

¹⁴⁶⁷ »Tako držal je, kot peklenski zmaj, pred pragom božje hiše stražo«.

16. Časi nikakor ni uganiti, kaj bi Koseski rad povedal. N. p. »pošast, ko živo v dušo piči, – prepir zbudí, pogin *prisiči*«. Kaj je *prisiči*? Najbrž od sičati, sičem, zischen, Schiller piše: »Die Schlange, die das Herz vergiftet, – die Zwietracht und Verderben *stiftet*.«¹⁴⁶⁸

Kakor smo videli, so našteváli kritiki samo hibe in napake v poezijah Koseskega. Toda ako hočemo pesnika soditi pravično, ne smemo biti gluhi in slepi tudi za mnogovrstne njegove vrline. Krivično in nespametno bi bilo, ko bi pesnika, ki je živel in pel pred petdesetimi leti, merili z merilom današnjega časa. Kakor sodimo oblastnike, državnike in vojaške poveljnike v svetovni zgodovini po razmerah, v katerih so živeli, po dejanjih, ki so jih izvršili, po uspehih, ki so jih dosegli, tako moramo ocenjati tudi naše pesnike in pisatelje, oziraje se na dobo njih življenja in delovanja, na vpliv, ki so ga s svojimi spisi pridobili na svoje vrstnike, in na posledek, ki se je pokazal vsled njih dušnega stvarjenja v napredku jezika našega in naše književnosti sploh. Kakor odločuje v politiki v prvi vrsti uspeh, tako je tudi v književnosti upoštevanja vreden uspeh. In ako se postavimo na to edino pravo stališče, potem tudi Koseskemu ne bomo mogli odrekati velikih in trajnih zaslug v našem slovstvu.

Prva zasluga Koseskega je ta, da so njegove pesmi zbudile v Slovencih narodno zavednost in silno povzdignile narodni ponos. Slovenci so opustili tisto klečplazenje pred mogočnim gospodarjem in oživila se jim je zavest, da so sami sicer majhen, toda čil narod. V tem oziru so poezije Koseskega živahneje in izdatneje vplivale na naše očete kakor vse politične razprave, vsi politični programi, govori in oklici. S kakšnimi sredstvi je Koseski dosegel ta uspeh, tega nam ni preiskovati in ni mu šteti v greh, če se je posluževal pri tem poleg drugega tudi nekake izmišljene, slavne zgodovine slovenske, zlasti ker so bili takrat o naši starodavnosti in o naših dozdevnih prednikih, starih Ilirih, celo med znanstvenim svetom razširjeni popolnoma napačni nazori. Koseski je zatorej naš prvi in naš največi *politični* pesnik, s katerim se glede faktičnega uspeha nobeden naših pesnikov ne more primerjati, tudi ne Prešeren! V kako lepih sonetih, tercinah in oktavah opeva Prešeren ljubezen do svojega naroda. Kako elegično zveni njegova tožba o zapuščeni in zaničevani domovini! Toda tedanjim Slovencem ti milotožni zdihljaji in klici niso ugajali, pač pa jih je zgrabila in navdušila odločna, moška beseda Veselova.

Druga zasluga Koseskega obstoji v tem, da je zbudil cel zbor mladih slovenskih pesnikov, katerih, kakor n. p. Cegnarja, Jerana, Valjavca in Praprotnika, si-

¹⁴⁶⁸ »Kača, ki srce zastrupi, neslogo ustvari in pogubo.«

cer ne moremo prištevati k našim najizvrstnejšim pisateljem, kateri so pa vendar naše pesništvo okitili z marsikaterim biserom in vrlo pomagali razvoju našega jezika. Tudi v tem oziru se Prešeren ne more primerjati s Koseskim. Prešeren je bil prevelik genij za svoj čas in narod, Slovenci takega veleuma niso mogli umeti, ker ga niso bili vredni. Zato so ga njegovi vrstniki preganjali ter na njegove poezije razlivali svoj janzenistično zeleni žolč. Zato so mu njegovi rojaki odrekli še dolgo po smrti venec prvenstva. Prešeren še dandanes kakor velikan, nekako osamljen, stoji v slovenskem slovstvu, nekak Eiflov stolp med navadnimi hišami, nima nobenega učenca, nobenega pravega naslednika. Duševno obzorje Koseskega je bolje ugajalo njegovim vrstnikom. Njega so bolje in laže umeli, zato so šli za njim.

Tretjič moramo biti Koseskemu hvaležni, da je s svojimi drznimi zvezami in obrati in s svojim nepričakovanim besedoslovjem naredil naš pesniški jezik gibčen in okreten in da je v še viši meri, kakor se je to posrečilo že Prešernu, razrušil spone, v katere je bila vkovana naša prozodija. S tem pa je v pesništvu pot krčil svojim vrstnikom in naslednikom.

In *četrtrič*, da je Koseski zlagal tehnično dovršene šestomere, tako da se sme po vsej pravici imenovati oče slovenskega šestomera. Tega mu celo najostrejši kritiki niso odrekli, n. p. Stritar, Levstik in Levec.

Ako vzamemo v poštev vse te velike zasluge pesnikove in še pridenemo, da so nekateri starejši prevodi njegovi vsaj po nekaterih mestih res lepi, nekatere njegove slovenske ode pa tako vzvišene, de nam še danes povzdigajo srce, ako dalje pomislimo, da je Koseski našo književnost obogatil z velikim številom naravnost klasičnih rekov, kakor noben drug pisatelj ne, in ako sploh presodimo Koseskega objektivno po velikanskem vplivu, ki ga je imel na svojo dobo, in po čudovitem uspehu, ki ga je dosegel med vrstniki svojimi, potem moramo reči, da ostane njegovo ime z zlatimi črkami zapisano v zgodovini naše književnosti.

VII

Pesniki 'Noviški'

V dobi, ko se je narod znova prebudil v narodno zavednost, zdelo se je vsakemu rodoljubu, pisatelju potrebno, da pokaže svoje rodoljubje tudi s tem, da zapoje tu pa tam kako pesem, ker s pesmijo se je menilo takrat najbolje delovati na narod. Zato vidimo, da so skoraj vsi naši pisatelji od 1840.–1880. leta zašli tudi na Parnas, vsak je menil, da že iz samega rodoljubja mora peti. Če bi ne pesnil, bi se mu to zdelo nekak madež na njegovem pisateljstvu. Na obliko uredniki raznih listov do Stritarja sploh niso gledali mnogo. Vsebina vseh pesmi je bila domovina, vera, pobožnost, poduk. Da ni manjkalo pesmi lepega nauka, to je bila glavna stvar. Didaktika bolj ali manj suhe vrste, po vplivu Slomškovem, patriotične fantazije po vzgledu Koseskega, opevanje kmetiških prozaičnih opravkov, tu pa tam kaka balada ali pravljica, obdelovaje kako romantično narodno, po svojem priravnano in pokvečeno snov, opisovanje letnih časov, jutra in večera, to je večinoma najti v teh pesmih. Le redkoma se najde poštena, globoko čutena lirična pesem, tuja vsem podvrženim, izmišljenim čutom. In če se že najde kje sujet, ki ne spada v ravnokar označeni okvir, vidimo ga obdelanega nekako banavzično, posiljeno, pogreto. Prav jasno se nam obzorje takih pesnikov pokaže, ako le povrhu pregledamo njih pesmi po naslovih. Že ti kažejo svoje dobe duh. Če poje n. p. neki pesnik pesmi, ki nosijo naslov: Zimski čas, Slepi pobič, Ženjice, Zapeljana, Leto, Spomlad, Pastir, Spomladno veselje, Kmetič, Delo, Ptički, Lan, Terilje, Večer, Nedelja, Zadovoljni, Zvezdice, Starši, Mladi tobakar, Tepena, Pijanec, Smrt, Stvarnik, Zadovoljnost, Srp, Jutranje solnce, Hvaležnost, Duh ljubezni, Mirni večer, Jesen, Drevo, Dež, Sreča, Up, Šaljiva kukavica, Žalost, Žetva, Božji stolec itd., potem že vemo, kam ga je vtakniti. Poštena lirična pesem ni bila pogodu možem te dobe. Prešeren zavaljo tedaj vladajočega okusa ni mogel priti do veljave, saj so do leta 1866, ko se je uprl tem nazorom Stritar, veljali v literaturi več ali manj nazori Bleiweisa, ž njim zvezanih duhovnikov, katerim je vsaka pesem, ki je le obsegala besedo »ljubezen«, bila zoprna. Še leta 1856 si Navratil ni upal v citatu narodne pesmi »Kdor pa če vedit, kaj je ljubezen, mene naj vpraša, jaz mu povem« izpisati besede *ljubezen* in jo je nadomestil z »lj.« (šest črk). Mož se je bal, da bi potem ne mogel spečavati svoje knjige »Beitrag zum Studium des slavisches Zeitwortes«,¹⁴⁶⁹ kjer je ta citat.

Pesniki, kakor ravnokar naslikani, so več ali manj vsi, kar se jih je oglasilo v

¹⁴⁶⁹ »Prispevek k študiju slovanskega glagola.« Dunaj, 1856.

»Novicah«, le redki so se pozneje otresli verig njih načel. Večinoma njih se je seveda, kakor sem že zadnjič omenil, vdala tudi vplivu »mojstra pevcev« Koseskega, katerega je skušala posnemati tudi v delanju slabih besed in pisanju slabega jezika.

[Francišek Malavašič]

Prvi pesnik, ki se je v »Novicah« oglasil in jim sploh bil ves čas zvest podpornik, je *Francišek Malavašič* iz gradiškega predmestja v Ljubljani, kjer se je tudi šolal. Tam sta se zanj nekoliko bolj zanimala profesorja Francišek Heinrich in Luka Martinek. V osmi šoli je poslušal Metelka, potem je bil nekaj nad dve leti v Gradcu pravoslovec. Leta 1843 so ga zvale »Novice« v Ljubljano, da je za nje prelagal nemški pisane Bleiweisove in drugih sestavke. Po prigovarjanju Bleiweisa je stopil v lekarsko šolo ljubljansko in postal kirurg. Leta 1847 je za Metelkom postal prelagatelj vladnih ukazov in zakonov za Kranjsko, kar je ostal do smrti leta 1863.

Vzbujen nekaj po »Kranjski čbelici«, nekaj po imenovanih učiteljih, je začel že v latinskih šolah zlagati pesmi v nemškem in slovenskem jeziku, nazivaje se Milko ali Prostoslav Milko. Prva njegova znana pesem je v *Illyrisches Blatt* 1838, N° 17, »An Dr Preshern: Veranlasst durch sein Sonett im Illyrisches Blatt, N° 64 ('An die Slowenen, die in deutscher Sprache dichten')¹⁴⁷⁰. V nji priznava, da so bili Slovenci dotlej brez pravega vodnika in se zato obračali drugam, odslej pa da hočejo za njim:

Fleug uns, o Liebling heimischer Camöne!
Vorán mit liederreichen Adlerschwíngen
Und folgend wollen wir, gleich *dir* dann singen!¹⁴⁷¹

Tudi nastopno leto je objavil tam eno nemško pesem, leta 1840 pa že prvo slovensko, in to v obliki glose z geslom »Kdor pozna otčestvo svoje, – njega čast in hvalo poje, – mu dušeče vence vije – zgol iz cvetic domačije« v bohoričici, v št.

¹⁴⁷⁰ »Dr. Prešernu, spodbujeno z njegovim sonetom v Ilirskem listu, št. 64. (Slovincem, ki pesnijo v nemškem jeziku)«.

¹⁴⁷¹ »Tvoj let naj vodi nas, o ljubljenc domačih muz – Naprej s pesmi polnimi orlovskih kril zamahi! – Sledeč ti, kot ti, hočemo tedaj zapeti«.

50 pa že dva soneta »Slovstvo slovensko 1833–1834«, kar je tudi v prozi pisal v »Carniole« II. zvezku, še natančneje pa pozneje leta 1843 v »Jordans Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft«. Pesem »Kranjska Sava« iz leta 1841 v *Illyrisches Blatt*, št. 9, bo težko njegova izvirna: v »Jezičniku« citirani verzi »Nak – noč' mo jih imeti – per kranjski prosti Sav', – katiro č'jo požreti – ti lakomni žerjav'«. Ti verzi spominjajo na znano Beckerjevo pesem: »Sie sollen ihn nicht haben, den freien deutschen Rhein, ob sie wie gierge Raaben, Sich heiser darnach schrein?«¹⁴⁷² Druga pesem v istem letniku je domorodna: Deklica spleta pod Triglavom dva venca, prvega ljubemu, drugega spusti po reki in mu naroča pozdraviti ob Savi vse trate krog in krog. Ideja, kakor jo nahajamo pri Vilharju in Ledinskemu. Poleg čestitke nadvojvodi Ivanu v nemškem in slovenskem jeziku je preložil leta 1842 Stalmovo »Ljubezen«, pozneje pa je tam še objavil pesem »Prstan«, katero je njegov prijatelj A. Kordesch celo preložil na nemščino.

V »Novicah« se je oglasil takoj z začetka, najprej s prelogami takrat bolj znanih nemških pesmi podučne vsebine: »Kako se pride iz vojašnic na slamo«, »Oče naš za odvrnjenje martranja žival«, »Narlepši ime« in pa »Slovó od leta 1843«, dalje znano nemško pesem o zakladu, zakopanem v vinogradu, in »Bodite kakor čbele«. Vse te stvari so le male cene. Oblika je popolnoma nedostatna, če n. p. beremo: »Mislim glejte, tako varjo, – prav' rojak dom in cesarja«. Bolj so se mu posrečile neke pesmi pozneje, dasi ne kaže nikjer prave samostalnosti. Najboljša od vseh je še znana njegova pesem: »Popotniki smo vturjeni in pot nam je neznana, – ki od modrosti tvoje nam prihodnje še je dana. – S težavam smo povsod obdani – Gospod pri nas ostani!«, toda tudi ta ne bo izvirna, kakor se meni dozdeva. Po naročilu Bleiweisovem je za Novice poslovenil nekaj pesmi Klesheima,¹⁴⁷³ avstrijsko-nemškega pesnika, ki je pel v avstrijskem narečju. Te preloge so popolnoma ponesrečene. Po navadi tedanjih časov je opeval cesarja Ferdinanda god v obliki balade »Sanje cesarja Rudolfa I.«, tudi ta pesem se mi ne zdi njegovo pristno delo, ampak samo preloga iz nemščine. Sploh moramo biti gledé presojanja izvirnosti oprezni pri teh pesnikih, ker so imeli vse svoje rojake, in ne samo priprostih bravcev, za nevedneže in neznatelje tujih literatur, so tujo pesem brez spotike objavili za svojo. Sicer je Malavašič objavil še nekaj pesmi

¹⁴⁷² »Ne bodo je imeli / svobodne nemške reke Ren, / čeprav kot pogoltno vrane / vrešče si jo žele.«

¹⁴⁷³ Anton Freiherr von Klesheim (1812–1884), avstrijski pesnik in igralec, rojen v Petrovaradinu.

v »Novicah«, n. p. »Aleluja devetnajstimu malitravnu 1848« in ob Vodnikovih stoletnici. Izvirne njegove pesmi se po kreposti občutkov ne ločijo od navadnih noviških pesmi.

Sicer je Malavašič bil mnogostranski pisatelj, dasi posvetnega poklica mož, je prelagal molitvene knjižice, kar je samo na sebi znamenje tedanjega stremljenja. Spisal je slovensko slovnico, ko se je leta 1848/49 nagloma začela učiti slovenščina v šolah, in leta 1849 je začel izdajati svoj poseben časnik »Pravi Slovenec, list za podučenje naroda«, kjer je objavil zopet več pesmi, nekaj preloženih tudi iz ilirščine.

Spisal je 1848 tudi igro »Nekadaj in zdaj«, ki se je igrala v gledališču v korist ubožnejših gospodov učencev modroslovja in zdravilstva, da bi jim bilo mogoče, da si napravijo obleko narodne akademiške straže.

Malavašič je bil sprva tudi noviški kritik in je sploh rad pisal o slovenskem slovstvu. Njegovi nazori o Prešernu in Koseskem so bili dolgo časa edino veljavni in priznani. Prvega imenuje pesnika ljubezni, drugega pesnika resnosti in veličastnosti, prvi mu je enak labodu, drugi orlu, podobe, ki so dolgo časa strašile po naših slovstvenih zgodovinah: »Prešernu je natočila usoda več britkosti v kupico življenja, Koseskovo serce je s serčnostjo bolj navdala. In v tem je vzroka iskati, zakaj so Prešernove poezije tako mehkočutne (sentimental), zakaj iz njih večidel žalost, britkost in nevolja diha, in zakaj so Koseskove tako čverste in krepke, de srce vsaciga, ki jih ume, tako povzdignejo in vnamejo, kakor ga Prešernove pomilovavno omečijo. Zavoljo tega je tudi, de Prešerin v svojih pozijah le samega sebe bolj ogledati dá, ko se Koseski bolj po občinstvu premiče. Pa bodi si vsaki mu, kakor se hoče, to je gotovo, de se slednji nju po svojih potih tako dovršno premika, de mora vsak Slovenec, bodi Kranjec ali Štajerc, Korošec ali Goričan itd., obema zasluženi venec slave in pesniškiga prvenstva podati in ju slovenskim klasikam uverstiti ter spoznati, de se, akoravno imate razne pesniške predmete, nju pesniško dejavnost vunder v eno steka: De sta edina, kterih dozdej še nihče Slovincov ne doseže.«

Bolj kakor pesnik in kritik si je pridobil Malavašič zaslug kot pripovednik. On sicer ni spisal nič izvirnega, tudi kar je poslovenil, je bilo v umetniškem oziru le roba nižje vrste, ker je povsod gledal bolj na podučno vsebino kakor na umetnost, vendar je on prvi, ki je pri nas začel širiti to, kar se imenuje »Volksbuch«,¹⁴⁷⁴ s čemer se je ljubezen do branja v narodu podžigala. Tako je poslovenil Zschok-

¹⁴⁷⁴ »Ljudska knjiga«.

kejevo¹⁴⁷⁵ povest »Das Goldmachedorf«,¹⁴⁷⁶ ki je izšla kot priloga »Novic« leta 1850 z naslovom »Zlata vas« in je doživela nekaj tiskov. Enake vrsti je povest »Štefan, srečni kmet«, dalje je poslovenil Kristofa Šmida¹⁴⁷⁷ »Genovefo« in povesti »Timotej in Filemon«; nemško narodno povest o Till Eulenspiegelu kot Lažnjivi Kljukec in nemški Pavliha. V posnetku je podal znano povest »Stric Tomova kočica ali življenje zamorcev v robnih državah Severne Amerike«, ki jo je spisala znamenita pisateljica Harrijeta Beecher Stowe in je preložena v vse bolj znane jezike. Tudi Alban Stolzev¹⁴⁷⁸ »Oče naš, povest za keršansko ljudstvo« je delo Malavašičevo. Da je z životopisom »Oče grof Radecki, cesarsko kraljevi maršal« častivcem tega moža, ki jih je bilo med Slovenci posebno mnogo, zelo ustregel, je naravno. S temi in takimi knjižicami je bogatil sicer ne toliko slovstvo kakor ljubljanske knjigarje in bukvoze, ki so jih zalagali in pridno razpečevali. Najboljši dokaz za njih popularnost je to, da so doživele po več tiskov in se beró pridno še danes. On je tudi najbrž poslovenil Bleiweisu knjižico »Milosrčnost do živali«.

Leta 1862 je nastopil tudi kot političen pisatelj v nemškem jeziku, odgovarjajoč na neko brošuro »Das Deutschthum in Krain«¹⁴⁷⁹ s knjižico »Krain und das Deutschthum«,¹⁴⁸⁰ v kateri zavrača vse predrznosti, neresnice, sumničenja in logične kozle dotične brošure.

[Anton Žakelj - Ledinski]

Boljši pesnik od Malavašiča je *Anton Žakelj*, znan bolj pod imenom rodoljub *Ledinski*, imenovan tako, ker je rojen na Ledinah pri Žireh nad Idrijo 14. oktobra 1816. Šolal se je nekaj časa v Karlovcu, v Novem mestu in pozneje na liceju in v bogoslovju v Ljubljani. Že zgodaj se je vnel za ilirizem. V mašnika je

¹⁴⁷⁵ Heinrich Zschokke, tudi Johann von Magdeburg (1771–1848), nemški pisatelj in pedagog, naselil se je v Švici in prevzel kot liberalni ljudski prosvetljenec več političnih dolžnosti.

¹⁴⁷⁶ »Vas izdelovalcev zlata« (alkimistov).

¹⁴⁷⁷ Johann Christoph Friedrich von Schmid (1768–1854), zelo popularen nemški katoliški mladinski pisatelj; sprva preprost duhovnik, na starost stolni kanonik, povzdignjen v plemiški stan.

¹⁴⁷⁸ Alban Izidor Stolz (1808–1883), nemški profesor teologije, ljudski pisatelj in vzgojitelj.

¹⁴⁷⁹ »Nemštvo na Kranjskem«.

¹⁴⁸⁰ »Kranj in nemštvo«.

bil posvečen 1842. leta in je služil v raznih krajih, preganjan povsod, vsled česar se je vdal pijači, tako da celo Marn meni, da bi bil lahko Prešeren pel o njem »Preoblečen sem kaplanček bil in rad sem pel, še rajši pil.« – in Ledinski je bil Prešern-duhoven. Služil je najprej v Gradcu pri Podzemlju med belimi Kranjci, potem v Ribnici, na Blokah, v Mirni Peči, v Poljanah nad Loko, pri Svetemu Križu poleg Kostanjevice, v Sostrem, pri Svetem Duhu v Velikem Trnu nad Leskovcem, kjer je umrl 26. aprila 1868. leta. Neki znanec piše Marnu o njem: »Bilo je leta 1868, kar dobi nenadoma od škofijstva pisanje, ki se ga zelo zelo prestraši, misleč, da mu veléva za pokoro v samostan. Ali ga odpre in vidi, da mu je došel dekret za na Rako, veselja ves zavzet hodi od znanca do znanca in vabi za na odhodnjo. Med tem pa se ga poloti pljučnica in v treh dneh je bilo po njem. Serce me boli, ker se spominjam tega izvanredno obdarjenega, učenega in brihtnega moža,« piše ta znanec Marnov. »Kaj je nemila mu usoda storila iz njega, osobito ko so ga jeli preganjati od nemila do nedraga! Kolikor meni znano, je bil pokojni v duhovnem pastirstvu jako natančen in deloven prva leta. V spovednici bolj na oestro stran, izvrsten govornik na leci, zlasti v sukanji besed, ker mu je vsaka prišla prav. Pevska žila njegova je tebi že bolj znana kot meni, a ne samo skladal je pesmi, tudi popeval kaj rad in dobro ... Kar pa je ranjki prebral in znal, temu se je kar čuditi. Bogoslovske véde 'eo ipso'. Kakor tukajšnji škofijski zapisniki kažejo, je napredoval Anton Žakelj domala v vseh naukih bogoslovnih izvrstno, deloval jako marljivo in vedel se ven in ven pohvale vredno: jezikov preobilo, slovanska narečja pač vsa, govoril in popeval v slovenščini, hrvaščini, češčini, poljščini; italijanski znal govoriti popolno, francosko bilo mu domač jezik. V naravoznanstvu, osobito v geografiji in v geologiji, izveden, sploh ni bilo stroke, o kateri bi ti ne bil znal ne le poveršno, marveč dokaj temeljito govoriti – tudi še v poslednjih letih. I narodnjak je bil, da po vsej pravici mu gre imé »rodoljub«. V družbi je bil vesel, šaljiv, tudi zbadljiv, če trebalo, govoril z gladko besedo kot »dohtar«, a tudi take pravil, da smo kar popokali od smeha. Kjer je bil on, ondi ni bilo treba veliko govoriti, le poslušali smo. V poznejših letih je bil pač bolj tih, a kadar je izpregovoril, jedernato je bilo. Škoda pač, škoda, takov veleduh! Bil je krotak in pohleven, in kadar ne vinjen, tudi povse dober duhoven pomočnik v pastirstvu. Samo doma ni mogel bivati, niti gledati ne novcev v žepu ne vinca v kupici! Ljudstvo ga je rado imelo in sosebnó rado poslušalo njegove izvirne in zanimive ogovore na leci ter, kakor sploh po kmetih, se ni kaj preveč pohujševalo nad njim, kajti trudil se je dostojanstvo vsegdar vsaj nekoliko ohraniti.« »Bil je dobra duša,« piše Marnu drugi prijatelj, »hrupnih tovarišij ni špogal, najrajši se

je vsedel¹⁴⁸¹ s kakim možičkom v hram v gorici ter sta ga čivkala celi popoldan. Slaboča njegova, a le po neljubih prigodilih in po preganjanju vzročena, je bila, da je naposled v otni pijaci začel utapljati kavrana, ki mu je kljuval serce. A zagernimo plašč kerščanske ljubezni nad njegovimi slabostmi!«

Rodoljub Ledinski je bil sprva Ilirec, kakor nam svedoči pismo Krašne Barborliču. To razvidimo tudi vže iz prve njegove v 4. letniku »Carniolie« v slovenskem in nemškem jeziku natisnjene pesmi »Slavulj in roža«, katera obsega nekaj ilirskih izrazov: slavulj, šir, radostna, narava, dije. V »Novicah« se imenuje prvič leta 1844, kjer mu urednik zahvaljuje za poslane pesmi »Dober svet za pustni čas« in »Dota vboge neveste« pod psevdonomom *L-c*, L je Ledinec. Prva pod očitnim imenom Rodoljub Ledinski je natisnjena v 15. listu »Novic« »Pesem o setvi«, v kateri primerja življenje s setvo: »Pridno in neutrudljivo – orjemo vsak svojo njivo, – s petjem gor in dol grede, – sej veljá perst razvaliti – in jo skerbno vso zdroboti – kakor groba setve gré.« O tej pesmi mislim, da ni izvirna, kakor tudi ni druga, v »Novicah« leta 1845 natisnjena (Razne pota).

Sploh bi bilo vse te pesmi marljivo pregledati in poiskati jim vir. Sum, ki mi ga je obudila pesem »Razne pota«, me ne zapušča tudi gledé drugih pesmi Žakljevih, zlasti iz prvih let. Sem spada lepa pesem »Zaničevavcem pevcov« in »Vdova sirota«. Obé sta globoko občuteni in oblika jima je za tedanjo dobo naravnost izvrstna. Prva se začinja: »Čemu pevec poje? Marsikdo vprašuje, – saj dandanašnji nam ni pétja *mar?* – od vsih se pevec godec zasmehuje, – njegova pesem je pač prazna stvar. – Pomisli človek, da si sad prahu, – de vanj verniti se je tvoj namén – in de pod soncem vse je rop begu, – de bo veseljnost clo kdej časa plen.« Leta 1846 priobčena »Vdova sirota« je že zaznamovana kot preloga po M. Delarju, pesniku, ki mi je docela neznan. Torej bi to bila prva preloga iz ruščine, pomniti je, da rabi pesnik v nji tudi rusizem *son*.

Po »Kranjski čbelici« vzbujen je izročil Ledinski Kastelcu tudi nekaj narodnih pesmi, ki jih je objavil leta 1848 v 5. bukvicah, da bi pa bile vse tamkaj priobčene pesmi njegove, se mi ne zdi resnično. Nekaj jih je namreč že leta 1840 izročil Kastelcu Žemlja. Žakelj je zapisal »Nuna Uršica«, »Mlada Zora« in »Mlada Breda«. Te pesmi so obudile veliko pozornost. Dežman piše v Novicah: »Kdo bi verjel, da je med Kranjci še tolikanj pevskiga duha, kakor se v teh narodnih pesmih kaže. Slava tistimu, ki jih je nabral, in tako rahla ž njimi ravnal.« Ko je Grün

¹⁴⁸¹ Na tem mestu je med stranema 57 in 58 v rokopis prilepljena tiskana priloga, Štrekljev članek: O Ledinskega pesmi 'Razne pota', *DS*, 1901, str. 438–440.

izdal »Die Volkslieder aus Krain«, ¹⁴⁸² je Dežman obžaloval, da ni ponemčil tudi »Mlade Brede«. Grün je pesem potem objavil v »Illustriertes Familienbuch des Oesterreichischen Lloyd«. ¹⁴⁸³ 1853. leta, od koder so jo »Novice« ponatisnile, in to v nemškem in slovenskem jeziku. V zahvalo za to čast je poslovenil Ledinski Grünovo pesem »Cvetje in petje«. »Mlada Breda« sama ni v obliki, kakor jo je priobčil Žakelj, v resnici narodna pesem, ampak je že močno predelana. Še bolj jo je prelil v koledarčku Bleiweisovem za leto 1856. Žakelj je, kakor vemo, prvi prelagatelj iz ruščine. Leta 1852 je priobčil v »Novicah« prelogo ruske pesmi Prokletje (poleg ruskega od E. Th. barona Rozena).

¹⁴⁸² »Ljudske pesmi iz Kranja«.

¹⁴⁸³ Celoten naslov: »Illustriertes Familienbuch zur Unterhaltung und Belehrung häuslicher Kreise, herausgegeben vom Oesterreichischen Lloyd«, »Ilustrirana družinska knjiga za zabavo in poduk v domačih krogih, izdana od avstrijskega Lloyd«.

VIII–IX

Leta 1855 je [Žakelj] objavil v »Novicah« kratkočasno ribniško povest »Udovec«, v kateri opeva rešetarja Andreja Terpina, ki si je s svojo ženico pridobil kravo v hlev za prvim, za drugim sinom doma pa prvo, drugo tele v hlevu, tako da ime »Terpin« je veči laž vsak dan. Toda o tretjem porodu mu umre žena, v lastni preobilni masti mu pogine krava in Andrej žaluje ter žaluje, da stopi troje sosedov v hišo ga tolažit in mirit. Nato pride oče župan, učenik in brivec, prvi mu ponuja hčer, drugi sestro, tretji svast. Tak hrum in šum je bil okrog njega, ko med prodajavci na dan semnja, on pa jih od jeze zapodi.

Istega leta je objavil prelogo Puškinove pesmi »Брожу ли я вдоль улиц шумных«¹⁴⁸⁴ pod naslovom »Misli in želja«. Preloga se mu je za tedanja doba še dovolj posrečila. Po nji je postal prvi naš prelagatelj Puškina. Ker so ga mnogi, zlasti med svojimi duhovniškimi sobrati, prezirali, opravljali in obrekovali, zložil je na tako zvani *repat* sonet, edini dosedaj v slovenskem slovstvu (iz dveh štirivrstičnih in 3. trivrstičnih strof z rimami abba, abba, cde, cde, eff). Toda da bi se mu ravno posebno posrečil, nikakor ni mogoče trditi. V pesmi »Enako naključje« primerja pevca in slavca, oba se trudita in pojeta, da vse radostno poslušaja njih petje. Ker pa slavec vsaj med tiči slovi, za pesnika pa se malokdo briga, izreka pravično željo, da naj bi si bila vrstnika tudi v slavi, ker sta si že vrstnika v težavi. Pesem je šteti med njegove najboljše. V istem letu je objavil tudi sonet »Komur že vera v lastno moč ni vzeta«, v katerem dovolj spretno razodeva misel, da moč moža, združena z željo po dejavnosti, pomaga junaku po boju iz trpljenja v zmago, da mu zatorej nikar ni treba obupati.

V koledarju Bleiweisovem je priobčil leta 1856 dve narodni in eno umetno. Narodni sta »Mlada Breda« in »Nuna Uršica«, kateri je bil objavil že leta 1848 v Kranjski čbeli. V Koledarčku je obe pesmi zelo pre naredil in svoje pre naredbe skušal opravičiti v pismu do Bleiweisa, kar pa se mu ni posrečilo. Poleg pesmi »Človečji sled«, kjer opeva v glavnih dobah življenje, in to skoz dete, mladeniča, moža »po vedno globoče udratih stopinjah, dokler na življenje meji dost globok ni sled – za grob«, je objavil tudi v prozi pravljico »Kralj in možaka poštenjaka«, čegar vsebina se strinja s snovjo, ki jo opeva Schiller v pesmi »Die Bürgschaft«. Prenarejanja in samovoljnega popravljanja narodnih pesmi ni opustil tudi nadalje, kako neki, ko ga je Bleiweis za to še pohvalil! To razvidimo najboljše iz njegove pesmi »Minica«, ki ima prav malo narodnega na sebi. Tudi njegova »Ribičeva

¹⁴⁸⁴ »Brožu li ja vdol' ulic šumnyh«.

Ljubica« iz leta 1858 je tako nekritični popravek, pravzaprav ni na nji nič narodnega, pesnik jo je le podtaknil, in jaz se tudi nisem upal sprejeti jo med narodne. Ribič zapusti ljubico ter se spravlja na tuje. Ljubica žalostna ob studencu sadi rožice in milo ogovarja vsako posebej, češ rastite in cvetite lepo, povila vas bom v venec in ti, pravi studencu, ki bistro tečeš v tujo stran, poneseš ga mojemu ribiču. Lovil bo ribice, pa bo v mrežo ujel moj venec:

Povedal v vencu limbar bo,
de serce čisto in zvesto
ogiblje greha se skrbno.
V njem roža naj mu govori,
de moje serce vse, vse dni
za njim, za njim le hrepeni.

V njem majeron naj priča mi,
de moje serce vse, vse dni
v molitvi zanj, le zanj skerbi.
Dušič naj nagelj mu duhti,
de moje serce vse, vse dni
le njega viditi želi.

V njem britki pelin govori,
de moje serce vse, vse dni
le od britkosti še živi.
In mak rudeč naj mu pové,
de mi zaspalo bo serce,
če se [ne] verne kmalu žé.

Kaj takega, kaj tako sentimentalnega zastoj iščemo v narodni pesmi. Če bi pesem bila res narodna, bi imela kako varijanto tudi od drugod, pa je ni. Še hujši je konec: Ljubica kali studenc s solzicami, ribič pa tiho posluša vse to, vesel pristopi ter reče: »Ne bom slovesa ne jemal, – se v daljne kraje ne podal. – Če bistriši so tam vodé, – če lepši ribe tam lové, – deklet pa takih ne dobé!« Pesem je narodni podvržek.

Sploh se mi zdi, da Ledinski ni nič napredoval. Pesmi iz dobe do 1855. leta so mnoge boljše od poslednjih. V verzih svoje »Mlade Brede« opeva precej medlo

pod naslovom »Vilkóvo« grozni čin, ki ga je storil knez Sapiecha panu Vilkovskemu, ker mu ta, kakor nekadaj Nabot Ahabu, ni hotel niti za drago ceno prodati svojega gradiča Vilkovo, dedine svojih očetov. Sapiecha povabi Vilkovskega z množico druge gospode na veliko gostovanje. Ko se čez tri [dni] vrača Vilkovski, ne more nikjer najti svojega Vilkovega, ker ga je med tem Sapiecha ukazal razdejati, poslavši tje sto kozakov. »Razvalili so tvoj grad kamnitni – nam poderli hiše so lesene, razkopali našo lepo cerkev. Naše čede so v Kozmin odgnali, nas pa v jarme vpregli, z bičem bili, de smo mogli tla vasi zorati, pa sami so v brazde sol sejali. Še žené so vpregli, kruto topli, de vsejano sol so zabranale, zraven pa so se še posmehovali. Češ de kar bo s take setve zrastle, se poželo bo brez kos in serpov. Sveršili še le nocoj so delo.« Snov za to pesem je zajel iz poljske balade. V pesmi »Ob vodi« kaže v prisposodbi, kako naj bo srce enako vodi, ki se zbegana po koncu kmalu spet zbistri, tako naj se naglo umiri tudi srce po kaki nezgodi. Sploh je Ledinski, kakor pripoveduje Marn, izvrsten plavač. »Plaval je brez počitka ure daleč. Ko je bil v Mirni Peči kaplan, je rad dražil Novomeščane po vodi, sedaj se je prikazal tod, tedaj tam, potem pa spet izginil. Kot dober potapljavec je sredi Krke isteknil studenec, ki izvira iz trde skale, močan in mrzel po letu.

V mnogoterih nezgodah se je tolažil z raznimi pesmimi, v katerih se zrcali njegova vdanost v Boga. Po letu 1858 je le malo več objavil. Po neugodnih službah in neprijaznih družbah se je v slutnji, da ga tovarši ne umejo, predstojniki pa prezirajo ali celo preganjajo, začel zahajati v hiše, s smreko znamenjane.« Zdelo se je, da peša na duhu in telesu. Leta 1865/66 so ga prijatelji nagovarjali, naj posloveni za Slovence Wisemanovo »Fabiolo«. Delo je sicer obetal in obetal, pa ga ni dovršil. V rokopisu pa je ostalo, kakor se poroča, mnogo stvari. Marn pravi: »Spiski, kar jih je bilo po smrti v njegovi zapuščini, so se raznesli in največ si jih je bil prikupil *umen* slovenski duhovnik, kateri mi jih na iskreno – nekterikrat ponovljeno – prošnjo niti pokazati ni hotel, dasi je lahko razumel, da i jaz ravnal bi ž njimi le razumno.« Ta *umen* slovenski duhovnik je bil župnik *Umek*. Ko je Umek naposled vendar izročil spise Marnu, jih je Marn sežgal!

[Anton Oliban]

Sličén pesnik kakor Ledinski je *Anton Oliban* iz Moraveč (1824), ki se je šolal v Kamniku in v Ljubljani. Leta 1846 je šel v Celovec v bogoslovje. Leta 1848 so politični viharji pridrli tudi v bogoslovnice, in kakor v drugih so se tudi v celovski ko-

vale peticije. Zato so 18 mladih rogoviležev izpodili. Med njimi je bil tudi Oliban. Ker je bil zelo čislan v Celovcu, so ga naslednje leto na prošnjo mnogih njegovih zaščitnikov zopet vzprejeli. Služboval je v Št. Kancijanu v Junski dolini. Prišel je potem v Roje in Šmarje v Labodski dolini, kjer je Placidu Javorniku pomagal spisovati razlaganje Svetega pisma. Od tam je bil prestavljen v Šmartno pri Slovenj Gradcu, kjer je poslovenil Štolcev »Oče naš«, ¹⁴⁸⁵ na zadnje pa je prišel k Materi Božji na Jezeru ali k Fari. ¹⁴⁸⁶ Umrli je 1860. Popevati je začel po »Novicah« leta 1845. Nekatere pesmi spadajo med boljšo robo tedanje dobe in so našle mesto tudi v šolskih berilih. N. p. »Veliki petek« in »Velika Nedelja«, dva soneta, od katerih je prvi dosegel celo čast, da je bil ponemčen (Lujiza Pesjakova v Triglavu I. 1865, št. 80). Znana je njegova glosa na geslo Kastelčevo »Tjekaj gori se ozrimo, – kjer svetov ne zmer' oko, – jarma žulje pretrpimo, – tam verige se raspó!« in pa »Hvala dreves«. Dalje je znano, da je Anton Oliban pred natiskom pregledal Poezije dokt. Prešernove. Pozneje je pisal v Cigaletovo »Slovenijo« in v »Slovensko bčelo«, v »Drobtinice« in v »Zgodnjo danico«, kjer je raztresena marsikatera njegova pesem. Glede njegovega značaja pripoveduje v »Novicah« neki Dragotin (Robida?), ¹⁴⁸⁷ da je bil precej podoben Ledinskemu. Slični pesniki, kakor so še neki drugi, n. p. Bernard Tomšič, Juri Varl, Andrej Likar, Simon Klančnik in cela vrsta drugih, katere opisovati pa bi nas predaleč peljalo. Omeniti hočem le tiste, ki so se vsaj nekoliko odlikovali.

[Luka Jeran]

Med njimi zavzema eno prvih mest *Luka Jeran*. Rojen v Javorjih nad Škofjo Loko 1818. je pohajal malo šolo v Škofji Loki. Prvih pet latinskih šol je zvršil v Karlovcu, od koder je prišel leta 1841 v Ljubljano v retoriko. Leta 1843 je stopil v ljubljansko semenišče ter kot bogoslovec tretjeletnik pel novo mašo v Poljanah. Štiri leta in pol je pasel potem duše zunaj Ljubljane, nekaj mesecev v Poljanah, dlje časa v Horjulu. V Ljubljano je zopet prišel 1851, tam pa ni imel obstanka. Leta 1853 je odšel v Afriko za misijonarja. Tropiško podnebje pa mu ni ugajalo.

¹⁴⁸⁵ Prim. Alban Stolz: *Očenaš in deset božjih zapoved*. Poslovenil Anton Oliban. J. Blaznik, 1854.

¹⁴⁸⁶ Fara pri Prevaljah.

¹⁴⁸⁷ Dragotin Robida, Olibanov prijatelj, ki je Olibana nazadnje obiskal nekaj dni pred smrtjo. Prim. D. Robida: Spomini na grobu Antona Olibana. N, 1862, št. 25–6.

Bolan se je vrnil v domovino, kjer je leta 1854 nastopil kapelanstvo v trnovski cerkvi. Še enkrat se je lotil misijonarstva, pa bolezen ga je znova napotila domov. Odslej je bil za kaplana v Trnovem, leta 1869 je postal stolni župnik, 1882. leta pa je dobil Čemžarjev kanonikat.

Zelo plodovito njegovo delovanje spada po glavni meri v cerkvenoslovstveno kulturno slovensko zgodovino. Ako odtegnemo prve početke njegovega pisateljevanja, moramo priznati, da je vse njegovo delovanje merilo na to, da se ohrani in okrepi našemu narodu vera. Večina knjižnih njegovih del je pobožna. Spisal je celo vrsto šmarnic, molitvenikov, životopisov raznih svetnikov, predig, asketičnih knjig. Sodeloval je pri časopisu, ki ga je leta 1848 osnoval Pogačar in naslednje leto prekrstil v »Zgodnjo danico«, katero sta leta 1852 prevzela Zamejic in Jeran. Od leta 1856 – torej celih 40 let, pa je bil krmar »Danici« Luka Jeran. Vsaka številka, vsaka stvar priča, kako je dihtel za vero. Skoro da je ni katoliške naprave niti misijona, za katerega bi ne bil on odprl milodarnega predalčka na zadnji strani »Zgodnje danice«. V slovstveni zgodovini spada med tiste može, ki so dali narodu, kar je njegovega. Sprva je bil Jeran ilirec in je kot bogoslovec leta 1843 in 1844 dopisoval Vrazu ilirski. Kmalu pa je slovo dal ilirščini ter se poprijel narodnega jezika. On je dosti pripomogel, da je zmagala slovenščina kot slovstveni jezik. Drugo zaslugo je povdarjal že sam Bleiweis ob dvanajstletnici »Novic«, priznavši, da mu je Jeran bil prijazen pomočnik. Omenil sem že, kako se je Bleiweis v uredniških stiskah zatekal v semenišče k Jeranu, ki je bil dobro podkovan v slovenščini. On je bil prvi dve leti »Novic« desna roka Bleiweisu. Iz Karlovca je prinesel seboj ogenj slovanskega navdušenja, ki se najlepše zrcali v njegovih rodoljubnih pesmih. Prelepa pesem je »Tri solze kralja Rastislava«, živahno je dramatizirana pesem »Ali smem Slovenec biti«, vneto se glasi njegova »Tam, kjer beli so snežniki«, katero je prevel iz češčine, iz katere je preložil še marsikaj, n. p. iz Čelakovskega. Ena češka narodna pesem, ki jo je on poslovenil, je postala tudi med Slovenci narodna. Poleg češčine pa je poznal do malega vse slovanske jezike. Vešč je bil tudi italijanščine, madjarščine in arabščine. Večina njegovih pesmi opeva seveda verske predmete. Med pobožnimi so posebno lepe nekatere Marijine. Jeran je bil goreč častivec Koseskega, katerega je proslavljal v »Novicah« in v »Danici«, in pa nasprotnik Prešernov in sploh vseh pesnikov, ki opevajo ljubezen. Tisto ljubezen, ki pelje v Ljubljano, Savo in Donavo, pa še kam drugam. Tudi satirično se bojuje zoper nje, n. p. v Kosčeku peklenske komedije, kjer sta si slaščičar in pesnik v peklu v laseh, peklenšček pa se jima spakuje. Nadaljeval je boj zoper narodne pesmi, dasi jih je kot dijak sam nabiral ter pošiljal Vrazu. V »Zgodnji danici« opisuje 1858 na

str. 136 komedije, iz katerih naposled nastanejo tragedije, namreč pesemska kuga. »Kako nevarne de so nesramne in sploh počutnost zbudujoče pesmi, kaže zlasti tudi to, ker pesem, ko med ljudstvo pride, se tako težko pozabi. Včasih se valja umazanka cele stoletja v kakim kraju, potem jo pobere še kak nespremišljenež, jo zopet na svitlo da in še bolj razširi. Kakor iskra, ki je že dolgo pod pepelam tlela, potem ko je bila že poprej velik oginjš napravila, naenkrat spet dobi sapo in vnovič začne še hujši požigati. Tako delajo mnoge pohujšljive tako imenovane narodne pesmi, pravljice itd., ki so strup tistim in meč v serce nedolžnosti. In če so take reči bolj tenko spredene, bolj globoko serce ranijo, kakor nabrušeni meč hujši reže. Torej so tenke počutnice veliko nevarniši kot debele kvante, kakoršne tudi zamašene ušesa žalijo. Kakor en sam škripač celo hišo ljudi ošemi, tako utegne marsikdo z debelimi bukvami spotikljivih berklarij celimu narodu ušesa šebetati in ob enim pod klobukam narodnosti njegov pravi blagor podkopavati. Svetujemo torej nabiravcem in razširjavcem narodovnih reči, da naj se varujejo zaljubljenih sanjarij, ako nočejo biti mesarji ter rabeljni nedolžnosti in si težkiga zadolženja na svojo vest nakopati.« Zato piše mlademu pesniku: »Vsaka pesem mora določen dober namen imeti, primer podučiti, geniti, srce za kako čednost močno vneti in v dosego tega namena naj vsa pesem meri. Bolj ko pesem s svojo živostjo, mičnostjo, slepostjo in z olikano zunanjo podobo ta namen doseže, boljši je pesem. Marsikateri pa pesmi brez namena delajo, torej pesmi niso pesniške. Njih dosti tudi pesmi s pasjim namenom dela, torej so njih pesmi pasje, to pa se spodobi kvečimu pesjanom in ne kristjanom.« Leta 1864 je celo v 20. strofah popisal peklenske muke »umazanega pisatelja v peklu«. Kadar je izšla kaka leposlovna knjiga, jo je sprejel z osoljenimi opazkami v »Danici«, trdeč, da takega pohujšljivega blaga ni treba Slovencem. Do zadnjega diha je svaril Slovence pred »babeževskim« slovstvom. Toda iz njegove polemike ni nikdar štrlel napuh, ampak blaga verska vnema. Njegova pisava je bila izvirna, polna drznih konstrukcij, zabeljeval jo je pogostoma s svojimi skovankami, ki živo spominjajo pravila, katero daje Prešernov pisar učencu: »K tem deni konce: ača, išče, uha, on, ovka, ovec [in] druge pritikline. Z nemčurji, mavtarji, liberaluhi nam pridno bogatite jezik borni.«

[Andrej Praprotnik]

Kakor Jeran na cerkvenem polju tako je deloval [*Andrej*] *Praprotnik* na šolskem. Tam si [je] pridobil glavne zasluge z izdajanjem »Učiteljskega tovariša« in raznih šolskih knjig kakor tudi mladinskih spisov. Kot pesnik se ni nikdar pov-

zdignil do posebno visokih misli, tudi si ni prizadeval za pesniško slavo, toda po domače je zapel marsikako pesmico, ki je še dandanes znana. Nekatere njegovih cerkvenih pesmi se prepevajo povsod.

[Franc Svetličič]

Najboljši od vseh teh pesnikov, kar so jih zbudile Novice že pred letom 1848 in kateri so v njih začeli priobčevati pesmi, je *Franc Svetličič*.

Svetličič je bil rojen v Spodnji Idriji 2. aprila 1814. Učil se je sprva v Idriji, pozneje v Ljubljani, leta 1837 slovenščine pri Metelku. Posvečen je bil leta 1839 in služil najprej za kaplana na Vrhniki, potem je bil župnik v Sorici, v Godoviču do leta 1878 in naposled upokojeni duhovnik na Razdrtem. Zadnje mesece je prebil v Ljubljani, kjer so ga podpirali usmiljeni duhovni tovariši njegovi. Njegovega uboštva je bila največ kriva nesrečna banka Slovenija.

Svetličič je začel priobčevati svoje pesmi po »Novicah« leta 1846. Prvi dve, »Življenja namen« (Življenje bratje, naše je oranje) in »Najdena domovina«, že kažeta, da je pesnik boljše vrste. Saj je on skoraj edini tudi hodil za Prešernom. Lirične pesmi se mu niso tako posrečile kakor balade, ki so vse hvale vredne, zlasti tiste, katere je zložil po narodnih pravljicah. Kakor Prešeren je rad pel v obliki soneta. Veče balade so »Erazem Ravbar«: »Karkoli je dekluc planina rodila – nobena ni lepše od Mete cvetela (po Valvazorju in Prešernu); »Turški križ«, »Cerkniško jezero«, »Ukleti grajščak«, »Zaklad na hudem polju«. Njegove pesmi bi bilo vredno zbrati, ker le tako se dadó pravično oceniti. Za nje ga je prosil večkrat Bleiweis sam, pa tudi Janežič bi jih rad sprejemal v »Glasnik«. Res, da v tehniškem oziru niso dovršene, ali takrat sploh ni bilo pesnika razen Prešerna, kateri bi se mogel hvaliti z boljšo obliko.

[Peter Hicinger]

Enake baže pesnik je bil duhovnik *Peter Hicinger* (1812) v Trziču, ki je po »Čbelici« vnet začel popevati ter svoje pesmi donášal Metelku, vaje dijaške duše, večinoma preloge. V »Novicah« je nastopil, ko se je zoper hvalo Kraševk, ki jo je razglasil Vrtovec, povzel za dolensjske Kranjice, češ da več plevejo, zložil pesem »Naprej«, v kateri želi, da človek napreduje v vsem, le v veri in poštenosti naj

ostane star, pisal [je] mnogo gospodarskih člankov, opisoval slovensko deželo, priporočal obrtništvo in slamnkarstvo. Ko je Slomšek pozival na čaščenje Cirila in Metoda, se je tudi on oglasil s pesmijo »Kdo sta častita moža?, – je podoba ko Grecije menihov«. Pečal se je potem pridno kot avtodidakt, primeroma s Trstenjakom, dovolj kritično z zgodovino Slovencev in slovenskih dežel in glavna znanost, katero je najbolj častil, mu je ostala zgodovina. Leta 1848 se je seveda, kakor vsi tedanji rodoljubi, potegoval za vpeljavo slovenščine v šole ter skušal to zahtevo opreti na stare privilegije – seveda ponesrečeno! Njegove tedanje pesmi so večinoma politične vsebine brez ognja. Vrival se je v vsa vprašanja in govoril tudi o pravopisu in se sploh rinil med slovničarje, zaradi česar ga je Levstik prav dobro okrcal, ker za te stvari sploh ni imel prave razumnosti in razsodnosti. Pel je pobožne in koledarske, pisal podučne knjige, in tje pa sem kako zaokrožil med svojim starinarskim delovanjem, ki ni ravno posebne vrednosti, pa je za tedanjo sušo, ki je vladala od 1850.–1858. leta, vendar dobrodošlo in je Slovincem dopala. On je, vsaj kolikor vem, tudi prvi vpeljal aliteracijo v slovensko poezijo v pesmi »Novo in staro«: »Dan se za dnevom dalje pomika, leto za letom lahko poteka«.

Pobožne pesmi z mnogimi tedanjimi pesniki je popeval tudi on. Tako je znani Praprotnikovi pesmi »Tebi Marija, o mati premila, – rad bi jest pesmico novo zapel – samo ne vem kako bi začel« po vrednosti blizu enako pristavil hkratu ob nje izdaji v »Danici« tudi on. Vendar se mora reči, da nekaj psalmov ni napačno preložil, samo da je ves tekst preveč razširil. Od 1854. leta naprej se kaže pri njem vpliv narodne pesmi. Ko je takrat zapel znano pesem »Sred gozdičev vinskih gričev – hribec lep zelen stoji«, je zložil tudi v narodnem duhu nekaj pesmi, to je narodne pesmi, ki jih je čul, je popravil, toda tako, da jih vsak rad bere. Znana je med temi »Limbarska gora«. Zoper prenačljene novotarije v knjižnem jeziku je nastopil s puščicami, n. p. v »Vožnja slovenščine«: »Kdaj so počasi vlekli volički, – zdaj pa jo peljejo čili konjički. – Mnogo voznikov je, kdo jih če šteti! – Išejo križem se vsi prehiteti.« Najboljše od vsega pesnikovanja Hicingerjevega so pesmi njegove, pete v narodnem duhu. Tak spev je »Bitva na Vipavskem«, ki se mu je zelo posrečil in bi zlasti kmetiške bravce zelo zanimal, če bi ga že dobili pred oči. Za tedanji čas je pesem naravnost dobra. »Oj leži, leži pogorje, – od Triglava blizu v morje, – čez pogorje pelje cesta, – v laško zemljo, lepe mesto.« Ko sem jaz bral v »Cvetju slovenskega naroda« to pesem našim kmetom, se je narodu zelo dopadla. Enako je v narodnem tonu peta balada »Sisek rešen«, »Tam beli Sisek mi stoji, – je v Sisku grad na vogle tri«, in če je 1884 opeval Krilan v narodnem tonu navzočnost cesarja v Ljubljani, ga je v tem že bil prehitel 1856.

leta Hicinger, sicer ne popolnoma srečno: »Oj stoji stoji Ljubljana, – oj je z drugo spremenjena (!) – ni z ozidjem ograjena, – ni ne z vrati zatvorjena, – na široko je sprostrta – in na vse strani odprta.« Med najboljšo njegovo pesniško tvarino spadajo Pobožne narodne pesmi v »Danici« 1857, toda prenašal jih je kakor vsi zapisovavci tedanjega časa, saj pravi sam: »nekoliko poravnal«. Nekatere pa vendar niso narodne, pri drugih poprave le malenkostne. Isto je opomniti o njegovi pesmi »O sveti Marjeti«, priobčeni v »Domačem koledarju«, katerega je izdajal več let. On je izdal v pristnem tržiškem narečju tudi satiro na Tržičane, ki so takrat kakor dandanes radi nemškutarili, objavivši v »Novicah« kratkočasnico »Monolog anga, k' noče Cimber bite!« on je tudi tisti, ki je bil vzrok, da je začel Levstik pisati svoje »Napake slovenskega pisanja«.

[Miroslav Vilhar]

K noviškim pesnikom je šteti tudi *Miroslava Vilharja* s Planine (1818–1871), ki je po dovršenih pravoznanskih študijah prevzel gospodarstvo na Kalcu na Pivki. Bil je iskren domoljub in se je trudil vsestranski koristiti. Pesmi je začel zlagati že zgodaj, najprej nemški v štajerskem »Aufmerksame«, 1845 v Novicah, vsebina pa jim je bila dostikrat suha, kmalu pa se mu je ogrelo rodoljubno srcé in ubral srečen glas lirični. S svojimi pesmimi in lepimi domačimi napevi je vzbudil v narodu ljubezen do petja in muzike, s tem pa narodno zavest. Leta 1860 je zbral svoje pesmi in jih izdal v posebni knjižici, pri kateri pa mu je pomagal in pilil neke pesmi Levstik. Mnogo njegovih pesmi je dandanes postalo narodnih: »Po jezeru bliz Triglava«, »Vipavska dolina«. »Zagorske zvonove« je sam priredil po narodni. Narodno mišljenje in zavednost je hotel zlasti zbuditi po gledaliških predstavah. V ta namen je že leta 1850 izdal prvo slovensko opereto »Jamska Ivanka«, in ko se je po letu 1861 zopet oživilo ustavno in družabno življenje, je marljivo spisaval in poslovenjal gledališke igre, katerih je izdal več zvezkov: Dete-lja, Župan, Poštena deklica in Pomota. V šestdesetih letih je bil tudi zelo delaven na političnem polju. Izdajal je z Levstikom časnik »Naprej«, dosedaj morda najboljši političen časnik. Zavoljo nekterih sestavkov, ki jih je spisal Levstik, je moral nazadnje nekaj časa sedeti na Žabjaku, kjer je zložil satirične »Žabjanke«, od katerih so nekatere postale narodne. Izdajal je zadnja leta tudi svoj koledarček, ki se je od drugih razlikoval v tem, da je mimo koledarja obsegal samo pesmi, in to samo njegove.

[Matevž Ravnikar - Poženčan]

Slabši pesnik je *Matevž Ravnikar Poženčan*. V ilirski dobi navdušen Ilirec je prelagal ilirske pesnike v slovenščino, dopisoval v »Ilirsko danico«, pozneje pa začel dopisovati v »Novice«, katere je zalagal s pesmimi, ugankami in zgodovinskimi spisi. Poslednji so pisani v duhu kakor pozneje Trstenjakovi. Največ zaslug si je pridobil z zapisovanjem narodnih pesmi, katerih je zbral lepo število in med njimi zelo lepih. V svojih pesmih pa ni pokazal pravega pesniškega duha, včasih je naravnost banavzičen. Njegove spise hrani »Matica«. Čudne nazore je imel mož tudi gledé jezika, dasi je pisal primeroma dobro slovenščino, je vendar menjaval vedno nazore. Knjižnem jeziku: sprva Slovenec, vnet po Čbelici, potem Ilirec, potem zopet Slovenec, leta 1851 je nasvetoval za vseslovanski jezik ruščino, 1852 pa že mešanico iz slovanskih jezikov, za kakoršno so se trudili Majar Razlag, Caf, Toman, Raič. Pozneje je pritrdil v »Novicah« objavljene sestavku, naj se v Ljubljani ustanovi viša sodnija slovnice. Razen Metelka, Bleiweisa in Jerana naj bi v tem zboru sedela po dva Štajerca, Korošca in Primorca.

Leto 1848 je zbudilo celo trumo pesnikov, nekaj darovitih, še več pa takih, ki jih je v pesnike privela samo burna doba in navdušenost. Ko je ogenj navdušenosti ponehal, so potihnilo tudi ti pesniki.

[Francišek Jeriša - Detomil]

Mnogo je obetal *Frančišek Jeriša Detomil*, kateri pa je zgodaj umrl za kolero v dobi 26 let, ko se je po dovršenih pravoslovnih šolah pripravljaj na Dunaju za gimnazijsko učiteljstvo. Začel je peti 1848. leta kot narodni stražnik ljubljanski, Koseskega vpliv pa se mu zelo pozna in ni se ga mogel otresti. Vendar so se nekatere pesmi priljubile, tako iz ilirske ponarejena »Sim slovenska deklica«. On je tudi priredil Tomašikovo pesem »Hej Slovanke«. Prelagati je tudi začel iz drugih slovanskih jezikov: iz poljščine po Niemceviču »Sonce in megla«, iz češčine in ruščine prozajične spise, iz angleščine je preložil Byronove »Hebrejske melodije«. Jezik mu nikdar ni bil prav čist, nekoliko ilirščine je vedno primešaval v svoje spise, kakor tudi drugi pesniki, slične vrste namreč.

[Lovro Toman - Kamnogorski]

Doktor *Lovro Toman* (Kamnogorski) iz Kamne gorice na Kranjskem, ki je sprva stopil v državno službo pri cesarsko kraljevem finančnem prokuratorju v Ljubljani, pozneje postal odvetnik v Radovljici, potem v Ljubljani, voditelj Slovencev v državnem zboru, vpliven parlamentarec, prvi predsednik Slovenske Matice. Prvo pesem »Prostost« je objavil že 1847 v Novicah. V nji se že kaže ognjeno rodoljubje, še bolj pa to velja za tiste, ki jih je objavil leta 1848 in 1849: »Slovenskim dekletam«, »Človek brez domoljubja«, »Slovenska mati«, »Slavjanski goslar«, »Za Hrvate naše brate«, »Pesem koroških Slovencev«, »Maribor«. Vse te pesmi so vplivale na Slovence tedaj tako kakor pesmi Koseskega. Njegova pesem ima namreč, kakor Koseskega, nekaj bobnečega, nerazumljivega. Beseda mu ni uglajena. Levstik pravi o njem: »Tvoje pesmi so ko v gnoju Job, duh je nekaj vreden, truplo polno gob.« Zbrane svoje pesmi je izdal leta 1849. Med njimi so se neke po svojih napevih omilile Slovincem (Savica, Mlada mati). Njegova žena, Josipina Turnogradska (1833–1854), je prva naša pisateljica. V osemnajstem letu je začela pisati v »Bčelo« Janežičevo, in to priproste povesti: »Nedolžnost in sila«, »Musa izdajnik«, »Slavjanski mučenik«, »Zvestoba do smrti«. Te povesti so zajete večinoma iz slovanskega življenja in slovanske zgodovine. Pisala je tudi v Razlagovo »Zoro«, kjer je v nekaki mešanici pisal tudi njen mož. Nastop te simpatične ženske je seveda Slovence navdušil in celo mladi Stritar je v pesmi obžaloval njeno prerano smrt.

[Luka Svetec - Podgorski]

Leto 1848 je vzbudilo tudi *Luka Svetca Podgorskega*, rojenega v Podgorju pri Kamniku leta 1826. Nastopil sicer ni v »Novicah«, ampak v »Sloveniji« Cigaletovi, vendar spada po svojem nadaljnjem delovanju med »Novičarje«. V pesmi »Lipa« drami slovensko lipo, naj po studeni zimi vzdigne tudi ona vrhove in širi veje, ona pa toguje. Pevec razume njene zdihe, prosi jo odpuščanja, ker je bila pozabljena doslej. Tega, pravi, nismo krivi mi, kriva je le usoda. Teši jo s sijajno bodočnostjo. Proroški mu zveni beseda, ko ji obeta, da vzide solnce stare slave, ko ji oznanja, da se ji vrne stara čast. Ves narod se bo zbiral krog nje, možje, vesela mladina, navdušeni pevci. Pogled v prihodnost naj ji vedri lice.

Lepa pesem tedanjega slovstva je njegova basen »Svečan in cvetica«. Svečanovo sonce izvabi na dan cvetico, ki je dosedaj tičala pod varno odejo. Kar prihrujejo ter

jo ugonobe. Pesnik se boji za lipo, toda tolaži se, da po nevihti živeje cika stvarstvo in se tudi lipa širje razprostre (v Tolažbi). Rojakom je naslov pesmi, ki v prvem delu opeva ratarja, obdelujočega novino. Obilen je njegov trud. Ali kako se razveseli, ko vidi, da »zlata se pšenica ziblje, kjer je prej bil trnja stan«. V drugem oddelku spremlja pesnik čebelo, ki spomladi zapušča panj. Ona se ne straši težav, neutrudno nabira. V tretjem povzame obe podobi, da nam predoči stanje naše domovine, toda ne zdvaja, ampak spominja brate na delo. Znana je njegova oda »Vinski trti« in »Vesela pesem Sebi«, kjer žalost in skrb izroča vetrovom, naj ju odnese, ter vabi veselje v svate. Mladim namenjeni so »Dobro jutro« (v Navratilovem Vedežu) in »Pomladanska« v Slovencu. V »Bčeli« je priobčil leta 1850 rodoljubno »darovanje« in didaktično pesem »Tožče drevo«, kateremu v jeseni list za listom gine. Drevo ga kara, ali veter razsaja čedalje huje ter šume kliče drevesu, da je spolnilo nalogo in obrodilo sad. Po Koseskega zgledu je zapel v distihih »Slovenija svojim bravcem v začetku drugega tečaja«. Moralno jedro ima pesem »Daničica«. Svetec je pel tudi balade. Njegova balada »Klepec« v »Novicah« 1853 spominja nekoliko na Prešernovo Rozamundo. V gradu Grobniku cvete Zlata, edina hči vinodolskega kneza Radoslava. Njena lepota je zaslovela po širem svetu. Snubači prihajajo od vseh štirih vetrov. Zlata pa ne usliši nikogar. Ona že davno gori za mladeniča neplemenitaša, ki je ne sme snubiti. Odšel je v daljne kraje iskat slave. Kar prihrumi na Grobnik »junak prvi turške zemlje« Hasan aga iz Bosne. Čul je o krasni Vinodolki. Siloma se polasti gradu, od koder komaj uide Radoslav s sinovoma in snubači. Zlati pa se ni posrečil beg. Ko jo zagleda turški aga, od čuda mu zastane noga. V srcu mu zagori pohota, ona pa »ko boginja stoji pred agom«. Da ji odloga eno noč. Spodaj se gosti in popiva Hasan s svojimi junaki, gori pa devica trepeče in ihti. Spominja se ljubimca, očeta, bratov, meri brezno, ki zija pod njenim oknom. Ko se dan zasvita, se začujejo koraki po stopnicah. Aga prihaja. Zlata hoče skočiti v prepad, kar zapoje trobenta pod gradom. Radoslav je prišel z vojsko in zahteva hčer. Zanj ponuja vse zaklade, kar jih je v gradu. Poslu, ki je prišel s to ponudbo, odseka Hasan ušesa ter pozivlja na boj kneza ali pa katerega iz njegovih junakov. Nihče se ne gane. Radoslav sam si opasuje staro ledje. Tedaj stopi predenj mlajši sin. Sprejemši očetov blagoslov, gre na boj. Vrača se enorok. Hasan mu je odsekal levico. Takisto je nesrečen starejši sin, ki izgubi desnico, razsrjen plane v boj Radoslav, ali Hasan mu odrobi glavo. Tedaj pristopi od Une s pokrajine turške junak. Bliža se Turkom ko smrtni angel. On premaga Hasana. Zlata je rešena, a žaluje za očetom, in ko preteče leto [je] čas za poroko. Mladenič, ki jo je rešil ter maščeval očeta, gre znova na Turka si nabirat slave, ponos slovenski, silni Klepec. V tehniškem oziru, kajpada, ima

ta balada mnogo napak. Vsak bravec bo pričakoval, da je junak, ki naposled reši Zlato, vendar njen ljubi. Ne, priti mora celo tuj junak! V prozi je objavil Podgornik božično povest iz domačega narodnega življenja »Kazen radovednosti«, ki je prvi javni njegov spis. Zasebno se je uril v pisateljstvu s Cegnarjem in tovariši dijaki že prej kot sotrudnik pisanega dijaškega lista. Ta povest je objavljena v »Slovincu« 1848. leta. »Slovenska bčela« 1851 je prinesla daljšo povest njegovo »Vladimir in Kosara« iz srbsko-bolgarske zgodovine. Podgorski je marljivo tudi prelagal iz drugih slovanskih jezikov, zlasti je presajal v slovenščini srbske narodne pesmi in dvoje pesmi iz Kraljedvorskega rokopisa. Iz ruščine je preložil Karamzinovo povest »Piščal« v »Vedežu«, iz poljščine pa basen »Kakor ti drugim meriš, tako drugi tebi.« Sodobna kritika je uvrščevala Svetca za Koseskim med prve pesnike poleg Gornickega (Levstika) in Cegnarja. Trdina ga častno omenja v Ljubljanskem časniku, naglašaje kot poglobitno prednost »natančno logiko, ki se nam v vseh pesmah razodeva«. Njegovo donečo pesem je pohvalil tudi Cegnar v »Slov[enskem] glasniku«, čudeč se, zakaj ne poje.

Kot kritik je nastopil Svetec v »Novicah« 1852. Lotil se je »Zore, jugoslovanskega zabavnika za godinu 1852«, ki sta ga v Gradcu izdala Radoslav Razlag in Ivan Vinković. Ta knjiga je izšla v jeziku, ki je neka mešanica iz raznih slovanskih narečij. To naj bi bil nekak vseslovanski jezik, kakoršnega je zvaril Matija Majar, tej nakani se je resno uprl Podgorski v spisu »Pomenki o Zori«. On misli, da sta načina, po katerih bi utegnili dospeti do občega slovanskega jezika, le dva. Ali naj bi se sprejelo kako slovansko narečje za skupni jezik ali pa bi se morala zvariti vse-slovanščina iz vseh slovanskih jezikov. Na Češkem in na Hrvaškem so potrdili prvi način. Tudi on je zanj, češ da jezik mora korenine pognati iz enih tal. Le potem, ko bo *trdna* podlaga dana, je razvitek njegov mogoč. Dokler ta ni položena, je pisati po vseslovansko to, kar na pesek zidati, trud in čas, obrnjena na taka dela, sta brez koristi izgubljena. Potem kaže, kako so Nemci, Francozi, Lahi in Rusi dospeli do skupnega slovstvenega jezika. Enak naravni zakon velja tudi za nas. Nesmiselnost »Zorinega« jezika pojasnjuje potem z zgledi iz slovnice in slovarja. »Prašam tudi, ako bi se jeli po izgledu Zore ravnati in bi se jel Čeh proti Srbu, Slovenec proti Poljaku, Poljak proti Rusu bližati ter bi se bližali križem na levo in desno, ali bi ne bil velik Babel od Balta do Jadrana, od Turov do Kamčatke?« Odločno zavrača tiste, ki pravijo, da nas je premalo, ter kaže, da že imamo slovstvena dela, katerih slava nikdar ne potemni. »Izobrazujmo besedo ko doslej po narodu, z obzirom na stari jezik in narečja bratov, toda drže se pravih mej, i obljubim, da bodo naše bukve bolj na široko brane, kakor bi mešanica kedaj upati smela.« Svetec se je mnogo bavil z jezikoslovjem. V »Sloveniji« 1850. leta je objavil rodoljubno pisan članek »Nove

oblike«, v katerem brani in priporoča v prvi vrsti 7 oblik: om, oma (am, ama), pri imenih mestoma i n[amesto] e; ega, emu, em (iga, imu, im); *lepa polja*: *lepša suknja*; *nem* – nuti (oti), ul (ol) itd. Šč namesto š, iz sk, st; *da* (de). Potočnik je v Novicah pobijal nekatere teh oblik, nekatere pa smešil, toda Bleiweis je pripomnil k Potočnikovemu spisu, da ga je razveselil Podgorskega članek v »Sloveniji«, ker zagovarja stare oblike, vzete iz naroda, katerim se nihče ne ustavlja, ne pa onih ilirskih, ki so se jih posluževali nekateri pisatelji v I. tečaju »Slovenije«. Podgorski sam je Potočniku odgovoril v »Sloveniji« in mu izpodbijal točko za točko. Obveljali so danes vsi predlogi Podgorskega razen nul (nal), nuti (noti). Za nadaljnji razvoj slovenskega knjižnega jezika so važni njegovi »Slovniški pomenki«, ki so jih prinašale »Novice« leta 1862. V njih je pravilo hrvaško v enklitikah prirojil za slovenščino. Podrl jih je še le Škrabec, toda za zgodovino slovenske proze od 60. do 90. leta so ti nauki važni. Tudi v boju o parlamentarnem jeziku, to je v boju, kako se slovenščina izgovarja, je povzdignil svoj glas, tudi on je bil za to, da se slovenščina tako izgovarjaj, kakor se piše, vendar si želi izjeme pri trdem *l*, kadar stoji pred drugim soglasnikom ali pred polglasnikom *e* v končnicah na *ec*, *en*, *ek* ali na koncu besede, kjer ga je izrekati kakor *v*. »Novice« so prinesle tudi še več slovniških člankov iz njegovega peresa. Zlasti zanimiv v zgodovini naše filologije je članek o naglasu iz leta 1863, kjer je za slovenščino vpeljal 4 vrste akcentov po Vukovem in Daničičevem vzoru. Janežiču je pomagal pri slovnici, Cigaletu pri Občnem državljanškem zakoniku, Bleiweisu pri sestavljanju beril ter pridno dopisoval v slovenske liste.

[Matija Valjavec - Kračmanov]

Najprijetnejši pesnik noviške dobe je pač *Matija Valjavec Kračmanov*, rojen leta 1831 na Srednji Beli na Gorenjskem. Mladostna leta je opisal prav lepo sam v avtobijografiji, ki jo je uporabil Levec za njegov životopis v Knezovi knjižnici.¹⁴⁸⁸ Pridevek Kračmanov si je pristavil po priimku domače hiše. V šolo je hodil v Kranju, ki se mu je jako prikupil. Dokončavši tam realko, je odšel v Ljubljano v latinske šole. Življenje v njih in profesorje je opisal Valjavec prav sarkastično. V

¹⁴⁸⁸ Anton Knez (1856–1892), veletrgovec in mecen, je Slovenski matici zapustil kapital za »Anton Knezovo ustanovo«, ki je izdajala t. i. Knezovo knjižnico – zbirko poučne ljudske književnosti, »katera naj nosi v spomin moje ime in mora biti pisana v strogo narodnem duhu na podlagi katoliške vere, toda v svobodomiselnem smislu«. Omenjen Levčev življenjepis Matije Valjavca je objavljen v 2. zvezku, 1895.

poeziji mu je bil profesor Martinjak, kateremu se je jako prikupil s tem, da je pisal dnevnik o počitnicah v slovenskem jeziku. »S tem sem se mu tako zavalil v srce, da me ni mogel več odvaliti ž njega.« Sošolci so mu bili: Costa, Trdina, Božič. Konec šole, ko je prišel vesel domov, je zagledal očeta na mrtvaškem odru. Ni se zajokal, solze so se mu lile šele potem. Ta dušo pretresujoči prizor je opeval pesnik prav lepo v pesmi »Tako je bilo«. V šesti šoli je bil 1848. leta. »V homatiji tega leta sem se malo vpletal, vendar sem šel dve noči s kolom na stražo po Ljubljani, a ko se je ustrojila narodna straža in sta pri njej bili dve študentovski legiji, nisem se med nje vpisal.« Leta 1848 se je šola končala že junija in prazniki so trajali do Vseh svetih. Ta dolgi čas je poslovenil Goethejevo »Iphigenie auf Tarnus«. Hude boje je imel zaradi poklica, ki naj si ga izbere. Ker ni hotel postati duhoven, jo je pobrisal iz Ljubljane in je doma kmetoval. Šele ko mu je stric obljubil, da ga ne bo silil v semenišče, se je vrnil v Ljubljano. Tedaj je dobil druge součence, ker je eno leto zamudil: Marna, Mesarja, Torkarja, Žepiča. Leta 1850 je končal gimnazijo. Že v sedmi šoli je bil pozvan med delavce, ki so začeli popolnjeti Vodnikov slovar. Valjavec popisuje to delo tako: »Delavnica je bila v sobi Kmetijske družbe v Salendrovih ulicah. Bilo nas je polno omizje. Tist, ki je sedel na čelu, imel je zvonec pred seboj, da je zazvonil, če smo preglasno žlobudrali. Eden je bral iz Vodnikovega rokopisa, drugi potem isto besedo iz Hernsiususa, in komur je kaj na um prišlo, to se je pripisalo. Iz početka je bilo dosti delavcev, ali so se vsak dan bolj odtegali, in ko sem bil v osmi šoli, izdelovalo se je v biblioteki po peti uri popoldne in tu nas ni bilo nikoli več delavcev nego štirje: Kosmač, Kastelec, jaz in pa časih ali redko Dimitz. Večidel pa sva bila samo Kosmač in jaz. Tudi Kastelcu delo ni dišalo. Tukaj – odpusti mi Kastelec, tam na drugem sveti ta greh – sem odnesel vsak večer po zveženj polen, ki so bila pripravljena za biblioteko, in Kastelčevo peč ob sedmih domu, ker od petih do sedmih sva delala, in s tem sem si kuril ogromno peč, ki je drva kar žrla. Jaz sem polena grabil, Kosmač mi je pa svetil.« Poleti je prepisoval na velike pole, kar se je dodalo k Vodnikovem tekstu, in s tem prepisovanjem in z instrukcijami si prislužil 40 goldinarjev. Po dokončani gimnaziji je odšel na Dunaj, kjer se je nastanil z Žepičem na Trdinovem stanovanju. Že drugi mesec je dobil majhen postranski zaslužek, tako da mu ni popolnoma pošel humor. Če je šlo slabo, so si z verzi preganjali revščino. Tako je v tem času napravil satiro na Trstenjakove poskuse dokazati, da so bili Noričani Slovani:

Kaj bil je Norikum, biló je v dvomu,
nobén pisar nam pravega ne znani,
katerega bili so debla veja.

Pa mož učen je vstal na našem domu,
po njem Slovenci so zares *Norčani*,
Slovenska, če še ni, pa bo *Noreja*.

Kmalu je začelo tudi Mohorjevo društvo delovati in izdajati »Goffineja«. Janžič jim je pošiljal nemški tekst, Valjavec, Trdina in Žepič pa so iz njega kovali dober zaslužek, tako da si je prihranil celo 80 goldinarjev. Drugo leto je v Fuhrmannovem zavodu podučeval živega iskrega fanta Viljema Schererja, poznejšega germanista. Tretje leto je obolel. Na stanovanju je dobil srab in moral v bolnišnico. Ravno ko bi imel zapustiti jo zopet, pa kože, ker je ležal v sobi tik kozavih. Ko je ozdravel, se je naselil na Wiednu,¹⁴⁸⁹ v hišici na vrtu s Stefanom in Majcigerjem. Ker ni hotel več v Fuhrmannov zavod, se mu je hudo godilo. Pri Miklošiču si je s prepisovanjem sicer nekaj zaslužil, toda premalo. Dobil je vendar majhno vladno podporo, s katero je izhajal do konca semestra, živé po pasje. Ko se mu je tako huda godila na Dunaju, stisnil je, kakor pravi, »nekaj pesmi in zraven dodal nekaj psalmov, da mi jih Bleiweis ni odbil«. Prosil je Bleiweisa, naj mu jih speča. Bleiweis jih je dal Giontiniju, ki je dal za nje 30 goldinarjev. Trdina je leto prej šel za suplenta v Varaždin, Zorc, takratni gimnazijski inspektor v Zagrebu, pa je dal Valjavca in Žepiča po Trdini prašati, ali bi ne hotela supilirati v Varaždinu. Z obema rokama sta se oklenila te ponudbe. Na Hrvaško sta šla zato, ker jima je Kleemann rekel, da naj nikar ne mislita na Ljubljano in slovenske kraje, in ker jima ni dišalo na Nemce. Učiteljsko preskušnjo je napravil leta 1855 iz slovenščine in latinščine, kar je tedaj zadoščalo. Slušal je sicer tudi Bonitzza, »ali čez zahtev nisem nikoli hotel kaj službenega delati in torej tudi ne iz grščine«. Za pravega učitelja je bil imenovan konec decembra 1855. leta. V Varaždinu je o praznikih krenil semtertja po okolici, po Medjimurju in Ogrskem do Lendave ter je zbiral narodno blago, katerega je nekaj objavil v »Slavische bibliothek« v »Novicah« in potem v knjigi »Narodne pripovedke«, ki se je iz početka slabo kupovala, da ni mogel niti tiska plačati, tako da se je zaklel, da ne bo nobene knjige več tiskal na svoje stroške. Oženil se je leta 1864. Leta 1876 je bil premeščen v Zagreb in še istega leta je postal dopisujoči ud jugoslov[anske] akad[emije]. Velika družina ga je prisilila ogledati se še po kakšnem zaslužku, zato je od leta 1876 dalje vse delovanje posvetil akademiji, za katero je pisal obilo korenitih razprav. Umrl je 1897. leta.

¹⁴⁸⁹ Wieden, četrti dunajski okraj, je nastal leta 1850 z združitvijo več predmestij.

X

Valjavec je ne samo marljiv in bistroumen jezikoslovec in nabiravec narodnega blaga, on je tudi nadarjen slovenski pesnik. Njegovo književno delovanje se da razdeliti v dve dobi. Prva sega do leta 1876, ko je pesnil in nabiral slovenske in kajkavske narodne pesmi, povesti, priče in vraže. V tej dobi je priobčeval svoje spise skoraj samo v slovenskih listih, le malo v hrvaških. Po letu 1876, ko se je preselil v Zagreb, pa so ga osebne zveze z zagrebškimi učenjaki, zlasti z Daničičem, in lepo polje, katero mu je odprla jugoslovanska akademija, odtegnile od leposlovne in tradicionalne književnosti ter ga napotile na učeno jezikoslovno delovanje. Četudi je dober del tega delovanja veljal slovenskemu jeziku, vendar ni priobčeval svojih spisov v slovenskem jeziku, ampak v hrvaščini. Tako sta njegovega delovanja deležna oba naroda.

Pesnika Valjavca je rodilo leto 1848. Pesmi zlagati in pisati kratke povesti je začel že na nižji gimnaziji. Mnogo teh spisov je imel zabeleženih v dnevniku, katerega je, stopivši v peti gimnazijski razred, izročil profesorju Martinjaku. Svoj dnevnik je nadaljeval tudi med počitnicami po dovršenem petem razredu. Tudi ta dnevnik, poln pesniškega blaga, je izročil Martinjaku, ta pa svojemu prijatelju Bleiweisu, uredniku »Novic«. Iz tega dnevnika so prinesle »Novice« 1848 v 2. listu, str. 5, prvo Valjavčevo pesem »Seničica« z opazko vrednikovo: »S pričujočo pesmico vpeljemo prvokrat veliko obetavniga mladenča na slovenski Parnas. Matija Valjavec je imé mladega pesnika, učenca visoko častitega gospoda profesorja Martinaka v šesti šoli v Ljubljani, od kteriga imamo, kakor pričujoča pesmica spričuje, pri kateri nismo ne čerke popravili, v prihodnje veliko lepih pesniških del pričakovati. Drugo pot bomo iz Valjavčevega dnevopisa (Tagebuch), ki ga je v preteklih velicih šolskih praznikih doma spisal, en sestavek v prozi bravcem za poskušnjo podali, namreč pravlico od lesene sklede.« In res so prinesle v 4. listu »Novice« to povest, zopet opremljeno z naslednjo opomnjo urednikovo:

»Pričujočo pravlico podamo po obljudi bravcam iz dnevopisa Valjavčeviga, kteriga so nam gospod profesor Martinak prebrati dali. Z velikim veseljem smo ga *dvakrat* prebrali in v njem toliko lepiga našli, de želimo, de bi gospod Martinak od svojih učencov več takih dnevopisov dobivali. Častiti gospod Martinak imajo namreč posnemanja vredno navado, de svojim učencam po dokončani peti šoli, o velicih šolskih počitnicah, dnevnik pisati ukažejo, naj si bodi v latin-skim, nemškem ali slovenskim jeziku, v prozi ali pesmih, kakor kdo hoče.«

Tako v javnost uveden pesnik, kakor so »Novice« uvele Valjavca, je bil za isto dobo brez prigovora priznan pesnik. Od tega časa je bil Valjavec »Novicam« marljiv sotrudnik in je polnih deset let, dokler ni začel izhajati Janežičev »Glasnik«, priobčeval leto za letom v njih svoje pesniške proizvode. Toda leto 1848 je prineslo Slovincem še polno drugih časopisov in vse te [je] Valjavec zalagal s proizvodi svojimi v verzih in prozi. Pisal je [v] izborno uredovanega Navratilovega »Vedeža«, v Cigaletovo »Slovenijo«, v Potočnikov »Ljubljanski časnik« (1850). Povsod je bil najpridnejši med tedanjimi pesniki. Ko so ti časopisi nehali izhajati, kar se je kmalu zgodilo, se je oglašal Valjavec v Janežičevo »Slovensko bčelo« (1850–1853), v »Glasniku slovenskega slovstva«, 1854, v Bleiweisovem Koledarčku (1856), pozneje v »Slovenskem glasniku« (1858–1868), v Vodnikovem »Spomeniku« (1859), v »Cvetju iz domačih in tujih logov« (1862 in 1866), v Stritarjevem »Zvonu« (1870) in naposled v Trstenjakovi »Zori« (1872). Vrhu tega je izdal leta 1855 knjižico »Pesmi. Zložil Matija Kračmanov Valjavec v Ljubljani pri Giontiniju na 215 straneh«. Njegovo književno delovanje je torej gledé časa, v katerem je zlagal svoje pesmi, jako razsežno, ker obsega dobo štiriindvajsetih let, mnogovrstno pa je tudi gledé opevanih predmetov.

Kaj ga je vnelo, da je začel zlagati pesmi, je lahko vganiti. Gotovo so že mlademu dečku zelo razvnele domišljijo narodne pesmi in pripovedke, ki jih je slišal od svoje babice na Srednji Beli in pozneje učenec ljudske šole pri Mežnarjevih v Kranju. Lepo se spominja babice v »Sanjah«. »Tam gori naša sobica bila je, za deco nas in pa za staro matér, ki ž njo zvečer in zjutraj smo molili, premaljali molitve starodavne, ki jih je znala toliko na pamet, da vsaki dan smo v tednu drugo čakali. A bile so pobožne, tako mične, da kmalu sem in rad se jih naučil. Tu gori nam je pripovedovala prelepe, mične vsakovrstne bajke ali svetnika kterega legendo: Od svetega Matija, ki odsekal očitu si in materi je glavo, kakor so rojenice prisodile; Od svetega Mihéla, kak je prišel pred sveto nebo duše vgovavati; Od svetega Tomaža, kako v sodic zabil je smrt in sédem let jo jéčal, da sedem let ljudje nič niso mrlji; Od svete Jédrti, kako so miši napredena vreténa ji zgloodali, in druge svetne, bajeslovne priče: Kako gozdove vodomec preleta in Veles krave varuje in vole in goni jih s planin nazaj jeseni in kake norce znal je briti kurent, kako se je v nebesa sveta zmuzal, da zdaj je med izvoljenimi v raj, da moja mati, to od njé zaznavši, na pustni predvečer še danes moli: »Še 'n očenaš in češeno Marijo svetemu Kórantu na čast in slavo, ki bode jutri njega god in praznik.« In zjutraj, kadar vstajala je zarja, golčala je, da svit je to nebeški, da je odlesk presvete luči rajске, ker rajška so takrat odprta vrata, da hodijo skoz njé

k ljudem na zemljo in spet od zemlje gor v nebesa sveta poslanci božji, angeli čuvarji s poveljem, naj bedijo nad človeštvom, da zablodivši kam se ne zadene, in nosijo do Boga sporočila, kako bili so prej ta dan otroci, jeli poslušni ali nepokorni. In ko sedeli smo na vrtu v senci, okoli nas so rožice cvetéle in te smo brali, v vence povijali, nad nami pa so tički podnebésni prepevali si vsak na svoje grlo in mati nam razkladala je pesm: »Od svetega Duha jo kos prepeva, – kalin pa žvižga svet'ga Avgušтина.« Pod onimle orehom v hladni senci učila je poznovati me črke. »Poglej jo tole. Ta je kot očali, ki devajo na nos jih stari oča, kadar popoldne ob nedeljnih svetih beró povest od mlajšega Tobija in časi od Svetinove družine. Tej črki, vidiš tukaj, g se pravi. Takoj za njo, poglej jo, vidiš tale, ki kakor stol je starega očeta, kadar na njem sedijo pri kosilu. Poglej jo dobro, tej pa h se pravi.« Tako prisposodbljaje naučila me več je v tjednu ko učitelj v letu.« Vse Valjavčevo književno delovanje kaže, da so te narodne pesmi in pripovedke popolnoma osvojile njegovo dušo. Brez njih bi Valjavec težko bil slovenski pesnik. V svoji avtobiografiji sam priznava, da se mu je od babice vlila ljubezen do narodnih umotvorin, ki mu ni nikoli popolnoma ugasnila. Zato je bil Valjavec že od dijaških let eden izmed najpridnejših in kolikor toliko bolj kritičnih zapisovavcev narodnega blaga. Iz narodnih pesmi, pravljic in pripovedek pa je tudi kakor iz neizčrpnega vira zajemal motive za svoje umetne pesmi, poleg tega pa si osvojil tudi njih dikcijo, frazeologijo, da se njegove pesmi bero kakor prave narodne pesmi, n. p. Drobne pesmi. »Šla bi na goro, pa ne gre čez vodo, ni mostu na brvi, ki čez potok drži. Prišel je fantič, tak kren kot ptič, preskočil z mano je globoko vodo. Mi je skočil v srce, da iz njega ne gre. Pa tud' nečem tega, da bi šel iz srca.« Ali pa »Oj ti ljuba mala s plamnimi očmi, ki čez okno gledaš s plamnimi očmi in mi srce vžigaš s plamnimi očmi. Ali hočeš, da mi bedno vse zgori? Naj gori, če hočeš, da mi izgori, Al pa če hočeš, naj se pogasi, Saj nobena druga nima te moči«. Dalje primerjajte pesmi »Milko«, »Kaj si tak bleđa zvezdica«, »Gospodič« (narodna anakreontska). »Gospodič pod gradom hodi, – gospodična v lini stala, – pa mu je z line govorila. 'Pobič, ki po zemlji hodiš! – Kaj bi ti po zemlji hodil? – Hodi k meni, gospodični. – Ne bo treba kruha jesti, – ni studene vode piti, – ni po črnih tleh hoditi. – Hodil boš po lopah belih, – jedel boš pogačo belo, – srebal boš rebolo sladko, – ljubil mene gospodično'. Šel sem, šel v te bele zide, – hodil sem po lopah belih, – jedel sem pogačo belo, – srebal sem rebolo sladko, – ljubil gospodično zalo; Ali pride z mečem angel. – Spodil me je s parađiža. – Spet po črni zemlji hodim, – ajdov kruh prižuljen zobljem, – pijem vodo iz studenca, – ljubim vse in nič ne ljubim.« Enako v narodnem duhu so zapeta

»Dva vrta«. »Bratovska ljubezen« je naravnost popravljena narodna pesem »Draži je brat od ljubega« v I. zvezku 711–714, ki jo je zapisal tudi Valjavec. Enako je po narodni narejena »Vasovavec« in »Od nebeške gloriije« (I., 306–309) »Menih in rajska ptičica«. Kot narodna pesem se bere »Ovsenjak« in še nekatere druge, »Prek Save«, »Če plavati ne znaš, ne veš, – zakaj prek vode ljubiti greš?«.

Vplival pa je na Valjavca tudi Koseski, čegar pesmi so takrat slovele. Toda častno in značilno je zanj, da se je že v mlajših pesmih kolikor moči izogibal koseskizmov, ki so pri njem redki, pa mu včasih vendar uide kak plam, gib in san, šumon (šum). Valjavec je že iz mladih let predobro poznal narodno govoricu in pravo narodno mišljenje, pozneje pa so ga vestne študije o slovenskem jeziku ohranile, da ni zašel na stransko pot. Odpor zoper koseskizme se kaže zlasti v »Sanjah«, kjer pravi: »A če zalezal kdo me je gosposkih, – Navdušen kateri domorodec slavni, – Dobil je ves romantični odgovor – V besedah, po Koseskovo zvarjenih, – Sestavljenih nerodno neslovenski.

Umakniv nizozemskim se nižavam, – Izvolil sed sem na to nebotičnost, – Da kinč in kras narave pregledavam – In rajskomilo vidokroga mičnost – Sto tisoč lepe drage domovine, – Preskrbne matere za verne sine. – Tam, kjer iz zlatosajjnega ležišča – Svoj vstan svetkuje svetli car podanski, – Vsevidno sonce, tam je sklad čerišča – Gor kamniških, stolp silno veličanski. – In Grintavec bolj gori gleda goli – V demantosnegoblesku naokoli« itd. še skozi 6 strof. Naposled pravi: »In Bog ve, kaj sem skupaj še naklasil, – Kar več ne vem in kar sem rad pozabil. – In kdor je deklamacijo to slišal – In domoljubje v tak izraz odeto, – Navdušen šel je stran od mene, – Jaz pa za njim sem milujoče gledal, – Ker ni razumel, kar sem mu povedal.«

Poleg Koseskega tudi Vodnikove pesmi niso bile brez vpliva na Valjavca. Pri nekaterih je ta vpliv očividni, npr. »Na planini«. »Vstopim se vrh planine, – Solnce ravno gori gre, – Z nebotične visočine – Se mi daljni svet odpre.« Pesem se bere kakor Vodnikov Vršac, izraža iste misli in je pisana tudi v isti meri. Pa tudi druge pesmi kažejo na Vodnika, ki ga je zlasti v mladostnih pesmih rad posnemal v pevski meri.

Izmed nemških pesnikov je imel brez dvojbe Goethe nanj največ vpliva, kar bi se dalo dognati tudi iz pesmi samih, n. p. Valjavčev »Kmet v risu« spominja bravca živo na Goethejevo balado »Der Schatzgräber«, ¹⁴⁹⁰ in ravnotako so Valjavčeve klasične, v šestomeru zložene pravljice nastale pod vnanjim vplivom Goethejeve živalske epopeje »Reineke Fuchs«, ki je prav tako pisana v heksametrih.

¹⁴⁹⁰ »Iskalec zakladov«.

Dadó se pak zasledovati tudi vplivi Prešernovi v nekterih pesmih, n. p. v pesmi »Gorje«: »Izgubil vero, upa ni. – Oboje vzela si mi ti. – V pekel verjel sem in nebo, – Podrla ti si vse mi to. – Ko cvel mi je veselja raj, – Poprašam, si li moja kaj?«. Zlasti pa spominja Prešernove balade »Povodni mož« Valjavčeva pesem »Katrinčica«: »Na ravnem, na planem na sredi vasi – Pa lipa širokokošata stoji. – Pod lipo je senca in v senci je kraj, – Pripravljen za ples je, pripravljen za raj. – Piščali pojo in pa gosli in bas, – Da sliši in zlega se daleč na vas, – Odglaša, kar žvenk doleti na okrog, – Odmeva dolina, plan, gora in log. – Pod lipo se sučejo urne vrste, – Vse s parom fantini in dečle mladé, – Vsem gleda veselje iz polnih oči, – Da žalosten bi bil, le enega ni. – Najlepša v okolju je slava plesu, – Katrinčica zala, slovečga glasu, – Ni videlo sonce, ne luna ne dan – Še tacega krasa kot njej je odbran.« Kakor Uršika zala, se tudi ona brani plesavcev, dokler pride po njo hudič rajavec.

Snov je Valjavec posnel po narodni pesmi I., št. 83. Verzi pa so glede metra delani po Prešernovih. Toda vsi ti vplivi ne segajo tako globoko v Valjavčeve poezije, da bi mogli omajati njegovo pesniško samostalnost. Navzlic njim je znal obraniti krepko individualnost in jasno očrtan je v družbi slovenskih pesnikov. Popolnoma se sevé ni mogel povzdigniti nad vrstnike, ker čas in razmere, v katerih živi pesnik in stvarja umotvore, pritisne vselej nanje znamenje tujih vplivov, ki je kajpada časih komaj vidno.

Ako pregledamo Valjavčeve lirične pesmi, vidimo v njih neko otroško nedolžno veselje do lepe prirode, usmiljenost do trapljenih živali, zlasti ljubezen do ptic, resnično pobožnost in iskreno rodoljubje, zlasti hrepenenje po oddaljeni gorenjski domovini. To so glavni čuti, ki se nam razodevajo v njegovih najstarejših pesmih.

V vrsto pesmi, ki nam kažejo nedolžno veselje do prirode, spadajo: »Drevo v cvetu«, »Ko gledam spomladi – Cvetoče drevo, – Veselja se smeja – Mi srce sladkó« (Vodnik), potem »Poletni večer« (pesmi Kranjske čebe), »Na planini« (Vodnik). V drugo vrsto kažejo usmiljenost do živali: »Tice vinopivke«, »Prostost«, »Seničica«, »Bratec in sestra« in mnogo drugih v »Vedežu« in »Novicah« objavljenih, katerih Levec ni sprejel v svojo izdajo. Vse so iz dijaških let, primerne mladim bravcem, katerim ugajajo še danes. Prava krščanska pobožnost se razodeva iz pesmi »Ti moj oče« in iz psalmov, ki so do Veselovih časov bili najboljši prevodi. Veselovi pa so izšli 40 [let] za Valjavčevimi, in koliko je v tem času napredovala pesniška tehnika!

Med domoljubne pesmi prištevamo tiste Valjavčeve pesmi, v katerih lepo izraža svojo domotožnost, hrepenenje po oddaljeni domovini. Političnih pesmi

ni pel, pač pa je duška dal svoji duši, ko jo je morila osamelost v daljnem dunajskem mestu, ter je svoje čute zilil v ganljive pesmi: »Brezgorje«, »V podonavskem mestu – Huda sapa piše, – Kranjskemu učencu – Črne lasce višec; »Podonavska riba«, kjer nagovarja ribo: »Plavaj za valovi – Doli po Donovi – tja do Save vtoka – Plavaj gor po Savi – Na slovenske strane, – Gori do Ljubljane, – Pa mi jo pozdravi. – Dalje le po vodi – Brez pomudovanja – Do preljub'ga Kranja – Gor po Savi brodi, – Pa mi ga pozdravi«. Plavaj »V Kokro, 'z Kokre v Béli'co, – Plavaj k vasi Béli – Do moje zibeli – v Storžčevo dežel'co, – Pa mi jo pozdravi: 'Zdrava bodi Bela, – Srečna in vesela, – Drevi kakor davi'« itd. Prekrasna je njegova pesem »Danici«, katero je Avgust Dimitz preložil na nemščino, »Al' na tujem tudi – Zvezda me poznaš, – Ker na mene doli, – Ko doma migljaš? – Zgodnja zbujevalka, – Dne oznanjevalka, – Al' me še poznaš?«. Enako močna ljubezen do domovja je razvidna iz pesmi »Hrepenenje«: »Daleč sem doma, – Duh pa vsak dan roma, – Roma, roma, roma – Dan za dnem do doma. – Kaj si mi storila, – S čim se prikupila, – Si mi priljubila se dežela mila? – Nag sem šel od tebe, – Bil sem sam za sebe, – Brez dobička, zgube – In brez duše ljube. – Smrti zgodnje zobu – Plen spi oče v grobu, – Kar mi je še ljubo, – Vse mi je pod zgubo. – Pa si mi le ljuba, – Skli me tvoja zguba – In bo vedno sklela, – Nikdar zacelela. – Brez miru, brez neha – Duh po tebi zeha, – Roma, roma, roma – Slednji dan do doma. – Vzeli so mi srečno – Upanje za večno, – Vendar roma, roma – Vsak dan duh do doma!« Sploh je bila Valjavčeva duša s tisoč vezili priklenjena na lepo storžičevo deželo, eno najlepših pokrajin naše domovine. Na zahodu obdana od sinje Save in zelene Bistrice, na vzhodu od globoko tekoče Kokre, se razprostira nad Kranjem do Karavanek ravna zemlja, polna šumečih potokov, zelenih lok, bogatega polja in temnih gozdov, polna prijaznih vasi in belih cerkva in starih gradov in na lepi svet gleda od severja, gozdov polni, proti vrhu skalnati, s snegom kriti Storžič s svojo sosedo zeleno Zaplato na desno in položno Kriško goro na levi. Dalje proti zahodu se vzdigajo sinje Julijske Alpe s Triglavom, proti vzhodu pa orjaški Grintavci. To je ozemlje, na katerem je Valjavec spočel večino svojih poezij, ki mu je dalo največ motivov za lirične, največ snovi za epične pesmi in katero slavi v tolikih pesmih. Globoko v srce se je pesniku zasadila ta lepa pokrajina in prelepo opeva vrli narod, ki živi po njej, njegove praznike in navade in ljubljeno babico, svojo prvo ljubezen, spomine na dijaška leta v sanjah in smrt predragega očeta v pesmi »Tako je bilo«: »Smejale se mi je Storžec – In migal mi naprot, – Tak kratkočasna bila – Nikoli ni mi pot. – Nikoli po livadah – Ni bil tak srčen cvet, – Nikoli tako sladko – Iz rož ni dihal med.« V to gorenj-

sko pokrajino je postavil tudi torišče svojih najlepših epičnih pesmi, pripovedke »Ovsenjak«, idilo »Zorin in Strelina« in romantični ep »Zora in Solnca«, katerim vsem daje lokalno planinsko ozadje neko posebno mikavnost. Kakor planinski zrak nad domačo vasjo, so Valjavčeve pesmi jasne in čiste, zdrave in vesele kakor Gorenjke, dobrodušne kakor Gorenjec, kadar odloži trdo vnanjost.

Rahločutnost in velika ljubezen pesnikova do roditeljev, se nam razodeva v raznih pesmih in odseva zlasti iz hudih dušnih bojev, ki jih je boril pesnik sam s seboj, preden se je odločil zoper voljo materino oditi na Dunaj. Bridko žalost, ki jo je napravil sebi in materi s tem, da je odšel na Dunaj, nam plastično oriše v prvi »Dunajski tercini«: »Prišel je k meni v vas prijatelj 'z bliže, – tovariš s šolske dobe jako plodne, – dve šoli bil od njega jaz sem niže. – Ko je odšel, približajo se mati: Na čelu temnem čudnogrbe riže – kazale so mi črke lahke brati – in čudno ganile so me te črke, – nasprotnosti dve jeli sta se klati; – in tolklo mi je srce kar na glasne trke, – krotil sem s težo, kar je vrelo v meni, – gasil, da je letela duša v cmrke. – V besedi skoraj poluzadušeni – poprašajo me: 'Kdo pa ta gospod so?' – V besedi rečem kratko izrečeni: – 'Študent kot jaz.' In mati spet: 'Od kod so?' – nastavijo v pogumnosti začeti. – Odgovorim: 'Oné odonegód so!' – 'V kateri šoli so pa že?' – 'V deseti.' – 'Ti si pa tak, da nočeš iti vanjo?' – 'Jaz sem pa tak!' – Začne mi dušo meti – bridkoba, ki zvalila se je nanjo, – in materi je bil odgovor britev, – ki vrezala je rano ji notranjo, – ki zanjo težko se dobi celitev. – Več dalo meni ni pokoja, – a mater tolažila je molitev. – Meglena mi odzdaj je bila hoja, – zamišljenost me vsega je prevzela, – peklila me je neka sprotnost dvojna, – ki rekel bi, se name je zaklela. – Prišel je čas, da pojdem stran od hiše, – da bo odločba me od doma vzela. – Ločitev kratka, nihče solz ne briše. – Ne briše mati, jaz si jih ne terem, – ni zdiha zame, mati tud' ne zdiše, – v obrazih žlahte žalosti ne berem, – al jeza na me iz oči jim bliska – grozeča: naj te smem, te v prah poterem! – al materi samota srce stiska, – oblije solza lice ji upalo, – da klela bi me, ni tak duša nizka, – ni tako nizko duše ji dognalo. – Le brž iz para pa na sapo zunaj! – Hlapon zažvižga, urno je zdrdralo, – na znojno čelo hlad pihlja mi Dunaj.« Isti motiv se ponavlja tudi v raznih oblikah, tudi v drugih pesmih, n. p. »Oče ino mati«. Kako je on, ki je materi do smrti skazoval dejansko ljubezen, čutil in mislil o sinovski nehvaležnosti, jasno kaže pesem »Mati«. »Mimo hiše pelje cesta v daljno stran, – mati nanjo hodi gledat dan na dan. – Vidi jo ljudje jo, ni jim tega mar, – vsi puste jo v miru, saj jim to ni kvar. – Sin po njej odšel je, kam, – tega ne vé; – Vé le to edino, da šel za goré. – Hodi in le hodi, dnevi pa tekó. – Mati, kaj li čakaš? Sina več ne bo! – Ali ona hodi na preljubi kraj, – gleda

in pa čaka, kakor je dozdaj. – In ga res dočaka: pride sin – gospod. – Kak ji srce skače! – mim ga pelje pot!

Nič se ni zmenila, pravijo ljudjé, – kdo je videl njeno počeno srce?«

Po značaju in mišljenju je Valjavec pravi Gorenjec, ki je nad vse ljubil svojo slovensko domovino in posebno bridko občutil, da ni mogel dobiti kruha na Slovenskem. Ta bridkost nam odseva iz več pesmi, ki so očitno zložene v prvih letih njegovega službovanja v Varaždinu; tako n. p. v pesmi »Taki so«, »Dejal sem, da je draga – mi domovina blaga. – 'Tako je prav!' so sladko – dejali mi prav gladko, – v oči so se spozrli, – pa vhod mi v dom zaprli!«. Isto vidimo v pesmi »Vrhu varaždinskih gor«, »Vrhu varaždinskih gor – družba trtni sok okuša, – veselice glasni kor – pak odbija moja duša. – Umeknil sem se na stran, – pod nebo pod milojasno, – tamkaj vživat božji dan – in naturo tako krasno. – Vem, pogrešal me ne bo – ni gospod, ni gospodična. Kupice na glas pojo, – taka godba je premična. – Ni pogrešil me gospod, – pogreši me dekle mlada. – Gre ter išče me povsod, – po vseh kotih vinograda. – Poleg mene vsede se – v senčico pod sočno trto – na zeléno kanape, – po zemljici razprostrto. – 'Al si čuden Kranjec moj, – Ni po godu tebi družba, gospodičen in gospój, – vidim, mrzi tebe služba.' Več besed iz zalih ust – nisem mogel, da bi čakal, – grozd ta mi je sok prepust – na moj čutni jezik stakal. – 'Kranjec moj!' odgovorim, – druge zamolčim besede. – 'Kranjec moj!' spet ponovim, – vanjo vpnem srepé poglede. – Zgane jo besede glas, – ki jo ž njim sem izgovoril, – z lic ji ide rožni kras, – kjer se prej je tako zoril. – Nič mi ne odgovori, – v tla molčé poglede klóni, – v roke skrije si oči – in glavó na mé nasloni. – Joka se na glasen zdih, na ta zdih sem ji oprostil, – tak odgovor glasnotih – mi zavselej je zadostil.«

Zlasti se bridkost, ki jo je občutil Valjavec sprva na Hrvaškem, vidi v 2. pesmi »Vrhu varaždinskih gor«, »Ponapili so se vina, – vrel iz njih je zloben duh, – zginil jim je iz spomina – trezne pameti posluh. – Spustili so jezo svojo – ne naravnost koj na mé, – padli so na dečlo mojo, – nanjo brusit šli zobé. – V glavi šlo jim je okroglo, – v srcu pekel jih je strup, – ni jim to v možgane moglo: 'S Kranjcem Hrvatica skup!' Oh, in jaz sem za nje gorel, – odkar diham in živim, – želel, da postanem orel, – da bi precej zletel k njim. – Bog je slišal moje želje, – v srédo médnje me je del, – od njega mi je povelje: bodi brata brat vesel! – Dekle se nasloni name, – ne zjezi je ta njih golk, – mene vpričo njih objame, – da nastane precej molk. – In ta molk je bil zgovoren, – on govoril je za mé, – bil pri njih mi to je stóren, – kar je znalo že dekle. – In dekle je toli vedlo, – kol'kor jaz od mladih nog, – in da se za večno vsedlo – vame je, vé v nebu Bog!« Isto bridkost

vidimo tudi v nekaterih sonetih. Vendar mu je ravno v Varaždinu posijalo tudi sonce moške ljubezni v dovzetno srce. Kar je erotičnih iz prejšnjih časov, to so kakor Dunajske tercine, odsevi begotnih ljubezenskih čutov iz dijaških let. Prava ljubezen se je oprijela njegovega srca šele v Varaždinu, kar nam kažeta pesmi »Čudno« in »Grozne sanje«. O postanku te pesmi piše sam: »Zložil sem pesem, ko sem slišal v družbi oficira izgovoriti ime dekleta, ki sem se vanje zatelebal drugo leto, ko sem v Varaždin prišel. Nésem bil še besedice ž njo pregovoril, ko se je ponevedoma vmes zaletel oni oficir in vzdihnil: 'O Žüli, Žüli!' Bila je to hči Kranjca, ki je bil ta čas uradnik v Varaždinu, dejalo se mu je Matavšek.«

Milejša kakor z Julijo mu je bila sreča z Berto, hčerjo geometra, rojenega Hrvata, ki jo opeva v pesmi »Maj in Berta«. Z njo se je poročil leta 1864 in živel v srečnem zakonu do smrti. Ker je slabo znala hrvaški, piše v nekem pismu: »Ljuboval sem nemški in pri tej priliki ji tudi nemške pesmice koval, ki sem jih časih prej nemški napisal, potem pa na slovenski obrnil in naopako. Tri sem še oni dan našel, nate jih, pa jih s slovenskimi primerjajte in pa smejte se, kakšen je zatelebanec.« Pesem »Berti« slove: »Slonel sem pod – oknom, krajšal sem si dolgi čas – z ljubimi dekliči, – kakor šega je pri nas. – Kar se ti prikažeš, – sem po ulici si šla, – meni pa zastane – jezik sred pogovora. – Čudno se je zdelo – prec dekletom paznim to. – Pa so koj šle gledat, – kam obrnil sem okó. – Ah da, reče Fani, – mlada Berta sem skaklja, – pazi brate, pazi, – da ti ne bi v srce všla. – Varuj se mi Berte. – Berta je dekliček zal – ino tak dekliček – vkrade moškimi srce kmal. – V tem se ti približaš, – vidim, da si lepa koj, – akoravno videl – sem že mnogo lepših roj. – V okca ti pogledam, – najdem, da si lepa res, – akoravno gledal – sem že v lepših sto očes. – Glasek tvoj sem slišal, – muzika je zame bil, – dasi lepši glas mi – že je iz lepših ust zvonil. – Rokco sem ti stisnil, – čutil, da je nežna zgolj, – akoravno stiskal – sem že nežnejših dovolj. – Ali v tvoji bliži – šlo na šir mi je srcé, – ko še pri nobeni – spomeniti se ne ve. – Kaj pa tvoje, Berta, – je čutilo tudi kaj? – Rad bi, rad bi vedel, – al odgovora ne daj!«

XI

Valjavec ni samo odličen liričen pesnik. Veči del svojega pesnikovanja je posvetil epičnemu pesništvu, kar mu je tem bolj prištevati v zaslugo, ker se je tedaj gojila pri nas večinoma samo lirika. Toda že vzgoja njegova je bila taka, da ga je morala napotiti na epično pesništvo. Pripovedke in legende njegove babice so že mlademu dečku vcepile veselje do epičnih stvari. To veselje mu je rastlo, ko je bival mlad učenec v Kranju pri ljudeh, ki so ga ohranili v istem duševnem toku, in dolgoletno nabiranje narodnih pesmi ni moglo ostati brez vpliva na njegovo umetno pesniško stvarjenje. Zato se tudi njegova pesniška individualnost nikjer ne razodeva tako odločno, kakor v tistih epičnih pesmih, ki jim je zajemal snov iz narodnih pesmi, iz narodnih pripovedek, pravljic in legend. V tem oziru je pokazal svojim vrstnikom novo pot, po kateri pa jih [je] le malo šlo za njim.

V prvo vrsto njegovih epičnih pesmi je staviti njegove pravljice, zlasti živalske pravljice, zajete iz narodnih ust. Sem spadajo pesmi »Pastir«, »Miš-deklica«, potem »Volk Rimljan«, »Osel, kralj zveri« in »Volk in pes«.

Pesem »Pastir« je ena najprisrčnejših pravljic. Kakor bister studenec po zeleni loki teče pesniku v tej pravljici beseda neprisiljenega pripovedovanja, da se ga poslušavec ne more naslušati. Vsebina ji je znana snov narodne pravljice o čudovitem prstenu, ki ga da mati kača pastirčku in ima to moč, da takoj pride 12 slug, ako trkne obenj, in mu izpolni vse želje. Z nedosežnim humorjem nam slika v živalskih pravljicah nezgode volka, ki se je zaklel, da ne bo več klal drugih živali, pa se je potem premislil svoje obljube in hotel zopet počenjati staro pregrešno življenje. Toda prevarijo ga vse živali, katerim je prej prizanesel, kobila, kozel, svinja in petelin, kateri mu zleti na drevo.

Volk goljufan zabrne okó po strani na njega,
 jezen pobere se v gozd, govoreč sam sebi besede:
 Oče moj Rimljan ni bil, pa živil se vendar je dobro,
 tudi ni bil fiškal, da prebiral bi pose kobilam,
 merjevec tudi ni bil, da bi kozlom njive premerjal,
 tudi ni bil muzikáš, da bi godel prašičem in svinjam,
 pa se je dobro živil in doživel do starosti lepe.
 Naj pa nikar še jaz ne bom, že prav mi je bilo,
 Al' ne jezé me še nič vse moje pekláte nezgode;
 to me jezi in letó mi je žal, da me tamle na hrastu

ta potepuh je goljfal, ki ni vreden, da volk ga pogleda.
Lepa je ta, moj volk, zdaj drugega nič ne zaslužim,
kakor da lopi me kdo spod tegale hrasta s sekiro
tak po črepinji, da koj se zvalim in nikdar ne vstanem.

Komaj to izgovori, že vdari kmetavz ga po buči,
da se zvali in zgrezne na tla s prebito črepinjo.
Komaj imel je še čas, da izustil je take besede:
Ta je pa lepa, da zdaj še s seboj se ne sme govoriti!
Daleč dognal si jo svet, mor'biti da enkrat še pride,
da bo še misliti greh ... In smrt mu pristriže besedo.

Posebno plastično nam riše Valjavec klasični boj neumnega požrešnega volka z zvestim in pretkanim psom Belinom. Volku pomagajo divji prasec, medved in lisica, psu pa maček, racman in gosak. Volk pride prvi na bojišče pod hrast in porazstavi svojo vojsko: prasca v kup stelje, lisica gre na najviši vrh hrasta.

Ko po zapóvedi vse se zgodi in stori po povelju,
bliža se tudi Belin in junaška Belinova vojska:
Njej je na čelu on sam, pred njim pa korakajo racman,
maček, držeč rep moški na vis, maršira za njima,
ž njim jo korači gosak, on puše iz celega kljuna.
Spazi lisica vojskó pa zašapne: »Sovražnik se bliža,
vojsko vodi Belin in s tamborjem hodi od sprédaj.
Tambor udarja na moč, čuj bobnanje: tatata, tata!
Stopa za njim vojniki, on puško nosi nabito,
streljal bo zdajle na nas; joj, joj, mi nimamo pušek!«

Vse, vse umolkne, ko pride Belin nekoliko bliže.
Prascu iz listja uho je molélo, nanj sedla je muha.
Zmiga, da proč bi jo zgnal, a maček zapazi ta migljaj,
Misli si: »Lej mi jo miš!« Pa priskoči in urno pograbi
prasca, o joj, za uho. Prestraši se prasec pa puhne
vun izpod listja, beži, kar nesó ga nogé vse četvere.
Maček se tudi zboji in pobegne na hrast do medveda.
Medved se splašá in strah ga vrže z drevesa na zemljo;

Maček še bolj se zboji in pleza še više do vrha,
Gor do lisice, ki strah jo pograbi, da tudi opadne
In z medvedom zbeži in nič se nazaj ne ogleda.

Volkova vojska se v les razbeži, sam volk je pod klado
Tičal in mirno čepel, boječ se, da kdo ga ne spazi.

Drastično opisuje slavno zmago pretkanega osla nad kraljevim levom. Ker je leva razžalil, da ni kralj vse zverine, se skusita v tem, kdo nalovi več zverine. Lev gre po pečinah in gozdih in lovi vsakatero živali, osel pa se naredi mrtvega, zato gredo nadenj vsaktere ptice, gavrani, vrane in škanjci in drugi mrhožrci. Osel pa jih šavsja za vrat in mori, kar pride mu blizu, kar umori, to dene na stran, da ne vidijo drugi. Ko pride lev s svojim plenom in hoče ta plen primerjati z oslovim, mu pravi osel, da naj si kakor on nalovi takih zveri, ki po zraku letajo, ako more. Lev ga žalosten spozna za kralja. Ko gre od njega, sreča volka, ki ga pozdravi kot kralja zveri. Lev protestuje proti temu, da bi on bil kralj, češ to je drugi. Volk mu pravi, da je to le goljufija, in zato naj gré le ž njim pogledat goljufa:

Dragi prijatelj, nikar, da se treba kesati ne bode,
toda če nočeš drugač, privéživa vkup se za répe,
da se zjedinjenima ne zgodi kaj kake nesreče.

Zvežeta rep si za rep in gresta na vzvišeno mesto.
Tukaj pokaže mu lev, govoreč z drhtečo besedo.
»Vidiš ga, tamkaj leži, ki kralj je vsevrstne zveri!«
Zagrohota se mu volk: »Oj brate, nikar ne budali.
Hohoho, to ti je kralj. Oh vidiš, da to je le *ose!*«
»*Osem* jih je, govoriš. Oj, jojmnasta, jojmnasta, bežil!«
Reče in steče na moč in drči, da se nič ne ogleda,
Koder vodi ga pot, po ravnem, po krivem, po gošči.
Vlači volka za rep in ne čuti, da s sabo ga vlačí.

Ko se ozre, vidi, da je volk že mrtev in mu jezik visi vun. Lev mu pravi: »Ti se še smeješ? Jaz sem vesel, da sem živ ušel, pred tolikimi kralji meni ni do nikakega smeha. Valjavec se je precej strogo držal narodne pravljice (278), še celo konec »I ja sem v tom lovu bil, imel sem oblečene čizme, obuvane rukavice, čizme na

rukah, a rukavice na nogah,« s čemer hoče lepo povdarjati ironijo vse pravljice, je prepel v verze:

Jaz sem tudi se zbal te strašne množice kraljev
in sem za levom ceptal, de še zdaj od bega sopiham,
ter sem vesel, da peté umaknil sem nevarnosti hudi,
da sem pritekel do vas, da še presne prinesem novice,
porok, da rés je to laž, da se zgodilo to je v taistem
času, ko v klasu je bob in ko rastla je v stročju pšenica.

Prav fino ironijo je znal Valjavec podtekniti pravljici o miši deklici. Sploh spadajo te pravljice med najlepše stvari, ki jih je spisal, in so v našem pesništvu tem večjega pomena, ker so edine te vrste v njem. Vsem je vzel snov iz svojih »Narodnih pripovjesti« in ravno primerjanje, kaj je vstvaril iz neznatne snovi, nam kaže njegovo pesniško moč v pravi luči.

Ž njimi je tudi pokazal, kolik zaklad je zakopan v narodnem pesništvu tistemu, ki ga zna najti in vzdigniti. Heksametri res niso včasih popolnoma dovršeni, včasih mu uide celo kak sedmerostopen, vendar zvone sploh prijetno in jih je šteti med najboljše, kar jih imamo. V zadnji prenašaji je skušal tudi v tem oziru odpraviti nestatke, kar razvidimo iz parenteze v pesmi »Volk in pes«, kjer pravi pri heksamtru »Ko bi ne bil, kjer si, že dal, kar gré ti, bi zdaj zdaj!« to-le:

Oh heksameterček, ves šepast si ti se naredil,
čisto iz enozložnih besed! Odpusti mi Stritar,
tudi ti Levec, da ni sestavljen po vajnem kopitu!
Nisem, zares ne, nalašč ga takega delal,
pa ga v Ljubljano bom dal profesorjem, da bi imeli
dati vsaj kaj za zgled marljivim gimnazijarcem,
kakšen je slab in grd heksameter v našem jeziku.

Levstik je za to tudi grajal Levca, da ni v Pravdi o slovenskem šestomeru med pesniki, ki so zlagali dobre šestomere, navedel tudi Valjavca.

Druga skupina Valjavčevih epičnih pesmi so njegove narodne *legende*. Vsebinsko vsem je zajel Valjavec po legendah naroda samega, najbrž vse iz ust babice, ki jih večino tudi sam omenja v »Sanjah«. V nobeni svoji pesmi ni Valjavec tona, dikcije in vse tehnike narodnih pesmi pogodil tako srečno kakor v legendi »Od

nebeške gloriije«, zapeti po narodni »Menih in rajska ptičica«. Ž njo bi se smela v tem oziru primerjati morda še »Ovsenjak«. Lepe v svoji preprosti besedi in prozorni tehniki so tudi »Znamenja dežja«, »Gospod in sveti Peter sta – na pot o hudi suši šla, – sijalo sonce zlo je vroče, – ker dolgo ni bilo že moče«, potem legenda »Od kod reveži« in »Starček« po narodni pesmi Starčkova smrt. Žalibog ni tem pesmim zadnje leto življenja, ko jih je prirejal za natisek, nekoliko vgladil obliko, kakor je legendo o »Tici pivki« preoblekel v popolnoma novo obliko, da se ta še bolj odlikuje med njegovimi proizvodi. Pesem je karakteristična za njegovo naivno pripovedovanje in za tehniko njegovih verzov, kitic in rim.

»Zaprta smrt« je zložena v španskih asonancah, kar ji navzlic narodni vsebini ni na škodo, v narodnih pesmih »Sveti Tomaž in smrt«. V drugih dveh legendah »Sveti Mišel« in »Sveti Gregor« je ubral spet besedo po narodni govorici. Prva povzdiga dušo do nebes kraljice, druga pa pretresa srce s svojo tragiko, dokler se bravec ne oddahne, ko pesnik srečno reši tragično krivdo slovenskega Ojdipa, nemškega »Gregorius uf dem Steine«.¹⁴⁹¹

Kakor v živalskih pravljicah tako tudi v legendah ni doslej dosegel Valjavca še noben slovenski pesnik. On nam je zložil največ in najlepših legend, ki bodo preživele mnogo pesmi, katerim se dandanes poje slava. V formalnem oziru se jim res da tu pa tam kaj očitati, toda pesnik je v teh naivnih legendah namenoma izražal pravo narodno mišljenje, namenoma pripovedoval tako, kakor pripoveduje narod sam, in to se mu je posrečilo v polni meri.

Tudi snov ostalih balad, romanc in pripovedek je posneta mnogokrat po narodnem ustnem poročilu. Očividno sloni na njem n. p. ljubezniva pripovedka »Ovsenjak«, »Stoji, stoji tam beli grad, – v tem gradu gospodičič mlad. – On po gosposko je zrejen, – o kmetih slabo podučen. – Od prvih let, od mladih nog, – kar dal mu je življenje Bog, – le zobal je potičice, – iz rumene pšeničice, – na sladkem mleku mešane, – vse s cukrčkom potresene«. Dalje je po narodni zapeta globoko čutna balada »Bratovska ljubezen« (v narodne pravljice Draži je brat od ljubega, št. 711–714) in balada o »Katrinčici«, romanca o pridni žanjici, in balada »Kmet v risu«. Dve, »Vasovavec« in »Prek Save«, sta posneta po liričnih narodnih. Obé opevata prešernost in podjetnost zaljubljenega mladeniča. Zlasti druga je posebno značilna za način Valjavčevega pesnikovanja, za njegovo naivno pripovedovanje in pa za tehniko njegovih verzov, rim in kitic. Balada »Blagi sin« je posneta najbrž po kakšni tuji povesti. Globoko melanholijo izraža »Županja

¹⁴⁹¹ »Gregorij na kamnu«.

hči« in s srce pretresujočo tragiko nam pesnik pripoveduje smrt dragega očeta v pesmi »Tako je bilo«.

Karakteristična za Valjavca [je] tudi pesem »Sanje«, ki pa je ostala le ulomek. V prvem delu nam riše porod nove, napredovne dobe ter opisuje nje herostratične čine: vojsko, kugo, lakoto in občni državni prevrat do leta 1860. Drugi del je lepa idila, ki se Valjavec spominja v nji cerkvenega žeganja v svojem gorenjskem domačem kraju. V njem postavlja lep spominek svoji babici in opeva druge dogodke otročjih let. Iz tretjega dela nam odsevajo lepi spomini na veselo dobo dijaških let na ljubljanski gimnaziji, zlasti spomini na »ljubega očeta Martinjaka«, Valjavcu nepozabnega učitelja, in na prijatelje součence (Trdina, Božiča, Žepiča). Hudomušno pa omenja tudi dveh učiteljev Heinricha in Luscherja, s katerima ni bil nič kaj zadovoljen, ker sta ga časih pahnila iz ojnic. Lužerja se spominja tako:

Učitelja smo drugega dobili,
ki bil je še vrednejši spredaj *ema*.
Poznal ni domorodnosti nobene,
čeravno po imenu in po rodu
Slovenec bil je, le ni bil Slovenec.
Spačili meni Nemci so priimek,
oblekli ga v oblično spako »Wallautz«,
da s tem bi pol storili me človeka.
Divjak Valjavec pa obleke tiste

nositi dolgo mogel ni na sebi,
začela ga je garati po plečih
pa je poskušal, bo li šlo jo sleči.
Da, šlo je, toda malo s hudo težo.
Učitelj navali na me neslanost,
že tolikokrat prežvečene dokaze:
Da z Bogom moja dedščina po stricu,
ta, ki živi v Ameriki bogati
In bo zapustil dolarjev milijon mi,
a zanj ne vem ne jaz in ne moj oče.
»Že prav gospod učitelj,« jaz mu rečem,
»ko mi umre v Ameriki ta striček,

bom vedel, kam po dohtarja *ne* hodit,
ki vodil bo in branil mojo pravdo.«
In čutil in čuteval sem pozneje,
da je odgovor moj zares razumel.
Iz ojnic je pehnil me večkrat z bičem,–
pripehal s težo sem do »poezije«.

Od Valjavca imamo tudi dve večji pesmi, s katerima si je v našem slovstvu postavil lep spominek. »Zorin in Strelina« je tako nežna idila, da ji v našem slovstvu ni para. V podstavi mu služi neki nedolžen roman svojega součenca Dremalovega Janeza (Trdine).

Deček Zorin in deklica Strelina se v otročjih letih seznanita in sprijateljita, da kar ne moreta prebiti drug brez drugega.

In kaj je bil ta srčni vžig,
ki strnil je na prvi mig
dve duši mladi pretesno?
Bila sicer ljubav je to,
tako pa še ne gre ga zvati,
oboje dete premlado
je še, imé mu tako dati,
a kaj je, pravi mi srce,
ki samo je to slast čutilo
in zanjó vé predobro le
ter je ne bode pozabilo
do zadnjega življenja dne.

Strelina, pridna, nedolžna in lepa deklica, popolnoma prestvari nekoli nagajivega in prešernega Zorina. Ta odide v mestne šole. Strelina ostane doma. Odsotnost in razdalja pa ne pretrga srčnih vezi, ampak jih le še bolj nategne med obema. Iz prijateljstva se rodi ljubezen, čista ljubezen, ki oba obvaruje greha in zmot. Tako mine nekoliko let. Strelina zraste v lepo, zorno in pobožno devico, Zorina pa v visokih šolah napadajo verski dvomi, da sčasoma izgubi vso vero. V takšnem dušnem stanju pride na počitnice. Ljubezen do Streline je tako močna, da blizu nje spet potihnejo notranji viharji. Po stari navadi gre Zorin na Velikega šmarna dan v cerkev in tu vidi, kako po dokončanem cerkvenem opraviilu

Strelina, lepa in čista kakor angel, prejme sveto obhajilo. Z vso strastjo ob tem pogledu napadejo Zorina iznova verski dvomi. Dušo mu osvoji peklena oblast, spozna, da ni vreden tega angela v človeški podobi, zbeži iz cerkve in za vedno iz domačega kraja.

Strelina, zdaj si pač Strelina,
ustrelila si na smrt Zorina.
A kaj, Zorin, spet njo dolžiš
ter sam si kriv, ker zdaj trpiš?
Zorin, Zorin, gorje, Zorin,
dozorel, zrel si za pogin.

Posebno lepo riše Valjavec v tej pesmi grozno stanje Zorinovo v cerkvi v nasprotju z nebeškim mirom v angelsko čisti duši nedolžne Streline in veselje, ki odmeva po nebesih zaradi nje svetosti in pobožnosti. Lepi so v tej pesmi tudi verzi, v katerih poje pesnik slavo nekdanji gorenski stolici in njeni lepi okolici, Kranju, kjer je preživel srečen nekaj mladostnih let. V duhu nas še vodi po kranjskih cerkvah, ob Savi, ob Kokri, kaže bližnjo in daljšo okolico – Nevtrgano do tik Bohinja. »In Pungrad – de te šent imena! – Ima še vedno to ime, prišla pa bodo že vremena, ki zbršejo nam spake te!«

Zorin in Strelina je eden najstarejših pesniških proizvodov Valjavčevih, njegovi sledovi gredo nazaj v dijaška leta pesnikova. Zato se nam ni čuditi, da kaže v prvi izdaji leta 1855 še očitna znamenja mladostnega spočetja bodisi gledé oblike bodisi gledé vsebine. Toda malo mesecev pred smrtjo je Valjavec to idilo korenito predelal, s čemer je mnogo pridobila.

Romantični epos »Zora in Solnca« je poslednje večje pesniško delo Valjavčevo iz časov, ko se je začel pesnik že poslavljal od pesništva ter se poglobljati v znanstvena raziskovanja. Levec sodi po Valjavčevih zapiskih, da Valjavec potem, ko je priobčil »Zora in Solnca« (leta 1865, začetek že leta 1863 v Glasniku), ni več zlagal pesmi, izvzemši kako malenkost. Ako je katero tudi priobčil pozneje, n. p. 1872 v »Zori«, so bile take stvari zložene že mnogo let poprej. »Zora in Sonca« je tedaj najzrelejše delo Valjavčevo. Na nje se je resno pripravljaj, zlasti je natančno študiral razmere sultanovega harema, navade in življenje njegovih žena itd., kar kažejo mnoge nemške opazke v njegovih dnevnikih. Vse te podrobnosti je potreboval za svoj epos.

Valjavec je sicer znal dobro pogoditi narodni duh in narodno dikcijo, vendar je v pesmih mnogokrat zapisal kakšno besedo in obliko, ki bi je ne bil rabil, da

ni bil jezikoslovec. V tem se mu je godilo kakor Levstiku, s katerim se je tudi drugači v marsičem zlagal. Nobena pesem Valjavčeva pa ne kaže pesnika jezikoslovca v taki meri kakor ravno »Zora in Solnca«. Poleg njegove tanke jezikovne vesti so ga silile na to zlasti krepke, moške rime in kratki, jedrnati verzi v tej pesmi. S posebno ljubeznijo se je le malo mesecev pred smrtjo iznova lotil dela, da bi ji dal umetniško in jezikovno dovršeno obliko, ter jo je dvakrat predelal in na čisto prepisal.

Kako je nastala »Zora in sonca« nam sam pripoveduje v »Cvetju iz domačih in tujih logov« (1866, 33 zvezek, str. 3) tako:

»Pregledovaje svoje nekdanje zapiske narodnih stvari, naletim na prosto narodno pesem z napisom Zorinka in Solnčica, ki jo je bil leta 1850 moj rojak in žensev Janez Valjavec, ki je bil ta čas z menoj vred učenec na ljubljanski gimnaziji, zdaj je pa jezuit v Požegi, v Srednji vasi na Gorenjskem zapisal, in ki mi jo je nekaj časa potem tudi le malo različno od prvega zapisa v pero narekala mati pokojnega mi součenca Matevža Šavsava iz Predvora na Gorenjskem. Prebravši jo, reče mi nekaj: 'Naredi iz pesmice epiško pesem po svoji glavi', in tako je postala ta pripovedka v verzih. Da pa bravci pozvedi, kako sem dobljeni material porabil, dodajam ono narodno pesem za predgovor tako, kakor mi jo je ona žena narekovala. Taka-le je:

Zorika in Solnčica

Star Vah in stara Vahinja
 prosiva sta lepó boga,
 de b' jima dav jen ponos lep.
 Boh jima j' dav jen ponos lep,
 boh jima dav je hčeri dve.
 Ta prva j' biva Sončica,
 ta druga j' biva Zarika.
 Sončico vkrade turšči car,
 Zariko vzame španšči kralj.

Zaričin mož na semenj gre,
 pa vpraša mlade Zoriče:
 »Kaj pa ti kupim na semnji,
 kar bi po všeči b'o tebi?«

Zarika tok odgovori:

»Kar najdeš tam najlevšega,
najlevšega, najdražega.«

Sončica na semnji stoji,

jin Zar'čin mož tok govori:

»Kolko pa Sončica velja?«

»Sončica štir sto kron velja,
gdor jih ima, ta naj jih da,
gdor jih pa nima, nej neha!«

Zarika tako govori:

»Kaj si mi kupu za semenj!
vse levši kakor sama sem,
vse draži koker sama sem?«

»O nič ne marej Zarika,
štenže nam bo pométava,
vsak dan bo grš' prhajava.«

Sonca j' štenže pometova,

vsak dan je levš prhajava.

Že mi pokliče hvaŕce vse:

»Se pejte vovit ribice,
ki so iz imenam kačice.«

Zarka je kače kuhova,

Sonca jih je pokušava,

Sončica gvava zaboli,

de precej v lica vobledi.

Sončica j' šva v ta gornji stan:

»Le vleci vetrček hvadan,
semkaj jiz vaščih deževa,
čer so voča jin mat' doma.«

Zarika je pošušava,
močno se je prestrašiva:
»O Sončica, sestra moja,
de nisem vedva preh tega!
Pa sem ti dava kači strup!«

Zarika tudi vomedli
jin dušo s Sončico spusti.
Koko je vendar to hudó,
de sestra sestre ne pozna
jin strupa kačiga ji da.«

Iz teh kratkih vrstic je zložil Valjavec dolgo in lepo pripovedno pesem, ki spada med najboljše proizvode njegove fantazije. Vsebina ji je ob kratkem ta. V 15. veku udari bosanski paša z malo četo divjih Turkov na Kranjsko ter oblega ž njimi grad slovenskega graščaka na Gorenjskem, ki je imel dve lepi hčeri Zoro in Sonco. V Zoro se je bil zagledal krepak in zali gorenjski kmetiški mladenič. Tega pa ne ljubi Zora, ampak nje sestra Sonca. Ko zdaj svojo tajno ljubljeno devico vidi v takšni nevarnosti, zbere četo gorenjskih junakov, plane ponoči na turški tabor ter zmane sovražnika. Samo en Turek uide smrti na naglem konju, a ta odnese sabo drag plen, graščakovo hčer Sonco. V tem prihiti tudi deželni vladar s svojimi vitezi obleganemu gradu na pomoč. Ko vidi, kako junaško dejanje je izvršil mladenič, sporoči to cesarju in ta povzdigne gorenjskega korenjaka v plemeniti stan.

Ker je zdaj tudi Zora rada videla svojega rešitelja, že misli graščak na to, da bi si pogumnega in zdaj tudi plemenitega mladeniča vzel za zeta. Toda tisti čas pride v njegov grad bogat in imeniten vitez don Almiro.

Ni imel slovenke vitez,
gospodična ne Španjolca.
Toda Amor tolmačitelj
je ljubečega vesoljstva.

Iz zemlje je šla Slovenske,
da postane španjska dona
in voščila so spremljala
iz vsega jo src podloštva ...

Slovenska Zora s svojo lepoto in ljubeznivostjo kar očara špansko gospodo in don Almiro presrečno živi z njo polno leto. Sreča njegova prikipi do vrhunca, ko mu Zora rodi krepkega sina. Don Almiro izpolni ženi vsako željo, ki jo bere z njenega obraza. V tej sreči pa se Zora prevzame.

Ti praviš, da je ni nad mene
lepote krasniše nobene
na zemlji, koder sonce sveti,
veliš, da imam le želeti,
Pak imam, kar želim imeti.

Prišla do nas je govorica,
da lepše ni na širu zemlje,
kot je Zaira, sultanica.
Kristjani se godi krivica,
po sili se ji vera jemlje.

Zaira ta me v óči zbada,
Napoti se do Carigrada,
iz harema mi jo dopelji,
da tam ne zvedne cvetka mlada,
kjer jo držé vse proti želji.

Komaj izreče Zora te besede, že se jih kesa. Zakaj don Almiro, ki je že poprej prehodil pol sveta, izbojeval mnogo bojev in izvršil mnogo neverjetnih junaških činov, se odpravi nemudoma v Carigrad, kjer prebije celo leto, dokler se mu naposled ne posreči, da podkupi žida, ki je imel pristop v harem. Z njegovo pomočjo izvede Zairo iz turškega ujetja in jo pripelje na svoj grad na Španjsko, pa je ne pokaže precej Zori, katero strašno grize ljubomorstvo.

Don Almiro je napravil velike gosti, ko je Zoro pripeljal na svoj grad. Povabil je vso znano gospodo na botrinjo, ko se mu je rodil sin. Zdaj napove na svojem gradu veliko slavnost, ob kateri hoče španski gospodi pokazati Zairo.

In Zaira stopi v sobo,
kip z lepoto preposut,
da očesu, ki jo vidi,
trep zastane od krasu.

Dona Zora, dona Zora
tako mi ne prebleduj,
kaj tako ti srce vjeda
ljubomorstva smrtni strup?

Don Almiro, don Almiro
tako se ne prehinjui,
zvést si Zori, pa se delaš,
kakor da bi bil ji tui!

Zori rojijo po glavi strašne, celo peklenske misli, kako bi se iznebila svoje tekmoavke. Ravno tisti dan pa pride tudi naš slovenski junak v Almirov grad. Ker svoji srčni rani doma ni našel leka, se je napotil na božjo pot k svetemu Jakobu v Kompostelje in vračaje se z božjega pota, je hotel tudi pogledati, kako se Zori godi. Tej dojde junak ob pravem trenutku. Ona se hoče maščevati svojemu možu in kakor misli, da don Almiro gori za Zairo, tako hoče tudi Zora zbuditi v junaku mladostno ljubezen do sebe. Toda ta se slučajno na grajskem vrtu snide z Zairo, spozna v njej Sonco, ji pové, da je Zora nje sestra, Almiro Zorin mož. Sonca mu razodene svojo mladostno ljubezen, svoje čudne zgone. Ljubezen do kranjskega junaka jo je obvarovala, da se ni vdala turškemu cesarju.

»Tega hoteti ni mi dala, najbolj podoba tvoja res, ki pred očmi sploh mi stala in je ko neprelezna skala, pred me in greh nasula jez.« Zdaj se spoznajo vsi in veselja in sreče ni ne konca ne kraja.

Za teden so bili na poti
don, dona, Sonca in junak
in z blagom slug povorek tak,
da vidca se strmenje loti:
Na Kranjsko šli so toti.

Privede jih na Kranjsko tir,
na Kranjskem bil je sjajen pir,
junak se s Sonco je poročil,
nad hiši dve se je zobločil
veselja svit, nebeški mir.

Ta pesem spada med najboljše proizvode Valjavčeve muze, če tudi spominja v drugem delu nekoliko na Prešernovo Turjaško Rozamundo. Nekatera mesta so v nji tako humoristično zavita, da se brave nehote domišlja V. Scheffla.¹⁴⁹²

Menj se je Valjavcu posrečila pesem »Brezbožnik«. Kmet, žganjar, bogotajec, požigavec ni ravno mikaven pesniški predmet, pa ta predmet opeva Valjavec prerazsežno, da bravca ne more ugreti, četudi se ta mora časih čuditi njegovemu krepkemu realističnemu opisovanju.

Valjavec je tudi dober prelagatelj. Tako je n. p. preložil iz Vergilijeve »Enejide« II. 1–197 verz (v Slovenski bčeli 1853), Homerjevo »Odisejo« I. spev v Glasniku slovenskega slovstva, Ovidove »Metamorfoze« II, »Čvetere veke ali dobe sveta« v Bleiweisovem Koledarčku 1856, Goethejevo »Ifigenio na Tavridi« v programu varaždinske gimnazije (1856), Sofoklejevega »Ajanta« z uvodom (v Cvetju 1862), Helmovo dramo »Der Sohn der Wildniss«¹⁴⁹³ in še nekaj drobnejših stvari iz Goetheja, Castellija, Mickiewicza itd.

¹⁴⁹² Joseph Victor von Scheffel (1825–1876), v 19. stol. zelo bran nemški pesnik in pisatelj. Spada med neposredne utemeljitelje Biedermajske dobe.

¹⁴⁹³ »Sin divjine«.

XII–XIII

[Franc Cegnar]

Zadnjič sem govoril o Valjavcu kot epiku in omenil naposled njegovo delovanje kot prelagatelja iz tujih jezikov. Prekosil ga je v tem daleč, dasi kot izvirni pesnik nima toliko poetične sile, *Fr.[ranc] Cegnar*.

Rojen je bil 8. decembra 1826 pri Svetem Duhu blizu Škofje Loke na Gorenjskem, v okolici, ki nam je podarila tudi Simona Jenka. Dospevši na gimnazijo, se je s svojimi tovariši Luko Svetcem, Bohincem, Francem Jerišo in drugimi pridno vadil v slovenskem pisanju. Izdelovali so slovenske sestavke in si jih tudi med seboj popravljali. Da je tudi nanj vplivala Koseskega muza, to je Cegnar sam očitno priznal ob smrti Koseskega. Med prve pesmi njegove se šteje znana lepa nagrobnica: »Blagor mu, ki se spočije v črni zemlji, Bogu spi, lepše sonce njemu sije, lepša zarja rumeni.« Slovstvenega delovanja se je poprijel zlasti leta 1848. Za prvi razvoj je bil najbolj važen zanj Schiller, do katerega mu je vnel ljubezen Koseski, kakor ta, je začel tudi Cegnar prelagati iz njega in drugih nemških klasikov in romantikov ter je priobčeval svoje preloge v Cigaletovi »Sloveniji«, v »Novicah« in »Ljubljanskem časniku«. Take preloge so »Slovo Hektorja«, »Žalost deklice«, »Planinski lovec«, »Pevčeva kletev« Uhlandova, »Prijateljstvo« (Herderjeva), »Hero in Leander«. V natančno poznavanje Schillerja je pridno prebiral komentarje k njemu, zlasti Schwengove. Takrat se je pa tudi navdušil za srbske narodne pesmi, katerih je mnogo prenesel v slovenščino ter jih objavil v »Sloveniji« in »Novicah«, n. p. »Kosovska deklica«, »Stefan Dušan«, »Svetniki dele blagoslov«, »Marko kraljevič« in »Musa Keseržija«. Vpliv teh pesmi se kaže potem tudi v njegovih izvirnih pesmih, n. p. »Vezilo« ali »Vinska trta in oblaki«. Od Srbov je prešel k Bolgarom in pisal tudi v prozi o jugoslovanskih stvareh in možeh – o Milošu Obrenoviću, Simeonu Milutinoviću, o Črnem Juriju, o šegah in navadah pri gostijah, šegah in pokopih.

Ko je dovršil gimnazijo leta 1849, se je oglasil za državno službo, ker mu ni bilo dovolj pomočkov za vseučiliške študije. Dobil jo je pri brzojavnem uradu v Trstu, kjer je z malimi presledki ostal do smrti in prebil dokaj bridkih izkušenj, ker se je vselej kazal iskrenega Slovenca. Leta 1889 je bil upokojen zavoljo bolehnosti in je umrl leta 1892.

Zgodaj je že postal tudi časnikar. Po odhodu Cigaletovem je prevzel urejanje »Slovenije« in pomagal Melcerju pri »Ljubljanskem časniku«. Da bi bili tedanji časi ohranili ustavno življenje, bi se bil sploh najbrž popolnoma posvetil časnikarstvu, toda absolutizem ga je ohranil pesništvu, katero je pridno gojil do leta

1866, ko se je zopet bolj posvetil novinarstvu. Podpiral je sploh vse perijodične tiskovine, ki so takrat izhajale.

Vidim ga sodelavca pri Bleiweisovem Koledarčku, kjer razglaša narodske pesmi slovenskih narodov avstrijskiga cesarstva, to je n. p. komičevke, poljske, ruske in srbske, pesmi iz Kraljedvorskega rokopisa, v »Novicah« razglaša pesmi češke, v »Glasniku slovenskega slovstva« »Asanginico« iz srbsčine, »Sanje« iz bolgarščine, »Goljufana« iz ruščine, »Mladeneč« iz češčine in celo pesmi iz novogrščine.

Vendar nahajamo tudi izvirne pesmi, zlasti od leta 1856, toda v njih posnema večinoma druge pesnike ali pa narodne pesmi, n. p. pesem »Sanj nemilosrdnega kneza«, ki je očiten posnetek Levstikovega »Ubežnega kralja«. Podpiral je seveda tudi »Slovenski glasnik« Janežičev, v njem priobčil budnico slovensko »Hej rojaki, opasujmo uma svitle meče«, pisal sonete in daljšo pesem »Pegam in Lambergar«, katero je Levstik v Glasniku samem del na kritično rešeto in pokazal napake nje-ga. »Vzel je staro našo pravlico ter ogrnil ji nekoliko srbsčine, kraljedvorščine, pa morda tudi homerščine in pesem je bila gotova. Brezi skrbi se reče, da izmed vseh 400 vrstic, jih nima štirideset, ki so prav čisto izvirne po misli in delu.« In vendar hvali jezik: »Govor naše pesmi je lep, sploh čist in polnoglasen, ter opominja večkrat Kraljedvorskega rokopisa. To uže vemo, da gospod Cegnar je mož, ki zna delati slovenske verze in pesmi, zlasti lirske, junaškim naj bi dal slovo.«

Z zbirko svojih pesmi, izdano leta 1860, je postavil mejnik prvi dobi svojega pesnikovanja. Zbirka obsega poleg izvirnih pesmi dokaj prevodov, zlasti slovanskih narodnih pesmi in tudi štiri pesmi iz nemščine. Druga doba je popolnoma posvečena dramam Schillerjevim, s katerimi si je postavil najlepši spomenik v našem slovstvu. Prelagati drame je začel že zgodaj, že leta 1849 je preložil opero »Campa« in leta 1850 je v Ljubljanskem časniku objavil za pokušnjo odlomek »Debore«, katero pa je izdalo šele leta 1884 Dram[atično] društvo. Na to delovanje ga je nagibalo zlasti Slovensko društvo v Ljubl[ani], ki si je bilo stavilo nalogo vzbujati Slovence zlasti s slovenskimi predstavami v gledališčih. Zato so začeli takrat pridno prelagati tuje igre. Cegnar je razen omenjenih priredil po češkem izvirniku igro »Rodoljubi«, natisnjeno v Ljubljanskem časniku leta 1851. Vse to je bilo Cegnarju samo pripravlanje za prelogo najboljših treh Šilerjevih dram: »Marije Stuart«, »Viljema Tella« in »Valenštajna«. Ti prevodi so naravnost mojstrski. Lahko jih stavimo na stran najboljšim prevodom drugih narodov. Zlasti posrečil se mu je »Valenštajn«, katerega mu je popravljaj Levstik ter spravil v popolnoma nove nepotrebne oblike, pišoč golobije, potije, človek, neznanije, notranjest, instr. na oj itd., čemur so se uprli vsi listi.

Marljivo je gojil Cegnar tudi pripovedno stroko leposlovja, sicer ne kot izvirni pisatelj, ampak kot prelagatelj. Malo znano je njegovo prvo delo »Zgodbe

in povesti, polne lepih naukov za otroke pa tudi za odraslene ljudi. Spisal Tilen Jais,¹⁴⁹⁴ poslovenil po 26. natisu Franc Cegnar leta 1849 v Ljubljani«. To je torej tista knjiga, katero je v prelogi Dragotina Šamprla izdal leta 1836 že Stanko Vraz. Poleg pripovedi, ki niso posebne cene in polne moraliziranja, obsega knjiga tudi nekoliko nasvetov, kako je treba snovati šole na kmetih, kako varovati zdravje.

V »Slovenskem glasniku« je objavil povest »Kiošica«, ki jo je posnel po neki nemški povesti »Zwei Sultans-Wittwen« v »Triester Zeitung«¹⁴⁹⁵ leta 1854, in kjer je preložil iz poljščine prvo daljšo povest »Koliščina in stepe« po Mihaelu Grabowskemu, katera je bila leta 1884 vnovič natisnjega v Novem mestu. Najobširnejši in najbolj znan Cegnarjev prevod v prozi pa je »*Babica*« Božene Nemcove, knjige, ki se je po svoji vsebini kmalu prikupila Slovincem zlasti tudi zato, ker slika zvesto kmetiško življenje češko, katero je našemu tako podobno, ter je pisano v preprostem, pa prisrčnem slogu. S polno pravico se sme postaviti na stran slovečemu angleškemu romanu Beecher-Stowe »Uncle Tom's cabin«, samo da ga še presega in se je v novejšem času preložilo že na vse kulturne jezike.

Cegnarju so se posrečili tudi njegovi potopisi in popisi. Od poslednjih je popis Trsta obče znan in tudi potopisa »Potovanje iz Pazina v Trst« in »Iz Trsta v Ljubljano« se prijetno bereta ter lepo odlikujeta od podobnih potopisov noviških.

Pisal je tudi o slovstvenih prašanjih in prikaznih. Ostro je ocenil Macunovo »Cvetje slovenskega pesništva« v »Slovincu«, pohvalil in pograjal Razlagovo »Zoro in zvezdice« zavoljo mešanice, v kateri so pisane, in zavoljo nedoslednosti. V »Glasniku« se je z Levstikom in Stefanom oglasil za ostro kritiko, zahteval temeljito učenje slovenščine, da si ustvarimo parlamentarni jezik, nasvetoval literarno društvo, ki bi razpisovalo darila za dobra izvorna dela, priporočal društvo za jugoslavensko povestnico, ki bi izdajalo spise v slovenskem, srbskem in hrvaškem narečju, naglašal, naj Kranjsko zgodovinsko društvo, ki bolj životari, kakor živi, obdeluje domačo zgodovino v domačem jeziku.

Blizu šest let (od 1852 do 1858) je naznanjal in ocenjeval v »Novicah« v oddelku »Slovanski popotnik« nove slovenske in slovanske knjige. V tretji dobi svojega delovanja, po izdaji »Valenštajna«, ni več pel, izvzemivši priložnostne pesmi, ampak je šel popolnoma med časnikarje in izdatno podpiral »Ilirskega Primorjana«, »Primorca« in nazadnje »Edinost«, katero je ravno on povzdignil iz malega polmesečnika do trikrat na teden izhajajočega lista, ki je pozneje postal dnevnik.

¹⁴⁹⁴ Aegidius Jais (1750–1822), nemški benediktinec, cenjen ljudski in mladinski pisatelj (Schöne Geschichten und lehrreiche Erzählungen für Kinder).

¹⁴⁹⁵ »Dveh sultanov vdovi« v »Tržaškem časopisu«.

[Anton Janežič]

Da se je slovensko slovstvo začelo bujnejše razcvitati, to je v prvi vrsti zasluga *Antona Janežiča*. On sicer ni pisal pesmi in povesti, skrbel pa je za to, da so jih pisali drugi, in deloval zato pisateljsko tem uspešneje na drugem polju. Janežič je ena najprijazniših prikazni v našem slovstvu. Njegov značaj ga mora prikupiti vsakemu – neutrudno delaven, nesebičen, značajan, miroljuben in ponižen. On je tako rekoč oče sedanje slovenske pisave.

Rojen v Lešah na Koroškem 19. decembra 1828, umrl 18. septembra 1869, je Anton Janežič uže ob preporodu slovenskega jezika leta 1848, dvajsetleten mladenič, izprevidel pomanjkljivosti slovstva našega. Z letom 1848 je z našim narodom tudi pismeni jezik stopil v novo dobo. Delokrog narodov je vsled svobodnejšega javnega življenja postal širši. Narod je stopil vnovič na prizorišče zgodovine in jel sodelovati pri zgodbah sveta in se oglašati. K temu delu je bilo treba novih besed in izrazov. Živi slovar ljudstva je poznal, pa ta je imel samo imena za cerkev, dom in navadna dušna opravila, ne pa tudi za uradništvo, javno življenje, novinarstvo, za razne znanosti in za izražanje drugih potrebosti. Koliko so se trudili naši žurnalisti, ko so za novorojeno konstitucijo zastonj iskali izrazov, primer *Novice*, 1848, str. 55. Želja po slovarju je bila tedaj občna, Murkov ni več zadoščal.

V dokaz velike Janežičeve marljivosti služi to, da je on, komaj nekaj nad dvajsetletni mladenič, izdal skoro zaporedoma dvoje slovenskih slovarjev, 1850 nemško-slovenskega, 1851 pa slovensko-nemški del, »Popolnega ročnega slovarja«. Da ga je to delo stalo neizmerne truda, priznava sam in vsakdo mu rad pritrdi. Prebrati je moral vso tedanjo literaturo slovensko v slovarskem oziru in se ozirati tudi na živi, nezapisani zaklad slovenskega jezika.

Janežičev slovar je bil za razvoj in poznavanje našega jezika silno važen. Po nemško-slovenskem delu je bilo tudi menj zmožnim in jezika menj večšim ljudem mogoče izražati svoje misli točneje, ako so hoteli kaj slovenskega napisati. In ravno takih ljudi in pisateljev, ako jih smemo tako imenovati, je štela slovenska književnost takrat največ. Slovenski učenjaki so bili tedaj večši skoraj samo tujim jezikom, nemškemu in italijanskemu. Oni so poznali vse podrobnosti in posebnosti imenovanih jezikov, ker so v njih dobivali svojo omiko in so v njih celo zlagali pesmi. Ko pa so hoteli v slovenščini povedati kaj točnejšega ali vzvišeneja nad navadne potrebe, so nahajali sila zaprek, ker niso mogli šele po tiskanih spisih iskati dotičnih besed. Slovensko-nemški del je z druge strani premnogo

pomagal k poznavanju slovenščine in mlade slovenske književnosti. Ž njim so si mogli tudi slabi poznavavci materinščine tolmačiti slovensko berilo.

Tudi z druge strani je Janežičev slovar interesanten. On je bil temeljni kamen občni slovenski pisavi v leksikalnem oziru. On je pripomogel k edinstvenemu slovenskemu pismenemu jeziku, ker je širil poznavanje slovenskega besedja, Janežič je ž njim krčil pot slovarju Cigaletovemu in Pleteršnikovemu.

Položivši s slovarjem temelj besedju, se je brigal Janežič potem za dvoje: za osnovo boljše slovenske slovnice in za dobro slovensko berilo. Dasi je hkratu skrbel za oboje, vendar se vidi, da je obračal svojo dušno moč na sestavo temeljite slovenske slovnice. V izdelovanju takih slovnice je druga neminljiva zasluga Antona Janežiča. Toliko odobrena kakor njegova ni bila pri nas nobena slovnica in našla je tudi največ veljave. Vzroki, da je tako obveljala, so različni. Nekaj jih je zunanjih, nekaj notranjih. Med zunanje bi šteli to, da je slovnica neka vrsta občnonarodnega izdelka v tem smislu, da so jo sestavljati pomagali Slovenci iz mnogih krajev, kateri so Janežiču priobčevali jezikoslovne doneske, dijalektične in druge opombe, katere je znal Janežič ceniti in jih v knjigi primerno porabiti. Takrat ko je Janežič sestavljal slovnico, so vsi izobraženi Slovenci, ki so se zanimali za slovastvo, bili tudi v neki meri slovenski jezikoslovci. Vsako delo se je najprej ocenjevalo gledé slovnice in slovarja. Vsak jezikoslovec je skušal v svojem krogu skrbeti za čist jezik. Lavrič je v šestdesetih letih zahteval, naj bodo vse slovenske čitalnice en veliki slovnični tabor. Tudi notranji ustroj tega dela je tak, da ga je treba odobriti. Že obseg jezikoslovskih oblik je v nji tolik, da se sme reči, da je to slovenska slovnica. Janežič se je postavil na širše slovensko stališče, kakor ga je na primer imel Metelko in drugi slovničarji, ko so obravnavali samo narečje dotične dežele ali celo samo rojstvene okolice kakor Dajnko, Šmigoc, Muršec. Šele Janežič se je povzdignil nad vsa narečja in s tem, da je posnemal in odbiral pravila iz vseh, spisal občeslovensko slovnico. O vodilu, katerega se je držal pri delu, piše sam v predgovoru: »Jezik, v katerem je pisana in ki ga uči, je prava čista slovenščina, posneta po ljudski govorici vseh Slovencev ob Savi in Dravi, ob Soči in Muri. Prezrló se ni nobeno narečje, katero še hrani kako dragotino starega čistega blaga. Skoz in skoz mi je bila vodnica današnja beseda našega naroda.« Druga prednost Janežičeve slovnice je v bogastvu primerov, vzeti iz živega narodnega jezika kakor tudi iz boljše literature. Vsako pravilo je objasnjeno in utrjeno s primeri. To daje slovnici neko živost in zvezo z živim jezikom ljudstva. Ta živost dela slovnične nauke ne samo prebavljive, ampak celó vabljive in zanimive. Hkratu je shranjen v teh primerih velik narodni zaklad, mnogo slovenskih

pregovorov in rekov. Tako spretno združeno teorijo in prakso vidimo redko kje v kaki slovnici sorodnih jezikov. V tej slovnici spoznavamo Janežiča modrega pedagoga in učitelja.

Že poleg svoje slovarske in slovniške delavnosti, je obračal Janežič pozornost na slovensko berivo. Tako je on postal oče slovenske beletristike. On je namreč začel – ako ne gledamo na Drobničev samo 3 mesece izhajajoč list – prvi izdajati slovenski lepoznavski list »Slovensko bčelo«, ki je izhajala od leta 1850 do polovice 1853. leta. V ta list so pisali Podgorski, Toman, Sumper, Josipina Turnogradska, Robida, Rozman, Levstik, Caf, Razlag, Davorin Trstenjak in še več drugih.

Ko je »Bčela« prenehala, je poskušal Janežič iznova ustanoviti tak list. Iz tega se vidi, kako potreben se je zdel Janežiču reden lepoznavski list, ki bi Slovence utrjeval v poznavanju njih jezika in literature in jim vcepljal dovzetnost za blaga čustva po najnaravnejšem potu. Z druge strani pak je to tudi dokaz, kako krepak in podvzeten je bil Janežičev duh. Leta 1854 je začel namreč izdajati v zvezkih »Glasnik slovenskega slovstva«, beletrističen list, ki je ostal pri prvem zvezku, ker zavoljo gmotnih zaprek ni mogel dalje. Stalni list osnovati se mu je posrečilo šele leta 1858. Ta list je »Slovenski glasnik za literaturo in umetnost«, ki je doživel enajst letnikov. »Slovenski glasnik« je jasno ogledalo slovenskih književnih moči tedanje dobe in hkratu največa Janežičeva zasluga. Okoli glasnika so bili zbrani glavni tedanji slovenski pisatelji: Erjavec, Tušek, Mencinger, Cegnar, Valjavec, Levstik, Jenko, Umek, Jurčič, Andrejčekov Jože; Stritar, Levec, Kersnik so nastopili v njem. »Glasnik« je imel za svojo in tudi za poznejšo dobo veliko važnost, posebno tudi v jezikovnem oziru, ker je bil nekaka praktična šola za lepo in pravilno slovensko pisavo; v njem so se izurjali neki pisatelji, ki so pozneje zasloveli za naše najboljše moči. – Ko je Janežič moral nehati z Glasnikom, je vzbudil naslednika, namenjenega bolj priprostemu ljudstvu.

Zraven »Glasnika« je izdajal Janežič od leta 1861. prvo slovensko zbirko večih beletrističnih spisov, katerim je bil okvir »Glasnikov« pretesen, namreč »Cvetje iz domačih in tujih logov«. V tej zbirki so ne samo izvirno slovenski, ampak tudi iz drugih literatur na slovenščino preloženi spisi. V njem je izšel Jurčičev »Deseti brat«, Valjavčeva »Zora in Sonca«, Jurčičev »Cvet in Sad« (prvi del dva snopiča), Krekov »Na sveti večer«, Bilčeve in Umkove pesmi in poleg tega več prelog (Maria Stuart, Viljem Tell, Platonova apologija, Kriton (pater [Janez] Božič), »Babica« Božene Nemceve, Ksenofontovi »Spomini na Sokrata« (Ladislav Hrovat), Vergilijev »Georgikon« (Šubic), Chocholeuškov »Agapija«, Sophocles, »Ajant«, Fernan

Caballerova »Alvaredova družina« (Parapat), »Slovo o polku Igorevim«.¹⁴⁹⁶ Pri osnovi te zbirke ga [je] še vodila nedvomno misel, da edini izvorni izdelki ne zadostujejo beletrističnim potrebam bravcev. Janežič je bil glede tujih literatur in prelaganja njih drugačnih misli kakor Stritar, ki je povdarjal vedno le potrebo izvirnega delovanja.

Velike važnosti za razvoj slovenskega lepoznanstva je mimo »Glasnika« in »Cvetja« Janežičev poskus, zbrati narodne pesmi v »Cvetju slovenskega naroda«, katerega je izšel žalibog le en zvezek in obsega prav lepe pesmi iz Valjavčevih, Marjarjevih in Cafovih zapisov; potem nekaj manjših del, n. p. almanah »Zarnica« leta 1860 in »Slovenska koleda«, zlasti pa njegova berila, ali kakor jim zdaj nerodno pravijo, »čitanke«. K tem je prišteti »Cvet slovenske poezije« leta 1861 in njegove »Cvetnike« leta 1865, 1867 in 1868. Ta berila so takorekoč antologija iz njegovega literarnega vrta, ki ga je on svojeročno gojil. Iz gradiva, ki se je nabiralo pod njegovimi marljivimi rokami, z drevja, ki ga je gojila njegova umna roka, je natrgal Janežič najlepše cvetje ter ga ponudil slovenski mladini. Tako je znal vse kali in plode domačega slovstva brž porabiti v pospeh izbrazenosti in okusnosti svojih rojakov.

Ne manj važne so njegove zasluge za družbo svetega Mohora. Brez njega bi ta družba nikdar ne bila Slovencem postala to, kar jim je zdaj. Kot tajnik je skrbel za dobre spise; breztrudno je naganjal sposobne pisatelje, naj pišejo za družbo. Zelo karakteristična so v tem oziru pisma Andr. Jožetu, ki jih je objavil Jereb v »Ljubljanskem Zvonu« 1884. Iz njih razvidimo, kako požrtvovaven in blag mož je bil. Ne manj značilno je zanj to, kar piše Stritar: »Z delom preobložen je bil sklenil Janežič izročiti izdavanje Glasnika drugim, kakor je sam rekel v svoji skromnosti, 'sposobnejšim' rokam. Pisal je Jurčiču, naj prevzame on z menoj (Stritarjem) vred izdavanje Glasnika. To še ni nič tako posebnega; posebno pa je to: Na prosto voljo nama je dejal, naj izdajeva list sama ali pa tako, da bode on skrivaj v zvezi z nama; in sicer, ako bode kaj dobička, naj bo najin, izguba pa naj bi samo njega zadela. Morebiti poreče kdo: To je vse? Odgovarjam jim: Dà, to je vse, in to je mnogo! Iz srca bi želel, da bi se mogel o vsakem naših narodnjakov, slavljenih in neslavljenih, dokler še žive ali po njih smrti razglašati enak dokaz nesamopridnosti.«

V »Glasniku« in v »Cvetju« so nastopili oziroma do cvetú spravili svoje delovanje poleg mnogih manjših pesnikov, kakor je Bilc, Umek, Flegerič, Mandelc itd., tudi več mož, ki so slovensko slovstvo bogato obdarili deloma že v Janežičevem listu, nekaj pa tudi šele pozneje: sem spada pred vsemi Levstik, Simon Jenko, Erjavec, Mencinger, Jurčič, Stritar, Simon Gregorčič.

¹⁴⁹⁶ »Starorsuski ep, domnevno iz 12. stoletja

[Fran Levstik]

Fran Levstik je bil rojen 28. septembra 1831. leta v Spodnjih Rétjah, majhni vasi pod Vélíkimi Laščami, pri Joškovich, blizu tam, kjer je rojen bil Trubar in Stritar. V šolo je hodil najprej v Velike Lašče, dve leti je prebil na ljubljanski normalki in leta 1844. stopil v I. razred ljubljanske gimnazije; toda takoj prvi mesec se ga loti huda vročinska bolezen, da je moral izostati iz šole ter vse leto prebiti doma. Jeseni leta 1845. je prišel iznova na gimnazijo, katero je potem brez mature izvršil leta 1853. Ves čas, izvzemši V. razred in prvo polletje VII. razreda, je bil odličnjak, v II., III. in IV. šoli celo »primo praemio donatus«. ¹⁴⁹⁷ Redi, katere je dobival v spričevalih, so iz krščanskega nauka in zgodovine odlični (vorzüglich), iz latinščine, grščine, iz nemškega in slovenskega jezika večinoma izvrstni z raznimi hvalnimi dodatki. Zlasti povdarjajo vsi učitelji jezikoslovnih predmetov, da je izbran stilist. Nekoliko slabejše rede ima iz prirodoznanskih strok, tako mu je suplent K. Deschman v II. semestru VII. šole dal iz prirodoslovja samo »gut« z opazko »schnelle, richtige Auffassung und vollkommene mathematische Begründung bei wenig verlässlicher Aneignung«. ¹⁴⁹⁸ Še slabše se mu je godilo iz matematike, iz katere je dobil enkrat »kaum ausreichend« ¹⁴⁹⁹ in enkrat celo srednje (mittelmässig). Matematike sploh ni čislal in v zbirki mladostnih svojih pesmi je nanjo spustil ostro puščico. Vedenja je bil ves čas vzglednega ali hvalevrednega, samo v V. šoli njega vedenje ni bilo brez graje (»nicht ganz tadellos«). ¹⁵⁰⁰ Od tretje do končane pete šole je bil gojenec knezoškofovskega zavoda »Collegium Aloysianum«, kjer mu je bil ravnatelj poznejši ljubljanski knez in škof Pogačar, prefekt pa dr. Gregor Tušar, pozneje profesor v Gorici in Jožef Hočevár, pozneje kanonik v Novem mestu. Njegovi součenci, v Alojzijevišču so bili Jožef Drašler, Anton Košmerl, Božič, Jozef Rogač, M. Fröllich, Peter Urh, Jožef Marn, Jožef Stritar, sedanji véliki trgovec Jožef Gorup idr. »Vsi ti so bili bistroglavi mladeniči, ali prava glava, voditelj in poveljnik jim je bil«, kakor pripoveduje Stritar, »Levstik; njega so radi imeli, ponašali so se ž njim in ga slušali vsi brezuporno, radovoljno. Ne samo oni, vse mu je bilo

¹⁴⁹⁷ »Obdarjen s prvo nagrado« (»prvonagrajen«).

¹⁴⁹⁸ »Dobro«, »hitro in pravilno dojetje, popolna matematična obrazložitev ob manj zanesljivi nagnjenosti« (do predmeta).

¹⁴⁹⁹ »Komaj zadovoljivo«.

¹⁵⁰⁰ »Ne povsem brezhibno«.

pokorno, vsa hiša je bila njegova in on je često gospodaril precej preširno in poredno. Sploh je imel to časi precej neprijetno posebnost, da je vedno moral imeti svojega »psička«, človeka navadno bolj kratke pameti, s katerim se je igral ter bril svoje burke, iz katerega je kresal iskre svojih dovtipov. Vsa hiša je bila njegova: od samega ravnatelja doli do hišnega hlapca, nič mu ni bilo nedotično. Katerega se je bilo bolj bati, voditelja ali hlapca, ne vém: on je oba spravil na oder: ravnatelja in slugo. Četrte ali pete šole dijak je spisal prizor, v katerem sta bila ta dva moža glavni osebi. Kedo drugi bi si bil kaj takega upal. Ravnatelj, izobražen mož in poleg vseh slabosti plemenita duša, tá bi se bil še dal pogovoriti, ali *sluga*, sluga, ki ni bil ne eno ne drugo, pač pa krepkih pesti in silno nagle jeze! In mogočen je tudi bil! Ko je Aristofan na oder spravljal svoje »konjike«, si ni noben igravec upal v tej komediji igrati strahovitega Kleona; igrati ga je moral Aristofan sam. Tako tudi naš Levstik. Sam je prevzel vlogo našega Kleona in kako jo je igral! Obraz je znal brez kakega pripomočka izpremeniti, da bi ga ne bila poznala rodna mati. Govoriti je znal in gibati se karakteristično, vlogi primerno, kakor najboljši igravec. Mi smo gledali in strmeli, kako je kaj takega moči, pa veseli smo bili in privoščili smo oblastnemu možu, da se tako neusmiljeno smeši. Drugi dan je bilo hudo ropotanje; sluga je kar rohnol od jeze. Tudi ravnatelj je bil nejevoljen, a brez vidnih nasledkov za našega Aristofana.« Po triletnem bivanju v Alojzijevišču je konec šolskega leta 1850. na pol prisiljen, na pol radovoljno izstopil iz tega zavoda največ zavoljo svoje prostoljubnosti in svoje nedolžne razposajenosti, katero so neki napačno tolmačili. Odslej je stanoval pri roditeljih poznejšega novomeškega tiskarja Krajca v Gradišču. Iz semenišča ga je baje spravil katehet Jožef Globočnik, ki je brez preskušnje prišel iz bogoslovja na gimnazijo. Zaradi svoje energije je bil pravzaprav on ravnatelj Alojzijevišča in gimnazije, pravi ravnatelj se ga je bal kakor kak suplent. Vsako leto je bil ordinarius v sedmi ali osnovni šoli in učil razen veroznanstva še grško in latinsko, dasi ni imel nobene preskušnje za to. Vse se ga je balo. Dijake je zalezoval na vseh potih. Včasih se je preoblekel v kmetiškega fanta ali rokodelca in šel iskat dijakov po pivnicah (zlasti »Na plankah«). Levstik je naredil nanj nekaj epigramov; mož jih je dobil v roke in ni jenjal, da ga ni spravil iz Alojzijevišča, dasi ni imeli sicer nič zoper njega.

Po dovršeni osmi šoli je odšel na Dunaj, ker je bil vstopil v nemški viteški red. Na Dunaju je pri jezuitih v palači vojvode Modenskega, v ulici Beatrixgasse na Kostanjevici prebil nekaj novicijat, potem pa je bil kot gojenec II. viteškega reda poslan v duhovsko semenišče v Olomuc.

Že na gimnaziji je med dijaki slovel kot *summa auctoritas*¹⁵⁰¹ v znanju slovenskega jezika. Najrajši se je pečal s kmeti. Ko je bil v Ljubljani kak semenj, je šel med Gorenjce ali Dolenjce, izbral si kakega izmed njih, peljal ga v pivnico in si dal praviti narodne povesti. Poleg tega se je posebno vztrajno učil tudi srbsčine; najlepše junaške pesmi Vukove je znal na pamet. Njegovi češki sošolci v olomuškem semenišču se niso mogli načuditi, da si je v malo tednih popolnoma osvojil tudi češčino in da je kmalu znal staročeške spomenike temeljiteje tolmačiti kakor sami Čehi. Živahni in dovtipni, modrooki in plavalasi slovenski mladenič je imel v semenišču kmalu toliko prijateljev kolikor tovarišev. Tudi z učitelji je lahko izhajal; zlasti je nadarjenega Slovenca čislal profesor Pokorný, učitelj semitskih jezikov, kateremu je bil Levstik najboljši učenec. V kratkem času se je Levstik v Olomucu popolnoma udomačil.

Toda tisti čas izda Levstik, pri Blazniku v Ljubljani, drobno knjigo svojih pesmi in ta knjiga je odločila usodo njegovega življenja (Pesmi. Zložil Fr. Levstik. V Ljubljani. Natisnil i založil Jožef Blaznik 1854, m. 8. 92 strani). Mladina je slastno segla po njih. V šoli je nastal pravi prevrat. Druge knjige so imele tisti čas mir kakor o počitnicah, doma in v šoli; tudi v šoli, kamor si pogledal, si videl tisto rdečkasto knjižico v rokah. Ta jo je bral zase, ta drugemu. Učili so se pesmi na pamet in jih deklamirali v slovenski uri. Pa to se ni videlo rado. Bilo je tedaj v Ljubljani nekaj mož, kakor dandanes duhovnih gospodov, med njimi omenjeni Jožef Globočnik, ki niso bili navdušeni za mladega pesnika – ne samo to; v gorečnosti svoji in bogoslužnosti, so videli v nevarnosti domovino in vero! Delati je bilo treba in delali so urno. V gimnazijo je udarila, kakor pripoveduje Stritar, prva strela. »Nekega dne pride v razred naš ravnatelj, dolg človek, roke so mu sezale do pol kolena, Čeh po rodu in imenu, suh život, suha duša, dober človek, ali brez svoje volje. Voljo, krepko voljo je imel zanj i zase omenjeni Globočnik. Torej ravnatelj pride v šolo ter nas vpraša, nekako čudno prijazno, kateri izmed nas imajo Levstikove pesmi. Oglasimo se z nekakim veselim ponosom – bila nas je velika večina. Mož si zabeleži imena, nato nam ukaže z uradno strogim glasom, da naj drugi dan prinesemo vsi svoje izvode. Spogledamo se: Kaj je to? Čul se je nejevoljen šum po klopéh, mož nam še enkrat zabiči svoj ukaz, nato odide. Drugi dan pride zopet ter bere zaporedoma zabeležena imena, in kakor je bil kateri poklican, korakal je moško s svojim Levstikom v roki proti katedru ter ga položil krepko nanj, češ tule ga imaš, pa beri ga, jaz si že drugega kupim. Tako nekako smo mislili vsi, ali drugega ni kupil nobeden.

¹⁵⁰¹ »Najvišja avtoriteta«.

Po šoli smo šli naravnost v tiskarnico, kjer se je prodajala knjiga. Dva, posebno goreča, sta hitela nekoliko pred nami. Ko smo tako korakali v pogovoru, kar nam prideta naproti od tiskarnice: 'Nič več Levstika, vse razprodano!' Take novice se pač nismo nadejali, vendar smo se tolažili z mislijo, da se je vsaj knjiga tako hitro razprodala! Ali nič res, nič ni bilo vse razprodano, kakor smo izvedeli skoraj pozneje. Udarila je bila druga strela, sedaj v tiskarno! Blazniku se je reklo kratko in odločno: 'Ali Levstika v zapor ali pa ne bo več zaslužka od nas!' Možu obrtniku, kedo ga bo obsojal za to, je bil zaslužek več kakor Levstik. Da si ohrani zaslužek, zaprl je Levstika in zapečatil in tako je ostal ubogi pesnik v temi, leto za letom, dokler ni prišel od nekod z Nemškega vitez – *knjigar Wagner*, ki pa ni bil Bog vé koliko vreden, ter ga rešil«. Knjigar Wagner ga je namreč leta 1866. kupil od Blaznika meseca sušca in v nekoliko dneh je bila knjiga razprodana.

Ne dolgo potem je udarila tretja strela, v starodavno mesto moravsko, v Levstikovo pribežališče. Ni čudno, da se je mladi pesnik živo zanimal, kako se godi njegovim prvcem. »Pridno mi je dopisaval«, pripoveduje dalje Stritar, »ter me povpraševal, jaz pa sem mu odgovarjal ravno tako pridno. Dopisaval je, pravim, meni, ali prejemnik nisem bil jaz sam, vsak je hotel biti in je tudi bil vsakega lista deležen. Kadar je prišlo pismo iz Olomuca, moral sem gori na kateder, kakor hitro je bila prilika, ter glasno je brati vsemu razredu. Tako pozornega poslušalstva ni imel noben učitelj, tudi ne učitelj verozakonski. Če je bil prej ropot, da ni bilo čuti grmečega Boga, ko sem nastopil s pismom v roci, je bilo vse mirno in tiho kakor v cerkvi. Nekega dne torej pokliče ravnatelj Levstika k sebi; Vončina, Zamejec in Globočnik so ga bili denuncirali pri olomuškem škofu, da so pesmi materijalne, da zasmehujejo vero itd. Ravnatelj mu pravi, kako ga osebno čisla in rad ima, ali žal – pomagati mu ne more: posebni razlogi, viši oziri, skratka prisiljen mu je dati slovo. Levstik hoče po vsi sili vedeti zakaj. Naposled mu vodja pomoli knjižico, dobro znano Levstiku; bile so njegove pesmi. Ali kake: vse rdeče od kraja, popisane z raznimi opazkami in opomnjami: bogokletje, nevera, razuzdanost, pohujšljivo, frivolno itd. po nemški seveda. Dve pesmi »Študentovsko« in »Na vseh svetnikov dan« je bil Globočnik prestavil. Kako bi Levstik ne bil vzplamtel o tem pogledu! Vse ni nič pomagalo. Ravnatelj mu je res zagotavljal, da mu verjame.

Čez nekoliko dni ga pokliče k sebi nadškof olomuški. Njegovim pesmim očita iste pregrehe kakor prej semeniški ravnatelj. Levstik ugovarja, da njegove pesmi nikakor niso take, kakor jih opisuje zlobna denunciacija iz Ljubljane, da jih sploh v Olomucu nihče ni bral in tedaj tudi nihče ne more o njih soditi. Ker na nadškofovo prošnjo noče niti pesmi preklicati niti izreči, da mu je *žal*, da je izdal

svoje pesmi, izjavi mu nadškof: 'Jako obžalujem, da ne morete biti delj gojenec mojega duhovskega semenišča!' Ukaže mu izplačati precejšnji viaticum – 100 gld – in Levstik se poslovi od Olomuca. Vsi bogoslovci so ga spremili eno uro daleč in mnogim so se rosile oči, ko so se poslavljali od njega. Sošolcem svojim, pri katerih je bil le 3–4 mesece, je ostal v tako prijaznem spominu, da so se še čez dvajset in trideset let oglašali v Ljubljani pri njem, če je katerega pot pripeljala z Moravskega na Kranjsko.«

Očitna krivica, storjena Levstiku z grdo denunciacijo, se mu je poznala po vsem poznejšem življenju. Navdala ga je z živim srdom zoper vse reakcionarne nakane v slovenskem slovstvu, poostrila in pomnožila je njegov že prirojeni mu odporni duh in s trnjem posula življenja pot možu, ki je bil odslej zaznamovan s sramotilnim pečatom bogokletnega pesnika.

Levstik se je z Olomuca peš napotil na Dunaj. Ker ni imel mature, se je hotel zapisati v tehniko, za katero pa ni imel niti veselja niti potrebnih zmožnosti. Zategadelj je rajši hodil poslušat Miklošiča in se pomenkovat s starim Vukom. Ko mu pa čez nekaj tednov poidejo novci, se odpravi peš v Ljubljano. V Mariboru je vrgel zadnji svoj krajcar v Dravo. Ko pride v Ljubljano, so to kmalu zvedeli njegovi dobri prijatelji Globočnik et consortes ter šli takoj na policijo, kjer so izposlovali, da mu je stroga policija prepovedala bivanje v Ljubljani, kar je Levstika tako zbolelo, da se je šel pritožiti naravnost k tedanjemu cesarskemu namestniku grofu Chorinskemu, ki je na policijski ukaz zapisal s svojo roko: »Herr Franz Levstik kann in Laibach bleiben, so lange er will.«¹⁵⁰² Ker v Ljubljani ni imel nič opraviti, odide domov v Spodnje Retje. Njegovi roditelji so tisto leto (1854) prodali svoj dom ter se odpravljali na novo kupljeno posestvo v Prečni pri Novem mestu, Levstika pa niso mogli pregovoriti, da bi šel z njimi. Ostal je rajši pri sosedu Iliji (Jožefu Oblaku) v Spodnjih Rétnjah.

Ker je bil brez vsega zaslužka, mu dojde dobro prijazna ponudba graščaka, grofa Rudolfa Paceta, naj pride k njemu na Turn pri sv. Križu v litijskem okraju poučevat njegovih otrok. Na potu z Dunaja se je namreč v Krškem seznanil z nekim Aumannom, čegar brat je bil domač učitelj na Turnu in se je ravno takrat napravljal, da pojde študirat vojaško medicino; odhajaje je Levstika priporočil za naslednika. Na Turnu je Levstik ostal čez tri leta in bil tem zadovoljnejši, ker je imel poleg svojega posla dovolj časa študirati in pisati, kar ga je veselilo. Toda ker je eden njegovih učencev, grof Viljem, umrl (Levstik mu je v prelepi baladi

¹⁵⁰² »Gospod Franc Levstik lahko ostane v Ljubljani, kakor dolgo želi«.

»Knezov sin« postavil dostojen spomenik), drugi, grof Rudolf, pa odšel v terezijansko akademijo na Dunaj, je bil Levstik zopet brez kruha in je zopet poiskal gostoljubne hiše svojega soseda Ilije v Spodnjih Rétjah. Naselil se je v leseni kolibi kakor puščavnik in vase zakopan v knjige prebil tam do malega eno leto, dokler ni prišel jeseni leta 1859. v Senožče in na Kalec za domačega učitelja k pesniku in graščaku Miroslavu Vilharju. Življenje, ki ga je preživel takrat Levstik doma, je lepo popisal Stritar v »Zvonu« leta 1889. Na Pivki se je seznanil s krepko nepopačeno govorico tamkajšnjega ljudstva. Tam pa je ostal samo dve leti. Že leta 1861 ga nahajamo tajnika novoustanovljeni čitalnici v Trstu, od koder se je leta 1862. stalno preselil v Ljubljano po imenu sourednik, v resnici pa edini in dejanski urednik političnemu časopisu »Naprej«, katerega je z novim letom 1863. začel izdajati Miroslav Vilhar. Doba od 1862. leta do 1870 je najžalostnejša v Levstikovem življenju; tista leta je užil največ bridkosti, spodletela mu je vsaka stvar, katere se je lotil. Vzorno uredovani »Naprej« so ubile tiskovne tožbe; Levstik sam je prišel v dolgotrajno tiskovno pravdo. Pri glavni razpravi dne 23. decembra 1864. leta je bil Levstik zavoro članka »Kaj se nekterim zdi ravnopravnost?« obsojen po § 488, 491, 492 in 493 na 3 mesece, Vilhar pa na 1 mesec zapora. Obema je bilo plačati tudi pravdne stroške. Tožitelj je bil tedanji okrajni predstojnik ljubljanske okolice J. Pajk. Vsled priziva pa je deželna viša sodnija v Gradcu dné 15. marca 1864 po § 288. k. p. r. Levstika popolnoma oprostila. Levstik je v spomin rajnega »Napreja« zložil pesem, to je parodiral je Prešernovo pesem »V spomin Andreja Smoleta«, in jo dal za prijatelje na poseben listič tiskati. Z ozirom na bojzljivost Vilharjevo poje: »Črne te zemlje pokriva odeja, – V grobu tihotnem, boječi Naprej!« Z ozirom na to, koliko je list stal, poje: »Suknjica têsna bilà ti je dana, – Še menj ti danih bilo je možgan – (ker se nisi znal ogniti pravdnika); – dražjega lista ne pomni Ljubljana, – V petek in v torek si lazil na dan. – Tebe je Martin Jelovšček postavljaj, – Tebe Rubežnik s črnolom gostil, – Levstik je tvoje pisanje popravljaj, – A v gospodarja to Vilhar je bil ... – Ribnico videl si, videl si Vransko, – Videl gorenjske visoke gore, – Videl ubogo deželo istransko, – Videl mejó si hrvaške zemljé. – Videl povsod si, ko vedno čitalci – Vklanjajo samim se dušnim močem, Kam so pobrali se tvoji laskalci, – Kadar mrzeti začel si ljudem? – Pravde tiskóvne te moč je zadela, – Dvakrat na tožnej si klopi sedel: – Treščila v té paragrafov je strela, – Kterih premalo si v glavi imel ... Jedna se tebi je želja spolnila, – Da se zdaj bati več treba ti ni! – Veš da trepétal si vedno preplàšen, – Da ne prišel bi ti pravdnik na sled. – Dihati upal si nisi ostràšen, – Bal se nasprotnikov krepkih besed.«

Zdaj so nastopili za Levstika najbolj žalostni dnevi. Službe ni imel, sovražnikov veliko, in sicer med narodnjaki kakor Bleiweis. Imenovan je bil sicer za prvega tajnika Slovenske Matice, toda tudi tega kruha mu niso privoščili nekateri rodoljubi, ki so zahtevali, da bodi tajniški posel pri Matici časten, brezplačen posel, dasi so se vsi pametnejši ljudje temu upirali. In res so se kmalu našli ljudje, ki so bili voljni »zastonj« opravljati ta posel, ki so pa naposled za svoj brezplačni posel dobivali vsaj po toliko nagrade kakor prej tajnik Levstik plače; Levstik se je naveličal vednega drezanja in zbadanja ter se je meseca junija 1865 v posebnem pismu odpovedal tajniški službi, ki jo je opravljal nekaj mesecev. Kmalu nato je prevzel uredovanje Wolfovega slovensko-nemškega slovarja; ker pa so tej stvari razen Levstikovega protektorja tedanjega stolnega prošta Pogačarja odločevali ljudje, ki niso imeli pojma o znanstvenem kritičnem slovarju in ki so zahtevali praktični slovar, bodisi dober ali slab, je Levstik prišel kmalu ž njimi v razpor in je izgubil tudi ta zaslužek. Noben udarec ni zadel Levstika tako hudo kakor ta. Kako vestno in korenito se je pripravil na to delo, pričajo njegovi rokopisi, katere je on sam cenil na 20.000 gl. »Srce mu je bilo navezano na slovar,« pravi Stritar, in tisti čas, ko so ga siloma ločili od njega, je bilo končano pravo življenje njegovo. Ta rana mu je krvavela do zadnjega trenutka. Živel je potem zbehan, izgubljen, brez pravega smotra, brez veselja.

Leta 1866 mu je v tej stiski prav prišla ponudba, naj spiše slovensko slovnico v nemškem jeziku. Levstik jo spiše v štirih tednih ter dobi 100 gl. nagrade. Slovnica sicer ni kritična in dovršena, ker je samo iz priložnosti spisana. Nje nauke so strastno pobijali konservativni učenjaki, posebno Marn, ker je uvel nekaj novih oblik. Leta 1867. je hotel izdati velezanimivo knjigo »Bučelstvo. Po skušnjah in besedah retijskega bučelarja Jožefa Oblaka spisal Fran Levstik«. Rokopis obsega 112 drobno popisanih listov v četverki. Dobil je tudi že založnika. Ko je bilo na čisto natisnjenih že šest pol, prišla sta si navskriž z založnikom in Levstik je ustavil nadaljno natiskovanje v veliko škodo vsem našim bučelarjem. Veliko uslugo si je pridobil tudi za slovensko telovadstvo s tem, da je poslovenil »Nauk o telovadbi I. del v Ljubljani, 1867. 23 strani«, s katerim je osnoval imenstvo telovadnih vaj.

Ta mož izredne nadarjenosti in razsežnega jezikovnega znanja je bil brez kruha, brez stalnega zaslužka. Tista leta Levstik marsikteri dan, ko je zjutraj vstajal, ni vedel, kje bo opoldne kosil, kje zvečer večerjal. Sploh je bil večkrat tako sestradan, da je bil takoj omotičen, ako je spil le malo merico vina. In tako je ta, v jedi in pijanci vzgledno zmerni mož, prišel tudi na glas, da rad pije. Naravno da so morale

te razmere slabo vplivati na ves dušni položaj nesrečnega pisatelja. Levstik je bil plemenite duše, radodarnih rok, z ubožcem bi bil delil zadnji krajcar, za iskrenega prijatelja bi bil dal svojo dušo, toda bil je koleričnega temperameta, kri mu je hitro vzkipeala. Kar je spoznal za pravo in resnično, to je branil z ognjevito zgovornostjo; nazore in prepričanost svojo je zagovarjal odločno, brezozirno, vsakemu je povedal na vsa usta v obraz, kar je mislil; kadar se je boril, zgrabil je za najostrejše orožje. Že njegova čokata postava, trda hoja, po konci nošena glava z nazaj počesanimi dolgimi lasmi, visoko čelo, bistri pogled, krepka, nekoliko naprej moleča spodnja čeljust so bili živa podoba njegove krepke, živahne dušne odpornosti.

Nesrečne razmere, v katerih je živel, so značaj njegov še poostriale ter spremenile njegovo blago dušo večkrat v odurno brezozirnega borivca. Razumljivo je, da mu to ni pridobivalo prijateljev in da je bil zapleten zaradi tega v mnogovrstne literarne, politiške in socialne boje. Z odločevalnimi možmi v čitalnici se je razprl, ker niso hoteli za »Slovenski dom« kupiti Maličeve hiše, ki je bila z velikim vrtom vred takrat za 100.000 gl. na prodaji. Z Bleiweisom in Lesarjem se je spoprijel zaradi Vodnikovega rokopisa in zaradi tega, ker sta, boječa se za vpliv svojih »Novic«, nasprotovala ustanovitvi večjega slovenskega političnega lista v Ljubljani. Z Matičnim odborom se je kregal zaradi Vodnikovih pesmi. Slovenske državne poslance je ostro poprijemal, ker so glasovali za dualizem – izkratka: bil je v vednem boju. In takrat je bilo, da je tedanji slovenski samodržec, čegar ime bi se nikoli ne imenovalo med našimi pisatelji, da mu ni Levstik v slovenščino prelagal njegovih nemški koncipiranih spisal, dr. Costa, zakričal o njem grozne besede: »Pogine naj pes!« »Crepieren sole der Hund!«

Pa ni poginil! Zato so ga hoteli ubiti moralčno! Ker je Levstik ravno takrat ustanavljal satirično-zabavljiv časopis, ko je učil slovenščine barona Conrada,¹⁵⁰³ izmislili so si zlobni jeziki in to grdo obrekovanje trdili celo po časopisih, da je Levstika podkupila vlada. To nesrečno vest so širili med ljudi ravno tisti možje, ki so si takrat ne s pretanko vestjo delili med se tisočake, zaslužene pri Benstu z gorenjsko železnico. Kako je Levstika bolel ta udarec, o tem priča njegov »Pavliha« in njegove dotične izjave v Stritarjevem Zvonu. O tem pa priča jasno zlasti z žolčem in srčno krvjo dne 6. novembra 1870. leta zložena njegova oda »sovražnikom«: »Razmôtril sem početje vaše, – A molčal nisem, ker ne znam; – zató na mé prokletje vaše – in srd, ki ga od vas imam. – Da belo je, vam nésem rekal, – kar je temný kot črni vran; – za rokovniki nisem tekal, – zato se trn vam zdim strupán. – Jaz nésem po-

¹⁵⁰³ Na tem mestu je Štrekelj nekaj pripisal, vendar je zbledelo in je nečitljivo.

pom upogibal – ni licemérom se krivil; poníglavce sem vedno šibal, – zató vražèn sem vedno bíl. – Uboštvo, skrb, od vás teptanje – i mraz i glad sem pretrpel, – izgubil zveze vse nekdanje, – pred jáslí vaše nisem šel! – Pred jáslí, kjer se dolgoúha – redí živál, da rezgetá, – iz polnega kričí trebuha: – »Kdor tu ne žrè, ta dom izdá!« – Pesà ste me imenováli, – Ker bití nisem htél vaš pes; – Od vseh straní ste v mé pljuváli, – Vaš Izrael ščuval je ves! – Ves Izrael v rokàh z océpki – Še zdaj na mé srdit reží, – Prvaki vsi i njih prílepki – Za grmí, v jarkih, za plotmí. – A vendar glave ne uklanjám – Ter vam ne bodem je nìkdár, – I brez bojazni še oznanjam: – Ti tépec si, a ti slepár!«

Prava sreča za Levstika je bila, da ga je takrat povabil Stritar na Dunaj uredovat »Zvon«. Ne samo! Stritar, takrat še privatni učitelj, mu je svoj list ponudil celo v last, pa ker Levstik ni hotel ponudbe sprejeti, mu je odstopil velikodušno tudi službo kontrolnega urednika pri državnem zakoniku. S tem blagim činom mu je rešil življenje. Načelnik tistemu oddelku notranjega ministrstva, v katerem se pre-laga državni zakonik v vse jezike avstrijske, je bil takrat sekcijski načelnik Wagner, dober, pa strog mož, pred katerim so trepetali vsi uradniki. Ker je glavni urednik Cigale nekoliko obolel in je Stritar rekel, da nima časa, je nasvetoval za poma-gača Levstika. In čudno, Levstik s svojim odločnim vedenjem, s svojim bogatim znanjem in brzim delom se je strogemu Wagnerju v malo dneh tako prikupil, da je občeval več ž njim kakor ž vsemi drugimi uradniki. Ko je Cigale spet okreval, je poslal Wagner Levstiku dekret s hvalnim pripoznalom njegovega službovanja in s primerno novčno nagrado. Levstik je s solznimi očmi kazal ta dekret, rekoč: »Vidite to je prva priznatev mojega delovanja! Kaj takega doslej še nisem čakal!« V državnem zakoniku je preložil med drugim težaven zakon o novih merah in utežih in izvršilni predpis k njemu (meroskusni red; Aichordnung¹⁵⁰⁴).

Na Dunaj je prišel Levstik s trdnim namenom, da hoče tudi sam izdajati humorističen in satiričen list. Stritar mu je dosti prigovarjal, da bi mu iz glave izbil nesrečno misel. Vse besede so bile bob ob steno. Levstik je bil kar zagrizen v to misel, ker se mu je bilo nabralo preveč žolča. Stritar mu je moral naposled sam obljubiti pomoč, ki pa ni bila velika. Stritarjev je v Pavlihi samo naslov in uvodna pesem. Kako so »Pavliho« ubili, sem že omenil.

Slučajno se je bilo leta 1872 izpraznilo skriptorsko mesto v licejski knjižnici. Dr Muys, Wagner in zlasti Miklošič, ki je bil te misli, da na to mesto sodi najprej dober slavist, so napeli vse sile, da je naučni minister septembra mese-

¹⁵⁰⁴ Eichen – umerjati, kalibrirati.

ca 1872. leta imenoval Levstika za skriptorja. Gotovo je vsak pošten človek to mesto privoščil Levstiku; veselili pa se ga niso domači politični nasprotniki, ki so mu izrecno očitali v novináh, da zoblje iz vladnih jasli in da ga je Slovencem tedaj neprijazna vlada poslala v Ljubljano samo zategadelj, da bi tam delal zdrabe. Mnogi prijatelji njegovi so se veselili, češ kako bo Levstik zdaj delal in pisal! Toda že leta 1870 in 1871 ni bil več tistega veselega humorja, tiste mladostne živahnosti kakor prejšnje čase, čemur se ni čuditi. Odkar je odšel iz Olomuca, se je potikal kakor pravi slovenski Ahasver¹⁵⁰⁵ v večni borbi za vsakdanji kruh po vseh kotih male domovine. V Ljubljano je prišel že nekako izpremenjen. Res, da se kot skriptor ni zalenobil. Z mladeniškim ognjem je sodeloval pri Tomšičevem »Vrtcu« in zapel v njem svoje nedosežne »Otročje igre v pesemcah«. Leta 1876. je nad sto svojih pesmi priredil za natisek. »Ljubljanskemu Zvonu« je bil sprva priden sotrudnik in je pod raznimi imeni priobčil v njem dolgo vrsto dovršenih pesmi; Erjavčevo »Popotno torbo« je razkladal z jezikoslovnega stališča, toda glavnega svojega dela – slovensko-nemškega slovarja se vendar ni več lotil. Še leta 1879 ga je škof Pogačar živo prosil, naj prevzame uredovanje slovarja, toda Levstik se ni dal omečiti. Vrhu tega je vsa leta drugega svojega bivanja v Ljubljani študiral in delal intenzivno, in velika biblioteka mu je dajala obilo gradiva. Bral je noč in dan, in le premalo mislil na svoje zdravje. Bral je najraznovrstnejše knjige – celo otročje povesti.

Tako vztrajno delavnega je zalotila Levstika huda bolezen meseca svečana 1885. leta. In kako rad bi bil še živel! Po hudih borbah je naposled dobil službo, ki je bila kakor nalašč ustanovljena zanj, živel je v prijetnih razmerah, redno kakor ura, zmerno. Dasi ni iskal družbe, našel je povsod, kamor je prišel, malo krdelce izbranih prijateljev, ki so ga čislali in ljubili ter radi poslušali časih modro, časih rezko in dovtipno, pa vselej pravično sodbo, s katero je spremljal vse dogodke in pojave našega javnega, knjižnega in političnega življenja. Bolezen ga je v kratkem času potrla. Iskal je pomoči zoper njo pri učenih zdravnikih in sleparskih mazačih, pa ker je ni našel, se je obrnil naposled do Boga. Po cele noči je premolil, zjutraj ob rani uri hodil k maši, prejemal sv. zakramente, z rožnim

¹⁵⁰⁵ Ahasver – večni ali potujoči Jud. Legenda iz leta 1602, ki sloni na svetopisemski zgodbi. Čevljar Ahasver naj bi živel okoli leta 30 in bil tisti, ki je z vzklikom »križajte ga« ljudstvo naščuval proti Jezusu in mu, ko je ta nosil svoj križ na Golgoto, prepovedal počitek pred svojimi vrati. Jezus naj bi ga pogledal in dejal: »Jaz bom stal in počival, ti pa boš hodil«, s tem prekletstvom je bil Ahasver obsojen na večno tavanje.

vencem se udeleževal cerkvenih sprevodov. Ljudem, o katerih je mislil, da jim je kdaj storil kaj žalega, je podal spet prijateljsko roko in povrnil vsak dolg, vsako krivico z nekako prisiljeno vestnostjo do zadnjega vinarja.

Uredil je tudi svoje posvetne stvari, v kolikor so ga še zanimale v njegovem trpljenju, ter zažgal več pisem in spisov. Tako spravljen z Bogom in svetom, udan v voljo božjo, je v hudih dušnih in telesnih borbah ob 9. uri zjutraj 16. novembra 1887. leta sklenil svoje življenje v Ljubljani na Poljanskem nasipu hišna številka 14 v tistem stanovanju, kjer je svoj čas bival tudi Prešeren. Dne 18. listopada so ga položili v rako pisateljskega društva. Na nagrobnem spomeniku mu je Stritar naredil te-le verze:

Ljubezen tvojo vso – prepolno mero
Življenja sad dobil je v dar tvoj rod;
Ljubezen njemu hranil si in vero,
Ko si potil krvav pod križem pot;
Učitelj svojemu narodu, peti,

In govoriti si nas ti učil.
Kako se služi domovini sveti,
Sijajen vzgled si ti Slovencem bil!
Kaj bil si, duša zlata, bratje tvoji
Zdaj znajo, ko v preranem spiš pokoji!

XIV

Ako pregledamo dolgo, petintridesetletno dobo Levstikovega knjižnega delovanja (1850–1885), je lahko zaslediti v nji tri glavne oddelke, ki se z vidnimi presledki ločijo drug od drugega.

Prvo dobo njegovega delovanja bi imenovali lahko pesniško dobo; ona sega od leta 1850., ko se je prvič oglasil s svojimi pesmimi, do leta 1859, ko je prišel za domačega učitelja k Vilharju na Notranjsko.

Pesniško dobo smemo imenovati ta oddelek njegovega življenja zategadelj, ker so domalega vse njegove pesmi, razen tistih, kar jih je posvečenih Franji Malenškovi (1869–1872) ali pa priobčenih v »Vrtcu« (1874–1880), nastale v tem času, dasi jih je pesnik mnogo priobčil v tisku veliko let pozneje. Znamenito leto 1848., ki je tako blagodejno poživilo slovensko književnost, nam je rodilo tudi pesnika Levstika. »Novice«, Prešernove poezije, pesmi in prevodi Koseskega, V. zvezek »Kranjske Čbelice« in drugi knjižni pojavi tistega časa so morali z elementarno silo vplivati na dovzetnega tretješolca ter ga napotiti, da se je tudi sam lotil pesništva ter se leta 1850., petošolec, prvič javno oglasil v »Sloveniji« (list 18) s svojo pesmijo »Vile«, ki jo je pozneje prekrstil v »Povodnjo deklico«. Ohranjeni rokopisi nam pričajo, da se je Levstik, dijak v Ljubljani, bogoslovec v Olomuci, domači učitelj na Turnu pri sv. Križu, brez službe živeč v Retijah, resno bavil s pesništvom. V prvih njegovih pesmih se pozná Heinejev, Rückertov, Ratenov, zlasti pa Goethejev vpliv. Vendar imajo tudi že te toliko samostvornega duha in dovršene so nekatere tolikanj po obliki in vsebini, da jih smemo prištevati pravim biserom naše književnosti. Levstik je že s tem, da je takrat, ko se je po vsi Sloveniji razlegala slava edinega Koseskega, ko so Toman, Cagnar, Valjavec, Praprotnik in drugi pesniki pobirali stopinje za Koseskim, skoro edini nadaljeval tradicije Prešernove ves čas, dokler se ni oglasil Stritar.

Pesnik Levstik sicer ni tako mnogovrsten v pesniških formah kakor Prešeren, ki presega Levstika tudi v dušnem obzorju; toda v posameznih svojih poezijah dosega ali celo nadkriljuje Prešerna v jasni plastiki svojih podob, v pravi (slovanski) realnosti svojega mišljenja in čutja, zlasti pa nedosežni dovršenosti svoje pesniške tehnike. V pesmih mu je glavni predmet ljubezen – svoja in tuja. Ta ljubezen je resnična, zdaj srečna, zdaj nesrečna, nezvestobe je kriv zdaj on, zdaj ona. Vendar tudi za druge naše in človeške slabosti ni ravno slep, vidi jih, ali ne izraža jih s tako globokim čutom kakor Prešeren, za nje ima le bolj pohlevno sa-

tiro kakor tudi naš narod. Sploh misli Levstik zmerom narodno, naj govori o gospodi ali kmetu, o navadnih stvareh ali učenih predmetih; morda mu ravno zato obzorje ni tako široko: narod si rešuje vse po domače tako korenito in obširno, kakor ravno more: da bi bolj globoko premislil svoje stanje, težave in nadloge; da bi prišel do jasnih društvenih prašanj, to narodu seveda ni mogoče (Celestin).

Svojih dovršenih pesmi pa Levstik ni stvaril izlahka. Dasi je imel jezik v oblasti kakor pred njim samo Prešeren, produciral je počasi, malokdaj zdržema, ampak skokoma; večkrat je verze pretrgal ter najdeno misel, kateri je hotel dati pesniškega izraza, v prozi vrgel na papir in jo ob ugodni priliki predelal v verze. Pesnik ni bil nikdar zadovoljen s seboj, ker se je v njem vedno jezikoslovec boril s pesnikom. Njegova tenka jezikavska vest ga je vedno silila, da je zložene pesmi predelaval, prepisaval jih iz zbirke v zbirko ter jim naposled, preden so šle v tisek, spet dal drugačno obliko. Ta nezadovoljnost s samim seboj in svojimi pesniškimi izdelki je rastla od leta do leta, čim bolj se je Levstik poglobil v znanje našega jezika. Čuditi pa se moramo, da pesnik v svoji mladostni dobi ni zlagal samo ljubezenskih pesmi in dijaških zdravljic, ampak da sezajo tudi sledovi njegove refleksivne lirike, kakor »Udomačitev« (Človek je podoben vinski trti), »Knjižna modrost« (Po knjigah samo le prebiva modrost) in celo njegove »Lesnike«, katere bi na prvi pogled vsak postavil v moško dobo pesnikovo, prav daleč nazaj v mladostna leta.

Iz Levstikovih pesmi diha neka veselost, zdravost, zadovoljnost, neka mladost in genijalna neskrbnost, katera nas toliko bolj veseli na drugih, če jo pogrešamo sami na sebi. Zdi se nam, kakor bi nam pesnik klical: »Žalostno je življenje, to je res; pa možu ni spodobno žalovati in tožiti: kaj bo s tem bolje? Veseli bodimo ali pa vsaj delajmo se vesele, da povzdigujemo in podpiramo svoje brate, ki pešajo na poti.« Pesnik, ki tako govori, je naš dobrotnik. Kliče nam: Kaj življenje nima nič lepega: Glejte nad vami jasno nebo, krog vas lepo zemljo, polno zelenja in cvetja, življenja in gibanja:

Kak lepa je zemlja, kak je nebeška!
 Ko vstane iz morja zjutraj
 Spet sonce, rože cvetejo
 Prepevajo tice ...

In bratje, v pozemskih takih nebesih,
 Ki vredna so dana biti,
 Serafom v dom in svetnikom
 Ne bomo veseli?

On zna uživati lepe božje darove in jih ceniti po pameti, kolikor je kateri vreden. Ljubezen je lepa reč: »Ljubezen je prava sapica sveta, ki v zemljo viharno pihlja nam raj.« Zatorej se je pameten mož ne brani, saj čuti: »In ko bi ljubezen tu ne cvetela, kdo pač bi na revni zemlji prebil? Ko trtica nam srcá ne grela, kako bi se človek kedaj veselil?«

Tako poje, ne bo se pa zatopil v vinu in ne bo se dal vkleniti okroglični devici v sladki jarem, da bi se igrala in norčevala ž njim; dá si naložiti ta jarem, kadar ga veseli, ko mu je dovolj, se ga otrese in gre svojo pot. On ne čepi doma za pečjo, kako bi sicer poznal življenje!

On skusi pač si kaj po sveti
Pretehta srečo vse zemlje,
Navaja ga veselje peti
In žalost trdi mu srce.

Iz vsega, kar sliši in vidi, pije med, dela pesmi, iz žalosti in veselja, iz smešnosti in neumnosti; z medom pije tudi nekoliko strupa, kolikor ga je treba za brambo. Zatorej ne dražite ga: »boj se pesnika: mehke so njegove roke, ko objema prijatelja, trde, ko zgrabi nasprotnika. Ne ubija si glave s pusto spekulacijo, z narodnostnimi teorijami se ne ubija. Njegova filosofija je kratka in preprosta: Eno pak potrebno je: Skrbi zase, ljubi brata, dvigni ga, odpri mu vrata in sodnik naj bo srce!«

Njegovo veselost in zadovoljnost vidimo iz mnogih pesmi. Koga ne objame vesel, radosten duh, ko bere njegovo pesem »Sramežljiva ljubica«?

V nedeljo bilo je poleti,
V prijazni čas po polu dné;
Na vrtu videl je sedeti
Mladenič deklice lepe.

Klobuček vzamem si s peresom,
Pa mimo tankih srnic grem;
Da z ljubeznim me očesom
Pogleda vsaka, dobro vem.

Levstikova poezija je bister, zdrav studenec, ki ohlaja in poživlja popotnika, hirajočega v puščavi življenja.

V svojih poezijah se nam kaže Levstik tako rekoč normalnega človeka, to je ne srednje mere človeka, kakor so navadni ljudje, ampak človeka, kakor bi moral sploh človek biti; srce njegovo se ne zapira ničemu, kar žali in kar veseli človeka:

Vi, ktere pri knjigah obrastel je mah,
V život se viharni vrzite,
Ne bodi vas radosti, solze ne strah
Iščite, vživajte trpite!

Razgrne poklic se vam solznih ljudi
Nesreča in sreča po sveti;
Naj pametnik vas in neumnik uči,
Kak' človek imel bi živeti.

Srce njegovo pozna up in strah, želje in hrepenenje, ne pozna pa obupa, v vsem je lepa mera; po kratkem boju se mu pomirijo nasprotja, strinjaje se v lepo, blagodejno harmonijo. V tem je Levstik najbolj podoben Goetheju. V Levstiku nahajamo pogostoma posameznosti, ki nas spominjajo Goetheja, zlasti tisto mirno vrstenje misli, tisti melodični tok čutov:

Oj ribice prijazne,
Kako v vodici hladni
Veselo ve živite;
Al ve lahko neskrbno
V potoku si igrate,

Ker v hladni vodi skritih
Vas sončece ne najde,
Srca vam ne vname.
Al meni je vnela
Devica ga je lepa,

Da več ga ne vgasijo
Potoci vsega sveta
In dež iz vsega neba
In vse široko morje.

Tu nahajamo ravno tiste jasne, telesne, žive podobe, vzete naravnost iz nature, iz življenja, pa tisto čudno lastnost, ki jo Goethe sam imenuje »urkräftiges Behagen«,¹⁵⁰⁶ ko je pesnik nekako sam sebe vesel in vé tudi, da so ga drugi veselji; zato pa se jim tudi daje prav na široko:

Ko se očaki sivi
Za mizo vsedejo,
Začnejo modrovati,
Kak je nekdanj bilo,

Kako so tovorili
Ko ni bilo še cest,
Kako so sol nosili
Iz daljnih morskih mest itd.

Pa v celi tovaršiji
Moj glas je spoštovan,
Če rečem: vino pimo!
Pijemo ga ves dan! ...

Vsak se seveda ne sme tako širokega delati ne v družbi ne v pesmi. Enako je vesel samega sebe Bodenstedt Mirza Schaffy,¹⁵⁰⁷ ko se nam stavi vedno v vzgled: Mirza pa je ves drug mož. In vendar se ga bravec ne naveliča.

Napačno bi bilo sklepati, da je Levstik v svojih pesmih posnemal Goetheja: da niso njegove pesmi ponarejene, da mu gredo naravnost iz srca, se jim vidi na prvi pogled; pesmi so si podobne, ker sta si bila pesnika sorodna po duhu. Da se je Levstik učil po Goetheju, se mora priznati.

Levstik ve izbrati svojim mislim in idejam pravo obliko, zna jih predočiti v primerni, lepi podobi. V tehniki nima Levstik kmalu vrstnika pri nas, razen

¹⁵⁰⁶ »Ugodje prasile«.

¹⁵⁰⁷ Friedrich Martin von Bodenstedt (1819–1892), nemški pisatelj, kot učitelja v Tiflisu (1843–1846) ga je azerbajdžanski pesnik Mirza Safi Vazeh uvedel v kavkaške jezike. Po vrnitvi v Nemčijo je izdal »Lieder des Mirza Schaffy«, pesmi Mirza Šaffyja, ki so doživele velik uspeh v skoraj 300 izdajah. V pesniški zbirki »*Iz zapuščine Mirza Šaffyja*« (1874, 17. izdaja 1891) pojasnjuje Bodenstedt nastanek svojih pesmi.

Prešerna. Kako živo, kako telesno plastično nam zna staviti svoje podobe, prave podobe pred oči, razvidimo najbolje iz njegove pesmi »Deklica in tič«:

Dekle je zajemalo v vedro vodé,
V kovano vedro vodíce hladné;
Pogleda se v vodó, uzre si obraz,
Začudi se svojemu licu ta čas:
»Lepote, ki jo na obrazu imam,
Za tri gradove bele ne dam!«

Po vejici skakal je tiček vesel
Ter deklici mladej peti začel:
»Al kádar bo jeden pravi prišél,
Vso tvojo lepoto zastonj bo imèl!«
»Kar poješ mi ptiček, to sama je laž,
A vjeti ne morem te, perje imaš.«

»Da moje peruti imela bi ti,
Denès preletela bi hribe, doli;
A kder bi se tebi po volji dobil
I najsi ubožec največji bi bil,
Pod tremi gradovi mu streho podaš,
Katere na svojem obrazu imaš.«

To rekel je ptiček ter letel je z vej
Iz vej pod nebo, pod nebom naprej.
Deklè za njim gleda i reče mu to:
»A kaj ko bilo vse res bi takó!
Ptič leta nad nam nami ter vidi ljudi,
Vé dobro kako se po svetu godí.«

Tukaj je pesnik z malimi sredstvi dosegel popoln uspeh: že prva dva verza sta cela slika, ki se še bolj popolni z verzom 3–6. Tako more peti le pravi pesnik, pesnik redkega daru in one srečne objektivnosti, v kateri se v pesniški dovršenosti zrcali svet. Še bolj dovršena je njegova pesem »Dve utvi«:

Dve utvi sta prileteli
V jezero pod skalni grad.
Tam plavata družno po vodi,
Veslata v kristalni hlad.

Jaz gledam iz okna dve utvi,
In v meni vtriplje srce,
Zamaknjeno v dneve nekdanje
Na lice usiplje solze.

Stritar pravi: »Kedor nič ne čuti pri tej pesmi, komur je treba komentarja tu – njemu ni pomagati. Kar nam tu poje pesnik, to naj nam naslika umetnik, pravi umetnik, in imeli bomo, kar imenuje Francoz paysage intime, Nemec Stimmungslandschaft,¹⁵⁰⁸ do zdaj nimamo ne reči ne imena! Kar svetujemo tu slikarju, to je storil po svoje že skladatelj; Davorina Jenka melodija ti bo izbudila tudi brez besedne podlage enako čutilo.« Primerjati se da pesem po občutku Goethejevi »Über allen Gipfeln ist Ruh«.

Kaj je tehnika, kaj se dá doseči tudi v našem jeziku, to nam je pokazal Levstik v svojem »Umetniku«: v njem je Levstiku odprl slovenski jezik vse svoje zaklade.

Ko goni te z mesta, nemirno te ziblje,
Kri bije v preozke bregove srcá,
Kaj širi se v tebi, kaj v prsih ti giblje,
Povedati srce nì um ti ne zna.

Zasveti se blisk,
Udari grom!
Razmakne se skale okorne tisk;
Plastí razdrobé se, trga se lom.
Iz hramov podzemskih bobni i šumí.
A reka svobodna bučí i grmí,
V zeleno hití.
V valovih i sonce i luna igrá
Nad reko se kroži modra neba;

¹⁵⁰⁸ »Razpoloženska pokrajina«.

Srečuje i svoj te obraz iz vodé,
Trgove i mesta, drevesa, goré.

Vodé obudé se,
Plavuti svetle se,
I ribice semkaj i tjakaj podé se.
Po nebu se ptičev poganja oblak,
S perotjo reže ujasnjeni zrak
Ter suče se v desno, v levo vzigráva;
Krdelo leteče
Seda v valove bežeče,
Tam mirno plava.

Mladenič, ribič, radosti poln,
Odpenja čoln;
Veslá, za veslom veselo pojè
Ter meče na môkro mreže svoje.

Ob vodi
Zeleni lovec hodi;
Mej biče se vmiče
Obrača poglede
Kam otva séde.

Po bregu se trava iz rose dviguje,
Visoko rase;
Po travi se čreda jagnjet raduje,
Skakaje pase.

Stoji tam siv pastir,
Ne v svesti si v glavi svojih očij,
I nem strmi
Ter vidi in vé,
Kaj nekđaj budilo je šum i nemir,
Grméti pod zemljo prestajalo né.

V Zvonu Stritarjevem je priobčil Levstik več pesmi, iz katerih nam je razvidna njegova goreča ljubezen, ki mu je obvladala vso dušo za mlado deklenco pod Šmarno goro, Frančiško Malenškovo Koširjevo. Vsaka beseda, vsaka podoba ali misel nam odpira čarobni vrt pesnikove ljubezni, vrt, kjer je ona razcvetela kot češnjevo drevo, ki belo v sadnem vrtu diši tako lepo. To ni brezskrbna mladostna ljubezen, polna nad in veselja. Pod senčnico je pil sladki strup; kako bi ga ne, saj se mu je prerodil ves svet, ko da ga »v zarji prejšnjih let odeva še mladosti cvet«. Boril se je, ali plamtečega ognja ni ugasil: »Nikdar ne zmisliš ti, Kakò je to hudò, Kakò je to bridko! Gasit' plamen srca, ki vse tako gori, Da se ugasit' ne da – Kako je to hudo, Kako je to strašno! Rotil sem se in klel, Da k tebi spet ne grem, Do groba da molčim V temoti, nevesel: Kakó, zakaj trpim, Trd, samoglav in nem, Osòren vsem ljudem. Rotil sem se in klel, In tvojih tolažil: Cvetic in dragih lás, Braniti se začel, Odvrčal sladki glas, Vseh tvojih naročil, Vseh tvojih pozdravil. Brezumna, prazna stvar! – Ves tebi izročèn Od zore v tiho noč, Od noči v jutra žár V lepote tvoje moč Brez upa sem vtopljen, Brez upa izgubljen!« Pri njej so mu vse misli: »Če čelo me je utrudilo, Da že me nič ne veseli, Peró omočim spet v črnilo, Ko list pred mánoj bel leži. Na list pokladam misli svoje, Ki vse ob tebi se vrté, Šumi studenec pesmi moje, V njej tvoje sveti se imé.« Nedosegljivo nežno in slikovito naj ji nese sto gorečih pozdravil: »Reci, reci tam takó, Da merjèm brez nje, Da mi strašno je hudo Osem tednov že. Da sem v srci se boril In ljubezen trl, Da zastonj ves trud je bil Ogenj ni umrl. Da želím in prihitim V malo dnevih sam, Če zgorim in spepelim V njenih žarkih tan!«

Kako resnična, mogočna strast se nam kaže v Levstikovih ljubezenskih pesmih! Za Prešernom še ni nobeden naših pesnikov opeval svojo ljubezen tako. Žarki te strasti se lijejo v bravčevo srce ko toplo, oživljajoče sonce, in četudi morda srce ni več mlado, četudi je obdano z zidom bridkih izkušenj, ti žarki predro tudi trdi zid. Taka je našega pesnika moč. To moč vidimo še potem, ko se mu začne mračiti nebo ljubezni, ko se je začne ogibati: »Ne rečem ti nikdar, Srce podaj mi v dar; Ponosno mojo dušo Naj rajši stre vihar! A misli vse za te, Tako me, oh skrbe, Da jezik ti človeški Tega ne dopové.« Ko se umiče od nje, je vendar ne dolži: »Za vse kar zdaj trpim, Nič tebe ne dolžim! To bodem jaz govoril, Dokler ostanem živ, Prenagljen kar sem storil, Da sam, da sam sem kriv! Kako jaz, oh kako Dvigati smel okó Do tvoje sem lepote, Zakaj se, oh zakaj opil sem nje omote, Kdaj up imel sem, kdaj? Za tebe vse gori, Bogati in mladi – krasotno vzraslih udov Mladaničem za té Nij žal skrbi in trudov, Vsi k tebi hrepené! Korak umičem v stran, Po trnji ostrem gnan K pokoju v grob tihoten; A vse, kar zdaj trpim, Molče trpim samotni Ter tebe ne dolžim!« Pe-

snikovo moč vidimo, četudi se nam javlja v Stritarjevem in pozneje »Ljubljanskem zvonu« brez imena, zdaj Radovan, Kamenski, Kosan, Borislav, K-S., N. O., G. Z., M. P. Pesnik nosi svojo nesrečo z moško odločnostjo; nikjer ni sentimentalen; poje le, kar je čutil in prebil. Resničen in zrel je v ljubezenskih pesnih kakor drugod. Posebno dovršen in karakteristično naroden je v zdravijci »Slovenskim svatom« in »Na Gorenjskem«, ki spadata med najlepše njegove pesmi.

Povsod ima pesnik pesniško moč toliko, da mu ni treba iskati pomoči v pesniških frazah ali pretiranemu idealizovanju.

Nedosežen je Levstik tudi v humoristični poeziji in satiri; v teh mu pri nas nihče ne sega do rame. Posebne znane so v tem oziru njegove pesmi »Vsak ob svojem času«, »Diguž in Lesnike«.

In kaj šele Levstikove otročje pesmi. Koliko najivnosti, humorja je v njih! To so pravi biseri otročje poezije, s kakršnimi se ne more ponašati vsak narod. O njih je obširneje pisal Stritar v »Zvonu« 1880. leta, str. 264, pod naslovom »Nekaj posebnega«.

Levstik je tudi v pesmih hud satirik; to nam kaže cela vrsta njegovih zabavljic in pušic: Levstik je vedno imel pripravljeno strelo za naše napake in neumnosti.

Kaka lahkota zloga, kaka otročja priprostost, kaka izbira besed, kako naroden slog; bravec malone misli, da bere kake otroške narodne pesmi; še odraslemu človeku sezajo do srca, kaj pa šele otrokom, katerim so namenjene. To so vse drugačne pesmi za otroke kakor pa dekadentske Župančičeve »Pisanice«, katerih ne more pojmiti še odrasel človek, in kam šele otrok.

Najboljši dokaz temu je tudi njegov list »Pavliha«, v katerem hoče bičati nemškutarje in narodnjake »Če bodo delali napake«.

V pesniško dobo Levstikovo spada tudi njegov »Martin Krpan z Vrha«, ki ga z istim veseljem beró otroci v ljudski šoli kakor zreli sivolasi možje. Že Stritar je rekel: »Kdor bo enkrat pisal zgodovino slovenske proze, on se bo moral ustaviti, ko pride do Krpana, pa pogledati nazaj – potem naprej in ločevati prozo pred Krpanom in za Krpanom. Kar je naših boljših prozajikov, vse je šlo za njim, saj je bilo pa tudi prav!« Krpan je povest, v kateri najde vsak, česar išče in potrebuje, kdor se hoče zabavati, naj bere Krpana, ne bo se mogel nasmejati komičnim prizorom, narodni naivnosti in zdravemu humorju. Kdor se hoče naučiti pravega pripovedovanja in resničnega opisovanja, v Krpanu ima za to najboljšo knjigo; kdor hoče študirati slovenski jezik ter si osvojiti pravo posebnost slovenskega pisanja, slovenske skladnje, ta ima zopet v Krpanu največ gradiva, zakaj Krpan je pesniški proizvod, ki družji v sebi vsa svojstva prave klasične dovršenosti.

Satirična pripovedka je »Doktor Bežánjec v Tožbánji vasi«. V nji biča v klasičnem jeziku svetohlinstvo plahtačev, praznoverje in lehkoverje in druge napa-ke nevednega ljudstva. V nji nastopajoči Dr. Pipec je bil ljubljanski nožar *N. Hofmann*, prijatelj Levstikov, ki je prejšnja leta večkrat v zabavo ljubljanskemu občinstvu na okno svoje prodajalnice prilepil humoristični list »Der Messerschmied Hammer«,¹⁵⁰⁹ katerega je sam uredoval in pisal. Doktorand Kolenc pa je Levstikov znanec Ludvik *Germonik*, nemški literat, ki je tista leta živel v Ljubljani.

Levstika pesnika so Slovenci premalo čislali in ga premalo čislajo še sedaj. To prihaja deloma od tod, da je bilo mnogo izvodov njegovih Pesmi iz leta 1854. uničenih, deloma pa od tod, da je Levstik pel in svoje najlepše pesmi priobčeval pod raznimi izmišljenimi imeni ali brezimno; takih, ki bi ex ungue takoj spoznali leonem,¹⁵¹⁰ je bilo pri nas vedno le malo. Tudi niso mnogi zaradi literarnih in knjižnih bojev, katere so imeli ž njim, sodili objektivno njegovih pesniških zaslug.

¹⁵⁰⁹ »Nožarjevo kladivo«.

¹⁵¹⁰ Iz latinščine: leva po krempljih (spoznati), neko celoto spoznati po delcu.

XV–XVI

Levstik je že dijak imel do jezikoslovja posebno veselje in je že četrtošolec grajal Koseskega, čegar bombast mu je bil zoprn, še zoprneje pa njegove jezikovne hibe. Znanje slovenskega jezika in mišljenja je zajemal iz narodovih ust, iz Metelkove in Kopitarjeve slovnice in iz srbskih narodnih pesmi. Vukove pesmi so mu bile pravi »*hodizmano*« (vade-mecum). Da bi bil pa Krpana posnel iz srbskih narodnih pesmi, kakor misli Levec, se mi nikakor ne zdi verjetno. Levec misli na junaško pesem »Marko Kraljević i Musa Kesëdzija«; toda mnogo bliže stoji Krpanu slovenska narodna pesem o »Pegamu in Lambergarju«, katere tvarino je, kakor Levstik sam dokazuje v I. letniku »Glasnika«, nesrečno obdelal *Cegnar*; morda je Levstik slišal tudi kako podobno narodno povest.

Miklošičeve spine je preštudiral Levstik primeroma kasno; ko je pisal leta 1858 »Napake slovenskega pisanja«, mu ni bil dobro znan, ker ga nikjer ne citira. Tem pridniše se je poprijel jezikoslovja, ko je prišel k Vilharju v Senožeče. Do tedaj je živel samo po dolenjskih krajih, zdaj pa je prišel v nov svet, med Notranjce. Kako ga je zanimala notranjska govornica, kaže veselje, s katerim se je v poznejših letih spominjal notranjskega naroda. Ravno iz tega časa imamo najmanj pesmi. Veliko je v Trstu občeval s Cegnarjem. Kakor Vilharjevim pesmim tako se tudi Cegnarjevi, ne sicer toliko »Babici« kakor »Valenštajnu«, pozna Levstikova pila in »Valenštajnov ostrog« je skoro popolnoma njegovo delo. Nova doba, ki je napočila v Avstriji z oktoberskim diplomom leta 1860., je vrgla Levstika tudi v vrtnec političnega življenja, tako da smemo dobo od 1860–1870 zvati dobo njegovega političnega delovanja. V tej dobi pa se je marljivo pečal tudi z jezikoslovjem in prebiral samonk, dela znamenitih slavistov. Preselivši se leta 1862 v Ljubljano, je mnogo občeval z Muysom,¹⁵¹¹ knjižničarjem licejske knjižnice, s katerim sta bila dobra prijatelja. Levstik je bil tedaj jako priden, toda borba za vsakdanji kruh ga je ovirala v študijah. Leto 1863. mu je vzela politika z »Naprejem«. Ves list je pisal on sam, celo doposlane uvodne članke in dopise je popolnoma prenařeval in prepisaval na čisto. Leta 1865. se je ukvarjal z urejanjem Matičnih poslovnih knjig, kar se mu je nehvaležno poplačalo. Iz Matičnega tajnika se je spremenil

¹⁵¹¹ Gottfried Muys (1828–1898), zgodovinar, bibliotekar. Leta 1865 je prevzel licejsko knjižnico v Ljubljani od Mihe Kastelca. F. Levstika si je izbral za pomočnika, ker po lastni izjavi sam ni imel pojma o slavistiki.

v jezikoslovca, pisal je slovensko slovnico, katere pa ni dovršil, ampak dal na svetlo samo nemški pisano slovnico slovenskega jezika, ki je izšla februarja 1866. leta. Potem je tri leta zbiral gradivo za Wolfov slovar, kateremu je položil tako široko podstavo, da bi njegovo življenje ne bilo zadostovalo, ako bi ga bil hotel dovršiti, in naj bi bil še tako priden. Da ni ta čas, ko je imel to delo v rokah, pasel lenobe, kakor se mu je očitalo, to priča ogromno za ta slovar nabrano gradivo. Da se mu pravo delo vendar ni odsedalo, to je vzrok njegovo svojstvo, da je vsaki stvari hotel priti do dna in se je pri tem razglabanju oddaljil od pravega smotra in razcepil svoje moči, pečuje se na videz samo s postranskimi študijami. Kazal je, kakor mu je že Miklošič očital, da je res samouk brez sistematičnega delovanja. Ta sodba vendar ne jemlje njegovemu teženju nič slave; po najboljših močeh se je trudil, da bi vsaki nejasni stvari v našem jeziku prišel do korena ter našel resnico. Možem pa, ki so imeli izdajanje slovarja v rokah, se je zdelo tako delovanje neplodno in zato so ga odslovili. Iz varnega podstrešja pahnjen na cesto, se je poprijel Levstik z vso strastjo politikovanja. Spomladi 1868. leta novo ustanovljeni »Slovenski Narod« mu je odprl svoje predale in v njem je Levstik do malega dve leti priobčeval svoje, s srčno krvjo pisane uvodne članke in dopise, v katerih je ostro šibal nasprotnike naše narodnosti, pa hudo prijemal tudi domače poslance zaradi njih politike, ki je bila po Levstikovih mislih pogubna slovenskemu narodu. Od tega strastnega politikovanja ga je nekoliko odvrnilo leta 1868. delovanje za »Dramatično društvo«, kateremu je bil prvi predsednik, nekoliko pa tudi uredovanje Vodnikovih spisov, katero mu je izročila Matica. Levstik je po svojih nazorih – nekritično – uredil »Vodnikove pesmi«, spisal jim obširen tolmač in priredil za natisek tudi Vodnikovo prozo. Toda tedanji Matični odbor mu je hotel za njegov res veliki trud dati prav siromaško nagrado (15 gl. od tiskovne pole), kar je Levstika tako ujezilo, da je umaknil svoj rokopis ter se hudo razprl z Matičnim odborom. Kakor solnce z vedrega neba po hudi nevihti je leta 1869. posvetila v Levstikovo nesrečno življenje ljubezen do Franje Malenškove, ki ga je znova pripeljala nazaj k poeziji. Ta z ozirom na Levstikovo socialno stanje brezupna ljubezen je morala pustiti v njem tem ostreje želo, ker so ga ravno takrat domači sovražniki prijemali z najbolj strupenim orožjem, da ga je podkupila vlada. Ves žolč, kar se ga je nabralo v njem za osemletnega burnega življenja v Ljubljani, je izbruhal Levstik po tolikih krivicah, preselivši se leta 1870. na Dunaj, k svojemu »Pavlihi«, ki je prenehal, ko je začel prijemati celo prijatelje (dr. V. Zarnika) in so mu ti odtegnili pomoč. Tako je ta najnesrečnejša doba Levstikovega življenja končala z veliko disonanco. Levstik je bil po tolikih in tako

viharnih bojih, književnih, političnih in osebnih, telesno potrta in duševno skoraj ubit. Ko je bil 2. septembra 1872. imenovan za skriptorja Cesarsko Kraljeve licealne knjižnice v Ljubljani, je završalo po domačih in tujih novinah, da je vlada dala Levstiku to službo za nekako nagrado, da bo nadaljeval boj zoper »prvake in njih prilepke«. Ljubljanski dopisnik »Vaterlanda« je celo trdil, da bo odslej Levstik nekak »opričnik« deželne vlade kranjske. Da je prišel Levstik v Ljubljani do stalne službe, je edino usluga Muysova. Ko je umrl leta, 1872 Kosmač Jurij, se je obrnil dr. Muys do deželne vlade z obširnimi poročili, v katerem je svojega prijatelja Levstika predlagal za skriptorsko službo, ter podprl svoj predlog s tem, da je Levstik korenito znanstveno izobražen mož, v slovenščini in slovanščini pa pravi veščak. Končno je nasvetoval, naj deželna vlada popraša Miklošiča, kaj on meni o Levstiku. Miklošič, poprašan od deželne vlade, je izjavil, da za skriptorsko mesto v Ljubljani ne pozna boljšega moža, kakor je Levstik. To pa Muysu še ni bilo dovolj. Obrnil se je do dobrega znanca, tedanjega finančnega ministra Plenerja ter mu toplo priporočil svojega prijatelja, za katerega je tudi Levstikov tedanji načelnik Wagner storil, kar je bilo v njegovih močeh. Miklošič, Wagner in Plener so vplivali na naučnega ministra Stremayrja,¹⁵¹² da je službo podelil Levstiku, dasi je imel ta jako nevarnega tekmeča.

Kako močno so se motili Levstikovi prijatelji in neprijatelji, če so mislili, da se bo Levstik odslej dejanski udeleževal politike, je pokazal ta precej po svojem prihodu v Ljubljano. Do skrajnosti redoljuben si je uredil svoje življenje, da mu je teklo kakor ura. Z doma v knjižnico, iz knjižnice domov, to je bila vsa njegova pot, le iztežka ga je bilo pripraviti na kak izprehod po dolenski cesti, proti Savi ali Fužinam. Najprej si je do dobra ogledal ljubljansko knjižnico. Prebral je vse knjige, katere mu je bilo dajati gimnazijski mladini v roke; nobena stvarca mu ni bila preotročja, da bi je ne bil prebral, od Walter Scotta, Bitziusa in Gerstäckerja doli do »Lažnjivega Kljukca«. Ta ljubezen do mladine ga je napotila, da je kmalu po dohodu v Ljubljano stopil v zvezo z Ivanom Tomšičem¹⁵¹³ ter mu prav izdatno pomagal pri »Vrtcu«, katerega je hotel tudi v jezikovnem oziru popolnoma preosnovati po svojem ukusu. Od 1. julija 1874. leta dalje je bil več mesecev ves

¹⁵¹² Karl Ritter von Stremayr (1823–1904), od leta 1870 do 1880 je bil minister za uk in bogočastje, v letih 1879–1880 pa istočasno minister za pravosodje v avstro-ogrski vladi. V tem času je izdal odlok, s katerim so slovanskim jezikom bile zagotovljene večje pravice v občevanju z oblastmi.

¹⁵¹³ Ivan Tomšič (1838–1894), mnogostranski pisatelj in vzgojitelj. Njegovo največje delo je bila ustanovitev mladinskega lista »Vrtec«.

list Levstikov, pozneje mu je pomagal v daljših presledkih. »Vrtec« je tudi povzročil, da se je Levstik po večletnem odmoru lotil spet pesništva. Kar je pesmi iz zadnjih let, vse so zložene za »Vrtec«.

Poprijel se je tudi marsikakšnega dela, da si je ž njim prislužil novcev; tako je n. p. slovenil poročila deželnega odbora, poslovenil je Milesovo »Podkovstvo«, priredil za natisek Globočnikov »Nauk slovenskim županom«, knjigo, ki je zavoljo jezika (ne oblik!) vredna, da jo večkrat jemljemo v roko, ker se je vedno moči kaj novega naučiti iz nje. Z veliko slastjo se je zopet zakopal v Miklošiča in staroslovenske rokopise. Časih je trdil, da bi moral vsak slovenski pisatelj vsaki dve leti vsaj enkrat prebrati kak staroslovenski rokopis, n. p. »Nestorja« ali »Supraseljski kodeks« ali kaj enakega. Od stare slovenščine je prešel zadnja leta na litavščino in druge učene jezikoslovne in zgodovinske stvari. Videlo se mu je, da mu je vse to učenje le nekaka prijetna zabava, potrebna njegovemu vedno žejnemu in živahnemu duhu; zato je vedno menjaval predmete; za leposlovjem je segal po zgodovinskih knjigah (Zahn, Dimitz), za zgodovino je prišlo na vrsto jezikoslovje in vmes je prebiral zgodovinske spomine in estetične stvari (Marmont, Eckermann). To je delalo njegovo družbo prijetno in zabavno, ker je znal duhovito govoriti o vsaki stvari in je imel vedno svojo posebno in zdravo sodbo tudi o vprašanih, s katerimi se na videž ni pečal. Politika, katera je poprej tako razburjala njegovo življenje, mu je bila zdaj deveta briga. Prve čase, dokler je hodil zajutrkovat v kavarnico, je še slastno prebiral velike časnike; pozneje pa, ko je zjutraj rad ostajal doma, ni bral drugih časnikov kakor tiste, katere je prejela knjižnica. Živo pa ga je zanimalo vsako vprašanje, in o domačih politikih je rad izrekel kako drastično in perečo sodbo. Tem bolj ga je zanimala slovenska književnost; kritično je prebral vsako knjigo in še preden je bila dobro oznanjena, je Levstik že pravil o nji, kaj prinaša dobrega, kaj graje vrednega. Tudi prijateljem, ki so imeli kako večje delo pod peresom, je bil požrtvovalen in moder svetovavec, pravi »vsega sveta pilátež«; o tem jasno priča Erjavčeva »Potna torba«, Jurčičev »Tugomer«, Žvabova kritika zoper Koseskega, ves »Vrtec« tistih let in mnogo drugih stvari (Levčeva Pr Trub. M.,¹⁵¹⁴ Pravda o slovenskem šestomeru).

Levstik je na svoje rojake bolj kakor s poezijami vplival kot *jezikoslovec*, nekoliko s svojimi spisi, veliko pa tudi po svojih prijateljih, katerim je popravljaj njih proizvode (Vilhar, Cegnar, Jurčič). Glavni predmet njegovemu jezikoslovnemu raziskavanju je bila nova slovenščina; na to je zadnjih trideset let vplival

¹⁵¹⁴ »Die Sprache in Trubars Matthäus« (Jezik v Mateju Primoža Trubarja).

z neko elementarno silo v toliki meri, kakor nihče izmed sočasnih pisateljev ne. Takoj s prvim javnim nastopom leta 1854 se je obrnil zoper tiste pisatelje, ki so kakor Majar, Razlag, Toman hoteli iz slovenščine in ilirščine ustanoviti nov južnoslovanski knjižni jezik. Ravno tako razborito kakor odločno se je uprl v daljši razpravi tistim, ki so svetovali, da Slovenci popustimo svojo slovenščino ter vzprejmimo od Hrvatov njih jezik v svojo knjigo. Z vsem naporom svojega bistrega duha in svojega znanja je dokazal, da bi to bila narodna smrt vsega slovenstva – toda predigal je, kakor kažejo novejši poskusi, gluščem! Posebnega, trajnega pomena v zgodovini našega jezika je njegova razprava »Napake slovenskega pisanja«. V tej epohalni razpravi se Levstik na eni strani upira grdemu nemškovanju v slovenskem pisanju, nepravilnemu besedotvorju in neslovensko, po tujem nemškem duhu zasuknjeni skladnji; na drugi strani pa s svetim ognjem opominja slovenske pisatelje, kje jim je iskati živega studenca našemu knjižnemu jeziku – pri preprostem, nepokvarjenem narodu samem. Na koncu se je zavzel Levstik tudi za kritiko: zdaj ko imamo toliko literature, je kritika ne le mogoča, ampak tudi potrebna. Svoje misli je Levstik dalje razpletal v odgovoru na Hicingerjevo kritiko, kateri je Bleiweis dodal pristavek zoper ostro kritiko v našem slovstvu, poudarjaje, če ti ni všeč, pa sam spiši bolje. Levstik je dobil prijateljev in privrženec v Janežiču, Stefanu, Cegnarju. Janežič se je prvi oglasil zoper Hicingerja, potem pa tudi Cegnar. Levstik sam pa je s spisoma »Martin Krpan« in »Potovanjem od Litije do Čateža« pokazal praktično, kako je slovenski prav pisati. Ti spisi so vzbudili mlajše Slovence za pravi narodni jezik.

Levstikovi jezikoslovni spisi so raztreseni po »Glasniku«, »Novicah«, »Vrtcu«; bogato zbirko pristnih, knjigi neznanih besed je nakopičil in raztolmačil v Erjavčevi »Potni torbi«. Vendar se mora reči, da je v nekaterih ozirih grešil. Zadnja leta, ko je preštudiral vpliv sosednjih jezikov na slovenščino, je bil Levstik *prehud purist*; predaleč je segal nazaj v staro slovenščino, obujal v življenje že izmrle besede, zametal pa, kar se je iz tujine zaneseno že dodobra udomačilo. Tudi nove oblike je mnogokrat izkopaval iz groba, naglo jih menjal ali pa naposled popolnoma zavrgel (n. p. življenje, nij, ja, sedanjest, pl. n. sinove, stvarij itd.). Zaradi tega je čul in zaslužil mnogo graje. Vendar se mora priznavati, da je naš jezik bistveno obogatil z mnogimi lepimi starimi in novimi izrazi, da je iztrebil mnogo tuje ljuljke. Kar je bilo dobrega v njegovih naukih, to so Slovenci vzprejeli, zavrgli pa, kar je bilo pretiranega. Že s tem je dosegel, da so slovenski pisatelji nekoliko zapustili pot, po kateri so hodili z malimi izjemami do leta 1858, ko se je bilo bati, da vsa naša pisava odreveni v tesnih sponah nemškega mišljenja.

Da se je v tem obrnilo na boljše, ni najmanjša Levstikova zasluga, ki ni samo učil, ampak tudi sam z živim vzgledom pokazal, kako je pisati pravilno, lepo zvanečo, v krepkih stavkih izraževano slovenščino. On ni bil samo slovničar, ampak, kar je v slovstvu več vredno, izboren stilist. Živi zgled njegove jedrovite proze je izdal več kakor njegovi sicer zlati nauki.

Korenito znanje, izobražen jezikovni čut, dober estetični okus, neka prirojena mu odkritosrčnost in resnicoljubnost, združena z moškim poštenjem – vse je naredilo Levstika za prvega našega knjižnega, kakor političnega kritika. Njegovi součenci pripovedujejo, da je že učenec niže gimnazije hudo kritikoval takrat v deveta nebesa povzdigovanega Koseskega in prvi svoj daljši spis je končal z vzklikom: »Bog živi kritiko!« Pri vsem kritikovanju pa se je ravnal po načelih, katera je sam izrazil v »Lesnikah«:

A kádar se oglasíti veljá,
 Odprí na stežaj si duri srcá,
 Zavpíj, da vsem se ušesa krika napólne,
 Četudi se náte vesoljni svet zakólne

I da bi te dvakrat srditi slepci na križ razpeli,
 Če nési legál, polagoma bodemo vse verjeli.
 Resnica je bila pred nébom i zemljó;
 Resnica ostane, ko zemlja, nebesa minó.

Premnoge njegove kritike so jezikoslovne vsebine, kar je naravno, saj ni nihče bolje od njega poznal našega jezika. Druge se pečajo s slovenskim slovarstvom, zlasti z Wolfvim slovarjem, pri čegar uredovanju je bil sam udeležen. Tretja vrsta njegovih kritik se obrača zoper znanstvene in leposlovne proizvode.

Levstik, kateremu je bilo pesnikovanje in sploh knjižno delovanje nekako sveto opravilo, je bil tudi drugim strog in neizprosen sodnik. Objektivno je presodil vsako knjigo, vsak pesniški proizvod. Odločno je pohvalil, kar je bilo hvale vrednega, brezobzirno pograjal, kar je bilo graje vrednega. Pri tem ni ločil osebnega prijatelja od osebnega sovražnika; za oba je imel isto kritiško merilo; resnica in pravica mu je bila nad vse sveta in knjižno polovičarstvo v Slovencih ni imelo odločnejšega sovražnika, kakor je bil Levstik. Zlasti je v tem oziru s svojimi nauki osebno vplival na svoje prijatelje. Noben mlajših pisateljev (Jurčič, Cimperman idr.) ni prišel ž njim v dotiko, da ne bi krepka Levstikova individualnost mogočno vplivala nanj.

Res je bila njegova kritika ostra, večkrat preostra, ker mnogokrat prijema pisatelja takó, da ga mora resnično boleti; toda nihče ne more zanikati, da bi ne bila zaslužena in vselej poučna: ona vedno le zida in ne podira samo. Levstik je s svojo kritiko vedno povedal več dobrega, nego podrl slabega. Kar se njegovim kritikam more očitati, je to, da so časih res preosebne. Nikjer pa se ni polemični značaj Levstikov kazal tako jasno kakor v njegovih političnih spisih. Političnega svojega nasprotnika je prijemal s strupenim kopjem; večina njegovih člankov bi gotovo ne bila zagledala belega dne, da ni »Slovenski narod« izhajal takrat v Mariboru, daleč od državnega pravdnika, ki je imel svoj sedež v Celju. In če je ta zaradi njih večkrat urednika posadil na zatožno klop, porotniki so ga vselej oprostili. Uvodni članki, kakor »Tujčeva peta«, »Kdo na Kranjskem vlada«, »Slovinci – galgenvögel«,¹⁵¹⁵ »Brezova mast in naši nemškutarji« itd., so še zdaj v dobrem spominu starejšim rodoljubom.

[Fran Erjavec]

S svojo prozo je Levstik vplival na ves mlajši zarod, zlasti na Erjavca in Jurčiča. Fran *Erjavec* je bil rojen dne 4. septembra 1834. leta v Ljubljani na Poljanah št. 26 (zdaj 49) nasproti Marijanišču. Oče njegov, Mihael Erjavec, je bil dolenjske krvi. Domá v Kriški vasi pri Višnji gori je zvršil nekoliko gimnazijskih razredov v Karlovcu, bil pozneje vojak, kjer je dosegel čast narednika (Feldwebel), potem pa je služil pri zakupništvu užitninskega davka in bil naposled paznik ali priglednik v mestni klavnici ljubljanski. Erjavčeva mati je bila Ljubljančanka. Nje roditelji so imeli malo kramarijo in trafiko v poprej omenjeni hiši na Poljanski cesti. Elizabeta Bezljajeva, tako ji je bilo ime, je slovela v mladosti zaradi izredne svoje lepote! Ko je bil leta 1821. v Ljubljani znani vladarski shod, se je nekega dne prigodilo, da je Eliza Bezljajeva prala perilo na Ljubljanici in si po zvršenem delu umivala obraz, kar pride mimo ruski car Aleksander I. z adjutantom. Ko zagleda car cvetočo perico, se ustavi, potegne iz žepa rdeč svilen robec ter ga smehljuje pomoli lepi deklici, da si obriše ž njim mokri obraz. Iz zakona Mihaela Erjavca z Elizo Bezljajevo se je porodilo četvero otrok, izmed katerih je bil naš pisatelj predzadnji. Življenje v domači hiši nam opisuje Erjavec, seveda poetično olupšano, v svoji »Žabi«, dolgo časa pa ni ostal Erjavec tam. Ljubljanski mesarji so neko noč neusmiljeno pretepli njegovega očeta, ki je nezavesten obležal in umrl malo dni

¹⁵¹⁵ Obešenjaški tiči.

potem. Uboštvo je prišlo nad Erjavčeve. Naš pisatelj je iz šole gredé večkrat lačen pobiral po tleh črešnje, ki so jih izgubile branjevke, o prostih dneh pa je s starejšo sestro hodil na Goljavec¹⁵¹⁶ po suhljad. Čez nekoliko let se mu mati zopet omoži v Zalog, on sam pa je ostal pri materi. Kakor je na naglem izgubil očeta, tako nekoliko let pozneje tudi mater. Nekega dne je hotela hitro steči po stópnicah v globoko klet, spotaknila se in pala tako nesrečno, da se je pri tej priči ubila. Že tedaj in seveda tudi pozneje, je skrbela za Erjavca njegova teta, materina sestra, prej kuharica pri nekem kanoniku, kateri je Erjavec to dobroto povračal pozneje z otroško ljubeznijo in jo kakor svojo mater hranil pri sebi v Gorici do nje smrti.

V šoli se mu sprva ni godilo dobro. Prilezel je sicer do četrtega razreda normalke pod ostrega učitelja Ivanetiča; tu pa mu je pošla vsa učenost. Poduk je bil ves nemški in Erjavec je ujel komaj vsako deseto besedo, konec leta pa nesel debelo dvojko domov v Spodnje Poljane. Vendar je poskusil svojo srečo še drugo leto. Zdajci pa so se mu kar nekega dne odmašila ušesa in razvezal jezik, da jo je znal rezati po nemški. Poslej je bil ves čas, čeprav ne izvrsten, vendar zanesljiv in dober dijak tudi na gimnaziji, kamor je vstopil leta 1847. ter jo zvršil leta 1855.

Tista leta je živel v Šiški pri Ljubljani znani Prešernov prijatelj in prirodopisec Ferdinand *Schmidt*. Za svoje ogromne prirodopisne zbirke je potreboval pomočnika in dobra sreča je privedla Erjavca že v drugi šoli v Schmidtovo hišo. Vse prosté dni je odslej pomagal Schmidtu urejati njegove zbirke ali pa mu je prebiral prirodopisne knjige. Tam se je Erjavec seznanil tudi z mnogimi drugimi kranjskimi prirodopisci; z Dežmanom, Hauffenom in Hofmannom. V njih družbi je oblazil velik del kranjske dežele ter preteknil marsiktero jamo in votlino; ko je iskal redkih žuželk in polžev. Erjavec je sam to življenje opisal z nedosežnim humorjem v »Črticah iz življenja Šnakšnepskovskega«, natisnjenih v Janežičevem »Glasniku« leta 1858. Pozneje je Erjavec sam prekrstil ta spis v »Črtice iz življenja in delovanja učenjaka Schnackschepperleina«.

Na gimnaziji je imel Erjavec celo kopo odličnih vrstnikov: Večeslav Bril, Simon Jenko, V. Krmavner, Jožef Stritar, Ivan Tušek, Valentin Zarnik so mu bili sošolci; Ivan Mencinger je študiral dve leti za njim. Take vrle osme šole, kakoršna je bila leta 1854–55., ni še videla Ljubljana. To so možje, ki so poleg Cegnarja, Valjavca in Levstika osnovali pred petnajstimi leti našo leposlovno, zlasti pripovedno literaturo in so podpirali Janežičev »Slovenski Glasnik«, da ni takoj zamrl. Jeseni leta 1854. so se namreč združili osmošolci Bril, Mandelc, Zarnik in

¹⁵¹⁶ Golovec.

Erjavec ter začeli pisati literarni list »Vaje«. Shajali so se vsako nedeljo popoldne v Mandelčevem stanovanju v Eggenbererjevi hiši na sedanjem Prešernovem trgu št. 2. Vsak je prinesel seboj, kar je v tednu spisal, ter na glas prebral svojim prijateljem. Kar je odobrila kritika, to je prišlo v »Vaje«. Skupen sprehod na Rosnice (ali Rožempôt) ali v Šiško na Vodnikov dom je zaključeval take literarne nedelje.

Kaj je bil povod, da so se ti mladeniči združili v literarno delovanje? Jeseni leta 1854. so napravili gimnazijci o velikem dinastiškem prazniku (poroki cesarja) javen koncert. Tedanji katehet, nam že znani Globočnik, je strogo prepovedal osmošolcem pri tem koncertu peti katero si bodi slovensko pesem. Dijaki so se šli v svoji žaljeni narodni zavesti pritožiti k svojemu prijatelju in tedanjemu slovenskemu pisatelju Dragotinu Dežmanu. V lepem ogovoru jih je ta navduševal, naj ostanejo svojemu narodu vedno delavni in značajni sinovi. Beseda je dala besedo in dijaki poprosijo Dežmana, naj on začne izdajati slovenski leposloven list. Ta jim obljubi. Ko pa so se oglasili že mnogi slovenski pisatelji, ki mu hočejo pomagati, pravi Dežman, da ne utegne biti listu urednik. Stvar se je razdrla. Dijaki pa so ostali mož beseda ter začeli pisati svoje »Vaje«. Kaj so pisali? Blizu vse, kar je v Glasniku Jenkovih, Erjavčevih, Mandelčevih, Zarnikovih, Tuškovih spisov – katerih je lepa vrsta – vsi ti skoraj so bili porojeni že leta 1855. in priobčeni v »Vajah«. Te »Vaje« so bile v resnici zibel »Slovenskemu Glasniku«. Iz tega je razvidno, kako resno in pridno so delali ti dvajsetletni mladeniči že takrat.

Ko je napravil Erjavec maturo leta 1855., se je odločil za učiteljski stan in odšel na Dunaj študirat kemijo in prirodopisje. Tam mu je učna uprava naklonila izdatno podporo s tem, da mu je podelila državno ustanovo, znašajočo 300 gl., s pogojem, da se Erjavec pripravi za učitelja na realkah, ki so jih takrat začeli snovati v Avstriji. Že junija meseca 1859. leta, torej ne še po celó štiriletnih študijah, se je oglašil Erjavec za preskušnjo, pri kateri pa je imel nekoliko nesreče; iz glavnega predmeta, iz kemije, je bil potrjen samo za nižje razrede, iz naturoznanstva pa za višo realko. Poskusno leto je potem odslužil Erjavec na realki v dunajskem predmestju Gumpendorfu in bil poleg tega od 15. junija do 30. oktobra 1860. leta prefekt v Terezijanišču.

Ker pa je tedaj vsemogočni ministrski svetovavec Kleemann, poročevavec v naučnem ministrstvu, ob vsaki priliki poudarjal, da noben profesorski kandidat slovenskega rodu ne dobi službe na Slovenskem, se je odločil Erjavec, da pojde na Hrvaško in že dne 30. oktobra 1860. leta je bil imenovan za pravega učitelja na zagrebški realki. V Zagrebu je prebil Erjavec enajst srečnih let. Hrvatje so ga visoko čislali zaradi korenitega strokovnjaškega znanja in tudi zategadelj, ker je

bil izvrsten in vesten učitelj, ljubezniv prijatelj in kolega in redek, pošten značaj. Bil je na Hrvaškem kakor doma, govoril dobro hrvaški in se tudi kmalu privadil hrvaškimi društvenimi običajem. Hrvaško zemljo je bolje poznal kakor marsikateri Hrvat, prepotoval je vso od konca do kraja. Tako je leta 1864. z direktorjem Torbarjem in prof. Matkovičem potoval na Klek, na Plešivico in na Plitvička jezera. Iz Gospiča se je Torbar vrnil v Zagreb, Erjavec in Matkovič pa sta šla v Zrmanjo, Knin, Šibenik in odondot po morju v Trst. Erjavec je na turški meji, zlasti v Kršlju, preiskal tamkajšnje podzemeljske jame. Na turško-dalmatinsko-krajniški meji ustavi oba popotnika sredi gozda znani razbojnik Skundrić, pa ne stori jima nič, ko mu povesta, da sta učitelja, in ne uradnika.

Prepotoval je največ peš tudi Slavonijo, krenil je celó čez državno mejo v Banjaluko ter obiskal tudi Srem in Beligrad. Bil je tudi na Češkem, kjer je obiskal Zlato mesto Prago. Leta 1867. je bil z realčnim direktorjem Torbarjem, prof. Rihtaričem in sedanjim nadškofom Posilovićem v Parizu. Tja se je vozil čez Dunaj, Salzburg, Strassburg, v Parizu se je mudil trinajst dni in se potem vrnil čez Genevo, Lausanne, Bazel, Kostnico, Lindau, Monakovo, čez Tirole, Verono in Trst v domovino. Leta 1873. je obiskal Benetke. Sicer pa je počitnice prebil v prijateljski družbi v Ljubljani, v Železnikih, v Škofji Loki, na Bledu ali v Kamniku. Dasi udomačen na Hrvaškem, je srce ohranil vedno slovenski deželi. Ko je leta 1871. nastopila doba Hohenwartovega ministrstva, je mislil, da so napočili ugodnejši časi; zato je poprosil učiteljske službe na realki v Gorici, kamor je bil res tudi imenovan dne 17. avgusta leta 1871.

V Gorici pa se mu je kmalu jelo tožiti po veselem, živahnem Zagrebu, ker tam ni bilo nobene vesele prijateljske družbe, nobene znane rodbine, nobenega javnega slovenskega življenja. Po krčmah in kavarnah je gospodarila furlanščina, kolegi so bili z redkimi izjemami sami Italijani, nemški Pemci in Tirolci; le redkokdaj se je mala domača družba zbrala v čitalnici. Zato se je čutil Erjavec zapuščenega in žal mu je bilo, da je odšel iz Hrvaškega. Ker ni našel v pofurlanjeni Gorici dušnega užitka, se je zatekel v naturo. Ni ga bilo prostega dne, da bi ne bil obesil popotne torbe čez rame in šel na Kras, v Trnovski gozd, v Furlanijo, v Brda ali proti Vipavi. Časih je odšel kar za več dni v snežene vrhove Julskih Alp, na Krn, Prestreljenik, Matajur ali v Triglavsko pogorje. Vsak izprehod mu je imel znanstven namen. Hotel je spoznati vse Primorje v geološkem, zemljepisnem in prirodoznanskem oziru. Prebrskal je vsak grmič, zdaj pobral drobnega polža, zdaj ujel hitrega hrošča, zdaj odkrušil kos kamena, zdaj utrgal neznano bilko. Pri tem je vedel spremljevalcu vedno kaj novega povedati. Zanimali so ga vsi

dogodki javnega življenja, zlasti ako so se tikali slovenskega národa; zanimala ga je vsaka politična in literarna novica in o vsaki stvari je imel svojo utemeljeno sodbo. Mož obširnega strokovnega znanja je bil nadarjen s prirojenim okusom in je poznal tudi leposlovne proizvode raznih velikih literatur; slovenske pesnike je znal do malega vse na pamet, znana mu je bila vsaka povest, vsaka še tako nedolžna domača razpravica. O sebi in svojih spisih ni rad govoril, ako pa se je vendar zasukala govorica na njegovo delovanje, pomudil se je rad pri takem razgovoru, toda samo zategadelj, da je našteval formalne napake in tehniške nedostatke svojih povesti in znanstvenih razprav, tako n. p. je povest »Zamorjeni cvet« sam imenoval svoje najslabše pripovedno delo. Še najbolj so mu ugajali njegovi narotnoznanški spisi; »Mravlje« se je rad spominjal in na »Domače in tuje živali« je bil nekako ponosen.

Kakor sebi je bil tudi drugim pisateljem oster, toda pravičen sodnik; večkrat je grajal, kakor hvalil, pa graja njegova ni bolela; imel je namreč mnogo takta. Morda nikoli ni razžalil nobenega človeka, dasi je rad ugovarjal trditvam, s katerimi se ni ujema, ter trdovratno branil svoje mnenje, katero je modro izrekel. Ko je po daljšem potovanju posedel okoli ognjišča med Vipavce ali Kraševce in se krepčal z vinom, je oživel njegov humor. Pri tem je vsako frazo in besedo, vsak glas vlekel na uho. Molče je potegnil dnevnik iz žepa ter napisal novo frazo, nov izraz iz narodovih ust. Tako je nabral neprecenljivo gradivo, ki ga je več let priobčeval v Letopisu Slovenske Matice v člankih »Iz potne torbe«, s katerimi je tako lepo obogatil slovenski slovar in slovensko frazeologijo. Da se mu je na svojih potovanjih prigodilo marsikaj, je naravno. Enkrat so ga Laznarji nad Čopovanom imeli za »ravbarja«, ki je utekel iz Gradiške.¹⁵¹⁷

Posebno točno in natančno je izpolnjeval Erjavca *učiteljske* dolžnosti. Bil je strog, vesten, pravičen in ljubezniv učitelj; ljubili so ga učenci, spoštovali tovariši in beseda njegova je navadno odločevala v spornih šolskih stvareh. Ko je leta 1874 obolel ravnatelj, postavil je šolski svet Erjavca za namestnika. Leta 1874. in 1875. učil je po šest ur na teden na tedanjem goriškem moškem, leta 1879. pa na ženskem učiteljskišču; leta 1886. je postal tudi ud izpraševalne komisije za občne ljudske in meščanske šole v Gorici.

Ker je bil na glasu učenjak, je bil 13. novembra 1875. imenovan za rednega vseučiliškega profesorja v Zagrebu; Erjavca je bil sprva voljan prevzeti to stolico ter je tudi v Zagrebu že kot vseučiliški profesor prisegel; vrnivši se iz Zagreba, pa

¹⁵¹⁷ Iz zapora v Stari Gradiški na Hrvaškem.

se je iz raznih vzrokov odpovedal podeljeni mu profesuri, kar so mu Hrvatje po pravici zamerili. Ostal je, kakor sam pravi v nekem listu leta 1886, na šolskem polju skozi sedemindvajset let z veseljem in si je vedno prizadeval, strogo izpolnjevati svoje dolžnosti. »Neboječ se, da bi me kdo mogel obdolžiti prevelike samohvale, lahko rečem, da sem učitelj s svojo metodo, s svojim vedenjem v šoli in zunaj šole pridobil si naklonjenost učencev, spoštovanje tovarišev in priznanje načelnikov.«

Drugo leto svojega bivanja v Gorici dne 23. oktobra 1872 leta se je oženil z gospodično Marijo Ferfilovo. Veseli dnevi njegovega zakona so bili kratki. Mlada žena zbolila nevarno in ni še dobro okrevala, kar se mu zgodi druga nesreča; strela je udarila v njegovo stanovanje in ubila bi kmalu Erjavca in ženo, da ni bilo zvonca, po čegar jekleni žici je odskočila. Strah je imel za ženo hude nasledke; trpela je odslej na razdraženih živcih. Iz tega zakona je dobil troje otrok; deček pa mu je leta 1884. umrl v sedmem letu starosti.

Erjavec je začel bolehati že nekaj časa pred svojo smrtjo. Hiral je več časa. Odpovedal mu je želodec, pa tudi pljuča so bila nakažena; vendar so prijatelji upali, da bo gledé na njegovo krepko postavo vse dobro. Pa prišlo je drugače. Umrl je nagloma 12. januarja 1887. leta. Delal je ves dan, zvečer je bil v družini nenavadno vesel in po večerji je pisal še za Pleteršnikov slovar do 10 ½ ure, potem je šel počivat. Kmalu ga začne daviti kašelj; vzdigne se v postelji, in ko nič ne pomaga, vstane. Soproga mu skuša pomagati z domačimi zdravili – brez uspeha. Pokličejo doktorja [Antona] Gregorčiča, ki je opravil v duhovskem oziru, kar je bilo v takih razmerah mogoče. Erjavec se potem zgrudi in po kratkem smrtnem boju umre. Pogreb je bil velikanski, njegova priljubljenost se je pokazala zlasti v tem, da so Slovenci za njegove sirote v štirih mesecih zbrali 2400 gl.

Erjavčevo pisateljevanje je ravno tako mnogovrstno kakor razsežno. Napisal je dolgo vrsto učenih naturoznanskih razprav; sestavil je celo kopo šolskih knjig; nabral obilo jezikoslovnega jeklenega zrnja; njegove povesti in novele se prištevajo najboljšim, kar jih imamo do konca prejšnjega stoletja; v potopisih ga doslej še nihče ni dosegel; humoreske spadajo med najboljše; s svojimi »Domačimi in tujimi živalimi v podobah«, s katerimi je genijalno in samostvorno populariziral naturopisje, je podal Slovincem pravo zlato knjigo. Sploh ga ni popularnejšega pisatelja v Slovincih, kakor je Erjavec. Njegova pisava je ugajala duhovnikom, kakor posvetnjakom; učenjak, kakor učenec, kmet, kakor gospod prebirata njegove spise z isto naslodo; gospodična mestna, kakor kmetiško dekle v pogorski vasi nahaja v njegovih spisih zabave. Erjavec je bil eden tistih redkih pisateljev, ki je znal pisati za ves narod, in ne samo za posamezne dele njegove.

Učenjak na glasu, je s paznim očesom zasledoval vsak napredek naturoznanstva ter pokazal svoje razsežno in korenito znanje z mnogimi, v njegovo stroko spadajočimi razpravami. Že leta 1862. je pisal v programu zagrebške realke »O postanku i razvitku trakavica«, ¹⁵¹⁸ dve leti pozneje v »Književniku« »O vlasicah ili trihinah«, v 31. knjigi »Rada« ¹⁵¹⁹ je napisal epohalno razpravo »Slavonija v malakologičnom pogledu«, ki je sad večletnih studij in večletnega opazovanja. Zavaljo tega spisa ga je izvolila akademija za dopisujočega uda. Njegovo imé je zaslovelo tudi med nemškimi in francoskimi učenjaki. Družba »Société malacologique de la Belgique« v Bruselji ga je pozvala na sodelovanje in ga imenovala za dopisujočega uda. Največo hvalo je vzbudila razprava »Die malakologischen Verhältnisse der gefürsteten Grafschaft Görz im österreichischen Küstenlande« ¹⁵²⁰ v programu goriške realke 1877. Povsod je zbudilo soglasno pohvalo. V njej je opisal 111 polžev, ki še prej niso bili znani na Goriškem. [Oskar] Böttger v Frankfurtu je nekega novega polža krstil »Clausilia Erjaveci«.

Več pa kakor s temi učenimi studijami in razpravami je koristil Erjavec narodu slovenskemu z drugimi spisi naturoznanske vsebine. On je bil prvi profesor, ki je razen botanike oskrbel vse v njegovo stroko spadajoče šolske knjige. Poslovenil je mojstrski »Prirodopis živalstva« po Pokorniju (3 izdaje), »Rudninoslovje ali mineralogija« po Fellöckerju in »Somatologijo« po Woldrichu. Kemijo in živalstvo v Schödlerjevi »Knjigi prirode«. Izvirno je spisal učno knjigo »Prirodopis rudninstva ali mineralogija«. Večina teh knjig je resda poslovenjena, ali občudovati jih moramo. Kako s tako lepim jezikom, krepkim in jednatim zlogom, bistro in prozorno pisavo se ne more ponášati nobena druga šolska knjiga slovenska v toliki meri, kakor se odlikujejo ž njimi Erjavčeve knjige. Bil je tudi v svojih prevodih silno vesten in natančen. Levec pripoveduje, kako je prirejal za natisek »Prirodopis živalstva« v drugi izdaji leta 1872. »Po tri dni, po ves teden je premišljeval kako posebno karakteristično besedo ter ugibal, kakó bi ji dal pravo slovensko lice. Pregledavala sva Cigaletov, Vukov in Miklošičev slovar, naposled je morala vendar priti na vrsto – ultima ratio.¹⁵²¹ Pisal je pónjo Levstiku v Ljubljano ali Šuleku¹⁵²² v Zagreb. Zato tudi noben učni predmet v slovenščini nima tako izbornih učil, tako dovršene ter-

¹⁵¹⁸ Trakulj.

¹⁵¹⁹ Rad Jugoslavenske akademije.

¹⁵²⁰ »Malakološke (področje zoologije, ki zajema raziskave mehkužcev) razmere poknežene grofije Goriške v avstrijskem Primorju.«

¹⁵²¹ Zadnja možnost, zadnje sredstvo, kadar ni mogoče doseči skupne, pametne rešitve.

¹⁵²² Bogoslav Šulek (1816–1895), hrvaški filolog, zgodovinar in leksikograf.

minologije kakor zoologija, mineralogija in somatologija. In kar je največ vredno, to terminologijo je zajel Erjavec večinoma naravnost iz narodovih ust.

Ne samo za učenjaka in za šolo, tudi za preprosti narod je zastavil Erjavec svoje pero, učil ga je ljubiti naturo, v nje bitjih častiti vsemogočnega Stvarnika, na drugi strani pa v svoj prid obračati mnogovrstne prilike, katere ponuja človeku natura. Njegove 'Domače in tuje živali v podobah' (5 snopičev) kakor tudi 'Naše škodljive živali v podobi in besedi' so pisane tako lepo, da poleg prijetne zabave blažijo človeku srce, mu bistrijo um in mu povzdigujejo dušo do Boga. Tako je bilo mogoče pisati samo možu, ki je bil ves čas svojega življenja v živi dotiki s preprostim narodom, ki je korenito poznal njegove nazore o živi naturi, njegove pesmi in pravljice o živih bitjih, in ki je bogate zaklade svojega znanja zavijal v besedo, kakršno je čul iz narodovih ust samih. Spisa o 'Mravlji' in 'Raku' bi delala čast Brehmu¹⁵²³ samemu; v slovenski literaturi jima ni para. Človek ne vé, čemu bi se bolj čudil, ljubeznivemu humorju ali lepemu jeziku ali pisateljevi nedosežni spretnosti, s katero na najpreprostejši način tolmači največe naturoznanstvene uganke in probleme. 'Mravlja' se bere kakor epična pesem in je pisana z vsem znanjem prave pesniške tehnike. Erjavec jo je pisal, ko mu je bilo dvaindvajset let; ali mika nas enako še danes. Mravlja je klasičen umetniški proizvod. Ž njo se more nekako meriti še 'Rak', katerega je Erjavec opisal v 'Ljubljanskem Zvonu' leta 1881. 'Mravlji' in 'Raku' je dal Erjavec tako obliko, da bravec prvi hip ne vé, kaj je pisatelju prvotna in glavna namera: je-li ta dva predmeta na poseben način znanstveno opisati ali je hoteč ž njima bravca samo zabavati; težko je najti mejo, kje se v teh spisih končuje naturopis in kje se začenja leposlovje. Enake vrednosti sta tudi Erjavčeva spisa 'Rastlinske svatbe' in 'Žaba'.«

S tem pa še ni izčrpano poročilo o Erjavčevem književnem delovanju. Erjavec sicer ni spisal nobene pesmi (v šali je pripovedoval, da je zložil samo eno iz štirih verzov, ki se začenja, če se prav spominjam, tako: »Svet Frančišk je šel čez murje, Tam je jedel jajca purje«), vendar zavzema tudi v leposlovju slovenskem častno mesto; kjer se omenjajo prvi naši novelisti prejšnjega stoletja, tam se mora imenovati tudi njegovo ime.

Z vsemi odličnostimi izvrstne svoje pisave je združeval Erjavec neki posebno ljubezniv humor in izreden dar prijetnega pripovedovanja. V tem oziru ga ni

¹⁵²³ Alfred Edmund Brehm (1829–1884), nemški zoolog in pisatelj, njegovo ime je z naslovom knjige *Brehms Tierleben* (Bremhovo življenje živali) postalo sinonim za poljudnoznanstveno literaturo s področja zoologije.

razen Levstika in Murnika prekosil noben slovenski pisatelj, tudi Jurčič ne. Tudi Jurčič ima dosti humorja, pa njegov humor je nekako rezek, suh in premišljen, Erjavčev pa nežen in prirodan. Jurčič pripoveduje točno, natančno in počasi, Erjavec naglo in prijazno. V karakteristiki delujočih oseb in v psihološkem razvoju njih dejanja nadkriljuje seveda Jurčič Erjavca, nasproti pa ima Erjavec eno prednost, katero zastoj iščemo pri Jurčiču. Jurčič nima za naturo nobenega očesa, njemu je človek glavni in edini predmet opisovanja in opazovanja; v Jurčičevih spisih ni nobenega prizora iz nature in ne vidi niti ptic niti cvetic, ker je preveč suhoparen realist, da bi se oziral na take stvari. Erjavčevim leposlovnim spisom pa dajejo neko posebno milino in lepoto ravno prekrasne slike in epizode, ki izvirajo in so zajete iz natančnega opazovanja nature.

Prvo povest je priobčil Erjavec v »Novicah« leta 1857. Imenuje se »Veliki petek«. Žalost v naturi, žalost v srcu mlade Anke, gozdarjeve hčerke, dasi pričakuje ljubimca si Janeza čez dolgo leto spet nazaj. Sova uka, veliki petek je in že noč, gozdar pa vendar nabija puško, da pojde na ponočnega tatu. Po zmoti zadene s smrtnim zrnem Janeza ter se od silne žalosti zgrudi tudi sam mrtev poleg njega. Druga velika noč je bila vesela, lepa. Toda za cerkvijo se vrste trije grobov: usoda lanskega vélikega petka.

V Janežičevem »Glasniku« je objavil najprej povest »Na strijčevem domu«, najnežnejšo vseh svojih povesti; nedosežna nje milina, nedolžna naivnost, s katero nam pisatelj opisuje svojo ljubezen do bratranke ali domače božične običaje, vabi tudi resnobnejšega bravca spomin nazaj v blažena leta mladosti. Delujoče glavne osebe se nam ne kažejo sicer samé v nikakih dijalogih, vendar pa jih je pisatelj označil s svojim pripovedovanjem še dovolj jasno in zapletel in razrešil tragično dejanje mikavno pa naravno. Povest je spomina vredna zategadelj, ker se vidi iz nje, koliko je bilo pisatelju do tega, da bi podal Slovencem novelo, zajeto iz domačega življenja in pisano samostvorno, ne ukrojeno po tujem vzgledu.

V »Glasniku« je objavil tudi »Črtice iz življenja Šnakšnepskovskega«, junak teh črtic živi le za mikroskopično majhne »hroste«, često za teh živalic še drobnejša bedrca, s tem pa ravno – za blaginjo vesoljnega človeštva, kakor on zatrjuje. Že mnogo kako novo species je zasledil, ki nosi njegovo ime, le križca ali vsaj diplome kake učene akademije si še želi. Že si je tudi tega gotov, kar se drobni kranjski kebrček »Adelops« – edini svojega rodu – vozeč se naravnost v dunajsko akademijo, z vlakom vred pri Judendorfu ponesreči. Huje kakor Ahil nad Patroklom se plače učenjak ob izgubi svojega »Adelopka«. Na nepopisno njegovo srečo se je vendar našla še ena taka živalca. V teh črticah je pokazal Erjavec svojo

satirično žilo. Le naturoslovec in prirojen humorist je sposoben napisati svojim sostrokovnjakom tako satiro, napisana je proti domišljavosti enostransko izobraženih strokovnjakov, ki mislijo, da se suče blaginja vsega sveta res okoli njih neznatnih uspehov in koprne po križcih in častnih diplomah. Originalni sluga Boštijan je srečen kontrast svojega gospodarja.

V povesti »Avguštin Ocepek« slika Erjavec tisto vrsto posili študentov, ki nimajo glave, zato so pa v življenju čisto z malim zadovoljni. V malem natančni in zvesti pridejo do više stopinje, kakor je tudi Avguštin po desetletni službi prišel od ene na dve dvajsetici dneve.

Novelo »Zamorjeni cvet« preveva neka posebna blaga melanholija. V nji nam je pisatelj v pesniški obliki podal žalostno zgodovino prve svoje nesrečne ljubezni. Valentin, ki po neizmernih gozdovih daljne Minnesotte in ob prostih bregovih veličastnega Missisipija išče miru in pokoja srcu, to je mutatis mutandis¹⁵²⁴ Erjavec sam, in nesrečno omožena in zapuščena Regina v lepem slovenskem gradu, kateri hoče počiti v brezkončni bridkosti srce, to je bivša nevesta njegova, katero je izgubil, kakor je sam rekel, po svoji krivdi. Vendar kako lepo se prilega elegični ton nesrečnemu koncu dejanja. Že s prvo vrstico zbudi pisatelj bravčevo zanimanje, katero raste od odstavka do odstavka; bojiš se konca, in vendar ga komaj pričakuješ. Škoda je samo, da ta povest zaostaja v kompoziciji, v tehniki, v značajih delujočih oseb, v motivaciji dejanja za drugimi povestimi Erjavčevimi.

Najboljša Erjavčeva povest je novela »Huzarji na Polici«, tiskana v »Glasniku« 1863. leta. V zakotni vasi Polici še nikdar niso imeli vojakov nastanjenih, kam še li konjenikov. Kolika je torej skrb in radovednost, ko se razglasi, da pridejo huzarji! Le grajski dve gospodični se jih veselita, zbrali sta si že v domišljiji vsaka svoj ideal v uniformi: Julija starejšega ritmojstra,¹⁵²⁵ bogatega ogrskega grofa, Berta lepega mladega lajtnanta.¹⁵²⁶ Huzarji pridejo; kmetje se kmalu prepričajo, da niso tako strašni, kakor so si mislili, Julija, da niso vsi ritmojstri grofi, Berta, da niso vsi lajtnanti lepi. Vojaki so se ljudem kmalu priljubili, zlasti izvrstni cigan trobar Miško in fini Slovak vahtmajster;¹⁵²⁷ v gradu si je ritmojster Mokošinji z izrednimi svojstvi in moškim značajem kmalu osvojil vsa srca, posebno pa še srce lepe Berte. Edina prav smešna nezgoda zadane mlado moža željno Levko in cigana Miška, ki se za prevroče posvetne želje do dobra pokorita: Levka pusti lepi svoji Anici

¹⁵²⁴ S potrebnimi spremembami.

¹⁵²⁵ Rittmeister, konjeniški stotnik v avstrijski in nemški armadi.

¹⁵²⁶ Leutnant, poročnik.

¹⁵²⁷ Wachtmeister, stražmojster, narednik.

mladega vahtmojstra, Miško obupa, ker ne more postati neviden, da bi laže kral. Komaj se zavesta Mokošinji in Berta svoje sreče, že dojde huzarjem povelje, da morajo zapustiti Polico. Ritmojster tedaj snubi Berto, pa zastonj; ožji zvezi protivi se nepremagljiva zapreka – vera, ker je on protestant. Graščaka Možino pa potro v kratkem udarci nesreče ter ga sklonijo, da se naposled uda svoji Berti rekoč: »Kar je Bog sklenil, ne more biti slabo.« Kmalu odpelje Mokošinji svojo nevesto na Ogrsko, kamor se v kratkem tudi srečni Možina preseli. Povest ima samo eno napako, da je prekratka. Kakor v »Raku« in »Mravlji« je zbral Erjavce vse raznovrstne prednosti svoje pisave in jih položil v to povest. Živahno dejanje, dovršena karakteristika, prava resničnost poleg pesniškega zanosa, duhovit dialog, humor, dovtip in šala, vse to podaja duši slastni užitek, ki je svojstvo pravih klasičnih proizvodov. Težko je povedati, katera oseba bolje ugaja, ali modri oče župan, ki brati ne zna, ali potepuh Matizelj, ki je zdaj, ko prihajajo huzarji v zapuščeno vas v nastanitev, najiminitnejša oseba v vasi zató, ker zna nekaj nemški lomiti, ali lepi vahtmojster, ali moža željna vdova Kramarica, ali ljubezniva Anka, ali premeteni huzar cigan Miško, dokler se vse zanimanje bravčevo ne koncentrira okoli junaškega, značajnega in moškega ritmajstra Mokošinja in živahne grajske Berte! Pisatelj nam kaže različne slike, vendar nas z nobeno ne utruji; v pravem trenutku zna eno dejanje pretrgati ter zaplesti drugo. Povest je izšla tudi v srbskem prevodu.

Povest »Izgubljeni mož« je resnična slika ljudi, kakor jih nahajamo tudi med našim narodom dovolj. To so veliki talenti, ki se najlaže izgube ali po svoji ali po krivdi drugih ter se pravi originali potikajo po svetu do rane nesrečne smrti. Tak nesrečen mož je tudi Erjavčev izgubljeni mož, profesor pesništva. Za Janežičevo »Cvetje« je Erjavce prelepo poslovenil »Kitico Andersenovih pravljic«, za družbo sv. Mohorja pa je spisal dve povesti: »Hudo brezdno ali gozdarjev rejenc«, pravi biser šolskih knjižnic, vredna vrstnica Ciglarjevega »Svetina« ali Jurčičevega »Jurija Kozjaka«. S prekrasnim jezikom, prirodnim dejanjem in izborni vsebino se odlikuje zlasti zadnja Erjavčeva povest »Ni vse zlato, kar se sveti«. Kmet Čerin je zapravljal s popivanjem in igranjem dokaj premoženja ter je blizu propada. Vendar še ni izgubljen. Zaman je že večkrat sklenil poboljšati se, naposled pa se vzbudi v njem ponos. Še več, slučajno ujame nekega večera na uho molitev žene in nedolžnih svojih otrok, »da bi Bog pripeljal očeta na pravi pot«. Drugo jutro je že ves drugi človek. Na njivi zadene pa ob rudo, svetlo kakor čisto zlato, ki se prav bogato siplje izpod rovnice. »Bogastvo se mi spet povrača,« si misli in gre v bližnja laška mesta »zlate rude« prodajat, ali noben zlatar je ne mara. Potrt se vrne v Gorico. Po neprijetnem, toda srečnem slučaju se sestane z učenim pro-

fesorjem, nekdanjim sošolcem, ki mu jasno dokaže, da je njegova ruda železni kršec, pa da ni vse zlato, kar se sveti. Ruda tedaj Čerina ni obogatila, pač pa so ga osrečili resni ukori in modri nauki profesorjevi. Kmalu si je spet opomogel in še v pozni starosti je srečen pripovedoval svojo povest. V tej povesti posebno vidimo, kako nas zna Erjavec tudi v preprostem dejanju, ki ga izpolnjujeta le dve važnejši osebi, do konca zanimati.

Erjavec je bil velik prijatelj peškoraka, in ako je le utegnil, je porabil vsak prost dan za daljši izlet. Odtod izvirajo mnogi njegovi potopisi, ki jih je objavil v raznih časih in časopisih. Nekateri izmed njih, n. p. »Pot iz Ljubljane v Šiško« ali »Kako se je Slinarju iz Goljavca po svetu godilo?«, imajo namen, s satiro in ironijo šibati napake slovenskih turističnih pisateljev; drugi pa se smejo prištevati pravim biserom našega slovstva, n. p. »Gostba v Mazinu«, »Na kraški zemlji« in »Med Savo in Dravo«. Zlasti lepa sta prva dva. Kako je v drugem lepo opisano kraško ognjišče, »beseda« v kraški vasi, pri kateri složno sodelujejo sivi župnik, mladi kaplan, šibki učitelj, kmetiški fantje, zorna dekleta, in se naposled vsi vaščanje, od prijazne deklamovalke do sivega očeta župana navdušijo za sveto stvar domovinsko, da stojé in odkriti na župnikovo znamenje zapojó »Hej Slovenci!«

Tudi drobnejši spisi Erjavčevi niso brez pomena. Mnogo je pisal Erjavec prejšnja leta v »Slovenski narod«, zadnja leta pa je pomagal pri »Soči«. Profesorju Pleteršniku je prirejal za slovenski slovar prirodoslovno terminologijo; profesorju Čebularju je šel na roko pri njegovi »Fiziki«, Funtku pri prelaganju »Zlatoroga«, Glowackemu pri njegovi flori, Kramarju pri »Kmetijskem berilu« in še mnogim drugim. Zadnje čase je pripravljal za tisek »Malakologične razmere mejne grofije istrske« in »Zoologične črtice s Kvarnerskih otokov«, študiral je zlasti ribe in prepotoval zadnjih pet let v ta namen vse Primorje in vso Kranjsko; teh svojih velikih del pa mu ni bilo dano dovršiti. Pri Erjavcu je zanimivo to, da ni nikoli zapisal nobene besede, ob katero bi se kdo mogel spotikati v moralnem ali etičnem oziru.

Njegovi spisi so lep odsev plemenite njegove duše. On je menda edini vseh naših pripovednikov, katerim tudi radikalna šola Marnova in Ulage, ki je ostro prijemala Stritarja, ni mogla ničesar očitati.

[XVII]
Val[entin] Mandelc

Med člani slovenskega Hainbunda¹⁵²⁸ v Ljubljani, kateri je podal slovenskemu slovstvu toliko izvrstnih in korenitih pisateljev, sem pri Erjavčevem životo-pisu imenoval tudi Valentina Mandelca. Med njegovimi rokopisi se je po smrti našel nemško pisan »curriculum vitae«, katerega je sam sestavil in predložil ministrstvu, ko je prosil za službo javnega učitelja. Ta je tako naivno, odkritosrčno in s tako srčnim humorjem pisan, da nam lepo pojasnjuje rajnega otročja in mladenniška leta in pa ves hod njegovega izobraževanja. Jaz se hočem ravnati po njem, in ga citirati v originalu, kadar posebno karakterizira Mandelčevo mišljenje in čutenje. (Cfr. Zora 1872)!

Valentin Mandelc je bil rojen 16. svečana 1837. leta v Kranju. Oče mu ni imel nikake imovine, bil pa je priden sedlar; s svojim rokodelstvom je živil pošteno svojo družino in prigospodaril zraven še toliko, da si je za nekaj let kupil malo hišo, ko je bilo našemu pisatelju blizu osem let. To hišo je še imela mati 1858. »Was ich als Kind getrieben, davon wüsste ich weniges zu berichten, ich werde wohl viel geweint und viel gelacht haben, wie jedes andere Kind. Den Anfang des Schulbesuches haben wohl wenige in der Weise gemacht, wie dies mir geschehen ist, darum will ich den Vorfall erzählen. In der Herbstzeit hatten mich die Eltern zu meiner Grossmutter in das Dorf Laufen (Ljubno) gegeben, wo ich meine Lust am Obste auslassen sollte. Da mich jedoch die Grossmutter gerne lange Zeit bei sich behalten hätte, schickte sie mich ohne Wissen meiner Eltern in die Schule. Doch der Onkel, der mich das erste mal hinführte, hatte ein Kreuz mit mir. Die Leute hatten mir haarsträubende Geschichten von der Schule erzählt, unter anderen besonders als Schulregel hervorgehoben, dass jeder Schüler die ersten drei Tage in einer tiefen finstern Kammer auf Todtengebeinen kniend zubringen müsste, so dass ich mit dem Onkel in der Nähe des gefürchteten Schulhauses angekommen nichts besseres zu thun wusste, als über Hals und Kopf davonzulaufen. Ich rannte tief in den nahen Wald und verirrte mich vollständig. Da ich keinen Ausgang wusste, auch den rechten, der mich nach

¹⁵²⁸ Hainbund je bila leta 1772 v Göttingenu ustanovljena, v viharništvo (Sturm und Drang) usmerjena literarna skupina, ki je oboževala naravo. Poimenovanje Haimbund se nanaša na balado Friedricha Klopstocka (ki jim je bil neke vrste duhovni oče) *Der Hügel und der Hain*. Hain – gaj, gozdič.

Hause geführt hätte, zu finden fürchtete, blieb ich den Tag über – ich war gegen neun Uhr morgens entflohen- im Gehölze, jedoch in ziemlich ruhigen Verfassung. Erst als ich die Sonne nicht mehr sah, und es um mich zu dunkeln anfieng, begann meine Angst zu wachsen, und die Todtengebeine spukten fürchterlich in meinem Kopfe; auch hungerte es mich und der Frost machte mich zittern, denn es war in den letzten Tagen des Oktober. Wäre ich nicht ein Kind gewesen, ich hätte in jener Nacht wohl schwerliche in Auge zugeedrückt, so aber schlief ich am Uferstrande eines Baches, welchen Ort ich mir wegen des grösseren Lichtes ausgewählt hatte, bis zum hellen Morgen. Ein unbekannter Mann weckte mich auf, es war der Gemeindegärtner eines mir ganz fremden Dorfes, der mich, nachdem er mich mit Brot weidlich gesättigt, durch einen Burschen nach Hause bringen liess, wo es unterdessen nicht besonders angenehm zugegangen sein muss. Den folgenden Tag musste ich wieder zur Schule, aber der Onkel hielt mich tüchtig bei der Hand. So habe ich meine Musenfahrt mit einem ziemlich romantischen Spaziergang eingeleitet.«¹⁵²⁹ V Ljubljani je ostal eno leto, ostale početne šole pa je zvršil v Kranju, kjer je zadnji razred ponavljal, ker je imel šele 9 let. Leta 1847. je stopil v prvi razred ljubljanske gimnazije. Preden je zvršil I. tečaj II. gim-

¹⁵²⁹ Kaj sem zganjal kot otrok, o tem ne bi vedel mnogo povedati, menda sem se kot vsi drugi otroci dosti jokal pa tudi smejal. Začetek obiskovanja šole pa je verjetno le malokdo doživel na tak način kot jaz. Zato hočem dogodek opisati. Jeseni so me starši poslali k stari materi v Ljubno, kjer naj bi zadovoljil svojemu poželenju po sadju. Ker pa me je stara mati želela za dalj časa obdržati pri sebi, me je brez vednosti staršev poslala v šolo. Stric, ki me je prvi dan pospremil v šolo, pa je imel z mano velik križ. Ljudje so mi namreč o šoli pripovedovali grozljive stvari, med drugim so o šolskem redu posebej omenjali, da mora vsak učenec prve tri dni kleče na okostnjakih prebiti v globoki temni kamri. Ko sva s stricem prišla v bližino šole, ki sem se je tako bal, nisem vedel storiti nič boljšega, kot da brezglavo zbežim. Zdirjal sem globoko v bližnji gozd, kjer sem se popolnoma izgubil. Ker nisem vedel kako iz zagate, tega, da bi našel pravo rešitev, ki bi me pripeljala domov, pa sem se bal, sem čez dan – zbežal sem okrog devetih zjutraj – ostal v gozdu, vendar dokaj dobro razpoložen. Šele ko nisem več videl sonca ter se je okrog mene začelo temniti, je moj strah naraščal in mrtvaška okostja so začela grozno strašiti v moji glavi, pa tudi lačen sem postajal in zaradi hladu sem ves trepetal, saj so bili zadnji dnevi oktobra. Če ne bi bil otrok, bi tisto noč pač komaj zatisnil oko, tako pa sem zaspal na bregu nekega potoka, kjer sem si izbral prostor zaradi večje svetlobe in spal do svetlega jutra. Zbudil me je neznan možki, bil je občinski pastir meni popolnoma tuje vasi, ki me je potem, ko me je izdatno nahranil s kruhom, z nekim mladeničem poslal domov, kjer se med tem ni moglo dogajati nič kaj prijetnega. Naslednji dan sem moral znova v šolo, toda stric me je krepko držal za roko. Tako sem svoje potovanje med Muze pričel s precej romantičnim sprehodom.«

nazijskega razreda, mu je nagle smrti umrl oče, kar je bila velika nesreča za vso družino. Ko je izvršil prvi tečaj, mu je rekla mati, da ne more več plačevati zanj, naj torej ostane doma. Tega živi deček ni storil, temveč je šel zopet v Ljubljano na staro stanovanje, kjer pa ni povedal živi duši, da mati nima denarja. »Als es zur Zahlung kam, musste ich klagen, bitten, trösten, die Geduld spannen, endlich aber dennoch laufen.«¹⁵³⁰ Tudi v drugem stanovanju se mu [je] godilo tako. Poldrugo leto ga je trla beda na tak način. V četrtem gimnazijskem razredu je prišel k neki nepremožni družini, kjer je podučeval dva mala dečka in dobival za to stanovanje in hrano. »Ein Kaufman hatte sich meiner erbarmt und mir auf mein Bitten Stoff für neue Kleidung gegen spätere Bezahlung gegeben. Mein früherer Anzug war in Stücke gegangen. Ich war nun überglücklich, abgerechnet die Angst, die ich in der ersten Zeit hatte, als ich Unterricht gab – ich war erst 14 Jahre alt, also Kind und Hofmeister zugleich, wie ich denn auch die Rollen in keiner besonders rühmlichen Weise vertauschte.«¹⁵³¹ Tudi v petem gimnazijskem razredu je ostal pri isti družini in si prislužil celo par goldinarjev na mesec. V šestem razredu je več ur na dan podučeval in dobil tudi ustanovo v znesku 32 gl., tako da je mogel začeti poplačevati svoje dolgove, ki jih je napravil v II. in III. razredu; poplačal pa jih je popolnoma šele v sedmem razredu. V osmi šoli je zaslužil že toliko, da je upal položiti na stran lepo vsotico za potovanje na Dunaj. Toda že v sedmem razredu ga je popala prsna bolezen, katera se je v osmem razredu ponovila. Siromak je moral celih šest tednov biti v postelji, posledke bolezni je občutil še vse prvo leto na vseučilišču pozneje. Ta bolezen ga je mnogo stala. Prihranil je samo toliko, da je mogel priti na Dunaj. Nikomur ni povedal, koliko ima denarja, ker ga je bilo zelo malo in njegova revščina bi bila gotovo delala hude skrbi materi. Prišedši v veliko mesto, oddaljeno nad 60 milj od doma, je imel v žepu nekoliko krajcarjev. »Ich hatte von Kindheit auf manches bittere erfahren, aber so knapp war es mir noch nie ums Herz gewesen.«¹⁵³² Imel je sicer iz Ljubljane dve priporočilni pismi, ker pa se je bal vizitacije, je skrnil zapečateni

¹⁵³⁰ »Ko je bilo treba plačati, sem moral tožiti, prositi, tolažiti, nategovati potrpežljivost, nazadnje pa vseeno oditi.«

¹⁵³¹ »Neki trgovec se me je usmilit in mi na mojo prošnjo ter zagotovilo poznejšega plačila dal blago za novo obleko, stara obleka mi je namreč razpadla. Sedaj sem bil, če ne upoštevam strahu, ki sem ga občutil v prvem času poučevanja, presrečen. Star sem bil komaj 14 let, torej še otrok in domači učitelj obenem, sicer pa mi menjava vlog ni prinesla ravno kakšne posebne slave.

¹⁵³² »Že od otroških let sem okusil marsikaj grenkega, toda tako tesno mi še nikoli ni bilo pri srcu.«

pisma pod telovnik in ju izgubil. Na srečo je vedel naslov enega pisma na pamet, šel je k dotičnemu adresatu in sreča mu je bila mila. Ker so bile zahteve njegove nizke, sta se pogodila. Vendar mu je vkljub temu huda pela, no, bil je zadovoljen. Proti koncu drugega leta je dobil Knafflovo vseučiliško ustanovo, za katero je prosil že v začetku leta. »Wäre meine Lage eine gute gewesen, dass ich nicht jenes Geld als den einzigen Schmerzensbefreier angesehen hätte, ich würde vergessen haben, dass ich eine Bittschrift geschrieben, und der Gruss der schönen 150 F hätten mich staunen gemacht. Zu Anfang des dritten Jahres wurden zu meiner Existenzfrage ein Paar weitere Fragezeichen gesetzt. Da war es, dass ich erfuhr, man könne eine Staatsunterstützung ohne specielle Protection und Empfehlung einer dem hohen Ministerium nahestehenden Person, und ohne sich für italienische Gymnasien zu verpflichten, bloss durch gütige Empfehlung der Herren Professoren erlangen. Es ist beinahe lächerlich diess gestehen zu müssen, aber mir war es nun so geschehen, da ich bei meiner grundsätzlichen Abneigung gegen ausgedehnte Bekanntschaften und sogenannten Freundschaften nur mit einigen wenigen Mitschülern aus den Gymnasialjahren Umgang pflog und auf diesen Gegenstand als einen selbstverständlichen gar nicht zu sprechen kam.«¹⁵³³ Decembra meseca je torej po priporočilu profesorjev dobil izredno državno podporo, katere uživanje mu je bilo potem podaljšano do leta 1859. To so bile v splošnih potezah materialne radosti in bolečine na njegovem učenem potu.

»Die Freuden reducirten sich so ziemlich auf die Augenblicke, in denen ich Geld bekam, und es nimmt mich geradezu Wunder, dass ich nicht auf halber Bahn Halt gemacht und zur Elle gegriffen habe, um Krämer zu werden. Die Leiden zogen sich aber durch mein Leben, wie eine Gewohnheitssünde; es wäre an der Zeit eine gründliche Absolution.«¹⁵³⁴ Na gimnaziji se je učil pokojnik vseh pred-

¹⁵³³ »Če bi bil moj položaj tako dober, da na tisti denar ne bi gledal kot na edino sredstvo za lajšanje težav, bi pozabil, da sem napisal prošnjo, in bi me pozdrav lepih 150 florintov presenetil. Začetek tretjega leta je k mojemu eksistenčnemu vprašanju pristavil nekaj novih neznank. Tedaj sem izvedel, da si je možno pridobiti državno podporo tudi brez posebne protekcije in priporočila neke, visokemu ministrstvu blizu stoječe osebe ter brez obveze za služenje na italijanskih gimnazijah, zgolj z ugodnim priporočilom gospodov profesorjev. Saj je to skoraj trapasto priznati, toda meni se je ob načelnem nasprotovanju razširjenih poznanstev in tako imenovanih prijateljstev zgodilo, da sem se družil samo z nekaj sošolci iz gimnazije, s katerimi se o tem vprašanju, kot samoumevnemu, pač nismo pogovarjali.

¹⁵³⁴ »Veselje se precej skrči samo na trenutke, ko sem dobil denar, in prav čudim se, da nisem obstal na pol poti ter se poprijel vatla in postal kramar. Trpljenje se je vlekle skozi moje življenje kot pregrešna razvada, zdaj bi pa bil čas za temeljito odvezo.«

pisanih predmetov, »dieses so, jenes so, je nachdem ich mehr lust zu diesem oder jenem Gegenstande hatte. Die meiste Freude machte mir übrigens das, was nicht zur Schule gehörte, die Lectüre der modernen Klassiker. Wenn ich jedoch hier in einem Chaos wandelte und nur kargen Nutzen schöpfte, so ist es nicht meine eigene Schuld; meine Lehrer scheinen eine Anleitung nach dieser Seite für ziemlich überflüssig, andere wohl auch solche Lecture für gefährlich gehalten zu haben, wie ich es aus einem Gespräche mit einem H. Lehrer in der 8. Gymn. Kl. ersah, der mir die Lectüre Schillers und Göthes abrieth, denn, meinte er, ich könnte doch nur Gift einsaugen. Ich führe diess nur deshalb an, weil ich mich damit vor mir selbst zu entschuldigen pflege, wenn mir der Gedanke kommt, ich hätte in jener Zeit zu wenig gethan. Dass ich indes dennoch aus jenen und andern Klassikern vieles las, kam daher, dass ich dieselben durch gütige Vermittlung eines mir gewogenen Mannes aus einer Privatbibliothek bekam; denn in der VII. und VIII. Klasse konnte ich in den Lesestunden die Lyceabibliothek, die nebenbei gesagt, sehr gut ausgestattet ist, wegen des vielen Unterrichtes den ich zu geben hatte, nicht besuchen, in den früheren zwei Jahren wurde mir aber das wenigste von Schiller und Goethe nicht in die Hand gegeben, während man z.B. einen Kotzebue mir zu geben nicht den geringsten Anstand nahm.«¹⁵³⁵ Na gimnaziji se je nekaj časa učil tudi italijanščine in francoščine; italijanščina mu je šla slabše, bolje je napredoval v francoščini. Poleg tega mu je bilo učenje materinščine najljubše. Prvo leto na vseučilišču, se je učil tudi ruščine ter je bral Puškina, Lermontova in nekaj manj znamenitega v izvirniku. Glavna stvar mu je bilo učenje predmetov, ki jih predpisuje ukaz o preskušnji za gimnazijsko učiteljstvo. To vemo iz njegovega »curriculum vitae«.

¹⁵³⁵ »Nekaj tako, drugo tako, odvisno od tega, do katerega predmeta sem imel večje veselje. Sicer pa me je najbolj veselilo tisto, kar ni spadalo v šolo: branje modernih klasikov. Če pa sem tukaj taval v nekem kaosu in zajemal le pičlo korist, to ni bila moja krivda, moji učitelji so šteli vsak napotek v tej smeri za nekoristen, drugi takšno branje celo za škodljivo, kot sem lahko razbral iz pogovora z nekim gospodom učiteljem v 8. razredu gimnazije, ki mi je odsvetoval branje Schillerja in Goetheja, ker je menil, da lahko z njima vsrkavam le strup. To navajam le zategadelj, ker se s tem opravičujem pred samim seboj, če mi pride na um, da v tistem času nisem storil dovolj, da pa sem vendarle mnogo bral iz tega ali onega klasika, ki sem jih dobil s posredovanjem nekega meni naklonjenega moža iz neke privatne knjižnice. Kajti v VII. in VIII. razredu med urami branja zaradi obilice poučevanja, ki sem ga moral opraviti, licejske knjižnice, ki je mimogrede povedano bila zelo dobro založena, nisem utegnil obiskovati. V prejšnjih dveh letih pa mi niso dali v roke niti trohice od Schillerja ali Goetheja, medtem ko niso niti malo oklevali, da bi mi porinili v roke na primer kakega Kotzebueja.«

Od druge strani vemo, da si je Mandelc leta 1858 na Bledu nekoliko pobil glavo. Takrat so začeli namreč slovenski dijaki tradicionalno obiskovati Bled in Bohinjsko jezero. 19. avgusta so obiskali Savico in se vrnili na Bistrico; v družbi so bili Mandelc, Tušek, Erjavec in mnogo drugih. Zabava je bila dijaški živahna. Po 9. uri se odpravi neki gospod L. na odhod in jih vabi, se li hoče kdo peljati ž njim. Ker je bila noč temna, konj pa jako isker, so vsi drugi odklonili vabilo, samo Mandelc je ponudbo sprejel, ker je njegovi romantični naturi prijala vožnja skozi Štenge. Vožnja do Bleda je bila srečna. Tam sta se ustavila pri Petranu okoli polnoči. Na trkanje jima odpro in zaspana točajka jima prinese vina, da se okrepčata za nadaljno pot. Kar v postranski sobi švigne mimo belo oblečena prikazen. »Pri mi jo«, zakliče prijatelj Mandelcu; ta hiti za belo prikaznijo skozi vežo po stopnicah v gornje nastropje. Iz sobe v sobo jo zasleduje, naposled mu prikazen v zadnji sobi izgine, zdelo se mu je, da se je v oknu kar udrla. Brez pomisleka skoči za njo, popne se čez okno, hoteč jo objeti, pa težko ranjen obleži na trdem kamenju pred pragom Petranove hiše. Razbil si je glavo, pobil se na rokah in nogah, pretresel si možgane in mislili so, da je po njem. Drugo jutro so mu tudi v tem smislu prigo-varjali, Mandelc pa ni hotel o smrti nič čuti. V dokaz še vedno normalne duševne zmožnosti je zložil pesem »Blejski duhovi«, v kateri popisuje ves dogodek.

Leta 1859. je bil Mandelc dekretiran v Varaždin, kjer je bil sprva v drugem razredu razrednik, v petem pa učitelj grščine. Učenci niso mogli prehvaliti njegovega temeljitega znanja in lepega vedenja. Vse predmete je moral razlagati hrvaški, kar mu je bilo v začetku precej težavno. Toda tedaj sta bila v Varaždinu nameščena dva Kranjca, Žepič in Valjavec, in v njih družbi se je kmalu privadil hrvaščini. Leta 1863. v jeseni je šel na Dunaj, da bi dovršil preskušnje; bil je tam do pomladi 1864. leta, pa vsega ni opravil. Do jeseni je ostal doma v Kranju. V jeseni je dobil dekret za Karlovec, kjer je ostal 7 let in 7 mesecev. Zaradi bolehnosti je preskušnje vedno odkladal in šele 1871. pred pustom jih je opravil v Gradcu, pa samo za spodnjo gimnazijo.

Mandelc je bolehal dolgo časa. Pisal je 31. oktobra 1869. bratu, tedaj bogoslovcu v Ljubljani, da bi rad stopil naslednjega dne na pokopališče kranjsko, ki od nedavno krije truplo najmilejšega mu prijatelja Jenka; kadarkoli se spomni nanj, ne more verjeti, da je mrtev, zdi se mu, da je tudi njemu prerezana nit življenja. Leta 1870. je bolehal vse drugo polletje ter dobil na svojo prošnjo odpust za mesec oktober, šel je v Kranj, kjer se je nekaj časa zdravil pri materi, nekaj časa pri bratu, kaplanu v Loki. Leta 1871. so mu svetovali zdravniki, naj potuje ob počitnicah na jug, da se mu zdravje utrdi; res je šel na Laško, skozi Rim je prišel

do Neapolja. Zdrav se je vrnil domu. Leta 1872 je bil namenjen na Rusko ali smrt ga je prehitela. Umrli je 12. maja 1872. leta.

V Karlovcu je bil zelo priljubljen; priča temu je sprevod in slavnost ob blagoslavljanju njegovega spomenika, ki jo je v 1. letniku »Ljubljanskega Zvona« popisal Podgoršek. Iz tamkaj objavljenih govorov je razvidno, da je peval tudi hrvaški in da je bil podpornik pevskega društva »Zora« in duša gasilskemu društvu.

Od njegovih v »Vaje« sprejetih del sta bili pozneje tiskani v »Glasniku« dve noveli »Jela« in »Ceptec«. Snov prvi je vzeta iz dobe reformacije, drugi pa iz narodne vraže. Pripovedovanje je v obeh precej prijetno, zlasti v »Ceptecu«; tudi značaji so kolikor toliko dobro risani, samo tehnika kaže precej pomanjkljivosti. Vendar sta noveli za tisti čas izvrstni deli in sta Mandelcu najbolj utrdili pisateljsko slavo pri nas.

Znamenit je Mandelc kot prelagatelj dramatičnih del. Prvo, gotovo najimennitnejše dramatično delo, kar jih je on poslovenil, je Goethejevega »Fausta« prvi del, kateri pa še do zdaj ni objavljen. Rokopis kaže, da je bilo delo započeto 1. februarja 1862; prevod prizorov, iz katerih obstoji tragedije prvi del, je končal Mandelc 17. julija 1862; intermezzo »Sanje o Valpurgini noči ali zlata ženitev Oberona in Titanije« je dodelal 28. julija, prizore »Predigra na gledišču«, »Prolog v nebesih«, »Coprniška kuhinja« in »Valpurgina noč« je dovršil do 26. decembra istega leta; »Posvečenje« (Zueignung) je napisal 3. marca 1863 leta. Od uvoda, katerega je mislil Mandelc pridejati prestavi, je zabeleženo samo z nekaterimi besedami jedro idej, ki je hotel pisatelj razvijati. Za »motto« menda so bile namenjene besede: Rojakom: »Če meni čast, rojakom bo veselje, Goreče so izpolnjene mi želje!« S Faustom se je trudil mnogo in ga vedno pilil. Rokopis je bil pozneje izročen Cimpermanu, ki ga je pa hotel popolnoma predelati.

Šele ustanovitev dramatičnega društva je vzbudila v Mandelcu zopet delavnost na dramatičnem polju. Gledaliških igrokazov, kar se jih je prej gojilo po čitalniških odrih, je bilo odslej premalo in to pomanjkanje je rodilo v Mandelcu željo, pripravljati slovenskemu odru *dobre* vesele igre, katere bi bilo moči izvajati z diletantskimi igravci. Svoj sklep je izvršil Mandelc izvrstno in njegovo delovanje v tem oziru je bilo plodonosno. Razen enodejanke: »Bog Vas sprimi kdaj pojdete domu?« po Du Caju-jevi Velkom hier? Wann car vertrekt-ga? v Slovenski Taliji 4. zvezku je prelagal Mandelc samo francoske proizvode, vedoč, da je v veseli igri francoska literatura najbogatejša in najbolj izvrstna. Prva vesela igra francoska, ki jo je poslovenil, in to leta 1867., je bila: »Na kosilu bom pri svoji materi« od Decourcelle-a in Thibouta. Trdil je večkrat, da je to najlepša igra, kar jih je poslovenil; bila mu je najljubša, ker je iz osebnih, žalibog ne radostnih vzrokov imela zanj

znamenit pomen. Še konec 1871. jo je pregledal vnovič in popravil prelogo (23. zvezek). Kmalu nato je poslal dramatičnemu društvu veselo igrano »Moja zvezda« po Scribeju (Mon étoile) 45. zvezek. Leta 1868. je poslovenil »Peska v oči«, veselo igrano v 2 dejanjih, spisala Labiche et Martin, zvezek 39; »Iščče se odgojnik«, spisal Decourcelle et Jaime fils, 13. zvezek Slovenske Talije; »Klobuk«, spisal Girardin v Slovenski Taliji 12. Bolehnost mu je potem branila dolgo časa delati za dramatično društvo; zaradi slabega zdravja se tudi ni mogel udeležiti konkurencije za deželna darila, dasi je imel že urejeno snov za komično opereto. Tem marljiveje pa je jel delati, ko je zopet okrevajal. Leta 1878. je poslovenil igrano: »Gospod Zamuda ali kako hitro mine čas«, enodejanka (po Picardovi M. Musard), 46. zvezek Slovenske Talije; »Lornjon«, enodejanka po Scribejevi, 23. zvezek Slovenske Talije; »Št«, enodejanka po Scibilevi »Chut«, 48. zvezek Slovenske Talije; leta 1872 še je poslovenil »Ženski jok«, enodejanka po Girardinovi in Thiboutovi »Le femmes qui pleurent«, 45. zvezek Slovenske Talije, in meseca marca 1872 poslednje delo »Doktor Robin«, enodejanka, spisal Jules des Precary. Večina teh iger je bila že igrana, kritika, novine in občinstvo so enoglasno hvalili izbrani ukus in lepoglasni jezik prelagateljev. Ta dramatična dela so obogatila naše slovstvo.

Mandelc je pisal tudi v »Novice«, potem je priobčil več zanimivih spisov v »Večernicah« in v »Besedniku«. »Najlepši nasmehljaj«, pesem iz njegove zapuščine, ki jo objavlja »Zora« leta 1873., je izšla že prej v »Večernicah«, poslovenjena je po Goetheju; v »Večernicah« je še objavil »Lijak« od Gedeona von dder Heide; »Grof in opat« od Hubertija; »Sv. Ignacij« od Borovskega. V rokopisih pa se je našla še ena legenda »Kristjanovo maščevanje«, gotovo poslovenjena, in nekaj kupletov, ki jih je naredil za igrano v kranjski čitalnici. O vrednosti neizdanega prevoda I. dela Fausta utegnemo soditi po tem, kako je Mandelc premagal težave prelaganja v pripovednih pesmih, ki so seveda mnogo lažje kakor Faust. Dikcija njegova spominja zelo na Valjavca. Zanimive so nekatere Mandelčeve besede za nazore, ki jih je imel o liriki naših pesnikov leta 1872. Pisal jih je Trstenjaku, ko je začel izdajati »Zoro«: »Pozdravil sem Vašo Zoro z veseljem, in jako všeč mi je tudi, da ste združili v nji leposlovje in znanost. Meni je jako ljubo oboje, in veseli me vsaki spis, naj si bo bolj ali manj zanimiv. Le edino nesrečno antipatijo imam proti pesmim, če niso res izvrstne. Le pomislite: kakšna huda misel je meni hudobnežu prišla na um. Tale: Jaz bi bil za to, da se vsakemu mladeniču, kateri začne delati pesmi, da manj jesti. S tem bi se menda vendar dokaj težav prihranilo urednikom in drugim revežem, ki jih napada ta verzifikatorska manija. Ali moj predlog ne bo obveljal v zboru mladih glav, in tako bomo pač trpeli – Vi in mi, nadalje to muko, ki jo trpimo že od nekdaj.«

[Simon Jenko]

Tretji pisatelj, ki je izšel iz slovenskega Hainbunda, je *Simon Jenko*, rojen na Sorškem polju, pri Gašperju na Podrečem 27. oktobra 1835. v hiši sorodnika Matevža Jenka. Ta hiša je pozneje pogorela ter ostala nekaj let groblja, posestvo pa je prišlo v druge roke. Pozneje so prostor ocedili ter blizu nekedanje hiše sezidali drugo. Rojstvene hiše pesnikove torej ni več.

Sovrstnik in prijatelj Jenkov ga je imenoval »pevca sorškega polja«. V njem so tudi zares vtiski otroške dobe ostali v duši vse življenje in mu vzbujali tudi v poznejših letih tako verno po naturi rojstnega kraja posnete slike. Mirno in srečno so mu tekla prva otroška leta v Gašperjevi hiši. Denarne razmere pri hiši so bile precej neugodne in mati je pozneje pripovedovala, da je prva leta preživela sebe in Šimna (tako ga je bil mavški gospod krstil zoper nje voljo, ki je hotela, da bodi Matevž) s prejo in ročnim delom. Mali Jenko je bil srečen in zadovoljen tudi v revnih razmerah. Mati ga je seveda rada imela in pesnik sam piše, da do sedmega leta ni imel opraviti nič, kakor ptice loviti, drsati se in pozimi včasih prisiljen pomagati pri preji ali Gašperjevemu očetu pri tkanju. Prva neprilika se mu je zdela, tri leta staremu, preselitev iz Podreča v bližnjo vas Praše, kjer si je bil njegov oče, Jožef Jenko, pridobil malo kmetijo. Šimen je pa še tudi nadalje več časa prebil na Podreču kakor v Prašah, ker mu je tam bolj dopadalo. Tam je namreč stala hiša sredi vasi, društva in drugov enakih let je bilo vedno dovolj in so bili tudi odrastli ljudje radi imeli bistrournega Šmonca; v Prašah pa stoji Jenkova hiša pod vasjo pri klancu, skoro ob bregu Save; prijala bi samotnemu sanjarju, živo dete pa si je želelo življenje družbe in iger. V otroških letih je bil Jenko živ, vesel deček, ne posebno krepkega, ampak bolj šibkega telesa, pa bistrega uma. Z veseljem omenja v svojem dnevniku, pričetem leta 1851, ko je stopil v Novem mestu v peto šolo, da je šel pred sedmim letom k birmi, ker je najbolje znal pri izpraševanju. Neke poteze njegovega poznejšega značaja se nam kažejo tudi že v tej dobi. Vedno se je moralo ravnati ž njim bolj zlepa in jako malo se je dalo opraviti zgrda in že tedaj je bil jako občutljiv.

V sedmem letu o veliki noči 1842. ga pošljejo starši v šolo, in sicer, ker v domači fari ni bilo šole, v Smednik onkraj Save. Pričetek je bil težaven: »prviga pol leta sem se samo buhštabe buhštaborati učil.« Ob vseh svetih, ko se je šolsko leto pričelo, se je učil tudi nemško brati. Uspehi so bili vedno boljši, tudi ljubezen do šole vedno večja. Že pot v šolo mu je dajala prijetne užitke; saj gre skozi gozd, po gozdu rasto borovnice, po mlevih ob Savi in po bregovih ne manjka malin,

potem po bregu navzdol na brod, z brodom čez Savo, na drugi strani navkreber v Smednik, po šoli v smleško hosto pod stari grad, kjer je več borovnic kakor kje drugje; po potu pa letanje in ruvanje s tovariši! Pri takem ruvanju je dobil tudi naš pesnik svoj del: drug deček ga je vrgel ób tla in Jenko je padel tako nesrečno, da si je poškodoval ovratno kost.

Na svet pesnikovega »strica«, frančiškanskega patra Nikolaja, pošljejo stariši v jeseni leta 1843. mladega Jenka v Kranj, kjer je 31. julija leta 1847 dovršil normalko. Vstopil je bil v 2. oddelek prvega razreda. O tej dobi piše: »Jelo mi je rojiti po glavi, da bi bil skoro ostal domá, pa saj bi bil tudi moral, da me ni vzel o[če] Nikolaj v Novo mesto.« Tako je leta 1847. zapustil Jenko rojstni kraj na sorškem polju, z uro ločitve pa so minila tudi brezskrbna otroška leta.

V Novem mestu se je pričelo za mladega dijaka vse drugo življenje. Jesti je dobival v samostanu, in da si je kaj pridobil za druge male potrebe, je bil v prvi in drugi šoli familias, v tretje pa je že pričel podučevati tri svoje součence. Tako je torej že zgodaj poskusil, kaj se pravi posojati drugim glavo in srce. Toda ta trda šola življenja mu je rodila ponosno samozavest, ki se nam kaže v njegovem značaju. S ponosom omenja v dnevniku, da si je kmalu prislužil toliko, da mu niso poslali od doma ne krajcarja.

Zvest voditelj na težavnem potu skozi gimnazijo mu je bil stric pater Nikolaj, ki ga pesnik imenuje v svojih spominih svojega »narvečiga dobrotnika«. Pravzaprav mu ni bil stric, ampak razmere v hiši so bile precej zamotane. Oče Nikolaj je bil sin Matija Jenko (Gašpérja) iz prvega zakona; ta se je poročil v drugo z vdovo, ki je tudi imela otroke iz prvega zakona, med njimi pesnikovo mater. Dasi torej pravega krvnega sorodstva ni bilo med otroki, so se vendar radi imeli in oče Nikolaj je imenoval pesnikovo mater Mino vedno svojo sestro, Simon pa njega strica. Ta pater Nikolaj je bil rojen leta 1809.; v Novo mesto je prišel leta 1839 za začasnega gramatikalnega učitelja, leta 1845. je postal stalen profesor, leta 1857. pa je revež oslepel; leta 1853 je odšel v pokoj v Kamnik in je tam umrl leta 1868; v redu je bil 36 let. Ta mož je bil Jenkov glavni podpornik. Pomagal mu je kolikor mogoče z denarjem, zlasti pa je vodil njegovo izobraževanje. Oče Nikolaj je bil vsem ljudem jako priljubljen in tako so bila tudi Jenku povsod vrata odprta, ko mu je stric oslepel. Kadar je prišel tujec v samostan, je precej prašal po patru Nikolaju; Nikolaj je vedel z vsakim govoriti, z vsakim po svoje. Bral je vse novine, t.j. kak pater, frater ali šolarček mu jih je bral, on pa mirno poslušal in mislil ter se včasih popraskal po glavi – njegovo slepo oko je videlo daleč naprej. On je vse vedel, kaj pišejo novine, pa je važne novice pri obedu tako lepo razpravljaj,

da ga je vse poslušalo; on je vsa dnevna vprašanja bolje znal od tistih, ki so mu novine brali. Očividec pripoveduje: »Bil sem nekega dne slučajno v kamniškem samostanu pri obedu; pater Nikolaj modro tolmači in razpravlja neki članek, kar se oglasi stari p[ater]B.: 'Oh, pater Nikolaj, to je jako lepo. Povejte nam še enkrat! I, kje pa ste to slišali?' – Nikolaj se nasmeje ter mirno odgovori: 'I no, prismođa, kaj ne veš? Saj si mi Ti sam pred pol ure to bral tamle na vrtu pod hruško.'« Nikolaj je bil vedno vesel in poleg vseh svojih nadlog dobrega humorja; nič ga ni moglo ujeziti, samo ako so časih pri obedu kakšni nasprotniki našemu narodu zabavljali – to ga je kar razjarilo, kajti bil je narodnjak, da malo tacih. In te svoje principe je vcepil že v Novem mestu mlademu Simonu v glavo ter mu v tem oziru tudi pozneje dajal lepe nauke. Nikolaj je bil jako nadarjen, pošten in pameten mož; pokojni provincijal pater Volčič je rekel o njem: »Schade, dass der gute Nicolaus blind ist; er ist der richtigste Denker in der ganzen Provinz; bei seiner Blindheit sieht er weiter als mancher mit vier Augen.«¹⁵³⁶

Ta častiti mož tedaj je bil mlademu, neizkušenemu gimnazijcu vodnik in učenik, in da je našemu pesniku to vodstvo zelo prijalo, to nam svedočijo glavni katalogi novomeške gimnazije, kajti v njih beremo, da je bil mladi Jenko takoj v prvi šoli (leta 1847–48) drugi premijant; po vseh drugih razredih, od druge do šeste šole pa je bil najodličnejši, vedno *prvi* med svojimi sošolci. Iz njegovih redov v različnih predmetih omenjam red iz slovenščine v peti šoli: »Eindringendes Wissen, leicht fliessender Stil, schnelle Auffassung«,¹⁵³⁷ v šesti šoli pa: »Vorzüglich, sehr grosse Fertigkeit, ausgezeichnete praktische Anwendung.«¹⁵³⁸

¹⁵³⁶ »Škoda, da je dobri Nikolaj slep, saj v celi provinci nihče ne razmišlja tako pravilno kot on, kljub svoji slepoti vidi dalje kot marsikdo s štirimi očmi.«

¹⁵³⁷ »Poudarjeno znanje, lahkotno tekoči stil, hitro dojetje.«

¹⁵³⁸ »Odlično, zelo spreten, izvrstno praktično izvajanje.«

XVIII–XIX

Kdo je vzbudil Jenku veselja do pesništva? Oče Nikolaj najbrž ne, ker ni bil pesniška natura. Mnogo pesniškega duha je dobil Simon od prirode in od svoje matere; mnogo je tudi pomogel čas, v katerem so mu tekla mladostna leta. Mogoče je, da je mnogo vplival nanj oče Zlatoust Pečar, tedanji suplent nemškega in slovenskega jezika v Novem mestu; nahaja se namreč v Jenkovem životopisu opomnja: »Pater Krizostom Pečar nas je opomnil, da bi si »Čebelico« omislili, in na drugem mestu je prvokrat eno mojih detet, namreč »Fantazija na pokopališču«, pred krvavo sodbo gospoda Krizostoma Pečarja stalo in razsojeno je bilo, da je izvrstno.« Pozneje pa sam omenja, da je vse svoje prvence (kacih 50) drugo leto (1852) sežgal; kaki so bili, kaj so opevali, tega dnevnik ne pove; omenja le omenjene »Fantazije na pokopališču« in prevoda »Polikratov prstan«.

Zvest voditelj je bil Jenku, kakor sem že omenil, oče Nikolaj; on je skrbel za njegovo izobraževanje. Ko se je oče Nikolaj povrnil z Dunaja, kamor je šel zavoljo bolezni na očeh, je prinesel »fantu«, kakor je Jenka vedno klical, v veliko njegovo veselje Sveto pismo v češkem, poljskem, ruskem, nemškem in grškem prevodu in zraven tudi cirilsko abecedo. Veselo se je Jenko poprijel branja, in kadar je nehala šola in je po šoli končal podučevanje, je šel skoro vsak večer k očetu Nikolaju v samostan, kjer sta prebirala srbsko Sveto pismo; domá je mladi dijak nadaljeval berilo dostikrat do polnoči. Toda ni se učil le slovanščine, z očetom Nikolajem je bral tudi v francoščini »Telemaha« in lahke komedije, v italijanščini pa »Oproščeni Jeruzalem«. Pa vse to njegovo branje ni bilo urejeno in ni imelo nikakega načrta; bral je, kar mu je prišlo v roke. Dnevnik poroča, da je bral v peti šoli kar po vrsti: Pirkerjevo »Tunizijado«, slovenske gledališčne igre, »Theaterzeitung«, »Telemaha«, »Six nouvelles allemande«, »Čbelico«, »Slovenski Koledar«, »Iflanda«, italijansko knjigo o spovedi, »Potovanje po Martiniqueu«, Slovenskega Čbelarčeka, »Oproščeni Jeruzalem«, Petrarkove rime, Baffona (pour la jeunesse) itd. Četudi se je pečal s stranskimi predmeti in je s podučevanjem izgubil mnogo časa, ga to vendar ni oviralo, da je bil v šoli vedno prvi.

In vendar ni bil zadovoljen. »O ničemer,« piše v svojem dnevniku, »se nimam pritožiti, in vendar kaj lepša so bila leta? Zakaj? Sam ne vem. Zakaj že v sedemnajstem letu moram spoznati, kaj je človek na svetu!« Mladost, drugim brezskrben čas, je prinesla njemu le truda in težav; narava mu je dala ponosno srce, do groba je bil odvisen od drugih; razmere v življenju so ga vpregle v ozke vojnice. Šola

in suhoparni poduk nista zadostovala živemu duhu njegovemu: »Kaj zoprnega,« pravi v dnevniku, »dobim v suhem šolskem mlačenju.« K temu so pač tudi pripomogle šolske postave, omejujoče prostost; v tem času ga je prijela tudi strast káje. Z bistrim očesom pazi na razmere okrog in izreka o njih mnogo ostrejšo sodbo, kakor bi jo bilo pričakovati po njegovih letih: »Star sedemnajst še komaj let, zaničeval že ves sem svet.« Naravno je, da se mu večkrat zbudi želja po domačem kraju. »Večkrat kakor sicer,« piše v dnevniku, »mislim na dom in na kraje, kjer sem užil mladostne dni.« Lahko je umljivo, kako se mu je pri takih razmerah naglo ustanočil in utrdil značaj, in le tako je umeti, zakaj je v dobi, ko se drugi šele prično razvijati, bil po svojem značaju že dorastel mož. Vesel čas so mu bile počitnice, bodisi da je bival doma na Gorenjskem, ali kar se je dostikrat zgodilo, pod Turnom pri Semiču na posestvu deželnega svetovavca Kuralta, čegar sinova je podučeval.

Ko je dokončal šesto šolo, je bilo treba zapustiti Novo mesto. Zapustil ga je s prijaznim spominom, pa lahkega srca. Očeta Nikolaja ni bilo več tam; pustiti je moral šolo in se je preselil v Kamnik. Novo mesto samo in natura krog njega ni Jenku preveč težila srca, ako smemo verjeti pesmi, katero je zapel Krki: »Krka, Krka ti lenôba, – In vodá tvojih grdôba, – Nič šumenja, Nič gromenja, – Nič puhtenja Tiho tečeš, kakor čas!« itd. Vnela se mu je bila v Novem mestu tudi petošolska ljubezen, ali slovesa mu ni grenila in veselo je pri odhodu napisal te verze: »Vročino trpel – Cviček sem pil – Pa vendar vesel – Zraven sem bil.«

Jeseni 1853. je stopil Jenko v Ljubljani v sedmo šolo. Z mestom, piše v dnevniku, seznanil se je kmalu in tudi dopalo mu je; profesorji so bili vsi drugačni kakor v Novem mestu in žal mu je, da ni prej prišel v Ljubljano. Tam je bilo vse drugačno, bolj veselo življenje! V šoli mu res da ni šlo tako izvrstno kakor v Novem mestu; tudi v Ljubljani mu je podučevanje moralo pomagati do potrebnega kruha, ali jako dobrodejno je vplivalo na Jenkov duh občevanje s sošolci, katere sem omenil že pri Erjavcu in Mandelcu. Pridružil se jim je tudi Jenko, ki sprva ni imel preveč zaupanja v »Vaje«: v pesmi »Naša dela« izraža naravnost strah, da bo vse vkupe le igranje brez pravega uspeha. Toda njegov strah je bil neupravičen; Vaje so rastle in narastle na več zvezkov; da mu je tedanji čas v resnici predrugačil mišljenje, odločil usodo poznejšega življenja, kažejo besede, napisane koncem leta 1853: »To leto je preobračalo.« Takrat je nastalo mnogo najlepših Jenkovih pesmi, na primer »Pobratimija«, »Morski duhovi«, »Zapoj mi ptičica glasno«, več sonetov, »Solze Slovenčeve«, pod katerim naslovom se skriva znana globoka čuten pesem: »Bridka žalost me prešine, – Ko se spomnim domovine ...«, takrat je nastala pesem »Buči morje adrijansko«, pesem »Kje nek zemlja groba krije«,

dalje so v »Vajah« pesem »Ognjeplamtič«, ki po vsebini pa ni za natis, in daljša povest »Ljubezen in osveta«.

Da je bilo delovanje teh mladih ljudi skupno, kaže ta dogodba. Sedeli so skupaj v Mandelčevi izbi, kjer so se sploh zbirali ter se razgovarjali o spisih, napisanih med tednom. Kar pride nekemu na misel, zakaj bi se namesto posvetnih pesmi, povesti itd. ne dalo napisati tudi kaj pobožnega. Misel se je sprejela s pohvalo in vprašanje je bilo, kdo ima pisati, o čem in kako. Sklenilo se je, dati spisu pesniško obliko, in ker so imeli tri pesnike: Brila, Jenka in Mandelca, se je razpravljalo, kdo prevzame važno nalogo; kar pride tretjemu na misel, zakaj bi pa ne sodelovali vsi? Predlog se je odobril in sklenilo se je dalje, da ima pesem biti sonet in predmet jej bodi prvi bližnji cerkveni praznik. Urno so se lotili dela in kmalu dovršili ta le sonet:

Ko ni še stala trdno svetov sila,
 Pred božjim okom stala je od veka,
 Pred njim nesreča stala je človeka,
 Ki v teku časov bode prirušila;
 Takrat že v tebi milost je zvolila
 Človeštvu revnemu studenec leka.
 O blagor! Čas nesreče se izteka,
 Najlepša zora svet je osrečila!

Na mavričnih perutih angelj šine
 Prot črni zemlji iz neba višine,
 Ni srečnejše oznanil še novice:

»Marija, med ženami si češčena,
 Od tebe zadostí beseda ena
 In božji sin spočet je od device.

Ker so pesem napisali skupaj, podpisali so jo tudi s »Skupčič« in poslali uredništvu »Danice«. Uredništvo je pesem sprejelo in natisnilo, mladi ljudje pa so imeli veliko veselje, da se je njih delovanje odobrilo od strani, od katere pri tedanjih razmerah ni bilo pričakovati prepoznanja.

Osmošolec Jenko se je tudi prvič javno oglašil v »Novicah« leta 1855 v listu 20 s pesmijo »Mraknjenje solnca«, pozneje »Solčni mrak« (Solnce mrkne, tma nastane); »Zaklad« istega leta list, 21: (Le hitro na delo roke, Pod sivo to skalo

leže); list 42 »Angelj tužnih«: (Ko obide strah duhá); v listu 56 »Meglenica«, pozneje »Na Grobeh«: (Po grobeh sem hodil, kjer trava zelena); »Divja rožica«, prva s podpisom S. Jenko že po končani gimnaziji 8. septembra 1855, nesprejeta v zbirko; isto velja o baladi »Vila Zlatinka« (november 1855, 304). V »Novicah« leta 1856, 128, je priobčil aprila prelepo pesem »Mati«: (Dete revno dete malo) in »Sprehod« 152: (In srce ti se ne zbudiš);

Pesem »Marsikak dan mojega življenja«, pozneje »Po slovesu«: (Teman oblak izza gore – Privlekel se je nad polje), Novice, 1856, 156; istega leta na str. 246 tudi pesem »Naj bo«: (Izginila komaj mladost). V Novicah leta 1857 nahajamo na str. 24 pesem »Zimski dan«: (Solnce se od daleč skriva); »Zimski večer«: (Pojdi Minka, zapri duri), str. 28; v listu 8 na str. 32 je listnica uredništva zastran pesmi »Prepis«, o kateri je govor že na 20. strani. Na str. 56. pesem »Noč«: (Solnce rumeno Goro zeleno zadnjič poljubilo je) in »Pogreb«, str. 60: (V zvoniku ura dvanajst bije); na strani 100 »Lilije«: (Lilije trgam, – lilije bele); 1858. na strani 5. »Prepis«, satira.

Jenkovo bistro oko v opazovanju drugih in ostra sodba njegova se kaže v tem in v epigramih, napisanih svojim sošolcem. Stritarja, katerega ni nikdar prav maral, je zbol tako: »Da ni od naše baže – Beseda vsaka kaže; – Kar tebi bode belo, – Se črno bo mu zdelo.« Enako trpko in semtertja osebno zbadljivo so napisani drugi.

Tudi po maturi leta 1855 so mladi literati ostali kolikor toliko združeni: Erjavec, Mandelc, Stritar in Tušek so odšli na Dunaj, kjer so se vsi vpisali v modroslovje; nadarjeni Vencelj Bril je med maturo umrl (sošolci so mu napravili slovesen pogreb v Polhovem Gradcu v začetku avgusta 1855, leta); Jenko ni mogel tja, kamor ga je vleklo srce. Negotovost in dvojbe opisuje najbolj sam v pesmi »Na razpotju«, ki jo je objavil v »Kresu«, 14. Njegov brat Ivan Jenko, ki sicer nima nobene pesniške vrline, pa je dokaz njegovega tedanjega stanja:

Revež, kam se čem podati,
Komu ustregel bi, ne vem;
Oče svetvajo in mati,
Da v duhovni stan nej grem;
Kar je žlahte, vsak mi pravi:
Dober je duhovni stan,
Ima dosti drev' in drvic
Fajmošter, kakor kaplan.
Kadar vprašam modre glave
Kaj bo boljše ino kam

Nihče mi ne reče prave,
Vsak le misli i voli sam!

Če bi spolnil lastno voljo
(Malo mojim pač bo všeč),
Pustil bi brevir in štolo,
Bi podal se v daljni Beč.
Vendar mošnja ugovarja,
Vem ko pravi: Ti nikdar,
Brez pomoči, brez denarja
Nama bo težavna stvar.
Revež, kam se čem podati,
Kaj bi storil, res ne vem
Bi na srečo proč podal se,
Al' bi ustregel tu ljudem?

Pod pesmijo stoji letnica 9/8 1855.

Toda treba se je bilo odločiti in »brez pomoči, brez denarja« si poišče Jenko zavetja v bogoslovnici celovski. To mesto si je izvolil, ker je bilo dalje od doma in ker nikakor ni mislil ostati v bogoslovju. Bil je tudi v resnici slab bogoslovec, o čemer nam najbolje pričujejo njegovi zapisniki. Preden je odšel v Celovec, se je mimogredé zaljubil v najlepšo deklenco v vasi, v Janezovo Nežo. Ker so ga ljudje začeli dražiti, je napisal nanjo zabavljico, ki se je tako pričela:

Lepa Neža – to je mreža,
V katero fantje se lové;
Bolečine vse fantine
Ki jo vidjo, v srcu skle.

Pa ni hiše, kjer dvoriše
Tak' pohojeno bi b'lo,
Saj do hrama, kjer spi sama
Vsako noč jih roma sto itd.

Vaški fantje so zložili tej pesmi napev, popevali so jo in konec vsemu je bil tepež! Mladi teolog pa je bil hvaležen, da ga je odhod v Celovec rešil vseh sitnosti

in nerodnosti. Drugi krat sreča na potu od doma v Celovec mater in hčer, gre doči na semenj; natvezel je jima, da službuje v Celovci v prodajalnici; v zapisniku pa pozneje hudomušno opazi, kako je obraz zategnilo mlado dekle, ko ga je pozneje videlo v črni suknji bogoslovcev. Nevarnejša kakor take otročarije so bila njegovemu bogoslovskemu poklicu pisma sošolcev in prijateljev na Dunaju. Vsi so se bolje ali slabeje ustanovili in vsako njih pismo je izražalo željo, imeti v svoji sredi pesnika »Ognjeplamtica«. Potemtakem ni čuda, da je prebil v bogoslovnici samo eno leto. Toda koliko žalosti je napravil s tem korakom materi! Zapisniki omenjajo mnogih opominjevanj in svaril, seveda brezuspešnih.

Jeseni leta 1856 se je vpisal Jenko na dunajskem vseučilišču v modroslovje, prvi tečaj je poslušal staro jezikoslovje, drugi tečaj zgodovino. Toda ogrelo ga ni niti staro jezikoslovje niti zgodovina, da se je obeh prijel dosti pridno, če se sme soditi po spričevalih o kolokvijih; jeseni leta 1857. je prestopil torej s prijateljem Zarnikom k pravoslovju in poslušal pravoslovna predavanja do poletja 1861. leta. Kako se mu je godilo ta čas, si lahko mislimo. Podpore ni dobival od nikoder nobene; samo Knaflovo štipendijo, tedaj za polovico manjšo od danes, je užival štiri leta. Dnevnika ni več pisal, le kratki opominki v dnevniku poznejšega časa omenjajo truda in težav, s katerimi se mu je bilo boriti prva leta. Služil si je kruha s podučevanjem; pomagali so mu kolikor mogoče tudi prijatelji, zlasti župnik v Hrenovicah, g. dr. Strbenec, takrat slušatelj prava. Da je moral vsled podučevanja zanemarjati znanstveno izobraževanje, je umevno samo ob sebi.

Vendar je bivanje v velikem mestu, prosto življenje in občevanje s tovariši jako ugodno vplivalo na njegov duh in na pesniško delovanje njegovo. Tudi prostejše politično gibanje, ki se je pričelo za letom 1860, ga je prevzelo, in ga [je] zlasti navduševala misel, da pridejo in morajo priti Slovanom boljši časi. Takrat je napisal verze: »Tisoč let smo že služili – Zdaj pa bomo preložili – Z ostrim mečem in desnico – Bomo pisali pravico.«

Dnevnik omenja veselih ur, ki so mu naglo minile v družbi vrstnikov, omenja sitnosti in razporov med slovanskimi dijaki, poroča o malenkostih in dogodbah, kakor jih doživi več ali manj vsakdo, samo da jih vsak ne zapiše v dnevnik.

Redni dnevnik je začel Jenko pisati zopet leta 1862. Po dovršenem pravoslovju je namreč ostal še dve leti na Dunaju. Mislil je ta čas prebiti stroge preskušnje. Toda podučevanje mu ni puščalo časa za študije. Bil je tedaj domači učitelj pri neki nemški rodovini z imenom »Reinlein«. V aprilu leta 1862. piše: »Kmalu gremo na deželo; — dni, kar jih še preživim na Dunaju, čutim se še dijaka, potem pa je konec« itd. Dobro čuti, da mu je treba spremembe, ako hoče opraviti preskušnje

uspešno, pa manjka mu duševne moči, da bi se odločil. »Če pojde tako dalje,« toži, »bom zastarel in izpiti mi bodo zaostali, da jih nikoli več delal ne bom.« Domače učiteljstvo pri družini Reinlein ga je omehkužilo in mu bilo naravnost pogubno. Leta in leta je delal in se boril; najhujše zapreke je že prestal; treba je bilo še zadnjega napora in dosegel bi bil svoj namen, stvaril si ponižno, pa mirno življenje, toda prišel je v razmere, stvarjene kakor nalašč, da se človek poleni, v malenkostnih skrbeh pozabi, kaj si je prav za prav namenil. Ker se mu je prej godilo vedno slabo, mu je seveda novo brezskrbno življenje ugajalo in zato mu je manjkalo trdne volje in krepkosti, da bi se popustil in znova začel boj z življenja revo. In vendar vidi, da tako ne more ostati; vidi, da čas hiti, da se leta gube, on pa je vedno na mestu, kjer je bil. Notranje nasprotje, nastalo vsled takih razmer, in nezadovoljnost se izraža ne le v dnevniku, ampak tudi v pesmih te dobe (Trojno gorje). »Morebiti bi bil storil pametnejše, ako bi bil že davno zapustil Dunaj,« stoji v dnevniku, »ker tu mi ne bodo rože cvetele.« Vezala pa ga je na Dunaj brezupna in brezumna ljubezen: »Pri najboljši volji,« piše, »ne morem dolgo pri bukvah sedeti; ljubezen in neumne sanje vzemo človeku veliko delavnosti. Toda,« stoji na drugi strani, »pametnemu in pridnemu biti, kakor so sploh ljudje, ni mi bilo prirojeno; zato tudi nikoli nič iz mene ne bo. Žalostno pa resnično! ... Največja nesreča je,« piše dalje, »ako človek izgubi pogum, kar se je pri meni že zgodilo. Morebiti, da pridejo boljši časi,« ali vpraša se, »kdaj? Morebiti nikoli!« V takih razmerah je napisal pesnik s svojo srčno krvjo obupano pesem: »Trojno gorje«; porodila se je leta 1862, poslednjo obliko, v kateri je tudi natisnjena, ji je dal pisatelj 1. julija 1863. Bolj in bolj se ponavlja v dnevniku misel, da človek, rojen berač, je revež na svetu. Da bi imel denarja, misli pesnik, bi bil zadovoljen in srečen; »ali,« piše dalje, »res je žalostno, če se človek vzredi idealist in vse materijalno zaničuje, dokler se ne prepriča, da se je zmotil; še žalostneje je, če vidi, da je prepozno obrniti.« Kdor bi se pač čudil, ako upa Jenko rešenja iz tužnih razmer od slepe sreče, ako trdno veruje, da kdaj zadene še veliki loz,¹⁵³⁹ in mu vedno prevarjenemu prihajajo celo misli o samomoru. »Bog me varuj,« piše sam, »da bi mi ne prišle zopet misli na samomor, kakor se mi je že včasih zgodilo pri takih razmerah.« Ako pomislimo to njegovo stanje, potem moremo popolnoma razumeti njegove verze: »Moči, moči mi daj, moj Bog! – Da, ko napade me obup, – Ne uklonim silam se nadlog, – Jim stanovitnost stavim vkljub.« Ta srčni razpor in notranji boj je trajal poldrugo leto; slednjic je sprevidel, da mu ni tako živeti dalje.

¹⁵³⁹ Los, srečka – veliki los, glavni dobitek.

Rekli smo, da se je Jenko na Dunaju brezpametno zaljubil. Ljubezen do žensk ga je sicer ogrela že tudi prej. Celó v »Vajah« nahajamo kitico pesmi »Kmetičica« v prozi, ki kaže, da ni bil gorak lepemu spolu. Prične se: »Kogar vsaktero krilo Kakor mene Navdá s plamenom, njemu stare rane. Spomin le za nekatere dni ostane Ker rano staro nova kmal' prežene.« V tretjem sonetu se poslavlja od »Kmetičice« in jo tolaži pri slovesu: »Le zvedri lice, čuj prisego mojo, Da bo spomin ostal mi ná te vedno, (Oh da ostal bi tebi tak' čist ná-me!). Tak' dolgo bom lepoto pomnil tvojo In tebe se spominjal uro slednjo, Dokler me druga deva ne uname!« In tudi pozneje izraža enako misel v pesmi »Za slovo«: »Kaj ti ljubezen moja če, ki meni je igrača, ki, ko pod nebesom meglè, Po vetru se obrača.« Tak nestalen značaj, kažejo tudi vse druge njegove razmere do nežnega spola. Prva, že omenjena petošolska ljubezen se je rodila v Novem mestu, ko se je zaljubil v sestro svojih učencev. Ljubezen je bila že davno pozabljena, vsaj zapiski, pisani v Ljubljani, je ne omenjajo nikdar, na novo pa so se mu prebudili stari spomini, ko je leta 1862 bral v »Novicah« o njeni poroki z okrajnim predstojnikom črnomeljskim. Omenjaje te vesti piše v svojim dnevniku na Dunaju: »Sam se moram čuditi, da me je ta novica tako prijela. Bog jej daj srečnih dni, meni pa, da bi jo lahko pozabil. Pozabiti! Čudna beseda! Moje najbolje pesmi mi je navdihnila, in če hočem zaljubljeno pesem napisati, je vedno ona, na katero mislim. Enkrat samkrat bi jo še rad videl in vedel, kaj bi mi srce občutilo; morebiti da je vse vkup le fantazija, ki bi se izgubila, ko bi jo videl, morebiti tudi ne. Prva, dasi otroška ljubezen je več vredna kakor vse poznejše« itd. Ta vest o poroki prve njegove nikakor ni Jenka ovirala zagledati se v druge. Dnevnik n. p. omenja, da se je seznanil s Francozinjo, bivajočo na Dunaju, bila je, kakor videti, odgojiteljica; zapiski nimajo niti njenega imena. O razmeri ž njo piše: »Ne bom se motil, če rečem, da me mora imeti v želodcu; saj pa tudi ni ženski kmalu [kdo] tako naredil kakor jaz nji; šel sem in nikoli več prišel in še poslovil se nisem.« Kaj jima je prišlo navskriž, ni posneti iz dnevnika, tam stoji samo: »Pomiriti se z njo, je sedaj gotovo popolnoma nemogoče, občutek pa v srcu nositi, tudi ni nič prijetnega; tako je najpametnejše, da jo pozabim in se je nikdar ne spomnim več.«

Najbolj čudno in tudi najnespametnejše se je zaljubil Jenko predzadnje leto svojega bivanja na Dunaju. Zagledal se je v ženo, ki je bila izobrazena in duhovita, ali starejša od njega in – mati njegovih učencev. Ali je res njeno obnašanje vzpodbujalo ga k ljubezni, kakor bi bilo soditi iz zapiskov v dnevniku, to je težko določiti. Vsekakor je bila žena dovolj pametna in razumna, da je razvidela, kako neumestna bi bila taka ljubezen, in skušala jo je tudi njemu izbiti iz glave.

Jenku, kakor videti, je segla sprva ljubezen globoko v srce; priča so strastne, dasi po obliki ne dovršene pesmi, napisane proti koncu leta 1862.; strast in dvojbe, ljubezen in žaljeni ponos se izraža v njih. Napisal je v tem času celó nemško pesem, menda edino, katere ni zložil v materinem jeziku. Ko pa je pesnik izlil svoja čutila v besede, so izgubila tudi svojo moč, povrnil sem mu je mir in polegla strast. Črez malo tednov že stoji v dnevniku: »Nespamet je, kaj nemogočega želeti, nepošteno pa, gostoljubje zlorabiti; kjer se čast ne spoštuje, čast ne more vztrpeti.« Poslovil se je mirno, ostal mu je edino spomin. Po odhodu z Dunaja mu malenkostne razmere malega mesta, v katerih je bival, niso mogle ogreti srca. Le zadnji čas življenja mu je še zasvetila ljubezen, kakor spričuje brat Jenkov, toda prepozno. V Kranju je z bridko ironijo in trpko šibal prizadevanje skrbnih mater, priskrbeti odrastlim hčeram moža; to kaže pesem od meseca maja 1864: »Tvoja mati, modra žena Vse premisli, vse preudari, Ničesar ne zanemari: Pa še nisi omožena – 'Nina!' tak' je govorila, 'Le ne bodi tak' košata, Saj z gospodom se poznata' (In pri tem te je brnila!)« itd.

Jenkov dnevnik neha z 19. marcem 1863. Ko se je vrnil v domovino, ga ni več nadaljeval; ali so ga zadrževale skrbi in opravki ali se mu malenkostne razmere, v katerih je živel, niso zdele zapisovanja vredne, to ni dognano.

Po dvajsetletnem študiranju je prišel torej Jenko domu brez izpitov. Doma, v Prašah, je stanoval pri sosedu, ker v domači hiši ni bilo zanj primerne prostora, jest je prihajal domov, tudi zvečer je sedel doma; najljubše delo o takih večerih mu je bilo kaditi ter rezljati in delati kletke za ptiče. V svoji sobi v samotni se je učil ter popravljaj in prenavljal svoje pesmi, katere je mislil v kratkem dati na svetlobo. Da bi ga bili starši ali sorodniki imeli za »izprijenega študenta«, kakor misli Levec, ni resnica, kakor piše brat Ivan; nasprotno, domači ljudje niso natančno poznali Simonovih žalostnih razmer, on sam pa gotovo ni bil mož, da bi o sebi in svojih revah govoril črez potrebo. Mislili so si, zdaj zvrši skušnjo in potem dobi kmalu dobro službo.

Jenko je ostal doma štiri mesece. Ta čas se je naučil prvi rigorozum in pripravil pesmi za tisk. Tisto nedeljo pred sv. Pavla semnjem leta 1864 (januar) pride v Ljubljano, poišče Levstika, ter mu pové, da hoče iti delat rigorozum, pa nima novcev, ter da je prinesel pesmi – prodajat. Levstik mu svetuje, kakor more v tedanjih časih: ponudi jih temu, ponudi onemu! Drugi dan hodi Jenko od tiskarja do tiskarja, od knjigarja do knjigarja ter ponuja svoj rokopis. Možje so ga poslušali, a z ramami migali. Jenkove pesmi? Kdo je ta Jenko? In pesmi prodaja ta nesrečnik? Kdo dandanes kupuje pesmi? Kdo jih bere? Ako bi nam ponujal

vsaj kakega Repošteva ali Lažnjivega Kljukca, sanjske bukve ali kako povest o ajdovskem gradu in lintvernu – no potem bi se že naredila kupčija, ali pesmi! In še *prodaja* jih, denarja hoče imeti zanje! Ni zadovoljen, da bi mu jih samo natisnili in založili. Jenko ni našel kupca. Vsega pobitega ga sreča Levstik popoldne pred frančiškansko cerkvijo. Vpraša ga: »Kam?« »Domov!« »Nisi nič prodal?« »Nič!« »Kaj boš pa zdaj?« »Kaj! Pištolo si bom kupil – to se pravi, kupil si je ne bom, ker denarja nimam – pištolo bom na posodo vzel, pa smodnika bom kupil za eno kuglo – pa ustrelil se bom!« Levstik ga prime za roko in mu reče: »Pojdi z menoj! Giontini mene dobro pozna, morebiti se vendar pogodimo.« In ni se Levstik motil! Giontini je nekoliko časa premišljal ter se obotavljal, potem je na Levstikovo prigovarjanje obljubil Jenku za njegove pesmi 300 goldinarjev ter mu nekoliko takoj izplačal. Jenko je vesel odšel v Gradec in je tu 24. januarja 1864 prebil prvi rigorozum. V tem se je Giontini pogodil z ljubljanskim tiskarjem Milicem, da bi pesmi hitro in lepo natisnil. Toda nekteri ljubljanski duhovniki, ki so tudi deset let prej zadušili uže natisnjene Levstikove pesmi, so mislili, da črna kuga pomori ves slovenski narod, ako mu pridejo Jenkove pesmi v roke. Zato pošljejo k tiskarju nekega profesorja Z., ki je za grobokopa služil tudi ob pogrebu Levstikovih pesmi in zategadelj posebno dobro znal ta žalostni posel, s tem sporočilom, da ako on natisne Jenkove pesmi, kranjska duhovščina pri njem ne bo nič več niti kupovala knjig niti jih dajala tiskati. Tiskar Milic se ustraši, tako tudi drugi tiskarji ljubljanski; ne ustraši se pa Giontini, ampak pošlje rokopis v Gradec, kjer ga je natisnila Leykamovih dedičev tiskarnica. Meseca novembra 1864. so prišle Jenkove pesmi z letnico 1865. na svetlo.

Ko je Jenko prebil prvi strogi izpit, je stopil v pisarnico notarja Jožefa Strgarja v Kranju. Tam je prvi čas služil po 12, pozneje, ko je 13. januarja 1864. leta napravil tudi drugi rigorozum, po 15, potem po 20 goldinarjev na mesec! O tem pa naj bi živel! In živeti je moral! Stanoval in na hrani je bil pri upokojenem gluhem in hromem sedemdesetletnem¹⁵⁴⁰ župniku Mihaelu Mladiču (roj. leta 1788.), pri jako originalnem možu. Kadar se je hotel Jenko, poln sarkazma in ironije, iz samega sebe norca delati, je opisoval dobrim prijateljem, kako obedujeta z župnikom. Kuharica postavi velik lonec na mizo, v tem je vse skupaj: juha, meso in prikuha: potem vsak s svojo žlico lovita po velikem loncu, kar kdo ujame, to je njegovo. Toda ta župnik je bil dober človek ter od našega pesnika za hrano in stanovanje tudi ni zahteval Bog ve koliko, ampak samo po 6 goldinarjev na mesec.

¹⁵⁴⁰ Najbrž sedemdesetletnem.

Oba, sivolasi starček iz francoskih časov in duhoviti pesnik najnovejše dobe, sta se rada imela ter prav dobro umela. Ko je bil leta 1866. advokat dr. Valentin Prevec odprl v Kamniku svojo pisarnico, je prišel Jenko 3. velikega srpana k njemu za koncipijenta. V tem je prebil tudi tretji rigorozum. Bival je spet poleg svojega strica očeta Nikolaja. Pomagal je pridno Prevcu snovati kamniško čitalnico. V Kamniku je ostal malone tri leta. Meseca julija 1869. leta se je s Prevcom preselil v Kranj – uže jako bolan. Bil je namreč od nekdanj drobnega, medlega života. Večletno gladovanje, vsled jediščine neredno življenje in silna strast neizmerne kaje – vsak dan je popušil 16 viržink – vse to mu je zdravje popolnoma izpridilo. Godilo se mu je tako kakor mnogemu pred njim in za njim: dokler bi bil mogel jesti kruh, ga ni imel; ko ga je imel, ga ni mogel! Virginije so mu želodec popolnoma pokvarile in tudi kri je začel bruhati. V svoji trmoglavosti pa še celo tedaj, smrtno bolan, ni iskal pomoči pri zdravnikih, katere je sovražil iz vsega srca, ampak pri domačih mazačih. Tudi prijatelji ga niso mogli preprostiti, da bi bil opustil kajenje. Tako mu je bilo slabše od tedna do tedna. Dne 8. oktobra 1869. se uleže. Pokličejo zdravnika dr. Maleja iz Kranja, pa prepozno. Imel je vročo glavo kakor žareče oglje, pomagati mu ni mogla več nobena zdravniška pomoč. Prijatelji so sploh mislili, da so se mu vnela pljuča, nekateri celo, da ima tifus, profesor Valenta pa je po bolezenskih znamenjih pozneje izrekel, da so se mu vneli možgani. Zadnje dni je izgubil tudi glas, kmalu potem tudi zavest. Tedanji kranjski kaplan Fr. Tavčar ga je dejal v poslednje olje. Po desetdnevni boleznici je umrl 18. oktobra ob 2. popoldne, neprijaznega, sneženega dne.

Tri dni pozneje je oznanil »Slovenski Narod« (21. oktobra 1869, 124) pesnikovo smrt Slovincem s kratkimi besedami: »Komaj je usoda vzela prezgodaj umrlega Janežiča, že ima slovenski narod zapisati drugo izgubo. Umril je 18. tega meseca v Kranju eden najboljših pesnikov slovenskih, Simon Jenko.«

Jenkovo smrt je sicer ne povzročila, pač pa silno pospeševala žalostna zmota. Tiste dni, preden se je vlegel, je potegnil Jenko za svojega gospodarja čez 700 goldinarjev otroških novcev. Ko je prišel domov, je skrtil ta denar v svojem stanovanju, misleč, da ga odda ob priložnosti Prevcu. Ko ga pa res hoče odšteti, ni mogel najti denarja. Pregledal, preiskal, preobrnil je vse stanovanje, pa zastonj, denar je izgubil! Strašne misli so mu razgrele glavo, skrbi mu skrčile srce; ta nesreča ga je deloma ubila, pomagala mu na smrtno posteljo. Prijatelji so ga prihajali tolažiti, on pa se ni dal utešiti, prosil jih je le, naj iščejo denar, ker ga bodo imeli za sleparja, ki je denar izneveril in zapravil. Prijatelji so iskali in iskali, pa vse zastonj. Ko mu je že onemogel glas, je proseče vzdikal roke ter z desnico kazal po

sobi, naj iščejo novce. Iskali so, pa ne našli. Pesnik je izgubil zavest. Kakor svet sploh o takih prilikah sodi naglo in nepremišljeno, tako so tudi zdaj dolžili tega in onega, da je denar odnesel. Neka gospodična, ki je pesniku stregla o njegovi bolezn, pa si ni dala miru, iskala je denarja noč in dan in jih naposled res našla, vseh 700 goldinarjev. Jenko jih je bil pomašil v nogavice ter skrnil med perilo, potem pa pozabil, kam jih je del. Pokažejo mu najdene bankovce, on pa se ni zavedal več. Šel je s sveta z mučno zavestjo, da ga imajo ljudje za sleparja. Jenko je umrl v Kranju v svojem stanovanju »Na Duricah« v hiši Marije Berčičeve št. 56.

Pogreb njegov, ki je bil 20. oktobra,¹⁵⁴¹ je popisal v »Slovenskem Narodu« profesor Matej Vodušek. Pokopan je bil ob stroških čitalniških udov, ker je Jenko bil tak Aristides, qui non reliquit, unde effe.¹⁵⁴² Znamenit je bil njegov značaj tudi sicer.

Prijatelji pripovedujejo, da je bil Jenko, ko je prišel leta 1853. iz Novega mesta v Ljubljano v sedmo šolo, že popolnoma pameten resnoben človek, dasi je imel komaj 18 let. Svojega možatega značaja, svojih nazorov o človeškem življenju, o veri, o politiki, o slovanstvu od tega časa ni izpreminjal: kakor je mislil o teh rečeh z osemnajstimi leti, tako je mislil tudi še o smrti svoji. To seveda so poznejše bridke skušnje posamezne strani njegovega značaja potemnile in poostriale, bistveno pa ga niso spremenile. Kar je njegove ljubljanske sošolce najbolj osupnilo ter neznanega novomeškega dijaka mnogim v kratkem času neizmerno prikupilo, to je bilo njegovo možato in zelo odločno slovanstvo mišljenje. Imel je samo eno misel: da bi slovanstvo srečno, mogočno in slavno bilo! O vsakem političnem preobratu se je vprašal najprej: kaj bo to Slovanom koristilo. Dasi ga je vsak napredek v slovanstvu veselil, vendar je večkrat trdil, da učenjaški zbori in znanstvene terminologije, navdušene pesmi in učene akademije ne bodo nikoli slovanstva zedinile in oslavile, ampak topovi bodo grmeli in kri bo tekla, kadar se bo snovala slovanska vzajemnost: »Za blagor očetnjave Naj puška govori.« Rešitve slovanstva se je nadejal od edine mogočne države slovanske. Velikokrat je rekel, da slovanstvo brez ruskega naroda nima nobene bodočnosti. Karakteristična je po tem oziru pesem, katero je zložil že v 7. šoli in jo priobčil potem v »Vajah« pod naslovom »Dan slovanski«:

¹⁵⁴¹ V rokopisu pomotoma: 20. septembra.

¹⁵⁴² »Aristid, ki ni zapustil ničesar, s čimer bi ga pokopali« (atski državnik Aristid je po Nepotovem življenjepisu umrl v veliki revščini).

Prišel bo odmenjeni čas,
Ko bode razlegal se glas:
Od krajev, kjer sonce vzhaja,
Do krajev, kjer sonce zahaja,
Ko klical Slovane bo skup
Od krajev vseh vojskini hrup.

Na vojsko, junaci, na bor!
Na črne osvete pomor!
Kar Laba nas je porodila
Kar Dónava močna gojila
Vi vsi, kar napàja nas Don,
I kar vas preživlja sedlon,

Vsi čujte grmeti na glas:
Prišel je odmenjeni čas!
Od krajev, kjer sonce vzhaja,
Do krajev, kjer sonce zahaja,
Kar nosi Slovana imé,
Naj složno podá si roké!

V potocih prelivaj se kri!
Le zemlja, ki prejšnje si dni
Kri hrabrih očetov popila,
Se s trupli njihovim' gnojila
Sovražnikov krvco popij,
Sovražnikov trupla pokrij.

Nad črnimi grobi vesel
Slovan bo zastavo razpel,
God svóbode bode praznoval
Svetá bo straném oznanóval
Veselega petja odglas:
Da tu je odmenjeni čas!

Ta pesem je program Jenkovega političnega mišljenja. Kako si je pesnik želel tega slovanskega dneva, nam zopet pripoveduje v veličastni pesmi:

Ko zaspal bom v smrti,
Ne kopljite jame,
Kjer vrsté se križi
Tam ni mesta zá-me!

Na visoki Tatri
Jamo izkopljite,
Tri drevesa sveta
Nánjo zasadite!

Tam moj duh bo gledal
Na vse štiri strani
Dokler bela zora
Dneva ne oznani!

Zoprn mu je bil vsak partikularizem med Slovani. Kadar je bral v novinah o malostnih prepirih med Srbi in Hrvati, je nejevoljen vrgel list po mizi in rekel: To so otroci! Vsak uspeh ruskega naroda je pozdravljal s srčnim veseljem. Ko so se leta 1863. Poljaki uprli Rusom in so mnogi Slovenci na Dunaju, pitani z nemškimi novinami, želeli zmage Poljakom, vprašali Jenka: No, na kateri strani si pa ti?, jim Jenko kratko odgovori: Na tisti, kjer mora biti vsak pameten Slovan! Med vsemi slovanskimi narodi edinih Poljakov ni mogel trpeti; učil se je vseh jezikov slovanskih, samo poljskega ne. O slovanstvu je govoril z največim navdušenjem in spoštovanjem. Nobene šale, in da je bila še tako nedolžna, nobenega, niti najboljšega zoper Slované napérjenega dovtipa ni mogel prebiti niti od najboljših prijateljev; ako pa je celo kedo slovanstvu zabavljaj, ga je to do cela razjarilo. Vzor slovanskega učenjaka mu je bil Palacký. Take nazore je imel Jenko o slovanstvu, za te je živel in gorel, te je širil uže v sedmi šoli med učenci, te je poveličeval v pesmih ter je pridobival na vseučilišču prijateljev med mlajšimi tovariši in jim ostal zvest do konca življenja!

Poleg tega gorečega slovanskega rodoljubja je Jenko umel dobro ocenjevati večno lepe proizvode tujih narodov. Nemški, laški in francoski jezik je bral in govoril malo ne kakor materinščino. Rad je na pamet navajal Petrarkove sonete in Tasove stance. Odkrito je pravil, da so največ vpliva imeli nanj in na njegovega pesništva razvoj Byron, Heine in Lermontov; poslednji mu je bil največi slovanški pesnik; največ pa se je naučil od Heineja.

Druga Jenkova posebnost je bila njegova dijalektika. On je mislil neizmerno hitro, bistro in logično. Neumne besede ni mogel trpeti. Takoj je zgrabil nasprotnika za besedo, začel ga po Sokratovo prijemat in pestiti, dokler ga ni ugnal. Zato dijaški filistri in ničevdci niso mogli izhajati ž njim; boljši dijaki pa so ga spoštovali in ga imenovali »ta pametni Jenko«. Njegovi dijalektiki prva pomočnika sta bila sarkazem in ironija. Kadar je hotel, zavil je besedo tako, da je užgala in upalila. Do humorja se je malokdaj vzpel, ali kadar se je, je bil njegov humor zdrav in krepak.

Časti željan ni bil Jenko. Pač pa je nosil v svojih prsih krepko zavest in prepričanost, da je sam pameten mož. Zategadelj mu nikoli niti najučenejši niti najbogatejši človek ni sape zaprl; vsakemu je povedal svojo. Ta njegov mogočni, prav gorenjski ponos kakor tudi misel, da mora vsak človek kolikor toliko biti njegovega značaja, je bila sem ter tja vzrok njegovi odurnosti, ironiji in sarkazmu, posebno zadnja leta, ko so mu živci tako oslabei, da ga je večkrat tudi nedolžna nespametna beseda ujezila.

Svojega dobrega srca ni zatajeval; bil je sošolcem prijazen in tudi z mlajšimi prijatelji kolegijalen ter je v sili in potrebi rad delil z njimi, kar je imel. Svoje domače, zlasti mater, je silno ljubil. Kadar je utegnil, je tekel iz Kranja na očetov dom. Dasi z mlajšimi brati in sestrami ni bil vselej prijazen ter jim je rad kaj ponagajal, vendar so ga zaradi njegovih dobrih rok in dobrega srca vsi ljubili. Najljubši prijatelj mu je bil Valentin Mandelc, izredno duhovit in vesel človek. Tega je rad imel pri sebi, kadar se mu je na Dunaju godilo slabo; kdor se je namreč hotel smejeti, je moral vedno poiskati le dobrovoljnega Mandelca, kateremu ni humor nikdar pošel.

Zadnje čase je bil Jenko velik pesimist. Kako tudi ne? Večna skrb za vsakdanji kruh, suhoparno pisarjenje in pravljanje v zaduhli pisarnici, »željá neizpolnjenih bolečine«, preverjenost, da se njegove visokoleteče misli o človeštvu in slovanstvu ne morejo uresničiti, očitno sovraštvo ali žaljiva mlačnost razumnih Slovencev do njegovih poezij, o katerih je bil prepričan, da so slovenske hvaležnosti vredne, slabo telesno zdravje, vse to mu je vzelo veselje do dela in življenja in truden na duhu in telesu se je ulegel k večnemu počitku.

Jenko je bil majhne postave in zeló šibkega života. Govoril je tenko, pa razločno in pristno. Lepa temna brada, ki mu je segala na prsi, izredno visoko čelo, lepi temnorjavi, lepo počesani lasje so dajali njegovemu obrazu moško in resno podobo; nos mu je bil pravilno vrezan; z drobnimi temnorjavimi očmi je rad namézikoval; samo kadar je govoril s človekom, takrat ga je večkrat svetlo in debelo pogledal. Lasje na glavi in v bradi so se mu zgodaj pobelili, uže na Dunaju so mu precej osiveli. Brez virginije v ustih ga ni nihče nikoli videl.

Jenko je v našem slovstvu imenitna prikazen kot pesnik. Prva dobra posebnost njegovih pesmi je, da je pel, kar mu je velevalo srcé, in se ni silil s pomočjo domišljije v tuje situacije; druga pa ta, da so njegove pesmi narurne, priproste, jasne; kar čuti, to nam pové pesnik naravnost, brez okolišev, brez prisiljenih tropov in alegorij. Njegova pesem je kakor zalo kmečko dekle; lepo praznično napravljena, pa po domače, kar ji le povzdiguje lepoto, ne pa našemarjena z gosposko navlako. To je dosegel Jenko zlasti s tem, da se je držal domačih tal. Pesnik se mora sicer varovati nevarnega posnemanja, naj ima še tako lep zgled pred očmi, da ne izgubi čisto svoje individualnosti in s tem prave pesniške vrednosti; kaj drugega pa je z narodom; narod mu ni nič tujega, saj je on sam le del njegov. Narod sme posnemati pesnik vsaj v obliki, v katero izliva lastni čut. Bolj ko loči in oddaljuje omika človeštvo od prvotnega, naravnega, nepopačenega stanja, tem močnejše se mu zbujata hrepenenje, kliče in vabi ga nazaj naturi v naročje. Tako je lirika tudi pri drugih narodih zajemala moč iz narodnega vira in s tem zadobila toliko oblast nad človeško srce. Tako je tudi naš pesnik zadel srečno pravi narodni glas in duh. To se zlasti vidi v tistih pesmih, katerim pesnik ni podelil samo pečata svoje krepke preprostosti, temveč jim je tudi snov zajel iz preprostega življenja kmetiškega ter jim tako vлил preprostega naroda mišljenje in čustvovanje. V nekaterih je zadel narodni ton tako izvrstno, da se nam dozdevajo pristne narodne po snovi, jeziku in obliki. Take so »Roža«, »Nevesta«, »Cekin«, »Zadnji večer«, »Vabilo«, »Lenčica«, »Lilije«, »Narodna«, »Nepovabljeni svat«.

Narodni pesnik rad zakrije pravo misel s podobo, zlasti ako se jo zaradi kočljivosti boji povedati naravnost s pravimi besedami: izgubljeno devišstvo opisuje z ovelo cvetico ali izgubljenim vencem. Tako je tudi Jenko uporabil ta predmet v treh pesmih: v »Narodni«, »Mladi Mani« in »Lilijah«.

Dolin'ca cvetoča,
V dolin'ci studenček
Pri njem je deklič'ca
Ki vije si venček.

Prišel sem si žej'co
Gasit na studenček
Deklič'ca mi dala
Je srček in venček.

V drugi pesmi vpraša sonce luno, ali ji je znano: »Kaj da rože v tla so vgnane, Ki vesele so cvetele Po gredicah Mlade Mane?« Saj je še prejšnjega dne videlo Mano radostno ter jasno, igrajočo z vencem krasnim. Luna ji odgovori smehljaje. »Kaj bi tega jaz ne znala, Snoč je prišel mlad učenec Čez gredice, Čez cvetice, Vzel je sabo krasni venec.« V »Lilijah« ogovarja deklica bele svoje lilije, katerim je doslej vedno stregla; odslej jih ne bo nosila več na sonce ne rosila s hladno vodo: »Le usehnite, z mano cvetele, z mano venite.« Ravno taki pogovori nesrečnega človeka z nemo naturo so značilni za narodne pesmi. Narodna pesem ne določa kraja, kjer se kaj godi natančno, ampak ga zaznamuje le splošno, z besedo, stoji, stoji tam, leži, leži tam itd. ali pa rabi polje, vas, grad, mesto, gora in enaka določila. Enako Jenko v »Obrazu« XV.: Leži polje ravno, v polju roža krasna; ali v »Roži«: Sred vasi so lipa tri, hišica pri njih stoji. Značilno je za narodne pesmi ponavljanje posameznih besed in stavkov, pa celih verzov; ž njim hoče narodni pesnik posamezno besedo ali pojem ali misel močnejše poudariti in vzbuditi bravčevo pozornost s tem, da se dalje mudi pri nji. Zlasti mnogokrat se ponavlja samostalnik, ki se prvič rabi brez pridevnika, drugič s prikladnim pridevnikom. To sredstvo rabi tudi Jenko: »Nocoj, le še *nocoj*«; »*Rosa*, hladna *rosa* – Kamenje močila, – *Luna*, blede *luna* – Na nje je svetila«; »*Slavec*, drobni *slavec* – Pa vesele kroži«; »Bele *cvetice*, ledene *cvetice*«; »Večni *Bog*, mili *Bog*«, »*Tajaj led*, *tajaj led*, lice gorko«; »*Le kuj*, *le kuj* zlatar«; »*Pojdi le pojd'* z menoj«. Cele kitice se ponavljajo misel ali vrši dejanje, povedano v eni ali v več kiticah; kitice se pri tem izpremenene nič ali le malo, kakor to zahteva misel, n. p. v »Cekinu«:

Le kuj, le kuj zlatar,
I prav za prstek mlad
Naredi prstan zlat,
Prekuj mi ta denar!

Koj k delu gre zlatar
I prav za prstek mlad
Naredil prstan zlat,
Prekoval je denar.

V tej narodni pesmi zastavi pesnik najprej vprašanje, kaj bi moglo biti, na kar kaže, imenujoč znane reči, ki so podobne oni reči. Na to pa odgovori sam, da to ni ona reč, ki bi utegnila biti, ampak – zdaj imenuje pravo stvar. Znan je uvod v

»Asanaginico«: »Kaj se beli na zeleni gori? – Al so snegi ali labudovi? – Da so snegi, bili bi skopneli, – Labudovi bili odleteli, – Niso snegi, niso labudovi, – Ampak šator Age Asanage. – Di v zavijala do tri gorska vuka, – Jedan vije u vrh Romanije, – Drugi vije u sred Romanije, – Treći vije u dnu Romanije. – To ne bila tri gorska vuka, – Već to bila tri gorska hajduka.« To svojstvo narodnih pesmi je poznal Jenko in dosegel ž njim močen učinek, n. p. v pesmi »Po Slovesu«:

Temam oblak izza gore
Privlekel se je nad polje,
Nad poljem sredi je obstal,
Nebo je čez in čez obdal.

To ni oblak izza gore,
To tudi ni ravno polje,
To misel le je žalostna
Na sredi srca mojega.

Najbolj v narodnem duhu je zapeta pesem »Zadnji večer«, pesem, ki je posneta in prepeta po narodni, kakor je tudi prvotno narodna najbrž »Knezov zet« in tudi »Nevesta« (Zvezde se bliskajo – Luna pa sveti, – Godci pa piskajo – Mojem' dekleti). Z narodno pesmijo ima Jenko skupne tudi razne epitheta ornantia;¹⁵⁴³ to sredstvo narodnih pesmi je jako cenil: bela mu je cesta, cvetica, beli grad, bela lilija, mesta, pene, sneg, zora; bleđa mu je luna; bleščiče – zvezde; bister mu je val, vode; bridke so solze, žalost; cvetno – polje, cvetoče polje; črne so bolečine, gomila, zemlja; drobna – mravlja, drobni ptič, slavec; glasen – šum; grmeča – Sava; hladna – rosa, vodica; jasen – mir, solnce; krasna – roža; malo – dete; mehka – lipa; mlad – junak; mogočna – reka; ognjeno – gorje; pisana – glavica; pobožne – vijolice; ravno – polje; rumeno – solnce; sladki – čut, pesem, smeh, up; sinja – daljava; sivi – oblak; skeleča – rana; svetli – dan; šumeča – voda; šumni – vrtinec; tajno – šepetanje; temen – oblak, borovje; tihi – grob, noč; trdi – hrast; verna – ljubezen; zelena – gora, mah, trava; zlata – čeda (zvezd), pesem, zvezde; zvesti – konjič; žive oči, ogenj.

Narodni duh preveva zlasti tudi Jenkove balade: »Zaklad«, »Knezov zet«, »Morski duhovi«, »Nevabljeni svat« in »Pogreb«; zadnja je manj balada kakor re-

¹⁵⁴³ »Okrasne pridevke«.

sno šaljivo alegorija, predstavljajoča učinek pusta na mladi svet; one pa so balade v pravem pomenu besede. Dejanje je v njih središče pesmi, manj je merodajen značaj dotičnih oseb. To dejanje nam riše pesnik le po važnih momentih, z malimi, krepkimi potezami. Kar je nepotrebno, kar si more bravec sam dodati iz svoje domišljivosti, to je vse izpuščeno kakor v narodnih baladah; tako zadobe balade dramatični značaj in dejanje se pokaže v vsi moči. Najbolj v narodnem duhu so zapete balade »Knezov zet« in »Nevabljen svat« pa »Zimski večer«.

Kar Jenka tudi sicer prijetno odlikuje od drugih pesnikov, to je njegova zdrava, zrela filozofija. On vidi reči, kakor so, ne kakor jih vidijo zaljubljeni. Čebele mu niso stvarjene, da jemo o božiču medene potice, dihurji, kune in druge take kosmate živali ne, da se šopirijo gizdave meščanke z drago kožuhovino. Mar je solncu, ali sije pravičnim ali krivičnim, ali gleda žalostne ali vesele. Kaj odgovarja zaljubljenemu pesniku, ki se mu zahvaljuje, da mu je obsijalo cvetice na oknu? »Tebe, rož ni bilo, – Ko mogočno z neba – Zemlji sem svetilo!« Kaj mar materi naturi obup matere na hčerinem grobu: »Mlade hčere truplo – Črna zemlja krije; – Poleg jame mati – Bridke solze lije. – Kar oko doseže, – Smeje se narava, – Pomlad po grobovih – Cvetje razsipava. – V joku svojo zgubo, – Človek Bogu toži, – Slavec, drobn slavec – Pa vesele kroži! ...«

Težavno in znamenje pravega umetnika je to, da z malimi pripomočki doseže veliko. Kako malo, pa dobro ubranih barev potrebuje Jenko v svojih obrazih in kako žive so podobe njegove.

XX

Katera sredstva rabi, da doseže svoj poetični namen? Posebno rad rabi, da bi povišal učinek svojih pesmi, nasprotje. To sredstvo je hvaležno, ako se prepogosto ne ponavlja, ker močno vpliva na bravca in poslušavca; dve nasprotni predstavi druga drugo pojasnujeta ter povzdigujeta izmed drugih in nad druge, po nasprotnih predstavah se vzbujajo tem močnejše čuti bravčevi. Pesnik vzporeja in stavlja nasproti žalostne in vesele položaje, tožne in radostne slike, prijetne in neprijetne prikazni, posamezne reči in njih lastnosti. To vidimo v ravnokar omenjenem X. obrazu o materi, ki je izgubila hčer, v tem ko po grobovih pomlad cvetje razsipava: Človek toži – slavec pa vesele kroži. Nasprotje nahajamo tudi v prvi kitici »Na grobeh«: »Po grobeh sem hodil, kjer *trava zelena* – Z trohljivosti znamenje upa 'poganja.'« Sličen kontrast nahajamo v pesmi »Gori«: »Ko jaz v *gomili črni* bom počival – In *zelen mah* poraste nad menoj«, ki ga malo drugači zasledimo v 1. sliki 7. obraza: »*Zelen mah* obrasta – Zrušene zidove.« Nasprotje vidimo v pesmi »Pri oknu«. Ledene cvetlice pokrivajo okno, h kateremu pritiska goreče lice zapuščena deva, v tem ko se po sneženi cesti vesel pelje k poroki njen ljubi. Obupno vzklikne: »Večni Bog, mili Bog, drži me ti, – Da mi ubogo srce ne skopni.« Kontrast vidimo v »Zimskem dnevu«: zunaj na saneh veseli vaški otroci, v sobi pri peči starček, ki na tihem solze briše, spominjaje se lastne vesele mladosti. Kontrast vidimo v prvi »Obujenki«: »Zunaj dež je curkom lil – Zunaj je nevihta vila, – Dež na okno je škropil – Midva pa sva se ljubila, – Lep večer je nama bil.« V 2. obrazu stoji trdi hrast mehki lipi nasproti; v 16. slika nasprotje v naturi: mravlja si zida varno mravljišče na zemlji in nastopi daljno pot sto pedi od doma, orel si stavi gnezdo na višine; »Svet s perutjo meri, – Čez vrhe globine.« V pesmi »Moja pesem« stavi pesnik svoje solze ter rože v nasprotje solzam ter vijolicam: »Iz solza, ki so vesele – Mi rosile moj obraz, – Rože bodo razcveatele – Ko spet pride cvetja čas. – Iz solza, ki so otožne – Zalivale mi oko, – Pa vijolice pobožne – Pomlad obrodila bo.« Enakih kontrastov se je posluževal tudi Jenkov ljubljenec Heine: »Mein Herz, mein Herz ist traurig, – Doch lustig leuchtet der Mai. – Mag da draussen Schnee sich thürmen, – Mag es hageln, mag es stürmen, – Klirrend mir ans Fenster schlagen, – Nimmer will ich mich beklagen, – Denn ich trage in der Brust – Liebchens Bild und Frühlingslust.«¹⁵⁴⁴ Ali

¹⁵⁴⁴ »Moje srce, moje srce žaluje – veselo pa sveti se maj. – Naj zunaj sneg se grmadi, – naj toča udarja, naj tuli vihar – četudi hrumeč na okno udarja – pritoževal se nikdar ne bom, – saj v prsih svoje ljube podobo nosim in radost pomladi.«

pa: »Es liegt der heisse Sommer Auf deinem Wängelein; – Es liegt der Winter der kalte in deinem Herzen klein.«¹⁵⁴⁵

Drugo sredstvo Jenkove tehnike je uporabljanje lepote v naturi, v okraševanju svojih pesmi. Njegove slike, dasi očitane s preprostimi potezami, so vendar umotvori v najlepšem pomenu besede; to so prave in žive podobe narave in njenega življenja; natura njemu ni mrtva stvar, ampak polna je najzanimivejšega tajnega in očitnega gibanja. Rože, drevesa, gaji, sonce, luna, zvezde, vetrovi, oblaki, ptičje petje, vse vabi, mika in navdušuje pesnika. On pa vse navdaja in navdiha z življenjem, vsa natura živi, govori, čuti z njim, poje z njim. V to mu služi splošno pesniško sredstvo – personifikacija. Primerov je premnogo, n. p.: »Roži mlado lice – Zarudi kot zarja, – Fantu njeno listje – Tiho ogo-varja«; ali »Mehka lipa plaka, – Trdi hrast se smeje« ali »Ko je solnce vstalo, – Dajal sem mu hvalo, – Da na oknu rože – Mi je obsijalo. – Solnce mi je reklo: – 'Tebe, rož ni bilo, – Ko mogočno z neba – Zemlji sem svetilo.«; ali »Kar oko doseže, – Smeje se narava, – Pomlad po grobovih – Cvetje razsipava.«; ali »Čudno govorico – Kamenje oglaš, – Piš večerne sape – K meni jo donša. – 'Tod grede stopila – Je devica na-me!' – 'Name tudi, na-me!' – Glasov sto povzame.«; ali »Pesem glasna stresa – Pisane glavice, – Sestra k sestri stiska – Zarudelo lice.«; »Zarja dan pripelje, – Dan darove razne – S sabo nam prinese – Tožne in prijazne.«; ali »Sonce rumeno – Goro zeleno – Zadnjič poljubilo je; – V krilo temine – Hribje, doline – Tiho zavili so se.«; ali »Tak si lepa, Kakor zora – Ko pripelje beli dan, – Da vzbudi zelena gora – Se iz težkih nočnih sanj.«

Sredstvo personifikacije je sicer splošna last pesnikov, toda malokdo jo je rabil tako preprosto, resnično in povsem naravno; popolnoma v narodnem duhu in mišljenju.

Drugo sredstvo, s katerim oživlja naturo v proizvodih svoje domišljije in katero izvira iz personifikacije, je ogovarjanje neme nature. Tako govori n. p. mogočni gori v štirih krepkih vrsticah; zadnjo, naslanjajočo se na misel, da bodo slovenskemu narodu prišli jasni dnevi, je završil tako:

»Tokrat moj narod, gora, mi pozdravi – Nov rod ponosnih sinov in deklet.«
Sorško polje pozdravlja, ko se vrne v rodni kraj, z ljubezni polnim srcem, vprašujoč je: »Al' sem ti še znanec, – Sorško polje? – Ker dolgo se nisva – Videla že.«

¹⁵⁴⁵ »Na tvojih ličkih vroče poletje žari, v tvojem srčku pa hladna zima leži.«

Toda pesnik nagovarja tudi zvezde, vetrove, morje, slavca, škrjanca, razvalino, pa tudi druge stvari n. p. »In srce, ti se ne zbudiš? – In jezik, ti ne govoriš: – Zdaj klije tebi dvojni cvet: – Pomladi cvet, čas mladih let.« Enako nagovarja svojo pesem: »Pesem pojdi miloglasna, – V noči splavaj tja do nje.«

Vendar pesnikove slike o naturi, dasi nas navdajajo s čutom zadovoljnosti, dasi nam pesnik predstavlja naravo živo in delujočo, vendar mu one niso končni namen, ampak samo sredstvo, s katerim hoče delovati na bravčevo domišljijo ter ga tako razveseljovati; one so mu le sredstvo v dosego drugega višega namena, kar nam potrjujejo zlasti njegovi »Obrazi«, ki niso samo obrazi iz nature: v njih nahajamo globlji pomen; iz njih jim done naproti mehki, otožni glasovi pesnikov o dvojni ljubezni: do device in do domovine; iz njih dihajo globoke resnice in žalostni prizori resnega življenja človeškega. Pesnik sam pravi v uvodni pesmi: »In srce umeje čudne govorice, – Ki jih govorijo Zvezde in cvetice.« Sivemu, z vetrom v daljne slovenske kraje plavajočemu oblaku naroča pesnik v tujini, naj mu pozdravi ljubico, šetajočo v ljubem domačem kraju po vrtu. Po mogočni Donavi plava ladja s pesnikom mimo logov, nesoč ga vedno dalje: kakor nosi mogočna reka njegovo ladjo, tako nosi njegovo srce vročo ljubezen. »In mogočna reka – Nikdar ne usahne – Pa ljubezen moja – Nikdar ne omahne.« Mehka lipa se plače v večernem mraku, da četudi vsako pomlad iznova požene zelene veje, vendar redi pod kožo črva, kateri ji je usekal rano. Trdi hrast pa se oholo smeje in čaka njenega padca. Katero žalostno resnico s političnega našega neba je hotel pesnik s to alegorično sliko označiti, vsak lahko ugane. Mlada breza raste sameča med temnim borovjem v rodnem svetu tuja: »Tuja dolga leta – Raste sredi lesa, – Vetra moč jo maje, – Liste joj otesa. – Veter nosi listje – Sestram v daljne kraje – tam ji o samici – Sporočila daje.« Ta breza je podoba osamljenega, sebi prepuščenega naroda, tujca v svojem rodnem svetu. Pesem spominja močno Heinejeve: »Ein Fichtenbaum steht einsam – Im Norden auf kahler Höhe«,¹⁵⁴⁶ Lepa roža sramežljivo govori ubogemu mladeniču, da jo bo danes njegova ljuba nosila v rumenih kitah, ko se poroči z drugim, in završuje: »Ko ljubezni palo – Bode zagrinjalo, – Moje zadnje perje – Bo na tleh ležalo.« Nasprotni pa podobni dogodek riše pesnik v 20. obrazu. Ves dan čaka deklet ljubega pri oknu, dokler ne posije luna, ki ji pove, da je zunaj mesta hodil z drugo in jo vodil za roke. Po teh besedah pa se hitro skrije za oblak, da solzic ne vidi, ki jih deklet lije. V obrazih se vrste še druge snovi. Pesnik nam slika pobožno sosesko v cerkvi; ničevost in

¹⁵⁴⁶ »Na severu, na pustem vrhu, – Osamljena stoji smreka.«

puhlost življenja, mogočnost sonca in slabost človeško, izgubljeno bitko in izgubljene nade mladega junaka itd.

Pa ne samo v Obrazih, tudi v drugih pesmih, ki slikajo naturo ali prizore v nji, zasledujemo tisti viši namen, ki nam kaže čuteče srce ali resno stran življenja. Izmed drugih pesmi je zlasti lepa »Slika«, v kateri vidi bravec takorekoč s seboj in občuti v sebi nepopisni lepi večer, ko je solnce zadnjič poljubilo vrhove zelenih gora, ter so se hribje in doline zavili v nočno temino in se na iztoku prikaže mesec. Vetrič zapihlja in zmaje črnozelenkasto jezero, semtertja se zibljejo valčki, v katerih leskeče sto in sto mičnih zvezdic. In kako lepo uporablja pesnik to podobo v etičnem smislu: »Nočna temina, – Slika spomina – Srečnih in žalostnih dni! – Zvezdam bleščočim, – Zvezdam brlečim, – Dnevi, enaki ste vi! – Jezero krasno, – Temno al' jasno, – Ti si podoba srca: – V tebi odseva – Vsakega dneva – Svit se mi ali tema.«

Enako mojstrski nam z markantnimi potezami nariše v štirih verzih zimski dan. Vsaka vrstica prinese nekaj značilnega, zadnja pa zavri slika. Kako kratko in živo je narisano v drugi kitici življenje vaških otrok, ki vzbuja v starcu spomine na mladost: »Tam na klancu vse je živo, – Vkup so iz vasi otroci, – Vsak sani v premrli roci – Vozi, in drži se krivo.«

Jenkove pesmi so nam nekako zrcalo njegovega življenja. Kmalu je spoznal, kako hitro izgine vsa lepota, ki si jo slika mlad človek s svojo domišljijo; vzori so le morska pena, ki se razdrobi na vsakem kamenčku. »Občutkov, ki nežno srce – Mladen'ču poje in topé, – Kak' polno jih moje je bilo.« Drugi imajo lepo mladost, če jih tudi pozneje dolete razne nezgode; naš pesnik še teh ni imel: »Star sedemnajst še komaj let – Zaničeval že ves sem svet, – In vem, da v srečo to mi ni, – Pa mi srce tako veli.« Zgodaj je okusil »grenkost in žolč« negotove resnice: »Da vsega, kar up nam obeta, – Pozneje, ko pridejo leta, – Ne spolnijo nam polovice.« Ljudje se krog njega vrste, se smejejo in vesele, le njegov duh je teman, »nikomur nič ne govori«. Zato si želi pesnik daleč tja, kjer ni žalosti in težav: »Šel bi čez planjave, – Šel bi čez višine, – Da me žalost mine – In srca težave.«

Čudno enaka sta si v žalostni usodi Prešeren in Jenko. Oba sta se trudila v večnih skrbah za vsakdanji kruh; obeh mladost je bila mračna, še mračnejša pa njih moška doba. Kakor si Prešeren želi nazaj dni lepših polovico, dasi so »pogosto rjule viharjev jeze«, tako tudi Jenko zastonj zdihuje po tem, kar je srce izgubilo, vedoč, da se ne povrne nikdar več, pred njim reži samo negotova usoda prihodnjih dni. V pesmi »Korak v življenje« se prispodablja mornarju, ki ga sredi grozne širjave strašita grom in blisk in ga valovi mečejo semtertja.

Hrepeneč se je napotil v šumni vrtnec življenja, stopil na ladjo, da bi »jadral za srečo nerazjasnjeno«. Toda morje je bilo lažnjivo in ga ni pustilo do zaželjenega brega. Z obupnim srcem kliče: »Zvezde prijazne, – Pot mi kažite, – Srečni vetrovi, – Čoln mi vodite.« Preslabega se čuti, da bi mogel prenašati sile in nadloge, ki ga moré, zato mora Boga prositi moči: »Tak krepke, kakor zid gora, – Da, če se ruši svet okrog, – Propast me najde še moža!« On ni imel Mecena, da bi bil mogel s ponosom kakor Horac peti: »Si fractus illabatur orbis Impavidum Ferient ruinae.«¹⁵⁴⁷ Vso svojo stiskano dušo, vse gorje, kar ga je doživel, je izlil v svojo pesem »Trojno gorje«: divjeobupni krik iz prsi ponosnega moža: »Gorje, kdor nima doma, – Kdor ni nikjer sam svoj gospod; – Naj križem svet preroma, – Saj vendar tujec je povsod. – Gorje, kdor se useda – Za tujo mizo žive dni; – Vsak grižljaj mu preseda, – Požirek vsak mu zagreni. – Gorje kdor zatajiti – Prisiljen voljo in srce – Bedakom posoditi – Čas mora, glavo in roke! ...«

Kako si želi peruti, da bi premeril neizmerni svet in si poiskal miren kot, kjer bi bil sam in svoj gospod.

Ljubezen, ki jo opeva Jenko, je nekako mladostna. Iz njegovih pesmi bi bilo težko posneti ljubičino sliko in njen značaj. Nekaj časa sta oba srečna, vidimo pesnikovo žalost, ko je ločen od nje; vendar prenaša tudi smrt te ljubezni mladostno lahko; očitvidno je, da niso vse pesmi ljubezenske namenjene eni sami. Pesmi: »Prošnja«, »Namen mojih pesmi«, »Izgubljeni up«, »Vabilo«, »Po noči«, »Skrivnost«, »Slovo«, »V tihi noči«, »Po slovesu«, »Obujenke« so pač namenjene drugi, »Zdrava bodi vekomaj«, »Pisavec«, »Zakaj mene ljubiš«, »Rodoljubki«, kakor se da posneti iz njegovega dnevnika, prvi ljubezni, druge pa »To se vpraša«, »Pred sodnjim stolom«, »Tujki« kažejo na druge ljubezni, ker vsebine ni moči spraviti v pragmatično zvezo s prvimi pesmimi.

Iskrenejšo ljubezen, kakor do izvoljene device je gojil Jenko do slovenskega in slovanskega naroda. Žaloval je, da Slovenec nikjer nima pravega vzgleda, da ne najde pravice: ti občutki so rodili njegove najlepše žalostinke; n. p. »Slovenska zgodovina«: »Kako rod za rodom gine, – To povest je domovine, – Vsemu svetu nepoznane, – Od nikogar spoštovane.« Tuji meč je kriv, da smo izgubili adrijsko morje. Ko vidi, da »Trud i boj i rane – Vse je izgubljeno!«, prosi, da bi mu bilo dano narod ljubiti z isto ljubeznijo, kakor ga je ljubil Samo. V Molitvi prosi za Slovane, naj Bog blagoslovi naša dela slabih rok. Zapel je slovansko marselje-

¹⁵⁴⁷ »Če se sesuje svet, (me?) bodo neustrašnega potolkle ruševine« (Hor., Ode 3.3, 7–8) – ali z drugačnim poudarkom – »me bodo ruševine potolkle neustrašnega«.

zo: Kako? Davorin Jenko je že dolgo imel misel, zložiti neko slovensko budnico. Naroči si besede, kakoršne si je mislil, pri Simon Jenku. Ko dobi pesem, začne skladati, a ne more prav zadeti. Večkrat jo zapiše in zopet prenareja. Česar mu ni dal trud in čas, dal mu je ugoden trenutek. V nekem dunajskem listu bere, kako nekdo zabavlja slovenskemu jeziku. Sveta jeza ga zgrabi, vrže časnik iz roke ter gre iz kavarne na pol glasno pojoč proti Pratru. Ko pride tja, sede, zapiše, kar je pel po poti in »Naprej« je bil gotov. Sam sebe navdušuje naš pesnik, zroč na mogočne in bistre vode domovine, one naj pravijo rodu, ki se dviga na dan, da naj bo njegova volja tako krepka kakor domače gore in moč tolika kakor sila njegovih rok, ki trgajo jez in potresajo breg. A mirno, ponosno srce naj ti bo, kot tvoje spomladi polje je cvetno. Tudi on ve, kako malo je mož, še manj gospa in gospodičen, ki se ne sramujejo slovenskega jezika. Grenak sarkazem mu polni dušo ter mu sili v te vrste:

Pri zeleni mizi
Moški ino ženske,
Družčina gospode
Bila je slovenske.

Z družčino možakov
Gospodične zale
V našem so jeziku
Gladko vse kramljale.

Ves zavzet sem gledal
Čudu sem se čudil,
Da iz sanj ležnjivih
Zdajci sem se vzbudil.

Pesnik je zvesti sin svojega naroda, zato se upira ljubezni »ljubeznive tujke«: »Lepa tujka, kakor boš čutila – Ti udanost verno z menoj, – Reci, kako boš ti ljubila – Narod moj neizmerno z menoj.« Sicer je prepričan, da ne dočaka dneva, ko bo narod prost in srečen: a trden up ga navdaja, da ta dan napoči, ko njega ne bo več: »Ko jaz v gomili črni bom počival – In zelen mah poraste nad menoj, – Veselih časov srečo bo užival – Imel bo jasne dneve narod moj.« Da bo ta dan pričakoval, naj ga pokopljejo na visoki Tatri, čez sto let pride zopet na svet v do-

movino, kjer bo cvel nov rod, sinov naših silni: »Bom gledal, al spolnile – Želje so se mi v tem, – Al mirno v dnu gomile – Naprej počivat smem?«

Jenko je kateksohen lirik, dasi je zapel tudi nekaj balad in spisal nekaj povesti. Vsaka njegova pesem je mična, vsako preveva pesniški duh. Vsako še tako kratko in majhno pesem beremo z veseljem; ta nam kaže to, ta drugo stran njegovega čustvovanja. Slika se vrsti za sliko, obrazec za obrazcem, čustvo za čustvom pred duševnim očesom. Pesmi, ki jih poje o svoji ljubezni, so razen dveh vse skozi nežne; preprosta je oblika, preproste so besede, zato segajo bolj v srce kakor še tako žalostni zdihi ali visoko doneče besede naših prisiljenih modernih. K najlepšim spadajo »Obujenke«. Pesmi, posvečene narodu, so polne globoke žalosti, trpke grenkosti in otožnosti, zraven pa take navdušenosti, da bude v čutečem bravcu ljubezen do naroda in navdušenost za njegove pravice. To velja o pesmi »Samo«, »Slovenska zgodovina«, »Adrijansko morje«, »Ločitev«, »Naprej«; najslabša med vsemi utegne biti ravno zadnja, dasi je najbolj sloveča.

Jenko ni pel samo o svoji deklici, domovini, o lastnem življenju; obdelaval je še druge snovi, ki so pristojale njegovemu mišljenju. Zapuščeno, nesrečno dekle, izgubljena nedolžnost, materinska ljubezen, razvaline, grobovi, puhlost in ničimernost sveta, ničevost življenja.

Po grobovih hodi, kjer iz trohljivosti poganja zelena trava, znamenje upa, kjer starost leži in v prahu počiva lepota nekdanja. Nedavno izkopano jamo zagleda, pogleda vanjo »Šest čevljev globoko, tri čevlje široko, – Ki meja je mislim letičim visoko«. Pri tem pogledu se mu roke siloma sklenejo na prsih in trohljivosti zakliče grozno hvalo, »Da jek so zamolkel dajale gomile«.

Na razvaline gre, kjer zelen mah obrašča zrušene zidove; ondi vprašuje: »Kaj je moč človeška, – Kaj so njena dela?« Vprašuje o hitro tekočem življenju človeškem, češ »Al so same sanje?« – »Sanje« – jek mu reče«. Pri teh in še nekterih snoveh nas Jenko živo spominja Höltyja in Lenaua.

Največ se je naučil Jenko od Prešerna in Heineja. Prešeren mu je bil vzornik slovenskega pesništva, za Koseskega ni maral in tudi v njegovih mladostnih pesmih najdemo le malo koseskizmov, katere gre bolj staviti na rovaš tedanje mode kakor na posredno posnemanje Koseskega. S Prešernom se strinja tudi glede obravnavanih snovi – ljubezen do izvoljene device, ljubezen do domovine in naroda slovenskega in razmišljanje in čustvovanje o lastni usodi. Nahajamo pa med Jenkovo in Prešernovo muzo tudi drugih sličnosti.

Kakor piše Prešeren nezakonsko mater v neizmerni ljubezni do dekleta, tako ve Jenko v enakem nagovoru naslikati vse bolečine, trude in skrbi ljubeče ma-

tere, živeče le za svojega otroka. Tudi ta mati je že stokrat prosila Boga: »Oče, hudega me brani, Meni sebi ga ohrani!« Tudi ona najde popolno plačilo za vse skrbi v detetu, v pridnosti in pobožnosti njegovi. Kakor Prešeren zadel je tudi Jenko pravi v srce segajoči glas nepopisne ljubezni materinske.

Kakor se v Prešernovem »Zdravilu ljubezni« sin iznebi srčnih bolečin na vojski ter pride do matere list poslan, črno zapečaten: »O mati, tvoj sin je mir dobil«, tako se tudi oče spominja v »Zimskem večeru« Jenkovem edinega sina, ki je tudi šel v tuje kraje »koder vojska smrt gostuje«. Dolgo ni o njem glasu: »Tretje leto list poslani – Nam njegovo smrt oznani.« Jenko je samo še dalje razsnoval misel: Mati leže in ne vstane več, ampak osmi dan zaspi v Bogu.

Prešernovo »Slovo od mladosti« se nam zrcali v Jenkovi žalostno grenki pesmi »Naj bo«. Kakor je Prešeren zgodaj okusil sad spoznanja, kakor je razvidel, da vse svetle gradove, ki jih zida v zrak mladina, odnese »dih prve sapce«, da »up golj'fivi« navdaja srce mladeničevo, kakor mu navzlic temu srce zdihuje o izgubljeni mladosti, tako toži Jenko, da je že zgodaj okusil grenkost in »žolč pregotove resnice«: »Da vsega, kar se nam obeta, – Pozneje, ko pridejo leta, – Ne spolnijo nam polovice.«

Ljubezen do domovine mu polaga na jezik enake želje kakor Prešernu. Ta želi v sonetnem vencu, da bi nam nebesa poslala Orfeja, ki bi s svojimi pesmimi otajal »Slovencev vseh okrog rodove«, da bi nam srca vnel za čast dežele; on želi, da bi mogel sam, z rožicami svojega Parnasa zbuditi »slovenščino celo«, da bi vrnili k nam se časi sreče. Prav tako navdaja našega pesnika vroča želja in strastno koprnenje po mogočni ljubezni do slovanskega naroda. Tudi on »V pesmih glas bi svoj povzdignil – Z njim Slovane bi navdihnili«.

Kakor govori pogostoma Prešeren o sreči sovražni in krivi, ki ga vedno zasleduje, da so se »pleča že navadila butare« in »usta grenkega bokala«; kakor govori o upu in strahu in praznem srcu v svojem geslu: »Sem dolgo upal in se bal« in drugod; tako pravi tudi Jenko, da ga je »sreča« dala v oblast »Tugi žareči«, da »z upanjem dvom se bojuje«, da se »Miru odpira prazno srce«.

Kakor naj pesmi Prešernove pojo le njeno hvalo, ki se bo glasila Slovincem še prihodnje čase, kakor pravi Prešeren o svoji pesmi »V nji bom med slovenske brate sladki glas zanesel – Od zahoda do vzhoda tvojiga imena«, tako so tudi Jenkove pesmi zapisane *le nji*, *le zánjo* dela on svojo pesem, ki bo nosila njeno hvalo križem svet in se glasila »bo še v času poznih let«. In on bo dal svoje pesmi »med brate«, naj jo razglasijo: »Naj to razglasijo Po vsi domovini – Koderkol' živijo Majke slave sini.«

Kakor prosi Prešeren zvezde: »V hram poglejte, – Mi povejte, – Zvezde, al' res ona spi«, tako jih nagovarja tudi Jenko: »Zvezde, v daljo se ozrite – In poglejte v nje srce, – Zvesto meni oznanite, – Al' res bije še zame.«

Prešeren pravi v nekem sonetu, da so njegove oči bile vedno pri nji, da so njegova usta govorila le njeno hvalo, roke pisale po sili njeno ime, noge hodile le po njenem sledu. A prepovedal jim je to dejanje in ubogale so: »Mir dale so roke, noge ravnale. – Po rok, ust in oči so se izgledi.« Tako je ustavljal ljubezen brez upanja, pa želje in misli mu niso bile poslušne, vedno so uhajale k nji. Nekaj podobnega beremo v Jenku: Ko se je pesnik poslovil od svoje deklice, je izrekel njegov jezik: »Zdrava bodi vekomaj« in noge so ga nesle naprej: »Ali srce se ustavlja, – Vse drugače govori, – Le prisego še ponavlja, – Ne odreči mi veli. – Davno žal je nogam djanja, – Žal jeziku besedi, – Srce vedno le priganja, – Ponoviti blage dni.« Tako bi se dalo še marsikaj podobnega navesti.

Videli smo, da je Jenko pesnik najnežnega in najmehkejšega čutja, da pa tudi govori iz njegovih poezij neka grenkost in rezkost, ki vse zaničuje. Jenko je pesimist, kar je postal vsled udarcev, ki mu jih je delila usoda v življenju. Zato v nekaterih pesmih nepričakovane satire, ki so v nasprotju s čustvi, ki jih kažejo druge pesmi. Znana je njegova pesmica »Pred sodnjim stolom«: »Kadar bom pred sodnjim stolom stal, – Upam, da me Bog ne bo pogubil, – Samo če mi bo odvezo dal, – Da sem tebe tak neumno ljubil.« Enaka je pesem »To se vpraša«: »Kadar mene se spominjaš, – Vem da časi me preklinjaš; – Sed puella, quaestio est: – Kdo je kriv, al' ti al' jest? – Ko zvestost sva prisegala, – Jaz legal sem, ti legala – Sed puella, quaestio est – Kdo goljfan je, ti al jest. – Res utegnilo morebiti – Žal komu bi enkrat biti; – Sed puella, quaestio est – Kdo bo to, al ti al jest?« V pesmi »Modrijanom« se huduje nad modrimi možmi, katerih nauki so bili njegovo gorje, ter končuje tako: »Vrag naj jo vzame – Vašo modrost, – Ki mi je vzela – Mojo mladost!« Pomilovalno satiro slišimo iz pesmi »Sanjaču«: »Po tihi noči mesec plava, – Mladenič tužen zre v nebo, – Zamišljena njegova glava, – Srce mu v prsih je tesno. – Ne vdajaj se duhovom mraka, – Zapri srce, zapri oči: – Glej, mehka postelja te čaka, – Ozdravit reveža želi.«

Podobno pa bolj hudo zbada Heine, od katerega se je Jenko, kakor sam pravi, mnogo naučil, toda vzporejati je našega pesnika s Heinejem bolj glede nežnosti, ljubkosti in drobnosti njegovih pesmi. Takih pesmi pa kakor Heine, kateri se roga vsemu, kar je lepo in blago, Jenko ni zlagal, vsaj jih ni priobčil v svoji edini zbirki. Heine zasmehuje najsvetejše reči, vse zanikuje in oskrunja s strupom svoje frivolnosti; takih pesmi zastoj iščemo pri Jenku, s čegar plemenito dušo in mišljenjem

se taka podlost ni strinjala; dasi rezki in satirični obrat navedenih pesmi bravca preseneti, vendar ni nikdar prekoračil meje dostojnosti in moške ponosnosti.

Pač pa je drugo posebnost posnel po Heineju. Pri tem najdemo več skupin sličnih pesmi z isto tendenco, z istim skupnim naslovom in večinoma v isti ritmiški meri. Prva pesem takih skupin je najsplošnejše vsebine: pove nam porod sledečih. Nekaterikrat stoji pred skupino takozvani »prolog«, ki služi istemu namenu ter je zložen v isti ali pa tudi v kaki drugi meri. Sem spadajo cikli, kakor »Die Heimkehr«, »Frauenbilder«, »In der Fremde«, »Schöpfungslieder«, »Seraphine« itd.; s prologom »Neuer Frühling«, »Lyrisches Intermezzo« itd.

Take Heinejeve skupine so porodile Jenkove »Obujenke« in »Obraze«. Kaj je njihov vsebina, že vemo. Da se nam sličnost bolj pokaže, primerjajmo prvo pesem iz cikla »die Heimkehr« in uvodno pesem k »Obujenkam«:

Heine poje:

In mein gar zu dunkles Leben
Strahlte einst ein süßes Bild;
Nun das süße Bild erblichen
Bin ich gänzlich nachtumhüllt:
Wenn die Kinder sind im Dunkeln,
Wird beklommen ihr Gemüht,
Und um ihre Angst zu bannen
Singen sie ein lautes Lied.
Ich, ein tolles Kind, ich singe
Jetzt in der Dunkelheit;
Klingt das Lied auch nicht ergötzlich,
Hatt mich doch von Angst befreit.¹⁵⁴⁸

Jenko:

Širno sem izkopal jamo,
Kakor kadar je pokop.
Kadar črni zemlji damo

¹⁵⁴⁸ V pretemno življenje moje – Je nekoč podoba sladka zažarela – Sedaj pa, ko podoba sladka je zbledela – Sem ves obdan s temo noči. – Ko v temi sami so otroci, – Jim pri srcu, v duši je tesno, – Da bi tesnobo premagali – Si pesem glasno zapojejo. – Jaz sam, sem tak otrok in pojem – Sedaj v tej temi – In čeprav ta pesem ne zveni veselo – Me vendar strahu osvobodi.

Velo truplo v tihi grob.
 Vso ljubezen sem nekdanjo
 V jamo del s spominom ran,
 Kamen sem zavalil na njo,
 Da je ne pusti na dan.
 Al' o polnoči gomile
 Mrtvim truplom se odpró
 Nočne ure čudne sile
 Iz grobov jih priženo.

Noč življenje v ude zlije,
 Gibanje vzbudi teles,
 Bleda luna tiho sije
 Gleda mrtvih živi ples.
 In tako se meni časi
 Kamen od srca odvali
 Ter iz groba se oglasi
 Sreča mi nekdanjih dni.
 Vstanejo nekdanje sanje
 In spomin skelečih ran
 Moč ljubezni se nekdanje
 Spet prikaže mi dan.

Še marsikatero drugo sličnost zasledimo v mislih in podobah Heinejevih in Jenkovih poezij. Tako se z ravnokar omenjeno zadnjo strofo strinja Heinejeva prva kitica v 38. pesmi skupine »Lyrisches Intermezzo«: »Manch Bild vergessener Zeiten – Steigt auf aus seinem Grab – Und zeigt wie in deiner Nähe – Ich einst gelebet hab.«¹⁵⁴⁹ Z drugo kitico iste Heinejeve pesmi: »Am Tage schwankte ich träumend – Durch alle Strassen herum, – Die Leute verwundert mich ansahn, – Ich war so traurig und stumm«,¹⁵⁵⁰ se da primerjati Jenkova 3. kitica v »Ptici«: »Ljudje krog mene se vrste, – Se smejejo se vesele; – Moj duh teman je in molči, – Nikomur nič ne govori.« Ko beremo Jenkovo »Izpremenjeno srce«, se spominjamo 23.

¹⁵⁴⁹ »Marsikatera podoba pozabljenih dni – Vstane iz svojega groba – In kaže, kako v tvoji bližini – Jaz nekoč sem živel.«

¹⁵⁵⁰ »Opotekajoč se, sanjaje podnevi – Sem taval po ulicah vseh naokrog, – Ljudje začudeni v mene so zrli – Tako žalosten sem bil in nem.«

pesmi v Heinejevi skupini »Lyrisches Intermezzo«; besede v 2. pesmi iste skupine: »Aus meinem Thränen spriessen – Viel blühende Blumen hervor«, ¹⁵⁵¹ srečamo nekoliko razširjene v Jenkovi »Moja pesem«: »Iz solza, ki so vesele – Mi rosile moj obraz, – Rože bodo razcvetele, – Ko spet pride cvetja čas. – Iz solza, ki so otožne – Zalivale mi oko, – Pa vijolice pobožne – Pomlad obrodila bo.«

Zaradi teh in drugih podobnosti pa ne smemo trditi, da bi Jenko ne bil sam svoj, ampak da bi bil posnemavec; take sličnosti ne kratijo njegove pesniške vrednosti. Saj je naravno, da nam ostane marsikatera misel in podoba v spominu, ko prebiramo čestokrat poezije pesnika, ki nam ugaja. In če je porabimo, nič ne de; le v tem, kako je porabimo, se kaže duhovitost ali izvirnost ali pa nesamostalnost in slepo posnemanje. In tu se vidi Jenkova izvirnost in prava pesniška nadarjenost; nikoli ne posname popolnoma in nepremišljeno, ampak vselej zasuče misel nekoliko drugači kakor Heine, vselej predrugači podobo z malimi potezami, da postane poleg vse sličnosti popolnoma nova.

Kar sem do sedaj povedal o Jenkovih poezijah, velja seveda samo o zbirki, katero je Jenko sam smatral za vredno, da gre v svet pod njegovim imenom; istega pa bi nikakor ne mogli reči o zbirki, ki jo [je] pred kratkim izdal Engelbert Gangl s tako nekritičnostjo in s takim nepoznavanjem pesnika, slovstva, kakoršna je mogoča samo pri nas in samo, če pripada človek k sotrudnikom »Slovenskega naroda«. Pesmi, ki jih objavlja Gangl, so prvi Jenkovi verzifikatorni poskusi, stvari, ki jih je v mladostni šali in nagajivosti spravil na papir, da jih morda bere v veseli šaljivi družbi, nikdar pa ni mislil pesnik na njih izdajo. In kaj nam hoče natveziti Gangl? On pravi: »Te pesmi segajo večinoma v *zadnja* leta Jenkovega življenja.« Izdajavec niti ni pregledal, katere je že objavil Jenko popravljene v svoji zbirki (primer. »Ob Savi«). Za nekritičnost zbirke omenjam samo to: Jenko je pel po Kresu: »Nič o politiki, ker od politike, Glava boli, Al od poliča se spet razjasni.« Gangl pa je napravil: »Nič o politiki, ker od politike glava boli, a od polit'ke se spet razjasni.« Vsa Ganglova izdaja je taka, da utegne Jenku odvzeti slavo, ki si jo je res zaslužil z zbirko leta 1865; zanimiva je samo za literarnega historika, dajati pa jo v roke navadnemu bravcu bi bilo za slavo Jenkovo velika nevarnost.

Jenko je objavil v »Slovenskem Glasniku« tudi troje povesti, v katerih je pokazal za tedanje dobo lep dar pripovedovanja. »Spomini« so za snov, ki jo obsegajo, skoraj prekratko razpeljani. Slika se nam v nji maščevanje neke ciganke, katere mož je bil zavoljo tatvine prijet in je v ječi umrl: da bi [se] znosila nad županom,

¹⁵⁵¹ »Iz solz mojih poganja – cvetočega cvetja mnogo na plan.«

pregovori bivšega lubčeka županove hčere, da župana ubije, ker je župan prej tudi njega ozmerjal zaradi ljubezni in mu pokazal vrata in je bil tisto noč potem pod županovim oknom tepen. Povest spada med boljše proizvode Slovenskega Glasnika. V posameznih stavkih se kaže humor Jenkov že v tej, sicer resni povesti, popolnoma pa prodre v drugi. »Tilka«, katere junak je prismuknjen, samo na želodec misleči polgruntarski fant, ki ga oče in mati hočeta po vsi sili omožiti; pošljeta ga snubit; pesnik opisuje, kako nesrečno je stvar opravil, ker se je vrnil, še preden je prišel v dotično hišo; poleg »Špakšnepskovskega« Erjavčevega in »Krpna« Levstikovega je to prva slovenska humoreska. Tudi tretja Jenkova, v Glasniku objavljena humoreska, slika nam Jeperškega učitelja, ki rad v loterijo stavi, pa skoraj nobenega ne nauči ni brati ni pisati; zato so ga nekateri vaščani odpravili. Po smrti župnika hočejo napraviti inventar. Učitelj knjige vaga; zaloti šmarnega pajka in ga začne loviti, da mu potem številke vleče; misel na loterijo mu zmeša pamet, ker je drugemu povedal dobre numere, sam pa slabe stavil.

XXI–XXII

[Valentin Zarnik]

Med slovenske Hainbundovce je spadal tudi *Valentin Zarnik*, rojen 14. februarja 1837. v Repnjah pri Vodicach, v isti vasi, kjer Kopitar. Njegovi roditelji so imeli malo kmetijo v zakupu; ker prihodek ni bil v razmerju s trudom, se je leta 1838. preselil Zarnikov oče z vso družino v Ljubljano, kjer je dobil službo v tedanji cukrarnici na Poljanah. Služil je po 50 kr.¹⁵⁵² starega denarja na dan in dobival k temu še nekatere predmete »in natura«, nekatere po nižani ceni. Ker je imel obilo otrok, ti prihodki niso bili sijajni, vendar je umen gospodar dobro izhajal in vzgajal svoje otroke prav dobro ter skrbel za njih izobrazbo. Pri tem si je še toliko odtrgaval od ust, da je bil naročen na »Novice« in »Zgodnjo Danico«. Hud udarec ga je zadel, ko je leta 1857. pogorela cukrarnica in je z drugimi vred izgubil službo tudi Zarnikov oče. Potegoval se je za drugo službo, ki jo je kmalu dobil. Ni bila mastna, niti odlična: pometal je mestne ulice, kar mu je vendar toliko vrglo, da je svojce pošteno preživil, da niso trpeli pomanjkanja.

Valentin je že par let, preden je cukrarnica pogorela, leta 1855., napravil maturo in odšel na Dunaj. Na gimnaziji se je učil z izredno marljivostjo tujih jezikov, katere je takrat podučevalo več javnih in zasebnih učiteljev. On se je s posebno gorečnostjo poprijel francoščine, angleščine in italijanščine. Gimnazijci so imeli takrat svoje shode, na katerih so se skušali, kdo zna več. Zarnik se je bil že na gimnaziji v teh jezikih tako dobro izvežbal, da je nesel seboj na Dunaj lepo spričevalo, vsled katerega je dobil odgojitelja mesto v hiši nekega veletržca Mayerja ter bil tako rešen vseh skrbi za vsakdanji kruh. Na vseučilišču se je vpisal sprva v modroslovno fakulteto in se nameraval posvetiti zgodovini in poleg tega nemškemu, romanskemu in angleškemu slovstvu. Učil se je tako marljivo, da je postal član zgodovinskega seminarja in ga je profesor Jäger nagovarjal, naj se pripravlja za stolico avstrijske zgodovine v Padovi, ki je bila takrat v Italiji seveda zelo nepriljubljena. Te ponudbe Zarnik ni sprejel. Leta 1858., ko se je po Bachovem absolutizmu začelo svobodnejše življenje, je zapustil Zarnik modroslovje in prestopil v pravoslovno fakulteto, češ da je na juridičnem polju več in izdatneši delokrog, kakor na katedru. Pravoslovne študije je dovršil leta 1862. in bil leta 1864. promoviran za doktorja prava na vseučilišču v Gradcu.

¹⁵⁵² Verjetno krajcarjev, Kreuzer.

Ko je dovršil pravoslavne študije, je bil od leta 1862. do 1867. vzgojitelj sinov barona Raucha,¹⁵⁵³ poznejšega bana hrvaškega. Bivanje na Hrvaškem mu je bilo zelo koristno. Priučil se je popolnoma hrvaščini, seznanil se s tamkajšnjimi razmerami in odličnimi možmi, da je pozneje vselej imel dobro sodbo o hrvaških razmerah. Ko je bival pri Rauchu, je mnogo občeval s pokojnim Perkovcem, urednikom »Pozora«, s Torbarjem, Rihtaričem, Miškatovičem in drugimi, zlasti s Slovenci, ki so služili na Hrvaškem, v prvi vrsti z Erjavcem in Tuškom. Njegovo obširno znanje, svetovna omika, pristno in odločno slovansko mišljenje mu je pridobilo simpatije vseh enako mislečih prijateljev, v katerih krogu so večer za večerom razpravljali vsa dnevna vprašanja ter snovali načrte za boljšo bodočnost. Tako je prišlo, da je bil na Hrvaškem zelo priljubljen in da so mu vsled tega ponudili zelo častno službo, katere pa ni sprejel, ker ga je z nepremagljivo silo vlekel domov. Leta 1867 je vstopil za koncipijenta pri doktorju Ploju v Ljutomeru in s tem se je začelo zanj njegovo politično življenje.

Na krmilu je bilo takrat ministrstvo Giskrovo. Giskra¹⁵⁵⁴ sicer ni bil Slovan, vendar so Slovenci za njegove vlade dihali precej svobodno. Upoštevajoč ugodne razmere je začel Zarnik v Ljutomeru zelo odločno delovati. Po njegovem prizadevanju se je ustanovila temkajšnja čitalnica in s pomočjo Ploja, Klemenčiča, Kukovca, Zemljiča in drugih rodoljubov tudi prvi slovenski tabor. Tabore so takrat začeli Slovenci oklicavati po češkem vzgledu in beseda sama je imela neko čarobno privlačno silo. Osmega avgusta 1868. leta je bilo videti v Ljutomeru zastopnike iz vseh slovenskih pokrajin, zbrane vse zavedne rodoljube, stare prvororitelje in mlade moči. Velika je bila ta dan vročina, še večja navdušenost, ko so se v prelepi dobravi z javnega odra prvič čuli ognjevitvi govori za naše pravice. Kakor električna iskra je šla ta navdušenost iz kraja v kraj in tabori so bili povsod na dnevnem redu, skoraj povsod je govoril dr. Zarnik »der gefeierte Taborheld«.¹⁵⁵⁵ Tako na taboru v Žalcu 6. septembra 1868., na taboru v Sevnici dne 2. maja 1869., na Vižmarjih 17. maja 1869, kjer je navzlic groznemu dežju poslušalo taborske govornike nepremično 30.000 ljudi in se zlasti veselilo draističnih Zarnikovih dovtipov, v Ormožu 8. avgusta 1869, na Bistrici pri Pliberku

¹⁵⁵³ Levin baron Rauch (1819–1890), hrvaški ban od 1868 do 1871, bil je oče poznejšega hrvaškega bana (od 1908 do 1910) Pavla Raucha.

¹⁵⁵⁴ Carl Giskra (1820–1879), doktor prava, avstro-ogrski politik, od 1867 do 1870 avstrijski zunanji minister.

¹⁵⁵⁵ Slavljeni junak taborov.

31. julija 1870, v Vipavi 29. junija oziroma 8. septembra 1870., v Cerknici 12. junija 1870, kjer se je za Zarnika potegnila vsa Notranjska, v Žopračah dne 20. septembra 1870, na Gornji Buhli pri Grabštanju 1871. leta.

Na teh taborih je govoril Zarnik za »Zedinjeno Slovenijo« in ravnopravnost v šoli in uradih; svoje govore pa je prepletal s tako krepkimi dovtipi, posegajoč v dobo Bachovo in uporabljajoč vse dnevne dogodke, da je poslušajoče taborce na mah pridobil za se, da je vse povpraševalo, pride li doktor Zarnik, in se mu je nadelo ime oče slovenskih taborov. Na taborskem odru se mu je podvojila prirojena živahnost in nepozaben je udeležencem prizor, ko je med njegovim govorom na Bistrici pri Pliberku hkratu zablislilo na Dobraču, potem pa se začul mogočen grom. Vse je plaho pogledovalo v stran, Zarnik pa je s krepkim glasom vzkliknil: »Glejte, sam Bog je pritrdil, da je res tako!« Ta improvizacija je napravila nepopisen vtisek in koroški Slovenci so bili kar navdušeni zanj. – Toda taborska navdušenost ni bila dolgotrajna. Polegla je pri nas kakor pri Čehih, kakor marsikaj drugega, ko izgubi mikavnost novosti. Vplivalo je na to najbolj to, da navzlic vsi navdušenosti in tisočero izraženemu javnemu mnenju, vendar ni bilo vidnega uspeha, deloma pa so bili tabori tudi vladi neprijetni in je začela delati marsikake zapreke.

Kmalu po prvem taborju v Ljutomeru je zapustil Zarnik mursko polje in se je preselil v Brežice za koncipijenta pri doktorju Razlagu. Ker mu pa tam ni ugajalo, je vstopil še isto leto (1869) v pisarnico doktorja Lorberja v Mariboru, kamor si je želel že zaradi tega, ker je tam izhajal »Slovenski narod«, ki je po svoji pisavi in odločnosti bil glasilo vsega mlajšega razumništva slovenskega. V Mariboru se je takrat shajala odlična narodna družba, da, okoli leta 1870. je bil Maribor v marsikaterem oziru slovensko težišče. Kogar je pot zanesel tja, se je ustavil ondu vsaj za par ur; razumništva slovenskega, in to odličnega, je bilo tedaj veliko, miza v Ronacherjevi gostilnici je bila zvečer navadno premajhna, ker so zahajali tja ne samo mariborski narodnjaki, ampak tudi vsi rodoljubi, ki so prišli z dežele v Maribor. Ronacher, pozneje gostilničar na Dunaju, dasi po rodu koroški Nemeč, je imel slovensko mizo posebno v čislih in je bil ponosen nanjo. Ne samo da so bili Slovenci zelo solidni gostje, zahajali so v slovenski krog tudi odlični pristaši nasprotnega taborja, ker v vsem Mariboru ni bilo živahnejše in duhovitejše družbe, nikjer toliko dovtipov in tako prijazne zabave.

S Tomšičem in Jurčičem, z doktorjem Kocelijem in Ipavcem in z mnogimi drugimi rodoljubi je razpravljajal Zarnik v Mariboru razna narodna vprašanja. V uredništvu »Slovenskega naroda«, v Ronacherjevi gostilnici, se je porodila marsikatera misel, ki se je potem zaplodila po vsem slovenskem svetu. Bilo je takrat

izredno živahno življenje, delalo in žrtvovalo se je jako mnogo in postopalo zelo energično. Ko se je leta 1871. ustanovil volilni odbor v Mariboru, se je v malo dneh nabralo več sto goldinarjev, in agitacija je bila tako intenzivna, da se je v par dneh predrugačil ves volilni okraj. Pri vseh takih podjetbah je Zarnik marljivo sodeloval; marsikateri nagib je bil njegov in tedaj je napisal mnogo člankov v »Slovenski narod«; kakor marsikaterega kranjskega Slovenca pa je tudi njega nepremagljiva želja napotila, da se je povrnil v ožo domovino, kamor se je preselil 1871. leta 10. dne septembra. Vstopil je v pisarno Ahačičevo, v kateri je ostal do leta 1876. Leta 1877 pa je odprl svojo odvetniško pisarnico, kjer je bil strankam zlasti znan po svojem krepkem in drastičnem humorju. Pisarnica je bila do konca njegovih dni dobro obiskovana in on je imel tako v civilnih kakor v kazenskih stvareh obilno klijentelo. Delovanje na političnem polju mu je pridobilo obilo simpatij. Mnogo občin ga je imenovalo za častnega občana. Že 1869. je bil izvoljen za deželnega poslanca; leta 1871. ga je deželni zbor kranjski izvolil v državni zbor, katere volitve pa ni sprejel. Nekaj let je bil tudi deželni odbornik, deželni poslanec pa do leta 1883. (20. oktobra), ko je v nevolji zaradi dovoljenih 500 gl. za neobligatni poduk nemščine na ljudskih šolah odložil mandat, katerega potem ni mogel več pridobiti, s čemer se je tudi zaključila njegova politična kariera.

Kot pisatelja Zarnika ne moremo staviti popolnoma na stran drugim njegovim literarno delujočim sošolcem. Vendar si je pridobil lepih zaslug. Pisal je tudi on že v »Vaje«. Z Dunaja se je začel oglašati kot politični pisatelj in časnikar. Dne 29. maja 1861. leta so priobčile »Novice« njegov, za tedanji čas, epohalen spis »Obraz državnega zbora«, v katerem je občinstvu živo naslikal tedanji prvi avstrijski državni zbor v »Schmerlingovem gledišču«¹⁵⁵⁶ in glavne njegove govornike in stranke tako zanimivo, da je bil večerni list Zangove »Presse«, ki je objavil prevod Zarnikovega dopisa, na Dunaju v parih urah ves razprodan in da so ta dopis ponatisnili vsi tedanji večji časopisi avstrijski, tako dunajski »Vaterland«, češki »Narodní listy« in »Pozor«, poljski »Czar« v Krakovu in »Przegled« in »Glos« v Lvovu, madj[arski] »Pesti Naplo« v Pešti in hrvaške »Narodne novine« in vsi ti dopisi so pisani tako krepko in izvirno, da so se ljudje kar trgali za tiste »Novice«, ki so prinesle kak Zarnikov članek. Razen državnoborskih stvari je opisal leta 1861. v »Novicah«

¹⁵⁵⁶ »Schmerling Theater«, ljudski naziv za nemško liberalno skupino v avstrijski poslanski zbornici, poimenovano po Antonu Schmerlingu (1805–1893), liberalnem politiku, od 1860 do 1865 je bil na čelu vlade (Staatsminister). Ob podpori te skupine je federalistični, t. i. »Oktoberdiplom« ob nasprotovanju vedno močnejše madžarske in slovanske opozicije, ki ga je na koncu tudi zrušila, nadomestil s centralističnim februarskim patentom.

tudi svoje in doktorja Tomana potovanje na Češko pod naslovom »Štirje dnevi v zlati Pragi«. Leta 1862 se je oglašil z originalnimi »Pismi slovenskega turista«, katerim je dodal še pamflet »Don Quixotte della Blatna vas. Načrt tragične komedije v štirih djanjih, s predigro in s petjem za rabo prihodnjih dramatikov, nekoliko v prozi, nekoliko v rimah načrtal Cervantes mlajši«, v katerem persiflira poslanca Dežmana in njegovo zloglasno »Thierfabel aus Krain«,¹⁵⁵⁷ kjer so bili v vezani besedi porogljivo napadeni takratni naši voditelji dr. Bleiweis, Toman, Svetec, Costa, Klun, postrani pa tudi »die Helden vom Zwanzig Gulden Tisch«,¹⁵⁵⁸ med katerimi je bil tudi Zarnik. Brošura, tiskana v Zagrebu, je zadela v črno in bila v nekoliko dneh vsa razprodana, da se je kmalu moral napraviti drugi iztis. Istega leta je spisal izborne svoje »Originale iz domačega življenja«, zlasti dijaškega. Vsi ti spisi kažejo, da je hodil pisatelj v šolo k angleškim humoristom in da je znal to, kar se je naučil tam, združevati z domačim humorjem v blagodejno celoto. Po pravici so ga imenovali takrat Slovenci prvega slovenskega humorističnega pisatelja.

Leta 1862. se je poskusil Zarnik z dobrim uspehom tudi na leposlovnem polju v »Glasniku«, kjer je priobčil dve povesti, kateri moramo prištevati boljšim pripovednim proizvodom tistega časa, namreč povest »Ura bije, človeka pa ni« in povest »Maščevanje usode«, kateri je obe dr. V. Gaj preložil na hrvaški jezik. Po letu 1862. je le redko dopisoval v »Novice« in je zapustil leposlovno polje, na katerem se je oglašil potem samo še dvakrat: prvič z listkom »La belle France« leta 1871 v »Slovenskem narodu«, drugič pa v Ljubljanskega Zvona 1. tečaju., ko je pod naslovom »Iz polupreteklega časa« s prav srčnim humorjem začel opisovati začetek svojega šolanja in prvo znanje z Erjavcem; žali bog, da teh spominov ni nadaljeval. Umrli je 31. marca 1888. leta; nekaj njegovih spisov je izdal Železnikar, drugi zvezek pa še vedno čaka izdaje; njegovi »Originali iz domačega življenja« bi gotovo tudi danes še ugajali.

[Janez Mencinger]

Po humoristični žili in naturi je Zarniku podoben dr. *Janez Mencinger*, katerega smemo po vsi pravici prištevati prvim našim pripovednikom. Dobre ocene njegovega delovanja in popisa njegovega življenja še nimamo.

¹⁵⁵⁷ »Živalska basen s Kranjske«.

¹⁵⁵⁸ »Junaki omizja 20 goldinarjev«.

Rojen je 26. marca 1838. leta na Brodu v Bohinju. Študiral je v Ljubljani, kjer je zgodaj začel delati pesmi za »Novice«. Med profesorji je vplival nanj učitelj nemškega jezika in zgodovine Egger, ki mu je zlasti priporočal učenje estetike, zgodovine svetovnega slovstva in sploh umetnosti ter ga navduševal, naj bere klasike vseh narodov ter opusti pesnikovanje. Ko je prišel Mencinger na Dunaj, je poslušal sprva dva tečaja predavanja o klasični filologiji, potem pa se je posvetil pravdoznanstvu. Bil je dolgo let odvetnik v Kranju, sedaj je na Krškem. Na Dunaju se je seznanil z »Glasnikarji« Erjavcem, Tuškom, Mandelcem in drugimi.

Mencinger se je mnogo učil od Dickensa in Jean Paula; humor in satira, ki preveva njegove povesti (pesmi so popolnoma neznane), je popolnoma v duhu teh imenitnih romancierov, tudi način pripovedovanja je skorajda isti. V poslednjih spisih se je ogrnil v nekako mistično (alegorično) obleko, ki ga dela manj omikanemu bravcu nekoliko nerazumljivega.

Mencinger je kateksohen poet svoje lepe domačije Bohinja, katerega nam popisuje od svojih prvih do zadnjih del. Njegove povesti nam kažejo pisatelja, ki v prijetni humoristični obliki podaja bravcu svoje filozofično prepričanje o življenju in svetu, o narodni vzgoji, politiki in slovstvu. Jezik njegov je šaljiv, kratkočasen in khratu poučen. Bravec bere in se muza nad njegovo šegavostjo, misli si, kako zna kratkočasiti, ali naenkrat mu vrže v dušo nauk, in bravec se ustavi; kako zna učiti. Podoba za podobo iz naroda naslika ti pred očmi, kako vgiblje kmet, kakor se preriva dijak, kako se nosi gospod, kako jara gospoda, kako se razvija naše slovstvo in z nedotično satiro udarja, šiba, biča, podira vse, kar je narodu v škodo in sramoto. Mencinger je v pravem pomenu narodu učitelj. Povzdignimo narod, to je prvi njegov namen, učimo se misliti, prvo njegovo sredstvo.

Mencinger je nastopil kot pripovednik že leta 1859, prišedši na Dunaj, s povestjo »Jerica«, objavljeno v 2. zvezku »Glasnika«. Jara gospoda, ki jo pozneje večkrat šiba, ta je tudi v tej povesti tarča, v katero meče strele svoje še ne skeleče satire. V »Krokariji«, kjer župani »pisani župan«, ki zna pisati in vse popisuje, celo srenjski bik je bil popisan v dvojih bukvah (da se kaka zmešnjava ne vrine), je bil nameščen nov učitelj. Na potu tje se je zagledal v brhko deklico, ki se je sama peljala iz mesta. Pa tudi tamkajšnji zdravnik si je želel bogate in razumne Jerice za ženo. Ona pa ni hotela niti neokretnega učitelja, katerega so vaški fantje zasačili pri vasovanju, pa tudi zdravnika ne, ampak kmetiškega mladeniča Pikovega Jako.

Tudi v Vetrogončiču, natisnjenem v »Glasniku« leta 1869, ni opustil Mencinger satire na tedanje razmere naše družbe, zlasti po mestih in v dijaških krogih, n. p. v dijaku črne šole: »Ta dijak se je kaj rad učil, posebno rad je prebiral klasike,

nemške, francoske in laške, tudi našega slovstva je toliko vedel, kar se v šoli tirja za eminenčijo. To je pa nekaj. Ako postavim, v osmi šoli ne pišeš prav ortografično, ako v sklanjanju ne ločiš kósa od kosá in ne veš iz glave šest oblik, ne dobiš eminenčije v slovenščini, ako je nimaš tudi drugod. Naš dijak je pa znal vse to, in še celo Prešernove pesmi je bral en popoldan v bukvarnici. O, Prešernove pesmi sem tudi jaz videl v ljubljanski bukvarnici! To so lepe bukve, tako čedne in bele! Ali Šillerjeva dela so zamazana in črna in se komaj skupaj drže, pa beró jih tudi možički, ki komaj na mizo vidijo!« Vsebina Vetrogončiča je v kratkem ta: Vetrogončič je uvel pri Dankovičevih gospoda Medjo, ki je ravnokar na slovenski predstavi v Ljubljani jako spretno igral vrtnarja in se je s tem prikupil domači hčeri Milki tako, da je začela zanemarjati Vetrogončiča, ta pa začel sumničiti in obrekovati pravnika tekmeča. V vročih letnih mesecih so se Dankovičevi preselili na deželo »na grad«, kamor so skrivaj prihajala lepi gospodični tudi pravnika Medje pisma. Oče in mati nagovarjata gospodično, naj vzame Vetrogončiča. Pokličejo notarja, da napravi ženinno pismo. V tem trenutku pride pismo od dr. Zavijača v Trstu, v katerem ta naznanja Dankoviču, da je pri propalem brodarju Godlariču izgubil 80.000 gl., ki so bili dota hčerina. Vetrogončič odstopi zdaj od snubitve, Milko pa dobi Medja, ž njo pa tudi lepo doto, ker pismo je bilo – izmišljeno, le da neznačajnega Vetrogončiča odpravijo. Ker se je takrat v »Glasniku« posebno poudarjala potreba kritike, pravi v pripisu pisatelj, da stopa s povestjo srčno pred slovensko občinstvo, ker se kritike ne boji, in se tudi ne strinja z geslom, da bi bila ostra ocena – »Anlass, meine der Slavistik gewogene Feder ruhen zu lassen,¹⁵⁵⁹ kakor je rekel nemškutar I. S.«

V povesti »Zlato in sir« (v Glasniku 1860) nas pelje Mencinger v triglavsko pogorje in »nam dá dihati« sveži pogorski zrak kakor pozneje v »Moji hoji na Triglav«. Pisatelj pripoveduje, da je šel na lov na Grintoljico, planino v triglavskem pogorju, in lačen in žejen je dobil mleka od lepe planšarice, ki je brala laške knjige. Naletel je tudi na čudaka Čuka, ki mu je kazal stare umazane knjige, s katerimi hoče najti zaklad. Te knjige – stari umazani Homer – so oče kupili od nekega romarja za 19 cekinov, zaklad pa more najti ž njim le tešč človek, zato Čuk ni pripustil lačnemu pripovedniku kaj zagrizti, dokler ne najdeta zaklada. Ko je lovec – pripovednik bral Homerjeve verze in Čuk gledal v zemljo, se je lačni lovec poslužil natihoma klobas in kruha. Ko mu je lovec dokazal, da vse njegovo govorčenje nič ne velja, pride Čuku misel, da bi se oženil z lepo planšerico, po katero pa pride Italijan. Čuk pa se je prepričal, da se z bukvami ne da vzdigovati zaklad.

¹⁵⁵⁹ »Povod, da svoje slavistiki naklonjeno pero pustim pri miru.«

V istem letu je priobčil Mencinger v »Glasniku« tudi »Potovanje in premišljevanje nekega bankovca«, humoristično-satirično črtico, katera pa je ostala torso.

Tudi povest »Skušnjave in skušnje« se vrši deloma v Bohinju; priobčena je v »Slovenskem Glasniku« 1865. Vekoslav, sin Martina Lesnikarja, je imel bratranca dr. Martina. Ta in prijatelj Ambrož se snideta z Vekoslavom, ko ta potuje na Bled, toda bratranec ne pozna bratranca. Martin je zaročen z bogato gosposkično Agato, v katero je bil Vekoslav kot gimnazijec zaljubljen.

Šele na izletu spoznata, da sta bratranca. Pri ženitovanju prijatelja Voljbenka se snideta ta dan tudi z Vekoslavovim očetom, kateri pripoveduje, kako se je cigan Kilijan zaljubil v njegovo sestro Meto in da je Meta umrla, zapustivši nezakonsko hčerko Minko. Pri tej priliki se odloči Vekoslav iti v semenišče; četrto leto obhaja novo mašo. Istega dne pa umrú Minka vsled žalosti, ko izvé svojo žalostno rojstvo, cigan Kilijan pa na njenem grobu.

Po letu 1865. se Mencinger, kolikor meni znano, dolgo ni več oglasil, razen v Razlagovi »Pesmarici« s prelogami nekih pesmi iz Puškina in Lermontova. Iz prvega je poslovenil »Klevetnikom Rusije«, iz Lermontova pa »Domovino«, »Molitev«, »Oblaki in Bodalec«; da bi pa v teh prelogah dosegel Vesela-Vesmina, se nikakor ne more reči. K novemu delovanju ga je obudil »Ljubljanski Zvon«, v katerega prvem letniku je objavil lepo humoresko »Mešana gospoda«, obraz iz vsakdanjega življenja v Vinovaru, ki v marsikaterih točkah živo spominja na Kersnikove »Jare gospode«, kar je pač naravno, ker slikata oba pisatelja življenje naših trgov. V 3. letniku popisuje najprej Ajdovski gradec, o katerem je pel Prešeren, ter izreka misel, da je to samo neka skupina skal, ki ni bil nikdar grad, ampak najbrž fužina, in da je Črtomirov grad na Ajdovskem gradcu zidal edini Prešeren v svoji poetični domišljiji. Zoper robato in surovo pisarjenje v romanih in povestih, katero je izza Andrejčkovega Jožeta in zlasti po njegovem vzgledu gojil zlasti Anton Koder, posebno v »Kresu«, je sprožil Mencinger-Sivor¹⁵⁶⁰ svojo znamenito satiro »Cmokavzar in Ušprna«, katere mnogi niso umeli, ko se je pokazala leta 1883, dasi je iz »odločno pristavljeno kanibalščine poslovenil Sivor« in je za geslo pristavil Prešernove verze »Ak rovtarske vezati znaš otrobi, Nov Orfej k sebi vlekel boš Slovence«. Zoper Mahničovo kritiko Gregorčičevih poezij se je oglasil s šaljivim govorom »Vodnikov Vršac potlej pa še nekaj. Slavnostni govor magistra Sulfurija Udrihoviča« v »Ljubljanskem Zvonu« 1885. Na šaljivi način skuša dokazati, da tiči v Vodnikovem Vršacu nenravnost in moderni

¹⁵⁶⁰ Eden od Mencingerjevih psevdonimov.

panteizem in da je v Slomšekovih pesmih ravno toliko budaistično schopenhauerskega pesimizma in svetožalja kakor v Gregorčiču.

Najdaljše delo, kar jih je spisal Mencinger, je njegov alegorični roman »Abadon« v »Ljubljanskem Zvonu«, 1893. leta. Mladi mož Samorad Veselin išče vsled nesrečne ljubezni do Cvetane smrti ob iztoku zelene Krke v Savo. Reši ga Abadon, ki nam pove, da ni človek, ampak skesani peklenščak, ki so mu na postrežbo somi. Abadon obljubi Veselinu, da mu pridobi Cvetano, če mu Veselin odstopi vsaki dan štiri ure spanja, da mu za ta čas preneha večno trpljenje; zato mu hoče Abadon mimo tega tudi še odkriti sedanost, minulost in bodočnost ter mu izkazovati razne dobrote, da bo mogel tekmovati z najbogatejšim židom, doseči plemstvo in različne vede, Veselin pa se bo zato moral ogibati vode. Pogodba se sklene na štirinajst dni.

Abadon da Veselinu obroč, ki ga dela nevidnega, neslišnega in netehtnega, mu odpira gore in zaklade, misli in usta ljudi. Veselin si natakne obroč na vrat in ostane sam na savskem produ med Brežicami in Krškim.

Abadonovi služni duhovi ga preneso s savskega brega v Cvetanin dvor, v svetlo svatovsko dvorano, nevidnega. Cvetanin oče je bil plemenit Hrvat iz Zagorja, mati pa Slovenka z Ljubljanskega polja, ženin Cvetanin je Peter Pavlič, 55-letni mož in varuh Cvetane, 21 let stare. Med obema je torej preveliko nasprotje; Cvetana se je sprla z varuhom in odbežala v stransko sobo, Veselin za njo; hlevnik pa je po dvorani naznanil, da je Veselin utonil v Savi. Ženin Pavlič je vesel, da je izginil tekmeč, na drugi strani pa se preplaši, ko zagleda razvneto Cvetano in za njo Veselinovo podobo; zgrudi se na tla. Veselin gre v tej zmešnjavi na čisti zrak. V zrakoplovnici potuje v vse dele in čase sveta, v Italijo za rimske dobe, v Monako, Pariz, Ameriko, Indijo itd.; povsod gleda s pomočjo Abadona in svojega obroča ljudem v srca, razumeva sedanost, minulost in bodočnost. Naposled se snide z mladim človekom, ki mu pripoveduje povest svojega življenja, popolnoma enakega Veselinovemu; Veselin vidi v nji sliko svoje mladostne krive vzgoje. V pripovedi pride mladi človek do dobe, ko se je hotel oženiti s Cvetano: tu, pravi mladenič, se zvršuje moja povest in se začneja tvoja bajka, Veselin. Ta se čuti silno nesrečnega in veli mladeniču, naj zbeži, ker je njegov duh. Neznani mladenič pa ga zavrne, da ni njegov duh, ampak samo del njegovega duha, in sicer tista boljša polovica, katere si ni osvojil zlobni duh Abadon, da je glas njegove vesti. Naj Veselin le premisli, kaj je doživel z Abadonom, in naj sedaj spozna, da je lezel vedno niže in niže v robstvo in brezvoljstvo. »Kazal ti je celo krščanstvo, ideale, blaga načela in ravno v tem se je očitovala njegova najhujša zloba; ker

hkrati ti je podiral mostove do teh idealov in do prave blaženosti ter te uverjal, da jih zbog nedostatne kreposti ne moreš doseči. Vse to je premišljena dejanska šola pesimizma, ki privede do preobrata, da prej ali slej obupaš sam o sebi. Završetek pesimizma je – samomor.« V tem trenutku se odpro vrata; v sobo stopi živa Cvetana, presrčno seže v roko Veselinu, rekoč: »Glej me, Cvetana sem, čudno oteta, otmi se tudi ti gladu in sramote, dotakni se vode!« Razbojniški obrazi Nikon, Ubes, Darinka in Ljudmila prirohne, da bi uničili Samorada. Cvetano, ki je omedlela, ujame Abadon sam, najgrša prikazen izmed vseh: Samorad pogleda Cvetani v oči, ki milo prosijo: Dotakni se obroča! Tudi Cvetana je imela namreč obroč okrog vratu. Med tem pa začne goreti hiša, kjer se je to godilo. Gasivci pridejo, okna se drobe; voda sika iz nastavljenih cevi in tudi Veselin čuti goste hladne kaplje po obrazu.

To vse pa so le vročinske sanje bolnega Veselina, ki se nekega jesenskega jutra prebudi – doma; pri postelji sedi dr. Kres in mu razlaga, da je prebolel hudo vročino, da je mati zdrava in bo skoro videl tudi Cvetano, ki opomni, da je povod umobolnosti bila morda knjižnica, v kateri je mnogo ur potratil z brezuspešnim modrovanjem: Vse take knjige, ki razodevajo človeške rane, pa ne podajajo zdravil za nje, so potem zaklenili v zaboj in napisali nanj sv. Avgušтина izrek: »Surgunt inducti et caelum rapiunt et nos cum doctrinis nostris sine corde, ecce, ubi volutamur?«¹⁵⁶¹ S tem romanom je hotel Mencinger pobijati pesimizem in dokazati, da človeštvo vendar vedno napreduje, da pa nastopijo boljši časi samo takrat, ko zavlada v zasebnem in javnem življenju krščanska morala in pozitivna vera.

Zadnje večje Mencingerjevo delo je »Moja hoja na Triglav« (v Knezovi knjižnici IV), v katerem nas zopet pelje v svojo domovino. »Bohinj še ni našel svojega zgodovinarja; zatorej bi jaz jako rad zaslužil ime bohinjskega Herodota in pripovedoval dogodivščine domače deželice.« S tem je označil namen teh »spominov«, hkratu pa karakteriziral vse svoje dosedanje pisateljvanje. Bohinj in Triglav sta, kakor smo videli, Mencingerju od početka njegovega literarnega delovanja torišče, središče ali vsaj veličastno krasno ozadje vseh njegovih del. Gorenjska stran nima med Slovenci večega občudovavca in spoštovavca od njega. V čarobnodivotno Gorenjsko, v zeleni, raju podobni Bohinj, na bleščeče snežnike hrepeni, teži in stremlje vsa Mencingerjeva duša. Pri spominu na mladostna leta,

¹⁵⁶¹ »Neuki vstajajo in si otemajajo nebesa, midva pa se z vso svojo znanostjo, glej, valjava po mesu in krvi.« (prevod Sovre in Gantar, Izpovedi 8.8, 1984). Dobesedno: »Neuki vstajajo in segajo po nebu, midva pa, glej, kje se z vso svojo znanostjo brez srca valjava?«

ki jih je preživel ob tihem, tajinstveno mirnem bohinjskem jezeru, ob krasnem slapu Savice, ob veselem blejskem jezeru, pri spominih na doživke na planinah, logih in gozdih mu žari oko še dandanes v mladostnem ognju, pero mu prekipava od začudenosti in zanosa. Kadar nima kot zgodovinar, potopisec, geolog in mineralog, botanik in zoolog več realnega gradiva, takrat postane Mencinger celo pesnik, čegar smela domišljija stvarja najpoetičnejše in najoriginalnejše prizore, ki se vrše ob Triglavu. Zato si je res zaslužil ime »bohinjskega Herodota«.

V »Moji hoji na Triglav« je podal Mencinger celo vrsto dogodivščin domače deželice. V genijalno ohlapni obliki turistovskih spominov je nanizal tudi veliko zbirko vele zanimivih dogodkov in prizorov, ki so se vršili v 18. in 19. veku v Ljubljani, na Reki, v Karlovcu, v Padovi, v Benetkah, na Dunaju in drugod. V teh spominih pripoveduje Mencinger zanimivo, kako so v 18. stoletju njegovi pradedje tovorili na laško stran, kako so včasih delovala kladiva sedaj propalih fužin, kake nasledke je imel francoski obrat za Bohinj, kako drakonsko je bil leta 1799. župnik v Srednji vasi proti nezakonskim otrokom, kako se je vedel Valentin Vodnik na Koprivniku in kako je ravnateljaval na ljubljanski gimnaziji; dalje pripoveduje, kakšne zasluge si je pridobil Zoisov oskrbnik za blaginjo Gorenjcev, kako je pisatelj študiral na Dunaju z Jenkom, Mandelcem, Tuškom, Erjavcem in Zarnikom, popisuje Janežičevo ljubeznivost do dijaških sotrudnikov pri »Slovenskem Glasniku« in Janežič celo sam stopi na vrh Triglava, – pa le v sanjah Mencingerja, spečega na kupu sena. Poleg tega pripoveduje senzacijsko, slučajev in presenetkov polno povest o življenju, trpljenju in smrti čudaka – modrijana Mlekojeda. Prizori, kakor sestanek pisateljev z Mino, prijateljico iz mladih let, Minin pokop, boj Mencingerjev z malim Bohinjčkom, Trinos in Mlekojed in drugi nam kažejo Mencingerja poeta, plastičnega slikarja in realističnega pripovedovavca. Jezik je občudovanja vreden: nenavadno bogato besedje, prijetno, mnogolično oblikovje, domača govorica nas navdaja z zadovoljstvom. Njegova satira je včasih skrita, včasih pa dovoj odkrita, zlasti zoper moderne, o katerih piše: »Sedaj živimo v dobi obče svobode. Zakaj se ne bi tudi v slovstvu oprostili vzorov in hrepenenja po tisti lepoti, katere itak ne moremo doseči. Bodimo svobodni tudi proti umetniški resnici! Tako delujmo v duhu sedanje dobe za zlato praktično korist in ne za nedosežna načela.

Če te obseda pisateljska slast, ne kroti je zabadavo, da ne zbolíš na živcih, ampak pisateljaj neumorno. Papir je čudovito potrpežljiv ... in nobeden spis ni tako ničev, da ne bi imel poleg pisatelja še kakovega bravca in hvalivca. Kaj naj pišeš, to ti bo velevala slast. Tvoje delo utegne biti večne slave, dasi tisti, ki beró in hkrati

sodijo, porekó, da si dušni revež in šušmar. Kdo pa so tisti čitatelji? Naj so veleumni, naj so svetovno izobraženi, vendar gledajo z zmotnimi človeškimi očmi ... in vedno so med bravci v manjšini. Proti njim se dviga ogromna večina, in če tem ugaja tvoje delo, zadovoljen bodi. V sedanji dobi parlamentarizma se ne smemo pokoriti estetičnemu trinoštvu manjšine ... odločuj večina. Glasovi naj se štejejo!»

[Josip Jurčič]

»Glasnik« Janežičev je zbudil tudi *Jurčiča*. Jurčičev rod izhaja iz Jablanice v svetokriški fari poleg Kostanjevice na Dolenjskem. Tam je bil doma Marko Jurčič, rojen leta 1802. Ko je odrasel, je služil več let na Dolenjskem za postiljona in prišel potem za kočijaža k oskrbniku zatiškega¹⁵⁶² samostana. Odtod se je priženil leta 1840. na Muljavo k Pajštbarju št. 19 ter s svojo ženo Marijo Jankovičevo rodil troje otrok: Marijo, Jožefa in Antona. Drugi otrok Jožef, naš Jurčič, je bil rojen ob 7. zjutraj dne 4. marca 1844. leta. Oče mu je bil, kakor je Jurčič večkrat sam pravil, »boren kmet«. Razen male hiše je posedoval četrť ali maselj¹⁵⁶³ grunta in se pečal tudi z branjarijo. Z drobno svojo kobilico je vozil iz Ljubljane kolonialno blago; korenjak, kakoršen je bil Krpan, zadel bi bil lahko Marka Jurčiča voz in kobilico na hrbet in odnesel oboje po svetu. Jožef Jurčič je bil poseben ljubljeneec svojega deda, materinega očeta, kateri je, branja vešč, pripovedoval vnuku razne dogodke in pripovedke ter s temi budil njegovo domišljijo. Njegovo življenje je bilo tako kakor vsakega drugega kmetiškega dečka. Ko je imel šest let, je moral pasti domačo kravo, s sedmimi je začel hoditi v šolo na Krko, debelo uro daleč od Muljave. Ker pa se prvo leto ni naučil niti brati – učitelj mu je bil neki Matija Šušteršič – je obupal ter ostal vse leto doma in tam ga je naučila brati starejša od njega sestra Marija. Izpolnivši deveto leto, je začel spet hoditi v šolo na Krko, pozneje pa v slavno mesto višnjegorsko, da bi se naučil nemški in potem laže izhajal v Ljubljani. Ker je deček namreč vedno govoril o šoli in je v Ljubljani živela njegovega očeta sestra, ki je imela dijake na hrani, so poslali roditelji Jožka leta 1855. v jeseni v ljubljansko normalko. Stanoval je na Poljanah naproti Alojzjivišča.

V Ljubljani sta mu bila učitelja prvo leto Blaž Praprotnik, drugo leto pa Fr. Zentrich. Dovršivši normalko z odliko, je prestopil leta 1857 v gimnazijo, kjer

¹⁵⁶² Zatiškega – Stiškega.

¹⁵⁶³ Maselj – Pleteršnik: 1) četrť bokala, 2) četrť kmetije, posestva.

mu je učiteljeval izvrstni odgojevavec in izborni latinec, stari Pogorelec. Ker je dovršil prvo šolo z odliko, je bil jeseni leta 1858. na posebno priporočilo krškega župnika Fr. Prevca vzprejet v Alojzijevišče za brezplačnega gojenca. To je bilo za našega Jurčiča kakor za siromašne njegove roditelje velika sreča. S tem so bili najprej okrajšani stroški in skrbi za mladega študenta starišem, potem pa je mladi nadarjeni mladenič našel v Alojzijevišču moža, katerega se je kmalu oklenil s svojim srcem. Stari prefekt in poznejši direktor Jurij Grabnar, sam bivši pesnik »Kranjske Čbelice«, prijatelj in častivec Prešernov, je kmalu spoznal nenavadni talent Jurčičev ter ga učil: beri to in to knjigo! Poleg Grabnarja mu je bil moder vodnik in očetovski prijatelj tedanji prefekt Janez Gnjezda, ki je kmalu spoznal, da potrebuje Jurčič več leposlovne hrane kakor kdo drugi, in je zatorej v tem oziru zadoščal njegovi želji. Zlasti slastno je prebiral takrat Jurčič nemško pisateljico Ido Hahn-Hahn,¹⁵⁶⁴ ki ima poleg vseh svojih marot¹⁵⁶⁵ v tendencijoznih svojih romanih vendar mnogo genijalno načrtanih, zlasti ženskih značajev. Imel je Grabnar toliko zaupanja v mladega, pa že takrat resnega in značajnega gojenca svojega, da mu ni nič rekel, ako je videl pri njem kako knjigo, ki je bila sicer na alojzijeviškem indeksu »librorum prohibitorum«.

Tako je Jurčič v roke dobil nekega dne tudi Bleiweisovih »Novic« letnik 1858 in našel tam znamenito Levstikovo razpravo »Napake slovenskega pisanja«. Trikrat je bral ta spis, ki je takrat napravil toliko hrupa, vselej pa mu je vroče prihajalo, tako ga je razvnel. Levstikov nauk: Slovenskim pisateljem se je učiti od priprostega naroda, ne pa pisati po tujih izgledih in svoji glavi – ta zlati nauk si je Jurčič vtisnil globoko v svojo dušo, po tem nauku je pisal vse svoje žive dni. Ta spis, potem Levstikov »Martin Krpan« in njegovo »potovanje od Litije do Čateža« so vplivali ogromno na mladega dovtetnega gimnazijca. Četrtošolec Jurčič je začel leta 1861. javno pisateljvati. Imel je doma zgovornega osemdesetletnega deda († 1858), ki je za pečjo sedé mlademu vnuku pripovedoval strašne dogodbe iz turških vojska, o coprnica in strahovih, o hrvaških tihotapcih, kako so nosili sol in tobak čez mejo na Kranjsko, o Bošnjakih, kako so hodili na Dolenjsko, o Francozih, kako so fante nabirali v vojake, kako so v strah prijemali lopove, se z graničarji bili in streljali okoli Višnje gore itd. Te pripovedi so vnmale živo fantazijo mlademu dečku in

¹⁵⁶⁴ Ida Hahn-Hahn (1805–1880), s pravim imenom Ida Marie Louise Sophie Friederike Gustave grofica von Hahn. Nemška lirična pisateljica, mnogo je potovala, tudi po vzhodu, bila med najbolj priljubljenimi zaradi aristokratskega, včasih tudi rasističnega zadržanja, vendar v svojem času tudi kritizirana.

¹⁵⁶⁵ Marotte – nem. kaprica, muhavost.

leta 1861. je nekoliko teh stvari opisal v »Novicah« pod naslovom »Spomini na deda« in pod izmišljenim pisateljskim imenom J. Zavojščak.

Mnogi dnevniki v njegovi zapuščini kažejo, kako vestno je mladi Jurčič že na nižji gimnaziji bral in izpisaval knjige. Tudi to je spomina vredno, da je domá na počitnicah s svojimi vrstniki govoril le malo, z mladimi celo nič, in občeval najrajši s starimi ljudmi, katere je vedno izpraševal o preteklih časih. Mnogo je bral na vrtu pod hruško ali pa pisal pri očetovem uljnjaku. Vsako nedeljo je mladi modri študent obedoval pri župniku Pevcu na Krki, in ko je ta umrl leta 1864, pri nasledniku njegovem Fr. Pečárju. Večkrat je zahajal na bližnji grad Krávjak, nekdanji dom slavnih baronov Ravbarjev, kjer je bil takrat naseljen nemški graščak Ott iz Hessen-Darmstadta. Tam mu je bila na razpolaganje lepa biblioteka in vselej je bil dobro došli gost prijaznim, omikanim ljudem. Učil je grajsko gospodično, literarno omikano, spretno slikarico, slovenščine in sčasoma se je med učenko in učiteljem vnela ljubezen, nam znamenita tegadelj, ker je Jurčič postavil tej svoji prijateljici stalen spomenik v »Desetem bratu«. Benjaminova Manica v tem romanu je Johanna Ottova s Kravjaka. Narisal jo je po Johannu tako natančno, da ji je dal celo starost Ottove gospodične (triindvajset let), v tem ko ima Kvas samo dvajset let. Dasiravno sta šla pozneje Jurčič in Johanna vsak svojo pot, vendar sta si ostala prijatelja in si večkrat dopisávala tudi poznejša leta, dokler se ni leta 1878 preselila zopet v Hessen-Darmstadt. Grad Kravjak, kjer se godi povest v Desetem bratu, je kupil leta 1878. od Ottovih neki ljubljanski trgovec ter ga do tál podrl.

Vážno za Jurčiča je bilo, da se je seznanil z Walter Scottom. Našel ga je slučajno pri svojem sošolcu Ferdinandu Ulrichu. Začel ga je brati in romani Scottovi so imeli nanj takšen vpliv, da so tako rekoč odločili njegovo usodo. Bral ga je noč in dan in zlasti Scottov »Starinar« mu je silno imponiral, da je celo v Desetem bratu znati več reminiscencij iz njega. Kar je bil Scott svojemu narodu, to je hotel biti Jurčič nam Slovencem. Odločil se je pisati samo prozo, povesti in romane. In da se je za ta poklic vestno pripravljaj, nam priča njegova prva izvrstna povest »Jurij Kozjak«, za katero je sedmošolec Jurčič leta 1864 dobil od družbe sv. Mohorja častno nagrado 100 gl. in katera je slovenskemu narodu tako prijala, da se je koj takrat morala natisniti dvakrat, vselej po 2500 izvodov. Živahno dejanje, postavljeno nazaj v strašne čase turških vojska, krepko in genijalno risani značaji in znameniti, zlasti Dolenjcem obče znani kraji kakor staroslavni grad Kozjak, velevažni samostan stiški, sloveča božja pot na Krki in cerkev matere Božje na Muljavi, vse to je vzbujalo zanimanje za izborno, s krepkim realističnim peresom pisano po-

vest. »Stari stiški župnik Hinek je tri nedelje zaporedoma pri krščanskem nauku predigal samó o Juriju Kozjaku in iz vse okolici so ljudje kar vreli v cerkev.«¹⁵⁶⁶

Ta povest je Jurčiča seznanila s tedanjim tajnikom družbe sv. Mohora, Antonom Janežičem, ki je, spoznavši izredni epični talent Jurčičev, začel mu pridno dopisovati, ga vzpodbujati in prositi, naj še piše za Mohorjevo družbo in »Slovenski glasnik«. To je dalo mlademu sedmošolcu pogum, sedel je ter spisal »Jesensko noč med slovenskimi polharji« in izvrstno povest »Domen«. Ves slovenski svet, kolikor se ga je takrat brigalo za beletristiko, se je čudil izrednemu novemu pripovednemu talentu, ki se je oglasil v Janežičevem »Glasniku«. Povesti »Tihotapec«, »Urban Smukova ženitev«, »Klošterski žolnir«, »Hči mestnega sodnika«, »Golida«, »Dva brata«, »Grad Rojinje«, »Nemški valpet« in mnogi drugi spisi, priobčeni v »Glasniku« in v »Večernicah«, so pričali, da se je Slovencem nenadoma porodil izboren pripoveden pisatelj.

Da bi prosteje dihal ter bolje spoznaval svet in življenje in nekoliko tudi zategadelj, ker ni hotel iti v bogoslovje, je zapustil Jurčič po dovršeni redni šoli knezoškofovsko Alojzijevišče. Stal je popolnoma na svojih nogah in že takrat živel ob svojem peresu; Janežič mu je za razne povesti in razprave, pisane za »Slovenski Glasnik« ali za Mohorjeve knjige, pošiljal vsak mesec po toliko novcev, da je mogel Jurčič skromno živeti.

Toda v osmi šoli mu je njegovo pisateljevanje že rodilo sitnosti. V družbi s Franom Celestinom in Franjem Marnom je dal namreč na svetlo »Slovensko Vilo«, almanah, ki je obsegal povesti, novele, balade in romance. V tej knjižici je priobčil nekaj balad, zlasti pa se odlikuje s povestjo »Dva prijatelja«, katera nam kaže, da jo je spisal mladenič po letih, toda po nazorih dozorel mož; objavil pa je v »Vili« tudi povest »Jurij Kobila« ter za glavnega junaka postavil znanega slovenskega reformatorja. To je bilo za tiste čase drzno! Učitelji so ga ostro grajali, Bleiweis mu je očitno v »Novicah« in z osornimi besedami na domu pokazal svojo nejevoljo in celó Janežič je Jurčiča v »Glasniku« posvaril, kajpada bolj zavoljo povesti »Dva prijatla« kakor zavoljo »Jurija Kobile«! Učitelj verstva je zahteval, da naj se Jurčič strogo kaznuje, kar pa naposled ni obveljalo. Vendar je Jurčiča kmalu potem zaradi nekega neznatnega pregreška zadela ostra šolska kazen – carcer 8 ur in ne prelepo zrelostno spričevalo.

V veliko tolažilo je bilo Jurčiču v tem bridkem času znanje in prijateljstvo z Levstikom, s katerim se je seznanil leta 1865. Dasi po značajih jako različna, sta

¹⁵⁶⁶ Citat iz Fr. Levca.

si bila v mnogih stvareh sorodni naturi; oba slovenska realista, oba sovražnika parketa in velika čislavca slovenskega kmeta, slovenskih beračev in slovenskih originalov. Jurčič je sam večkrat priznal, da mu je dal idejo, pisati »Desetega brata« Levstik s svojim fragmentom »Deseti brat«, katerega je objavil leta 1863. v Vilharjevem »Napreju«. Levstik je sicer čislal véliki talent Jurčičev, vendar si ne moremo misliti ostrejšega kritika njegovim povestim, kakor je bil Levstik. Že o »Desetem bratu« mu je napisal dolgo kritično razpravo, katero mu je poslal na Dunaj. Vsako povest mu je takorekoč anatomiški razsekal, hvalil njene vrline, ali tudi odločno grajal, kar se mu je zdelo graje vrednega. Dasi sta večkrat razprla, sta si vendar ostala do smrti iskrena prijatelja. Še pozneje, ko je Jurčič urejal »Slovenski narod« v Ljubljani, je čutil pravo srčno potrebo, prebiti vsak mesec po nekoliko večerov v Levstikovi družbi in Levec pripoveduje, kako mu je od leta 1873. do 1880. večkrat rekel: »Ako utegneš, pridi zvečer, pojdeva v 'narodni hlev' k Prmétu Levstika obiskat. Res grob je, toda kakor pravi Mefisto v Faustu: 'Von Zeit zu Zeit seh' ich den Alten gern Und hüte mich, mit ihm zu brechen' ...«¹⁵⁶⁷ Levstik jih je vzprejel, kakor je bil ravno volje. Časih ga je bila sama prijaznost, beseda je dala besedo in v prijaznem pogovoru je minil dolgi zimski večer. Časih pa je bil slabovoljen in je zarohnel na Jurčiča: »No, kdaj boš že jenjal s 'Slovenskim narodom' germanizirati naš narod? Kaj še ni dovolj ponemčen, da ste ga začeli še s slovanskimi listi nemčiti? Ti si zdaj največi germanizator na Kranjskem. Nemški misliš, slovenski pišeš!« In potem se je vsula na Jurčiča dolga vrsta germanizmov, ki jih je Levstik nabral iz »Slovenskega naroda«. Jurčič ga je potrpežljivo poslušal ali pa ga zavrnil: »Kaj ti veš, kako se piše in ureja dnevnik, kateremu moraš biti večkrat sam urednik, sam pisatelj, sam korektor! Potem pa tehtaj in preišljaj posamezne besede! Kako si pa ti urejal tistega 'Napreja'? Po cele dolge dni si tičal v pisarni, da si s trdom skrpal na teden po dve ubogi številki malega formata. Potem je bil lahko dobro pisan! Na mojem mestu bi pa ti v enem tednu omagal ali bi pa ne pisal nič bolje, kakor pišem jaz!« Leta 1874., ko so po Ljubljani razsajale osepnice, je pisal Jurčič v kratki domači vesti, da se po Ljubljani vedno bolj širi – »kózja bolezen«. Ves razjarjen je prišel Levstik tisti dan k obedu, in še preden je sedel, bruhne iz njega: »Ti, ali si že bral?« »Kaj?« »Kaj! Slovenski Narod! Kózja bolezen se širi po Ljubljani! In to piše Jurčič, Jurčič, ki pravi, da je slovenski pisatelj! Marko Pohlin redivivus je, a ne pisatelj!« In tako je šlo dalje med vsem obedom. Kmalu potem je bil cesar podelil nekemu

¹⁵⁶⁷ »Od časa do časa starega rad vidim in pazim, da z njim ne bi prelomil«.

»den Orden des goldenen Vliesses«. ¹⁵⁶⁸ Jurčič je rekel v dotičnem telegramu v »Slovenskem narodu«, da je dotični Antassy menda »dobil red zlate kožuhovine« (namesto red zlatega runa). Zdaj Levstikova jeza ni poznala nobene meje. Kar je bilo napák v Jurčičevih spisih, vse so dobro osoljene in zabeljene, še enkrat ponovljene prišle na vrsto. In ko je tiste dni neki večer Jurčič stopil k Prmetu, so bili vsi prepričani, da se grozna toča z bliskom in gromom usuje na ubogega Jurčiča. Tako je tudi res bilo. Jurčič nekoliko časa posluša Levstikov ukor, ali prav za prav zmerjánje, potem pa se ujezi in reče: »E kaj boš tako ropotal zaradi ene besede, katero danes beremo, jutri že pozabimo. Saj si še ti, ki noč in dan tičiš v knjigah, ki imaš vsega Vuka v glavi in vsega Miklošiča v mezincu, ki si nam spisal slovensko slovnico in nam obetaš slovenski slovár, zapel in tiskat dal pesem, – nota bene pesem! – katero si imenoval '*Spijoča* deklica!' '*Spijoč*' pa vendar jaz še nikoli nisem pisal. Paperlapa! Takrat sem bil še dijak, ti si pa urednik in pisatelj, toda dandanes hočete pisatelji druge učiti, pa sami nič ne znate!« Šele počasi se je poglela potem nevihta in sta se oba moža razšla zopet prijateljski.

Ko je leta 1865. Jurčič prebil maturo, je odšel na Dunaj, kjer je na vseučilišču poslušal klasično filologijo. Poznejša leta je večkrat rekel, da ko bi bil šel v bogoslovje, bi bil s svojim duhovskim stanom tudi zadovoljen. »Duše bi pasel in za družbo sv. Mohora pisal tako, da bi napisal célo knjižnico samih povesti za narod!« Ako je ob času tedanjega, sedanjemu podobnega domačega prepira rekel kdo kako besedo zoper pisavo »Slovenčevo«, je spomnil Jurčič s humorjem: »E, kaj, ko bi bil jaz postal duhovnik, bi bil zdaj grozno strasten katoliški žurnalist, morebiti celo »Slovenčev« urednik, in moje però bi huje čutili, kakor čutimo zdaj Klunovo!«

Kako je živel Jurčič na Dunaju, kako je stradal in prezébal, po vlažnih luknjah prebival, o tem bi njegovi sošolci znali še mnogo povedati. Polotila se ga je neka čudna brezupnost, ki se dá nekoliko tolmačiti z žalostnim materijalnim stanjem tistih dni. Z Levcem sta enkrat pet dni oba živela ob enem samem goldinarju in še tisti je bil vzet na pósodo. Poleg tega je vendar neprenehoma delal ter se pripravljaj za pisateljski poklic. V tem času se je rodil njegov »Deseti brat«, narodna knjiga, ki obsega nekatere tako klasične prizore in tako genijalno risane značaje, da se svetijo kakor pravi biseri v našem slovstvu in bodo večno združeni s slavo Jurčičevega imena.

¹⁵⁶⁸ Red zlatega Runa (Ordre de la Toison d'Or), red je ustanovil vojvoda Filip III. Burgundski in obstaja še danes, podeljuje se za viteške vrline in spoštovanje Katoliške cerkve. Obstajata dve liniji reda, avstrijska in španska. Pravica podeljevanja na avstrijskem ozemlju je bila leta 1953 priznana glavarju habsburške hiše (sedaj Karl Habsburg-Lothringen).

Na Dunaju je Jurčič mnogo občeval s Stritarjem. Ž njim v družbi je izdal leta 1869. »Mladiko«, v kateri je priobčil svojo najlepšo in najdovršenejšo povest »Sosedovega sina«. Tam je pod Stritarjevim vplivom začel tudi pisati drugi svoj roman »Cvet in sad«, katerega pa je dovršil šele 10 let pozneje.

Stritar je Jurčiča očaral, da je ta bil prej, kakor je sam vedel, ves Stritarjev učenec. Res se je pri njem mnogo naučil, več, kakor je hotel sam priznati, zlasti kar se tiče tehnike pisateljske umetnosti; vendar je bil večkrat njegov vpliv, kakor je Jurčič pozneje trdil, zoper njegovo realistično naravo. To se najboljše spozna iz romana »Cvet in sad«, katerega mu je Stritar tako rekoč v pero narekoval.

Takrat so se dunajski, za slovstvo se zanimavši Slovenci shajali vsako nedeljo in vsak praznik v Kornhuberjevi kavarnici pred Elizabetinim mostom na Dunaju in vrhu tega še večkrat ob nedeljah zvečer v Stritarjevem stanovanju, kjer so pekli krompir, jeli svinino in sir, pili pivo – seveda na Stritarjev račun – in poleg tega imeli literarne pogovore. Jurčič se je tudi med tednom večkrat shajal s Stritarjem: Levec, Celestin, Kos in Simonetti so bili Stritarjevi gostje samo ob nedeljah. Jurčič se je s Stritarjem posvetoval o vsakem poglavju romana »Cvet in sad«. Profesor Vesel v tem romanu je ves Stritar. Toda sredi romana je Jurčič opešal. Njegov realizem se je uprl idealizmu Stritarjevemu, da ni mogel dalje. Ko je deset let pozneje zvršil »Cvet in sad«, je imel roman vso drugačno obliko, ves drug konec. Ko je Levec, kateremu je bila osnova romana znana z Dunaja, vprašal Jurčiča, kako je to, da je zdaj roman drugače završen, kakor je bil osnovan, mu je Jurčič rekel: »Kaj hočeš, moral sem preboleti dunajski idealizem! Jaz imam drugo naravo!« V osnovi je bil konec romana nesrečen, v zvršitvi pa je srečen; v osnovi se profesor Vesel ustrelil tisti dan, ko se Pavlina, bivša ljubica njegova, poroči z Leonom, Veselovim mladim prijateljem, v zvršitvi se vse zmote in zapletke srečno razpredejo in Vesel vzame Pavlino za ženo. Ko je Levec Jurčiču pripomnil, da ta srečni konec ni utemeljen, ker je proti Veselovemu značaju, je rekel ta: »Pametnih mož med Slovenci je že tako malo, čemu bi se še ti streljali! Profesor Vesel je pameten mož, naj živi!«

V tem času je dr. Vošnjak v Mariboru s štajerskimi rodoljubi osnoval leta 1868. »Slovenski narod«. Malo mesecev potem piše Jurčič Tomšiču, da bi rad vstopil za sodelavca pri listu. V pismu se pritožuje, da mu brez nobene podpore ni več živeti na Dunaju in da bo moral opustiti študije. Toda tudi že iz pisma se kaže nekak ponos: »ponujam se ne«, je pisal Jurčič – »le če lastniki mislijo, da bi bilo moje delo koristno za list in za našo stvar, vstopim ... Ali je pri vas tudi taka mizerija, kakor tukaj?« Vzdihoval je vmes. Jurčičevo ime je bilo ta čas že povsod znano in

visoko čislano. Ponudba je torej dobrodošla in Jurčič je bil vzprejet za sodelavca »Slovenskega Naroda« ter prišel kmalu nato v Maribor. Stanoval je v uredništvu Narodovem, kjer sta se s Tomšičem skupaj utaborila. Bila je to prodajalnica ob tleh, z velikimi vrati na ulici in z malimi postranskimi na dvorišče. V sprednjem delu te prodajalnice je stala pisna miza in omara za spise in časnike. Po vsi sobi pa so ležali na kupu zaprašeni časniki in tu pa tam kaka knjiga. Zadaj je bil temen alkova in tam sta spala urednika; »ali na posteljah ali na kaki stari zofi, nisem videl«, pravi dr. Vošnjak, ker je zavesa zakrivala ta kot. Pogledati za zagrinjalo pa gotovo nikogar ni mikalo, kedor je videl genijalno razvlako in smeti v sprednji sobi.

Lastniki »Slovenskega naroda« so bili spočetka Vošnjak in drugovi, to je tisti ustanovniki, ki so podpisali po enega ali po več deležev po 250 gold. Upali so ustanoviti s podpisanim kapitalom tiskarnico v Mariboru, pa deficit pri »Slovenskem Narodu« je požrl ves nabrani denar in v četrtem letu izhajanja, to je leta 1871, niso več imeli s čim pokrivati nedostatka. Na srečo se je Franc Rapoc, posestnik in tedaj notarski koncipijent v Mariboru, poprijel stvari in v komanditni družbi s Tomšičem in Skázo v Šmarju pri Celju se lotil napraviti novo tiskarnico, za katero je po velikem trudu dobil koncesijo. Ti trije gospodje so potem prevzeli v svojo lastnino tudi »Slovenski narod« in od 25. dne julija 1871. leta je izhajal list v tiskarni »Franc Skaza in drugovi«. Že veliko prej pa so začeli, kjer se je le dalo, varčevati tako, da so se morali sodelavci zadovoljevati s prav majhno plačo. Jurčič ni dobival več kakor 50 gl. na mesec in časih je trdo šlo še za te krajcarje. Zato je moral misliti Jurčič na drugo. Ker je uvodne članke in feljtone pošiljal Tomšiču lahko tudi od drugod, se je leta 1870. spet povrnil na Dunaj, kjer je pridno sodeloval pri Stritarjevem »Zvonu«. Ker pa ni imel rednih dohodkov in ker je dal slovó tudi upanju, da napravi učiteljsko preskušnjo, vzprejme ponudbo hrvaškega domoljuba Ivana Vončine ter odide v Sisek, kjer je hrvaška narodna opozicija zoper bana Raucha izdajala dva lista, »Zatočnik« in »Südslavische Correspondenz«; zadnjemu listu je bil Jurčič leta 1870. sotrudnik, potem o Praussovi boleznii faktični urednik. Plačo je tam dobival precej dobro. Pozneje je večkrat pravil, v kako primitivnih stanovanjih in razmerah so tam živeli žurnalisti in da je imel prav malo opraviti; nemški list uredovati to je šala proti delu za slovenski list. Največ opraviti imajo škarje in list je gotov. Za slovenski list pa se mora spisati malone vsaka vrsta. V Sisku je ostal Jurčič do srede julija 1871. leta.

»Slovenskemu narodu« je namreč 24. maja 1871. umrl glavni urednik Tomšič prostovoljne smrti, mučenik in žrtva politikovanja. Idealno navdahnjen, spreten v peresu, s posebno nadarjenostjo spoznavajoč nagibe političnega in narodnega

stremljenja, se je z vso dušo in z velikim veseljem poprijel uredovanja prvega večega domačega političnega glasila. Le prehitro je uvidel, da je pri Slovencih toliko mnenj, kolikor glav, in da se ne dá doseči složno koncentrično delovanje. Naj je še tako pazil, da ne povzroči kakšnega prepira, vsilili so mu ga drugi, in kakor je mnogokrat navada, rekli, da on išče prepira. Pri tem ga je vznemirjalo slabo materialno stanje »Slovenskega naroda« in obupno je gledal v bodočnost, dasi je ta čas že bila ustanovljena tiskarna in »Slovenski narod« izroččen novim lastnikom. Nadaljevati juridične študije, katerim ga je odtegnila politika, ni več čutil moči v sebi, čeprav so mu prijatelji zagotavljali pomoči in podpore. Preveč ponosa je čutil v sebi, da bi hotel vzprejemati kake milosti. Zdvojil je sam o sebi in o duševni zmožnosti svoji. Še v dan Tomšičeve smrti so brzojavili Jurčiču v Sisek in popoldne je Jurčič odgovoril, da prevzame uredništvo v dveh mesecih, ker mora prej odpovedati svoje sedanje mesto. Sredi julija se je pripeljal v Maribor in od tistega časa do smrti je bil glavni urednik »Slovenskemu narodu«, izvzemši čas bolezni, ko ni mogel poslovati.

Brez Jurčiča bi se »Slovenski Narod« najbrž ne bil tako hitro izpremenil v dnevnik; zato se je poganjal najbolj on, ki je vzpodbujal privržence »Slovenskega naroda« na to, da se je ustanovilo društvo »Narodna tiskarna«. Rapoc, veščak v denarnih stvareh, je sestavil načrt delniškega društva, katero naj bi v Mariboru prevzelo že obstoječo tiskarnico, v Ljubljani pa napravilo novo v ta namen, da se »Slovenski narod« preseli iz skrajnje slovenske meje v središče in se sčasoma poveča v dnevnik. Rapoc je prehodil vse slovenske pokrajine, da je pridobival rodoljube za delniško društvo, katerega glavnicca bi znašala 50.000 gl. Toda oddalo se je le 430 delnic po 100 gl. ali 43.000 gl. S tem zneskom se je kupila tiskarna v Mariboru »Slovenskemu narodu« za 26.000 gl., ostali znesek pa se je porabil za novo tiskarnico v Ljubljani. Da naj se »Narod« preseli v Ljubljano, na to je najbolj priganjal Jurčič; to se je zgodilo jeseni 6. oktobra leta 1872.

Od tega časa je bilo Jurčičevo življenje in mišljenje združeno s »Slovenskim narodom« in z vsakim napredkom v našem političnem, socialnem ali literarnem delovanju. Ko se je list v Ljubljani do dobra ukoreninil, je začel Jurčič zopet misliti na leposlovno pisateljstvo. Že leta 1873. je priobčil v »Slovenskem narodu« v naglici pisani roman »Ivan Erazem Tatenbah«. Namera spisati ga, se je spočela v njem najbrž leta 1871., ko je zastran »Naroda« obiskal v Slovenski Bistrici Vošnjaka o božiču. Prenočil je pri njem in drugo jutro sta šla pred obedom med vinogradi navzgor do vrha, od koder je lep pogled po Dravinjskem in Dravskem polju. Vidiijo se Konjice s starim gradom, Žiže, Poljčane, Studence,

vse Haloze in Ptuj ob Dravi. Jurčič sicer ni maral posebno zainarske lepote, ali ta kraj mu je tako ugajal, da je rekel: »Tu se bo vršilo dejanje prihodnjega mojega romana.« Ko se je pozneje tiskalo v »Narodu« tretje poglavje romana, je vprašal Jurčič šaljivo Vošnjaka: »Ali poznaš ta vinograd v Visovljah?« Vošnjak misli, da je nemara tudi original Marijanice ugledal oni večer med dekletih, ki so slučajno šla mimo vinograda in so na prijazno besedo pri kupici vina zapela več narodnih pesmi, katerih si je nekaj Jurčič zapisal.

Še v Mariboru je imel dobro idejo, da je boljše podlistke začel zbirati v posebnih knjižicah. Leta 1876 je začel izdajati »Slovensko knjižnico«, v kateri je objavil zaporedoma tri svoje romane: »Doktor Zober«, »Med dvema stoloma« in »Cvet in Sad« in naposled tudi svojo prelepo tragedijo »Tugomer«. Dasiravno je imel mnogo dela z listom samim, je vendar snoval načrte in delal študije za druga dela: za veselo igro »Olikani Slovenec«, za tendencijozni roman »Nemški naseljenec«, za tragedijo »Veronika deseniška«, zbiral je gradivo za roman »Baron Páravič« ter pisal zgodovinsko povest »Slovenski svetec in učitelj«, katere jako obširno nasnovane in preračunjene na tri debele zvezke, je dovršil dobro tretjino. Sploh je Jurčič od leta 1876. dalje neizmerno oživel; našel je tisto zadovoljnost in tisti notranji mir, katerega potrebuje vsakdo, ki hoče kaj dobrega spisati. Bil je preverjen, da poklica ni zgrešil in da ni »izprijen študent«, kakor so mu večkrat očitali politični nasprotniki. Bil je ponosen, da živi od zaslužka svojega peresa, vesel, da se je dokopal v človeški družbi do spoštovanega imena in večkrat je rekel v veselem razgovoru, da ne gre menjavati z nobenim profesorjem. Dasi je delal že šestnajst let na slovenskem slovstvenem polju, spisal petinštirideset povesti, novel in romanov in poleg tega na stotine uvodnih člankov, dopisov in feljtonov, dasi nam je ustvaril toliko dovršenega in lepega na pripovednem polju kakor noben pisatelj slovenski pred njim, vendar še ni došel do svojega vrhunca.

Vsak, kdor ga je poznal osebno ter ž njim občeval prijateljski in zaupno, priznava, da je najlepše osnove nesel v grob nedovršene, ker ga je v najlepšem in najplodovitejšem razvijanju pisateljskega delovanja zgrabila jeseni leta 1879. zavratna bolezen, od katere je sicer nekoliko okreval, dokler se mu ni ponovila s ponovljeno močjo. Prav dobrega zdravja ni bil nikoli. Večna razburjenost v političnem in narodnem boju je pomnožila kalí boleznih v njegovem, ob sebi slabem životu. Pogostoma je tožil, da mu nobena jed ne tekne, in použil je navadno le juho ali malo pečenke. Leta 1879. je šel, da bi se popravil, za več tednov na Gorenjsko, kjer je prebil na Bledu krasne dneve. Vrnil se je okrepcan in se pohvalil, da se že dolgo ni čutil tako zdravega. Začetkom septembra leta 1879 se je zmi-

slil, da bi obiskal rojstveni kraj na Muljavi na Dolenjskem, in tam si je nakopal bolezen, katere nasledki so ga položili v grob. Legel je namreč 8. septembra tam o mraku na hladno travo in v misli utopljen ni čutil mrzlega sopuha mokrotne zemlje, dokler ga ni začelo mraziti. Drugi dan, ko se je vrnil v Ljubljano, ga je že začelo mraziti. Vendar je še šel na izprehod z Vošnjakom, in ker ga je še nadalje mrazilo, ga je Vošnjak pustil iz čitalnice domov. Čez nekaj časa ga gre obiskati pa ga najde v postelji v silni vročini brez zavestnega. Pomagal mu je še več dni, dokler ni odpotoval, in se je med tem pokazalo, da se mu je vnela réberna mrena in da se nabira plevritični eksudat,¹⁵⁶⁹ dolgotrajna bolezen, katere hudi nasledki so znani vsakemu zdravniku. Spravil ga je v hiralnico sv. Jožefa, kjer je predstojnica usmiljenih sester precej prevzela Jurčiča v oskrbo in mu dala v postrežbo dve usmiljeni sestri. Jurčič je sprva nasprotoval, pozneje pa se vdal in ostal tam vso zimo. Med tem časom je oskrboval uredništvo Slovenskega naroda Grasselli.¹⁵⁷⁰ V hudi zimi 1879/80 se je začelo Jurčiču šele po novem letu obračati na bolje. Sušca meseca je okreval toliko, da se je mogel odpeljati v Gorico, kjer je sicer našel toplejšega solnca, kjer pa se mu je vrnil tudi želodčni katar. Že se je mislil vrniti v Ljubljano, vendar se je premagal in odšel v Benetke, kjer je sicer nekoliko okreval, da se je vrnil v Ljubljano in začel aprila zopet urejati »Slovenski narod«.

Ko je Stritar naznanil, da neha izdajati »Zvon«, je sklenil Jurčič, dasi telesno še jako slab, ustanoviti v Ljubljani leposloven in znanstven list, kateremu je, ko je še poprej po Levcu Stritarja prašal za dovolitev, dal naslov: »Ljubljanski Zvon«. Lotil se je tega lista s prav mladeniško navdušenostjo in se zvezal z najboljšimi pisateljskimi močmi, s Kersnikom, Tavčarjem in drugimi. Sam je pisal za list »Rokovnjače« in spodbujal druge pisatelje k sodelovanju. Uspeh je bil nad vsa pričakovanja sijajen. Prvi zvezek, ki je bil tiskan v 1200 izvodih, se je moral zaradi vedno rastočega števila naročnikov še dvakrat natisniti in je bil razposlan v 1900 izvodih. Ta uspeh je Jurčiča silno veselil in rad je pripovedoval, kaj bo še spisal za novi list. – Ves čas, ko je bil bolan, je dobival polno plačo in takò mu je bilo mogoče celo prihraniti neko vsotico, ki je bila po njega smrti izročena njegovim dedičem. V bolezni mu je bilo tudi to pogodu, da se ni bil oženil. Kako hudò bi mu bilo potem umreti. Bila pa je res neka doba, ko je našel žensko bitje, s katerim bi se bil rad združil za vse življenje. Pravil je o tej nameri Vošnjaku, in

¹⁵⁶⁹ Izliv v plevralni votlini.

¹⁵⁷⁰ Peter Grasselli, vitez (1841–1933), slovenski narodni politik, med drugim tudi narodno zavedni ljubljanski župan.

kakó bo potem laže delal, ko mu ne bo treba se potikati po krčmah in bo imel domačo hrano. Ogleдал si je celo že neko stanovanje. Pa usoda je določila drugači. Delale so se ovire in konec je bil ločitev pričete zveze.

Meseca decembra 1880. se je spet hudo prehladil in znova zbolel. Odslej si ni več opomogel, vendar dela ni opustil in do zadnjega trenutka se je živo zanimal za vse narodne težnje. Aprila 1881. leta je nameraval iti v Gorico, ker pa je bilo vreme slabo, je vedno odlašal in ni mogel zvršiti več te namere. 9. maja ob ¼ na 10 zvečer je izdihnil svojo dušo. Še osemindeset ur pred smrtjo je spisal zadnjo notico za »Slovenski narod«. Misli, da gre proti koncu, se je udal šele zadnji dan, vendar je še zadnjo uro pred smrtjo svojemu zdravniku dr. Fr. Zupanu pravil, da je »sicer na vse pripravljen, ali da more ravno zdaj umreti in v grob s seboj nesti toliko nedovršenih osnov in toliko nedodelanih načrtov, to je hudo!«

XXV

Jurčič je stvaritelj slovenskega romana in slovenske drame. S tem je izražena vsa velika njegova važnost za naše slovstvo.

Mnog pisatelj dolgo časa tako rekoč tiplje in poskuša, preden najde pravo polje, kjer more krepko in uspešno razvijati svoje naturne darí in moči. Jurčič je bil tako srečen, da je zgodaj spoznal svoj talent in krenil takoj, brez dolgotrajnih, brezplovnih poskušanj na pravo pot; spoznal je svoj poklic že v dobi, ko se duhu prvič začno gibati stvarilne moči. Njega ni slepila in s pravega pota zvabila bleščeča pesniška slava. Dragega časa ni tratil z zaljubljenimi pesmicami in domorodnimi glasi. Poprijel se je takoj poštene proze, in to pripovedne proze, katere nam je bilo in je še se sedaj najbolj potreba. Pripovedni dar je potreben, prirojen dar, kakor drugi umetniški darovi; komur ni podeljen, si ga ne bo nikdar priučil in pridobil, in naj prebere vse romanopisce in povestnike.

Druga sreča Jurčičeva pa je bila ta, da je tudi slovensko občinstvo takoj spoznalo in priznalo njegov talent. Za kar se je že mnogo nadarjenih pisateljev trudilo zastonj, časi vse življenje, to je dosegel Jurčič že s svojim prvim spisom: občno priznavanje, občno pohvalo. Vse je videlo in dejalo: Tu je talent. Vsako novo delo Jurčičevo je bilo pravo veselje slovenskemu občinstvu ter mu je množilo število prijateljev in slavo. Zakaj?

Prva pisateljska lastnost Jurčičeva je *izvirnost*, lastnost, ki ima pri nas posebno važnost. Jurčič se je sicer učil, kakor se je učiti vsakemu poštenemu pisatelju, preden je začel obdelovati slovstveno polje; bral je, kar imajo boljših pripovednih pisateljev drugi narodi, bral je zlasti o svojem času z mladostno navdušenostjo in z gorko dovtetnostjo nedosežnega Walter Scotta, in to s pridom, kakor kaže vsa njegova pisava. Učil se je po njem, ali posnemal ga ni. Ohranil si je krepko lastno individualnost. To je pokazal že s tem, da je takoj stopil v svojih povestih in romanih na *domača tla*. To je drugo, kar mu je po pravici pridobilo splošno priznanje. Okoli očetove hiše, po domačem kraju, po slovenski domovini je zgodaj že z bistrim očesom, zdravim umom in gorkim srcem opazoval življenje, in kar je videl, to nam je stavil pred oči v svojih povestih, v živem dejanju in gibanju, toda ne čisto tako, kakor je posamezne prikazni videlo njegovo oko in kakor delajo strogi realisti. Delal je, kakor dela dober slikar, ki *prepisuje* nature; tu vzame bister potok, tam z mahom zarastlo skalo, tam lepo drevo in vse to, kar je videl tu in tam, združi v lepo, harmonično celoto ter nam podá resnično, in vendar idealno podobo. Tako nam je ustvaril Jurčič zanimive tipe slovenske. Tako je stopil

v življenje tipični krčmar Peharček, »Smrekarjev Anton«, prototip imovitega ponosnega, in »Brašnar« vzgled lahkomišelnega, zapravljivega slovenskega kmeta. Kedó jih ne pozná, kedó jih ni videl tù in tam? Tako se je rodil »Martinek Spak, deseti brat«, tako klasični smolar Kerjavelj in rokovnjač Rajtguzen!

Jurčičeve osebe so vse večinoma žive, in ne kake prazne abstrakcije, to je tretja njegova posebnost; te osebe se gibljejo in vedejo po človeško, ne kakor kakšne marionete, in govoré po človeško. Vsaka vé, kaj hoče, in vsaka ima svoj posebni, lastni obraz. To je, Jurčič zna *karakterizirati*. Nekoliko krepkih potez in bravec ima jasno pred očmi obraz, značaj, kraj, situacijo! Krepko, kratko, jedrnato, to je ena izmed karakterističnih posebnosti Jurčičevih; z obširnimi govori in razpravami nikdar ne dolgočasi bravca, rajši vso stvar preseka mahoma s krepko roko: o pravem času zna postaviti končno piko. Preden se je bravec nagledal ali celo naveličal prizora, spusti pisatelj zagrinjalo ter mu pokaže novo podobo. To *ekonomijo* razume Jurčič kakor malokedo.

Jurčičevi značaji so vedno resnični, najbolj so se mu posrečili temnogledi moški značaji, katerim tako rekoč pod trdo, razkavo skorjo bije rahlo, globokočutno srce, ki so se ranjeni in užaljeni umeknili svetu in njegovim krivicam in zagrebli v svojo notranjost. Taki značaji so »Deseti brat«, »Doktor Zober«, »Profesor Vesel« v Cvetu in sadu, rokovnjač »Nande« v Rokovnjačih.

Jurčičeve ženske sicer niso prav tako izvrstno črtane kakor moški značaji, vendar s svojim vedenjem in govorjenjem bravca nikakor ne motijo, kar je že mnogo; lepe so za silo, pametne so in zdrave tudi, tako da smemo biti z njimi zadovoljni.

Kakor sem že večkrat omenil, je vplival na Jurčiča na gimnaziji najbolj Walter Scott; tudi pozneje na Dunaju je bil še ves vnet zanj. Temu se ne bomo čudili, ako pomislimo, da je isti pisatelj vplival na romanopisje vse Evrope in da je celo oče francoskega realizma Balzac bil njegov navdušen častivec, četudi mu ni sam nič podoben, ker njegova dela so življenje, Scott pa samo dober dekorater. Razen Scotta sta vplivala na Jurčiča tudi še dva druga Angleža, Charles Dickens in Shakespeare. Poznal je seveda tudi novo nemško literaturo, vendar ni nanj noben Nемец tako vplival kakor omenjeni Angleži, pač pa je pozneje tekmoval ž njimi Turgenjev, pa ne toliko, da bi bistveno premenil Jurčičev pisateljski značaj. Jurčič je ostal na stališču pisatelja, kateremu je v izpovedovanju glavna stvar romantična zanimivost poleg kolikor toliko vernega slikanja značaja in stanja, v katerem so osebe; Turgenjevu, kakor Rusom sploh, je namen, da njih slike kažejo podobe iz življenja, njih dobre in slabe strani, in da delujejo na to, da se v društvu budi samospoznavanje in ž njim želja, odpraviti, kar je slabega, in

zameniti z dobrim. Kaj takega o Jurčiču, kakor sploh o vseh zapadnih pisateljih ne moremo trditi.

Rusi stoje v tem oziru sami. Naš Jurčič kakor vsi zapadni, nemški, francoski itd. pisatelji, se ni povzdignil, ali estetiki bi rekli padel – do stališča, da bi slikal naše življenje, njega radosti in žalosti, boje in zmage, nade in strah v namen, da bi društvu odprl oči, kar je glavna naloga ruskih pisateljev. On se, kakor sploh vsi zapadnjaki, vendar le omejuje na romantično zanimivost pripovedovanja, v katerem je pravi mojster, in pa na slikanje značajev. Zato je tudi dosti povesti na zapadu brez *idej* iz središča sodobnega življenja, ko je to vendar jako zanimivo in ponuja pisateljem bogato tvarino (n. pr. naš preporod in neprestani boj za obstanek in napredek).

Bolj kakor Turgenjevu je podoben Jurčič Gogolju, in sicer v tem, kar je pri njem največ vredno, v slikanju tipov iz našega kmečkega življenja. Ti tipi so slikani s tako realistično silo, da vsak Slovenec takoj lahko reče: To so naši ljudje, to je naše življenje in mišljenje. Ravno tako, seveda bolj na široko, je predočeval Gogolj ruskemu društvu sliko za sliko iz življenja, ali ne samo kmetijskega, ampak tudi kako žive plemenitniki, uradniki itd., in to s tako resničnostjo, da se je vsa Rusija videla v tem zrcalu ter se ustrašila sama sebe in svojih grdob. Vendar ne bomo delali Jurčiču krivice, ako rečemo, da so se mu take žive slike posrečile precej tako ko Gogolju njegove –, toda samo iz kmetijskega življenja, da so drugi značaji veliko manj tipični, čeravno teži Jurčič že po svojem talentu za tem, da bi bili tudi oni karakteristični. Da ni dosegel tega, ali vsaj ne tako kakor v kmetijskih tipih, krivo je najbrž to, da je človeško in zlasti žensko srce in dušno življenje sploh bolj uganjeval, ko pa realno poznal življenje bolj omikanih krogov, in drugič pa to, da se je učil najbolj od takih, ki jim je romantična zanimivost glavna stvar.

Ko je bil Gogolj že razvil vso svojo genijalnost in ustvaril svoja neumrjoča dela, se je dogodilo pri njem, kar vidimo prav redko, da on *sam* pravega pomena in prave vrednosti svojih del ni razumel. Kar je napisal najlepšega, je mislil, da je pisano bolj za zabavo, ostre satire ruskega življenja pa in v njej ležeče moralne sile skoraj ni več videl in na zadnje se je začel celo kesati svojega pisateljevanja, ker je svojo upravičeno in dobrodejno satiro začel držati za obrekovanje svoje ljube Rusije in ruskega naroda.

Kaj takega seveda Jurčiču ne smemo očitati; samo v tem mu je nekaj podoben, da je on to, kar je najboljše, stavil bolj na zadnje mesto ter v povestih svoje kmetiške tipe navajal večkrat tako rekoč bravcu za zabavo, da si nekoliko oddahne ter se tako rekoč malo odvrne od glavnih oseb in glavnega dejanja. Da bi bil ostal Jurčič bolj pri kmetu ter ustvaril še več kmetijskih tipov, da je segel še malo bolj *globoko*

in pridejal *zabavi* v risanju tipov še kritike in nekaj več *satire*, častili bi ga gotovo še bolj in slavili. Spoznavanje samega sebe bi napredovalo gotovo z večjo silo in bi v omikanih krogih še bolj budilo poznavanje in ljubezen do priprostega naroda, njegovih radosti in bridkosti. – Četudi Jurčič vsega ni dosegel, kar je mogel v tem smislu, temu je gotovo krivo nekaj to, da je prezgodaj umrl in ni mogel doseči vrhunca svojega naravnega razvitka ravno v tem oziru; *obzorje* je slovenskim pisateljem in občinstvu vendar *zelo* razširil v tem, da smo v plastični realnosti zagledali pred seboj kmeta, to podlago nerodnega življenja, ter bolj ko kdaj opazili, da je on prava naša kri, zdravo naše meso, in da smo začeli z večim veseljem stopati doli k njemu kakor brat k bratu. Čeravno najboljši Jurčičevi tipi nimajo Bog vé kakih idej, vendar je Jurčič pripovednik, prvi naš pisatelj. Toliko realno moč, toliko *tipov* ni na slovanskem jugu ustvaril še noben pripovednik. In zato je ohranil, tudi ko se je tehnika pripovedovanja predrugačila, vedno svojo moč in veljavo.

V pripovednem delovanju Jurčičevem se dadó razločevati tri stopinje: stopinja dedovskih kmetiških pravljic, stopinja historičnih pripovedek in naposled povesti iz sodobnega življenja. Prva skupina je najmanjša. Ž njo je Jurčič počel svoje delovanje na slovenskem pripovednem polju. V to spadajo najprej »Spomini na deda«, štiri povesti iz slovenskega narodnega življenja, narodni motivi o krajnih dogodkih, zimski večer na preji v slovenski koči, pripoved o potovanju na drugi svet in pravljica o Kralju Matjažu – vse resnični Jurčičevi spomini na deda, ki mu jih je pripovedoval dečku o narodnem delovanju, o vpadih Turkov v slovenske dežele o tihotapcih in starih graščakih. Tje spadajo tudi črtice iz življenja našega naroda »Jesenska noč med slovenskimi polharji«, satirična povest o Kozlovski sodbi v Višnji gori, »Lepa povest iz stare zgodovine«. Vse te črtice, dasi so izdelane lepo in jedrnato brez razvlečenosti in pretiranosti kakor njegove prave povesti, zlasti povesti iz narodne preteklosti, ki so kolikor toliko vendar tudi vzkalile iz spominov mladostnih, iz zgodovinskih zapiskov in kronik, kakor je »Jurij Kozjak« ali pa »Jurij Kobila«. V obeh je snov, kakor pri Jurčiču sploh in tega se je naučil od Scotta – razdeljena tako, da nas ves čas zanima do konca in skoraj ne da prekiniti berila. Med to skupino spada tudi »Grad Rojinje«, lepa slika poštenega, v domačem življenju nesrečnega moža, gospodarja gradu Rojinje. Iz iste dobe je »Hči mestnega sodnika«, v kateri se nam slika nasilje cesarskih namestnikov proti meščanom avtonomnega mesta ljubljanskega. »Sin kmečkega cesarja« nam govori o poslednjih kmetiških uporov na Slovenskem in Hrvaškem. Historični roman »Ivan Erazem Tatenbah« kaže dogodke iz druge polovice 17. stoletja. Predmet je zarota Zrinjskega, Frankopana in tovarišev zoper cesarja za

samostalnost in svobodo. Energična žena Zrinjskega, Katarina, zaprede vanjo tudi slovenskega plemenitaša Tatenbaha, po rodu Nemca. Zaroto izda neki zatornik zavoljo drznega nastopanja Tatenbahovega proti njegovi nevesti in voditelji jo plačajo z glavo. Tatenbahova žena je angelj domačega mira, v tem ko je Katarina, žena Zrinjskega in sestra Frankopanova, popolnoma prikladna energiji svojega moža in viteštvu brata, najbolj omikanega viteza; Tatenbah je zmes ponosnega plemenitaša z nekimi, siloma prisvojenimi nazori o potrebnosti boljšega narodnega življenja. O tem romanu se mora reči, da ni dodelan, da je bolj ekscerpt ali le načrt večega plana. Vendar so vkljub temu deli tega načrta prikladni v celoti in imajo potrebno simetrijo, kar nam tem bolje kaže Jurčiča umetnika. Historična je tudi črtica »Bojim se te!« iz življenja sina Tatenbahovega.

Najbolj se je Jurčič pripravljajal za svoj roman »Rokovnjači« in za največje svoje pripovedno delo »Slovenski svetec in učitelj«, čegar junak je apostolj Metod, Cirilov brat. Po dovršeni tretjini soditi, bi bilo to njegovo najizvrstnešo, najbolj monumentalno delo.

»Lepa Vida« je roman, čegar misel je zajeta iz narodne pesmi. Vida je lepa in zdrava žena, ki je rodila možu že sina. Prevzetna na svojo srečo si je želi še več. To jo zapelje v greh in s tem si nakoplje krivdo. Lahkomiselnost njena jo spravi v zvezo z razuzdanim Benečanom, ki jo odpelje seboj v Benetke. Vida začne sanjati o svoji sreči, ali že napoči dan, ko jasno spozna velikost greha, v katerega je pala. Mož je išče, ona se vrne, toda izlečiti jo mora samo smrt. Benečan plača z življenjem žalostno igro, vsled česar pa pogine tudi Vidin mož, ker pri Benečanih, kakor drugod, gre glava za glavo. Glavno dejanje se vrši v moji domovini blizu devinskega gradu.

Za najboljše Jurčičevo delo, vzeto iz njegove dobe, se šteje »Sosedov sin«, spisan leta 1868. V njem se obdeluje stara tema o ljubezni med mladeničem in deklico, katerih družini se sovražita. Ta tema pak je obdelana krepko in v jedrnatem slogu in zaplet dejanj se ne razpleta po slučaju, ampak po delovanju in energiji obeh zaljubljenecv.

V »Telečji pečenki« in »Pipi tobaka« se nam kaže v srečno pogojenem žanru Gogoljevih povesti tip nezadovoljnega samca oziroma nesrečnega zakonskega moža, vklenjenega v jarem svoje žene. V »Dveh bratih« zastopa misel, da sreča ni v denarjih, ki si jih krivično dobiva eden bratov, ampak v poštenju, ki krasi drugega: denarji prvemu poidejo in reši ga drugi, med tem obogateli brat.

Glavna Jurčičeva dela pripovedna pa so in ostanejo »Deseti brat«, »Doktor Zober«, »Cvet in Sad« in »Med dvema stoloma«. Romani, katerih vsebino je

posnel Jurčič iz sodobnega življenja in jih okrasil z značaji, ki jim za zmerom zagotavljajo vrednost v našem slovstvu.

Jurčič pa ni samo stvaritelj in početnik slovenskega romana, ampak tudi slovenske tragedije, ker nam je spisal »Tugomera« in nameraval spisati »Veroniko Deseniško«. Fabulo »Tugomeru« je našel slučajno v Giesebrechtovi knjigi »Wendische Geschichten«, ¹⁵⁷¹ katero je nekega dne videl pri svojem znancu stud. phil. Peganu na Dunaju. Začel jo je pisati l. 1870 v trohajih. Ko je imel zvršenih nekoliko nastopov, jih je pokazal Levcu. Levec mu je začel dokazovati, da trohaji nikakor ne prijačo dramatičnim spisom v našem jeziku, zlasti v tragedijah ne; da je ta verz za naš jezik premalo gibčen in preveč enostaven, tok govora prepočassen, dikcija brez vznosa. Nasvetoval mu je peterostopni jambiški verz namesto peterostopnega trohaja. Jurčič mu je po daljšem razmišljanju pritegnil, da Levec prav pravi; toda priznal je, da mu dela jamb več preglavic. Opustil je vse delo in spisal dramo šele leta 1875. v prozi. Zdaj jo pokaže doktorju Vošnjaku. Kakor prej Levec obliko, tako mu je Vošnjak ovrigel glavnega junaka. Jurčič je apeliral potem na našo najvišjo kritično stopnjo, na Levstika, ki je potrdil, kar sta obsodila Levec in Vošnjak. Jurčič se je lotil dela vnovič in z Levstikovo pomočjo je zvršil dramo leta 1876 v jambih. Stritar jo je sprejel s takim navdušenjem, kakor je bila redkokedaj sprejeta kaka knjiga: »Tugomer je tragedija, s katero bi se lahko ponašal vsak narod, tudi nemški! In mi bi je ne bili veseli! Kako naglo je izpolnil gospod Jurčič želje, izrečene nedavno v 'Zvonu'. Ne izpolnil, presegel jih je; nadejali smo se romana, dal nam je tragedijo. Lepo je osramotil svoje nasprotnike! To je maščevanje! Kedo bi si bil kaj takega mislil! Morebiti da nas moti nekoliko nenadno veselje, da nam osupnenje kali oko, ali zdi se nam, da je Tugomer drama, po vsem dodelana in dovršena: misel, dejanje, besede, vse izborna! Nič kritike, nič pretresovanja in pojašnjevanja, vse je jasno, vse razvidno. Vsak Slovenec, da le brati zna, naj si kupi 'Tugomerja', bere naj ga in bere, in prepričani smo, da radosten in hvaležen zakliče z nami 'Slava Jurčiču'«.

¹⁵⁷¹ Heinrich Ludvig Theodor Giesebrecht (1792–1873), nemški pesnik in zgodovinar. V baltskih študijah je objavil precej razprav o severnih slovanskih narodih; tu je verjetno omenjena knjiga »Wendische Geschichten aus den Jahren 780 bis 1182« (Slovenske zgodbe iz let 780 do 1182) v treh zvezkih, Berlin, 1843.

[Jožef Iskrač - Frankolski]

Tragedija »Veronika deseniška«, katere snov je vzeta iz domače zgodovine in ki jo je v epu obdelal Frankolski, je pisana v prozi, in je sama na sebi dobra, vendar preveč epična in tudi v tehniki ne ustreza zahtevam moderne drame. Jurčič jo je mislil še popraviti in spraviti v verze, toda prehitela ga je smrt.

»Glasnik« je vzbudil na slovstveno delovanje tudi še nekaj drugih mož, za katerih prebujo se moramo zahvaliti Janežiču, dasi spada njih delovanje tudi deloma v dobo Stritarjevo.

[Fran Celestin]

Tak mož je bil *Frančišek Celestin*, eden najumnejših boriteljev za slovansko idejo.

Rodil se je 13. novembra 1843. leta v Kleniku (pri Vačah), vasi vaške župnije, kjer mu je bil oče Juri Kožar. Mladostna leta je preživel v domači vasi z leto mlajšo sestro Heleno, ki je postala usmiljena sestra. V prva dva razreda ljudske šole je hodil v Vačah, potem pa je na svet župnika Kristana prestopil v 3. razred v Ljubljano, kjer mu je bil učitelj Andrej Praprotnik. Na gimnaziji so ga zanimale bolj druge kakor šolske knjige; dobil je torej konec prvega pol leta kljuko. To ga je tako stregnilo, da se je odslej z vso vnetostjo poprijel naukov ter bil poslej vedno med prvimi odličnjaki, četudi se je imel kot sin revnih roditeljev boriti z mnogimi nepravilnostmi. Hodil je k frančiškanom na »porto« obedovat in radi verujemo, da je bil upravičen vzdihljaj, ki ga je zabeležil v dnevniku: »Oh, da bi imel vsaj kruha zadosti.« Šele šestošolec je dobil ustanovo nekdanjega tržaškega škofa Ravnikarja, ki je bil tudi Vačan, torej njegov ozi rojak. Hvaležno si je to zaznamoval v dnevniku: »Bog daj ranjkemu škofu Ravnikarju nebesa, on je zdaj moj največi dobrotnik!«

V 4. gimnazijskem razredu je utrdil v Celestinu slovansko zavest profesor Macun, ki mu je tudi priskrboval hrvaške novine in knjige. Po sošolcu Alfonzu Vilharju se je seznanil tudi z njegovim očetom Miroslavom, občeval z njegovo rodbino in zahajal k »besedam« v narodni čitalnici ljubljanski, kjer se je navduševal za slovenstvo. Pri neki »besedi« je bral profesor Macun (kakor pravi beležka v dnevniku) neko pesem iz Kraljedvorskega rokopisa v slovenskem, češkem, hrvaškem, maloruskem in poljskem jeziku, da bi tako dokazal sorodnost slovanskih

jezikov, njegova gospa pa je krasno pela slovenske pesmi. Dasi je blagodejno nanj in na tovariše vplivalo rodoljubje nekaterih učiteljev, vendar to ni bil edini vir oduševljenosti. »Narodna zavest,« pravi Celestinov sošolec profesor Marn, »je takrat prihajala sama po sebi od vseh strani. Rekel bi, da je nekaj plavalo po zraku, kar nas je oduševljalo. Ničesar ni bilo videti, in vendar smo vsi nekako čutili, da se časi spreminjajo. Končana je bila nesrečna vojska leta 1859. Kranjski polk, tedaj Hohenlohe, se je vračal po vojski izza mnogih in mnogih let z Laškega spet v Ljubljano. Paglavci smo šli domače Janeze pričakovat na kolodvor. Takrat je vojaška godba prvič igrala javno po ulicah slovenske pesmi »Milo lunico«, »Pridi Gorenjc« in druge in mi smo kričali »živio«, kar se je dalo. Prišla je »oktobrska diploma« in prvi deželni zbor. Kako željno smo čakali na »Novice«, na »Glasnik« in »Zgodnjo Danico«. Sami smo se vadili v slovenščini, ker nas v šoli niso učili. V 5. razredu smo brali že »Narodne Novine« in »Danico ilirsko«, katere nam je bil izprosil Macun od Gaja. Na češko »Besedo« smo bili sami naročeni.«

Celestin je spisoval svoj dnevnik, kakor sem omenil; ohranila sta se dva zvezka. Kažeta nam vrlega, pobožnega in rodoljubnega mladeniča. Zapisoval si je beležke o učenju, vremenu in raznih dogodkih, ki so se mu zdeli važni. 15. februarja 1860 piše: »Zvečer sem se šel šetat; naletel sem na nekega čuvaja železnice; s tem sem se pogovarjal o raznih potrebah slovenskega naroda.« – 21. februarja: »Moj gospodar mi je rekel, da nije treba v kancelijah slovenskega jezika. Ali jaz sem krepko si prizadeval, mu važnost slovenskega jezika za izobraženje našega ljudstva dokazati. Ali ostal je pri svojem mnenju. Žalibog, da mašnici tako malo poznajo potrebe našega naroda.«

Leta 1862. meseca februarja je bil izredno priljubljeni gimnazijski ravnatelj Nečásek premeščen na Malo stran v Prago. Dijaki so mu priredili v slovo bakljado in podoknico, v deputacijo pa, ki se je šla poklonit, so bili izvoljeni Celestin, Umek, Starè in Dolžan. Podali so mu več zvezkov pesmi, ki so jih zložili dijaki nalašč zanj. Za ravnatelja je prišel potem v Ljubljano strogi Mitteis, trd Nemeč. Takrat se je prigodila nevarna »Staatsaction.« »V 6. razredu,« pripoveduje Marn, »nam je bil učitelj iz slovenščine Valentin Kanschegg.¹⁵⁷² Ker jih je bilo mnogo, ki so povsem preučevali jezik in slovstvo slovensko, je bil navadno veden ravs in kavs med učiteljem in učenci. Celestin, ki je bil posebno nagel in vroče krvi, se je sporekel večkrat z učiteljem, ki je slovenščine znal samo toliko, kolikor so jo

¹⁵⁷² Valentin Konšek (1816–1899), profesor in politik. Kot profesor je služboval v raznih mestih po Sloveniji, nazadnje v Ljubljani, kjer je bil tudi vodja botaničnega vrta.

sploh znali 1848. leta. Vendar je nekako srečno prešlo do zadnjih mesecev. Toda kaj se zgodi pred procesijo na sv. Telesa dan? Trije osmošolci, ki so imeli nositi šolsko zastavo, so prišli v surkah¹⁵⁷³ v šolo. Ko je ravnatelj to zvedel, je zabranil nositi zastavo. Mi tega nismo vedeli, sicer bi se bili že pred procesijo ali pa tudi sredi procesije razšli. Zato pa je bilo drugi dan v šoli vse razburjeno. Izhajal je takrat »Naprej«. Če se ne motim, je donesel Celestin številko »Napreja«, kjer je bila kratka notica o tem vprašanju, 'je li Bogu frak ljubši ali surka?'. Sošolec Kos, zdaj trgovec v St. Peterburgu, nariše hitro na tablo možica s silno dolgim frakom in visokim cilindrom, kako nosi zastavo. Tedaj pa vstopi naš učitelj slovenščine, imenuje dva ali tri za poroke, da se podoba ne bo izbrisala, in ves besen odleti, da se kmalu vrne z ravnateljem, ki se je ves tresel od jeze. Začel je izpraševati, kdo je to narisal, a ko ni dobil odgovora, je zagrozil, da da šolo zapreti, ako do jutri ne zvé krivca. Mi smo se dogovorili, naj pride, kar hoče, da izdajice ni med nami! Drugi dan se je pričela v konferenčni sobi preiskava, a seveda brez uspeha. Celi razred je bil kaznovan, posebno občutljivo poedinci, na katere se je sumilo.« Tudi zadnje leto na gimnaziji je bilo burno. Nekedanjemu sošolcu Jakobu Alešovcu na ljubo, ki je napisal igro »Dimež, strah kranjske dežele«, je šlo več dijakov v gledališče k tej predstavi. »Po predstavi,« pripoveduje Marn, »smo šli k Žrebcu na vrček piva. Prišli so k nam Kočevarji in nekateri od nas so igrali in dobili nekoliko pomaranč. Ta okolnost v zvezi s tem, da so v isti noči bila profesorju nemščine in zgodovine, Nusslu, razbita okna s pomarančami, je bila povod velikanskim preiskavam na gimnaziji, na katere je spadala tudi naša, seveda odbita pritožba, na učno ministrstvo in brezuspešna tožba proti svojim učencem v Križankih. Za Celestina vendar te homatije niso imele daljnih posledic, ako tudi se je navdušeno potegoval za součenca Edvarda Pfeiferja, kateremu se je kakor drugim godila krivica.« O svečanem šolskem sklepu je imel Celestin govoriti slovenski oprostni govor. Na to priliko se je rodoljubna mladina posebno veselila; tu je z burnim odobravanjem dajala duška svojemu oduševljenju in narodnemu čustvu. Celestin je lepo sestavil svoj govor in začel navdušeno govoriti, ali komaj je izrekel nekaj besed, je obtičal, začel je vnovič in vnovič obtičal, potem pa je govoril brez prave zveze, brez učinka; Celestin sploh ni bil govornik.

Z Jurčičem je šel Celestin na Dunaj, da posluša slovansko filologijo. Stanoval je vkup z Edvardom Pfeiferjem, bratom poslanca Pfeiferja. Zanimal se je za dija-

¹⁵⁷³ Vrsta moškega kratkega sukniča z našitki, ki je postala del narodne noše v nekaterih krajih Hrvaške, postala je tudi del oprave sokolov in pripadnikov ilirskega gibanja.

ške razmere, bil član slovenskega dijaškega društva »Sava« in ustanovnik »Slovenije«. Na dijaškem shodu 14. avgusta 1868 je bil tajnik, na shodu 4. septembra 1869 pa predsednik, tedaj že doktor modroslovja. Govoril je takrat za slovensko vseučilišče v Ljubljani in da se uvede ruščina kot obči slovanski književni jezik. Leta 1869 je izdelal tudi naloge za profesorsko preskušnjo, pa jih ni oddal, ker je že meseca novembra odpotoval kot slovanski štipendijat v Peterburg, kjer je Sreznevskij¹⁵⁷⁴ podpiral njegovo težnjo, da napravi preskušnjo za magistra slovanske filologije. Slovenski vseučiliščniki so ga z bakljado spremili na kolodvor severne železnice na Dunaju. Pozimi leta 1870. so mu oči nevarno zbolele; vid si je bil pokvaril že na gimnaziji; oči mu niso nikdar več okrevale popolnoma; ko so se mu vsaj nekoliko poboljšale, jo je krenil v Moskvo, kjer je kot slovanski štipendijat opravil preskušnjo iz latinskega, grškega in ruskega jezika, iz ruske zgodovine in zemljepisja. Toda profesor na moskovski gimnaziji, kakor se je nadejal si, kakor mu je obetal vseučiliški profesor in urednik Moskovskih »Vědomostij«, Leontjev, ni postal, ampak namestili so ga v Vladimiru, kjer je služboval dve leti. Prevelika zima ni prijala njegovim očem in zategadelj je dobil leta 1872 službo v Harkovu. Študiral je sanskrt in se pripravljal za magistrsko disertacijo. Nenaclonjenost nekega profesorja, ki mu je trikrat premenil nalogo za disertacijo, ga je tako ozlovoljila, da se je jeseni leta 1873. povrnil na Dunaj, dasi mu je bil že odločen rok za preskušnjo.

Nade, katere je gojil, in velike osnove, katere je gradil, ko je šel na Rusko, se niso uresničile; tudi v domovini ni povsem dosegel zaželenih uspehov. Obljubljena mu je bila namreč profesura v Zagrebu. Tedanji šolski nadzornik Jurković mu je izposloval od hrvaške vlade mesečno podporo 50 goldinarjev že za celo leto prej, preden je došel v Zagreb; to mu je bila velika podpora za bivanje na Dunaju, ko so se mu izjalovile nade, katere je stavil na svoje učeno delo: »Russland seit Aufhebung der Leibeigenschaft«.¹⁵⁷⁵ Imenovan je bil 3. septembra 1876. za suplenta na zagrebški gimnaziji, dokler ne prebije preskušenj na Dunaju. Dobrota je bila zanj, ko mu je Miklošič izposloval, da so mu veljale naloge, katere je bil izdelal že pred odhodom na Rusko. Po prebitih preskušnjah je postal 27. novembra pravi učitelj in leta 1878 tudi učitelj ruskega jezika na vseučilišču. Slabi vid in pomanjkljiva zgovornost sta mu povzročila marsikako nepriliko v službi.

¹⁵⁷⁴ Izmail Ivanovič Sreznevskij (1812–1880), ruski slavist, eden od utemeljiteljev sodobne slavistike.

¹⁵⁷⁵ »Rusija od ukinitve tlačanstva«.

Vsled tega je zadnje leto pred smrtjo zaprosil, naj ga umirovijo kot gimnazijskega učitelja; na vseučilišču pa je predaval do smrti.

Po zagrebškem potresu se je oženil z vrlo Hrvatico, gospodično Olivijo plemenito Krajačičevo, zadnjo potomko plemenske rodbine hrvaške, posestnico obširnega imetja v hrvaškem Zagorju. Tam »na Pušci« poleg Zagreba je prebival o počitnicah, ako ni kam odpotoval. Bil je sicer razdražljive nature, pa nikdar ni nikogar razžalil, da ga ne bi bil takoj prosil odpuščanja. Bil je tih in miren, zato tudi na javno mnenje ni dosti vplival, dasi so ga spoštovali zaradi znanja in nekateri tudi črtili zavoljo žive slovanske zavesti. Svoje prepričanosti ni nikdar tajil, nazorov nikdar prikrival. Zato je imel pretrpeti marsikako nepriliko in preziranje. Vse to je poleg telesne bolehavosti napravljalo na njegovo mehko nprav globok vtisek in v srcu se mu je včasi pojavila ogorčenost in srditost, ki odseva tudi v njegovih pesmi. Zahajal sicer ni rad v velike družbe, vendar je zelo rad poslušal petje in glasbo, dasi ni bil glasbeno nadarjen; lepa pesem ga je genila do solz. Kranjska trmoglavost mu ni bila neznana; lečil se je sam po svoji metodi in si s tem poslabšal oči; v zadnji bolezni, griži, se je vozil pri najslabšem vremenu v Zagreb in nič pazil na dijeto. Umril je 29. oktobra 1895. leta.

Že v mladosti si je skrbno prizadeval, da bi si pridobil mnogo znanja. Precej na gimnaziji je začel študirati slovanske jezike in poleg tega italijanski in francoski. To učenje je nadaljeval na Dunaju, zlasti v češčini se je vadil pri Šemberi. V Rusiji se je seznanil z mnogimi učenjaki in ostal ž njimi v prijateljskem in znanstvenem dopisovanju. Iz Zagreba je šel leta 1890. v Krakov, da bi tam poslušal predavanja o poljski literaturi. Na Hrvaškem je občeval z mnogimi književniki; za prijatelje je imel Platona Kulakovskega v Varšavi, Lamanskega v St. Peterburgu, Grota v St. Peterburgu, Budiloviča v D[...]¹⁵⁷⁶ Smičiklasi [Tadija] itd. Dasi je pred vsem preučeval rusko literaturo, je poznal dobro tudi književnosti drugih narodnosti in se pečal tudi z ekonomijo in politiko. Zlasti pa mu je bila vedno vzor slovanska vzajemnost; dasi je na Ruskem doživel toliko bridkega, vendar je vedno predigal in poudarjal o važnosti ruskega jezika in ruskega slovstva za druge Slované.

Pisateljevati je začel Celestin zelo zgodaj, že dijak se je vadil in tako usposobil za poznejše književno delovanje. Prvi tiskani plod njegovega peresa je bila slovanska šolska naloga, katero je profesor Macun dal uredniku »Učiteljskega tovariša«, da jo je priobčil. Podpisal se je ondi »Neboslav«. Z Jurčičem in Marnom je izdal almanah »Slovenska Vila«, v katerem je spisal novelo »Oskrbnik lebeškega

¹⁵⁷⁶ Nejasno.

grada« in objavil nekaj pesmi. V Janežičevem »Glasniku« je nastopil pod svojim imenom prvič leta 1867., objavivši povest »Mala Furlanka«, v kateri kaže lep pripovedni talent, in prelogo 6. speva Homerove Ilijade, ki se mu je dovolj posrečila. V »Glasniku« 1868 je priobčil daljšo povest »Gostinja«, katero smemo šteti med najboljše umotvore »Slovenskega glasnika«; tam je tudi že pokazal, da se je zanimal s slovanskimi jeziki, priobčivši prevod s poljščine: »Ozir na Podhalane«. Leta 1868. je spisal tudi dramatično delo »Roza«, katero je izdalo dramatično društvo v 11. zvezku »Slovenske Talije«. Izvolil si je za vzgled Moliera, sijajen, klasičen, pa nevaren vzgled, ker je današnjih dob življenje drugačno kakor za Moliera; iz Moliera se nam je učiti, ne pa ga posnemati, to je nevarno in to je tudi zapeljalo pisatelja, da je pisal svojo igro v verzih. Vsa igra kaže v mislih in po obliki, da je delo visoko izobraženega, blagočutnega moža, in to je že nekaj; njene osebe pa imajo premalo življenja in krvi v sebi. Igra se je predstavljala samo enkrat in ni dosegla posebnega uspeha.

Z Rusije je pošiljal Celestin dopise o ruskih razmerah v Stritarjev »Zvon« in v »Slovenski Narod«; v njih je opisal svoja potovanja in načrtal življenje v St. Peterburgu in deloma v provinciji. V teh, kakor vseh svojih spisih, se je vedno držal načela: »Vestno bom skrbel, da me ljubezen do slovanstva nikdar ne preslepi, da bi prikrival naše slabosti ali preveč povzdigoval naše kreposti.« Plod njegovega bivanja v Rusiji, ondotnih študij in skušenj je veliko in učeno delo »Russland seit Aufhebung der Leibeigenschaft«, katero je dovršil na Dunaju, ko se je bil vrnil iz Rusije, ter dal natisniti pri Kleinmayru in Bambergu v Ljubljani leta 1875. Delo je ostalo širšim krogom premalo znano, zlasti pri nas ni doseglo zaželenega uspeha navzlic zanimivi, še danes veljavni vsebini. In vendar je izrekla kritika, »da je to izborna delo in da ni nobene knjige o Rusiji, v nemščini pisane, iz katere bi se zajemalo za tedanji čas tako temeljito spoznanje razmer v Rusiji«. V uvodu riše pisatelj vsestransko in temeljito politične razmere v Rusiji za Aleksandra I. in Nikolaja I. in opisuje obširno tedanje pojave v književnosti; nato nas seznanja v 1. oddelku z razmerami in položajem kmetiškega ljudstva neposredno pred odpravo in po odpravi nevoljništva; v 2. oddelku s finančnimi reformami, v 3. oddelku s sodnimi reformami in vprašanji; v 4. oddelku z reformami v upravi in poduku, v 5. oddelku pa nam opisuje rusko družabno življenje. Vse delo je pisano vestno in marljivo in na podstavi najboljših virov ter ne podaja le strokovno važne, temveč tudi splošno zanimive tvarine v izobilju. Izza tega časa je Celestin sploh začel študirati socialno vprašanje in na tej podlagi nam je podal več interesantnih razprav: v Stritarjevem »Zvonu« leta 1877 »Misli«, kjer razpravlja modroslovno zlasti o

načinu delovanja za narod; v »Ljubljanskem Zvonu« 1883 »Naše obzorje«, katero zaključuje s tem, da konstatira, da obzorje naših pisateljev ni ravno obširno. »Vedna borba za narodno življenje nas sili bolj ali manj naravnost, da si omejimo svoje želje in delavnost na najbolj potrebno in dosegljivo ... A kako naj si širimo obzorje? S produktivnim, t.j. najbolj ravno nam in ravno zdaj potrebnim znanjem« in v dosego tega »nam je treba izbora in zdrave kritike«.

Skrbeti pa moramo tudi za narodno blagostanje, ker »ni mogoče doseči prave omike, ako se duševni razvoj ne vrši ob enem s primernim materijalnim«. Leta 1884. je napisal članek »Žensko vprašanje«, v katerem se je potegnil za ženske težnje po enakopravnosti in je zlasti budil ženstvo k narodnemu delu. Leta 1886. je opisal življenje in delovanje predstavitelja največe in najvažnejše, t.j. »Zapadne literarne stranke ruske« V. G. Belinskega¹⁵⁷⁷ in priobčil nekrolog Aksakova, kakor je že prej sestavil nekrolog Žepiča¹⁵⁷⁸ in ocenil dejateljnost Bleiweisovo. Leta 1887. je opisal M. N. Katkova¹⁵⁷⁹ in priobčil dvoje »Slavjanskih pisem« modroslovnega obsega. Leta 1889. je ocenil Vošnjakov roman »Pobratima« in dva poljska romana Aleksandra Glowackiga.

Marljiv sotrudnik je bil tudi »Slovanu«, v katerem je priobčil leta 1884 študijo o Gogolju in Puškinu, leta 1885 pa o Lermontovu. Te vestne in temeljite študije o ruskih književnikih so pisane povsem stvarno in kritično in nam kažejo vrline in napake pisateljev v njih delih. Leta 1887. je objavil poleg predavanja v zagrebškem vojnem kazinu – »Ruske radikalne struje t.j. nihilizem v politiki in literaturi« – obširno razpravo o Stritarju, kjer je blagohotno in pravično ocenil vsa Stritarjeva dela; prišel je do zaključka: »Slovenci smo imeli in imamo še vedno nekaj mož, ki stoječ na vrhuncu evropske omike ne pozabljajo svojega naroda, mari ga ljubijo, ljubijo ves narod, delajo in trpe zanj in za slovanstvo. Med nje spada tudi Stritar; v njegovih delih imamo, ne glede na sem ter tja razlito svetožalje – obilo plemenito duševno hrano.« Ko je prenehal »Slovan«, se je oklenil Celestin »Slovanskega sveta«, katerega je podpiral s svetom in drugači. V njem je priobčil več člankov o ruskih razmerah, letne preglede in drobtinice, v katerih so raztresene plodovite misli in celi programi, v njih je zapisoval literarne pojave, pa tudi socialno in ekonomsko razvijanje ruskega naroda.

¹⁵⁷⁷ Vissarion Grigorjevič Belinski (1811–1848), ruski literarni kritik, novinar, jezikoslovec in filozof.

¹⁵⁷⁸ Sebastijan Žepič (1829–1883), gimn. profesor latinščine in slovanskih jezikov, služboval v Varaždinu, Novem mestu in Zagrebu.

¹⁵⁷⁹ Mihail Nikiforovič Katkov (1818–1887), konservativni ruski žurnalist.

Vse njegovo književno delovanje poslednjih let, odkar se je povrnil iz Rusije, nam kaže smoter: seznanjati Slovence z osebami, idejami in razmerami, važnimi za njih napredek. To je sam izrazil v uvodu v životopisu Belinskega: »Redki so možje, ki z mogočnim svojim duhom odločno vplivajo na svoj narod ter so mu tolmači napredka in voditelji na potu zdravega razvoja. Delovanje tacih izobražencev je podučno ne samo za en narod, ne samo za eno dobo. Posebno mnogo se ima učiti Slovanstvo, in sicer iz prošlosti in sedanjosti drugih narodov in svoje. Naša kulturna sposobnost pa se kaže in se bo kazala v tem, kako umejemo spoznavati smisel dosedanjega razvoja. Koliko je navideznega kulturnega bogastva in kako srečno bi bilo slovanstvo, ko bi se ga moglo ogibati! Ali ni tako? Omiko sprejemljemo površno in zato ne umejemo prav ceniti ni kulturnega življenja drugih narodov, ni svojih pridobitev, ni potreb.«

Slog Celestinov je bil jednat, krepak, brez vsake fraze, brez vsake nepotrebne besede; ko so mu nekateri tudi očitali, da je presuh, toda on se je izrazil: »Jaz ne pišem za otroke.«

Celestin je zlagal tudi pesmi, in sicer izvirne v slovenskem in ruskem jeziku, ter je prelagal poezije iz ruščine, katere je zvečinoma objavil v »Slovanskem svetu«. Njegove izvirne pesmi so ali ljubezenske ali pa domoljubne ali satirične. Oblika je pač semtertja pomanjkljiva, tudi so preveč raztegnjene, čuti pa so pristni, domoljubje iskreno, satira rezka, v celoti tvorijo ubran akord: ljubezen do slovanstva.

Celestin je pisal tudi hrvaški. Leta 1881 je objavil za tedanji čas dovolj temeljito študijo o Prešernu v »Viencu« (tudi posebej natisnjeno). Leta 1883 je pisal o Dostojevskem in moskovskem Kremlju, leta 1844 je priobčil književno oznanilo o Trstenjakovem »Weriand de Graz«¹⁵⁸⁰ in o Vošnjakovem spisu o »agrarnem vprašanju«. Leta 1893 je ocenil Vošnjakovo »Lepo Vido«. Nekaj razprav, med njimi eno rusko, je zapustil v rokopisu.

Med sotrudnike »Glasnikove« spadajo še neki možje, pesniki, ki niso v pravi zvezi niti s Hainbundom niti z Jurčičem in Celestinom. Ti so Anton Umek, Janez Bilc in Andrejčkov Jože.

¹⁵⁸⁰ Davorin Trstenjak (1817–1890), »Weriand de Graz: zgodovinsko-rodoslovná razprava«. V Celovcu 1884.

[Anton Umek]

Anton Umek (1838–1871), čegar življenje je zelo obširno popisal v »Jezičniku« Marn v XIII. letniku, se je rodil pri Sv. Ani na Okiču – od tod njegov psevdonim Okiški – v duhovni boštanjski na Dolenjskem, kjer je sprva hodil v šolo. Na gimnazijo je prišel leta 1855 in dovršil jo je leta 1862. Bil je vedno med prvimi. Občo pozornost je obudil leta 1862. z lepim ogovorom, s katerim je osmošolec, priporočevaje součencem temeljito se učiti materinščine, jemal slovo od gimnazije. Po dovršeni gimnaziji je odšel na Dunaj, kjer se je poprijel jezikoslovja in se marljivo pripravljaj za učiteljstvo. Leta 1866. je prišel po nasvetu Antona Janežiča v Celovec, kjer je poučeval na gimnaziji poleg grščine ali latinščine tudi slovenščino in uredoval po Janežičevi smrti »Besednik«. V kratkem si je pridobil občno spoštovanje, pri mladini ljubeznivo vdanost. Poročil se je z gospodično Rabičevo, toda umrl je kmalu potem leta 1871. 15. julija; pokopan je v Celovcu poleg Antona Janežiča.

Pesmi je poskušal zlagati zgodaj v 2. latinski šoli, pa urednik »Novic« ni mogel ž njimi na svetlo; čez nekaj časa je zopet poskusil Umek dati natisniti pesem v »Zgodnji danici«, kjer je potem po geslu »vse za vero in domovino« natisnil več pobožnih, med njimi žalostnico na tedaj umrlega slovenskega misijonarja Ignacija Knobleharja, ki se je vračal iz srednje Afrike. Zlagal je pesmi o letnih časih »Spomlad«; pesmi pobožne: »Ozir v nebo«, »Venec na grob Antona Globočnika«, »Na cesarico Elizabeto ob prihodu v Ljubljano«, »Glasi britke žalosti o smrti škofa Wolfa«. Poslovenjal je za »Zgodnjo Danico« apologetične razprave (vera edina prava tolažba po nesreči) po Schliru; zlagal obsmrtnice Randuču; spisal po Prešernovem zgledu sonetni venec Mariji Morski zvezdi – »Ave Maria Stella« s slovenskim naslovom »Pozdrav Zvezdi na morju«.

V »Novicah« se je oglašil s pesmijo »Spomladi doma«. Odkar pa je začel izdajati »Glasnik« Janežič, mu je postal Umek sodelavec in je opustil »Novice«, ostal pa zvest »Danici«, kjer je priobčeval obsmrtnice, pobožne, in pesmi kakor »Spomladno jutro«. V »Glasniku« se je oglašil s pripovedno pesmijo »Pomoč v sili«, z alegorijo »Pesnik«, s soneti »Spremenjenje«, »Nada in Zmota«. Janežič je njegove pesmi objavljaj tudi v Mohorjevih knjigah. Po Deržavinovi¹⁵⁸¹ odi »Bog« je zložil podobno tudi on. Začel je tudi zapisovati narodne pripovedi in pisati

¹⁵⁸¹ Gavril Romanovič Deržavin (1743–1816), ruski pesnik in dramatik razsvetljenstva, tudi ruski politik.

slovniške opombe leta 1861. Leta 1862 je prišla na svetlo domača povest »Osrečena pravičnost« v »Slovenski Večernik«, v kateri v dveh delih pripoveduje o usodi Zamanovi in Barbáretovi; pokazati hoče, da vedna srečna je bila in bo pravičnost. V njo je vpletena pesem »Ponočna pesem«, v kateri izraža, da je življenje spremenljivo, da hrepenenje poganja srcé. V »Nanosu«, zabavniku za leto 1862, je spisal šaljivo povest »Čarovnik«, v kateri pripoveduje, kako je učenec osmošolec pričaral sebi in dobremu možu dobro večerjo, katero je nezvesta njegova žena pripravila priliznjencu pisarju, kako je vraga pognal izpod soda in kako je v potrebi celo dobil od žene lepo darilo, da je ne bi ovadil. Tam je objavil tudi povest s koroškega »Previdnost božja« in pesem »Mladič na razpotju«. Posebno rad je spletal vence v spomin mrtvih. Ko je odhajal Nečásek iz Ljubljane, so mu dijaki poklonili »Venec pesmi«. Voditelj jim je bil Umek, kateri je tam objavil 7 pesmi.

Po smrti Knobleharja so rojaki njegovi nabirali darov za dostojen spomenik v rojstnem kraju (Škocjanu na Dolenjskem), v Ljubljani in v Chartoumu,¹⁵⁸² iz ostalega denarja pa naj se obdari knjiga, ki bi opevala delovanje misijonarja Cirila in Metoda. Leta 1863 je zvršil Umek svoj slavospev »Abuna Soliman«, katerega so »Danica«, »Novice« in Marn neizmerno čislali in ga stavili nad vse pesmi. Umek opeva v nji slavo in popisuje življenje Knobleharja. V I. oddelku ga opeva v njegovem pripravljanju na misijonsko življenje, v II. pa njegovo in tovarišev misijonsko delovanje med zamorci v srednji Afriki.

¹⁵⁸² Khartum, glavno mesto Sudana.

XXVI

V I. razdelku kaže »Nebo odprto«, kako se nebeščani radujejo prihodnjega misijonarja, kateri že mladenič »Na razpotju« stori »Sklep«, da svet in življenje daruje Bogu na blagor zamorcem. »Zadnji čas v domovini« obsega pesmi: »Na ledinah«, »V gozdu«, »Soncu«, »Luni«, »Zvezdam«, »Pri potoku«, »Zvonovom«, »Sam sebi«; kadar jemlje slovo, se ga poloti »Otožnost«, toda namen mu daje »Srčnost«, da vzame od svojih ljubih res »Slovo« in »Abuna gre«; spremlja ga »Materina molitev« pri Mariji na Stopnem, poprijema »Vožnja na morju«, pokrepča pa se »Na grobu sv. Petra in Pavla« v Rimu, kjer mu pride huda »Skušnja«, ker ga niso sprejeli v propagando. Nadaljne kratke pesmi slikajo, kaj je Knoblehar počel v teh skušnjavah, kaj tožil Bogu, »In pod soncem ni strunarja, da bi vredno prav zapel, kaj Gospod mu odgovarja, kaj je srcu razodel.« Pomagal vendar je Gospod, da postane »Novi mašnik«, vzame »Slovo od Rima« in »Abunov samogovor na morju« spričuje, da krščanska Cerkev le daje svit in zmago; in da bi se mogel zanjo boriti uspešno v krajih afričanskih, se pripravlja Na Liballu, dokler ga Gospod ne pokliče na delo.

V II. razdelku razodeva prva pesem »Nebeška prikazen« živo zvezo cerkve z nebeškim varstvom, in da bi učil vse narode, je prvi prednik »Rilo s tovariši na poti« v Afriko. »Semenj v Hartumu« opisuje, kako se ravna z zamorci v Afriki; da poleg telesne prinašajo misijonarji tudi prostost duhovno, to obeta »Hrepenenje po sv. Krstu«. Toda prvi voditelj misijona Rilo je obolel, »Rilo slovo jemlje«; njegov naslednik Knoblehar premišljuje v pesmi »Abuna sam« in nese ga v Afriko še dalje »Vožnja po Beli reki«; da bi pa dobil pomoči, se obrne v Evropo in »Klic po domovini« doseže, da rod Kamov se izroči »Mariji« in se na Dunaju ustanovi Marijina misijonska družba. Mati v »Materini zahvali« časti Boga, da je pred smrtjo svojo videla sina Abuna, katerega z novimi tovariši nova barka »Zgodnja Danica« pelje po Nilu; sam gre »Po puščavi« na prvo misijonišče v Khartum; »Vojna ustavljena« med Barci in Berci in »Varstvo Božje«. V treh prilogah spričuje moč poslancev božjih, zlasti se skazuje »Abuna Soliman med Barci«, kjer ustanovi v Gondokori¹⁵⁸³ drugo misijonišče, in tretje napravi med Kiki pri sv. Križu, da zacveto »Tri nove rože v Afriki«. Pesem »Prošnja za dež« odpravlja vražsko početje, »Barski učenci« hvalijo Boga, »Božična noč na Nilu« se obhaja,

¹⁵⁸³ Gondokora, trgovska postaja na vzhodni obali Belega Nila v južnem Sudanu, 750 milj južno od Khartuma.

»Novi zvonovi« iz Ljubljane zapojó v Gondokori, »Štiri želje« poglavarja kikovskega se popravijo in utolažijo, »Krst na smrtni postelji« se dovrši, »Abuna in Mogà« v razgovoru verno učita Berce; Abuno mika »Spomin« na domovino, drži in krepča ga »Tolaž« v svetem poklicu, bolan vzame vendar »Slovo od Afrike«, na potu iz Afrike stori sicer »zadnji sklep in vdanost«, izreče Večnemu, kateri ga pokliče k sebi. Na grobu krščanskega junaka svojega potem »žaluje Slovenija«. V odi »Vekovitost človeških del« kaže potem pesnik, da v pravem pomenu vekovita so samo dela, storjena v stanu milosti božji. Predzadnja pesem velja z Abuno »Paddim junakom«, v zadnji pa kliče pesnik »Z Bogom«. Pristavek obsega »Barske pesmi«, poslovenjene po nemškem prevodu, in nekatera razjasnila k pesmim.

To delo Umkovo nikakor ni epična pesem, ampak zbirka liričnih pesmi, v katerih nam predstavlja misijonarja v raznih položajih in nam ne ravno na posebno umeten in primeren način hoče pokazati, kaka čustva so ga v takih položajih navdajala. To zadnje je glavna stvar, epike, epičnih dogodkov, ki bi jih res popisoval, je prav za prav v vsi pesmi prav malo; na nje mesto stopijo včasih samo puste refleksije o njih. Pesmi so bolj lirično-didaktične kakor epične vsebine, namen jim je, vzbujati v bravcu sveta čutila. Stalne vrednosti vse te pesmi nimajo; pesnik je le pokazal, da zna izlahka verze vsipati iz rokava.

Kar veljá o Abuni Solimanu, isto velja o njegovi pesemski zbirki »Slovenska blagovestnika sveta Ciril in Metod. Prigode in povesti v spevih v Celovcu v Cvetju iz domačih in tujih logov«. Tudi tukaj popolnoma skoraj odstopa epika, kvečemu da je ta pa druga pesem zapeta v tonu balad in legend. Opeva nam po posvečenju najprej v I. pevanju o Sv. Klemenu papežu in mučencu, v II. kako najde Ciril, takrat imenovan Konstantin filozof, pri Kozarjih ostanke sv. Klemenca, v III. kako nariše Metod, Cirilov brat, bolgarskemu kralju Bogoru poslednjo sodbo in mu jo razlaga; Bogor se dá krstiti in se pozneje odpové vladarstvu. V 4. prideta Ciril in Metod na Moravsko, v petem slika Cirila in Metoda v Rimu, v VI. Cirilovo smrt, v VII. kako ukroti Metod ljutega hunskega vladarja, v VIII. krsti Metod Bořivoja, vojvoda češkega, v IX. popisuje Metodovo smrt.

Tudi za Zlati vek, spomenico, izdano v spomin tisočletnice prihoda slovenskih apostolov, je spisal pesem »Poezija v krščanstvu«. S tem, da je opeval strogo pobožne snovi in ni nikjer zapel o posvetni ljubezni, se je našim Radamantom tedanjega časa zelo priljubil, in to tem bolj, ker mu je bila verzifikacija kolikor toliko gladka in doneča; tu pa tam ji tudi kak koseskizem ni bil tuj. Tudi mladini se je po nekaterih pesmih in baladah, na primer »Zvon sile«, priljubil in proslavljala ga je kot pevca voditelja, nekakega Koseskega II. Levec v »Torbici« mu

je zapel posebno pesem; naslovljeno »Blazemu prijatelju«, kjer prva strofa nosi njegov akrostih: »Učeniku hvalo peva – Moja struna v spomin dneva – 'Evo, naj doni vodniku v slavo, – Ki pokazal zvezdo mi je pravo – U poezijo nebeško zdravo.« Tam priznava: »Da dočakal sem veselja, Spolnjena je bila želja, – Pripeljala naju je ljubezen skup. – Ti podal si meni roko, – Ti povzdignil si visoko – V prsih mojih zaneteni zgodnji up. – Vse besede zlate tvoje, – Bile so zdravilo moje, – Pokazale mi so trdno pot: Kjer o luč je zasvetila, – Ki me vedno bo vodila, – Varvala mladostnih prvih zmot.« Tudi sicer so ga povsod jako hvalili.

Leta 1863., katerega je podal Slovincem toliko pesmi, je poslovenil tudi Muretove »Institutio puerilis«, ¹⁵⁸⁴ katera preloga je bila tiskana v zborniku Valentina Fassetta na Dunaju v 11 jezikih avstrijskih in v latinskem izvorniku. Pel je in dopisoval tudi v »Zgodnjo Danico« in »Glasnik«, leta 1865. pa je Janežič izdal njegove nekaj že natisnjene, nekaj še natisnjene Pesmi v »Cvetju«. Kakor vsem prejšnjim pesmim je tudi novim več ali manj predmet »Bog in domovina«; poezija mu je sploh sredstvo, da zbuja po njej bravcu v prsih ljubezen do Boga in domovine in zato ga smemo imenovati na kratko didaktičnega pesnika. Pel je sicer tudi po izdaji svojih pesmi še dalje, vendar ne več toliko kakor prej. Pomagal je Janežiču pri »Glasniku« in knjigah družbe sv. Mohorja, pa v »Zgodnji Danici«. Ko je Janežič ustanovil »Besednik«, mu je bil Umek zvest sotrudnik in pozneje urednik. Po njegovi smrti se je poleg nekaj malenkosti objavila v Letopisu Matice slovenske za leto 1872/73 preloga znanega francoskega romana »Paul et Virginie«, ki ga je spisal Bernardin de Saint-Pierre. ¹⁵⁸⁵ Že izbor tega romana nam kaže literarno smer, katero je Umek gojil tudi sicer.

[Janez Bilc]

Podoben pesnik, pesnik strogo krščanske morale, je *Janez Bilc*, rojen l. 1839 v Ilirski Bistrici na Notranjskem, kjer je menda leta 1906. umrl. Pisal je v vezani in nevezani besedi od leta 1856., ko je začel v »Novicah« opisovati svoj rodni kraj ali bližnje pokrajine po Notranjskem in Istri. Popisal je Bistriško dolino, šege in navade v Bistriški dolini, Čiče in Čičarijo, Cerknico, Reko, kjer je dovršil

¹⁵⁸⁴ Marc Antoine Muret (1526–1585).

¹⁵⁸⁵ Jacques-Henri Bernardin de Saint-Pierre (1737–1814), francoski inženir za gradnjo cest in mostov, oprijel se je tudi pisateljevanja.

srednje šole. Zbiral je narodne pregovore in narodno blago po Notranjskem in narodne besede za Wolfov slovar, pa narodne vraže za Navratilovo zbirko. Gojil je tudi pripovedništvo, spisavši za Janežičevo »Koledo« povest iz domačega življenja »Sveti večer«. Spisal je tudi zgodovino domače fare Trnovske.

Bolj obsežno je njegovo pesniško delovanje. Njegove pesmi so lirične; največ pesmi je prigodnic, zloženih v slavo raznih svetnikov in odličnih posvetnjakov; njegove pobožne pesmi je prinašala »Danica« in »Slovenec«, posvetne pa »Novice« in »Glasnik«. Zaslug si je pridobil s prelogami cerkvenih himen, katerih so nekatere res lepo preložene. Izdal jih je v II delih 1869 in 1881, ponatisnjene iz Danice. Združene posvetne in pobožne pesmi je izdal v »Cvetju« Janežičevem pod naslovom »Pervenci«; začenja se zbirka s pobožnimi, potem prihajajo na vrsto rodoljubne in slavospevi posameznikom, pesmi o naturi, na koncu »Slovenija oživljena«. V »Danici« je objavil tudi daljšo epično pesem »Tarbula, keršanska junakinja«, povest iz perzijske zgodovine. Bilc je tudi prelagal ne samo himne iz latinščine, ampak je preložil tudi iz poljščine biblično epizodo »Przenaj świętsza Rodzina« (Sveta družina) po Bohdanu Zaleskem in »Smrt Smail age Čengiča« po Mažuraniču Ivanu. Te preloge so se mu še precej posrečile.

[Jožef Podmilšak – Andrejčkov Jože]

Nastop Jurčiča in drugih popolnoma narodno pišočih pisateljev je za pisateljevanje prebudil tudi *Jožefa Podmilšaka* – Andrejčkovega Jožeta.

Rojen v Krašnji 25. marcija 1845. leta pri Andrejčkovih, je hodil najprej v domačo zasebno šolo, katero je vodil tedanji župnik in slovenski pisatelj Jurij Varl; ta je spoznal Podmilšakovo nadarjenost in je nagovoril njegove roditelje, da so ga dali v ljubljanske šole, kjer je leta 1860. dovršil z dobrim uspehom četrti normalni razred pod strogim, ali izvrstnim učiteljem Ivanetičem. Oktobra 1860 prestopi na gimnazijo, kjer ga nahajamo do aprila leta 1867. Na gimnaziji se je poleg navadnih predmetov pridno učil tudi češčine in poljščine. Med profesorji je največ vplival nanj Vavrič. 6. dan aprila 1867 ga potrdé v Kamniku v vojake. Ta čas je bila v Ljubljani volitev v deželni zbor, pri kateri sta propala narodna kandidata Toman in Klun. Zmaga nasprotnikov se je pripisovala vplivu tedanjega deželnega predsednika. Nepremišljeni dijaki so vsled tega zvečer šli mimo predsednikovega stanovanja, dasi jih je prej sam dr. Toman prosil, naj bodo oprezni in pametni. Aprila meseca so se pričeli vojaški nabori po Kranj-

skem. Na gimnaziji ljubljanski je bilo mnogo dijakov, ki so morali iti k novačenju. Govorilo se je po Ljubljani, da je deželni predsednik izrecno ukazal pobrati v vojake vse dijake, ki so kolikaj sposobni za to. Z ljubljanske gimnazije je bilo mnogo potrjenih, med njimi Podmilšak; uvrstili so ga med topničarje v cesarjeviča Rudolfa polk št. 2, ki je tedaj bival v Komarnu na Ogrskem, kamor je moral Podmilšak jeseni leta 1867. To je bil zanj hud udarec, če se pomisli, da mu je bilo tedaj služiti šest let. Svoje žalostno življenje in obupno stanje popisuje v listu prijatelju; vendar je vztrajal in se polagoma sprijaznil z vojaškim stanom, postal 1868. nadtopničar, 1869 pa narednik. V tem se je njegov polk preselil v Brno na Moravsko, od koder je prišel leta 1870. na trajen dopust v Ljubljano. Iz skrbi za vsakdanji kruh ga reši ponudba Pesjaka, trgovskega opravnika v Celovcu, ki ga je po posredovanju Simona Janežiča, brata Antona Janežiča, sprejel v svojo službo, v kateri je ostal več mesecev. Ker pa je želel, dasi mu je šlo primerno dobro, stalne službe, je prosil za mesto praktikanta pri deželnem odboru Kranjskem, katero je dobil 11. decembra 1871. Tako je prišel Podmilšak zopet v Ljubljano, kjer je mislil tedanji deželni glavar Radoslav Razlag izdajati v nemškem jeziku pisani list »Adria« in je za sotrudnika pridobil tudi Podmilšaka. Toda ta stvar se je razbila, služba pri deželnem odboru mu zaradi majhne plače (300 goldinarjev) ni ugajala in zato je porabil priliko, ko je telegrafsko vodstvo v Trstu razpisalo tečaj za bodoče uradnike leta 1872., da je tudi on prosil vzprejema. Vzprejet v telegrafijski tečaj zapusti deželno službo in gre 1872. leta 18. septembra v Trst, kjer mu je bil v tečaju učitelj Cegnar, s katerim sta kmalu bila dobra prijatelja. Prebivši preskušnjo, stopi Podmilšak v službo pri glavni brzozjavni postaji v Trstu. Tržaško življenje mu sprva ni nič kaj ugajalo, polagoma pa se mu je vendar privadil. Na njegovo rahlo zdravje je slabo vplivala brza mena topline v Trstu in pa prejšnje življenje na Ogrskem. Brzozjavno vodstvo ga pošlje konec 1873. leta v Brežice, 11. julija 1874. pa v Št. Jernej na Dolenjsko poučevati v telegrafijstvu. Ko je bival tam, je bil imenovan za telegrafijskega adjunkta 10. avgusta 1874. Konec meseca se vrne v Trst. Gmotno stanje se mu je zdaj zboljšalo, zanj pa prepozno. Njegovo zdravje je pojemale. Od zdravnika do zdravnika je iskal leka, pa zaman. Dobivši dopust, gre v Kamnik k sošolcu in prijatelju Kljunu, pa vzdih kamniških planin je bil že preoster njegovim pljučem. Telegrafijsko vodstvo, ki ni poznalo njegovega nevarnega položaja, ga vpraša, ali hoče iti v Krško podučevati v telegrafijstvu. On temu pritrdi in se odpelje zadnje dni novembra v Ljubljano, odkoder bi imel iti v Krško. V Ljubljani se gre malo sprehajati po mestu; v Zvezdi, prav pred kipom Radeckega, pa se mu udere kri, da je ni bilo moči ustaviti. Prijatelj Kavčič,

ki je bil ž njim, ga pelje v Slonovo gostilno, dr. Drč kmalu spozna, da mu je le malo več pomoči; kri mu sicer ustavi, toda njegovo stanje je bilo vedno slabše. Iz gostilnice se da prenesti v bolnišnico, kjer mu je nekaj odleglo, pa le na videz; umrl je na svet večer 1874. leta.

Sreča je bila za Podmilšaka, da se je že četrtošolec seznanil po »Glasniku« z Janežičem. Ostala sta potem v pismeni zvezi do Janežičeve prerane smrti, dasi se nista poznala po licu. Pisma, ki jih je pisal Janežič Podmilšaku, so zrcalo, iz katerih je razvidno rodoljubje Janežičevo in način, kako je navajal mlade pisatelje na knjižno delovanje (Ljubljanski Zvon IV).

Podmilšak se je v pisateljevanju ravnal po naukih Levstikovih v Glasniku in zlasti po Jurčiču. K njegovim vzorom je šteti Ciglerjev roman »Sreča v nesreči« (»Svetin«), Levstikovega »Krpana« in Jurčičeve spise od 1861–65 leta, zlasti »Jurija Kozjaka« in »Domna«. Iz teh vzorov je takoj uvidel, da je upreti naše pripovedno slovstvo na narodno podlago – tega načela se je držal do skrajnje meje, tako da je prestopil celo banavžičnost in surovost. Sam pravi: »Reči moram, da sem vedno veliko rajši zahajal med stare kmetske očake in čvrste fante kakor med one šaljive možice, ki nosijo nekako obleko, ki ni suknja ne pruštof in ji Slovenci še pravega imena ne vemo. Pečal sem se najrajši s prostim ljudstvom, ker so mi narodni običaji in jezik bili bolj ljubi kakor tista mešanica, ki jo govoré po mestih, in ker so me pripovedke starih mož in žen vedno bolj zanimale.« Na drugem kraju pravi: »Iskal sem vedno le originalnih krčem, ker vem, da se po takovih marsikaj sliši in zve, česar bi po imenitnih gostilnicah zastoj iskal.« Zato vidimo, da je vsem spisom njegovim – razen prevodom – vzeta snov iz narodnega življenja. Kmetiški značaji so se mu večinoma tudi posrečili. Napako pa ima to, da napravi prerad iz takega značaja ne tip kakor Jurčič, ampak karikaturo, katera govori kmetavzarski in robot jezik, ki se morda med narodom tu pa tam sliši, katerega pa v slovstvo vendar ni moči uvajati. Enak je v tem oziru Andrejčkov Jože poznejšemu pripovedniku Antonu Kodru, tako rekoč njegovemu učencu, zoper katerega je napisal Mencinger svoj kanibalčni roman »Cmokavzar in Ušprna«. Andrejčkov Jože in Anton Koder ne vesta, kje je meja; padata v nizkost in umazanost, katere pa ni odkrivati, ker ni lepa. Zato so se zoper pisavo Andrejčkovega Jožeta kmalu oglasili prvi naši pisatelji. Jurčič piše v svojem »Glasniku« leta 1869: »Vedeti pak je treba, da poljudno pisati, in to pisati, česar je našemu narodu treba in primerno, ni tako lahko, kakor je videti, da se nekaterim zdi, kateri mislijo, da res po domače pišejo, pa bi Prešeren našel, »da kolne kmet, take spise bravši«. Treba mnogo s prostim človekom poslovati, treba oči odprte imeti, preden se more izobražen in tako od nature oddaljen pisatelj udo-

mačiti v mišljenje prostega ljudstva, in vedeti, kje se ima začeti in kako razpeljati, da je onemu umljivo, kateri še nima potrebne podlage tega in tega vedenja.« Stritar je sprožil na Andrejčkovega Jožeta v *Dunajskih sonetih* sonet 27:

Komur je gracija se nasmijala – Vse smé; postávi se lehkó na glávo,
 Poréden, grób je – vse mu vpije 'bravo!' – Vse pristoji, resnoba mu in šala.
 Beseda drzna – njemu prav je pala! – Igra z jezikom, zviya ga šegavo,
 Vsi elegantno mu slavé pisavo; – Kar on počnè, gotova mu je hvala.
 Andrejčkov Jože! S škornjami čez rámo – Mehúr za pasom, čez pisársko polje
 Korákaš peš, ponujaš svojo »kramo«. – Za mizo pri kozarci dobre volje
 Poslušamo te radi – éno sámó: – Tobàk tvoj, Jože, ne diší najboljé.

Podmilšakov jezik in pisava sta navadno res narodna. Beseda za besedo mu teče neposiljeno. Povesti, ki jih je izdala družba Mohorjeva, n. p. »Žalost in veselje«, na sebi tehnično slab umotvor, so ravno vsled načina pripovedovanja povsod bile rade brane. Pripovedovalni talent je ravno glavna stran Andrejčkovega Jožeta, razpredek povesti se mu navadno ponesreči. Seveda se v dobi njegovi še ni toliko gledalo na harmonično zvezo in dušeslovno razvijanje značajev kakor na gladko in narodno pisavo. Tudi nam je pomisliti, da so vsi spisi Podmilšakovi iz dijaških in vojaških let (po letu 1872 ni pisal nič več). Od mladega človeka pa ne moremo zahtevati Bog ve kake dovršenosti in popolnosti, ker mu manjka dejanske skušnje, uglajenosti in omike. Tudi ni Andrejčkovemu Jožetu njegova plodovitost dopuščala, da bi bil spise pilil in gladil; tako delo se je sploh upiralo njegovemu značaju.

Pri njem pogrešamo dovršene vsestranske omike, pravega estetičnega okusa in umeteljniškega takta, torej svojstev, katera mora pravi pripovedni umetnik imeti v svoji oblasti. Ta nedostatek, združen s precejšnjim svojeljubjem in veseljem o svojih spisih, ki so se mu vselej zdeli dovršeni in nobene poprave potrebni, je bil vzrok, da je ta sicer nadarjeni pisatelj zapustil le malo dovršenih spisov. Rad je pred tiskom pokazal rokopis, toda ako si ga opozoril na to ali drugo robato besedo, na nenaravno situacijo ali v pesmih na napačen stih, pritrtil ti je rad, da prav praviš, rokopisa vendar ni hotel nikoli popraviti. Levec mu je mnogokrat dokazoval, da bi se moral podpisovati Andrejčkov, in ne Andrejčekov Jože; pritegnil mu je, da prav pravi, podpisa vendar ni izpremenil. Kakršen je bil v ti pravopisni malenkosti, tak je bil v obče tudi v drugih stvareh. Jurčič ga zavoljo njegovih robotih in pretiranih izvirnosti ni cenil visoko, ampak ga imenoval talent brez ukusa. Vrhu tega je Podmilšak zaradi vsakdanjega kruha večkrat pisal

to, kar so mu naročali pisati drugi, ne pa tega, kar bi bil pisal rad sam. Rokopisi njegovi so tako rekoč še mokri hodili v tiskarno in večkrat so se o njem uresničile besede Börnejeve: »Es ist, als ob ein Fluch auf dem Gelde läge, dass jeder Schriftsteller schlecht schreibt, sobald er ums Geld schreibt.«¹⁵⁸⁶ Toda biti nam je ne samo strogim, ampak tudi pravičnim in priznavati Podmilškaku dar prijetnega pripovedanja, natančnega opazovanja in točnega realističnega opisovanja, dar, s katerim se more ponášati le malo slovenskih pisateljev.

Pisateljstvu je začel z zapisovanjem narodnega blaga in z drobnimi, večinoma liričnimi pesmimi; za pesmi pa mu je manjkalo temeljnih pogojev, globokega čustva in pesniškega poleta. Zato se je kmalu popolnoma posvetil v prozi. Najboljši njegovi spisi so: »Matevž Klander« (Obraz iz časov francoskih vojsk), »Črtice iz življenja na kmetih«, »Potopisni listi«, povest »Ubežnik«, »Spiritus Familiaris«, »Gregelj Košenina«, potopis »Iz Ljubljane v Komarn«. Povest »Zadnji grof Lombarški«, »Mladi gozdnar«, »Sabinka, slovenska junakinja«, »Berač«.

Pri vseh pomanjkljivostih njegovega književnega delovanja, katerih so krivi odnosi, ki je v njih živel, ima vendar tolikih zaslug za napredek naše pripovedne književnosti, da je vreden trajnega spomina v zgodovini slovenskega slovstva. Ako bi bil bolj premišljeno in manj naglo ustvarjal, ako bi mu bila usoda podelila brezskrbnejše življenje in omogočila temeljitejšo izobrazbo, bi bil Andrejčkov Jože pri svoji darovitosti postal imeniten pisatelj in bi bil naše slovstvo obogatil z marsikaterim dragocenim delom. Ako pregledamo dolgo vrsto njegovih spisov in primerjamo kratko dobo njegovega pisateljstva, se moramo tudi čuditi njegovi plodovitosti, zlasti če uvažujemo odnose, v katerih je živel kot dijak in vojak, ko mu je vendar preostajalo le malo časa.

Jožef Stritar

Stritar je zagledal luč sveta leta 1836., 3. marca v Podsmreki pri Velikih Laščah, torej v tistem letu, ko je Prešeren izdal svoj »Krst« in je takorekoč sklenil bilanco svojega življenja. V mladih letih se je, ker je bil bistre glave, dobro učil in navzel diha rodnih tal, da si je še dolgo, dasi ni davno več obiskal domovine, ohranil v spominu dejanje in nehanje našega kmeta, smisel za našo naravo in naše šege. Tam se je naučil, kako govore med seboj ptiči in kako modrujejo živali. Tam je

¹⁵⁸⁶ »Kakor da bi na denarju ležalo prekletstvo, da vsak pisatelj slabo piše, kadar piše za denar.«

poslušal narodne pesmi, o katerih v »Zorinu« obžalvaje trdi, da ginejo bolj in bolj iz naroda. V tej otroški dobi je z velikim spoštovanjem zrl na »retijskega gospoda« Levstika, ki je bil 6 let starejši od njega in je znal tako neizrečeno ponosno stopati. Seveda ga Levstik tedaj niti pogledal ni, pa Stritar je lahko imel v njem vzor.

V 3. normalki je bil Stritar že v Ljubljani in je stanoval na Poljanah št. 16., kakor nam sam pripoveduje v »Spominih« (iz leta 1880). Njegovi tedanji sosedi in njenemu sinu Jožefu Šavsu, poznejšemu njegovemu dunajskemu tovaršu, je posvečena pesem »Pri zibeli« (Zvon, 1870, 6). Žalibog nam je Stritar v teh »Spominih« priobčil le majhen košček iz svojega življenja, namreč le o navedenem Šavsu, o sošolcu Aumannu in nekaj malega o Davorinu Jenku.

Leta 1848. je bil Stritar v prvem razredu tedanje ljubljanske še šestrazredne gimnazije. Dvanajstletni deček se pač ni kaj brigal za nemire tega leta. Kot zanimivo podrobnost nam javlja pozneje pri polemiki zoper Koseskega, da ni sam videl niti tega niti Prešerna. Ker se po malih pojavih že pri mladiču kaže, kak mož bo iz njega, je zanimivo zvedeti, kako je študiral na gimnaziji. Stari katalogi tedanje ljubljanske gimnazije kažejo to le: leta 1848. je bil vpisan v prvi gramatikalni razred, in to kot »Strittar Joseph«, 12 let star, rojstna dežela Kranjska, rojstni kraj: »Laschitz«, oče: Andrej, kmet; redi so vpisani s številkami. Stritar ima same 1ena (eins),¹⁵⁸⁷ t.j. prvi red z odliko, splošno pa je bil v razredu »Dritter Eminent«;¹⁵⁸⁸ četrti je bil Erjavec, vpisan kot Erjauz, prvi pa neki stotnikov sin Moritz Schwarzenberg; sedmi je bil Tušek; da bi bil poznejši pisatelj Umek, kakor misli Tomišek, se mi ne zdi verjetno, ker je bil dve leti mlajši in je zvršil gimnazijo šele 62 leta. Učni predmeti so bili: verstvo, latinski jezik in slog, zemljepisje in zgodovina, matematika, torej nič nemščine, nič slovenščine, vrhu tega so se dajali splošni redi iz »Sitten und Verwendung«.¹⁵⁸⁹ Tudi v 2. tečaju ima Stritar v vseh predmetih red z odliko in je bil na koncu leta »zweiter praemifer«.¹⁵⁹⁰ Drugo leto (1849) so se že pokazale sledi boja; Stritarjevo ime je vpisano v katalogu kaligrafično z latinico in poleg tedanjih predmetov vidimo zdaj uvrščeno tudi nemščino in *slovenščino*; ker ni bilo primernih tiskovin, je polovica predela za latinščino odmerjena nemščini, slovenščina pa je priklopljena grščini. Tudi v tem letu je Stritar »zweiter Eminent« in konec 2. tečaja »zweiter Preisträger«, v drugem tečaju je tudi njegov rojstni kraj vpisan z gajico »Lašič«.

¹⁵⁸⁷ Ocena 1 je bila tedaj in je še danes v Nemčiji najvišja ocena, kakor pri nas 5.

¹⁵⁸⁸ »Tretji odličnež«.

¹⁵⁸⁹ »Vedenje in zavzemanje«.

¹⁵⁹⁰ »Drugi nagrajenec«.

Za Stritarja velike važnosti je, da je s tem letom (1849.) vstopil v Alojzijevišče (»Collegium Aloysianum«). Zavod je bil šele nedavno (1846.) ustanovljen in se je ravno tedaj krepko in svobodno razvijal pod vodstvom blagega in duhovitega Zlatousta Pogačarja, kakor to poudarja tudi tiskano letno poročilo ljubljanske gimnazije iz leta 1850. Zavoda se je Stritar spominjal vedno s hvaležnostjo, in ko je pisal skoraj 40 let pozneje v »Ljubljanskem Zvonu« pravkar umrlemu Levstiku krasno svoje zadnje slovo, je postavil Alojzijevišču lep spomenik (zdaj Zbrani spisi III., 145):

»Bilo je tedaj res veselo življenje in gibanje ... v (našem) semenišču. Tisti čas je vladal, to moram posebno poudariti, v Alojzijevišču neki duh, kakršen ni navaden po takih zavodih. Tu ni bilo tiste duhomorne tesnoprnosti, tistega samostanskega somraka, ki se tako slabo prilega mladim dušam in njih razvoju. Neko blagodejno solnce je sijalo nad nami ter z gorkoto v naš dušni in telesni razvoj, in prostost se nam ni omejevala po nepotrebnem.« Tudi niso gledali pisano, ako je kdo tam vzgojen potem odšel na Dunaj, in ne v bližnji seminar, »samo da je kaj poštenega postal, pa je bilo dobro«. – A kar je za Stritarja najvažnejše: tedaj so se nahajale v tem zavodu »najbistrejše glavice gimnazije ljubljanske« in med njimi pravo duševno sredotočje, duša vsemu življenju in gibanju v tem zavodu: Levstik, ki je s svojim resnim nastopom vse potegoval za seboj.

Že tu sem segajo prve korenike poznejše Levstikove in Stritarjeve veličine. Prav nič filistrskega ni bilo med temi mladimi navdušenci. Mično je, kar nam pripoveduje Stritar v omenjenem životopisu o njih početju: Levstik je v zavodu vladal kakor kak samosilnik, prirejal je dramske predstave in je bil dramaturg, režiser in igralec obenem; spravil je na oder, kakor sem že omenil, poleg vodje, ki mu v svoji velikodušnosti tega ni zameril, tudi slugo, ki je, oblasten kakor vsi sluge, bil zato prav hud. Od leta 1848. dalje je imelo Alojzijevišče tudi svoj list »Daničico«, ki je že po svojem imenu izražala, da je majčkena sestra »Zgodnje Danice«, porojene prav istega leta: »Slovenska Daničica, tednik mladosti Alojzevišča, v poduk in kratek čas«.

Te razmere je treba uvaževati, da razumemo, kako je bilo mogoče, da sta Levstik in Stritar stopila v svet z že utrjenimi umetniškimi in pisateljskimi načeli in s spretnim jezikom, v tistih časih, ko iz slovenskih spisov ali votlo doni bombast, ali pa hrešči osušela lesenost, ali pa se je večini godilo tako kakor dr. Vošnjaku še leta 1870: Vošnjak je, kakor nam v »Spominih« pripoveduje, še leta 1860. prvi svoj dopis »Novicam« poslal iz Kranja v nemškem jeziku, ker slovenskega ni imel dovolj v oblasti; a Levstik in Stritar sta se že v mladih letih temeljito izvežbala v slovenščini.

A uk se ni zanemarjal. – Ko je bil Stritar v 3. razredu (leta 1850.), se je dosledno in z velikim uspehom vpeljavala velika reforma avstrijskih gimnazij in realk, na kateri smo temeljili do Gautscha.¹⁵⁹¹ Veliki šolski katalogi so urejeni v bistvu tako kakor pozneje do leta 1900, a pri redih je posebnost, da se ne oklepajo suhih predpisanih izrazov, ampak da prepuščajo učitelju, naj označuje vsakega učenca individualno po svoji in učenčevi individualnosti. Tako se tuintam podajajo cele slike o značaju učencev. – Konec 1. tečaja leta 1850. je izstopil Stritarjev tekmeč Schwarzenberg in odslej je Stritar prvi v vseh razredih zdaj osemrazredne gimnazije. Učitelji ga ne morejo prehvaliti, nekteri rabijo že pretirano *pohvalne* izraze. Da se vidi, kako so označevali druge, na primer slabe dijake, navajam izmed mnogostevilnih dotičnih označb nekaj zgledov: Fleiß: »mechanische Tätigkeit« ali »arbeits-scheu und nicht willig!«; »Aufmerksamkeit; »passiv«, »teilnamslos«; Äußere Form; »leserlich« ali »Anlage zu einer guten Schrift.« Latinščina: »unmerklich«, »völlige Unwissenheit«.¹⁵⁹² Erjavec nima nič posebno dobrih izpričeval, le v slovenščini: *ausgezeichnet*¹⁵⁹³ (poučeval je Metelko). Posebno v grščini je bil Stritar odličnjak že leta 1851. (I. tečaj): »Hervorragend durch ausgezeichnete Gründlichkeit und Sicherheit, glänzende Fertigkeit und ausserordentliche Ruhe in der Darlegung«;¹⁵⁹⁴ tudi v nemščini: »ausgezeichnet durch Klarheit der Auffassung, Gewandtheit der Schriftlichen Darstellung, Vertrautheit mit der Grammatik, ausdrucksvoller Vortrag.«¹⁵⁹⁵ Tudi za slovenščino ni Metelko več tako malobeseden: v prvem tečaju je še samo: »ausgezeichnet durch Gründlichkeit«,¹⁵⁹⁶ v drugem že: »ausgezeichnet durch gründliche Auffassung, lebendige Aneignung und klare Darlegung ...«¹⁵⁹⁷

To leto je, kolikor vemo, tudi stopil prvikrat na dan s pesniškim izdelkom, za tedaj le še v ozkem krogu alojzijeviške »Daničice«. Tedanji urednik tega lista,

¹⁵⁹¹ Paul Gautsch von Frankenthurn (1851–1918), avstrijski politik in večkratni ministrski predsednik. Od 1879 do 1893 je bil minister za šolstvo in kulturo v vladi Eduarda Taaffeja.

¹⁵⁹² Marljivost: »mehansko delovanje« ali »delomrzen in nedejaven«; Pozornost: »pasiven«, »ne sodeluje«; Oblikovanje: »čitljivo« ali »sposobnost za dobro pisanje«; Latinščina: »nepazljiv«, »popolna nevednost«.

¹⁵⁹³ Odlično.

¹⁵⁹⁴ »Izstopa zaradi izredne temeljitosti in gotovosti, bleščeče izurjenosti in izredne umirjenosti v predstavljanju.«

¹⁵⁹⁵ »Odlikuje se po jasnem zaznavanju, spretnosti v pisnem predstavljanju, poznavanju slovnice in živahnem podajanju snovi.«

¹⁵⁹⁶ »Odličen zaradi temeljitosti.«

¹⁵⁹⁷ »Odlikuje se po temeljitem dojemanju, živem sprejemanju in jasnem razlaganju.«

Josip Marn, nam pripoveduje sam leta 1886. v 126. številki »Slovenca«, da je Josip Stritar, »aloznik 4. gimnazijskega razreda«, v 3. listu dne 2. februarja 1851 Daničici poklonil tole »milico«:

»Mala hčerka, lepa deva
matere Slovenije,
naj ti vila moja speva
kar navdaja mi srce.

Ko si prvič prikazala
se na tihem nebesu
ogelj plameneč prižgala
že si srcu mojemu.

Črni oblaki pokrivali
naše mlačno so srce;
žarki tvoji pa pregnali
so nam temne te megle.

Svoje ne odtegni luči,
dolgo nas razveseljuj,
mater nas ljubiti uči,
dan nam jasni oznanuj.«

Naj se reče karkoli, leta 1851. je ta pesem za četrtošolca zelo častna in nam očitno kaže nenavaden talent. Slabša je budnica »Sloga«, ki jo je prinesla »Daničica« istega leta dne 30. marca.

Kot petošolec je leta 1852. žel zopet vsestransko, še gostobesednejšo hvalo od svojih učiteljev, in tuptam se že izkristalizujejo značajnejše poteze, n. pr. ko se o njegovi pridnosti pravi: »kräftig, sehr gründlich, selbsttätig,«¹⁵⁹⁸ ali v verouku: »ausgezeichnet durch allseitig richtiges, sehr gründliches Wissen bei lebendiger Einsicht, klarer, bündiger Darlegung«,¹⁵⁹⁹ posebno v nemščini: »ernste

¹⁵⁹⁸ »Stanoviten, zelo temeljit in samostojno dejaven«.

¹⁵⁹⁹ »Odlikuje se po vsestransko pravilnem, temeljitem znanju, živem razumevanju in povezanem predstavljanju«.

Auffassung, sehr gut geordnete Ideen, zierlicher Stil¹⁶⁰⁰ – to se glasi, kakor bi bil učitelj poznal poznejša Stritarjeva dela! Tudi v slovenščini hvali Metelko med drugim »fertige und richtige Darstellung, Gewandtheit und Richtigkeit in der Darlegung«. ¹⁶⁰¹ – To leto se je učil Stritar tudi italijanščine.

V šestem razredu (leta 1853.) je ostal na isti višini. V tem letu je stopil prvikrat, koliko je meni znano, pred pravo, širše občinstvo, objavivši, šestnajst let star, v »Zgodnji Danici« (1853., št. 21, z dne 26. velikega travna) štiri sonete, s katerimi proslavlja Marijo. Snov je zanj značilna: izbral si je, bodoči idealist, najidealnejši predmet vernosti katoliškega kristjana: devico Marijo. Ti štirje soneti tvorijo cikel, vsak se naslanja na misel prednjega in v zadnjem, četrtem, se zlijejo vsi v slavošpev »Mariji«. Podpisal se je pod vsakega z drugo šifro (1. – *Josip. S;* 2. – *tr;* 3. – *it;* 4 – *ar*), a na prvi pogled vidimo, da združene izražajo pesnikovo ime: »J. Stritar«. Sonetje so po vrsti nastopani: »Luna«, »Danica«, »Zora«, »Mariji«; prvi trije slikajo, kako se razsvetijo zaporedoma luna, danica in zora, a njih blesek presega (4) Marija.

Prva kitica prvega soneta se glasi:

»Noč temnokrila trudno zemljo krije,
molčijo gaja sladke melodije,
počiva v miru gora in planjava –
in zdaj na nebu Luna gor priplava.«

Zadnja kitica 4. soneta pa je ta:

»Pri svitu žarnih zvezd in blede Lune
z boječo roko primem liro vbrano
in posvetim Marii mlade strune.«

Te pesmice so zbudile, ker se dokaj razlikujejo od tedanjih pesmi, po svoji milini in naravni priprostosti tako pozornost, da je 9. junija istega leta (1853.) objavljena zahvalna pesem »pevcu štirih sonetov«, Stritarju (»Zgodnja Danica«, 1853., številka 96.). Tam se pravi proroško o njem:

¹⁶⁰⁰ »Resno dojemanje, zelo dobro urejene zamisli in prijeten stil«.

¹⁶⁰¹ »Dodelano in pravilno predstavljanje, spretnost in pravilnost v prikazovanju«.

»Da mnogokrat bi svoje strune vbrala
Ti mlada lira in harmonija prava
le glasov domorodnih nam donela!«

Leta 1854. je bil Stritar v 7. razredu in se je učil tudi francoščine. Objavil je v »Novicah« tega leta (stran 204.) žalostinko »Josipini Turnogradski na prerani grob«. Tega leta so dobili Slovenci novo zbirko pravih poezij: Levstikove pesmi – te čudovito krepke in drzno duhovite pesmi so očarale vso mladino. Prihodnje šolsko leto (1854/55), ko je bil Stritar v 8. razredu, je imel skoraj vsak dijak tega razreda svojega Levstika kar vedno s seboj. A ko je tedanja merodajna slovenska javnost proglasila njegovo poezijo za malodane krivoversko, so bili vsi izvodi v šoli konfiskovani na zvijačen način. Stritar je bil baš dobil pismo od Levstika in ga je ob grobni tišini s katedra čital v šoli svojemu razredu. Poleg učne šole v fizikalnem kabinetu pa je vlekel profesor fizike, Mitteis, vse na uho in je kar gorko ovadil Stritarja zaradi upora in je še pri kolegih deloval na to, da bi bil Stritar izključen. A profesor latinščine in grščine, duhoviti Petruzzi, se je postavil za Stritarja in je, takisto hodeč od kolega do kolega, izposloval, da se Stritarju ni zgodilo nič (Zbrani spisi III., 153). – Tedaj Stritar tudi ni bil več v Alojzijevišču, ker se je bil že odločil, da pojde na Dunaj. Hotel je bil že v II. razredu izstopiti, a vodja zavoda ga je pregovoril, da je ostal še eno leto. – V 8. razredu tudi Stritar ni prvi, ampak četrti odličnjak in je dobil le drugo darilo; sodbe profesorjev o posameznih predmetih pa so prav tako pohvalne kakor prej.

Po maturi je odšel Stritar na Dunaj študirat modroslovje, a v počitnicah se je vrnil na svoj dom in tu se je sešel z Levstikom.

Ta je študiral svoje jezikoslovne knjige, pilil verze, se igral s svojo veverico, pekel krompir (Stritar, III., 158) in se je metal s kmetskimi fanti. Pri njem se je brezdvomno navzel Stritar finega čuta za psiho našega priprostega ljudstva in plastike v risanju ravno nekaterih prizorov iz kmetskega življenja, čuta, ki je ostal Stritarju zvest tudi čez široka desetletja, ko ni več zahajal med priprosto ljudstvo. Kakor peče gospod Mirodolski v njegovem romanu krompir, tako ga je pekel Levstik in tako se ga je naučil peči Stritar. Kako oblastno in vendar jovijalno je postopal Levstik s Stritarjem, to nam spisuje ta sam, pa ta stroga šola je bila dobra za mladega Stritarja; tu se je naučil paziti na duh in na obliko, učil se je skrajnje narodnosti – ogenj se je n. pr. smel pri zakurjenju le ukresati, nikakor zanetiti z žveplenko, in pravi narodni nož je bil – pipec! Bila je to jedka enostranost, a oprijemala se je močne individualnosti in brezobzirne originalnosti.

Mladi, bodri, dovtetni Stritar se je molče in nekako z užitkom klanjal tej močni individualnosti. Tu si je bistril svoj formalni talent in si je vcepil za vse čase prepričanje, da mora biti v vsem našem delovanju – rekel bi – solidna poštenost in poštena solidnost.

Levstik je bil torej Stritarju nekaka kvintesenca domačega vpliva; razume pa se, da je imel Stritar sam odprte oči, in sicer sploh za vse, kar mu je nudil rojstni kraj s svojo originalno, pol resno, pol šaljivo, vedno skoraj sentencijozno govoricco in s svojimi originalnimi tipi. Ta govoricca je dala Stritarju njegov nedosegljivo bistri, gladki in neprisiljeni jezik, zabavljajoč in zabavajoč, vse obenem, z vednim tihim: »pa brez zamere!«

Posebna sreča je tudi bila, da je živel baš tedaj v onih krajih kmetski trubadur (napol berač, napol gospod), v našem slovstvu dobro znani »Pikin Jožek«, general kranjskih beračev in zato ne berač: godec, pevec, pošten potepuh, pesnik in vsevedec. Taka prikazen je bila mogoča le v prejšnji dobi romantičnega beračenja! Tega Pikinega Jožka nam Stritar večkrat predočuje, n. pr. III., 197, v Levstikovem nekrologu, pa še tudi mnogo pozneje, leta 1899., v »Jagodah«, kjer nastopa Jožek v dramatskem spevu, pojoč n. pr.:

»Oj Pikin Jože, Pikin Jože ti,
kako si lep bil nekdanj, kakor kri
in mleko! Stara Pika, tvoja mati,
ne mogla bi te takega spoznati.«

V drami »Logarjevi« nastopa isti Jožek – sploh se vidi, da so ti mladostni vtiski pri Stritarju neizbrisljivi; vedno se vrača k njim in jih izčrpava v svojih spisih, od prvih do zadnjih, tudi po preteku dolgih let še vedno z neposrednim spominom. To daje Stritarju pravico, da zahteva, naj bodo vsi naši spisi »narodni«; kako on umeva pojem narodnosti, je v presenetljivo jasni obliki povedano z izjavo (v »Zvonu« leta 1876., Zbrani spisi II., 315–329), da Slovencem ni toliko treba kakega »Fausta« ali sploh takega orjaškega dela, ampak spisov, ki zgrabijo veliko maso našega ljudstva: »Pustimo (stran 319.) za sedaj tisto visoko literaturo, a ni treba nalašč se izražati po kmetsko; kajti naš kmet je razumen in dovteten za vse; narodno bodi naše slovstvo (stran 315.), pa ne v zmislu, da bi vedno klicali »domovina!«, ampak da koreninimo v svojem življenju; ono nam naj daje snov, a zveza med slovstvom in življenjem je neobhodno potrebna (stran 320. itd.).« Seveda je prišel do tega veroizpovedanja šele potem, ko je že izkusil

bridki sad spoznanja. Slovanstva pa se je učil pod Levstikovim vplivom iz čistega vrelca, iz srbskih narodnih pesmi.

V oži zvezi pa doma ni mogel dolgo ostati z Levstikom; ta je šel za domačega učitelja k grofu Pacetu in je ostal pri njem tri leta. Stritar pa je na Dunaju nadaljeval svoje študije. Oba sta odslej študirala tudi življenje. A kolika razlika! Stritarja je spremljala srečna ali vsaj svetla zvezda, in njegov talent je prišel povsod hitro do veljave. Blagohotni škof Anton Alojzij Wolf¹⁶⁰² je hotel Stritarja poslati najprej v orientalsko akademijo, pa tega niso mikale te študije, ampak se je odločil za klasično filologijo in se je najbolj oklenil znamenitega filologa, filozofa in pedagoga H. Bonitza.¹⁶⁰³ Poroča se tale dogodek (Slovar 1887, 93): Nekoč je čital Bonitz z dijaki »Elektro«, kar se mu pretrga nit predavanja in mož ni mogel naprej. Stritar, ki je sedel nekje v zadnjih klopeh, je nadaljeval natihoma, kar bi imel povedati Bonitz. Hitro vpraša profesor: »Wie heissen Sie dort, der Sie mehr wissen als ich?«¹⁶⁰⁴ Bonitz je spoznal bistro glavo Stritarjevo; postala sta si prava prijatelja in sta vkupe brala klasike; Bonitz mu je tudi preskrbel državno ustanovo 400 goldinarjev.

Dokončavši vseučiliške študije, se ni vezal Stritar takoj na državno službo, dasi je ostal zvest svojemu pozivu; vzgajal je sinove imenitnih rodbin in se posvetil javni službi šele leta 1873, ko se je bil oženil in opravil preskušnjo iz klasične filologije. V imovitih krogih je do tega leta vzgajal bivši kmetiški deček tudi samega sebe in je postal v njih prav domač; vse je imelo rado duhovitega mladega moža in ni mu bilo biti v skrbi za vsakdanji kruh. V fini družbi je postal pravi človek: značajna kremenitost slovenskega kmeta mu je ostala v mozgu, najhujši brus, svet, pa mu je obrusil kmetiško trmo in zadirljivost. Tako se je v njem spojilo srečno dvoje elementov: slovenska poštenost in nadarjenost pa evropska kultura v harmonično celoto. V takih razmerah se je v njem izcimilo njegovo tolikokrat naglašeno geslo: »tout comprendre c'est tout pardonner!«¹⁶⁰⁵ Zato se sme reči, da je on prvi načeloma enačil slovenstvo s kulturnostjo. Od tod tudi izvira njegov velikanski vpliv na idealno mladino, ki hoče biti poštena, domača, ki pa jo tudi mika in vleče nase svet in njegove lepote in napredek; od tod tudi izvira načelno sovraštvo proti njemu pri tistih, ki so slovenstvo kot tako smatrali samemu sebi za zadostno, kot srečno stanje nedolžnega otroka, ki nepokvarjen ne pozna sveta, češ najbolje je, da

¹⁶⁰² Anton Alojzij Wolf (1782–1859) je bil za ljubljanskega škofa imenovan leta 1824.

¹⁶⁰³ Hermann Bonitz (1814–1888), nemško-avstrijski klasični filolog.

¹⁶⁰⁴ »Kako vam je ime, vi tam, ki veste več kot jaz?«

¹⁶⁰⁵ »Vse razumeti pomeni vse opravičiti!«

ga sploh ne pozna. Ta posebnost ga je spravila naposled v neko nemilost celo pri Levstiku, dasi mu je stal Stritar vedno zvesto ob strani. Med Stritarjevim geslom in med Levstikovimi nazori leži cel prepad. Toda razlika je stopala na dan šele polagoma. Konec petdesetih in šestdesetih let sta imela vsak s seboj dovolj posla. Stritar se je učil, je poučeval in popotoval s pomočjo rodbin svojih učencev po Švici in Tirolskem, po Bavarskem in ob Renu, šel je v Pariz, kjer je zbolejši bival dalj časa; čez gorenjo Italijo se je vrnil preko domovine na Dunaj. Najvažnejše postaje z njegovega potovanja so z nedosegljivo poetičnostjo naslikane v njegovih »Popotnih pesmih«, najlepših te vrste, kar jih sploh pozna naše slovstvo. Te pesmi, ki jih pa ni sproti izdajal, tudi pričajo, kako bistro je Stritar opazoval svet, ki ga je prehodil; v svoji izbi pa je hkratu bral važna moderna dela tujih slovstev in se temeljito bavil z estetičnimi spisi ter si uril umetniški ukus z očesom, duhom in peresom. Levstik pa je obtičal v ozkih sponah domače tesnosrčnosti, ki mu je zavirala polet; bil je domači učitelj, pa le doma, in bil je celo – čitalniški tajnik v Trstu. Poskusil se je z uredništvom, pa je komaj ušel ječi, bil tajnik pri Matici, pa se je skoraj odpovedal; izročili so mu uredništvo Slovarja, da so mu ga zopet odvzeli, in 4 leta [je bil] popolnoma brez kruha. V tem času pa je Stritarju gladko teklo leto za letom, naučil se je mnogo in tudi zložil kako pesem, ne da bi jo objavil.

Leto 1866. je združilo Levstika in Stritarja pod Jurčičevo firmo v literarno podjetje; oba sta bila dobro pripravljena, Stritar bolj notranje, Levstik že priznan pisatelj in strah vseh nasprotnikov. Tedaj so, vsaj na Kranjskem, še gospodovale »Novice«, le »Glasnik« jim je delal nekaj napotja, ker so se ljudje pričeli povpraševati, ne bi se li mogle tudi »Novice« bolj bližati »Glasniku«; okrog leta 1868. pa so stale še na vrhuncu svoje vplivnosti in bralo jih je vse z navdušenjem.

Zdaj je Stritar, ko so se mu ravno najbolj razvile moči, trideset let star, temeljito strokovno izobražen, svetovno olikan in iz lastnihkušenj opazujoč s svojega narodno domačega stališča bujno se razvijajočo kulturo, prvokrat nastopil kot kritik, s trojnim namenom, ki ga je nosil že tedaj z vso odločnostjo v srcu, pa ga naravnost povedal šele 10 let pozneje (leta 1876), češ: slovstvo ima trojen namen: izobraziti naš jezik, braniti našo narodnost in 3. izobraziti, povzdigniti in oblažiti narod. V dosego tega namena je zastavil vse svoje pisateljvanje. Iz tega trojnega se dà več ali manj razložiti vsak njegov literarni korak, v tretjem koreni ni zlasti njegov idealizem in njegova mehkost, ki mu je včasih pridobila očitane mehkužnosti, dasi je, kadar je trebil s pota kamenje, pisal tudi s perečo satiro, o čemer svedoči »Triglavan s Posavja« (1870), zelo zapoprani »Pasji pogovori« (1870), »Dunajski soneti« (1872) in »Drobiž« 1891.

Leta 1866 torej je stopil Stritar v zvezi z Levstikom na dan, stopil tako trdo, da je odmevalo po celem slovenskem logu in odmeva še danes. Izdal je torej svoj kritični uvod v Prešerna, ki je bil po obsežnosti obzorja in po vglobljenosti umevanja do onih časov nedosežen in je vzoren še današnjega dne. Znamenito je, da Stritar ni stopil kar sam na plan; morda je čutil, da bi bil tak nastop večini povsem neumljiv. Znak posebne razboritosti je, da je Stritar v tistih časih, ko se je bilo bati, da v slovstvu povsem omaga zdravi okus, nanovo odkril tistega, ki se je tudi boril za one tri ideale v slovstvu, da je odkril pomen Prešerna. To je bil pravi kulturni čin in zvršil se je natančno trideset let potem, ko je izšel »Krst pri Savici«. Pri izdaji Prešerna samega pa Stritar ni nič sodeloval, le Levstik je tako radikalno »popravljal« Prešerna, da ga skoraj ni več spoznati v nekterih verzih.

Tako sta najodličnejša naša pisatelja tedanjega časa dvignila na prestol Prešerna in narod je strme slišal in se prepričal o velikanski razliki, ki je bila med tedanjimi imenitniki v slovenskem slovstvu in med Prešernom. Kako globoko je moralo v njegovih očeh pasti tisto pesništvo, ki se je tedaj šopirilo po Novicah; te so sicer prinesle marsikaj lepega in dobrega, toda kaj podobnega, kakor so Prešernove pesmi, ni najti v njih po Prešernovi smrti. Kako borni so bili tedaj literarni izdelki, razvidimo ravno iz zaznamka slovstvenih del, objavljenega v njih v letu 1866 za leto 1865: s časniki, gimnazijskimi programi in molitveniki vred jih je natančno 50! »Glasnik«, ki je tedaj izhajal že osmo leto, se je moral vkljub vrlinam boriti za obstanek in Janežič je potreboval vso svojo obzirnost, da se je obvaroval interdikta merodajnih krogov, ki so tičali za »Novicami«. In tu je odprl Stritar v zvezi z Levstikom oči, kažoč jim, kako visoko je bil slovensko slovstvo dvignil že Prešeren in kje je torej Slovencem začetni: pri Prešernu se mora nadaljevati, ne pa vedno prav iznova začenjati. Kakor odrešenje je završalo po slovstvenem logu slovenskem, ko se je razglašala ta blagovest.

Bilo je tedaj treba najprej pokazati, da oznanjevalci novega časa tudi *sami* kaj znajo: to so jim tudi kaj hitro kot dolžnost stavili pred oči nasprotniki, ki so Stritarju zlasti zamerili, da je sodobne pesnike, posebno Koseskega, molče prezrl, kakor bi jih ne bilo. Preden je šel Stritar torej s prijatelji na pozitivno delo, je moral s kritičnim omelom obrisati zlati prah, ki je pokrival tedanje pesniške velikaše. Zgodilo se je to v bolj akademični obliki v »Glasniku« leta 1867. pod naslovom: »Česa je posebno treba našim pesnikom?«, kjer pravi: »Vpraša se, ali hočemo Slovenci imeti svojo literaturo po zgledu drugih narodov ali ne. Če jo hočemo, treba nam je kritike ... Če je pa nočemo, pustimo to igračo in šemarijo, pa lotimo se bolj potrebnih reči.« In malo prej pravi: »Meni je poezija resna, sveta reč –

poezija mi je vse, poetje nič! Ker pa mi je poezija sveta reč, kako bi me včasih ne zgrabila pravična jeza, ko vidim, kako se v njeno svetišče vrivajo krivi duhovniki in preroki ... Kaj pa je korenina in vir žalostnega stanja naše poetične literature, če ne odtod, da pri nas o teh rečeh ni nikakršne sodbe! Kdor pri nas le pisati, to je črke delati zna, je slovenski pisatelj; kdor je zveržil toliko in toliko verzov, on je slovenski pesnik, »nadepolni«, če je mlad, »slavni«, če je že malo stariji ...!« In drugod se zaveda z vsemi kritiki: »Velika zmota je misliti, da kritika koga ustraši: Bog hotel, da bi imela toliko moč. Ali nima je!« Pravi, »dokazuj pevčetu še tako jasno, da njegove pesmi niso nič prida: še raji jih bo imel – sovražil pa bo tebe!«

Čuditi se moramo, od kod ta bistra sodba, uničujoča in spodbujajoča, odkod to poznanje domačih razmer pri Stritarju, ki je že leta in leta živel v tujini. Vsaka njegova beseda je zadela v črno, zlasti pa ta-le: »Če se kdo postavi po robu, zareže se (prvaki) nad njim: Kdo pa si ti in kaj si? Ti nisi zapisan v našo zlato knjigo. Kdo te nam je postavil za sodnika? Le sama nevoščljivost govori iz tebe!« – Res, Stritar ni zahajal v domovino, pa ustanovil si je na Dunaju drugo domovino; ne samo, da je vse bral, kar mu je prišlo slovenskega v roke, ampak zbiral je tudi okoli sebe na Dunaju svoje bivše vrstnike, sošolce in druge dovetne Slovence, se je shajal z njimi in kmalu se je nabralo kolo čilih in mladih mož, vnetih za svoj rod in za umetnost. Stritar je bil prvi med enakimi kot izkušen in o vsem podučen mož. Sploh je takrat ljubil živo, po napredku težečo družbo in zato je vpeljal po starogrškem načinu sestanke in leta 1867. jeseni se je združil z ožimi prijatelji v neprisiljeno društvo. Shajali so se vsako nedeljo pri njem in vsak je prinašal kaj spisanega, kar je že bilo. Izdelki so se prebrali in prekritikovali; odločevala je sodba Stritarjeva, izrečena vedno kratko in točno. V tem krogu so dobili prvo konkretno obliko estetični nauki, ki jih je Stritar pač že dolgo nosil v srcu, zavedal pa se jih z vso jasnostjo šele, ko je njih merilo preskušal na tistih nedeljskih večerih. Jasno je, da so se presojali tudi literarni izdelki nenavzočih, t.j. v domovini bivajočih pisateljev. Tako razumemo dvojno smer tedanjih čistilnih Stritarjevih spisov; na eni strani poduk, ki ga daje »mladim bodočim pesnikom« – tako sta naslovljeni v »Glasniku« leta 1867. prvi dve »kritični pesmi« – in na drugi strani, zlasti v poznejših kritičnih pismih leta 1868., ostro presojo domačih književnih razmer.

Najprej je končal svoj spis »Česa je posebno treba našim pesnikom?«, kjer piše o predmetu, ki naj ga opeva osobito liričen pesnik; v mislih ima edino domače razmere, češ: »Obilo tri četrti vse lirične poezije poje ljubezen in ne kaže se, kakor bi se hotela ta reč premeniti. Pri nas so se poetje, dokler je bilo mož, ogibali tega polzlega predmeta, razen enega (Prešerna), ki je pa ravno zaradi tega trpel

veliko preganjanja. Ko pa so izprevideli, da dolgo časa ni moči izhajati tako, pa so začeli počasi strahoma lotiti se tega prepovedanega sadu.« Stritar je sicer tedaj določeval snov lirike malo enostranski; čudno je n. pr. tudi, da ravno tam poete nekako pozivlje, naj opevajo po klasičnih zgledih vino in pitje, pa obračal je vse to prav tako na domače razmere kakor svoje opazke o takozvanih »rodoljubnih« pesmih. Da je tak idealist ko on pisal ravno tedaj tako realno, tega mu še zdaj nekteri nočejo odpustiti. Saj do današnjega dne ni nihče tako naravnost grajal pesnikov, ki so si tako obilo privoščili domoljubje, pa so računali pri tem predmetu najbolj na glasno pritrjevanje. Lahko si torej mislimo, s kako jezo so brali pesniki Stritarjev izrek: »Lepa, blaga čednost je domoljubje; ali meni je ljubše v dejanju kakor v pesmi ... Ono samo ob sebi ni pripravno za poezijo, če ga pesnik ne približa človeškemu srcu.« Kako se to vzorno zgodi, je pozneje pokazal Stritar sam.

Še en važen izrek se nahaja na navedenem mestu: »*Sentimentalnost* – zdravi slovenski jezik še nima besede za to čudno neslano zmes in Bog daj, da bi mu je ne bilo treba nikoli: sentimentalnost je prava smrt vse poezije.« Nekteri se čudijo, kako je on mogel napisati te besede, ki je [čez] dve leti objavil »Zorina«. Toda opomniti je, da je ravno Stritar vpeljal v naše slovstvo svetožalje, kterege pa nikakor ne smemo zamenjavati s sentimentalnostjo. Kako on to zadnje razume, je razvidno iz njegovih nadaljnih besed: »Kakor rja ali slana zeleno zelišče zatre in zamori ta kužna bolezen vsako zdravo misel, vsak kreпки čut. Tako ubogo pevče nima srca ne za žalost ne za veselje; dremaje se ziblje med enim in drugim, da zaspi in ž njim milovanja vredni bravec. Če pa tudi najde kdaj ponevedoma kako misel, zrežlja jo na drobne kosce in jo prevleče z osladnimi polževimi slinami, tako da boš zastonj iskal pri njem grižljaja za zdravo grlo in kreпки želodec.« Tak sentimentalist Stritar ni bil tudi ne v »Zorinu«, v katerem se pretaka dovolj gorke krvi, a ta kri pólje za vesoljno človeštvo.

Da hoče ljubljanskim literarnim diktatorjem napovedati boj in jim kaliti s hudo obstrukcijo njih mir, to je povedal na koncu svojega spisa, posvečenega našim pesnikom: »Kdor hoče svete dajati našim pesnikom, mora žgati in rezati bule in gobo, ki pokrivajo zdrava telesa; saj ne gre tu za prid in slavo posameznih, saj literatura morda vendar ni kaka usmiljena naprava, kaka bratovščina, kak zavod, kjer se onemogli mladi in stari s slavo in hrano rede ob srenjskih stroških.«

S takimi trdimi nazori je stopil Stritar odločno na dan in jih zastopal še dalje v Glasniku leta 1868 v svojih »Kritičnih pismih«, kjer je posebno hudo prijel Koseskega, braneč proti njemu Prešerna. Koseski sam sicer ni delal zdražbe, se ni vtikal v prepir, pač pa so se zanj zavzele »Novice« in »Danica«. Janežič sam je sku-

šal pomiriti glasove, pa dasi je bila mladina na Stritarjevi in njegovi strani, je bil posledek vendar ta, da je škodo trpel on. Zmagal je kajpada Stritar, posebej ko je na zbadljivi poziv nasprotnikov, naj le poskusi prevesti le en odstavek Byronovega »Mazepe«, izvrstno preložil v štirih dneh 230 verzov in jih poslal »Novicam«. Te pa jih niso hotele natisniti, in zato jih je priobčil v zadnji številki »Glasnika«.

Prijatelji so na to Stritarja naganjali, naj izda nekaj svojih del, zlasti pesmi, ki jih je imel mnogo zloženih; pa Stritar se ni dal lahko pregovoriti. Vendar si je štel za svojo dolžnost, da po svojem kritičnem nastopu tudi *sam* pokaže, kaj zna; to je tem bolj dolžan, ker je v »Kritičnih spisih« glasno naglašal: »Izvirnost, menim, je pri pesniku poglavitna,« in ker je tudi naravnost zahteval, da »pesem mora biti rojena, ne pa narejena.« Stopil je zopet v zvezo s tedanjima najboljšima pisatelje-ma, Levstikom in Jurčičem; leta 1868 je izšla lična knjižica z značilnim naslovom »Mladika. Izdala in založila Josip Stritar in Josip Jurčič. Prvo leto«, ki je ostala tudi zadnje. Levstik je prispeval s šopkom pesmi, ljubezenskih in drugih pesmi in pobožnih; pa nikjer se ne imenuje z imenom, ampak je podpisan na koncu s šifro –i–, pod pesmijo »Na Gorenjskem« (o kateri trdé neki estetiki v Ljubljani, da ni mnogo vredna, v resnici pa je ena najlepših Levstikovih) s šifro –s–. Jurčič je objavil svojega »Sosedovega sina«, Stritar pa je tu prvič nastopil s svojim psevdonomimom 'Boris Miran' (Streiter).¹⁶⁰⁶ Objavil je osmero »Popotnih pesmi«, šest liričnih pod naslovom »Pomlad in jesen«, znani odlomek tragedije »Orest«, balado »Izgubljeni sin«, dramatični prizor »Prešernov god v Eliziji«, razen tega daljšo povest »Svetinova Metka«, članek »Ako bi človek vse videl in vedel« in »Evelino«, odlomek iz tedaj še neobjavljenega romana »Zorin«.

S tem je hotel Stritar pokazati z zgledi z raznih polj, kaj on more in kako zna prenesti svojo teorijo v prakso. Posrečilo se mu je to tako, da imamo res v »Mladiki«, če privzamemo k nji še spise v »Glasniku«, nekakega malega Stritarja, in to z nazori, kakor jih je zastopal še trideset let pozneje, do starosti. Pa tudi taki so sestavki lahko odprli vsem oči do spoznanja, da je nastopil izreden talent. Tako lepih in dosrčnih pesmi, kakor so neke teh poezij, se je le malo slišalo v slovenskem jeziku. Če pravi neki slovenski kritik, ki vse ve, da je pesem »Le enkrat daj še, majnik zlati, – Da gledam zorni tvoj obraz; – Ne branim se potem zaspati, – Zagrne naj me večni mraz ...«, ista misel kakor hrvaški »Za jedan časak radosti« (ki mimogrede še hrvaška ni, ampak laška) ali pa kakor v nemški pesmi »Ein

¹⁶⁰⁶ *Miran* je nasprotje bojevnika – nem. *Streiter*, Stritar; pred nemškim zapisom priimka Streiter je v rokopisu nejasna okrajšava.

Augenblick, gelebt in Paradiese, – wird nicht zu teuer mit dem Tod gebüsst»¹⁶⁰⁷ ali v Faustovem »Werd ich zum Augenblicke sagen: – Verweile doch, du bist so schön!«,¹⁶⁰⁸ potem gotovo ni pesmi razumel! Pesem izraža vendar le hrepenenje, da naj se vrne pomlad, to je ljubezen v pesnikovo srce. Da bi bila pesem »Kaj samec pohajaš mladenič bled, – Glej jasno nebo se nad tabo razpenja, – Pomladi, novega se življenja – Raduje okrog vesoljni svet« *sentimentalna*, to je vsakemu nedoumno, kdor pesem res bere. Pesem »Pri oknu sva molče slonela« je res prelepa, vredna Prešerna. In kaj šele Jesenska, »Kako si otožno, jesensko nebo!«; »Glej drevje po gozdu rumeni!«. Stritar sam šteje 6. (šesto) teh pesmi med eno najboljših, kar jih je zložil, in dvomi, da bi se dala sploh prevesti v drug jezik, da ne bi izgubila nič.

Tě pesmi so mladino očarale in jo vnele za Prešerna. V vsakem oziru mojstrske so »Popotne«. Z mehkostjo družijo zdravo, polno realnost. Takih imamo v našem slovstvu le malo. Koga bi ne prijala v dušo globočutna »Kaj sloniš ti lepa žena?« 44 Kako naj se pesniški opeva domovina, kaže rodoljubje v pesmi, to uči »Pozdrav moj čuješ, zlata domovina!« 40 in »Rena voda, lepa voda« 41. Šaljivca nam kaže Stritarja pesem »Nisem Nemec, dekle lepo«, spretnega pisca šaljivih in šegavih dramatično-epskih prizorov »Prešernov god v Eliziji«, resnega trageda odlomek »Orest«.

V povesti »Svetinova Metka« so takorekoč v posnetku vdela že vse značilnejše posebnosti njegovih poznejših leposlovnih spisov. Začetek je, kakor bi ga bil spisal Jurčič; plastično se slika kmetiško življenje, nastopajo pa tudi zastopniki boljših krogov, slikani s spretno realistikjo; sploh se opazuje združba selskega življenja z zastopniki izobraženih krogov, kakor jo Stritar ljubi v vseh svojih spisih. V posameznih potezah se že javlja spretnost v risanju kmetijskih tipov, kakor je »Birič Sila«, prav tako kakor pozneje v romanu »Sódnikovi«; ljubezen se vrši med preprostim dekletom in mladeničem boljšega stanu kakor pozneje v »Logarjevih«. V »Zorinu« se odpove ljubezni Zorin, tu pa se na isti požrtvovalni način Metka in v »Gospodu Mirodolskem« Zora. Prelepo je slikana mati, ki pripravlja perilo odhajajočemu sinu. Osebe so, kakor sicer v Stritarjevih spisih, idealizirane, na nekterih mestih nekoliko osladno, vendar so risane resnično in globoko. Velik je Metkin idealizem, žrtvuje se za ljubezen. Ona je ženski Zorin in stara Marina nas spominja poštenega vagabunda Zaboja v »Gospodu Mirodolskem«. V realiziranem idealnem svetu se vršijo dogodki, idealizem veje iz vsake vrste ter budi v nas

¹⁶⁰⁷ »Živeti, samo trenutek v raju – predrago ni, poplačati s smrtjo«.

¹⁶⁰⁸ »Če bom trenutek kdaj poprosil: – Kako si vendar lep! Postoj!« Prevod Boža Voduška.

sladko grenko hrepenenje, o katerem slutimo, da ostane neutešeno, pa nas vendar dela srečne: Če je bila kratka ta sreča, kaj zato? Ali se meri sreča po dolgotosti? Taka zavest je blažilna in povzdiguje človeka nad morečo sedanost. Ostane mu tolažba, ki jo poznajo že grški tragiki: »Naj izgubljanje človeka še tako boli in skeli, da si misli, tega ne prenesem, vendar se pretrpi še najhujše trenutje.«

V to povest je vloženo tudi nekaj pesmi, ki jih smemo prištevati najlepšim v našem slovstvu: »Za góre sonce mi zahaja« (62) in »Le nocoj še luna mila, – Razsvetluj mi pot temno, – Danes bova se ločila – K ljubi grem jemat slovo!«

Posebnost Stritarja in mnogega človeka je, da ga včasih obidejo trenutki, ko mu preseda vsa naša kultura in želi biti postavljen iz tega takozvanega olikanega sveta nazaj v staro pristnost in nepopačenost, kakor si jo domišlja. To idejo, spomin na Rousseaujevo filozofijo, zasledujemo v vseh večjih Stritarjevih delih; tudi že v »Svetinovi Metki«. Teodor, olikan in iz imovite rodovine, govori Metki, ki se zaveda, da je preprosto kmečko dekle: »Metka, ti ga ne poznaš, tako imenovanega omikanega sveta, njegove notranje puhlosti in praznote ... V njegovem hrupu in šumu, svitu in blesku, ki je toliko za uho in oko, ni nič za srce – tu sem se tebe spominjal!« Tako sodimo *večinoma* ne le tedaj, kadar si želimo povrniti se s človeštvom vred v otroško dobo človeštva, ampak kadar odpremo srce pravi, neprisiljeni, resnični otroški dobi, t.j. našim *pravim* otrokom; kadar smo kulture prenasičeni, tedaj se zatečemo ali v svojo otroško dobo ali pa k otrokom. Tudi Stritar ima rad *otroke*, to nam sam, kot Zorin, pove naravnost, zlasti razvidimo to iz poglavja o devetletni Evelini, ki ga je že poprej natisnil v »Mladiki«. Tam pravi: »Veš, da imam posebno veselje do otrok; rad se ž njimi pogovarjam in igram, tudi otroci se me čudovito hitro privadijo.«

In res nastopajo v njegovih poznejših prizornih spisih pogostoma otroci in ravno otrokom je posvetil zadnje svoje moči, ko je zbral svoje skušnje v dolgem teku in prestanih študijah svojega življenja. Tri oziroma štiri zadnje knjige njegove *mladini* namenjene, izdala je družba sv. Mohorja: »Pod lipo«, »Jagode«, »Zimski večeri« in »Lešniki«.

Živalska idila o psu Sultanu in o pregrešnih mislih mačka v »Svetinovi Metki« nas spominja poznejših »živalskih pogovorov« Stritarjevih; nahajajo se posebno v »Zvonu« 1878 in znova v »Zimskih večerih«.

Še en spis je Stritar objavil v »Mladiki«, ki je prav tako programatičen, kakor vsi drugi članki njegovi, namreč spis »Ako bi človek vse videl in vedel!«. Jedro tiči v pritaženem odgovoru na ta vsklik; odgovor bi se namreč glasil: »Skrajno nesrečen bi bil človek, ako bi vse videl in vedel!« Torej v bistvu zopet Rousseaujeva misel o

nesreči, ki jo donša na svet kultura. Spis je zanimiv že zaradi oblike, ker nam kaže zgled za poznejše Stritarjeve razprave, večinoma v obliki predavanj, o zelo različnih predmetih; razpravljanje se vrši napol resno, napol šaljivo, vedno z obširnimi znanjem, neprisiljeno in lahko; ena misel izvaja drugo, en stavek rodi drugega in mu podaja roko. Dva taka sestavka je objavil že v »Glasniku« (o »Vincu« in »Želodcu«), drugi so objavljeni v »Zvonu«: O ljubezni, O soli, O glasbi, O slovenskih imenih, O šestomeru; v »Ljubljanskem Zvonu« »Srce«, tudi »Deveta dežela« in »Zora«, tudi »Popotna pisma« spadajo sem; zgolj satira je: »Triglavan s Posavja«.

Omenjeni Stritarjev članek v Mladiki je zanimiv ne samo s formalne strani. V vedoželjnosti vidi pisatelj vzrok, da silimo vedno v to, kar nam je škodljivo, in da zato postane svet pravi pravcati prostor za nesrečo. Česa nas nauči vse opazovanje, ves uk? Ko človek študira živali, najde med njimi večni boj za obstanek, večno medsebojno uničevanje. In isto vidi med ljudmi: Kakor zver zveri moral se je vedno braniti človek svojega brata človeka, braniti je moral proti svojemu bratu življenje in imetje, ženo in otroke in svoje dobro ime. Kakor med živalmi tako je med ljudmi: živeti ima pravico, kdor ima moč; kakor v preteklosti tako v sedanjosti, le še vse bolj zmedeno in zoprno, hinavsko, malopridno. In tu naj bi človeku ne prešla vedoželjnost? Moškega vleče neka posebna moč do ženske, »die dämonische Lust am Weibe«, ¹⁶⁰⁹ kakor pravi Hebbel. ¹⁶¹⁰ To je sicer žalostno, pa kaj se hoče. Ženska ima za moškega nekaj posebnega, skrivnostnega, in rad, le prerad si beli glavo, ki mu jo je Bog dal za druge, potrebnejše reči, s to zanimivo uganko. Ko pa ji pride do konca, tedaj ga pa groza obide in spomni se pesnikovih besed: »Človek naj gledati nikdar ne sili, kar so z nočjo mu bogovi zakrili.« – Kaj nam je torej treba vednosti in vedno le vednosti? vprašuje pesnik; »kaj mi koristi, če vidim pod mikroskopom v kapljici vode vse polno plavajočih živalic, v drobtinici sira, ki mi tako diši, gomazečih ostudnih – črvov!« Pesnika tudi nič ne vesele tiste žepne ure, ki se jim vidi vsak zobček na kolescu. Zakaj ne? Ura mu mora nuditi nekaj skrivnostnega, da jo mora pritisniti na uho, če hoče vedeti, da gre ... Kaj bi bilo, ko bi bil celo človek ustvarjen tako, da bi se videlo vanj? Konec bi bilo vere, prijateljstva, ljubezni, konec vse poezije. Saj resnica *sama na sebi*, naga, ni *poetična*: taka je le, kadar jo pokriva lepo zagrinjalo. Opoldne, ko lije solnce obilo luč na zemljo, ali je to čas poezije? *Zvečer*, ko prede tihi mrak

¹⁶⁰⁹ »Demonska privlačnost ženske«.

¹⁶¹⁰ Christian Friedrich Hebbel (1813–1863), nemški (avstrijski) pisatelj, pesnik in publicist. Njegov največji uspeh je bila drama »Marija Magdalena«.

tenko, skrivnostno zagrinjalo in zagrinja vanj slednjo stvar, takrat rosi nebo poezijo na trudno, hrepenečo zemljo. Zatorej če hočemo srečno živeti, zatirajmo v sebi hudobno željo, nesrečno radovednost. Saj veste, kaj se je zgodilo tistemu ubogemu mladeniču, ki je razkril s predrzno roko skrivnostno »sajiško podobo«, strašno resnico: »Brez zavesti našli bledega, – Svečeniki so ga drugi dan, – V znožju Izide ležečega!«

Vse te izreke bi mi hitro prebrali, bi jim po svojem stališču za trenutek pritrtili ali ne, potem pa bi jih pozabili, ko bi izreki ostali osameli v tem Stritarjevem pispu. Pa kaj se je izcimilo iz njih tekom let? Tu so skrite koreninice pozneje tako razvitega svetožalja, dosledno skrajnjega usmiljenja z vsakršno bedo na svetu! V zvezi s *svetožaljem* pa je doslednji Stritarjev poetični idealizem. Za poezijo je najbolje, pravi Stritar, da za navedene – grde – tajnosti niti ne ve; te le kvarijo užitek in odjemljejo harmonsko zadovoljnost, češ bolje je, da se z užitkom česa ne zavedamo in ostanemo v poetičnem somraku, kakor pa da se kot laži poetje brez užitka prerivamo do kake konkretne resnice.

Prevdarjajoč posebnost tega estetičnega naziranja v poeziji, si zopet odkrivamo prvi temelj poznejših Stritarjevih estetičnih študij, s katerimi je pravtako zadel v črno; v navedenih njegovih izrekih ne tiči nič drugega nego svaritev pred skrajnim realizmom – naturalizmom, pred početjem, da je poetičnost isto z resničnostjo nelepega, grdega. Res, za poeta je morda bolje, da kakih malenkostnih ali celo »grdih« resnic sploh ne ve, in če jih ve, se ravno v poeziji ne sme ponašati, da jih ve! Tako pridemo do nauka, da je prav poetično le, kar je lepo, čeprav ne lepo kar samo ob sebi, a vsaj po obliki, v kateri se nam prezentira. To naziranje pa pelje do idealiziranja in do idealov, t.j. do vzviševanja nad pozemsko puhlost ali grdobo.

Leta 1868. pa so bile v Stritarju o vsem tem le še slutnje; ko je potem v dolgih desetletjih deloval vedno v prilog temu svojemu nauku in ga oprezno obvaroval nevarne preskrajnje enostranosti, pripuščajoč poeziji vsako snov, da le ni name-noma izbrana iz neidealnega sveta v neidealne svrhe: potem se mu je tudi vse začrtavalo tem jasneje, ker so polagoma vstajali v slovstvih vzorci, ki so se Stritarju zdeli kakor svarilo. Črez skoraj trideset let (leta 1894.) je on prvi opozoril Slovence na šireči se naturalizem (»Nova pota«) in tu je obširno razložil svoje prepričanje, ki je v »Mladiki« povedano le namigoma. Tudi tu mu je pravo izhajališče za njegovo izvajanje vedoželjnost; a zdaj seveda ni razpravljal o njej kakor leta 1868., ampak zdaj se je poglobil v estetiko in zlasti v psihiški odpor proti le umski vedoželjnosti in povedal je z absolutno resničnostjo tole: »Poleg vedoželjnosti ima človeška duša drugo potrebo, žejo, ki je ne more ugasiti vsa modrost

in učenost tega sveta. Otrok ni srečen, ako se ne more igrati, naj tudi ima vsega dovolj. Človek potrebuje umetnosti, poezije. Življenje podaja mislečemu in čutečemu človeku toliko nemira, zmot, krivice, bede, da hrepeni zdajpazdaj za nekaj časa zapustiti svet in iti drugam v obljubljeni deželni –; videti hoče vzvišeno, očiščeno podobo življenja, ne fotografije.« – »Bosonogemu naturalistu pa, ki po ulici kriči: 'Resnice, resnice, ne lepote, resnice nam je treba, bodi še tako grda', in negodnemu mladeniču, ki še ni izgubil mišje dlake, ki pa se nam vriva za učitelja, učeč nas n. pr., da vseh žensk ni nič prida, ker on pozna le lahkokratke – takim velja druga trdna resnica: največ ljudi je takih, ki smo v sredi, ne angeli, pa tudi ne zveri; a kadar je človek potreben tolažbe in povzdiga, tedaj ne bo iskal ravno kaj grdega, kakor je tudi k slabemu nagnjen, ampak zatekel se bo, če mogoče, k idealni poetičnosti.« Pozabil pa ni uvaževati, da mora tudi kaj »grdega« seveda služiti pesniku, le ne v njegov edini in pravi predmet; s tem pripustilom mu je bilo mogoče se sprijazniti z »modernimi« v devetdesetih letih in jih v mnogih ozirih izdatno pohvaliti (glej »Ljubljanski Zvon« 1895, 425).

Na tak način je zavračal Stritar slovenske pesnike od izrastkov, ki hipno uga-jajo, k večnemu namenu, naj iščejo v človeštvu človeka in v človeku človeštva. Tu leži nerazrušljiva realnost, trdnjša kakor v načelnem naturalizmu, ki le razdružuje, ki po duši le vrta, a pusti izvrtane odprtine prazne.

Tako smo spoznali, da je bil Stritar ob svojem prvem neposredno javnem nastopu leta 1868. že dovršena osebnost, prešinjen z vsemi tistimi idejami, ki jih je zastopal še trideset let pozneje in deloma šele tedaj z vso odkritostjo.

Že leta 1868. je dajal odgovor na vprašanja, ki so se naravnost stavila šele dolgo pozneje! Mnogo je pač študiral mladi, za lepoto vneti mož, da so se mu, staremu trideset let, že za vso poznejšo dobo utrdili nazori. Tako je bil obvarovan mnogih zmot in enostranosti, ki jim padejo v naročje premnogi, kateri skušajo vsiljevati svoje nazore drugim še mnogo prej, preden so se utrdili v njih samih. Stritar je tudi v tem pogledu vreden naslednik Prešerna: dovršena stojita oba pred nami, ko se javita na slovstvenem polju.

Le ena ideja, ki ji je pozneje posvetil mnogo gorkih besed, in to v časih, ko se ni pri nas še prav nihče ogreval zanjo, le ena ne pošilja svojih žarkov neposredno že v to leto 1868., to je socialna ideja. Stritar je kot idealist moral biti tudi socialen pesnik, on je prvi, ki je izrečno posvetil svoje umotvore tudi tej ideji, in lahko rečemo, da ni pesnika pri nas, ki bi bil to idejo tako odločno zapisal v svoj program kakor Stritar. Tudi to je svedočba za harmonično zaokroženost njegovega pesniškega značaja; njegovo svetožalje mu je pravi oče smisla za socialnost,

ta oče je neobhodno moral dobiti takega otroka. Ker se je k svetožalju pripoznal Stritar že leta 1868., zato lahko rečemo, da se je vnelo gorišče za socialnost pri njem tudi že leta 1868.

Izrecno ga je zastopal pozneje v raznih spisih, posebno v nekaterih »Prizorih« (n. pr. leta 1870. »Kita«, leta 1876. »Najemnina«), torej v dobi, ko se naši javnosti o tej ideji niti sanjalo ni; tudi v »Zorinu« leta 1870. n. pr. z izrekom: »Če ni trpel sam, pa je videl trpeti toliko drugih«; posebno odločno v raznih pesmih (»Delavska«, »Pisarjev sin«), tako da so mu, kakor nam poroča sam v »Dunajskih pismih« (Zvon 1895), očitali, da njegovi spisi diše po socializmu. Za vse čase si je treba zapomniti Stritarjevo socialno geslo, res idealno in menda neizvršljivo, a vsekakor povzdigujoče: »Vsi delavci, nič trotov, nič fidejkomisov. Kdor noče delati, naj ne je; kdor pa hoče delati, imej kaj jesti. To je naš, to je moj socializem!«

Privzemimo še Levstikove verze, ki jih Stritar v takih zvezah rad citira: »Skrbi zase, ljubi brata, dvigni ga, odpri mu vrata, a sodnik naj bo srce«, potem smemo biti zadovoljni z idealizmom takega pesnika! Celo opevanje »ljubezni« v ožjem pomenu se naj nekaj časa umakne socialni ideji.

Vseobča ljubezen do človeštva in človeka mu je nadalje vir najidealnejšega domoljubja. Slišali smo, kako je obsodil tiste bombastične domoljubne pesmi z umetniškega stališča, pa ni obsojal domoljubja! Opeval ga je gorko kakor malkdo v »Pesmih«. Čist romantik, pa gorko čuteč v lepi odi »Mojemu narodu«, objavljeni tega leta, a zloženi, kakor pripoveduje v Zvonu 1879 sam, mnogo prej (stran 99). S krvavo slavo se ne more ponášati naš narod, pa

»Ti, rod moj, mili rod, ti hudobije,
sovráštva razdejal boš carstvo kletó ...
tvoj bode venec zmáge nekrvave ...«

To je zorna misel, ki se k njej vedno povrača in ki jo je zlil dvajset let pozneje v krasno pesem »Rojakom« z glasovitim zaključkom: »Človeštvo eno bode naj družina, – rešitelj svetu bode naj Slovan!« Da pa ta misel ni le trenutna iskrica, ampak njegova živa vera, nam je povedal naravnost: »Jaz ljubim svoj narod brez ponosa ...; Vaša kultura, veliki narodi, ne donaša sreče: Voditelj, rešitelj bodi človeštvu Slovan! Krepko imate dlan, bister um; kar se ž njima doseže, dosegli ste vi; a tu je potreba srca; mehkega, blagega srca in to srce ima Slovan!« Proč pa s puhlim narodnim ponosom! In na strani 446. pravi pesnik: »Jaz pravim samo, da imam, odkar se prav zavedam, to vero, ki je mojega življenja najblažja tolažba,

ki je mojemu rodoljubju neomajna podstava. Nesrečnega bi me storil, kdor bi mi dokazal, da je ta moja vera, v kateri živim in umreti želim, prazna vera.«

V prijateljskem krogu dunajskem se je torej izkristalizirala Stritarjeva posebnost, tam je nastopal kot molče priznana avtoriteta. Prijatelji so videli, koliko ima Stritar zlasti pesmi v zalogi, in so mu prigovarjali, naj jih pošlje v domače liste. A on je imel posebnost, da se je sploh težko odločal za objavo.

Kakor nam pozneje pravi sam, tožeč, da je mladina postala vsa drugačna, neidealna, si svojih pesmi ni bil upal poslati Janežiču, v tem ko so jih njegovi sošolci in vrstniki že v latinskih šolah hrabro pošiljali v Celovec »očetu Janežiču«; češ »tak svet strah sem imel pred Janežičem in pred sveto poezijo«.

Po letu 1868. pa je bilo marsikaj drugače: »Mladika« je vzbrstela in je proslavila Stritarjevo ime, »Glasnikov« zadnji letnik (1868) je bil po duhu že ves Stritarjev; tako se je dal Stritar pregovoriti, da je izdal prihodnje leto (1869.) nekaj svojih poezij. To je mala knjižica, obsegajoča 155 strani: »Pesmi, zložil Boris Miran«, ki je bila po preteku okroglih dvajsetih let prva prav vredna, da stoji poleg druge male knjižice, poleg Prešernovih »Poezij«, poleg Levstikovih iz leta 1854. in Jenkovih iz leta 1865. Dolgo smo potem morali čakati, preden je naše slovstvo spet rodilo peto (Gregorčičevo), vredno te družbe. Te Boris Miranove pesmi iz leta 1869. so segle v živo in so potegnile ves mladi svet na mah za seboj. Po pravici! Prebogata je vsebina sedmerih zvezkov Stritarjevih Zbranih spisov in lepe so njegove štiri mladini posvečene knjige, a cvet njegovih del so le te Boris Miranove »Pesmi«. V onih obširnih spisih si iščemo Stritarja, v teh pesmih ga imamo. Tako srčno, tako preprosto človeško je pel le Prešeren v tistih svojih pesmih, kjer ga ni premagala tuga. Veselje do življenja, oduševljeno uživanje slasti, ki jih nudi svet, je položil Stritar že v svoj moto: »Lehké nogé, lehkó srcé ...;« a to uživanje je obdano z vonjem take poezije, da bi moralo zadovoljiti tudi vsakega moralista; to tem bolj, ker so se trenutki tega uživanja menjavali s tiho otožnostjo in s svetožaljem; saj se glasi geslo k III. delu z očitno naslombo na Prešerna: »Srce mi vtujeno miruje, – Ne vabi ga v življenja hrup; – Po sreči mi ne izdihuje, – Neznani mu strah, neznani je up.« A to ni trajalo celo dobo življenja kakor pri Prešernu; že IV. obdelek se začinja: »Nova ljubezen, življenje novó, – Nove mi pesmi iz prsi vró.«

O ljubezni se poje mnogo v teh pesmih in to je nakopalo pesniku dokaj nasprotstva, najhujše šele čez petnajst let (»Doktor Junij«, »Dvanajst večerov«), izčrpala ga pa ljubezen ni ... Kdor ne mara ne ljubezni, ne svetožalja, ne satir – »koprive« jih imenuje pesnik – temu bosta prijali vsaj dve pesmi izmed

»Popotnih«; prva, posvečena Bledu: »Bog sprimi, svetlo te jezero!«, in »Pozdrav Ljubljani«: »Pozdravi Bog te, belo mesto! – nad tabo sivi, stari grad; – Iz daljne sem dežele zvesto – Prišel te pozno obiskat.«

Veliki uspeh, ki so ga dosegle te pesmi – večjega kakor katerakoli slovenska pesniška zbirka pred njimi – je Stritarja skoraj prisilil, da je stopil izza zatišja. Le en mož, do čigar sodbe bi bilo Stritarju največ, ni kazal prav nikakega navdušenja za te pesmi; bil je Levstik. Stritar nam sam pripoveduje, da je, sestavši se tedaj z Levstikom v domovini, na izprehodu mu pokazal svoje pesmi, češ »nà, poglej, kaj je to, če so pesmi, kali?«. A Levstik ni kazal niti veselja niti zanimanja, vsiliti mu je moral Stritar knjižico, naj jo nese domov in pridene svoje opazke; pa šele čez leto dni je dobil knjigo, skoraj po sili, nazaj, prav takšno, kakršno je bil Levstiku izročil. Levstik je bil pač tedaj – živel je kakor kamen ob cesti – jezen na ves svet.

Toda zdaj, ko je Stritar želel take uspehe, je iznova poiskal svojega ožjega rojaka. Stritarja so prijatelji, kakor mu je svetoval že Janežič, pregovorili, da se je odločil izdajati moderen, umetniško zasnovan, ne le za prosto ljudstvo preračunan list; krstil ga je »Zvon« (1870) po ruskem listu »Kolokol« (zvon), ki ga je, boreč se za prosveto in svobodo, pričel leta 1857. izdajati v Londonu ruski izgnanec Hercen.¹⁶¹¹ – Stritar, ki se je s pravo ljubeznijo oklepal Levstika, je prevzel list le zato, ker ga je hotel prepustiti – prijatelju in ga tako rešiti materijalnega in moralnega pogina. Spravil je res Levstika na Dunaj in mu je rekel (Zbrani spisi III, 171): »Zvon ni zame, on je zate ustanovljen!« Levstik pa ni hotel in ni; ves dopoldan mu je Stritar med šetnjo po Lichtensteinovem parku prigovarjal, naj prevzame list, tako da so ljudje že postajali pozorni, gledajoč ju; a vse zaman. Levstik je hotel na vsak način izdajati le šaljiv list; iskal je prilike, da bi izbruhal svoj gnev, in Stritar je moral odjenjati, »Pavlihi« pa je izbral on ime. – Vendar je skrbel za svojega prijatelja; Stritar, ki je bil takrat še privaten učitelj, je odstopil Levstiku službo kontrolnega urednika pri državnem zakoniku in Levec pravi v Levstikovem životopisu (Levstik, Zbrani spisi II, 325.): »Ne trdim preveč, ako rečem, da je Stritar s tem blagim činom svojemu nesrečnemu prijatelju rešil življenje, katero je viselo ob tanki niti.«

S tem je bil Levstik res rešen; zakaj posledica te službe je bilo potem (1872) Levstikovo imenovanje za skriptorja licejske knjižnice v Ljubljani. – Ob slovesu z Dunaja je Levstika malo premagala miloba; izvile so se mu besede: »Veš, prijatelj, toliko si storil zame, da tega ne bom nikoli pozabil; vse ti bom povrnil.« Nista se več videla Stritar in Levstik; Stritar mu je še često pisal, a ni dobil odgovora. Zato

¹⁶¹¹ Aleksandr Ivanovič Hercen (1812–1870), ruski demokratični publicist in književnik.

je umolknil tudi on (III, 174); ko pa se je nadejal najmanj, pride od Levstika pismo in ž njim – 300 goldinarjev in pismo je bilo tako, da so se Stritarju zasol-zile oči; Boga hvali Levstik, da mu je dal učakati ta trenotek ... zdaj zopet lahko govori s Stritarjem ... In čez leto dni je prišlo še 200 goldinarjev. – Nobena poteza pač ni bolj značilna za malenkostno velikega, bednega Levstika nego ta!

Stritar je tudi zdaj računal na ožjo zvezo s prijateljem, dasi Levstik Stritarjevih poezij tedaj očitno ni maral (III, 177); ko si je gradil svojo hišico, ni pozabil njega. Gori pod streho se je zidala prijazna sobica, nekako taka kakor Levstikova v Retjah. Namenjena je bila Levstiku in Stritar mu je pisal:

»Pusti vse ter pridi in živi z menoj. V življenja svojega večerni zarji hočeva se izprehajati družno, pogovarjati se prijazno. Pod eno streho končajva svoje dni.« – Ni dobil povoljnega odgovora, vendar je čakal in čakal; a leta 1887. je Levstik umrl osamljen.

Z »Zvonom« je stopil Stritar na vodilno mesto v slovstvu in je začel novo dobo; končana je bila doba patrijarhatstva in filistrstva in slovensko slovstvo je stopilo iz službe, namenjene le domačim potrebam, v krog evropskih literatur. Zadonel je »Zvon«, kakor se naglašá na 1. strani, »Organ, kateri ne gleda na desno, ne na levo, na stranke in osebe, držeč se le večnih zakonov resnice in lepote in ima za vodilo le pravo omiko narodovo«.

Iskreno navdušenje in pravi idealizem so bili njegovi prvi podporniki, poleg Stritarja: Celestin, Erjavec, Jurčič, Levec, Ogrinec, Valjavec, ki so navedeni v »Vabilu«. S kako požrtvovalnostjo so dunajski mladi gospodje zastavili vse svoje sile, to je znano; taki časi se, mislim, ne povrnejo nikdar več, ker tiste mladine in tako srečne skupine odličnih talentov pač ne bo več.

Središče vsem je bil Stritar; on se je namenil, kakor obljublja v »Vabilu«, podati mladini zdrave, krepke duševne hrane, a tudi središče, kjer se zbirajo in spoznavajo, zbujajo in vadijo mlade moči. In pridobil jih je! Kmalu je stal ob njem (leta 1876.) Emil Leon (dr. Tavčar) in odkril se je neprecenljiv biser, ki bi bil brez Stritarja najbrž ostal zakopan v globini neznanosti: Simon Gregorčič.

»Zvon« nam je vzgojil naše klasike, zbistril nam je estetska načela in je usposobil in olikal jezik za vselej.

Literarni zgodovinar si mora zapomniti nekdanjo Kornhuberjevo kavarno na Dunaju, v kateri so se shajali člani Stritarjeve literarne družbe na resne pogovore in resno delo.

Glavno delo pri »Zvonu« je bilo na Stritarjevih ramah: nektare številke so skoraj vse njegove: pesmi, povesti, estetskokritični spisi, listnica uredništva – to

so redni njegovi prispevki malodane v vsaki številki vseh šesterih letnikov njegovega »Zvona«; zato ga po pravici imenujemo »Stritarjev Zvon«.

V prvem letniku (1870) je pisal svoje »Literarne pogovore«, v katerih je nadaljeval, kar je začel v »Kritičnih pismih«. – Poglavitni njegov spis iz leta 1870. pa je »Zorin«, Stritarjev »Krst pri Savici«, ne le glede važne pomembnosti za pisateljev razvoj, ampak celo po vsebini: Zorinova Dela se odpove – kakor Bogomila – ljubezni, verujoč v združitev na onem svetu. Sicer – posebno v tehniki – je »Zorina« seveda primerjati z Goethejevim »Die Leiden des jungen Werther«. – Poglavitno pa je bilo Stritarju, da je v romanu razpredel svoje svetovno naziranje: usmiljenje z bedo vesoljnega človeštva; vsa svetovna zgodovina je pesniku le zgodovina človeškega trpljenja – kdo bi torej ne obsojal vojske? Tudi žival na svetu le trpi; edino umetnik dviga človeštvo iz nesreče in srečni so le trenutki, a tem zakličimo: trenutje, stoj! Stritar nam nazorno slika tak srečen slučaj: O lepem poletnem dnevu, ko miruje vsa narava in stoji, rekel bi, čas kakor ura, ki se je ustavila, tedaj bi ležal po cele ure vznak v senci in bi želel, da postojijo ti trenutki. Zavzema se tudi za Rousseaujevo pristnost; z zadovoljstvom gleda, kako ljubljena Dela – kravo molze, on pa ji polaga krmo; ne more se nagledati nedolžnosti polotroka Eveline, ki ji viharna strast še ni skalila mirne duše, njega in Delo pa so enkrat, ko sta se naglo spogledala, le obšle pregrešne – misli ... Deloma stopa Stritar preko Rousseauja do starogrškega Sofoklejevega pesimizma češ, najbolje je za človeka, ne roditi se, a če pride na svet, ga čim prej zapustiti.

Taki nazori se dajo uveljavljati le kot trenutni domisleki; silili bi se, ko bi jim hoteli prisojati trajnost.

V »Zorinu« se Stritar tudi prvikrat zavzema izrečno za ideale; le ti delajo človeku življenje človeka vredno; gorko se tudi spominja domovine, ki nanjo misli tudi v sanjah.

Vse te ideje so bile, dasi zajete neposredno iz človeškega srca, vendar nekaj tako novega in razburljivega, da se je pojavil hud odpor, zlasti v »Danici«, proti »Zorinu« v celoti in proti »Zorinu« posebej, kot pohujšljivemu. Stritar se je branil v posebni prilogi (Zvonu) na duhovit način, poudarjajoč posebno, da umetnost sama na sebi kakor lepota ni ne poganska, ne krščanska, ne samo slovenska, ampak le človeška; tako tudi estetika. Zorin pa ni nič drugega kakor človek sam na sebi, ne prav pameten, hudoben pa tudi ne; kdor se pa hoče pohujšati, temu ne bo manjkalo prilike.

Pri vsem tem je v »Zorinu« vendar dokaj pretirane mehkote, a plemenito je vse.

Javni in še bolj prikriti napadi pa so Stritarja vendar toliko ogorčili, da je proti koncu letnika pisal dokaj ostreje. »Triglavan s Posavja« in osobito pereče sarkastični »Pasji govori«, naperjeni proti »Novicam« in Bleiweisu, proti zahrbtnim napadom in proti razmeram v domovini. Take obrambe je bilo treba, ker so se Stritarju dosledno podtikali slabi nameni, osobito, da pohujšuje mladino, dasi je izrečno javil in potem še večkrat naglašal (n. pr. v uvodu k svojim »Zbranim spisom«): »Zvon ne bo zvonček za otroke ..., ampak za odrasle ljudi; tem pa je treba kazati sčasoma svet, kakršen je, in pa zraven, kakršen bi moral biti.« In to res sme trditi Stritar še leta 1887. v omenjenem uvodu, da se v njegovih spisih ne žali nikjer ne poštenje ne sramežljivost in zdravi, nepokvarjeni nrvnosti se ne bije nikjer v oči.

Posebne omembe zaslužijo v 1. letniku »Klasične podobe«, ki so nekaj redkega v našem slovstvu; zlasti III. Pri Kritonu je izborna kritika noviških in drugih po sili pesnikov. Zgledi so iz Krekovih »poezij«.

Konec leta 1870. je »Zvon« brez slovesa prenehal, bolj zavoljo nasprotnikov kakor zaradi težavne in drage administracije, kakor se navadno misli. List z 2000 naročniki že nekaj nese, dasi je neki administrator Stritarja opeharil.

Dve leti pozneje (1872) je izdal Stritar svoje ostre, pa dovršene »Dunajske sonete«, ki so hud in skeleč odgovor na vse napade nasprotnikov in so naperjeni proti prvakom Novičarjem in Daničarjem. Ti pereči in vendar vedno fini, s popolno tehniko završeni soneti (47 jih je) sploh nimajo para v našem slovstvu (izvemši seveda Prešernove zoper Metelkovce in Kopitarja in že prej enega zoper Kreka, ki ni sprejel [... ..]¹⁶¹²). Ti soneti pa »Dunajske elegije« (Zvon 1876) in naposled »Drobiž« leta 1891. so izborni satirični spisi, polni globokih in lepih misli, a vsi premalo znani in premalo uvaževani. Isto velja o »Prešernovih pismih iz Elizije«.

Tekla so leta in Stritar, od leta 1873. zakonski mož, je moral misliti na sigurno bodočnost; stopil je v državno službo na Dunaju in leta 1875. je bil s 1. avgustom imenovan za pravega gimnazijskega učitelja v Hernalsu, od leta 1880 v 17. okraju dunajskem. Ravno tedaj je bilo izpraznjeno mesto v Novem mestu. Stritar je vložil prošnjo in kot edini prosilec bi bil mesto tudi dobil; a dunajski njegovi predstojniki so mu prigovarjali, naj prošnjo umakne, češ zagotovljena mu je služba v prestolnici ... In tako se je odločil tek Stritarjevemu življenju, v njegovo in pa tudi našo korist, ker bi na Kranjskem bil najbrž umolknil.

Nastopno leto (1876) je iznova začel izdajati »Zvon« in značilno je, da je v vabilu blagroval tiste, ki poučujejo mladino v domovini; njemu, žal, to ni dano.

¹⁶¹² Dve nečitljivo zapisani besedi ob robu.

Pri tej priliki tudi poudarja socialno vprašanje in se vnema za idealizem; naš narod nima plemenitnikov – bodimo vsi plemeniti ...!

V tem letniku, ki ga je res skoraj sam pisal, je nadaljeval »Literarne pogovore« in je pričel s prizornimi spisi (n. pr. Apostrof, Kosana, Ljubezen, Najemnina, Obrtnik, Rejenka, Zapeljivec).

Poleg lepega cikla »Raja«, ki zrcali pravo navdušenje za slovanstvo, je glavni spis tega leta »Gospod Mirodolski«, njegov najduhovitejši pripovedni spis. Vsa-kovrstne snovi nudi že skoraj preveč, vendar je zaokrožen umotvor in vkljub obsežnosti ne tako na široko raztegnjen kakor »Zorin«. Sicer se pa kaže tudi tu, da leži glavna moč Stritarjeva v uprizorjanju, v risanju milieuja; ne v dialogu, ampak v pripovedovanju, – ne v strasti (na strani 229. pravi: »Jaz sovražim strastnost in surovost, kjer jo vidim.«), ampak v gorkoti, in kar je najvažneje, ne v dosledni, napeti kompoziciji, ampak v risanju raznih tipov. V vseh teh ozirih je »Gospod Mirodolski« neizčrpna zakladnica.

Navedene posebnosti njegovega značaja so ga posebno usposobile, v svoje spise kot središče pošiljati žarke iz najrazličnejših človeštvo vnemajočih gorišč.

Kdor zasleduje naše najnovejše slovstvo, ta bo s posebnim čudom opazoval izborni tip starega Zaboja; pričakovali bi v njem kakega Jurčičevega »Dolefa«, a tu najdemo več kakor njega: nekaj Cankarjevega junaka – vagabunda! Prav tako nastopa ta Zabaj s svojim pesimizmom in z zaničevanjem človeštva; o svojem psu pravi (stran 236): »Brutus (tako je psu ime) je pošten pes, ne človek, a vendar je nehvaležen, dasi sem mu rešil življenje!« In glejte! Pokaže se, da pes ni nehvaležen – on pač ni človek ... Zato ljubi Zabaj le njega! Staremu Mirodolskemu pa svetuje (239): »Precej pri letih ste že; ako Vam je še mogoče, izpreobrnite se, bodite hudobni! Ne zaupajte nikomur, ne bratu, ne sestri, ne ženi, ne otroku ... Ta ... prokleti človeški rod bi najraje zdrobil v kosce.« ... V nadaljnjem razvoju pa Zabaj, ki se je izpreobrnil v delavnega, dobrega človeka, ni več Cankarjev; kajti kako skrbi Zabaj za ubeglo Zoro, to je mogoče le v romantičnem romanu – a bravci to vedno radi bero! Prav tako radi slišijo neverjetno vest, da se je Zora, potem ko je ubegnila z Edvinom, vrnila poštena ...

V tem romanu se Stritar zavzema tudi za povzdig žena; pogovori o emancipaciji povzročijo celo konflikt v romanu in na strani 262. idd. se jemlje ženstvo – leta 1876! – v zaščito, kakor bi se vse to godilo trideset ali štirideset let pozneje! Zabavljivo se ugovarja: »Mož naj dela, kar hoče, žena ostani doma, čakaj, tolaži ga, poljubuj šibo, nikjer ne imej svoje volje ...«

Nasproti temu zagovarja Stritar žensko iz pravočutja in piše idealno, kaj vleče moža k ženi: »mi iščemo, česar pogrešamo v sebi, one mehkode, nežnosti, rahlo-

čutnosti.« – Takisto dehteče piše o ljubezni, vendar ne zabi zdravega realizma, učeč: »Poezija bi bila lahko nekako bolj v zvezi z dejanskim življenjem, da bi pesniki ne opevali vedno ljubezni, strasti, junaštva, da bi tako rekoč ne bilo dvojnih zakonov poštenosti, čednosti in pravice, drugih v poeziji, drugih v življenju.«

Prava realistična originala v tem romanu sta nadalje oglar Peter in maček Kara Mustafa, ki ne je ptičev.

V tem letniku stopa Stritarjeva individualnost posebno ostro na dan; vedoč, kaj se mu bo očitalo, je rekel (gl. Zbrane spise V, 205) jako originalno: »Ako se kdo boji, da bi mu branje mojega lista ne škodilo na duši in na telesu, v tem ali onem življenju, njega prosim, mi to povedati naravnost, brez ovinkov, naročnina se mu povrne vsa brez troškov.«

Leta 1877. je poskrbel Stritar tudi za ilustracije, hoteč s tem podpirati tudi upodablajoče umetnike: Šubičeve slike k »Raji« so važna pridobitev tega podjetja.

To leto je izšla poleg pesmi (n. pr. »Sreča, poezija in Prešeren«), prizorov in obširnih literarnih pogovorov njegova novela »Rosana«, slovenska Mignon, spominja je tudi na »Desetega brata« (Piškav = Skalar!), polna romantike, pravo veselje naši doraščajoči mladini. – To leto so Stritarja tudi sotrudniki podpirali dokaj pridno.

Hujše je bilo nastopno leto (1878.); urednik je moral zelo mnogo pisati sam in tako je postal ta letnik eden najboljših, dasi je Stritarju zaradi zunanjih naporov upadal pogum. Izdal je več prigradnih spisov (Iz Bosne, Očetovo pismo, Otročji bazar, Deveta dežela, Zimske podobe, Živalski pogovori), a zlasti roman »Sodnikovi«, svoje zadnje večje pripovedniško delo, v tehniškem oziru najdovršenejše. Kakor v kakem dramatičnem spisu se zloga sklad na sklad in se po preobratu podira sklad za skladom, vedno zanimivo in vedno realno, a vedno tudi navdahnjeno s Stritarjevimi idejami: čudovito je, kako je tu zadel Stritar naše narodno življenje; v dihu domače prsti se razvija vse in neprisiljeno je ž njim združen njegov »socializem« in je združeno njegovo nagnjenje k pristni preprostosti (velike tovarne, ki so prinesle mirnemu kraju le škodo, – propadajo!); njegovo svetožalje takisto neprisiljeno, realistično, in vendar z usmiljenjem seka drevesa ... Prebrisani drvar Seljan spada sploh med najboljše tipe, kar jih imamo v slovstvu, in njegova hčerka je slovensko kmetiško dekle, da smo nanjo lahko ponosni.

Leta 1879. je bil »Zvon« edini slovenski leposlovni list; uspeval pa le ni. Postajalo je očitno, da se tam na Dunaju, daleč od središča Slovenije, ne bo mogel vzdržati, ko so ga njegovi glavni podporniki, dovršivši svoje študije, zapuščali in odhajali v domovino. Stritar pa vsega posla ni mogel opravljati sam in lotila se ga je mala nervoznost; pisal je seveda mnogo, a manjše stvari (Mož z mačico, Prile-

tnega samca sveti večer, Očetov god, Pri večerji); obširno pa je polagal svoje nauke in izkušnje v duhovite »Pogovore«. Čutil jo to leto, da »Zvon« umira, a čast mu ni pripuščala, da bi bil »Zvon« kar mirno ustavil; zato mu je nekako nargel iz lastnega še en letnik in je s tem hotel omogočiti, da se v domovini končajo priprave za nov list. To je povdarjal sam leta 1879, 384: brez leposlovnega lista Slovenci ne morejo več biti, a ustanové naj si ga v *Ljubljani*. Tako se je zgodilo.

Leta 1880, v zadnjem letniku, je spisal svoja »lepa popotna pisma«; druga so izšla že v Zvonu leta 1870., potem noveli »Hudi stric« in »Odpusti«, dramatični spis »Klara« ter je končal s svojimi »Spomini«. Da bi bil to leto izdajal »Zvon« v lastno škodo, kakor pravi Tomišek, ni res, marveč je šlo listu to leto razmerno dobro, kakor da bi se bili res Slovenci zbal, da izgubé edini leposlovník.

Ko je pričel izhajati v Ljubljani leta 1881 »Ljubljanski Zvon«, se je Stritar nekoliko vdal počitku, ker je bilo večletnega truda dovolj; nekaj časa je smel pričakovati, kako se obnese pisateljski zarod, ki ga je vzgojil on. Bil je lahko ponosen, da je za slovensko inteligenco ustvaril list in da je njegova stvar vendarle zmagovala, da si se ni nikdar posluževal sredstev, ki bi bila nepoštena. Njegova zdrava kritična in estetična načela si je zapisal »Ljubljanski Zvon« na svoj prapor in deloval v njegovem smislu. Pa že *drugo* leto 1882. ga najdemo zopet med Zvonovci, uvrščenega med izdajatelje in založnike. Zapel je lepo odo »Tvoj, tvoj sem zopet, sveta poezija!«. Odslej je štel za glavno nalogo svojo, da je opozarjal slovstvene kroge na nove literarne struje in jih svaril pred izrastki. Tako je on še tega leta postavil prvo stražo v boju zoper naturalizem. Odslej je ostal v stalni, da si že zaradi oddaljenosti nikdar prav tesni zvezi z »Zvonom« še štirinajst let. Krepkeje se je oglasil v lastno obrambo z odgovorom na dr. Junijeve (Mahničeve) »Dvanajst večerov«. Stritarjevi takrat objavljeni »Pogovori« spadajo med njegove najboljše estetične spise in so vzor ostre in stvarne polemike. Tukaj brani tudi svoj idealizem, ki res ni Mahničev filozofski, a vendar lep, ker je Stritar rekel, da naš voditelj bodi srce – nasprotnik pa bi rad, da bi voditelj [bila] razum in prosta volja. Poglavitna vsebina Stritarjevih tedanjih »Pogovorov« je bila kritika tedaj med Francozi vzcvetelega *naturalizma*, na katerem je obsojal brutalnost in ciničnost, priporočal pa njegov način obdelovanja snovi, poglobljanje v niže stanove in živo risanje.

Nato je leta 1886 pripravljaj svoje spise za celotno izdajo; »Matica« jih ni kupila zastran »čudnega duha«, ki veje iz njih ... To je bilo tesnosrčno, v nekem oziru pa dobro, ker smo jih dobili vsaj nepristrižene, od zasebnega založnika v šestih zvezkih od leta 1882. do 1888., v šestem zvezku s sliko. S tem je Stritar

najlepše praznoval petdesetletnico svojega rojstva in lahko se je z zadovoljstvom oziral na svoje spise, po obsegu in vsebini bogate kakor dotlej nobenega pisatelja in kritika. Sicer je leta 1886. tudi dunajska »Slovenija« priredila njemu v čast veliko slavnost, obenem kot dvajsetletnico knjižnega njegovega delovanja.

Med izdajanjem svojih del je Stritar utihnil. Komaj so izšla, se je oglasil hud nasprotnik »Rimski katolik«, očitajoč mu celo stvari, kakor da je pisal leta 1870 »bog« z malo začetnico in da je priporočal, vsaj za poezijo, slovanska krstna imena namesto starih, poštenih svetopisemskih; sestavljala so se očitanja iz šal, kakor jih je skoval »Triglavan s Posavja«, n. pr. »Bolje je malo več verovati nego premalo«. Posebno hudo pa je prijemal Stritarja zastran njegovega glasnega povdarjanja, da je originalen; očita mu naravnost: »Da, gospod Stritar, enega samega nazora, ene same misli nimate lastne!« Zlasti se je trdilo, da se je oprijel Schopenhauerjevega pesimizma in prinašali so se celo neposredni citati iz Stritarja in Schopenhauerja. – Zdaj vemo, da je vse to očitanje pretirano, a ravno tedaj je nekaj zaleglo, ker se ni pomislilo, da je Stritar svoje dotične ideje že zastopal, predno je poznal Schopenhauerja, in sploh, da se tisti nauki o pesimizmu, nazor, da je za človeka najbolje, ne biti rojenemu itd., porodijo ob ugodnih trenutkih vsakemu človeku, in da so take nauke odločno zastopali že starodavniki.

Da je »Gospod Mirodolski« posnetek »Župnika Wakefieldskega«, je Stritar deloma sam priznal, pa to je isto kakor »Zorin«, »Werther« in [.....].¹⁶¹³

Kak spomin na razne tuje vzorce najdemo naposled pri vsakem pisatelju, ki daje kake dalekosežne življenjske ali estetske nauke; in kje se sploh najde poponoma nova snov? *Toda od takih* sličnic do posnemanja ali celo do naslombe in izposojanja je še sila daleč. Sicer, ako že govorimo o vzorcih: v pesmih je bil – to se menda še ni izrecno naglašalo, Stritarju prvi vzorec – Goethe, gotovo dober vzorec, da, vzor!

Prav ravnodušen pa je lahko bil Stritar proti povprečnemu očitaniu, da ima svetožalje, »en vzrok: dušno bolezen, po domače – neumnost!«. Istega kalibra in iste veljave je naval: »Doba Stritarjeva v slovenskem slovstvu je doba fraz; krščanstvo njegovo – fraza, usmiljenost njegova – fraza, slovanstvo njegovo – fraza, socialstvo – fraza, fraza istotako njegov idealizem.«

Na nastopni strani so mu tudi očitali lakomnost. Ni vredno, da bi pogrevali te očitno prenagljene napade, ki jih je že Benkovič v Glaserjevi »Slovstveni zgodovini« osvetlil.

¹⁶¹³ Nečitljivo pripisan naslov nekega dela.

Popolnoma molčal na to Stritar ni, a odgovoril je jako mirno v zbirki »Drobiž« (1891. na Dunaju); to prilikom je porabil, da je prodal svoj »credo«, veljaven za vse njegovo delovanje. – V javnosti se je še oglašal tudi odslej, dasi ne mnogo; leta 1893. je n. pr. izšla v »Zorinu« njegova »Olga«, a leta 1894. je spisal aktualni svoj članek »Nova pota«, opozarjajoč, da naturalizem trka tudi pri nas na vrata; pojavljala se je naša moderna, Cankar je pisal o – »moralci« ... Stritar sicer ni bil, kakor vemo, popolen nasprotnik modernistov, a v vsem jih tudi ni mogel spremljati; slutil je, da bo delovanje ob njih strani težko in našel je drugje posla, po načelu izraženem že davno prej, izšla je leta 1895 prva njegova knjiga pri »Družbi svetega Mohorja«: »Pod lipo«.

Istega leta ga je še na drug način navdihnila muza v blagor domovine: to leto je bilo potresno leto in Stritar je pomagal s pesmimi, kolikor je mogel, celiti rane! – Istega leta je na urednikovo vabilo zopet pisal svoje essaye v »Zvonu« z naslovom »Dunajska pisma«; in sicer *tu piše* dokaj simpatično o »novi struji«, pozdravlja z veseljem dva nova talenta (Murna, Govékarja), a že nastopno leto so ga novostrujarji užalili, prištevajoč ga k »stari šari«, in zato se je kratko, a za vselej poslovil od »Zvona« in od naših glasil sploh (Zvon 1896, 276): »Tvoja doba je minila,« pravi si sam, »če si bil sploh kdaj kaj vreden. Drugi časi, drugi pisatelji, nov rod, novi vzori, novi – ne! vzori; ideali ne smem reči, to je zastarelo ...«

Leta 1896. je bila obenem šestdesetletnica njegovega rojstva in tridesetletnica njegovega literarnega delovanja, spominjal se je na kratko »Ljubljanski Zvon« (str. 762), a »Slovenija« na Dunaju mu je 4. decembra priredila slavnostni večer.

Čez tri leta je prišla na svetlo pri Mohorjevi družbi druga njegova mladinska knjiga »Jagode« (1899) in v tem letu je dodal svojim »Zbranim delom« še VII. zvezek, ki je vanj sprejel spise, po letu 1881. izdane in izmed starejših nekatere prej izpuščene. Posebno znamenita je igra v petih dejanjih »Logarjevi«; prva štiri dejanja so jako dobra ter dobro učinkujejo – zlasti četrto, peto dejanje pa, ponatisnjeno po prizoru v »Jagodah«, ima s prejšnjimi zelo šibko vez; prva dejanja pa spadajo med najboljše, kar imamo v dramatičnem pesništvu izvirnega. Leto 1902. je prineslo v Družbi svetega Mohorja zopet mladinsko knjigo (»Zimski večeri«), ki ima v sebi mnogo lepega, le premalo otročji so otroci na nekaterih mestih. Tudi leta 1906. je izšla pri isti družbi četrta mladinska knjiga: »Lešniki, knjiga za odraslo mladino«, ki obsega poleg 30 pesmi povest »Pavle«, dva igrokaza, pet »Živalskih pogovorov« in »Spomine«. Tu se poslavlja Stritar za vedno od našega občinstva z njemu lastnim humorjem, združenim s prisrčnostjo in s solzico v očeh, češ »predno se mu začne roka tresti od starosti in slabosti, odloži pero pameten pisatelj« (str. 223).

Življenje je teklo Stritarjevo mirno ob vestnem opravljanju svoje uradne službe leta in leta, desetletje za desetletjem. Leta 1901 je [do]bil – poprej vedno navaden gimnazijski profesor, – ko je stopil v pokoj, viteški križ reda Franca Jožefa. To je zunanja pridobitev tega neizmerno plodovitega življenja. Še zdaj pa je kontrolni redaktor »Državnega zakonika«, dasi ne živi več redoma na Dunaju, ampak večinoma v Aspangu,¹⁶¹⁴ kjer je njegova žena doma. Trideset let je vodil slovensko slovstvo, bil njega glasnik v najnevarnejši dobi, pa tudi vodnik z zgledi in nauki, ki jim je zagotovljena trajna vrednost, dasi se bodo morda na to in drugo stran spreminjali in [se] morda spremenili. Zasluga njegova pak je, da je osvobodil slovensko slovstvo provincijalnih spon in je povzdignil¹⁶¹⁵ na višino principijalne umetnosti, ter ni pri tem pozabil, da ima slovstvo pravo moč le tedaj, če je ukorenjeno v domačih tleh.

Simon Gregorčič¹⁶¹⁶

Leto 1844. je za nas Slovence posebno znamenito. Podarilo nam je dva duševna velikana, ki sta pripomogla s plodovi svojega duha, da se je povzdignila slovenska književnost do tiste višine, ki je ž nje mogel stopiti naš narodič v vrsto kulturnih narodov. Ta dva moža sta Josip Jurčič, ustvaritelj slovenskega romana, in pesnik Simon Gregorčič, eden naših največjih lirikov. Njegove poezije so učile, svarile, vzpodbujale in navduševale ves slovenski narod in isto moč bodo razlivale po širni slovenski domovini, dokler se bo razlegala po slikovitih naših krajih lepa slovenska govorica.

Rodil se je naš pevec Simon Gregorčič dne 15. vinotoka 1844 v majhni gorski vasi Vrsno, pol ure nad Libušnjem pod starim Krnom, ki pomenja za goriške Slovence isto kar za Kranjce Triglav. Simonov oče Jernej se je oženil nenavadno mlad. Bil mu je komaj 18 let, ko je peljal brhko kmečko dekle Katro pred ol-

¹⁶¹⁴ Aspang je trg južno od Dunajskega Novega mesta v Spodnji Avstriji.

¹⁶¹⁵ je povzdignil – ga povzdignil, starejša tožilniška oblika.

¹⁶¹⁶ Ta stran je v rokopisu zadnja z zaporednim številčenjem od 1 do 267; nato se začne novo številčenje do 49, ko se rkp. konča. Dejansko je sedanja stran 267 že prva, čelna stran nekdanj samostojno sestavljenega zvezka, ki vsebuje obsežno poglavje o Gregorčiču in ki je bil najpozneje ob vezavi privezan glavnemu rokopisu. Vsebina je povzeta po knjigi Anton Burgar: Simon Gregorčič. Dunaj, 1907. Prim. urednikovo poročilo na koncu knjige. ???

tar. Da se je odločil napraviti za vse življenje velevažni korak že v tako zgodnji mladosti, je iskati vzroka v domačih družinskih in gospodarskih razmerah. Oče Jernej je bil posestnik srednje velike kmetije, ki jo je prav dobro upravljal. Bil je sploh pameten in razumen mož, in vsi njegovi sovaščani so ga imeli visoko v čisljih. Hodili so ga vpraševat za svet v vseh važnih vprašanjih. Zaradi tega so ga izvolili tudi za vaškega starešino, katero čast je užival več let zaporedoma.

Jernej Gregorčič je imel več otrok. Naš pesnik je bil drugorojenec tega zakona. Kazal je že v zgodnji mladosti nenavadno gibčnost duha in čudovito dober spomin. Pozneje že, ko je bil Gregorčič kaplan v Rifenbergu¹⁶¹⁷ in ga je njegov oče obiskal, se je vedel prav dobro spomniti iz svoje mladosti, ko je bil še štiri-leten deček, na to-le: Oče Jernej je popravljal hišo in gospodarska poslopja, in Simon je očetu po tolikih letih tako natanko popisal, kaka da je bila prej domača hiša, da se je le-ta kar čudil in vzkliknil: Res je bilo tako. To dragocenost, dober spomin namreč, si je ohranil Gregorčič celo svoje življenje.

Planinska lega domače vasi: nad njo sivi Krn, pod njo bistra hči planin, deroča Soča z bližnjim slapom – je kaj dobro vplivala na Gregorčiča. Naravne lepote rojstvenega kraja so se tako vtisnile v njegovo mehko dušo, da jih ni mogla nobena moč izbrisati. V najkrasnejših svojih pesmih se spominja z nekakim tihim hrepenenjem svojih domačih krajev:

Tam gori, tam gori za tretjo goro
planina dviguje v nebo se,
iz dalje srce omedleva za njo,
obrača na njo mi oko se.

Razmakni predgorja se temnega zid,
zavesa megljena izgini,
naj svobodno zopet se pase mi vid
po moji, po moji planini!

Oj, pašniki solnčni, lesovje temno,
vi viri, potoki studeni,
ti slap moj grmeči, ti selo mirno,
pri srci kot nekdam ste meni!

¹⁶¹⁷ Reifenberg – Branik.

Skakljal je kot majhen deček po planinah, ukal, prepeval in prisluškal rado vedno, kako se odbijajo glasovi, in radoval se je, ko je slišal svoje besede ponovljene. Kot pastirček je pohajal po planini visoki in bilo mu je malo mar, kaj se godi doli v dolini.

Pa leta tečejo. »Po bliskovo gre vseh živih dan.« Vedno bi hotel biti človek mlad, živeti bi hotel življenje mlado in brezskrbno. Pa človek je ustvarjen za resno delo. Ni mogoče vedno ostati brezskrben pastirček. Treba se je učiti in si nabavljati izkušenj za nadaljni življenski boj.

Za našega Simona je prišla doba, ko je bilo treba misliti na duševno izobrazbo: iti je moral v šolo. Takrat seveda šole niso bile tako urejene kakor dandanes. Po manjših krajih so imeli šole večinoma kar duhovniki, in tako je bilo tudi na Libušnjem, kamor spada Gregorčičeva rojstvena vas Vršno. Prvi pouk je užival Simon pri tamošnjem vikarju Bevku, sorodniku sedanjega knezonadškofa goriškega doktorja Sedeja.¹⁶¹⁸ Za njim je poučeval Simona vikar Anton Gregorčič, ki je bil v sorodu z Gregorčičevo družino v četrtem kolenu. Zlasti poslednji je spoznal izredne darove našega Simona. Pregovoril je očeta, da je poslal nadarjenega sina v Gorico v šole. Pač težko je bilo Simonu ločiti se od svojega planinskega doma. Vedno ga je vleklo srce »nazaj v planinski raj«.

Po dobro dovršeni normalki vstopi Simon v jeseni leta 1856. v gimnazijo. Prvi razred je ponavljal radi računstva. Pri tem pa je dobil dobro podlago in postal izvrsten učenec. Radi svoje pridnosti in ubožnosti je bil sprejet leta 1858. v malo deško semenišče. Bil je na ta način rešen skrbi za vsakdanji kruh. Ravnatelj malega semenišča je bil takrat duhovnik Respet, ki je bil vnet vzgojitelj mladine, pa mu je vendar primanjkovalo semtertja življenskih izkušenj.

Ko je bil Simon v četrti šoli, je začel nenadoma rasti in se nenormalno razvijati. Do takrat je bil vedno med manjšimi dijaki, v četrti šoli pa je dosegel približno isto visokost, ki jo je imel potem v svojih moških letih. Naravno je, da je potrebovalo njegovo mlado, razvijajoče se telo več in boljše hrane. Simon je imel kolikor toliko srečo. V malem semenišču je bila takrat za kuharico Urša Pologar-

¹⁶¹⁸ Frančišek Sedej (1854–1931), teolog, profesor bogoslovnih in bibličnih ved ter semitskih jezikov, za desetega goriškega nadškofa posvečen marca 1906, se je v slovensko zgodovino zapisal kot veliki branitelj narodnostnih pravic Slovencev v dobi fašizma. Zaradi nevzdržnega pritiska italijanskih fašističnih oblasti tako v Rimu kakor na Goriškem se je po 25 letih škofovanja umaknil: 23. okt. 1931 je bila njegova odpoved v Rimu sprejeta. Dober mesec nato je umrl.

jeva iz Komna, Gregorčičeva ožja rojakinja in celo nekoliko v sorodu ž njim. Bila je dobrega srca in je skrivaj dajala razvijajočemu se Simonu kruha in včasih tudi kaj od mesa. Ko je vodja Respet to zapazil, mu ni bilo po volji in je očital gojencu Gregorčiču, da je trmoglav. No, hujših posledic to ni imelo. Simon se je vedno dobro učil, na počitnice pa je hodil domov, kjer sta se mu krepčala duh in telo.

V malem semenišču je imel med svojimi tovariši več dobrih prijateljev. Med temi mu je bil najljubši in najdražji idealni in duhoviti Ivan Stres.¹⁶¹⁹ Temu svojemu prijatelju je postavil v svojih poezijah neminljiv spomenik.

V pesem, posvečeno Ivanu Stresu, je položil vsa svoja gorka čustva, ki so ga vezala na najljubšega takratnega prijatelja:

Kako bi zabil to gomilo,
kjer blago tvoje spi srce,
ki mi brezmejno vdano bilo
ves čas do zadnjega je dne?

Ti bil mi nisi brat po krvi,
a več si bil mi tisočkrat:
Bil meni si prijatelj prvi
po srcu in po duhu brat!

Teško se človek od mladosti,
teško se loči od nadej,
teško se loči od prostosti,
od tebe jaz sem se težej.

S Stresom in drugimi ožjimi tovariši je prebiral Gregorčič duševne velikane tujih narodov, učil se je srbščine in češčine, zlasti rad pa je čital domačega pesnika prvaka – Prešerna. Sploh se je Gregorčič še na gimnaziji silno zanimal za vse književne slovenske pojave, domače slovstvo je ljubil nad vse. To veliko ljubezen do vsega slovenskega, ljubezen za slovenski rod je vcepil svojim učencem plemeniti duhovnik profesor Ivan Šolar, poznejši šolski nadzornik v Dalmaciji. Šolar je navduševal svoje učence za slovenščino, vzpodbujal jih je k narodnemu delu in jim kazal z veliko ljubeznijo do stvari pot, ki naj jo hodijo mladi narodnjaki,

¹⁶¹⁹ Ivan Stres (1847–1876), duhovnik, publicist, mladostni prijatelj S. Gregorčiča.

da se usposobijo za prihodnje učitelje in buditelje slovenskega naroda. Gregorčič se je še v zadnjih časih svojega življenja spominjal z veliko hvaležnostjo svojega blagega učitelja. Priznaval je rad, da mu je prav Šolar odkril vso lepoto in čudovito bogastvo slovenskega jezika. Lepi nauki profesorja Šolarja so padli pri Gregorčiču na rodovitna tla in obrodili zlati sad. Vživel se je popolnoma v duh slovenskega jezika, študiral je šege in navade domačega ljudstva. Proučevanje pesnikov velikanov pa ga je privedlo do tega, da je tudi sam poizkušal izlivati svoja čustva in misli v lepo pesniško obliko, in tako so nastale prve njegove pesmi, ki jih je pošiljal v Janežičev »Slovenski Glasnik«. Prvence njegove muze najdemo v letniku 1864 omenjenega lista pod skupnim imenom »Domorodne iskricice«. Ta zbirka šteje 13 pesmic, ki jih je Gregorčič pozneje predelal in jih deloma tudi drugače naslovil. »Dneva nam pripelji žar!«, »Eno devo« in druge so bile v tej zbirki. Pripomniti moramo, da je Gregorčič svoje proizvode skrbno pilil. Zato pa so njegove poezije kakor izklesane, kar se zunanje oblike tiče – dovršene. Ne smemo pa misliti, da je vsled tega Gregorčič trudapolno koval svoje pesmi. Nikakor ne! Zlagal jih je lahko in hitro. O neki še nenatisnjeni pesmi piše prijatelju:

»Iz teh vrstic tudi razvidiš, kako lahko delam – ako me prava Vila navdihne; pesem je pisana hipoma brez najmanjšega popravka.« O neki drugi, 44 vrstni pesmi »Šumi« pravi: »To sem zložil nocoj v nekoliko minutah; štejem jo med svoje najboljše. 1./4. 1903 ob 11.uri.«

Ko je stopil Gregorčič v sedmo šolo, je bilo malo semenišče prenapolnjeno. Vodstvo se je odločilo v sporazumu s knezoškofijskim ordinarijatom, da se odajo nekateri gojenci višjih razredov v veliko semenišče na hrano in stanovanje. Gregorčič je bil med temi srečnimi. V velikem semenišču se mu je godilo bolje. Tu je dobival tečnejše hrane in tudi kozarec vina, ki mu je kaj dobro teknilo. Tako je Gregorčič zadnji dve leti prav dobro prebil in v letu 1864. napravil maturo z odličnim uspehom.

Kam pa sedaj? Gregorčič je stal na razpotju: ali v semenišče ali na vseučilišče. Za prvo pot so govorili vsi razlogi, ki jih mora uvaževati v tem slučaju slovenski dijak; zlasti so mu kazale pot v semenišče slabe gmotne razmere. Na drugo pot – na vseučilišče – ga je vleklo hrepenenje in veselje do klasičnih jezikov. Radi slabih gmotnih razmer si je izvolil Gregorčič prvo pot: šel je v semenišče. Hudo je delo našemu pesniku, da se ni mogel posvetiti študijem, ki so mu najbolj prijali, namreč klasični filologiji. Pozneje, in sicer prva leta, ko je bil kaplan v Rifenbergu, se je vpisal na modroslovski fakulteti dunajskega vseučilišča kot slušatelj klasičnih jezikov.

Uvidevši pa, da bi mu ne bilo mogoče končati vseučilišča, je opustil nadaljno vpisovanje, študija samega pa se je oklenil še z večjim veseljem. Uspeh tega je bil, da je poznal grško in latinsko slovstvo jako dobro. Zlasti pa je bil Homer Gregorčičev ljubljenec. Ob žarkih tega »nesmrtnega solnca« se je ogreval še na stare dni. »Morda se zdaj lotim Homerja,« je pisal dne 1. svečana 1982 Veselu. Prijatelju, ki ga je posetil spomladi leta 1898., je kazal odlomek metriško poslovenjene »Ilijade«. Klasične osebe je opeval v šaljivih »Pradavnicah« in v »Starodavnicah«.

V semenišču je bil idealni Gregorčič zelo priljubljen. Med svojimi kolegi je štel same prijatelje. Pa ne samo njegovi rojaki, temveč tudi Lahi so mu bili prijateljski vdani. Gregorčiča so namreč že v gimnazijskih letih borbe za življenje napravile za zrelega moža s trdno voljo in neomajnim značajem. Njegova moštost in kremeniti značaj sta imponirala njegovim tovarišem.

Literarno delo, započeto že na gimnaziji, je Gregorčič v semenišču pridno nadaljeval. Prav v svojih bogoslovskih letih je zložil marsikatero pesem, ki je pravi biser v našem slovstvu. Iz semeniških let izvira n. p. krasna pesem »Njega ni«, ki je že popolnoma ponarodela in ima poleg umetnih tudi več narodnih napevov. Zanimivo je, kako je nastala ta pesmica: Gregorčič se je včasih v kako misel popolnoma poglobil, pa naj si bo o prostih urah ali pa tudi med predavanji. Nekoč, ko je profesor dogmatike razvijal in razkladal težke verske resnice, je bil Gregorčič popolnoma zamišljen: skladal je pesem »Njega ni«. Profesor preneha s predavanjem in pokliče Gregorčičevega soseda, zastavivši mu neko vprašanje.

Gregorčič je moral vedeti, da pride potem on na vrsto, vendar je bil toliko vtopljen v konec svoje pesmi, da ni bil kar nič pri stvari. Ko ga torej pokliče profesor in ga iznenadi z vprašanjem, ni vedel v prvem trenutku odgovora. V tej stiski se obrne na svojega soseda in mu reče v furlanščini: »ajudi mi«, t.j. pomagaj mi. Tovariš mu pove nekaj besed, in to je zadostovalo, da je Gregorčič na stavljeno vprašanje dobro odgovoril. A pred odgovorom je bila pesem že končana.

Kakor je bil že na gimnaziji izboren dijak, tako se je z vso resnostjo vglobil tudi v bogoslovne študije in dobil je tudi v semenišču skoro v vseh razredih eminenco, to je odlično. Zaradi trdnega značaja in velike pridnosti je bil posvečen v mašnika že po končanem tretjem letu bogoslovja. Slovesno novo mašo je imel dne 27. vinotoka 1867 pri Sv. Duhu na Libušnjem.

Ko je bogoslovne nauke dokončal, je moral Simon ostati še eno leto v semenišču. Kot četrtoletnik prefekt je imel nalogo, da je vodil gojence svojega oddelka na izprehod. Včasih ko je bil dobre volje in so ga gojenci za to prosili, jo je zavila cela družba pod njegovim pokroviteljstvom pod kako »vejo« na kozarček rujnega

vinca, kar se jim je dobro prilegalo, ne da bi jim kdo vzel to za zlo, in disciplina ni trpela, ker so se lepo in dostojno vedli.

Tako so minila Gregorčiču leta izobraževanja in kot mož je stopil v resno življenje.

Prva njegova služba je bila v Kobaridu, lepem goriškem trgu ob deroči Soči. Tu je našel mladi idealni duhovnik z mehko pesniško dušo rodovitna tla za svoje delovanje. Ustanovil je čitalnico, ki je bila ena prvih na Slovenskem. Navduševal je ljudstvo za vse dobro in blago, vabil je mlada grla v lepem slovenskem petju, sam pa je včasih zapel kak samospev, ker je imel lepo zveneč bariton.

Prيرهjal je v čitalnici razne ljudske igre, ki jih je solil s svojimi duhovitimi šaljivkami. Njegovi cerkveni govori, sloneči na etičnih mislih, so bili kratki in jedrnat. Bili so jasni in popolni po vsebini in obliki. Do šole je imel posebno ljubezen. Še v poznih letih se je spominjal svojih učencev, kakor so se tudi le-ti njega spominjali s hvaležnostjo.

Kaj čuda, da ga je ljubilo ljudstvo ob takem delovanju! Pa tudi njegova cerkvena oblast je pripoznala, kako izboren delavec da je bil Gregorčič v vinogradu Gospodovem, zato je došel pesniku od knezonadškofijskega ordinarijata pohvalen dekret.

Da pa je mogel Gregorčič tako plodonosno delovati narodu v veliko korist, zato gre nevenljiva zasluga tedanjemu kobariškemu dekanu Andreju Jekšetu. To je bil ljudomil, vsestransko izobražen duhovnik, ki je kmalu spoznal s svojo bistroumnostjo nenavadne darove, ki so bili skriti v mladem svečeniku Gregorčiču. Uvidevši, da Simon ni posebno trdnega zdravja, se je žrtvoval Jekše sam in veliko cerkvenih in duhovnih dolžnosti je opravil namesto kaplana Gregorčiča. Če je bil dekan le preveč z delom obložen, je rekel ljudem: »Pojdite h kaplanu, če more, naj gre.«

Gregorčič se je pač dobro zavedal, kakega predstojnika da ima v Jekšetu. Zato mu je bil brezmejno vdan in večno hvaležen. Ljubil ga je kakor svojega očeta. In Jekše je bil mož, ki je imel pogum, da je stal na Gregorčičevi strani tudi potem, ko so napadali pesnika različni stanovski tovariši radi njegovih poezij. V tistem času je pošiljal Gregorčič svoje proizvode v dunajski »Zvon«. Stritar, urednik in lastnik listov, je bil silno vesel takega sotrudnika. Napravila se je med tema pesnikoma prirska vez, ki je našla odmeva v medsebojnem dopisovanju. Še v zadnjih časih svojega življenja je Gregorčič rad odkrito priznal Stritarja za svojega učitelja, dasiravno je bila nastala leta 1884. med njima neka mala neskladnost zaradi političnih okoliščin. Pa vrnimo se k Jekšetu! Gregorčič je posvetil svojemu

pokrovitelju in res požrtvovalnemu prijatelju lepo pesem pod naslovom »Vrlemu možu«.

Zlata ne išči v teh vodàh
zastonj ves trud!
srebra ne koplji v teh goràh,
ne drugih dragih rud!

A več od srebra in zlata
pri nas doboš,
tu biser drag se lesketa
ta biser – blag je mož!

On vreden, da visoko bi,
najviše stal,
da svit njegov široko bi
po svetu krog sijal.

Zatem opisuje pesnik različne lepe lastnosti, ki so dičile Jekšeta, poudarja zlasti njegovo modrost, skromnost in učenost, posebno pa občuduje njegov jekleni značaj. Pesnik se smatra za srečnega, da je bilo njemu usojeno pod tako izbornim vodstvom delovati, in obžaluje, da ni moglo trajati to skupno delovanje dalj časa. Konča pa to pesem tako-le:

O troši Bog ti sreče rož
na vse poti,
a nam pa daj še mnogo mož,
mož vrlih kot si ti!

Pesem je pisana s srčno toploto in neizmerno vdanostjo ter dokazuje, kako visoko je spoštoval in ljubil Gregorčič svojega dekana. Ko je pesem izšla, je bil profesor Janez Jesenko, osebni prijatelj pesnikov, tako navdušen zanjo, da je napisal pesniku daljše pismo, mu čestital na res pesniškem umotvoru ter zatrjeval, da je pesem najlepša, kar jih je doslej zložil Gregorčič. Pesnik je bil priznanja od take strani odkrito vesel.

V Kobaridu je bil Gregorčič od leta 1868 do 1873.

Za dnevi sreče in notranje zadovoljnosti so napočili zanj dnevi skrbi in razočaranja. Po skoro petletnem blagonosnem delovanju v Kobaridu je prišel leta 1873. za kaplana v Rifenberg. Tu ga je ljudstvo ljubilo in spoštovalo, a njegov novi župnik Brezavšček žal ni bil – Jekše, temveč mož, ki se je Gregorčič ž njim slabo razumel. Nikakor se nista mogla sporazumeti! Kar je Gregorčič napravil, vse je Brezavšček obsojal. Gregorčič je imel ob nedeljah popoldne krščanski nauk. Videl je uspeh nedeljskih popoldanskih pripovedi v razlagi svetih resnic, pozivljaj in učil je ljudstvo, naj živi sveti veri primerno, opustil pa je vsako očitanje in zabavljanje. Zaradi tega se je zdel Brezavščku premehak in odvzel mu je krščanski nauk. Stanovala sta vsak za se: Brezavšček v župnišču, Gregorčič v kaplaniji.

Zanimivo je, kako Gregorčič sam pripoveduje o svojem razmerju do Brezavščka:

»Kar se tiče mojih sitnosti, niso take, da bi jih ne mogel preboleti, pa tudi ne takšne, da bi me ne bolele. Zdaj sem popolnoma osamljen v Rifenbergu. Moj župnik Brezavšček ne izpregovori z mano že mesec dni, in to kaže prav ostentativno pred ljudmi. Ako ga pozdravim v cerkvi (saj drugje ne trčiva vkup), moj pozdrav ignorira ali pa se prav mogočno in merjeno pokloni kakor kak škof; vidi se mu, kako pazi, da za linijo prenizko ne nagne svoje čestite glave, češ čuti, dečko, koliko sem nad tabo! Za njegov god sem mu voščil tudi v cerkvi, tako sva imela vedno navado, a on je ostal gluhi in nem! Tako se vede z mano, ne da bi vedel zakaj! Storil mu nisem najmanjše stvarice, da bi imel za to kaj vzroka, le podkuriti ga je moral kdo. Koliko sem storil zanj v Rifenbergu, kako sem ga vedno pri ljudstvu branil in zagovarjal – zaradi stvari, ne zaradi osebe! Kako sem se vsem veljakom zameril spričo njega – to mi je plačilo! Zdaj ko vidi, da nimam z nikomer več prijaznosti, se mu ne zdim več nevaren in potreben! Prav ti je Šimen! Zakaj segaš za druge v žrjavico.«

Ta izjava Gregorčičeva pač dobro osvetljuje občevanje malih ljudi z velikani duha. Tudi z nekaterimi duhovniki sosednih župnij Gregorčič ni mogel dobro zdelovati; najbrže so bile temu krive njegove pesmi, ki so ta čas izhajale v »Zvonu« in vzbujale radi lepih misli in dovršene oblike splošno občudovanje med tedanjim omikanim slovenskim občinstvom.

Radi čisto malenkostne stvari je prišel Gregorčič v zamero pri tedanjem dornberškem župniku Kramarju. Bila je nekoč večja družba duhovnikov zbrana. Pogovarjali so se o tem in onem. Dornberški župnik omeni neko pijačo »škavec«, ki jo kmetje delajo na sledeči način: na tropine nalijejo vode in imajo to za domačo

rabo, zdi se jim boljša od vode, ker vsaj po vinu diši. Gregorčiču sta bila ime in stvar neznana, zato se je obojnemu nasmejal in prav nedolžno brez najmanjše žal misli podražil Kramarja: »Kaj, ali tako znate v Dornbergu?« Drugi dan dobi Gregorčič od Kramarja pismo, žaljivo pisano, iz katerega je spoznal, da je vzel dornberški župnik nedolžno šalo za žalitev, kakor da bi mu bil sleparijo očital. Gregorčič se je zavzel, bil je čisto razočaran. Imel bi bil vzroka dovolj na tak list ostro pisati, a pisal je prijazno in se po resnici zagovarjal, da ga ni mislil žaliti. Kaj stori dornberški župnik? List pošlje Gregorčiču neodprt nazaj! Umevno je, da je tako ravnanje zelo bolelo rahločutnega Gregorčiča.

Župnik Kramar je bil taka trda narava, in gotovo ni imel v mislih žaliti Gregorčiča. Njemu v prilog in v njegovo čast moramo navesti, da je bil on edini izmed duhovščine komenske dekanije, ki ni hotel podpisati zaupnice doktorju Mahničju dne 17. kimavca 1889. (Glej »Rimski Katolik« 1889, str. 666)

Pozneje sta se Kramar in Gregorčič tudi sprijaznila. Ljubljanski župan Ivan Hribar pripoveduje o tem to:

»Z župnikom Kramarjem je kesneje Gregorčič dobro zdelaval. Dvakrat se je sešel v moji družbi z njim v Dornbergu in obakrat je bilo z obeh strani neprisiljene zabave in opopranih prijateljskih zabavljič. Pripominjam pa, da sem ga za prvi sestanek s Kramarjem le težko pregovoril in da je šel nekam nevoljno z Gradišča z mano v Dornberg.« Pa tudi drugače Gregorčiču ni bilo življenje v Rifenbergu poslano z rožicami. Kot katehet je imel zelo veliko opravila. Moral je hoditi poučavati krščanski nauk na Brje, v vas, tri četrt ure oddaljeno od Rifenberga. Odločili so mu za kakih 70 poti celih 25 florintov, kasneje pa, ko je protestiral, po 8 krajcarjev od kilometra. Pravdo, ki jo je imel Gregorčič zaradi tega z okrajnim šolskim svetom, je izgubil.

A tudi služba v Rifenbergu sama na sebi je bila naporna in je presegala Gregorčičeve telesne moči. Moral je iti včasih do šestkrat na dan obhajati, kar je bilo zlasti v zimskem času sila neprijetno, ko mu je bila burja zvesta spremljevalka na potu. Dogodilo se je, da je prišel v soboto zvečer pozno v noči od težavnega opravila domov, drugi dan v nedeljo pa imel že ob šestih mašo s pridigo.

Njegovo veliko požrtvovalnost in ljubezen do cerkve in šole je priznal tudi knezoškofijski ordinarijat s tem, da je poslal Gregorčiču pohvalen dekret, ki sem ga že prej omenil. Glasi se v približnjem slovenskem prevodu tako le:

»Visokočastitemu gospodu Simon Gregorčiču, kaplanu v Rifenbergu

Vaše blagonosno delovanje v vinogradu Gospodovem, prvič kot kaplana v Kobaridu, drugič kot kaplana v Rifenbergu, je knezonadškofijskemu ordinarija-

tu dobro znano. Na obeh mestih ste izpolnjevali ne-le duhovske dolžnosti vselej z vztrajno marljivostjo, temveč ste tudi učili z najboljšim uspehom otroke krščanski nauk bodisi v cerkvi kakor tudi v šoli, in sicer po izbrani metodi, zlasti še v Rifenbergu, veliki in težavni župniji, od doma zelo oddaljenima šolama, kjer zdaj blagonosno delujete.

Knez nadškofijski ordinarijat si šteje v prijetno dolžnost, izraziti vam polno zadovoljnost in zaslužen priznanje, kar naj služi v večjo čast božjo in v prospah zveličanja duš.

Knez nadškofijski ordinarijat v Gorici, dne 1. prosinca 1878. Andrej svoje-ročno nadškof.«

Ta laskavi dekret od nadškofijskega ordinarijata je povzdignil Gregorčiča, da je še bolj vneto in goreče deloval v blagor in prid svojih župljanov. Pri tem pa so pešale njegove moči. Seveda ga je ljudstvo ljubilo, ali kaj pomaga, Gregorčič je imel v Rifenbergu pač mnogo častivcev, prijatelja pa ne enega, ki bi mu bil razkril svoje težave. Pogrešal je silno prijateljskega srca, ki bi bil iz njega črpal tolažbo.

Bridko se pritožuje Gregorčič v pismu na prijatelja Gruntarja, da je tako sam. Vabi ga prisrčno in hrepeneč k sebi, rekoč:

»Jaz čutim prav živo potrebo včasih biti v prijateljski, zlasti v tvoji družbi. Tedaj me vsaj za trenutke zapusti temni Savlov duh.«

Pa pri vseh teh križih in težavah ga njegova šaljiva žila ni popolnoma zapustila. Prijatelja krega v pismu, zakaj da se ne oglasi: »Molčanje je lepa čednost, a te čednosti imava midva preveč! Ko bi red trapistov še ne bil ustanovljen, ustanovila bi ga midva! Seveda bi mu ne dala tako trapastega imena!« Gregorčičeve moči so pešale bolj in slednjič se je moral odločiti, da zapusti težavno službo v Rifenbergu. Šel je v začasni pokoj in prebil ta čas razen v Rifenbergu v Gorici, deloma pa pri svojem prijatelju Ignaciju Gruntarju, tedaj notarju v Logatcu. Za šest mesecev je dobil pokojnine – čujte in strmite – 105 florintov avstrijske veljave! Dasiravno pa je v Rifenbergu toliko pretrpel telesno in duševno, vendar se je nerad in nekako s težkim srcem ločil od tega krasnega kraja, kar svedoči krasna pesem »Slovo od Rifemberga«.

Pač zadnjikrat vam s tega kraja,
slovo jemlječ, jaz govorim;
srce mi bridka bol navdaja,
beseda skoro mi zastaja,
a Bog le vé, kako trpim!

Kaj pač bi težko mi ne bilo?
Tu bival sem nad osem let,
tu vse se mi je prikupilo,
to ljudstvo mi je drago, milo,
in ljub mi je ta krasni svet.

Rodila mene je planina,
očetov dom mi tam stoji;
vendar ti grički, ta dolina
se druga zde mi domovina,
za svoje štejem vas ljudi.

Zato se poslavlja pesnik težko od tega kraja, hudo mu je pri srcu, solze ima v očeh in gorko prosi nebo, naj obvaruje te cvetne doline in zlate vinske griče pred vsem zlom, na drugi strani pa naj ohrani ljudstvo plemenito in krepostno; želi, naj bi uspevalo seme, ki ga je vsejal on, in obrodilo zlat sad; potem, pravi, bo ta kraj dom blagosti, bo sreče dom in dom kreposti, potem ta kraj bo pravi raj. In kako ginljiva je sklepna kitica!

To želja moja je edina
o naj nebo jo izvrši!
sedaj pa z Bogom, ti dolina,
vi starčki sivi, ti mladina,
Oj, z Bogom, dobro ljudstvo ti!

Kakor pravi Gregorčič v tej pesmi, je živel v Rifenbergu nad osem let. V tem času se je vsled svoje dobrodušnosti in uglednega življenja omilil ljudstvu in Rifenberčani so mu pripravili krasen odhod. Ko je odhajal Gregorčič na svojo novo službo na Gradišče, je bil ves Rifenberg na nogah, otroci kakor njih starši, in nemalo jih je jokalo, ker jim je bilo tesno pri srcu, da jih zapušča tako blag gospod. Župan z vsemi občinskimi svetovavci ga je spremil do Dornberga.

Ob tej priliki je bil Gregorčič tudi imenovan za častnega občana rifenberškega. V začasnem pokoju je premišljal Gregorčič, kam naj bi prosil, kadar okreva. Tako težke službe kakor v Rifenbergu ne bi mogel več prenesti, tudi če bi se mu bilo zdravje popolnoma povrnilo.

Ta čas je bila razpisana služba vikarja na Gradišču blizu Prvačine. Gradišče je

izmed najslabših vikarijatov v goriški nadškofiji, a Gregorčič se vendar odloči, da poprosi za to službo, misleč, bom imel vsaj telesno mir.

V tem oziru piše svojemu prijatelju:

»Kakor sem ti pisal, prosil sem zaradi bolehnosti in utrujenosti za lahki vikarijatek na Gradišču pri Prvačini, snoči mi je došel odgovor, da se kmalu izpolni moja želja. Služba tam je slaba in ljudje nekda nezaupljivi – a jaz sem tako slaboten, da sem prisiljen prositi za morda najslabši vikarijat v škofiji, ker menim, da tam telesno ne bom trpel.« Pri tej priliki lahko omenimo, da bi bil dobil Gregorčič službo tajnika pri Matici Slovenski v Ljubljani, ko bi bil hotel prositi. – Izpočetka tega ni hotel, a pozneje mu je bilo žal, ko je videl, da ne doseže zlepa mirnega življenja. Sam pravi:

»Stokrat sem se že pokesal, da nisem prosil za tajništvo pri Matici, in kesal se bom gotovo vse življenje. Kako bi tam imel telesno lahko in kar bi bilo duševnega delovanja, bilo bi mi v veselje. Zdaj se bom moral potikati po kotičkih, kamor nikdo drugi neče!« Gregorčič je torej sprejel službo vikarja na Gradišču. Velikega travna leta 1882. se je odpravil tja. Gradiščani so mu prišli že v Dornberg naproti in so ga slovesno spremili v svojo vas.

Tega leta je izdal Gregorčič prvi zvezek svojih poezij.

Dolgo je ukrepal in premišljal, ali bi se podpisal s svojim pravim imenom ali pa bi pridedal svojim pesmim izmišljeno ime. Slutil je namreč, da bodo nekateri to ali ono pesem napačno umeli, čujmo, kaj sam pravi!

»Tudi meni včasih prihaja izkušnja, da bi izdal zbirko svojih pesmi; a ko jih pregledujem, spoznavam, da ne smejo pod mojim imenom na dan. So že take vmes, da bi mi jih farizejci in otroci zamerili ter da bi moral trpeti zaradi njih. Ko pa bi bil šel k 'Matici', izdal bi jih bil gotovo. Tako pa najbrž ne bodem videl zbranih svojih rim.«

Velike notranje boje je imel torej Gregorčič zaradi podpisa na svoji pesniški zbirki. Vendar pa je – kot odkrit značaj – tudi tukaj ravnal odkrito. Sklenil je, da se podpiše s svojim pravim imenom.

Tako-le piše:

»Glede podpisa svojega imam samo še par dni časa, ker potem moram Kleinu poslati naslov knjige; pomislim, še nekoliko, a najbrž, da se podpišem.«

To pismo je datirano 4. sušca 1882 in je važno tudi zaradi tega, ker govori o postanku ene najlepših Gregorčičevih pesmi, o »Oljki«.

Poslušajmo!

»Knjigi dodam še dve pesmi; eno teh sem ta hip končal (ob ¼ 3h popoldne);

napisal sem danes blizu 70 verzov. Naslov pesmi je 'Oljki', šteje blizu 40 verzov; morda jo pošljem prej tudi 'Zvonu', ker je oljčna nedelja tukaj.« Z veliko nape-
tostjo je zasledoval Gregorčič tiskarniška dela svoje knjige. S prijatelji si je v tem
oziru mnogo dopisoval in se posvetoval ž njimi o tem in onem. Posebno živahno
pa je dopisoval z notarjem Gruntarjem, ki je prevzel založništvo.

Priobčujemo tu odlomek iz pisma, ki bi utegnil zanimati širšo javnost:

»Papirja ne bom več naročal, naj se tiska za enkrat 2000 iztisov; iz razprodaje
knjig bom nekoliko razvidel, koliko so moje poezije res priljubljene. Ako bi zmanj-
kalo knjig, bi me veselilo, čez kaj časa naredi se lahko druga izdaja. – Glede dat iz
mojega življenja se mi zdi, da niso potrebna. Zdaj naj kritikujejo pesmi, biografija
naj se piše po smrti; morda jo spišem celo sam kdaj, da ne naredo iz mene kaj druge-
ga, nego sem v resnici. Človeka dobroto poznajo samo prijatelji, svet naj pozna po-
eta!« V zadregi je bil Gregorčič, komu naj posveti svoje poezije. V prvi vrsti je mislil
na svoje osebne prijatelje, pa le-ti so v svoji skromnosti odklonili tako odlikovanje.

V nekem pismu na Gruntarja pravi Gregorčič:

»Knjiga se tiska; dozdej sta že dve polji na čisto tiskani in drugi dve sta korigi-
rani. Knjiga bo tako lepa, da do zdaj ni imela nobena slovenska pesniška zbirka
tako lepe zunanje oblike.

Jaz sem podpisal svoje pravo ime in Tebe kot založnika. Posvetil knjige nisem
nikomur, ker se je Erjavec branil in tudi Ti!«

Okrog velike noči je prišel prvi zvezek Gregorčičevih poezij na svetlo. Kakor
rečeno, se je tiskala knjiga v 2000 izvodih.

Uspeh je bil velikanski. Nobena slovenska knjiga se doslej ni tako hitro razpe-
čala kakor prav prvi zvezek Gregorčičevih poezij, ki so vzbudile veliko senzacijo
po vsem slovenskem svetu. Če pomislimo, da se je prodalo v treh mesecih 1800
izvodov, moram pripoznati, da je to za naše malenkostne razmere res nekaj veli-
kanskega.

Čistega dobička je imel Gregorčič pri tem zvezku nad 2000 K.¹⁶²⁰ Kaj je napravil
s tem denarjem? Njegovim domačim na Vrsnem je trda predla. V svoji milosrčnosti
se odloči Gregorčič, da pomaga domači hiši. In res! Od tega dobička je dal v korist
rodne domačije 1600 K. – Pač ena lepih potez več na njegovem blagem značaju!

Omenili smo že, kako hitro se je knjiga razpečavala. Pa ne samo gmotni uspeh
knjige je bil velik, marveč tudi moralni. Gregorčičeve poezije so čitali povsod.

¹⁶²⁰ K – Krone; 1 krona – 100 hellerjev, uvedena je bila ob denarni reformi leta 1892 in je za-
menjala dotedanji gulden ali florint in sicer 2 kroni za en gulden, ki pa je ostal v obtoku
še do leta 1900.

Elegantna knjižica po zunanji obliki in vsebini je bila tudi v kmečki hiši doma. Prebiral jo je učenjak, s seboj jo je nosil pastirček, šolski mladini pa je bila najljubša spremljevalka. Vsem je bila mila in draga družica, samo nekaterim ni ugajala.

In ravno to neznatno število je zadostovalo, da je Gregorčič trpel neizrečeno, ker ga je bolelo, da čiste plodove njegovega duha napačno umevajo prav njegovi stanovski tovariši. Kako skromno pošilja svojo knjigo med svet:

Poet, le malokomu znan,
leži po svetu razmetan;
da kip njegov bi vam podal,
raztresene sem ude zbral –
ne vseh! ... a kdor pregleda te,
spozna mu glavo in srce.

Raztresene ude je torej zbral pesnik in te ude je začela trgati neusmiljena kritika. Očitano se mu je različno: da zagovarja nečistost, da razširja krive nauke (»Človeka nikar!«), sama očitanja, ki so morala zadeti v srce blagega Gregorčiča, ki je bil sam duhovnik. Pesniku svečeniku kaj takega očitati, to je najhujše! In to tako po krivici!

Gregorčič je bil pri izbiranju svojih pesniških predmetov sila izbirčen. Dobro je vedel, kje so meje, ki jih ne sme prekoračiti kot pesnik, še bolj pa se je zavedal, da so mu kot pesniku duhovniku odprta le ozka pota. In Gregorčič se je res tudi vedno gibal v natanko določenih mejah. Nikdar se ni oddaljil niti za las od katoliških resnic, kakor je bilo čisto njegovo srce, kakor so bile plemenite in človekoljubne njegove misli, tako so bile tudi njegove poezije lepo dehteč šopek svežih rahlih rožic, saj niso njegove poezije nič drugega kakor odsev njegovega plemenitega srca.

Zaradi prvega zvezka Gregorčičevih poezij je nastala na Slovenskem cela literarna vojska. Ni naš namen, da bi pisali kritiko o tem literarnem boju. Omejiti se hočemo le na stvari, ki se tičejo Gregorčičevega življenja.

Na eni strani – pri ogromni večini slovenskega razumništva – je našla knjiga zaslužen priznanje, na drugi pa velik odpor. Tedanja duhovščina je bila z malmi častnimi izjemami v taboru Gregorčičevih nasprotnikov. Veliko je deloval moralni pritisk od zgoraj. Različne avtoritete so govorile in dosti!

Prvi napad na Gregorčiča je uprizoril »Slovenec« X. številka 53, dne 11. velikega travna 1882; za tem napadom je prišel drugi hujši v istem listu številka 64.,

dne 10. rožnika 1882. Izprva je tudi »Slovenec« kakor drugi slovenski časniki lepo pohvalil Gregorčičevo »zlato knjigo« in čestital slovenskemu narodu, ki mu je vstal tak pesnik. To se je zgodilo pod uredništvom Filipa Haderlapa, a dne 1. velikega travna 1882 je postal »Slovenčev« urednik upokojeni župnik Jožef Jerič, mož, ki ni imel nobenega smisla za poezijo. Tedaj je zavela v duhovniškem glasilu Gregorčiču neusmiljena sapa.

Veliko ogorčenost je vzbudila profesorja Janka Pajka »Kritika Gregorčičevih poezij« v »Kresu« II., str. 379–391. V tem sestavku je opozoril Pajk na neke nedostatke, ki po njegovem mnenju kvarijo popolni in čisti vtisek Gregorčičevih pesmi; pogrešal je harmonije v pesnikovih mislih, steknil je v pesmi »Človeka nikar« budistiško naziranje, očital nejasnost celih pesmi in posameznih mest. Očital je pesniku nekatere slovnične hibe in naglas, ki se mu je ponekod baje sila delala. Taka je bila sodba profesorja Pajka o Gregorčičevih »prvencih«, kakor jih je imenoval, trdeč, da jim manjka še mnogo do klasičnosti.

»Slovencu« in »Kresu« so korenito odgovorili leta 1882. pesnikovi prijatelji v knjižici »Gregorčičevim kritikom odgovor in pouk«.

Naravno je, da so Gregorčičevih poezij omenjali in jih ocenjevali vsi tedaj izhajajoči slovenski časniki. Duhovniško časopisje je bilo edino v tem, da so poezije premalo verne, z eno besedo take, kakršnih ne bi smel peti katoliški duhovnik. Gregorčič je vsem tem napadom pozorno sledil. Poslušajmo, kako piše!

»Novice sem bral, prijazne so; a bral sem tudi zadnjega »Slovenca« od te nedelje. Nikdar bi ne bil mislil, da ta učena gospoda tako napak bere! Saj vendar je očitno, da se moje pesmi tako brati in umevati ne smejo. Danes jim napovem boj v 'Slovenskem Narodu' s temi besedami:

»Slovenčev« tesnosrčni napad,
ki krivega pač razumljenja je rad,
strahu mi kar nič ne zadaje.
Zavrnem jih v »Zvonu« – pevaje!

Da svojim protivnikom stavim se v bran,
to domu sem, stanu in sebi dolžan,
dolžan sem to tudi častiti gospodi,
ki pesmi in mene prijazneje sodi!
A dasi napad na me je srdit,
puščic ne bom rabil, bom rabil le – ščit!

Le sebe bom branil, protivnika ne bi rad ranil!
 A če se pa to dogodi,
 da kaka puščica nazaj prileti;
 to, vrla gospoda, ni moja krivica,
 ne moja, le vaša vas rani puščica!

Tako! Obrambo spišem pa za 'Zvon'!»

Svojo obljubo je Gregorčič izpolnil. Kmalu za tem je poslal »Ljubljanskemu Zvonu« svojo »Obrambo«, ki je prišla v dveh številkah na svetlo in obsega »XV odgovorov«. Izšla je ponatisnjena tudi v posebni knjižici.

Glede svoje »Obrambe« piše Gregorčič Gruntarju:

»Branim se sicer brez zabavljanja, a odločno, da ne bo »Slovenec« mislil, da iščem pri njem milosti. Slišim, da so izkušali Marnovci tudi prošta Zupana spraviti na svojo stran (kako nabirajo vojsko zoper me!), a bogoslovec Lavrenčič je nato nesel proštu zvezek mojih poezij ter mu zaznamoval vse od »Slovenca« napadene pesmi. Prošt, prebravši obtožene verze, reče, da ne najde v njih nobene, niti najmanjše verske nekorektnosti. Pripomniti moram, da je bil prošt strog duhovnik. No, ako še strogi možje ne morejo stopiti pod njih bandero, bo malo njih krdelo, in Simon, čeprav se mora sam boriti ž njimi, ne umakne se z bojišča. Ta kopica je najbrž mislila, da me ubije s prvim udarcem, da hitro vsa duhovščina s škofijo (vred) na čelu plane na me. Do zdaj se jim ni posrečilo!«

Pa kako bridko se je motil Gregorčič! Mislil je seveda, da se bo bil pošten boj. Sam pravi tako lepo v svojih poezijah:

»Ti streti me moreš, potreti nikdar,
 osode sovražne besneči vihar.«

In strla ga je huda kritika, pristrigla mu peruti, vzela mu kolikor toliko pesniškega poleta, toda mišljenje njegovo, trdi in kremeniti značaj ni bil potr, njegov tilnik ni bil sklonjen, bilo pa mu je hudo in tesno pri srcu. Čutil se je kot duhovnik ponižanega. Bolelo ga je, da so ga prav njegovi stanovski tovariši napačno umeli ter ga strastno napadali.¹⁶²¹

¹⁶²¹ Temu mestu sledi v rokopisu med str. 19 in 20 prazna stran, ki ni oštevilčena, na nji pa stoji le naslov »Slovensko slovstvo izza Prešerna«, ki vsebinsko nikakor ni umesten in je bil verjetno kdaj prej zapisan na Štrekljev pisalni papir, uporabljen potlej za poglavje o Gregorčiču.

Branil se je; zagovarjal se je, kakor more to storiti pesnik nasproti ljudem s trdimi načeli, ki živijo v nekaki fiksni ideji, kakor da bi bila njih načela dogme. Jasno je, da je težavno stališče proti takim ljudem zagovarjati se kot pesnik. Vendar je rešil Gregorčič stavljeno si nalogo nad vse častno s svojo »Obrambo«.

Vojskovodja Gregorčičevih napadovavcev je bil dr. Anton Mahnič, tedaj še ne bogoslovni profesor v Gorici, ampak le prefekt v Alojzijevišču, sedaj škof na otoku Krku. Kar je »Slovenec« prišel leta 1882., to je nadaljeval pozneje dr. Mahnič. V goriškem »Folium dioecesamum« (škofijskem listu) je jel objavljati v latinskem jeziku svoje modroslovske in slovstvene spise; naperjeni so bili predvsem zoper slovensko slovstvo. Ker se je bila med tem časom zgodila v Ljubljani velika izprememba – na škofijski prestol je za svobodoljubnim Ivanom Zlatoust Pogačarjem sedel Jakob Missia, ki je prišel iz nemškega Gradca – dvignili so kvišku svoje glave Gregorčičevi protivniki; njihova moč je jela rasti. Pod pokroviteljstvom Missijevem¹⁶²² in pod vodstvom doktorja Mahniča se je začela iznova gonja proti Simonu Gregorčiču.

»Slovenec« je prinašal 1884. in 1885. listek, ki je moral našega pesnika v dno srca boleti. Naslov mu je bil »Dvanajst večerov. Pogovori doctorja Junija z mladim prijateljem«. Pisatelj teh večerov, dr. Mahnič, se je spravil nad divno pesem »Človeka nikar« in ji podložil ideje, kakršnih Gregorčič nikdar ni gojil. Pesnika je branil v »Slovenu« goriški katehet Hilarij Zorn. Temeljito je zavrnil nato Mahničev napad Gregorčič sam v listkih »Slovenskega Naroda«.

Ljubljanski gospodje, stoječi krog »Slovenca«, so namerjali še huje udariti ne-ljubega jim pesnika. Neki jako ugledni duhovnik je pisal v Gorico semeniškemu vodji doktorju Gabrijelčiču, da naj vendar poizvedo za kak madež Gregorčičev in naj ga sporoče v Ljubljano. Gabrijelčič je bil pesnikov pristaš; izročil mu je ljubljansko pismo.

Mahničevega napada in ostudne poizvedbe o njegovih moralnih napakah, ki jih ni imel, niso šle pesniku nikdar iz spomina. Ko mu je župnik Vrhovnik malo mesecev pred smrtjo v misel vzel onega gospoda poizvedovavca in omenil nekaj hvalnega o njem, je dejal Gregorčič: »Tistega pisma ne morem pozabiti.«

Rekli smo že, da se je vnela radi Gregorčičevih poezij cela vojska v literarnih slovenskih krogih. Na eni strani je bil dr. Mahnič s svojimi pristaši, na drugi pa je bil Gregorčič s svojimi častivci in prijatelji.

Poslednji so reagirali na neosnovane napade na pesnika in bil se je sila viharen boj. Z obeh strani je bilo dosti zabavljic. Bilo je, kakor da bi šlo za vero. Adresne

¹⁶²² Avtorjev pripis: Mislejevem.

zaupnice so se vrstile druga za drugo. Izmed duhovščine jih je bila večina na Mahničevi strani. Bilo je pač nekaj častnih izjem vmes, katerih ni bilo strah tudi javno se pokazati za somišljenike in branitelje po nedolžnem preganjanega pesnika. In to malo številce Gregorčičevih stanovskih prijateljev je lilo pravo tolažbo v njegovo dušo. V nekem pismu na svojega prijatelja omenja z zadoščenjem adresne zaupnice, ki mu jo je poslalo 18 gorenjskih duhovnikov.

Zaupnice in tolažilna pisma so poslali tudi razni zasebniki in razna slovenska društva.

Poslušajmo Gregorčiča, kaj pravi zlasti o adresni zaupnici! Omenjeno pismo na notarja Gruntarja se glasi:

»Ne zameri, ker sem to pot z odgovorom tako kasen! Še nikoli nisem imel tako mnogobrojne korespondence kakor zdaj in prigodi se mi večkrat, da kak odgovor pozabim.

Adresna zaupnica po zunanji obliki ni nič, le navadno pismo je, vsebina je pa precej lepa! Spisana je na god sv. Cirila in Metoda in od tega godu je vzet uvod, v katerem pravi, kako sta se ta dva slovenska blagovestnika borila zoper temo poganstva (recte nemštva, bi jaz rekel). In po tisoč letih, nadaljuje pismo, žuga nam nova poganska ideja (recte nemška), materijalizem, zoper katerega da se kakor nov apostol borim jaz. Končno me pozivlja, naj srčno nadaljujem svoje delo. Tako le! – Podpisanih je 18 gorenjskih duhovnikov, med temi 7 župnikov. Malo število, v primeri z ogromno množico slovenskih duhovnikov! Večina duhovnikov je proti meni, nekateri popolno, nekateri deloma. To je pa gotovo, da je moja drobna knjižica vzburla duhove. Ko bi Ti vedel, kako se posvetujejo, konferirajo, kako iščejo zaveznikov moji protivniki! A da bi me umeli, no, to pa ne, to pa ne! Jaz sem dozda svet še previsoko taksiral, menil sem, da ima več možgan! Najnedolžnejše pesmi obsojajo, n. pr. 'V pepelnični noči', 'Na sveti večer', 'Moj črni plašč'. 'Moj črni plašč' tolmači neki prav visoko učen duhovnik ravno diametralno nasprotno, nego se mora tolmačiti. V goriškem semenišču me zagovarja edini Gabrijelčič!

Vidiš, da se v tem človeku nisem motil!

Jeran je pisal v goriško semenišče, kaj naj počne z mano. Poslal je ostro kritiko v pregled, katero je mislil vzeti v 'Danico', a Goričani so mu vendar odsvetovali! Očital jim je menda v dopisu, kake duhovnike (n. pr. mene!) da zrejajo!

Rifenberški župnik (poetična duša!) je izrekel o pozijah to nezmotno sodbo: 'Besede, to so besede!'

No, pustimo jih!«

Ljubljanskemu knezoškofu Ivanu Zlatoustu Pogačarju je poslal Gregorčič en izvod svojih poezij, na kar se mu je Presvetli pismeno ljubeznivo zahvalil, pohvalil je poezije ter slednjič izrazil željo, da bi ga rad poznal tudi osebno. Gregorčič se je v resnici odzval ljubeznivemu povabilu visokega gospoda in ga je posetil na njegovem gradu na Goričanah. Škof je pesnika objel in poljubil.

Kaj takega je bilo pesniku po vsej pravici v veliko zadoščenje. Vzradoščen se je izrazil: »Ako so taki možaki na moji strani, koga bi se bal!«

Še nekdo drug je bil na Gregorčičevi strani, ki ga je pesnik visoko cenil. To je bil njegov kobariški dekan Jekše. Le-ta se je živo zanimal za Gregorčičeve poezije ter je tudi poslal pesniku oceno in svojo sodbo o njih. Ves vesel piše Gregorčič svojemu prijatelju:

»Bolj kot vse kritike me je razveselil listek, ki sem ga snoči dobil; glasi se tako-le: 'Pesnik Šime! Prebral sem vaših poezij prav 63 strani. Ena boljši kot druga. Nisem mislil, – ne zamerite! Bral sem Vaših poprej kake dve ali tri, pa se mi je zdelo vse nekoliko tožno – svetožalje, nezadovoljnost itd., ali zdaj vidim, kako sem se motil! Živeli boste, dokler bodo Slovenci! – Kadar bo Vaše delo v drugo tiskano, kar se bo gotovo kmalu zgodilo, poskrbite za manjši format, tako da ga lahko vsak, ko gre na izprehod, v mavho dene, ker Vaše pesmi bodo Slovence povsod spremljale kakor Horacijeve nekdanje Rimljane.'«

Gregorčič nadaljuje:

»Tako piše, ali veš kdo? Naš vrli, pošteni Jakše! To priznanje od tega moža, ki ga tako globoko spoštujem in srčno rad imam, mi je bolj dobro delo, kakor ko bi mi bilo pisalo 100 drugih.«

Ta priznanja in zaupnice so blagodejno vplivale na Gregorčiča. 28. prosinca 1885 je spisal pesem »Prijateljem«, v kateri pravi:

»Kedor je sam, lahko ga vsak zatira, če sam je, pasti mora še junak;
a kogar broj tovarišev podpira, pogum mu rase, dasi je šibak,
stoterna moč tako se v slednjem zbira ...

Zato z veseljem nove spet cvetove zasajal bom od vas krepko podprt,
gojil skrbno vse žive bom jih dnove, pri delu naj me najde blede smrt!«

In pri delu ga je res našla smrt. Zadnjo noč pred smrtjo je bil do 11. ure pri delu. Pripravljaj je tvarino za nov zvezek svojih poezij. Ko ga je drugo jutro zadel kap, so ležale na pisalni mizi še odprte svetopisemske bukve, ki jih je prejšnjo noč prevajal v pesniško obliko.

Kakor omenjeno, so vplivali neosnovani napadi Gregorčičevih stanovskih tovarišev zelo na njegovo mehko dušo, da, naravnost uničujoče. Sam se izraža

tako-le: »Polastila se me je velika pesniška suša. Menil sem, da bodo duhovniški napadi pri meni ostali brez nasledkov, a niso. Že prej sem vsako pesem obrnil desetkrat, preden sem jo vrgel med svet, zdaj sem postal še bolj skropulozen.«

Gregorčičevi stanovski prijatelji so šli v oceni prav gotovo predaleč. Pozneje so uvideli to in bilo jim je žal. Tudi škof Mahnič je spoznal, da je sodil Gregorčiča prestrogo in je hotel svojo krivico popraviti. Spravil bi se bil rad s pesnikom. Poslal je v ta namen pred leti nekega duhovnika h Gregorčiču z naročilom, naj vpraša pesnika, če bi mu bilo ljubo, da ga obišče. Gregorčič mu je bil kot pravi kristjan že davno odpustil prizadete krivice, ali popolnoma pozabiti jih ni mogel. Tako popoln tudi on ni bil, da bi bil prijateljsko sprejel svojega bivšega brezobzirnega nasprotnika, ki mu je povzročil toliko grenkih in bridkih ur s svojo pristransko in krivično kritiko. Zato je odgovoril odposlanemu duhovniku: »Bolje je in raje vidim, da me ne obišče. Razburila bi se itak oba!«

Po veliki noči istega leta (1882) se je odločil Gregorčič, da sprejme službo vikarja na Gradišču. Odšel pa je tja brez dekreta, kar mu je bilo tem ljubše, ker je mogel v neugodnem slučaju pustiti službo, kadar bi hotel.

Omenili smo že, kako lepo odhodnico so mu pripravili Rifenberčani. Spremili so ga do Dornberga. Tu pa ga je čakalo starešinstvo z Gradišča in ga slovesno spremilo na njegovo novo službo.

Izpočetka na Gradišču ni bilo nič kaj prijetno življenje. Stanovanje njegovo ni bilo posebno ugodno. Pritoževal se je pa zlasti nad veliko vročino. Primerilo se je, da se je spekel, ko je prijel za kljuko hišnih vrat. Pomisliti moramo, da je imela vročina včasih do 43°R.

Služba na Gradišču je bila popolnoma nestalna. Kakor rečeno, je odšel Gregorčič brez dekreta službovat. Zato tudi ni imel nobene urejene plače. Bil je navezan na negotove prispevke svojih župljanov. Ne smemo se torej čuditi, če mu je prišlo na misel zgraditi si svoj lastni dom. Povod za to misel mu je dala neka ugodna prilika. Svojemu prijatelju Gruntarju piše:

»Tukaj se prodaja po dražbi Tominčevo premoženje zelo po ceni. Lotila se me je čudna misel in Erjavec jo odobruje, da bi tudi jaz svoj denar spremenil v zemljišče. S tem imam naenkrat pol več vrednosti in dohodka od svojega kapitala. (Značilno za Gregorčičevo naivno naziranje v tem oziru!) Tako bi potem tudi tukaj izhajal brez stradanja. Bil bi zagotovljen za poznejše čase, za stara leta, če jih učakam. Ostal bi potem lahko tukaj, kjer imam toliko počitka, kakor bi ga ne imel nikjer drugje. Prosim Te, da mi, kolikor moreš, pomagaš, in to tem preje, ker je v najkrajšem času dražba. – Tudi Erjavec, ki je bil včeraj pri meni, videč, da

je svet precej dober nakup, namerava kupiti neki vinski breg. Kos, ki ga mislim vzeti jaz, je zelo na lepem kraju, velik, ima krasen razgled na furlansko stran in v hribe. V najem ga dam prav lahko. Ti se boš morda smejal moji nameri, a jaz moram kaj skrbeti, da si zagotovim pošteno in primerno eksistenco.« Gregorčič je zašel torej v svojem mišljenju zopet v »prvotnost«, kakor sam pravi, hotel je postati kmet. Delo na pesniškem polju so mu zagrenili prestrogi ocenjevalci, sploh ni vedel, se mu li še povrne veselje do pesništva, delati je hotel na pravem, naravnem polju kot kmet. Njegove dušne ovčice so bile zelo vročekrvne. Gregorčič je imel veliko opravila ž njimi. Ravnal pa se je vedno po pregovoru: lepa beseda lepo mesto najde. Ni se motil. Čez nekaj časa je sam priznal: »Sicer se mi godi precej dobro, a čeprav moji Krivošijanci včasih zrogovilijo tudi proti meni, ker niso vajeni biti svarjeni. Na Gradišču samotarim. Nekam čudno se mi zdi še vedno. Sicer pa me ljudstvo uboga. Vedenje v cerkvi in šoli je že vse drugo! Tu je torej že nekaj doseženo! Počasi morda vendarle pojde!«

Gmotne razmere Gregorčičeve so bile takrat prav slabe. Stalnih dohodkov – kakor rečeno – ni imel, ker je bil navezan na negotove prispevke svojih župljanov, poleg tega se je moral še zadolžiti, ker je kupil del omenjenega posestva na javni dražbi. Dohodki njegovi so bili tako pičli, da se je moral resno bati, da ne ostane nekega dne na cesti brez kruha. Ko piše svojemu prijatelju za god (dne 31. malega srpana 1884), pravi med drugim: »Tu na Gradišču je mizerija! Od 4. malega travna 1883 do današnjega dne dobil sem od ljudi 180 florintov a. v.¹⁶²³ Iz tega lahko razvidiš, da mi ni niti misliti na kako potovanje (k čemur ga je prijatelj nagovarjal), ker mi bode v kratkem zmanjkalo denarja za vsakdanji kruh.«

Tě žalostne razmere so kaj neugodno vplivale na pesnikovo zdravje. Ponujala se mu je prilika, da bil šel službovat v Vrtojbo, kjer bi imel boljše dohodke in bi bil bliže Gorici, pa se ni hotel podvizati za to, in sicer zato ne, ker je bil že kupil na Gradišču zemljišče in je sklenil ostati tam, naj pride, kar hoče. Glede na to se sam izraža tako-le:

»Z Vrtojbo ne bo nič, in ako bom imel iz kupljenega sveta toliko priboljška, da bom tu lahko izhajal, niti ne pojdem odtod. Tu imam mir in tega potrebujem!«

Kako telesno slab da je postal, nam kaže naslednji slučaj:

Nekoč je imel govor v Prvačini, in ker je govoril nekoliko dalje kakor po navadi, je komaj dostal in spoznal je, da zanj težko delo ni več.

¹⁶²³ Torej za obdobje 16 mesecev, kar znaša okrog 11 florintov na mesec; a. v. pomeni »aktualne veljave«.

Da bi svoje slabe dohodke nekoliko izboljšal, je poprosil na ponovno priporočanje svojih prijateljev pri ministrstvu za pisateljsko ustanovo. Dolgo ni bila prošnja rešena. Slednjič pa je vendarle prišla ugodna rešitev in ustanova je priromala po mnogih ovinkih v prave roke srečnega pesnika. Zanimivo je, kako Gregorčič sam pripoveduje o tem: »Štipendijo sem torej dobil. Bil sem stvar že docela pozabil, ker sem bil uverjen, da ne dosežem nič. In glej! Kakor iz oblaka mi pade kos zlatega jabolka v naročje. Koliko tehta, še ne vem; ko dobim dotični dekret, Ti hitro naznanim.

Ako mi novce kmalu nakažejo, ne bode mi treba toliko dolgo delati, a treba bode vendar. – Zdi se mi, da so gospodje v Gorici kakor zmenjeni, da mi pojedó kolikor mogoče s pisarijami in komisijami. Odkladajo, zavlekajo, zavijajo, da je joj! Menijo pač: 'Tu je debel kos, ugriznimo!' Ko bi vedeli, kako moram iskati po vseh poteh, da bi spravil vkup kupnino!«

No, pa Gregorčič je bil vesel, da je sploh kaj dobil. Saj je bil tako z malim zadovoljen!

Njegovi prijatelji so ga hoteli spraviti na katehetsko mesto v goriško realko. Zlasti se je zavzemal za to semeniški vodja dr. Gabrijelčič. Pa Gregorčič ni hotel o tem ničesar vedeti. On, sin planin, pa da bi šel z dežele v mesto! »Jaz ne morem trpeti mesta,« piše svojemu prijatelju. Ne misli, da bi tam kaj pridobil glede poezije: »poezije ni v mestu, ona biva na deželi!«

Tudi v Ljubljano bi bil lahko prišel, in sicer za kurata v prisilno delavnico. Tudi ta služba bi bila vsaj gmotno prijetna zanj. Ne imel bi preveč posla in delal bi laže tem več na pisateljskem polju. Pa Ljubljana ga ni mikala; ljubil je le bolj Goriško. Tudi se je bal v Ljubljani preostre zime, ki bi lahko škodovala njegovemu itak rahlemu zdravju. – Pozneje je Gregorčič tudi poizvedel, da je pisal Missia, tedanji škof ljubljanski, Gregorčičevemu škofu Zornu, naj le-ta ne dobi službe v Ljubljani. Missia sploh ni bil nikak prijatelj Gregorčičev in pesnik se je nekoč izrazil, da je Missia napravil Mahniča, da je napisal tako ostro in brezobzirno kritiko o prvem zvezku poezij.

Tačas je Gregorčič nekoliko okrevljal. Da svoje zdravje še bolj utrdi, so mu nasvetovali njegovi prijatelji, zlasti tedanji ljubljanski župan Ivan Hribar, naj potuje kam v južne kraje. Gregorčič se je odločil za Dalmacijo.

O tem potovanju nam pripoveduje pesnikov prijatelj Vatroslav Holz tako-le: »Prišel sem v postu leta 1889. v uredništvo »Slovenskega Naroda«, kjer sem dobil poleg urednika Ivana Železnikarja tudi doktorja Josipa Vošnjaka.

'Kako se ima kaj Gregorčič?' me vpraša poslednji.

'Gospodje! pripravite njegov nekrolog!' sem odgovoril ter opisal njegovo neugodno gmotno in zdravstveno stanje.

'Bomo pa pobirali zanj,' meni doktor. 'Pobirali, pobirali!' se oglasi Železnikar. 'Gospod profesor! stopite Vi sami do nekaterih imovitih narodnjakov, da zložite primerno vsoto za pesnika. Jaz sem sicer sam revež in imam kopico otrok, a tu je moj desetak kot prispevek.'

'Pa kako bi mu poslali nabrani denar?' me vpraša dr Vošnjak.

'Pošljite mu ga v imenu Pisateljskega podpornega društva kot darilo za veliko noč!' sem ga poučil.

In tako se je tudi zgodilo. Dr. Vošnjak je nabral v par dneh 400 K[ron], ki so mu jih poslali, in Gregorčič je šel v Dalmacijo, kjer se je, kakor mi je pisal pozneje 8. kilmavca 1889, dobro imel in se mu je zdravje okrepčalo, duh pa se mu je razvedril. 'Po Dalmaciji godilo se mi je prav dobro – deželo in ljudi pa že sam poznaš', je pisal.«

Na svojem potovanju po Dalmaciji naleti Gregorčič v Dubrovniku na svojega prijatelja Borštnika, ki je tam služboval kot profesor. Ves vesel se ponudi Borštnik pesniku za spremljevalca, izprosi si nalašč v ta namen za par dni dopusta, in tako skupno odpotujeta v Črnogoro.

Domov prišedši pa zopet ni imel nič kaj prijetnega življenja. Prišel je zopet v denarne zadrege. Pesnik si pri svojih prepričljivih dohodkih ni mogel privoščiti niti najmanjšega razvedrila.

V tej stiski ga opozori notar Gruntar, naj proda Kleinmayru in Bambergu pravico za ponatis prvega zvezka svojih poezij. Gregorčiču je bil ta nasvet jako všeč. Pooblasti torej svojega prijatelja, naj se pogodi v njegovem imenu s tiskarno. Pogodba se je sklenila in Gregorčič je dobil od gospoda Bamberga 800 florintov.

S svojo kmetijo je imel večkrat nesrečo. Ko je vse najlepše kazalo, mu je pobila toča. Čisto umljivo je torej, da je privrela iz njegovega srca krasna pesem »Nevihti«, ki so jo njegovi nasprotniki toliko obsojali. In vendar ne vsebuje ta pesem nič drugega kakor prošnja in molitev kmeta trpina, naj nebo obvaruje poljske pridelke, največje in skoro edino bogastvo kmetovo. Pesem »Nevihti« je spesnil Gregorčič o priliki, ko se je nekoč peljal v Gorico in je nevihta napravila pri Prvačini strašno razdejanje.

Kakor rečeno, je tudi pesnikove nasade včasih toča obiskala.

Priobčujemo tu odlomek iz nekega njegovega pisma, ki je obenem jako značilen za nazivanje tedanjih Gradiščanov:

»Tukaj na Gradišču je vse potolkla toča, meni najbolj: sem slabo študiral večerno šolo, ker ne znam toče 'panati'. Tukaj pripisujejo večinoma to točo škofu!

Ko hodi namreč on okoli birmovat, je gotovo toča. Včeraj je rekel osemdesetletni stavec: 'Jaz tega ne učakam, pa moji mlajši gotovo dožive, da cesar izda postavo, da škof ne bo smel hoditi okoli, ampak da bodo otroci morali hoditi v Gorico k birmi.' «

Gregorčič je hotel postati popoln kmet. Sezidal si je lastno hišo na svojem, poprej že kupljenem zemljišču. Hotel se je umekniti v samoto, naveličavši se službe in vsega. Ganljivo je, kako piše prijatelju:

»Jaz sem vzgradil hišo, ki je sicer pokrita, a ne še prav dodelana. Spomladi pojdem bivat v njo. In tedaj pa pustim tudi službo. Vem, da mi bo težko izhajati, a raje bom glodal suhe skorje, nego služil v takih razmerah. Napadi v »Slovincu« na me kot duhovnika so mi zagrenili življenje in pobrali vse veselje do delovanja na duhovniškem polju. Kmetoval bom, in če mi pride kdaj kaka ideja, jo vržem na papir. Tako naj sklenem svoje dni. Težko mi bo izhajati, sosebno, ker sem naredil nad 2000 florintov dolga in penzije ne vem, če dobim kaj – a če bi pa nikakor ne mogel živeti, se pa izgubim kam po svetu, saj se bo že še našel kdo, da me sprejme v službo, tu pa služil ne bom!«

Prav resno je mislil Gregorčič svojo službo popolnoma pustiti. V velikem travnu leta 1887. je službo tudi odpovedal. Izgubil je vse veselje; povsod sitnosti, od vseh strani zapreke – podpore od nikoder – naveličal se je. »Vrhu tega,« je rekel, »bi moral Gradiškovcem ali zastonj služiti ali jih rubiti!« Ni enega ni drugega ni maral. Možje Gradiškovci so namreč vpričo prvaškega župnika odločno izrekli, da brez rubljenja ne morejo iztirjati. Takim ljudem Gregorčič ni maral služiti, raje je stradal. Tako lepo piše: »Obdeloval bom 'hrib', če me bo veselilo, kaj pisal – tako naj mi dnevi teko. Prišel sem tudi jaz v prvotnost nazaj; kar mi je bilo namenjeno mlademu, doletelo me je starega, postal sem kmet in pastir.« Tudi v teh neveselih razmerah je ohranil Gregorčič nekaj šaljive žile. Postal je »hribar«, tako se je rad podpisoval zlasti v dopisih ljubljanskemu županu Hribarju (n. pr. dne 4. rožnika 1902: Tvoj brat »hribar«).

V tem času se mu je ponujala zopet ugodna služba. Prišel bi bil lahko za domačega kaplana k rodbini kneza Windischgraetza na Planino. Pa kakor je odklonil že prej vse boljše službe, tudi te ni hotel sprejeti. Župniku Ivanu Podboju, ki je pri tej stvari posredoval, piše:

»Hvala Vam iskrena za Vašo skrb in Vaš trud. Vendar so se moje razmere tako obrnile, da ne morem od doma. Lani sem si postavil hišico, ki pa še ni izdelana. Zdaj dobim denarja toliko, da si stanovanje izdelam in olupšam. Drugemu nadzorstva ne morem in ne maram izročiti, ker bi najbrž ne delal po mojih mislih.

Tudi sem prevzel poleg tega tako literarno delo, da moram imeti svojo knjižnico pri rokah. Moram se torej odreči časti, služiti svetli knežji rodovini in veselju: uživati lepo naravo in gosti hlad na Planini. Prepričan sem, da svetla knežja rodbina ne pride zaradi tega v nikake zadrege: ima gotovo maševavcev na izbor. Prosim, sporočite to blagovoljno svetli kneginji.«

K Windischgratzovim je bil pozvan pesnik najbrže 1887. leta, ko je bil urednik pesniškemu oddelku »Slovanovemu«. Na to cika menda tisti odstavek pisma župniku Podboju, kjer govori pesnik o takem literarnem delu, ki zahteva, da ima svojo knjižnico pri rokah. Gregorčič torej ni hotel sprejeti te ugodne službe; hotel je živeti sam za se, od nikogar odvisen. Zaradi tega je začel precej potem, ko je odpovedal službo v škofiji, akcijo za pokojnino.

V ta namen se je obrnil na slovenske poslance, da bi ga priporočili pri naučnem ministrstvu. Zlasti s Tonkljem¹⁶²⁴ je o tej stvari večkrat govoril in ga prosil pomoči. Nekoč piše Gregorčič:

»S Tonkljem sem spet govoril, rekel mi je iznova, da je minister obljubil. A povprašal me je tudi, kako sem zapisan v škofiji, češ da najbrže se bo minister obrnil do nje z vprašanjem. Rekel sem mu, da menda prijatelj tam nimam, ker so vsi protivniki mojih poezij. A da bi škof hotel mi snesti zaradi tega penzijo, vendar ne verujem, ker je dobra duša.«

Pesnik je poslal prošnjo za pokojnino namreč naravnost na ministrstvo, ne potem knezonadškofijskega ordinarijata. To prošnjo so mu popolnoma odbili. – Ko je bil pesnik že nekaj let izven duhovnega pastirstva, je zopet nastopil službo vikarja na Gradišču, da je mogel ponoviti prošnjo za penzijo. Spisal je prošnjo za pokoj v nemških verzih; podpiral pa ga je pri celi akciji njegov dekan Hvalica v Št. Petru pri Gorici. Tudi sedaj so pri ministrstvu stvar zavlačevali. Slednjič so vendarle rešili njegovo prošnjo in odločili so mu »knežjo« pokojnino 225 florintov na leto. Dekan Hvalica, ki mu je prišla rešitev prošnje v roke, ni hotel pesnika o tem obvestiti. Kot blag mož ni maral rahločutnemu Gregorčiču še s tem greniti življenje. Započel je na tistem delati za zvišanje pokojnine. Gregorčiču se je čudno zdelo, da ni o rešitvi njegove prošnje ne duha ne sluha. Večkrat je vprašal o tem svojega dekana, ki ga je vedno tolažil in mu prigovarjal, naj potrpi še nekaj časa. Započeta tiha akcija dekana Hvalice je imela uspeh. Dne 10. svečana 1899 je vendar priromal z ministrstva dekret, s katerim se je zvišala Gregorčiču

¹⁶²⁴ Josip Tonkli (1834–1907), odvetnik in politik, ustanovil je slovensko čitalnico v Kanalu ob Soči. Leta 1867 je bil izvoljen v deželni zbor.

pokojnina »ausnahmsweise« (izjemoma) na 340 florintov. Ko je dekan Hvalica povedal Gregorčiču, kako penzijo da so mu odločili prvotno, se je izjavil, da bi pokojnine 225 florintov ne bil sprejel. Gregorčič je torej dobil pokojnino po enajstletnem bivanju na Gradišču. Nekako dve leti je deloval tu kot nastavljen vikar. Za vikarja je bil namreč imenovan 11. prosinca 1887. leta.

Preselil se je bil že prej v svojo hišo ter kmetoval. Semtertja je zapel zopet kako pesem in dal duška svojim čustvom.

Kmalu potem ko se je odpovedal svoji službi, so dobili Gradiškovci novega vikarja Andreja Žnidarčiča mlajšega. Ta se ni mogel razumeti niti z Gregorčičem niti z ljudstvom. Gregorčič je maševal slednji dan v cerkvi kakor po navadi. Intencije so mu pošiljali njegovi duhovski sobratje, zlasti pa sta ga na ta način podpirala trnovski župnik Ivan Vrhovnik, ki je bil sploh najljubši prijatelj Gregorčičev izmed kranjskih duhovnikov, in dekan Ivan Vesel iz Trnovega pri Ilirski Bistrici, ki je znan v slovenskem slovstvu zlasti zaradi krasne prestave psalmov in kot izboren prevajavec iz ruščine. Z Veselom je jel občevati Gregorčič leta 1887., ko je deloval kot sourednik pri »Slovanu«.

V svoj pesniški krog je povabil tudi Vesela, pisoč mu dne 24. malega travna 1887 leta:

»Dovolite, da smem potrkati na Vaša vrata ter se Vam predstaviti. Nekoliko sva si že davno znana in upam, da nekoliko tudi prijatelja. Vi vsaj ste meni že davno znani kot pisatelj in zlasti kot prelagatelj ruskih pesmi, katerih ste se lotili s srečno roko. Znano Vam bo morda, da uredujem zdaj jaz pesniški oddelek »Slovana«, kateri ima namen seznanjati Slovence z literaturo nam sorodnih bratov. Vi gotovo niste opustili polja, na katerem ste tako marljivo delovali. Prosim torej Vas prav lepo, da bi blagovolili »Slovanu« pokloniti kaj svojega in tudi kaj iz ruščine preloženega. Slovencem s tem prav ustrezete.«

Pobratima sta si postala blaga duhovnika in pesnika ob sestanku v Gorici leta 1889. Vesel je omenil tedaj Gregorčiču, da mu pošlje psalme v pregled, kolikor jih je poslovenil. »Tega pač radi popravkov treba ne bode, ker tisti, ki si jih poslal že v javnost, dovolj pričajo, da si sam dovolj korenito podkovan ter da Ti pomoči ni treba« – piše Gregorčič obzirno »psalmistu«, kakor je imenoval Vesela, dne 2. velika srpana 1890. »Ako bi mi jih pa o priliki poslal zato, da bi imel pri njih jaz spet enkrat kaj duševnega užitka, to bi me srčno veselilo.« Gregorčič je končno poudarjal, da bodo poslovenjeni psalmi »dragocen prirastek k naši literaturi«. Vesel mu je poslal svoje delo in Gregorčič mu je marsikaj popravil, zboljšal in predelal.

Med prijateljema se je zasnovalo živahno občevanje, katerega sad je knjiga umetniško preloženih psalmov, ki je izšla leta 1892. »Vendar enkrat! zaklical sem veselo, ko si mi sporočil novico, da so psalmi šli v tisk. Knjiga bo Slovence gotovo razveselila,« pisal je Gregorčič psalmistu dne 17. malega travna 1892.

Poleg obširnega 118. psalma je preložil Gregorčič še precejšnje število drugih. V »Tolmaču« na koncu knjige je konstatiral to Vesel glede na 118. psalm; a nameraval je še dodati opombo: Vsakdo, kdor pozna original, lahko spozna, koliko je zgubil slovenski narod s tem, da je umolknil divni pesnik, odkar ga je ... Toda Gregorčič je odsvetoval Veselu tako izjavo:

»Glede Tvoje opombe k temu (118) psalmu bi bilo moje mnenje, da samo kratko omeniš, da je psalmov prevod moj. Ako bi pisal, kot nameravaš, maščeval bi se dr. Mahnič nad Tabo; saj poznaš njegovo naravo.«

Zopet lep dokaz za Gregorčičevo skromnost!

Drugo delo Veselovo, ki mu je bil sotrudnik Gregorčič, je bila »Ruska antologija«. Poslovenil mu je sedem ruskih pesmi. Prevodi so klasični. Dne 17. velikega travna 1900 je poslal naš pesnik dve poslovenjeni Puškinovi pesmi: »Sneženi plaz« in »A. P. Kernovi« s pripomnjo: »Za poslednjo sem se potrudil in menim, da ne zaostaja mnogo za originalom. Obdrži oboje, popravljal ne bom več. Pošlji mi še dve odlični pesmi v prevajanje. Ali preložim »Zimsko jutro« – ne vem. Opis je velekrasen, a tudi samo opis. Zakaj je ostal Puškin s pesmijo »u ležanky«, ne umem. Šel naj bi do milih mu lesov in orjaški genij njegov ustvaril bi lahko krasno romanco ali celo balado.«

»Ruske antologije« ni dovršil Vesel, ampak Anton Aškerc; od tega dela je odtrgala Vesela dne 10. grudna 1900 smrt, ki je zelo potrla Gregorčiča. Dragemu prijatelju v spomin je zložil lepo pesem in epitaf.

Povrnimo se zopet h Gregorčiču na Gradišče!

Poleg Vesela in Vrhovnika mu je pošiljal intencije blagi njegov prijatelj nepozabni dekan Jekše.

Tekom let je ljudstvo na Gradišču Gregorčiča vzljubilo in radi tega trumoma zahajalo k njegovim mašam, zlasti ob nedeljah. Posledica tega je bila, da so bile maše vikarja Žnidarčiča slabše obiskovane. To je seveda Žnidarčiča jezilo in žalostilo. Pritoži se pri svojem predstojniku prvaškem župniku Poljšaku in ga pregovori, da se je obrnil v tej zadevi na ordinarijat. Uspeh pritožbe je bil, da je ordinarijat zapovedal Gregorčiču, da mora brati mašo pri zaprtih vratih in vsako nedeljo ob drugi uri. Tudi zvonjenje bodisi k maši bodisi med mašo je bilo zabranjeno, da ne bi ljudstvo vedelo za glavne dele sv. maše. Pa vse ni nič poma-

galo. Ljudstvo je prej ko slej zahajalo v velikem številu h Gregorčičevi maši. Pri cerkvenih vratih je gledala skozi špranjo stara ženica in opozarjala ljudstvo, kadar je bilo povzdigovanje. In verna množica je na prostem pokleknila in molila. Žnidarčičeve maše pa so bile obiskane prav tako slabo kakor prej.

O tem pripoveduje profesor Josip Ivančič malo drugače:

»Pravi vzrok, zakaj je moral Gregorčič maševati pri zaprtih vratih, je bil ta-le: Gradiškovci so ob nedeljah bili le pri 'suhi' Gregorčičevi maši, ostali so torej brez pridige in pouka. Žnidarčič in ordinarijat jih je pa hotel prisiliti, da obiskujejo Žnidarčičeve maše s pridigo.«

Zakaj pa je moral Gregorčič potem tudi ob delavnikih pri zaprtih vratih maševati?

O postanku te čudne odredbe pripoveduje Vatroslav Holz tako-le: »Prvikrat so mu (Gregorčiču) zaprli cerkev dne 19. velikega srpana 1888. leta vsled pismene naloge župnika Josipa Poljšaka. Bil sem isti dan popoldne pri pesniku, ki mi je dal čitati dotični dekret, pri čemer se je jokal. Dne 25. velikega srpana 1888 je 'Slovenski Narod' to ožigosal v 'Nedeljskem pismu' in dne 2. kimavca 1888 je bila cerkev spet odprta na ukaz nadškofa doktorja Alojzija Zorna, ki je kregal župnika, da je dal Gregorčiču tisti (pismeni) ukaz!«

Bodisi že kakor hoče, odredba je bila krivična; Gregorčič je ni zaslužil. Ljudstvo je dalo odduška nad tem neumnim postopanjem ordinarijata in je revoltiralo. Mislimo si lahko, kako težavno stališče je imel Gregorčič. Miriti je moral razburjeno ljudstvo, ker sicer bi bila padla na njega sumnja, da ljudstvo hujska. Napravil je vlogo na ordinarijat, pojasnil je vse natanko in prosil: »Dajte mi domači oltar in ne bo nobenega blizu.«

Gregorčiča je silno bolela stroga odredba ordinarijata, kar je pri tako nežno razpoloženi pesniški naravi umljivo. Zaprl se je pred celim svetom in trpel na se veliko svoje gorje. Bil je tako potr in razburjen, da so se morali njegovi prijatelji resno bati, da mu veliko gorje in razburjenje ne pretrga niti življenja. To je bil neznošen čas za ubogega pesnika.

Levec je bil takrat sprt z Gregorčičem, ker je Gregorčič prestopil k »Slovanu« in je opustil – »Zvon«. On ni hotel več pisati, za drugega pa menda ni ali je le slabo poskrbel.¹⁶²⁵

Zaprl se je v svojo sobo in je po cele ure korakal semtertja, pri tem se pa čutil izmučenega, pobitega in od vsega sveta zaničevanega.

¹⁶²⁵ Ta stran ni oštevilčena in ni jasno, kam točno spada.

Nekoč, pozno v noč, je hodil po svoji sobi. Kar se začuje trkanje na hišna vrata. Gregorčiču se je zdelo čudno, kdo naj bi bil tako pozen gost – bilo je namreč že ob 11. uri – zato naroči svoji zvesti služabnici Cilji, naj pogleda, kdo da je; potem mirno pričakuje poseta. Čez nekaj časa stopijo v njegovo sobo trije duhovniki. Bili so to: prvaški župnik, neki kanonik iz Gorice in še neki drugi duhovnik. Tolažili so nesrečnega pesnika in mu prinesli veselo vest od ordinarijata, da so mu povrnjene vse prejšnje pravice glede maše. Ti ljubi ponočni gostje so ostali do štirih zjutraj pri pesniku. Pozneje je dobil Gregorčič tudi pravico, da je smel imeti domači oltar in brati mašo doma.

»Privatoratorium«, domači oltar, je dovolil Gregorčiču »kapitularvikar« Andrej Jordan z dekretom dne 23. velikega srpana 1897. Nadškof Missia je te pravice še povečal s tem privoljenjem, da mu sme streči pri maši strežnik, in če bi jih bilo več potrebnih, tudi ti.

S tem se je izpolnila Gregorčiču ena najgorečnejših želja. Njegovo življenje je dobilo neko določno lice, imel je nekak odprt cilj pred očmi, in kar je bilo glavno, imel je mir. In tega je tako zelo potreboval. Saj so bile njegove telesne moči že skoraj vse obrabljene. Le duh mu je bil še vedno svež in krepak. Zatekel se je zopet k Muzam.

Tudi prva njegova leta na Gradišču niso bila neplodnosna, kar se tiče produkcije na pesniškem polju. Krog l. 1888. je imel že toliko gradiva, da bi bil lahko napolnil en zvezek. Vendar za enkrat ni hotel tega storiti.

»Drugega zvezka najbrž ne izdam,« pravi. »Pozneje enkrat, ako se mi nabere kaj drugega blaga, izdam ga. V ta namen bom zbiral stare, in ako kaj novih zložitim, shranim si jih v miznici, da bode v drugem zvezku tudi kaj novega, še ne natisnjenega.«

Pozneje se je Gregorčič premislil in je izdal drugi zvezek svojih poezij. S posredovanjem Ivana Hribarja, sedanjega ljubljanskega župana, je prevzel založništvo slovenski mecen Josip Gorup. Izplačal je Gregorčiču nenavadno visoko vsoto, namreč 6000 K. Pesnik je bil nad tem činom kar najprijetneje iznenaden. S tem denarjem je poplačal svoje dolgove.

Čisto jasno je, da ni imel Gregorčič nobenega veselja, izdati drugega zvezka svojih poezij. Pomisliti moramo samo, kako krivično je sprejela kritika od neke strani prvi njegov zvezek. Ko se je tiskal drugi, piše prijatelju:

»Pesmi izidejo menda šele o veliki noči, ker so v tiskarni počasni. Za me ni to prepočasno, saj vem, kaj me potem čaka. O vsebini sam ne smem soditi. Le to rečem, da sem se čuval, da bi se pametni ljudje ne mogli spotikati. Vsem, vem,

da ne ustrežem. Zagnali se bodo v me, kakor so se že; a jaz imam v tej stvari mirno vest.«

Drugi zvezek Gregorčičevih poezij so sprejeli Slovenci precej hladno. »Ljubljanski Zvon«, ki je prvemu zvezku – »zlati knjigi« – slavo pel, je privoščil drugemu zvezku bornih sedem vrstic.

Gregorčič je bil užaljen.

Tem bolj se je bavil z drugim zvezkom dr. Mahnič takoj v prvem zvezku »Rimskega Katolika«, zasnovanega v obrambo pristnega katoličanstva leta 1888. Mahnič priznava, da je Gregorčičevo obzorje v drugem zvezku bolj krščansko, nego je bilo v prvem, da je v njem le malo ali nič tistega duhomornega pesimizma, ki se je očital nekaterim pesmim prvega zvezka (st. 81); a zato prijema pesnika zaradi njegovih ljubezenskih in domovinskih pesmi. Kdor je zavezan s celibatom, da ne more in ne sme peti o ljubezni, ako hoče zvest ostati svoji obljudi. Mahnič je nastavljal pesniku past: »Ali res v srcu čutiš, kar pevaš, ali ne čutiš? Ako res čutiš, vprašamo te, kako se to zлага s tvojim duhovskim poklicem; ako ne čutiš, nisi pravi liriki, ker tvoja pesem je gola fikcija« (st. 83). Prav tako je stopil dr. Mahnič pred našega pesnika kakor nekdanj pred Krista farizeji, moleči mu davčen denar.

Gregorčičeve nedolžne ljubezenske pesmi obsoja imenovani kritik tudi zato, ker se ž njimi pohujšujejo slovenski fantje po deželi, katerim pridejo Gregorčičeve poezije zaradi poljudne, narodne oblike posebno v roke. Izmed Gregorčičevih rodoljubnih pesmi ne ugajajo Mahniču zlasti »Velegrajska kuga«, »Blagovestnikom« in »Prebiral sem pratko«. Zaradi poslednje očita pesniku, da ne priznava nevesti sv. Duha, katoliški cerkvi, ker jo dolži narodnostne strastnosti (st. 88). – To je bil drugi napad Mahničev.

Tretjič in zadnjič se je lotil dr. Mahnič Gregorčiča v »Rimskem Katoliku« leta 1891. (str. 297). Naš pesnik je tedaj ob geslu papeža Leona XIII: »Čeznarurna ljubezen do cerkve in narurna ljubezen do domovine sta obe iz enega in istega večnega vira: dvojčici sta, in Bog je obeh začetnik in vzrok.«, pel:

I.
Vprašanje glasno, čuj hrumi:
Li naródnost, li sveta vera,
katera prva jé, katera?
To v tabora nas dva deli.

II.

K čemu, oj bratje, ta razpor?
Kaj treba pravde in prepira?
Obe iz enega ste vira
Če prihajata odzgor!

III.

Protivna ena drugi ni:
Bogu sta iz srca rojeni,
obe od Njega posvečeni,
obema naj srce gori.

IV.

In to srce je brez meja,
ljubav ta dvojna v njem prostora
imeti more in pa mora:
Ljubav do doma, do Boga.

V.

Oj bratje, rad bi vas pozval:
Vsi z duše neizmerno silo
ljubimo domovino milo
in Njega, ki dom tak nam dal!

Nazor, ki ga je tako lepo razvil Gregorčič v tej pesmi, je prav tisti, ki ga srečujemo v pastirskih listih velikega biskupa Strossmayerja; a kaj je dejal na to Mahnič? »Pesniku Gregorčiču zdi se tedaj nesmiselno vprašanje: katera je prva, vera ali narodnost? Z drugimi besedami: brezsmiseln je boj, ki ga bojujemo z liberalizmom, in prav imajo vsi radikalci pri »Narodu«, »Slovanskem svetu«¹⁶²⁶ itd., kateri trdijo, da vera ni v nevarnosti, da liberalcev sploh na Slovenskem – ni.«

In nato je apostrofiral pesnika s trdimi, prav skalnatimi besedami: »Mi si za zdaj Gregorčičeve besede dobro zapomnimo ... Njemu samemu pa bi svetovali, boljše da bi raji molčal, kakor tako pisal; drugače tudi mi ne bomo molčali, in ako bo moral katero trdo slišati, vedi, da si je zakrivil sam. Mi ne poznamo nobenih ozirov, ko gre za čistost nazorov.«

¹⁶²⁶ »Slovanski svet«, izhajal je med leti 1891–1895 v Trstu.

Za svoje delovanje je dobival Mahnič zaupnico za zaupnico od slovenske duhovščine; prvo mu je poslala konferenca kanalske dekanije, prvi je bil podpisan na tej dekan Franc Vidic. Oglasili so se z zaupnim pismom tudi ljubljanski duhovniki, slaveči doktorja Mahniča in trdeči med drugim: »S svetlim žarom svoje bogoslovne in modroslovne vednosti temeljito preiskujete.«

Ostala leta na Gradišču je Gregorčič precej mirno prebil. Kmetoval je, zanimal se za svoj vinograd in tuintam zložil kako pesmico. Službe ni hotel nobene sprejeti.

Leta 1901. Gregorčič nevarno oboli: S popolno pripravo in mehko resignacijo je gledal koščeni smrti v obraz. Pa vendar je še okrevал.

Prebolelega pesnika je posetil ljubljanski župan Ivan Hribar z dvema prijateljskoma: Ivanom Vrhovnikom in Vatroslavom Holzem. Zapazili so v njegovi hišici na hribu nedostatek, ki bi bil utegnil postati usoden za slabotnega Gregorčiča – njegova spalnica je bila brez peči – podnevi se je grel pesnik v kuhinji ob ognjišču, ponoči pa je spal v nezakurjeni sobi. Dasi se je nekaj časa branil pesnik, naročil je župan v Ljubljani primerno peč in jo poslal s pečarjem vred na Gradišče. Dne 25. vinotoka 1901 se mu je zahvalil Gregorčič tako-le:

Šala je bila, a šala več ni – Kahljenka sobo že mojo krasi,
včerja postavljena, vedno pripravljena,
da mi iz spalnice zimo podi, udom pa starim deli
mehko prijetno toploto. Bodi darivcem za kras in dobroto
srčna zahvala izjavljena!

Tej zahvali je dodal še pripomnjo: »Res, ako bi tudi ne bila potrebna, že lepota je nekaj vredna. Snoči me je obiskal župnik dornberški ter se izrazil: 'Saj je ko kakšna kapelica!'«

V pismu 25. grudna 1901 ljubljanskemu županu omenja Gregorčič zopet svoje nove gostje:

I peč? Pozimske te ure mi greje,
in ogenj iz nje se kot škratelj mi smeje!

Misli in čustva, ki so obhajala Gregorčiča med boleznijo, je pesniško obdelal in nastal je tretji zvezek njegovih poezij. Delal je, kakor je pisal prijatelju, »s hitrostjo brzovlaka«.

Tudi ta zvezek je založil Josip Gorup, ki je plačal pesniku 3000 K. Gregorčič se je čutil blagemu mecenu hvale dolžnega in posvetil mu je tretji zvezek.

Veledušnemu gospodu Josipu Gorupu:

Ta šop, iz pestrih rož spleten,
naj Tebi bode posvečen,
saj posvečenja vreden ni
nihče med nami bolj kot Ti,
noben Sloven, oj blagodušni naš mecen!

Tretji zvezek je kritika precej mrzlo sprejela. Naravno je, da ne dosega ta zvezek prvega ni drugega. Pomisliti moramo samo to, da je nastal ta zvezek, ko je bil pesnik v bolezni in bedi. Vkljub temu pa se najde tudi v tem zvezku mnogo dragocenih biserov. Koga ne presune z neko tiho melanholijo sledeča pesmica:

Tone solnce tone,
za večerne gore
ž njim le moja toga
vtoniti ne more.

Zjutra solnce vstane
lepše še žareče,
ž njim pa radost meni
vstati nikdar neče.

Toni solnce, toni,
drugim topi boli,
njim na radost vstajaj
če za me nikoli.

Gregorčič je bil odločen nasprotnik naših naturalistov, dekadentov, secesionistov ... bil je človek prejšnjega pokolenja. V Gregorčičevih pesmih ni nič rafiniranega, preumetnega, odlikujejo se po preprostosti in jasnosti. Ni jim treba nika-kega razlaganja. Gregorčič se drži pravila, da se mora vsaka pesem sama po sebi razumeti. Imel je geslo, ki ga je 1. svečana 1892 priobčil v pismu Ivanu Veselu:

Čim naravneje, tem verjetneje,
tem prijetneje, tem veljavneje.

Oglejte si in preberite n. pr. št. V. v tretjem zvezku in videli boste, kakšna poezija je to!

Pomlad prihaja v deželo, vse poživlja, vse prenavlja, prinaša življenje, prinaša nade; samo k pesniku se ne nagne, le njega ne poboža s toplim svojim dihom, kajti pesnik je list na hrastu, ki je ostal še čez zimo. Kljuboval je najhujši zimi, o dihu pomladi pa mora odpasti, da novi izpod se izcimi. Pomlad ga prežene in da prostora novemu življenju. Zanimivo je, kako sta Strossmayer in Stritar sprejela tretji zvezek Gregorčičevih poezij. – Strossmayer je pisal dne 27. velikega travna Gregorčiču:

»Dragi moj prijatelj in brat v Jezusu Kristu!

Iz vsega srca hvala Vam za Vaše poezije, ki ste mi jih poslali. Vse so klasične: zaslužijo, da se jih primerja s starimi grškimi in rimskimi. One segajo v srce in dušo narodu in opevajo naše najvišje smotre. Hvala še enkrat. Priporočam se Vašemu spominu, Vaši sveti ljubezni, vaši pobožni molitvi.

Prijatelj in brat v Jezusu Josip Juraj Strossmayer lastno ročno biskup.«

Profesor Stritar se izraža v pismu iz Aspanga pri Dunaju dne 20. velikega travna 1902 o imenovanih poezijah sledeče:

»Dragi prijatelj!

Z velikim veseljem sem prejel vašo knjižico, s še večjim sem jo bral. To so Gregorčičevi glasi, znani glasi, in vendar novi! Pa kako prosto se gibljete! To je zrelost! »Posmrtnice« so kar genialne! Toda kaj bi hvalil, kar je nad hvalo. 'Maior omni laude.'¹⁶²⁷ Bodite hvaležni stvarniku za lepi dar, ki Vam ga je podelil, pa mi tudi.«

Po prestani boleznii se je odločil Gregorčič, da da deželi slovo in odide v mesto. Čudno! Prej nikoli ni hotel ničesar slišati o mestu, on, sin planin, na stara leta mu je prišla ta misel v glavo. Zato proda svojo hišo in zemljišče ter se preseli v velikem travnu 1903 v Gorico. Tu si najame na Katarinijevem trgu št. 4 v prvem nadstropju stanovanje. Napravil si je domač oltar in potem je tudi maševal doma.

Na večer je zahajal pogostoma v gostilno »Pri zlati zvezdi«. Tu se je shajal s svojimi prijatelji. Pogovarjali so se o dnevni vprašanjih, o njegovih poezijah itd. Vračal pa se je že precej zgodaj domov, kjer je delal navadno pozno v noč. Njegova strežnica mu je prigovarjala, da naj gre spat, on pa jo je zavrtel in odgovoril, da dela najlaže ponoči. V tem času je nastalo največ njegovih pesmi.

¹⁶²⁷ »Večji je od vsake hvale.«

V Gorici je bil povsod dobro poznan. Mladina ga sploh ni drugače imenovala kakor »Goriški slavček«. Rad je zahajal h kapucinom in frančiškanom, kjer je imel dobre prijatelje. Očetje kapucini so mu celo ponudili brezplačno stanovanje s hrano in popolnoma prost izhod in prihod. Pa Gregorčič je gostoljubno ponudbo ljubeznivo in hvaležno odklonil. Tudi goriški knezonadškof dr. Sedej mu je ponudil stanovanje v svoji palači; to je bilo par tednov pred njegovo smrtjo.

Skoro neposredno pred zatonom svojega življenja je prišel obiskat svojega prijatelja notarja Gruntarja v Ribnico. Ostal je tu tri tedne. Videti je bilo, da se mu bodo povrnila kolikor toliko njegove moči. Počutil se je razmeroma še dosti dobro in splošno se je mislilo, da mu je usojenih še nekaj let življenja. Maševal je v Ribnici vsak dan. Pa videlo se je, da je to velika žrtev od njegove strani. Ker so ga vedno bolele noge, se je moral bati, da vsak čas pade. In strašna zavest, da bi morda padel z Najsvetejšim v roki, mu je lila tako grozo v dušo, da ga je kar pot oblival. Ob nedeljah je opravil mašo prav zgodaj, namreč še pred 6. uro, da bi mu ne bilo treba maševati pozneje v zatohlem zraku. Visoko je spoštoval Gregorčič ribniškega dekana Franceta Dolinarja. Blagi dekan je pesniku z veseljem postregel, če mu je mogel. Dal mu je na razpolago voz, ki se [ga] je Gregorčič enkrat poslužil, in sicer ko je napravil izlet na Velike Poljane.

Izpočetka Gregorčič ni nič zahajal v družbo. Hotel je biti sploh nepoznan. Prosil in rotil je prijatelja, naj ga ne predstavi nikomur. Kolikor bolj pa so rastle njegove moči, toliko bolj živahen je postal. Notar Gruntar se je čudil, da ni preveč ugovarjal, ko ga je povabil s seboj v gostilno. Da, privadil se je tako, da je celo sam šel na pivo. Otroke je imel zelo rad; zlasti tihe, sentimentalne.

Če je prišel v družbo, je s posebno slastjo poslušal lepo narodno petje. Razjasnil se mu je obraz, razširile so se oči in pozabil je za trenutek, da ni poseben prijatelj družbe.

Delal je s svojim prijateljem kratke izlete. Šel je n. pr. k Novi Štifti, kjer slušbuje njegov znanec in prijatelj iz davnih let župnik Karol Klinar. Nad vse prisrčno je bilo svidenje teh dveh duhovnikov, obeh vztrajnih narodnih delavcev.

Kdo ne pozna krasne skladbe »Slepca«? Njen duševni oče je župnik Klinar. Mimogrede omenjeno je on tudi skladatelj lepe pesmi »Na straži«, ki se je prištevala že mnogim domačim in tujim skladateljem.

S svojo služabnico, ki je bila tudi prišla v Ribnico na povabilo Gruntarjeve gospe, in sicer pesniku v pomoč in sebi v razvedrilo, je napravil izlet v Novo mesto in v Kandijo. Strogo je zabičal služabnici Cili, naj ga nikomur ne izda. Hotel je biti popolnoma nepoznan. Obiskal je bolnico usmiljenih bratov v Kandiji in

se je jako laskavo izrekel o vzornem delovanju človekoljubnega zavoda. Bratje so mu dobro postregli kot duhovniku in šele pri svojem odhodu je povedal, koga da so pogostili. Seveda je bilo potem splošno veselje v bolnici.

Po treh tednih se je odpravil iz Ribnice. V Ljubljani pa se je ustavil zopet pri svojem ljubem prijatelju Ivanu Vrhovniku. Potem je odšel za nekaj dni v Cerklje na obisk ljubljanskega župana Ivana Hribarja. Iz Cerkljan je napravil dne 27. malega srpana (1906.) v spremstvu župana Hribarja izlet na Skaručino, kjer je bil ta dan velik shod. Spotoma se je pomudil v Vodicach na grobu županovega brata Frana Hribarja, za čigar nagrobni spomenik je bil svoje dni poslal nežno kitico poezije. O tej priliki se je seznanil z vodiškim nadučiteljem Julijem Slapšakom, ki je skromnega pesnika z navdušenim vzklikom, da do smrti ne pozabi dneva, ko je spoznal najslavnejšega še živečega slovenskega pesnika, génil do solza.

O tej priliki je tudi obiskal Gregorčič na Dovjem svojega dragega prijatelja župnika Jakoba Aljaža, ki je uglasbil mnogo najlepših njegovih pesmi, in potem se je odpeljal po novi železnici domov v Gorico. Med potjo se je ustavil pri Sv. Luciji in v Tolminu, kjer so mu napravili Tolminci lepo serenado.

Zdelo se je, da hoče Gregorčič še enkrat ven v naravo, da hoče še zadnjikrat podati roko v slovo svojim najljubšim prijateljem na Kranjskem.

Nihče ni mislil, da je večer Gregorčičevega življenja tako blizu. Mislilo se je, da ga je njegovo potovanje po Kranjskem malo okrepčalo, a domov prišedšemu so pešale moči bolj in bolj. Že je stala koščena smrt z neusmiljeno koso tik njegove postelje ... Naslednje posnemljem večinoma po »Gorici«:

Dne 15. listopada 1906 je bil Gregorčič zopet enkrat pri »Zvezdi«. Bil je vesel in dobre volje. Razgovarjali so se o njegovih delih. V zadnjem času se je baval namreč zlasti s prevodi iz Svetega pisma. Rekel je, da Jeremijeve žalostinke ne bodo zadostovale za cel zvezek, da bo torej potreba še nekaj narediti. Pogovor je slučajno nanesel tudi na domačo politiko. Pesnik je rekel: »Ta prepir nam mnogo škoduje. Saj bi se lahko združili vsi dobromisleči pod narodno zastavo in pri skupnem delu v blagor naroda, kakor je nekdaj bilo. Poudarjalo naj bi se v politiki to, kar nas druži in veže, a ogibalo se onega, kar nas loči. Ljudstvu se ne sme izpodkopavati vere, v ostalem naj pa vsakdo sam uredi svoje razmere do Boga in naj bo za to odgovoren.« In ko mu je v tem vsa družba pritrdila, rekel je še odhajajoč:

»Mi dobro mislimo, žalibog, da današnjega sveta ne spreobrnemo; nas nočejo poslušati.« To so bile, izvzemši pozdrav, zadnje besede, ki jih je izgovoril v družbi okoli 7. ure zvečer.

Zdi se, da je pesnik slutil, da ga zadene kap. Ko je bil profesor Ivančič tisti zadnji večer v njegovo družbo prišel, mu je nekako krčevito roko stiskal in mu je ni hotel izpustiti. Govoril je tudi o kapi. Ko je prišel domov, je hotel svojo oporoko nebstveno prenarediti, služabnica pa mu je rekla, naj se ne razburja in naj gre počivat.

Doma je delal nenavadno dolgo v noč. Drugo jutro, to je v petek, je vstal živahen in dobre volje. Ob 7. uri je maševal doma v svoji kapelici. Pred epistulo se mu kar na enkrat začne zapletati jezik, da ni mogel več razločno moliti. To je opazila takoj njegova služabnica Cila in mislila, da mu je slabo. On pa stopi na prag in pravi: »Ne morem več, ne morem! Mrtvoud me je zadel!«

Zahteval je ogledalo, a na obrazu ni opazil nobene premembe. Sedel je k pisalni mizi in izkušal nekaj zapisati, kar pa ni bilo več mogoče. Niti ena črka ni bila čitljiva. Brž so poklicali zdravnika doktorja Breclja. Zdravnik ga je našel sedečega pri mizi, na kateri je ležalo sveto pismo, več popisanih papirčkov in zapečateno pismo z napisom: »Moja oporoka«. Rekel je zdravniku, naj ga le pusti umreti, češ: »ker sem sklenil račune svojega življenja.« Zahteval je izpovednika, a v posteljo se je branil iti in je dejal, da hoče umreti zunaj postelje. Zadnjo popotnico je prejel stoje; le malo se je pripognil. Med boleznijo je dr. Breclj dvakrat poklical v posvet zdravnika doktorja Aleksija Rojca. Prve dni je bil bolnik precej zmeden, a od nedelje do srede je bil pri zavesti, tako da so zdravniki imeli upanje, da okreva. Sicer ga je napadala njegova stara bolezen zlatenica, a vendar bi morda bil okreval, ko bi v sredo ne bila pritislila pljučnica. Bolnik, prežgodaj ostarel in splošno oslabeled, ni bil kos temu napadu. Vedno bolj je slabel in v petek so mu moči vidno pešale. Katastrofo so pričakovali že ponoči. Le tupatam se mu je za malo vrnila zavest. Pet minut pred smrtjo je bil pri polni zavesti. Ko so mu podali v roko sv. razpelo, ga je krčevito pritisnil na umirajoča usta in poljubil. Pri njegovi postelji so bili zbrani: njegov bratranec župnik, postrežnica, izpovednik in prijatelj kapucin oče Lin ter dr. Breclj. V soboto 24. listopada dopoldne ob 10. uri 10 minut mu je nehalo utripati srce in Simona Gregorčiča – ni bilo več.

Kakor blisk je šla po širnem slovenskem svetu novica: »Naš Simon Gregorčič je umrl.« Vsi slovenski listi so prinesli to vest. Goriški listi so priredili posebne izdaje, drugi pa so prinašali med novicami nekrologe, posvečene spominu umrlega. Raz hiše goriških Slovencev so še isti dan zavihrale črne zastave. »Slovenska čitalnica« je odpovedala svoj koncert s plesom, ki bi se bil imel vršiti v soboto zvečer. Tudi »Solkanski Sokol« ni priredil napovedane veselice s plesom. Pa ne

samo v Gorici, marveč tudi po drugih slovenskih mestih so visele črne zastave v znak, da je preminil eden največjih slovenskih pesnikov nove dobe; ljubljeneec slovenskega naroda.

Oporoko so odprli v soboto dopoldne na sodišču v navzočnosti sodnega svetnika Rutarja in profesorja Josipa Ivančiča, ki ga je pokojnik določil za izvrševavca svoje oporoke. Za glavnega dediča imenuje v oporoki vzorni »Šolski dom«. Nadalje določa med drugim, da ga morajo pokopati na Libušnjem pri Sv. Lovrencu, da naj bo pogreb popolnoma preprost ter da se ga ne sme secirati.

Začenja pa se oporoka tako-le:

»V imenu presvete Trojice!

Ko duh zapusti svoje telesno bivališče, naj telesne ostanke izroče sv. Lovrencu na pokopališču rojstne duhovnije libušenske. Pogreb bodi preprost: prah sem in pepel!« V soboto popoldne in v nedeljo so romale množice slovenskega ljudstva iz Gorice in bližnje ter daljne okolice na Gorišček, kjer je ležal mrtvi pesnik. A ne samo Slovenci, tudi Italijani so prišli kropit »velikega pesnika Slovencev«. Ob krsti je delala neprestano častno stražo dvojica Sokolov. – Obraz pokojnika je bil miren in svečanosten. V nedeljo popoldne je bil dohod občinstvu za nekaj časa zabranjen, ker so jemali mrliču masko.

Obiskujoče občinstvo, ki ga je bilo vedno vse polno, si je s posebnim zanimanjem ogledovalo mali oltarček v hišni kapelici, kjer je pokojnik vsak dan maševal. Še vedno je ležal ondi oni mašni plašč na oltarju, kamor so ga položili, ko je mašnika zadela kap, mašne knjige so ležale ravno tako na svojem mestu, le zaprla jih je bila strežnica.

Lep in naravnost veličasten je bil mrtvaški sprevod. Po ulicah, koder se je sprevod pomikal, so vihrale raz mnogo hiš črne zastave, iz oken, kjer prebivajo Slovenci, so visele manjše zastavice in črne preproge. Trgovine so bile na Kornu in v Gosposki ulici z malo izjemo zaprte vse.

Več tisoč ljudi se je zbralo v ponedeljek zjutraj na Goriščeku za zadnje spremstvo blagemu pokojniku. Nekako ob $\frac{1}{4}$ 9. uri zjutraj se je začel pomikati sprevod. Ob straneh po ulicah je stalo vse polno ljudstva. Skoro pol ure je trajal sprevod. Imponiral je posebno resen nastop šolske mladine. Pogled na pisano množico na Travniku je bil veličasten. Med tem pa se je krsta blagoslovila v cerkvi ob običajnih molitvah. Lepo je zapelo v cerkvi »Glasbeno in pevsko društvo« žalostinko: »Blagor mu!«. Navzoč je bil v cerkvi tudi nadškof dr. Sedej. Po določenem redu se je sprevod nato zopet pomikal nazaj na Gorišček, kamor je došel okrog $\frac{1}{2}$ 10. ure. Tu je že čakal drugi voz, v katerega se je imela položiti krsta.

Preden so vzeli krsto ven, je naravnost ginljivo izpregovoril deželni odbornik profesor Berbuč pesniku v zadnji pozdrav in odpeljali so ga v rodno zemljo.

Nebo je bilo jasno in lepo, v srcih pa je zavladała nepopisna bol, ko je črna prst bobnela na telesne ostanke našega Simona Gregorčiča.

Pokopan je naš pevec z glavo proti oltarju, blizu svojega očeta. Visoki vrh častitljivega Krna pa gleda na njegovo gomilo ...

Povodom smrti velikega pesnika so došle od vseh strani številne brzozjavne sožalne izjave.

Veličastni sprevod je moral imponirati tudi Italijanom v Gorici, katerih takratno vedenje pri tej priliki se mora pohvalno omeniti. Posebno so pa sijajno dokazali zavedni Slovenci na Goriškem, kako so ljubili in častili svojega največjega pesnika.

Gregorčič je bil mož precej velike, sloke postave, lepih, živih, sivkasto modrih oči in visokega čela, kar mu je vse vtisnilo znak nekaj velikega, duhovitega. Bil je planinski sin. Na svoje domače planine ni pozabil svoje žive dni. In reči smemo, da je zložil veliko svojih najlepših pesmi spominu svojega rojstvenega kraja. Ljubil je svoj rojstveni kraj tako, da je hotel tudi ležati v domači zemljici. Ta želja se mu je izpolnila.

Domači planinski zrak mu je kaj dobro del. Ni bil sicer od narave posebno krepak, toda dokler je bil še doma, je bil zdrav; pokvaril si je zdravje šele v malem semenišču v Gorici. Imel je trakuljo; zaradi tega parazita je trpel grozno lakoto v malem semenišču. Ko se je je iznebil, je rekel v šali, da je poginila lakota.

Ubog že od doma je ostal tak vse svoje življenje. Ko bi bil hotel, bi se mu bilo pač lahko boljše godilo. Saj so mu ponujali od vseh strani dobrih in lahkih služb. Pa hotel je biti prost in ni sprejel službe, ki ji ni bil kos. Iz tega vzroka ni hotel na primer sprejeti tajništva pri »Matici Slovenski«, ki bi bilo kakor nalašč zanj. Pa poslušajmo njega samega!

»Zakaj nisem kompetiral za tajništvo pri 'Matici Slovenski'? Ker rezultat mojega premišljevanja je bil ob kratkem ta, da nisem mogel upati biti posebno koristen pri tem zavodu; samo zaradi svoje komoditete pa nisem maral prositi.«

Na ugodnost in udobnost torej Gregorčič ni dal mnogo. Saj sam tako lepo uči:

Ni praznik, predragi mi, naše življenje,
življenje naj bode ti delaven dan!
Od zora do mraka rosan in potan,
ti lajšaj in slajšaj človeško trpljenje!

Ne plaši se znoja, ne straši se boja,
 saj moško dejanje krepčuje moža,
 a pokoj mu zdrave moči pokonča,
 dejanje ti ljubi, a boj se pokoja!
 Dolžan ni samo, kar veleva mu stan,
 kar more, to mož je storiti dolžan.
 Na delo tedaj, ker resnobni so dnovi
 a delo in trud ti nebo blagoslovi!

Prostost in neodvisnost! to je bila Gregorčičeva parola in zaradi tega ni hotel sprejeti privatnih služb. Če je videl, da se kje ne more izkazati koristnega, se ni silil v ospredje. Bil je tudi preddemokratičen za to. Poglejmo! Dobil bi bil netežko službo v knežji rodbini v Planini. Kaj piše glede tega prijatelju?

»Prav lepo se Ti moram zahvaliti za prijazno skrb, ki jo imaš zame; vendar naj Ti kar naravnost povem kot prijatelju, da jaz nisem za knežje hiše:

Prenavaren,¹⁶²⁸ preprost, a tudi preponosen sem! Vezen bi bil preveč na zunanje oblike, katerih trpeti ne morem, in moral bi se uklanjati, česar nočem in mi tudi ni treba. Najbolje se počutim med enakimi. Vesti naj se umem, kakor me je volja.«

Iz teh vrstic pač jasno govori duh demokratičnosti in obenem tudi duh ponosa. Kakor je bil Gregorčič skromen do skrajnosti, tako je bil tudi toliko ponosen, da ni hotel nikoli ukloniti tilnika.

Vedno je ostal mož, dasi je bil dostikrat sam. Imel je pač prijateljev, ali ti niso bili pri njem. Bili so eden tu, drugi tam, in le redko se mu je nudila prilika, da se je mogel osebno odkriti svojemu prijatelju. Od njegovega kaplanovanja v Kobaridu datira veliko njegovo prijateljstvo, ki ga je vezalo s pesnikom Krilanom in s pisateljem Erjavcem. Tem trem¹⁶²⁹ prijateljem se je pridružil Ignacij Gruntar. Navduševali so drug drugega za narodno delo, delali vsak na svoj način za povzdigo narodne ideje, za boljšo bodočnost slovenskega naroda.

Krilan (Josip Pagliaruzzi) je bil dober epični pesnik. Gregorčič je njegove darove zelo cenil. Precej ko sta se spoznala, sta čutila drug do drugega kakor neko privlačno silo. Seveda je bil Gregorčič takorekoč Krilanov učitelj in Krilan se je tudi s ponosom štel za učenca takega mojstra, kakoršen je bil Gregorčič. To razmerje je imelo res nekaj prirsčnega, ker sta se našli dve pesniški, mehko čuteči duši.

¹⁶²⁸ Verjetno bi moralo biti zapisano *prenaraven*.

¹⁶²⁹ Mišljeni so Krilan, Erjavec in Gregorčič.

Leta 1881. piše Gregorčič prijatelju Gruntarju: »Kar se tiče Krilana, ga pač Ljubljancani krvavo potrebujejo. Njegove pesmi so prav lepe – čeprav niso pisane v Levstikovem jeziku, kar niti treba ni. Na Slovenskem zdaj nimajo boljšega poeta, nego je naš Krilan. In zdaj se je še Bric prav srečno oglasil s pesmijo 'Pri Soči'. Poezija je zapustila Savo ter preselila se na Sočo!« (Bric je bil namreč tudi Goričan.)

Pa pesniku Krilanu ni bilo usojeno dolgo življenje. Še ne dobro vstopivši v svet, se je že moral preseliti v večnost.

Ko se je videlo, da se bo Krilanu najbrže utrgala nit življenja, piše Gregorčič s tiho žalostjo notarju Gruntarju:

»Včeraj sem videl tudi Pagliaruzzijeve (rodbino Krilanovo). Stari Pagliaruzzi mi je skrivaj povedal in solze so se mu udrle, da se boji za Pepija, da, še več, da meni, da je gotovo izgubljen. 'Meni je obupati,' joče ubogi mož! Jaz sem ga tolažil in rekel, da jaz tega ne morem in nočem verjeti in res! Pepi pravi, da ima le oslo,¹⁶³⁰ kakor lansko zimo. Našel sem ga pri mizi, videti je zdravega lica in ko prej lepo rejen; tudi je bil ves čas vesel, ves kakor po navadi. Jaz ne morem razumeti, in vendar trdi zdravnik, da ... Bog obvaruj! To bi bila res nesreča! Takih zlatih mladeničev potrebuje domovina. Izguba bi bila zanjo velika, za naju pa še večja. Jaz ne morem verjeti.«

Tudi razmerje Gregorčičevo do Erjavca ni bilo nič manj pristržno. Razlika ta, da sta si tu stala dva zrela moža naproti. Erjavec je bil velik kritičen duh; pesnik je veliko dal na njegovo sodbo.

Kar je rekel Erjavec, to je držalo. Gregorčič ni nikoli zamudil prilike, kadar je šel v Gorico, da ne bi bil obiskal dragega svojega prijatelja. Posvetiti mu je hotel iz velikega spoštovanja in prijateljstva prvi zvezek svojih poezij – kakor smo že slišali – a Erjavec je v svoji skromnosti to odklonil, češ s tem ne bi knjiga nič pridobila. – Preden je izdal Gregorčič prvi zvezek svojih poezij, je dal rokopis v pregled Erjavcu, ki je mnogim pesmim dodal pripomnje. Na rokopisu prvega zvezka stoji pesnikova beležka: »NB: Opazke, pod nekaterimi poezijami s svinčnikom napisane, so od blage roke pokojnega profesorja dr. Erjavca, kateri mi je te pesmi pred tiskom blagohotno pregledal. 10./ 7. 1888. S. Gregorčič. lastno ročno.«

Gregorčičevo veliko nagnenje do narave je Erjavec kot zoolog in botanik še povzdignil. Erjavec je vplival na pesnika, da se je le-ta začel intenzivneje baviti z botaniko. In težko si našel rožo, ki bi ji ne vedel Gregorčič slovenskega, nemškega in latinskega imena.

¹⁶³⁰ Ta beseda je v rokopisu dvojno podčrtana, morda pomeni oslovski kašelj.

Kako da je spoštoval tudi Erjavce Gregorčiča, kaže velika skrb za njegovo zdravje. Tu odlomek iz pisma Erjavčevega prijatelju Gruntarju:

»Naš Simon je bil zadnji čas zopet nekaj bolehen. Duh je močan, ali telo mu ni za težko delo, kakor ga ima v Rifenbergu. Zadnjič, ko se je že prav slabega čutil in bi bil najrajše legel v posteljo, moral je delati od blizu ranega jutra do blizu druge ure po poldne.«

Tudi Erjavcu ni bilo usojeno dolgo življenje. Leta 1887. je zatisnil svoje oči na veliko žalost Gregorčiča.

Od kobariških prijateljev je ostal Gregorčiču samo še notar Gruntar, od drugih bližnjih rojakov pa profesor Ivančič.

Na Kranjskem mu je bil najljubši prijatelj trnovski župnik Ivan Vrhovnik v Ljubljani. Njemu je zaupal vse skrivnosti, ž njim se posvetoval o literarnih zadevah. Vrhovnik pa je bil največji podpiratelj pokojnikov. O velikem srpanu leta 1901. je pisal Gregorčič prijatelju Ivančiču:

»Denarja res nimam; črešenj je bilo res polno, a cena? Skoro zastoj! Menda nisem gospodar v žepu 10 forintov. Sreča, da imam od vrlega Vrhovnika maše po 1 forint; s tem in z mastno penzijo se izhaja. Odločili so mi bili 225 forintov, a le na oporekanje Hvalice so mi 'izjemno' prisodili 340 forintov.«

V istem pismu nadaljuje:

»Zdaj pa še enkrat na Vaju prijateljstvo hvala! Vidim, da imam še nekaj mi dragih na svetu. Vidva me vabita; vabi Vrhovnik, vabi župan Hribar v svojo vilo v Cerkljah, kjer boš imel vso oskrbo, vabi župnik v Dovjem – Triglavan Aljaž, vabi naš Žlogar, kjer bi imel sobo in 'skromno hrano'. Ali me hočete ne razčvetveriti, pač razpeteriti! No srčna hvala Vam vsem. Prijateljstvo dobro dè.«

Isto tako visoko je cenil tudi ljubljanskega župana Ivana Hribarja, ki ga je tudi vedno rad posečal in ki je bil ž njim v nepretrganem dopisovanju.

Kar se pa poezije tiče, je bil Gregorčiču glavna avtoriteta Stritar. Pod neko pesem »Samson« je zapisal Gregorčič besede:

»Za Stritarja v neoporečno sodbo!

On je za me – 'Roma locuta'«

24./4. 1903.

Še mnogo drugih prijateljev je imel Gregorčič; med njimi je bil na primer Kragelj, Holz, Rutar, oče Otokar Cejan, Trinko itd. Omenili smo že duhovitega Stresa in dekana Vesela.

Kakor nekaka zvezda vodnica in tolažnica je spremljal Gregorčičevo življenje od njegovega kaplanovanja v Kobaridu naprej – dekan Jekše. Slišali smo že mno-

go lepega o tem blagem možu. Čujmo še genljivo voščilo Jekšetovo Gregorčiču za novo leto 1888!

»Bi se pa ne bilo čuditi, ako niste prav zdravi. Ko viharji od vseh strani v človeka butajo, ni drugače, kakor da napadi ne pridejo samo do kože, ampak da sežejo tudi do srca človeka, več ali manj vznemirjajo in tudi telesnemu zdravju škodujejo. Tu ne pomaga nobena filozofija: človek je človek, občutljiv vsak, eden bolj, drugi manj. Srečen, kdor more reči s sv. Pavlom 'Meni je pa celo malo mar, od človeškega dne sojenemu biti'. Ostanite možak! Ko Vaše novo delo na dan pride, ste prepričani, da se bodo oglasili poklicani in nepoklicani. Hvala naj Vam bo v tolažbo in spodbudo k novemu delu, grajo pa spregledajte. – Kdor malo razume, se navadno šopiri veliko.« Gregorčič je bil takih besedi jako vesel. Bilo mu je v veliko zadostilo, da mu daje mož, kakor je bil Jekše, tako tolažbo.

Kake nazore je imel Gregorčič o svetu, nam dobro kaže naslednji slučaj: Kakor vemo, se je vpisal kot kaplan na modroslovski fakulteti dunajske univerze kot reden slušatelj grščine in latinščine. Znano nam je tudi, da je vpisovanje opustil. Zakaj? Čujmo, Stritar ga je vabil: »V Beč ne pojdem, ostanem doma, spoznavam dan na dan bolje, da nisem za svet in da svet ni zame – najbolje, da sva ločena. Ni mam več niti moči niti poguma, da bi se vrgel v hrum in šum življenja, prepozno je! Poleg tega se tudi bojim, da to, kar bi mi imel dati in pokazati svet, bi nikakor ne povzdignilo mi podrtih moči – marveč bi le užalilo in potrlo srce. Še to malo, kar mi je znano o svetu, mi je preveč! Klasike hočem pa vendar tudi v naprej prebirati, da se kaj naučim in da si s poštenim poslom odganjam sitne muhe.«

Iz tega sledi Gregorčičevo naziranje o svetu, na drugi strani pa kaže, kako ljub mu je bil študij klasičnih jezikov. Iz velikih mislecev grških in latinskih si je nabiral življenjsko modrost, iz njih je zajemal pravo uteho in tolažbo. – Na tem mestu lahko omenimo, da je bil Gregorčič jako naobražen mož. Poleg staroklasičnega slovstva se je zanimal v prvi vrsti za domače slovensko, poznal je dobro slovanska slovstva, pa tudi nemško in italijansko mu ni bilo tuje. Izmed pesnikov velikanov je najbolj čislal »nesmrtno solnce« Homerja, Shakespeareja, Goetheja in pred vsem seveda tudi našega pesnika, prvaka, Prešerna. O priliki, ko je obiskal na Goričanah knezoškofa Ivana Zlatousta Pogačarja, sta napravila s prijateljem Gruntarjem izlet na Bled, Bohinj in k Savici. Tu je pesnik občudoval naravno krasoto in se zamislil v boje starih Slovanov, predočil si je krst Črtomirov, kar nedosegljivo opeva Prešeren v svojem »Krstu pri Savici«. – Tudi za socialne pojave se je brigal. Poznal je na primer jako dobro italijansko pisateljico Ado Negri, ki jo je visoko čislal.

Njegove poezije niso le izključno naša last. Mnogo njegovih pesmi je prevedenih zlasti na hrvaški jezik, pa tudi druga slovanska slovstva imajo precej prevodov Gregorčičevih poezij. V nemščino [sta] lepo preved[la] nekatere pesmi [Edvard] Samhaber [in] [Anton] Funtek (slabo I. Mohorov – [Ivan] Pregelj).

Gregorčič je bil v prvi vrsti Slovenec, potem pa Slovan z dušo in telesom. Ko se je vršila leta 1885. na Velehradu velika slavnost v proslavo tisočletnice blagovestnikov sv. Cirila in Metoda, je navdušen hitel tja. Med drugimi je bil v njegovi družbi tudi župnik Vrhovnik. Prišla sta na Velehrad in brala tam sv. mašo: Vrhovnik pri Cirilovem, Gregorčič pri Metodovem oltarju.

Trpeče človeštvo je bilo Gregorčiču zelo pri srcu. To dokazujejo pred vsem njegove pesmi v delavskem listu »Svetilnica«. Pa tudi dejansko je to pokazal, in sicer v dosti slučajih. Pesnik – trpin Josip Cimperman je živel v veliki bedi. Prikovan na posteljo brez vsakega zaslужka je pretrpel ne samo velike telesne, temveč tudi dušne muke. Na Cimpermanovo bedo je opozoril pesnika Vatroslav Holz v pismu jeseni leta 1882, nakar je odgovoril Gregorčič s pismom, ki ga je priobčil Holz v 5. številki »Slovana« leta 1907. Gregorčič, sam skoro brez kruha, je pisal svojim prijateljem in prosil za nesrečnega trpina, kar bi ne bil storil záse nikoli. In sam mu je namenil ves honorar celega leta, ki bi ga bil imel prejeti od »Zvona«. Pač plemenito srce! Pa saj sam poje:

Odperto srce in odprte roke
imej za trpečega brata!

On se je v polni meri ravnal po svojih lastnih človekoljubnih naukih. Ko je leta 1895. potres poškodoval Ljubljano, poslal je Gregorčič nesrečnikom 200 K v dar. Ljubezen njegovega srca je bila brezmejna. Sam je trpel pomanjkanje, da je le mogel pomagati sobratom.

Prišedši za stalno v Gorico, se je zopet lotil prestavljanja Sv. pisma. V delu je imel krasno hebrejsko pesnitev: Joba. Z Jobom se je pečal že leta 1892. Takrat je pisal Veselu: »Jaz prevajam Jobovo knjigo in bom to poletje s prevodom gotov.« Vendar pa ni šlo tako naglo. Joba je imel dalje v rokah, nego svetuje Horacij, da naj se knjiga natisne šele v devetem letu po postanku. S svojim pesniškim genijem je presadil orijentalno poezijo na domača slovenska tla. Prevod je izšel leta 1904. Z Jobom je zavrnil tistega, ki mu je očital pesem »Človeka nikar«. Vsi slovenski listi brez izjeme so se pohvalno izražali o zares veliki pesniški vrednosti tega krasnega prevoda. In kdo je imel gmotno korist od tega? »Šolski dom« v Gorici, ki je

bil Gregorčiču tako zelo na srce prirastel. »Šolski dom« je ljubil in negoval s tako skrbjo, kakor more le ljubiti in negovati šibko svoje detece ljubeča mati. »Job« je prinesel 1800K, in ves ta denar je prišel »Slovenskemu domu« v korist. Pa ne samo to. Gregorčič je kupil sam kot avtor kakih 17 izvodov prevoda, da jih je mogel porazdeliti med svoje prijatelje. Kje najdete dandanes še tako nesebičnost? Pri vseh svojih pičlih dohodkih je bil pesnik trikrat ustanovnik »Šolskega doma«, večkrat pa je daroval po 20 K. In ko je potoval ali obiskaval svoje prijatelje, je vedno trkal na usmiljena njih srca in prosil podpore za »Šolski dom«.

Zanimiva je zgodovina o Gregorčičevem cilindru.

V prijateljski družbi je bil leta 1906 v Gorici tudi pogovor o cilindru. Pesnik je rekel, da je imel v življenju le en cilinder, ki ga je nosil na dan nove maše. Deželnosodni svetnik Matija Rutar opomni: »No, Tvoj cilinder postane še imeniten!«

Pesnik vpraša:

»Kaj mi daš zanj v prid 'Šolskemu domu'?« »Štirideset kron,« odgovori Rutar. Kupčija je bila sklenjena in isti hip je spisal pesnik te-le verze:

Pač taki starini bi rogal se žid;
a šolski mladini zdaj prišla je v prid.

Listek s temi verzi je prilepil k prodanemu cilindru.

»Šolskodomski« mladini je posvetil himno, doktorju Antonu Gregorčiču pa to-le pesmico:

Očetu »Šolskega doma«!
Naš »Šolski dom« Tvoj zlat je vzor!
Bog daj mu blagoslov odzgor!
Bog srečo vsakemu daj tudi,
Ki zanj žrtvuje se in trudi!
Med prvimi si prvi – Ti!
Bog večni vse naj Vas živi!

Hvaležni zavod.

Gojenke učiteljšča v Gorici so prosile pesnika, naj jim napravi kake verze v »spominsko« knjigo. Rad jim je ustregel. Če je pa videl, da je kaka petična vmes, je rekel:

»Rad ustrežem Vaši želji; samo 5 K morate dati za 'Šolski dom'.« Vse to je delal Gregorčič iz velike ljubezni do mladine. Gorko je ljubil svoj rod in dobro je vedel, da je v mladini prihodnost, zato je obračal vso svojo skrb in pozornost na mladino. Odtod tolika njegova ljubezen do »Šolskega doma«; zato ga tudi ni nič tako bolelo in žalostilo, kakor napadanje tega koristnega šolskega zavoda.

Gregorčič je bil od nog do glave mož poštenjak, jeklen značaj in vrl rodoljub kakor malo med nami. Najbolj je ljubil resnico in pravico. Kot katehet je navajal otroke v prvi vrsti na odkritosrčnost. »To je ona čednost pri mladini,« je rekel, »na katero se naslanjajo vse druge.« Zaradi tega pa je odpustil otrokom rad vse, samo laž in neodkritosrčnost je preganjal, zaradi teh dveh pregeh je otroke brezobzirno kaznoval. Zavoljo omenjene svoje maksime je ljubil, spoštoval in cenil značajne ljudi.

»Značaj,« je rekel, »izvira iz trdne volje in to treba spoštovati, nadarjenost je dana od narave.«

Potoval je jako malo. Omenili smo že, da se je udeležil leta 1885. slavnosti na Velehradu in da je potoval s prijateljem Borštnikom po Dalmaciji in Črni gori.

Povemo samo še, da je šel leta 1881 na Jurčičevo slavnost na Muljavi, kjer pa ni hotel sprejeti slavnostnega govora: »Češ, ne maram se kazati radovedni množici.« Še istega leta se je vršila tudi v Logatcu velika slavnost v korist Jurčičeve ustanove. Aranžiral je vso stvar pokojni pesnik Ivan Resman s prijateljem Gruntarjem. Samo iz Ljubljane je prišlo do 400 izletnikov s posebnim vlakom. In takrat je prišel tudi Gregorčič s svojima prijateljema Krilanom in Erjavcem. Po dobro izpali slavnosti so šli Gregorčič, Krilan, Erjavec, Resman in Gruntar na Planino, kjer so se ustavili zvečer v Lavričevi gostilni. Ko so zvedeli Planinci, da so taki imenitni gostje pri Lavriču in da je celo Gregorčič vmes, so v velikem številu prišli tje in zasedli gostilniške prostore. Vnela se je jako živahna zabava. Kar se oglašajo tedanji planinski kaplan k besedi. Napravi se mir, on pa začne: »Slavna gospoda!« Gregorčič si je že moral misliti, da mu hoče govornik napiti, pa ravno tega ni hotel; zato da govorniku znamenje z roko, da njega ne omenja; le-ta se ni dal motiti in govori naprej: »V veliko čast si štejemo, da ...« Pri teh besedah Gregorčič vstane in ostentativno zapusti dvorano. Mislimo si lahko splošno razočaranje, ki je nastalo med poslušavci, govornik pa ni končal svojega govora. Gregorčičevi prijatelji so se morali veliko truditi, da se je dal preprostiti in je šel v dvorano nazaj; zagotoviti pa so mu morali poprej, da bo imel ves večer mir pred govori! V svoji skromnosti Gregorčič ni hotel, da bi se ga v njegovi navzočnosti hvalno omenjalo.

Drugi dan po aferi so se sešli omenjeni prijatelji pri kosilu v gostilni. Gregorčič, Krilan in Resman so govorili ves čas v verzih, duhoviti Erjavec je pridejal včasih kako modro, in bila je res prava neprisiljena zabava v ožji prijateljski družbi.

O naši narodni zavesti ni imel posebno velike vere. »Mi Slovenci smo žalibog premalo vztrajni,« pravi v nekem pismu. »Naše navdušenje je podobno le zažganemu škopniku slame, nekaj trenutkov lep, velik plamen, a potem kupček pepela, drugega nič; – gorel ni niti tako dolgo, da bi si pri njem človek skuhal kropa za večerjo. Tako se godi vsaki ideji, ako se ji pridno ne donaša kurjave. Neti in neti, da plamen, ki si ga vnel, ne ugasne.« In vendar Gregorčič ne obupa. Svojega prijatelja navdušuje za narodno delo. Vztrajnost premaga vse težave. Poslušajmo, kako uči svojega prijatelja!

»Kar se tiče Tvoje tožbe o življenju – no! to vem tudi jaz, da mnogo prida ni; a pri vsem tem menim, da sodiš nekaj preostro. Vsega Ti ni dalo, česar si iskal, vsi ideali se ne bodo uresničili – a nekateri, menim, da vendar-le! Ako ne vidiš pri svojem delovanju kar naglo očitnega ploda – ne obupaj! Jaz sem pa prepričan, da delo poštenega in značajnega moža ne ostane brez vpliva in sadu! Vsako zrnce ne rodi, a vsako tudi ne strohni! Delaj naprej in uveril se boš, da nisi živel zastonj.«

Pri vsem svojem težkem in neprijetnem življenju Gregorčič vendar ni popolnoma izgubil humoristične žile. O priliki svojega bivanja v Ribnici 1906, ko je bil dobre volje, je zložil prijatelju Gruntarju te-le verze:

Oj, ta stari naš Ignacij,
Je ljubitelj vil in gracij
Vila vsaka, če je živa
njemu pa se dopadljiva,
Vilo vsako on vesel,
rad bi kušnil in objel.

Te verze je trenutkoma napisal na kos časopisnega papirja. Njegov humor dobro označuje tudi tole:

Neki gospod mu je bil poslal v presojo sonet, ki pa je imel menda 17 verzov. Pesnik mu je odgovoril:

Oj Marko, moj Marko!
Pred Bogom Ti svet si in velik poet,
toda za »sonet«

prav tak si, ko »čič je za barko.«
 Oh, parce
 »sonettis«, mi Marce!

Če je potreba nanesla, je segel tudi po ironiji in sarkazmu. Satirične vsebine so na primer pesmi, ki jih je leta 1901. objavljaj v »Gorici«. O njih se je izrazil v pesmi »Panj sršenov« takole:

Čebel ne gojim,
 gojim zdaj – sršene,
 še precej strupene. –
 Sršenov pa polhen je panj,
 kako skrbim zanj!
 Skrbno jih kot oče redim
 in kakor »profesor« učim:
 zlete naj mi, kakor velim!
 Odprl sem njih ul
 in roj se iz njega je vsul –
 ne vem pa, če moje naročbe je čul.
 A moji sršeni
 zares so pošteni,
 ne vem pa, kje želo puste – – –
 A če te je pičil – sršen pač kriv ni,
 najbrž si nadražil ga – ti.

Življenja Gregorčič ni sovražil. Videl je, da je vse, kar je na svetu, delo nezmo-
 tnega Stvarnika. Vsaka stvar ima svoje mesto v prirodi. Tako tudi ženska; ona je
 ustvarjena, da lajša in slajša možu težke življenjske poti, mu vodi gospodinjstvo
 in vzgaja otroke.

Nekega dne se je izprehajal po svojem vrtu, premišljal je o svetu in življenju
 in zapisal potem te verze:

Čemu li se čudiš, da siv že mož
 z dekletcem mladim in cvetnim se ženi?
 Saj tudi pomladje, prepolno rož,
 najbližje stoji pri zimi studeni.

Da, blizu sta res, a skupaj nikdar,
in če sta vkup, sta gotovo si v kvar:
v objemu tem pač bo zimi skopneti,
oh, ali pa mlademu cvetju umreti.

V obče se ozira Gregorčič v svojih poezijah, kadar govori o ljubezni, na slovensko dekle kot tako. Pri pesmi »Ne zveni mi« na primer je mislil prijatelj, da je imel Gregorčič v mislih Adelo, sestro pesnika Krilana. Pesnik pa mu je odgovoril: »Ne zveni mi! ni namenjena, kakor ti sodiš, Adeli, nego vsaki pošteni in lepi deklici.«

Nelepe ženske so se mu smilile. Rekel je: »Smili se mi vsaka ženska, ki ni obdarjena z lepoto; kajti ona še-le čuti, koliko da ji je narava s tem odvzela, ko vidi, kako se ponašajo njene lepe tovarišice z naravnim bogastvom – z lepoto.« Gregorčičeva ljubezen do ženstva je bila samo idealna, taka, ki jo je lahko porabil v poeziji.

Njegov duh je vplival na njegovo okolico. Njegova kuharica Cila je znala skoro vse njegove poezije na pamet. Pa ne samo njegove, marveč tudi mnogo Prešernovih. Bila je tudi nekaj časa v službi pri doktorju Sedeju, ki je bil takrat še kanonik. Pozneje je prišla Cila zopet h Gregorčiču. Med tem časom je postal dr. Sedej knezonadškof goriški. Nekoč so vprašale na sadnem trgu ženske Gregorčičevo kuharico: »Cila, zakaj si pustila kanonika Sedeja? Vidiš, zdaj bi bila lahko škofova kuharica!« Poštena Cila pa jim je odgovorila: »Škofov je dosti, Gregorčič je le eden!« Maščevalnosti Gregorčič ni poznal! Sam je rekel: »Maščeval se ne bi nikoli nad nikomer, da bi mu škodovalo.« Najboljši dokaz za to je dejstvo, da se je udeležil pogreba nekega sobrata duhovnika, ki je bil vir njegovega preganjanja.

Odpustil je svojim nasprotnikom tudi preganjanje in napade, s katerimi so mu grenili življenje od leta 1882. naprej; sicer pa teh napadov ni nikdar pozabil in boleli so ga še dolgo časa. – Dokaz, kako so ga skeleli ti udarci, je pesem »Mahnič«, ki je privrela iz njegovega ranjenega srca 15. velikega travna 1902. Znani napadi v »Slovenu« in »Rimskem Katoliku« so neizmerno oškodovali naše slovstvo. Dne 10. rožnika 1901. je pisal Gregorčič prijatelju: »Mahnič et compania sta mi snedla najbrž dva zvezka.«

V neki pesmi pravi:

Od bratov je prišla grenkost, –
od njih pozneje i sladkost,

obojno pomnil bom do groba. –
Vse bratom zlobnim odpustim, –
a dobrim srečo vso želim.

Če je obolel, so mu morali prijatelji silno prigovarjati, da je sprejel zdravnika. Ko je prišel v Ribnico, ga je čakala vsak dan pred zajtrkom in pred obedom na mizi bela tekočina, sanatogen, zmešan z vodo. Dasiravno je bil docela uverjen, da mu to ne bo nič koristilo, je vendar z neko resignacijo izpil, ni pa mogel drugače, dal je odduška svojim čustvom, rekši: »Dobro, sedaj na stara leta mi dajete zopet mleče, samo mleče in jaz se pokorim kakor otroček!«

Njegova pesniška produktivnost tudi na stara leta ni usahnila. Slišali smo že o več pesmih, kako so nastale. Župnik Kurinčič pa pripoveduje o pesmi »V pepelnični noči« tole:

»Samo o eni pesmi vem, kako jo je zložil, in sicer o oni prekrasni pesmi, zaradi katere je rajni dr. Žarnik jokal, ko jo je prvikrat v »Zvonu« čital, namreč »V pepelnični noči«. Zložil jo je Rifenbergu. Pravil mi je, da je šel na Brje podučevat krščanski nauk. Nazaj grede je zagledal pokopališče rifenberško ter jel premišljevati; bil je razpoložen, in še preden je došel domov, jo je imel zgruntano ter zvečer je bila že vsa napisana.«

Leto 1901. je bilo za Gregorčiča najhuje, a tudi najplodovitejše. Bolan je bil, v gmotnih stiskah je živel, a vendar je skoro vse pesmi iz tretjega zvezka v tem letu spisal.

Malega srpana 1901 je pisal prijatelju Ivančiču:

»Komaj plazim okoli hiše. 'Matte' moje noge so še bolj polne nadloge ... Jaz delam s hitrostjo brzovlaka; od velike noči spisal sem pesmi okoli 70 in načrtov še polno. To mi je v tolažbo; delujoč pozabim na vse bolečine. Denarja res imam. O novem letu so prišli 'eksekutarji' zarubit mi 3 kotle in 2 omari – smejal sem se jim in pokazal, da davek je plačan. Zdaj zopet žugajo z rubežem na vse premično in nepremično. Smejal se jim bom zopet, ker mi niso osebno dostavili opomina in nimajo mojega podpisa v protokolu. Dal sem jim smeje v zadnjič vina, ko pridejo rubit, dam ga zopet.«

Nekoč je sedel v Gorici zopet pri »Zvezdi« v družbi svojih prijateljev. Kar se raznese vest, da je preminil največji mož Jugoslovanov: vladika Strossmayer. Vse navzoče je žalostna vest silno pretresla. Profesor Ivančič je spremljal pesnika do njegovega stanovanja. Ko mu je že hišna vrata odprl, mu je rekel, naj zloži spominu velikega moža pesem. Gregorčič pravi: »Kje vzeti misli? Saj sem mu že

vendar posvetil 5 pesmi!« Bilo je okrog desetih, Gregorčič gre v svojo sobo in ob polnoči je bila že končana krasna dolga pesem na Strossmayerja, ki so jo potem prinesli slovenski in hrvaški listi.

Gregorčič je dobro vedel za svoje najlepše pesmi, pa ni hotel nič povedati.

Rad pa je citiral iz drugih pesnikov. Citate iz raznih starih klasikov, iz Goetheja (posebno iz Fausta) je kar stresal kakor iz rokava. Tudi Ovid mu je bil pri srcu. – Jezik je imel za največji čudotvor. Prijalo mu je posebno primerjalno jezikoslovje, s katerim se je veliko bavil. V politiko se pokojni pesnik ni vtikal, pač pa je zasledoval njen razvoj, obsojal domače prepire in ekstremne stranke. Popolnoma je bil prepričan, da se dajo doseči uspehi le z zložnim delovanjem. Zato je izkušal leta 1899. preprečiti razdor na Goriškem. To se mu ni posrečilo in za svoje posredovanje je žel nevhvaležnost in napade v časnikih. Na tak način izzvan, je objavljajal leta 1901., ko je političen boj najbolj vihral, svoje politične satire v podlistku »Gorice«. Politične pesmi je pisal že pred to dobo, na primer »Velegrajska kuga«, »Blagovestnikom« itd. Bratomorne prepire je šibal v politični pesmi »Veliki bolnik«. V poslanici »Carju Nicolaju« je prosil ruskega vladarja, da se naj usmili Poljakov, ki jih hočejo zatreti Nemci. –

Značilna je želja, ki jo je izrazil Gregorčič ljubljanskemu županu Hribarju dne 23. kimavca 1901, pisoč: »Prosim, pomisli, ali bi bilo res nemogoče zbližanje dveh slovenskih strank. Seveda bi morala vsaka stranka nekoliko odnehati. Ti bi bil pri tem najboljši posrednik.«

V prijateljski družbi je postal rad vesel. Ob takih prilikah je bil duhovit, včasih tudi zbadljiv; ljubil je duhovit in dovtipen pogovor in želel je v svoji prednosti le izzvati kak duhovit odgovor. In če se mu je to posrečilo, tedaj se je prav prisrčno smejal. Tudi če mu je kdo odgovoril z enakim orožjem – s sršenom, je bil zadovoljen. – Gregorčič je rad vpletal rime, kadar je govoril; rimovane so bile večinoma njegove napitnice in pisma njegova so polna rim; celo v naslovih so mu rabile (dne 29. vinotoka 1902 je pisal prijatelju Ivanu Hribarju; v naslovu te dopisnice stoji: »I. Ljubljane meščan, I. Slovenije župan«).

Značilno za Gregorčičevo pevsko žilo je gotovo tudi to, da je delal verze še skoraj neposredno pred svojo smrtjo.

Za zadnji svoj imendan (28. vinotoka 1906) je dobil nebroj čestitk od vseh strani.

Na neko voščilo je odgovoril tako-le:

Že tisoč in tisoč voščil sem dobil,
ko prej pred voščili, slej »srečen« sem bil,
in vem, da mi vaša voščila
ne bodo nikdar se spolnila;
a vendar veselje srce mi prešinja,
če kdo se v daljavi me včasih spominja.

Po posvetnih dostojanstvih Gregorčič ni hlepel. V svojih poezijah večkrat fino ironizira pehanje za redovi in odlikovanji. Leta 1981. je posvetil Ivanu Hribarju pesem, ki se začinja:

Pač križev si imel dovolj,
a zlatega ne križa. –
Zato jaz cenim te tem bolj,
to viša Te, ne nižja.

Značilna za njegovo naziranje glede odlikovanja je sledeča anekdota: Neki gospe se je sanjalo, da mu je pripela na prsi veliko redov. Ko je Gregorčič o tem zvedel, se je smejal in rekel: »Toliko redov! o katerih se meni nikoli ne sanja. Saj bi tudi nobenega ne sprejel; pa čemu o tem govoriti, ko pač nikomur ne pride na um, da bi mi ga ponudili.«

Prvo poglavje.

Početki slovenskega slovstva.

(Vikar)

Škani velik poganskih Slovencev nam je knjiga s sedmimi pečati; iz nekoliko
vrtic, ki se dajo brati, se da pač mnogo uganjevati, domnevati, toda
zelo malo zanesljivo dokazati. Ohranile so se nam le ~~trajne~~ odpadki
prvotnega svetovnega nazora naših prednikov in te niso iz razpore-
no starega časa; da se s njih potem, kak vemo s njih sorodnikih,
sklepati, da so ^{tedajšni} verovali v karharavna bitja, s katerimi so oživljali
prirodo in si razlagali razne prikazni življenja; verjetno ji, da
je stari slovenski pogani s pesmijo molil sonce, katero je povzdigoval
kot ~~zmagov~~ v raznih menah kot zmagovavca nad dolgo zimo, in kot
buditega svetlate poveljci in oživljajočega ploditelja zemeljskih
sadežev; da je poletni in zimski obrat sonca (kater) slavil s
pesmimi, igrani, ~~in~~ reki; da se je s žalostno ljubo ločil od
mrtnih svojih ljubljencev in slavil praznoval na grobeh umrlih.
Toda od vsega tega se ni v pisnu ohranilo nič; ~~neke~~ skrivnostne
vsegi nerazumljivi verzje in reki, nekoliko zatemnelih, težko razum-
ljivih bajek, veliko število pravljic in povesok, seg in običajev, ~~katere~~
pač je tisočletna nanos vseevropski protel tako, da se
s današnje oblike te tradicijske literature ne da več brez stali-
osveljevati predkrščianska doba našega naroda. Krščianstvo, višji
kulturni element, je deloma odtrgalo, deloma pomelo vse prejšnjo
fazo in jo je popolnoma premagalo.

Jasniji svet zgodovinski osvetljuje slovenske zemlje šele s krščianstvom.
Kar vemo s njih iz prejšnjih časov, to se le poročila o srečnih ali nesrečnih
bojih, o zmagah ali porazih, nastalih v novi domovini med njimi in
med ^{njihovi} sosedi, ~~že zgodaj~~ danguardi, Bangeri in ~~Obri~~. Prvi poskusi
krščianstva med njimi so se pač ponrečili. V Karantaniji (na ^{poroč} Koroškem),
ki je tedaj obsegala ^{več} več sosednjih dežel, je okoli 740. l. prošil ~~sv. Klemenč~~,
katero se po ~~Arktolici~~ razlagajo ~~histori~~ imé Valburgas, zoper navlegovni

Karel Štrekelj in slovenska literarna zgodovina

Zdi se, da je bila usoda Karla Štreklja v desetletjih po njegovi smrti podobna kot pri večini priznanih znanstvenikov. Ko dobivajo status klasikov svoje vede, se glavne poteze in splošni pomen njihovega opusa prikazujejo tako rekoč v perspektivični skrajšavi, podrobnosti pa se počasi zabrišejo in porazgubijo. Tisto, kar označuje aktualno stanje stroke, je v zavesti njenih vsakokratnih predstavnikov praviloma omejeno na dela sodobnikov in neposrednih predhodnikov za eno ali kvečjemu za dve generaciji nazaj. Kar presega to mejo, je že stvar specialistov, ki se ukvarjajo z zgodovino strok. Večji odmev dosežejo njihova prizadevanja le takrat, kadar si zastavijo za cilj prevrednotenje minulih dogodkov ali osebnosti; primerna priložnost za to so seveda njihove okrogle obletnice.

Ob spominu na stoletnico smrti Karla Štreklja (1912) želimo pritegniti zanimanje strokovne in širše javnosti za znane in tudi za nekatere manj znane vidike njegovega opusa.¹ Vendar velja spomniti, da je bil Štrekelj deležen precejšnje pozornosti že proti koncu prejšnjega stoletja. Ob stoti obletnici izida prvega zvezka njegove velike zbirke *Slovenske narodne pesmi* je bilo njemu in Matiju Murku posvečeno mednarodno znanstveno srečanje v Ljubljani (1995); poleg kongresnega zbornika² se je z njim ukvarjalo še nekaj posameznih objav. Ob tej priložnosti je bila priklicana v spomin in podrobneje kot prej osvetljena marsikatera značilna sestavina njegovega dela, vendar se predstave o njem v glavnih potezah niso bistveno spremenile. V današnjem obzorju naših humanističnih ved je Štrekelj slej ko prej navzoč in pomemben predvsem kot etnolog oziroma folklorist, malce manj kot jezikoslovec in še znatno manj kot literarni zgodovinar. To se seveda ujema z dejanskim obsegom in specifično težo deležev, kakršne zavzema vsaka teh strok v njegovem celotnem opusu. Toda ravno literarni zgodovinarji bi lahko bolj kot doslej upoštevali dejstvo, da je bil Štrekelj prvi profesor, ki je dve desetletji pred ustanovitvijo prve slovenske univerze predaval v Gradcu tudi

¹ Prvi del te spremne študije, ki govori o teoretičnih izhodiščih literarne zgodovine pri Štreklju, povzema avtorjevo razpravo »Štrekelj, Pypin in opredelitev literarne zgodovine«, *Slavistična revija* 45 (1997); z nekaj spremembami je bil vključen v knjigo *Med književnostjo, narodom in zgodovino* (2007); celota pa je v močno skrajšani verziji izšla v *Slavistični reviji* 61 (2013), št. 3.

² *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Zbornik prispevkov s kongresa (...). Ljubljana, 1995 (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 23.); – Vzporedna izdaja: *Traditiones. Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje* 24, Ljubljana, 1995.

v slovenščini, med drugim celoten kurz iz zgodovine slovenskega slovstva, in da mu že zaradi tega pripada pomembno mesto v razvoju naše literarne vede. Misel na to ni sicer nikoli zašla čisto v pozabo, vendar je komaj kdaj spodbudila nadaljnje podrobnejše raziskave. To si je mogoče pojasniti najprej s pomanjkljivo obdelano zgodovino naše stroke. Tej splošni okoliščini se pridružuje še neka posebna: Štrekelj teh svojih predavanj ni objavil, temveč je njihov rokopis obležal v zapuščini, ki je od njegove smrti shranjena na graški univerzi in s tem praktično dostopna le redkim posebej zainteresiranim poznavalcem.³ Njegov naslednik na graški univerzi Rajko Nahtigal je bil usmerjen v občo slovansko filologijo; njegove učence je bolj pritegovalo slovensko narodopisje in niso kdove kako prizadevno popularizirali njegovega literarnozgodovinskega dela, zlasti spričo tega, ker se je že kmalu začela uveljavljati vrsta mlajših raziskovalcev in hitro prevzemala vodilno vlogo v stroki. Ne glede na to je v zgodovinsko-razvojni perspektivi naše literarne vede dejstvo, da je v njej ob tem času nastalo takšno delo, samo po sebi zadostna spodbuda, da se začnemo nekoliko podrobneje ukvarjati z njim.

Strokovna literatura je tu in tam že opozarjala na nekaj značilnih Štrekljevih načelnih stališč in konkretnih literarnozgodovinskih dognanj.⁴ Še kar podrobno so bile opisane tudi zunanje okoliščine, povezane s to platjo njegove dejavnosti, zato jih lahko tukaj samo preletimo.

Tradicija slovenistike v Gradcu se začena s kratkotrajnim delovanjem Janeza Nepomuka Primca na tamkajšnjem liceju v letih 1811–1813.⁵ Pozneje jo je več desetletij (1823–1867) nadaljeval Koloman Kvas,⁶ četudi zgolj v obliki praktičnega jezikovnega pouka. Šele Gregor Krek⁷ (habilitiran 1867, upokojen 1902), ki je deloval na reformirani univerzi v ugodnejših kulturnopolitičnih razmerah, je povzdignil praktično uporabno stroko na raven filološke vede; gojil jo je seveda kot neločljiv sestavni del slovanske filologije. Dosti pozneje, na začetku devetdesetih let, je bila na univerzi v Gradcu ustanovljena druga slavistična katedra z jasno opredeljenim slovenističnim težiščem. Na to katedro je bil prvi poklican Vatroslav

³ Prim Kropelj 1988; Kropelj 1995; Kropelj 2001. – O Štrekljevi zapuščini je pisal že Murko v nekrologu (Murko 1912, predvsem str. 541).

⁴ Mdr. Murko 1912; Kranjec 1971; Kropelj 1988; Kropelj 1995; Kropelj 2001.

⁵ Prim.: France Kidrič: *Korespondenca Janeza Nep. Primca 1808–1813*, Znanstveno društvo, Ljubljana, 1934. – Breda Slodnjak: Primic Janez Nepomuk, *SBL* II, 8. zvezek, 1952.

⁶ Prim.: Janko Glaser: Kvas Koloman, *SBL* I, 4. zvezek, 1932.

⁷ Prim.: Avgust Pirjevec: Krek Gregor, *SBL* I, 4. zvezek, 1932. – Darko Dolinar: Gregor Krek, v Dolinar 2007, str. 189–200.

Oblak, ki je predaval tudi že posamezna obširnejša poglavja iz slovenske literarne zgodovine.⁸ Po njegovi prezgodnji smrti (1896) je bil na njegovo mesto imenovan Štrekelj. V dobrem poldrugem desetletju je imel predvsem jezikoslovna oziroma filološka in etnološka oziroma folkloristična predavanja, znatno manj je bilo literarnozgodovinskih. O zgodovini slovenskega slovstva je predaval dvakrat, prvič v študijskih letih 1899–1901, drugič 1903–1905. Predavanja so obsegala celoto od »početkov slovenskega slovstva« do »dobe Slovenskega Glasnika in Zvona Stritarjevega«⁹ oziroma »od brižinskih spomenikov do Gregorčiča«.¹⁰ Glede na takšen obseg predmetnega področja je mogoče njegov kurz primerjati z dotedanjimi celotnimi literarnozgodovinskimi pregledi, se pravi predvsem s Kleinmayrovim (1881) in Glaserjevim (1894–1900); Čopov rokopis, poslan Šafáriku (1831), bi lahko veljal za začetnika tega žanra, ne pa Šafárikova priredba Čopovega prispevka (objavljena 1864), ki je povsem drugače organizirana. Že površna primerjava pokaže, da Štrekelj daleč presega svoje predhodnike: Kleinmayra sploh v vseh ozirih, med drugim že samo po obsegu zajete snovi; Glaserja sicer ne po tem vidiku, temveč po primerni selekciji gradiva, po jasno izpeljanih linijah obravnave, po argumentiranem kritičnem odnosu do starejših literarnozgodovinskih piscev, pa še posebej po premišljenih temeljnih opredelitvah vede in njenega predmeta.

Ali bi bilo torej glede na to treba priznati Štreklju pomembno mesto ne le zaradi formalnega in organizacijskega razvijanja stroke, se pravi njenega uvajanja v visokošolsko institucijo, temveč tudi zaradi njenega vsebinskega širjenja in vzpostavljanja njenega teoretično-metodološkega ustroja? To domnevo podpira mdr. trditev ene najboljših poznavalk Štreklja, da so njegova predavanja »prvi ohranjeni znanstveni pregled literarne zgodovine Slovencev«.¹¹ Žal si z drugimi dosedanjimi obravnavami Štrekljevega literarnozgodovinskega opusa pri posku-

⁸ Murko 1899. V tem delu je podrobno opisano nastajanje druge slavistične katedre v Gradcu (str. 206–209, 224–227). – Rudolf Kolarič: Oblak Vatroslav (Ignacij), *SBL* II, 6. zvezek, 1935. – Nove osvetljave Oblakovega dela so prispevali referenti na mednarodnem simpoziju Obdobja na ljubljanski univerzi v decembru 1996 ob stoletnici Oblakove smrti; prim. zbornik *Vatroslav Oblak*, Ljubljana: Filozofska fakulteta (...), 1998 (Obdobja 17).

⁹ Štrekljevi naslovi poglavij iz rokopisa.

¹⁰ Murko 1912, str. 540. – Štrekelj je ob ponovitvi kurza prispel le do polovice, do prerodne dobe; pri tem ni več bistveno posegal v pripravljene rokopise, le obogatil ga je z nekaterimi stvarnimi popravki ali dodatki, tudi posameznimi obsežnejšimi, in z nekaj številnejšimi bibliografskimi dopolnili. (Prim. Kropelj 1988; Kropelj 1995, str. 32, 38–40; Kropelj 2001, str. 73, 75).

¹¹ Kropelj 1995, str. 32. – Prim. tudi Kropelj 2001, str. 61–63.

su celovitega ovrednotenja ni mogoče kaj dosti pomagati, saj so se dotikale skoraj izključno le posameznih vidikov in opozarjale na njihovo zanimivost in relevantnost.¹² Potemtakem bi se izčrpen in utemeljen odgovor na zastavljeno vprašanje moral opreti na opis in analizo celotnega Štrekljevega kurza. Še pred tem pa se nam odpira bližnjica vsaj do nekaterih osrednjih problemov: v uvodnem poglavju so namreč najprej opredeljene temeljne teoretične in metodološke značilnosti literarnozgodovinske vede, temu pa sledi podrobna anotirana bibliografija dotedanjega slovenskega literarnozgodovinskega pisanja, ki nekajkrat prehaja v širše povzetke in kritične ocene pomembnejših obravnavanih spisov.

* * *

Izhodiščni vidik, po katerem si Štrekelj prizadeva opredeliti literarno zgodovino, je obseg njenega predmeta. Pri tem ne ravna pretežno sistematsko, temveč pretežno zgodovinsko-razvojno. Začenja z ugotovitvijo, da se je obseg predmeta literarne zgodovine v 19. stoletju iz mnogih razlogov nenavadno razširil. Zastavil se je problem raziskovanja obče literature, ki pa je zaradi množice različnih relevantnih vidikov veliko preveč zapleten. Zato se raziskovanje večinoma omejuje na nacionalno literaturo, ki jo obravnava v zvezi z drugimi področji narodnega in družbenega življenja, pa tudi z mednarodnega primerjalnega vidika. Preučevanje literature mora poleg svojega ožjega predmeta – del in avtorjev – upoštevati vsaj še ljudsko pesništvo, jezik in povezave literature z njenimi zunanjimi pogoji v narodovem družbenem in duševnem življenju.

Literarna zgodovina je oddelek filologije; medtem ko ta raziskuje celotno zgodovino duševnega življenja narodov v vseh njenih pojavnih oblikah, se literarna zgodovina omejuje na raziskovanje izdelkov v besedi. Ta dejavnost se je začela na področju starih klasičnih literatur in deloma cerkvenega slovstva, kjer je bilo treba najprej zbirati in restavrirati ostanke vseh besedil. V poznejši razvojni fazi je iz množice ohranjenih spomenikov izbirala samo tiste z umetniško vrednostjo in se tako preobrazila iz katalogiziranja in opisovanja del in avtorjev v zgodovinsko-umetnostno ali zgodovinsko-literarno kritiko, ki pa je iz območja svojega zanimanja izključevala ne le vse, kar ne sodi med umetnostne zvrsti, temveč tudi umetnostna dela manjše estetske vrednosti. V novejšem času se je takšno omejevanje izkazalo kot nevzdržno in treba je bilo iskati ustrežnejše rešitve v

¹² Tako je npr. Murko že v nekrologu (*Veda* 1912, str. 540–541) opozoril na Štrekljevo pozitivno vrednotenje reformacijske dobe.

različnih smereh. Zelo pomemben korak je napravil Taine, ko je v raziskovanje literature vključil npravstvena stanja, iz katerih nastajajo literarna dela, in prvotne sile (raso, družbo, moment), ki določajo npravstvena stanja. Tainovi nadaljevalci, pa tudi nasprotniki, so odkrivali različne nove vidike obravnave. Njegova dela so našla priznanje v Nemčiji, kjer se je v podobno smer razvijala filologija; pomembno je bilo zlasti to, da je pritegnila v obravnavo elemente ljudskega pesništva v srednjeveški literaturi in v sodobni folklori. Tako so glavni tokovi novejšje literarne zgodovine zavrnilo nekdanje izključno estetsko-umetniško stališče in se usmerili v preučevanje literature kot psihologije naroda. Vendar se temeljne opredelitve predmeta in metod v stroki še vedno niso ustalile, ampak ostajajo neuskajane in vprašljive. Štrekelj opozarja na nekatere vidike te problematike ob razpravi germanista Hermanna Paula o metodiki literarne zgodovine, objavljeni v temeljnem kompendiju *Grundriß der germanischen Philologie*. Zlasti podrobno povzema Paulovo obravnavo vsebinskega obsega pojma literatura. Na koncu ob Paulovem pretresu metod prikaza oziroma zgradbe literarnozgodovinskega dela ugotavlja, da ni priporočljivo mehanično vztrajati pri enem samem načrtu, temveč je treba kombinirati različne poti obdelave in se pri tem ravnati predvsem po značilnostih predmeta v njegovem zgodovinskem razvoju.

* * *

Obravnavani uvodni tekst je zanimiv z več strani.

Med tukaj upoštevanimi ali samo omenjenimi raziskovalci literature je nekaj imen, ki še zmeraj sodijo med klasike stroke, in nekaj takrat aktualnih, danes pa čisto pozabljenih. Največ je francoskih: Sainte-Beuve, Taine, Hennequin, Faguet, Guyot, Brunetièrè; nepričakovano malo je nemških: omenjen je Wilhelm v. Humboldt, obširno je povzet Hermann Paul, citirana sta Bernhard Ten Brink in Wilhelm Wets; od ruskih je naveden Aleksander N. Pypin, vendar samo v referencah.

Glavna teža teksta je na problemskem prikazu. Literarna zgodovina je opredeljena kot del široko pojmovane filologije, njeno današnje stanje je nasledek konvergentnega razvoja »zgodovinsko-umetnostne kritike« (zlasti v Tainovi varianti) in nemške filologije od romantike naprej.

Najbolj relevanten vidik za opredelitev stroke je obseg njenega predmeta. Od največjega možnega – obče literature, ki zajema dela vseh dob in jezikov, – se omeji na narodno literaturo, po drugi strani pa se razširi od samih literarnih del in avtorjev na sosedna področja, na njihove medsebojne zveze, na procese nastajanja literature in silnice, ki usmerjajo te procese. Rezultat takega širjenja

predmeta je koncepcija nacionalne literature, ki je izraz psihologije naroda, seveda pogojene s sklopom realnih socialnih in zgodovinskih faktorjev, in temu ustrezna zamisel nacionalne literarne zgodovine.

Štreklju za potrebe uvoda v literarnozgodovinski kurz očitno zadostuje opredelitev stroke po predmetu. Nadaljnjih, pretežno metodoloških problemov se skoraj ne dotika; tako ne pove ničesar o načelih periodizacije ali o vrednotenju, pač pa se ustavi le še ob načinu prikaza ali zgradbi literarnozgodovinskega dela.

Iz izrecnih opredelitev je mogoče izluščiti njihove temelje, ki ostajajo vsaj deloma implicitni. Literatura je obravnavana v časovno-razvojni razsežnosti, kot eden med realnimi zgodovinskimi pojavi; njena zgodovinskost je tako samoumevna, da v tem obzorju kaka problematizacija njene narave sploh ni mogoča. S tem se po eni strani ujema način njenega raziskovanja: njegov temeljni modus je literarna zgodovina, o teoriji ali njenih ožjih disciplinah sploh ni govora, načelna utemeljitev in osnovni metodološki razvid delovnih postopkov pa sta vključena v sestav stroke zgolj kot pomožna elementa. Po drugi strani je literatura genetično in funkcionalno vpletena v dogajanje realnega zgodovinskega sveta in torej odprta za raziskovanje silnic, ki jo determinirajo od zunaj. Skratka, to pojmovanje literarne zgodovine in njenega predmeta sodi v območje pozitivističnega historizma.

* * *

Če postavimo obravnavani Štrekljev tekst v potek slovenske literarne zgodovine in njenega samorazumevanja, se pokaže, da je po vseh navedenih značilnostih dokaj nenavaden, pravzaprav kar izjemen. Nasploh ni bilo mogoče o naši stroki na Slovenskem dotlej prebrati še nič takega, kar bi bilo tej kratki utemeljitvi vsaj od daleč podobno po stopnji informiranosti, širini razgleda, zahtevnosti kriterijev in ambicioznosti ciljev. Če se pri tem Štrekljevem tekstu omejimo samo na to, kaj in kako izbira in prevzema iz tedanje evropske literarne vede, lahko ugotovimo, da je njegova pretehtana in z dobrim poznavanjem opusa podprta karakteristika Taina, dopolnjena s pripombami o njegovih sodobnikih, sopotnikih, nadaljevalcih in kritikih njegovega dela (mdr. o Hennequinu, o katerem je podrobno pisal Prijatelj šele kakega četrto stoletja kasneje¹³), najzgodnejša tako obširna in s samostojno kritično presojo podprta predstavitev francoskega literarnoznanstvenega pozitivizma ter nekaterih njegovih mejnih tendenc na Slovenskem. Podobno, dasi z manj ilustracijami in oznakami posameznih avtorjev,

¹³ Prijatelj 1928; delna objava v Prijatelj 1953.

velja za karakteristiko nemške filologije. Ali bi potemtakem glede na vse povedano morali Štreklju že samo zavoljo tega uvoda odmeriti dosti pomembnejše mesto v razvoju naše stroke, kot so mu ga običajno pripisovali doslej?

Ta misel, spodbujena s celo vrsto posameznih formulacij v tekstu, izziva med drugim k temu, da poskušamo natančneje preveriti avtorjeve vire in reference. Dejstvo, da so v tekstu zelo obširno povzeti odlomki literarnozgodovinske metodike po Hermannu Paulu, nas najprej navaja k domnevi, da je bil eden Štrekljevih glavnih virov *Grundriß der germanischen Philologie* – veliko sistematično kolektivno delo, ki je izhajalo v Straßburgu od začetka devetdesetih let 19. stoletja naprej in takoj obveljalo za temeljni kodeks germanistike. Vendar ne smemo zanemariti še drugih referenc, med katerimi sta najbolj nejasno formulirani dve od skupno treh omemb znamenitega ruskega literarnega zgodovinarja Aleksandra N. Pypina. Pri njihovem preverjanju pa se je pokazalo, da teoretični del uvoda v Štrekljevo *Zgodovino slovenskega slovstva* sploh ni Štrekljevo izvirno delo, temveč prevod, in da je njegov pravi avtor Pypin.¹⁴

Vprašanje, zakaj je to dejstvo prišlo na dan šele pred nedavnim, si je mogoče pojasniti z nekaj preprostimi okoliščinami. Štrekelj svojega rokopisa ni namenil za objavo, zato mu ga pač ni bilo treba natančno dokumentirati. Na koga in kako se je oprl pri sestavljanju uvoda, je nakazal na že omenjenih mestih, ampak tako skrčeno, da je zadostovalo kvečjemu za lastno rabo.¹⁵ Tisti, ki so pozneje pisali o njegovem literarnozgodovinskem delu, pa so se zanimali dosti bolj za vsebino kurza kakor za uvodne utemeljitve, zato kakega pomisleka o njegovem avtorstvu ni bilo zaslediti.

Ocena o pomenu Štrekljevega prispevka k teoretični in metodološki utemeljitvi literarne vede na Slovenskem se s to ugotovitvijo seveda spremeni. Vendar pa nam ta sprememba hkrati obrača pozornost v dotlej nepričakovano smer. Kako to, da je človek, ki se je formiral v znanstvenika in dolga leta deloval v avstrijskem akademskem okolju in je torej moral imeti v razvidu pomembne zastopnike svoje stroke predvsem iz nemško govorečega kulturnega prostora ter vsaj še tiste od drugod, ki jih je nemški prostor sprejemal – kako da si je tak človek poiskal glavno oporo za načelno utemeljitev svoje stroke drugje, zunaj tega

¹⁴ Prim. Dolinar 1997.

¹⁵ Na začetku rokopisa vzporedno z drugim podnaslovom stoji oznaka »(Po Pypinu)« in na koncu prvega stavka je naveden vir »(Pypin 32)«, vendar je ta stavek v poznejši avtorjevi redakciji črtan. – Na str. 14 zgoraj je zapisano »(Pypin 1–14)«, kar si je treba tolmačiti kot navedbo vira za ves teoretični del uvoda, ki se tukaj konča.

kroga? Ali je razlog predvsem poklicno strokovni – to, da je bil slavist, ki se je precej ukvarjal tudi z rusko literaturo – ali pa se v tem dejanju izraža še kak drug vidik? Pri tem sklepanju pač ne moremo mimo znanega dejstva, da so si Slovenci v tem času iskali oporo zoper napredujočo germanizacijo v slovanski orientaciji, ki so jo gojili privrženci različnih kulturnopolitičnih usmeritev.¹⁶

Toda če si je Štrekelj že iskal oporo v ruski slavistiki, ni težko razložiti, zakaj se je odločil ravno za Pypina. V zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja je bil namreč Aleksander N. Pypin v nemškem in avstrijskem prostoru, še posebej pri Slovanih v habsburški monarhiji, dobro znan kot literarni in kulturni zgodovinar ter publicist, intimen poznavalec in oster kritik ruskih družbenih in kulturnih razmer, skratka, kot eden vodilnih ruskih intelektualcev. Zanj so kajpada vedeli filologi, še posebej tisti, ki so daljši čas bivali v Rusiji (npr. Fran Celestin, Matija Murko, pozneje Ivan Prijatelj), in drugi poznavalci ruskega kulturnega in družbenega dogajanja. Znan pa je bil tudi širši kulturni javnosti. Njeno naklonjenost si je pridobil zlasti s tem, ker je nasprotoval panslavizmu, podloženemu z velikorusko ideologijo, in zagovarjal enakopravnost in samostojen razvoj vseh slovanskih kultur. To je bilo mogoče razbrati predvsem iz *Zgodovine slovanskih literatur*, ki jo je napisal skupaj z Włodzimierzom Spasowiczem.¹⁷ Njena prva izdaja na Slovenskem sicer še ni bila kaj dosti znana, pač pa je veliko bolj odmevala druga, bistveno razširjena izdaja, ki je samo leto dni po objavi v Rusiji začela izhajati tudi v nemškem prevodu.¹⁸ Slovenski časniki in časopisi so precej obširno poročali o izvirniku in prevodu; razumljivo je, da jih je pritegovala predvsem Pypinova obravnava slovenske literature. Najpodrobneje in najbolj kritično poglobljeno se je s tem delom ukvarjal *Ljubljanski zvon*. Pa tudi pozneje je v slovenskem periodičnem tisku zaslediti še nekaj glasov o Pypinu;¹⁹ njegovo ime se pojavlja kot

¹⁶ Prim. Čurkina 1995.

¹⁷ A. N. Pypin, V. D. Spasovič: *Obzor istorii slavjanskih literatur*. St. Peterburg, 1865. – *Istorija slavjanskih literatur* A. N. Pypina i V. D. Spasoviča. Izdanie vtoroe, vnov pererabotannoe i dopolnennoe. St. Peterburg, I–1879, II–1880. Soavtor Włodzimierz Spasowicz je napisal samo poglavja o poljski literaturi, vsa druga so Pypinova.

¹⁸ *Geschichte der slavischen Literaturen* von A. N. Pypin und V. D. Spasovič. Nach der zweiten Auflage aus dem Russischen übertragen von Traugott Pech. Leipzig, Brockhaus, I–1880, II/1–1883, II/2–1884. – O odmevu te knjige in Pypinovega dela nasploh prim. tudi: Čurkina 1995, poglavje *Ruska slovenistika* zadnje četrtine 19. in začetka 20. stotletja, predvsem str. 141–142.

¹⁹ Podatki o tem so zbrani v kartoteki tujih literarnih avtorjev v slovenskem periodičnem tisku na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU.

nesporna avtoriteta v zadevah slovanskih literatur in kultur, pa tudi v debatah o načelnih vprašanih literarne zgodovine. Več pozornosti so Pypinu tudi pri nas posvetili na začetku 20. stoletja, ko so v Rusiji slavili petdesetletnico njegovega dela in sedemdesetletnico življenja; temu je zelo kmalu sledil še sklop nekrologov. Slovensko pisanje o Pypinu je bistveno dopolnil in zaokrožil Prijateljev esej v *Ljubljanskem zvonu* leto dni po njegovi smrti.²⁰ Pozneje je zabeleženih v našem tisku le še nekaj bolj ali manj ključnih omemb.

Štrekelj se ni oprl na Pypinovo najbolj znano, razširjeno in dostopno delo, temveč je raje posegel po njegovi *Zgodovini ruske literature* (1–4, 1898–1899). Ta je bila sicer napovedana kot tretji, sklepni del *Zgodovine slovanskih literatur*, vendar je še dolgo dozorevala, tako da je naposled izšla šele tik pred koncem stoletja. Uvod v to knjigo je bil torej tisti Pypinov najnovejši tekst, ki si ga je samo leto dni po izidu izbral Štrekelj za temeljno vodilo svojemu literarnozgodovinskemu delu.

Značilnosti tega teksta, ki bi utegnile biti za zgodovino naše stroke tako pomembne, potemtakem niso plod samostojnega Štrekljevega raziskovanja in presoje. Vendar spričo tega ne bi smeli zaiti v drugo skrajnost in odrekati Štreklju sleherno teoretično-metodološko kompetenco; da je takšne zmožnosti imel, priča med drugim že kritični pretres slovenske literarne historiografije takoj v nadaljevanju obravnavanega uvoda. Vsekakor mu je treba priznati, da si je zelo dobro izbral predlogo, na katero se je oprl. O drugih, vsebinskih razlogih, ki so ga nagnili k takšnemu izboru, je mogoče sklepati s precejšnjo verjetnostjo.

Najprej je opazno to, da je posegel po najnovejšem dostopnem delu, ki je izpričevalo poznavanje aktualne problematike; potemtakem je bil s strokovno literaturo na tekočem.²¹

Pypin je bil nedvomno dober poznavalec ne le zahodno- in srednjeevropskih literatur, temveč tudi evropske literarne vede; in ne le poznavalec, temveč soustvarjalec, v mnogih pogledih enakovreden avtorjem, o katerih govori v obravnavanem tekstu. Poleg tega je ta tekst neločljiva sestavina velikega sintetičnega literarnozgodovinskega dela, ki je s kvaliteto in prepričljivostjo svojih izvajanj in dognanj potrjevalo veljavnost svojih teoretičnih izhodišč. Po tem je moral biti blizu tudi Štrekljevi konceptiji filološke vede kot celote, ki ne dopušča izklju-

²⁰ Prijatelj 1906; tudi v Prijatelj 1953.

²¹ S terminološkega vidika je vredno omembe, da Štrekelj pri prevodu Pypinovega teksta povzema poimenovanji »literatura« in »literarna zgodovina«, v svojem besedilu in tudi v naslovu celotnega kurza pa dosledno uporablja termina »slovstvo« in »slovstvena zgodovina«; v uvodu nekajkrat zapisana različica »literaturni, -a« je očitno kalk iz ruščine.

nih ozkih specializacij ali osamosvojitve teoretične in metodološke refleksije od nosilnega toka zgodovinskega razpravljanja.

Štrekelj je bil torej res samo sprejemnik in posrednik Pypinovih stališč, vendar se je dobro zavedal, kaj sprejema in posreduje. Iskal je nekaj, s čimer bi lahko zadovoljil potrebe svojega nastajajočega kurza, te pa je iz današnje časovne razdalje mogoče gledati tudi širše, kot potrebe slovenske literarnozgodovinske vede na takratni razvojni stopnji; in ko je našel tekst, ki mu je povsem ustrežal, ga je pač v celoti prevzel, namesto da bi sestavljal svojega. Potemtakem lahko nekoliko paradoksalno ugotovimo, da je literarna veda na Slovenskem v tem času dobila po obsegu sicer razmeroma skromno, a dovolj kvalitetno različico teoretično-metodološke utemeljitve v znamenju evropskega pozitivizma in historizma – vendar tega kljub svoji vključenosti v avstrijsko-nemški kulturni prostor ni dobila po najkrajši možni poti, temveč tako rekoč po ovinku, skoz optiko reprezentativnega ruskega zastopnika stroke. Ta ugotovitev pa ne dodaja novih podrobnosti samo k podobi o razvoju naše literarne vede, temveč tudi k podobi takratnih rusko-slovenskih literarnih in kulturnih odnosov.

* * *

V drugem delu uvoda pregleduje Štrekelj vire za slovensko literarno zgodovino. Dotedanji tovrstni poskusi so po njegovem prepričanju le redkokdaj presegle stopnjo registracije in opisovanja knjig in piscev, vendar je kljub temu v njih mogoče najti izhodiščno orientacijo za nadaljnje delo. Torej obravnava ustrezne avtorje po kronološkem zaporedju, navaja bibliografske podatke o njihovih spisih, pomembnejšim dodaja krajše ali daljše vsebinske oznake in nekaterim tudi značilne citate.

Na začetek postavlja Valvasorja z dodatkom šesti knjigi *Slave vojvodine Kranjske*. Presenetljivo je, da ne navaja zgodnejših spisov Trubarja (*Register und summarischer Inhalt*), Andreaeja (*Christliche Leichpredig*) in Hrena (*Memoriale scribendorum*). Sklepati je mogoče, da ni upošteval Trubarjeve lastne apologije in Andreaejeve posmrtno hvalnice iz istih razlogov kot Hrenove polemike, dasi bi mu bile prejšnje objave (vsaj o Trubarju in Hrenu) dosegljive, in je rajši dal prednost Valvasorjevi zgodovinsko objektivnejši obravnavi; poznejši Dolničar (*Bibliotheca labacensis publica*) mu pač še ni bil dostopen.²² Da se ni omejeval na slovenske vire, pričata zapis o Johannu Leonhardu Frischu, iz katerega navaja značilne odlomke, in omemba

²² Štrekelj ga je sicer imel v evidenci; to dokazuje naknadno vpisana obrobna pripomba »Thalberg!!« na ustrezni strani rokopisa.

Christiana Heinricha Haseja, ki ga pa ni imel v rokah. Pohlin (*Bibliotheca Carnioliae*), Schnurrer (*Slavischer Bücherdruck in Württemberg*), Kopitar (slovnica in drugi spisi), Dobrovský (*Slavin, Slovanka*), Šafárik (*Geschichte der slavischen Sprache und Literatur*) so na kratko označeni; pri Vodniku so zabeležena samo ustrezna mesta iz *Geschichte Krains*, ne pa zgodnejše *Povedanje od slovenskiga jezika*. Metelko je zastopan s slovnico, ki da sloni večinoma na Kopitarjevih podatkih, in z rokopisno *Pismenico*, ki vsebuje odlomke iz nekaterih starocerkvenoslovanskih spomenikov, njegovo slovensko pismenstvo pa se opira na Čopov bibliografski pregled z nekaj dodatki. Kvaliteta in pomen Čopovega prispevka sta potrjena z navedki iz Kopitarjevega spremnega pisma Šafáriku in iz Jirečkovih uredniških pojasnil. Vendar je bil Čopov spis objavljen z veliko zamudo. Pred tem so bili dostopni in kolikor toliko zanesljivi viri za poročanje o slovenskem slovstvu le Kopitarjeva in Metelkova slovnica ter njuni drugi spisi, dokler ni nastopil Janežič; njegov pregled slovenskega slovstva je ostal edini učbenik, ki so ga še dolgo časa uporabljali v šolah.

Štrekljev pretres virov za slovensko literarno zgodovino postaja od srede 19. stoletja čedalje podrobnejši. Upošteva marsikaj, kar se danes zdi odvečen balast; vprašanje je le, čemu posveča večjo in čemu manjšo pozornost. Tako mu izid Čopove-Šafárikove zgodovine, ki jo dosledno poimenuje bibliografija, ne prinaša bistvenega napredka v raziskovanju slovenske literature. Drugačno mnenje ima o Levcu: njegova predavanja na goriški gimnaziji, življenjepisi in objave virov, posebno za Prešerna, pričajo, da je bil »najboljši poznavatelj našega slovstva«. Navzlic tej trditvi pa Štrekelj posveča največ dejanske pozornosti Josipu Marnu. Dokaj obširno povzema literarnozgodovinske vsebine njegovega *Jezičnika* in stvarno ocenjuje njegove boljše in slabše strani. Med slabše sodi npr. to, da Marn večinoma ne upošteva avtorskih biografij, ampak samo objavljena dela, in da teče njegova obravnava ločeno po posameznih avtorjih (to je v zadnjih desetih letnikih popravil), med boljše pa to, da so njegovi podatki v glavnem preverjeni in zanesljivi, ker jih je pridobival v osebnih stikih z avtorji in uredniki, ki so mu bili nenadomestljiv vir informacij. Splošna tendenca njegovega pisanja pa se kaže v tem, da poskuša poudariti pomen katoliških pisateljev nasproti protestantskim in duhovnih vsebin nasproti posvetnim.

Med tujimi pisci, ki so obravnavali slovensko reformacijo, zasluži največ pozornosti Theodor Elze. Štrekelj navaja vsebinski pregled njegovih glavnih spisov. V navezavi nanje oceni *Geschichte Krains* Augusta Dimitza, ki da je vir preverjenih podatkov in zajema širok izbor strokovne literature. Kleinmayrova *Zgodovina slovenskega slovstva* je komajda vredna omembe, ne toliko zaradi lastnih skromnih ugotovitev, temveč zaradi Jagićeve in še bolj Levstikove kritike. Pač pa

zasluži več pozornosti *Istorija slavjanskih literatur* Pypina in Spasowicza v drugi, razširjeni izdaji, po kateri je bil narejen tudi nemški prevod. Štrekelj ceni njeno težnjo po enakopravni obravnavi vseh slovanskih književnosti, vendar ostro graja delež slovenske, ki da kaže hude vrzeli že pri poznavanju strokovnih del, iz česar sledijo stvarne pomanjkljivosti in napačne ocene. Veliko ustrežnejša je podoba slovenske literature, ki jo je v zelo omejenem obsegu prispeval Gregor Krek za enciklopedično delo *Oesterreich-Ungarn in Wort und Bild*. Pravo nasprotje tega je Glaserjeva *Zgodovina slovenskega slovstva*. Polna je biografskega in bibliografskega balasta, a nakopičena snov ni samostojno in kritično obdelana; povrh tega je pri navajanju podatkov skrajno nezanesljiva.²³ Prijetno se od nje razlikujejo literarnozgodovinski prispevki v Sketovi *Čitanki za sedmi in osmi razred srednjih šol*, Gavrilovičeva *Pisma o književnosti kod Slovenaca* in Murkov oris slovenske literarne zgodovine v češkem *Ottuvem Naučnem slovníku*, seveda v skladu z vsakokrat drugačnim obsegom, namenom in ciljnim občinstvom. Štrekljev pregled virov za slovensko literarno zgodovino se zaključuje s sistematičnim naštevanjem življenjepisnih in problemskih člankov v periodiki ter s pozivom k zbiranju in objavljanju avtorskih korespondenc.²⁴

* * *

Potem ko smo se seznanili s Štrekljevimi teoretičnimi izhodišči in s pretresom relevantnih virov, je čas, da si pobliže ogledamo njegovo literarnozgodovinsko delo.

Predavanja z naslovom *Zgodovina slovenskega slovstva* obsegajo štiri semestrsketečajee, v katerih je obdelal svoj predmet od začetkov do sodobnosti. Rokopis ni dokončan, ampak je to prvi zapis z nedvoumnimi sledovi poznejše redakcije. Delo je torej provizorično in zaradi tega po obsegu in kakovosti precej neizenačeno. Na okoliščino, ali je neko vprašanje pri Štreklju obravnavano bolj podrobno ali bolj površno, vpliva že to, kako je bilo obdelano pri predhodnikih; npr. pri protestantski dobi se je lahko oprl na številnejša in zanesljivejša prejšnja dela (Kostrenčić, Elze, Dimitz) kot pri dveh naslednjih, katoliški in razsvetljski dobi, kjer se je moral bolj zanašati na lastno raziskovanje.

²³ To Štrekljevo kritično mnenje o Glaserju se v marsikaterem pogledu ujema z že objavljenimi sodbami V. Oblaka (*Ljubljanski zvon* 1895, *Archiv für slavische Philologie* 1896) in F. Vidica (*Ljubljanski zvon* 1895–1900), odreka pa mu zasluge celo za tisto, za kar so mu jih drugi recenzenti vsaj napol priznavali, namreč za množico biografskih in bibliografskih podatkov.

²⁴ Rokopis drugega, bibliografskega dela uvoda izpričuje, da ga je Štrekelj po prvem zapisu še bistveno predeloval in dopolnjeval.

Časovno zaporedje obravnave poteka skladno s periodizacijsko shemo, ki pa ni povsod jasno in dosledno izpeljana. Prvi tečaj obsega dve poglavji, označeni kot »početki slovenskega slovstva« in »protestantovska doba« s podpoglavjem »protireformacija«. Tudi naslednji tečaj je dvodelen. Prvo poglavje ni naslovljeno z nobenim periodizacijskim terminom, iz rabe v tekstu pa je razvidno, da zanj še najbolj velja oznaka »katoliška doba«. Drugo je z naslovom označeno kot »doba osvetna ali predromantična²⁵ (1765–1830)«. Tudi v tretjem, vsebinsko enotnem tečaju bi smeli pričakovati uvodno oznako dobe, vendar srečamo termine »romantičen«, »romantika« oz. »romantizem« šele na sredini med orisom Prešernovega življenja in karakteristiko njegovega opusa, občasno pa se pojavljajo še proti koncu poglavja pri avtorjih graškega kroga. Povod za drugačno umestitev periodizacijske oznake je v tem, da sta konec drugega in začetek tretjega tečaja vsebinsko povezana: drugi se konča s črkarsko pravdo in z ekskurzom o Metelkovem poznejšem delovanju, tretji se začne s Čopom po črkarski pravdi in nadaljuje s *Kranjsko Čbelico*. Očitno je imel Štreklj težave z mejo med razsvetljenstvom in romantiko in je o romantiki izrecno spregovoril edinole pri Prešernu, medtem ko se je sistematičnemu opredeljevanju dobe pri njegovih sodobnikih in pri splošni karakteristiki slovstva rajši izognil. Tudi na začetku četrtega tečaja je izbral sestavljen opis »doba izza ilirizma, doba Novic in prebuje l. 1848, doba Slovenskega Glasnika in Stritarjevega Zvona«. Za »realizem« v vlogi časovno opredeljenega periodizacijskega termina je bilo v slovenski literarni zgodovini še prezgodaj, dasiravno sta kritika in publicistika že živahno razpravljali o njem. Pač pa se v Štrekljevi obravnavi Prešerna pojavlja »realizem« kot ahistorična, tipološka oznaka, ki opisuje določeno težnjo v kompleksnem odnosu pesnika in njegove poezije do stvarnosti.

»Početki slovenskega slovstva« so časovno zamejeni s pokristjanjevanjem in s koncem srednjega veka. Protestantska doba se začne z nastopom reformacije, zajema tudi protireformacijo in se konča s tridesetletno vojno. Katoliška doba sega od tridesetletne vojne do druge polovice 18. stoletja. Najbolj natančno je opredeljena prosvetljena doba z mejnima letnicama 1765 in 1830. Oris dobe, v katero sodi romantika, nima v naslovu časovnih določil, vendar nam prejšnji in poznejši podatki nedvoumno povedo, da se začne okrog leta 1830 in konča med letoma 1843 in 1848. Razpon med zadnjima letnicama hkrati označuje začetek nove dobe, ki sega do sodobnosti.

²⁵ »Osvetna« – prosvetljena, razsvetljenska; »predromantična« – to je očitno prva ali ena med prvimi znanimi rabami te besede, vendar ima tukaj drugačen pomen kot poznejši termin, za katerega je značilna vsebinska razlika od razsvetljenstva.

V tak časovni obseg bi na prvi pogled sodilo vse slovstvo od začetkov do danes. Toda iz predkrščanske dobe so ostali kvečjemu posamični religiozni in folklorni drobcici, ki so v poznejši krščanski preobleki komaj prepoznavni. Slovenska slovstvena zgodovina se torej dejansko začne s pokristjanjevanjem, ker je to prvo obdobje z ohranjenim pisnim gradivom. Tukaj so deležni največ pozornosti cirilmetodovska misija in Brižinski spomeniki. Poznejši srednjeveški teksti in odlomki pa so le vrsta osamljenih, bolj ali manj naključnih zapisov, zanimivih kvečjemu z jezikoslovnega ali kulturnozgodovinskega vidika, toda brez prave slovstvene veljave.

Sklenjena pisna in tiskana tradicija se začneja s protestantizmom. Po kratkem obče-zgodovinskem uvodu je na vrsti natančen biobibliografski pregled, urejen po časovnem zaporedju piscev. Na prvem mestu po obsegu in pomenu je Trubar, nato Krelj, Jurišič, Bohorič, Dalmatin. Sledijo manj pomembni pridigarji in prevajalci od Tulščaka do Felicijana Trubarja, pa tuji avtorji, ki so imeli malo ali nič zvez s slovensko protestantsko cerkvijo, kot Megiser in Hutter. Posebej so obdelani kajkavski protestantski pisci. Prikaz protestantizma se konča s kratko oznako njegovega slovstvenega in kulturnozgodovinskega pomena. Kot sklep protestantske dobe je v posebnem podpoglavju obdelana protireformacija z osrednjo osebnostjo, škofom Hrenom. Ker se ta doba pri Štreklju zaključuje šele s tridesetletno vojno, so nekatera besedila, ki jih drugi zgodovinarji ponavadi uvrščajo v poznejšo, katoliško dobo, kot zlasti meditativna proza Adama Skalarja, tukaj obravnavana še v sklopu protireformacije.

Med protireformacijo in ponovnim razmahom katoliškega slovstva je v slovenskem območju minilo približno pol stoletja, ne da bi izšlo kako tiskano delo. To vrzel izrabi Štrekelj tako, da predstavi kajkavsko slovstvo v 17. stoletju, ki si je po zatrtju protestantizma opomoglo nekoliko hitreje kot osrednjeslovensko, in pri tem upošteva tudi latinske spise kajkavskih piscev. Nato nadaljuje s Schönlebnom, Kastelcem in Valvasorjem. Razpravlja o začetkih slovenske dramatike, obenem pove nekaj besed o latinski šolski, nemški in italijanski dramatiki na naših tleh; obširno predstavi škofjeloški pasijon, nakar še Drabosnjakove bukovniške igre.²⁶ Sledijo Academia operosorum, pridigarji Svetokriški, Hipolit, Rogerij, Barsar, nato skupina piscev sredi 18. stoletja s Steržinarjem in Paglovcem, anonimne praznoverske knjige in polihistor Popovič. Poglavje se zaključuje z odlomkoma o kajkavcih in ogrskih (tj. prekmurskih in porabskih) Slovencih v 18. stoletju.

²⁶ Andrej Šuster - Drabosnjak (1768–1825) seveda ne sodi v obravnavano, katoliško, temveč v naslednjo, razsvetljsko dobo; to je eden redkih primerov, kjer daje Štrekelj pri razporejanju snovi prednost zvrstni sorodnosti pred kronološkim zaporedjem.

Po kratkem splošnem uvodu v prosvetljeno dobo sledi podroben opis dejavnosti Marka Pohlina, *Pisanic* in Pohlinovih nasprotnikov. Nato pridejo na vrsto Kumerdej in Japelj, prizadevanja za vzpostavitev šolstva, obnovljena Academia operosorum, delo za nov svetopisemski prevod. Osrednje postave te dobe so Linhart, Zois, Vodnik, Ravnikar, Kopitar. Za njimi sta opisana Primic in ustanovitev stolice za slovenščino v Gradcu. Veliko pozornosti je posvečeno Metelku in Dajniku ter njunim prizadevanjem za reformo črkopisa. To poglavje zaključuje do podrobnosti osvetljena črkarska pravda, sklepni ekskurz pa spremlja Metelka še čez meje obravnavane dobe do smrti.

Tretji tečaj se na začetku ukvarja s Čopom (razen njegove že opisane vloge pri črkarski pravdi) in s sodelavci *Kranjske Čbelice*. V navezavi nanje je prikazan Urban Jarnik s pesniškimi, filološkimi in zgodovinskimi deli. Osrednja osebnost tega poglavja je Prešeren. Podrobnemu pregledu njegovega življenja sledi karakteristika opusa. V njegovem pesniškem značaju prevladujejo tri glavne ideje – ljubezen, domoljubje, razmerje med idealom in resničnostjo. Ob vprašanju oblike Štrekelj docela prevzema pesnikovo razdelitev *Poezij*. Pri obravnavi posameznih pesmi se marsikje zadovolji z enostavno prozno obnovo. Za genetično razlago se potrudi tam, kjer ima na voljo primerno sodobno snov, kot npr. v satiričnih pesmih in epigramih, ali folklorne in zgodovinske vire, kot npr. Valvasorja pri *Povodnem možu* in pri uvodu v *Krst pri Savici*. Pri soočanju Prešernovih in Petrarcovih sonetov pa se povzpne celo do primerjalne tematske analize. Obravnava Prešerna se zaključi s posmrtnimi izdajami, prevodi in sprejemom v javnosti; vse to je vodilo k njegovi postopni kanonizaciji, pri kateri je bila odločilna Stritarjeva spremna beseda k izdaji *Poezij*. Prikaz te dobe dopolnjujejo Slomškovo vsestransko delovanje in pa literarno gibanje v Gradcu z Miklošičem in Vrazom ter prvim poskusom ilirizma pri Slovencih.

Četrty tečaj se začne z ugotovitvijo, da so leta 1848 nastopili Slovenci kot »prebujen narod«. Do tega mejnika so prišli z dokaj neugodnih izhodišč. V socialnem ustroju so bili prikrajšani, ker je bilo plemstvo in meščanstvo tujerodno ali potujčeno, kmečko prebivalstvo pa se je le postopoma otresalo fevdalne podrejenosti, pestile so ga vojaška obveznost in visoke dajatve. Dodatni razlog za slabo stanje naroda je bila pokrajinska razcepljenost. Duhovščina je večinoma izviralna iz kmečkega stanu, a samo njen del je gojil materni jezik v cerkvi. V šoli je imela slovenščina zanemarljivo vlogo, večinoma kot priprava za čimprejšnji vstop v nemščino. Ker je bilo šolstvo nerazvito, splošna izobrazba ni uspevala. Literatura je bila podvržena strogi cenzuri, v gledališču je bila raba slovenščine

sploh prepovedana. Nekateri prerodno usmerjeni izobraženci so iskali izhod iz te stiske v ilirski orientaciji, ki pa pod političnimi pritiski ni zdržala dolgo časa. Več uspeha so imela prizadevanja za ustanovitev slovenskega časnika. Po nekaj spodletelih poskusih so 1843 izšle *Kmetijske in rokodelske novice*. S tem se je začelo večletno prehodno obdobje, ki je doseglo vrh leta 1848. Toda če Štrekelj dokaj natančno opisuje splošne razmere, ki so pripeljale do marčne revolucije, pa sama političnega in družbenega prevratnega dogajanja ne prikaže neposredno in v celoti, temveč ga motri iz omejenega zornega kota *Novic* in Bleiweisove udeležbe v njem. Za tem uvodnim delom sledijo individualne biografije. Prvi je na vrsti Bleiweis, za njim Koseski, manj pomembni noviški pesniki, Valjavec, Janežič, Levstik, Erjavec, vajevci, Jenko, Mencinger, Jurčič, Celestin, Stritar in Gregorčič.

Ohranjeni rokopis ne dopušča nedvoumnega sklepa o tem, kako ga je Štrekelj nameraval pripeljati do konca; preneha namreč sredi stavka pri Stritarju in se nadaljuje z Gregorčičem na novo oštevilčenih straneh.²⁷ Ali naj verjamemo začetni napovedi, da je predmet kurza slovensko slovstvo »v dobi Slovenskega Glasnika in Zvona Stritarjevega«, in sklepamo, da ga je prvotno res hotel končati s Stritarjem, ali pa na podlagi poznejše obravnave Gregorčiča domnevamo, da je nameraval obdelati še prve sodelavce *Ljubljanskega Zvona*, *Doma in sveta* in *Slovana*, med njimi vsaj Kersnika, Tavčarja, Aškerca in Levca, s čimer bi dosegel vsebinsko utemeljeno periodizacijsko ločnico ob izteku realizma? To vprašanje mora zaenkrat ostati brez odgovora.

* * *

Prehajamo k osvetlitvi vsebinskih vidikov Štrekljeve literarne zgodovine.

Pomen izraza »slovensko slovstvo« pri Štreklju ni jasno razložen. Sicer se njegovo osrednje območje prekriva z izrazom »slovstvo v slovenskem jeziku«, vendar to še ne ujame vseh pomenskih odtenkov. Kot mejne primere je treba dodati vsaj dela v tujih jezikih, ki so bila v rabi tudi na Slovenskem in so jih napisali slovenski avtorji, ali dela, ki so bila po vsebini zvezana s slovensko problematiko ne glede na poreklo in kraj bivanja avtorjev ali kraj objave.

Na prvi pogled se zdi, da Štrekelj pri tem nima povsem izčiščenih kriterijev. Vendar nikoli ne izgubi izpred oči dejstva, da so bili slovenski pisci razen redkih izjem dvo- ali večjezični, ker jih je v to silila sociolingvistična situacija. V starej-

²⁷ Upoštevati je treba možnost, da je avtor dodajal posamezne sestavine v rokopis tudi še po ponovitvi. Prim. op. 1616 na str. 1157.

ših dobah so literarne zvrsti sicer nastajale pretežno v slovenščini, polliterarne in pragmatično funkcionalne pa večinoma v nemščini (oziroma v italijanščini ali madžarščini) in latinščini, kakor so pač narekovalе jezikovne in izobrazbene kompetence različnih skupin ciljnega občinstva. Dober primer za to so že protestantske knjige z značilno porazdelitvijo na slovenske glavne tekste in nemške uvode, predgovore, posvetila. Tudi baročni polihistorji so samoumevno pisali v nemščini in latinščini. Šele v razsvetljenstvu so si prvi nosilci preroda postavili za cilj, da bi postopno uveljavili slovenščino v javni rabi na čimveč področjih. Vendar je bil čez približno pol stoletja položaj še vedno tak, da je v pogovorih med izobraženci, v njihovi korespondenci, strokovnem in znanstvenem pisanju, pa tudi v šoli, uradovanju in vsem javnem komuniciranju prevladovala nemščina. Šele sredi 19. stoletja je slovenščina osvajala nova in nova področja množične rabe in se je hkrati z njo krepila tudi slovenska literatura. Štrekelj sicer le poredko razpravlja o teh razmerah, še največkrat ob uvodnih splošnih oznakah posameznih dob, a se jih ves čas zaveda in se pri obravnavi posameznih avtorjev ravna v skladu z njihovo večjezično prakso.

Nadaljnji problem pri opredeljevanju predmetnega področja je položaj ljudskega slovstva.²⁸ Na videz je Štrekelj tukaj v nasprotju sam s sabo. V uvodu v celoten kurz namreč (po Pypinu) zahteva, da mora literarna zgodovina upoštevati tudi ljudsko slovstvo, v samem kurzu pa skorajda ni sledu o tem. Pri poskusu pojasnitve tega nasprotja med Štrekljevimi teoretičnimi pogledi in praktičnimi rešitvami je treba upoštevati medsebojna razmerja filoloških strok v takratni sistematiki znanosti. Vse devetnajsto stoletje in še čez je veljala filologija za eno temeljnih humanističnih ved. V predmetnem in metodološkem pogledu je bila to kompleksna celota, ki jo je po širšem pojmovanju sestavljala cela vrsta podrejenih strok od jezikoslovnih in umetnostnih do zgodovinskih in filozofskih, po ožjem pa vsaj jezikoslovje, literarna zgodovina in narodopisje. V skladu s tem so tudi Štrekljeva dela razporejena na vsa tri področja. Ker pa uvršča ljudsko slovstvo v narodopisje, kljub drugačnemu načelnemu stališču pač ne čuti praktične potrebe po tem, da bi ga vključeval še v literarno zgodovino. Dodaten, a ne pojasnjen razlog za izdvajanje ljudskega slovstva iz literature so razlike v metodoloških postopkih: po takratnih predstavah je za razlaganje literarnih del treba poznati življenjske poti avtorjev, pri ljudskem slovstvu pa to ni mogoče, ker so njegovi avtorji praviloma neznani.

²⁸ Prim. Dolinar 2007, poglavje Ljudsko slovstvo, str. 53–62.

Štrekelj še zdaleč ni bil edini, ki se je spopadel s problemom primerne umestitve ljudskega slovstva. Njegovi rešitvi se je najbolj približal Matija Murko. Kot filolog širokega profila se je zavzemal za enakopravno zastopanost jezikoslovja, literarne zgodovine in narodopisja. Tej najmanj razviti filološki disciplini je posvečal posebno pozornost, tako da ga skupaj s Štrekljem štejejo za njenega utemeljitelja na Slovenskem. Tudi on je videl sistemsko mesto ljudskega slovstva v etnologiji. Sicer pa so bila stališča o tem vprašanju dokaj različna. Kar zadeva predhodnike Štreklja in Murka med literarnimi zgodovinarji, sta edino Čop in Macun uvrščala ljudsko slovstvo v zgodovino slovenske literature. Do neke mere sorodno stališče je zagovarjal Krek, vendar le, kolikor se je nanašalo na celoten slovanski svet v zgodnjih obdobjih, medtem ko mu je bila na ravni slovenske literature ta rešitev tuja, podobno kot pred njim Janežiču, hkrati z njim Kleinmayru in Marnu ali kmalu za njim Glaserju. Po Štreklju in Murku pa je prišlo do preobrata, ki je povezan z osamosvajanjem literarne zgodovine in narodopisja oziroma z njuno izločitvijo iz prejšnjega skupnega območja filologije; odslej sta stroki posegali na vmesno področje ljudskega slovstva vsaka s svoje strani ali si ga delili.

Štrekelj podobno kot pri ljudskem slovstvu ni naklonjen širjenju predmetnega obsega svoje stroke še na drugih področjih; še zlasti se izogiba vključevanju starocerkvenoslovanskega slovstva v slovensko literarno zgodovino, kar je bilo dokaj pogosto pri njegovih predhodnikih v drugi polovici 19. stoletja. V nasprotju s takšnim splošnim odklonilnim odnosom pa vendar izjemoma pritegne v obravnavo kajkavske pisce 16.–18. stoletja. Ker pri tem ne daje nobene utemeljitve, jo je treba poiskati drugje. Za prvo silo jo najdemo v njegovi zbirki *Slovenske narodne pesmi*, ki prav tako vsebuje kajkavska besedila. Ta odločitev je na kratko pojasnjena v uvodu k prvemu delu zbirke. Štrekelj kot razlog zanjo navaja upravičeno skrb, da se ne bi velika zbirka hrvaških ljudskih pesmi, ki jo je začela izdajati Matica Hrvatska v Zagrebu, izkazala ravno tako omejevalna do kajkavskega blaga kakor akademijska izdaja hrvaškega slovarja: založnica je namreč objavila samo zapise pesmi iz novejšega časa in se ni ozirala na starejše variante, zlasti ne na tiste, ki pripadajo drugačni narečni osnovi kot knjižni standard. To seveda posega v širše vprašanje o upoštevanju jezikovnega in slovstvenega razvoja tako kajkavcev kot drugih južnoslovanskih narečnih skupin. Tega pa Štrekelj na tem mestu ne načenna, temveč se zadovolji s kratko izjavo, da popolnoma pritrjuje Jagićevemu stališču.²⁹

²⁹ V razpravi V. Jagića »Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen«, *Archiv für slavische Philologie* 17, 1895, str. 47–87.

Ta skopa ugotovitev je potrebna vsaj bežnega pojasnila. Slavistika je kmalu po začetku 19. stoletja pa tja do njegove druge polovice zagovarjala trditev, da so se južni Slovani naselili na Balkan v dveh valovih. Prvi, ki se je s presledki razprstiral od Črnega morja do Panonije in vzhodnih Alp, je bil etnično in jezikovno soroden in je ohranil prvotno skupno ime Slovani. V vmesni prostor je posegel drugi val, ki so ga sestavljali etnično nekoliko drugačni Srbi in Hrvati. Takemu pogledu na etnogenezo južnih Slovanov se je pridružila karantansko-panonska teorija o izvoru starocerkvenoslovanščine, na kateri je temeljilo prepričanje, da sta starocerkvenoslovanščina in slovenščina v kar najtesnejši sorodstveni zvezi, tako da se jima prilegata imeni »stara« in »nova slovenščina«. Potemtakem bi sodili starocerkvenoslovanski teksti v zgodovino slovenskega slovstva; in res so jih tja pod oznako »staroslovenski« uvrščali literarni zgodovinarji od Janežiča in Marna do Kleinmayra in celo do Glaserja. Štrekelj je tu zavzel drugačno stališče v skladu z novejšim razvojem slavistike, ki mu je dajal osnovni ton Jagić. On in njegov učenec Oblak sta utemeljila makedonski izvor starocerkvenoslovanščine, in ko se je njuna teorija splošno uveljavila, je bil s tem ovržen razlog za uvrščanje starocerkvenoslovenskih tekstov v slovensko literarno zgodovino.³⁰ Njen sestavni del je pri Štreklju ostalo samo najstarejše obdobje do nasilnega konca cirilmetodovske misije v Velikomoravski in Panoniji.

Štrekljeve poglede na kajkavsko slovstvo je prav tako mogoče razložiti na temelju razvoja južnoslovanske filologije. Kopitar in Miklošič sta zaradi jezikovnega sorodstva prištevala kajkavce v slovensko območje (podobno tudi Vuk Karadžić, le da brez natančne argumentacije). Njune nazore o diskontinuiteti južnoslovenskih narečij, izvirajoči iz domnevne ločene naselitve Hrvatov in Srbov ter njihovega posebnega jezikovnega substrata, je nadomestil Jagić s teorijo o jezikovni bližini med vsemi južnimi Slovani: torej so južnoslovenska narečja od skrajnega zahoda do skrajnega vzhoda naselitvenega področja ne glede na različna poimenovanja med seboj v sorodstvenem razmerju, tako da bližnja geografska sosesčina pomeni tudi večjo jezikovno sorodnost. Jagićeva argumentacija je tu pretežno jezikoslovna. Pri obravnavi slovstvenih vprašanj je bil pripravljen pritegniti še kulturne, verske in politične vidike, vendar jih v glavnem ni izčrpal. Njegova splošno priznana vodilna vloga v tedanji mednarodni slavistiki pa je Štreklju očitno bila zadosten razlog za to, da je na temelju bližnjega sorodstva med vzhodnoštajerskimi in kajkavskimi narečji sprejemal kajkavščino po izvoru kot del

³⁰ Prim. Dolinar 2007, poglavje Brižinski spomeniki, str. 66–69.

slovenskega jezika in uvrstil kajkavsko slovstvo v starejših zgodovinskih dobah v slovensko območje. To se je zgodilo samoumevno, brez ustrezne argumentacije. Štrekelj se namreč nikjer načelno ne izjasni o slovenski narodnosti pripadnosti kajkavskega slovstva v 16.–18. stoletju, le tu in tam mu pri obravnavi posameznih piscev uide kaka izdajalska pripomba, ki kaže v to smer. Spričo tega lahko samo posredno sklepamo, da so jezikoslovni in narodopisni razlogi, ki so govorili v prid bližini kajkavščine s slovenščino, pri njem prevladali nad kulturnozgodovinskimi in državopolitičnimi, ki so pričali o razlikah med njima. Ta odločitev, s katero je dejansko prisvojil dobršen del hrvaške slovstvene tradicije, pa v slovenski literarni zgodovini skorajda ni našla posnemovalcev; eden redkih, ki je šel po njegovi sledi, je bil Grafenauer v *Kratki zgodovini slovenskega slovstva* (I, 1917).

Štrekelj tudi ni sodeloval v različnih hipotetičnih konstrukcijah »slovenščine pred Trubarjem«, pa naj je bilo njihovo ozadje samoslovensko ali cepljeno z novoilirskimi težnjami.³¹ Primer za prvo so denimo poskusi Petra Radicsa, da bi povzdignil socialni položaj slovenščine v poznem srednjem veku, s tem ko je trdil, da so jo gojili v cerkvah, šolah, uradih in celo na habsburškem dvoru. Drugi primer so različni poskusi prisvojitve glagolice v slovensko kulturno dediščino. Po tej poti sta npr. Jožef Benkovič in Josip Gruden hotela poudariti domnevne zasluge katoličanov za začetke slovenske književnosti in s tem rešiti njihovo prednost pred protestanti. S povsem drugačnega, novoilirskega idejnega ozadja je Fran Ilesič obžaloval, da je protestantom uspelo utrditi temelje za slovensko književnost, ker so s tem onemogočili ali vsaj odložili zaželeno jezikovno in kulturno združitev s Hrvati in Srbi.

Štrekelj je te in podobne poskuse razširitve predmetnega področja slovenske literarne zgodovine spremljal s kritično skepso; gojil je sistematičen dvom o vsem, kar ni podprto in preverjeno z racionalnimi dokazi, pa naj bi bilo z narodnosposodbujevalnega vidika še tako vabljivo.

* * *

Po Štrekljevem pojmovanju literarne zgodovine sodijo v njeno osrednje predmetno območje brez vsakršnega dvoma dela in življenja avtorjev. Po zahtevah iz uvoda kurza je treba poleg tega upoštevati še ljudsko pesništvo, jezik in povezave literature z njenimi zunanji pogoji v družbenem in duševnem življenju naroda, pa tudi v mednarodnih razsežnostih. Vendar se je pri obravnavanju ljudskega

³¹ Prim. Dolinar 2007, poglavje Reformacija, str. 83–85, 87–90.

slovstva že pokazalo, kako se Štrekljeva načelna teoretična navodila prilagajajo praktičnim okoliščinam. Kateri od preostalih relevantnih dejavnikov se torej uvrščajo v širši krog razlage in v kakšnem medsebojnem razmerju so ti dejavniki, je odvisno od posebnosti vsakokratne dobe.

Vse do druge polovice 18. stoletja je slovstvo služilo predvsem verskim potrebam, vendar v zelo različnih razmerah. V zgodnjem srednjem veku je najpomembnejši zgodovinski proces pokristjanjevanje, ki ima več razsežnosti: versko, cerkvenoorganizacijsko, državopolitično in narodnostno. V drugi polovici 8. in na začetku 9. stoletja so Karantanci deloma prostovoljno deloma nasilno sprejeli novo vero in hkrati zgubili politično samostojnost. Sredi 9. stoletja je cirilmetodovska misija za kratek čas omogočila panonskim Slovencem stik z novo vero v sorodnem, njim razumljivem jeziku. Štrekelj opisuje prvo in drugo fazo na občezgodovinski dogodkovni ravni s številnimi podrobnostmi, pri interpretaciji tega dogajanja pa poudarja vlogo narodnostnih vidikov, ki so se takrat izšli v škodo Slovencev. Obravnavo prvih ohranjenih tekstov s konca 10. stoletja, Brižinskih spomenikov, vodi vprašanje, ali pripadajo bolj starocerkvenoslovanskemu ali bolj slovenskemu območju. Štrekelj povzema glavne jezikoslovne argumente nasprotujočih si strani in se po njihovem medsebojnem tehtanju odloči za slovensko stran. V naslednjih stoletjih so nastajali le posamezni zapiski povečini verske vsebine, pa tudi nekateri posvetni odlomki, a so bili osamljeni in niso ustvarjali tradicije.

Protestantsko dobo označuje začetek sklenjene slovstvene dejavnosti, ki je imela za glavni cilj širjenje nove vere. Njeno jedro sestavljajo dogmatični in eksegetični teksti, poleg tega sodijo k njim besedila napol posvetne ali čisto posvetne vsebine, ki posredno utirajo pot novim verskim naukom ali ustvarjajo pogoje za njihovo sprejemljivost. To je postavljeno v občezgodovinski okvir z nepogrešljivimi cerkvenoorganizacijskimi, državopolitičnimi in socialnimi silnicami, v katerih se zgodovinska pripoved šele zaokroži in dobi pravi smisel. Upodablja široko reformacijsko gibanje, ki si je zavestno in organizirano prizadevalo za svoje cilje; proti koncu te dobe pa se mu je ravno tako zavestno in organizirano postavila v bran protireformacija in dosegla zmago.

Tudi slovstvo v katoliški dobi je v glavnem še zmeraj nastajalo iz verskih potreb in se je v skladu z veljavnim verskim naukom širilo po različnih zvrsteh. Poleg liturgičnih in drugih cerkvenih tekstov so se razvijale meditativna proza, pridižna ali retorska proza, duhovna drama, nabožna pesem. Posvetno vsebino pa so imela zgodovinska ali rajši rečeno polihistorska dela, pisana v nemščini

ali latinščini, katerih glavni namen je bil gojiti deželni patriotizem ne glede na jezikovno in etnično pripadnost.

V razsvetljeni dobi slovstvo prvokrat ni bilo več podrejeno pretežno verskim potrebam, ampak je zasledovalo tudi ali predvsem posvetne cilje. Stekel je prehodni proces, v prvi fazi omejen na področje slovenskega jezika, v katerem so nastajali začetki posvetne literature s pesništvom *Pisanic* in Vodnika ter z Linhartovo dramatikom, poleg tega pa tudi primerki pragmatičnih ali funkcionalnih slovstvenih zvrsti, kot so poljudno poučna, šolska in uradovalna.

Doba romantike je imela dva glavna vsebinska poudarka. Poezija, ki jo je gojil krog čbeličarjev in ji je dajal teoretično podlago Čop, je dosegla estetski višek s Prešernovim opusom. Hkrati je na ravni osnovne pismenosti potekal dolgotrajen spopad med nasprotujočimi si črkopisi in utrjevali so se standardi za enoten knjižni jezik; ob poljudno poučnih pripovedih pa so nastajali začetki umetniške proze.

V dobi po marčni revoluciji je slovenščina prodirala v javno rabo in v primerjavi s še zmeraj prevladujočo nemščino osvajala čedalje številnejša nova področja. Razmahnilo so se slovenski časniki in časopisi, ki so med drugim ponujali čedalje več prostora literaturi. Ta je sprva nastajala iz rodoljubnih nagibov, polagoma pa so se poleg njih ali ne glede nanje uveljavljali estetski kriteriji. Nova slovenska literatura je postala množična tako na produktivni kot tudi na receptivni strani. Jenko, Levstik, Jurčič, Stritar, Gregorčič so reprezentativna imena, ki pričajo o njeni zvrstni raznolikosti in doseženi estetski kvaliteti.

* * *

Nekaj besed naj velja še Štrekljevi literarnozgodovinski metodi. Avtor na začetku vsakega poglavja odpre kratek splošen pogled na obravnavano dobo, na koncu mu včasih, toda ne zmeraj, doda ustrezen sintetičen povzetek. Osrednji del pa je posvečen individualni obravnavi avtorjev, večinoma razvrščenih po časovnem zaporedju. Važnejšim odmeri prostor za sklenjeno biografijo, ki ji sledita opis in karakteristika del; pri manj pomembnih vključi opise del v biografsko shemo. Prizadeva si sestaviti kolikor mogoče natančne in popolne življenjepisne podobe. Upošteva prispevke avtorjev ne le v slovstvu, ampak na vseh področjih javnega delovanja, zlasti na verskem, kulturnem in znanstvenem. Ima veselje do stvarnih podrobnosti, ki jih navaja včasih iz primarnih virov, a še pogosteje in bolj izčrpno iz strokovne literature, tako da njegov kurz predavanj po tej plati prekaša celo dotlej najobširnejše in najpopolnejše sorodno delo, Glaserjevo

Zgodovino slovenskega slovstva. Bližina virom zbuja občutek stika s predmetom preučevanja, kar po eni strani daje Štrekljevim zapisom vtis neposredne živosti; po drugi strani pa se vendarle zdi, da je zabeležil marsikatero podrobnost kar na prvi pogled in ni utegnil opraviti nujnega izbora ter uravnoteženja gradiva.

Daleč pomembnejše od navedenega pomisleka je to, da se ne more izogniti eni glavnih načelnih težav biobibliografske metode, namreč temu, kako naj uskladi individualne življenjske in ustvarjalne poti s kolektivnim zgodovinskim dogajanjem. Le-to prevladuje edino v uvodih k posameznim poglavjem, kjer so po historični metodi na kratko opisane značilnosti vsakokratne dobe. Brž ko je to opravljeno, pa imajo v nadaljnjem razpravljanju absolutno prednost sklenjene biografije. Temeljna enota opisa sta torej življenje in delo posameznega pisca. To določa značilno razporeditev snovi, ki se ji mora prilagajati že kronološko zaporedje dogodkov. Ker je pozornost usmerjena predvsem v individualne dosežke, so nadindividualni pojavi in procesi, kot skupine, šole, tokovi, gibanja, ki so po poznejšem pojmovanju bistveni sestavni del zgodovinskega poteka, pri takšnem postopku nujno podrejeni biografski shemi; zaradi tega prikaz celote neizogibno utrpi večjo ali manjšo škodo.

* * *

Pri Štreklju na prvi pogled ni najti kaj dosti nazorskih opredelitev. Posredno povedo nekaj o tem le podatki o njegovem javnem delovanju. Znanstvene in strokovne članke je objavjal v *Ljubljanskem Zvonu*, *Letopisu* in *Zborniku Slovenske matice*, *Časopisu za zgodovino in narodopisje*, občasno tudi v *Slovenskem narodu*; bil je stalni sodelavec Jagičeve revije *Archiv für slavische Philologie*; posamezne teme pa je spremljal tudi v *Slovincu* ter *Domu in svetu*. Vsekakor je imel več prispevkov v glasilih liberalnega tabora, a pri tem ni bil izključevalen. Največ priznanj, domačih in mednarodnih, je požel za *Slovenske narodne pesmi*, toda zbirka je na Slovenskem dajala tudi povod za ostre interne in javne kritike in polemike. Pri njenem urejanju je namreč postavil v ospredje znanstvenokritična načela: zajeti je hotel vse znane pesmi z vsemi variantami v natančnih zapisih ne glede na morebitne estetske in moralne pomisleke; nenaklonjeni kritiki, največ iz katoliškega tabora, pa so si prizadevali, da bi bila izdaja poljudna in besedila v njej splošno razumljiva ter po strogih moralističnih kriterijih neoporečna.

Vse kaže, da je bil Štrekelj po svetovnonazorskem prepričanju zmeren liberalec. Te orientacije pa v svojih spisih ni izpostavljjal, marveč je bolj kot karkoli drugega želel biti zagovornik objektivne znanosti. Kot privrženec historizma je zgo-

dovinske akterje ocenjeval po njihovem celotnem delu in poskušal doseči, da bi bila spoznanja o njih kompleksna in nepristranska. Zlasti takrat, kadar je naletel na osebnosti z nasprotujočimi si zgodovinskimi vlogami, se je potrudil poiskati razloge, ki govorijo v prid eni in drugi strani. Naj to ponazorimo z nekaj primeri.

V dobi reformacije in protireformacije sta glavna antagonist Trubar in Hren, ki ju pri delovanju vodijo nasprotni verski nagibi, za literarno zgodovino pa je odločilen prispevek vsakogar izmed njiju k razvoju slovenskega slovstva. Trubarjeve zasluge so tu zlahka razvidne, medtem ko je ocena Hrenovega deleža bolj kompleksna. Izgon protestantov, požigi njihovih knjig in podobno so sicer negativna dejanja, vendar skladna s splošno prakso te dobe, razumljiva iz versko-političnih razlogov in do neke mere opravičljiva s prejšnjimi podobnimi dejanji protestantov. K Hrenovemu celotnemu portretu bistveno prispeva njegovo spoznanje, da je treba za uspeh protireformacije delovati tudi na področju slovenskega slovstva, in iz tega sledeča avtorska in organizacijska aktivnost; poleg tega dopolnjujeta Hrenovo podobo še njegovo mladostno latinsko pesništvo ter spodbujanje likovne umetnosti in glasbe v zreli dobi.

Drugi primer je t. i. abecedna vojska, v kateri so se soočili na eni strani Čop s Prešernovo pomočjo in na drugi zagovorniki metelčice, med katerimi je kmalu prevzel glavno vlogo Kopitar. Spor, ki se je začel okrog novega črkopisa, je prerasel v spopad za estetsko umetnost, namenjeno izobraženemu občinstvu, v katerem so zmagali njeni zagovorniki. Vendar to Štreklja ne odvezuje, da ne bi tudi nasprotni strani priznal veljavnosti nekaterih njenih argumentov in nasploh ne cenil njenih siceršnjih slovstvenih, kritičnih in filoloških dosežkov; ti so najbolj razvidni iz njegove obravnave celotnega Kopitarjevega in Metelkovega življenja in dela.

Tretji zglede je primerjalna recepcija Prešerna in Koseskega v krogu *Novic* in med mladoslovenci. Koseski je zlasti v prvi fazi svojega delovanja veljal noviškim sodelavcem in bralcem za vrh slovenskega pesništva. Mladoslovenci so se temu upirali, ga kritizirali, za kar so našli primerne povode zlasti v zadnji fazi njegovega pesnikovanja, in v nasprotju z njim povzdigovali Prešerna. Kanonizacija Prešernove pesniške veljave je dosegla višek ob izdaji *Poezij* s Stritarjevim uvodnim esejem; približno ob istem času je bil Koseski razvrednoten z uničujočimi kritikami njegovega jezika, verzifikacije in prevodnih ter adaptacijskih poskusov. Štrekelj pa se odmakne tako od njegovih zagovornikov kot tudi od nasprotnikov, korektno opisuje literarno dejavnost Koseskega v več življenjskih obdobjih in navaja razloge za protislovno vrednotenje pri različnih ocenjevalcih, a pri tem priznava spreminjajočim se ocenam relativno časovno upravičenost.

V vsem tem lahko zasledimo Štrekljevo prizadevanje za nepristranskost, dosegljivo iz zgodovinske distance. Preteklost je hotel prikazati takšno, kakršna je dejansko bila; z drugimi besedami, objektivno. Prizadeval si jo je presojati predvsem po njenih lastnih, sočasnih merilih. Te namere pa se ni mogel dosledno držati, ampak je v praksi kombiniral to skupino kriterijev s kriteriji poznejših dob oziroma sedanjosti. Kljub vsem prizadevanjem za objektivno spoznanje ni mogel shajati brez aksiomatičnih predpostavk o dejavnikih, ki vplivajo na podobo preteklosti.

V zadnji posledici, na najbolj abstraktni ravni sta takšna dejavnika narodnost in zgodovina, pojmovana brez vsakršnih izrecnih metafizičnih komponent. Narodnost je relativno statična, njena glavna določila ostajajo po končani etnogenezi nespremenljiva (v slovenskem primeru vsaj od časa Brižinskih spomenikov). Zgodovina je dinamičen dejavnik; zgodovinski razvoj poteka v glavnem progresivno; kljub temu da zadeva na velike ovire, je usmerjen k nezaustavljivemu napredku in v zadnji fazi pripelje do splošne osvoboditve ter neomejene konkurence ustvarjalnih sil. Zgodovina je univerzalen, narodnost pa singularen dejavnik. Narodnost se izraža na tak način in v takšni meri, kot ji to dopuščajo ali omogočajo zgodovinske razmere. Slovstveni potek se torej kaže kot rezultanta medsebojnega učinkovanja zgodovine in narodnosti. V slovenski slovstveni zgodovini je temeljna vrednota očitno tista, ki je značilna edino zanjo, to pa je slovenska narodnost.

Štrekelj pri interpretaciji zgodovinskega dogajanja poudarja vlogo narodnostnih vidikov, ki se v različnih dobah kažejo na različne načine. Na začetku srednjega veka opozarja na izgubo državne in politične samostojnosti ter na okrnjeno socialno strukturo, spričo katere je bilo izražanje narodnosti v daljšem obdobju prizadeto. V dobah, v katerih je prevladovalo versko slovstvo, so bili narodnostni vidiki sicer prisotni, vendar potisnjeni v obrobno vlogo. V razsvetljenstvu se začne prerdni proces, ki najprej zavestno obudi domači jezik in slovstvo, nato pa zajame čedalje več področij javnega življenja, v drugi polovici 19. stoletja postane množičen in se razvije v pravo narodno gibanje. Štrekelj se ves čas zavzema za njegovo enotnost, celo takrat, ko je že nastopila v njem prva notranja delitev. Vidi škodo, ki jo je to povzročilo gibanju, in opozarja na nacionalne nasprotnike, ki še podpihujejo ta spor.

Tu je prišlo do temeljnega razločka med njim in naslednjo generacijo zgodovinarjev pretežno liberalne usmeritve, ki se je najbolj pokazal pri odnosu do polpretekle dobe. Štrekelj je ocenjeval staroslovence tudi ali predvsem po me-

rilih njihovega časa, mlajši pa so prevzeli kriterije mladoslovencev in ocenjevali staroslovence po njih. Ta razlika v stvarnem prikazu in vrednostnih kriterijih se pridružuje postopkom, s katerimi se je zapisal biografsko-bibliografski metodi in ki se niso več ujemali s prevladujočimi metodološkimi vzorci mlajše generacije.

To nas pelje k sumarični oceni Štrekljevega prispevka k razvoju stroke. Če pritegnemo sodbi, da je njegovo delo izpričevalo »tedaj docela moderno pojmovanje literarne zgodovine«, ³² je dosegel največ, kar se je v tem času sploh dalo doseči, in to ne glede na pomislek, da so njegova nenatisnjena univerzitetna predavanja dejansko bila dostopna zelo omejenemu krogu občinstva.

Toda strokovno in širše družbeno okolje se je že kmalu začelo spreminjati. Ena pomembnih novosti je zadevala organizacijo znanosti: tako kot že nekoliko prej germanistika in romanistika se je od preloma stoletja naprej preoblikovala tudi slavistika in njeni sestavni deli so se ločevali po predmetnem in po nacionalnem vidiku. Druga, bistvena sprememba se je zgodila na političnem in družbenem področju s koncem svetovne vojne in razpadom Avstro-Ogrske. Vzporedno s tem preobratom so se na novo ustanovljene ali temeljito preoblikovane institucije v državah naslednicah usmerjale k prevrednotenju preteklosti s poglobljenim študijem nacionalnih ved. Tudi na Slovenskem se je literarna veda že od začetka stoletja postopno osamosvajala iz dotlej enotne slovanske filologije; ob ustanovitvi ljubljanske univerze ³³ pa je dobil ta proces nov zagon, ko so strokovno podprta in nacionalno afirmativna stališča njenih zastopnikov zbujala dovolj široko družbeno podporo.

Čeprav so Štrekljeva dognanja še lep čas obdržala veljavo vsaj na bibliografski, biografski in dogodkovnozgodovinski ravni, so v literarni vedi že kmalu nastopile posamezne pomembne novosti.

Še največ je bilo prizadevanj za vključitev ljudskega slovstva v literarno zgodovino. Za to se je najprej zavzemal Ivan Prijatelj v dveh kratkih pregledih, namenjenih neslovenskemu občinstvu, ki sta izšla v več izdajah med letoma 1904 in 1920. ³⁴ Podobno stališče je zastopal Ivan Grafenauer v *Kratki zgodovini slovenskega slovstva*, vendar ga je podrobno dodelal šele v objavah iz tridesetih let in še

³² Kropelj 1995, str. 38.

³³ Prim. Dolinar 2007, poglavje Ljubljanska univerza in literarna veda: slavistika in slovenistika, str. 117–134.

³⁴ Zoltan Jan: Izhodišča v pregledu »Slovenačka književnost«. *Prijateljjev zbornik*, Ljubljana, Slovenska matica, 1975, str. 130.

pozneje. Ljudsko slovstvo je vključil v literarno zgodovino s pomočjo tematske in motivne analize; s tem mu je uspelo nadomestiti faktorje, vezane na avtorjevo osebnost, brez katerih si dotedanja metodologija ni mogla predstavljati sklenjenih povezav med literarnim delom in njegovimi naravnimi ter zgodovinskimi determinantami. Po Grafenauerju pa je uvrščanje ljudskega slovstva na sam začetek literature in vzporedno z njenim nadaljnjim razvojem postalo tista rešitev, ki jo je odtlej zagovarjala večina slovenskih literarnih zgodovinarjev.

Nasprotno se obravnava srednjega veka, reformacije, protireformacije in katoliške dobe v prvem zvezku Kidričeve *Zgodovine slovenskega slovstva* na osnovni gradivski ravni še vedno ujema s Štrekljevo, le da jo dopolnjuje z več stvarnimi ugotovitvami, predvsem pa s sintetičnimi pogledi in vrednostnimi poudarki. Šele Grafenauer je v polemikah s Kidričem in v nadaljnjem poglobljenem študiju poiskal nove poti za literarnozgodovinsko obdelavo srednjeveškega pismenstva.

Največ sprememb so bile v času po Štreklju deležne obravnave novejših dob od razsvetljenstva naprej. Povezane so z deli generacije literarnih zgodovinarjev, med katerimi so igrali osrednje vloge Prijatelj, Kidrič, Grafenauer in Žigon, poleg njih pa je v dvajsetih in tridesetih letih nastopila še množica mlajših. Tukaj bomo omenili samo glavne mejnike, razvidne iz njihovih celovitih literarnozgodovinskih zamisli, kakor so dozorele po prvi svetovni vojni, in zanemarili zgodnejše, bolj fragmentarne poskuse.

Prijatelj je v nastopnem predavanju na ljubljanski univerzi »Literarna zgodovina« očrtal teoretično-metodološki zaris stroke³⁵ in pri tem po globini zamisli daleč presegel Štrekljevo uvodno poglavje. Vrsta njegovih literarnozgodovinskih študij se je nadaljevala z »Duševnimi profili naših preporoditeljev« (1921) in s posameznimi orisi važnejših vprašanj, ki so predstavljala ogrodje za literarno in kulturnopolitično zgodovino druge polovice 19. stoletja. Vendar Prijatelj ni več utegnil dokončati celote; po njegovi smrti jo je rekonstruiral in izdal Anton Ocvirk. Podobno je Kidrič z monografijo o Dobrovskem (1930) začrtal pregled prerodne dobe, ki jo je nato podrobno osvetlil v nadaljnjih zvezkih svoje *Zgodovine slovenskega slovstva* (2–5, 1931–1938).

Ena njenih glavnih metodoloških novosti je bila ta, da sta namesto niza niza individualnih biografij in bibliografij obravnavala sintetične vidike: literarne skupine, krožke, središča, katerih člani so se oblikovali pod sorodnimi vplivi in

³⁵ Prijatelj 1952; prim. poglavje o njem v Dolinar 2007, str. 229–240.

imeli sorodno literarno ideologijo.³⁶ Vpeljala sta periodizacijo po generacijah, v menjava katerih se odraža vpliv časa, in prek njih prišla do ravni dob, kjer se najbolj očitno kažejo zgodovinske spremembe.

Najvišji nosilni pojem v tej literarnozgodovinski koncepciji je prerod. Odločilen je za razumevanje narodne zgodovine, z njim so povezani in od njega odvisni vsi pojmi, ki sestavljajo njeno teoretično konstrukcijo. V skladu z njo poteka zgodovina z nekega določenega izhodišča in je usmerjena k nekemu določenemu cilju. Pri tem se pokažejo razlike med potekom, značilnim za razvite, in onim za nerazvite narode. Nerazviti so v preteklosti zaradi neugodnih zgodovinskih razmer zašli v zamudo; to poskušajo nadomestiti v procesu preroda, s katerim si prizadevajo dohiteti razvite narode. Prerod se začne s prizadevanji za gojitev dotlej zanemarjenega narodnega jezika, najprej v slovstvu in literaturi, potem postopno na čedalje več področjih od poljudnega in strokovnega spisja prek časnikov in časopisov ter šolstva in znanosti do gospodarstva, politike in državne uprave. Hkrati s tem, ko se širi jezikovna raba na različna področja, postaja prerodno gibanje vse bolj množično in prehaja iz pretežno kulturne v širšo družbeno sfero; njegov končni cilj je politična samostojnost naroda.

Takšna zamisel Štreklju ni bila povsem tuja, saj tudi on v slovstveni zgodovini zasleduje narodni razvoj. Vendar je to začetna, v marsikaterem pogledu še nedorečena, nedomišljena in včasih celo nezavedna oblika poznejše, dozorele prerodne koncepcije, kakršno sta razvila predvsem Prijatelj in Kidrič ter so jo v posameznih vidikih dopolnili njuni sodobniki in nasledniki. Kar zadeva obseg predmetnega področja, se ta koncepcija razprostira iz literarne in kulturne sfere v družbeno in nacionalno. Metodološko pa sledi načelom pozitivizma, kar pomeni, da odkriva vzročne in funkcionalne zveze med literaturo kot končnim produktom in naravnimi ter zgodovinskimi dejavniki, ki vplivajo nanjo ali jo determinirajo.

* * *

To so bile glavne novosti, ki so nastopile v slovenski literarni zgodovini po Štreklju. Če želimo oceniti njegov razvojni pomen za stroko, je primerjava z njimi ravno tako povedna kot po drugi strani primerjava z dosežki njegovih predhodnikov in sodobnikov. Ob upoštevanju obeh vidikov se pokaže, da pripada Štreklju mesto pomembnega veznega člana med prejšnjo, filološko, in poznejšo,

³⁶ Prim. France Kidrič: O literarni zgodovini, LZ 1927; tudi v *Izbranih spisih* III, 1978, str. 287–290.

pozitivistično koncepcijo nacionalne literarne zgodovine. Starejšo je zastopal v njeni zreli fazi in se uspešno izogibal skoraj vsem njenim skrajnostim; logiko novejšje je v načelu razumel, a vendar ni sprejemal vseh njenih stvarnih in metodoloških posledic. To pa mu je opredelilo čisto določeno vlogo v zgodovini naše stroke in mu hkrati začrtalo meje, ki jih ni več mogel prestopiti.

Darko Dolinar

Uporabljena literatura

ČURKINA ISKRA V., 1995: *Rusko-slovenski kulturni stiki od konca 18. stoletja do leta 1914*. Ljubljana: Slovenska matica.

DOLINAR DARKO, 1997: Štrekelj, Pypin in opredelitev literarne zgodovine. *Slavistična revija* 45, št. 1–2, str. 247–262. – Predelana verzija v knjigi Dolinar 2007.

DOLINAR DARKO, 2007: *Med književnostjo, narodom in zgodovino: razgledi po starejši slovenski literarni vedi*. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

JAGIĆ VATROSLAV, 1895: Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen. *Archiv für slavische Philologie* 17, str. 47–87.

KIDRIČ FRANCE, 1292–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti. Razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature*, 1–5. Ljubljana: Slovenska matica. (Str. 1–136 po drugi, predelani izdaji prvega snopiča, 1932.)

KRANJEC MARKO, 1971: Štrekelj Karel. *SBL* III, 11. zvezek, str. 693–696.

KROPEJ MONIKA, 1988: *Karel Štrekelj in njegova narodopisna dediščina*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo. (Magistrska naloga; razmnožen iztis.)

KROPEJ MONIKA, 1995: Karel Štrekelj. Prerez skozi življenje in delo. *Traditiones* 24, str. 25–48.

KROPEJ MONIKA, 2001: *Karel Štrekelj: iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

MURKO MATIJA, 1899: Dr. Vatroslav Oblak. *Ant. Knezova knjižnica* 6, Ljubljana, Slovenska matica, str. 142–313. – Posebni odtis: Ljubljana 1900. – Skrajšana nemška verzija: Wien 1902.

MURKO MATIJA, 1912: †Karel Štrekelj. *Veda* 2, str. 529–542.

MURKO MATIJA, 1951: *Spomini*. Iz češčine prev. Vladimir Murko. Ljubljana: Slovenska matica.

PRIJATELJ IVAN, 1906: A. N. Pypin. *Ljubljanski zvon* 26. – Tudi v: Prijatelj 1953, str. 85–113.

PRIJATELJ IVAN, 1919: Literarna zgodovina. (Nastopno predavanje na ljubljanski univerzi 1919.) – Prva objava: Prijatelj 1952, str. 1–36.

PRIJATELJ IVAN, 1928: *Uvod v zgodovino kritike*. Ljubljana: Društvo slušateljev filozofske fakultete. (Skripta.) – Delna objava: Prijatelj 1953, str. 33–84.

PRIJATELJ IVAN, 1952–1953: *Izbrani eseji in razprave*, 1–2. Ur. Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska matica.

PYPIN ALEKSANDER N., 1898: *Istorija ruskoj literatury*, 1. del. St. Peterburg.

Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj. Zbornik prispevkov s kongresa (...). Ljubljana 1995 (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva, 23.); – Vzporedna izdaja: *Traditiones. Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje*, 24, Ljubljana 1995.

Uredniško poročilo. Po stoletni odsotnosti Štrekljeve Zgodovine slovenskega slovstva

Opis in nastanek rokopisa

Od nastanka Štrekljeve monumentalne *Zgodovine slovenskega slovstva* do njene objave je minilo dobrih sto let. Zasnovo znanstvene izdaje takega rokopisa zato bistveno določajo podatki o njegovem nastanku, sedanjem stanju in avtorjevih poznejših posegih v tekst, s svoje strani pa na koncept vpliva tudi dolgotrajna odsotnost Štrekljeve *Zgodovine* v sistemu slovenske literarne vede.

Rokopis teh prvih univerzitetnih predavanj o slovenski literaturi v slovenskem jeziku je večinoma nastal v letih 1899–1901,¹ ko je Štrekelj v štirih semestrih obravnaval slovensko slovstvo od Brižinskih spomenikov do druge polovice 19. stoletja. Zadnji del, ki se je dotikal že avtorjeve sodobnosti, je Štrekelj pozneje še razširil, zlasti z obsežnim poglavjem o Gregorčiču.

Rokopis je shranjen v štirih obsežnih zvezkih v knjižnici Inštituta za slavistiko Univerze v Gradcu pod signaturo 2374/1–4. Vsi zvezki skupaj obsegajo cca. 1250 listov. Vse štiri rokopisne knjige so vezane v formatu manjše osmerke, format papirja je 21 x 17 cm. Ali je vezava sodobna ali iz časa po Štrekljevi smrti, trenutno ni ugotovljeno. Listi so popisani enostransko, le na prednji strani, opombe in dodatki se pojavljajo tudi na hrbtni strani listov. Vse štiri knjige vsebujejo tudi več vloženi in prilepljeni listov, tako rokopisnih kakor izrezkov iz časnikov in celo nekaj manjših tiskovin. Listi so popisani s črnilom, na številnih mestih pa so navzoče sledi popravljanja, sprva tudi s črnilom, pozneje predvsem z (modrim) svinčnikom. Paginacija je večkrat pretrgana oz. jo zapletajo dodatno prilepljeni listi, paginirani posebej.

Nastanek teh štirih rokopisnih zvezkov se večidel ujema s časom predavanj. Čeprav je začel Štrekelj o slovenskem slovstvu predavati študentom šele v poletnem semestru 1899, pa je verjetno, da so vsaj uvodna poglavja I. dela predavanj nastajala že v letu 1898.²

¹ Te in vse nadaljnje navedbe razporeda Štrekljevih predavanj na graški univerzi so povzete po Kropelj 2001, str. 59–66.

² Prim. Kropelj 2001, str. 59.

Če predavanja razvrstimo časovno, dobimo tale pregled.

I. del – uvod, od Brižinskih spomenikov do konca 16. stoletja – poletni semester 1899,

II. del – barok (tudi pri Kajkavcih) in razsvetljenstvo – zimski semester 1899/1900,

III. del – Prešernova doba – poletni semester 1900,

IV. del – »Nova doba« ali »Slovensko slovstvo izza Prešerna« – poletni semester 1901.

Ti podatki se skladajo z napovedjo, s katero je poleti 1899 Štrekelj sklenil I. del predavanj: »Z dobo po tridesetletni vojski nadaljujem zgodovino slovenskega slovstva drugo leto. Srečne počitnice.« Podobna napoved s prijaznim voščilom študentom končuje tudi III. del predavanj – o Prešernu in sodobnikih – poleti 1900: »O dobi 'Novic', 'Slovenskega Glasnika' in Stritarjevi dobi bom govoril, ako Bog da, drugo leto. Vesele in srečne počitnice!«³ Kot je videti, avtor v tem trenutku še ni imel v načrtu poglavja o Gregorčiču. S to datacijo je opredeljen nastanek glavnine rokopisa, lahko rečemo: glavna in prva faza njegove geneze.

Štrekelj je predavanja o slovenskem slovstvu ponovil v letih 1903–1905, vendar se zdi, da le do konca III. dela, »od protireformacije do preporoda«, torej do razsvetljenstva. Verjetno so prav iz te dobe tudi mnogi popravki in posegi v tekst z barvnim svinčnikom, ki pomenijo avtorjevo drugo redakcijo teksta.

K svoji *Zgodovini slovenskega slovstva* pa se je Štrekelj vrnil še tretjič. Tedaj je namreč IV. delu rokopisa dodal ali vsaj močno razširil poglavje o Stritarju; v njem namreč izrecno omenja Stritarjevi pozni deli *Zimski večeri* iz leta 1902 in *Lešniki* iz leta 1906.⁴ Ti obsežni dodatki torej niso povezani z drugo fazo geneze teksta, ko je Štrekelj ponovil svoja predavanja in tekst večidel le redigiral, marveč pomenijo tretjo fazo nastajanja. Da je bil Stritar že del prvotnega načrta, priča omenjena napoved na koncu III. dela; ni pa moč v rokopisu enostavno razbrati, do kod sega staro besedilo poglavja in kod se začne novo – če ni Štrekelj poglavja o Stritarju kar scela napisal šele po letu 1906, kar je precej verjetno.

Štrekelj je v tem času dodal predavanjem tudi poglavje o Simonu Gregorčiču (ki ima v rokopisu samostojno paginacijo od [1] do 49), kar se je po vsem sodeč prav tako zgodilo šele po letu 1906 – kajti v tem poglavju je omenjen goriški

³ Prim. str. 268 in 883.

⁴ Prim. str. 1142.

nadškof Frančišek Sedej, ki je postal nadškof šele marca 1906, še bolj obširno pa piše Štrekelj o Gregorčičevi smrti 24. novembra 1906. S primerjavo besedil ugotovimo, da je obsežno poglavje o Gregorčiču predavatelj pravzaprav povzel po knjižici Antona Burgarja, ki je datirana na Dunaju velikega travna 1907, kar je terminus post quem tega poglavja.⁵

Iz primerjave rokopisa in knjižnice je sicer razbrati, da je smer prenosa verjetno tekla od Burgarja k Štreklju.⁶ Vendar kaže upoštevati, da je bil Štrekelj še iz goriških gimnazijskih let prijatelj Pagliaruzzija – Krilana, ta pa je bil bližnji prijatelj Gregorčiča, Gruntarja in Erjavca. Po tej ali podobnih poteh bi utegnil Štrekelj imeti informacije ali gradivo, s katerim bi lahko pomagal Antonu Burgarju pri pisanju knjižice, mu morda odstopil lastne zapiske ipd. To so seveda zgolj domneve, odprte za nadaljnje raziskovanje. Toda k njim nas napeljuje vprašanje, zakaj neki bi sicer Štrekelj, ki je docela samostojno in znanstveno po virih sestavil svoja impresivno bogata predavanja, besedilo enega predavanja sprejel od mladega pisca iz generacije svojih študentov? To vprašanje za zdaj ostaja odprto.

Najsi bo s poglavjem o Gregorčiču tako ali drugače, dejstvo je, da je bilo to kakor tudi obsežno poglavje o Stritarju napisano šele po letu 1906 ali 1907. Tako vidimo, da se je Štrekelj vračal k svoji *Zgodovini* in se z njo ukvarjal domala celo desetletje v treh fazah: 1898–1901, 1903–1905 in okrog 1907.

⁵ Prim. Burgar 1907, str. 5.

⁶ To smer nakazujejo predvsem mesta, ki kažejo, da je Štrekelj v rokopisu napake popravljal glede na pravilno obliko v tiskani, Burgarjevi verziji, denimo: napako (izpust) na listu 23 (slika 290 v faksimilu elektronske izdaje, IV. del ZSS), ki se glasi »h Gregorčiču z naročilom, naj pravi kristjan že davno odpustil prizadete krivice,« je Štrekelj naknadno s svinčnikom popravil podobno, kakor stoji v knjigi, vendar ne čisto identično: »h Gregorčiču z naročilom, naj vpraša pesnika, če bi mu bilo ljubo, da ga obišče. Gregorčič mu je bil kot pravi kristjan že davno odpustil prizadete krivice,« prim. tudi Burgar 1907, str. 39 (v tej knjigi str. 1177). To mesto kaže evidentno prepisovalno napako, značilno za rokopise, pri kateri prepisovalec del izvirnika spregleda in preskoči, zato je zapis pomanjkljiv, v tem primeru kar nelogičen, in šele z naknadnim popravkom je zares smiseln, pa tudi približno skladen z Burgarjevo knjigo. V Štrekljevem tekstu pa najdemo tudi druge, zagonetne popravke, ki bi lahko kazali na drugačno razmerje med rokopisnimi predavanji in natisnjeno knjižico, denimo: svetopisemske knjige > svetopisemske bukve; toda pri Burgarju stoji na tem mestu kar »svetopisemske knjige« (Burgar, str. 39; v tej knjigi glej str. 1176). Zakaj je torej Štrekelj pri sebi v rokopisu popravil knjige > bukve? Takšnih mest je več in kažejo na možnost, da bi Štrekelj razpolagal z neko starejšo (Burgarjevega?) besedila, denimo s tisto, o kateri Burgar govori celo v svojem uvodu (str. 4), čeravno tam ne omenja Štreklja.

Koncept urejanja

Ko bralec pristopi k Štrekljevemu rokopisu v štirih knjigah, stoji pred velikim znanstvenim delom izpred enega stoletja. Med tem, ko je bila napisana vrsta poznejših literarnih zgodovin, je ta živela svoje nevidno, rokopisno življenje, brez vpliva na znanstveno kulturo zadnjega stoletja.

Ko se poglobimo v Štrekljev rokopis, vprašanje o tem, kako takšno delo izdati, izgubi vso samoumevnost. Sto let staro besedilo, četudi je znanstveno, je namreč moč prepisati na zelo različne načine. Rokopis nas prisili, da se vprašamo, denimo: naj lepi, toda nekoliko starinski Štrekljev jezik posodabljam ali ne? Naj izraze, ki jih današnja norma prepozna kor narečne, nadomestimo s knjižnimi ali ne? Naj posegamo v staro, tedaj komaj nastajajoče strokovno izrazje literarne vede ali ne? Naj osebna imena, zapisana na razne načine, poenotimo ali ne? Itn.

Te uredniške odločitve moramo, če naj delamo po verodostojni tekstnokritični konceptiji, izpeljati iz enotnega principa.

Takšen princip, iz katerega sledijo vsa redakcijska načela, smo prepoznali v naslednjem sklepu: prav zato, ker je *Zgodovina slovenskega slovstva* Štrekljevo veliko, a neznano znanstveno delo – veliko tako po obsegu snovi kakor po načinu obravnave in vsestranski vrednostni uravnoveženosti njene predstavitve –, prav zato je primerno ohraniti vso historično originalnost Štrekljevega jezika in izražanja, da bi izdaja s tem tembolj pokazala, kako pomembno znanstveno delo je nastalo v časovno oddaljeni dobi, ko je bil naš jezik še v mnogočem drugačen, predvsem pa je bilo strokovno izrazje še na začetnih stopnjah razvoja. Znanstvena edicija naj torej aktualizira neokrnjeno podobo historičnega avtorjevega teksta v sodobnem kontekstu. Bralec 21. stoletja naj odkrije *Zgodovino* takšno, kakor je Štreklju potekla izpod peresa konec 19. stoletja. Vernost naše izdaje prvotni podobi teksta v rokopisu naj bralcu posreduje doživetje avtentičnosti, hkrati pa tudi historične oddaljenosti ali drugosti Štrekljevega besedila. Zato smo se odločili za t. i. kritični prepis z minimalno redakcijo. Seveda naj naše urejanje besedila upošteva tudi avtorjeve posege, ko je v letih 1903–1905 svoje besedilo na mnogih mestih redigiral, tekst dodajal ali transponiral, pri tem v rokopis lepil listke, črtal, vpisoval kazalke ipd. Ta Štrekljeva redakcija je nedvomno del geneze celotnega dela, zato jo je treba organsko umestiti v glavni tekst edicije.

16
kilo važno delo je Schurrer-jev spis „Kavischer Buchdruck in Württemberg im 16. Jahrh. Inbriugen 1799, 128 str.“, iz katerega so zajemali dolgo nesi biblijo grafi. Posameznos ja starejšo delo je važna slovnica Kopitarjeva, kateri je prvi začel pretresati: koreniti pisatelje glede jezika. Slovenskem slovstvu je v nji odmerjen uvod 10 str. XLV. M., poleg §§ 2. - 5, kjer se razpravlja glaski ostrogografija, in: Nachschrift (str. 385-80 konca), kjer popisuje knjige, ki jih je našel, prištevši na Dnuaj, v dvojni knjiznici mnogo njih je tukaj omenjenah prvič. Tudi drugi Kopitarjevi spisi, kakor: Kosuhin glossographi epitomides Russus in Glaslita Clozianus obzajo

Ob Kopitarjevem in po Kopitarjevem na naše slovstvo, tako
Kekaj malega nahajamo tudi v Vodnikovi knjigi) Gesch. der slav. Sprache in „Geschichte der Herzogthums Krain, des Gebiets von Triest und der Grafschaft Görz, Wien 1809 u 1812., a novi izdajo je odkril prof. Richter l. 1825.

istoj je po Kopitarjevem podal
Geschichte der slav. Sprache in
Safaritskovo ampak nam je
Safaritsko. „Mit einer Einigkeit, die Achtung verdient, tug Cop
allzu zusammen, was man so über Kosaritsch (wir nicht) beifor
fabriki werden konnten und praktiz im Juni 1831 die über
100 polopistun Parkov, Landgericht Primorj galastem frantsch zur
balatigra Kunizguy zur Novica Jirocič. In Kopitar, kateri je
podal spis Saf. v Nov. l. 1812., v pisal: „Es sind fürslif. Beiträge, und
auf zumifla ob in fons. Kosaritsch um so brava Kosaritsch wofaltan
Jabri Kömeru. Thopitit ein milder Penseant und von apen-
jivam Margharitschgrupsigk. Thoid.“
Safaritskovo delo je poleg Kopitarjeve slovnice, prvi je to storil
vsem, ki so poročali o slovnem slovstvu v našem jeziku. Prvi je to storil
M. Mjavar, Doblincab l. 1846, spis so priobele Dobitnice l. 1849 str.
204-216, o čemer so pisali Novice in Slovenija. Posebne vrednosti secunda
spis nima, kakor tudi se 1851. Jareza Valgava. Slovenske slovstvena zgodovina
v Slov. Bčli. l. 1853., Valgava po predavanjih Metelka, po Safaritsko
in Jungmann; podaje nam kratak

Prepisovalna in redakcijska načela

Naša izdaja predstavi Štrekljevo besedilo v t. i. kritičnem prepisu. Z njim smo želeli rekonstruirati besedilo tako, da ustreza avtorjevi intenci, kolikor jo je moč zanesljivo razbrati iz posegov. Drugič, ohraniti smo želeli vso historično leksikalno in obliko-skladenjsko podobo besedila, v kateri je tekst prvotno nastal in je del forme, s katero je učinkoval na slušatelje. Tretjič, besedilo smo primerno posodobili zgolj na pravopisni ravni. Uredniški posegi so se držali okvira tako zasnovane minimalne redakcije, v kateri morebitna vprašljiva ali nejasna mesta zgolj identificiramo in minimalno komentiramo v opombah pod črto. Opisana načela smo praktično realizirali po naslednjih vodilih.

1. Ločila, veliko začetnico, pisanje skupaj ali narazen ipd. uredimo po sodobnem pravopisu, posegov ne zaznamujemo.

2. Narekovaje normaliziramo (pogosto je avtor zapisal samo zadnji narekovaj, prvi pa manjka), popravimo po smislu.

3. Kar je Štrekelj v rokopisu podčrtal, v prepisu predstavlja *kurziva*.

4. Prepis ohranja vse zgodovinske posebnosti Štrekljevega jezika, čeprav delujejo starinsko (npr. *ki se dadó brati, nekoliko starih bajek in povedek, iz črnega kamena, ž njim, kedor, kedaj*).

5. Lastna imena: ohranimo tudi vse Štrekljeve posebnosti v zapisu osebnih, krajevnih idr. lastnih imen, čeravno so v izvorniku neenotna, npr. *Hotimer, Truber; solnograški* itn. Imena so poenotena po sodobni rabi v imenskem kazalu.

6. Avtorjeve emendacije: v rokopisu prečrtane besede ali zveze se opusti, če je avtorjeva namera jasna; morebitne dodatke in vrivke vključimo v besedilo organsko, po smislu in avtorjevih intenci. Če mesta ne moremo razrešiti, ga v opombi pod črto opišemo.

7. Očitne napake: mesta, kjer so se avtorju vrinile očitne napake, popravimo in po potrebi v opombi opišemo prvotno obliko.

8. Uredniške konjektуре: nejasna mesta, za katera domnevamo pravilno branje oz. rešitev, izpišemo v oglatih oklepajih; po potrebi pojasnimo v opombi.

9. Neberljivo, lakune: neberljiva in nerazrešljiva mesta rokopisa zaznamujemo v prepisu s tropičjem v oglatih oklepajih [...] in v opombi opišemo problematično mesto.

10. Kratice in okrajšave razvežemo tako, da razvezani del postavimo v [oglati oklepaj]. Splošnih okrajšav, ki so bile v Štrekljevem času običajne in za katere

predvidevamo, da bi jih Štrekelj v objavi tudi sam obdržal, ne razvezujemo (ipd., itn., sv. idr., jim pa damo sodobno obliko, denimo: n. pr. > npr.).

11. Citati: navedke prepisemo tako, kakor jih najdemo v rokopisu; redigiramo jih enako kakor Štrekljev tekst. Tujejezične navedke prevedemo v opombi pod črto.

12. Stvarne opombe so omejene na pojasnila, potrebna za jasno razumevanje – zlasti glede imen in historičnih dogodkov, ki iz slovenske literarne zgodovine niso sami po sebi znani.

Po teh vodilih je besedilo, upamo, predstavljeno dovolj kritično in hkrati verno rokopisu. Toda ostaja dejstvo, da avtor tega besedila nikoli ni pripravil za objavo: v njem so razni prilepljeni lističi in premestitve besedila, katerih pomen je bilo mogoče razumeti in vključiti v glavni tekst, in taki, ki so ostali nejasni. Prilepljenih tiskanih inseratov, razen pesmi, nismo prepisali, pač pa nanje opozarjajo opombe. Naslovi glavnih sklopov, kakor *Početki slovenskega slovstva*, *Protestantovska doba* idr. so izvirno Štrekljevi; na mestih, kjer takšnih naslovov ni predvidel, sta postavljena uredniška naslova *Baročna doba*, *Romantična doba*, medtem ko je naslov *Slovensko slovstvo po Prešernu* povzeto po Štrekljevi sintagmi *Slovensko slovstvo izza Prešerna*.⁷

Celotna *Zgodovina slovenskega slovstva* je objavljena tudi v elektronski izdaji na portalu *Elektronske znanstvene monografije* <<http://ezb.ijs.si/ezmono/>>. Ta uredniške posege v tekst po gornjih vodilih dokumentira še bolj grafično nazorno kakor tiskana knjiga. Pripraviti besedilo tiskane knjige je sicer uredniško zahtevno zaradi razbiranja težavnih mest in razvrščanja transpozicij; toda v *ekdotičnem* ali tekstnokritičnem smislu tiskana izdaja *Zgodovine slovenskega slovstva* ne povzroča večjih težav, saj temelji na ideji linearnega besedila in ne vključuje bolj kompleksnih izdajateljskih konceptov.

Precej težja je v ekdotičnem pogledu priprava elektronske izdaje z njenimi širšimi možnostmi. Tu sta eden ob drugem prikazana digitalni faksimile izvirnika in kritična transkripcija. Ker so zaradi avtorjeve druge redakcije bili precejšnji deli besedila preurejeni ali preneseni, je razmerje med faksimilom in kritičnim prepisom vse prej kot enostavno. Preneseni in vstavljeni deli besedila so v prepisu elektronske izdaje označeni in opremljeni s kazalko na stran faksimila, kjer se de facto nahajajo. Pri tem je glavni tekst po Štrekljevi novi redakciji ponekod sestavljen iz

⁷ Prim. opombo 1620 na str. 1173 ali v faksimilu elektronske izdaje sliko 4_286.

drobnih odlomkov z različnih lističev. Slediti to sosledje na faksimilu je precej težavno. Slediti temu redu, ga rekonstruirati – to je ravno naloga kritičnega prepisa. Nedvomno pa je med faksimilom in kritičnim prepisom opaziti nemajhne razlike v poteku teksta, ker med njima prihaja na dan napetost med t. i. »dokumentarnim« in »kritičnim« vidikom teksta. Razlika med obema aspektoma je tem večja, ker je *Zgodovina slovenskega slovstva* tekst, ki je v določenem smislu dokončan, v določenem pogledu pa ostaja nedokončan. Dokončan je kot predloga za univerzitetna predavanja, »nedokončan« pa je z gledišča monografske objave, ki jo prejema s to izdajo. Faksimile ali t. i. »dokumentarna« predstavitev teksta bolj izraža vidik nedokončanosti tega besedila; kritični prepis, ki skuša podrobno rekonstruirati avtorjevo redakcijsko voljo, pa napravi pomemben korak k večji dokončanosti besedila. Z gledišča te dvojnosti in celo napetosti med obema predstavitvama besedila bo elektronska izdaja morda ostala celo bogatejša kakor tiskana.

Po stoletju

Štrekljevo veliko delo prihaja po dobrem stoletju od nastanka na dan kakor z obnovljeno močjo in aktualnostjo. Z velikim znanjem in spretnostjo poveže Štrekelj številne biografske podrobnosti iz življenja pisateljev in jih predstavi kot življenjski okvir njihove literarne dejavnosti. To stori tudi s pomočjo množice anekdotičnih drobcev, ki oživljajo osebnostne like naših pesnikov in pisateljev. Štrekljeve anekdote, denimo, kako je Jakob Zupan pridigal »zeljnatim glavam« (prim. str. 693), ali o Metelkovi suknji ali o tem, kako je Metelko praznoval s prijatelji, če je odkril kakšno lepo slovensko besedo (str. 653), in mnoge druge so eksemplarični drobci, prek katerih se razkriva značaj posameznika in osvetljuje njegovo delo, posredno pa tudi duha in dobo.

Druga odlika njegove *Zgodovine* je, da Štrekelj celostno razume povezanost vseh literarnih ravni slovenskega slovstva, od preprostejših, bolj ljudskih besedil, prek religioznih in vzgojnih tekstov srednje literarne zahtevnosti vse do vrhunske Prešernove poezije. Ne ceni zgolj slednje, da bi zametoval vse drugo, marveč razume pomen različnih estetskih leg in raznih plasti slovenskega slovstva. Zato poleg Prešerna ceni tudi Koseskega, poleg čebeličarjev tudi Slomška in njegov koroško-štajerski krog.

S tem je povezana tretja posebna odlika, zaradi katere je *Zgodovina slovenskega slovstva* danes še posebej aktualna: Štrekelj zna namreč ceniti tako Trubarja kakor

Hrena, tako Pohlina kakor Vodnika, tako Prešerna kakor Bleiweisa in Koseskega, tako Valjavca kakor Slomška, tako staroslovence kakor mladoslovence. Vsakogar je skušal razumeti iz njega samega, iz njegovih notranjih prizadevanj za slovensko slovstvo in glede na to, kaj je k našemu celostno razumljenemu slovstvu resnično prispeval. Po stoletju, polnem ideoloških bojev, je v tem čutiti veliko novost in svežino. S tem stoji Karel Štrekelj visoko nad notranjimi spori ne le posameznih pisateljev v naši književnosti, marveč tudi visoko nad ideološkimi boji, ki so jim poznejši literarni zgodovinarji odprli vrata v svoje literarne zgodovine. Tudi v tem se Štrekelj kaže kot vsestranski klasik slovenske duhovne kulture.

Matija Ogrin

Literatura

ANTON BURGAR: *Simon Gregorčič. Življenjepis*. Založil Ignacij Gruntar. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1907.

MARKO KRANJEC: Karel Štrekelj. *Slovenski biografski leksikon. Slovenska biografija*. SAZU, ZRC SAZU, 2013 <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi669616/>>.

MONIKA KROPEJ: *Karel Štrekelj: iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.

N. B. Posebna zahvala za nastanek te edicije gre PROF. LUDVIKU KARNIČARJU, ki je urednika izdaje leta 2004 opozoril na obstoj Štrekljevega rokopisa, ga prijazno opogumljal k izdaji ter naklonjeno spremljal potek dela.

Imensko in stvarno kazalo

Imensko in stvarno kazalo vsebujeta osebna in stvarna imena iz celotne Štrekljeve Zgodovine slovenskega slovstva I–IV, navzoča tako v glavnem besedilu kakor v uredniških opombah. Kazali sta sestavljeni po naslednjih vodilih.

1. Po pravopisni podobi se imena v kazalu lahko razlikujejo od pojavitev v samem Štrekljevem besedilu, saj so tu zapisana po sodobnem pravopisu in pohenotena glede na sedanjo rabo. Kjer zaradi pomanjkljivega navajanja natančna določitev oseb ni mogoča, je dodan usmerjevalni podatek, navadno o poklicu (v oklepaju).

2. Kot glavno geslo je izbrano splošno uveljavljeno ime; psevdonime razkriva kazalka, drobnejše razlike v zapisu priimka pa so podane v oklepaju; ženske so načeloma podane z moževim in ne z dekliškim priimkom. Osebki istega priimka so podani skupaj – številka ob priimku pomeni, da se le-ta ne nanaša na konkretnega posameznika, ampak na družino oz. je posameznik nedoločljiv. Sorodstveni izrazi se nanašajao na, z gledišča liteararne zgodovine, ključno osebo v družini.

3. Številka v oklepaju označuje stran, na kateri se ne pojavi dano ime, temveč le svojilni pridevnik, izpeljan iz osebnega imena.

4. Vprašaj ob številki pomeni, da ni bilo mogoče ugotoviti, ali se ime v besedilu nanaša na pripisano osebo.

5. Pri daljših naslovih del je načeloma podano skrajšano ime z navedbo pisca, prevajalca ali urednika (v oklepaju).

6. Dela so podana v izvirniku, razen slovanskih, ki so večinoma prečrkovana v gajico, ne pa tudi jezikovno posodobljena.

Imensko kazalo

- Abele, tajnik F. K. Frankopana 319
 Abraham, freisinški škof 72
 Abraham a Santa Clara 37, 49, 372, 653
 Adalvin, salzburški nadškof 64, 65, 67, (68)
 Adelung, Johann Christoph 409, (557)
 Aestius, razlagalec Biblije 494
 Agamemnon 459
 Agapito, Girolamo 544, 607
 Ahacel, Matija (Komatár) 50, 624, 727, 731, 841–844, (847), (851), (853), (854)
 Ahačič, dr. J. (odvetnik) 1084
 Ahačič, Kozma 807
 Ahasver (Večni Jud) 46, 1007
 Aksakov, Ivan Sergejevič (1116)
 Akvinski, Tomaž 301
 Alauda, gospa (roj. Schrottner) 258
 Alauda, Melhior 258
 Albers, dr. Matthäus von Hagel 130
 Albrecht, Andrej 579, 616, 618, 674, 776
 Albreht Pruski, vojvoda 129
 Aleksander, poslanec 101
 Aleksander I. Romanov, ruski car 856, 1026, 1115
 Aleš, Peter 919
 Alešovec, Jakob 1112
 Alfieri, Vittorio (635), 802, 803
 Alvinei, pisec 716
 Alič, Jurij 621–623, 626, 630–632, 640, 644
 Alič, Tjaša 16
 Alighieri, Dante 804, 866, (870), (936, 938)
 Ali Haisa 348
 Aljaž, Jakob 1193, 1199
 Alkuin, salzburški škof 62
 Alvar López, (E)manuel 294, 431
 Ambrož, Miha(el) 647, 919
 Amerling, dr. Karol Slavoj 760
 Anakreont 543, 550, 800, (970)
 Andreaš, Miha 728, 841, 843, 844
 Andechs-Meran, Bertold, oglejski patriarh 70
 Andechs-Meran, Henrik, 70
 Andechs-Meran, Zofija, 70
 Andersen, Hans Christian (1036)
 Andreä, dr. Jakob, kancler tubinškega vseučilišča 135, 136, 163, 168, 195
 Andrejčič, Sebastijan 203
 Andrejčkov Jože → Podmilšak, Josip
 Andrioli, Frančišek 540, 541
 Angelar, Metodov učenec 70
 Anhaltski, Joahim, grof (Joachim Ernst) 129
 Anhaltski, Wolfgang 129
 Ankershofen, Gottlieb Freiherr von 731
 Anno (Annon), freisinški škof 65–67
 Anton, Karl Gottlob von 512
 Apel, Primož → Japelj, Primož
 Apfalter, Franc 477
 Apfalter, Janez (Ivan) 85
 Apih, Josip 889
 Apolon 156, 157
 Apovnik, Pavel 16

- Appeltauer, Karl 601
 Aquaviva, Francesco 805
 Arden, Enoch 789
 Aristarh 410, 831
 Aristides 1060
 Aristofan 568, 999
 Aristotel 446
 Arko, Albin 45
 Arko, Jernej 919
 Arno, salzburški nadškof 62
 Astraea 382
 Aškerc, Anton 1184, 1226
 Atena 676
 Attems, baron 703
 Atto (Hatto), freisinški škof 61
 Augustin, karantanski mašnik 60
 Aumann, Kajetan 1002, 1128
 Aurelij, Herman 819, 820
 Aurelius, karantanski župan 60
 Auerspergi → Turjaški
 Auer, Simon 115
 Atzelt 349
 Augustić, Tomo 307
 Avenarius → Haberman, Janž
 Avgust, saški volilni knez 129
 Azula, Ludvik pl. 746
- B**abian(o), beneški tiskar 314
 Baborlič 950
 Babukić, Vjekoslav 713, 880–882
 Bacchus 156, (358)
 Bach, Alexander von 902, (913), (1081, 1083)
 Bačan, Franjo 303
 Balla, ogrski odposlanec 313
 Balzac, Honore de 1105
- Bamberg, Otoman 1115, 1180 ali Fedor)
 Baraga, Friderik Irenej 53, 578, 616, 632, (642), 647, 668
 Barbo, reški glavar → Waxenstein, Franc Barbo
 Baričević, Adam Alojz 431
 Bartmann (Barbatus) Philippe 222–224
 Bartsch, Zacharias 151, 152
 Basar, Jernej 49, 384, 385, (386), 392, (464), 1224
 Batthyány, grofi 119, 303, 306, 359
 Baudouin de Courtenay, Jan Ignacy Niecisław 75, 76
 Baumgarten, Leopold 674, 750, 751
 Beaumarchais, Pierre Augustin Caron de 518
 Beecher Stowe, Harriet 948, 993
 Becker, Rudolph Zacharias (453, 948)
 Bedeković, Josip pl. 305, 427
 Bedenčič, Janez 543
 Bedenk, Kasilda 16
 Belinski, Vissarion Grigorjević 1116, 1117
 Bellarmino, Roberto Francesco Romolo 390, 397
 Bellegard, grof 568
 Belostenec Orlič, Ivan 287, 288, 293, 296, 430, 431, 472, 557, 598
 Benedikt XIII., papež 390
 Benkovič, Josip (52), 53, 239, 382, 390, 493, 708, 1155, 1230
 Benko Vinković, Benedikt 274, (283), 284
 Berbuč, Ivan 1196

- Berčič, Marija 1060
 Berislavić, Franjo 304, 307
 Berislavić, Stefan 296
 Berke, Peter 428
 Bernardin de Sain Pierre, Jacques-Henri 1122
 Bernbacher, založnik 438
 Bernhard, koroški vojvoda 76
 Betlen, pisec 716
 Bevk, Janez vikar 1159
 Bevk, Jožef 919
 Bileamo → Čelakovský
 Bilc, France 612, (740)
 Bilc, Janez 704, (930, 996), 997, 1117, 1122, 1123
 Bitzius 1022
 Blaznik, Jožef 551, 714, 759, 763, 766, 769, 904, 906, 911, 955, 1000, 1001
 Bleiweis, Janez vitez Trsteniški 40–42, (54), 518, 558, 647, 648, (707), 721, (763), 766, 769, 774, (825), 826, 829, 834, 901, 903, 905–918, 920, 921, 929, 944, (946), 948, (951), 952, 956, 958, 961, 965, 967–969, (990), 992, 1004, 1005, 1024, 1085, 1093, 1095, 1116, 1151, 1226
 Bleiweis, Terezija, mati (roj. Smrekar) 905
 Bleiweis, Valentin, oče 905
 Bló, Pavel 257
 Bogdan, Martin 279
 Bodenstedt, Friedrich Martin von 1013
 Bohinc, Andrej 579, 616
 Bohinjec, Peter 52, 53, 991
 Bohorič, Adam 35, (36), 90, (162), 166, 171, 180, 182, (183), 184–187, 193, 194–199, 202, 203, 205, 206, 209, 216, 219–221, 225, 236, (237) tudi Styrys 261, 335, 341, 354, 375, (376, 377), 378, 379, (381, 391), 395, 422, 423, (439), 443, (460), 502, 507, 546, 630, (647), 653, (674), 851, 1224
 Bonač, Janez 719
 Bonaparte, Napoleon 534–536, 576, (864), 892, 894, 905, 935
 Bonča, Ferdinand → Vonča, Ferdinand
 Bonfini, Antonio 326
 Bonifacij, misijonar 61
 Bonitz, Hermann 1135
 Bon, Joannes 464
 Bonomo Peter, tržaški škof 95, 124
 Borecký, Jaromir 838
 Borislavić, Judita (roj. Malenić) 288
 Borislavić, podban 288
 Borković, Martin 294, 325
 Borkowski, Dunin 570
 Börne, Ludwig 1127
 Borovski 1045
 Boroš → Habledelić, Baltazar pl.
 Borštnik, prof. 1180, 1203
 Boruitz, grecist 967
 Borut, karantanski knez 59, 818
 Bossuet (919)
 Boštjančič, Matija 263
 Boštjančič, Uršula 263
 Böttger, Oskar 1032
 Bowing, angleški jezikoslovec 577
 Božič (Woschitsch), Antoni 114

- Božič (Woschitsch), Michel 114
 Božič (Woschitsch), Janez 966, 982,
 996, 998
 Branislav, slovansko ime 76
 Branivoj (psevdonim) 53
 Bratislav, slovansko ime 78
 Bratković, Nikola 296
 Brecelj, Anton 1194
 Breh, Alfred Edmund 1033
 Brencij, Johannes 97, 108, 121, 149,
 (157), (168), 183, (199), 207,
 220, (234)
 Brenner, Martin 245, 248
 Bretzen Johan 220
 Brezavšček, Andrej 1165
 Breznik, Anton 581
 Brezovački, Tituš 426, 427, 429, 653
 Bric → Zorzut, Ludvik
 Brigido, Pompej 476
 Brigido, Mihael 496, 579
 Briglević, Martin 296
 Brill, Večeslav 1027, (1028), 1051,
 1052
 Brink, prof. p. Guilelmus 422, 424
 Brizière, francoski diplomat 312
 Brne, Mihael 919
 Brunetière, Ferdinand 29, 1215
 Buchfellner, nabožni pisec (618)
 Bučič, Mihael 231, 232
 Bučič, Nikolaj 231
 Bučič, Jurij 231
 Budik, Peter 731
 Budilović, Celestinov prijatelj 1114
 Budina, Lenart 90, 256
 Budina, Leonhard 111–113, 134, 182
 Budinić, Šime 327
 Budislav, slovansko ime 78
 Bukovački, Franjo 313
 Bullinger, Henrich 102
 Burgar, Anton 1157, 1242, 1243
 Burger, Jožef 171, 614, 618, 727,
 628, 731, 746, 841, (842)
 Burger, Luka 503
 Bürger, Gottfried August 721, (754,
 755, 793, 930, 936), 941
 Büsching, Anton Friedrich 54, 417,
 420, (422)
 Byron, George Gordon Noel lord
 863, 864, 866, 869, (870), (930,
 936, 961), 1062, 1140
 Caballero, Fernando 996, 997
 Caf, Oroslav (Jurij) 54, 867, 870,
 878, 880, 882, 883, 996, (997)
 Camene, italske boginje 505
 Camões, Luis 804
 Campadelli, nabožni pisec 428
 Cankar, Ivan (1152), 1156
 Capello von Wickenburg, Matthias
 Constantin 861
 Caraffa, nuncij 262
 Castelli 990
 Cegnar, Fran 42, (53), 926, (930, 936),
 942, 964, 991–993, 996, 1009,
 1020, 1023, 1024, 1027, 1124
 Cejan, Otokar 1199
 Celestin, Fran 51, 52, 1010, 1095,
 1098, 1110–1112, 1114–1117,
 1218, 1226, 1149
 Celestin, Helena 1110
 Celestin, Olivija pl. (roj. Krajačić)
 1114

- Cerar, p. Jordan 494
 Cerera 156
 Cerfogli, Jožef 499, 502
 Cervantes, Miguel Saavedra 804, 866
 Cezar, Gaj Julij 258, 807, 830
 Chamisso, Adalbert von 931, (936, 937)
 Chateaubriand 919
 Chiudina, dr. Jakob 840
 Chlay iz Golinjana 138, 139
 Chocholoušek 996
 Chorinski, grof 1002
 Christalnick, Gothardi 227
 Cicero, Mark Tulij 372, (431), 814
 Cigale, Matej 15, 42, 53, 225, (378), 558, 708, 853, 914, 925, 930, 931, (955, 962, 969, 991, 995), 1006, (1032)
 Cigler Janez 49, 52, 465, 616, 632, (642), 709–712, 729, 904, (1036), 1125
 Cigler Jože 709
 Ciccarelli, Antonio 446
 Cimperman, Fran Serafin 42
 Cimperman, Josip 51–54, 701, 825, 1025, 1044, 1210
 Cinderio, Zrinskega stotnik 307
 Cipriani, horjulski župnik 579
 Cobenzl → Kobenzl
 Codelli de Fahnenfeld, Petrus Antonius 383
 Codelli de Fahnenfeld, Valentin 385
 Collona, Marcantonio 805
 Collin, Heinrich Joseph von 533, 549, (589)
 Comenius → Komenský
 Conrad, baron glej Levstik 1005
 Conti, Andrej 464
 Conti, Anton → Conti, Andrej 464
 Conzalli, Zacharia, 373
 Cosmeroviuss, Januss Cristof 300
 Costa, dr. Henrik 519, 539
 Costa, Henrik Etbin 39, 43, 539, 917, 966, 1085, 1005
 Costede, Angelus 248
 Crato, Johannes von Krafftheim 198
 Crescimbeni, Giovanni Maria dei 320
 Crobot → Hrovat, Martin
 Crobath, dr. Blaž 674, 748, 751, 762, 769, 824, 918
 Crobath, Benvenut 825
 Crusius, Martin 164, 184
 Cunctator, Quintus Fabius M. V. 915
 Cusani, Jožef 397
 Cvekelj, Luka 132, 143, 144, 182, 212, 213
 Cvekelj, Matija 90
 Cvetko, Franc 583, (584), 586, 589, 591, 595, 598
 Ч → Čop, Matija (Slowenischer ABC-Krieg No. 1, 635; No. 3, 637)
 Čandek, Janez 35, 250, 260, 261, 264, 330, (335)
 Čebtron, Cecilija (Cila), Gregorčičeva strežnica 1192, 1194, 1206
 Čebular, fizik 1037
 Čehović, Matija 296
 Čelakovský, František Ladislav 51, 633, 635–637, 687, 697, 698, 701, 702, 750, 751, 753, 759,

- 760, 764, 782, 803, 822, 837,
862, 868, 956
- Čengićpaša Sokolović 305
- Čepe, Franc, štajerski duhovnik 605,
873
- Česnik, Ivan 700, 798
- Čikulini, Ivan 425
- Čop, Anton 762
- Čop, Elizabeta, roj. Ovsenjak 667
- Čop, Marija 674
- Čop, Matija, oče (po rodu Brancljev)
444, 449, 667
- Čop, Matija (*1797) 12, 13, (38), 39–
41, 174, 266, 294, 336, 339, 383,
389, 401, 504, 505, 540, 564, 578,
615–617, 635–639, 644, (645),
667–676, 678–685, 693, 694, 698,
700, 701, (703), 704, 724, 746–48,
751–753, 755, 757–759, 762–764,
772, 775, 776, 800–802, 805, 813,
823, 831, 834, 837, 857, 862, 863,
897, 922, 1213, 1221, 1223, 1225,
1228, 1232, 1234
- Črnetič (Levaković), Matija 297
- Črv, Tine/I. → Gestrin, Fran
- Čučić, Šimun 426
- Čupik (Tschupick), Janez Nepomuk
457
- Čurkina, Iskra Vasilijevna 1218
- Dagarin, Jožef 543, 765, 766, 773,
774, 776
- Dagobert, frankovski kralj 818
- Dajnko, Peter 559, 584, 589, 603,
606, 613, 615, 616, 618, 620–
625, (628, 629, 631), 633, 634,
(640), 641–645, 667, 740, 752,
(778), 859, (861), 995, 1225
- Dalemisel → Rižner, Vid
- Dalmata, Anton 116, 122, 128, 138,
140, 141, 168, 174, 176, 214, 234
- Dalmatin, Barbara 207
- Dalmatin, Janez 207
- Dalmatin, Jurij 35, (36), 149, (152),
158, 161, (162), 166, 174, 175,
184, 185, 87, 188–191, 193–207,
215, (217), (218), 219, 220, 224,
(228), 230, 237, 244, (252, 253,
258), 259, 260, 265, 335, 339,
340, (375), 398, 432, 446, (493),
503, 546, (776), 851, 1224
- Dalmatin, Marko 207
- Damascen, pater 426
- Damian, bukvarnica (860)
- Danecki → Kosmač, Jurij
- Daničić, Đuro (965), 968
- Dankowski 877, 878
- Davy, Humphry 745
- Debeljak, učitelj 746
- Debevec, Janez Krstnik 497, 503,
508, 543, 562, 608, 609
- Decourcelle, fr. Komediogarf 1044,
1045
- Delar, M. 950
- Deliman(o) in Kumila 309
- Delišimunović, Krsto 306
- Della Bella, Ardelio - Fiorentin 557
- Demonikus (gl. Izokrat) 449
- Demosten 743
- Denis, Michael 424
- Denker, Willhelm 453
- Deodorus, karantanski župan 60

- Deržavin, Gavril Romanovič 936,
1118
- Desselpruner, suknar 517
- D'Este, Hipolito kardinal 101
- D'Este, Leonora 809
- De Doris, Andrej 96
- Dev, Anton Feliks → Dev, Janez
Damascen
- Dev, Janez Damascen (Utilis) 449,
450, 460, 461, 463, 492, 496,
516, 530, (532), 544, (545, 547),
552
- Dežman, Dragotin 1028
- Dežman, Karel 42, 545, 950, 951,
998, 1027, 1085
- Diachki, Istvan 232
- Diana 156
- Dickens, Charles 1086, 1105
- Diener, Johannes 188
- Dietrich, Veit 97
- Dijanešević (Dijanežević), Nikola 289
- Dijon Kasij 543
- Dillhern, Andrea 1220
- Dimitz, Avgust 37, 43–45, 85, 104,
130, 187, 340, 492, 535, 693,
966, 973, 1023, 1221, 1222
- Dirnböck, odvetnik 603
- Ditelina → Frankopan, Fran Krsto
- Dittmayr, Jörg 203, 204
- Dobrovský, Josef 38, 79, 430, 557,
564, 568, 571, 572, 577, 589,
596, 600, 606, 612, 613, 615,
623, 625, 627, 628, 636, 650,
(695), 703, 731, 737, 739, 805,
877–879, 1221, 1237
- Dolinar, Darko 1212, 1217, 1227,
1229, 1230, 1236, 1237
- Dolinar, France 1192
- Dolinar, Luka 578
- Dolničar pl. (Thalberg), 512
- Dolničar, Aleš Žiga 371, 372, 1220
- Dolničar, Janez Anton (Sedulus) 371
- Dolničar, Janez Gregor (Providus) 35,
262, 360, 363, 372
- Dominkuš, Ferdinand 872, 876
- Domitrovič, Petar, zagrebški škof 280,
302
- Dostojevski, Fjodor Mihajlovič 1117
- Dovžan, sošolec Frana Celestina 1111
- Drabosnjak, Andrej → Šuster
Drabosnjak, Andrej
- Dragolitz, Jurij 96
- Drašković, 284, 286
- Drašković, 2Ivan III. 288
- Drašković, 2Jurij, škof 231, 233
- Drašković, 2Gašpar 291
- Janko 904
- Drašler, Jožef 998
- Drč, dr. 1125
- Dreer, Frančišek, rektor 385
- Dremalov Janez → Janez Trdina
- Drobnič, Jožef 854–856, 880, 996
- Droh(us), karantanski župan 60, 819,
820
- Duca, podmaršal 570
- Du Ca, nemški komediograf 1044
- Eberau Peter von, ban grof 139
- Eck, Adam von 206
- Eck, Hannibal von, 136
- Ecker, Anton pl. 365
- Edling, grof Janez Nepomuk Jakob
437, 450, 454, 461, 463, 464,
487–490, 492, 493, 496, 510

- Eger, ljubljanski tiskarji in založniki 689
 1177, 1197–1199, 1203, 1204, 1226
- Eger, Janez Friderik, 438, 449, 450, 493, (495), 511, 518, 521
- Eger, Marija Terezija 532
- Eger, Janez Leopold 549, 553, 613
- Eggenberg, Ruprecht von 362
- egger, prof. zgodovine 1086
- Eichhorn, P. Ambros 731
- Egidij, benediktinec iz Ruš 581
- Einspieler, Andrej 899
- Einspieler, Anton 42, 51
- Eitzing, Krištof 119
- Eitzing, Ulrih 121, 122
- Ekihard, diakon v Karantaniji 60
- Elij Donat 494
- Elze, Theodor 43–45, 51, (52), (263), 335, 1221, 1222
- Endter, Wolfgang Moriz 348, 351
- Engelman – Nožar, Leon 41
- Enej 801, 802
- Engelshaus, Marija Ignacija, grofica 824
- Enij, rimski pesnik 227
- Erdődi, družina 284
- Erdődi Tomaš 234
- Erdődi Palfy, Miklós 298, 306, 307, 325
- Erharbert, mašnik karantanski 60
- Erizzo, Francesco – beneško dož 312
- Erjavec, Elizabeta (Elliza) (roj. Bezljaj), mati 1026, 1027
- Erjavec, Fran 42, 51, 616, 652, (930), 996, 997, (1007, 1023, 1024), 1026–1037, (1038), 1043, 1050, 1051, (1080), 1082, 1085, 1086, 1091, 1128, 1130, 1149, 1170, 1177, 1197–1199, 1203, 1204, 1226
- Erjavec, Marija (roj. Ferfila), žena 1031
- Erjavec, Mihael, oče 1026
- Ermin → Kumpf, Johann Gottfried
- Eskulap 156
- Esterházy Nikolaj de Galanta 287
- Esterházy, Pavel 283
- Euonim, Antonio M. 199
- Ezop 613, (649, 652), 729
- Faber, Janez 392
- Fabiani, stiški opat 489
- Fabianić, duhovnik 139
- Faganel, Jože 37
- Faguet, Auguste Émile 28, 1215
- Fanton de Brunn, Jožef Ignacij 465, 466
- Farest, Andrej 90
- Farlatti 231
- Fasseto, Valentino 1122
- Fašank (Faschang) 206
- Krištof, pridigar 125
- Hans 193
- Fauriel, Charles-Claude 869
- Feichtinger, Jurij 602, 603
- Feistenberger, Hans → Tulščak, Janž
- Fekonja, Andrej 43, 50–53, 806, 852
- Felbiger, Johann Ignaz von , saganski opat 487, 488
- Fellinger, Johann Georg 601, 722, 726, 728, 731
- Fellöcker (minerali) 1032
- Ferstl (bukvarnica) (858), 871
- Feyerabend, Sigmund 195
- Filip III. Burgundski 1097
- Fiorentin → Della Bella, Ardelio

- Firenzuola, Agnolo 635, 636
 Fischer, izdajatelj 836, 837
 Fister, Anton 674, 675
 Fixlmiller, Aleksander 405
 Flacij → Vlačić, Matija
 Flegerič, Božidar 53, 997
 Fleischmann, Andrej 919
 Fleury, André-Hercule de 497
 Flora 156
 Florjančič, Janez Stefan 372
 Foerster, Vladimir 52
 Forest, Jurko 113
 Fraier, Adam 268
 Francisci, Erazem 347, 348, 351, 353,
 357
 Francelj, Jarnej 50
 Frančišek Saleški 428
 Franjo I., Hasanović Ergeljski 276
 Frankopan, 318
 Frankopan, Franjo Krsto (Marhio
 Frančišek) 306, 307, 316–320,
 327
 Frankopan, Juraj 284
 Frankopan, Nikola 303
 Frankopan, Vuk 312
 Frankopan Zrinski, Ana Katarina 303,
 306–308, 312–315, 317, 1108
 Franul von Weissenthurn, Johanna
 856
 Franul von Weissenthurn, Vincenc pl.
 52, 541, (559)
 Fras, Jakob → Vraz, Stanko
 Franklin, Benjamin 601
 Franz, nürnberški prof. 414
 Frencelius, Abraham 557
 Freudenschuss, Gašper 243
 Freyer, Henrik 610
 Freyherr zu Eck und Hungerspacher,
 Hanns Josef 111
 Fridrich, stolni prošt 847
 Frisch, Johan Leonhard 11, 35, (36),
 1220
 Frischlin, Nikodem 184, 185, 187,
 194, 195, 217
 Frölich, Ambrož 118, 119, 140
 Frölich, Erazem 53, 405
 Frölich, M. 998
 Fuček, Štefan 429
 Funtek, Anton 52, 837, 1037, 1201
Gabrijelčič, dr. 1174, 1175, 1179
 Gabrowski, M. 838
 Gaj, Ljudevit 429, 576, 626, 644,
 647, 714, 740, 743, (762), 805,
 806, 867, 875, (880), 881, 882,
 (907, 910), 1111
 Gaj, dr. Velimir 45, 296, 1085
 Gall baroni Gallenstein, 703
 – Anton 561
 – Franz 160
 – Jakob 160
 – Jurij 90
 – Krištof 206
 – Mertlin 206
 – Maks 218
 – Štefan 257
 Gallenberg, 343
 Gallenberg, Gregor Žiga 343
 Gallenberg, Janez 195
 Gallenberg, Janž Žiga 487
 Gallenberg, Jošt 131, 133
 Gallenfels, Anton pl. 343

- Gallenstein, družina 343
 Gallerstein 731
 Gallicius, Philipp 102
 Galović, Nikola 275
 Gaisruck, Franz Sigmund 511, 520
 Galjuf, Ivan 425
 Gangl, Engelbert 1079
 Gantar, Kajetan 14, 1090
 Garrick, David 762
 Gartner, šolski nadzornik 206
 Garzarolli, pl. gospa 517
 Garzonij, Deziderij 258
 Garzonij, Hieronim 258
 Gasparotti, Hilarius 427
 Gautsch von Frankenthurn, Paul
 1130
 Gavrilović, Andra 49, 837, 1222
 Gazotti, Avguštin 430
 Gebhard, šolski nadzornik 206
 Gebhardi, Ludwig Albrecht 514
 Geiger, sadjar 730
 Gellert, Christian Fürchtegott 409,
 500, 583
 Georgičević, Atanasij 296
 Gerbelj, Nikolaj Vasiljevič 838
 Germonik, Ludvik 839, 1019
 Gerstäcker, Friedrich 1022
 Gervinus, Georg Gottfried 26, 31
 Gesner, Konrad 424
 Gestrin, Frančišek 825
 Gfrörer, August Friedrich 62
 Gibbon, Edward 658
 Gieselbrecht, Heinrich Ludvig
 Theodor (1109)
 Gilms, Albrecht 217
 Giontini, Janez 967, 969, 1058
 Girardin, Emile de 1045
 Giskra, Carl 1082
 Giustinian, Marcantonio, dož 325
 Glaser, Janko 1212, 1213, 1228,
 1229
 Glaser, Karel (11, 47, 48), 49, 50, 53,
 55, 76, 85, 104, 162, 189, 330,
 334, 336, 340, 382, 389, 400, 432
 Glavar, Peter Pavel 381
 Glavić, Jurij Andr. 296
 Glavinič (Franjo) 35
 Glazer, Marko 860
 Gleim, Johann Wilhelm Ludwig 583
 Glič, Arsenij 428
 Globočnik, Felicijan 844, 853, 897,
 1000–1002, 1023, 1028
 Globočnik, Jožef 999
 Globočnik, Aleksander → Prus,
 Boleslaw
 Globočnik, Julij 1037
 Glušič, Konrad 243
 Gmeiner, Franc 437
 Gnjezda, Janez 1093
 Godec, Jurij misijonar 646
 Gocara, mašnik karantanski 60
 Goëss, Janez Anton 395, 471
 Goethe, Johann Wolfgang von 31,
 (637), 802, 821, 864, (870), 928,
 936, 937, (966), 971, 990, (1009),
 1012, 1013, (1015), 1042, (1044),
 1045, (1150), 1155, 1200, 1208
 Gogolj, Nikolaj Vasiljevič 1106,
 1108, 1116
 Goldenstein, Franz vitez 767
 Goličnik, Janez 465, 581, 851, 853
 Gollmayer, dr. Jurij 538, 562, 607

- Golmajer, Matija 748
 Golob, duhovnik 582
 Gonzaga, Ercole 101
 Gorazd, karantanski knez 59
 Gorazd, bolgarski škof 69, 70, 818
 Goričan → Zorzut, Ludvik
 Goriški slavček → Simon Gregorčič
 Gorjanec (psevdonim) → Štrekelj, Karel
 Gorjup, Franc 581
 Gorup, Josip 1186, 1190
 Gornik, Ivan 50
 Gorščak, Josip 431
 Gorup, Jožef 998
 Gostiša, dr. Andrej 572
 Gottschall, Jonathan 839
 Gottsched, Johann Christoph 409–412, 419
 Gottweiss, Ivan 633, 641
 Govač (Kovač), kmet 249
 Govekar, Fran 1156
 Göstl, Fran 52
 Grabancijaš (Grabancijar), Matijaš (lik) 426, 427
 Grabnar, Jurij 719, 1093
 Grabrijan, Jurij 746
 Grafenauer, Ivan 400, 1230, 1236, 1237
 Grafenweger, Ana Rosina von → Valvasor, Ana Rosina
 Grasselli, Peter 1102
 Gray, Thomas 714, 716, 870
 Grbec, Marko 372
 Grbec, Matija (Matthias Garbitius Illyricus) 166, 167, (223)
 Gregor, župnik v vodica 112
 Gregor (nepoznan) 211
 Gregorčič, Anton 1031
 Gregorčič, Anton, dr. 1202
 Gregorčič, Anton, vikar 1159
 Gregorčič, Jernej 1157
 Gregorčič, Jernej, st. 1158
 Gregorčič, Katra 1158
 Gregorčič, Simon (51), 53, 825, 997, 1031, (1088), 1089, (1147), 1149, 1157–1180, 1182–1194, 1196–1209, 1213, 1226, 1232
 Greiner (Greiser), dvorni poročevalec 482
 Greiner, Janez Lavre 858, 859, 861
 Greyseter, Mathias 349
 Grgur, Petev 302
 Grimm, Jakob Ludwig Karl 577, 578, 869, (871)
 Grimšič (Grimbschitz), Jurij Adam, baron 248
 Grosser, dunajski tiskar 456, 457
 Grot, Celestinov prijatelj 1114
 Grozdek, Daniel 296
 Gruber, Avguštin 611
 Gruber, Gabriel (454), 524
 Gruden, Josip 1230
 Grün Zelenec, Anastasius 747, 749, 750, 794, 823, 835, 839, 869, 874, 879, 893, 950, 951
 Gruntar, Ignacij 1167, 1170, 1173, 1175, 1177, 1180, 1181, 1192, 1197–1200, 1203, 1204
 Gruppenbach, Georg 163, 195, 222
 Gubec, Matija (295)
 Gundhar, mašnik karantanski 60
 Guntz, matematik 543

- Gusič (Gussich), Seifried baron 535–537, 564, 857, 894
 (Resolutus) 466, 492, 493, 496
 – Franc Jožef, cesar 902
 Gutman, Andrej (Agathander) 604,
 872, 874
 – Friderik III., cesar 262
 – Janez, nadvojvoda 525, 904, 911,
 912
 Gutsmann, Matija 467
 – Jožef I, cesar 325, 425, 518
 Gutsmann, Ožbolt 50, (393), 445,
 466–474, (559), 598, 606, 739,
 740, (778)
 – Jožef II., cesar 252, 437, 440, 449,
 450, 460, 461, 463, 475, 490, 492,
 530, 543, 567, 891, 893, 894
 Guyau, Jean-Marie 29, 1215
 – Karel, nadvojvoda 242–244
 – Karel II., nadvojvoda 144, 146,
 147, 204, 206, 22
 – Karel V., cesar 127, 167, 301
 – Katarina, hči Ferdinanda I. 101
 – Leopold I., cesar 279, 289, 300,
 304, 306, 307, 313, (314), 325,
 327, 329, 359, 425
 – Leopold II., cesar 518
 – Leopold Wilhelm (Viljem) 320
 Maksimilijan I., cesar 86
 – Maksimilijan II, cesar 108, 109,
 110, 112–115, 118–121, 123, 129,
 133, 136, 138, 140, 141, 144, 146,
 225, 226, 231, 252, 326
 – Marija Ana, infantinja 361, 688
 – Marija Bavarska 242, 245, 257
 – Marija Terezija, cesarica 364, 400,
 418, 430, 437, 440, 450, 461, 463,
 467, 474, 476, 481–489, 492, 518,
 523, 545, 892, 894
 – Rudolf, sin Franca Jožefa 47, 1124
 – Rudolf I., cesar 946
 – Rudolf II, cesar 229, 245, 252, 326,
 726, 727
 Hacquet, Balthasar 415, 416, 437,
 454, 511, 544, 732
 Haderlap, Filip 1172
- h-** → Bohinjec, Peter
 Hablediž, Baltazar pl. (Boroš) 288
 Hablediž, Juraj 275, 288–290, (292),
 293–296, 598
 Hablediž, Ivan 288
 Haberman, Janž 187, (209)
 Habsburžani 325, 1098
 – Ana, roj. Jagelova, kraljica Ogrske
 in Češke 96
 – Eleonora Avstrijska, nadvojvodinja
 312, 313
 – Eleonora, cesarica 320
 – Ferdinand I., cesar 88, 90, 96, 97,
 101, 115, 119–121, 123, 132, 133,
 136, 137, 140, 141, 144–147, 175,
 252, 322
 – Ferdinand I. Avstrijski 688, 911,
 925, 927, 935, 946
 – Ferdinand II., cesar nadvojvoda
 144, 204, 205, 231, 245–247, 250,
 251, 257, 283, 303, 320
 – Ferdinand III., cesar 278, 303, 319,
 320, 322, 361, 364
 – Ferdinand IV., cesar 284, 286
 – Filip II., španski kralj 805
 – Filip III., španski kralj 361
 – Franc I., cesar 252, 502, 528,

- Hadrijan II., papež 65, 66
 Hafner, Stanislav 15
 Hagedorn, Christian Ludwig von
 406, 500, 550
 Hahnemann, Samuel 645
 Hahn-Hahn, Ida 1093
 Hainbund, Göttinger 1117
 Halla, Matija 499
 Haller, Albrecht von 406, 419
 Hamel, dr. Adam, 494
 Hanka, Václav 613, 646, (650), 760,
 878
 Hanke, Gottfried Benjamin 461
 Hanuš, Ignac Jan 38
 Hanž župnik v Toplicah 112
 Hanžič, Marko 735
 Harer, Krištof 248
 Harer, Mihael 248
 Harman, Gašper 621, 622, 624, 633
 Harrer, Melhior 363
 Hartl, Wilhelm von 9
 Hartwach, Johann 115
 Hase, Christian Henrik 36, 1221
 Hasiber, David 95
 Hasl, Jožef 50, 445, 466, 474, 581
 Hašnik, Jožef 844, 853, 854
 Hattala, Martin 878
 Hauffen, kranjski prirodolovec 1027
 Haumann, Jakob 248
 Hauptmann, Johann Gottlieb (440)
 Hebbel, Christian Friedrich 1143
 Heide, Gedeon von odder 1045
 Heimon, mašnik karantanski 60
 Heine, Heinrich (1009), 1062, 1068,
 (1070), 1074, 1076, 1077, (1078),
 1079
 Heinrich, prof. Frančišek Ksaverij
 674, 945, 982
 Heinze, nemški jezikoslovec 419
 Heinzl, Richard 50
 Helm, Joannes 333, 341, (990)
 Hennequin, Émile 28, 29, 1215,
 1216
 Henrik VIII. Tudor 101
 Hera 991
 Herberstein, Anton Janez Nepomuk
 491
 Herberstein, Jožef 306, 307, 313,
 325, (681)
 Herberstein, Karel Janez 437, 488,
 489, 491, 493, 495, 510, 529,
 530, 541
 Herberstein, Žiga 35, 86, 699
 Herberstein, Žiga Krištof 371
 Herbinus, Joannes 557
 Hercen, Aleksander Ivanovič 1148
 Herder, Johann Gottfried von (695),
 (732), (851, 991)
 Herkel, jezikoslovec 509
 Herkul 157
 Herrmann, August, zgodovinar, 728,
 731
 Hermann, Franz Benedict 545, 743
 Hermanrich, pasovski škof 65–67
 Hermannstahl, Hermann von 674,
 676, 703
 Hermannstahl, Amalija, roj. Oblak
 679
 Hernsius, slovaropisec 966
 Herod Antipa 368
 Herzan, Ferenc 433
 Hettner, Hermann Theodor 26

- Heumann, Johannes 410
 Hevenesi, Gabriel 445
 Hey, dr. N. 414
 Heym, Johann 557
 Heynatz, gimnazijski učitelj 418
 Hieronim iz Loke 119
 Hildebrand, M. Johannes 107
 Hipolit Novomeški, p. 42, 237, 339, 374–380, 392, 393, 395, (439, 460, 541), 614, 653, 1224
 Hitzinger, Peter 41, 53, 267, 647, 648, 703, 958, 1024
 Hladnik, Franc 543, 555, 672, 746
 Hočevar, Jožef 998
 Hödler, Martin 363
 Hofer, Jurij, vicedom 133
 Höfer von Kremsmünster, Matthias 413
 Hoffman, Mihael 465, 579
 Hofmann, N., nožar 1019
 Hofmann, kranjski prirodoslovec 1027
 Hofhalter, Rudolf 232
 Hohenlohe 730, 1111
 Hohenwart, 703
 Hohenwart, Carl Sigmund von 1029
 Hohenwart, Frančišek 517, 530, 543
 Hohenwart, Žiga pl. 491, 498, 499
 Hohenwart, župnik 498
 Hölty, Ludvig Christoph Heinrich 863, 1074
 Holzapfel, Ignacij 616, 716–718, 904
 Holz, Vatroslav 47, 1179, 1189, 1199, 1201
 Homer 9, 107, 651, 758, 782, 804, 808, 866, 870, (990), 1087, 1115, 1162, 1200
 Homerberger, Jeremias 152, 193, 194
 Hondt, Peter de → Kanizij, sv. Peter
 Horac 15, 540, 557, 566, 617, 627, 628, 671, 682, 756, 1072, 1176, 1201
 Horatius → Zupan, Jakob
 Horodijnski, grof 762
 Hosius, škof 123
 Hotimir, karantanski knez 59, 60, 818, 819
 Hradecky, Janez Nepomuk 763, 829
 Hrašovec, Franc 855
 Hren, Lenart 256
 Hren, Tomaž 35, 36, 51, 54, 71, 89, 151, 182, 204, 206, 221, (237), 239, 245, 248–251, 253, 256–258, 260–265, 267, 330, 333, 334, 344, 360, 361, 363, 493, 653, 1220, 1224, 1234
 Hribar, 701
 Hribar, Ivan 1166, 1179, 1181, 1186, 1189, 1193, 1199, 1208, 1209
 Hribar, Fran 1193
 Hrovat, Florentin 53
 Hrovat, Ladislav, p. 40, 53, 996
 Hrovat, Martin 459, 465
 Hubad, Franc 54
 Huber, Alfons 62
 Huberti, 1045
 Hudec, Jan 838
 Hudournik 267
 Humboldt, Wilhelm von 25, 1215
 Humelj, Bonaventura 745
 Hus, Jan 88
 Hutter, Elija 228–230, 1224
 Hutter, Leonhard 260, (494)

- Hvalica, dekan 1182, 1183, 1199
- Ilešič, Fran 55, 86, 449, 1230
- Ingenerij, Ivan, koprski škof 238
- Ingvo, knez 734
- Inocenc X., papež 276
- Invernici, prevajalec (568)
- Ipavec, Benjamin 15
- Ipavec, časnika 1083
- Iskrač, Jožef (Frankolski) 1110
- Isolani, Johann Ludwig Hektor von 303
- Istvanffy, Miklós (Ištvanfi, Nikola) 296, 326
- Ivančič, Josip 1185, 1194, 1195, 1199, 1207
- Ivanetič, Martin 1027, 1123
- Ivan, nadvojvoda → Habsburžani, Janez, nadvojvoda
- Ivankovič, Andrej 396
- Ivanović, stotnik 307
- Ivan Sigismund 252
- Ivan Zapolja 252
- Iveković, Franjo 296
- Izokrat 449
- J**
- Jacobi, Johann Georg (852)
- Jäger, prof. zgod. 1081
- Jagić, Vatroslav 45, 46, (52, 55), 69, 73, 74, 141, 310, 565, 575, 689, 838, 1221, 1228, 1229, 1233
- Jagniatovius, Nikolaj 261
- Jagović 268
- Jaime, fr. komediograf 1045
- Jais, Aegidius (Tilen) 993
- Jajus, spremnik Ignacija Lojolskega 96
- Jaklin, Mihael 588, 589
- Jakobili, jezuit 427
- Jakomini, Jožef Anton vitez (581)
- Jambrešič, Andrej 293, 294, 430, 431, 557
- Jančić (Janšič), Pavao 296
- Janez, apostol 160
- Janez, braniborski mejni grof 129
- Janez VIII., papež 66–69
- Janez Evangelist 369
- Janez Krizostom 384
- Janez Krstnik 355
- Janezova, Neža 1053
- Janez Svetokriški 41, 49, 372, 373, 377, 383, 384, 653, 1224
- Janez Vetrinjski 78
- Janežič, Anton 39, 42, 727, 740, 821, 841, 919, 930, 958, (962), 965, 076, (969, 992), 994–997, 1024, (1027, 1034, 1036), 1059, 1091, (1092), 1095, 1110, (1115), 1118, 1122, (1123), 1124, 1125, 1137, 1139, 1147, 1148, (1161), 1221, 1226, 1228, 1229
- Janežič, Simon 1124
- Janša, Anton 54, 465, (581)
- Janša, Lovro 54
- Janša, Valentin 54
- Jan, Zoltan 1236
- Japelj, Jera, mati 491
- Japelj, Jurij (Secretus; Silvanides Driadius) 51, 53, 335, 377, 387, 432, 437, 474, 489, 491–499, 501–504, (505), 507, 511, 520, 543, 730, 594, 653, 1225
- Japelj, Primož, oče 491

- Jarnik, Jože 723
 Jarnik, Urban 50, (54), 470, 471, 473, 559, 599, 601, 613, 614, 617, 624, 629, 630, 632, 636, (642, 643), 644, 703, 723, 724, (725), 727–737, (738), 739–742, 751, 752, (778), 842, 843, (861), 880, 1225
 Jarnik, dr. V. 1021
 Jaquin, botanik 424
 Jaskaj, Ivan 296
 Javornik, Placid 649, 898, 955
 Jazon 451, 452
 Jean Paul 1086
 Jebačin, Martin Jožef 478–481
 Jeglič, Bonaventura Anton 54
 Jekše, Andrej 1163–1165, 1176, 1184, 1199, 1200
 Jelačić, ban hrv. 911
 Jelačić, Simon 425, 426
 Jelnikar, oče Anton 494
 Jelovščak, Martin 1003
 Jelovšek, France (618)
 Jelovšek, Ernestina 744, 764, 765
 Jelovšek, Franc 765
 Jenko (vulgo Gašper)
 Jenko, Davorin 1015, 1073, 1128
 Jenko, Ivan, brat 1052, 1057
 Jenko, Jožef, oče 1046
 Jenko, Matevž/Matija 1046
 Jenko, Mina, mati 1046, 1047
 Jenko, Nikolaj, »stric« 1047–1050, 1059
 Jenko, prof. na Dunaju 572
 Jenko, Simon 40, 42, 50, 51, 652, 926, (930), 991, 996, 997, 1027, (1028), 1046–1069, 1071–1080, 1091, (1147), 1226, 1232
 Jensen, Alfred 840
 Jenull, Johann 731
 Jera, ime 76
 Jeran, Luka 42, 882, 907, 926, 927, 942, 955–957, 961, 1175
 Jereb, Gregor 52, 997
 Jeremija, prerok 66
 Jerič, Jožef 1172
 Jerin, Urban 618, 627, 645, 674, 682, 683, 746
 Jeriša, Frančišek (Detomil) 41, 51, 961, 991
 Jesenko, Janez 49, 1164
 Ješenak, Ivan P. 581
 Jež, Niko 670
 Jireček, Konstantin Josef 38–40, 1221
 Jöchlinger, Volbenk 258
 Johan, tajnika Nikolaja s Krka84
 Jokschisch, Andre 114
 Jonke, Jurij 580
 Jordan, lužiska slovnica 613
 Jordan, Andrej 1186
 Jorg, mestni pisar 114
 Jörg, grof, novomeški nadduhovnik 125
 Juda Iškarijot 368, 830
 Julijani, Fran 833
 Jungmann, Josef 39, 650
 Junona, 156
 Junona, Mars 156
 Junona, Minerva 156
 Junona, Neptun 156
 Junona, Poluks 156
 Jupiter (Iovis) 156
 Juranić, sigetski junak 308
 Juranič, 431
 Jurčič, Anton, brat 1092

- Jurčič, ded 1093
 Jurčič, Josip (Jožef) 50–52, 719, 920, (930), 996, 997, (1023), 1025, 1026, 1034, (1036), 1083, 1092–1102, 1104–1110, 1112, 1114, 1117, 1123, 1125, 1126, (1136), 1140, 1141, 1149, (1152), 1157, (1203), 1226, 1232
 Jurčič, Jožef 51, 52
 Jurčič, Jurij 1224
 Jurčič, Marija (roj. Jankovič), mati 1092
 Jurčič, Marija, sestra 1092
 Jurčič, Marko (vulgo Pajštbar), oče 1092
 Jureš, Juraj 425
 Jurešič → Juričić, Jurij (Jurišič)
 Juričić, Jurij 52, 97, 125, 126, 130, 132, 142–145, (163), 171, 174–176, (177), 179–181, (186), 208, (209), 211, 213, 239, 265, 344, 345, 1095
 Jurišič, Miklavž, deželni glavar 95, 96
 Jurjevič, Gabrijel 296, 300, 301
 Jurjevič, Jelena (roj. Jambrekovič) 300
 Jurjevič, Matija 300
 Jurkovič, Jože 16, 1113
 Jüstel, Josef Alois 590, 591
- K**
 Kacijanar von Katzenstein, Franc, ljubljanski škof 96, 123, 124
 Kacijanar von Katzenstein, Ivan 90
 Kacijanar von Katzenstein, Julija 244
 Kačić Miošić, Andrija 328
 Kalan, Anton, p. 388
 Kalister, Matija 551, 564, 612, 671, 746
 Kaliwoda, Leopold 449
 Kalmandi, Krsto 296
 Kaltenhauser, Wolfgang 248
 Kamienski, Henryk Michał 864
 Kanizij, Peter 261, 330, 390, (397), 449, 720
 Kant, Immanuel 682
 Kapaun, Erasmus 735
 Kapelle, Tomaž 257
 Kappe, prof. 409
 Kappus, Ivana → Zois, Ivana
 Kappus von Pichelstein, Karel Jožef pl. 488
 Kapucin, Gregor 425
 Karadžić, Vuk Stefanović 52, 69, 570, (575), 577, (617), (860), 862, (867), 875, 876, (965, 1000), 1002, (1020, 1032), 1097, 1229
 Karamustafa paša, Merzifonlu (maček) 1153
 Karamzin, Nikolaj Mihailovič (964)
 Karel Martel 515, 516
 Karel Veliki 62, 63, 515
 Karlin, Davorin 55
 Karlman 68
 Karničar, Ludvik 17, 1250
 Kastelec, Matija 35, 36, 237, 336–341, 343, 345, 373, 379, (380), 381, (449), 493, 546, 653, 1224
 Kastelec, Hiacint 338
 Kastelic, Miha 38, 551, 572, 616, 630, 645, 673–675, 679, 681, 686–689, 698, 713, 714, 717, 801, 802, 823, 830, 832, 862, 863, 874, 881, 950, (955), 966, 1020
 Kastor 156
 Katkov, Mihail Nikiforovič 1116

- Katon, Porcius Uticensis ml., rimski pesnik 449, 806
 Katon, Porcius str., rimski pesnik 806, 807
 Kaunitz, Wenzel Anton grof 492
 Kausler, Eduard, pl. 203
 Kavčič (Kaučič), Filip 289
 Kavčič (Kaučič), Fridolin 52
 Kavčič (Kaučič), Andrej 602, 607
 Kavčič, Podmilščakov prijatelj 1124
 Keglević, grofi 323
 Kek, Jožef 616, 646
 Kelbel, Lenart 525
 Kelbin, Juraj 289
 Kempčan, Tomaž 296, 339, 374, 379, 388, 389, 395, 427, 464, 616
 Kemperle, Štefan 397
 Kern, dr. Vincenc 532
 Kersnik, prof. 897
 Kersnik, Janko 52, (1088), 1102, 1226
 Kery, madžarski grof 307
 Kette, Dragotin 813
 Khosen, gospod 368
 Kidrič, France 352, 1212, 1237, 1238
 Killerdorfer (ali Mitterdorfer) 731
 Kirchperger, Fabijan 140 (Kirchberger)
 Kisel, Ivan (Hans) 143, 189, 206, 209
 Kisel, Jurij, von Kaltenbrunn 148, 149, 200
 Kisel, Marija, roj. Paradeiser 209
 Klaj, Anton 722
 Klajžar, Ivan 860
 Klančnik, dr. Simon 41, 955
 Klapše, Pavel Franc 391
 Klaus Mihael 158
 Kleeman, dr. J. (ministrski svetovalec) 721, 967, 1028
 Kleinod Guldenes 230
 Klein, tiskar 1169, 1180
 Kleinmayer, Ignac (11), 392, (394), 493, 518, 739
 Kleinmayer, Julij pl. 45, (48), 689, (790, 931), 1115, 1213, 1221, 1228, 1229
 Kleist, Ewald Christian von, 500
 Klemen VIII., papež 245, 254, 390
 Klemen X., papež 278
 Klemenčič, sodeloval pri pripravi taborov 1082
 Klement, Jurij 217
 Kleon 999
 Klerheim, baron 921
 Klesheim 946
 Kletwod, Jur 450, 461
 Kliment Ohridski 70, 74, (75)
 Klinar, Karol 1192
 Klinc, Luka 149, 161, 216
 Klinc, Jurij 217
 Klinkowström, Friedrich August von 747
 Kljun, Podmilščakov prijatelj 1124
 Klombner, Matija 90, 96, 110–113, 119, (122), 125, 130–133, 138, 143, 168, 172, 174–176, 182, (203), 208, (209), 210, 211, 213
 Klopstock, Friedrich 1038
 Klučenko, Bazilij (Malorus) 669
 Klun, Franc 602, 900, 1085, (1097)
 Klun, Karel 1123
 Klun, Vincenc Fereri 39

- Knafelj, Jernej 242, 243
Knafelj, Luka, dobrotnik 381, 747,
1041, (1054)
Knap, Jakob 250
Knar, prof. 858
Knez, Anton 965
Knobelj, Pavel 52, 550
Knoblehar, Ignacij 1118–1120
Kobe, Jurij 41, 880, 882, 927
Koben, Martin, župnik 723
Kobencl (Cobenzl), Filip 248
Kobencl (Cobenzl), Janez 258
Kobencl (Cobenzl), Janez Filip grof
505
Kobencl (Cobenzl), tajnik 134
Koberstein, Karl August 419
Kobila, Jurij → Juričič, Jurij
Kobinger 113
Koblar, Anton 261, 365
Koceli, časnikar 1083
Kocelj, panonski knez 64, 65, 67,
(68)
Koch, Janez 349
Kochen, p. Martin 429
Kocijančič, Boltžar 428
Kocmut, Martin 603
Kočevar, Janez 148, 206
Kočevar, Štefan 864–866, 870, 876,
880, 898
Kočevarčič, Janez 148
Koder, Anton 50, 1088, 1125
Koerner, Theodor, 549
Kohem, Martin 50
Kohler, založnik v leipzig (lipsk) 741
Kolarič, Rudolf 1213
Kolenec, učitelj 529
Koler, Jeromen 229
Kollar, Jan 576, 868, 869, (875), 878,
879
Kolonić, Leopold, kardinal 325
Kolonitsch, Hans, kaplan 114
Kološani, Adam 427
Koman, dr. 682, 683
Komavnar, V. 50, 1027 Krmavner V.
Komel pl. Sočebnan, Andrej 53
Komenský, Jan Amos 375, 703, 707
Kömm, Ivan Nepomuk 854
Koncilij, Adam 96
Konstantin → sv. Ciril
Konstantin, Sebastian 248
Konstantin Veliki 512
Konšek, sodnik v Kranju 766
Konšek, Valentin 1111
Konzul, Štefan 109, 114–117, 121,
128, 138–141, 168, (175), 176,
213, 214, 234
Kopitar, Jernej (38), 39, (41, 42), 52,
72, 75, 79, 105, 130, 171, 180,
191, 230, 231, 236, 254, 334, 372,
374–378, 386, 388, 389, 409, 410,
415, 447, 448, 464, 473, 475, 504,
509, 516, 518, 523, 525–528, 540,
541, 543, 559, 561–573, 575–578,
589, 592–596, 598–600, 606,
608, 609, 611–613, 615, 617,
618, (622), 626–629, 635–638,
840–642, 644–646, 650, 740,
(741), 743, 674, 680–684, 689,
690, 692, 694, (702), 703, (729),
732, 736, 751–753, 757, 760, 763,
776, (778), 791, 805, 806, 812,
831, 832, (859), 860, (861), 862,

- 877–879, 882, 901, 907, 908,
(1020), 1081, 1151, 1221, 1225,
1229, 1234
- Koprivec, Nikolaj 250
- Kordesch, A. 946
- Kordeš, Leopold 839, 902, 904
- Kordič, Simeon 279
- Koren, Tatjana 16
- Korn, knjigarar 508, 538
- Körner, Theodor 835, 936
- Kornhuber, krčmar (1098, 1149)
- Kornik, Fr. 432
- Korš, Feodor Jevgenijevič 838
- Korytko, Emil 540, 550, 646, 761,
762, 764
- Kos, Franc 76, 1098
- Kosar, Frančišek 53, 831, 832, 898,
900
- Kosec, Štefan 268
- Kosegarten, Ludvig Gotthard 703, 931
- Kosender, Fr. Jod. 431
- Koseski, Jovan Vesel 701, 707, 718
- Kos, Ivan 1112
- Kosmač, Jurij 746, 678, 717, 720,
(722), 966, 1022
- Kostrenčič, 1222
- Kostrenčič, Ivan 43, 44, 319
- Kostrenčič, Marko 111, 112, 114,
122, 134, 174–176, 208, 211
- Kossuth, Lajos 904
- Košan, Janko 55
- Košar, Jakob 619, 864, 873
- Košir, šentruprski župnik 776
- Košmerl, Anton 998
- Kotljarevskij 753
- Kotnik, France 400
- Kotzebue, August von (855, 902),
1042
- Kovačič, Josip Emanuel 693, 703,
721
- Kozar, mašnik v Karantaniji 60
- Kozler, Peter 54, 611, (746)
- Kožar, Juri 1110
- Krafft, Johann 197, 198
- Kragelj, Andrej 1199
- Krajačević, Nikola (Sartorius) 275,
282
- Krajec, novomeški tiskar 999
- Kralj Matjaž (lik) 157
- Kraljić, Gregor 288
- Kraljić, Margita pl. 288
- Kramar, Filip, duhovnik 1165, 1166,
1189
- Kramar (kmetijsko berilo) 1037
- Krasnik, Ivan 602
- Krašna, Jakob 713, 880, 881, 883, 950
- Kraus, Martin → Martin Crusius
- Krčelić, Adam Boltižar 233, 234,
427, 429
- Krek, Gregor 15, 47, 78, (996), 1151,
1212, 1222, 1228
- Krelj, Sebastijan 44, 134, 149, 161,
(163), 166, 168–172, (174),
176–179, (180), 181, 183, 186,
207, 208, 237, 239, 265, 334,
340, 546, 1224
- Krempelj, Anton 53, 54, 589, 621,
622, 624, 805
- Kremžar, Leopold, kranjski založnik
550, 648
- Krentzer, Gabrijel 174
- Krilan, Adela 1206

- Krilan → Pagliaruzzi, Josip - Krilan
 Kristan, Matevž, župnik 1110
 Kristjan, Zr. S., brezniški župnik 667
 Krištof, oče 365
 Krištolovec, Ivan 296, 427
 Kriton, tiskar 1151
 Križaj, Janez 919
 Križan, dr. Josip 50
 Križanić, Juraj 328, 476
 Křižek, Václav 39
 Križnik, Gašper 54
 Krojej, Monika 1212, 1213, 1236, 1241
 Krpan, Martin (lik) 1020, 1024, 1092
 Krsnik, učitelj fizike 607
 Krstnik (Kerstnik), Janez 667, 674
 Krumpak, Janez 844
 Krušelj, Ivan 296
 Krušič, uči slo v Celju 929
 Kržišnik, Jožef Marija 544
 Ksaverij, Frančišek 342, 382, 383
 Ksenofont 996
 Kukuljević Sakcinski, Ivan 233, 296, 300, 316
 Kukovec, sodeloval pri taborih 1082
 Kulakovski, Platon 1114
 Kumerdej, Blaž 437, 474–482, 484–486, 488, 490, 492, 494–496, 502–508, 510, 511, 520, 526, 531, (533), 543, 594, 653, 1225
 Kumperger, Kasper 206
 Kumpf, Johann Gottfried (726), 731
 Kumprecht, Judita, roj. Bohorič 216
 Kumprecht, Meljhijor 216
 Kumprecht, Marko 143, 216, 217
 Kumras, Peter → Pohlin, Marko
 Kunitsch, M. 541
 Kunšič, Ivan (680)
 Kurad, Andrej 602
 Kuralt, Martin 510, 578, 1050
 Kurelac, Fran 316
 Kurinčič, župnik 1207
 Kurz zum Thum und Goldenstein → Goldenstein, Franz
 Kušar, Ivan 841
 Kutnar, Frančišek 848
 Küzmič, Mikloš 433
 Küzmič, Štefan (Šurdanski) 432
 Kvas, Kolomon (559), 589, 602–604, 606, 619, (620), 621, 623, 632, 640–644, 858, 859, 861, 864, 870, 898, 1212
 Kvintilijan 635, (651), 652
 Labiche, fr. komediogar 1045
 Labolović, Martin 425
 Lada, boginja 71
 Ladislav, pater 336
 Lah, Anton 619
 Lakmandi, Ivan 296
 Lakner, Anton 602
 Lalangue, Jean Baptiste 431
 Lamartine, Alphonse de 869, (870)
 Lamber, Jožef 89
 Lamberg, Abraham 227
 Lamberg, Janez Jakob, deželni glavar 133, 206
 Lambergar (lik) 854, 857
 Lamonski, Celestinov prijatelj 1114
 Lamormaini, Wilhelm 283
 Lampe, Frančišek 53

- Langbein 931
 Langus, Matej (Matevž) slikar 674,
 679, 767, 811, 834
 Langus, Hedvika 674
 Laritz, dr. Alojzij 860, 861
 Lasslov 233
 Laščan, A. 676
 Latin, mašnik v Karantaciji 60
 Latomus, Andrej, kaplan špitalske
 cerkve 95
 Lavra (lik) 771, 772, 788
 Lavrenčič, Ivan 1173
 Lavrenčič, Primož 392, 546
 Lavrič, aktiven pri taborih 995
 Lavrič, Ivan 1203
 Lavrin, Franjo 603
 Lazar, Mihael 51
 L-c → Žakelj, Anton
 Leander 991
 Leard, John 669
 Leban, Janko 45
 Lebzelter, Hans 203, 204, 220
 Ledwich, dr. 826
 Legat, Jurij 746
 Legiša, Lino 451, 452
 Légnici, M. Ks. 411
 Leikner, Oto pl. 839
 Lekše, Franc 53
 Lelj, bog ljubezni, psevdonim →
 Kastelic, Miha
 Lenan 1074
 Lenček, Jernej 401
 Lendošek, Jožef 52
 Lendovšek, Mihael 850, 852
 Lenkovič, Janez/Ivan 119, 243
 Leon XIII., papež 1187
 Leon, Emil → Tavčar, Ivan
 Leonhard – Brunner, Fontana,
 Budina, Bageus (562)
 Leontjev, Pavel Mihajlovič 1113
 Lermontov, 1042, 1062, 1088, 1116
 Lesar, Anton 54, 929, 1005
 Lesničar, dekan 395
 Lessing, Gotthold Ephraim 409, 419,
 583, (752), (851), 936
 Lethmüller, Ignac 422
 Levakovič, Matija → Črnetič, Matija
 (Levakovič)
 Levakovič, Rafael 428
 Levec, Fran 40, 46, (48), 51–53, 55,
 560, 562, 604, 679, 685, 744–747,
 750, 769, 773–776, 834, 839, 852,
 856, 858, 943, 965, 972, 980, 984,
 996, 1020, (1023), 1095, 1097,
 1102, 1109, 1121, 1126, 1148,
 1149, 1185, 1221, 1226
 Levičnik, Jernej 42, 718, 752
 Levstik Gornicki (vulgo Joškov), Fran
 42, 45, 50–52, 228, 336, 549, 551,
 616, 652, 712, 720, 744, 790, 792,
 794, 802, 803, 808, 813, 836, 837,
 907, 926, (930), 931, 934, (936),
 939–941, 943, 959, 960, 962, 964,
 980, 985, 992, 993, 996–1007,
 1009–1013, 1015, 1017–1027,
 1032, 1034, 1057, 1058, 1080,
 1093, 1095–1097, 1109, 1125,
 1128, 1129, 1133–1137, 1140,
 (1146), (1147), 1148, 1149,
 (1198), 1221, 1226, 1232
 Leyser, dr. Polikarp 197–199
 Lichtenstein, Ulrich von 733

- Lichtenturn, baronice 693
 Lichtner, M. G. (726)
 Lidmanski, krški škof Čeh 899
 Likar, Andrej 855, 955
 Likar, Anton 41
 Likavec, Josip Kalasanc 645, 858
 Lin, oče (kapucin) 1194
 Linde (Bogumiš) 51
 Lindegg, kraljevi tajnik 119
 Linhart, Anton Tomaž (Agilis, samostansko Kristijan) 47, 52, 437, (454), 465, 490, 492, 506, 507, 510–522, 526, 528, 529, 531, 539–541, 543, (551), (644, 653), (732), 735, 762, (775), (834), 917, 919, 1225, 1232
 Linné, Carl von 406, 410
 Linsenmayr, Anton 79
 Lionelli, Tobias → Janez Svetokriški
 Lipold, Jožef 844, 851
 Lipovšek, Anton 603
 Livij 593
 Liza, Prešernova stanodajalka 746
 Ljubič, Šime 46, 105, (237)
 Lobkovič, Václav Eusebius 307, 314
 Lodereker, Peter 36
 Logar, Bertej 16
 Logar 1134
 Lokovič, Gregor, krščanski pridigar 114, 125
 Lomonosov, Mihail 557
 Lopašić, Radoslav 329
 Lorber, 1083
 Lotrič, Matija 41
 Lovrenčič, Nikola 328, 431
 Lubomir 629 → Slomšek, Anton Martin
 Lucifer 368, 403
 Lucina 157
 Lučkinič, Doroteja → Ritter Vitezović, Doroteja
 Ludvik II. Nemški 65, 68
 Ludvik XIV, francoski kralj 313
 Luka, evangelist 215
 Luk(ij)an, Mark Anej 605, /807
 Lukijan iz Samosata 873
 Luksemburški, Karel IV. 329
 Lupa 156
 Luscher, ljubljanski gimnazijski prof. 982
 Lušin, Franc Ksaver goriški nadškof 560
 Luter, Martin (44), 82, (88, 89), 95, 100, 101, 106, 107, 111, 128, 135, 141, 143, (155), 163, 166–169, (175), (181), (191), (193), 207, (209), (218), 222, (224), (230), (239, 247, 249, 251, 252), 259
 Luteranska lasulja → Herberstein, Karel Janez
 Luxemburg, Dionysius von 402, 403
M
 Mácha, H. 760
 Machner 621
 Macun, Ivan 43, (46, 47), 50, 186, 649, 707, 880, 882, 883, 897, 898, (914, 993), 1110, 1111, 1114, 1228
 Maček Jurij, duhovnik Radeč na Dolenjskem 125, 132, 148
 Madalhoh, škof karantanski 60
 Maffei, Jožef 524
 Magdalenic
 Matija(š), Vladislav 296, 297

- Mahnič, Anton 1154, 1166, 1174,
(1175), 1177, 1179, 1184, 1187–
189, 1206
- Maioran, mašnik karantanski 60
- Majar, Franc 766
- Majar, Matija (Ziljski) 39, 42, 46,
53, 707, 740, 743, 880, 882, 883,
898, 899, 902, 961, (997), 1024
- Majciger 967
- Major, Jurij 570
- Majoram, duhovnik iz Salzburga 819
- Makovic, dr. Anton 466, 417
- Malavašič, Fran(ce) 41, 46, 649, 907,
921, 927, 928, 945–948
- Malaverec, Gregor 425
- Malej, zdravnik v Kranju 1059
- Malej, Peter 540, 541, 549
- Maleševac, Ivan, uskoški duhovnik 125
- Malenić, gospa A. 285
- Malenić Judita → Borislavić, Judita
- Malenšek Košir, Franja 1009, 1017,
1021
- Mali, p. 261
- Malič 1005
- Mallner, trgovski vodja 772
- Mally, ljubljanski tiskar 315
- Malyk, Volodymir Kyrylovyc 997
- Mandalhoh, duhovnik 819
- Mandelc, Janez (Janž) 50, 161, 176,
177, 179, 185, 189–194, 207,
209, 232–234
- Mandelc, Valentin 42, 997, 1027,
(1028), 1038, 1043–1045, 1050–
1052, 1063, 1086, 1091
- Manlin, Ivan 233
- Manzoni, Alessandro 936
- Marcijan Kapel(o) 10
- Margareta Rožmarinka, vdova 204
- Marn, Fran 55, učil slovenščino v
Ljubljani 929, 1095
- Marn, Jožef (11), 38, 40–43, (46),
53, 55, 225, 339, 340, 389, 390,
392, 393, 400, 578, 679, 688,
690, 806, (930), 949, 954, 966,
998, 1004, 1037, 1111, 1112,
1114, 1118, 1119, 1131, (1173),
1221, 1228, 1229
- Marnavić, Ivan Tomko 296, 326
- Markovič, Janez 257
- Marks, župnik v Zaspu 112
- Mars 156
- Marsshal, Andrej, ljubljanski krznar
158
- Martelanc, Ivan 16
- Martin, fr. komediograf 1045
- Martinjak (Martinak), Luka 674,
897, 966, 968, 982
- Martinek, Luka 945
- Marušič, Andrej 704
- Marušič, Lovrenc → p. Romuald
- Marušič, uči slo v Gorici 929
- Mataković, Boltižar 428
- Matavšek, Julija 976
- Matej, apostol 169
- Matej, beograjski škof 279
- Mathes, župnik v Mengšu 112
- Matijević, Jožef Arnošt 428
- Matjašič, Jurij 853, 860, 898
- Matthison, Friedrich von 863, 864
- Matković, zagrebški prof. 1029
- Matošek, dr. Jan 539, (558)
- Maurer, Ivan 279

- Maximilian, bavarski vojvoda 909
 Mayer, veletrgovec 1081
 Mayer, M. (frater, graški zgodovinar) 152
 Mayer, E. 771
 Mayer, Simon M. 731, 735
 Mayr von Mayregg, Janez Jurij, 378, 383
 Mayr von Mayregg, Janez Krstnik 315, 331, 341, 349, 350
 Mayr von Mayregg, Jožef Tadej 331, 343
 Mažuranič, Ivan 1123
 Mecen 1072
 Medved, Anton 53
 Medved, Jernej 919
 Megerle, Johann Ulrich → Abraham a Santa Clara
 Megiser, Hieronim (Jeromen) 218, 224–228, (255, 260), 346, (376), 392, 393, (471), 653, 734, 819, 1224
 Meidinger, Johann Valentin 595
 Melanchton, Filip 107, 115, (135), (142), 166, 182, 185, (223), 256
 Melzer, prof. Anton 539, 857, 992
 Mencinger, dr. 771, (930), 996, 997, 1027, 1085–1091, 1125, 1126
 Mencinger, Janez 1125, 1226
 Mendelssohn, Moses, 500
 Menke, Otto 409
 Merčerič, Leonardo 141
 Merk, dr., dunajski svetnik 517
 Mertlitz, Leonard (Lenart) 96
 Mesar, sošolec Valjavca 966
 Metternich, Clemens (902, 908) Meusel Andreas D. (Musarlus) 200
 Mezinger, Martin 584
 Mésanguy, A. 562
 Metastasio, Pietro (500)
 Metelko, Fran Serafin 12, 38, 39, 41, 558, 559, 564, 565, 606–618, 620, (622, 623), 624, 625, 627, (628, 629), 630, (631), 632–636, 639, 643, 645–650, (651), 652, 653, 667, 668, 674, (681), 682, 683, (686), 704, 713, 718, 725, 731, 737–740, 751, (752), 757, (778), 801, 803, 831, 834, 837, (861), 811, 899, 929, 945, 958, 961, 995, (1020), 1130, 1132, 1221, (1223), 1225, (1234)
 Metelko, Matija 606
 Metelko, Polona (roj. Krsnik) 606
 Mickiewicz, Adam (761), 870, 990
 Midi, Jurij 257
 Mihael, bolgarski kralj 76
 Mihelič, Janez 49, 450, 451, 460
 Mihelič, Matija 602
 Mikec, Mihael 35, 36, 261, 264, (335)
 Miklavčič, Jurij 503, 543
 Miklavz, pfarer in Tschiembo 112
 Miklošič, Fran 41, (42), 43, 45, (54, 55), 80, 267, 293, 294, 426, 427, 433, 565, 571, 578, (613), 650, (707), 708, 851, 853, 862–872, 875–880, 896, 898, 967, 1002, 1006, (1020), 1021–1023, (1032), 1097, 1113, 1225, 1229
 Mikloušič, Tomaš 234
 Mikolič, Francišek, brat 496

- Mikolič, Jožef, lj pomožni škof 496, (498)
 Mikulić, družina 284
 Mikulić, Aleksander, škof 348
 Mikuš, Krištof 248, (249)
 Milčetić, Ivan 219
 Milic, ljubljanski tiskar 1058
 Milko, Prostoslav → Malavašič, Fran(ce)
 Milutinović, Simeon 991
 Minerva 156
 Miran, Boris → Stritar, Josip
 Miroljub (psevdonim) → Slomšek, Anton Martin
 Mirus, Martin 196
 Missija, Jakob 1174, 1179, 1186
 Miškatović, 1082
 Mitteis, Heinrich 1111, 1133
 Mladič, Mihael 1058
 Močnik, Matej 42
 Modest, karantanski podeželski škof 60, 819
 Modrinjak, Štefan 53, 585, (586), 587, 589, (604), 872
 Moerle, vitez 538
 Moliere, Jean-Baptiste Poquelin 1115
 Montagnana, Polydor de 148, 160, 243
 Montesquieu, Charles (Louis) de Secondat 28, (919)
 Moore, Thomas 825, 826
 Mordaks, Jošt 206
 Morfluck, kranjski poslanec 893
 Morhart, Ulrih 99, (104), 100, 115
 Mosel, Ignaz von (572)
 Moškon, Alfred 339
 Moyses, Štefan 324
 Mrak, Ignacij, misijonar 646
 Mrcina Matija 160
 Muchar, Albert 83, 858
 Muhovec, Anton 746
 Mulih, Ivan 428
 Mulih, Juraj 425, 427
 Müller, Karl Otfried 869
 Mungersdorf, P. 349
 Muret, Marc Antoine 1122
 Murko, Anton 54, (559), 583, 584, 603, 628, (629), 639–632, 636, 640–644, 830, 831, 838, 853, 858–861, 862, 864, 867, 870
 Murko, Matija 52, 55, 1211–1214, 752, 1218, 1222, 1228
 Murn, Josip (Aleksandrov) 1156
 Murnik, humorist 1034
 Muršec, Jožef (Živkov) 42, 46, (649), 860, 874, 879, 880, (930), 995
 Mušicki, Lukijan 577, 703
 Muze 156
 Mužar, Andrija 287
 Mužinič, Dora (roj. Habelič) 288
 Mužinič, Mihael 288
 Muys, dr. Gottfried 1006, 1020, 1022
 Myr, litovski grof 129
 Nádasy, Ferenc III. grof 306, 313, (316)
 Naglič, Ivan 740
 Naglič, Martin 378, 450, 461, 503, 543
 Nahtigal, Rajko 1212
 Narat, Ivan 588, 589, 622
 Naum, Metodov učenec 70

- Nausea, Friderik, škof 210
 Navratil, Ivan 42, 45, 52, (53), 54,
 877, 944, (963, 969, 1123)
 Neboslav → Celestin, Fran
 Nečásek, František 41, 653
 Nečásek, Janez Nepomuk 1111, 1119
 Negri, Ada 1200
 Nepos, Kornelius 856, 1060
 Neptun 156
 Neubauer, Fran 888
 Neidlinger, prof. 569, 570
 Nestor, menih → Zupan, Jakob
 Newton, sir Isaac (491)
 Niemcevič 961
 Němcová, Božena 993, 996
 Ničman, H. 837
 Nikl, prednik družine Jarnik 723
 Nikolaj I. Romanov, ruski car 1115,
 1208
 Nikolaj, kvestor s Krka 84
 Nikolić, Petar 279
 Nodier, Charles 544
 Novak, Vuk 297
 Noves, Odilberto de 815
 Noves, Laura de 810, 814, 815
 Nusser, Hans 204
 Nussl, učitelj 1112

Oblak, Jožef (Ilija) 1002–1004
 Oblak, Vatroslav 9, 15, 34, 49, 51,
 53, (54), 55, 74, 80, 82–84, 219,
 220, 256, 266–268, 341, 865,
 1213, 1222, 1229
 Oblak, dr. Janez Nepomuk 674
 Obrenović, Miloš 991
 Ocvirk, Anton 1237

 Ognjeplamtič → Jenko, Simon
 Ogrin, Matija 17
 Ogrinc, Josip 53, 1149
 Ojdip 981
 Oliban, Anton 41, 926, 954
 Omulec 583
 Opala, Elias M. 199
 Opeka, dr. Mihael 53
 Opmeer, Peter 284
 Orbilius plagosus (Oribij tepežkar)
 671
 Orehovačka, Katarina 289
 Orel, Jožef 616, 907, 919
 Orest 1141
 Orfej 782, 809, 1075, 1088
 Orlović, Jerolim 287
 Orožen, Fran 52
 Orožen, Ignacij 252, 582
 Orožen, Valentin 844, 851, (853)
 Oršić, Franjo 431
 Oršić, Krsto II. 306
 Ortenburški, Janez grof 248
 Osiander, Andreas 195
 Ossian 864
 Ostoneck Hans 209
 Ostrowski, Ladislaw 864
 Ostrowski, Tadeusz 864
 Ostrožinski, Ognjeslav Utješenović
 714
 Otokar Štajerski 78
 Oton Buhovski 77
 Ott, graščak 1094
 Ott, Johanna 1094
 Otto, Jan (49)
 Ovid(ij) Naso, Publij 372, 714, 761,
 804, (990), 1208

- Ovsenek, Ignac 834
 Ovsenek, Janez 834
 Ovsenjakovi → Čop, Matija
- P**ace, Anton 839, 1135
 Pace, Rudolf, grof 1002
 Pace, Rudolf, sin 1003
 Pace, Viljem 1002
 Pacherneker, Leonhard 151, 152,
 236, 264, (335)
 Pagliaruzzi, Josip – Krilan 51, (746)
 Družina, 959
 Paglovec, Frančišek Mihael (381), 382,
 387–390, (464, 467), 491, 497,
 1224
 Paglovec, Janez Ludvik 389
 Pajek, dr. Jožef 54, 401, 868
 Pajer, Leopold 432
 Pajk, Janko 50, 52, 55, 85, 841, 1172
 Pajk Jurij 919, 1003
 Pajk Pavlina (roj. Doljak) 53
 Palacký, František 570, 576, 1062
 Paleario, Clonio 142
 Palffy, družina 284
 Palinur, krmar 801, 802
 Palinur (pseudonim) → Čop, Matija
 Pallas, Joannes Bartholomaeus 294
 Pan 156, 452
 Pan Maciek 637 → Čop, Matija
 Paradeiser, Ernst 307
 Paradeiser, Sigmund 307
 Paradeiser, Susana Joanna 341
 Paradiso, Frančišek knjižničar 494
 Parapat, Janez 53, 997
 Paris 361
 Pasman (Pazman), Peter 303, 380, 281
 Patrokel 1034
- Paul, Herman 10, 30, 31, 33, 34,
 1215, 1217
 Paul, Ivan 431
 Pavel, škof 67
 Pavelski, Vincencij 831, 832
 Pavić, Em. 339
 Pavlič, Peregrin 499
 Pavlin (Plinijev dopisnik) 449
 Pavlin II., patriarh 62
 Pavšek, Jurij 609, 674, 753, 754,
 (755), 764, 803, 831, 832
 Pech, Traugott 46
 Pečar, Frančišek (Franc) 401, 1094
 Pečar, Zlatoust (Krizostom) 1049
 Pečovič iz Lancpreša 221
 Peesenegger, Franc 669
 Pegam (lik) 854, 857
 Pegan, stud. Phil. 1109
 Pegaz, mitološki krilati konj 702,
 710, 711
 Pekec, Anton 618
 Penizek, Josip 837
 Penn, Heinrich 839, 840
 Penzel (Pencelj), Abraham Jakob 543,
 567
 Peran, pl. dolenski glavar 477
 Perger, Alojz 589
 Pergošić, Janoš 232
 Perkovec/ac, hrv. časnikar 1082
 Pesenegger, prevajalec Anakreonta
 534, 536, 543, 550
 Pesjak, trgovec 1124
 Pesjakova, Luiza 955
 Petačić, Petar 285, 305
 Petak, Leopold Jože Hanibald, tržaški
 škof grof 391
 Peter, aposto l 160

- Peternel, Mihael 679, 919, 929
 Peter Veliki 326, 328
 Petran, blejski krčmar 1043
 Petrarka, Francesco 637, 773, 788,
 809, 810, 814–817, (871), (1049,
 1062), 1225
 Petričević, Ivan 288
 Petretić, Petar zagrebški škof 54,
 278–283, 285, 291
 Petrović Karadorđe, Đorđe 991
 Petrovskij, N. M. 838
 Petruzzi, Peter 1133
 Pfaffel, Gottlieb Konrad 583
 Pfeifer, Edvard 1112
 Pferschmannin, Marija Kristina 395
 Philopatridus Illyricus → Trubar,
 Primož
 Pica, Jernej 90
 Piccolomini, Enea Silvio de 85, 351
 Picardo, M., fr. Komediogarf 1045
 Pij II., papež → Piccolimini, Enea
 Silvio de
 Pij VI., papež 461
 Pij VIII., papež 611
 Pikl, Mihael 898
 Pilat, Poncij 368, 369
 Pinhak, Jožef 530, 531
 Pintar, Lovro 880, 882, 927
 Pintar, Luka 52, 580, 637, 689, 791,
 794, 801, 806, 823, 830, 834, 836,
 (837)
 Pinzet, učitelj francoščine 544
 Pipin Mali 62, 515, 781, 809, 818
 Pipin II. Srednji 515
 Pirc, Franc, misijonar 579, 646, 919
 Pirjevec, Avgust 1212
 Pirker (Tunizijada) 1049
 Piroter (Pyroter), Benedikt 207,
 218–220
 Pischoff, Pantaleon 204, 206
 Pitschick, Hans, župan 114
 Plantić, Nikola 428
 Platon 156, 770, (996)
 Plavec, Lovrenc 258, (832)
 Plauer, Mat. 262
 Plener, finančni minister 1022
 Pleteršnik, Maks 55, 227, 293, 378,
 393, 777, (995, 1031), 1037, (1092)
 Plinij 449, (757)
 Plo(j), odvetnik 1082
 Plut 782
 Pluton 156
 Podboj, Ivan 1181, 1182
 Podgoršek, Josip 1044
 Podlogar, Urša 1159, 1160
 Podmilšak, Josip (Jožef) 52, 53, 996,
 997, 1088, 1117, 1123–1127
 Podreka, Peter 52
 Pogačar, Jože 667
 Janez Zlatoust 956, 998, 1004, 1007,
 1129, 1174, 1176, 1200
 Pogačnik, Jurij Žiga (Sollicitus) 371
 Pogledić, stotnik 307
 Pogodin, Mihail 576, 577
 Poklukar, Jožef 700, 881
 Pohlin, Anton, oče 437
 Pohlin, Jožef, brat 454
 Pohlin, Marko (Novus) 11, 37, 41, 50,
 225, 264, 333, 340, 371, 377, 379,
 382, 386, 389, 391, (404), 422–
 424, 437–443, (444), 445–455,
 (456), 457, 459–461, 463–468,

- (471), 474, 492–494, 496, 498,
503, 507, 508, 521, 529, 530,
543–545, (547), 552, 553, 572,
573, 592–596, 598, 616, 653,
740, 794, 1096, 1221, 1225
- van Poieten, knjižničar 424
- Pokorný, prof. v Olomoucu 1000,
1032
- Pokrzywnicki, 864
- Polikrat (1049)
- Poljšak, Josip 1184, 1185
- Poluks 156
- Pompej, rimski vojskovodja 807, 830
- Poncij Pilat 110, 228
- Popel z Lobkovic, Václav Eusebius →
Lobković, Václav Eusebius
- Popovič, Janez Žiga Valentin 51, 54,
404V07, 409, 410, 412–419,
422–424, 445, 557, 581, 606,
612, 627, 635, 1224
- Popović, Matej (Matija), uskoški
duhovnik 125, 126
- Pope, Alexander 510
- Porfirogenet, Konstantin 806
- Posilović, zagreški nadškof 1029
- Possart, Anton Fedor (869), (871)
- Potočnik, Blaž 42, 53, 54, 565, 616,
620, 627, 630, 632, 645, (649,
650), 674, 680, 682, 683, 686,
703–705, 707, 708, 881, 927,
965, 969
- Povh, zasebni učitelj 387
- Povoden, Simon 582, 583
- Prankh, Krištof 248
- Praprotnik, Andrej 42, 53, 690, 691,
(930), 957, (959), 1009, 1110,
1119
- Praprotnik, Anton 926, 942
- Praprotnik, Blaž 1092
- Praunsperger, Viljem, ljubljanski
župan 195, 206
- Prauss, časnikar 1099
- Pražnikar, Jakob, kaplan 844, 845,
846
- Precary, Jules von, fr. komediograf
1045
- Pregel, Martin 96, 113
- Pregelj, Ivan (Mohorov) 1201
- Prelog, dr. Matija 54, 853
- Prelokar, Tomaž 86, (87)
- Preradović, Petar 837, (852)
- Pressel, prof. 760
- Prešeren, Alenka, sestra 747
- Prešeren, France 40, 41, 45–47, 51,
(52), 54, 231, 518, 540, 544,
(558), 564, 575, 616, 630, 633,
634, 636, 637, 639, 667, (671),
674–676, (678), 680, 681, 683–
686, (687), 689, 697–700, 702,
703, 707, 710, (712), (713), 714,
(716), 718, (719), 720, (721), 722,
729, 743–753, (754), 755–776,
(777), 778–780, (784), 786–789,
(790), 793, 794, (798), 799–817,
(818), 820–826, 828–841, (852),
(860), 861–863, 865, 867, 868,
870, 871, 874, 877, 882, 901, 904,
907, 908, 916–918, 920–922,
925–927, (929), 930, 935, (936),
941–945, 947, 949, 955, 956,
(957), 958, (963, 972, 990, 1003),
1008–1010, 1014, 1017, (1027,
1028), 1071, 1074–1076, (1087),
1088, 1117, 1125, 1127, 1128,

- 1137–1139, 1141, 1145, 1147,
 (1151), 1160, 1173, 1200, 1206,
 1221, 1223, 1225, 1232, 1234
- Prešeren, Janez Krstnik, prošt
 (Resolutus) 371
- Prešeren, Jurij 249
- Prešeren, 747, france 748
- Prešeren, Jakob, stric 746, 748
- Prešeren, Janez, prošt 745
- Prešeren, Jerica, sestra 749
- Prešeren, Jožef, stari stric 745–748
- Prešeren, Jožef, brat 746
- Prešeren, Jurij, brat 746
- Prešeren, Katarina, sestra 746, 765,
 773, 774
- Prešeren, Mati 744, 746, 747
- Prešeren, Mina, sestra 747, 749, 769
- Prešeren, Simon (vulgo Ribič), oče 744
- Pretis, Simon de 543, 591
- Pretorius 796
- Prevec, Fran 1093, 1094
- Prevec, Valentin 1059
- Prijatelj, Ivan 1216, 1218, 1219,
 1236–1238
- Primic, Janez Nepomuk 16, 50, 551,
 573, 574, 586, (587), 588, 589,
 591, 592, 595–5601, 604, 606,
 612, 703, (727), 732, 743, 898,
 1212, 1225
- Primic, Julij(an)a Marija 762, 771–
 773, 809–811, 814, 815, 823
- Prme, Levstikov prijatelj 1096, 1097
- Probst, prof. 861
- Properc 756
- Prunč, Erich 15
- Pruner, Krištof 90
- Prus, Bolesław 1116
- Puchmayer, Antonín Jaroslav 613,
 627
- Purkathofer, kanonik 623, 630
- Puckheimi (rodbina) 203
- Pustavrh, Franc 381, (382)
- Puškin, Aleksander Sergejevič(936),
 937, 952, 1042, 1088, 1116, 1184
- Püttler, Volbenk 257
- Pypin, Aleksander Nikolajevič 10,
 23, 25, 27, 34, 39, 46, 575, 576,
 1211, 1215, 1217–1219, (1220),
 1222, 1227
- Quintus** 566
- Rabatta**, knezoškof 1670 333
- Radetzky von Radetz, Joseph 948,
 1124
- Radics, Peter Pavel 43, 50–52, 54, 80,
 82, 85, 87, 209, 228, 247, 330,
 332, 346, 360, 510, 761, 839,
 1230
- Radivoj, sigetski junak 309
- Radojčić, Krsto → Delišimunović,
 Krsto
- Radzivił, litovski knez 129
- Raffaj, Stjepan 328
- Raić, Anton 51, 265
- Raić, Božidar 54, 432, 880, 883, 929,
 961
- Raić, neki Srb 328
- Rainer, ravnatelj graške gimnazije 591
- Rain, Jurij 259
- Rajmund VI. → grof della Torre
 Valsassina

- Rajšp, Vinko 16
 Rákóczi, Ferenc I. 306, 312
 Rákóczi, Ferenc II. 306
 Rákóczi, Jelena (roj. Zrinski) 312
 Ramus, Petrus (Pierre de la Ramée)
 186
 Rant, Felicijan 616
 Rapoc, Franc 1099, 1100
 Rask, Rasmus Christian 621, 622
 Rasp, Maksimilijan Leopold (Indefes-
 sus) 371, 381, 382, 387, 390
 Rastislav, velikomoravski knez 62, 956
 Raten (1009)
 Ratkaj, Juraj 283–286, 302, 326
 Rauch, hrv. ban 1099
 Ravbar, Krištof, lj škof 88, 89, 95,
 124, 1094
 Ravnik, Franjo, 616
 Ravnikar, Matevž 41, 536, 543,
 560–562, 564, 553, 558–562,
 564, 565, 568, 572, 578, 600,
 607–609, 611, 612, 615, 617,
 (618), 625, 628, 631, 632, (642,
 648), 649, 653, 690, 703, 713,
 (722), 751, (752), 778, 803, 880,
 882, 905, 1110, 1225
 Ravnikar, Matevž Poženčan 41, 559,
 616, 927, 961
 Razlag, Radoslav 707, 883, 961,
 (962), 964, 993, 996, 1024, 1083,
 (1088)
 Rayanmont, G. 339
 Rebič, Elija 537, 832
 Rebrović, L. 306
 Redeskini, Maksimilijan Adam Jošt
 464, 546
 Reginhar, mašnik karantanski 60
 Reginbald, mašnik karantanski 60
 Reginbert, mašnik v Karantaniji 60
 Reichhardt, Adam Friderik 384, 389,
 390
 Reichart, Hans 204
 Reigersfeld, Franc Borgia Karel, 484,
 485, 498
 Rein (Rain), France pl., oče 150
 Rein (Rain), France Jurij plemeniti
 149, 150, 209
 Rein (Rain), Margerita (roj.
 Paradeiser) 209
 Reiner, Johann Jakob 198
 Reinlein, družina 1055
 Reith, Ignac (Groš) 401
 Reja, Andrej 581
 Renn, Paul 731
 Repič, dr. Franc 517
 Repež, Filip Jakob 50, 398, 399, 890
 Resman, Ivan 1203, 1204
 Respet, Andrej, ravnatelj semenišča
 1159, 1160
 Resterer, R. 401
 Reš, Juraj 428
 Retzer, Janez 546
 Ribernik 692, 694
 Ribič, Simon → Prešeren, Simon
 Richbald, duhovnik 64
 Richter, Franz Xaver Johann 38, 543,
 556
 Richter, Josip 51, 516, 922 (prof. Zg.)
 Riebl – Tattenbachov sluga 306
 Riedl iz Erfurta, učitelj 418
 Rieger, František Ladislav (43)
 Rihar, Gregor, st. 704

- Rihar, Jožef 51, 503, 543
 Rihtarič, 1029, 1082
 Risto, Emanuel 431
 Ritter, Paul 450, 461
 Ritter Vitezović, Antun 322
 Ritter Vitezović, Doroteja (roj. Lučkinić) 322
 Ritter Vitezović, Ivan 322
 Ritter Vitezović, Jurij 322
 Ritter Vitezović, Pavao (Pavel) 233, 316, 322–329, 347, 349–351, 425, 431
 Rizzi, Vincenc 839, 901
 Rižner, Vid 603, 619, 621, 623, 632, 642, 643, 858
 Robič, dr. M. 603, 860, 861
 Robida, Dragotin 955, 996
 Rodde, slovaropisec 557
 Rodoljub Ledinski → Žakelj, Anton
 Rogača, Jožef 998
 Rogan, Jožef 41
 Rogerij Ljubljanski, p. 49, 383, 384, 427, 1224
 Rojc, Aleksij 1194
 Rojko, Gašper 437, 581
 Rokavec Gašper 97, 112, 125, 130, 132, 144
 Roland, pesnik 681, 682
 Romani, Anton 431
 Roman, sluga F. K. Frankopana 317
 Roman, p. 381
 Romeo in Julija 756, 757
 Römer Sebastian 114
 Romuald, oče 365–367
 Ronacher, krčmar (1083)
 Rosalin, duhovnik 494
 Roschmann, Anton 407–409, 419
 Rosolenz, Jakob prošt 247
 Rossegk, družina 343
 Roštlapil, Josip 51
 Rottmann, J. 603
 Rotterdamski, Erazem 108, 141, (232)
 Rousseau, Jean Jacques (1142), (1150)
 Rozena, baron E. Th. 951
 Rozman, Jožef 54
 Royer, tiskar 583
 Rückert (1009)
 Rudmaš, Simon 632, 640, 848
 Rudolf, Alois 840
 Rückert, Friedrich 875
 Rupnik, Gašper 546
 Rutar, Matija 1195, 1199, 1202
 Rutar, Simon 76, 931
- S** → Zupan, Jakob
 Sacy, Silvestre de 577
 Sade, Ugo di 815
 Sainte-Beuve, Charles Augustin 27, 1215
 Saleški, Sv. Frančišek (854)
 Salm-Reifferscheidt, grof in krški škof 499, 724
 Saloss, Amonnix 819
 Samassa, Anton, ml. zvonar 833, 834
 Samhaber, Edvard 839, 1201
 Samo, knez 735, 781, 809, 818, 928, 1072
 Samo, karantanski župan 60
 Sandić, Martin 303
 Sakcinski → Kukuljević, Ivan 296

- Sartori 732
 Sat, Janez 258
 Sava, Metodov učenec 70
 Savinec, Andrej 163, 188, 189,
 193–195, 206, 218
 Saxon, Janez 229
 Schaffy Vezeh, Mirza 1013
 Scalich (Skalić), Pavel 113, 122, 240
 Scharf, duhovnik 510
 Scheel, cenzor 466
 Scheffel, Joseph Victor von 839, 990
 Scheinigg, Janez 50, 723
 Scherer, Viljem 967
 Scherr, Johann 839
 Scheuchensteul, Anton pl. 745, 750,
 751, 771
 Scheyer, Franz (Francišek) von 186,
 195, 206
 Schiller, Friedrich von 31, 705, 717,
 721, 726, 776, (852), 864, (870),
 871, 921–924, 928, 929, 935,
 936, 941, 942, 952, 991, 1021,
 1042, 1087
 Schilling, Janez Jakob (Sedatus) 384,
 388, (492, 495)
 Schlegel, August Wilhelm von 637,
 792
 Schlegel, Friedrich 792
 Schleger, Danijel 258
 Schleger, Marija (roj. Pocusota) 258
 Schleicher, August, 878
 Schlick, grofica Elisabeth roj. Ungnad
 141
 Schlözer, August Ludwig von 513
 Schmaitz, Mathes, komtur v Metliki
 114
 Schmerling, Anton 1084
 Schmid, Johann Christoph 562, 578,
 618, 619, 853, 867, 872, 874, 948
 Schmidt, Ferdinand 832, 833, 1027
 Schneider, Krištof 148
 Schneider, Leksikograf iz Wroclawa
 577
 Schneider, Matija 600
 Schnurrer, Christian Friedrich von
 38, 44, 110, 115, 118, 130, 1221
 Schödler (knjiga prirode) 1032
 Schön, Josip 668
 Schönberg, Matija 449
 Schönleben, Janez Ludvik 35, 36,
 174, 175, 330–336, 346, 361,
 (390), 512, 1224
 Schopenhauer, Arthur 1155
 Schott, Theodor 103
 Schottky, Julius Maximilian 424
 Schrattenbach škof 404, 510
 Schueller, profesor zgodovine 602
 Schulz, pl. Stražnicki, profesor 674
 Schumi tiskar 158, 159
 Schuselka, Franz 903
 Schuß, Johanees 199
 Schütz, Fr. 584
 Schwarz, Christian Gottlieb 409
 Schwarz, Friderik 396
 Schwarz, Volbenk 258
 Schwarzenberg, salzburski nadškof in
 knez 848, 849
 Schwarzenberg, Moritz 1128, 1130
 Schwegel, Jožef 42
 Schweng (991)
 Scott, Walter 863, 1022, 1094, 1104,
 1105, 1107

- Scottus, Andrea 297
 Scribe, fr. komediograf 1045
 Scrlie, fr. komediograf 1045
 Sedej, Frančišek 1159, 1192, 1195, 1206
 Seebach, Peter, ljubljanski škof 244
 Seelfisch, Samuel, knjigar 195–197, (198)
 Seelbach, Peter von 132
 Seidl, Johann Gabriel 843
 Seifried, Jurij von Trübenegg 206
 Selden, kancler 134
 Selnicerus, Nikolaus 199
 Seneca, Lucij Anej, rimski govornik 807
 Senjanin, Anton 105, 106
 Sent-Martonj, Ignac 432
 Sermage, Peter Troll 430
 Sever, Mihael 433
 Sevšek, Luka 844
 Seyerl, Jurij 113, 119, 158
 Shakespeare, William 429, (869), 1105, 1200
 Sibila 5
 Sickel, Theodor von 81
 Sigersdorfer, predikant 242
 Sigismund I. Stari Jagielonski 88
 Sijarto, Štefan 434
 Silvan 505
 Sikot Carcanus 261
 Sikst V., papež 446
 Sily, Janoš 433
 Simeon I. Veliki, bolgarski kralj 88
 Simončič, dr. France 45
 Simonetti, 1098
 Simonič, dr. Frančišek 54, 267
 Simplicius, Bartholomeus 44, 217
 Simrock, Karl Joseph 810
 Sinebad (Sined), bard 424, 461
 Sindinger 206
 Sinković, Mihalj. 431
 Sivor → Mencinger, Janez
 Skalar, Adam (55), 265, 266, 381, 1224
 Skaza, Franc 1099
 Skedl, Jožef Mihael 9
 Sket, Jakob (48), 78, (149), 352, 824, 1222
 Skolla, Oton 646
 Skopec, Andrej 646
 Skrbinec, Pashal (Paskal) 51, 543, 578
 Skundrič, 1029
 Skupčič → Vaje (Vajeci)
 Skvarča, Janez 302
 Slade, katoliški vikar 148
 Slamnik, Ivan 603
 Slapšak, Julij 1193
 Sleidan, Johannes Philippson von, zgodovinar 128
 Slivec, Krištof 206
 Slodnjak, Breda 1212
 Slomšek, Anton Martin 42, 47, 491, 613, 614, 621, 624, 629, 632, 636, (642, 643), 647, 718, 724, 730, 737, 738, 740, 743, 751, 752, 831, 832, 841–846, 848–851, (852), 853, 854, (856), 857, 860, 889, 890, 896, 898–902, (922, 944), 959, (989, 1225)
 Slomšek, Marko 845
 Slomšek, Štefan (Novak) 845
 Smičiklas, Tadija 1114

- Smole, Andrej 518, 540, 551, 616, 644, 674, 753, 762–764, 766, 769, (775), 784, 789, 782, 880
- Smolnikar, duhovnik 740, 743
- Smotricky, Maletij 557
- Sobieski, Jan III. 325
- Sofoklej (990), 996, 1150
- Sokrat 770, 996, (1063)
- Solarik 877, 878
- Sommaripa, fra Gregorio Alassia da (55, 81, 82), (225), 253–256, 346, (376), 393, 653
- Som(m)eli, P. Henricus 380, 388
- Sonnenfels, Joseph 406, (437), 510
- Sorčan, dr. Jakob 494
- Sottner, Ivan Mihael 427
- Sovič, Matej (Matija) 557
- Sovre, Anton 1090
- Span, Martin 424
- Spandau 591
- Spangenberg, Johannes 97, 168, (169), 176–181, (186)
- Spangenberg, M. Cirjak 222, 223
- Spankau, general 307
- Spasowicz, Włodzimierz 1218, 1222
- Spasovič, V. D. 46
- Spendov, duhovnik 488
- Spenger, A. 411
- Spiera, Francesco 101
- Spies, Placidus 343
- Spindler, Christoph 44, 168, 183, 193, 194, 206, 217, 221
- Sporer, Peter 257
- Srbenege, jezuit 426
- Sreznevskij, Izmail Ivanovič 74, 741, 743, 1113
- Stade, augsburški tiskar 511
- Stabej, Jože 438–440, 442, 443, 448, 450, 832
- Stadion, Frančišek grof 894
- Stalm (946)
- Stanič, Valentin 40, 604, 615, (717), 721, 752
- Stapleton, Thomas 265, 267
- Stare, sošolec Frana Celestina 1111
- Starnberg, gospod iz Ribnice 133
- Starovašnik, Jurij 387
- Stasjulevič, peterburški tiskar 46
- Stefan 967, 993, 1024
- Steidel, Rafael Ioaness 466
- Steiner, Bernard M. 193, 194
- Steinfelder 206
- Stich, Erazem 167
- Stiparič, Štefan 114
- Stobej, Jurij, škof 245
- Stojan, Mihae 1854
- Stolz, Alban Izidor (948), 955
- Stolz, Vatroslav 1185
- Stotzinger, zaupni sluga 122
- Stratimirovič, škof 570
- Straub, Jurij 204
- Strbenec, g. župnik 1054
- Strel, Janez 705
- Stremayr, Karl Ritter von 1022
- Stres, Ivan 1160, 1199
- Stubenberg 225
- Stupi (Struppi), Simon 908
- Stradiot, Gregor (na Krasu) 125
- Streibig, G. J. 426
- Strgar, Jožef 1058
- Stritar, Andrej 1128
- Stritar, Josip (40, 46), 50–52, (558), 616, 652, 771, (773), 777, 779, 780, 786, 790, 808, 813, (814),

- 815, 822, 825, (831), (838), 839, (883), (889), 921, 930, 931, 936, 937, 940, 943, 944, 962, 969, 989, 996–1001, 1003–1006, 1008, 1009, 1015, 1017, 1018, 1027, 1037, 1052, 1098, 1099, 1102, 1109, 1110, 1115, 1116, 1126, 1127–1156, 1163, 1191, 1199, 1200, 1213, 1223, 1225, 1226, 1232, 1234
- Stroj, Mihael 767
- Strossmayer, Josip Juraj 1188, 1191, 1207, 1208
- Stržinar, Ahacij 50, (381), 382, 385, (392), 1224
- Stucin, duhovnik 740
- Stulli (Stulić), Joachim 557
- Stupica, Lovro 614
- Sumper, pisal v Bčelo 996
- Sussiuli 294
- Sušnik, Francišek 294, 430
- Sveteč Podgorski, Luka 707, 962–964, 991, 996, 1085
- Svetič, Fran 52
- Svetličič, France 41, 926, 958
- Svetniki 156, 157, 254, 465, 578
- Stamf, Elj 257
- Stojan, slovansko ime 76
- Strauss, Aleš 256, 257
- Strauss, Jakob 256, 257
- Strauss, Jerica (roj. Sporer) 257
- Svetka, slovansko ime 76
- Svetopolk, moravski knez 67, 68, 70, 928
- Svetopolk, slovansko ime 78
- Svetogoj, slovansko ime 76
- Svobodin, slovansko ime 76
- Széchy, Katarina 303
- Széchy, Marija 313
- Szolenski, Karol 431
- Šabić, M.** 840
- Šafárik, Josef Pavol 38, 39, (40, 42), 83, 104, 174, (266), 294, 297, 336, 338, 383, 389, 399, 401, 429–431, 505, 575–577, 615, 626, 650, 674, 680, (741), 743, 843, 862, 868, (875), 878, 879, 1213, 1221
- Šamprl, Ivan Dragotin 868, 993
- Šandor, Trpljan 253
- Šavs, Jožef 1128
- Šavs, Matevž 985
- Ščerbatov, Mihail Mihailovič 735
- Šefer, Uršula 796
- Šembera, Alois Vojtěch 1114
- Šerf, Anton 619
- Šerpel, Milivoj 310, 323
- Šilobod Bolšič, Mihael 431
- Šimek, Maksimilijan 509, 614
- Šišič, J. 883
- Škerjanc, Jernej → Morhart, Ulrich
- Škofič (Škofic), Nikolaj 174
- Školnik (pseudonim) 632
- Škrabec, Stanislav 74, 397, 744, 965
- Škrinar, Jožef 503, 543, 607, 649
- Škrinjarić, Blaž 233, 234
- Škrli, jezuit 397
- Škvorc, Štefan 427
- Šlakar (Šlakaer), Janez Nepomuk 564, 612
- Šmid, Krištof 720

- Šmigoc, Ivan (559), 586, 589, 591, 595, 598, 602–604, 616, (641), 995
- Šoklič, Jakob 869
- Šolar, Ivan 1160, 1161
- Šoler, uči slo v gorici 929
- Šoštarič, Jakob 603
- Šraj (Schrey), Modest 498, 503, 543
- Štefan VI., papež 70
- Štefanova, Rozka 670
- Štoos, Peter 714
- Štrekelj, Afra, žena 15
- Štrekelj, Karel 9–13, 15, 16, (17, 24), 27, 32, 34, (69), 83, 130, 131, 304, 315, (327), 379, 382, 388, 403, 466, 470, 560, 562, 604, 612, 615, 628, 674, 678, 488, 724, (725), 736, 756, 759, (825), (827), (831), (950), 1005, (1173), 1211–1231, (1232), 1233–1235, (1236), (1237), 1238
- Štrekelj, Ljudmila, hči 15
- Štrekelj, Marie, hči 15
- Štuhec, Jožef 583, 584
- Šubic, Jožef 919, 996
- Šubic, Jurij 1153
- Šulek, Bogoslav 1032
- Šuman, Josip 45
- Šurmin 233
- Šuster Drabosnjak, Andrej 369, 370, 1224
- Šušteršič, Matija 1092
- Švab, Gašper 578, 616, (642)
- Švigel, Fortunat 428
- Švajger, Janž 158, 161, 193, 194, 202, 215
- Švajger, Andrej 215
- Taine, Hippolyte 10, 26–29, 1215, 1216
- Tarrest 182
- Tasilo II., Agilolfing (bavarski vojvoda) 59–61, 781, 819
- Tasso, Tarquato 318, 359, 798, 809, (1062)
- Tattenbach, Gottfriedu Wilhelm 304
- Tattenbach, Ivan Erazem (Hans Erasmus von) 304, 306
- Taufferer, Inocencij 398, 488
- Taufferer, Ksaver, opat stški, baron 510
- Tavčar, Fran 1059
- Tavčar, Janez 250, 257
- Tavčar, Ivan 1102, 1149, 1226
- Temistokles (596)
- Temlin, Ferenc 433
- Ten-Brink, Bernhard 26, (29), 1215
- Terencij, rimski dramatik 865
- Textor (Tekstor) Urban, ljubljanski škof 96, 97, 123, 124
- Thalberg → Dolničar
- Thám, Jarel Ignác 557
- Thauzy, Francišek, zagrebški škof 328
- Thanhauser, Florijan, prefekt 531
- Theotmar, slazburški nadškof 68
- Thibout, fr. komediograf 1044, 1045
- Thonhausen, grof 289
- Thun und Hohenstein, Leopold von 850
- Thurn, 136, 343
- Thurn, Ahac 111, 189, 205, 216
- Thurn, Jožef 205, 206
- Thurn, Jurij 136
- Thurn, Ludvik 206
- Thurn, Vid 90

- Thurn, Wolf 194, 195
 Ticknor, George 26
 Tieglech, pisec 716
 Tiffernus Mihael (Deberski) 166, 167, (175), (209)
 Tilly, Johann Tserclaes 250
 Timon, kronikar 326
 Tischel 113
 Tit Livij → Livij
 Toggenburg, švicarski vitez 810
 Toman, Lovro (Kamnogorski) 604, 883, 917, 926, 961, 962, 996, 1007, 1024, 1085, 1123
 Toman Vipavski 112
 Toman 763, kipar 766
 Tomašič, Ivan 326
 Tomašik 961
 Tominc, Alfred (1177)
 Tominšek, Josip 1128, 1154
 Tomsa, František Jan 557
 Tomšič, Anton 1083, 1098, 1099, (1100)
 Tomšič, Bernard 41, 42, 955
 Tomšič, Ivan 53, 1007, 1022
 Tonkli, Josip 1182
 Torbar, direktor zagr. Realke 1029, 1082
 Torkar, Valjavčev sošolec 966
 Torkoš, Jožef 432
 della Torre Valsassina
 della Torre Valsassina, Matija Thurn 254
 della Torre Valsassina, Rajmund VI. 253, 254
 Torres, grof Emanuel de 486, (487), 488, 493
 Trautson, Johann Josepg grof von 409
 Trapassi, Pietro Antonio D. B. → Metastasio, Pietro
 Traven, Anton 503
 Traven, Jakob 748
 Traven, dr. Janko (Traun) 824, 825
 Traven, Janez 579
 Trdina, Janez 42, 964, 966, 967, 982, 983
 Trdoglav, slovansko ime 78
 Trenz, Prešernov znanec 752
 Trinko Zamejski, Ivan 52, 1199
 Trissino, Gian Giorgio 636
 Trnski, Ivan 837
 Troppenau, meščan 363
 Trost, Andreas 349
 Trotz, slovaropisec 557
 Trpinc, Fidelij 668
 Trstenjak, Anton 855, 858, 860, (862), (865)
 Trstenjak, Davorin 47, 42, 52–55, 360, 869, 870, 873, 880, 898, 929, (961, 966, 969), 996, 1045, 1117
 Trtnik, 836
 Trubar, Anastazija 164
 Trubar, Barbara 164
 Trubar, Barbara ml. 164
 Trubar, Felicijan 44, 163, 164, 193, 200, 216–218, 220–222, 224, 1224
 Trubar, Felicijanov sin 164
 Trubar, Gertraud (Jerica), Anastazijina hči 164
 Trubar, Magdalena 164
 Trubar, Primož 35, 36, 41, 44, 51, (54), 55, 79, (81, 82), 84, 87,

- 95–98, 100, 103–118, 120–136,
138–140, 142–158, (159), 160–
64, 166–168, 170, (174), 175,
176, (179), (180), 181, (182),
188, (189), 193, (195), 199–202,
206, 208–210, (211), (212),
213–215, 218–220, 224, (231),
238, 239, (240), 242, 243, 256,
257, 265, 334, 335, 340, 344,
443, 507, 546, 601, 851, 998,
1220, 1224, 1230, 1234
- Trubar, Primož (sin) 159, 164
- Tschabuschnigg, Adolf von 731
- Tulščak, Janž 50, 114, 125, 130, 132,
174, 187, 193, 206–209, 1128,
1224
- Tulščak, Katarina 208
- Tulščak, Jakob 209
- Tulšek, Mihael 721
- Turgenjev, Ivan Sergejevič 1105, 1106
- Turjaški 82, 362, 748, 749
- Turjaški, Andrej 160, 718
- Turjaški, Anton 293
- Turjaški, Anton Alexander →
Anastazij Grün, Zelenec
- Turjaški, Dietrich 111
- Turjaški, Herbart 131, 147, 293
- Turjaški, Janez 131
- Turjaški, Janez Herbard 293, 304–
306
- Turjaški, Jožef II., Franc Anton,
passavski škof 469
- Turjaški, Krištof 160, 195, 206, 207,
215
- Turjaški, Theodorik 293
- Turjaški, Volk Engelbert 206, 362
- Turjaški, Wolfgang 293
- Turnograjska, Josipina 51, 962, 996,
1133
- Tustič, Jakob 426
- Tušar, dr. Gregor 998
- Tušek, Ivan 42, 652, 996, 1027,
(1028), 1043, 1052, 1082, 1086,
1091
- Tušek, dr. Učitelj 746, 754
- Udrihovič, Sulfurij → Mencinger,
Janez
- Uhland, Johann Ludwig (852), 875,
931, 936, 991
- Ulaga, kritik krščan 1037
- Ulčar, Jožef 498
- Ulepič, dr., kranjski poslanec 893
- Ulrich, Ferdinand 1094
- Ulrich von Lichtenstein 76, 77, 78
- Umek, Anton 41, 926, (930), 954,
996, 997, 1111, 1117–1119,
(1121), 1128
- Umek, neimenovana žena, roj. Rabič
1118
- Ungnad, Ivan (Hans) III. baron
Sovneški 44, 51, 113, 115, 116,
121, 122, 126, 128–131, 136,
138–141, 143, 144, 167, 172,
176, 182, (192), 210–214
- Ungnad, Ivan (Hans) Ludwig 141
- Urban VIII., papež 301, 401
- Urbaš 892
- Urek, Andrej 844
- Urh, Peter 998
- Usraim beg 147
- Utz, Johann Peter 550

- Vajič, župnik 138
 Valenta, prof. 1059
 Valjavec, Berta 976
 Valjavec, Janez 39, 650, 985
 Valjavec, Matija (Kračmanov) 40, 42, 54, 105, 106, 232, 616, 650, 926, (930), 942, 965–973, (974), 975, 977–985, 987, 990, 991, 996, (997), 1007, 1027, 1043, 1045, 1149, 1226
 Valvasor, 346
 Valvasor, Ana Rosina (roj. von Grafenweger) 348
 Valvasor, Anna Maksimila (roj. Zetschker) 348
 Valvasor, Janez Vajkard 11, 34–36, 54, 86, 168, 174, 175, 206, 264, 322, 323, 326, 330–332, 336, 338–340, 346–355, 357–360, 376, (379), 512, (693), 697, (722), 750, (755), 794, 795, 797, 819–821, 823, 923, 958, 1220, 1224, 1225
 Valvasor, Jurij Žiga 346
 Valkun (Vladuh), Hotimirov naslednik 819, 820
 Valjhun, lik iz Krsta pri Savici 820, 822
 Valtunk, karantanski knez 60
 Valuk, karantanski knez 59
 Varena, Jožef vitez 590, 601
 Varl, Jurij 41, 955, 1123
 Varman, duhovnik 819
 Vatou, mašnik v Karantaciji 60
 Vavrič, učitelj 1123
 Vega, Jurij 50, 53, 543
 Veba, Jurij → Vega, Jurij
 Vehovar, Matevž 856
 Venera, boginja 76, 156, 809
 Vergerij, Ivan 101
 Vergerij, Peter Pavel 54, 100–106, 108, 110, 111, 114, 122, 134, 239
 Vergil, salzburški škof 60, 819
 Vergilij Maro, Publij 408, 412, 462, 494, 567, 643, 866, (870), 919, (990, 996)
 Veriti, Franc 465, 579, 632, 642
 Verne, Mihael 616, 919
 Vesel, svetovalec 691
 Vesel, Ivan 1162, 1183, 1184, 1190, 1199
 Vesel Koseski, Jovan 40, 42, 45, 46, 50, 53, 616, 920–9931, 934, 935, 936–945, 947, 956, 961–964, 971, 991, 1009, 1020, 1023, 1074, 1121, 1125, 1137, 1139, 1239, 1266
 Vesel-Vesmin 1088
 Vidic, Fran 52, 55, (550), 1189, 1222
 Vidic, Jožef 602
 Vidmar, Luka 35, 445, 446
 Vilhar, Alfonz 1110
 Vilhar, Miroslav 946, 960, 1003, 1009, 1020, 1023, 1096, 1110
 Vinković, Benedikt → Benko Vinković, Benedikt
 Vinković, Ivan 964
 Virk, Jožef 51, 856, 857
 Visarion, menih 279
 Vischer, Georg Matthäus 349
 Višer, M. C. 149, (157), 220
 Vitelič, Anton (Vittelius) 274

- Vitković, Ivan 432
 Vitoglav, slovansko ime 78
 Vlahović, Matija (Flacius) 166, 168, 223, (224)
 Vlahović, Gregor 130, 134, 140, 148, 208
 Vlahović, Peter 206
 Vlašić → Vlačić, Matija
 Vodlan, Honorat 503
 Vodnik, Hugo 541
 Vodnik, Jera (roj. Pancè) 529
 Vodnik, Jožef, oče 529
 Vodnik, Jurij, ded 529
 Vodnik, Marcel, stric 529
 Vodnik, Miha, praded 529
 Vodnik, svetnik, krški meščan 360
 Vodnik, Valentin (samostansko Marcellianus) (38, 39), 41, 42, 45, 47, (49, 51), 52, 55, 237, (247), 360, 376, 378, 423, 438, 450, 460, 461, 503, 505, 507, 510, 520, 521, 525, 526, 528–537, 539, 540, 542, 544–559, 561, 562, 564, 565, 568, 572, 573, 589, 592, 596, 598, 599, 601, 609, 611, (612, 617), 631, 632, (649), 668, 671, 676, 686, 688, 703, 704, 707, (712), (713), (721), 722, 728, (739, 740), 743, 744, 751, (752), 762, 763, (774), 778, 779, 791, 803, 805, 823, (832), 880, (907), 908, 914, 922, 928, 935, 947, (966, 969), 971, 972, (1005, 1021, 1028, 1088), 1091, 1221, 1225, 1232
 Vodušek, Matej 54, 844, 854, 1060, 1141
 Vogrin, Lovro 853
 Vojnič, Jakob 450
 Vojnović, Ivan 306
 Vojnović, Štefan 325
 Vojska, župnik na Igu 691
 Vojtíšek, Antonín 743
 Vojvoda Modenski 999
 Volčič, Janez 42, 1048
 Volkmer, Leopold (tudi Volkmayr, Volkmar) 582, 583, 584, 585, 830, 831, 837, 844, (861), (862), (890, 896)
 Volk, Simon 745
 Voltaire (755)
 Vonča, Ferdinand 579
 Vončina, Ivan 1099
 Vončina, Leon 41, 1001
 Vondrák, Václav 72, 73, 74, 75
 Vorenc, Gregor 493, 653
 Vostókov, Aleksander 74, 75, 575, 577, (650)
 Vošnjak, Josip 50, 52, 1099, 1100–112, 1109, 1116, (1117), 1129, 1179, 1180
 Vramec, Anton 52, 232–234, 326, 328
 Vrančič, Faust 36
 Vranič, Anton 431
 Vraz, Dragojila 883
 Vraz, Stanko 50, 51, 54, 575, 585, 587, 643, 644, 686, 741, 743, 782, 806, 807, 837, 851, (852), 862, 864–880, 882, 883, 898, 901, 903, 904, 918, 956, 993, 1225
 Vrbec, Mihael 184, 206
 Vrečko, Andrej 50
 Vrhovec, Matija 41, 224

- Vrhovnik, Ivan 49, 1174, 1183, 1184,
1189, 1193, 1199, 1201
Vrne, Mihael 41, 53
Vršič, Martin 619
Vrtovec, Matija 46, 918, 958
Vukmir, Uskok 582
Vukovački, poslanik 313
Vulkan 156
- W**
Wachler, Ludwig 332
Wagner, Janez Krstnik, 543
Wagner, Wilhelm Kaspar Otto 1001
Wagner, načelnik oddelka notranjega
ministrstva za državni zakonik
1006, 1022
Walland (Balant), Jožef 722
Waldeck, Ludwig 840
Waldmüller, Robert 839
Welhal (Gradčan) 829
Wallenstein, Albrecht Wenzel
Eusebius von 250, 302
Walther, Bernard 258
Wappenmaler, risar grbov 709
Wasserthal, piarist 424
Waxenstein, Franc Barbo 139, 140
Weigel, Oswald 230
Weingarten 901
Weissenthurn (778)
Weixler (Weyxler), Janž 138, 143,
148, 168, 169, 211, 243
Weitz, J. B. (zagrebški tiskar) 287
Weitzinger, Alojz 620
Welbich, Lovrenc 614
Welsberg, Viljem von, briksenski škof
266
Weralt, profesor kmetijstva 601
Wererr, Janez 349
Werner, Abraham Gottlob 524
Werner, Richard 601
Werth, Johann von 303
Wesselényi, Ferenc 306, 313
Wesselényi, Marija → Széchy, Marija
Wetz (Wets), Wilhelm 29, 1215
Wiching, duhovnik 68, (69), 70
Wickenburg, guverner, grof 861
Wider, Antonij 381, (382)
Widerhofer, Gašper 861
Widmanstätter, Jurij, , graški tiskar
260, 261, 293, 294, (341, 383)
Wiedenmann, E. 279
Wiener, Paul evangelijski škof 44, 51,
95–97, 123, 124, 210
Wiery, Valentin 898
Wiesenauer, Franz 861
Wiesthaler, Fran 51, 52, 149, (551),
690, 703, 833, 931
Wikosch, prof. Zg na Dunaju 743
Wilde, Franc 538
Wilfan, prošt 746
Winde (pseudonim) 628
Windischgrätz, družina 348
Windischgrätz, knez Oton 1181, 1182
Wiseman (954)
Wiśniowiecki, Michał Korybut 313
Wodnik, Peter Hugo 541
Woldrich (somatologija) 1032
Wolf, Anton Alojzij 50, (52), (432),
558, (562), 646, 649, 678, 690–
692, 704, 719, 748, 914, (1004,
1021, 1025), 1118, (1123), 1135
Wolf, Joannes 266
Wolf, Matevž 503

- Wolf, Friedrich August 577
 Wolfgang, župnik 112
 Wolfgang, palatinski grof na Renu 142
 Wolfinger, Janez 218
 Wolland (Walland), Jožef 503, 543, 607
 Wollstein, Janez Gottlieb 465, 521, 527
 Wondrašek, lekarnar 543
 Wregand, Gregor 217
 Wucherer, semeniški ravnatelj 499
 Wulfen (Walfen), Ksaverij baron 491, 499
 Wurmser, Dagobert Sigismund 892
 Würtemberški, Krištof, vojvoda 102–104, 108, 112, 113, 115, 117, 128, 129, 131, 132, 135, 136, 141, 166, 167
 Würtemberški, Ludvik, vojvoda 194, 199
 Würtemberški, Ulrih 167
 Wuttke, časnikar 49

Zaengerl, Roman, graški škof 605, 873
 Zagajšek, Mihael 464, 465, 581
 Zagrebec (Zagrebčan), Štefan 427
 Zahar, Oskar 806
 Zajotti, Parid 936
 Zakrajšek, Francišek 39, 840, 926
 Zakotnik, Dizma 546
 Zaleski, Bohdan 1123
 Zalokar, Janez 54, 565, 616, 618, 627, 648
 Zamejic, Andrej 956, 1001

 Zang, časnikar Prese 1084
 Zarnik, Valentin 652, 1027, (1028), 1054, 1081–1085, 1091
 Zavadlal, Mihael 341
 Zavojščak, J. 1094
 Zbašnik, Fran 52
 Zborovčič, Benedikt (107)
 Zschokke, Heinrich (Johann von Magdeburg) 601, 947
 Zeidler, Justin 602
 Zelenič, Josip 362
 Zelenko, Jurij → Zagajšek, Mihael
 Zelenlugovič, Ljubimir → Ritter Vitezovič, Pavel
 Zelking, Hans Kristof von 223
 Zelking, Ursula van (roj. van Prag) 222, 224
 Zelli, Rafael 544
 Zemljič (ljutomerski tabor) 1082
 Zentrich, Fran 1092
 Zetschker, Anna Maksimila → Valvasor, Anna Maksimila 348
 Zichy, Jožefa 431
 Zicsy, Ferencz 426
 Zima, Luka 50
 Zinzendorf, Franz Ludwig von 326
 Zislpacher, župnik na Krškem 112
 Zizenčeli, Jožef 352, 353
 Znojilšek, Blaž 221
 Znojilšek, Janez 143, 196, 199, 216, 218, 221, 222, 224
 Znojilšek, Suzana roj. Spindler 221
 Zoilos I., kralj 107
 Zois von Edelstein, Anton pl. 769
 Zois von Edelstein, Franjo, baron 603
 Zois von Edelstein, Ivana pl. (roj.

- Kappus) 523
 Zois von Edelstein, Karel Filip Evgen 297, 302–317, 323, 1107, 1108
 525, 528, 541, 543
 Zois von Edelstein, Mihael Angelo → Zrinski, Zora Veronika
 523
 Zois von Edelstein, Žiga 254, 339, 297, 302–317, 323, 1107, 1108
 (374), 437, 502, 505, 507, (509), Zrinski, Zora Veronika
 510, 511, 516, (518), 520, 521, Avrora Veronika
 523–532, 543–545, 552, 556, Zrinij, Jurij 221, 232
 559, 561, 567, 568, 600, 609, Zupan (Suppan, Župan), 928
 637, (638), (693), 703, 803, Zupan (Suppan, Župan), dr. Fr. 1103
 (1091), 1225 Zupan (Suppan, Župan), dr. Gregor
 Zorc, gimnazijski inspektor 967 494
 Zorčić, Pavao 278 Zupan (Suppan, Župan), dr. Jakob
 Zorn, Hilarij 1174, 1179 41, 51, 462, 526, 559, 589, 592,
 Zorn, Alojzij 1185 595, 598–600, 614, 626, 627,
 Zorzut, Ludvik 1198 636, 674, 678, 687–704, 713,
 Zrinski, 231, 318, 327 714, 740, 745, 752, 753, 756,
 Zrinski, Adam 300 764, 776, 798, 812, 832, 1107,
 Zrinski, Ana Katarina → Frankopan 1108
 Zrinski, Ana Katarina Zupan (Suppan, Župan), dr. Jakob
 Zrinski, Avrora Veronika 307, 314 Frančišek 516
 Zrinski, Ivan Antun Baltazar 305, 307 Zupan (Suppan, Župan), Lovrenc
 Zrinski, Jelena → Rákóczi, Jelena 312 (Lavrencij), stiški prelat 258
 Zrinski, Jurij (oče) 302, 305, (307) Zupan (Suppan, Župan), Sebastijan
 Zrinski, Jurij (sin) - ban 302 494, 543
 Zrinski, Jurij, sin Nikole Šubića 324 Zupančič (Supantschitsch, Župančič),
 Zrinski, Marija Sofija (roj. Löbl) 306 prof. Janez Anton 541, 546, 624,
 Zrinski, Nikola (Sziget) 302, (307, 776, 845, 897, 898, 922, 1018
 308), 310 Zvečić, Jurij 126, 139, 140, 143, 175,
 Zrinski, Nikola – ban, brat Petra 278, 211
 286, 303, 305, 306, (307), 308, Žakelj Ledinski, Anton 41, 883, 926,
 (309), 310, 311 927, 946, 948–952, 954, 955
 Zrinski, Nikola Šubić 305, 323, (324), Žan, J. 708
 327 Žarnik, dr. 1207
 Zrinski, Petar - grof 284, 286, 296, Žefarović, Hristofor 323
 881, 950 Žegar, Matija 402
 Železnikar, Ivan 1179, 1180
 Žemlja, Jožef 41, 644, 712–714, 716,

- Žepič, Sebastijan 966, 967, 982,
1043, 1116
- Žigon, Avgust 1237
- Žitnik, prof. 256, 258
- Živčič 206
- Živčič, Baltazar N. 138
- Živčič, Gregor 182
- Živčič, Matija 138, 139, 168, 193
- Žlogar, Anton 1199
- Žnidarčič, Andrej ml. 1183–1185
- Žuža, Anton 50, 922, 929
- Žvab, Lovro (Slavomil) 50, 51, 256,
920, (1023)
- Ybmar, Bolteshar 153**
- SVETOPISEMSKE OSEBE**
- Absalom, sin Davidov 159, 160
- Ana, veliki duhovnik 368
- Danijel 229
- David 159, 160, 369, (428, 459),
550, (566)
- Izaija, 198, 207, 929
- Jakob, 160
- Jeremija, 1193
- Job 962, 1201, 1202
- Jožef 773
- Juda, 160, 211, 214
- Malahija, 229
- Marija Magdalena 369
- Marija Salome 369
- Marija Kleofe 369
- Mojzes 459, (494, 496), 651, 780, 811
- Salomon 452, 478, (521)
- Samson 367, 368
- Veronika 369
- SVETNIKI**
- Sv. Afra 157
- Sv. Agata 156
- Sv. Ana 157
- Sv. Anastasius 157
- Sv. Andronik 65
- Sv. Anton 156, 315
- Sv. Anton Padovanski 438, 454, 455
- Sv. Alojzij 392, 605
- Sv. Apolonija 157
- Sv. Avguštin 396, 446, 459, 479, 759,
822, 970, 1090
- Sv. Barbara 157, 337
- Sv. Bendel 156
- Sv. Benedikt 157
- Sv. Blaž 157
- Sv. Bonaventura 266
- Sv. Boštjan 157
- Sv. Brigita 315, 401, 402
- Sv. Britius 157
- Sv. Ciril 34, 36, 49, 64, 69, (74), 75,
378, 446, 573, 589, 606, 611, 612,
626, 628, 629, 734, 849, 959,
(1108), 1119, 1121, 1175, 1201
- Sv. Ciriacus 157
- Sv. Cosmas 157
- Sv. Crispyana 157
- Sv. Cryspin 157
- Sv. Damianus 157
- Sv. Donat 449
- Sv. Egidij 156

- Sv. Emigdij 449
 Sv. Erazem 157
 Sv. Eulogi 156
 Sv. Eustahij 157
 Sv. Felicijan 427
 Sv. Florijan 156, 449
 Sv. Gal 156
 Sv. Gregor 157, 162
 Sv. Gutman 157
 Sv. Gregor 372, 981
 Sv. Hema 712
 Sv. Hieronim 362, 368, 376, 427,
 446, 479
 Sv. Iudocus 156
 Sv. Ignacij Lojolski 96, 291, 384, 385,
 464
 Sv. Izidor 449
 Sv. Jakob 989
 Sv. Janez 157, 449
 Sv. Jedrt 969
 Sv. Jernej 162, 565
 Sv. Jožef 849
 Sv. Jurij 140, 156, 157, 251
 Sv. Kajetan 388
 Sv. Katarina 157, 291
 Sv. Klemen 161
 Sv. Krištof 676
 Sv. Lenard 157
 Sv. Loi 156, 157
 Sv. Longinus 369
 Sv. Lucas 157
 Sv. Lucija 162
 Sv. Luka 89, 279
 Sv. Magdalena 157
 Sv. Margareta 157
 Sv. Marko 157
 Sv. Marija, Mati Božja 369, 959, 1051
 Sv. Martin 156, 197, 705
 Sv. Matija 969
 Sv. Metod 34, 49, 64–69, (70, 74),
 75, 446, 589, 611, 626, 849, 959,
 1108, 1119, 1121, 1175, 1201
 Sv. Mihael 402, 969, 981
 Sv. Nikolaj 156, 157, 336
 Sv. Otilija 157
 Sv. Pavel 67, 100, 109, 125, 126,
 135, 150, 160, 165, 190, 254,
 287, 449, 691, 1120, 1200
 Sv. Pelagij 156
 Sv. Peter 65–67, 69, (161), 176, 344,
 691, 693, 1120
 Sv. Petronela 157
 Sv. Rok 157
 Sv. Savel 1167
 Sv. Senan 51
 Sv. Sulpicij 338
 Sv. Terezija 618
 Sv. Tomaž 969, 981
 Sv. Urban 156, 161
 Sv. Urh 157
 Sv. Valentin 157
 Sv. Vid 162
 Sv. Vincenc Pavlanski 849
 Sv. Vladislav 284
 Sv. Wolfgang 157
 Samomastniki, svetniki vetra, neba,
 toče, grmenja 156, 157

Sestavila Rok Dovjak in Neža Pahovnik

Stvarno kazalo

- Abadon (Mencinger) 1089
 Abbildung und Beschreibung
 (Hacquet) 415
 ABC knjižica (Küzmič, M.) 433
 Abeceda za prve šole (Vodnik) 533,
 542, 556
 Abeceda ali azbuka (Vodnik) 533, 556
 Abecedarium (1555) 104, 105
 Abecedarium und der klein
 Catechismus (1550) 100
 Abecedika (Pohlin) 438
 Abecedna knjižica za deželne šole
 (Dajnko) 626, 628
 Abecedna vojna 50, 55, 573, 604, 628,
 633, 636, 637, 639, 640, 643–645,
 647, 648, 667, 674, 681, 684, 686,
 695, 700, 731, 738, 756, 757, 812,
 841, 858, 902, 910, 1234
 Abecednik (Trubar) 98, 144
 Abecednik (Machner) 621, 624, 632
 Abecednik (Ravninar) 562
 Abecednik nemško slovenski za šole
 (Metelko) 616
 Abecednik za slovenske šole (Metelko)
 616
 Abgandlung über den Mergel (Popovič)
 422
 Ariss der slovenischen Literaturge-
 schichte (Zakrajšek) 39
 Ab urbe condita (Livij) 593
 Accademia de' Crescenti 319
 Academia operosorum 360, 371, 372,
 387, 388, 437, 454, 455, 457, 463,
 464, 466, 492, 493, 495, 505, 511
 Academia philoharmonicorum 371
 Acta eruditorum 409
 Acta sanctorum 825
 Acta sanctorum hiberniae 825, 826
 Adagia carniolica (Mihelič) →
 krajnski pregovori (Mihelič)
 Adrianskoga mora Sirena (Zrinski, P.)
 308, 309–311, 323
 Adriai tenfernek Syrenaia (Zrinski,
 N.) → Adrijanskoga mora Sirena
 (Zrinski, N.)
 Adrijanskoga mora Sirena (Zrinski,
 N.) 278, 308
 Aemona's Feyer (Linhart) 511
 Aemona vindicata (Schönleben) 332
 Africa, ep 814
 agenda 149, 150, 162, 219
 agenda tu je koku se te imenitne
 Božje službe opravljajo 162, 219
 Ahacijeve pesmi 719, 847, 851, 853,
 854
 Ajant (Sofoklej) 990, 996
 Akademie der Künste (Berlin) 583
 Akademie der Wissenschaften (Dunaj)
 44
 Akademie der Wissenschaften
 (München) 583
 Allgemeine Zeitung, časnik 714
 Ali smem Slovenec biti (Jeran) 956
 Alphabetarium Carniolicum (Vodnik)
 510
 Alphabetisches Verzeichniss aller
 Ortschafts und Schlössernamen
 (Freyer) 610

- Alphabetum Sclavorum 83
 Alpenglühén, zbirka 839
 Amico Zvetkoni (Modrinjak) 587
 Andeutungen über Kärntens Germanisierung (Oris germanizacije Koroške), spis 732, 736
 Andoht povna viža 446
 Anhang der Vorrede des Lehrgebäude der slowenischen Sprache (Metelko) 648
 Angelj molitve 847
 Angel varuh 315
 Angel varuh (Gutman) 605
 Anleitung zur Rechenkunst 617
 Anmerkung (Gutsmann) 468
 Annales Carinthiae 227
 Anno climacterico (Schönleben) 331, 332
 Annalen für Literatur und Kunst 415
 Anton Klaj pobožni istrijanski grajan, spis 722
 Antona Janšaja podvučenje (Goličnik) 465
 Apel in čevljar (Prešeren) 638, 757
 Apologija avgzburške izpovedbe 141, 142
 Appendix ad declarandam editionem huius libelli orthographicam (Petretić) 281, 282
 Arcadia Goritiae 464, 505
 Archiv für slavische Philologie 45, 46, 49, 73, 83, 341, 399
 Arcticae horulae (Japelj) 502
 Arcticae horulae succisivae (bohorič) → slovnica (Bohorič)
 Arfe, pesem 724
 Artaxerxes (Metastasio) 500
 Articoli oli dejli te prave stare vere kršanske (1562) 127, 132
 Artikuli ili deli 130
 Assemanijev kodeks 572
 Auserlesene historische alte und neue Nachrichten 409
 Avguštin Ocepek (Erjavec) 1035
 Avgzburška izpovedba (96), 110, 124–128, 132, 135, 141, 142, 145, 146, 151, 152, 201, 202
 Avstrijska akademija znanosti 16
 Avstrijska cerkvena agenda 223, 224
 A Zríniász (Zrinski, N.) → Zrinijada (Zrinski, N.)
 Babica (Němcová) 993, 996, 1020
 Babištvo ali Porodničarski vuk za babice (Vodnik) 539, 558, 653
 Bahači četvero bolj množnih Slave rodov, zabavljica 806
 Baron Turjaški Andrej, pesnitev 718
 Baruh, prerok, del sv. pisma 719
 Basni (Ezop) 649, 652
 Beantwortung der Frage (Japelj) 501
 Beitrag zum Studium des Slavisches Zeitwortes (Navratil) 944
 Beiträge zur Kunde Berühmter Krainger (Prispevki h znanju o slavnih Kranjcih), spis 695
 Belin (Dev) 461, 516
 Bemerkung einer Landlehrers (Školnik) 632
 Bemerkung über das neu aufgelegte windische Nahmenbüchlein (Murko) 641

- Beneški rokopis → Černjejski rokopis
 Berilo greško (Vodnik) 558
 Berilo za drugi klas malih šol na kmetih (Metelko) 645
 Berilo za male šole na kmetih (Metelko) 645
 Berilo za osmi razred (Miklošič) 45, 267
 Berti (Valjavec) 976
 Besednik, časnik 1118
 Betbüchlein 200
 Bezeg, spis 211
 Biblia sacra Ebraice ... 230
 Biblia tu je vse svetu pismu starega in novega testamenta → Biblija (Dalmatin)
 Biblia, to je svetiga prisma prvi del 190
 Biblia sacra (Japelj-Kumerdej) 495, 594
 Biblija (Dalmatin) 161, 185, 187, 193, 194, 197, 203–206, 208, 215, 217, 220, 228, 230, 253, 258, 260, 265, 339, 341, 375, 493
 Bibliotheca Carniolia (Pohlin) 37, 38, 50, 264, 377, 379, 423, 424, 438, 445, 449, 459, 466, 494, 794, 1221
 Bibliotheca Labacensis (Dolničar, J. G.) 35
 Bildung der windischen Sprache (Winde) 628
 Bitva na Vipavskem (Hitzinger) 959
 Blätter aus Krain, časnik 330, 332
 Blagomir puščavnik 649
 Blagor prostim, pesem 687
 Blagovestnikom, pesem 1187
 Blagur ribam v vodi, basen 729
 Blätter für landwirtschaft und industrie 842
 Blaže ino Nežica v nedeljski šoli (Slomšek), 847
 Blaženoga Augustina Gazotti [...] življenje (Krčelič) 430
 Bleiweisova pratika 707
 Blumen aus Krain (Linhart) 511, 522
 Bog obvaruj cesar Franca (Vodnik) 550
 Bog Vas primi Kraljeva Venus 733
 Bogomila (Belostenec) 287
 Bosna captiva (Vitezović) 329
 Božja pot na Dobrovi, spis 722
 Božje in hudičeve hiše v Ljubljani, 833
 Branja → Nemško-slovenska branja (Primic)
 Bratovske bukvice sv. Roženkranca (Kastelec) 341, 342
 Brehms Tierleben (Brehm) 1033
 Breve exercitium (Kastelec) 340
 Brez mehirja plavati, basen 729
 Brižinski spomeniki 38, 61, 72–75, 613, 648, 650, 731, 734, 737, 740, 1213, 1224, 1229, 1231, 1235
 British museum 62, 66
 Bruška pacifikacija 242, 243
 Brünner patriotisches Tagblatt, časnik 557
 Bučelice, pesem 724
 Buči morje adrijansko (Jenko) 1050, 1074
 Bukolika (Vergil) 408
 Bukuvce od žvinskih bolezni (Fanton de Brunn) 465, 521

- Bukuvce tega uselej trpejočega molenja (Conti) 464
- Bukuvce za rajtengo (Pohlin) 449
- Bukve k usečihrnemu špoganju (Pohlin) 459
- Bukve od kuge inu bolezni (Fanton de Brunn-Linhart) 465, 521, 527, 653
- Bukve za kmeta (Bleiweis) 908, 914
- Bukve za pomoč inu prid kmetam (Ješenak) 581
- Bukvice od slejda inu navuka Kristusa (Hipolit) 379
- Bürgerliches Lesebuch (Povoden) 582
- Cabala (Bolšić) 431
- Campanula Zoisii 525
- Cantio de Zrinji Petro → Plačna pesma Petra Zrinskog (Kukuljević)
- Cantilenae variae (Kalobska pesmarica) 381
- Carinthia, časnik 626, 629, 632, 686, 695, 697, 718, 725, 727, 731–733, 735, 738, 860
- Carmen ad J. Strauss (Strauss, J.) 256
- Carniola, časnik 762, 946, 950
- Carminum carniolium (Prešeren) 752
- Carniola antiqua et nova (Schönleben) 332
- Catehismus (1555) 105
- Catehismus in der Windischen Sprach (1550) 99
- Catechismus Petra Canisia, tu ie Chistianski nauk (Čandek) 264 → Veliki katekizem Petra Kanizija
- Catehismus s dvejma izlagama 149, 155, 158, 159, 162, 219, 220
- Cekin (Jenko) 1065
- Celovski rokopis → Rateški rokopis
- Ceptec (Mandelc, V.) 1044
- Cerkniško jezero (Svetličič) 958
- Cerkovne pesmi (Japelj) 493, 504
- Cerkovno lejtó ali Evangeljski navuk (Gorjup) 581
- Cerkvena pesmarica z Loč 16
- Cerkveni red 134–136, 143–146, 215
- Cesar in opat 721
- Cesarsko Kraljeva licealna bukvarnica v Ljubljani, spis 721
- Chatechismus ali Kratki zapopadik (Schönleben) 335
- Christianus moribundus (Cusani) 397
- Christoph Schmid's Biblische Gescichte (Schmid) 562
- Cmokavzer in Ušprna (Mencinger) 1088, 1125
- Collectanea et historia Carinthiaca 227
- Collegium Carolinium nobilium 250
- Comentarii dela volgar poesia (Crescimbeni) 320
- Concordaktiae bibliorum 464
- Conferenzen (Dajnko) 626
- Constitutiones et Decreta (Schilling) 388
- Conversio Bagoariorum et Carantanorum 61
- Cotta'sche Bibliothek der Welliteratur 47
- Crescenti 319
- Crisis über die Kraynerische Grammatik (Popovič) 423, 445
- Croatia rediviva (Vitezović) 329
- Cvet in sad (Jurčič) 996, 1098, 1101, 1105, 1108

- Cubus 229
 Cvet slovenske poezije (ur. Janežič) 997
 Cvetje iz domačih in tujih logov (ur. Janežič) 919, 930, 969, 985, 990, 996, 997, 1036
 Cvetje jugoslovansko (Macun) 649
 Cvetje slovenskega naroda 959, 997
 Cvetje slovenskega pesništva (Macun) 914, 993
 Cvetje z vrta sv. Frančiška 397
 Cvetniki (ur. Janežič) 707, 997
 Cvetnjak ali rožnjek (Šerf) 619
 Cvet sveteh (Gasparotti) 427
 Cvinglijanec 110, 117, 136, 176
 Cvinglijanstvo 102, 163
 Czar, časnik 1084
 Cyrillisierung des windischen Alphabetes (Zupan) 626, 695
- Čanjške gmajne, pesem 724
 Časnikarstvo in naši časniki 49
 Časnik za zgodovino in narodopisje 400
 Častitno vošejne te kranjske dežele (Zizenčeli) 352
 Čebelarju, pesem 689
 Čebelarstvo (Goličnik) 581
 Čelarstvo (Dajnko) 619, 623
 Črkarska pravda (Prešeren) 756, 757
 Črnjejski rokopis 83, 84
 Česa je posebno treba našim pesnikom, spis 1138
 Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 73
- Češka predica Slovenki, pesem 705
 Češka nova književnost, časnik 626
 Českého Museum, časnik 38, 39, 633, 687, 697, 743, 753, 837
 Čitanka za sedmi in osmi razred srednjih šol (Sket) 48
 Človeka nikar!, 1171, 1172, 1174, 1201
 Človeško življenje, pesem, 713
 Čopovi galicijski dopisniki 670
 Črkarska pravda → abecedna vojna
 Črkarska pravda (Prešeren) 630, 633, 637, 687
 Črtice iz življenja na kmetih, 1127
 Črtice iz življenja Šnakšnepskovskega (Erjavec) 1027, 1034, 1080
 Čudni dihur (Prešeren) 637
 Čupičeva zadužbina 49
- Daj moža, spis 711
 Damon Meliti (Jarnik) 726–728, 743
 Danica, 1132
 Danica Horvatzka, časnik 714, 740, 805, 867, 868, 875, 880–883
 Daničarjam, pesem 805, 882
 Dan slovanski (je ko) 1060
 Das innere Lehngut im Slowenischen (Prunč) 15
 Das Todesfest der alten Slaven ... (Starih Slovanov praznik smrti ...), spis 732
 De agno paschali 233
 De Bagoariorum et Carantanorum (O spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev) 735
 De Civitatis Dei (sv. Avgustin) 446

- De coelo venerat exercitus
Angelorum, pesem 217
- De Columnis Herculis (Schwarz) 409
- Decretum, koterega je Verbeci Ištvan
Diacki popisal 232
- De divinatione (Cicero) 372
- De imitatione Christi → Hoja za
Kristusom (Kempčan) 296
- Dem Doctor und Professor Jacob
Supan, pesem 703
- Dekadenca 50
- Dekletam (Prešeren) 750, 787, 789,
796, 840
- De hirudine medica (Bleiweis) 905
- De lingua Carnorum et Illyricum
slavonica (Hase) 36
- Denica, pesem 724
- De nuptiis Mercurii et Philologiae
(Marcijan) 10
- De officiis (Cicero) 431
- Der Abt und der Kaiser (Bürger) 754
- De regnis (Krčelič) 429
- Der Aufmerksame, časnik 619, 620,
628, 632, 640, 923, 960
- Der Gang zum Eisenhammer (Hod k
fužini), pesem 726
- Der Kampf mit dem Lindwurm im
Sonnenfelde (Boj z zmajem na
sončnem polju), pesem 726
- Der Messgesang – Mešna pesem
(Volkmer) 583, 890 Mašne pesmi
- Der Messerschmied Hammer 1019
- Der Turnier zwischen den beyden
Rittern (Zupančič) 546
- Der Weg zum Wohlstand (Werner,
R.) 601
- Des Prinzen de Ligne Urtheil über
Slaven und Slavismus (Princa De
Ligna mnenje o Slovanih in slaviz-
mu), spis 695, 702
- Descriptio Asiae et Europae (Piccolo-
mini) 85
- Deseti brat (Jurčič) 996, 1094, 1096,
1097, 1105, 1108, 1153
- Deset zapuvidi v postu 335
- Deset zapovedi v verzij 255
- De sophisticis elenchis (Aristotel) 446
- Deteljica ali življenje treh kranjskih
bratov, francoskih soldatov, povest
712
- Deutsche Einflüsse auf die böhmische
Romantik (Murko) 50
- Deutsche Monatschrift für Kärnten,
časnik 839, 901
- Deutsche Revue 839
- Deutscher Musenalmanach, časnik
874
- Deutsch-slovenisches Lesebuch →
Nemško-slovenska branja (Primic)
574
- Deutsch-Slovenisches und Slovenisch-
Deutsches Hanwörterbuch (Murko)
631
- Deutsch-windisches Wörterbuch
(Gutsman) 471, 473
- Deutsch-Windisch-Latein
Wörterbuch → Slovar (Vodnik)
- Deutsch-Slovenisch-Lateinisches
Wörterbuch → Slovar (Vodnik)
- Devica Orleanska (Levičnik), pesnitev
718
- Devištvo, pesem 831, 832

- Dictionar ili reči slovenske (Habdelić) → Slovar (Habdelić)
- Dictionarium bilingue 557
- Dictionarium Latino-Carniolicum (Kastelec) 339
- Dictionarium Latino-Carniolicum (Vorenc) 494
- Dictionarium quatuor Linguarum 225, 392
- Dictionarium trilingue (Cigale) 378
- Dictionarium trilingue (Hipolit) 374
- Dictionarium quatuor Linguarum 392
- Dictionnaire dex Trevonx 419
- Die ältesten schriftlichen Denkmäler der Slaven (Metelko) 38
- Die Anfänge des Protestantismus in Krain (Elze) 44
- Die Bildung des Zeitwortes (Oblikovanje glagola), spis 737
- Die Erhöhung (Schlegl, A.) 792
- Die Feldmühle (Richter) 516–518
- Die frühesten Opfer des Protestantismus in Kärnten (Elze) 44
- Die Identität der Rinder – und Schafpest (Bleiweis) 917
- Die Indianer in Nord Amerika (Pirc) 580
- Die Kirchenglocken in Krain (Cerkveni zvonovi v Kranju), spis 714
- Die Leiden des jungen Werther (Trpljenje mladega Werterja) 1150, 1155
- Die malakologischen Verhältnisse (Erjavec) 1032
- Die neue Erdbeschreibung (Büsching) 420
- Die nothwendigsten Anfangsgründe (Popovič) 409, 419, 422
- Dies irae dies illa (Vodnik) 550
- Die Schweizerfamilie (Švicarska družina), igra 856
- Die Slovenen (Teschen, Procháska): Die slovenische Literatur (Šuman) 45
- Die slovenischen protestantischen Bibelbücher (Elze) 44
- Die slovenischen protestantischen Gesangbücher (Elze) 44
- Die slovenischen protestantischen Katechismus (Elze) 44
- Die slovenischen protestantischen Postillen (Elze) 44
- Die Sprache in Kastelec (Zavadlal) 341
- Die Superintendenten der evangelischen Kirche in Krain (Elze) 44, 163
- Die Universität Tübingen und die Studenten aus Krain (Elze) 44
- Die Venetianer Trias 835
- Die vier Hauptnationem Europas (Štirje glavni evropski narodi), spis 732
- Die Volkslieder aus Krain (Grün) 951
- Die Wasserbraut (Grün) 794
- Die Wissenschaft des Slavischen Mythus (Hanuš) 38
- Die Worte des Glaubens (Beseda vere) 705
- Die Wocheim und der Triglav (Bohinjski kot in Triglav), spis 721
- Dijačke junačke (Frankopan, F. K.) 317

- Dijanje lepeh čednost (Pohlin) 449
 Diogeneš (Brezovački) 426, 427
 Diporti del Crescente Divisi (pripisano Leopoldu Wilhelmu) 320
 Discacciamento delle nuove lettere (Firenzuola) 635, 636
 Divja rožica (Jenko) 1051
 Djanje svetnikov 848, 853
 Dnevnik škofa Hrena 263
 Dober nauk ali kratko podučenje se časne in večne nesreče obvarvati 710
 Dobro jutro, drama 721
 Dobrovoljke, zbirka 853
 Dobrovoljni strelec, zbirka 853
 Dogodivščine štajerske zemlje (Krempl) 805
 Doktor Bežánjec v Tožbánji vasi (Levstik) 1019
 Doktor Zober, 1101, 1105, 1108
 Dolenc, pesem 713
 Domače in tuje živali (Erjavec) 1030, 1031, 1033
 Domači koledar 960
 Domen (Jurčič) 1095, 1125
 Dom in svet, časnik 11, 50, 52, 239, 382, 401, 950, 1226, 1233
 Domoljuben načrt (Kumerdej) 474
 Domorodne iskricice 1161
 Domu me mika, pesem 719
 Doneski k zgodovini književne zveze med Čehi in Slovenci, zbornik Slovenske matice 680
 Don Quixotte della Blatna vas (Zarnik) 1085
 Dovtip 49, 318, 518, 541, 640, 693, 711, (746), 768, 770, 774, 832, 835
 Dozdevna smrt, basen 710
 Dramatično društvo 47, 992, 1021, 1044, 1045
 Dramatika in slovensko slovstvo (Ilešič) 55
 Dramilo (Vodnik) 549
 Drevar ali beli gaber 856
 Drobiž, spis 1136, 1151, 1156
 Drobtinice, časnik 39, 643, 647, 707, 722, 848–851, 853, 854, 858, 889, 955
 Drugi del novega testamenta 1563
 Družba sv. Mohorja 560, 712, 918, 967, 1036, 1094, 1095, 1097, 1126, 1142, 1156
 Družba verniga človeka z Bogom (Bohinc) 579
 Duhovna bramba 400, 401
 Duhovna vahta 402
 Duhovne jačke posluvanja (Mulih, J.) 425, 426
 Duhovne pesmi (Klombner) → Ene duhovne pejsmi
 Duhovni studenc 710
 Duhovni varuh za mladost (Vršič) 619
 Dunajska pisma, 1146, 1156
 Dunajske elegije, 1151
 Dunajski soneti 1126, 1136, 1151
 Duše verne (Habdelić) 296
 Dva brata, 1108
 Dvanajst večerov, 1147, 1154, 1174
 Dvanajsterec 299, 308, 324, 328
 Dve utvi (Levstik) 1014

- Ecce Homo** 367, 369
Edinost, časnik 47, 55, 993
Ehre des Herzogthums Krain (Valvasor) → **Slava vojvodine Kranjske (Valvasor)**
Eine zweyte erfreuliche Erscheinung in der slovenischen Literatur (Kvas) 632
Ein Wort über den Laibacher ABC-Streit (Kopitar) 636, 683
Elegia Matthaeo Ravnicher 561
Elegija 499, 502, 504, 522, 528, 585
Elegija na Matija Čopa (Prešeren) 758, 759
Elektra, drama 1135
Elementale Labacense 184, 185
Elementa peripatheticae (Kačič Miošič) 328
Emaus-evangelium 38
Ena kršanska molitvica zoper te sramotne laži 223
Ena molitev tih kršenikov 105
Ene duhovne pejsmi 143, 148, 175, 215, 221
Ene duhovne pejsmi inu nikitiri psalmi 143 (2. del pesmarice)
Eneida 412, 462, 567, 643, 990
Eno je dete rojeno 335
Enu malu besediše, 581
Entwurf einer Abhandlung (Popovič) 422
Epode (Horac) 540
Erasmi Annotationes (Rotterdamski) 108
Erazem Ravbar (Svetličič) 958
Erfeuliche Erscheinung in der slowenischen Literatur (Slomšek) 629
Erinnerungen aus Illyrien (Spomini iz Ilirije), spis 695
Erlkönig, 870
Erste epistel (Goethe) 802
Erste Linien eines Vesuches (Anton) 512
Erstes Probestück (Popovič) 407, 419
Estetika (31, 34, 40, 50), 256
Etimologija (413, 424), 446, (457)
Etnograf → **narodopisec**
Etnolog → **narodopisec**
Etymologie der Namen der Flüsse in Kärnten (Etimologija rečnih imen na Koroškem), spis 695
Etymologikon (Jarnik) 738
Etymologisches Wörterbuch (Höfer) 413
Eva 295, 350, 367
Evangelia inu listuvi (Čandek) 260, 261, 264, 330, 653
Evangelia inu listuvi (Schönleben) 333, 334, 653
Evangelia inu listuvi (4. izdaja) 388, 653
Evangelie inu Branje (Gutsman) 51, 473
Evangelijska hrana 847
Evangelij sv. Marka iz samostana v Štivanu 76
Evangelioni na vse nedele (Dajnko) 618
Evangelisti 649
 – **Luka** 398
 – **Matej** 398, 579, 649
 – **Marko** 76, 398
Evangelij svetega Joana (Od Joana svetoe blagovestvovanje) 648

- Evangeliji in branje na vse nedele ...
(Jarnik) 730
- Exemplar od svetiga Bonaventura
(Skalar) 266
- Excerpta ex Adami Bohorizh (Popovič)
422
- Exercicije (Hoffman-Cigler) 465
- Exercitia (Ignacij Lojolski) Duhovne
vaje, 384, 385
- Exercitium poeticum (Vitezovič) 323
- Ezopove basni 729
- Fabule in pesmi (Volkmer-Murko)
583
- Fantazije na pokopališču (Jenko) 1049
- Fantovskim, pesem 687, 689
- Fare thee well (Byron) 870
- Fasciculus Palmarum (Habdelič) 293
- Faust (Goethe) 1044, 1045, 1096, 1208
- Fizika (Čebular) 1037
- Fleuryjev katekizem 497
- Flora (Hacquet) 454
- Flos Physico-Mathematicus (Valvasor)
359
- Folium dioecesanum tergestinum 238
- Forderung (Edling) 463
- Formula concordiae 161, 215, 217
- Formula veritatis 224
- Forschungen zur neueren
Litteraturgeschichte 50
- Francoska revolucija 88, 777, 891
- Franu Kralju Ilirjanov, pesem 697
- Frauenbuch (U. von Lichtenstein) 76
- Frauendienst (U. von Lichtenstein) 76
- Für die slowenische Literatur (Kvas)
640
- Gartlic za čas kratiti (Frankopan, F. K.)
317–319
- Gazela 778, 787, 808, 816, 838
- Gazele (Prešeren) 757, 761, 763
- Gazophylacium (Belostenec)→ Slovar
(Belostenec)
- Gazophylacium illyrico-latinum
(Belostenec) → Slovar (Belostenec)
- Gegenstände der öffentlichen
Vertheidigung (Prešeren) 749
- Geigers Lehrbüchlein von der Obst-
baumzucht (Geigerjev učbenik o
sadjarstvu) 730
- Genovefa (Malavašič) 948
- Georgika (Vergil) 870, 919, 996
- Gesangbücher 176 (preveri naslov)
- Geschichte der Predigt in
Deutschland (Linsenmayr) 79
- Geschichte der Slawischen Sprache
und Literatur (Šafárik) 38, 40,
266, 294, 627, 680, 863, 1221
- Geschichte des Herzogthums Krain
(Vodnik) 38, 533
- Geschichte Krains (Dimitz) 44, 45,
340
- Geschichte Krain's (Radics) 330
- Geschichte (Rojko) 437
- Glad je osla gosti naučil, basen 729
- Glagolica 35, 69, (75, 87), (103), (104),
(114), 115, (116), 118, (128), 130,
(140), 141, 142, 168, 176, 185,
186, 254, 378, 441, 443, 446, 528,
557, 635, 669, (693), (695), (702)
- Glagolita Clozianus (Kopitar) 38, 72,
73, 473, 569, 646, 648, 684, 760,
832

- Glasnik slovenskega slovstva, časnik
969, 990, 992, 996
- Glasoviti Hrvati prošlih vjekova
(Kukuljević) 296
- Glavni členi krščanskega nauka 130
- Glos, časnik 1084
- Glosa 778, 804, 955
- Glosa (Prešeren) 757, 764
- Glosar 456, 457
- Glossarium Slavicum (Pohlin) 456,
457, 459
- Glosator, pesem 832
- Gočah, ein ächtendes Wort (Gočah,
cenjena beseda), spis 695
- Godec, pesem 713
- Golob (Modrinjak) 585
- Gorenc, pesem 713
- Gornika up, pesem 705
- Gorski zakon 267
- Gospod Mirodolski, spis 1141, 1152,
1155
- Gospodič (Valjavec) 970
- Gospodina Kristuše zemeljski žitek
(Habdelić) 296
- Gosposki stališ spoznan od kmeta
(Modrinjak) 587
- Gostba v Mazinu (Erjavec) 1037
- Gostinja, 1115
- Gottschedovci 419, 413
- Gradec in Slovenci 16
- Gradja za povjest književnosti
hrovaške (Lopašić) 329
- Graf von Habsburg (Grof
Habsburški), pesem 726
- Grammatica croatica (Vitezović) 327
- Grammatica Latino-Germanico-Scla-
vonica (Hipolit) 378
- Grammatica oder Windisches
Sprachbuch 394
- Grammatic für Windische (Jaklin)
589
- Grammatik der slowenischen Sprache
(Slovnica slovenskega jezika) 707
- Grammatisch-kritisches Wörterbuch
der hochdeutschen Mundart
(Adelung) 557
- Griechische Lesebuch 558
- Grob, pesem (Kastelec) 687
- Grundriß der germanischen
Philologie, 1215, 1217
- Grosser Kolokol, časnik 930
- Grundlegung einer deutschen
Sprachkunst (Gottsched) 411, 419
- Grundriss der germanischen
Philologie (Paul) 30, 31
- Gusle i tambora (Vraz) 585, 587
- Györi Katechismus 433
- Haeresis fulminata** (Schönleben) 361
- Hasanaginica 992, 1066
- Hčere svet (Prešeren) 755, 792, 793,
840
- Hči mestnega sodnika, 1107
- Hči na grobu matere, pesem 705
- Hebrejščina 415, (668), 694, 724
- Heksameter 324, 463, 510, 547, 702,
778, 925, 931, 943, 971, 980,
1023
- Herders Schilderung der slavischen
Völker in den Ideen zur Philoso-
phie und Geschichte der Menschheit
(Herderjev opis slovanskih narodov
v razmišljanju in filozofiji in zgodo-
vini človeka), spis 695, 732

- Hesychii glossographi epistemistes
Russus (Kopitar) 38, 171, 569,
806, 832, 882
- Himna 262, 536, 550, 583
- Histoire de la littérature anglaise
(Taine) 28
- Historia de Valachorum (Petretić) 283
- Historia ecclesiae cathedralis
(Dolničar, J. G.) 262
- Historiae linguae slavonicae (Frisch)
35, 36
- Historia razsipnoga sina (Magdalenić)
298, 299
- Historiarum de rebus hungaricis libri
(Istvanffy) 326
- Historie Cathedralis (Krčelić) 429
- Historie (Fuček)
- Historisches Verein für Krain (Kranj-
sko zgodovinsko društvo) 37, 43,
241, 438, 993
- Hišna postila 163
- Hišna tabla 149, 150, 220
- Hymnologium slavicum (Hren) 253,
262
- Hoc scio pro certo (Prešeren) 638
- Hoja za Kristusom (Kempčan) 374,
379
- Homeopat 640, 645
- Homeopatija 645
- Homilija 61, 72–75, 84
- Hore mile (ljudska), 300
- Horvacka od Kristuševoga narodjenja
(Kapucin) 425
- Horvatske vittie dobroselenje (Jelačić)
426
- Hrana evangeljskih naukov (Slomšek)
854
- Hrepenenje, pesem 718
- Hrvaška 287
- Hrvaška kronika (Vitezović) 326, 327
→ Kronika aliti spomen svega
svita vikov (Vitezović)
- Hrvatenje 460, 552, 589, 649
- Hrvatska akademija znanosti i
umetnosti 326, 1032
- Hundert Ausdrücke die
Verzehrungssteuer betreffend (Sto
izrazov, ki se uporabljajo pri davku
na potrošnjo), spis 695, 702
- Humor 584
- Humoreska 1031, 1080, 1088
- Hungarica fasc. 122 317
- Huzarji na polici (erjavec) 1035
- Hvala kmetičkega stanu ino tobačie
trave (Volkmer) 584
- Hvale po Metrodoru, pesem 697
- Idioticon avstrijskega narečja
(Popovič) 410, 412, 418, 423
- Iliada (Homer) 936, 1115, 1162
- Iliria oživljena (Vodnik) 534, 536,
549, 556, 934
- Iliria zveličana (Vodnik) 535, 536,
549, 551
- Illyria magnificata (Vodnik) 535
- Illyria rediviva (Vodnik) 535
- Illyricum sacrum 231
- Illyrisches Blatt, časnik 620, 635,
640, 644, 646, 676, 683, 686,
687, 695–697, 700, 714, 721,
750, 755, 756–758, 761–763,
773, 787, 802, 832, 874, 945, 946
- Ilirska danica, časnik 961
- Ilirski Primorjan, časnik 993

- Ilirsko kraljestvo 670
 Illustriertes Familienbuch (Grün) 951
 Imperatorska akademija znanosti v
 Sankt Peterburgu 9
 Index vocum (Jambrešič) 431
 In grammaticam vindicam (Popovič)
 423
 In übler Laune, pesem 681
 Instructio pro processione 365
 Inštitut za slovansko filologijo graške
 univerze 10, 13, 15
 Inštitut za slovensko literaturo in
 literarne vede 13
 I pedanti (Alfieri) 635, 802
 Irish melodies and songs by Thomas
 Moore 825
 Iskana dežela, pesem 718
 Iskrice (Vodnik) 550
 Istočniki dlja slavjanskoj filologii
 (Jagić) 55, 689
 Istorija slavjanskih literatur (Pypin-
 Spasovič) 46
 Ita, die Gräfin von Togenburg (Ita,
 Togenburška grofica), 720
 Ivan Erazem Tatenbach (Jurčič) 1100,
 1107
 Ivan Zbogarc (Nodier; Kržišnik) 544
 Izbrani spisi (Pajek) 85
 Izgubljena vera 841
 Izpisavanja vračtvenih ved (Lalangué)
 431
 Izpovedi (sv. Avguštin) 479
 Iz polupreteklega časa (Zarnik) 1085
 Iz Preširnovega življenja (Zupan) 51
 Izvestja muzejskega društva za Kranj-
 sko 365
 Izvleček tega velikiga katekizma/mali
 katekizem (Edling) 463, 488, 489
 Jačke ili narodne pjesme prostoga
 i neprostoga puka hrvatskoga
 (Kurelac) 316
 Jager na lovu šraja 335
 Jahrbuch der Gesellschaft für die
 Geschichte des Protestantismus in
 Oesterreich 44, 179, 180
 Jamska Ivanka, opereta (Vilhar) 960
 Janez Žiga Valentin Popovič
 (Vodušek) 54
 Janzenisti 753
 Jara gospoda (Kersnik) 1088
 Jeaneer Literaturzeitung 512, 515
 Jean Sbogar (Nodier) 544
 Jedilni red 357
 Jedro krščanskih resnic (Gesetzbuch
 der Christen) 729
 Jeka od Balkana, žalostinka 714
 Jeprški učitelj (Jenko) 1080
 Jezičnik 11, 40–43, 46, 225, 386, 389,
 392, 574, 679, 946, 1118, 1221
 Jezikoslovje, primerjalno 742, 875
 Jezus je od smrti vstal 80–82, 216,
 255, 335
 Jezus moje želje (Gutman) 605
 Jezus Sirah ali njegove bukvice 189
 Jihoslované (Murko) 49
 Jordans Jahrbücher für slawische
 Literatur, Kunst und Wissenschaft,
 časnik 946
 Josua, svetopisemska knjiga 230
 Jožefinec 492, 894
 Judovsko dekle (Prešeren) 763, 793

- Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti 326, 329, 967
- Junker und Knecht (Junker in hlapec) 856
- Jurij Kobila, 1107
- Jurij Kozjak, slovenski janičar, 1036, 10941107, 1125
- Kako se je Slinarju iz Goljavca po svetu godilo (Erjavec) 1037**
- Kalendarium aliti misečnik horvatski (Vitezović) 326–328
- Kalendarium horvacki (Petretić) 283
- Kalendarium slovenski (Petretić) 282, 283
- Kam (Prešeren) 759, 788, 838, 840, 841
- Kärnten und Krain (Krek) 47
- Kärtnerische Zeitschrift (Koroški časnik) 727, 731
- Katekizem 82, 255, 261, 280, 330, 335, 390, 391, 397, 428, 433, 449, 463, 473, 488, 489, 497, 504, 556, 562, 579, 581, 618, 627, 631, 639, 646
- Katekizem (Cusani) 397
- Katekizem (Kek) 646
- Katekizem detčinji (Krajačević) 274
- Katekizem za odrašeno mladost (Albreht) 579
- Katechismus, edna malahna kniga (1561) 118, 130
- Katechismus nebst einer Anzahl geistlicher Lieder (Katekizem in nekaj duhovnih pesmi) 148
- Katekizem 105, 118, 119, 137, 149, 150–152, 166, 171, 172, 184, 200, 201, 220, 222, 223, 231, 238
- Katekizem (1585) 220, 221
- Katekizem (Brencij) 102, 183, 220
- Katekizem (Jezuitski) 151, 152
- Katekizem (Krelj) 183
- Katekizem (Luther) 141, 222, 224
- Katekizem (Trubar) 98, 122, 151, 172, 199, 210, 215
- Katekizem (Znojilšek) 218
- Katekizem dr. Martina Lutra 222
- Katoliki 91, 101, (123), (124), (125), (132), (134), 136, (144), (146), 148, (151), (152), 153, (174), (175), (181), 205–207, (208), (213), (221), 231, 234, (236), (238), (239)
- Katoliška cerkev, epopeja 718
- Katoliške pejsme (Schönleben) 334
- Katoliš krščanskega vuka pejsme (Stržinar) 383
- Katoljški nauk od zakramentov (Švab) 578
- Katrinčica (Valjavec) 972, 981
- Kdor kol pod milim nebom živi, pesem 858
- Kinč osebujni (Berke) 428
- Kje so moje rožice (ljudska) 52
- Klara, dramatični spis 1154
- Klasicizem 777
- Klasične podobe, 1150
- Klasje 767, 777, 779
- Kleine Sammlung solcher altslavischer Wörter (Jarnik) 739
- Klepec (Svetec) 963
- Klinkowströmov zavod 747
- Klimentova homilija 74, 75

- Koča strica Toma (Beecher Stowe) 948, 993
- Kmetam za potreba in pomoč (Mildhajm) 653
- Kmetijska družba 521, 524, 609, 904
- Kmetijska kemija (Vrtovec) 919
- Kmetijske in rokodelske novice 39–41, 48, 50, 267, 336, 337, 381, 382, 560, 644, 646–648, 650, 688, 705, 711, 713, 716, 717, 720, 721, 743, 759, 763, 790, 803, 830, (835), 853–856, 858, 882, 883, 889, 895, 898, 903–914, 916–921, 925, 927, 930, 935, 945–948, 950–952, 955–958, 960–965, 967–969, 972, 980, 991–994, 999, 101, 1005, 1009, 1024, 1030, 1034, 1045, 1047, 1051, 1052, 1054, 1056, 1081, 1084–1086, 1093–1095, 1109, 1111–1113, 1118, 1119, 1122, 1123, 1129, 1133, 1136, 1137, 1139, 1140, 1150, (1151), 1223, 1226, 1234
- Kmet Izidor z svojimi otroki (Dajnko) 619
- Kmetijsko berilo (Kramar) 1037
- Knezova knjižnica 40, 965, 1090
- Kniga pobožnosti (Dajnko) 618
- Knjiga listin (Zahnov Urkundenbuch) 76
- Knjiga molitvena za bolnika (Küzmič, M.) 433
- Knjiga pesmena in molitvena (Küzmič, M.) 433
- Knjiga prirode (prev. Erjavec) 1032
- Knjiga slovenska (Marn) 41, 42
- Književna zgodovina slovenskega Štajerja (Macun) 43, 883
- Književnost : časnik za jezik i poviest 41, 43, 186, 310, 1032
- Knjižnica Gajeva (Gaj, V.) 45
- Knjižnica slovenska 898
- Knjižnica sv. Cirila in Metoda 49
- Knjižni jezik 91, 266, 526, 577
- Koledarček slovenski (ur. Bleiweis) 914, 969, 990, 992, 1049
- Koledar Družbe sv. Mohorja 560
- Kolednica iz 16. stoletja (Žabnica) 157
- Kolednica o sv. Treh kraljih (Lj Krakovo) 902
- Kolegij Kongregacije de propaganda fide 141
- Kolo, časnik 355, 741, 876
- Kolomonov žegen 400, 401
- Komedija od celiga grenkiga terplenja (Šuster Drabosnjak) 370
- Korabljica (Kačić Miošić) 328
- Koran 147
- Koroške Žalik žene (Die slovenischen Sibyllen), spis 732
- Kortonica, koroška deklica, povest 712
- Kozlovska sodba v Višnji gori, 1107
- Kozmografsko društvo (v Nürnbergu) 414
- K Prešernovem življenju (Levec) 51
- Krain und das Deutschthum (Malavašič) 948
- Krainisch-deutsch-leteinisch Wörterbuch (Kastelec) 339

- Kraljedvorski rokopis 686, 687, 734, 869, 964, 992, 1100
- Kraljeva srbska akademija znanosti v Beogradu 9
- Krajnska dužela želi tudi svoj dikcionarnjum imeti (Dev) 455, 461
- Kranjec dolžen hrovatenja, pesnitev 669, 812
- Kranjska čbela 952
- Kranjska čbelica 41, 551, 558, 630, 632–635, 640, 674, 680–682, 686–689, 696–702, (703), 704, 710, 713, 714, 717, 719–722, 727, 729, 731, 752, 753, 755–760, 763, 776, 794, 798, 801, (803), 805, 809, 825, 826, 828, 830, (832), 837, 841, 860, 863, 870, 871, 881, 925, 945, 950, 952, 958, 961, 1009, 1049, 1093, 1223, 1225, 1232
- I. 717, 720
- II. 717, 720, 722, 727
- III. 710, 713, 718, 719, 727
- IV. 713, 718, 720–722, 727
- V. 713, 714
- Kranjska pratika (Vodnik) 520
- Kranjska Sava (Malavašič) 946
- Kranjske narodne pesmi 874
- Kranjske novice 904
- Kranjske prisege → prisege mesta Kranj
- Kranjski Bučelarček (Pintar) 580
- Kranjski Nestorčik (Zupan) 699
- Kranjski vrtnar (Pirc) 579
- Kranjščina 378–380, 384, 386, 387, 388, 391, 395, 402, 438, 440, 444, 451, 457, 459, 462, 466, 467, 501, 502, 506, 509, 516, 517, 529, 538, 552, 563, 57, 609, 611, 616, 624
- Kratak pregled slovenske literature (Macun) 43
- Kratak pregled slovenske literature sa dodanim rečnikom (Macun) 43
- Kratka povestnica slovenskega pravopisa (Fekonja) 52
- Kratka summa (Küzmič, M.) 433
- Kratka viža k Bogu (Redeckini) 464
- Kratka zgodovina slovenskega slovstva (Grafenauer) 1230, 1236
- Kratki zapopadek krščanskega navuka (Paglovec) 390
- Kratki zapopadek potrebnih katoliških nauk (Kastelec) 340
- Kratkočasne uganke (Pohlin) 457
- Kratko vodilo za malo in veliko berilo (Slomšek) 850
- Kratki navuk za vsakega človeka 710
- Kraynska Grammatika (Pohlin) → Slovnic (Pohlin)
- Kraynska Kroneka (Pohlin) 459
- Kraynski pregovori (Mihelič) 49
- Kres, časnik 11, 50, 228, 268, 396, 401, 730, 741, 806, 824, 841, 868, 1052, 1079, 1088, 1172
- Kres, pesem, 724, 727
- Kriposti Ferdinanda II. (Ratkajl) 283
- Kristjan(i) (100), (120), (123), (124), (126), (127), (136), (142), (143), (150), (161), (169), (177), (201), (202), (207), (209), (222), (232), (233)

- Kristjanske bukvice 252
 Kristjanske resnice (Gutsmann) 445, 467–469, 471
 Kritična pisma, 1139
 Kritični spisi, 1140
 Kritika (Levstik), 551
 Kriton (Platon) 996
 Kronika kratka slovenskim jezikom spravljenjena 233
 Kronika vezda znovič spravljenjena 233
 Kronika 78 (rimana), 326, 459, 653
 Kronika aliti spomen svega svita vikov (Vitezović) 328
 Kronika (Valvasor) → Slava vojvodine Kranjske (Valvasor) 347–349, 360
 Krst 251, 356, 565
 Krst pri Savici (Prešeren) 676, 707, 714, 716, 759, 763, 787, 800, 801, 806, 813, 818, 820–823, 840, 918, 920, 928, 1127, 1137, 1200, 1225
 Kršanske lepe molitve 199, 218
 Kršanske leipe molitve za vse potrebe ino stanove 209
 Kršanske lepe molitve (Dalmatin) 252
 Kršanske lepe molitve (Tulščak) 50
 Kršanski katoliški nauk (Albreht) 579
 Kršanski katoliški Navuk (Ravnikar) 562
 Kršanski nauk za Ilirske dežele (Vodnik) 533, 535, 556
 Kršanski nauk za slovenske šole (Jelovšek-Burger-Jerin) 618
 Krščanska gmajn spuid (Schönleben) 334
 Krščanski nauk (Habdelić) 296
 Krščanski nauk (Mulih, J.) 427
 Krščansko devištvo 847
 K slovesu (Prešeren) 763, 788, 838
 Kuharske bukve (Vodnik) 555
 Kupid 369
 Kurze Beleuchtung des von dem Lehrer der windischen Sprache (Murko) 642
 La critique scientifique (Hennequin) 28, 29
 Lado Horvatski iliti Sibila (Vitezović) 328, 329
 La folle journé ou Le mariage de Figaro (Beaumarchais) 518
 La Giulia russa (Agapito) 544
 Laibacher Wochenblatt 539, 923
 Laibacher Zeitung 330, 378, 517, 648
 L'art au point de vue sociologique (Guyot) 29
 Latinica 36, 87, 107, 141, 168, (169), 170, 171, 190, 557, 606, 612, 625–628, 633–635
 Latovščina 609
 Laudes ac tituli Martino Luthero haeresiarchae congruentes (Dalmatin) 259
 Lautlehre der slowenischen Sprache ... (Glasoslovje slovenskega jezika ...) 707, 708
 Luras auxiliatoribus Hungariae Anagrammaton (Vitezović) 325
 Lauretanske device Marije hiža (Habdelić) 291
 Lažnjivi Kljukec ali nemški Pavliha (Malavašič) 948, 1022, 1058

- Leben Antikristi (Luxemburg) 402
 Lehrbuch der windischen Sprache
 (Dajnko) 613, 618, 619
 Lehrgebäude der böhmischen Sprache
 (Dobrovský) 613
 Lehrgebäude der ruischen Sprache
 (Puchmayer) 613
 Lehrgebäude der slowenische Sprache
 (Metelko) → slovnica (Metelko)
 Leipziger gelehrte Gesellschaft 359
 Lekcionar (Zborovčič) 107
 Lenora (Prešeren) 752, 755, 793,
 794, 798, 930
 Lepa Vida, 1108, 1117
 Leseni križec ali pomoč v potrebi
 (Lah) 619
 Lesnike (Levstik) 1010, 1018, 1025
 Letopis slovenskega društva na
 Kranjskem 910
 Letopis Slovenske matice 11, 54, 80,
 83, 85, 105, 219, 256, 266–268,
 432, 700, 708, 741, 776, 1030,
 1233
 L'évolution des genres dans l'histoire
 de la littérature (Brunetière) 29
 Lexicon latino-illyricum (Vitezović)
 327
 Lexicon palaeoslovenicum 878
 Lexicon sive dictionarium
 Graecolatinum (Gesner) 424
 Leykam – Josethal, tiskarska družina
 260, 1058
 Libušin soud (Palacký), 571
 Licovi strelci 835
 Lieder des Mirza Schaffy (Bodenstadt)
 1013
 Lieder des Franz Prešeren 839
 Lilije (Jenko) 1052, 1064, 1065
 Limbar med trnjam (Pohlin) 449
 Limbarska gora (Hitzinger) 959
 Listi (Jurjević) 300
 Listi, katere je Prešeren Vrazu pisal
 (Bleiweis) 54
 Litanije inu Molitve (Japelj) 493
 Literarische Scherze (Prešeren) 637
 Literarna zapuščina doktorja Franceta
 Prešerna (Bleiweis) 54
 Literarni pogovori (Stritar) 1150,
 1152–1154
 Literaturblätter 839
 Lizimakuš (Srbenegg) 426
 Ljubezni tiranija, sonet 930
 Ljubljanska splošna spoved → Stiški
 rokopis
 Ljubljanska stolnica 95, 96, 123
 Ljubljanski časnik 708, 964, 969,
 991, 992
 Ljubljanski rokopis → Stiški rokopis
 Ljubljanski zvon 11, 40, 43, 45, 50–
 52, 83, 84, 228, 256, 262, 336,
 550, 637, 689, 701, 718, 760,
 767, 794, 793, 802, 806, 811,
 822, 825, 833, 834, 838, 852,
 856, 997, 1007, 1018, 1033,
 1044, 1085, 1088, 1089, 1102,
 1116, 1122, 1125, 1129, 1143,
 1145, 1146, 1154, 1156, 1170,
 1172, 1173, 1185, 1187, 1201,
 1207, 1218, 1219, 1226, 1233,
 1240
 Ljudska pesem 9, 10, 15, 24, 32, 50,
 248, 254, 282, 383, 392, 425, 460,

- 546–548, 550, 580, 583, 644, 646,
753, 888, 919, 950–953, 955, 956,
959–961, 970, 972, 981, 985, 991
(srbska), 1020 (srbska), 1065
- Loci communes theologici 107
- Locis Theologicis 151, 152
- Logarjevi, dramska igra 1141, 1156
- Lubezen Jožefa II. (Dev) 449, 450,
460, 461, 463
- Lublanske novice (Vodnik) 49, 460,
532, 535, 546, 549, 552–554, 907
- Luč inu senca (Hrovat) 459, 465
- Lumen naturae (Valvasor) 359
- Luna, 1132
- Lysti inu Evangelia (Japelj) 496, 504
- Magazin für deutsche Literatur des
Auslandes** 839
- Magazin für Historiographie und
Geographie (Büsching)** 420
- Magistrale, del Sonetnega venca 809,
810, 838
- Majhnje prpovedovanja (Debevec)
562
- Maksima (Prešeren) 761, 763, [786]
- Mala kranjska kronika (Zupan) 699
- Male povesti (Ravnikar) 562
- Mali besedenjak slovenskiga in
nemškiga jezika (Kek) 646
- Mali katekizem (Kanizij) 330
- Mali katekizem (Mikec) 261
- Mali katekizmus (Temlin) 433
- Malo berilo za slovenske šole (Metel-
ko) 650
- Manuale za rabo (Bedeković) 427
- Marcianist 465, 595
- Marcianizem 467, 592, 595, 599
- Marianske Kempensar (Pohlin) 449
- Marija Magdalena, drama 1143
- Marijine pridige 847
- Marko Pohlin: Kraynska grammatika;
Bibliotheca Carnioliae (ur. Faganel)
37
- Marsikateri romar gre v Rim, pesem
815
- Martin Krpan z Vrha (Levstik) 1018,
1020, 1024, 1080, 1093, 1125
- Maščevanje usode (Zarnik) 1085
- Mašne bukvice 710
- Matej Cigale, slovenski jezikoslovec
(Navratil) 53
- Matevž Klander, 1127
- Mati (Jenko) 1051
- Matijaš Grabancijaš dijak (Brezovački)
426
- Mazeppa (Byron) 930, 931, 936,
1140
- Med dvema stoloma, 1101, 1108
- Medicina ruralis (Lalangué) 431
- Med književnostjo, narodom in
zgodovino: razgledi po starejši
starejši sln literarni vedi 1211
- Memento mori (Prešeren) 756, 763,
765
- Mémoires de l'Académie Celtique 638
- Memoria regum et banorum (Ratkaj)
284, 286
- Meniške legende 157
- Mesinska nevesta (prev. Koseski) 921,
935
- Messias (Poppe) 510
- Metamorfoze (Ovid) 990

- Metelko v slovenskem slovstvu (Marn)
41
- Michael Andreasch, der Landweber
und Dichter 843
- Miklosich's Jugend- und Lehrjahre
(Murko) 50
- Mila pesem (Vodnik) 438, 461, 544
- Mila pesem (Mihelič) 49, 450, 460
- Milica (Vodnik) 457
- Milosrčnost do živali (Bleiweis) 909,
948
- Minnesang 78
- Misijonske katoliš krščanske pejsme
(Lavrenčič) 392
- Miss Jenny Love (Linhart) 511
- Miš deklica (Valjavec) 977, 980
- Mittheilungen des historischen
Vereins für Krain 37, 38, 43, 45,
89, 241, 390, 438, 519
- Mittheilungen des historischen
Vereins für Steyermark 45
- Mittheilungen über Gegenstände der
Landwirtschaft 842
- Mlada Breda (ljudska) 950, 951, 953
- Mladika, časnik 1098, 1140, 1142–
1144, 1147
- Mladi Robinson (Vranič) 431
- Mladogramatiki 10
- Moja hoja na Triglav (Mencinger)
1087, 1090, 1091
- Moj črni plašč, pesem 1175
- Mojemu narodu, 1146
- Moj spominek (Vodnik) 545, 547,
549
- Molitev pregnanih 106
- Molituvne bukuvce (Pohlin) 449
- Molitva po pridigi (Schönleben) 334
- Molitvena knjižica (Küzmič, M.) 433
- Molitvena knjižica (Krajačević) 274,
282
- Molitvene bukvice posebno za mlade
ljudi 704
- Molitvenik (molitvena knjižica) 252,
427, 429, 449, 459, 578, 605,
616, 618, 619
- Molitvice za bolnike 710
- Monolog anga, k' noče Cimber bite
(Hitzinger) 960
- Mravlja (Erjavec) 1030, 1033, 1036
- Mrtvečne pesmi (Sijarto) 434
- Muhe, pesem 687
- Na dan sv. Katarine (Frankopan, F. K.)
319
- Nádasdy (Kurelac) 316
- Nagovor 323
- Na Gorenjskem, 1140
- Na kosilu bom pri svoji materi
(Mandelv, V.) 1044
- Na kraški zemlji (Erjavec) 1037
- Napake slovenskega pisanja (Levstik)
803, 960, 1020, 1024, 1093
- Napitnica, pesem 852
- Naprej (Hitzinger) 958
- Naprej (Jenko) 1060, 1073, 1074
- Naprej, časnik 960, 1003, 1020,
1073, 1074, 1096, 1112
- Naravoslovec 372, 414–416, 544
- Naravoslovje 406, (418, 422), 524,
568
- Na razpotju (Jenko) 1051
- Na straži, pesem 1192

- Na sveti večer, pesem 1175
 Narodna tiskarna 1100
 Narodne novine, časnik 43, 867, 1084
 Narodne pesmi ilirske (Vraz) 644
 Narodne pripovedke (Valjavec) 967, 980
 Narodní listy, časnik 1084
 Narodopis, časnik (Šafárik) 741, 743
 Narodopisec 294, 415, 544
 Narodopisje Slovencev (10), 400
 Naručne knjižice (Mataković) 428
 Našega zveličitelja zemeljski žitek (Habdelić) → Gospodina Kristuške zemeljski žitek (Habdelić) 296
 Naše obzorje (Celestin) 51
 Naše škodljive živali (Erjavec) 1033
 Naši bukovníki (Kotnik) 400
 Natale solum (Bedecković) 427
 Nauk krščanski (Kastelec) → Praxis catechistica
 Nauk murve in svilode rediti (Bleiweis) 914
 Nauk o telovadbi (Levstik) 1004
 Nauk o umni živinoreji (Bleiweis) 917
 Nauk o vinoreji (Vrtovec) 919
 Nauk podkovstva (Bleiweis) 914
 Nauk slovenskim županom (Levstik) 1023
 Nauk za babice 854
 Na vseh svetnikov dan (Levstik) 1001
 Nebeški cilj (Kastelec) 341, 373, 449
 Nebeška procesija (Prešeren) 758, 763, 829, 833
 Nebu na zemlji po božji bolji (Kastelec) 340
 Nečimurni up (Prešeren) 630, 805, 834
 Neiztrohnjeno srce (Prešeren) 763, 841
 Nekadaj in zdaj (Malavašič) 947
 Nekaj o razmerju slovenskih Trubarjevih spisov k protestantskim hrvatskim knjigam (Vidic) 55
 Nekatere črtice iz slovenskega slovstva, spis 721
 Nekoliko drobtinic iz Cigaletovega življenja (Navratil) 53
 Nemško-slovenska branja (Primic) 574, 600, 601, 727
 Nemško-slovenski slovar pravnega in ekonomskega izrazja (Apovnik-Karničar) 16
 Nemško-slovenski slovar (Cigale) 708
 Nestorjeva kronika 1023
 Ne zveni mi, pesem 1206
 Nevesta Kralja Matjaža 546
 Nezakonska mati (Prešeren) 763, 789, 790, 838
 Nevesta iz otoka Cipros, drama 870
 Nevihti, pesem 1180
 Nibelunška kitica 778
 Ni vse zlato, kar se sveti (Erjavec) 1036
 Njega ni, pesem 1162
 Noch ein Wort über die neue slowenische Orthographie (Zalokar) 648
 Nordlingerska bitva (bitka) 141
 Noth und Hilfsbuchlein (Becker) 453
 Notranjščina 340, 341, 381
 Nouvi zákon ali testamentom (Küzmič, Š.) 432
 Nova musa Vienna (Vitezović) 325

- Nova pisarija (Prešeren) 564, 635,
756, 764, 791, 802, 803
- Nova pota, spis 1156
- Nove besedne bukve (Vorenc) →
Dictionarium Latino-Carniolicum
(Vorenc) 494
- Nove oblike (Svetic) 964
- Novice → Kmetijske in rokodelske
novice
- Novice in dr. Bleiweis (Marn) 41
- Noviga testamenta posledni del 149,
160
- Novine, časnik 740
- Novi nemško-slovenski bukvar
(Primic) 601, 606
- Novi testament (Trubar) 87
- Novi vedež za smeh in čas kratenje
Slovincem (Gutman) 605, 873
- Novogrška slovnica (Possart) 869, 871
- Novo in staro (Hitzinger) 958
- Novostrujarji 52
- Nuna in kanarček (Prešeren) 763, 824
- Nuna Uršica (ljudska) 950, 952
- Nuovo Discacciamento di lettere
inutili, zapisi o Abecedni vojni
682, 683
- O** akrostih v Prešernovih Sonetih
(Pintar) 52
- Občna zgodovina (Vrtovec-Brne) 919
- Občni državni/državljanski zakonik
(Cigale) 931, 965, 1006, 1157
- Obhajilo 120, 124, 136, 143, 144,
146, 147, 150, 155, 211, 219
- Oblega Sigetska → Odilenje Sigetsko
(Vitezović)
- Obrazec (formula, zlasti pravna) 32
- Obrazi (Jenko) 1065, 1067, 1068,
1070, 1071, 1077
- Obraz državnega zbora (Zarnik) 1084
- Obraz slovenskoga narečja u Koruškoj
(Jarnik) 741
- Observationes in scriptione et lectione
(Svetokriški) 373
- Obujenke (Jenko) 1068, 1072, 1074,
1077
- Ocena Prešernovih Poezij (Stritar) 46
- Očenaš 61, 83, 115, 139, 143, 144,
155, 186, 201, 202, 211, 238,
255, 344, 356
- Od Divice Marije čez lejtju 335
- Od Divice Marije v adventu 335
- Odilenje Sigetsko (Vitezović) 323,
324, 327
- Odiseja (Homer) 990
- Od kmestva (Volkmer) 583
- Od kreposti toplic (Pajer) 432
- Odločba o krivoverstvu 113
- Od nasledovanja Kristuševoga (Hab-
delić) 296
- Od nasledovanja Kristuševoga (Krišto-
lovec) 296, 427
- Od prvega popotovanja v Ameriko
(Pirc) 580
- Od sriče nestalnosti (Frankopan, F. K.)
319
- Od Svetiga duha ob finkoštim času 335
- Od S. Krsta. Ta mahina agenda 150,
219
- O drevne-pol'skom jazykě (Baudouin
de Courtenay) 76
- O Duhovni brambi (Grafenauer) 400

- Od za Kristusa hojenja bukvice 396
 Od zidanja cerkve na Šmarni gori,
 pesem 828
 Od železne ceste (Prešeren) 763, 790,
 829
 Oesterreichischer Beobachter, časnik
 570, 860
 Oesterreichische Revue, časnik 39
 Oesterreich-Ungarn in Wort und Bild
 (ur. Rudolf Habsburški) 47
 Officium za božič in veliki teden 708
 Ognjeplamtič (Jenko) 1051
 Ogrski Slovenci 53, 64, 252, 653
 Ohlas písní ruských 687, 868
 Okranjšane zgodbe Sv. pisma (Švab)
 578
 Oljki, pesem 1169, 1170
 Opominjevanje k'pokori (Traven, J.)
 579
 O pouku slovenskega jezika (Ilešič) 86
 Opravk tega človeka (Schönberg) 449
 Opsidio Szigetiana (Zrinski, N.) →
 Propast Szigeta (Zrinski, N.) 278
 Opus Selectum (Švigel) 428
 Orbis pictus (Hipolit) 375, 376, 541
 Orbis pictus (Komenský) 375
 Orest (Stritar) 1141
 Orglar, pesem 800, 813
 Originali iz domačega življenja
 (Zarnik) 1085
 Oryctographia Carniolica (Hacquet)
 415
 Osem inu šestdeset sveteh pesem
 (Redeckini) 464
 Os Lusidas (Camoens) 804
 Osode, pesem 853
 O, sladku ime Jezus 342
 Osservatore Dalmata, časnik 840
 O stoletnici Vodnikovih Ljubljanskih
 novic (Vrhovnik) 49
 Ostromirov evangelij 38, 650
 – Hankova izdaja 650
 – Vostóková izdaja 650
 Ostroška Biblija 577
 Ostrovica (Jarnik) 614
 Ost und West, časnik 743, 843
 Osvobojeni Jeruzalem (Tasso) 359,
 798, 1049
 Otročja Biblija (Krelj) 171, 236
 Otročje igre v pesemcah (Levstik)
 1007
 Ottův Naučný slovník 46, 49
 O, Vrba 757, [784], 840
 Ovsenjak (Valjavec) 971, 974, 981
 Ozaljski književni krog 287
 Oznanila cesarsko-kraljeva 50, 646
Pabulum spirituale (Zagrebec) 427
 Pad no zdig človeka (Šerf) 619
 Palmarium Empyreum → Zmagovita
 nebesa (Rogerij)
 Panj sršenov, pesem 1205
 Panonska teorija 575
 Papež 101, 106, 128, 132, 137, 145,
 (151), (152), 172, (182), 206,
 231
 Papeža Pija VIII. Apostolsko Pismo
 (Metelko) 611
 Papisti 105, 106, 151, 160, 224
 Parallelsätze der italienischen und
 slowenischen Sprache (Kvas) 619
 Parizina (Prešeren) 835, 870

- Passion iz vseh štirih evangelistov 190
 Passionsbüchlein (Valvasor) 349
 Passion tu je bridku trpljenje (2. del
 Sv. Pisma) 189
 Pastir (Valjavec) 977
 Pastirski list (Herberstein) 492
 Pastirski list, časnik 849
 Patent (Pohlin) 449
 Patroni menstrui (Pohlin) 459
 Patru Damascenu (J. B. K.) 426
 Paul Wiener, Mitreformator in Krain
 (Elze) 44
 Pavliha (Levstik) 1005, 1006, 1018,
 1021, 1148
 Pegam in Lambergar (ljudska) 522,
 546, 857, 922, 992, 1020
 Pejšem od te velikih odpustikov (Str-
 žinar) 383
 Pentatevh 187, 190, 230, 496, 562
 Perpovedi, pravljice, izgledi 853
 Pesem k božji službi v rimski katoliški
 Cerkvi (Volkmer) 584
 Pesem na čast. Sv. Marije 82
 Pesem o ničevosti sveta 382
 Pesem o Pegamu in Lambergarju
 (Župančič) 845
 Pesem o zvonu (prev. Koseski) 929,
 935
 Pesim krajskih brambovcev (Vodnik)
 549
 Pesmarica 82, 253, 255, 261, 262,
 317, 334, 335, 382, 398, 425,
 504, 578, 619, 653
 Pesmarica (ur. Razlag) 1088
 Pesme duhovne 425
 Pesme hrvatske (Čučić) 426
 Pesme k tem opravili te svete maše
 (Volkmer) 583
 Pesme od močvirskega posušila,
 pesem 832
 Pesme za brambovce (Vodnik) 533,
 549, 550
 Pesme za pokušino (Vodnik) 533, 546
 Pesme za pokušno (Slomškov krožek)
 898
 Pesme Valentina Vodnika (ur. Smole)
 551
 Pesmi (Jenko) 1147
 Pesmi (Levstik) 1000, 1001, 1133,
 1149
 Pesmi (Stritar) 1146, 1147, 1148,
 1149
 Pesmi (Valjavec) 969
 Pesmi in glasba z Južne Koroške
 (Karničar-Logar) 16
 Pesmi po Koroškem in Štajerskem
 znane, pesmarica 843
 Pesnik 33, 41, 43, 76, (258), 287,
 294, 296, 297, 298, 299, 300,
 301, 308, 316, 317, 318, 323,
 328, 347, 362, 382, 392, 425,
 426, 442, 448, 460, 504, (511),
 523, (530), 535, 542, 543, 544,
 546, 548, 549, 550, 551, 558,
 578, 582, 583, 585, 587, 601,
 635, 643, 650
 Pesništvo 31, 32, 33, (34), 46, 47,
 533, 551, 582, 584, 650
 Pesti Naplo, časnik 1084
 Petere Mojzesove bukve (Ravnikar) 562
 Pet kamenov preče Davidove (Reš) 428
 Pet svetih Petkov (Pohlin) 449

- Pevcu (Prešeren) 762, 792, 838, 840, 841
- Pevc, pesem 853
- Pfälzische ökonomische Gesellschaft 422
- Phantasmen (Kochen) 429
- Pharsalia, pesnitev 807
- Pikin Jožk, 1134
- Pipa tobaka, 1108
- Pisanice od lepeh umetnost 49, 448, 449, 450, 455, 460, 462, 463, 532, 544, 547, 653, 688, 755, 1225, 1232
- Pisma Jarnikova Stanku Vrazu (Bleiweis) 54
- Pismenica ali zgodovinsko razvitje in razcvetje slovenskega jezika (Metelko) 38
- Pismenost ali grammatika za prve šole (Vodnik) 533, 535, 542, 556
- Pismo o književnosti kod Slovenaca (Gavrilović) 49
- Pismo o pesništvu (Horac) 557, 617, 627, 628
- Plačna pesma Petra Zrinskog (Kukuljević) 316
- Pláč smrtelnosti (Magdalenic) 298, 299
- Plorantis Croatae saeculo duo (Vitezović) 329
- Pobožna in kratka premisslavljanja (Plantić) 428
- Pobožne narodne pesmi (Hitzinger) 960
- Pobožnost sv. Alojzija (Gutman) 605
- Počетки grammatike, to je Pismenosti francoske (Vodnik) 533, 556
- Pod oknom (Prešernom) 763, 787, 838, 839, 841
- Podvučenje inu molitve (Redeskini) 464
- Podvučenje za babice (Makovic) 466
- Poezije (Gregorčič) 51, 1088, 1147, 1157, 1163, 1169, 1170, 1171, (1172), 1173, 1176, 1180, 1198, 1201, 1206, 1209
- Poezije, 2. zvezek (Gregorčič) 1186, 1187, 1201, 1206, 1209
- Poezije, 3. zvezek (Gregorčič) 1189, 1190, 1191, 1201, 1206, 1209
- Poezije (Prešeren) 46, 684, 756, 757, 759, 761, 762, 763, 774, 777, 785, 800, 801, 802, 809, 818, 821, 822, 823, 828, 829, 835, 837, 838, 920, 925, 929, 930, 955, 1007, 1147, 1225, 1234
- Po jezeru bliz Triglava (Vilhar) 960
- Pokorni i mnozi ini psalmi Davidovi (Budinić) 327
- Poletni večer, pesem (Kastelec) 689
- Poletni večer, pesem (Žemlja) 713
- Politische Blätter, časnik 648
- Pomenki o Zori (Sveteč) 964
- Pomum granatum (Matijević) 428
- Popevke krščanske 425
- Popevke pod svetim Mašami 425
- Popisavanje življenja (Pohlin) 449
- Popisovanje Krajnske dežele (Vodnik) 551
- Popolni ročni slovar (Janežič) → Slovar (Janežič)
- Popotna torba (Erjavec) 1007, 1023, 1024, 1030

- Popotne pesmi, 1136, 1140, 1141, 1147, 1148
 Popotniki smo vtруjeni (Malavašič) 946
 Popotnik vozke inu široke poti (Veriti) 579
 Popotovanje od Litije do Čateža (Levstik) 1024, 1093
 Poskočnice (Frankopan, F. K.) 317
 Poskus zgodovine Kranjske (Linhart) 511, 512, 513, 514, 515, 516, 520
 Poslednji pastirski list (Matelko) 611
 Po slovesu (Jenko) 1052, 1066, 1072
 Posmrtnice, pesem 1191
 Postila 100, 111, 137, 142, 150, 151, 163, 168, 176, 177, 180, 181, 187, 189, 207, 209, 218
 Postila 130, 142, 234
 Postila (Krelj) → Postila Slovenska
 Postila (Brencij) 168, 234
 Postila (Spangenberg) 138, 168, 169, 176, 177, 178, 179, 180, 186
 Postila (Vramez) 234
 Postila vnovič spravljena 234
 Postila Slovenska 163, 169, 170, 171, 181
 Pošta Slovenije 16
 Postava za col in državino samoprodajo 646
 Potažba (Koseski) 922
 Potopisni listi, 1127
 Pot iz Ljubljane v Šiško (Erjavec) 1037
 Pot svetiga Križa 390
 Pot v nebesa (Bonča) 579
 Ptujebesedar, pesem 699
 Povedanje od slovenskiga jezika (Vodnik) 460, 552
 Povodni mož (Prešeren) 681, 752, 755, 794, 860, 972, 1225
 Pozor, časnik 1082, 1084
 Praefationes et epistolae Desiderii Erasmi Rotterdami 232
 Praktisches Heilverfahren bei den gewöhnlichen innern Krankheiten (Bleiweis) 905
 Pravi Slovenec, igra 856
 Prebiral sem pratko, pesem 1187
 Predgovor k hrvaškemu 1. delu novega testameta 154
 Pregled slovenskega slovstva 39, 43, 49
 Prekop (Prešeren) 798
 Prstavek krajnskih pejssem (Japelj) 493
 Put svetoga Križa (Glič) 428
 Praktična slovensko-nemška gramatika 707
 Praktikant 603
 Praxis catechistica (Kastelec), 340, 343
 Prašanja in odgovori (Makovic) 466
 Pratika 390, 507, 526, 528, 532, 549, 551, 553, 581, 908, 909
 Pravda o slovenskem šestomeru 931, 980, 1023
 Pravi Slovenec, časnik 947
 Prava pot k dobrimu stanu (Primic) 601
 Pravnik, časnik 267
 Predečtva in postila (Vramec) 52
 Predige za vse nedele ino svetke (Šerf) 619

- Pred sodnim stolom (Jenko) 1072,
1076
- Pred stolom tvoje milosti (Japelj) 546
- Pred tabo na kolenih (Japelj) 546
- Prekmurski knjižniki in knjige 54
- Premilo tužita dva Vugra viteza
(ljudska) 300
- Premišlujavna na vsaki dan tega tedna
(Paglovec) 390
- Preporodenyi Čeh 428
- Prese, časnik 1084
- Prešernov god v Elizij, 1140, 1141
- Prešernova pisma iz Elizija, spis 1151
- Preširenklänge (Prešernovi zvoki), 839
- Pridege na nedele (Pohlin) 457
- Pridige iz bukvic, imenovanih Exerci-
tia sv. Očeta Ignaca (Basar) 384
- Pridige za vse Nedele (Japelj) 497
- Prijatelj, pesem 853
- Prijateljem, pesem 1176
- Primorec, časnik 993
- Primus Truber und die Reformation
in Krain (Elze) 44
- Priročnik ali razlike mudrosti cvetje
(Vitezović) 328
- Prirodopis rudninstva ali mineralogija
(Erjavec) 1032
- Prirodopis živalstva (prev. Erjavec)
1032
- Prisega iz Štajerja 267
- Prisega koroška 268
- Prisega ljubljanskega mesta (Simonič)
54, 267
- Prisege mesta Kranj 55, 85
- Prizori, 1146
- Prodechtva (pridige) 234
- Profesor Josip Marn (Karlin) 55
- Programma de invertato (Popovič)
422
- Prokopa Svobode → Preporodenyi
Čeh
- Propast Szigeta (Zrinski, N.) 278
- Protestanti (43, 44, 81, 82, 89, 90),
96, (97), (101), 108, (109), 119,
120, 122, 123, 125, 131, 132,
133, 134, (136), 144, 148, (152),
153, 155, 159, 160, 162, 163,
(166), 168, (170), (171), (172),
174, (179), 182, (187), (188),
(193), 199, (207), 210, (216),
217, 219, (220), 224, (230), 231,
(232), 236, 237, 238, 239, 242,
243, (244, 245, 246), 248, (249)
- Protestantizem 148, 149, 151, 203,
205, 215, 218, 224, 228, 231,
234, 236, 250, 251, 252, (253),
254, (255, 256, 260), 261, 263,
264, 285, (341), 434, (437), 546
- Protestantische Postillen 209
- Prozelitizem 278
- Prpomočk Boga prav spoznati
(Ravnikar) 561
- Prva ljubezen, pesem 804, 817, 837
- Prvi del novega testamenta 1563
- Prvi del novoga testamenta vštveši do
djanja apostolov 130, 163, 168
- Prvi otca našega Adama greh (Habde-
lič) 288, 294, 296
- Przegled, časnik 1084
- Psalter svetoflorijanski 570
- Psihologija (naroda) 24, 25, (27), 28,
29, 30

- Punica, ep 814
 Pustna (Jarnik) 743, 843
 Puščičarjem, pesem 832
 Put na nebo (Sottner) 427
 Putni tovaruš (Frankopan Zrinski, A. K.) 314

Računica (aritmetika) 431, 449, 617, 653
 Rad Jugoslavenske akademije 310, 323, 1032
 Raja, pesnitev 1153
 Rateški rokopis 83
 Razgovarjanje (Senjanin) 106
 Razgovor ugodni naroda slovinskog (Kačić Miošić) 328
 Razkri jezik čudovito Mesa no krvi skrivnost (Volkmer) 583
 Različne pesmi 805
 Realenciklopaedie für protestantische Theologie und Kirche (Herzog) 44
 Red je duša opravil, spis 847
 Redemptoris mundi, bratovščina 363, 364
 Red zveličanstva (Sever) 433
 Register und summarische Innhalt, 1220
 Register und summaricher Inhalt aller der Windischer Bücher, naznanilo (Trubar) 116
 Reims spomenik 38
 Reisen durch Oesterreich (Hermann) 545
 Rek 59, 357, 646
 Relata refero (Prešeren) 638
 Relatio de Episcopatu Svidnicensi (Petretić) 283
 Repiču, pesem 832
 Repoštev 1058
 Rezijanščina 741
 Ribič (Prešeren) 761
 Ribiči tih Ludy (Japelj) 500
 Riegrův Naučný slovník 43
 Riječnik hrvatskog jezika v dveh zvezkih (Iveković) 296
 Rječnik (Karadžić) 860
 Rima (78), 300, 308, 324, 546, 548, 585
 Rimski katolik, časnik 1155, 1166, 1187, 1206
 Rodoljub 50, 491, 521, 587, 608, 614
 Rodoslovje 332
 Rojakom, 1146
 Rokovnjači, 1102, 1105, 1108
 Romanca 755, 756, 757, 787
 Romantika 777
 Romantika v Slovanih (Murko) 52
 Romarske bukvice (Repež) 398
 Romarsku drugu blagu (Repež) 398
 Römische Denkmäler in Illyrien (Vodnik) 539
 Rosana, 1153
 Roza, drama 1115
 Rozprovy České akademie císaře Františka Josefa 73
 Roža (Jenko) 1064, 1065
 Rožmarin, pesem 853
 Rübezahl 796
 Rudninoslovje ali mineralogija (prev. Erjavec) 1032
 Ruska antologija (Vesel) 1184
 Russkaja beseda, časnik 39

- Ruska misel, časnik 838
 Ruth, svetopisemska knjiga
- Sacrum Concionum (Pasman) 281
 Sacrum promptuarium (Svetokriški)
 → Sveti priročnik (Svetokriški)
- Saggio grammaticale italiano-Cragno-
 lino (Franul von Weissenthurn)
 541, 559
- Salomonove pripuvesti 187, 191
 Salve regina 80, 81
- Sammlung der windischen Stamm-
 wörter (Gutsman) 473
- Sammlung der Wurzelwörter (Jarnik)
 742
- Sammlung fremder Wörter (Jarnik)
 742
- Sanje (Valjavec) 969, 971, 980, 982
 Sanjske bukve 1058
- Satira 259, 315, 426, (605), 755,
 756, 778, 802, 803, (804, 825),
 832, (872), 873
- Satyre Ovidijeve (Valvasor) 359
- Scena 32
- Sebastiain Krelli Catechesis Slavica
 172, 207
- Sedemletna vojna 523
- Sedem sinov (Žemlja) 644, 714, 716
- Sedmina 356
- Sentencie vsakojačke (Frankopan, F.
 K.) 317
- Sestina 788
- Sila spomina (Prešeren) 763
- Silva des romances viejos 869, 871
- Sinajski evhologij 73, 74
- Sin kmečkega cesarja, 1107
- Sisek rešen (Hitzinger) 959
- Slava rajnim rodoljubom in utemelji-
 teljem našega slovstva , spis 851
- Slavische Wölker (Slovanski narodi),
 spis 732
- Slávy Dcera 868
- Slávy Duch 862
- Syllabus vocabulorum grammaticae
 (Habdelić) 294
- Syllabus vocabulorum in Illyricum
 (Jambrešić) 431
- Symmicta de dialectis germanicis
 (Popovič) 424
- Synopsis Catechetica (Klapše) 391
- Skupspravlanje Kraynskikh Pisanic
 (Dev) 449, 450
- Slava vojvodine Kranjske (Valvasor)
 34, 322, 323, 331, 347, 348, 349,
 351, 359, 797, 1220
- Slavin, časnik 38
- Slavinja, časnik 904
- Slavische Anthologie 47
- Slavische Bibliothek, časnik 80, 565,
 967
- Slawische Jahrbücher 603
- Slawischer Bücherdruck in Würtem-
 berg (Schnurrer) 38, 1221
- Slawische Sprachlehre (Japelj) 501
- Slepec, pesem 1192
- Slika (Jenko) 1071
- Slovan, časnik 1116, 1182, 1183,
 1185, 1201, 1226
- Slovanka, časnik 38, 1221
- Slovanska čitanka (Gerbelj) 838
- Slovanske starožitnosti 868
- Slovar (Belostenec) 287

- Slovar (Habdelič) 293
 Slovar (Hutter) 260
 Slovar (Janežič) 994, 995
 Slovar (Jarnik), 739
 Slovar (Levstik) 1136
 Slovar (Lodereker) 36
 Slovar (Megiser) 260
 Slovar (Pleteršnik) 52, 995, 1031, 1037, 1092
 Slovar (Sommaripa) 55, 81, 82, 254, 256, 376, 393
 Slovar (Sušnik) 430
 Slovar (Vrančič) 36
 Slovar (Vodnik) 557, 739, 740, 966
 Slovar (»Wolfow«) 914, 1004, 1021, 1025
 Slovenci in 17. vek v književno-zgodovinskem oziru (Jeglič) 54
 Slovec tvoja zemlja je zdrava (Vodnik) 528
 Slovenec, časnik 55, 708, 776, 963, 964, 993, (1097), 1123, 1171, 1172, 1173, 1174, 1181, 1206, 1233
 Slovenija, akademsko društvo 55
 Slovenija, časnik 39, 55, 853, 955, 962, 964, 965, 969, 991, 1009, 1113
 Slovenija presvitlemu (Slovenija cesarju Ferdinandu) (Koseski) 925, 927, 928, 931, 934, 935
 Slovenischen Altertümer (Slovenske starožitnosti), spis 732
 Slovenischen protestantischen Gesambücher 174
 Slovenjenje 460, 552, 564
 Slovennska Grammatika (Zagajšek) 465
 Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU) 13, 16
 Slovenska Bčela 39, 55, 650, 955, 962, 963, 964, 969, 990, 996
 Slovenska koleda (ur. Janežič) 997
 Slovenska matica 9, 43, 54, 339, 346, 551, 776, 917, 920, 961, 962, 965, 1004, (1005, 1020), 1021, 1030, 1136, 1154, 1169, 1196
 Slovenska slovstvena zgodovina (Valjavec, J.) 39
 Slovenska Talija 47, 1044, 1045
 Slovenska vila (ur. Jurčič) 920, 1095, 1114
 Slovenska zgodovina (Jenko) 1072, 1074
 Slovenske gledališke igre (Bleiweis) 917
 Slovenske narodne pesmi (Štrekelj) 9, 1211, 1228, 1233
 Slovenske večernice 858
 Slovenski dom (Hrovat) 40
 Slovenski glasnik, časnik 50, 712, 717, 722, 858, 883, 889, 921, 930, 958, 964, 969, 984, 992, 993, 997, 1020, 1024, 1027, 1028, 1034, 1035, 1044, 1079, 1080, 1085–1088, 1091, 1092, 1095, 1110, 1111, 1115, 1117, 1118, 1122, 1123, 1125, 1136–1140, 1143, 1147, 1157, 1161, 1213, 1223, 1226
 Slovenski jezik pa kranjska špraha (Bleiweis) 916
 Slovenski koledarji in koledarniki (Benkovič) 53

- Slovenski narod, časnik 49, 53, 55, 931, 1026, 1037, 1059, 1060, 1079, 1083, 1084, 1085, 1096, 1097, 1098, 1099, 1100, 1100, 1101, 1102, 1103, 1115, 1172, 1174, 1179, 1185, 1188, 1233
- Slovenski silabikar (Küzmič, M.) 433
- Slovenski svet, časnik 1116
- Slovenski svetec in učitelj 1101, 1108
- Slovenski Štajer, časnik 43
- Slovensko društvo 558, 649, 910 (Bleiweis)
- Slovensko gledališče (Trstenjak) 47
- Slovensko-nemška slovnica (Slomšek) 850
- Slovensko-nemški katekizem (Dalmatin) 207
- Slovensko-nemški slovar pravnega in ekonomskega izrazja (Apovnik-Karničar) 16
- Slovensko-nemški in nemško-slovenski ročni besednik (Murko, slovar) 860
- Slovenščina na ljubljanskem liceju (Pleteršnik) 55
- Slovenščina v besedi in pismu v šolah in uradih (Radics) 54, 85
- Slovnica (Bohorič) 35, 185, 186, 199, 236, 237, 376, 377, 381, 391, 422, 423, 460
- Slovnica (Dajnko) 778, 858
- Slovnica (Janežič) 39, 995
- Slovnica (Jarnik-Gutsmann) 778
- Slovnica (Kopitar) 38, 39, 79, 180, 518, 559, 568, 569, 573, 606, 611, 622, 628, 638, 729, 778, 859, 1020, 1221
- Slovnica (Kumerdej) 520, 526
- Slovnica (Levstik) 1004, 1021, 1097
- Slovnica (Malavašič) 947
- Slovnica (Metelko) 39, 613, 614, 615, 628, 737, 751, 778, 1020
- Slovnica (Murko) 631, 858
- Slovnica (Pohlin) 438, 444, 446
- Slovnica (Šmigoc) 641, 778
- Slovnica (Vodnik) 778
- Slovnica (Weissenthorn) 778
- Slovniški pomenki (Svetec) 965
- Slovo od mladosti (Prešeren) 681, 687, 755, 770, 784, 804, 837, 838, 860, 1075
- Slovo od mojega hrasta (Volkmer) 584
- Slovo od Rifenbergar, pesem 1167
- Slovo o polku Igorjevem 997
- Slovstvena zgodovina v slovenski ljudski šoli (Leban) 45
- Slowenische Sprachlehre (Metelko) 616
- Societas slovenica 16, 50, 589, 618
- Société malacologique de la Belgique 1032
- Soča, časnik 40, 55, 1037
- Sodnikovi, roman 1141, 1153
- Soldaška (Prešeren) 756, 790
- Somatologija (prev. Erajvec) 1032
- Sonetje ljubezni (Prešeren) 837
- Sonetje nesreče (Prešeren) 757, 763, 784, 785, 837, 840
- Sonetni venec (Prešeren) 762, 808, 809, 810, 814, 821, 837, 838, 840
- Sosedov sin (Jurčič) 1098, 1108, 1140
- Specchio spirituale 339
- Specimen vocabularii (Popovič) 423

- Spegel te čistosti (Kastelec) 340
 Spevnik (Vodnik) 551
 Splošni nauk od kranjskih črk
 (Zalokar) 616
 Spomenik šeststoletnice (Navratil) 54
 Spomini (Jenko) 1079
 Spomini (Stritar) 1156
 Spomini na deda (Jurčič) 1094, 1107
 Spomini na grobu Antona Olibana
 (Robida) 955
 Spomini na Jožefa Cimpermana
 (Opeka) 53
 Spomini na Sokrata (Ksenofont) 997
 Spomini na znamenite mož
 slovenske (Holz) 47
 Spomini o Jožefu Jurčiču (Levec-Voš-
 njak) 51, 52
 Spomini o Levstiku (Stritar) 52
 Spomlad, pesem 852
 Srce ali samospoznanje in izboljšanje
 človeškiga srca (Metelko) 646
 Sreča v nesreči (Cigler) 712, 1036,
 1125
 Srečna večnost 446
 Sršen → epigram
 Stara cerkvena slovanščina 38, 42, (45),
 72, 73, 74, 75, 528, 552, 553, 557,
 572, 577, 635, 640, 650
 Stara pravda 86
 Stari in novi testamentom (Küzmič,
 M.) 433
 Statuta Bonifacii 61
 Stemmatographia ilirskih rodovin in
 dežel (Vitezović) 323
 Stemmatographia sive armorum (Vi-
 tezović) 329
 Stešemo svoj čolniček si nov, pesem
 801
 Stihma Božja (Repež) 399
 Stiški rokopis 80, 81
 Sto in petdeset posvetnih pesmi (Dajn-
 ko) 584
 St. Senanus and the lady 825, 826
 Studie z oboru církvješlovanskéjo
 písemnictví (Vondrák) 73
 Südslavische Correspondenz, časnik
 1099
 Südschlawische Zeitung, časnik 855
 Summe christlicher Lehre (Zbirka
 krščanskih nauk, Krelj) 172
 Supraseljski zbornik 38, 1023
 Sv. Avguštini Enchiridion za eno
 skušno (Pohlin) 459
 Svečan in cvetica (Sveteć) 962
 Sveta maša ino kršansko
 ppremišlovanje (Ravnikar) 562
 Sveta vojska (Paglovec) 389, 464
 Svetega pisma Starega testamta prve
 Mojzesove bukve (Pohlin) 459, 494
 Svete Lucije andoht (Paglovec) 389
 Svete pesme (Potočnik) 616, 620,
 627, 645, 653
 Svete Terezije premissljevanje (Burger)
 618
 Sveti Aleksi (Brezovački) 426, 427
 Sveti Evangelioni (Krajačević) 274
 Sveti Evangelioni (Petretić) 280, 282
 Sveti Pavel v enim listi 190
 Sveti Post (Hasl) 445, 466
 Sveti Post (Pohlin) 445
 Sveti Postni Evangelium (Pohlin) 449
 Sveti priročnik (Svetokriški) 373

- Sveti veliki teden ali molitve in ceremonije (Albreht) 579
 Svetinova Metka 1140, 1141, 1142
 Svetobolje 786
 Svetoivanski evangelij → evangelij sv. Marka iz samostana v Štivanu
 Sveto opravilo za šolarje 848
 Sveto Rešnje Telo 287, 344
 Sv. Ferenc Salesiuisa (Kocijančič) 428
 Sv. Senan (Prešeren) 763, 825, 826
 Szigeti veszedelem (Zrinski, N.) → Propast Szigeta (Zrinski, N.)
 Syngamma suevicum (syntagma suevicum) 102
- Škofjeloški pasijon 365
 Škofjeloški rokopis 86
 Škof Matevž Ravnikar (Levec) 560
 Šmalkaldska vojska 96
 Šola vesela lepega petja ... (Slomšek) 848
 Šolski prijatelj, časnik 55
 Špejgel duhovni (Kastelec) 339
 Špitalna cerkev Ljubljana 122, 133, 206, 207
 Številstvo za slovenske šole (Metelko) 617
 Študentovska (Levstik) 1001
 Šula tega premišluvana (Skalar) 266
 Šumi, pesem 1161
- Ta celi katehismus, eni psalmi (Trubar) 81, 82
 Ta cejli psalter Davidov 148
 Ta celi Catehismus 148, 172, 224
 Ta celi catehismus (Dalmatin) 190
 Ta celi catehismus, eni psalmi (1584) 149, 158, 160, 161, 187, 200
 Ta celi novi testament (Trubar) 96, 161, 162
 Ta dan je vsega veselja 334
 Ta Euangeli svetiga Mateusha (1555) 104
 Tagespost, časnik 15, 401
 Tako je bilo (Valjavec) 966, 973
 Ta kratki virtemberški katekizem 220
 Ta kratku Agnus dei, pesem 216
 Ta male Katekizmus (Pohlin) 449
 Ta mali Katecjismus ali Kershanski nauk (Mikec) → Mali katekizem 264
 Ta mali Katekizmus (Japelj) 496
 Ta veliki Katekizmus (Gutsman) 473
 Ta velki Katekizmus (Japelj) 489, 492, 504
 Ta prvi deil tiga noviga testamenta (1557) 106, 161, 240
 Ta prvi psalm z njega tremi izlagami 160
 Ta slovenski kalendar 161
 Ta stara božična → Ta dan je vsega veselja
 Ta stara velikonočna → Jezus je od smrti vstal
 Tat v mlinu, drama 855
 Ta veseli dan ali Matiček se ženi (Linhart) 518, 527, 528, 551, 644, 762, 775, 880
 Te deum laudamus 282, 342
 Telečja pečenka, 1108
 Télégraphe officiel 535, 544, 557
 Te odprte ali odklenene dure (Pohlin) 459

- Teresianum 37, 409, 424, 747, 749
 Tevtonska kombinacijska metoda 641
 Tezaver slovenskega ljudskega jezika
 na Koroškem 15
 Thalbergova ustanova 690
 Theatrum mortis humanae (Valvasor)
 349
 Theologische Zeitschrift 849
 Thesaurus polyglottus 225, 226, 227
 Thomas de Kempis Carniolicus de
 Imitatione Christi (Kastelec –
 Hipolit) 339
 Thomasa Kempensaria Bukve
 (Paglovec) 389
 Tilka (Jenko) 1080
 Tipologija književnosti 33, 34
 Tobiove bukve (Paglovec) 389, 390
 Todtentanz (Vitezović) 347
 To govorjenje od branja S. Pisma
 (Debevec) 497
 Topographia (archi)ducatus Carnioliae
 modernae (Valvasor) 349, 350
 Topographia Archiducatus Carinthiae
 (Valvasor) 350
 Topographia Salisburgensis (Valvasor)
 349
 Toponomastika 610
 Tovariš, časnik 40
 Trattare utilissimo del beneficio di
 Gesu Cristo crocifisso, verso i
 Christiani 142
 Tresor de livres rares et precieux 230
 Tridentinski koncil 251
 Tridesetletna vojna 265, 268, 310
 Tri duhovne pesmi 158
 Triester Zeitung 993
 Triglav, časnik 955
 Triglavan s Posavja, spis 1136, 1143,
 1155
 Trije rokopisi iz prve polovice XVII.
 veka (Oblak) 54
 Tri solze kralja Rastislava (Jeran) 956
 Tristoletnica tiskarstva v Ljubljani
 (Arko) 45
 Tri želje so Anastasiusa Grüna, pesem
 835
 Trojno gorje (Jenko) 1055, 1072
 Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar: O
 slovstvu na Kranjskem (ur. Vid-
 mar) 35
 Tugomer (Jurčič) 1023, 1101, 1109
 Tu malo besediše (Pohlin) 455, 456,
 457
 Turjaška Rozamunda (Prešeren) 756,
 793, 838, 840, 963, 990
 Učiteljski tovariš, časnik 957
 Über das slowenische Alphabet, 620
 Über die Aufgaben der Literaturge-
 schichte (Ten-Brink) 26, 29
 Über die Bemerkungen, 620
 Über das slavische Evangelium zu
 Rheims (O slovanskem evangeliju
 v Reimsu), spis 695
 Über die literarische Wechsel-seitig-
 keit zwischen den verschiedenen
 Stämmen 879
 Udovec (Žakelj Ledinski) 952
 Ueber Litteraturgeschichte (Wets) 29
 Umeteljnost in umeteljna obrt
 Slovencev (Radics) 54
 Universale glossarium (Popovič) 423

- Untersuchungen vom Meere 405,
 406, 408, 409, 410, 412, 413,
 414, 417, 419, 421, 422
 Urkundliche Beiträge zur Geschich-
 teder protestantischen Literatur
 (Kostrenčić) 43
 Ustno izročilo 10, 32
 Ura bije, človeka pa ni (Zarnik) 1085

 Vadenje za brati (Kumerdej) 488
 Vaje (Vajevci) 1027, 1028, 1044,
 1050, 1051, 1056, 1060, 1084,
 1226 (vajevci)
 Vaje cerkvene zgodovnosti 847
 Valvazor z ozirom na slovanstvo
 (Radics) 346
 Varh (Smole) 551, 644, 762, 775, 880
 Vaterland, časnik 1084
 Vaterländische Blätter , časnik 573,
 741
 Večernice, časnik 1095
 Vedež, časnik 55, 873, 963, 964, 969,
 972
 Veldidena urbis (Roschmann) 407,
 408, 409, 419
 Velegrajska kuga, pesem 1187
 Velika pratika (Vodnik) 528, 532,
 546, 551 + kranjska!
 Veliki katekizem (Jakomini) 581
 Veliki katekizem (Kanizij) 720
 Veliki katekizem (Wölbič) 730
 Veliki katekizem Petra Kanizija (Čan-
 dek) 261
 Veliki katekizem (Reja) 581
 Vergleichung des polnischen Rhines-
 mus mit ähnlichen Wurzellauten
 (Jarnik) 742
 Veronika Deseniška 1101, 1109,
 1110
 Versuch einer Geschichte von Krain
 (Linhart) → Poskus zgodovine
 Kranjske (Linhart)
 Versuch einer Vereinigung (Popovič)
 413, 422
 Versuch einer wissenschaftlichen
 dänischen Rechtschreibungslehre
 (Rask) 621, 622
 Versuch eines Etymologikons (Jarnik)
 630, 739, 740, 741
 Versuch über die Krainer
 Rechtschreibung (Kumerdej) 505
 Veseli hribček, pesem 844
 Veselje Štajerca, pesem 852
 Vetrogončič (Mencinger) 1086
 Vienac 51, 296
 Vila Zlatinka (Jenko) 1052
 Vinska bratva (Modrinjak) 587
 Vinska trta, pesem 844
 Viola Zoisii 525
 Viridarium exemplarum (Kastelec)
 340
 Visoka pesem, del Svetega pisma 719
 Viteška pesem (Pohlin) 451, 461
 Vitta Vergilii (Elij Donat) 494
 Viža sveto mašo slišati (Hoffman) 465
 Vocabulario italiano e schiavo (Som-
 maripa) → Slovar (Sommaripa)
 Vocabularium ali Wortherbuch 395
 Vodnikove pesmi (ur. Levstik) 551,
 653, 1021
 Vodnikove pesmi (ur. Prešeren, Smole)
 762

- Vodnikov spomenik (ur. Radics) 247, 688, 707, 721, 727, 743, 969
- Vodnik učitelj ljubljanske gimnazije (Pleteršnik) 55
- Vöre krščanske kratki navuk (Temlin) → Mali katekizmus (Temlin)
- Voščilna pesem 257, 351
- Vožnja slovenščine (Hitzinger) 959
- V pepelnični noči, pesem 1175, 1207
- Vračitel betegujoče živine (Oršič) 431
- Vračitel betegujoče živine (Zichy) 431
- Vrlemu možu, pesem 1164
- Vršac (Vodnik) 549, 971, 1088
- Vrtec, časnik (ur. Tomšič) 1007, 1009, 1022, 1023, 1024
- Vsakdanje spomišlane vernih karšan-skih dušic (Skalar) 266, 267
- Vsakdanji kruh (Pohlin) 449
- Vselaj inu nikuli, to je večnost (Skalar) 266
- Vso srečo ti želim (Prešeren) 823
- V spomin Andreja Smoleta (Prešeren) 763, 784, 792, 1003
- V spomin Matija Čopa (Prešeren) 763, 800
- Vulgata 103
- Wendische Geschichten 1109
- Wertvolle Anzeige eines werthlosen Buches (Levstik) 45
- Wiener allgemeine Literatur Zeitung, časnik 570
- Wiener Diarium, časnik 449
- Wiener Jahrbücher der Literatur, časnik 570, 626
- Windische Sprachlehre (Gutsmann) 470, 559
- Wirtemberški cerkveni red 141, 142
- Wittenbergische Kirchenagend 219
- Wöchentliches Kundschaftsblatt in Herzogthum Krain 377
- Wöchentliche Gelehrte Nachrichten 407, 420
- Xaverianische Ehr und Gnadenburg 382
- Zabavljivi napisi (Prešeren) 756, 763
- Zabavljivi sonetje (Prešeren) 837
- Zabavljivi spisi 805
- Začetek vučenja slovenskega (Dajnko) 618
- Zadna pridiga (Metelko) 611
- Zadnji večer (Jenko) 1064, 1066
- Zadovoljni Kranjc (Vodnik) 529, 545, 549
- Zagorski zvonovi (Vilhar) 960
- Zarjavele device, pesem 824
- Zarjovena dvičica, pesem 824
- Zarnica (ur. Janežič), časnik 997
- Zastavici, dovtipa 835
- Zatočnik, časnik 1099
- Zavetek žitka sv. Felicijana (Jakobili) 427
- Zbornik slovenske matice, časnik 1233
- Zbrane molitve (Japelj) 493
- Zdrava Marija 83, 255
- Zdravilo ljubezni 840
- Zdravljica (Prešeren) 763, 828
- Zganke za vrime kratiti (Frankopan, F. K.) 317
- Zgodbe svetiga pisma za mlade ljudi (Ravnikar) 562, 608, 611, 649

- Zgodnja danica, časnik 705, 707, 717, 722, 849, 858, 907, 930, 955, 956, 957, 959, 960, 973, 1051, 1081, 1111, 1118, 1119, 1120, 1122, 1123, 1129, 1132, 1139, 1111, 1150, (1151), 1175
- Zgodovina ljubljanske stolnice (Dolničar, J. G.) → *Historia ecclesiae cathedralis* (Dolničar, J. G.)
- Zgodovina slovenskega slovstva (Glaser) 47, 48, 49, 55, 1115, 1222, 1233
- Zgodovina slovenskega slovstva (Kleinmayer, J.) 45, 48, 790, 931, 1221
- Zgodovina slovenskega slovstva (Štrekelj) 13, 15, 1217, 1222, 1238
- Zgodovina slovanskih literatur 1218
- Zgodovina slovenskega slovstva (Kidrič) 1237
- Zgodovinsko in obrtno društvo notranjeavstrijsko 904
- Zimske urice (gl. tudi Bohorič, Adam) → *Slovnica* (Bohorič)
- Zimski večeri, 1156
- Zimsko jutro, pesem 1184
- Zlata vas (Zschokke) 601, 648
- Zlati klasi 914
- Zlatorog 1037
- Zmaga ljubezni (Hren) 258
- Zmagovita nebesa (Rogerij) 383, 427
- Zoisia (zel) 525
- Zoisit 525
- Zoisle (ajda) 526
- Zora, časnik 12, 855, 904 (ideja), 962, 964, 969, 1038, 1043, 1045
- Zora, pevsko društvo 1044
- Zora in Solnca (Valjavec) 974, 984, 985, 996
- Zorin, 1128, 1139, 1140, 1141, 1142, 1146, 1150, 1152, 1155
- Zorin in Strelina (Valjavec) 974, 983
- Zori(n)ka in Solnčica, ljudska 985
- Zrcalo mariansko (Habdelič) 290
- Zrcalo pravedno (Mulih, J.) 427
- Zrinijada (Zrinski, N.) 308, 309
- Zrn/Kern ali vonuzetek teh metodneh bukvi (Edling-Kappus) 463, 488
- Zur Aufklärung in der Sprachenfrage (Bleiweis) 916
- Zur Geschichte der Lautbezeichnung (Miklošič) 896
- Zvedeni kmet (Aleš) 919
- Zvesti tovarš (Paglovec) 389, 390
- Zvezdje (Jarnik) 743
- Zvezdogledom (Prešeren) 752, 756, 794, 800
- Zvon (Stritarjev Zvon), časnik 40, 50, 773, 791, 839, 889, 931, 969, 1003, 1005, 1006, 1017, 1018, 1099, 1102, 1109, 1115, 1128, 1134, 1142, 1143, 1148, 1149, 1150, 1151, 1153, 1154, 1156, 1163, 1165, 1170, 1173, 1185, 1201, 1207, 1213, 1223, 1226
- Zvončas iliti premišljevanja (Magdalenič) 297
- Žaba (Erjavec) 1027, 1033
- Žabjanke (Vilhar) 960
- Žensko lice, gazela 808
- Žensko vprašanje 1116

Žitek dveh verneh Kristuševih službenic (Krištolovec) 296	Životopisi, prvi prispevki k zgodovini slovstva 851
Življenja srečen pot za mladenče (Slomšek) 847	Županova Micka (Linhart) 516, 517, 518, 527, 528, 721, 855, 917
Življenja svetnikov (Mulih, J.) 427	
Življenje svetnikov in prestavni godovi (Veriti) 579	

Sestavila Rok Dovjak in Neža Pahovnik

ZGODOVINA SLOVENSKEGA SLOVSTVA III–IV
KAREL ŠTRELJ

Uredil
Matija Ogrin

Besedilo za izdajo pripravili, pregledali in opombe napisali
Darko Dolinar, Monika Deželak Trojar, Andrijan Lah, Zala Maček, Darja Markoja,
Neža Sagadin, Luka Vidmar, Fanika Vrečko, Edvard Vrečko

Imensko in stvarno kazalo sestavila Rok Dovjak, Neža Pahovnik

Izdali
INŠTITUT ZA SLOVENSKO LITERATURO IN LITERARNE VEDE ZRC SAZU
SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
KARL-FRANZENS-UNIVERSITÄT GRAZ,
GEISTESWISSENSCHAFTLICHE FAKULTÄT, INSTITUT FÜR SLAWISTIK

Za izdajatelja
MARKO JUVAN

Založila
Založba ZRC, ZRC SAZU
Ljubljana, 2014

Za založbo
OTO LUTHAR

Glavni urednik
ALEŠ POGAČNIK

Likovna oprema
ŽARKO VREZEC

Stavek in prelom
ALENKA MAČEK

Tisk
Cicero Begunje d.o.o.

Naklada
300 izvodov

© 2014, Založba ZRC, Ljubljana

Knjiga je izšla s pomočjo Javne agencije za knjigo RS,
Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Fundacije dr. Bruno Breschi.

Karel Štrekelj (1859–1912) je imel na univerzi v Gradcu v letih 1899–1901 predavanja o slovenski literaturi *Zgodovina slovenskega slovstva I–IV*. To so prva univerzitetna predavanja o slovenski književnosti v slovenskem jeziku. Hkrati je Štrekljeva *Zgodovina* več kot to: je monumentalna, klasično uravnotežena sinteza vse dotedanje vednosti o slovenskem slovstvu, podana na bogatem ozadju zgodovinskega, socialnega in zlasti jezikovnega razvoja.

Ta knjiga prinaša III. in IV. del Štrekljevega rokopisa v historično zvestem, kritičnem in komentiranem prepisu. Štrekelj odpira v knjigi presenetljivo svež, izviren pogled na Prešernovo in Bleiweisovo dobo ter čas do izteka 19. stoletja z vrsto velikih in manjših, danes skoraj pozabljenih osebnosti. Čas, v katerem ni manjkalo sporov in nesoglasij, Štrekelj prikaže z višje perspektive: vsako osebnost skuša pojasniti v luči njenih lastnih prizadevanj v zgodovinskem času in prikazati bralcu, v čem je njen prispevek k slovenskemu slovstvu. S tem stoji Karel Štrekelj visoko nad notranjimi spori ne le posameznih pisateljev v naši književnosti, ampak tudi visoko nad ideološkimi boji, ki so jim poznejši literarni zgodovinarji odprli vrata v svoje literarne zgodovine.

